

H 91

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Ant. Baldi Sculp. Neap. 1730.

Digitized by Google

PETRI DANIELIS HUETII
EPISCOPI ABRINCENSIS
DEMONSTRATIO EVANGELICA,
AD SERENISSIMUM
DELPHINUM.

Septima editio recognita, & pluribus mendis expurgata.

IN DUAS PARTES DIVISA,

PARS I.

NEAPOLI,

EXPENSIS BERNARDINI GESSARI.

Ex Typographia FELICIS MOSCA, M. DCC. XXX.

SUPERIORUM PERMISSU.

Digitized by Google

Digitized by Google

ILLUSTRISS. ET EXCELLENTISS. DOMINO

D. VINCENTIO TUTTAVILLA

DUCI CALABRITTI,

Sancti Germani, Spinazzolæ, Civitatis Minorvinæ, & Montis Milonis Domino, Cohortisque militum Catafractorum S. M. C. & C. in Regno Partenopæo Antesignano, & Domus Tuttavillæ Domino.

I quidpiam aliud, quam *Petrum Danielem Huetium* DE DEMONSTRATIONE EVANGELICA, & cuilibet alii, quam Tibi, EXCELLENTISS. DOMINE, donarem; & muneris magnitudinem, & dignitatem ejus cui munus daretur, me quidem in principio demonstrare oporteret. At cum uterque satis abunde per se tam notus sit, ut potius utriusque dignitas, & splendor verbis obscuraretur, lubet ab hujusmodi labore manus abstinere. Nulla enim terrarum pars est, qua gloria Auctoris Evangelicæ Demonstrationis non fuerit summa omnium admiratione pervagata; nullus homi-

Digitized by Google

num cœtus extat qui tantum virum non admiretur, & laudet. Eum omnes Laici prædicant, eum venerantur omnes sacri Ecclesiæ Ministri, omnesque Sacerdotes, & Antistites maxima laudum prædicatione meritum tanti viri ad astra efferunt. Splendor vero, & dignitas Tuæ præclarissimæ Familiæ, ac Tua singularis animi virtus quemnam fugit? Nam amplitudo, & Nobilitas Domus TUTTAVILLÆ latissime patet. Plena est tota Civitas, in qua semper ea Tui, tuorumque Majorum incredibili virtute claritatem suam ostendit; plenus est totus Italiæ tractus, in qua Majores Tui claris (1) muneribus fungentes & (2) purpura ornati semper claruere; plenæ Hispaniæ, in quibus singulari beneficio Regum tot, variisque titulis, & ornamentis fuere insigniti: Sardinia, (3) Catalonia, Lusitania, Navarra, & Africa pariter usque adhuc Tuorum Progenitorum memoriam gloriose retinent. De Gallis (4) nihil addam, a quibus gloriosissima Familia TUTTAVILLA suum ortum traxisse gloriatur: tempus potius quam oratio me deficeret. Verum si Tui sanguinis dignitas est magna, maxima certe Tua virtus est: nec tanti claritatem generis facis, quanti virtutem; probe enim nosti nobilitatem nihil aliud esse, quam informis auri massam, quæ nisi a virtute elaboretur, & perficiatur, vilescit, neque sui dignitatem splendoremque demonstrat. Hac igitur nobilitatem Tibi per manus traditam servare non modo, sed & augere conaris. Hinc ut Avitarum virtutum assecla, & imitator fieres, toto pectore incubuisti, eoque gloriæ pervenisti, ut Te miretur Civitas, miretur Italia, mirentur & exteræ gentes, etiam ultra montes, apud quas diu tanta Tui nominis laude versatus es; nec immerito. Nam generis claritati summam & in consiliis prudentiam, & in negotiis gerendis dexteritatem, & in versando comitatem, & denique in omnibus rebus magnificentiam, & moderationem conjunxisti, adeout apud omnes amorem, benevolentiam, & venerationem rite comparasse videaris. His porro omnibus non contentus ad summam rerum cognitionem comparandam animum appulisti. Hinc plures annos Philosophorum libros

(1) Nempe Prosper Tuttavilla Patruus hodierni Ducis Calabritti, qui contra Gallos feliciter in Insubria pugnavit. Thomas de Sanctis, &c. Vincentius Tuttavilla Avus militum Præfectus, &c.

(2) Johannes Tuttavilla, & duo Gulielmi Cardinales.

(3) Franciscus Tuttavilla plures titulos in Hispania adeptus rexit Sardiniam, Cataloniam Navarram diverso tempore gloriosissime.

(4) Adriana Tuttavilla Uxor Francisci Borbonis Comitis Sancti Pauli, Consobrinus Regis Henrici. Johannes Tuttavilla conjux Margharitæ d'Arcurt filiæ Catharinæ Borbonis: ibique semper suum splendorem retinuit, ut videre est apud præfatos Auctores. Latius de hac Familia vide Terminium *Apologia de' tre Seggi*; Altimari *le Famiglie Nobili*; & Morerium *le Gran Dictionaire*.

libros evolvisti non modo, sed & diligenti examine legisti, eorumque sensa optime penetrasti: atque varias tum veterum cum recentiorum gentium historias, & politiam, nec non Theologiam apprehendere voluisti; quod ut commodius consequereris ad varias linguas addiscendas magna felicitate, mentem applicasti. Ita hæc, & alia virtutum genera in Te ipso efflorescunt, ut omnes qui Te norunt vivam, perfectamque Tuorum Majorum imaginem esse fateri cogantur. Jure igitur opus ita nobile, ita maximum, & certe cui posteri secundum non videbunt, Tibi, EXCELLENTISS. DOMINE, qui nulli & nobilitate, & virtute es secundus, donoque, & offero. Ne itaque me audacem nimis existimes, imo eo officiosiorem, quo fuerim in aucupanda mihi laude animo elatior, & in conciliianda Tua in me benevolentia; neque donantis humilitatem despicias, sed qua semper solitus es benignitate, me in Tuam Clientelam admittas, velisque ut qualis usque antea vixerim, impofterum totus Tuus vivam. Fac valeas. Neap. xv. Kal. Decembris Orbis reparati cIↃIↃccxxx.

EXCELLEN. TUÆ

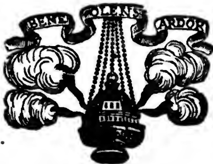
Obsequentissimus, Addictissimus Famulus
Bernardinus Gessari.

Digitized by Google

BENEVOLO
LECTORI.

N tibi, amice Lector, ope mea & industria septimò typis redditum PETRUM DANIELEM HUETIUM DE DEMONSTRATIONE EVANGELICA, *qui qualis quantusque sit tute ipse cognoscis. Gratam ergo hanc tibi operam curamque hance meam futuram spero. Curavi tamen, ut gratiorem eum tibi redderem, ut emendatior quam in cæteris anteactis editionibus in lucem prodiret, licet leviusculæ quædam mendæ, in fine notatæ, inciderint, quæ potius ab oculis quam a mente effugerunt. Insuper ut facilius postillas invenire posses, majori commoditate in calce locatas, literis alphabeticis suo quasque loco distinximus, & capita singula Romanis numeris, quæ vero unica erant, asterisco designavimus. Tum qui unico tantum grandiusculæ nimium molis volumine continebatur in duo dispersimus. Demum Hebraica loca ab Authore sparsim allata nostratibus characteribus, quam maxime exprimi potuit, expressimus, cum, ut tu videre potes in quadam margine Præfationis, Hebraici characteres essent magnitudine nimis deformes, qui minus venustam editionem reddidissent. Æquo igitur animo precor accipias, & tutus esto me tuæ utilitati numquam defuturum. Vale.*

EMI-

Digitized by Google

EMINENTISSIMO SIGNORE.

FElice Mosca pubblico Stampatore supplicando espone a V. Em. come desidera stampare un libro intitolato: *Demonstratio Evangelica, Auctore Petro-Daniele Huetio Episcopo Abrincensi;* per tanto supplica V. Em. commetterne la revisione a chi meglio le parerà, e l'averà a grazia, ut Deus.

Rev. D. Carminus Scatola Examinator Synodalis, Sacr. Canonum Prælector in Seminario Archiepiscopali revideat, & referat. Neap. 8. Sept. 1729.

D. ANTONIUS CANONICUS CASTELLI VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Giptius Can. Deput.

EMINENTISSIME PRINCEPS

HOspes est in nuper exacti seculi monumentis qui non novit, Virum Clss. PETRUM-DANIELEM HUETIUM celeberrimis ingenii sui fetibus optimam operam & Ecclesiæ, & rei literariæ navasse, præsertim vero opere, reliquorum omnium luculentissimo, *De Demonstratione Evangelica* exarato. Ex quo enim primum ad Christianæ doctrinæ propagationem illud in lucem edidit, incredibile sane dictu est, quanto studio ex eo tempore per Europam exarserint quamplurium Scriptorum ingenia ad suscipiendum certatim Christianæ causæ patrocinium nova hac, & plane admirabili ornandæ, firmandæque veritatis via & ratione; quæ ab ipsis Catholicarum partium adversariis ad stuporem suspecta est & celebrata. Quare, Princeps optime, si iterum ex auctoritate tua opus hoc, dignitate magnum, sed utilitate majus, ad publicum commodum prodierit, pastorali vigilantiæ tuæ, & miræ, quæ in te est, regendæ Ecclesiæ sollicitudini magnam partem satis fecisse existimaberis. Neap. ex Ædibus Seminarii Archiepiscopalis VII. Idus Novembres MDCCXXIX.

Em. Tuæ

Addictissimus, & Obsequentissimus
Carminus Scatola.

Attenta supradicta relatione Rev. Revisoris, reimprimatur. Neap. 8. Novemb. 1730.

D. ANTONIUS CANONICUS CASTELLI VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Giptius Can. Deput.

ECCEL-

Digitized by Google

ECCELLENTISSIMO SIGNORE.

FElice Mosca pubblico Stampatore, supplicando espone a V.E. come desidera ristampare un libro intitolato: *Demonstratio Evangelica, Authore Petro-Daniele Huetio Episcopo Abrincensi*, per tanto supplica l'Eccellenza Sua commetterne la revisione a chi meglio le parerà, per ottenerne le solite licenze, e l'averà a grazia, ut Deus.

Rev. P. Magister Archangelus-Maria Ciccarelli videat, & in scriptis referat.

ULLOA REG. PISACANE REG. VENTURA REG.
CASTELLI REG. PEYRI REG.

Provisum per S. E. Neap. 12. Septembris 1729.

Mastellonus.

PRINCEPS EXCELLENTISSIME

LIbrum (seu veriùs *universorum Medullam Librorum*) DEMONSTRATIO EVANGELICA nuncupatum, atque à V Clss. PETRO-DANIELE HUETIO Episcopo Abrincensi elucubratum, quô praestantiorem acta Tempora non aspexerunt, quemque sequiura aeternùm suspicient: tenuitati meae legendum, censendumque Suprema Auctoritas Tua concredidit benignissimè. Ego autem, Princeps Optime, jussus pareo, atque reor, Volumen nullum utilius, jucundius, sacratius typis recudi posse, quàm hoc, in quo nihil penitus peccatum est: neque inquam in Jura, neque in Mores, neque in Caesarem, neque in quamvis puriorem, secretiorem, omnigenamque Literarum celsitudinem. Auctor Libri HUETIUS, apud Musas felicissimus, & apud Doctos laudatissimus, vel hâc unâ etiamnum felicitate privatur, quòd aequalem meritis suis nondum invenerit laudatorem. Quam vellem, ut post HUETII scripta scripsisset eam sui Epistolam quartam HIERONYMUS: quod si contigisset, Sanctus ille Doctor haud conquereretur, se divulsas, atque ab invicem dissilientes invenisse ingeniorum praerogativas. Procuidubiò in hoc uno HUETIO nactus esset foederata, & Quintiliani acumina, & Ciceronis fluvios, & Frontonis gravitatem; lenitatemque Plinii; HUETIIque Liber hic abs eo haberetur πανάρετος, sive יֶתֶר. Ita censeo.

Datum Neapoli è *Collegio Angelico* S. THOMAE AQUINAT. Ord. Praed. VI. Kal. Sept. Anno Epochae Dionysianae XXX. supra CIƆIƆCC.

Excellentiae Tuae

Addictissimus, & Obsequentissimus Cliens
P. Archangelus-Maria Mag. Ciccarelli.

Visâ supradictâ relatione, imprimatur, & in publicatione servetur Regia Pragmatica.

GIOVENE REG. PISACANE REG. VENTURA REG.
CASTELLI REG. PEYRI REG.

Provisum per S. E. Neap. 4. Septembris 1730.

Mastellonus.

Digitized by Google

PRÆFATIO.

NOn eram ignarus, cum Christianum dogma novo demonstrandi genere asserere primum institui, multos studiose contradicturos, mihique expectanda esse sinistra iniquorum judicia, vel excipiendas etiam fortasse obtrectationes. Quod etsi vitare nullo modo potest, quisquis animum confert ad scribendum, calumniæ tamen in primis obnoxium me sentiebam fore, qui arcem impietatis, atque hoc hominum genus oppugnare me profiterer, cujus maxime interest, vel propter depravatos mores, vel propter corruptas opiniones, omne Dei, Christi, Religionis & Fidei nomen extingui. Accedebant privatim caussæ aliquot eventus pertimescendi. Malevolorum primum livor & odium, quæ nimis sæpe sumus experti, etsi nos utroque indignos esse scimus. Noveram deinde ægre laturos plerosque, hoc sumi scribendi argumentum, quod totius Theologiæ velut fundamentum est, ab eo, qui nunquam trivisset Theologorum subsellia; quasi nisi cum Scholæ pulvere imbibi Theologia non possit. Futuros quoque videbam parum æquos, qui in eodem versati essent argumento, quasi venirem ad possessa, partamque sibi jam palmam præreptum irem. Formidandum vero potissimum intelligebam quoddam genus hominum, qui ut gregalium suorum dictis omnibus, factis, scriptis per occultas coitiones & factionem quærere commendationem solent; sic reliquorum nomen obterere, quos a partibus suis alienos esse sentiunt. Minime tamen his rebus deterritus sum ab eo proposito, quod vulgo utile existimabam futurum: plusque apud me valuit Christianæ doctrinæ propagandæ studium, quàm obtrectatorum perversitas. Præsertim cum non defutura mihi prævideram candidorum hominum suffragia, quos æqui consulturos sperabam laborem hunc, pio rectoque animo susceptum. Nec spem fefellit eventus. Prodiere apud exteros, & in hac Gallia, viri complures eruditi & integri, ab omni gratiæ, favoris, aut assentationis suspicione longe positi, nec ulla mecum conjuncti vel popularitate, vel gratia, qui gravissimis testimoniis commentarios nostros sunt prosecuti. Si nos aliqua tangeret gloriolæ cupido, poteramus exornare frontem libri hujus tam splendidis præconiis; verum talia ab aliis fieri malumus quam a nobis. Præterire id non possum, hominem quemdam longinquum & alienigenam, nobilem inter suos, optime de patria sua meritum, doctis & laboriosis scriptionibus clarum, a Catholicis partibus aversum, lecto opere nostro ita esse affectum animo, ut qua arte hac ratione conatus sum Christianæ legis adversarios convincere, eamdem artem a nobis valde cuperet adhiberi ad dirimendas sacræ doctrinæ controversias, quibus tot jam annos, & nunc cum maxime, Christianus orbis, non disputationibus solum aut scriptis, sed decretoriis

etiam armis quassatur. Nec intra vota judicium hoc vir præclarus continuit. Valde bellam atque gravem scripsit epistolam; in speciem ad fratrem, hominem itidem dignitate, eruditione, rebus pro patria gestis conspicuum, a quo librum nostrum dono acceperat, reipsa ad me: quam & Christianissimi Regis legato, mihi amicissimo, in hac aula tunc agenti, præferendam ad me dedit. Ea quidem ad operam hanc quam dixi sumendam magnopere me adhortabatur. Et fecissem sane pro viribus atque captu, si in partium illarum hominibus, qui tum apud nos erant, par inesse desiderium cognovissem. Quam acceptum præterea esset in vulgus hoc commentarium, intelligere satis licuit, vel ex iteratis editionibus, vel ex facili atque promta exemplarium omnium venditione; multo vero magis ex eo, quod viri docti per Europam plerique ad suscipiendum certatim Christianæ caussæ patrocinium exemplo nostro sunt incitati. Incredibile dictu est, quam multi ab eo tempore libri prodierint, hujus argumentis erudite omnes & luculenter, nonnulli etiam subtiliter & exquisite elaborati. Qua re vel unica optime nos de re Christiana meritos censemus, cum multis non scribendi solum occasionem præbuerimus & materiam, sed rationem quoque, argumentationes, sententias, & Scriptorum veterum testimonia. Quod & ante emissum opus in lucem factum animadvertimus, cum raptim sublecta fuissent in officinis Typographorum folia, ut in prima editione Lectorem monuimus. Nec ita tamen efferimur assentione hac literatorum hominum & vulgi plausibus, ut reprehensorum querelas æquo animo pati nolimus: nec concedi nobis postulamus, ut regnemus in literis. Regnare enim est, & quidem inique, opprimere judiciorum libertatem, & in verba legesque suas homines adigere. Itaque admonitiones benignas, & modestas animadversiones accepimus placide; in nos nostraque summum arbitrium amicis permisimus; ultroque etiam lacessivimus silentes, & ad contradicendum hortati sumus. Verum usque eo ferendæ sunt reprehensiones, reprehensiones dum sint, & acerbitate careant. Quod si erumpant in contumelias & maledicta, remaledicere utique licet lege civili, & convitium convitio ulcisci. Nec ea tamen lege uti velim: alia patientiæ proposita nobis a Christo lex est,
(a) quam sequamur: *non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes, quia in hoc vocati sumus, ut benedictionem hæreditate possideamus*(a). Cum priscus ille Cato Censorius, qui a virtute decus sibi peperit, de militari disciplina commentaretur, paratosque sibi præsentiret adversarios, qui alienæ scientiæ obtrectatione nomen quærerent, quam parum moveretur eorum malevolentia sic declaravit: *Scio ego quæ scripta sunt, si palam proferantur, multos fore qui vitilitigent: sed ii potissimum, qui veræ laudis expertes sunt. Eorum ego rationes sino præterfluere.* Quamvis plurimum possit apud omnes gravissimi

(a) 1 Petr. 3. 9.

vissimi & sapientissimi viri exemplum, plus tamen posse debet apud nos præceptum Christi. Ac existimaveram profecto, si consilium nostrum improbassent cæteri homines; at in viris certe sanctioris instituti positum esse nobis certum tutumque præsidium, & iis qui pietatem colunt placiturum, qui caussam defendat pietatis. Verum evenit multo aliter. quamvis enim plurimorum petulantiam & importunitatem sensi, præ cæteris tamen omnibus insignis duorum protervitas fuit, quorum nomini parco, etsi non pepercerunt meo. Horum neuter læsus a me fuit unquam dicto, factove; immo ne notus quidem antehac, vel de facie, vel de nomine. Alter homo simplex, minimeque malus, ejus argumenti in se recepit tractationem; cujus cum plane rudis esset, nostra aperte suppilare, in seque transferre aggressus, non sententiis, non verbis abstinuit: ut si omnia mea repetere velim, nudata cornicula risum moveat. Hominis præterea nescio cujus studiis ac consiliis ita usus est, ut ejus quoque maledicentia opus suum aspergeret; & ut aliena subnixus eruditione de rebus sibi ignotis disseruit, ita alieno livore & improbitate nos proscidit. Ergo non ullam in vegrandi libro paginam temere reperias, quæ non atroci aliquo adversum nos convitio sit insignita. Ego vero, quæ ad doctrinam nostro hoc opere traditam pertinent, suis locis excussi: contumelias bono viro, qui & alterius instinctu nos læsit, & non repugnanter, etsi alterius quoque jussu, nobis satisfecit, facile condonans. Cum enim ad id studeamus, ut nos ipsi erudiamus; ad id scribamus, ut alios; non injucundum fuit, per nos eum ita profecisse, ut jam alios docere se posse crederet. Alter deploratæ caussæ patronum se ferens, ubi argumenta deficerent, maledictis pugnare instituit; totque bonos scriptorum plaustris violavit, ut jam contumeliose ab eo appellari, laudari sit. Pateremur, si satis habuisset imitari Rhetorem illum, qui in rebus adversis se præfationibus de fortuna vindicabat. At toti prope humano generi bellum indicere, & obvios quosque ferociter pulsare, uti factum est ab eo, furere id quidem est; ut coercendus potius sit qui faciat, quam dedocendus. Poteramus professoriæ linguæ intemperiem ulcisci, & virorum doctorum ætatis hujus exemplo nos tueri, qui vel leviter perstricti excandescunt, & convitiis prœliantur; ut cum aliquis ab iis liber exit, aliquot alios continuo submitti videas, tanquam armatos satellites. Minime vero ingenii dignitatisque nostræ est, certare verborum contumeliis. Aliter instituti sumus, aliter viximus; nec committendum nobis est, ut quam scriptis defendimus Evangelicam doctrinam, factis prodamus. Sciantque adversarii, qui se Evangelicos dici volunt, si ad maledicentiam sua se invitat religio, nostra nos ad patientiam vocari. Videamus tamen, quid in commentario nostro bonus ille vir reprehendat. Farraginem esse ait Rabbinismi & disputationum de libris Novi & Veteris Testamenti, & aliquibus eorum lo-

 cis.

Digitized by Google

cis. Quo dicto nobiscum una sugillat multos suarum partium Criticos, quorum valde probata est opera, quique nuper in unum corpus tanto labore, tantisque sumtibus, congesti sunt in Anglia. Addit, bona me malis, firma infirmis miscuisse; temerarium esse & inconsideratum delectum hunc rerum, levia argumenta, inanes conjecturas: quæ etsi generatim ita dicta, capitibus sigillatim non adnotatis, levia ipsa sunt & inania, librum tamen mihi indicari velim, in quo paria sint rationum omnium momenta, par auctoritas. Ait deinde damnosam esse tot opinionum in rebus sacris tractandis varietatem, quibus alatur potius Deistarum impietas, quam opprimatur; nisi eos abnormis libri moles a legendo deterreat. De mole libri non nostra solum caussa est, sed & tot eruditione & sanctitate nobilium Scriptorum, quorum ingentia volumina cum leguntur, ea voluptas est, is fructus, ut videantur etiam brevia, deque iis dici possit, quod olim de orationibus Demosthenis, meliores esse quæ longiores. Usus vero & ratio postulant, ut, quamcunque rem vocamus in quæstionem, antequam de ea nostram proferamus sententiam, varias explicemus eruditorum opiniones, ut ex contentione cæterarum nostræ veritas elucescat. Verum quid prodest ratione cum eo agere, cui impotens partium suarum studium rationem excussit? Inde adeo probatissimi viri complures sectæ hujus, neque mihi noti, neque rogati, pro candore suo per amicos significarunt, se congerronis sui facinus tam inhumanum detestari. Igitur cum maxime huc pertinet vetus illud Manilii: *Pro captu lectoris habent sua fata libelli*. Captum dico, non ingenii solum acumen, aut ubertatem doctrinæ, sed æquitatem etiam animi: quem animum si quis vel iracundia tumidum, vel suffusum malevolentia, vel præjudicatis opinionibus excœcatum, vel cerritum, appellat ad legendum quantivis pretii opus, sibi opinionibusque suis contrarium; existent illico motus præcipites, quos non exquisitis rationibus, non veritatis ipsius opposita sedare possis. Sed quod rideamus, homo idem ille alium nactus adversarium, aliam orditur cantilenam, librumque me ait scripsisse mere Calvinisticum, sive ut ejus verbis utar, *mere Hugonotticum*: quod quin ab eo sit in laudis parte positum, pro immoderato ejus in hanc factionem studio dubitare non possumus. Atque egregium hoc operis nostri præconium expressit, id quod scriptum a me probatumque esse ait, Librorum sacrorum divinitatem ex sacris ipsis Libris demonstrari; cum tamen probatio divinitatis Librorum sacrorum præter institutum meum sit, & strictim tantum delibata; nec ex Libris ipsis sacris, sed ex Traditione, tota fere petita sit. Quod & alibi ostendam pluribus. Quin etiam perlatum ad me est, exiisse nuper librum in Anglia, quo ex traditis a me Demonstratione hac Evangelica principiis Catholicum dogma de Sacrosancto Eucharistiæ Sacramento oppugnatur. Quidni vero? cum & ex sacris Voluminibus tam

aper-

Digitized by Google

aperte ſibi adverſariis oppugnetur a gregalibus factionis hujus. Credo jam prope idem ex principiis Euclidis vel Archimedis probare tentabunt. Plane ſimiles fatuorum illorum Chymiſtarum, qui ex primo Geneſeos capite artem conficiendi auri percepturos ſe prædicant. Quid eſt vero περιβλεπτιᾶν, quid videre geminum Solem, & duplices Thebas, ſi hoc non eſt? Ergo non ea ſolum, quæ nuſquam ſunt, ſed futura quoque, quæ nuſquam erunt, & jam exitu ipſo falſitatis convicta ſunt, cernere ſe coram putant, & fanaticos ac prophetas agunt. Ita *Dominus miſcuit in medio eorum ſpiritum vertiginis, & errare fecerunt Ægyptum in omni opere ſuo, ſicut errat ebrius & vomens*(a). Sed pergamus objecta nobis crimina expendere. Sunt qui querantur, me, ſuſcepta dogmatis Chriſtiani probatione, nihil omnino probaſſe. Ac vetus quidem hoc convitium eſt, Chriſti diſcipulis ac Chriſto ipſi objectum, poſt edita miracula, ægros ſanatos, & receptam vitam: ſimulata illa, hos ſubornatos, fictum iſtud. Non tam acuta ingenia, quam dociles ac pios animos, poſtulat hæc divinæ Veritatis diſciplina. Itaque nec eam recepiſſent adverſarii noſtri, etiamſi epicheremata attuliſſemus Geometricorum conſimilia. Deinde non omnes probationum moralium vim ſentiunt. Qui libros ſolent, non legere, ſed libare & ſaltuatim attingere: qui continenter quidem atque fractim, ſed oſcitanter legere, ſibique in longo opere ſomnum ſinunt obrepere: qui filum argumentationum non pervident: quos magna rerum varietas obruit, hos effugit Demonſtrationis noſtræ contextus & cohærentia. Idcircone nos hanc ingenii infirmitatem præſtabimus? Et occurriſſe tamen ſperabamus huic querelæ, cum ad calcem propoſuimus ſummam operis totius paucis verbis abſolutam, tam apte, tam conſerte colligatam, ut nulla ſui parte vitium minetur. Ac optaverunt multi, & ſæpe poſtularunt a me, ut librum in epitomen contraherem. Ego vero optabam id quoque, verum numquam impetravi ab animo, ut eumdem fœtum bis parturirem; atque hæc alienæ potius induſtriæ opera viſa eſt, quam meæ. Ab eadem incogitantia profecta eſt altera multorum criminatio, me nimis multa ad propoſitum haudquaquam pertinentia congeſſiſſe. Quorſum enim, inquiunt, tot fabulæ in opere ſerio? quorſum tot aliarum gentium ritus & hiſtoriæ? quorſum illæ diſputationes de propagata ad Græcos ſacrorum Codicum notitia? de Græcis horum interpretationibus? de eorumdem Canone? de origine linguæ Hebraicæ, & literarum Samariticarum & Judaicarum? Reſponſio eſt in promtu. Cum Librorum ſacrorum antiquitatem & γνησιότητα probare inſtituiſſem ex ſequentium ætatum teſtificatione, juxta primum noſtrum axioma, nihilque priſca illa Græcia, eruditionis fere omnis per Occidentem parens & magiſtra, ac ipſe deinde Italia, fabulis ſuis habeant antiquius, quibus tota eorum continetur Theologia ac religio; aptiusne aliquid & cauſſæ noſtræ

(a) Iſa. 19. 14.

uti-

utilius afferri potuit, quam quod a me luculenter demonstratum est, Mythologiam hanc omnem ex Codicibus sacris, sacrisque historiis, mutatis, dissimulatis, interpolatis prodiisse? Cui tractationi annon consequens erat altera illa de notitia librorum horumce Græcis prodita? Nam cui persuaseris, Theologiam suam ex Hebræorum voluminibus depromsisse Græcos, nisi hæc ad ipsos pervenisse ostenderis? Id vero ut demonstres, rei quoque modus est demonstrandus. Quo maxime pertinet quæstio his proxime conjuncta de priscis interpretationibus Græcis sacrorum Voluminum, earumque ætate & antiquitate. Vel solam eam interpretationem, quæ Septuaginta illorum Senum est, si Ptolomæi Philadelphi ævo concinnatam esse obtinuerimus, obtinuerimus una quoque Ptolomæo hoc vetustiores esse Codices sacros, quod caussæ nostræ peropportunum est. Jam si instituto nostro valde accommodatas esse concesseris has dissertationes, multo magis idipsum de reliquis fatebere, quæ sunt de legibus, ritibus, & historiis aliarum Gentium, Græca & Romana antiquiorum; Ægyptiæ puta & Phœnicæ. Has si manasse etiam constat ex scriptis Hebræorum, constat itidem nullum extare monumentum antiquius. Atque idem in pari caussa, eodemque argumento, demonstratum quoque est a vetustis Ecclesiæ Patribus. Disputatione vero de Canone disputationes reliquæ de ætate Librorum sacrorum continentur, ut illic Lectorem monui. Qui enim Canonis auctorem esse Esdram ostenderit, uti factum a me est; simul ostenderit, Esdra vetustiores esse Libros omnes in hunc Canonem conjectos, ac proinde genuinos: quo propositionis quartæ veritas comprobatur. Nec inane veritatis argumentum petitur ex lingua, qua Libri hi conscripti sunt. Id usurpare solent Criticorum filii, cum scripti alicujus antiquitatem scrutantur. Et ut nihil faceret ad rem, vel ad ornamentum operis addi potuit, tanquam corollarium. Verum quod aliis vulgo conceditur, nobis negatur. At quæ pars operis in plures incurrit criminationes, ea est, qua priscos illos nobilissimarum & vetustissimarum Gentium Deos aut Heroas Mosem dissimulare probavimus. Quam cum a multis reprehendi cognoverim, nondum tamen caussam reprehensionis intelligere potui. Nec enim jure objiciat quisquam, id esse præter institutum: nam cum per scripta Mosis fere disseminata sit apud exteras Gentes ejus notitia, nihilque illæ habeant Numinibus suis antiquius; liquet quoque Mosaicorum scriptorum antiquitas, si Numina hæc Mosem personatum esse liquet. Atqui jamdiu id subolnit priscis nonnullis scriptoribus, suboluit & recentioribus. Nec suboluit tantum, sed & affirmate dictum est. Mosem esse Theuth Ægyptium, conditamque ab eo Hermopolin urbem, de nomine nempe Mercurii conditoris sic dictam, nulla circuitione usus asseveravit Artapanus: ejusque verba, ut observatione digna, in libros suos retulerunt Eusebius, & Auctores Alexandrini Chronici, & Hypomne-

ma-

matis in Hexaemeron. Et in codice quodam Lactantii pro voce Thoth subjectum est Mosis nomen. Theuth autem ille, sive Thoth, is ipse est Phœnicum Taautus, Hermes Græcorum, Mercurius Romanorum, Tautates Gallorum; Theuth sive Wodan Germanorum, Tiis Danorum, Teves Anglorum. Mosis item simulacrum esse Osiridem, sive Bacchum, pridem deprehensum est Gerardo Johanni Vossio, a quo non multum recedit Bochartus. Quem Mneven appellat Diodorus, idem Justino Martyri Moses est. Typhone adumbrari Mosem, is quidem dixi Bochartus clarissime demonstravit. Docuit nos mox laudatus Artapanus, eum, qui a Græcis dicitur Musæus, ipsum esse Mosem. Herculem esse Josuam luculente probavit memoratus nobis Vossius. Laudi huic fuit, aliisque eruditis viris, ac Bocharto inprimis, demonstrasse sub personis Saturni, & liberorum ejus, Jovis nempe, Neptuni, & Plutonis, latere Noachum, Chamum, Japhetum, & Semum; Ruthi simulacrum esse Apollinem Pythium; Mercurium Chanaani vel Jethronis, soceri Mosis, Nemrodum Bacchi; Magogum Promethei; Apim, & Serapidem, ac Mneven etiam Josephi; Lilith, cujus meminit Isaias(a), Ilythyiæ. Conjecit quoque Bochartus, & accurata contentione declaravit, ex Silo, quem ventorum spondet Jacobus(b), extitisse Silenum. Suspicati sunt quidam Zoroastrem Chami esse effigiem; alii Misraimi; Japheti nonnulli; nonnulli Chusi; aliqui Assueri; alii Nemrodi. Exiit in lucem paucis abhinc annis literatissimi viri libellus, quo probatur Jabelem, & Jubalem esse Mercurium, & Apollinem; Adam & Sellam, Lamechi uxores, Junonem & Latonam; Noemam Venerem; Tubalcainum Vulcanum; item Mercurium Trismegistum esse Verbum Dei. Talia comminisci studiosis hominibus cæteris jus fasque est, mihi non est. Jam si nostrarum super his Mosis simulacris opinionum explorentur argumenta, etsi non omnium idem pondus est, eadem vis, at pleraque tamen sunt hujusmodi, ut qui iis contradicat, is meridie facem velit accendere. Vel in nostra Zoroastris cum Mose comparatione, quam similia omnia, quam paria sunt! Parum discrepant Patrum nomina; statim ab ortu risisse uterque dictus est. Mundi principia quinque libris uterque tradidisse; idolorum cultum sustulisse; ad mortem a rege esse quæsitus; a Deo servatus; immissis in impium regem venenatis culicibus; periculum fuga evasisse; fluenta incolumis & siccus transmisisse; exul uterque secessisse in montem, qui cœlestibus ignibus ardere visus sit; illic Deum flammis obsitum oculis suis intueri non potuisse; legum prope earumdem codicem a Deo accepisse, flammasque inde retulisse; mirifico quodam cibo in desertis pastus esse; Ignis perpetui ritum sanxisse; ignota morte ex hominum oculis uterque evanuisse. His si adjungas, fuisse qui crederent, nullum unquam extitisse Zoroastrem, & personam esse commentitiam; quis homo frontis non perfrictæ unum videri neget eos, quorum vita, fa-

(a) 34. 14.

(b) Gen. 49. 10.

cta,

cta, casus, mors, cetera adeo mirabilia, adeo inusitata consentiant? Janum scripsit Albricus radiatum & fulgidum pingi solere, baculum manu gerentem, quo saxum percutit, ex eoque aquam educit: ineptus scilicet ego, qui Mosem illic putem inesse: nam cui alteri tributum id perhibent historiæ, quam Mosi, baculi percussu aquas e rupe elicere? Venerem describunt Orphica, Ægypti lavacra tenentem, in thuriferæ Syriæ campis vagantem, Nympharum choro stipatam, & tripudiantem in litore: o ego lævus, qui Mariam Mosis sororem illic agnoscam, ex Ægypto digressam, trajecto mari saltantem in litore Syriaco, non longe a thurifera Arabia, tripudiantibus & tympana quatientibus mulieribus comitatam. Temerarius ego quoque, qui inde ortas opiner Musas Græcorum nomen id habuisse ex Mose, qui & cantionibus suis celeber fuit, & Græcis μῶσος dictus est, unde proclive fuit, & sororem Mariam item psaltriam μῶσαν appellare, & socias μῶσας ut a Jovis nomine ζὰν, nomen sorori Græci fecerunt ζανὰ, quod est Latinorum Juno; ut a Baccho Bacchas dixerunt; deinde ex Mariæ & sociarum cantibus ac tripudiis idem adscriptum est Musis officium: præsertim cum & Ægyptias fuisse Musas scribat Diodorus, & Osiridis socias, quem Mosem esse demonstravit Vossius. Stephanus Monachius Professor Leydensis, quem multo magis ob singularem bonitatem, candorem, æquanimitatem, innatum in maledicos & obtrectatores odium, & dilexi vivum, & nunc extinctum desidero, quam vel ob popularitatem, vel ob eximiam eruditionem, qua paucos hac ætate pares habuit; scribebat ad me paullo ante obitum, deprehendisse se Venerem ipsam Mariam Mosis sororem; ex ejusque nomine, quod *Gutta maris* (a) exponi potest, finxisse Græcos Venerem ex spuma maris ortam. Gaudebam idem venisse in mentem viro erudito, quod jampridem mihi. Ergo acutam nominis originationem, quam primum excogitavit, gratulatus sum; Venerem esse Mariam jam ante a me indicatum esse monui, quod ei exciderat. At qui ista repudiant, iidem libros Verisimilium, Suspicionum, Conjecturarum, Dubiorum amplectuntur. Quid ergo caussæ esse dicam, cur levia hæc probentur in aliis; abstrusiora ista & certiora in nobis culpentur? Multa sane concurrunt: ac id primum, quod dixi, partium studium, quo ita nunc turgescunt animi, ut ex hoc Religionis quam quisque profitetur discrimine, vel ad vituperandum paratus sit, vel ad laudandum. Facit id præterea præcipitis judicii temeritas, qua res non satis exploratas, nec ex momentis rationum satis perspectas, nec fortasse satis intellectas, sed oculis strictim & per transennam delibatas, velut summo jure plerique dijudicant. In musteo quodam opere, cum multa Demonstrationis nostræ Evangelicæ capita venenato dente arrosa sunt, tum hoc præcipue, quod his Ethnicorum numinibus personam detraxi; palamque declarat novitius ille scriptor, parum sibi probari, quod dixi, Mo-

(a) מרים

Moſem eſſe Adonin, Mercurium, Oſirin, Serapin, Anubin, Zoroaſtrem, Cadmum, Apollinem, ac pleroſque porro Ethnicorum Deos. Egone vero Moſem dixi vel cogitavi unquam eſſe Cadmum? Cognoſcite vero diligentiam hominis & acumen. In Syllabo capitum libri hujus, nominibus Adonidis, Mercurii, Oſiridis, Zoroaſtris, Apollinis, & aliorum, permiſtum quoque Cadmi nomen ſtrictim inſpexerat. Nec attentius re explorata credidit, quorum nomina conjunxiſſem, eadem me de iis affirmaſſe; & opinionem leviſſime ſuſceptam temere literis prodidit. Quemquamne animo tam incogitante & omiſſo, non modo ad ſcribendum, ſed ad aliena etiam ſcripta expendenda & vellicanda accedere? Et quæ hominis verecundia eſt, ne eſſem malevolentiæ ſuæ & inconſiderantiæ neſcius, librum ad me ſuum officioſe detulit. En laborum noſtrorum gratia, quos poſtquam graves & diuturnos in ſtudiis literarum excepimus, fructum omnem plebeji alicujus ſcriptoris levitas intercipit. Ac quæſivi mecum ipſe ſæpenumero cauſſam inſaniæ hujus pruriginis contradicendi, carpendi, & calumniandi. Mihi videtur illa valde probabilis, facile exiſtimare homines inconſultos, iis ſe fieri ſuperiores, quos erroris coarguant; quippe acutiorem hunc eſſe aut doctiorem, qui plus alio aut viderit aut ſciverit. Fruſtra. Homerum inſectatus eſt Zoilus, multaque ejus peccata deprehendit: nec Homerus tamen deſiit eſſe Homerus, vir ſcilicet maximus; nec Zoilus alius evaſit quam Zoilus, vir leviſſimus & deſpicatiſſimus. Multum præterea obfuit operi noſtro jejunitas bonarum illarum artium, quibus continenter ingenuæ & liberales doctrinæ, quæque ita exaruerunt hac ætate, ut qui eas excolat vix ullus ſit; qui excolentibus honorem habeat, plane nullus. Et tamen ad ea quæ tractavimus, ſine hoc inſtructu comitatuque accedere, perinde eſt, ut ſi ruborum mora, quod ajunt, velis ſine uncino diſtringere, aut ad iter ſine viatico te accingas. Quid vero præmii erit labori noſtro apud homines ſimiles hominis illius, cujus in libris nuper conſignata eſt inhumana illa & ferina vox: levem fore jacturam, ſi aboleantur ſuperſtites omnes veterum Philoſophorum aut Poetarum reliquiæ? Haudquaquam ſane ea mihi acceſſit confidentia, ii ſpiritus, ut libro noſtro præfigere auſim titulum hunc, quem Iſagogicis ſuis Canonibus præfixit Joſephus Scaliger: Ἐλευθερίων μαθημάτων καὶ παντοδαπῆς παιδείας ἄπειρος οὐδεὶς εἰσίτω. *Nemo liberalium diſciplinarum, & omnigenæ doctrinæ expers ingrediatur*. Tantum licentiæ viro magno dabat quæſita meritis gloria. Certum tamen eſt, noſtros commentarios, quibus ex ſacris utriusque Teſtamenti fontibus hauritur Chriſtiana veritas; ex primigeniis vero exemplaribus, interpretationibus exoticis, ex profanis clararum gentium monumentis, Teſtamentum utrumque illuſtratur; nihil voluptatis aut fructus afferre poſſe iis, qui in his doctrinis ſunt peregrini, nec aliud ad intimam

 ſacra-

sacrarum literarum notitiam præsidii quærunt, quam Quodlibeta, & Postilla. Olim isti fuit generi usus apud priora secula: nunc in tanta luce florentium nuper, jam senescentium literarum, ex omnium retro ætatum memoria, ex reconditis & interioribus gentium omnium disciplinis, corradendæ sunt opes, arcessenda subsidia, ad salutarem sacrorum oraculorum intelligentiam & enodationem. Non id nesciebant Philo & Josephus, non primi & doctissimi Patres Ecclesiæ. Quorum exemplum nos secuti si culpamur, culpantur nobiscum una illi quoque. Ex hac humaniorum artium ignoratione & contemtu conflata est inepta, & insulsitatis plenissima, & in libris nonnullis ad auctorum ignominiam exposita querela, de instituta a me Priapi cum Mose comparatione. Quod sic interpretantur, quascunque commentitio huic Deo affinxit notas, quæcunque officia, quoscunque casus, fabulosa antiquitas, eadem me Mosi tribuere. Caussam ergo mecum dicat Artapanus, qui Mosem esse dixit Mercurium, hoc est, si egregios istos interpretes audimus, furem, lenonem, doctorem furacitatis, professorem lenocinii, furum ac lenonum tutorem & magistrum. Caussam dicat Vossius, qui Mosem ausus est affirmare esse Bacchum, ebriosum videlicet & potatorem; dicat Bochartus, qui scribere non erubuit, sanctissimum virum Mosem esse Typhonem, monstrosum, ferum, inhumanum, impium, Deorum hostem; Silo vero, hoc est, Messiam Orbi promissum, esse Silenum, Deum illum ridiculum, hesterno Jaccho venas semper inflatum. Plectamur & nos, qui Mosem eumdem esse scripsimus ac Adonin, mollem hunc scilicet puellum & effeminatum, Veneri & amoribus deditum, ex nefario & incesto concubitu natum; qui Mariam sororem Mosis eamdem esse statuimus ac Venerem, Deam hanc nempe auctorem omnis libidinis & impudicitiæ. Plectamur iterum, qui alios proposuimus Christi typos, Vaccam rufam, Hircum ἀποπομπαῖον, Adamum, Noachum, Samsonem, Davidem, Salomonem; quique Christum proinde similem finximus pecudum, stolidissimæ illius, hujus salacissimæ;
(a) item Adami, hominis noxii; Noachi repertoris vini, & aliquando temu-
In Eph. 5. lenti; Samsonis meretriciis amoribus impliciti; Davidis adulteri & ho-
(b) micidæ; Salomonis mulierosi & impii; quasi vitia hæc eadem Christo tri-
Matth. 21. 42. & seq. & buamus: absit dicto impietas. Præposteri homines & imperiti, quos jam-
diu castigavit Hieronymus(*a*), cum ob assimilatum Adamo Christum ab
Joh. 14. 6. & 15. 1. Apostolo Paulo, acta omnia, dicta, ac notas Adami in Christo requirerent
(c) Meminissent pervulgati adagii, similitudinem omnem claudicare. Ipse se
I. 29. Lapidem, se Viam, se Vitem Christus(*b*) appellat; Johannes(*c*) Agnum; Pe-
(d) trus & Paulus(*d*) Petram, & quidem *offensionis* ac *scandali*. An ut durus &
1. Petr. 2. 6. & seq. saxeus, an ut pedibus nostris proterendus, an ut truncus & stipes, an ut
& Rom. 9. hebes, esse significetur? Pudet inscitiæ & stuporis. Scirent vero censores
33. nostri, Priapum, ut & reliquos Ethnicorum Deos, effigies esse rerum natu-

ralium,

Digitized by Google

ralium, aut Heroum veteris ævi; plures ejusdem rei extare nonnumquam imagines in fabulari historia; eamdemque aliquando rem pluribus imaginibus significari. Præclare Plinius (a): *Jovem, aut Mercurium, aliterve alios inter se vocari, & esse cælestem nomenclaturam, quis non interpretatione naturæ fateatur?* Id & ex Macrobio (b) intelligas, qui Deos omnes unum esse Deum, atque eos Solis simulacrum, fuse docuit; intelligas & ex aliis Scriptoribus vetustis & novitiis, qui occultas fabularum significationes explicarunt. Atqui Priapo hi tradunt, vim genitalem Solis & fœcunditatem naturæ adumbrari. Quamobrem & cornu copiæ gestans fingebatur, & patre Baccho natus, qui Sol est Macrobio. Sed & Sol ipse dictus est nonnullis; fons nempe Vitæ, & Naturæ parens. Eumdem quoque esse volunt plerique ac Panem, qui Naturæ universitatem vel nomine exprimit, eumdem plerique ac Bacchum sive Osiridem, eumdem ac Orum sive Apollinem, eumdem ac Thoyth sive Mercurium, eundem ac Marsyam, eumdem ac Typhonem. Quibus cum designari Mosem jam alii ostenderint, idipsum ab iis ostensum est, quod a nobis, Priapum videlicet esse Mosem. Quidquid vero obscœnitatis inerat in commentitii hujus Dei simulacro, idem extabat & in simulacris Panis, Ori, Osiridis, Mercurii, Marsyæ, & Typhonis. Sed quid ego conor expugnare inscitiam hujus ævi? ante expugnandus est livor & malignitas. Nunc satisfaciendum Geometris, quibus dolet, quod a me depressa est sua disciplina, quam & propter dignitatem, & multo magis instituti nostri gratia, extolli a me debuisse contendunt. Cum enim principia quædam moralia, ac ea præsertim, quibus incumbit opus nostrum, non minus certa statuamus esse quam Geometrica: quo plus, inquiunt, firmitatis concessum fuisset Geometricis, eo plus nostris roboris accessisset. Nos quidem satis multa videmur illic ad nobilissimæ disciplinæ commendationem attulisse. Verum est modus in rebus, nec postulandum est Geometris, ut vanis opinionibus, quibus inflati tument, cum veritatis dispendio obsequamur. Deinde cum utrorumque principiorum firmitatem ex plurium hominum assensu spectandam esse docuerim, exquirendus omnino fuit assensus ille, caussæque ejus investigandæ; quo aliter fieri non poterat, quam rimandis Geometriæ vitiis, iisque consulendis & appellandis, quibus ea jam ante fuerant perspecta. Persequamur reliquas criminationes. Nimis multa vocabula Græca, quasi per ostentationem, operi aspersisse me queruntur. Futilem enimvero & puerilem ostentationem, quam trivialibus magistris relinquimus. At si quis attendat animum, facile agnoscet, tum me solum usurpasse Græca, cum Latina deessent, subsidiumque in egestate a ditioribus sumsisse. Quod non in prosa solum oratione, sed & in versu quoque, a Romanis factitatum est. Cum Græca quædam attulisset Agellius, (c) velut simili querelæ occurrens, subjecit: *Hæc ego superſedi vertere,* quia

(a) Lib. 1. cap. 5.

(b) Saturn. lib. 1. cap. 17. & seq.

(c) Lib. 16. cap. 8.

Digitized by Google

quia novis & inconditis vocibus utendum fuit, quas pati aures per insolentiam vix possunt. Atque idipsum re expertus sum: nam cum multorum desiderio vellem satisfacere, & in nova hac editione Græcis Latinam interpretationem subjungere, ea fuit verborum penuria, ut circuitione uti necesse aliquando habuerim. Eadem inopia coacti vocabula quædam adhibuimus, quæ non ferat purioris ævi Latinitas. Id nos excusavimus in ipso pene aditu operis; nec nunc quidem mutavimus admoniti, cum emendationem respuat inopia, cumque dogmatum & rerum ab usu communi semotarum tractatio munditiarum illarum fere aspernetur curam, nec repudiare liceat voces Ecclesiæ Christianorumque consuetudine consecratas, adscitis elegantioribus. Quod cum olim fecisset Castalio, sacrorum Librorum interpres, placuit fortasse Grammaticis, prudentioribus viris ineptire visus est. *Id commune omnium fere est artium*, inquit Cicero (a), *aut nova sunt rerum facienda nomina, aut ex aliis transferenda. Quod si Græci faciunt, quanto id magis nobis concedendum est?* Jam quid sit nova hac editione præstitum, si quis requirat; rem paucis verbis expediam. Emendata fuerunt quædam, nonnulla castigata, multo vero plura adjecta, illustrandi caussa vel confirmandi quæ reprehensorum stilo aut querelis fuerant perstricta. Sed nimis diu Lectorem moror: qui sive æquus nobis benigniusque continget, quod optamus; sive alienus & aversus, quod patiemur facile, fruemur tamen recti consilii & optime collocatæ operæ conscientia.

(a) 1. Acad.

Cum

Cum in Præfatione hac Auctor mentionem fecerit Viri cujusdam clarissimi, qui Demonstrationem Evangelicam, cum primum in Gallia prodiisset, a Fratre muneris loco sibi missam, justa commendatione fuerit prosecutus, ejus epistolam hic adponendam duximus.

VIRO ILLUSTRI

ESAIÆ PUFENDORFIO

S. D.

SAMUEL PUFENDORF.

Quibus verbis gratias tibi agam pro transmisso PETRI DANIELIS HUETII Opere de Demonstratione Evangelica, reperire vix possum, Fratrum optime. Nam etsi quivis illustrium ingeniorum fœtus, queis ad solidam sapientiam proficitur, me delectent; fateor tamen, ita impense me istius Operis lectione captum, ut magnopere seculo gratulandum judicem, reperto tanto ingenio, cui infinitam eruditionis ac judicii vim circa ejusmodi potissimum materiam occupare placuit, quam nobilitate ac utilitate sua nulla alia superat. Augusta heic omnia, ornata, ad gravitatem composita, qualia maximi Regum Filio offerri decebat. Nihil heic occurrit, quod pulverulentam illam, aut ad lucra sacerdotum attemperatam Theologiam redoleat; sed omnia ad vindicandam divinorum librorum auctoritatem, eorundemque genuinos sensus accommodata. Nec minus placet mascula illa libertas, procul a superstitione ac servili obsequio remota; citra quam non video, qua ratione divini Codicis integritas adversus profanos homines eo modo vindicari queat, ut, si quis adhuc negare audeat illa, quæ ipso communi sensu comprobantur, cordatorum ludibrio sese exponat. In primis autem id egregium, quod hæc materia ad genuinam demonstrationum formam revocatur; per quam solam, exclusis vacillantibus disceptationibus, res ad liquidam & immotam veritatem deduci potest, & per quam totius operis compages ita conserta est, ut, qui eam convellere aggrediatur, communi hominum judicio se defectum, aut vesana malitia perditum arguat. Sic ut neque ex antiquis Patribus, neque e recentibus Scriptoribus, ullum in hoc genere Opus videam, cui Huetii scriptum non æquiparari, aut anteferri mereatur. Enimvero uti hanc laudem, quidquid est honorum & solide doctorum, Huetiano libro libenter tribuit; ita illud apud me peculiarem æstimationem meruit, quod ex eo spes mihi nata fuit alterius Operis, de quo nescio an multis in mentem venerit. De quo non possum, quin tibi nunc, Fratrum optime, paucis exponam.

Non puto ullum bonum & cordatum esse, qui non optet, quidquid est Christianorum, in unitate Spiritus Deum colere; quique non ingemiscat,

tam

Digitized by Google

tam horridis dissensionibus Ecclesiam Christi lacerari, ac tam acerbis odiis ob discrepantes circa sacra opiniones inter se diffidere, qui omnes Jesum Christum Salvatorem sese profitentur agnoscere. Has dissensiones non a genio veritatis divinæ, sed a malitia humani ingenii promanare, mihi quidem dubium non est. Nisi tamen omnia me fallunt, haud modica istarum litium pars e lubrico ac dissoluto modo provenit, quo Theologia vulgo tradi solet. Cui incommodo remedium haud spernendum afferri posse dudum persuasus fui, si Theologia Christiana in formam justæ artis per continuas demonstrationes digesta adornetur; ut nempe præmissis necessariis definitionibus, ac, si opus sit, postulatis, tum indubiis axiomatibus, capita Christianæ religionis ad salutem necessaria, sufficientia, & velut adequata, ad modum propositionum mathematicarum demonstrentur. Sane quin tali forma concinnari possit doctrina Christiana, vel ex opere Huetiano apparet, quo præliminaris pars Theologiæ, atheis & Judæis opposita, feliciter absolvitur. Nec enim video, quid obstet, quo minus certa axiomata inveniri queant, partim e communibus super sciendi modo notionibus, partim e perpetuo & universali S. Scripturæ sensu, e quibus deduci queant articuli fidei, quorum notitia & assensus ad hoc requiritur, ut quis propositum a doctrina Christiana scopum adsequatur. Extra hæc si quæ Theologis vulgo agitatæ quæstiones supersint, eæ fundamentum fidei haud tangere, sed vel ex inani philosophia irrepsisse, vel ad sacerdotum emolumenta confictæ, vel innoxiam aut inexplicabilem in hac mortalium conditione disceptationem habere, censendæ sunt; & circa quas dissensus non prohibeat, quo minus fratres, & unius corporis mystici membra haberi debeant, & qui eum caritatis gradum, quo Christianorum pietas præcipue exsplendescit, sibi invicem exhibere teneantur. Ac si HUETIUS in demonstrationis formam redigere potuit ea capita, e quibus veritas Christianæ religionis adversus atheos & Judæos evincitur; cur non ad eundem modum adornari queant ea capita, quæ ad hoc requiruntur, ut quis inter orthodoxos Christianos censeatur? Quin autem ejusmodi opus magnam utilitatem orbi Christiano, saltem per cultiorem Europæ partem, afferre queat, vix cuipiam dubium esse possit. Non quod putem id felicitatis assecuturum orbem Christianum, ut abolitis dissidiis, omnes in eundem sensum circa sacra conspirent, nisi per singularem rerum revolutionem animi ad saniora admittenda præparentur; sed ut veritate ad talem modum digesta, & in medio posita, qui recte sentiunt, etiam hoc adminiculo confirmentur: cæteri eousque urgeri queant, ut si amplius contra tendant, vel morbo mentis laborare, vel vitiosum ob affectum aut respectum veritati impudenter reniti censeantur. Sed uti de utilitate ejusmodi operis fortasse paucis cordatis dubium erit; ita difficilius fuerit virum reperire, qui eidem pro dignitate conficienda par sit. Nam in eo, præter exactissimam rerum divinarum notitiam, id quoque requiretur, ut is origines contro-

ver-

Digitized by Google

versiarum inter Christianos agitatarum accurate norit, & quibus caussis atque respectibus istæ eousque induruerint. Tum ut summa animi moderatione & æquitate præditus sit; & qui mentem omnibus præjudiciis evacuatam in sola veritate investiganda defigere possit. Denique ut idem sapientem juxta ac potentem Principem habeat, cujus patrocinio tutus, hominum lucro & affectibus suis mancipatorum tumultus contemnere possit, quibus veritate nihil odiosius est. Ac ejusmodi viri instar cum fere ex HUETII opere concederim, optarem sane, ut is altero hoc beneficio Christianum orbem devincere in animum induceret, talemque nobis tractatum adornaret, quo necessaria, plena, atque sufficientia dogmata, orthodoxum Christianum constituentia, designentur, simul caussas insinuaret, quare ab una vel altera parte, extra istæc posita scita tanto cum fervore, tantaque pertinacia propugnentur. Si ulla mihi cum Viro notitia intercederet, non dubitarem, ad suscipiendum pulcherrimum laborem eundem invitare. Sed ut ignotum ignotus ipse super tanta re, nulla velut præparatione facta, compellem, mea modestia non concedit. Cum autem tibi, Fratrum optime, sine dubio veteres in Gallia amici sint, quibus aditus ad eum Virum patet, magnopere rogo, velis per illos curare, ut hæc jam proposita insinuentur. Saltem enim id obtinebimus, ut egregius iste Vir exponat, quid super ejusmodi instituto ipse judicet, & quem fructum inde speret. Ac ubi semel istoc ipsi probatum fuerit, nec ejus tempora ferant manum eidem admovere; vix tamen dubium est, quin isto in regno, magnorum ingeniorum feraci, inveniri queat ei operi moliendo par. Præsertim cum major huic auctoritas futura sit, si id abs Romanam religionem professo suscipiatur, quam ab aliorum quopiam, qui ab hac Ecclesia discesserunt. Id igitur si efficere queas, ac ut ejus Viri sententiam hac super re intelligere liceat, rem sane mihi gratissimam feceris. Scripsi Holmiæ XXIV. Februarii, MDCLXXXI.

Sequuntur litteræ Auctoris ad Marchionem de Feuquieres, Regis Galliæ in Suecia Legatum, super eodem argumento datæ.

A MONSIEUR LE MARQUIS DE FEUQUIERES,

Ambassadeur extraordinaire du Roy Tres-Chrêtien en Suede.

MONSIEUR,

J'Ay veu la lettre, que Vous avez escrite depuis peu à Mr. l'Evêque de Condom, & j'y ay veu des paroles si obligeantes pour moy, que je me crois obligé de Vous en rendre tres-humbles graces, & Vous tèmoigner, combien je m'estime heureux, que la distance des lieux & la longueur des années, ne m'ait pas derobè la part, que Vous m'avez fait l'hon-

l'honneur de me donner dans vostre souvenir. L'on m'a aussi communiqué, Monsieur, la lettre de Monsieur de Pufendorf, à laquelle je donnerois volontiers toutes les loüanges qu'elle merite pour les marques, qu'elle porte d'esprit, de bon sens & d'erudition, si une partie de ces loüanges ne sembloient retourner sur moy, & estre une espece de payement de celles, dont il a honorè mon dernier ouvrage. Il me fait une proposition dans cette lettre, laquelle ne m'est pas nouvelle, & qui m'a passè plusiours fois par l'esprit depuis quelques annèes. Et ce que Vous avez adjoustè dans la vostre, de la disposition favorable, ou sont presentement les esprits des quartiers ou Vous estes, de gouster des moyens d'accommodement, reveille si vivement dans mon coeur le desir, que j'ay depuis long temps de contribuer à un si saint & si grand ouvrage, que je tiendrois tresbien employè à ce dessein non seulement mon loisir & mes estudes, mais encore mon sang & ma vie. Cependant je ne Vous dissimuleray point, Monsieur, que de traiter cette matiere de la mesme methode, dont je me suis servi dans le livre, que je viens de publier, ainsi que le propose Mr. de Pufendorf, j'y vois de tres-grandes difficultès & presque insurmontables, non seulement du coste du sujet, mais encore du costè des parties interessèes, dont les uns pourroient blâmer un trop grand relachement, qu'on apporteroit pour faciliter la reünion, & les autres pourroient tirer avantage des avances qu'on leur feroit, sans rien demordre de leur entestement. Ces difficultès ne me rebutent pourtant point. Et je puis Vous assurer sans cajolerie, Monsieur, qu'apres le desir de faire en cela quelque chose d'utile pour les interests de Dieu, rien ne m'encourage davantage que l'honneur de vostre approbation, que vostre ditte lettre semble me permettre d'esperer. Je connois le prix de cette approbation, Monsieur, & je la desire avec l'ardeur & l'empressement, que l'on a, quand on est aussi respectueusement, & aussi sincerement, que je suis,

MONSIEUR,

Le 10. *May*, 1681.

Vostre tres-humble Serviteur

L'ABBE' HUET.

PETRI

PETRI DANIELIS HUETII,

EPISCOPI ABRINCENSIS,

DEMONSTRATIO EVANGELICA,

AD SERENISSIMUM

DELPHINUM

PRÆFATIO.

I. *Operis hujus argumentum*, II. *Et occasio*. III. *Probari potest Religionis Christianæ veritas eo genere demonstrationis, quod non minus certum sit, quam demonstrationes ipsæ geometricæ*. IV. *Ad faciendam Fidem inanis est, sine Gratia DEI, omnis argumentatio*. V. *Ecclesiæ tandem arbitrio & potestati Opus hoc permittitur.*

POstquam Christianissimi Regis, parentis tui, jussu factum est, LUDOVICE DELPHINE, ut ad literarum & sapientiæ studia opera nostra uterere, gavisus sum equidem plurimum, cum intellexi institutionis tuæ curas in id potissimum conferri, ut timore Dei, unde omnis proficiscitur sapientia, animus tuus ante omnia subigeretur; quo & veræ hujus, ad quam contendis, eruditionis compos fieres; & majorum tuorum, ad quorum imitationem jam assurgis, pietatem referres. Et vero cum in te Deus plurima & amplissima beneficia larga manu contulerit; eam generis claritatem, cui, si fidem sequamur Historiæ neque decurratur ad fabulas, parem in tanta vetustate splendorem jactare nulla gens potest; Patrem ad multorum invidiam, ad omnium admirationem vere magnum, sic tanquam propositum tibi ob oculos, nunc bene agendi, olim etiam bene regnandi exemplar; formam corporis eximiam, & destinato tibi imperio dignam; laudis appetentem animum; liberale ingenium atque solers, quodcunque vult facile complectens, nec jam iis solum quibus ad humanitatem institui pueritia solet, sed interioribus etiam doctrinis informatum; candidos mores ac suaves, decenti gravitate temperatos; præclaram ad virtutem indolem, & magnarum etiam jam inde a parvulo rudimenta virtutum; tanto magis elaborandum est, ut tot donorum Auctorem agnoscas, & ad ejus timorem ac cultum exciteris. Quod quamquam ultro ipse facis, & singulare præ te fers studium pietatis, adjuvanda tamen hæc tua voluntas est, ut Deum, quem sponte colis, jure abs te coli scias. Itaque ne muneri huic deessem, cujus in partem fueram adscitus, dedi operam, ut quæ sinceris documentis & accurata disciplina, menti tuæ indita est & impressa Dei notitia, eadem tibi hac scriptione traderetur. Quæ scriptio, tametsi ad primam hanc, quam vix tua designat ætas, adolescentiam minus accommodata videri potest, utilis erit certe in consequentes annos, postquam progressu temporis, usu rerum, & lectissimis præceptionibus, roboratus animus tuus ad majora se attollet.

I. INterea dum adoleverit, & maturitatem suam fuerit affecutus, grassantem in dies impietatem oppugnabit Liber iste, & quæ temere ac sine ratione abjicitur a multis Christi fides, eamdem ratione retinendam esse ostendet. Ea quippe est ætatis hujus corruptela, ut si quis præter solitum sapere videri velit, tum id se adepturum speret, cum vaticiniis Prophetarum, & Christi sanguine ac miraculis fundatam Religionem, tot gentium consensu receptam, tot virorum doctorum lucubrationibus assertam, magna sibi

I. Operis hujus argumentum.

cura a parentibus traditam, nec penitus tamen sibi perspectam, homo in ejus gremio natus & eductus, mediocris fortasse ingenii, parum doctrina, temeritate satis instructus, pessumdat, & sic tanquam subdolorum hominum figmentum, errorem stolidorum, solertiorum ludibrium, traducit ac proculcat. Quod si quis rem maturiori disquisitione dignam censet, ad ejusque examen plus aliquanto vel solertiæ confert, vel eruditionis, vel diligentiæ; sic fere tamen ab animo paratus accedit, ut quantumlibet futile argumentum, divinationem, suspicionem, conjecturam, rumorem, sophisma, adversus Religionis Christianæ veritatem valere velit; pro eadem, nullus idoneus videatur esse testis, nullus auctor satis locuples, nulla satis firma probatio; vixque tandem ἀποδεικτικοῖς (*demonstrativis*) epicherematis, ac ne vix quidem difficilis ac fastidiosus disceptator concedat. In hujusmodi trutina examinata Religio, justo quippe apparet esse levior levibus & iniquis ingeniis. Atque hoc porro nequitiæ omnis seminarium est. Quæ enim non se proripit ac projicit cupiditas, cum despicatui habetur criminum inspector & ultor Deus? Quapropter ne serpat longius ista vitiorum labes, fibræ primum ipsæ impietatis elidendæ sunt: cujus tutissima cautio hæc est atque provisio, ut adducantur in contrarium rationes, quibus innititur Christiana Religio, suisque momentis æstimentur. His enim probe confirmatis, & veritate perspecta, falsitas omnis evanescat necesse est. Utilem in iis colligendis impenderunt operam, cum prisci Ecclesiæ Patres, tum viri eruditi complures, nostra & patrum nostrorum avorumque memoria. Ego unicum selegi de multis argumentum, ex Prophetiarum eventu conflatum, quod proposui hoc Opere, & quo olim ad retundendam Judæi cujusdam, viri acuti sane & subtilis, contumaciam usus sum.

II. Cum enim essem Amstelodami, & Judæorum, quorum magna est his in locis frequentia, ritus ac mysteria penitius introspicere vellem, ad eum deductus sum, qui tum inter illos peritissimus, ac totius Judaicæ disciplinæ consultissimus habebatur. Multa inter nos de doctrina ipsorum, deque nostra, ultro citroque agitata sunt. Cumque differentes nox oppressisset, sequenti die convenimus, atque inde porro tertio; sicque nobis totus mensis adeundo, colloquendo, disputando contritus est. Memini autem aliquando me eum audire, cum diceret, levia esse & infirma quæcumque adversus Judæos Christiani veteres scripsissent, Justinus puta, Tertullianus, Cyprianus, Eusebius, & alii bene multi; nostque in sacris voluminibus explicandis hebetes esse & plumbeos. Respondebam ego, Judæos ipsos anilibus fabulis, & putidissimis figmentis sanctum Dei Testamentum deformasse: ex iis vero argumentis, quibus partes suas tutati sunt Christiani, vel id unum ad revincendam adversariorum perfidiam satis esse, quod è vaticiniorum complemento peti solet: levi id fortasse manu & perfunctorie missum non alte penetraturum; quod si torqueretur validius, nulla arte vitari, nulla vi sustineri posse. Ridebat ille, ut est superbum & procax hoc hominum genus, & mirari se dicebat Christianorum omnium supinitatem, meamque potissimum, qui telum hoc, quod nobis Prophetiæ subministrant, futile ipsum sponte sua & imbelle, a nostris etiam jactando sæpius & intentando obtusius factum; repellendo vero, a suis fractum penitus & contritum, denuo ad se perterrendum in manus sumerem: cur de me sperarem autem, quod nec præstitisset Ammonius in libro de consensu Mosis & Jesu; nec deinde Theodorus in libro ejusdem argumenti; nec Aristo Pellæus in Disputatione Jasonis & Papisci; nec Origenes in libris contra Celsum; nec alii quamplurimi Christianarum partium pugiles; nec Apostoli ipsi & Evangelistæ; nec caput ac Princeps Apostolorum Petrus (a), etiamsi Christianos collaudat, quod ad propheticum sermonem sic tanquam ad lampadem in caliginoso loco lucentem attendant, firmissimum quippe id esse Christianæ causæ præsidium; nec Jesus ipse denique, qui per tam crebras iterationes doctrinam suam Prophetarum testimoniis prætexebat? Judæos itidem & Ethnicos argumentum id flocci fecisse, nec eo fuisse a crucifigendo Jesu, & divexandis Christianis absterritos: inanem itaque sumere me laborem, nisi demonstrationibus, vel probabilissimis certe argumentis, pugnarem. Atqui ἀποδεικτικὸν (*demonstrativum*) esse respondi argumentum illud, si quidem ordine ac ratione tractetur; ἀπόδειξιν πνεύματος (*osten-*

II. Et occasio. (a) II. Pet. I. 19.

(*ostensionem spiritus*) a Paulo (*a*) appellari; quod vero ducitur ex miraculis ἀπόδειξιν δυνάμεως (*ostensionem virtutis*) ex Veteris porro Testamenti prædictionibus, in Novo exitum nactis, apparere Testamenti utriusque cohærentiam & concordiam; atque hinc etiam utriusque, ac Christianæ proinde Religionis, quæ iis incumbit, veritatem liquido extare; asserta autem Christiana Religione reliquas sectas corruere, ut in iis convellendis nulla deinceps opera collocanda sit: brevissimam igitur hanc esse & simplicissimam veritatis aperiendæ viam; addebam etiam tutissimam, utpote quæ constet hoc genere demonstrationis, quod non minus certum sit, quam demonstratio quævis geometrica. Miraris, inquam, confidentiam meam; & merito sane: novum quippe illud est & paradoxum, tam certo sciri posse res hujusmodi, opacas sponte sua & obscuras, quam quæ sciuntur κατ' ἐπιστημονικὸν λόγον (*per rationem qua gignitur scientia*). Verum id tamen esse, rebus addicam necessariis.

III. Scitum est Philosophorum omnium, talem esse demonstrationem, qualia sunt principia demonstrationis. Demonstrationem appello, quam Aristoteles ἀπόδειξιν, ratiocinationem videlicet, quæ veris & primis constat, vel iis quæ ex primis & veris quibusdam cognita sunt. Etsi non me fugit, haudquaquam satis probari purioris Latinitatis studiosis, ut ἀπόδειξις hoc sensu Demonstratio appelletur. Verum hac dictione, aliisque vulgo receptis, parum licet probatis, abuti per Orbilios & Palæmones nobis liceat, cum aliæ commodiores in præsentia non suppetant. Cum igitur eadem sit vis Demonstrationis, qualis est principiorum, non plus geometricis demonstrationibus adjungendum est Fidei, quam principiis ipsis geometricis adjungi solet; quibus si dubium inerit quippiam vel subobscurum, Geometriam universam pervadet labecula istæc. Geometricorum autem ipsorum principiorum fides omnis a nativa ipsorum evidentia & claritate pendet, qua collustrata mens nostra facillime in iis acquiescit. Assensionis itaque & exploratæ cognitionis, tam principiorum istorum, quam reliquorum omnium, fons & origo, κριτήριον (*id quod dijudicatur*) & norma, si qua est, perspicuitas profecto ea est, qua animis nostris veritas illorum nota per se & aperta est: quæ si in theoreticis posita sunt, Principia; si in moralibus, Dictata Naturæ appellantur. Quæ plurimum ergo merentur fidem, majorique omnium admittuntur consensu, clariora ea esse & certiora fatendum est. Adeo ut quod de probabilibus dixit Aristoteles (*b*), de veris merito dici possit; vera nempe esse, τὰ δοκοῦντα πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείστοις, ἢ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις, ἢ τοῖς πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείστοις, ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις καὶ ἐνδόξοις. *Quæ videntur omnibus, vel plerisque, vel sapientibus: atque iis, vel omnibus, vel plerisque, vel maxime notis & claris.* Nam cum ait, vera esse τὰ δι' αὑτῶν ἔχοντα τὴν πίστιν, *quæ habent fidem a seipsis*; nempe apud homines fidem habere vult. Quæ igitur apud plures homines habebunt fidem, veriora esse necesse est. Itaque Sallustius (*c*) Philosophus, cum Axiomata, sive Notiones communes definire vellet, eas esse dixit, quas omnes homines veras esse faterentur. Nec aliud sane nomen ipsum indicat. Hoc principio nituntur formæ judiciorum in quibus ex suffragiorum numero de hominum vita & fortunis arbitria fieri solent. Minime vero hic paucos aliquot ingeniosos & solertes viros stolidorum multitudini, eruditos indoctis opponi velim, sed paria exæquari paribus, & similes utrobique rerum æstimatores adhiberi. Atqui theses quædam morales & practicæ, sive positiones, sive principia appellare mavis, vel experientia vel historica fide nixæ, plures assentientes habent, pauciores repugnantes, quam principia geometrica. Rem exemplis illustrabimus. Constantinopolim, primariam Turcici Imperii urbem, esse ad Bosphorum Thracium sitam, pro certo & comperto habemus, quam neque ego vidi, neque fortasse tu. Augustum olim Romæ imperium tenuisse, in confesso est apud omnes; quem hominum qui vivunt nullus vidit omnino, & ex libris tantum ac fama novimus. Digitum admotum igni adustum iri, nemo homo est tam stipes aut bardus, nemo tam opiniosus & pertinax, qui non fateri malit, quam experiri. Quis futurum dubitat, ut ver hyemem excipiat, æstatem autumnus consequatur? Quis adeo refractarius & pugnax in dispu-

(*a*) I Cor. II. 4. III. Probari potest Religionis Christianæ veritas eo genere demonstrationis, quod minus certum sit, quam demonstrationes ipsæ geometricæ. (*b*) Top. Lib. I cap. 1. (*c*) De Diis & Mundo cap. 1.

Digitized by Google

disputando, quæ gens est adeo barbara, quæ Solem occasurum, quæ se aliquando morituram non agnoscat? Nemo se cogitare, se esse, se hominem esse, se ex muliere, se ex hac muliere natum esse, se corpore præditum esse, se capite, pedibus, manibusque instructum negare ausit. Atque hæc quidem ita credimus, ut pro eorum veritate fortunas omnes velimus vitamque adeo ipsam pacisci, & ex eorum explorata notitia res nostras componamus. Geometrica vero principia pro veris habent acuti tantum quidam & subtiles viri; reliquorum hominum magna pars ne capit quidem; nonnulli etiam præfracte negant. Cum Augustinus (a) olim inter Philosophorum Christianorumque dogmata incertus diu multumque fluctuasset, tandem ad Scripturæ Sacræ Veritatem amplectendam hac præcipue ratione adductus est, quod sibi videretur ineptum, tam multa credere, quæ neque vidisset, neque cum gererentur affuisset, velut in gentium historia, in locorum & urbium descriptionibus; fidem habere medicis, amicis, aliisque multis, sine quorum ope vita haudquaquam vitalis esse potest; pro certo denique habere se, his ortum esse parentibus, quod aliis dumtaxat renunciantibus cognovisset; Libris vero sacris derogare fidem, quorum auctoritatem omnes fere gentes susciperent. Rusticum consule de vicibus temporum, de Solis ortu & occasu, sine ulla dubitatione respondebit; nec a dictis facta abludent; arabit, feret, metet, reliqua, prout postulabit tempestas, administrabit: quære, utrum duæ rectæ lineæ spatium comprehendant, nec ne; quære, si in duas rectas lineas altera recta incidens internos angulos, & ad easdem partes sitos, minores faciat duobus rectis, utrum duæ illæ rectæ in infinitum productæ ex ea parte concurrent, in qua siti sunt anguli minores duobus rectis; hæsitabit scilicet, titubabit. Principia geometrica Academici repudiant; repudiant & Sceptici, multaque iis confutandis subtiliter & erudite disserunt: dictatis tamen Naturæ, & præceptis moralibus, quæque sunt ad vitæ usus opportuna, obsequendum esse censent. Democritus adversus demonstrationes acriter decertavit, iisque Canones suos opposuit. Plurima adversus easdem collegit Sextus Empiricus. Ratiocinandi artem aspernatus est Seneca; & ante eum Epicurus, qui & Geometriam, & reliquas artes Mathematicas, utpote ab initiis non veris profectas, veras esse non posse docebat: id persuasit Polyæno Lampsaceno familiari suo, magno Mathematico; idemque ex mente Epicuri pronunciat L. Torquatus apud Ciceronem (b); pronunciat & Aristotelis interpres Simplicius (c). Alia via adversus Geometriam grassabatur Zeno Epicureus, imperfecta ejus esse docens initia, unde nihil effici posset, nisi alia quædam adjicerentur, quæ in iis prætermissa sunt: quam ejus sententiam toto libro confutare conatus est Posidonius. Quamquam & alii prodierunt subinde, a quibus quereia eadem instaurata est. Quin etiam a Mathematicis nonnullis in controversiam vocata sunt Geometriæ principia, ut ostendam deinde: eaque nuperrime oppugnavit acriter Hobbius Anglus. Qui fidem principiis moralibus a me propositis, eorumve similibus, detraheret, adhuc repertus est nemo. Utra ergo certiora dicenda sunt? moralia certe; siquidem æqua est eorum disceptatrix & judex humana ratio, cujus nutus & decreta, non ex ingeniosorum aliquorum effatis, sed ex universorum hominum, cum acutiorum, tum tardiorum consensu existimantur. Ut quod Josephus (d) de Historia, nobis de Principiis illis fari liceat: τῆς μὲν γὰρ ἀληθοῦς ἐστι τεκμήριον ἱστορίας, εἰ περὶ τῶν αὐτῶν ἅπαντες ταυτὰ καὶ λέγοιεν καὶ γράφοιεν. *Indicium enim est veræ historiæ, si de rebus iisdem omnes eadem & dicant & scribant.* Elegantius etiam, nec semel Cicero (e): *Omnium consensus, Naturæ vox est.* Adstipulantur Jurisconsulti (f), quorum hoc scitum est: *Quod a majori parte fit, ab omnibus fieri existimatur.* Atque hinc factum putant veritati nomen apud Græcos: ἀλήθεια *enim est* τὸ μὴ λῆθον, *quod non latet.* Et Seneca (g): *Apud nos veritatis argumentum est aliquid omnibus videri.* Quod si igitur æque explorata est moralium quorumdam principiorum veritas, ac geometricorum, demonstrationes itidem morales, quæ ab his capitibus fluunt, haud minus certæ erunt, ac demonstrationes geometricæ. Atqui Religionis Christianæ veritatem demonstrari posse ajo ex iis principiis moralibus, quibus fidem experientia magistra conciliat, quæque nemi-

(a) Conf. Lib. V. cap. 2. (b) I. de Finib. (c) In Aristot. de Anima Lib. I. cap. 2. (d) Lib. I. contra Apion. (e) Lib. I. Tuscul. (f) L. 160. D. De Div. reg. jur. (g) Epist. 117.

nemine adhuc contradicente, & tritissimo ac pervulgatissimo omnium usu & consensu recepta sunt. Quidni vero, cum & virtutem ipsam per principia, per postulata, inquam, & hypotheses, perinde tradi posse probaverit Plato in Menone, ut Geometria tradi solet? cum de officiis Marco filio præcepta tradens Cicero (a), quo facilius quæ posuerat, explicaret, Geometrarum morem sequi se velle dixerit, quædam ut sibi concederentur postulando? cumque Proculus Elementa sua Theologica & Physica per Definitiones, & Propositiones, ac Demonstrationes more Geometrico digesserit? Quæ cum dixissem, tum illud quod è vaticiniis ducitur argumentum, in eam digessi formam, quæ esset ἀποδεικτικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ, *demonstrativa & scientiæ effectrix*, sicque ejus explicata est a me ratio, ut multum de sua pertinacia adversarius meus remittere videretur.

IV. Hoc qualecumque est, tibi, Serenissime DELPHINE, fuse exposui, hoc Libro, multaque præterea per otium meditata & collecta adjeci. Argumentum ipsum quidem vetus est, at argumentatio nova. Quotusquisque enim est, qui Christi fidem propugnans, Prophetarum oracula non allegat? Et merito quidem eorum obducitur auctoritas: hoc est enim adversus impiorum assultus tutissimum perfugium, & velut ancora sacra. Quamvis autem nostræ Religionis elucescat inde manifesto veritas, nullæ tamen ad capessendam Fidem sufficiunt argumentationes, nisi accedat Gratia Christi, cujus solius ope fidem eam consequimur, sine qua, juxta Pauli (b) decretum, placere Deo non possumus. Merum quippe ea Dei donum est, non rationis nostræ fœtus. Duplex est siquidem via, per quam in animos nostros illabitur cognitio rerum; alia sensuum ac rationis, alia Fidei: obscura illa, anceps & fallax, ad veri notitiam malefida & intuta, infinitis obsepta Philosophorum tricis & quæstionibus; clara hæc, aperta, & constans, prælucens animo, ejusque ancipites motus & fluctuationes admisso cœlesti lumine componens. Plane corneam hanc portam dicas, Poetarum carminibus celebrem; eburneam alteram. Cui Fidem largitus est Deus, probationes non requirit; qui Fide caret, nulla illi sufficit demonstratio. Neque vero ita ex ratione pendet Græcanica Philosophia, ut non Fidei etiam alicujus necessitatem agnoscat: cum enim in rebus sacris promtum a nobis postulet Deus ad dictata sua, nutusque, animi obsequium, parem in civilibus Plato (c) docilitatem desideravit: unamque hanc ex præstantissimis legem esse censuit, quæ vetat, ne juvenum quisquam in leges inquirere audeat, & quænam bene constitutæ sint, & quænam secus, definire; at unumquemque jubet eas sic tanquam a Diis profectas admittere. Nec aliter erga res divinas animatos esse vult; verum quæcunque super iis, etiam sine probabilibus vel necessariis argumentis, credenda proponuntur, ea pronis bibi auribus & animis præcipit. Cum ergo salutem nostram Deus Gratiæ suæ donum esse velit, & Fidei nostræ fructum; idcirco non perspicacis & certæ, sed cœcæ & hebetis rationis nobis concessit usum, ne manifestam sacrorum mysteriorum notitiam ratione adepti, Fidem aspernaremur. Atque ita Christianismo longe minus adversari videntur, quam existimatur vulgo, eæ Philosophorum disciplinæ, quæ incertum habent ac dubium, quidquid sensuum & rationis ope cognoscimus, quæque sustinent se ab omni assensu. Sic enim præjudiciis expurgatos animos ac opinionibus liberos, Deo regendos, & fidei divinæ moderandos facile permittunt, *consilia destruentes*, utar verbis Apostoli (d), *& omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, & in captivitatem redigentes, omnem intellectum in obsequium Christi.* Egregia multa in hanc sententiam variis locis disserit Augustinus (e); velut istud in libro de moribus Ecclesiæ: *Unde igitur exordiar*, inquit, *ab auctoritate, an a ratione? Naturæ quidem ordo ita se habet, ut cum aliquid discimus, rationem præcedat auctoritas: nam infirma ratio videri potest, quæ, cum reddita fuerit, auctoritatem postea per quam firmetur assumit: sed quia caligantes hominum mentes consuetudine tenebrarum, quibus in nocte peccatorum vitiorumque velantur, perspicuitati, sanctitatique rationis aspectum idoneum intendere nequeunt, saluberrime comparatum est, ut in lucem veritatis aciem titubantem, & veluti ramis humanitatis opacatam, inducat auctoritas.* Tum subjicit (f): *Nihil in Ecclesia Catholica salubrius fieri potuit,*

(a) Lib. III. de Offic. IV. Ad faciendam Fidem inanis est sine Gratia Dei omnis argumentatio. (b) Ebr. XI. 6. (c) Lib. I. de Legib. (d) II. Cor. X. 4. & 5. (e) De Morib. Eccles. Cath. cap. 2. (f) Loc. cit. cap. 25.

tuit, quam ut rationem præcedat auctoritas. Quamobrem ex operum suorum portentifica vi rationem credendi & argumentum eos capere jubet Christus, quos auctoritas sua non perpulerat (a). *Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est, alioquin propter opera ipsa credite.* Augustinus (b) alibi: *Nisi esset & aliud credere, & aliud intelligere, & primo credendum esset quod magnum & divinum intelligere cuperemus, frustra Propheta (c) dixisset: Nisi credideritis non intelligetis. Ipse quoque Dominus noster, & dictis, & factis ad credendum primo hortatus est, quos ad salutem vocavit. Sed postea cum de ipso dono loqueretur, quod erat daturus credentibus, non ait, Hæc est autem vita æterna, ut credant; sed, Hæc est, inquit, vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Jesum Christum. Deinde jam credentibus dicit: Quærite & invenietis; nam neque inventum dici potest, quod incognitum creditur, neque quisquam inveniendo Deo fit idoneus, nisi antea crediderit, quod est postea cogniturus.* Eadem inculcat passim; sed & totum de Utilitate credendi librum scripsit. Quin etiam extiterunt subinde viri ingenio ac eruditione præstantes, qui ut viam munirent doctrinæ Christi, prius ex hominum animis eradicandam censuerunt Philosophiam, & Scepticis ad id argumentis commode ac feliciter usi sunt: atque eo tutius, quod scirent, & aperte prædicarent, irrita fore eadem vimque omnem amissura, si adversus Christianam disciplinam torquerentur: quippe cujus principia non ab hominibus, rebusve humanis, sed a Deo ipso ducerentur. Verum hæc alias, neque enim locus patitur, neque res, ut plura congeram. Quorsum igitur ista Demonstratio? nempe ad parandam & confirmandam Fidem, quam per scientiam gigni in nobis, nutriri, defendi, ac roborari scisit Augustinus (d); non quasi per propriam & præcipuam caussam, sed ut per extraneum & ascititium adminiculum, quo in obsequium Christi, debitæque Christo Fidei, mens nostra sensim flectitur. Præterea cum fere mihi concertatio sit adversus impios, apud quos inanis est eorum principiorum auctoritas, quæ a Deo tradita & revelata sunt, & ex quibus Theologia nostra pendet; alia scilicet asciscenda fuerunt principia nullis obnoxia controversiis; & ab omnibus explorate cognita, & sine dubitatione percepta: ut hinc demum intelligant, ne in humanę quidem rationis argutiis ullum sibi quęrendum esse adversus vim veritatis perfugii.

V. Deum optimum maximum oro ac veneror, ut Opus hoc ad Nominis sui gloriam susceptum benigna gratiæ prosequatur aura; nec laboris nostri fructum mendis & erroribus patiatur intercipi, quos mihi, sive per actuosum hoc vitæ genus & inquies, sive per imbecillitatem, cujus mihi sum conscius, & excidisse bene multos sentio & agnosco; Lectorumque sic corda temperet, ut omni pertinaciæ tumore depresso ad hanc veritatis disciplinam dociles se præbeant; atque ita paratis eorum animis sic tanquam egregie subacto agro, bonæ frugis, sinceræ videlicet Fidei, semina committat; in me vero præclarum illud Fidei suæ donum, quod pro immensa sua bonitate largiri dignatus est, probe confirmet & augeat; *Ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar (e).* Hoc tandem quidquid est operis, sanctæ Ecclesiæ Catholicæ, Apostolicæ & Romanæ arbitrio permitto, cui non in istam solum lucubrationem, sed & quascunque moliar olim, integrum jus ac potestatem esse volo. Sed nunc tandem aggrediamur ad rem ipsam.

DEFINITIONES.

QUod in principio facere Geometræ solent, ut rerum de quibus sunt acturi notitiam definiendo aperiant & circumscribant; deinde ut concedi sibi postulent nonnulla, quæ ab omnibus conceduntur vulgo, nec sine injuria negari posse putant; tum ut manifesta quædam & confessa omnibus effata proponant; idem mihi faciendum est, ut ordine procedat nostra Demonstratio, & concedatur ἐπιστημονικῶς, *per rationem ex qua gignitur scientia.* Principium ergo ducamus a Definitionibus, quarum prima hæc esto.

DEFI-

(a) Joh. XIV. 11. (b) De Liber. arbitr. Lib. II. cap. 2. (c) Isa. VII. 9. juxta Septuaginta.
(d) Lib. XIV. de Trin. cap. 1. V. Ecclesiæ tandem potestati & arbitrio Opus hoc permittitur.
(e) I. Cor. IX. 27.

Digitized by Google

DEFINITIO I.

Liber genuinus is est, qui ab eo auctore scriptus est, a quo scriptus esse dicitur, & eo circiter tempore, quo scriptus esse fertur.

Herodoti (a) puta historiam genuinum librum dicimus, quod & Herodotum, cujus nomine inscripta est, auctorem habeat; & iis circiter lucubrata sit temporibus, quibus lucubrata esse fertur. Quamvis enim Pamphila, ex cujus verbis ætas Herodoti intelligitur, initio belli Peloponnesiaci tres & quinquaginta annos non natum eum esse, sed natum videri dixerit, neque satis constet, quo ætatis suæ anno Historiam scripserit; quia tamen paucorum annorum controversia est, non idcirco è genuinarum scriptionum serie expungitur. Quod si Constantini temporibus confictum fuisset hoc opus, uti Jacobo Gauderio persuasum fuit, in genuinorum censum neutiquam veniret. Imo, nec genuinus diceretur, si constet quidem fœtum esse Herodoti, ac commentitia esset Herodoti ætas, & insigne esset temporis discrimen: puta si, qui circa Olympiadem octogesimam tertiam creditur floruisse, vixisset ævo Constantini: cum genuinus è contrario possit esse liber incerti auctoris, vel penitus ignoti, modo scriptus sit eo circiter tempore, quo scriptus esse fertur. Quamobrem Definitioni omnino addenda fuit hæc temporis notatio. Altera hæc est Definitio:

DEFINITIO II.

Liber coætaneus is est, qui eo circiter tempore scriptus est, quo res in eo scriptæ contigerunt.

Librum (b) *σύγχρονον* poteram appellare, non *coætaneum*, aut *coævum*: verum jam benignum Lectorem oravimus, vocum ut aliquot sequioris ætatis nobis concedat usum, quos eruditæ & castæ Latinorum aures non admittunt. Porro hujus librorum generis, quos definimus, est Thucydidis historia; quippe quæ ea narret, quibus Thucydides ipse interfuit. Talis est Xenophontis liber De expeditione Cyri, quo ea habentur, quibus Xenophon ipse præfuit. Auctores hujusmodi Lampridius *Scriptores suorum temporum* appellat (c). Docet autem Verrius Flaccus *earum proprie rerum esse Historiam, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui narret* (d). Qua tamen Historiæ definitione omissa, illam damus:

DEFINITIO III.

Historia est narratio rerum, quæ jam contigerant eo tempore, quo Historia illa scripta est.

Dixissem (e) paucioribus verbis vulgus Grammaticorum secutus, Historia est narratio rei gestæ: sed cum Prophetia itidem, qua Hierosolymitanum excidium prædicitur, sit narratio rei gestæ, & gestæ quidem a multis annis, jamdiu enim excisa sunt Hierosolyma, vitanda fuit ambiguitas, ut intelligeret Lector jam tum rem fuisse gestam, non modo cum hæc quam definimus legeretur Historia, sed etiam cum scriberetur, atque ita Historia distingueretur a Prophetia, cujus quarto loco Definitionem pono his verbis:

DEFINITIO IV.

Prophetia est narratio rerum futurarum, quæ nondum contigerant eo tempore quo Prophetia illa edita est, quæque ex naturalibus causis prævideri non possunt.

Nam (f) est etiam præteritorum & præsentium prophetia: *Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit?* ajebat impius Satelles (g), postquam colapho Jesum ceciderat. Sic asinas, quas nudius tertius amiserat, esse inventas Samuel Propheta (h) Sauli significavit. Sic quæcunque Naaman inter & Giezi pacta fuerant Elisæus perspecta habuit. Sic Epimenidem Cretensem, quem Prophetam Paulus Apostolus (i) appellat, de futuris haudquaquam vaticinatum fuisse testatur Aristoteles in Rhetoricis, sed de præteritis, at obscuris. Quamquam eum & de futuris Athenienses, Lacedæmonios, ac Cretenses monuisse Plato (k), Plutarchus (l), & Diogenes Laertius (m) asseverant. Προφήτης, inquit Procopius, ὁ προφαίνων ἢ τὸ μέλλον ἢ τὰ παρόντα λανθάνοντα. *Propheta is est, qui prædicit, vel futurum, vel præsentia occulta.* Plurima in id argumentum congerit Theodoretus, Præfatione in Psalmos, quem consuli velim. Prudens quoque illa & sagax fututorum præsentia, Prophetia est.

(a) Explicatur prima Definitio. (b) Explicatur secunda Definitio. (c) In Alex. Sev. cap. 29.
(d) De verb. sing. Lib. IV. apud Gell. Lib. V. cap. 18. (e) Explicatur tertia Definitio. (f) Explicatur quarta Definitio. (g) Matth. XXVI. 6. (h) I. Reg. IX. 20. (i) Tit. I. 12. (k) I. De Legibus.
(l) Plutarch. Solon. (m) Diog. Laert. Epimen. Procop. init. ἐξηγ. in Isa.

est. Hinc vetus illud Euripidis:

Μάντις δ' ἄριστος ὅστις εἰκάζει καλῶς.

Qui bene conjecit, vatem perhibebo optimum.

Et illud Menandri:

Ὁ τοῦν πλεῖστον ἔχων, μάντις πλείστων.

Qui plurimum mente pollet, plurimorum vates est.

Hinc & illud Ovidii: *(a)*

Augurium ratio est & conjectura futuri.

Et Cornelius Nepos *(b)*: *Facile existimari potest, prudentiam esse quodammodo divinationem*. Et Apollonius apud Philostratum *(c)* negat se vaticinandi peritia præditum, quam Deus Philosophis largiri soleat. Hoc sensu insignis Propheta habendus est Thales Milesius, qui exploratis ac præcognitis naturæ viribus uberum olearum proventum prædixit. Hæc Prophetiarum genera non sunt institutæ disputationis, sed ea tantum quæ futura spectant, & ad quæ nullum positum est in naturalium causarum consideratione præsidium. Progrediamur ad quintam Definitionem, quæ talis est:

DEFINITIO V.

Religio vera ea est, quæ res solum veras ad credendum propositas habet.

SCio *(d)* Religionem proprie dictam definiri a Theologis, virtutem per quam Deo debitum cultum exhibemus. Hic autem latius Religionis nomen patere volo, & ad omnia virtutis officia pertinere, quibus Deum nobis conciliamus; adeo ut virtutes quoque theologicas, fidem, spem, & charitatem complectatur. Quo sensu dixit Augustinus *(e)* Deum cole fide, spe, & charitate. Ex nostra autem Definitione sequitur, falsas esse Ethnicorum Religiones, utpote quæ res falsas ad credendum habent propositas; & falsam itidem Judaicam, utpote quæ rebus veris detrahat fidem; quod tantumdem est, ac falsis fidem adjungere: perinde enim fallitur, qui vera habet pro falsis, ut qui falsa pro veris. Sive autem pertinacia, sive ignoratione occæcatus aliquis, rebus fidei obsequium meritis assensum non præbeat, in falsa æque Religione hærebit. His verbis concluditur sexta Definitio:

DEFINITIO VI.

Messias est homo Deus a Deo divinitus missus ad hominum salutem, & a Prophetis in Veteri Testamento prædictus.

MEssiam *(f)* esse hominem Deum negant quidem Judæi, & Christiani nonnulli; si modo Christiani dicendi sunt Carpocratiani, Ebionitæ, Samosateni, eorumve fraterculi Sociniani. Fatentur illi tamen Messiam, si non hominem Deum, at hominem divinum esse, & reliquæ Definitionis parti ultro assentiuntur. Verum ex postrema hac Definitionis parte infra quoque asseremus veritatem prioris, quæ nihil nunc quidem facit ad propositum. Capitalis hæc est & decretoria Christianorum cum Judæis controversia, utrum Jesus Nazarenus sit Messias: atque eo pertinet postrema definitio, quæ talis est:

DEFINITIO VII.

Religio Christiana ea est, quæ Jesum Nazarenum Messiam esse statuit, & quæcunque in Libris sacris, sive Veteris, sive Novi Testamenti, de eo scripta sunt, pro veris habet.

HIs *(g)* septem Definitionibus contenti simus. Nullæ in iis ambages, tricæ nullæ, tenebræ nullæ; cujusmodi in ipso Geometricarum definitionum aditu densissimæ occurrunt: nam & ea definiuntur quæ nusquam sunt, nec fuerunt unquam, neque humana industria esse possunt; & ita definiuntur, ut nihilo plus intelligas. Cum enim punctum esse dicunt, cujus nulla est pars; vel lineam, longitudinem latitudinis expertem; verbis id sane dicunt, mente ipsi neutiquam percipiunt: quantumvis enim contendant ingenii vires, nunquam rem in animum inducere poterunt partium penitus inopem, vel longitudinem latitudine penitus carentem; vel longitudinem, ac latitudinem sine ulla altitudine. Quæ si nusquam sunt nec esse possunt, proinde nec circuli, nec triangula, aliæve planæ figuræ, imo nec sphæræ, aut pyramides, aut cubi, aliave corpora in quorum consideratione ars Geometrarum versatur. Non sum nescius multa in contrarium afferre ipsos, & magnifice se jactare. Geometria, inquiunt, *(h)* scientia est rerum æternarum: *τοῦ ἀεὶ ὄντος γεωμετρικὴ γνῶσίς ἐστι*: *Geometrica cognitio est rei, quæ semper est*: punctorum

(a) Ovid. I. Trist. Eleg. 8. *(b)* Attic. *(c)* Philostr. vit. Apoll. Lib. IV. cap. 15. *(d)* Explicatur quinta Definitio. *(e)* Enchir. cap. 3. *(f)* Explicatur sexta Definitio. *(g)* Conferuntur Definitiones nostræ cum Definitionibus Geometrarum. *(h)* Plat. lib. X. de Republ.

Digitized by Google

ctorum, & linearum adamantina vis est æterna, & immutabilis, juxta Platonem: (*a*) animo, non manibus materiam Geometria subministrat: *ἡ φίλη μὲν τῶν πράξεων ἐστὶ, τὸ δὲ γνῶναι παρέχεται μόνον. Operibus quidem perficiendis addicta non est; sed cognitionem solum præbet*, inquit Plato alibi: puncta, lineas, superficies, & quæ ex his gignuntur Geometrica corpora, etiamsi imaginari non possumus, animo tamen cognoscimus. Ego vero non intelligo quo sensu æterna dici possint, quæ ne sunt quidem. At puncta, & lineas reipsa existere docuerunt Ammonius, (*b*) & Proclus, (*c*) nec non & ipse Aristoteles, (*d*) axes nempe, polos, & centra in orbibus cœlestibus. Fateor, corpora ipsa existere; ipsorum vero centra, axes, polos, & superficies, corpora ipsa esse ajo, ut facile demonstrari potest. Tangat planum unus aliquis ex orbibus illis cœlestibus per unum è polis suis; vel corpus ipsum globi cœlestis tanget planum, vel non tanget: si tanget, cum tangat per polum, sequitur polum esse corpus ipsum; si non tanget, at polum suum sibi inhærentem tangit; eundem vero tangit & planum, nec tamen globus tangit planum: unde efficitur polum habere partes, quod est contra definitionem puncti; nam si non haberet partes, totus polus tangeretur à globo, atque item totus à plano, ac proinde sese contingerent globus & planum, quod mox negabatur. Igitur puncta, & lineæ in orbibus cœlestibus, ipsa sunt orbium corpora. Viderunt id Stoici, quamobrem sola cogitatione hæc existere censuerunt, reipsa vero corpora esse, & lineam quidem corpus sine latitudine, superficiem vero corpus sine altitudine; quod perinde est ut si dicant, lineam latam esse sine latitudine, superficiem altam sine altitudine: cum corpus, sive solidum, ex definitione, longum sit, latum, & altum. Respondent, altam hanc, latam illam esse, sed mente abstrahi ab illis latitudinem, & altitudinem: quam sententiam defendebant Ammonius, & Alcinous, & nuper amplexus est Hobbius, aliique nonnulli. At cum abstrahi latitudinem, & altitudinem ajunt, vel animo agente & operante ejusmodi sejunctionem fieri volunt; quo animum, quantumlibet sese torqueat viresque intendat, pervenire posse omnino negamus: vel fieri id putant, animo longitudinem solum spectante, ad altitudinem, & latitudinem non attendente, earumque velut oblito; quemadmodum cum itineris alicujus explorамus longitudinem, nullam habemus rationem latitudinis: uti nec crassitiei, cum areæ spatium. Verum qui obliviscitur latitudinis, & altitudinis, deque iis non cogitat, uti eas ad rem longam non addit, ita neque ab ea detrahit. Ad principii autem percipiendam cognoscendamque naturam, non satis est ad unam partem definitionis attendere, de altera non cogitare; sed utraque pars menti observari debet: definitas enim & determinatas rerum formas, expressas & accuratas circumscriptiones postulat Geometria; & in definitione puncti, partes omnes actu detrahi & recidi jubet; latitudinem, & altitudinem in definitione lineæ; crassitiem, in definitione superficiei; non otioso animo insuper haberi tantum, & prætermitti. Alioquin incertam animo informabimus & ancipitem principiorum notitiam; quæque ex iis fluent demonstrationes, ancipites itidem erunt & ambiguæ. Proclus quidem ea nos imaginari posse credidit, non ut *ἀμέριστα, individua*, nam fieri id non posse sciebat; neque ut *μεριστὰ, dividua*, nam tantumdem id fuisset, ac si ea nos imaginari non posse dixisset; sed ita ut ab *ἀμερίστοις individuis*, ad *μεριστὰ dividua*, fieret progressio. At si ea non imaginamur, ut *ἀμέριστα individua*, quomodo ab *ἀμερίστοις individuis*, quæ non imaginamur, progrediemur ad *μεριστὰ dividua*? Contra vero à *μεριστοῖς, dividuis*, cujusmodi res sensiles sunt, quarum species phantasia nostra in se recipit, progredi tentamus ad *ἀμέριστα individua*, verum deficimus in conatu, neque ad metam pertingimus. Qui vero animo, non phantasia, nos ea percipere volunt, ratione id nobis persuadere non possunt: ostendant enim aliquid esse posse in intellectu, quod non fuerit in sensu; tum fatebimur punctum in intellectu esse posse, etiamsi nequeat esse in sensu. Præterea animum eorum, qui punctum se percipere ajunt, de meo animo æstimare possum: cur ego animo percipere non possum, quid ipsi percipere se ajunt? cur id nihilo magis percipiunt alii, qui Definitiones illas aspernati sunt? Tantum vero abest, ut id animo percipere possim, ut potius valida mihi argumenta animus meus suppeditet, quibus commentitia principia hæc nec esse, nec percipi posse persuadeor. Urgent tamen Geometræ,

(*a*) Polit. (*b*) In Categor. cap. *de quanto*. (*c*) Lib. II. in Euclid. (*d*) Metaph. Lib. II. cap. 2.

atque hæc esse saltem ajunt in mente Dei. Esto: an id definire possunt, quod est in mente Dei, nec in mente humana esse potest? nam ignotum non potest definiri: quod autem in mente mea non est, ignotum mihi est. Quales ergo dicemus esse eos, qui ignotarum sibi rerum naturam & proprietates explicare audent? Dixi, nihil esse in intellectu, quod non fuerit in sensu, juxta decretum Peripateticæ Scholæ: contra vero Plato, ejusque gregales, Timæum, aliosque Pytaghoreos secuti, animas nostras, vel ab ipso ortu, rerum formis imbutas, ac disciplinarum principiis informatas esse volunt, & nativis prodire instructas dotibus, non peregrinis & adventitiis, è rerum sensilium, & materiæ sinu eductis. Movet hanc quæstionem Proclus, & acute ac subtiliter disputat, an formæ illæ ac species animis nostris insitæ, à rebus sensilibus proficiscantur, sive κατὰ ἀφαίρεσιν τῶν ἐνύλων, *per detractionem eorum, quę constant materia*, sive κατὰ συνάθροισιν μὲν τῶν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, καὶ μερικῶν, εἰς ἕνα τὸν κοινὸν λόγον, *per coacervationem eorum, quę sunt particulatim in singulis in unam communem notionem*; an vero sint αὐτοφυεῖς, *à natura insitæ* in animis nostris, non extrinsecus ascitæ. Postremam hanc opinionem amplectitur, & juxta magistri sui effata in anima constituit πρωτουργοὺς τινὰς ἀρχὰς *principia primaria quadam vi, & efficientia prædita*, figurarum, numerorum, rationum, & motuum; hæc figurarum omnium, numerorum, rationum, & motuum exemplaria esse ζωτικοὺς καὶ νοεροὺς, τῇ ψυχῇ δημιουργικῶς ἱδρυνθέντας, *per modum quemdam, vitæ efficientem, & intelligentia præditum, anima ab opifice jam inde ab initio insita*. Splendida sane dictu sunt ista, quorum tamen si penitius spectamus argumenta, statim concident. Nam primum hoc affert Proclus, res sensiles, καὶ ἔνυλα, *& quę materia constant*, certi nihil & accurati, puri nihil, sinceri, ac immobilis habere, nihil expers partium, nihil latitudine carens, aut crassitudine; hæc autem inesse formis illis, ac speciebus mathematicis, quas animo comprehensas habemus; non ergo oriri à rebus sensilibus; productum siquidem producente nobilius, ac perfectius esse non posse; igitur ex anima ipsa educi. Quæ cum ait Proclus, sumit τὸ ἀμφισβητούμενον ἀντὶ τοῦ ὁμολογουμένου *controversum pro concesso*: nec enim concedimus, puncta, vel lineas, vel superficies, vel circulos, formasque mathematicas, nos animo comprehensas tenere, nec quæ ex his conflantur, demonstrationes accuratas, puras, sinceras, & immobiles esse fatemur; quippe ex sensilibus ortas, quæ fluxa, mobilia, mutabilia, crassa, & fictilia sunt. Nihilo validius pugnat, cum ait: meliores fore demonstrationes, quę à sensilibus proficiscuntur, utpote à causa & principio; deteriores, quæ ab universalibus & simplicibus, si sensilia caussæ sint & principia universalium; cum tamen scitum certumque sit, ex magis universalibus confiari demonstrationes, proindeque priora hæc esse, & præstare singularibus, non igitur ex iis oriri. Quod utique recte concludi negamus: ex sensilibus enim & singularibus efficiuntur universalia: ex universalibus vero gignitur scientia, & demonstrationes constant. Quemadmodum autem validius telum concinnatur ex ramo arboris, trabs solidior ex trunco, quam ex radice; cum tamen truncus, & rami ex radice oriantur; ita certior & firmior conflatur demonstratio ex universalibus, quam ex singularibus, & sensilibus, & materia concretis universalia efflorescant. Tantum igitur demonstrationibus iis veritatis inest, quantum universalibus illis principiis, quæ quidquid veri certique habent, à sensilibus & singularibus acceperunt. Urget denique Proclus, & animam materia ignobiliorem nos fingere caussatur, cum docemus à natura ipsa materiam accipere rerum πρωτουργὰ παραδείγματα, *primaria exemplaria*, & manifestiores formas καὶ οὐσιώδεις, *substantia præditas*, quæque magis sunt; animam vero postmodum ab his simulacra educere ac species, & in sese informare. Quæ cum ita fieri fatemur, nihil tamen de animæ dignitate detrahimus; aliter enim formas à natura recipit materia, mere scilicet παθητικῶς, *passive*, aliter eas anima colligit ex materia, & sensilibus, per vim nempe activam, qua præstat anima, & inertem superat otiosæ materiæ cessationem. Quam infirmis igitur opinio isthæc radicibus hæreat, perspicuum est; unde liquet vere autumasse Aristotelem, animam tabellam esse, sive album quoddam formis ac rationibus vacuum, non nativis rerum imaginibus depictum, sed externas & ascititias formas inpressus gerens. Id quod fateri cogitur Proclus, cum animam, externam quamdam mentis imaginem esse docet, & in mente res cōtineri παραδειγματικῶς, *tanquam exemplaria*, in anima εἰκονικῶς, *tanquam*

Digitized by Google

quam imagines, menti nempe rerum exemplaria *ταυτά*, *quæ vim dant intelligendi*, inesse *δουγόνως*, *ab ipso ortu*, quæ in anima sui similitudines exprimant, eamque pingant & exornent. Pluribus hæc persecutus sum, nec tamen abs re; tum etiam propter dignitatem quæstionis ac momentum, & ut appareat quo jure dixerit Proclus, jam à multis confutatam opinionem hanc quam tuemur, ac convictam. Aliæ præterea sunt Geometricarum definitionum labes. Reciprocari debere invicem definitionem & definitum, decretum est Philosophorum. Homo est animal rationis particeps; animal rationis particeps est homo: æqua est & legitima conversio. Jam fac periculum in definitione puncti: *Punctum est cujus nulla est pars*: Id ergo cujus nulla est pars, est punctum: atqui Dei nulla est pars: Deus igitur punctum est. Falsum hoc & ineptum; inepta ergo puncti definitio. Præterea cum ait ὁ στοιχειωτής, *Elementorum Geometricorum Auctor*, *sive Euclides*, punctum esse cujus nulla est pars, id voluit, nullam ejus esse posse partem, atque ita *ἀμερὲς*, *partibus carens*, confundit cum *ἀμερίστῳ*, *individuo*. Gravius etiam peccat, cum lineam definit, longitudinem illatabilem; aut superficiem, longitudinem & latitudinem altitudine carentem. Quid hoc monstri est? Longitudo accidens est, linea substantia est, (utamur enim vocibus Philosophorum) qui substantiam definire queas per accidens? Dixissent rem esse longam sine latitudine: pateremur. Pergamus vero. Tertia definitio hæc est: *Lineæ extrema sunt puncta*. Sexta, *Superficiei extrema sunt lineæ*. Hæc quam falsa sint, non quæro, quæ sunt falsissima. Certe propositiones hæ sunt, non definitiones. Rectam lineam sic definiunt: *Quæ ex æquali sua puncta interjacet*, nulla, vel certe intricatissima sententia. Aliter itaque eam definivit Plato, aliter Archimedes; aliter & alii, quorū definitiones affert Lycius ille Proclus (a). Pari vitio laborat & septima, quæ est planæ superficiei. Quamobrem & alias ejus definitiones Proclus proposuit. De natura anguli quantæ extiterint controversiæ Geometrarum, cognoscitur ex ejusdem Procli (b) disputationibus, quas cum legeris, incertior eris multo quam dudum. Quam autem ejus definitionem dat Euclides, eam sequentibus Propositionibus haudquaquam tuetur, ut optime Ramus animadvertit. Quid simile vero in nostris Definitionibus? quid non simplex? quid non apertum? quid non communi omnium assensione comprobatum? Sed jam transeamus ad Postulata. Nonnulla sunt enim, quæ Lectorem mihi gratificari velim; atque ea quidem ejusmodi, quæ sine injutia negare non possit. Primum hoc est:

POSTULATA.

POSTULATUM I.

Postuletur adhiberi hic animum docilem, & veritatis studiosum, non refractarium, & pertinacem.

NEc enim hic animum convinci, quàm persuaderi velim (c). Illud rationes fortasse nostræ efficere poterunt; ea est Christianæ causæ veritas: hoc de sola animi æquitate & candore sperare licet. Quod si ab æquo lectore impetro, uti me impetraturum confido, alterum hoc facile mihi concedet.

POSTULATUM II.

Tam certo ea credi, quæ hic probabuntur, quam creduntur reliqua, quæ paris roboris rationibus nituntur.

I. *Postulati secundi æquitas ostenditur.*
II. *Præmittuntur nonnulla de Postulatis Geometrarum.*

I. QUidni hoc impetrem quod postulo, cum non hic de lana caprina, non de vanis Philosophorum quæstionibus, non de temporariis rebus controversemur; sed de re omnium maxima, unde salus æterna pendet, vel nunquam defitura calamitas? Quod si ex iis quæ vel experientia teste, vel lumine naturali duce, vel ratione, vel morali fide habemus perspecta aut persuasa, vitæ hujus normam absque dubitatione ulla aut tergiversatione sumimus; cur non paris auctoritatis rationibus ad idem in re longe gravissima faciendum impellimur, æterna nimirum beatitate consequenda? Ad iter accingeris in crastinum: æstate ligna reponis in hyemem, hyeme glacies in æstatem: feris arbores quæ alteri seculo prosint; nec certi tamen habes quicquam, vel de seculo futuro, vel de futura æstate & hyeme, vel de die crastino, præter conjecturam, quam de præteritis fecisti. Spe lucelli fortunas omnes suas mari committit mer-

(a) Lib. I. in Euclid. (b) Loc. cit. (c) Postulati primi æquitas ostenditur. I. Postulati secundi æquitas ostenditur.

Digitized by Google

mercator, & ad Indos mittit, quos nunquam adiit, & quos esse fando tantum accepit. Quod si res proposuero, similibus argumentis, moralibus nempe, comprobatas & compertas, cur non parem adjunges fidem? cur in fluxis rebus & vanis tantum hujusmodi rationibus tribues, in gravissimis & æternis tantum iisdem detrahes? cumque Geometrarum imperia patienter feras, nec eorum postulatis quantumlibet iniquis parere detrectes; æquissimo huic postulato non annues?

II. Iniqua dixi Postulata Geometrarum, qui ea concedi sibi volunt, quæ nec facta sunt unquam, nec futura, nec ulla arte humana fieri possunt. A puncto ad punctum lineam duci, quovis centro & intervallo circulum describi jubent, ut facile factu, ὡς πρόχειρον καὶ εὐπόριστον, *ut factu & inventu facile*, (sic enim loquitur (*a*) Proclus) cum nec punctum esse possit, nec linea. Neque me fugit quid caussentur Geometræ: lineam & circulum animo fieri postulant, non reipsa; ex iisque animo informatis easdem ajunt utilitates capi, ac si opere fierent; & quamvis circulus perfectus fieri non possit, quem tamen describimus circulum, usu non discrepare ab eo qui perfectus sit. Hic vero Geometriam πρακτικὴν, *activam*, cum theoretica se confundere non intelligunt: nos autem non quærimus quid ex imperfectis principiis ad vitæ commoda opis & emolumenti proveniat, verum qua vi polleant illa ad legitimæ & ἐπιστημονικῆς, *ex qua gignitur scientia*, demonstrationis conclusionem. Deinde ea non magis animo quam re fieri posse ajo. Cæterum dubitabat Timon in libris contra Physicos, an aliquid sumendum esset ex Hypothesi, atque hanc Hypotheseon licentiam Sextus Empiricus solerter coërcuit. Plurima præterea Euclidis Postulatis inesse vitia mox probabimus, postquam Communes notiones aliquas præmiserimus, quarum prima hæc est:

AXIOMATA.

AXIOMA I.

Omnis liber est genuinus, qui genuinus habitus est ab omnibus proxime & continuata serie sequentibus eum ætatibus.

Hoc Axioma (*b*) si quis vocaverit in controversiam, jam certum nihil habebit in literis. Cæsaris Commentarios genuinos esse non aliunde scio, quam ex proxime consequentium ætatum, aliorumque iis succedentium constanti testimonio: nam & genuinos agnoscunt Cicero, & Hirtius, ac deinde Strabo, tum Suetonius, & Plutarchus, & Grammatici postmodum veteres, ac reliqui subinde ad hanc usque ætatem Scriptores. Ludovici XI. Francorum Regis gesta persecutus est Philippus Cominæus. Hunc Historiæ, quæ ipsi adscripta est, verum esse auctorem credimus, quia id à Matthæo Atrebate domestico ipsius audivit Johannes Sleidanus, & aliis ipse postea prodidit, unde & nos demum accepimus. Idem Axioma usurpabat Moses, cum beneficiorum Dei, totiusque Historiæ Sacrę veritatem apud populares suos comprobare vellet. *Hæccine*, inquit, *reddis Domino, popule stulte & insipiens, numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, & fecit, & creavit te? Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas: interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi; majores tuos, & dicent tibi: quando dividebat Altissimus gentes; quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel.* (*c*) Simile illud est Psalmi septuagesimi septimi (*d*). *Quanta audivimus, & cognovimus, ea & patres nostri narraverunt nobis? Non sunt occultata à filiis eorum in generatione altera, narrantes laudes Domini, & virtutes ejus & mirabilia ejus quæ fecit. Et suscitavit testimonium in Jacob, & legem posuit in Israel. Quanta mandavit patribus nostris nota facere ea filiis suis, ut cognoscat generatio altera, filii qui nascentur, & exurgent, & narrabunt filiis suis, ut ponant in Deo spem suam, & non obliviscantur operam Dei, & mandata ejus exquirant.* Item Lucas (*e*): *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum: sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis; visum est & mihi assecuto omnia à principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Augustinus quoque adversus Faustum Manichæum, (*f*) adulteratos esse novi Testamenti libros fingentem, hoc ipso

II. Præmittuntur nonnulla de Postulatis Geometrarum. (*a*) Lib. III. in Euclid. (*b*) Axiomatis primi veritas confirmatur. (*c*) Deuter. XXXII. 6. 7. 8. (*d*) LXXVII. à num. 3. usque ad 7. (*e*) I. 1. 2. & seq. (*f*) Lib. XXXIII. cap. 6.

Digitized by Google

ipso Axiomate pugnabat: *Platonis*, inquit, *Aristotelis, Ciceronis, Varronis, aliorumque ejusmodi auctorum libros unde noverunt homines quod ipsorum sint, nisi eadem temporum sibimet succedentium, contestatione continua? Multi multa de literis Ecclesiasticis conscripserunt, non quidem auctoritate canonica, sed aliquo adjuvandi studio, sive discendi: unde constat quid cujusque sit, nisi, quia his temporibus, quibus ea quisque scripsit, quibus potuit insinuavit atque edidit; & in alios atque alios continuata notitia, latiusque formata, ad posteros etiam usque ad nostra tempora pervenerunt, itaut interrogati cujus quisque liber sit, non hæsitamus quid respondere debeamus?* Quod si quis ne id quidem ad fidem faciendam satis firmum putet, videat quo argumento probare possit proavita bona hæreditario jure ad se pertinere: nec turior est enim publicarum tabularum, aut domesticorum Instrumentorum auctoritas, quam Historiæ: imo etiam infirmior; illorum enim custodes sunt pauci homines & obscuri; huius vero universus orbis. At enim inquies, supponuntur quandoque libri; suppositus est Prochori liber De vita Johannis; suppositus est & ille Abdiæ Babilonii De certamine Apostolorum; atque ita non rudibus solum & imperitis, sed acutioribus etiam fit fucus & eruditioribus. Contingere id quidem potest; si Auctorum jampridem fato functorum usurpatur nomen; & aliquando sane contigisse fatendum est; vivis illis, vel nuperrime defunctis, vix ac ne vix quidem fieri potest: nam quis id pateretur, se vivo? quis non suppositionem proderet? Ne id quidem adversum recens defunctos licet; quippe reclamarent amici, propinqui, hæredes, quorum in potestatem scripta defuncti ac libraria omnis suppellex venisset. Neque vero ausit id ipse hæres, eruditione, si forte, inferior, stilo dissimilis. Præterea quæ facti gratia? quæ merces in re litteraria, unde quæstus nullus, nulla viro alienum nomen usurpanti, suum dissimulanti gloria? Denique demus id quoque, supponi posse libros vivis scriptoribus, vel recens defunctis; quid, testamenta nonne supponuntur? nonne adulterantur tabulæ? num propterea nulla est testamentorum, vel tabularum auctoritas? quæ si manet integra, ut certe manet, manere quoque integram librorum illorum fidem æquum est, juxta postulatum secundum. Progrediamur itaque ad aliud Axioma, quod est hujusmodi:

AXIOMA II.

Omnis historia est verax, quæ res gestas ita narrat, uti narrantur in multis libris coætaneis, vel ætati proximis qua res gesta sunt.

HOc Pronuntiato (*a*), & superiore, tota nititur Historiæ fides, totius antiquitatis memoria: Τῆς μὲν γὰρ ἀληθοῦς ἐστι τεκμήριον ἱστορίας, εἰ περὶ τῶν αὐτῶν ἅπαντες ταυτὰ καὶ λέγοιεν καὶ γράφοιεν. *Veracis enim historiæ indicium est, si de rebus iisdem omnes eadem dicant, & scribant*; inquit Josephus (*b*); cujus verba hæc supra jam attuli. Unde enim virum quemdam bello clarum, cui Cæsari nomen fuit, aliquando vixisse scio? ex Cæsaris nempe ipsius Commentariis, ex Hirtii, Ciceronis, Bruti, Livii, Vellei, Lucani, aliorumque scripris, qui vel temporum illorum, quibus Cæsar vixit, æquales fuerunt, vel suppares. Horum autem scripta genuina esse ex superiore Axiomate ostenditur. Non aliter enim sciri aut credi possunt, quæcumque ipsi oculorum nostrorum testimonio non cognovimus, quam ex aliorum verbis: alioqui Mediterraneus Oceanum esse non crederet; nec Americam, aut Indiam esse credent Amstelodamenses, qui patrio solo nunquam excesserunt, & virgula divina sibi suppeditari putabunt pretiosissimas merces, quæ inde quotannis referuntur. Testium autem eo major est fides, quo à re gesta propius absuerunt; adeout æqualium certior sit, quam recentiorum; præsentium, quam absentium; certissima vero sit eorum, qui rem oculis ipsi suis inspexerunt. Quoniam autem æquales, & præsentes, & oculatos testes rebus gestis diu superesse non patitur brevitas vitæ; inde fit ut res à nostra, vel patrum, aut avorum memoria remotas, nonnisi ex aliorum relatione noscere, vel credere possimus, rerum oblivionem reparante hominum studio, dum longinquitatem temporum memoria excipiente, monumentisque posteritati traditis repræsentant. Quod in rebus igitur ætate nostra actis valet oculatorum testium fides, idem in rebus ab ævo nostro dissitis valet coætaneorum librorum auctoritas. Unde intelligitur quo pertineat effatum hoc, & superius, & quamnam ex eorum

(*a*) Axiomatis secundi veritas confirmatur. (*b*) Lib. I. contra Apion.

eorum labefactione rerum perturbationem incidere necesse sit. Tertium illud est:

AXIOMA III.

Omnis Prophetia est verax, quæ prædixit res eventu deinde completas.

Manifesto id sequitur ex Prophetiæ definitione superius allata, (a) & res est in promptu, nec eget disputatione. Propheta quidem ille vera prædicens, mendax cæteroquin esse potest, & pios homines à veri Dei cultu abducere, vel falsis ipse religionibus implicari; qualis exhibetur Balaamus in libro Numerorum; & qualis ille est Propheta, quem interfici jubet Moses in decimo tertio capite Deuteronomii. Nihilominus tamen Prophetia ipsa verax est. Postremum Axioma hoc est:

AXIOMA IV.

Omnis Prophetica facultas à Deo est.

I. *Axiomatis quarti veritas confirmatur.* II. *Conferuntur Postulata & Axiomata nostra cum Postulatis & Axiomatis Geometrarum.* III. *Laus Geometriæ.*

I. *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quod Dii estis vos*: inquit Isaias (b). Idem alibi (c) sic loquentem inducit Deum: *Quis similis mei? Vocet & annuntiet, & ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum; ventura & quæ futura sunt annuntient eis.* Rursus idem (d): *Priora ex tunc annuntiavi, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea; repente operatus sum, & venerunt ...... Prædixi tibi ex tunc, antequã venirent indicavi tibi, ne forte diceres: Idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia mandaverunt ista. Quæ audisti, vide omnia, vos autem num annuntiastis? Audita feci nova ex tunc & conservata sunt quæ nescis; nunc creata sunt, & non ex tunc; & ante diem, & non audisti ea; ne forte dicas: Ecce ego cognovi ea. Neque audisti, neque cognovisti.* Atque hac quidem propria & certa nota Prophetam θεόπνευστον καὶ θεόληπτον, *à Deo missum & Deo afflatum* à Pseudopropheta Moses discrevit, si quæ ab hoc prædicta essent, eventus non comprobasset. *Quod in nomine Domini*, inquit (e), *Propheta ille prædixerit, & non evenerit, hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui Propheta confinxit.* Unde sequitur, quæcumque prædicta sunt, & eventu deinde completa, hæc Dominum esse locutum. Quin etiamsi Pseudoprophetæ contingat aliquãdo prænuntiare verum, hoc ipsum Deo auctore pronuntiatur. *Si Pseudopropheta*, inquit alibi Moses (f) *vera prædixerit, & te voluerit deinde à Deo avertere, cave facias, te enim tentat Dominus.* Hinc illud Tertulliani (g): *Idoneum testimonium divinitati, veritas divinationis.* Homini vero penitus occulta est futurarum rerum cognitio. Quid mirum vero, cum & præteritorum notitia multis tenebris obsepta sit, nec ea nisi per nubila mens humana cernere valeat? *Multa hominis afflictio*, inquit Ecclesiastes (h), *quia ignorat præterita, & futura nullo scire potest nuntio.* Monitum quoq; est Salomonis in Proverbiis (i): *Ne glorieris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies.* Nulla mihi cum Judæis super hoc Axiomate concertatio est: imo vix ulla quidem cum Ethnicis: uni quippe Deo futurorum cognitionem omnes fere adjudicant: eorum dico, non quæ ex præsentibus, vel præteritis ita apta sunt, ut à peritis, & prudentibus prævideri possint, sed quæ in fortuna posita sunt. Unde vates futurorum præscios, divinos & ἐνθέους; & Astrologiam, *divinas artes* appellaverunt. Homines, juxta Orphica carmina:

> .... μήτε τι ἐσθλὸν
> Εἰδότες οὔτε κακοῖο προτεχομένοιο νοῆσαι
> Φράδμονες.
> .... *Neque boni cujusdam*
> *Scientes sunt, neque malum venturum noscere*
> *Periti.*

Scitum illud Hesiodi:

> Μάντις δ' οὐδείς ἐστιν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων
> Ὅστις ἂν εἰδείη Ζηνὸς νόον αἰγιόχοιο.
> *Vates autem nullus est inter homines terræ incolas:*
> *Qui noverit mentem Jovis Ægiochi.*

Cujus & illud est:

> Κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ νόον ἀνθρώποισι,
> *Dii mentem suam hominibus celant:*

Item illud Pindari:

> Τὰ θεῶν βυλεύματα ἐρευνᾶσαι,
> Βροτέᾳ φύσει δύσκολον.
> *Deorum consilia explorare*
> *Humanæ naturæ difficile.*

Et

(a) Axiomatis tertii veritas confirmatur. I. Axiomatis quarti veritas confirmatur. (b) LXI.23. (c) XLIV.7. (d) XLVIII. 13. & seq. (e) Deut. XVIII.22. (f) Deut. XIII. 3. (g) Apol. cap. 20. (h) VIII.6. (i) XXVII. 1.

Et hoc Anacreontis: (*a*)

Πόθεν οἴδαμεν τὸ μέλλον;
Ὁ βίος βροτοῖς ἄδηλος.
Unde cognoscimus futurum?
Vita hominibus ignota est.

Et id Æschyli:

Διὸς ἵμερος οὐκ εὐθήρατος ἐτύχθη.
Jovis voluntas facile deprehendi non potest.

Atque id quoque: (*b*)

Μελαίνας ξυντυχίας
Μερόπεσσι λαοῖς.
Obscuri sunt casus
Hominum seclis.

Nec non & istud:

Τί δὲ μέλλω φρένα δίαν
Καθορᾷν, ὄψιν ἄβυσσον;
Quomodo potero mentem divinam
Pervidere, quæ oculis penetrare non potest?

Sic & Sophocles: (*c*)

Τὰ μὲν οὖν μέλλοντ' οὐδεὶς ἐφορᾷ.
Nemo ergo futura perspicit.

Sic & Menander:

Οὐδεὶς τὸ μέλλον ἀσφαλῶς ἐπίσταται.
Nemo futurum certo novit.

Non aliter Solon:

Πάντῃ δ' ἀθανάτων ἀφανὴς νόος ἀνθρώποισι.
Omnium Deorum incognita mens est hominibus.

Insigne & hoc Pacuvii, quod affert Gellius (*d*):

Nam, si qui, quæ ventura sunt, provideant,
Æquiparent Jovi.

Sciscit & Favorinus Philosophus apud eundem; *tolli quod maxime inter Deos atque homines differt, si homines quoque res omnes postfuturas prænoscerent*. Et præclarus ille inter Romanos vates Marcius (*e*), cum fidem vaticiniis suis facere vellet: *Nam mihi*, inquit, *ita Jupiter fatus est*. Adde hoc Horatii (*f*):

Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit Deus.

Et istud Manilii (*g*):

Pene Deos, & qui possunt ventura videre.

Et id præterea Juvenalis (*h*):

Et genus humanum damnat caligo futuri.

Accedat & illud Statii (*i*):

Quid crastina volveret ætas
Nescia mens hominum fati, sortisq; futuræ.

Egregie itaque Hieronymus (*k*): *Confitentur magi, confitentur arioli, & omnis scientia secularis literaturæ, præscientiam futurarum non esse hominum, sed Dei; ex hoc probatur Prophetas Dei spiritu locutos, quia futura cecinerunt*. Cum hanc quæstionem tractarent veteres Philosophi, in varias sectas dissipati sunt. Alii Deo prorsus detraxerunt futurorum præsensionem; proindeque ab homine, rebusque cæteris omnibus multo id magis abjudicarunt. In eo errore versati sunt Epicurei; eodemque videtur inclinare Cicero (*l*) cum ait: *Nihil est tam contrarium rationi & constantiæ quam fortuna, ut mihi ne in Deum quidem cadere videatur, quid casu & fortuito futurorum sit. Si enim scit certe illud eveniet. Sin certe eveniet, nulla fortuna est. Est autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla est præsensio*. Sed hæc Academicorum more, pertentantium sententias omnes, nulli adhærentium, disputata sunt a Cicerone. Eadem injuria Deum rerum opificem, quem bonum esse negabat, afficiebat Marcion: sic enim loquentem hunc inducit Tertullianus (*m*): *Si Deus bonus & præscius futuri, & avertendi mali potens, cur hominem, & quidem imaginem & similitudinem suam, imo & substantiam suam, per animæ scilicet censum passus est labi de obsequio Legis in mortem, circumventum a Diabolo? Si enim & bonus, qui evenire tale quid nollet; & præscius, qui eventurum non ignoraret; & potens, qui depellere valeret, nullo modo evenisset, quod sub his tribus conditionibus divinæ majestatis evenire non posset. Quod si evenit, absolutum est è contrario Deum neque bonum credendum, neq; præscium, neq; potentem*. Sciscunt alii minime demittere se Deum ad rerum singularium curam, sed in universalibus tantû consistere: quæ mens fuit Aristotelis, recentiorumque aliquot Peripateticorum, Alexandri Aphrodisæi, Themistii, & Averrois. Ex quorum opinione consectarium est, ad Deum futurorum, ut vocant, contingentium cognitionem neutiquam pertinere, cum ne præsentium quidem contingentium cognitio ad eum pertineat; ita nec ad alium quemvis. At Stoici Deum solum futura hæc prænoscere volunt, nec quemquam præterea alte-

(*a*) Od. 41. (*b*) Æschyli Supplic. (*c*) Trachin. (*d*) Lib. XIV. cap. 1. (*e*) Liv. Lib. XXV. (*f*) Carm. Lib. III. Od. 29. (*g*) Lib. V. (*h*) Sat. 6. (*i*) Theb. 3. (*k*) In Daniel. (*l*) Lib. II. De divin. (*m*) Lib. II. contra Marcion.

alterum. *Nota est Diis*, inquit Seneca (a): *operis sui series, omniumque illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est; nobis ex abdito subit; & quæ repentina putamus, illis provisa veniunt ac familiaria*. Alter Seneca (b): *Quis est qui futurorum scientiam sibi vindicet? novæ oportet sortis sit, qui jubente Deo canat: non eodem contentus sit utero, quo imprudentes nascimur: quamdam imaginem Dei præferat, qui jussa exhibeat Dei: sic est*. Celsus (c) quoque Philosophus, εἰ πῶς πνεῦμα θεῖον κάτεισιν ἐκ θεοῦ προαγγέλλειν τὰ θεῖα, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πνεῦμα τὸ ταῦτα κηρύττον, οὗ δὴ πλησθέντες ἄνδρες παλαιοὶ πολλὰ κἀγαθὰ ἤγγελαν. *Si forte divinus Spiritus ex Deo descendens, divina prænuntiat, nempe Spiritus hæc prædicans, is est, quo repleti viri antiqui multa, eaque bona nuntiarunt*. Jamblicus, magni inter suos nominis Philosophus, egregium opus scripsit De mysteriis, in quo passim micant lucidissimæ veritatis scintillæ, & strituræ quædam Christianismi. Postquam enim fulgere cœpit Christi Philosophia, jam inde Ethnicam Philosophiam lucis suæ radiis late perfudit. Id cum in Porphyrii, Procli, aliorumque scriptionibus perspicias, tum maxime in hoc, quem memoramus, Jamblichi libro (d). Illic totam fatidicam vim, quod vel solius tamen rationis ductu noscere potuit, ad unum Deum referendam esse sæpius inculcat: πρόγνωσις δὲ οὐκ ἔστιν ἓν τῶν ἐν τῷ γίγνεσθαι, οὐδ' οἷον φυσική τις ἀπεργάζεται μεταβολή, οὐδέ τι τέχνασμα ἐξεύρηται τοῦτο εἰς τὴν τοῦ βίου κατασκευὴν χρήσιμον μεμηχανημένον, οὐδ' ὅλως ἀνθρωπικόν ἐστι τὸ ἔργον, θεῖον δὲ καὶ ὑπερφυές, ἄνωθέν τε ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καταπεμπόμενον. ἀγέννητόν τε καὶ ἀΐδιον αὐτοφυῶς προηγεῖται. Hæc ita vertit eruditissimus Galæus, cujus beneficio librum hunc patrio sermoni restitutum, & egregio ornatu excultum, adepta est respublica literaria: *Præscientia revera nihil est ex omnibus quæ generantur, nec ad modum Physicæ mutationis efficitur: sed nec inventa est & excogitata, tamquam ad vitæ usum necessaria. In universum nihil in se humani habet; sed divinum quid & supernaturale est, cælitusq; ad nos dimittitur, ingeneratum & sponte sua præexistit*. Et deinde: ... τῶν δαιμόνων, θεῶν δὲ γίνεται ἐπίπνοια. *Sed nec illa afflatio* (ὁ ἐνθουσιασμὸς) *a Demonibus fit, sed a Diis*. Tum: ἔστι δὲ προηγούμενον τοῦτο τὸ κατέχεσθαι ὅλους αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ᾧ ἐπακολουθεῖ ὕστερον καὶ τὸ ἐξίστασθαι ψυχῆς μὲν οὖν καὶ τινος τῶν ἐν αὐτῇ δυναμέων, ἢ νοῦ, ἢ ἐνεργειῶν, ἢ σωματικῆς ἀσθενείας, ἢ ἄνευ ταύτης, οὐκ ἄν τις ὑπολάβοι δικαίως τὸν ἐνθουσιασμὸν εἶναι, οὐδὲ ἂν οὕτω γίνεσθαι εἰκότως ἂν ὑπόθοιτο· οὔτε γὰρ ἀνθρώπινόν ἐστι τὸ τῆς θεοφορίας ἔργον, οὔτε ἀνθρωπίνοις μορίοις καὶ ἐνεργήμασι τὸ πᾶν ἔχει κῦρος. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἄλλως ὑπόκειται, καὶ χρῆται αὐτοῖς ὁ θεὸς, ὡς ὀργάνοις. τὸ δὲ πᾶν ἔργον τῆς μαντείας δι' αὐτοῦ πληροῖ καὶ ἀμιγῶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀφειμένος, οὔτε ψυχῆς κινουμένης οὐδ' ὁτιοῦν, οὔτε σώματος ἐνεργεῖ καθ' αὑτόν. *Præcipuum autem est, ipsos afflatos penitus a Deo obsideri: quam quidem obsessionem postea sequitur, tanquam accidens, extasis & alienatio. Non recte igitur quis existimaverit enthusiasmum pendere ab anima, aut ab aliquibus animæ facultatibus, aut ab intellectu, aut ab operationibus, aut a corporea valetudine, aut sine hac fieri, aut non fieri. Opus namque plusquam humanum est divinus raptus, nec facultatibus operationibusque mortalibus innititur, quanquam iis quasi subjectis & organis utatur Deus; qui tamen totum vaticinii munus per se præstat, & penes se pure, separatimque ab aliis omnibus (anima & corpore nihil ministrantibus) operatur*. Quæ & aliis locis fuse (e) iterat. Quamobrem Porphyrium præceptorem suum haud segniter castigat, quod vaticinii causam in quadam animi motione posuerit; quæ cum instabilis sit & inordinata, vaticinium, quod constans esse debet & stabile, ex ejusmodi motione pendere non potest. Nec ab hac doctrina deflexit Proclus ille Diadochus sæpe jam a me laudatus, cum Platonis Alcibiadem primum interpretaretur. Idem dogma sequacibus suis non uno Alcorani loco tradidit Moslemiorum signifer Muhammedus (f). Pythia, auspices, augures, engastrimythi, aruspices, genethliaci, non aliunde quam a Deo ipso futurorum præsensionem ad se olim pervenire putabant; Deum quippe, mundi animum, omnia pervadere, & futura hominibus variis modis portendere. *Quod quæris, Deus est*, inquit Manilius, (g) Astrologum ad capessenda præcepta sua adhortans. Qui natura significari futura sine Deo posse censebant, (si quorũ tamen tanta stoliditas fuit) quid esset natura ne satis quidem intelligebant: nam vel cœcam & temere vagantem opinabantur, proindeque

(a) Lib. IV. de Benef. cap. 32. (b) Suas. 4. (c) Apud Origen. contr. Cels. Lib. VII. (d) Sect. III. cap. 1. & 7. & 8. (e) Jambl. sect. III. cap. 27. & 28. (f) Alcor. Sur. 43. & 44. (g) Lib. IV.

que futuri inſciam; vel intra certos fines, & tanquam ex præſcripto agentem; atque ita vel a Deo gubernatam, vel quæ Deus ipſa eſſet; quorum utrumvis dixerint, Axioma noſtrum confirmaverint. Præterea neque rerum naturalium, neque earum etiam quæ fortuitæ appellantur, ulla fieri poteſt, niſi ex concurſu plurium cauſarum. Harum pariter cauſarum nulla ſuis caret ſuperioribus cauſis, nec illæ quoque antecedentibus aliis: itaque ad unumquemque producendum effectum tanta cauſarum multitudo neceſsaria eſt, ut totam rerum univerſitatem, & omnem earum connexionem ac ſeriem comprehendat. Hinc Marcus Aurelius (*a*): πάντα πάντων τῶν γινομένων συναίτια. *Omnia omnium quæ fiunt ſimul cauſa ſunt*. Quiſquis igitur futurum illum effectum prænoverit, ex cauſis prænoſcat neceſse eſt; cum infinitæ ſint, παντοδαὴς *omnium peritus eſt*, & omnia ſciat neceſse eſt. Atqui ſolus Deus παντοδαὴς, *omnia ſciens* eſt, neque id in humanam naturam cadit. Præclare Jamblichus ex interpretatione Ficini: *Ergo eſt impoſſibile judicare certos eventus, cum omnium cauſarum concurſum comprehendere nequeamus, niſi per inſpirationem divinam id aſſequamur*. Præclare & Cicero (*b*): *Si quis talis poſſit eſſe, qui colligationem cauſarum omnium perſpiciat animo, nihil eum profecto fallet: qui enim teneat cauſas rerum futurarum, idem neceſſe eſt omnia teneat, quæ futura ſint. Quod cum facere nemo niſi Deus poſſit, relinquendum eſt homini, ut ſignis quibuſdam ſequentia declarantibus futura præſentiat*. Sed quid communem hanc notionem pluribus tueor, cum ex Prophetæ Definitione, quam attulimus quarto loco, neceſsario conſequatur? nam ſi Prophetia eſt narratio rerum futurarum, quæ ex naturalibus cauſis prævideri non poſſunt, petenda eſt cauſa ſupra naturam, Deus videlicet.

II. Jam vero confer pauciſſima hæc & ſimpliciſſima Principia, & conſentiente hominum omnium uſu & auctoritate recepta: cum multiplici geometricorum Principiorum ſerie; quanto pluribus hæc dubitationibus obnoxia deprehendes? Vel ſolæ Geometrarum altercationes indicant, ecquæ ſit illorum ἀναμαρτησία, *veritas, quæ nullam poteſt falſitatem admittere*. Infinitis controverſiis oppugnata fuiſſe non negat horum aſſertor Proclus Diadochus (*c*). Pleraq; deſiderari, præter ea quę ab Euclide aſſumta ſunt, atque hæc in exemplum tantum fuiſſe propoſita, Geometrę quidam tradiderunt. De Poſtulatorum & Axiomatum diſcrimine magna inter ipſos concertatio eſt. Diſcrepare ea inter ſe cenſuit Geminus, ut Problemata a Theorematis. Poſtulata Geometriæ propria eſſe volunt quidam; Axiomata vero communia eſſe diſciplinarum, quæ circa quantum, & circa quotum verſantur. Ariſtoteles Poſtulata vult eſſe, quæ cum ab audiente ſtatim non concedantur, & demonſtrari poſſint, ut principia tamen admittantur; Axiomata vero, quæ demonſtrari non poſſint: unde ſequitur Axiomata non eſſe quæ Euclides propoſuit, quippe quæ ab Apollonio Pergæo, eo qui ob inſignem artis peritiam magnus Geometra dictus eſt, aſſumtis aliis Principiis univerſa demonſtrata ſint. Proindeque Principia nulla ſunt, cum ex Philoſophorum, Geometrarumque conſenſu, ἀναπόδεικτα, *quæ demonſtrari non poſſunt*, eſſe debeant: quod ſæpius iterat Proclus, & diſerte teſtatur Plato (*d*) his verbis: ἀρχὴ δὲ ἀγένητον. ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι, αὐτὴν δὲ μηδ' ἐξ ἑνός. εἰ γὰρ ἔκ του ἀρχὴ γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἀρχὴ ἐγίνετο, *Principium autem expers eſt originis: ex principio ſiquidem, quidquid oritur, oriri neceſſe eſt; ipſum autem ex nihilo. Nam ſi ex re aliqua oriretur principium, principium utique non eſſet*. Quæ ſumſit Plato pene πρὸς λέξιν *ad verbum*, ex Timæo; Cicero vero ex Platone, cum alibi, tum maxime in Somnio Scipionis. Adverſus Geometrarum Poſtulata uti poſſumus hoc argumento, quo univerſas ipſorum Hypotheſes Sextus Empyricus (*e*) ſcite, & argute confutat: Quæ poſtulas, vel fieri poſſunt, vel non poſſunt; ſi fieri poſſunt, cur jure tuo non uteris, & quæ vi obtinere poteras, precibus impetrare mavis; ſi fieri non poſſunt, cur iniqua poſtulas, & tibi a me concedi vis quod nec in mea, nec in tua poteſtate eſt? Culpant Euclidem Geminus & Proclus, quod inter Poſtulata reſcripſerit, quę poterant demonſtrari; nempe Principia ab illo credita ſunt, ſecus ab iſtis. Culpant ii quoque Apollonium, quod Axiomata demonſtrare ſit aggreſſus, quæ erant ἀναπόδεικτα, *quæ demonſtrari non poterant*. Ex his colligitur

C incer-

(*a*) Lib. IV. (*b*) De divin. Lib. XI. II. Conferuntur Poſtulata, & Axiomata noſtra, cum Poſtulatis, & Axiomatis Geometrarum. (*c*) Lib. III. in Euclid. (*d*) In Phædr. (*e*) Adv. Mathem. Lib. III.

incertam esse Postulatorum & Pronuntiatorum notitiam & numerum. Propositionem hanc, *Omnes recti anguli inter se sunt aequales*, inter Axiomata collocant Aristoteles, Geminus, & Theon; at Proclus inter Postulata, quam & demonstravit. Tum & propositio haec, *Si recta linea in duas rectas incidens inter nos, & in eadem parte sitos angulos duobus rectis minores fecerit, productae duae hae rectae in infinitum ad eam partem concurrent, in qua siti sunt anguli minores duobus rectis*; haec, inquam, Propositio e numero Postulatorum expungitur a Theone, & inter Axiomata rejicitur: e numero vero Principiorum eximitur a Gemino & Proclo, quod demonstrari queat, multisque ad id egeat Definitionibus & Theorematis, & quod ejus ἀντίστροφον, *ex adverso respondens*, Euclides demonstraverit in decimaseptima Propositione libri primi; & quod multas habeat difficultates, quas Ptolemaeus extricare conatus est. Jam vero ipsa Axiomata quod attinet, ea a nemine vocari in dubium confidenter asseverat Proclus, licet Aristoteles, vel ipso Proclo teste, de illis nonnullas moveri quaestiones fassus sit. Neque vero hoc animi tantum gratia factum putem, ut Aristoteles censuit: id apparet ex Apollonii epicherematis; qui cum ea demonstranda suscepit, demonstratione indigere utique credidit, nec pro Principiis habuit; apparet & ex Heronis sententia, qui tria tantum Axiomata proposuit, cū duodecim ponat Theon, viginti Clavius, novem Campanus, iisque innumerabilia adjungi posse putet. Decem vulgo recepta sunt. His nonnulla adjicit Pappus, quorum tamen quaedam non esse ἀναπόδεικτα, *quae demonstrari nō possunt*, ostendit Proclus, qui & decem illis alia adjunxit. Hoc Axioma, *Quae sibi mutuo congruunt, aequalia sunt*, pertinet ad quantitatum sibi mutuo applicandarum, & superponendarum rationem, quae, licet a Proclo, & Archimede usurpata, tota mechanica est, & Geometriae ignominia merito dici potest. Quamobrem quartae Propositionis libri primi Euclidis vulgata demonstratio, quae hoc constat Axiomate, vitiosa dicta est ab eruditis Geometris; & pro Definitione, non Theoremate habendam hanc Propositionem duxit Peletarius; quamvis eandem & ipse, & Candalla, aliter ac vulgo fit, demonstrare conati sint. Eo etiam ferunt progressos Philosophos quosdam, ut totum negarent esse majus sua parte. Et Carneades, quo nemo praeclarius de Philosophia meritus est, negavit, Galeno teste, (a) quae aequalia alteri essent, inter se esse aequalia. Axioma vero istud, *Duae rectae spatium non comprehendunt*, frustra propositum esse, juxta Gemini sententiam ratus est Proclus, utpote quod demonstrari possit, quemadmodum & a Proclo factum est. Inter Postulata vero a Campano rejicitur. Videant nunc Geometrae an sua Principia clariora sint animo, quam clara sunt oculis, quae sunt aspectabilia, quod ad Principii naturam requirebat Speusippus: & an ita certa sint, ut calidum esse ignem certum est; aut ut alia certa sunt, quae sunt manifestissima, & quae qui negent, aut ratione aut castigatione opus habeant: haud minus enim certa esse debere Axiomata Proclus definiebat. In quo id notari velim, cum summam & exploratam in Principiis veritatem requirerent Speusippus, & Proclus, talem eam desiderasse, qualis reperitur in rebus vel experientia, vel sensuum ope cognitis; atque ita significasse, se moralium principiorum fidem, pro certissima habere, neque de iis, deque Geometricis a nobis diversa sentire.

Jam ipsas, quae ex his derivantur Principiis, demonstrationes si aggrediamur, multis eas, quod necesse fuit, magnisque laborare vitiis comperiemus: ipsis Geometris testibus, quorum nonnulli Demonstrationes quasdam Euclidis reprehenderunt. Agnovit Proclus plures ejus Propositiones mutuam sibi elementorum, hoc est causarum vicem praestare: unde omnino efficiatur falsas esse Propositionum illarum causas ac demonstrationes; alioquin res una sui ipsius causa esse posset. Agnovit is quoque Geometriam in usus suos adhibere Dialectica omnia instrumenta ac probationes; proindeque incerta multa, & veri tantum speciem, non vim habentia. Agnoverunt alii Proclum secuti, Demonstrationes plerasque ab Euclide, aliisque praestantioribus Mathematicis usurpatas, infirmas esse, nec gignere scientiam; sed eam tantum cognitionem, quae ad discentium usus sufficiat. Prodiit ante annos aliquot liber De proportionibus, in quo παραλογισμοῦ, *falsae ratiocinationis*, arguitur Euclides in aliquibus circa Propositiones Demon-

(a) De optim. discipl.

monstrationibus. Ex hoc Axiomate, quod ea æqualia esse scit, quæ sibi mutuo congruunt, deducta est, ut diximus, Demonstratio quartæ Propositionis libri primi Euclidis; quam cum respuant Geometræ insignes, respuant quoque necesse est Propositiones omnes, quæcunque hujus subsidium arcessunt. Sunt autem quamplurimæ, totamque Geometriam vitium hoc inficit. Argumentandi genus, quod constat deductione ad absurdum, & quo Archimedes usus est, ut παραλογιςικῶν, *fallaci ratione nitens*, repudiabat Josephus Scaliger; atque item illud, quo æquale aliquid alteri esse concluditur, quod ne majus eo sit, nec minus. Docebat certe Chrysippus magnitudines ejusdem generis, puta superficies, posse esse neque æquales, neque inæquales. Demonstrationes illas, quæ conflantur deductione ad impossibile, ad id genus referebat Averroes, (*a*) quod appellatur Demonstrationum signi; quæ nimirum veritatis indicium sint, non causam contineant scientiæ; quod postulat natura demonstrationis. Vero, inquiunt; at siqui Geometriæ errores sunt artificium, non artis ipsius, in quam error non cadit. Atqui nos aliam artem non novimus, quam quæ ab artificibus inventa & tradita est. Quoniam vero omnibus ignota est Geometria hæc quæ jactatur esse erroris expers, id utique de re sibi incomperta temere affirmant Geometræ, & nos merito repudiamus. Adde nec ullam esse artem, vel scientiam, quantumlibet erroribus obnoxiam, quæ joculari hac responsione defendi non possit. Legi digna sunt, quæ subtiliter disseruerunt Piccolomineus, & Barocius de cognitione, quæ per Mathematicas disciplinas comparatur. Hæc si diligenter explorarent Geometræ, causam esse intelligerent, cur supercilium ponant. Plura in id argumentum afferre possem, sed ea colligere otii nostri non est. Atque hæc sane ad institutam disputationem sufficiunt.

III. Quid igitur? Geometriam aspernamur? non equidem obtusa adeo pectora gerimus: imo vero artis miramur subtilitatem, præclaraque ad veri notitiam ἐπιχειρήματα, argumenta, & dia reperta Geometrarum. Quantæ hinc porro humano generi utilitates extiterint, quis adeo hebes est & fungus qui nesciat? Quapropter si quis Geometriæ contemnat opem, maximis se ipse exuat commodis, eique ritu ferino vita ducenda sit. Hanc olim studiose coluimus, plurimaque nos inde ad reliquas disciplinas adjumenta percepisse profitemur: & si quid ex aliis, in quibus elaborandum nobis est, studiis otii superesset, nobilissimæ huic doctrinæ libenter & jucunde tribueremus. Verum quantum ab eorum barbarie absumus, qui suam dignitatem detrahunt Geometriæ, cujus præstantiam nec intelligunt; tantum ab iis recedimus, qui veritatem ejus extollunt in immensum, plusque ipsi habendum esse censent fidei, quam cæteris rebus humanis, sensuumque adeo suorum testimonio, aut experientiæ magistræ, aut evidentiæ denique cuilibet, & perspicuitati morali. Nam certiores has esse ajo ad veritatis cognitionem vias, quam quas Geometræ insistunt. Nec tamen in moralibus illis Principiis & decretis nunquam errari puto: hoc tantum volo, quædam esse Principia moralia, cujusmodi ea sunt quæ proposuimus, quorum non minus integra sit auctoritas, & explorata fides, quam Geometricorum; ac proinde Demonstrationes quas ex illis ad Christiani dogmatis assertionem deducemus κατ' ἐπιςημονικὸν λόγον, *per rationem ex qua gignitur scientia*, haud minus veras habendas esse, quam quæ ex geometricis Principiis nascuntur. Decretum certe est a Simplicio, & Philopono (*b*) explanatoribus Aristotelis, & a Proclo (*c*) Platonis interprete, & ab ipso quoque Platone, (*d*) rerum divinarum scientiam certiorem esse scientia, quæ versatur circa animæ naturam: certiorem vero scientiam hanc Mathematicis disciplinis. Unde intelligant impii, & Dei, omnisque religionis osores ac perduelles, quantum eos fallat ratio; dum inania hominum opinantur esse figmenta, quæcunque de Deo, Deique cultu, & obsequio, ac rebus divinis sibi ad credendum tradi solent.

(*a*) I. De Cælo comm. 96. III. Laus Geometriæ. (*b*) In Aristot. de Anima Lib. I. cap. 2. (*c*) In Euclid. Lib. I.
(*d*) In Phædr.

PROPOSITIONES.

POsitis Principiis quibus omnis nostra nititur Demonstratio ; nunc ipsa ex iis educenda est. Quoniam autem in rerum gestarum veritate perscrutanda, & in moralibus explicandis quæstionibus fere versatur hæc disputatio, minime a nobis expectanda est geometrica illa brevitas ac simplicitas, quam non fert rei natura. Recte enim ab Aristotele definitum est initio Nicomacheorum, ad rerum singularum naturam ac modum institui tractationem & accomodari debere. Sed ut diffusior & uberior sit argumentorum tractatio, inerit iis tamen ἀπόδειξις, vis ex *qua gignitur scientia*, quam initio pollicitus sum. Decem Propositionibus absolvitur Demonstratio ista, quarum prima hæc est.

PROPOSITIO I.

Genuini sunt libri Novi Testamenti.

I. *Probatur γνησιότης librorum Novi Testamenti* ; II. *Evangelii secundum Matthæum*; III. *Evangelii secundum Marcum*; IV. *Evangelii secundum Lucam* ; V. *Et ejusdem Actorum Apostolorum*; VI. *Evangelii secundum Johannem* ; VII. *Et ejusdem Epistolarum, Primæ* ; VIII. *Secundæ, ac Tertiæ* ; IX. *Et Apocalypseos* ; X. *Tum Epistolarum Pauli* ; XI. *Ac præsertim Epistolæ ad Ebræos* ; XII. *Deinde Epistolæ Jacobi* ; XIII. *Et ambarum Petri* ; XIV. *Ac demum Epistolæ Judæ*. XV. *Probatur præterea γνησιότης librorum Novi Testamenti ex vetustate codicum quorundam*. XVI. *Refelluntur argumenta adversariorum. Primum argumentum*. XVII. *Secundum argumentū*. XVIII. *Tertium argumentum.*

I. GEnuinos appello libros, scriptos ab iis Auctoribus, a quibus dicuntur esse scripti, & iis circiter temporibus, quibus scripti esse feruntur, juxta primam Definitionem. Cum autem ex primo Axiomate constet librum omnem esse genuinum, qui genuinus habitus est ab ætatibus proxime & continuata serie sequentibus, consectarium est, librum hunc esse genuinum, quem proxime subsequentes ætates ab eo Auctore scriptum esse censuerunt, a quo scriptus esse dicitur, & eo circiter tempore, quo scriptus esse fertur. Atqui Novi Testamenti libros proximæ & continuata serie sequentes ætates ab iis Auctoribus scriptos esse crediderūt, a quibus dicuntur esse scripti, & iis circiter temporibus, quibus scripti esse feruntur. Unde concluditur genuinos esse libros Novi Testamenti. In assumptione probanda vertitur hujus cardo Propositionis.

Quatuor Evangeliis constat Novum Testamentum, quæ singula singulis scriptoribus, Matthæo, Marco, Lucæ, & Johanni tribuuntur: tum Actis Apostolorum, quorum Auctor fertur esse Lucas idem Evangelista; quatuordecim Epistolis, quæ Paulo adscribuntur uno consensu omnes, præter postremam quæ est ad Ebræos; de hujus enim scriptore aliqua extitit inter eruditos contentio; Epistola Jacobi unica; ejus qui frater Domini appellatus est; Petri duabus; tribus Johannis Apostoli; unica Judæ; & Apocalypsi demum Johannis; qui Apostolus ne fuerit, an alter aliquis, nonnullis aliquando dubium fuit.

II. Non hic Lectorem longis disputationibus, & magno testimoniorum apparatu morabor; cum id quod agimus, jam actum sit velut ex instituto ab Eusebio in Historiæ Ecclesiasticæ libris: & res sane clarior est, quam ut in ea confirmanda multum laborandum sit. De singulis tamen Novi Testamenti libris agam breviter, quantum sat erit ad fidem cordatis Lectoribus faciendam: ac primum de Evangelio secundum Matthæum. Testimonia ex eo manifeste depromta affert in sua ad Corinthios Epistola Clemens Romanus, Apostolicorum temporum æqualis, & a Paulo ipso celebratus in Epistola ad Philippenses. Afferuntur indidem & nonnulla in altera Epistola, quæ Clementis ejusdem nomen præfert. Quippiam etiam indidem depromtum comparet in Epistola, Barnabæ nomine inscripta: laudatur præterea ab Ignatio, qui Christum a mortuis suscitatum vidisse se gloriabatur; laudatur & a Polycarpo Apostolorum, Johannisque potissimum discipulo, & a Papia Johannis itidem auditore, & Polycarpi sodale. Quocirca solum Matthæi probabat Cerinthus hæreticus, Apostolorum æqualis, reliqua repudiabat. Hos

I. Probatur γνησιότης Librorum Novi Testamenti. II. Evangelii secundum Matthæum.

Hos excipit Justinus Martyr, librorum omnium Novi Testamenti laudator assiduus, praeterquam Epistolae Pauli ad Philemonem, Catholicae Judae, & duarum Johannis postremarum; quarum, propter brevitatem, nulla citandi videtur ipsi data occasio. Succedit Athenagoras; huic Irenaeus, Polycarpi discipulus, quique se primam Apostolorum successionem attigisse jactabat. Is scriptum a Matthaeo narrat Evangelium patria lingua, cum Romae Petrus & Paulus Evangelium promulgarent. Tum subsunt Scriptorum agmina, libris iisdem auctoritatem suam afferentium: quibus commemorandis supersedeo, nam res liquet, nec de recentioribus illis dubitatur. Tota de primis illis contentio est.

III. Marcum Petri discipulum, ab eoque in Epistolis laudatum, Evangelii, quod ejus nomine circumfertur, fuisse conditorem scripsit idem, quem proxime nominavi, Papias Hierapolitanus Episcopus; scripsit & Clemens Alexandrinus. Ejus auctoritate saepe utitur Justinus, ut dixi. Ex iis quae Petrum praedicantem audierat Marcus, Evangelium hoc esse conflatum Irenaeus tradidit. Hinc crebra ejus mentio apud alios suppares Irenaeo. Porphyrius quoque dum quaedam in eo temere carpit, ipsius antiquitatem & *γνησιότητα* confirmat.

IV. Lucae, qui Paulum peregrinantem affectatus est, Evangelium Paulus ipse elogio consecravit in Epistola posteriore ad Corinthios, (*a*) his verbis: *Misimus etiam cum illo fratrem, cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias; non solum autem, sed & ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostrae*. Idem Evangelium a Paulo significari volunt his verbis, quae saepe ab eo usurpata reperias; *Secundum Evangelium meum*. Auctor Eusebius (*b*). Itaque testem eum saepe allegat Clemens Romanus in memoratis Epistolis ad Corinthios, ac deinde Justinus. Nonnihil etiam ex eo petitum habet Epistola Barnabae. Sed & proxime laudatum Pauli testimonium ex altera ad Corinthios, Ignatius ad Ephesios scribens ipsi accomodavit. Meminit ejus & Irenaeus; solumque illud Evangelium, aliis rejectis, admiserunt Cerdo & Marcion. Scio hunc duo ejus priora capita, sic tanquam supposititia, expunxisse: verum suam illis afferemus *γνησιότητα* in Propositione nona, tum cum Mariae virginitatem tuebimur.

V. Actis quoque Apostolorum cum fidem haberi vetent Cerinthus, & Severus, quemadmodum ab Eusebio (*c*); Cerinthum autem Apostolorum temporibus vixisse constet, Severum M. Aurelii aevo, libri vetustas hinc deprehenditur. Se autem hujus scriptorem prodiit Lucas in Proemio ad eundem Theophilum, quem in Evangelii sui aditu compellat, illicque se res a Christo gestas literis jam ante mandasse significat. Ita hi sibi libri, alter alteri, auctoritatem conciliant. Egregium autem cum universae Evangelicae historiae, tum praecipue Evangelio Lucae, atque Actis etiam Apostolorum ab eo scriptis, antiquitatis testimonium commodat Philostratus, (*d*) Severi Augusti aequalis. Pleraque enim Christi, Apostolorumque miracula ex his libris adeo manifeste in Apollonium suum transcripsit, ut ne a verbis quidem ipsis usurpandis abstinuerit. Id nos luculenter in Propositione nona demonstrabimus.

VI. Ad Evangelium scribendum jam magno natu Johannes Apostolus animum adjecit. Ejus ipse se auctorem manifeste declarat ad calcem operis. Nec video quo argumento vel Auctore freti nonnulli conjecerint postremam hanc partem a Johanne altero, Ephesino Episcopo, Ephesinae Ecclesiae nomine, post Johannis Apostoli obitum fuisse adjectam. An quod Johannem de futura sua morte tam certo ac definite loqui non posse senserint? Quasi scire non potuerit se communi moriendi lege natum esse, atque haec Christi verba de se, *Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te?* (*e*) sibi immortalitatem neutiquam spondere, & perversam iis afflictam esse sententiam a fratribus. Deinde quod additur: *Et scimus quia verum est testimonium ejus*, (*f*) id putant nonnisi a pluribus scripta esse de uno; non ergo a Johanne solo de seipso; quippe non simul, & plurali numero, & singulari, de se potuisse loqui. Ego contra ajo pervulgata esse generis hujus exempla apud Scriptores. Sic Christus ad Nicodemum, in eodem Johannis Evangelio: *Amen*,

III. Evangelii secundum Marcum. IV. Evangelii secundum Lucam. (*a*) VIII. 18. (*b*) Histor. Lib. III. cap. 4. V. Et ejusdem Actorum Apostolorum. (*c*) Hist. Lib. IV. cap. 29. (*d*) Haeres. 36. VI. Evangelii secundum Johannem. (*e*) Joh. XXI. 22. (*f*) Joh. XXI. 24.

Digitized by Google

Amen, amen dico tibi, quia quod ſcimus loquimur (a). Præterea vox *Scimus*, non ad Johannem ſolum; ſed ad reliquos etiam Diſcipulos ſpectat: ac ſi dixiſſet, Ego, ac diſcipuli reliqui, ſcimus ea vera eſſe, quæ de Chriſto teſtificatus ſum. Ad hæc cum ait: ὑποπροσώπως *ſub aliena perſona* de ſe: *Hic eſt Diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc*, conſtabat ſibi, qui ſupra pari modeſtia ſe ipſe diſſimulavit, cum dixit; *Erat ergo recumbens unus ex Diſcipulis ejus in ſinu Jeſu, quem diligebat Jeſus (b)*. Poſtremo unicum clauſulæ hujus auctorem iſta indicant: *Nec ipſum arbitror mundum capere poſſe eos, qui ſcribendi ſunt, libros (c)*. En tibi ſcriptorem de ſe numero ſingulari loquentem: quod utique non feciſſet, ſi nomine Epheſinæ Eccleſiæ, uti volunt, numero plurali ſupra fuiſſet uſus. Cæterum multa ex hoc Evangelio teſtimonia depromit Juſtinus, Johannis ætati proximus, teſtis locuples, & nulli exceptioni obnoxius. Ejus item auctoritatem uſurpat paulo recentior Irenæus. Refert denique Clemens Alexandrinus in libris ὑποτυπώσεων, ſe accepiſſe a majoribus poſtremum omnium Evangeliſtarum Johannem res Chriſti geſtas memoriæ prodidiſſe. Præterea de rerum origine diſſerens Amelius, (d) Platonicus Philoſophus, ſuppar his temporibus, ex Evangelio Johannis, quem celato nomine Barbarum appellat, prima verba uſurpat, a Chriſti licet religione alienus.

VII. Johanni quoque adſcribuntur Epiſtolæ tres, & Apocalypſis. Primam Epiſtolam citra controverſiam ab univerſis Chriſtianorum Eccleſiis nunquam non admiſſam fuiſſe, & Johanni Apoſtolo tributam, reliqua veniſſe aliquando in contentionem, deque eorum Auctore dubitatum eſſe tradit Euſebius (e). Ac e prima quidem Epiſtola teſtimonia ſumſit Papias, quo nemo melius veritatem illius perſpectam habere potuit: quippe qui Johannis fuerit auditor, ut ſupra dixi. Laudant eandem Irenæus, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Origenes, & reliqua deinceps Eccleſiaſticorum Auctorum caterva. Inter quos inſignis eſt Dionyſii Alexandrini teſtificatio libro ſecundo De promiſſionibus: ab uno ſiquidem eodemque Auctore profecta eſſe docet Evangelium & Epiſtolam Catholicam, quæ Johannis nomen gerunt; idque cum ex verborum ac ſententiarum conſonantia, tum ex conſimili ſcriptionis genio demonſtrat.

VIII. De Secunda, ac Tertia major eſt diſceptatio; nec ea tamen de vetuſtate ipſarum, ſed de Auctore; quem quidam Apoſtolum Johannem, nonnulli Johannem alium Presbyterum, Chriſti itidem diſcipulum eſſe volunt, Johannis Apoſtoli æqualem. Johanni quidem Chriſti diſcipulo ſecundam adſcribit Irenæus, (f) & teſtimonium ex ea recitat. Obſervatione vero dignum eſt teſtimonium alterum, indidem alibi ab eo depromtum, quod tamen e prima Epiſtola petere ſe ait. En tibi ipſius verba: *Quos & Dominus nobis cavere prædixit: & diſcipulus ejus Johannes in prædicta Epiſtola fugere eos præcepit, dicens: Multi ſeductores exierunt in hunc mundum. Qui non confitetur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, hic eſt ſeductor & Antichriſtus*. Quam prædictam appellat Johannis Epiſtolam, ea eſt Prima, proxime ab eo laudata, cum verba tamen, quæ affert, jaceant in Secunda. Sane videtur ſanctum virum feſelliſſe locus huic conſimilis, qui in Prima extat: *Multi Pſeudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoſcitur Spiritus Dei. Omnis ſpiritus, qui confitetur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt: & omnis ſpiritus, qui ſolvit Jeſum, ex Deo non eſt, & hic eſt Antichriſtus (g)*. Clemens Alexandrinus (h) Johannis majorem Epiſtolam, hoc eſt Primam citat. Ex quo efficitur Johannis ejuſdem eſſe reliquas duas, vel alterutram certe, Apoſtoli nimirum, quem Primæ Auctorem eſſe demonſtravimus. Nam ſi unica Johannis Apoſtoli haberetur Epiſtola, cur majorem eam appellaret, qua minorem nullam Auctor idem dediſſet? Has poſtremas duas cum reliquis Catholicis in cenſum ſacrorum Librorum conjecit idem Clemens in libris ὑποτυπώσεων, ut Auctor eſt Euſebius (i). Tertullianus (k) teſtimonia ex Secunda, tanquam Canonica, depromit. A multis quidem dubitari ait Origenes, an genuinæ ſint Secunda, & Tertia, hoc eſt, an Johannis Apoſtoli; ſe tamen id concedere. Dionyſius Alexandrinus,

(a) Joh. III. 11. (b) Joh. XIII. 23. (c) Joh. XXI. 25. (d) Apud Euſ. Præp. Lib. XI. cap. 19. VII. Et ejuſdem Epiſtolarum, Primæ. (e) Hiſtor. Lib. III. cap. 24. VIII. Secundæ, ac Tertiæ. (f) Lib. I. cap. 13. (g) 1. Joh. IV. 1. & ſeqq. (h) Strom. 3. (i) Hiſt. Lib. VI. cap. 14. (k) De carne Chriſti cap. 24.

Digitized by Google

nus, (a) ubi de Johannis Apocalypsi disserit, ut eam Johannis alterius ab Evangelista esse probet, a Secunda & Tertia, Johannis Epistolis discrepare ostendit. Sexcentos tulerunt anni sequentes, qui eas Johanni Apostolo absque hæsitatione tribuerunt. Meminerimus præterea eum nos genuinum appellare librum, qui ab eo Auctore scriptus est, a quo dicitur esse scriptus; & eo circiter tempore, quo scriptus esse fertur: has autem Johannis Epistolas cujuscunque sint Auctoris, sive Johannis Apostoli, sive alterius Johannis Presbyteri, eo tempore scriptas esse constat, quo feruntur esse scriptæ, cum uterque hic Johannes Christi fuerit discipulus; ab eo autem Auctore sunt scriptæ, a quo dicuntur esse scriptæ, Johannis enim Presbyteri præ se ferunt nomen, nec quisquam ab eo scriptas esse negat: is autem, sive sit Apostolus Johannes, sive Johannes alter, certe Johannes Presbyter est, quicunque tandem ille est. Qui etiamsi incertus esset adhuc & dubius, ita ut olim fuit, (quem tamen Johannem Apostolum esse cum Ecclesia Catholica certum habeo) nihilominus staret nostra sententia; nam cum ab incerto Auctore scriptæ essent, & ejusdem Auctoris incerti nomen præ se ferrent, fatendum certe esset scriptas fuisse ab eo Auctore, a quo vulgo dicerentur esse scriptæ. Atque eadem valere debet ratio ad propugnandam Apocalypseos, Epistolæ ad Ebræos, Secundæ Petri, aliarumque Jacobi, & Judæ duarum fidem. Denique ut Christianis excuterentur duæ illæ Johannis Epistolæ, tam breves illæ sunt & exiguæ, ut sua nihilominus Christianæ Religioni, absque illarum ope, constare possit auctoritas.

IX. Veniat nunc ad examen Apocalypsis, de cujus ætate ambigit nemo, ut quæ vel Johanni Apostolo adscribatur, uti fit ab Ecclesia Catholica; vel Johanni, qui Marcus cognominatus est, & Paulo socium se dedit; vel Johanni Presbytero; vel (quæ fuit Alogorum væsania ab Epiphanio (b) confutata) Cerintho Hæresiarchæ, quemadmodum referunt, Cajus in disputatione adversus Proclum Cataphrygarum patronum, & Dionysius Alexandrinus libro secundo De promissionibus. Hos enim omnes eadem ætas vidit: de Auctore solum controversia est. Hunc esse Johannem Apostolum affirmate tradit Justinus (c), his temporibus non multo inferior, quibus in literas relata est Apocalypsis. Affirmat hoc ipsum Irenæus (d), qui & recens fuisse sua ætate hoc opus testatur, & sua pene memoria, sub finem nempe imperii Domitiani, visa esse Johanni, quæ in Apocalypsi memorantur. Addit Hieronymus eam interpretatos esse Justinum, & Irenæum; quorum neutrum apud Eusebium reperias, ex quo opus De scriptoribus Ecclesiasticis, in quo hæc habentur, Hieronymus consarcinavit: nam ubi Eusebius (e) recenset opera Justini, ait Johanni Apostolo Apocalypsim manifeste tribuere Justinum in libris adversus Tryphonem, interpretatum fuisse non ait. Nisi forte pro eo quod extat in Eusebio; μέμνηται δὲ καὶ τῆς ἰωάννου ἀποκαλύψεως, σαφῶς τοῦ ἀποστόλου αὐτὴν εἶναι λέγων. *Meminit & Apocalypseos Johannis, Apostolo manifeste adscribens*; legerit Hieronymus; ἑρμηνευτὴς δὲ καὶ τῆς ἰωάννου ἀποκαλύψεως. In ejusdem vero Chronico, ad annum decimumquartum Domitiani, hæc legas: δομετιανὸς κατὰ νέρωνα δεύτερος χριστιανοὺς ἐδίωξεν· ἐπὶ αὐτῷ δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος ἰωάννης εἰς πάτμον ἐξορίζεται, ἔνθα τὴν ἀποκάλυψιν ἑώρακεν, ὡς δηλοῖ εἰρηναῖος. *Domitianus alter a Nerone Christianos persecutus est. Sub eo Johannes Apostolus in Pathmon relegatur, ubi Apocalypsin vidit, quemadmodum declarat Irenæus*. Ubi legisse videtur Hieronymus: ὃν δηλοῖ εἰρηναῖος. Vertit enim *quam Irenæus interpretatur*. Sed hæc obiter. De Apocalypseos conditore idem ac Justino, & Irenæo, persuasum fuit Tertulliano (f), Clementi Alexandrino (g), Apollonio adversus Cataphrygas (h), Origeni (i), & plurimis demum, ac omnibus propemodum aliis. Et in hoc certe opere, præter stylum, licet observare plurima, quæ Johannis Evangelistæ ingenium sapiunt.

X. Pauli Epistolæ jam inde ab ipsis Ecclesiæ primordiis inter Christianos summo consensu receptæ sunt. Eas quidem repudiabat Ebion ille Hæreticus, Apostolorum ætate conjunctus; & deinde Severus Encratitarum hæreseos assertor; ac postmodum Elcesaitæ, ab

(a) Lib. II. de promissionibus. IX. Et Apocalypseos. (b) In Alog. (c) Dialog. cum Tryphon. (d) Lib. IV. cap. 37. & 50. & Lib. V. cap. 30. & apud Euseb. Hist. Lib. V. cap. 8. (e) Hist. Lib. IV. cap. 18. (f) Adv. Marc. Lib. III. cap. 14 & Lib. IV. cap. 5. (g) Apud Eus. Hist. Lib. III. cap. 23. (h) Apud Eus. Hist. Lib. V. cap. 18. (i) In Matth. & in Job. & apud Eus. Hist. Lib. IV. cap. 25. X. Tum Epistolarum Pauli.

ab Elxæo orti, quem vixisse Trajani temporibus docet Epiphanius. Sed & ipsi ab Ecclesia Dei repudiati sunt. Hinc tamen Epistolarum ætatem colligas. Honorificam praeterea earum mentionem facit Petrus in posteriore Epistola (a). Clemens ille, qui cum Petro, & Paulo se conservatum fuisse non obscure indicat in priore sua ad Corinthios Epistola, ex Pauli Epistolis depromtas locutiones usurpat. Ex utraque ad Timotheum testimonia depromit Judas in sua (b). Priorem ad Corinthios, & illas quæ ad Galatas, & Philippenses scriptæ sunt, in testimonium adducit Polycarpus Johannis Apostoli auditor; & nonnulla ex illis, aliisve Athenagoras. Ex eadem ad Philippenses arcessit quippiam Barnabas in Epistola Catholica. Probabat omnes Tatianus, Athenagora non multo recentior, exceptis iis quæ sunt ad Timotheum. Tuebantur eandem opinionem Encratitæ a Tatiano subornati. Et Marcion deinde, ac Basilides, in alias temere grassati sunt. Tangit illos obiter Clemens Alexandrinus, (c) qui & Pauli auctoritate disputationes suas sæpenumero prætexit, quod & luculentius deinde a Tertulliano, aliisque recentioribus factum est.

XI. De una ad Ebræos Epistola non levis habita est inter Veteres disceptatio, cum Paulo eam adjudicarent nonnulli, Lucæ vero tribuerent alii, alii Barnabæ, quidam Clementi. (d) Eos quippe non moror, qui Tertulliano affinxerunt; si quorum tamen adeo insignis esse potuit oscitantia & supinitas; cum Tertullianus ipse (e) meminerit Epistolæ hujus, eamque Barnabæ vindicaverit; cumque eam respuerint Tertulliano vetustiores Tatianus, Marcion, & Cajus in Dialogo adversus Prochum. Ex eorum igitur ætate, quorum esse fertur, non minus antiquam eam esse deprehendas, ac vulgo creditur. Pauli quippe æquales fuerunt Lucas, Barnabas, & Clemens. Longe vero certiorem temporis, quo scripta est, notam reperire licet in ipsis Epistolæ verbis, ex capite secundo; (f) quibus salutaria documenta a Christo primum tradita, se demum ab iis, qui audierunt accepisse ait. Ipse certe Clemens multas inde in Epistolam suam ad Corinthios transfert sententias, easque συνλέξει, *ipsis verbis*, ut illam ex Ebræo in Græcam linguam convertisse ipsum non immerito existimari posse censuerit Eusebius (g). Contra vero Clemens Alexandrinus in libris ὑποτυπώσεων, eundem orationis colorem in Actis Apostolorum, atque in hac Epistola reperiri affirmat; quippe illorum Auctorem esse Lucam, hujus scriptorem. Et facile agnoscas germanum Epistolæ hujus scriptorem a Clemente Alexandrino, & Eusebio creditum esse Paulum. Quod si tantorum virorum judiciis judicium quoque meum interponere liceat, Græce primum scriptam esse non absurdis argumentis existimaverim. Sed res est alterius disquisitionis: nunc quod agimus. Origenes (h) re in utramque partem discussa, non temere eam a Majoribus Paulo adscriptam fuisse ait; & quæcunque Ecclesia eam ut Pauli opus suspexerit, laudandam censet; quippe sententias sibi Pauli ipsius videri, dictionem & compositionem esse alterius, qui Apostoli dictata exceperit, & in literas retulerit. Hieronymus in Epistola ad Dardanum scribit, non ab Ecclesiis solum Orientis, sed ab omnibus retro Ecclesiis, ut germanum Pauli fœtum fuisse admissam; quæ quamvis a Latinis in Canonem sua ætate nondum relata esset, se tamen veterum Scriptorum auctoritatem sequi, neglecta temporis sui consuetudine. In Epistola quoque ad Evagrium, recipi eam ait ab omnibus Græcis, & a nonnullis Latinorum. Propterea vero ab his in Ecclesia legi solitam non fuisse tradit Philastrius (i), quod ab Hæreticis depravata, & additamentis quibusdam fuisset inquinata. Utut est, satis apparet vetustas Epistolæ, eo tempore neutiquam inferior, quo scripta esse fertur: & quamvis incerti eam Auctoris esse concederemus, vel Pauli nimirum, vel Barnabæ, vel Lucæ, vel Clementis; cum incertum quoque olim fuisse ostenderimus, a quo illorum esset profecta, sequitur ejus esse Auctoris cui vulgo adscribitur, incerti nimirum, sed unius tamen ex illis quatuor, ac proinde genuinam esse juxta primam Definitionem. Nos tamen eam, quæ Paulo Apostolo Epistolam hanc adscribit, amplectimur sententiam; non solum quod plurimorum sese ac graviorum Scriptorum auctoritate tueatur, sed etiam quod Ecclesiæ

(a) III. 15. 16. (b) 17. (c) Strom. 2. XI. Ac præsertim Epistolæ ad Ebræos. (d) Hieron. De Script. Ecclef. in Paulo. (e) De pudic. cap. 20. (f) II. 3. (g) Histor. Lib. III. cap. 38. (h) Lib. V. in Joh. (i) Hæref. 88.

clesiæ Catholicæ decreto fuerit roborata, & quod Timothei meminerit, fratremque ut in aliis Epistolis appellet *(a)*.

XII. Sequitur Epistola Jacobi. Hæc in eorum Scripturæ Sacræ librorum censum conjicitur ab Eusebio *(b)*, qui dubiæ erant auctoritatis, & admittebantur a nonnullis, ab aliis repudiabantur; nec multos ex Antiquis ejus meminisse ait. Saltem igitur aliqui ex antiquis meminerunt. Inter Epistolas Canonicas recensuisse illam Clementem Alexandrinum in libris ὑποτυπώσεων, testis est idem Eusebius. Ejus verba usurpat non semel Tertullianus *(c)*. Ipsius quoque patrocinium sibi Cyprianus *(d)* asciscit. Asciscit & Origenes *(e)* Eusebio antiquior; idemq; novi Testamenti Scriptores enumerans, Jacobum haudquaquam prætermittit, uti nec Athanasius in Synopsi, nec Gregorius Nazianzenus in Carmine de libris Canonicis. Eamdem Epistolam, licet initio controversam, procedente tempore auctoritatem obtinuisse Hieronymus *(f)* asseverat. Cum ergo longe vetustiorem hanc esse appareat Clemente Alexandrino, & Tertulliano; incidit profecto ejus ætas in Apostolorum tempora. Cum vero citra ullam hæsitationem Jacobo hanc tribuat Origenes, jamdiu inolevisse opinionem istam necesse est. Atque id quidem sufficit ad faciendam fidem Epistolæ hujus, de qua non præcipua nobis est cum Christi adversariis velitatio.

XIII. Huic succedunt ambæ Petri Epistolæ, quarum prior est extra controversiam inter Christianos: *ταύτῃ οἱ πάλαι πρεσβύτεροι, ὡς ἀναμφιλέκτῳ, ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν κατακέχρηνται συγγράμμασι* *Hac prisci Presbyteri, ut auctoritatis neutiquam controversæ, in suis scriptionibus usi sunt*: inquit Eusebius *(g)*: Scribit idem alibi testimonia ex ea petivisse Polycarpum, ab Apostolis ipsis Christiana doctrina imbutum, multisque qui Christum Dominum viderant familiariter usum, & Papiam Johannis discipulum, atque iis ætate proximum Irenæum, & alios veteres Christiani dogmatis assertores. Factum idem sæpe videmus ab Origene, qui & Petrum ipsius auctorem esse non semel prædicat. Major inest Secundæ concertatio, quam inter dubias collocari ab aliquibus, & Petro abjudicari scribunt Origenes *(h)*, Eusebius *(i)*, & Hieronymus *(k)*, propter styli cum priore discrepantiam. At aliter se de ipsa sentire declarant iidem, & Petro indubitanter adscribunt. Et merito quidem: quippe cum in Monte sancto se Christo adfuisse dicat Auctor *(l)*, & Paulum charissimum suum fratrem appellet *(m)*, seque jam priorem Epistolam scripsisse significet. Sed & nonnulla ex ea transtulit Judas in suam, palamque testimonio illius usus est. Hanc itaque in sacrorum Librorum serie inter Catholicas Epistolas posuit Clemens Alexandrinus in libris ὑποτυπώσεων, & Athanasii postmodum Synopsi, & Gregorii Carmini, in quo sacri percensentur Libri, inseri merita est.

XIV. Idem atque illa persequitur argumentum Epistola Judæ, & utraque insectari videtur Simonem, & Nicolaum, Hæreticos, ipsorumque Discipulos, Apostolorum æquales. Itaque altera alteri præstat opem, & fidem facit. Venit quoque in contentionem illa Judæ, ut testificantur Origenes, Eusebius, & Hieronymus, eam tamen consecutam demum fuisse ait auctoritatem, & inter Sacras Scripturas numeratam. Idem affirmat Origenes *(n)* compluribus locis, ejusque verbis se defendunt Tertullianus *(o)*, & Cyprianus *(p)*; eamdemque Canonicorum librorum Catalogo intexuerunt Clemens Alexandrinus in libris ὑποτυπώσεων, Athanasius in Synopsi, Gregorius Nazianzenus, aliique porro omnes *(q)*. Præterea cum ex Veteribus non multos ejus meminisse ab Eusebio traditum sit *(r)*, hinc colligitur aliquos saltem ex antiquis illis ejus meminisse. Sed hæc nimis; quoniam non ex harum, ut dixi, Epistolarum auctoritate præcipue pendet ea, quam suscipimus, Christianæ doctrinæ defensio. Cæterum & ex Apostolorum Epistolis, & Actis, ipsisque Evangeliis non pauca depromta reperias in Dialogo, Luciani operibus inserto, cui titulus est Philopatris.

D XV. Quid

(a) Ebr. XIII. 23. XII. Deinde Epistolæ Jacobi. (b) Lib. II. Hist. cap. 23. & 25. & Lib. VI. cap. 14. (c) Adv. Jud. cap. 2. & Lib. de Orat. cap. 8. (d) Adv. Novat. (e) Homil. XIII. in Gen. & Homil. VII. in Jos. (f) De Script. Eccles. in Jacob. XIII. Et ambarum Petri. (g) Histor. Lib. III. cap. 1. & 19. Lib. IV. cap. 14. Lib. V. cap. 8. (h) Tom. V. in Joh. & Hom. XIII. in Genes & Hom. VII. in Jos. (i) Hist. Lib. III. cap. 25. (k) De Script. Eccles. in Petro. (l) II. Petr. I. 17. 18. (m) Ead. III. 15. XIV. Ac demum Epistolæ Judæ. (n) Homil. XIII. in Gen. & in Jos. & in Matth. (o) De hab. mul. cap. 3. (p) Adv. Nov. (q) Hieron. de Script. in Judas. (r) Hist. Lib. II. cap. 23. & 24. & Lib. III. cap. 25.

XV. Quid quod scriptas ipsis Apostolorum manibus literas, in Apostolicis quibusdam Ecclesiis suo tempore recitari solitas fuisse testificatur Tertullianus in libro De præscriptionibus? Quippe manu sua plerasque scripsisse se Epistolas non uno loco prædicat Paulus. Sed & Johannis Evangelium sancti ipsius Apostoli manu scriptum Ephesi ad Honorii usque tempora servatum fuisse proditum est a nonnullis. Atque ex fide primigeniorum istorum exemplarium, quæ servabantur in Ecclesiarum tabulariis, dirimebantur controversiæ, & hæsitantium dubitatio tollebatur. Clarissime id colligitur ex genuina Ignatii Epistola ad Philippenses: nam quæ interpolata est, nativum loci intellectum pervertit. Queritur Ignatius adeo pertinaciter hærere nonnullos archivorum testimonio, ut nihil prorsus admittant, quod in iis non exter: qua religione ac scrupulo perimebatur traditio, fideique ipsius meritum tollebatur. Ergo subjicit sanctissimus Martyr, Christum, Christique crucem, suamque adeo fidem, archivum sibi esse, tabularium, & exemplar, in quo velit acquiescere. Quid quod exemplaria quædam Novi Testamenti, vel aliquarum ejus partium, hac ætate extant, tantæ vetustatis, ut proximo Apostolorum ævo scripta videri queant?

XVI. At enim probasse non satis est genuinos esse libros Novi Testamenti: nam nec plures esse probandum præterea est. Multa quippe olim circumferebantur Evangelia; velut illa fuerunt secundum Ægyptios, secundum Ebræos, secundum duodecim Apostolos, secundum Petrum, secundum Paulum, secundum Matthiam, secundum Bartholomæum, secundum Thomam, secundum Andream, secundum Philippum, secundum Thaddæum, secundum Barnabam, secundum Nicodemum; & Syriacum Evangelium; & illa Basilidis, Apellis, & Tatiani. Multa quoque Apostolorum nominibus inscripta legebantur Acta: velut illa Andreæ, & Philippi, & Thomæ, quæ censura sua notavit Gelasius Papa (*a*). Aliæ etiam Pauli usurpabantur Epistolæ, velut illæ ad Laodicenses, & illæ ad Senecam: aliæ quoque Apocalypses; quales illæ Pauli, & Thomæ, & Stephani, & Petri: aliæque scriptiones apocryphæ complures, quarum nonnullæ jam inde a primævis Ecclesiæ temporibus ortæ Lucam perpulerunt, ut Evangelii sui veritatem falsis, & tenebricosis scriptionibus opponeret, quemadmodum ipso sacri operis initio profitetur. Jam tum enim præsagiebat futurum, id quod comprobavit eventus, ut ex his radicibus hæreseon fructus succrescerent. Verum quæ ratio genuinorum Evangeliorum asserit auctoritatem, petita ex suffragiis proxime & continuata serie sequentium ætatum, eadem apocryphorum auctoritatem elevat ac diluit; utpote quorum falsitatem deprehenderint & prodiderint succedentia tempora, nec constantem iis ac perpetuum consensum præbuerint. Hoc enim inter apocryphos istos fœtus, & eos interest qui *ἀντιλεγόμενοι*, *Controversi*, dicebantur, & intercessioni nonnullorum erant obnoxii; velut Epistola ad Ebræos, aut Apocalypsis, quod his robur & auctoritatem addiderit posterior ætas, illis detraxerit. Tanta præterea inerat illis doctrinæ, sententiarum, ac verborum a genuinis discrepantia, quemadmodum ab Eusebio (*b*) proditum est; ut si horum satis comprobata a nobis est *γνησιότης*, uti certe est, conficta illa esse, & supposita omnino necesse sit. Hoc argumento Pauli, & Theclæ *περιόδων*, *peregrinationum* vanitatem arguit Hieronymus (*c*), quod iis continerentur narrationes quædam, quarum nulla extaret in Actis Apostolorum mentio.

XVII. Objici quoque possunt testimonia nonnulla, non ex Veteri solum, sed ex Novo etiam Testamento a Patribus deprompta, quæ nusquam in iis reperias: quale illud est apud Patres Christo tributum: *δόκιμοι τραπεζῖται γίνεσθε*. *Estote probi nummularii*: & qualia multa proferre possemus, quorum in sacris libris neque vestigium apparet, neque vola. Item alia quædam, aliter a Patribus relata, ac in Evangeliis scripta leguntur; cujusmodi illud est in Clementis Epistola secunda usurpatum: *εἰ τὸ μικρὸν οὐκ ἐτηρήσατε, τὸ μέγα τίς ὑμῖν δώσει; λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστιν*. *Si exiguum non servastis, quis magnum vobis dabit? Dico enim vobis, qui fidelis est in minimo, & in*

XV. Probatur præterea *γνησιότης* librorum Novi Testamenti ex vetustate Codicum quorumdam. Refelluntur argumenta adversariorum. XVI. Primum argumentum. (*a*) Dec. part. I. dist. 15. (*b*) Histor. Lib. III. cap. 25. (*c*) De Script. Eccl. in Lucas. XVII. Secundum argumentum.

tu multo fore fidelem: quæ alio modo apud Lucam concepta sunt. Quod si hæc luxata dicamus, vel ex Evangeliis extrita, quænam Evangeliis demum constabit fides, librariorum vel Criticorum temeritatem passis, itidem ut aliis vulgaribus scriptis contingit? si ex apocryphis Evangeliis petita, parem apocryphis tributam a Patribus illis fidem fatendum erit, quæ Canonicis tributa est. Certe si quis nonnulla e sacris Voluminibus, ipsisque adeo Evangeliis excidisse neget, palam eum revincet discrepantia codicum, & collectiones variantium lectionum jampridem insolitarum, quemadmodum ipsi fatebantur Origenes *(a)*, Ambrosius *(b)*, & Hieronymus *(c)*. Quæ sane lectionum varietas nulla esset, si par usquequaque fuisset vocularum omnium coagmentatio, & contextus integritas. Cæterum vel ex iis collectionibus satis apparet, quam leves eæ sint discrepantiæ: quamque exigua & nullius ad faciendam Christi fidem momenti, quæcunque diuturnitate temporis erasa sunt. Nam si aliqua in Libris sacris olim habita essent propugnandis Christianæ fidei dogmatis utilia, ea procul dubio libris suis inseruissent veteris Ecclesiæ Patres, a quibus reliqua causæ suæ opportuna tam studiose collecta sunt, antequam vitium ullum passos esse Codices sanctos, vel dici, vel credi possit. Nullum autem ejusmodi testimonium in Patrum scriptis reperire licet, quod non alii quoque magno usurpent consensu, & Codices sacri præ se ferant. Atque ea sane Patrum, tum veterum, tum recentiorum in repetendis Nov. Testam. verbis consensio, validissimum est & certissimum probandæ illius integritati, & sinceritati argumentum, ab Augustino *(d)* usurpatum. Quas autem sententias indidem Patres alio verborum ordine depromunt ac conceptæ sunt, minime vero id probat luxatas eas esse ac distortas in Libris sacris, sed a Patribus orationi suæ accommodatas. Tritior quippe hæc est apud illos testimoniorum e Scriptura sancta depromendorum ratio, cum usurpantur ipsæ dumtaxat sententiæ, negliguntur verba, quam cum utraque recitantur. Sic ipsi Novi Testamenti Scriptores e Veteri testimonia proferre solent.

XVIII. Denique ad id quod objici potest, plerosque Novi Testamenti libros fuisse ab Hæreticis aliquibus repudiatos, ideoque non constantem fuisse omnium in admittendis iis consensum, ac proinde genuinos haberi non posse; expedita est ac proclivis responsio, hoc ipso in approbandis iis Ecclesiæ consensum apparere, quod quicunq; illorum labefactare tentarunt fidem, ab Ecclesia exterminati sunt. Nempe quem quisque N.T. librum vesaniæ suæ putabat adversari, hunc scil. calculo suo damnabat. Hinc Manichæi quasdam N.T. partes causæ suæ opportunas recipiebant, reliqua aspernabantur, quorum audaciam hac ætate imitati sunt Anabaptistæ. Hinc Evangelium secundum Ebræos probabant Ebionitæ, reliqua parvi pendebant. Hinc selecta quædam excipiebant ex Lucæ Evang. Marcionistæ, aliique ipsorum gregales; Cerinthus vero, & Carpocrates totum penitus repudiabant. Nempe sic unusquisque causæ suæ serviebat. Evangelium Johannis spreverunt Alogi, quod Dei λόγον, quem prædicaverat Johannes, non agnoscerent. Similes ob causas Acta Apostolorum non admittebant Severiani; Pauli quoq; Epistolas abjiciebant iidem, & Elcesaitæ. Unus illis error, sed variis partibus illudebat. Cum doctrinam suam ex libris sacris debuissent temperare, Libros contra sacros ad doctrinam suam accommodabant. Media incedit Christi Ecclesia, & quem ab initio tramitem tenuit, huic constanter insistere persevérat. Patet ergo luculenter ex superioribus genuinos esse libros Novi Testamenti. Quod erat probandum.

PROPOSITIO II.

Coætanei sunt libri novi Testamenti.

EX superioris *(e)* Propositionis veritate pendet hujus probatio. Nam cum genuinos esse libros Novi Testamenti demonstravimus, sequitur scriptos eo circiter tempore quo feruntur esse scripti, juxta primam Definitionem. Atqui feruntur esse scripti iis circiter temporibus, quibus res in iis scriptæ contigerunt, nempe non longe post obitum Christi, in ipsis Ecclesiæ primordiis, cum jam cœlesti gratia roborati Apostoli, novæ Legis mysterium Judæis primum, deinde orbi universo promulgarent. Coætanei sunt autem libri, qui iis circiter temporibus sunt scripti, quibus res in iis scriptæ contigerunt, uti Definitione secunda tradidimus: unde sequi-

(a) Hom. in Matth. *(b)* In Rom. VI. *(c)* In Gal. V. & Præf. in Pent. & Præf. in 4. Evang. *(d)* De utilitate credendi cap. 3. XVIII. Tertium Argumentum. *(e)* Probatur secunda Propositio.

Digitized by Google

tur coætaneos esse libros Novi Testamenti. Quod erat probandum.

PROPOSITIO III.

Historiæ in novo Testamento scriptæ, veraces sunt.

I. *Probatur ex consensu Scriptorum Novi Testamenti, & suffragiis exterorum, veraces esse historias;* II. *de Johanne Baptista, Jacobo Fratre Jesu, Jesu ipso, & aliis in Novo Testamento commemoratis;* III. *iterum de Jesu;* IV. *tum de ejus patria & parentibus;* V. *de nova stella Magis visa, & infantibus ab Herode occisis;* VI. *de virtutibus Jesu;* VII. *ejusque morte;* VIII. *de Solis defectione, & terræ motu, quæ, moriente Jesu, contigerunt.* IX. *Refelluntur nonnulli, qui hanc Eclipsin, & hunc terræ motum esse negant ea, quæ a Phlegonte notata sunt.* X. *de morte Jacobi fratris Domini.* XI. *Expenditur memorabile Josephi testimonium de Christo Jesu, & defenditur.* XII. *Refelluntur argumenta adversariorum. Primum argumentum.* XIII. *Secundum argumentum.* XIV. *Tertium argumentum.* XV. *Quartum argumentum.* XVI. *Quintum argumentum.* XVII. *Sextum argumentum.* XVIII. *Seorsum refellitur Tanaquilli Fabri dissertatio super hoc Josephi Testimonio de Christo Jesu.* XIX. *De editis a Discipulis Christi prodigiis.* XX. *De virtutibus Christianorum.* XXI. *De Christianæ Religionis incrementis, & Christianorum martyriis.* XXII. *Christo Jesu divini honores tributi ab aliquibus Romanorum Imperatoribus.* XXIII. *Defenditur adversus Casaubonum Lampridii testimonium de Templis Jesu Christo ab Hadriano extructis.* Il... I. *Jesus est Messias.*

I. VErax ea est historia, quemadmodum scilicet Axioma secundum, quæ res gestas ita narrat, uti narrantur in multis libris coætaneis, vel ætati proximis, qua res gestæ sunt. Scriptæ autem in Novo Testamento historiæ sunt ejusmodi. Facilis est assumtionis hujus probatio. Cum enim coætaneos esse constet Novi Testamenti scriptores; & singulæ illius historiæ, paucis quibusdam exceptis, non ab uno aliquo ex illis, sed ab omnibus uno consensu traditæ sint; puta quæ Matthæus de Christi Jesu morte, a Marco eadem, & a Luca, & a Johanne, & a Paulo scripta sunt, qui Matthæi æquales fuerunt; plane fatendum est scriptas in novo Testamento historias, ita narrare res gestas, uti narrantur in multis libris coætaneis. Verum ad pleniorem Propositionis hujus assertionem, Ethnicorum etiam, qui ætatis hujus proximi fuerunt, aliorumque qui dissenserunt a Christianis, testimonio pugnabimus. Minime vero ad id necesse est singula Jesu, Apostolorumve Acta repetere, vel alio etiam pertinentes N. T. historias persequi, quod ab Eusebio factum est: nos illustriora tantum Christi, Christianorumve gesta ac casus hac tractatione complectemur, utpote quorum præcipue controversa est fides, & ex quorum confirmatione reliquorum probatio consequitur.

II. Ac primum Johannem cognomento Baptistam Judæos ad virtutem & pietatem adhortationibus excitasse, atque lavacrum dimittendis peccatis adhibuisse, multos ad se allexisse, & ab Herode demum cæsum fuisse, testis est Josephus uterque, Matthiades, & Gorionides. Meminit ille quoque Jacobi fratris Christi Jesu, Christique adeo ipsius, ut mox demonstrabo fusius; meminit Quirini, Pontii Pilati, Festi, & Felicis; meminit Caiphæ; meminit Johannis, & Alexandri, quorum nomina capiti Actorum quarto Lucas inseruit; meminit Herodis, Herodiadis, & Agrippæ, in iisque commemorandis Novo Testamento consentit.

III. Iisdem temporibus vixisse in Judæa virum quemdam, nomine Jesum, nemo, opinor, tam obductæ frontis est, qui inficiari ausit, neque tot retro sæculis extitit quisquam qui negaret. Si quis fecerit tamen, os ei occludet Josephus (*a*); tum Ethnici insignes, Suetonius (*b*), Tacitus, Plinius Junior, Porphyrius, Phlegon Trallianus, Celsus, Numenius, Lucianus; item Trajanus, Antoninus Pius, & Marcus Philosophus, aliique sexcenti.

IV. Oppidulo terræ Judææ ortum fuisse Jesum, paupercula puella, fabri materiarii uxore, victum opera sua quæritante natum, in Ægyptum profugisse agnoscit Celsus (*c*) Christiani nominis hostis infensissimus. Bethlehemi

I. Probatur ex consensu scriptorum Novi Testamenti, & suffragiis exterorum, veraces esse historias. II. De Johanne Baptista, Jacobo fratre Jesu, Jesu ipso, & aliis in Novo Testamento commemoratis. III. Iterum de Jesu. (*a*) Antiq. Lib. XX. cap. 8. (*b*) In Claud. cap. 25. IV. Tum de ejus patria & parentibus. (*c*) Apud Origen. contr. Cels. Lib. I.

Digitized by Google

lehemi natum probant Tabulæ Censuales Romanorum, ad quas provocabat Justinus in Apologia secunda, & Tertullianus sæpe adversus Marcionem; & Chrysostomus. Professio illa, quam in Augusti censu ediderunt Josephus, & Maria Jesu mater, ac Jesus ipse infans, in tabulas diligenter relata est, tabulę ipsæ asservatæ sunt in tabulariis, neque earum fidem tam confidenter appellassent vetusti illi Christianæ doctrinæ defensores, nisi perfectam eam probe & exploratam habuissent. Quo validissimum sane veritatis argumentum continetur. Præterea spelunca, in qua Jesum filium peperit Maria, ab ipsis Christianæ Religionis adversariis sequenti ævo Bethlehemi ostendebatur, & in ea fuisse Jesu Christianorum Doctoris, ac Magistri cunabula prædicabant. Testis Origenes in libris contra Celsum: testis & Eusebius (a), qui sua ætate idem fieri solitum narrat ab incolis loci, fama ipsis a majoribus tradita. Itaque locum hunc templo Helena mater, donariis Constantinus filius decorarunt. Atque hinc etiam ad sedem in eo figendam, ejusque sanctitatem per Epistolas celebrandam invitatus est Hieronymus. Nec illic Jesum in lucem editum negant Judæi: imo id ultro agnoscit R. David Ganz in germine Davidis.

V. Novum sidus post Christum natum apparuisse, ad eumque Magos venisse; non diffitetur Julianus, sed ad causas naturales stellæ ortum accommodare studet. Atrocem Herodis adversus infantes, suumque adeo filium sævitiam memorabili dicto Augustus prosecutus est, *Præstare Herodis porcum esse, quam filium* Auctor Macrobius in Saturnalibus (b), cujus verba suo loco accuratius expendemus.

VI. Prophetam fuisse Jesum, futuraque ab eo cognita, & prædicta tradidit in Chronicis Phlegon, Hadriani Imperatoris libertus. Edita ab ipso prodigia confessi sunt Ebręi proceres, Thalmudici conditores operis (c); nec teterrimi Christi adversarii inficiati sunt, Celsus (d), & Julianus (e); quorum ille, cum rem negare non posset, falsam rei causam commentus est, incantamenta scilicet & præstigias; hic rem non negat, sed verbis elevare studet. Profligatam a Jesu, & coercitam vim Dæmonum queritur Porphyrius; ubi non mirum esse ait peste urbes vastari, unde Æsculapius, aliique Dii excessserint; quippe post admissum Jesu cultum nihil Deos hominibus vulgo prodesse.

VII. Mortem vero Christi quod attinet, tot eam monumentis, tam claris & insignibus consignatam reperies; nihil ut certius & manifestius memoria vetus tradiderit. Commemorabilis in eam rem Taciti testificatio, qua cum a Nerone Christianos exquisitos affectos suppliciis dixisset, hæc addit: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat* (f). Hinc Christus ἀνασκολοπισμένος palo affixus, a Græcis appellatur: a Judæis vero usitato nomine, *talui*, *Suspensus*; & Christiani, *bobede talui*, *Cultores Suspensi*. Et in Thalmudico libro Sanhedrin legitur *Pesach talù lisù bebereb*, *in vespera Paschatis suspenderunt Jesum*. Christum quoque Judæi appellare solent *bebereb charub sceti*, *Laceratum in stamine & subtemine*; hoc est, in cruce; quod ut subtemen in stamen, sic palus transversarius in arrectarium imponitur.

VIII. Mirabilis illa Solis defectio, & ingens terræ motus, quæ moriente Christo contigerunt, itidem narrantur a Phlegonte illo supra laudato, libro Olympicorum Chronicorum decimotertio: τῷ δ' ἔτει τῆς σβ' ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου, μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον, καὶ νὺξ ὥρᾳ ς' τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι· σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατεστρέψατο. Quæ sic vertit Hieronymus: *Quarto autem anno CCII Olympiadis* (is est scilicet Tiberii decimus octavus, qui annus Christo mortalis fuit) *magna & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta. Dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cœlo visæ sint, terræque motus in Bithynia Nicæa urbis multas ædes subverterit*. Atque hæc ipsa in aliis Ethnicorum commentariis reperiri testatur in Chronicis Eusebius; testantur & alii. Quos inter præcipua est Thalli auctoritas, quem libro Historiarum suarum tertio eamdem Eclipsin memo-

(a) Dem. Lib. VII. cap. 2. V. De nova stella Magis visa, & de infantibus ab Herode occisis. (b) Lib. II. cap. 4. VI. De virtutibus Jesu. (c) Thalm. Part. IV. Lib. VI. Abod. Elilim cap. 1. (d) Apud Origen. contr. Cels. Lib. II. (e) Apud Cyrill. Lib. VI. contr. Julian. VII. Ejusque morte. (f) Ann. Lib. XV. VIII. De Solis defectione, & terræ motu, quæ moriente Jesu contigerunt.

morasse prodidit insignis temporum metator Africanus. Eamdem autem notari & in Evangelistis, & in Phlegonte historiam; tria ostendunt potissimum; quod in eundem annum utramque incidat, annum nempe Tiberii decimum octavum; quod eadem diei hora contigerit utraque, sexta nimirum; & quod ingens terræ motus utriusque admirabilitatem vehementer auxerit. Merito itaque Christianorum causam apud Ethnicos agens in Apologetico Tertullianus (*a*), miraculi hujus testes citat tabularia ipsorum & publica instrumenta; sive quæ a Rectoribus Provinciarum, sive quæ ex instituto Cæsaris Romæ conficiebantur, in quæ diurna referebantur Acta Populi, & Senatus. *Eodem momento*, inquit, *dies medium orbem signante Sole subductus est; deliquium putaverunt qui id quoque super Christo prædicatum non scierunt, & tamen eum mundi casum relatum in Archivis vestris habetis*. Archiva eadem Nicomediæ coram Præside citavit quoque Lucianus Antiochenus martyr, cum diceret: *Consulite annales vestros, invenietis Pilati temporibus, dum pateretur Christus, media die fugatum Solem, & interruptum diem* Accuratissima vero & attentissima observatione dignum est, quod habet nupera Sinensis Historia Hadriani Gressonii, adnotasse Sinas in rerum suarum monumentis, ad id tempus, in quod annum ætatis Christi tricesimum secundum nos Christiani conferimus, circa mensem Aprilem, solare deliquium præter ordinem naturæ, & leges curriculis Astrorum præfixas contigisse: qua rei novitate Quamvutium Imperatorem vehementer fuisse commotum.

IX. Factum itaque est imprudenter a Keplero (*b*), viro alioqui candido, & Astronomicæ artis peritissimo, & contra ac Christianum hominem decuit, cum memoratam illam a Phlegonte Solis Eclipsin in annum secundum rejecit Olympiadis CCII, diem vero Novembris mensis vicesimum quartum Nihilo magis ferri potest Gerardi Vossii (*c*), optimi itidem viri & eruditissimi ratio, cum aliam a Phlegonte notari vult Eclipsin, quam quæ in Evangeliis descripta est. Cujus opinionis has causas affert. Phlegon, inquit, hanc Eclipsin pro naturali habuit. Unde id collegerit, non addit. At deceptum eum, perinde ut alios eximiæ eruditionis viros, verisimile est vocabulo Eclipsis, quo naturalem duntaxat sideris defectum significare rati sunt. Id quantum a vera ratione repulsum sit, mox ostendero. Scripsit quidem Origenes (*d*) non adnotasse Phlegontem plenilunio casum contigisse. At neque interlunio factum id adnotavit. Quare rem in medio reliquit. At longe aliter verba Phlegontis interpretatus est Africanus; φλέγων, inquit, ἱςορεῖ ἐπὶ τιβερίου καίσαρος ἐν πανσελήνῳ ἔκλειψιν ἡλίου γεγονέναι; *Narrat Phlegon imperante Tiberio Cæsare Solis Eclipsin plenilunio contigisse.* Hæc extant in Chronographia Georgii Syncelli. Philoponus quoque, libro secundo De mundi creatione, Phlegontis testimonium longe aliis conceptum verbis repræsentat ac Eusebius: τούτου τοῦ σκότους inquit, μᾶλλον δὲ τῆς νυκτὸς αὐτῆς καὶ φλέγων ἐν ταῖς ὀλυμπιάσιν ἐμνήσθη· λέγει ὅτι γὰρ δευτέρῳ (lege τετάρτῳ, ut legit ipse Philoponus pagina sequente) ἔτει τῆς διακοσιοςῆς δευτέρας ὀλυμπιάδος, ἐγένετο ἡλίου ἔκλειψις οὐκ ἐγνωσμένων πρότερον. *Harum tenebrarum, vel hujus potius noctis meminit & Phlegon in Olympiadibus. Ait enim anno quarto ducentesimæ secundæ Olympiadis, contigisse Eclipsin Solis, cujusmodi nulla ante cognita est*. Quæ ne quis apud ipsum Philoponum mendosa putet, subjicit: ὅτι δὲ τῆς ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ δεσπότου χριςοῦ γενομένης τοῦ ἡλίου ἐκλείψεως, καὶ οὐχ ἑτέρας, ἐμνήσθη καὶ φλέγων, πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ λέγειν μὴ ἐγνῶσθαι τὴν τοιαύτην ἔκλειψιν τοῖς πρότερον χρόνοις, ἐςὶ δῆλον. *Meminisse autem Phlegontem ejus Eclipseos, quæ contigit cum Christus Dominus de cruce penderet, & non alterius, liquet primum ex eo quod ait superioribus cognitam non esse Eclipsin hujusmodi*. Quæ si germana Phlegontis lectio est, Eclipsin quidem vocaverit Solis defectum hunc, sed cui Eclipsi nunquam similis contigerit. Recte sane; nam quocunque modo Sol deficiat, ἐκλείπειν dici potest, & omnis defectus, sive ordinarius, sive extraordinarius, est ἔκλειψις. Testem damus Herodotum (*e*), qui Solem ait ἐκλελοιπέναι, cum Xerxes trajecit in Græciam: ὁρμημένῳ δέ ὁ ἥλιος ἐκλιπὼν τὴν τοῦ οὐρανοῦ ἕδρην ἀφανὴς ἦν, ἐπὶ νέφεων ἐόντων, αἰθρίης τε τὰ μάλιςα, ἀντὶ ἡμέρης τε νὺξ ἐγένετο. *Eo vero movente, Sol suam in cælo stationem deserens apparere desiit, cum nullæ tum nubes essent, verum aëre valde sudo & pro die nox facta*

(*a*) Cap. 21. IX. Refelluntur nonnulli, qui hanc Eclypsin, & hunc terræ motum esse negant ea, quæ a Phlegonte notata sunt. (*b*) In Eclog. (*c*) Harmon-Evang. Lib.II. c.10. (*d*) In Matth. (*e*) Lib. VII.

Digitized by Google

facta est. Atqui ordinaria Eclipsis hæc non fuit, sed prodigialis & portentosa, ut demonstravit Petavius (*a*). Portentosa fuit & illa Solis, quæ contigit in excessu Augusti: & tamen dixit Dio: ὁ ἥλιος πᾶς ἐξέλιπε. Et Pseudo-Dionysius Areopagita (*b*): τί λέγεις περὶ τῆς ἐν σωτηρίῳ σταυρῷ γεγονυίας ἐκλείψεως; *Quid ais de Eclipsi, quæ in salutari cruce contigit?* De Carneade sic disserit Hesychius illustris: καρνεάδῃ λίβυς φιλοσόφῳ τελευτήσαντος, ἡ σελήνη ἐξέλιπε, καὶ ὁ ἥλιος ἀμυδρὸς ἐγένετο. *Carneade Lybiæ Philosopho mortuo, defecit Luna, & Sol obscurus factus est*. Quæ verba Suidas descripsit. Vides Solem & Lunam simul defecisse; quo casu, incertum est: non usitati haud dubie fuerunt hi defectus: & tamen Luna dicitur ἐκλελοιπέναι. Quare valde falluntur Scaliger (*c*), & Vossius, qui Phlegontem significasse naturalem Eclipsin ex eo colligunt, quod Eclipseos vocabulo usus sit. Fallitur etiam Origenes (*d*), qui quod apud Lucam (*e*), pro eo quod vulgo legitur, καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ἐννάτης, καὶ ἐσκοτίσθη ἥλιος. *Et tenebræ factæ sunt in universam terram, usque in horam nonam, & obscuratus est Sol*; exemplaria nonnulla habuerint, καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐννάτης, ἐκλείποντος ἡλίου. *Et tenebræ factæ sunt in universam terram, usque in horam nonam, deficiente Sole*; supposita hæc opinatur ab hæreticis, ad depravationem sententiæ, ut reprehensionibus obnoxia essent Evangelia. Utcunque enim scripserit Lucas, eadem exurget sententia, ab omni reprehensione tuta. Fallitur & ipse Africanus, qui Thallum reprehendit, quod hunc defectum Eclipsin appellaverit. Nec audiendus Chrysostomus, qui negat patiente Christo Solarem Eclipsin contigisse. Mala autem fide Phlegontem citat Bodinus in pestilenti Dialogo, cui titulum fecit, De abditis rerum sublimium arcanis, in quo Judaicum omne suum virus evomuit. Fingit enim Phlegontem Eclipsin hanc in annum quartum Olympiadis CCX. contulisse, versante Sole in Piscibus; cum anno quarto Olympiadis CCII. adscripserit Phlegon, de loco Solis siluerit. Falli denique videtur Tertullianus, cum ait loco proxime indicato; *Deliquium putaverunt, qui id quoque super Christo prædicatum non scierunt*: deliquium enim vere fuit; at insolitum, & præter naturam. Sed redeamus ad Vossium. Terræ motum, inquit, in Bithynia fuisse narrat Phlegon, at silet de terræ motu in Palæstina: nempe singulas regiones motu hoc concussas percensere non instituerat; sed eam notare satis habuit, quam vehementer afflictam, ac præ multis perculsam esse sciverat. Si tam miraculosa, inquit, Eclipsis variis terris fuisset conspecta, non solus Phlegon ejus meminisset. Vero & meminit quidem Tallus; meminerunt & Sinenses: & ut meminisset præter Phlegontẽ nemo, parum infitiali argumento tribuimus. Eadem quoque ratione usus jam ante fuerat Origenes, cum probare vellet Judæam solam has tenebras sensisse; cujus rationis infirmitas convicta est. Poteramus & Dionysii Areopagitæ testimonio pugnare, qui in Epistola ad Polycarpum, rem a se, & ab Apollophane Sophista Heliopoli Ægypti observatam narrat: verum quoniam has Dionysii Epistolas, aliasque ejusdem scriptiones in controversiam vocari video, neque sane immerito, si quid judicio valeo, hæc prætermittimus.

X. Jacobi interitum, ejus qui fuit frater Christi, (ἀδελφόθεον Greci appellant) quemque sibi visum fuisse tradidit Paulus (*f*), in literas retulit Hegesippus, scriptor Apostolorum temporibus proximus, in quinto libro Commentariorum, cujus narrationem Historiæ suæ Eusebius intexuit (*g*). Casum eumdem Jacobi, paulo quidem aliter ac Hegesippus, & Anani Pontificis, a quo letho datus est, crudelitatem disertis & insignibus verbis commemorat Josephus, atque id factum bonos omnes detestatos esse ait, hancq; potissimum fuisse causam, cur Deus ejusmodi impietatem ulciscens teterrima strage Hierosolymam exscinderet. Testimoniorum Josephi alterum recitat Origenes in libris contra Celsum (*h*): utrumque Eusebius (*i*); quorum nunc unum duntaxat apud Josephum (*k*) reperire licet. Nos utrumque, quoniam ad rei memoriam illustria sunt, & expressam Jesu Christi mentionem continent, hic recitabimus: ταῦτα δὲ συμβέβηκεν ἰουδαίοις κατ' ἐκδίκησιν ἰακώβου τοῦ δικαίου, ὃς ἦν ἀδελφὸς ἰησοῦ, τοῦ λεγομένου χριστοῦ. ἐπειδήπερ δικαιότατον αὐτὸν ὄντα οἱ ἰουδαῖοι ἀπέκτειναν. *Hæc autem contigerunt Judæis, in ultio-*

(*a*) De doctr. temp. Lib. X. cap. 24. (*b*) Lib. LVI. (*c*) In Euseb. Chron. (*d*) In Matth. (*e*) XXIII. 44. 45. X. De morte Jacobi fratris Domini. (*f*) Gal. I. 19. (*g*) Hist. Lib. II. c. 23. (*h*) Lib. I. & II. & in Matth. XIII. (*i*) Histor. Lib. II. cap. 23. (*k*) Antiq. Lib. XX. cap. 8.

Digitized by Google

ultionem Jacobi justi, fratris Jesu, qui dicitur Christus: quoniam eum, cum justissimus esset, Judæi interfecerunt. Tum alibi: ὁ δὲ νεώτερος Ἄνανος, ὃν τὴν ἀρχιερωσύνην εἴπομεν παρειληφέναι, θρασὺς ἦν τὸν τρόπον, καὶ τολμητὴς διαφερόντως. ἅτε δὴ οὖν τοιοῦτος ὢν ὁ Ἄνανος καθίζει συνέδριον κριτῶν. καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ, τοῦ χριστοῦ λεγομένου (Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ) καί τινας ἑτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορίαν ποιησάμενος, παρέδωκε λιθοβοληθησομένους· ὅσοι δὲ ἐδόκουν ἐπιεικέστατοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν εἶναι, καὶ τὰ περὶ τοὺς νόμους ἀκριβεῖς, βαρέως ἤνεγκαν ἐπὶ τούτῳ. *Junior autem Ananus, quem summum sacerdotium assumsisse diximus, confidens erat animo, & summopere audax. Talis ergo cum esset Ananus, judicum consessum cogit, & coram eo sistens fratrem Jesu, qui dicitur Christus, (Jacobo illi nomen erat) & alios quosdam, impacta illis dica, tanquam violatarum legum, lapidibus necandos tradidit. Quicunque vero ex urbis incolis erant æquiores, & leges accurate servabant, ægre id tulerunt.* Prior locus è Josephi libris erasus est. Quem quoniam tam aperte & fidenter usurpant Origenes, & Eusebius, cum ille disputaret adversus Ethnicos, uterque vero in media Judæorum colluvie scriberet, & eum præterea designat Hieronymus (*a*), minime credi potest vel confictum ab iis fuisse, vel ab aliis, aut omnino suspectum fuisse & dubium. Simile & illud est, quod Josephus prædicat Hieronymus, & post Hieronymum Freculphus (*b*), & Suidas (*c*), manifestissime eum confiteri decimo octavo Antiquitatum libro, *Johannem Baptistam vere Prophetam fuisse*, quod tamen illic nusquam occurrit. Ait alibi Suidas scripsisse Josephum, ὅτι Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ μετὰ τῶν ἱερέων ἠγίαζε. *Jesum in templo cum Sacerdotibus victimas adolevisse*: quæ in ipsius libris hodie non comparent. Quid ergo? falsarios dicemus Origenem, Eusebium, Hieronymum, & alios? minime vero. Longe credibilius est hæc è Josephi libris expunxisse priscos illos Judæos; qui cum adversus patres suos tam memorabilem impietatis testificationem a gentili suo, clarissimo Scriptore, litteris consignatam pati non possent, hanc dolo malo abolere conati sunt: atque ita majorum suorum cædes ac sævitiam fraudibus suis & nefariis artibus cumularunt. Atque id quidem tanto probabilius est, quanto facilius esse constat e scriptis detrahere quippiam, quam in ea infarcire. Similis fuit in re graviori Judæorum dolus, quos historiam Susannæ ex Ebraicis Scripturæ sacræ voluminibus detraxisse queritur Origenes in Epistola ad Africam: cum divinorum oraculorum codices sacrilega manu violare maluerint, quam majorum suorum, virorum scilicet in hac gente spectabilium, impietatem & impudicitiam ingenue confiteri.

XI. Id si sit, veri quoque fuerit haud absimile, pari vafritie inductum olim esse ab iis Josephi locum alium (*d*), doctorum contentionibus celebrem, in quo Christi Jesu virtus, prodigia, interitus, reditus ad vitam, Prophetarum de eo vaticinia, & Christianorum constans adversus eum pietas, ac fides clarissime prædicantur. Id non abs re fuerit huc referre emendatum ex codicibus Regiis: Γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς, σοφὸς ἀνήρ, εἴ γε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή· ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώπων, τῶν σὺν ἡδονῇ τ' ἀληθῆ δεχομένων· καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους, πολλοὺς δὲ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπηγάγετο· ὁ χριστὸς οὗτος ἦν· καὶ αὐτὸν ἐν δείξει τῶν πρώτων παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου, οὐκ ἐπαύσαντο οἱ τὸ πρῶτον ἀγαπήσαντες. ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία θαυμάσια περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων· ἀεί τε νῦν χριστιανῶν ἀπὸ τοῦ δὲ ὠνομασμένον οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῦλον. *Fuit autem hoc tempore Jesus, vir sapiens: si tamen virum illum oportet dicere. Erat enim mirabilium operum effector, magister hominum qui vera libenter amplectuntur. Et plurimos quidem ex Judæis, plurimos etiam ex Gentibus ad se pertraxit. Hic erat Christus: cumque eum a primoribus gentis suæ accusatum Pilatus ad crucem damnasset, ab eo diligendo non abstinuerunt, qui primum cœperant. Nam post tertium diem redivivus ipsis apparuit; cum divini vates hæc, aliaque quamplurima admiranda de eo prædixissent. Neque ad hanc diem defecit denominatum ab eo Christianorum genus.* Præclarum enim vero ad Christiani dogmatis confirmationem testimonium, utpote ab homine Judæo, magnique nominis Auctore profectum, si non anxia hominum nimis curio-

---

(*a*) De Script. Eccles. in Josepho, & in Jacobo. (*b*) Tom. II. Chron. Lib. II. cap. 5. (*c*) In Ἰώσηππος, & in Ἰησοῦς. XI. Expenditur memorabile Josephi testimonium de Christo Jesu, & defenditur. (*d*) Antiq. Lib. XVIII. cap. 4.

riosorum & odiosa sedulitas pene illud labefactasset. Collecta sunt aliquot abhinc annis, & in unum libellum compacta, quæcunque ad loci hujus examen recentiores Scriptores disputarunt; aliis adulterinum, & a priscis Christianis pio dolo Historiæ Josephi assutum contendentibus; aliis contra germanum Josephi fœtum esse defendentibus. Me vero quando instituti operis ratio non patitur quæstionem inexploratam prætermittere, meamque in re tot jam controversiis agitata dissimulare sententiam, confidenter pronuntio me iis assentiri non posse, a quibus in dubium vocata est testimonii hujus sinceritas. Cur ita sentiam, facit constans & perpetuus codicum omnium Josephi, sive exaratorum calamo, sive typis impressorum, in eo retinendo consensus. Facit & Eusebii auctoritas, qui illud & in libris Demonstrationis Evangelicæ (a), & in Ecclesiastica Historia (b), tanquam legitimum & geminum repræsentavit. Expressit id quoque Latine Hieronymus in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis in Josepho. Retulit idipsum in Epistolas suas Isidorus Pelusiota (c): in Historiis vero suis consecrarunt Hermias Sozomenus (d), Georgius Cedrenus (e), & Nicephorus Callisti (f), & in Lexico suo Suidas (g), & in Historia sua Theodorus Metochita, & in Excidio urbis Hierosolymitanæ Hegesippus; atque hinc porro continua serie ad nos usque propagatum est: quod ad probandam scriptionis γνησιότητα satis esse docuimus. Suadet idem præterea & ratio: nec enim probabile est Josephum, scriptorem non indiligentem, cum res Judæorum persequeretur, de eo viro tacuisse, qui maximos in ea gente, ac per universum fere orbem excitavit motus, sectam de nomine suo condidit, complures habuit discipulos, & Christi sibi nomen assumsit; quo solo celebrari potuit inter Judæos, apud quos magna erat Christi expectatio, quippe eorum nomina haud quaquam silentio prætermiserunt in suis Historiis, qui titulum hunc sibi arrogarunt. Quis eum putet elogio dignos censuisse Johannem Baptistam, & Jacobum ἀδελφόθεον, indignum vero mentione Christum Jesum existimasse, cujus longe clarius nomen fuit? cum præsertim Jacobum laudans, ut notum hunc faceret, fratrem esse scripserit Jesu, qui Messias dictus est; quem videlicet longe notiorem esse sciebat. Tantum certe abest, ut locum hunc a Josepho profectum mirer, ut potius mirabile mihi videatur, arbitrari potuisse quemquam de Jesu Josephum siluisse; neque quisquam est in Josepho non omnino peregrinus, qui non solitam ejus requireret diligentiam, si testificationem suam tantæ Jesu claritati non commodasset. Consentit ad hæc orationis filum, & dictionis color; talis nimirum, qualis Hellenistarum esse solet. Locutiones etiam quasdam observare licet Josepho familiares. Has igitur habeo causas, cur germanum esse censeam hunc locum, quæ sunt hujusmodi, ut non certioribus vel certissimum scriptoris cujuscunque testimonium defendi posse putem.

XII. Nunc quid opponant Adversarii videamus. Origenem non uno loco aperte scripsisse ajunt, Jesum a Josepho non fuisse pro Christo agnitum: idem quoque Theodoretum asseverasse: imo vero, vaticinia Prophetarum Messiæ prænuntia Josephum, sive assentatorie, sive ex animi sententia, Vespasiano accommodasse; cum in hoc tamen loco Jesus clarissimis verbis Messias fuisse dicatur: ὁ χριστὸς οὗτος ἦν, *Hic erat Christus*. Unde efficitur, vel hæc in Josephi exemplaribus, quibus usi sunt, non extitisse, vel falsis & supposititiis habuisse. Ego vero respondeo in mutilos & Judæorum manus expertos codices incidere potuisse Originem, & Theodoretum, ut ostendam paulo post; ac proinde insigne hoc Josephi testimonium nunquam vidisse. Fac tamen vidisse; aliter sumere potuerunt & debuerunt verba hæc: ὁ χριστὸς οὗτος ἦν; ac prima fronte videntur esse sumenda: non enim id significatum voluit Josephus, Jesum esse revera Christum hunc, qui ab Israelitis expectabatur, sed vulgata appellatione Christum nominari fuisse solitum; quod alibi conceptis verbis expresserat; Ἰησοῦ τοῦ χριστοῦ λεγομένου, *Jesu, qui Christus dicitur*, Nam ita nuncupandi Jesu mos invaluerat. Sic Matthæus (h): ἐξ ἧς ἐγεννήθη Ἰησοῦς, ὁ λεγόμενος χριστός. *De qua natus est Jesus, qui vocatur Christus*. Sic & hi etiam qui ab illo aversi erant: velut Pilatus cum diceret: *Quem vultis dimittam vobis, Barabbam,*

(a) Lib. IV. (b) Lib.I. cap.11. (c) Lib.IV. Epist.125. (d) Lib.I. cap.1. (e) Histor. Comp. p.169. (f) Hist. Lib.I. cap.39. (g) In Ἰώσηπος. XII. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. (h) I. 16.

an Jesum, qui dicitur Christus? Et paulo post: *Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus (a)?* Impii quoque Satellites: *Prophetiza nobis, Christe, quis est, qui te percussit (b):* Et summi Sacerdotes cum Scribis: *Christus Rex Israël, descendat nunc de Cruce (c).* Ethnicis etiam non alio nomine innotuerat, quam Christi. Unde Suetonius in Claudio (*d*): *Judæos impulsore Christo assidue tumultuantes Romæ expulit.* Et Tacitus (*e*): *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Nec aliter Plinius in Epistola ad Trajanum, & Lampridius in Alexandri Severi vita (*f*). Atque inde demum conflata Christianorum appellatio. Audiendus Eusebius, qui in Evangelica Demonstratione (*g*) sic disserit: ὅθεν καὶ μᾶλλον ἁπάντων τῶν πώποτε παρ' ἑβραίοις σωματικώτερον χρισθέντων, μόνος ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Χριστὸς παρὰ τοῖς πᾶσι βεβόηται, καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ χριστιανῶν προσηγορίας τὴν σύμπασαν ἐπλησεν οἰκουμένην. *Unde & præ cæteris omnibus, qui unquam apud Hebræos corporali unctione sunt delibuti, solus per omnem terram Christus ab omnibus appellatus est, & nomine Christianorum ex ipso ducto universum orbem complevit.* Et in primo Historiæ (*h*): τῆς δ' εἰς αὐτὸν γενομένης ἀσωμάτου καὶ ἐνθέου δυνάμεως μέγα καὶ ἐναργὲς τεκμήριον τὸ μόνον αὐτὸν ἐξ ἁπάντων τῶν πώποτε εἰσέτι καὶ νῦν πᾶσιν ἀνθρώποις καθ' ὅλου τοῦ κόσμου χριστὸν ἐπιφημίζεσθαι, ὁμολογεῖσθαί τε καὶ μαρτυρεῖσθαι πρὸς ἁπάντων ἐπὶ τῇ προσηγορίᾳ, παρά τε ἕλλησι καὶ βαρβάροις μνημονεύεσθαι. *Incorporeæ autem & divinæ virtutis, quæ in ipso fuit, magnum & luculentum indicium est, quod solus ipse ex omnibus, qui unquam extiterunt ad hanc diem, nunc quoque ab omnibus hominibus per universum orbem Christus vulgo appellatur, & ab omnibus communi consensu & testificatione hoc celebratur cognomine, & a Græcis ac Barbaris prædicatur.* Itaque cum dixit Josephus, ὁ χριστὸς οὗτος ἦν, suppleri voluit, ὁ λεγόμενος. Similis ἐλλείψεως opportunum nobis exemplum suppeditat λεύκωμα, hoc est, tabella inscripta αἰτίᾳ, seu titulo crucis Christi: nam cum scripsit Pilatus: *Jesus Nazarenus Rex Judæorum (i)*, subaudiri voluit, *a seipso dictus*: quod & adscribi postulabant Judæorum Pontifices. Jesum ergo Josephus perinde Christum esse voluit, ut Pilatus Regem Judæorum. Sic intellexit Hieronymus: nam verba hæc; ὁ χριστὸς οὗτος ἦν, ita reddidit: *Et credebatur esse Christus.* Attendit ad sensum Auctoris, verba insuper habuit. Quæ cum ita sint, minime mirum est dixisse Origenem, & Theodoretum, non eam fuisse probatam a Josepho sententiam, quæ Jesum esse Christum statuit; & Josephum ipsum Prophetarum de venturo Christo prædicta alteri aptasse. Urgebunt adversarii: Si Josepho persuasum non fuit Jesum esse Messiam, planum eum ac deceptorem utique existimare debuit, quippe qui Messiam se esse falso jactarit; nedum eum celebrare laudibus, & Deo proximum facere. Ego vero Josephum periti Historici munere egregie functum esse dico; cujus officium est, res uti gestæ sunt, suis licet partibus adversas, candide referre, uni veritatis studere, suum vero ipsius judicium neutiquam interponere. Id præclare a Josepho præstitum est. Jesum mirabilia opera patrasse dixit, hominibus præcepta dedisse, plurimos sectatores habuisse, dictum & habitum esse Christum, a primariis viris accusatum, a Pilato in crucem actum, Discipulis post mortem redivivum apparuisse, in hunc vaticinia Prophetarum convenire, abeoque Christianorum sectam originem nomenque duxisse. Horum omnium adeo perspecta fuit & contestata veritas, ut sine livoris suspicione a Josepho prætermitti non potuerint. Quid vero sentiret ipse, quid Christiani, quid Judæi, non apposuit. Nam quod ait doctrinam Jesu susceptam esse ab iis qui veritatem amant, non ita intellige, quasi pro veris ipse se habere significet, quæcunque Jesus effatus est. Id vero sibi vult, Discipulos Jesu veritatis studium præ se ferre, atque hanc præ cæteris laudem affectare. Cæterum si quis pertendat in Christianorum partes videri saltem inclinasse Josephum, per me id credere liceat, dummodo certum sit hunc iis verbis sententiam suam consignasse, quibus nullam criminandi sui ansam præbuerit. Quo artificii genere alias callide utendum eum deprehendemus.

XIII. Objiciunt præterea plurimos e priscis Christianæ sectæ propugnatoribus tam valido testimonio causam suam nunquam esse tutatos; non Justinum, non Tertullianum,

(*a*) Idem XXVII. 17. 22. (*b*) Idem XXVI. 68. (*c*) Marc. XV. 32. (*d*) Cap. 25. (*e*) Annal. Lib. XV. cap. 44. (*f*) Cap. 29. & 43. (*g*) Lib. V. (*h*) Cap. 3. (*i*) Joh. XIX. 19. 22. XIII. Secundum Argumentum.

num, non alios plerosque; non Photium præcipue, qui Josephi summarium & censuram dedit; non Josephum ben Gorion, qui Historias suas Judaicas ad Josephi Matthiæ filii exemplar expressit: quod fecissent utique, si vel cogniti ipsis fuisset iste locus, vel pro legitimo eum habuissent. Nempe causæ fuerunt doli Judæorum, qui ex pluribus eum libris extriverant jam inde a primis post Josephum temporibus; cum alia de Jacobi nece, de Johanne Baptista, de Jesu ipso supra memorata testimonia ab iisdem erasa esse vehemens, ut dixi, suspicio sit. Firmat conjecturam nostram Baronii adversus Judæos expostulatio *(a)*, a quibus abrasum fuisse scribit hoc Josephi de Christo Jesu testimonium, in veteri quadam ipsorum membrana, qua Josephi Historia de Græco in Ebraicam linguam conversa continetur. Hanc Baronii criminationem adversus Judæos cum falsitatis suspectam conjecturis suis facere voluit Casaubonus *(b)*, parum certe æquum Baronio, spectatæ integritatis & diligentiæ viro, se præbuit: facti enim erat, non juris controversia; in qua fidem probo viro derogare, vel tarditatem solerti objicere, qualem fuisse Baronium constat, hominis fuit nimio partium studio abrepti. Atqui si recentiori candidi cujusdam & literati viri *(c)* stamus testimonio, visitur hodieque codex ille in Vaticana Bibliotheca, & Baronium absolvit. Firmat quoque nostram conjecturam, cum aliorum, tum præcipue Justini consimilis adversus Judæos querela *(d)*, dum procaces & adulteras manus sacris ipsos Voluminibus intulisse ait, si quando perfidiæ ipsorum contrarium aliquid occurreret. Adulteratis ergo, & nobili hoc testimonio multatis plerisque Josephi exemplaribus, fieri aliter non potuit, quam ut quicunque iis uterentur Christiani scriptores, patrocinium causæ suæ haudquaquam ex eo posent asciscere. In ejusmodi fortasse codicem incidit Photius. Quanquam, quod ad ipsum attinet, aliter factum puto: nec enim credibile est ignorasse virum summæ diligentiæ & doctrinæ, hunc locum in aliis Josephi codicibus bene multis reperiri. Discere saltem id potuerat ex Eusebio *(e)*, aliisque rei hujus testibus. Verum in excerptis suis nullam tam clari testimonii injecit mentionem, quippe nec totius ἀρχαιολογίας, *narrationis antiquitatum*, Josephi χρηστομαθείαν, *excerpta*, aut epitomen dare instituerat. Legatur Tmema ipsius CCXXXVIII. paucula tantum ibi de Herode selecta deprehendentur. Si Josephi testimonium de Christo Jesu, idcirco adulterinum esse creditur, quod a Photio prætermissum sit, adulterini quoque habeantur quatuordecim priores libri Antiquitatum, a Photio itidem illic prætermissi. Verum particulam tantum libri hujus delibavit. Itaque non ἐκλογὰς, *Selecta*, inscripsit; quæ illuc attulit ex Josepho, sed ἐκλογὴν, *Selectum*. Atque hanc ipsam ἐκλογὴν non ea fide descripsit, ut detrahere quicquam, vel adjicere religio ipsi fuerit. Quædam in ea habentur, quæ non extant in Josepho: cujusmodi hoc est: οὗτος Ἡρώδης ἐστὶν, Ἀντιπάτρου τοῦ Ἰδουμαίου καὶ τῆς Ἀραβίσσης (Κύπρις δ' ὄνομα αὐτῇ) παῖς, ἐφ' οὗ καὶ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ ἡμετέρου γένους παρθενικῆς ἀνατίκτεται μήτρας· καθ' οὗ καὶ μανεὶς Ἡρώδης, τοῦ μὲν δεσπότου διήμαρτε, φονεὺς δὲ πολλῶν νηπίων γίνεται. *Hic est Herodes, Antipatri Idumæi & Arabissæ (Cypris autem nomen ipsi fuit) filius: sub quo Christus Deus noster pro salute nostri generis virgineo utero editur: adversus quem furore actus Herodes, aberravit quidem a Domino, plurimorum autem infantium interfector fuit* Si abjudicamus Josepho, quæcunque non repræsentavit Photius; eidem æquum est adjudicare, quæ Photius exhibuit: ergo & Jesum Deum esse, & Virgine natum, & humani generis Servatorem scripsit Josephus, & βρεφοκτονίας, *cædis infantium*, Herodis meminit, utpote quæ istic a Photio commemorentur. Videant ergo Adversarii utrum malint; vel prius hoc Josephi de Jesu testimonium, vel postremum hoc nobis concedere. De Josephi Archæologia jam ante egerat Photius Tmemate LXXVI. at ejus initium ac finem designasse contentus, in reliquis de Josepho tantum ipso disseruit: proptereane dicemus supposititiam esse omnem Archæologiam Josephi, præter finem & initium? Huc adde jampridem doluisse viris eruditis, frivola quædam diligenter excerpsisse aliquando Photium ex futilibus Scriptoribus, cum optimos Auctores & perutiles satis leviter delibarit. Queritur in Epistolis Scaliger *(f)* neglexisse eum totos Diodori libros, quibus antiquitates Assyriorum,

(a) Ad Ann. Chr. XXXIV. cap. 226. (b) Ann. Exerc. XVI. ad ann. XXXIV. cap. 221. (c) Hackspan. de usu libr. Rabb. cap. 2. (d) Dialog. cum Tryph. (e) Hist. Lib. IV. cap. 58. (f) Ep. 401. ad Rhodemann.

Chaldæorum, & Phænicium continebantur; cum Jamblici Babylonica accurate repræsentarit. Ex Gorionidæ vero silentio quid homo sanus possit colligere, non intelligo: Nam Judæi alicujus satis recentis fœtum esse absurdam hanc historiam, acute probavit Scaliger adversus Munsterum *(a)*, eique viri deinceps eruditi complures assensi sunt. Atqui Josephum Græcum, non accurate interpretari, sed in pauciora contractum popularibus suis exhibere fraudis architecto propositum fuit. Quis autem miretur verpum illum, pro more recentium Judæorum vafrum & versipellem, tam illustrem locum gentiles suos celasse, neque testificatione sua confirmatum ivisse? Itaque existimare possumus duas causas habuisse Gerioniden, quamobrem id testimonium in librum suum non retulit: studium brevitatis, & partium suarum. Cæterum quam parum valeat inficiale argumentum commemorare nihil attinet.

XIV. Quod cum iis quæ præcedunt, & quæ sequuntur, minus cohærere videatur ille locus, hinc aliam repudiandi illius rationem ducunt Adversarii; atque eam quidem levem prorsus, si quid video, & infirmam. Familiare quippe est Historicis disconvenientes & diversas narrationes congerere, prout rerum postulat varietas, nulla argumentorum commissura. Ni faciant, magna quippe voluptate Lector, magnis historia fraudetur ornamentis, infinitis sese Scriptor angustiis impediat, & in connectendis singulis & aptandis frustra desudet; ac legem præterea pervertat Historiæ, quæ temporum ordinem, non rerum persequi debet; uti præclare hic a Josepho factum est. Nam quamvis ea, quæ proxime subest, Paulinæ, & Decii Mundi historia contigerit ante Christi mortem, quæ narratur in hoc Josephi loco, non minus propterea ordo temporum ab eo servatus est: nec enim mortem tantum Christi, sed vitam etiam, munus, ac res gestas, velut in brevi tabella complexus est; quam in id tempus conjecit, quo vixisse eum constabat; non vero singula per annos digesta explicare instituit. Quem morem nobilissimos Historicos servasse demonstrat Casaubonus *(b)*.

XV. Ad hæc falsum esse ait Blondellus *(c)*, quod illic legitur, πολλοὺς ἑλληνικοὺς ἐπηγάγετο, *Plurimos e gentibus ad se pertraxit*: cum ex Ethnicis unam tantum, alteram ve mulierem ad suam sectam Jesus Christus traduxerit. Verum id quidem; at totas subinde gentes per Apostolos ad se convertit. Ad suum ergo tempus respexit Josephus, quo maximis jam incrementis Christianum nomen florebat; & Christo jure tribuit, quod per Christum, ac Christi virtutem facere se Apostoli prædicabant.

XVI. Addit deinde Christianos, ex Gentibus & Judæis promiscue collectos, φῦλον, *gentem*, dici non potuisse. De significatione dictionis, φῦλον, disputent Grammatici; ego quidem pro certo habeo, κατὰ σχῆμα, *per figuram*; sectam Christianorum, φῦλον, recte dici posse. Præterea quis ab Hellenista Judæo accuratam Græcæ orationis munditiem expectet?

XVII. Absurdum postremo esse ait, Josephum, cujus in Ethnicorum vanitatem potius, quam in Apostolorum disciplinam animus inclinabat, fatentem inducere, Prophetas prædixisse casus ac gesta Christi Jesu, ac reditum præsertim ad vitam. Verum eodem sensu id dictum est, ac superius illud: ὁ χριστὸς οὗτος ἦν. Quod perinde est, ut si dixisset, cum credatur hic esse Christus, prædictiones Prophetarum, quæ genti nostræ Messiam spoponderunt, in eo feruntur exitum habuisse.

XVIII. Nunc adoriendus mihi est Tanaquillus Faber, municeps & popularis meus, vir ingenio florens, dum viveret, & liberalibus disciplinis perpolitus; qui (nec id enim sileri decet) cum ex sanctæ Ecclesiæ Catholicæ sinu, in quo natus fuerat & institutus, juvenili quadam levitate profugisset; ætate maturior & consilio in eum redire rursum, & agnitum errorem ejurare gestiebat; quemadmodum paucis ante obitum annis, pro candore suo, litteris ad me datis significavit: verum nimis cunctantem inopina mors oppressit. Is testimonii hujus veritatem & γνησιότητα epistola bene longa oppugnavit, partim recusis argumentis, quæ jam ab aliis fuerant intentata, & nos proxime retudimus;

(a) Elench. Trihær. 4. 5. XIV. Tertium argumentum. *(b)* Adv. Baron. Exerc. XI. ad Ann. XXI. cap. 22. XV. Quartum argumentum. *(c)* Ep. ad Arnold. XVI. Quintum argumentum. XVII. Sextum argumentum. XVIII. Septimum refellitur Tanaquilli Fabri Dissertatio super hoc Josephi testimonio de Christo Jesu.

by Google

mus; partim novis excogitatis. Nos singula expendemus. Ac primum observat Sacerdotum genere prognatum fuisse Josephum, addictum sectæ Pharisæorum, quos præ aliis Christus Jesus sibi Incessendos proposuerat; proindeque verisimile non esse laudatum enim esse a Josepho, qui Josephi gregales gravissimis injuriis affecerat. At Pharisæus quoque fuit Paulus, & Christianæ quidem legi infensissimus, cui tamen demum paruit: Josephus contra, generis ut voles ἱερατικοῦ, *ad Sacerdotes pertinentis*, & Pharisæorum sodalis, Vespasianum tamen capitalem Judaicæ gentis hostem, aut Messiam esse credidit, aut credere se finxit. Styli deinde discrepantiam vir eruditus obtendit: frigidum esse ait, & laxum, hærere, sudare, balbutire, qui hoc ἔμβλημα *hanc insertam* operi accudit. Felicem Tanaquillum, cui tam emunctas nares largitus est Deus: nobis quidem tam acutis & solertibus esse non licet; nam nihil horum mihi subolere fateor, nec ovum mihi videtur ovo similius, quam περιοχὴ hæc reliquarum Josephi scriptionum similis est. Tum hæc culpat verba: Ἰησοῦς τις. *Jesus quidam:* quam postremam voculam notare ait vilem aliquem homunctionem, cum sequentia maximis eum laudibus ornent. Eusebianæ quidem Historiæ codices dictionem, τὶς exhibent; secus vero libri Demonstrationis Evangelicæ (a); secus ipsa Josephi exemplaria, quæ plurima consului; secus Hieronymus, cujus hæc interpretatio est: *Eodem tempore fuit Jesus, vir sapiens;* secus Isidorus Pelusiota, & Cedrenus, & Suidas, & Nicephorus, & Metochita, & Hegesippus. Quocirca expungendam esse voculam hanc ex Historia Eusebii manifestum est. Sed nec expungatur, genuinaque sit, attamen negamus de ejus dignitate detrahi, cui tribuitur. An Zachariæ ignobilitatem & humilitatem notare volebat Lucas (b), cum diceret: ἱερεύς τις ὀνόματι Ζαχαρίας. An Ananiæ Paulus, cum diceret: Ἀνανίας δέ τις (c). An Tertulli oratoris Lucas, cum diceret: ῥήτορος Τερτύλλου τινός (d). An Johannis Apostoli Justinus martyr (e), cum diceret: ἔπειτα καὶ παρ' ἡμῖν ἀνήρ τις, ᾧ ὄνομα Ἰωάννης. *Quandoquidem & apud nos vir quidam, cui nomen Johannes?* An Ciceronis Augustinus (f), cum diceret: *Perveneram in librum cujusdam Ciceronis?* An suam Hippolytus, cum de se diceret apud Ovidium:

> *Fando aliquem Hippolytum, vestras si contigit aures,*
> *Occubuisse neci* (g).

Subest postea apud Josephum: εἴγε αὐτὸν ἄνδρα λέγειν χρή· ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής. *Si modo eum oporteat virum dicere: erat enim mirabilium effector operum*. Ad ea sic ratiocinatur Faber: Josephus hominem dici non vult Jesum; Deum igitur esse vult; quod de Messia suo nunquam Judæi arbitrati sunt: ac Deos itidem habere debuit Mosem, Eliam, Elisæum, aliosque mirabilium quoque operum perfectores. Nego enimvero Judæos Messiæ suo θεότητα, *Deitatem* nunquam adscripsisse, quod contra factum infra in Propositione nona a me demonstrabitur. Præterea dictum hoc esse apparet κατὰ σχῆμα, *per figuram*, & oratorio more, ut prodigiorum a Iesu patratorum admirabilitatem, & beneficiorum in homines collatorum magnitudinem extolleret: ac si dixisset: Tanta gessit Christus Jesus, ut Deo quam hominibus propior videatur. Vere Arnobius: *Etiamsi esset id verum*, Christum natum esse hominem, *tamen pro multis & tam liberalibus donis, quæ ab eo profecta in nobis sunt, Deus dici appellarique deberet*. Apollonium Tyaneum, ob præstigias quasdam, quibus fucum stolidis faciebat, naturæ alicujus humanum modũ supergressæ, & Diis proximæ dixerunt esse Tigellinus (h), Hierocles (i), quidam etiam Deum. Prisci Heroes propter res præclare gestas & beneficentiam, Dii ab hominibus habiti sunt. Hinc natum proverbium, Homo homini Deus. Unde Plinius: *Deus est mortali juvare mortalem* (k). Hinc orti omnes Ethnicorum Dei. Hinc & Reges plerique & duces divinos honores consecuti sunt. Danaus, apud Æschylum (l), jubet filias sacrificiis & libaminibus prosequi Argivos, haud secus quam Deos, quod ab iis benigne exceptæ sint. Lycurgo Spartani Templum condiderunt tanquam Deo. Agesilaum Thasii propter collata ab eo in se beneficia, retulerunt In numerum Deorum. Antigonum & De-

(a) Lib.III. cap.5. (b) V. 5. (c) Act. XXII.12. (d) Act XXIV.1. (e) Dial. cum Tryph. (f) Confess. Lib. III. cap. 4. (g) Meth. Lib. XV. (h) Ap. Philostr. Vit. Apoll. Lib. IV. cap. 15. (i) Apud Eus. in Hier. (k) Lib.II.cap 7. (l) Supplic. V. 9. 87. & seq.

Digitized by Google

& Demetrium Athenienses, & ante eos Alexandrum; quem & Apelles fulmine armatum pinxit. Ex consilio Hammonis Ptolemæum Rhodii Deum renuntiant, eique lucum consecrant, propter suppetias sibi adversus Demetrium latas. Antiochus Dei cognomen meruit, propter liberatos Timarchi tyrannide Milesios. Dionem Syracusani, ob restitutam sibi non semel libertatem, Servatoris & Dei titulis decorarunt. Deus dictus est Theodorus Philosophus, Jupiter Menecrates medicus. Deum fecit Pythagoram sua schola: & Pythagoræ discipuli Charondas, Zaleucus, Timaratus, Theætetus, Helicaon, Aristocrates, & Phytius, a civitatibus suis, quas legibus instruxerant, Diis pares honores tulerunt. Magi Platoni defuncto victimas immolaverunt, amplioris sortis esse quam humanæ rati. Apud Romanos Siccius Dentatus, propter navatam fortiter & feliciter ipsius ductu operam, Pater, Servator, & Deus appellatus est. Faliscorum liberi Camillo, qui eos sibi a Præceptore proditos liberaliter dimiserat, eadem nomina tribuunt. Divinis honoribus, & titulis, dum etiamnum in vivis essent, affecti sunt, Augustus, Tiberius, & Antoninus Pius. Deos se jusserunt nuncupari, Caligula, Domitianus, & Diocletianus. Itaque & Joves, & Tonantes, & domus eorum cœlum & astra in adulationem prona hæc ætas appellavit. Ne ab hac quidem assentatione erga Caligulam & Claudium abstinuit Seneca, dictis Philosophus, ipsa opum & honorum etiam per sordidas artes appetentissimus. Recentiores quoque Cæsares Christianos certatim Deos fecerunt. Sic & Persæ reges suos: quamobrem Atossa, apud Æschylum (a), Dei conjux, & Dei mater dicitur, quod Darii conjux esset, & mater Xerxis. Persarum Regem Mitranes Deum appellat apud Heliodorum (b). Ismaëlem Sophum, post partam victoriam, sui milites dixerunt Deum. Phraates Parthorum rex Deus est cognomento dictus. Sic Dicti & Æthiopibus suis Reges, & exteri etiam aliquando Ægyptiis, puta Darius, cum adhuc superstes esset. Charicles item, in Heliodori Æthiopicis (c); Calasirin Sospitatorem suum & Deum nuncupat. Tigranis idem cognominis habuit. Divinos honores Buttæ suo exhibuerunt Indi, Zamolxi suo Getæ. Cicero (d): *Te in dicendo semper putavi Deum*: propter facundiam. Item: *Dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper videri soles*. Quod imitatus Quintilianus (e): *Hunc*, inquit, *Oratorem, ut Deum homines intuebantur*. Terentius (f): *Facio te apud illum Deum*, dum tuas virtutes prædico. Et alio loco (g): *Non tu hunc habeas plane præsentem Deum*; qui victum tibi large præbeat. Pleni sunt hujusmodi locutionum Scriptores antiqui, quorum scrinia compilare nihil necesse est. Factum id apud Ethnicos dixisset Faber; non item apud Judæos, cultores veri Dei, quem de se ipsum dixisse sciebant: *Dominus zelotes nomen ejus, Deus est æmulator* (h): quamobrem Herodem, cum simile palpum sibi obtrudi passus esset, impietatis pœnas dedisse. At sæpe tamen Magistratus in Libris sacris dicuntur Dii. Sichemitis Dei titulum Antiocho Epiphani tribuere, cum ad eum scriberent, religio nulla fuit. Nec locutionibus hujusmodi Christiani pepercere. Gregorius Nazianzenus (i) Christianum ait Filium Dei fieri, coheredem Christi, & Deum ipsum; & eumdem adhortatur ut egenis Deus fiat, Dei misericordiam imitando. Auctor Commentariorum in Psalmos, qui Hieronymi nomen præferunt: *Quamdiu homines sumus, mentimur; quando autem fuerimus Dii, desinimus mentiri. Si quis igitur sanctus, Deus efficitur: & quando factus fuerit Deus, desinit esse homo, & jam non mentitur* (k). Et Boetius (l): *Deus natura unus, participatione plures*. Veneti fractis a Ludovico XII. Francorum Rege rebus suis, ad Maximilianum Cæsarem mittunt Oratorem Antonium Justinianum; qui ut eum ad misericordiam flecteret, dixit Venetam Rempublicam pro Deo cœlesti aliquo colere eum ac venerari. Quod a Guicciardino (m) in literas relatum est. Notissimum est Matthiæ Corvini Pannoniæ Regis epitaphium, quod refert Jovius:

Corvini brevis hæc urna est, quem magna fatentur
Facta fuisse Deum, facta fuisse hominem.

Tristem postmodum ac putidam elegantiam his

(a) Pers. V. 158. (b) Lib. V. (c) Lib. IV. (d) Lib. I. & II. de Orator. (e) Lib. XII. c. 10. (f) And. IV. 2. 40. (g) Phorm. II. 2. 30. (h) Exod. XXXIV. 14. (i) Orat. περὶ φιλοπτωχίας. (k) Comment. in Ps. cxv. 12. (l) Conf. Lib. III. Pros. 10. (m) Hist. Ital. Lib. VIII.

his inesse scribit Faber: διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν τ' ἀληθῆ σὺν ἡδονῇ δεχομένων. Mihi vero inaffectatum hoc esse videtur & simplex, tantumque ab omni tristitia, quantum ab omni adscita & ambitiosa elegantia abesse, quod sic reddas: *Præceptor hominum qui veris libenter assentiuntur*. Tum subjungit eum insanire qui hæc scripserit: τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων. *Cum divini Prophetæ hæc, aliaque plurima admiranda eo prædixissent*. Attendisset Faber, quicunque Jesum esse vel haberi dixerit Christum, & tertio post obitum die ad vitam rediisse, quod proxime dixerat Josephus, consequens esse ut dicat eumdem Prophetarum oraculis esse, vel credi prænuntiatum: quod sexta nostra probat Definitio.

Postquam Jesum questus est Faber nimis in hoc testimonio elatum fuisse præconiis, nunc contrariam orditur næniam, neque satis multa de Christo Jesu, pro eo ac meritus fuerat, dicta esse arguit ab eo qui Messiam eum credidisset. Ait itaque Josephum, si testimonii hujus verus fuisset Auctor, debuisse quid esset Christus, quæ ejus officia, Græcis exponere, in quorum gratiam ἀρχαιολογίαν suam scripsisse eum opinatur, propter hæc ipsius verba ex Præfatione: ταύτην δὲ τὴν ἐνεστῶσαν ἐνεχείρησα πραγματείαν, νομίζων ἅπασι φανεῖσθαι τοῖς Ἕλλησιν ἀξίαν σπουδῆς. Quæ sic interpretanda esse censet Faber. *Hanc commentationem suscepi, ratus Græcis omnibus visum iri studio dignam.* Atqui in gratiam Romanorum, non Græcorum opus hoc esse conditum sciunt, quibus Josephi cognita vita est. Verum Fabro fraudi fuit vox; Ἕλληνες, quæ Ethnicos omnes, non Græcos solum, notat apud Hellenistas, & veteres Christianos. Utut est, hoc ipso argumento, quo nos urget, sententiam nostram confirmat. Fatemur enim Josephum exponere debuisse quid esset Christus, & fuisse haud dubie expositurum, si Jesum pro Messia habuisset: cum inexplicatum prætermiserit, recte concludimus non id sibi voluisse, Jesum vere esse Christum, sed eum esse qui Christus cognominatus est. Cognominis autem hujus causas explicare nihil necesse fuit. Collato deinde Josephi testimonio de Johanne, cum hoc testimonio de Jesu, paratragœdiat, & magnam inter utrumque discrepantiam pro suo acumine observat, quam nos neutiquam agnoscimus. Tum quærit cur illic nulla extet de præcursione Johannis Baptistæ mentio: quia nimirum neque doctrinam Judæorum de expectato Messia hoc opere exponere statuerat, neque Jesum Messiam sibi persuaserat. Hic ipse vero Faber, qui nihil de præcursione Johannis dictum esse questus est, rationem comminiscitur quare id fieri non debuerit. Non vult, ubi velis; ubi nolis, cupit ultro: ita in utrumque paratus est, quicquid respondero, contradicere. Secundum ista, inter hunc locum, & quæ proxime antecedunt, quæque subnexa sunt, disconvenire docet, quod nos jam supra refellimus. Tum locum indicat, in quem aptius fuisset insertus; & deinde fallendi præcepta dat, ac ipsa subjicit verba, quibus ad fraudem comparandam uti debuisse ait fabricatorem doli: cujusmodi sane non egebat documentis, qui non fallebat. Exin Hieronymum, quod Græca hæc, ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν, sic non expresserit, *Hic erat Christus*, sed ad hunc modum, *Hic credebatur esse Christus*, fraudis conscium facit; atque ita duos damnare mavult, quam unum absolvere. Talem injuriam sanctissimo viro factam nollem, quem credere satius erat verba neglexisse testimonii quod germanum putabat, sicuti revera erat, sententiam ipsam retulisse. Vanam vero esse conclusionem, quam ex Justini, Tertulliani, Clementis Alexandrini, Origenis, & Photii silentio elicit, superius obducta a nobis secundo argumento responsio perspicuum facit. Causam quoque attulimus in primi argumenti confutatione, quamobrem Origenes, & Theodoretus, quos laudat, etiamsi integris usi essent Josephi exemplaribus, & hunc in iis locum legissent, non propterea tamen existimare debuerint Josephum esse Christianum. Quod vero ex Origenis testimonio consequi opinatur, Josephum, non modo in gratiam Christi Jesu non scripsisse memorata hæc, quæ nunc agitamus verba; sed alia contra loco eodem scripsisse, quæ ad Jesu minuendam existimationem, eumque vulgo traducendum pertinerent, omnino mihi præter rationem creditum, ac dictum esse videtur. En tibi verba ipsa Origenis de Josepho, e Tomo undecimo in Matthæum: καίτοι θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι τὸν Ἰησοῦν ἡμῶν οὐ καταδεξάμενος εἶναι Χριστόν, οὐδὲν ἧττον Ἰακώβῳ δικαιοσύνην ἐμαρτύρησε τοσαύτην. *Et vero mirabile est, quod cum Jesum nostrum non agnosceret esse Messiam, nihilominus tale justitiæ testimonium Jacobo dederit*. Rursum in libro primo contra Cel-

Celsum: ὁ δ' αὐτὸς (Ἰώσηπος) καίτοι γε ἀπιστῶν τῷ Ἰησοῦ, ὡς Χριστῷ. *Idem autem* (Josephus) *etsi Jesum esse Christum non credebat*. Ex his, inquam, duo colligit Faber, Josephum non habuisse Jesum pro Christo, proindeque adulterinum esse testimonium, in quo dixisse fingitur Josephus Jesum esse Christum; imo etiam Josephum adversus Jesum scripsisse. Prioris conclusionis falsitatem arguit legitima, quam attulimus, horum verborum expositio: ὁ χριστὸς οὗτος ἦν, quæ ita accipienda sunt, ut accepit Hieronymus: *Credebatur esse Christus*. Posteriorem refellunt hæc ipsa, quibus nititur Faber, verba Origenis, *Jesum non agnosceret esse Messiam; Jesum esse Christum non credebat*: idem enim de Pilato, idem de Herode, idem de Suetonio, idem de Tacito, idem de Antonino Pio, idem de Marco Philosopho dici potest. An ideo recte concludemus Pilatum, Herodem, & alios, quos dixi adversus Christum scripsisse? Nec ista fine stetit critica Tanaquilli facultas: non modo enim in Origenis verbis eam olfecit sententiam, quæ nobis non suboluisset unquam, Josephum videlicet adversus Jesum scripsisse, sed & ea insuper, quæ scripserat, odoratus est; (quod facere quoque attentavit Johannes Cloppenburgius in Epistola ad Capellum) atque auctorem item adulterandi Josephi, & strophæ artificem conjectura deprehendit esse Eusebium. Nos aperte & simpliciter agimus, & ut iis detrahere non audemus fidem, quæ palam sunt; ita nec iis quæ nusquam sunt, adhibere: nec tantum nobis licere arbitramur, ut testimonium, codicum omnium consensu priscorumque Scriptorum suffragiis nixum, repudiemus; ac conjecturas interim acutas, ut voles, & eruditas, sed meras tamen conjecturas admittamus. Cum cæteroqui Christianum hominem deceat parti huic favere quam defendimus; & antepofita quidem veritate rebus cæteris, optare saltem, ut quæ veram doctrinam confirmare possunt, vera ea ac sincera sint. Sed nunc institutum persequamur.

XIX. Edita a Christi Discipulis prodigia, quorum in actis meminit Lucas, quod adhuc obscura essent nascentis Ecclesiæ primordia, in Ethnicorum libris non multum sane celebrantur. Quanquam Suetonius (a), cum Christianorum religionem appellat, *superstitionem novam, ac maleficam*; & cum Lucianus (b) scribit Peregrinum, postquam Christo nomen dedit, nō mediocrem sibi auctoritatem conciliasse περὶ τὸν ἐξῆς βίον, καὶ τὴν τερατείαν, hoc est, prodigiorum sive effectricem vim, sive ostentationem & jactantiam; & si quis præstigiator ac planus ad Christi partes transiret, multis opibus brevi locupletari; videntur mirificam ipsorum virtutem incantamentis & veneficiis tribuere. Porphyrius (c) pœnam a Petro Ananiæ & Saphiræ illatam commemorans, trahit eam quidem in calumniam, non tamen negat. Mox autem ut adolescere cœpit Ecclesia, perpetrata a Christianis miracula Scriptores temporum illorum æquales memoriæ tradiderunt. Velut insigne illud, quod Marco Aurelio adversus Marcomānos, & Quados pugnanti contigit, cum Romano exercitui, angustiis locorum presso, & aquæ penuria laboranti, imbres de cœlo Christiani milites impetrarunt, dum grandine & fulminibus copiæ Barbarorum obruerentur. Id Marcus ipse Imperator literis suis ad Senatum datis publice testatus est. Itaque Christianæ causæ patrocinium miraculum hoc jactasse Apollinarem Hierapolitanum Episcopum scribit Eusebius (d); in suo nempe, uti conjicio, ad Marcum Imperatorem Apologetico. Rem tanquam vulgo cognitam & creditam refert Tertullianus in libello supplici ad Scapulam Africæ provinciæ Præsidem (e); auctoritate etiam literarum Marci Aurelii confirmat in Apologetico ad Romani Imperii Antistites (f). Quod sane facere non essent ausi, vel Apollinaris, vel Tertullianus, si res dubia fuisset, aut literæ suppositæ. Eusebius (g), Orosius (h), & Xiphilinus (i), extare illas sua cujusque ætate ex aliorum quidem fide narrant: at Hieronymus in interpretatione Eusebiani Chronici, non ex aliorum relatu, sed velut rem sibi compertam asseverat. Ne id quidem fecissent Tertullianus, aut Apollinaris, si prodigii hujus Auctor fuisset, vel Ægyptius ille magus Arnuphis, quemadmodum Dion aut a se, aut ab aliis confictum prodidit; vel Julianus magus alter, quem miraculi hujus esse-

XIX. De editis a Discipulis Christi prodigiis. (a) Ner. cap. 16. (b) Peregrin. (c) Apud Hier. Epist. ad Demetriad. De Virgin. ser. cap. 7. & Euseb. Præp. Evang. Lib. V. cap. 1. (d) Histor Lib. IV. cap. 26. & 27. & Lib. V. cap. 5. (e) Cap. 4. (f) Cap. 5. (g) Chron. (h) Lib. VII. cap. 15. (i) Marc. Aur. Dion. apud Xiph. in Marc. Aur.

Digitized by Google

effectorem a quibusdam dictum fuisse ait Suidas (*a*). Adscribit Julius Capitolinus (*b*) Marci Imperatoris pietati & precibus, Antonini Pii Themistius (*c*) patrem cum filio confundens, qui & eum in tabula quadam depictum vidisse se narrat, cum imbres de cœlo posceret & impetraret; milites vero exciperent galeis & potarent. Utris tribuat, Magisne, an Marco, dubitat Claudianus (*d*): sic enim ait:

Chaldæa mago seu carmina ritu
Armavere Deos: seu, quod reor, omne Tonantis
Obsequium Marci mores potuere mereri.

Lampridius in Heliogabalo: *Quum Marcomannis bellum inferre vellet, quos Antoninus pulcherrime profligaverat, dictum est a quibusdam per Chaldæos, ac Magos Antoninum Marcum id egisse, ut Marcomanni populo Romano semper devoti essent atque amici; idque factum carminibus, & consecratione*. Facile equidem Baronio (*e*) assentior, suspicanti Christianorum precibus concessum a Deo beneficium, Magis tribui ab Ethnicis, qui Christianos magiæ insimulabant. Probari potest hæc conjectura proxime allatis Lampridii, & Claudiani suffragiis: quos enim Magos appellant, ipsi videntur esse Christiani: nam Ethnici, rerum ad Christianos pertinentium imperiti, Christianos a Judæis neutiquam distinguebant: Judæi autem Chaldæorum progenitorum suorum nomine noscebantur. Hinc Philo (*f*) Libros sacros ex Chaldaica lingua conversos fuisse ait. Hinc oraculum vetus, quod referunt Justinus (*g*), & Eusebius (*h*)

Μοῦνοι χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ' ἑβραῖοι
Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.

Soli Chaldæi sapientiam sortiti sunt & Ebræi,
Pure colentes Deum regem per se genitum.

Chaldæi, & Ebræi, ἓν διὰ δυοῖν *unum per duo*, Chaldæi enim proprie dicti vanissimis religionibus dediti erant. Priscianus in Periegesi Judæos appellat,

Chaldæo nimium decoratam sanguine gentem,
Arcanisque Dei celebratam legibus unam.

Verum hos perperam cum Phœnicibus confundit. Adde Magorum præstigiis numquam delectatum fuisse Marcum: quod de eo Xiphilinus, & ipse quoque de se Marcus affirmat in aureo libello τῶν εἰς ἑαυτόν. *Præceptorum sibi traditorum*. Habetur harum Marci literarum ad Senatum exemplar apud Justinum, ad calcem Apologiæ secundæ; sed ejus νοθείαν & κιβδηλίαν, *falsitatem, & suppositionem*, tum etiam novitatem, quod Justiniano recentius sit, tot argumentis approbaverunt viri eruditi, Criticæ artis principes, Josephus Scaliger (*i*), & Salmasius (*k*), ut nihil contra opponi possit.

Memorabile & illud prodigium est, quo Eugenii, & Arbogastis rebellionem fregit Theodosius, & adversus *robustissimum exercitum magis orando, quam feriendo pugnavit*, ut Augustini verba usurpem (*l*). Is se milites qui prælio interfuerant, audisse refert, cum dicerent, *extorta sibi esse de manibus quæcumque jaculabantur, cum a Theodosii partibus in adversarios vehemens ventus iret, non solum quæcunque in eos jaciebantur, concitatissime raperet; verum etiam ipsorum tela in eorum corpora retorqueret*. Rem inusitatam, & mirabilem dicendo amplificavit Orosius (*m*); carminibus vero suis celebravit Claudianus, a Christi fide licet alienus, & ad virtutem Dei, pietate Theodosii ac precibus inflexi, retulit:

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hyemes, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti (n).

Ad Martyrum sepulcra mirificam sese vim exeruisse identidem, & naturæ vires superasse, non inficiati sunt Porphyrius, & Eunomius, sed Dæmonū præstigiis tribuerunt (*o*).

XX. Jam vero Christianorum pietas, assiduæ ad Deum conciliandum preces, insignis hominum omnium charitas, mirabilis in suppliciis tolerandis constantia, inexpugnabilis fides, & ab omni scelerū contagione integer animus, tam claris Ethnicorum testimoniis expressa sunt, ut ne ipsa quidem contradicere possit pertinacia. Quid enim ad horum testificationem illustrius nobili illa Plinii ad Trajanum epistola (*p*), qua se tormentis adhibitis Christianorum crimina quæsivisse ait, nec aliud reperisse quicquam, quam cœtus ipsorum

(*a*) In ἀρνουφις, & in Ἰουλιανός. (*b*) Marc. Aur. cap. 24. (*c*) Orat. ad Theodos. (*d*) In VI. Consul. Honor. (*e*) Ann. CLXXIII. c. 8. (*f*) Lib. VI. de vit. Mos. (*g*) In Paræn. (*h*) Demonstr. Lib. III. (*i*) Anim. in Euseb. Chron. (*k*) In Jul. Capit. Marc. Aur. (*l*) De Civit. Dei Lib. V. cap. 15. (*m*) Lib. VII. cap. 35. (*n*) De III. Consul. Honor. (*o*) Hieronym. adv. Vigilant. cap. 4. XX. De virtutibus Christianorum. (*p*) Lib. X. Epist. 79.

rum antelucanos, carmina Christo quasi Deo decantata, sanctum scelerum vitandorum etiam adhibito Sacramento propositum, cibi una capiendi consuetudinem? Damnat tantum superstitionem pravam & immodicam, tum & pervicaciam ac inflexibilem obstinationem; nos singularem pietatem ac fidem, tum & invictam fortitudinem, & in proposito servando perseverantiam ac firmitatem interpretamur. Itaque Rescripto suo Christianos conquiri vetuit Trajanus, delatores puniri jussit. Quod ipsum tamen ut iniquum merito carpit Tertullianus (a) frustra obloquente Balduino Jurisconsulto, quasi ita etiam Christianos beneficio obstrinxerit Trajanus, qui pejora adversus eos non decreverit. Nam sic quoque benefici erga viatores dicendi erant Sciron, & Procrustes, qui quos misere necabant, crudelius etiam tortos poterant interficere. Scripserat item ad Hadrianum Serenius Granianus, Proconsul Asiæ, iniquum esse Christianos nullius criminis reos indicta causa in vulgi gratiam trucidari. Rescripsit Imperator ad Minutium Fundanum Serenii successorem, jubere se, si quid adversus leges admissum esset a Christianis, id ab illis animadverti; sin per calumniam accersiti essent, delatorem ipsum pro criminis gravitate pœnas luere. Hoc rescriptum Apologeticis suis ad Antoninum, Aurelium, & Verum Imperatores intexuerunt, & celebrarunt Justinus, & Melito Sardianus, viri æquales temporum illorum, res ætate sua gestas, & vulgo notas palam referentes, cum eos ipsos alloquerentur, quorum intererat præcipue harum rerum veritatem habere perspectam. Stabilitatem quoque, & *ἀδιατρεψίαν*, *inflexibilem constantiam* Christianorum, licet aliud agens, summopere tamen extollit Arrianus Philosophus (b), sub Hadriano Imperatore doctrinæ fama conspicuus. Hac enim præcipue nota discerni ait: *τοῖς βεβαμμένοις ἀπὸ τῶν παραβαπτιστῶν*, hoc est, baptismo rite initiatos, ab iis, qui licet baptismo tincti essent, Christi tamen fidem ore tantum, non operibus profitebantur, si constantem animum & firmum, non varium & ancipitem præ se ferrent. Galenus quoque (c) cum Medicorum, & Philosophorum quorundam pertinaciam notare vellet, citius ait Christianos religionem suam ejuraturos, quam illi meliorem sententiam induant. *Proh mira stultitia, & incredibilis audacia!* inquit Cæcilius apud Minutium Felicem, *spernunt tormenta præsentia, dum incerta metuunt & futura: & dum mori post mortem timent, interim mori non timent: ita illis pavorum fallax spes solatia redivivæ blanditur*. At Marcus Aurelius Imperator, Christianæ rei parum consultus, martyrum constantiam in adeunda morte, animo solum & fortitudini, non pietati potius illorum, & fidei tribuebat. Quamobrem in eximia illa, & Christiano homine prope digna, præceptorum congerie, quibus se ipse ad bene beateque vivendum ac moriendum instituebat, considerate & graviter sapientem mori jubet, *non*, inquit (d), *more Christianorum*; animose solum & fortiter, quasi in prælio res geratur. Hinc adeo Christiani, Desperati dicti sunt, & Parabolani; quo nomine vulgo signabantur quidam projectæ audaciæ homines, qui sponte, & auctoramenti spe ad bestias pugnabãt, vel petauro per ignem transiliebant. Confectores iidem, a conficiendis bestiis, & *παρακινδυνευόμενοι*, *sese periculis temerarie objicientes*, dicebantur. Parabolanorum quoque appellatio ordini cuidam Alexandrinorum Christianorum tributa est, qui neglecto mortis periculo ægros, quolibet morbo, etiam peste laborantes, curabant. At ex hoc mortis contemtu tantos sibi sumserunt animos, ut ad Alexandrinorum Episcoporum, sub quorum dispositione erant, tuendas partes, in apertam demum seditionem nonnunquam eruperint, & coërcendi fuerint ab Imperatore, & ad certum numerum redigendi. Id apparet ex legibus (e) Codicis Theodosiani. Sed hæc post fuere: prius autem Ethnicis Imperatoribus Martyres Christi, Paraboli dicti sunt, & Parabolani, quod corpori suo minime parcerent, sed laniandum in carnificinam darent. Facit huc etiam Epistola ad Commune Asiæ, non ab Antonino Pio, (ut censuerunt Eusebius (f), Xiphilinus (g), & Zonaras (h), & novissime Petrus Halloixius, & ut præfert inscriptio ipsa Epistolæ in Justini codicibus editæ) sed ab eodem Aureliô Imperatore scripta, ut constat ex Chronicis *ἐπιλογισμοῖς*, *ratiocinitis*, & ex fastis, tum Siculis, tum Onuphrianis; & ut

(a) Apol. cap. 2. (b) Epict. Lib. II. cap. 9. (c) De differentia pulsuum Lib. III. (d) Cap. 21. (e) 16. 42. & 43. Tit. 2. de Episc. Eccl. & Cleric. (f) Hist. Lib. IV. cap. 12. (g) Antonin. Pio. (h) Tom. II. in Antonin. Pio.

& ut ostendit lemma Epistolæ ipsius, quemadmodum repræsentatur (*a*) ab Eusebio. Hac Epistola Christianorum commendatur pietas, & constantia in toleranda morte potius, quam ut Ethnicorum impietati obsequantur; tum & fortitudo in periculis; præcipue vero cum terræ motibus quassaretur; quo tempore animo concidentibus Ethnicis, tum maxime Deo confidebant Christiani. Addit Imperator complures Provinciarum Rectores ad Patrem suum de iis scripsisse, ipsumque adeo Rescriptis suis cavisse, ne quis negotium iis facesseret, nisi adversus imperium quidpiam molirentur; se Constitutionem eamdem velle servari; delatos Christianismi nomine absolvi, delatores puniri. Hoc decreto adductus videtur Melito Sardianus, ut in Apologia ad eundem Imperatorem, ipsum diceret idem ac patrem Antoninum, & avum Hadrianum de Christianis sentire (*b*). Quippe & Rescripto ad Civitates Græcas vetuerat Antoninus Pius tumultus adversus Christianos concitari (*c*). Laudatur id Rescriptum ab hoc ipso Melitone in eodem Apologetico, & a Marco etiam Imperatore commemorata superius Epistola ad Commune Asiæ. Cum ergo Apollonium data Christo fidei accusasset quidam; crurifragium, & capitale supplicium adversus accusatorem decretum est; uti narrat Eusebius (*d*). Lucianus quoque, pietatis omnis ac religionis derisor, cum Christianam traducere vult, tum eam vel maxime extollit: nam in bello adversus Peregrinum Philosophum, qui ad Christi castra transierat, eoque nomine fuerat in carcerem detrusus, summa Christianos eum charitate ac liberalitate prosecutos fuisse ait, pias mulieres custodiæ foribus assedisse, viros consolandi, & adjuvandi gratia a Communi Christianorum legatos somnum una & cibum cepisse: summa id eos alacritate facere solitos, cum aliquid ejusmodi incidisset, neque labori aut bonis parcere, universa in egenos prompto animo profundere, mortem contemnere, & sponte obire, se quippe futuros immortales sperare; sic a suarum legum latore accepisse, uno eos inter se germanitatis vinculo obstrictos esse; & postquam semel a Diis Ethnicorum descive-runt, ad ejus præscriptum vitam instituerunt, & debitum ei cultum, ac honorem exhibuerunt, tum vero sua omnia præ eo parvi facere, & sibi, Christianisque reliquis communia dicere. Quæ omnia ab impuro Sophista in Christianorum opprobrium jacta, vera agnoscimus, summoque ipsis honori esse arbitramur. Clariora etiam reperias in Dialogo, qui inscribitur Philopatris, & Luciani nomen præ se fert: Christi quippe & Christianorum nominatim meminit, plurima profert ex Evangelio, & Apocalypsi Johannis, ex Actis Apostolorum, & ex Epistolis Pauli, cujus os & habitum depingit, & evectionem in cœlum refert. Christum appellat Chrestum, pro temporum illorum more, quo nomen id a bonitate, non ab unctione ductum credebatur ab Ethnicis, apud quos ungendorum Sacerdotum, aut Regum mos erat inusitatus. Illud ex Suetonio (*e*), & Galeno (*f*), & ex vetustissimis Ecclesiæ Doctoribus, Justino (*g*), Theophilo Antiocheno (*h*), Clemente Alexandrino (*i*), Tertulliano (*k*), & Lactantio (*l*) intelligitur. Error fortasse ductus est ex inolescente jam tum apud aliquos perverso illo more confundendæ pronuntiationis Græcarum vocalium η & ι, quem ab Æolibus Latinæ linguæ auctoribus profectum suspicor, quibus ι in η mutare proclive fuisse tradunt Grammatici. Hinc apud Martialem (*m*) Chrestillæ nomen degeneravit in Christillam; hoc in Christianam. Ex eadem prava iotacismi consuetudine factum reor, ut Veteres scripserunt, χρηστ[illegible] cum diphthongo. Ex Christianarum autem rerum peritia, quæ Major in hoc Dialogo, quam in reliquis Luciani scriptionibus elucet, colligi potest eum alterius esse Auctoris.

XXI. Cæterum ex Luciani Pseudomanti, & libello de morte Peregrini, sed & multo magis ex Tranquilli, Plinii, & Taciti memoratis testimoniis discere licet, quanta incrementa Christiana jam res cepisset. Quo pertinet L. Senecæ, his etiam temporibus antiquioris, adversus Judæos, quorum nomine tunc Christiani vulgo cogniti erant, expostulatio, quam refert Augustinus (*n*): *Interim usque eo sceleratissimæ gentis consuetudo convaluit, ut per omnes jam terras recepta sit.*

(*a*) Hist. Lib. IV c. 13. (*b*) Eus. eod. Lib. IV. c. 26. (*c*) Idem Lib. cit. c. 13. (*d*) Hist. Lib. V. c. 21. (*e*) Claud. 25. (*f*) De diff. pulsuum Lib. III. (*g*) Apol. 2. (*h*) Ad Autol. Lib. I. (*i*) Strom. 2. (*k*) Apol. cap. 3. (*l*) Instit. Lib. IV. cap. 7. Const. Orat. ad cœtum Sanct. cap. 18. in Acrostich. (*m*) Lib. II. Epigr. 32. XXI. De Christianæ Religionis incrementis, & Christianorum martiriis. (*n*) De Civit. Dei Lib. VI. c. 11.

Victi victoribus leges dederunt. Quæ verba in suum Itinerarium transtulit Numatianus (*a*), de Christianis sub Judæorum nomine sic disserens:

Latius excisæ gentis contagia serpunt:
Victoresque suos natio victa premit.

Idem de Judæis a Dione (*b*) proditum est, καὶ ἔστι, inquit, καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ γένος τοῦτο, κολουσθὲν μὲν πολλάκις, αὐξηθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖστον, ὥστε καὶ ἐς παῤῥησίαν τῆς νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Est etiam apud Romanos genus istud, imminutum quidem sæpe numero, adeo tamen auctum, ut vim legum pervicerit.* Quamobrem Tertullianus in Apologetico (*c*), multitudinem Christianorum, innocentiæ ipsorum argumentum esse dicit; quippe non solum bello cuilibet pares ipsos fore, si arma sumere vellent; sed inermes etiam Reipublicæ plurimum esse nocituros ἀκονιτὶ καὶ ἀναιμωτὶ, *sine pulvere & sanguine*, secessione solum facta; quæ si fieret, ad magnam solitudinem ac vastitatem Romanum Imperium fuisse rediturum. Invalescente itaque Christiana secta, Reipublicæ metuentes Magistratus, novi dogmatis defensores coërcendos censuerunt. Eos Claudius exiliis, exquisitis tormentis Nero pro indole sua multavit. Auctor Suetonius (*d*); Auctor & Tacitus (*e*), cujus hæc verba sunt: *Pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti; laniatu canum interirent; aut crucibus affixi, aut flammandi, atq; ubi defecisset dies in usum nocturni luminis urerentur.* Qua rei atrocitate permotus Historicus, ab his licet partibus sese alienissimum ferens, vulgo id fuisse damnatum, & publicam miserationem excitasse scribit. Immanem hanc quoque sævitiam carpit Juvenalis (*f*):

Pone Tigellinum, tæda lucebis in illa,
Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latus mediam sulcus diducit arenam.

Et alibi:

Ausi, quod liceat tunica punire molesta.

Saxum visitur Romæ, Neroni inscriptum, *Ob provinciam latronibus, & his qui novam generi humano superstitionem inculcabant, purgatam.* Iisdem temporibus Pomponiam Græcinam, insignem feminam, Plautii conjugem, superstitionis externæ, hoc est, uti verisimile sit, fidei Christo datæ ream, mariti judicio permissam fuisse narrat Tacitus (*g*). Sequentibus dehinc annis, cum Flavium Clementem, Domitiani patruelem, ejusque uxorem Flaviam Domitillam, Domitiani sororem, Glabrionem quoque, & alios complures Judaicæ religioni addictos fuisse, eamque ob causam Cæsaris sævitiam expertos scribat post Dionem Xiphilinus (*h*) intelligere licet fuisse Christianos: nam sub Judæorum appellatione, ut dixi, Christiani quoque apud Ethnicos harum rerum parum consultos veniebant. Unde Suetonius (*i*) Judæos, impulsore Chresto, tumultus edidisse scribit. Itaque Domitillam confessione Christiani nominis nobilitatam, & in exilium fuisse actam tradunt Eusebius (*k*), & Hieronymus (*l*): quod de hominibus imperatorii generis, propterea que illustribus, & vulgo notis confictum esse, & falsum nemo sanæ mentis dicere queat. Atque hanc sane Clementis, & Domitillæ calamitatem, per Stephanum mulieris libertum Domitiano interitum conflasse narrat Philostratus (*m*). Atqui declarat ea res, quantum jam potuerit Christiana disciplina, quæ hujus ordinis, & loci homines, aulicis delitiis innutritos, & falsorum numinum cultui insuefactos, ad meliorem sententiam traducere, & instituere potuerit. Denique per hæc & sequentia tempora tam male accepti sunt publice ac privatim Christiani, ut non temperarit sibi nobilis ille Jurisconsultus Ulpianus, consiliarius Alexandri Severi, & Magister Scrinii, quin scriptis suis Christianum dogma sibi confutandum proponeret.

XXII. Mirifica hac ergo Christi, Christianorumque virtute excitati Imperatores aliquot Romani, Christum censuerunt inter Deos referendum, honoresque illi divinos tribuerunt. Princeps in his Tiberius, de rebus a Christo præclare gestis certior factus a Pilato, retulit ad Senatum, ut inter Deos allegeretur. Abnuit quidem Senatus, sive propter supplicii dedecus, quo extinctus est Christus; sive propter Judaicæ gentis infamiam, quam his verbis jam ante notaverat Cicero (*n*): *Sua cuique civitati religio, Leli, est; nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Judæis, tamen istorum religio sacrorum a splendore hujus Imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis abhorrebat: nunc*

vero

(*a*) Lib. I. Itin. (*b*) Lib. XXXVII. & Xiphilin. Pompejo. (*c*) Cap. 37. (*d*) Claud. cap. 25. Neron. cap. 16. (*e*) Ann. Lib. XVII. cap. 44. (*f*) Sat. 1. & 8. (*g*) Ann. Lib. XIII. cap. 32. (*h*) Domit. (*i*) Claud. cap. 25. (*k*) Chron. Lib. II. & Hist. Lib. III. c. 18. (*l*) Epitaph. Paulæ c. 3. (*m*) Apollon. Lib. VIII. c. 10. XXII. Christo Jesu divini honores tributi ab aliquibus Rom. Imper. (*n*) Pro Flacco.

vero hoc magis, quod illa gens, quid de Imperio nostro sentiret, ostendit armis; quam cara Diis immortalibus esset, docuit, quod est victa, quod elocata: sive quod se inconsulto rem jam transactam esse videret Senatus; sive quod externa sacra recipi jam vetuisset, ut est apud Livium (*a*); sacrificulos, vatesque Foro, Circo, Urbe prohibendos esse, vaticinos libros conquirendos, & comburendos, & omnem denique disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolendam esse decrevisset. Utut est, perseveravit Tiberius in sententia & benevolentia adversum Christianos, & pœnis propositis eos accusationibus prohibuit. Auctorem habemus Tertullianum (*b*), scriptorem quidem Christianum, sed fidei nihilo magis suspectæ, cum hæc objecerit Senatui ipsi, Populoque Romano, qui rei falsitatem facile deprehendisset ex Commentariis publicis, iisque potissimum, quibus res sub Pilato gestæ continebantur, & quorum fidem non semel implorat Justinus (*c*). Hæc vero longe diversa erant a suppositiis aliis Pilati Actis, quæ Maximi subinde ævo conficta sunt. Quibus autem utebantur Tessarescædecaticæ Hæretici, Justini ætati proximi, ea videntur ex prioribus illis, quæ allegabat Justinus, sed adulterata & corrupta, profluxisse, utpote discrepantia ab illis, & diversa. Quæ Templa passim Hadrianus sine idolis condidit, ea ferebatur esse Christi nomini consecraturus, nisi sacrorum consultores deterruissent, veriti ne id si fecisset, ad Christi partes relicto idolorum cultu universi transirent. Proditum id a Lampridio (*d*), in cujus sententiam mox diligenter inquiram. Narrat idem Alexandrum quoque Severum Christo Templum extruere, eumque in Deum cooptare voluisse, & pie coluisse in larario, sæpiusque hoc effatum, sive a Judæis, sive a Christianis sibi traditum pronuntiasse, & per præconem, quum aliquem emendaret, proclamari jussisse: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*. Denique in præjudicium pro Christianorum causa trahere possumus; id quod jam fecerunt Melito (*e*), & Tertullianus (*f*) & ex utroque Eusebius (*g*); quotquot nefarii, & crudelitate insignes fuere Romanorum principes, bellum indixisse Christianis; eosdem fovisse, vel esse certe sivisse, quotquot æquitas sua, & probati mores nobilitarunt.

XXIII. Sed revertamur ad Lampridium, quem haud me fugit Casaubono pœnas dedisse, quasi vanis vulgi opinionibus obsecutus Templa Christo destinata fuisse tradiderit, quæ sibi ipse Hadrianus in omnibus civitatibus condere cœperat, & suo nomini consecrare proposuerat, ut habet Spartianus in illius vita. Cogitabat autem, inquit Casaubonus, illuc simulacra mittere Hadrianus, vel præsens ipse consecrare, postquam essent absoluta. Quod cum morte præventus perficere non potuerit, & Templa complura manserint imperfecta, multis post hanc ætatem annis vulgo creditum est Templa illa simulacris carentia, Christi Jesu honori ab Hadriano fuisse extructa. Causam cur hæc in animum suum induceret, & Lampridio contradiceret, non aliam habuit Casaubonus, quam Patrum vetustiorum ea de re silentium. Verum Lampridii mentem parum videtur introspexisse vir solers cæteroquin & eruditus: non enim scripsit Historicus Templa illa, quæ extruere cœperat Hadrianus, mansisse sine numinibus, sed Hadrianum *Templa in omnibus civitatibus sine simulacris jussisse fieri*; quo significatur certum destinatumque fuisse Hadriani consilium, ut Templa Christo extruerentur, nullis omnino vel exornata, vel exornanda idolis; cum ea quæ sibi, suoque nomini ipse condebat, simulacris insignita essent. Hujusmodi fuit illud, quod Jovi Olympio, ipsiq; Hadriano, Athenis dedicatum, aram habuisse, quam ipse sibi Hadrianus erexerat, refert Spartianus (*h*). Inerant præterea, & plura ejus simulacra, ut testatur Pausanias in Atticis. Pergit Lampridius loqui de Templis Christo Jesu ab Hadriano excitatis: *Quæ hodie*, inquit, *quia non habent numina, dicuntur Hadriani*. A quibus ita dicuntur? utique ab Ethnicis, qui cum Templis nomina tribuere soleant, a Diis petita, quorum honori consecrata sunt, appellare illa noluerunt de famoso inter eos, & invidioso Christi nomine. Addit Lampridius: *Quæ ille ad hoc parasse dicebatur*; ab Ethnicis nimirum dicebatur; nam quis putet Lampridium, hominem itidem Ethnicum, ea de re Christianos consuluisse, fidemve illis tribuisse

(*a*) Lib. XXXIX. (*b*) Apol. cap. 5. & 21. (*c*) Apol. 2. (*d*) Alexandr. Sev. cap. 43. & 51. (*e*) Apud Euseb. Hist. Lib. IV. cap. 26. (*f*) Apol. cap. 5. (*g*) Hist. Lib. V. cap. 5. XXIII. Defenditur adversus Casaubonum Lampridii testimonium de templis Jesu Christo ab Hadriano extructis. (*h*) Hadr. cap 13.

buisse ullam? Ergo ab Ethnicis acceperat, Hadrianum ad hoc parasse Templa, ut in iis Christus coleretur, verum a Sacerdotibus prohibitum, veritis ne si invalesceret Christiana religio, Ethnica concideret, ab incepto destitisse: quod adversariis nostris attestantibus credendum est. Fallitur praeterea Casaubonus, cum scripsit jussisse Hadrianum Templa fieri in omnibus Civitatibus suo nomini sine dubio consecranda, testemque citat Spartianum (a). Narrat enim Spartianus Hadrianum Templa sui nominis consecrasse, non consecranda solum destinasse. Quae ergo Templa sibi extruere coeperat Hadrianus, eadem absolverat, & instruxerat simulacris, & suo demum nomini consecraverat. Quae vero Christo aedificari mandaverat, iis simulacra vetuerat inferri, & monitu Sacerdotum imperfecta fere reliquit. Cujus generis fuit Tiberiadense, & aliud Alexandrinum, quae a Judaeis in profanos usus conversa fuisse refert Epiphanius (b). Verum illud a Josepho Comite, hoc ab Athanasio, repurgata ac perfecta sunt, & Christo non tam tributa quam restituta. Minime vero jactandum id & extollendum censuerunt Christiani Scriptores; quod Ethnicis parata esset responsio, Templa quidem Hadrianum Christo extruere coepisse, verum poenituisse postea propositi, & mandatum revocasse, proindeque Christo destinata quidem fuisse Templa haec, non dedicata.

Satis igitur luculenter docuisse videor scriptas in Novo Testamento historias ita res gestas narrare, uti narrantur in multis libris ejusdem aetatis, vel aetati certe proximis, quae res gestae sunt. Hoc si tenemus, quod non potest convelli, profecto veraces esse historias in novo Testamento scriptas necesse est. Quod erat probandum.

ΠΟΡΙΣΜΑ.

Jesus est Messias.

QUod si veraces sunt historiae, quaecunque in novo Testamento scriptae extant; si tot miracula patravit Jesus, si tot Prophetias edidit, quae deinde sunt eventu comprobatae; si postquam ipse rebus terrenis exemptus, & in coelum receptus est, vim portentificam, & prodigialem, sanctumque adeo Spiritum in Discipulos suos immisit; sicuti, dum inter ipsos versaretur, fuerat pollicitus, adeout gentium omnium linguis loquerentur; aegros sanarent, mortuos revocarent ad vitam; fatendum omnino est divinum hominem fuisse Jesum, pium ac sanctum, Deo afflatum, Deoque plenum; quem fraudis, vafritiei, ac vaniloquentiae suspectum habere nefas sit. Atqui se ipse Messiam esse palam professus est. Igitur Messias fuit. Id proponimus pro re nata, & in antecessum, quod suo loco fusius demonstrabitur.

PROPOSITIO IV.

Genuini sunt Libri Veteris Testamenti.

AB iis enim (c) Auctoribus scripti sunt, a quibus dicuntur esse scripti, & iis circiter temporibus, quibus scripti esse feruntur. Id ut obtineamus, definite ac partite loci hujus quaestio tractanda est, ac singulae Veteris Testamenti partes sigillatim explorandae. Magnum opus, si res fuse agatur & enucleate pro merito suo. Nos adhibebimus modum, & intra legitimos fines nostra sese diligentia continebit: non ita in arctum desilientes, ut quaestiones aliquas instituto operi haudquaquam penitus conjunctas obiter attingere occasione data religio sit; neque vero ita exspatiantes, quoad ingens ac prope infinita materies & ubertas rerum postulabit. Ac primum duobus argumentis omnium fere Veteris Testamenti librorum antiquitatem probabimus. Prius arcessemus ex Librorum sacrorum Canone, qui ab Esdra, auctoritate Synagogae magnae, Artaxerxis Longimani temporibus, conflatus est: ut ad calcem Propositionis hujus demonstrabo. Unde sequitur libros ipsos, qui eo continebantur Canone, fuisse ea, quam dixi, aetate antiquiores. Alterum argumentum subministrat vetus interpretatio Graeca, sive ab Interpretibus Septuaginta elaborata Ptolomaei Philadelphi aevo, quod vulgo creditur; sive multo recentiore, uti viris quibusdam eruditis visum est; sive partim ab his, partim ab aliis, ut opinati sunt nonnulli; omnium certe consensu ante Christi aetatem concinnata. Cum in ea enim libri haberentur iidem qui in Canone, prorsus hinc efficitur Christi temporibus esse vetustiores. Ex ea etiam scire licet, nomina ac titulos libris praefixos, unde ad agnoscendos Auctores non inania saepe capimus argumenta, minime illuc fuisse recentiorum

(a) Loc. cit. (b) Ebion. Haer. 30, cap. 12. & Arrian. Haer. 69. cap. 2. (c) Librorum Vet. Test. antiquitas generatim probatur.

Digitized by Google

rum hominum studio appositos, sed jam inde a prima origine istas sedes occupasse. His generatim præmissis, singulis deinceps libris suum continget examen, sua probatio: supervacua cęteroquin futura, si mihi res esset cum Christianis, qui non genuinos modo, sed divinos quoque libros illos fatentur; nunc vero adversus impios disputantibus nobis plane necessaria; juxta illud Gregorii Magni (a): *Quis hæc scripserit, valde supervacue quæritur, cum tamen Auctor libri Spiritus Sanctus fideliter credatur. Ego vero a quo scripti sint libri sacri diligenter quæsivi, quippe adversus eos disputans, qui Spiritum Sanctum Auctorem eorum esse non credunt.*

DE LIBRIS MOSIS.

AC ordiemur (b) primum a Mosis Pentateucho: qui quoniam librorum omnium, qui supersunt, antiquissimus est, utile juxta erit & operosum vetustatem ejus, & *γνησιότητα* quæsitis undique argumentis tueri. Quod ut ordine fiat, Scriptorum primo Sacrorum utemur testimoniis; tum decurremus ad Auctores reliquos: inde alterius generis asciscemus probationes, & ostendemus Mosem ipsum, ac res ab eo gestas & literis proditas, unicum fere fontem fuisse, unde universæ propemodum per orbem gentes confinxerunt Deos suos, Heroas, & Auctores, totamque Theologiam suam hauserunt; Phœnices dico, Ægyptios, Persas, Indos, Thraces, Germanos, Gallos, Britannos, Hispanos, ipsos etiam Americanos; præcipue vero Græcos, & Romanos: quos omnes Mosem, personatum quidem, at certis tamen internoscendum indiciis, retulisse inter Deos, & divino cultu prosecutos esse reperiemus: quod mirabile sane est, & impietati retundendæ summopere efficax. Nam quæ se expugnari non patietur pertinacia, siquidem ostendero quidquid apud antiquissimas gentes, & ingenii ac doctrinæ laude imprimis florentes, divinum, præstans, illustre, & valde vetustum habitum est, Deos puta, Diisque propugnatos Heroas, conditores etiam urbium [illegible] legumlatores, nihil aliud fuisse quam [illegible]s ad Mosis exemplar imagines; & q[illegible] [di]vinis honoribus tot homines magno an[illegible]erunt consensu, hunc summi, quem nos colimus, Dei cultorem ac servum se tulisse? Si cui ergo prolixior æquo fortasse videbitur argumenti hujus tractatio, is reputet apud se utilitatem rei, ac momentum ad causam, quam tuemur, obtinendam, ita breviorem etiam fatebitur. Atque hæc cum ipse mecum commentarer, miratus sum equidem sæpe numero in tanta literarum, ac sacrarum præsertim luce, neminem extitisse adhuc, qui hanc aperiret scenam, detractaq; tot commentitiis Heroibus, ac Diis larva, quam iis prisci ævi superstitio imposuit, Mosem Mosi restitueret, ac publice agnoscendum proponeret. Id a me factum est hac dissertatione; nec ita quidem ut hoc argumentum exhausisse me putem, quod operis haudquaquam patiebatur ratio, neque ipse iniquis exclusus spatiis potuissem; sed unde tamen excitari possint studiosi ad persequenda reliqua, & antiquitates sacras e profanis Historiis eruendas. Huic disputationi subjiciemus alteram non dissimilis generis, quæ reliquas Græcorum fabulas ex libris Mosis arcessitas esse & expressas evincemus. Indidem derivatos esse priscos earum prope omnium, quas dixi, gentium ritus complures demonstrabimus. Tum quæremus postmodum quomodo sacrorum Librorum notitiam habuerint Græci, quos Hebraicæ, ac externarum linguarum rudes fere & imperitos fuisse constat; & an librorum Mosis interpretatio aliqua fuerit Alexandri ævo vetustior. Dehinc linguæ Ebraicæ, literarumque Samaritanarum, & Judaicarum originem perscrutabimur. Demum refellemus argumenta, quibus Librorum Mosis oppugnari solet & dignitas & *γνησιότης*. Ac tandem de depravationibus Pentateuchi paucis tractabimus.

CAPUT PRIMUM.

I. Probatur Scriptorum sacrorum testimoniis γνησιότης librorum Mosis. II. Utrum solum Deuteronomium, an universum Pentateuchum in Templo Helcias Pontifex repererit.

I. NUnc ergo probemus consequentes proxime & continua serie ætates Libros illos, qui dicuntur esse Mosis, adscripsisse Mosi, ac proinde ea ætate esse scriptos, qua scripti esse feruntur. Ac primum res a populo Dei gestas in literas retulisse Mosem liquet ex decimo septimo capite Exo-

(a) Præfat. in Job. (b) Divisio dissertationis hujus de libris Mosis. I. Probatur Scriptorum sacrorum testimoniis *γνησιότης* librorum Mosis.

Exodi (a), in quo Amalecitanam victoriam jubet Mosem Deus *scribere ob monimentum in libro*. Mandata quoque a Deo accepta libris commisisse ostendunt illa e vigesimo quarto libri ejusdem capite; *Scripsit autem Moyses universos sermones Domini*: & paulo post: *Assumensque volumen fœderis legit audiente populo* (b): Et hæc e tricesimo tertio Numerorum (c). *Hæ sunt mansiones filiorum Israël, qui egressi sunt de Ægypto per turmas suas in manu Moysi & Aaron, quas descripsit Moyses juxta castrorum loca, quæ Domini jussione mutabant*: nec non & ista tricesimo quarto Exodi (d): *Scribe tibi verba hæc, quibus & tecum, & cum Israël pepigi fœdus*. Deuteronomium vero a Mose primum, & deinde a Josua fuisse descriptum, clarissimis indiciis testatum extat: sed hoc præcipue tricesimi primi capitis Deuteronomii (e): *Scripsit itaque Moyses legem hanc, & tradidit eam Sacerdotibus filiis Levi, qui portabant Arcam fœderis Domini, & cunctis Senioribus Israël*: nempe ut ad latus Arcæ fœderis servaretur. Dum eam septimo quoque anno publice prælegi sancit. Alio loco jubet Moses Regem Israëlitis olim præficiendum, Deuteronomium a Sacerdotibus Leviticæ tribus acceptum describere. Canticum præterea jussu Dei scribit Moses (f), atque id Israëlitas docet, ut habetur in postremis Deuteronomii capitibus. Frequentem hujus Deuteronomii usum, & latarum in eo legum custodiam commendat Auctor libri Josuæ (g): ipsum vero Josuam in lapidibus Deuteronomium descripsisse narrat (h) in monte Hebal; & populum hinc precibus, inde diris devovisse, juxta traditum sibi a Mose præceptum in ipso Deuteronomio. Librum Justorum, qui capite decimo (i) libri Josuæ laudatur, & libri secundi Regum capite primo (k), quidam putant esse librum Exodi; R. Selomoh ipsum Pentateuchum. Josue præterea, in libro ipsius nomine inscripto (l), mandata executus esse dicitur, quæcunque a Mosi tradita fuerant: quod ut accurate fieri posset, descripta esse oportuit. Id confirmatur loco hoc Exodi (m): *Scribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Josuæ*: & ex isto libri Josuæ (n): *Confortare igitur, & esto robustus valde, ut custodias & facias omnem Legem, quam præcepit tibi Moyses servus meus: ne declines ab ea ad dexteram vel ad sinistram, ut intelligas cuncta quæ agis. Non recedat volumen Legis hujus ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, ut custodias & facias omnia quæ scripta sunt in eo*. Ex his sequitur Legem Mosis Josuæ temporibus scriptam extitisse: nec Legem solum secundam, quæ Deuteronomium est; sed priorem etiam, quæ posteriore amplior fuit; nam multa habuit prior Lex, quæ repetita non sunt in secunda. Atqui non posteriorem solum, sed priorem quoque descriptam habuisse Josuam necesse fuit, ut universis Mosis præceptis obtemperaret, & populum quoque in eorum obsequium flecteret: nam pars hæc præcipua fuit mandatorum Mosis. Itaque ante latum Deuteronomium Josuam præceptis instruit Moses, quæcunque ipse a Deo acceperat. Hæc enim leguntur capite Numerorum vicesimo septimo (o): *Fecit Moyses ut præceperat Dominus: cumque tulisset Josue, statuit eum coram Eleazaro sacerdote, & omni frequentia populi. Et impositis capiti ejus manibus cuncta replicavit, quæ mandaverat Dominus*. Et Josue ipse morti proximus, sic affatur Israëlitas (p): *Estote solliciti, ut custodiatis cuncta, quæ scripta sunt in volumine Legis Moysi*. Imprimis vero notabilis est locus ille libri ejusdē Josue (q): *Tunc ædificavit Josue altare Domino Deo Israël in monte Hebal, sicut præceperat Moyses famulus Domini filiis Israël, & scriptum est in volumine Legis Moysi; Altare de lapidibus impolitis, quos ferrum non tetigit: & obtulit super eo holocausta Domino, immolavitque pacificas victimas. Et scripsit super lapides Deuteronomium legis Moysi, quod ille digesserat coram filiis Israël*. Hic manifeste distinguitur primaria lex Mosi a Deo in monte Horeb tradita, quæ *Thorath Moseh*, *Lex Mosis* appellatur, a secundaria Lege *Misneh Thorath*, hoc est, Deuteronomio. Nam ex priori Lege citatur caput Exodi vicesimum (r), quo aram de sectis lapidibus ædificari vetitum est. Hinc quoque, ut ex aliis quoque locis, quos infra afferam, refelluntur, qui Deuteronomium solum a Mose scriptum esse censent, non reliquas partes Pentateuchi. Commemo-

(a) 14. (b) 4. 7. (c) 1. 2. (d) 27. (e) 9. 10. 11. 25. 26. (f) Cap. eod. 19. 22. (g) I. 8. & XXIII. 6. (h) VIII. 31. & seq. (i) 13. (k) 18. (l) VIII. 35. & XI. 15. (m) XVII. 14. (n) I. 7. 8. (o) 22. 23. (p) XXIII. 6. (q) VIII. 30. & seq. (r) 25.

morantur quoque mandata Mosis in libro Judicum (*a*), his verbis: *Dimisitque eos, ut in ipsis experiretur Israëlem, utrum audiret mandata Domini, quæ præceperat patribus eorum per manum Moysi, an non.* Frequentior etiam horum mentio in libris Regum (*b*): velut cum Amasias narratur interfectis patris sui percussoribus, a filiis eorum manum abstinuisse: *juxta quod scriptum est in libro legis Moysi, sicut præcepit Dominus dicens: Non morientur patres pro filiis, neque filii morientur pro patribus: sed unusquisque in peccato suo morietur.* Atqui hæc conceptis verbis extant in Deuteronomio (*c*). Adde illhæc e secundo capite tertii Regum (*d*): *Observa custodias Domini Dei tui, ut ambules in viis ejus, ut custodias cæremonias ejus, & præcepta ejus, & judicia, & testimonia, sicut scriptum est in lege Moysi, ut intelligas universa quæ facis:* & hæc quoque e vicesimo primo capite quarti Regum (*e*): *Si custodierint universam Legem, quam mandavit eis servus meus Moyses:* tum & illa e vicesimo tertio capite libri ejusdem (*f*): *Similis illi non fuit ante eum Rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde suo, & in tota anima sua, & in universa virtute sua, juxta omnem Legem Moysi.* Paria his extant in Paralipomenis. Tale hoc e decimo sexto capite libri prioris (*g*): *Juxta omnia quæ scripta sunt in Lege Domini, quam præcepit Israël:* & hoc quoque e decimo septimo capite posterioris (*h*): *Docebantque populum in Juda, habentes librum Legis Domini:* atque id etiam e vicesimo tertio capite sequente (*i*): *Ut offerrent holocausta Domino, sicut scriptum est in Lege Moysi:* tũ & illud e vicesimo quinto capite sequente (*k*): *Cumque roboratum sibi videret imperium, jugulavit servos, qui occiderant Regem, patrem suum, sed filios eorum non interfecit, sicut scriptum est in Lege Moysi: Non occidentur patres pro filiis, neque filii pro patribus, sed unusquisque in peccato suo morietur.* Plurima apud Esdram, qui fuit *scriba velox in Lege Moysi* (*l*), Mosaicæ Legis mentio. Sic tertio capite (*m*): *Et surrexit Josue filius Josedec, & fratres ejus, & ædificaverunt altare Dei Israël, ut offerrent in eo holocautomata, sicut scriptum est in libro Moysi viri Dei:* sic sexto (*n*): *Et statuerunt Sacerdotes in ordinibus suis, & Levitas in vicibus suis, super opera Dei in Jerusalem, sicut scriptum est in libro Moysi.* Crebro etiam in libro Nehemiæ commemoratur Lex Mosis. Sic capite nono (*o*): *Et legerunt in volumine Legis Domini Dei sui quater in die:* & capite sequenti (*p*): *Ut ambularent in Lege Dei, quam dederat in manu Moysi servi Dei,* & paulo post bis in testimonium eadem Lex adducitur: in decimo tertio quoq; capite (*q*): *In die autem illo lectum est in volumine Moysi, audiente populo: & inventum est scriptum in eo, quod non debeant introire Ammonites, & Moabites in Ecclesiam Dei usque in æternum.* Quæ itidem ut alia in libris Mosis scripta leguntur. Præcipuum vero illud est, quod extat in eodem libro Nehemiæ (*r*), Esdram Mosaicæ Legis volumen prælegisse universæ Israëlitarum genti, & interpretationibus explanasse. Jam vero liber Psalmorum, quorum Mosem Auctorem habent nonnulli, quid aliud est, quam frequens Mosaicorum mandatorum iteratio? Psalmi præcipue, septuagesimus septimus, centesimus quartus, centesimus quintus, & centesimus tricesimus quintus, totam Pentateuchi historiam ab initio repetunt. Testimoniis Mosaicæ Legis aliquoties utuntur Prophetæ, Baruchus (*s*), & Daniel (*t*). Meminit uterque dirarum, quibus impii devoventur in Lege Mosis (*u*). Sic præterea Baruchus secundo capite (*x*): *Sicut locutus est in manu pueri tui Moysi, in die qua præcepisti ei scribere Legem tuam:* & Daniel decimo tertio (*y*): *Erudierunt filiam suam secundum Legem Moysi.* Insigne & illud Malachiæ (*z*): *Mementote Legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israël, præcepta, & judicia.* Tobiæ consanguineo suo Saram despondere se ait Raguel (*aa*); *ut conjungeretur cognationi suæ secundum Legem Moysi.* Jesus Siracides eximio Mosem ornat elogio, creatumque esse ait Israëlitici populi legumlatorem (*bb*): quod apud eum non semel legere licet. Plurima denique in Machabaicis libris Mosaici operis commemoratio: velut in septimo capite libri secundi (*cc*): *Non obedio præcepto Regis, sed præcepto Legis, quæ data est nobis per Moysem:*

G

(*a*) III. 4. (*b*) 4. XIV. 6. (*c*) XXIV. 16. (*d*) 3. (*e*) 8. (*f*) 25. (*g*) 40. (*h*) 9. (*i*) 18. (*k*) 3.
(*l*) 1. VII. 6. (*m*) 2. (*n*) 18. (*o*) 3. (*p*) 29. 34. 36. (*q*) 1. (*r*) VIII. 1. & seq. (*s*) I. 20. (*t*) IX. 11.
(*u*) Deuter. XXVII. 5. & seq. XXVIII. 15. & seq. & 29. & 30. & 31. & 32. (*x*) 28. (*y*) 3. (*z*) IV. 4.
(*aa*) Tob. VII. 14. (*bb*) Eccl. XXIV. 33. & XLV. 6. (*cc*) 30.

Digitized by Google

sem: quo capite (*a*), & Cantici Mosis fit mentio, ex eoque testimonium quoddam (*b*) profertur.

II. Notabile vero imprimis illud est, quod habent Libri Regum, & Paralipomena, Helciam Pontificem, cum sarta tecta Templi curaret, librum Legis, ipsa Mosis manu scriptum, ut indicare videntur Paralipomena (*c*), & Interpretes plerique volunt, in Domo Domini reperiisse: quem ad se missum cum Josias legisset, ejusdem jussu, universo populo audiente fuisse recitatum (*d*). Id ad omnes Mosis libros referendum manifesto censet Josephus (*e*), quod ad unicum Deuteronomii pertinere arbitrati sunt, Athanasius (*f*), Chrysostomus (*g*), & recentiores plerique: propterea, opinor, quod librum eumdem ab Helcia repertum fuisse crediderunt, quem manu sua descriptum ad latus Arcæ fœderis locari jusserat Moses, ut narratur Deuteronomii ipsius tricesimo primo capite (*h*); hunc autem, non rotam Legem, sed Deuteronomium solum fuisse complexum, multorum opinio est: & quod decimo septimo capite (*i*) scriptum legitur de futuro Israëlitarum Rege: *Postquam sederit in solio regni sui, describit sibi Deuteronomium Legis hujus in volumine, accipiens exemplar a Sacerdotibus Leviticæ tribus, & habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba, & cæremonias ejus, quæ in Lege præcepta sunt*. Huc accedit quod libri Josue capite octavo (*k*), cum aram Domino extruit Josue in morte Hebal, factum hoc legitur, *sicut scriptum est in volumine Legis Moysi;* cum id Deuteronomii vicesimo septimo capite (*l*), nec alio præterea Pentateuchi loco reperiatur: & quod decimo quarto capite libri quarti Regum (*m*) testimonium recitatur ex *libro Legis Moysis*, quod Deuteronomii vicesimo quarto capite (*n*), nec alibi uspiam in Lege habetur: & quod in libro Nehemiæ (*o*) arceri jubentur ab Ecclesia Dei Moabitæ, & Ammonitæ, prout lectum fuerat *in volumine Moysi*, quod non alibi quam Deuteronomii capite vicesimo tertio (*p*) occurrit, & quod testimonia aliquot e Lege Mosis depromuntur a Barucho (*q*), & Daniele (*r*), quæ extra Deuteronomium frustra requiras. Ea jam a me superius allata sunt. Verum & reliquos præterea Pentateuchi libros *in latere Arcæ* simul fuisse asservatos, & ab Helcia repertos, neque negat Auctor libri Regum, neq; rationibus suis Tostatus (*s*) conficit, quæ sunt ejusmodi, ut facile ex illis appareat positum fuisse in latere Arcæ Deuteronomium, non ut priores quatuor illinc fuisse exclusos nos fateri cogat, cum præsertim censeant Judæorum plerique, non Deuteronomium solum, sed & totam Legem in Arca a Mose fuisse inclusam. Visum id est Isaaco Abrabanieli (*t*), & R. Levi ben Gerson (*u*). Plus aliquid legitur in Debarim rabba, nempe Mosem instante morte tredecim exemplaria Legis descripsisse, quorum duodecim in usum cederent duodecim tribuum, unum vero in Arca servaretur; ex quo reliqua emendari possent, si quæ forte iis labes inolevisset. Hæc retulit & amplexus est Maimonides (*x*), & ad eorum probationem usus est ipsis verbis Mosis (*y*): *Tollite librum istum, & ponite eum in latere Arcæ fœderis Dei vestri, ut sit tibi contra te in testimonium*. Hinc etiam occasionem habuisse videtur Epiphanius (*z*), aliique post Epiphanium complures, ut crederent non Legem solum totam, sed & libros omnes Canonicos intra Arcam fuisse reconditos, cum inde Apocryphi secluderentur; quod vanum tamen est ac frivolum; nam in Arca solas fuisse Tabulas lapideas a Deo scriptas discimus ex libris Regum (*aa*), & Paralipomenon (*bb*): Lex autem fuit ad latus Arcæ exterius; quod & urna aurea mannæ plena, & Aaronis virga (*cc*), hoc est, si Jonathanem Paraphrastem Chaldæum (*dd*) audimus *becopbsa, in capsa*, ad latus dextrum Arcę: vel si Gemaram Thalmudici libri *Scekalim*, in *gbeloskom*, *in γλωσσοκόμῳ*, hoc est, scrinio. Cum autem post Templi ædificationem, Tabernaculum, plurimaque Tabernaculi vasa & suppellectilem, in Templi ipsius Gazophylaciis fuisse reposita verisimile sit, illuc quoque illatam fuisse capsulam,

(*a*) 6. (*b*) Deut. XXXII. 36. & seqq. II. Utrum solùm Deuteronomium, an universum Pentateuchum in Templo Helcias Pontifex repererit? (*c*) 2. XXXIV. 14. (*d*) 4. Reg. XXII. 8. & XXIII. II. Par. loc. cit. 18. (*e*) Ant. Lib. X. c. 5. (*f*) Ep. ad Marc. (*g*) Hom. IX. in Matth. 2. & Hom. VII. in 1. Cor. 2. (*h*) 9. 11. 24. 26. (*i*) Ejusd. 18. 19. (*k*) 32. (*l*) 5. & seqq. (*m*) 6. (*n*) 16. (*o*) XIII. 1. (*p*) 3. (*q*) I. 20. & II. 28. (*r*) IX. 11. 13. & XXIII. 62. (*s*) Qu. X. in 4. Reg. 22. (*t*) In Deut. XXXI. 9. 26. (*u*) Ibid. (*x*) Præfat. in Jad. Chazac. (*y*) Deut. loc. cit. (*z*) De pond. & mens. cap. 4. (*aa*) 3. VIII. 9. (*bb*) 2. V. 10. (*cc*) Ebr. IX. 4. (*dd*) In Deut. loc. cit.

Digitized by Google

lam, legis volumini recondendo destinatam, credere par est: quæ postquam diu illic neglecta & ignorata jacuit, tandem ab Helcia Pontifice reperta sit. Quamobrem non in Arca Domini, sed *in domo Domini* repertum a se librum Legis prædicat Helcias (*a*); non fimeto infossum, ut conjectavit Chrysostomus (*b*), sed, ut Ebræi sentiunt, in capsula illa reconditum, quæ stante Tabernaculo fuerat ad latus dextrum Arcæ. Sed de his infra. Libet huc adjicere Arabum quorumdam opinionem, qui tradunt Phinee quinque libros Legis, servatam Mannæ portionem, Tabulas duas, virgam Mosis, & illam Aaronis, quæ folia produxerat, in urnam æneam congessisse; tum vas plumbo obturatum clam abdidisse in spelunca, cui deinde inædificatum est Templum Salomonis (*c*). Quæ somnia sunt vanæ gentis. Ad testimonia vero illa e Deuteronomio deprompta quod attinet, sciendum est fuisse Deuteronomium, velut compendiariam priorum Pentateuchi librorum explanationem, & Legis totius breviarium, in familiarem & quotidianum populi Israëlitici usum compositum. Id declarat ipse Moses, cum ait initio Deuteronomii (*d*): *Cœpit Moyses explanare Legem & dicere: Dominus Deus noster locutus est ad nos in Horeb*. Prioris fœderis iterationem, ad quasi novum fœdus fuisse significant illa e vicesimo nono capite Deuteronomii (*e*): *Hæc sunt verba fœderis, quod præcepit Dominus Moysi, ut feriret cum filiis Israel in terra Moab, præter illud fœdus quod cum eis pepigit in Horeb*. Atque hinc porro Liber ille dictus est Deuteronomium, secunda Lex; relata in literas itidem ut prima; quam primam Legem si quis a Mose scriptam ut secundam negare ausit, opprimetur hoc loco Exodi (*f*): *Scripsit autem Moyses universos sermones Domini*. Et deinde (*g*): *Assumensque volumen fœderis, legit audiente populo*. Atque ea sane a Deo ipso fuerat jam ante ex parte descripta: sic enim habetur in Exodo (*h*): *Dixit autem Dominus ad Moysem: Ascende ad me in montem, & esto ibi, daboque tibi Tabulas lapideas, & Legem, ac mandata quæ scripsi, ut doceas eos*. At Deuteronomium cum esset Legis, ut dixi, summarium, hinc illud præcipit Moses suspendi pro signo in manibus, inter oculos collocari, postibus domuum adscribi, nocturna ac diurna manu versari, propter brevitatem nimirum, & condiscendi facilitatem. Res itaque illic delibatas tantum, & quasi perstrictas animadvertere licet, quæ jam fuerant enucleatius descriptæ. Quod autem tritior ejus esset & promptior usus, idcirco testimonia ex eo peti solebant. Cum hominum esset eruditiorum, & accuratiorem rerum notitiam quærentium, tractatio reliquorum Librorum: ex quibus tamen non pauca itidem depromta videas in recentioribus Scripturæ sacræ Libris. Cujusmodi est illud secundi Paralipomenon (*i*): *Immolaverunt autem Phase quarta decima die mensis secundi. Sacerdotes quoque, atque Levitæ tandem sanctificati obtulerunt holocausta in domo Domini. Steteruntque in ordine suo juxta dispositionem, & Legem Moysi hominis Dei*. Et capite sequenti (*k*): *Pars autem Regis erat, ut de propria ejus substantia offerretur holocaustum mane semper & vespere; Sabbatis quoque, & Calendis, & solennitatibus cæteris, sicut scriptum est in Lege Moysi*. Et capite trigesimo quinto (*l*): *Et immolatum est Phase, asperseruntque Sacerdotes manu sua sanguinem, & Levitæ detraxerunt pelles holocaustorum, & separaverunt ea, ut darent per domos, & familias singulorum, & offerrentur Domino, sicut scriptum est in libro Moysi*. Et in Nehemiæ libro, capite decimo, plurima recensentur ex Lege Mosaica: quæ sane in Deuteronomio nusquam leguntur. Plura hujusmodi proferre possem. Adde & allata Deuteronomii verba, *Deuteronomium Legis hujus*, ab Onkelo, Aben Ezra, & Kimchio, aliisque Interpretibus exponi, *Legis exemplar*, ἀντίγραφον, *descriptionem*, minime vero ad quintum Pentateuchi librum referri. Sed hæc sufficiunt, & ad reliqua properandum est.

CAPUT SECUNDUM.

I. *Probatur aliorum Scriptorum testimoniis* γνησιότης *librorum Mosis*: II. *Sanchoniathonis*, III. *Homeri*, & *Hesiodi*, IV. *Pentateuchi Samaritani*, V. *Thaletis*, VI. *Solonis*, VII. *Pherecydis*, VIII. *Pythagoræ*, IX. *Anaxagoræ*, X. *Hellanici*, XI. *Charondæ*, XII. *Socratis*, XIII. *Theopompi*, & *Theodectis*, XIV. *Platonis*, XV. *Ægy-*

(*a*) 4. Reg. XXII. 8. (*b*) In Matth. II. Homil. IX. & in 1. Cor. 2. Hom. VII. (*c*) Abulfarag. Histor. Or. Dyn. II. (*d*) I. 5. (*e*) 1. (*f*) XXIV. 4. (*g*) 7. (*h*) Exod. 12. (*i*) XXX. 15. 16. 17. (*k*) 3. (*l*) 11. 12.

ptiacarum Mercurii Columnarum, *quæ quid fuerint ostenditur*; XVI. *Aristotelis*, XVII. *Hecatæi*, XVIII. *Eudoxi*, XIX. *Megasthenis*, XX. *Berosi*, XXI. *Abydeni*, XXII. *Demetrii Phalerei*, XXIII. *Septuaginta Interpretum Scripturæ sacræ*, *& Aristeæ*, XXIV. *Ezekieli*, XXV. *Manethonis*, XXVI. *Philochori*, XXVII. *Aristobuli Judæi*, XXVIII. *Polemonis*, XXIX. *Eupolemi*, XXX. *Demetrii Judæi*, XXXI. *Cleodemi*, XXXII. *Theodoti*, XXXIII. *Philonis Senioris*, XXXIV. *Alexandri Polyhistoris*, XXXV. *Apollonii Molonis*, XXXVI. *Castoris Rhodii*, XXXVII. *Diodori Siculi*, XXXVIII. *Chæremonis*, XXXIX. *Trogi Pompeji*, *& Justini*, XL. *Nicolai Damasceni*, XLI. *Ptolemæi Mendesii*, XLII. *Strabonis*, XLIII. *Aptonis*, XLIV. *Philonis*, *Josephi*, *& Justi Tiberiensis*, XLV. *Auctoris libri tertii*, *& quarti Esdræ*, *& tertii Machabæorum*, XLVI. *Juvenalis*, XLVII. *Plutarchi*, XLVIII. *Philonis Byblii*, XLIX. *Galeni*, L. *Ptolemæi Chenni*, LI. *Taciti*, LII. *Plinii*, *Apuleji*, LIII. *Luciani*, LIV. *Numenii*, LV. *Longini*, LVI. *Porphyrii*, LVII. *Trebellii Pollionis*, LVIII. *Jamblichi*, LIX. *Juliani* τοῦ παραβάτου, LX. *Helladii Besantinoi*, LXI. *Artapani*, LXII. *Thalli*, LXIII. *Histiæi*, LXIV. *Lysimachi*, LXV. *Poematis* νυθετικοῦ *Phocylidi adscripti*, LXVI. *Onkelosi*, *Jonathanis*, *Hierosolymitani Interpretis*, *Hagiographorum Paraphrastis*, *Syri Interpretis*, *Aquilæ*, *Theodotionis*, *Symmachi*, *Hierichuntinæ*, *& Nicopolitanæ Interpretationis*.

I. EX superioribus, ni fallor, satis luculenter demonstratum est, quam perpetua, jam inde a Mosis ævo, & certa Libris ejus constituerit auctoritas: quam si externis jam confirmare libet testimoniis, & aliorum Auctorum asciscere auxilia, qui vel Mosis ipsius, vel Mosaicarum scriptionum aliqua se notitia imbutos fuisse prodiderunt, a proximis Mosi temporibus, ad confirmatum jam in orbe Christianismum, clarius etiam Propositionis hujus veritas elucescet. Tam alte ergo repetitis disquisitionis hujus initiis, per consequentes ætates nostra decurret oratio.

II. Ac ordiemur primum a Sanchoniathone Berytio, antiquissimo Phœnicarum rerum Scriptore, quem Trojanis vetustiorem fuisse temporibus, & Mose uno alterove sæculo recentiorem, ex Phœniciæ regum successionibus probari scribit Porphyrius (*a*). Hujus opus e lingua Phœnicum Græce reddidit Philo Byblius, unde nonnulla excerpsit Eusebius, & libris suis de Evangelica præparatione intexuit. Atque ea quidem talia sunt, ut attendenti appareat pleraque ipsum e Mosis fontibus in lacunas suas derivasse. Non est otii nostri rem accuratiori examine ventilare, & ab aliis jam hæc occupata provincia est (*b*). Id observandum nobis est, quod tradidit Porphyrius, & est ad rem quam tractamus appositum, commentaria accepisse Sanchoniatonem ab Jerombalo Sacerdote Dei Jevo, & Judæis verissima prodidisse. Jerombalum autem eum esse Gedeonem, ex libro Judicum (*c*), ubi non semel Jerobaal cognominatur, sciunt eruditi, & docuit Suidas (*d*), sed in vocis originatione falsus est; quemadmodum in ipsa re Georgius Syncellus (*e*), qui Jerombalum Gedeonis fratrem esse credidit, nominis duplicis ambiguitate deceptus. Quæ autem a Gedeone commentaria Sanchoniathon accepit, quid aliud esse dicamus, quam ipsos Mosis libros, quorum doctrina tinctæ sunt & asperſæ, ut dixi, superstites Sanchoniathonis reliquiæ? Omnem vero dubitationem tollit, quod notatum est a Philone Byblio (*f*), Sanchoniathonem, cum de rerum principiis & mundi origine commentaturus esset, summa diligentia Taauti libros evolvisse, utpote quem sciret esse literarum repertorem, & primum commentaria reliquisse; ab eoque sumsisse scribendi argumentum. Tum posteaquam Sanchoniathonis dissertationes de mundi & animalium procreatione exposuit, hæc omnia ait in Taauti Cosmogonia fuisse descripta, quæ sibi comperta ex signis & conjecturis mens ipsius nos docuit; atque hunc Taautum, ab Ægyptiis Thoyth, a Græcis Mercurium appellari. Jam vero hæc omnia mecum argumenta recollige: De mundi generatione scripsit Taautus; scripsit & Moses: literarum inventio Taauto tribuitur; tribuitur

I. Probatur aliorum Scriptorum testimoniis γνησιότης librorum Mosis. II. Sanchoniathonis. (*a*) Apud Euſ. de præp. Ev. Lib.I. & X. (*b*) Boch. Chan Lib. II. cap.17. (*c*) VI. 32. & VII. 1. & VIII. 35. (*d*) In Ἱεροβαάλ. (*e*) Chronogr. ad annum Mund. 4135. (*f*) Apud Euſ. de Præpar. Evang. Lib.I.

tur & Mosi ab Eupolemo *(a)*, Theodoreto *(b)*, & Isidoro *(c)*: Taauti libris ad opus suum lucubrandum usus est Sanchoniathon, idemq; a Gedeone commentaria ad id ipsum accepit; Mosis doctrinam spirant passim & repræsentant Sanchoniatonis reliquiæ, planeq; in locis & nominibus exprimendis consentiunt, vel ipso Porphyrio teste *(d)*: quis non inde conjiciat Taautum illum fuisse Mosem? At nos id quoque infra multiplici argumentorum congerie clarius etiam & certius approbabimus. Neque me fugit de Sanchoniathonis antiquitate multum detraxisse Scaligerum *(e)*, aliosque post eum novitios Scriptores. At certum nobis est adhærere sententiæ Porphyrii, Eusebii, Cyrilli, & Theodoreti, innixæ successionibus regum Phœnices, petitisque inde Chronologicis ratiociniis: quoad nos ab hac opinione validiora dimoveant argumenta, quam quæ hactenus allata sunt.

III. Sanchoniathonem excipient Homerus, & Hesiodus, quorum scriptis nullum antiquius habent Græci: nam Orphica quæ circumferuntur, Pisistrati ævo haudquaquam vetustiora sunt. Homerum studiorum causa Ægyptum petiisse tradit Diodorus *(f)*: imo & Ægyptius a plurimis existimatus est, ut asseverat Clemens Alexandrinus *(g)*. Cum autem dubitare nos non sinant ea quæ dicturi sumus inferius, quin tum apud Ægyptios vigeret Mosis memoria, atque illuc jam penetrassent ipsius scriptiones, quis illas, unde tantarum rerum notitiam poterant comparare, neget ab iis lectas & sublectas, qui illuc discendi gratia proficiscebantur? Multis id confirmat Justinus in Parænesi, & libri ipsi Homeri loquuntur *(h)*, in quibus sexcenta deprehendere licet ex Mose depromta. Velut cum scribit Deos peregrinorum habitu urbes circumire, ad exploranda hominum bene vel mala facta. Id ipsi suppeditavit Moses, cum tres Angelos Abrahamo apparuisse scribit. Augurium, ejusque expositio, quæ habentur in Odyssea *(i)*, cum aquilas in capita procorum involantes mortem ipsis Augur portendere declarat; nonne similis ostenti imitatio est, quod Ægyptio pistorum magistro in somnis contigit, & in paris eventus significationem traxit Josephus? Multa etiam hujus generis apud Hesiodum nanciscare. Græcanicæ Theogoniæ architectos fuisse Homerum, & Hesiodum disertis verbis Herodotus *(k)* pronuntiat: quam multa autem in tota hac Mythologia e Mose manifesto petita? quod & infra probabimus. Chaos Hesiodo memoratum, ex Mosis verbis confictum esse agnoscunt omnes. Aristoteles libello de Xenophane, Zenone & Gorgia, Chaos illud Hesiodi, ex quo orta sunt omnia, nihil esse diserte pronuntiat. Hesiodi ejusdem Erebus, ipsum est *aaereb*, Mosis. Diem Nocte satum, proindeque recentiorem finxit: Moses quippe vespertinum tempus matutino anteposuit, & post tenebras lucem creatam dixit. Septimum diem sacrum esse, & hic docuit, & Homerus, qui & eo cuncta perfecta fuisse addit, ut ab Aristobulo *(l)* adnotatum est. Hominem luto formatum, & primorum hominum vitam nostra hac fuisse diuturniorem scripsit Hesiodus: quæ mere Mosaica sunt. Ate Homeri, Pandora Hesiodi, Eva est parens generis humani. Omnia Homerum ex Oriente deprompsisse, demonstraturum se spondet non semel Heinsius in Aristarcho sacro *(m)*. Prodiit libellus ante annos aliquot, quo locutiones Homericæ, & Hesiodeæ, Mosis aliorumque Scriptorum sacrorum locutionibus similes colliguntur. Ex quibus cognoscitur tantam Hebraismorum segetem, nonnisi ex Librorum sacrorum lectione suboriri potuisse. Atque hinc factum opinor, ut Aristeæ Proconnesii, qui sæpe confunditur cum Aristæo Apollinis filio, quem Mosem esse ostendemus, discipulum credi ab aliquibus Homerum Strabo *(n)*, & Eustathius *(o)* prodiderint.

IV. Ex omnibus argumentis, quæ ad fidem Mosaicis libris adstruendam colligi possunt, vix validius ullum reperias, quam quod ex Pentateuchi Samaritani vetustate, & auctoritate ducitur. Cum enim jam inde ab Jeroboami perduellione, decem tribus secessione facta suis legibus, suaque Religione uti cœpissent; majorque deinde exarsisset invidia, postquam Templi Hierosolymitani, Urbisque adeo ipsius instaurationem Esdras inter-

(a) Ap. Clem. Al. Str. Lib. I. *(b)* In Gen. Inter. LXI. *(c)* Origin. Lib. I. c. 3. *(d)* Lib. IV. contr. Christ. *(e)* In Fragm. pag. 40. III. Homeri, & Hesiodi. *(f)* Lib. I. *(g)* Strom. 1. *(h)* Od. ρ. *(i)* Od. β. *(k)* Lib. II. cap. 53. *(l)* Ap. Eus. Præp. Lib XIII. c. 12. *(m)* Part. I. cap. 1. *(n)* Lib. XIII. *(o)* In Hom. Il. β. IV. Pentateuchi Samaritani.

terpellantes devovit, & horrendi carminis pronuntiatione sacras & infames esse jussit, capitale demum odium, & perpetua dissociatio consecuta est ab Alexandri Magni temporibus, ex quo Manasses Jaddi Pontificis frater, Sanabelletis Satrapæ, qui Darii nomine Samariam regebat, filia uxore præter fas, & legis præscriptum ducta, Sacerdotio exauctoratus est. Cujus injuriæ impatiens, ne amatam conjugem dimitteret, confugit ad socerum, & templo ab eo in monte Garizim extructo præfectus, Pontificem se gessit. Tempore ab hoc nullus amor populis, nec fœdera fuerunt, sed implacabile dissidium, quod ad hanc diem perseverat. Et tamen utraque gens suum Pentateuchi codicem habet, nihil vel parum certe dissentientem: hunc Samaritanis literis exaratum, qui veteres fuerunt Chananæorum characteres; illum Judaicis, qui post captivitatem Babylonicam ex Assyriis detorti sunt. Etsi probabile est viros gentis utriusque eruditos, & studiosos Legis, quorum in ea emendanda summa erat diligentia, adversariorum codicibus nonnunquam esse usos, aliosque ex aliis vel castigasse, vel supplevisse. Nam populorum odia, & dissensiones ad privatos aliquando parum vel nihil pertinent: & flagrante nonnunquam bello animadvertimus constare nihilominus literatorum commercia; vel iis certe defitis, mutuo tamen utrosque librorum usu frui. Quæcumque autem alios ex aliorum codicibus vel supplevisse, vel emendavisse fateamur, levia hæc sunt, vel nihil potius ad totius libri summam, quæ in utrisque codicibus par & integra permansit. Ex hac autem amborum codicum consensione recte colligitur, tales ad hoc tempus perseverasse, quales tum fuerunt, cum gentis utriusque divortium intervenit: cum neque dici neque credi possit, totas conspirasse gentes ambas, in utroque codice confingendo, & supponendo: *Non enim coutuntur Judæi Samaritanis* (a). Quamvis negari non possit, privatos fortasse utrimque homines aliquos mutuam familiaritatem coluisse. Quocirca ad Mosaicorum librorum γνησιότητα comprobandum hoc argumento jure usus est R. Josephi in libro Ikkarim.

V. Circiter trigesimam quintam Olympiadem florebat Thales, oriundo Phœnix, Ægyptiorum, & Chaldæorum sine controversia discipulus, uti de ipso prædicat Josephus (b). In Epistola autem Thaletis ad Pherecydem, quæ refertur a Laertio (c), & κιβδηλίας (*falsitatis*) mihi suspecta est, in Ægyptum penetrasse se ait, non ut cum Astronomis solum, sed & Sacerdotibus congrederetur. Quem deinde morem adeundæ Ægypti tenuerunt vetustiorum Græciæ Philosophorum plerique, ut ex ipsis fontibus puriores patriæ doctrinæ latices haurirent. Non semel igitur candide agnoscit Plato, aliique complures, quæcunque de rebus divinis a Græcis disputata sunt, ex Ægyptiis scholis esse profecta. Idem argumentum persequuntur Diodorus (d), Plutarchus (e), & alii, clarissimosque Græcanicæ eruditionis, & Philosophiæ antistites, Melampodem, Dædalum, Musæum, Orphæum, Homerum, Thaletem, Solonem, Pherecyden, Pytaghoram, Lycurgum, Anaxagoram, Democritum, Oenopidem, Eudoxum, & Archimedem, in Ægyptum philosophandi causa se contulisse narrant, & Ægyptiis magistris esse usos, quorum & nomina recensent. Ex Ægyptiorum ergo quos adierat, & Phœnicum ad quos genus ferebat, rivis, in quos magnam Mosaicæ doctrinæ copiam confluxisse mox ostendemus, abunde Thales hortulos suos irrigavit. Hinc Deum definiebat, *quod rerum omnium antiquissimum est*: atque hanc ajebat esse Mentem, quæ cuncta ex aquis formavit. Hinc hominum cogitata Deo perspecta esse discebat. Hinc hominum animos primum immortales esse dixisse fertur. Hinc lucem tenebris posteriorem esse statuit. Quæ non ex apothecis Philosophiæ, sed ex intimis veræ Theologiæ myrotheciis depromta sunt.

VI. In dubia eadem & suspecta ad Pherecyden Epistola, Solonem itineris in Ægyptum socium habuisse se ait Thales, & cum Sacerdotibus, ac Astronomis Ægyptiis utrisque esse conversatum. Idem testatur Plato in Timæo. Sonchin, & Psenophin Sacerdotum illorum celeberrimos nominat Plutarchus (f). Tradit Diodorus (g) Solonem, itidem ut Lycurgum, multa de legibus Ægyptiorum in legum suarum collectionem transtulisse, cum alibi Mosaicis legibus usos Ægyptios docuisset. Inde fit ut pleraque Atheniensium instituta Mosaicis fuerint consimilia, ut paulo

(a) Joh. IV. 9. V. Thaletis. (b) Lib. I. contr. Ap. (c) In Thalete. (d) Lib. I. & V. (e) De Isid. & Osirid. VI. Solonis. (f) Isid. & Osirid. (g) Lib. II.

Digitized by Google

paulo post notabimus. Inde inter illustriora ejus effata celebratur illud, quo Diis honorem, parentibus reverentiam exhiberi præcipiebat. Atque ea sane Decalogo petita erant.

VII. Ægyptiorum quoque, & Chaldæorum discipulus fuit Pherecydes; imprimis vero Phœnicum, ex quorum secretis voluminibus, cum nullo magistro usus esset, magnam fertur adeptus esse rerum divinarum peritiam. Secreta hæc Phœnicum volumina, Mosis volumen interpretor, quod arcanum Juvenalis *(a)* appellat. Phœnicibus autem tribuitur, qui sæpe apud exoticos Scriptores, ut non semel a me notatum est, pro Judæis veniunt. Vel Sanchoniathonis fortasse opus recte intelligas, quod a Mosaico exceptum est.

VIII. Hos excipit Pythagoras Samius, in Syria natus, Juxta Jamblichi *(b)*, aliorumque sententiam *(c)*. Is itaque patriæ revisendæ desiderio, Sydonem, Tyrum, & Byblum navigavit, ac totam fere lustravit Syriam; & Chaldæos, Hebræos, Arabes, ac Ægyptios præceptores habuit. Scribit Jamblichus *(d)* Sidone congressum fuisse Pythagoram cum Mochi Physiologi successoribus. Mochi historici Phœnicis, qui res gentis suæ patria lingua prodidit, meminerunt Athenæus *(e)*, Josephus *(f)*, & Tatianus *(g)*. Ochus appellatur apud Diogenem Laertium *(h)*, & Suidam *(i)*. At is quem commemorat Jamblichus, de rerum natura disseruit. Itaque hic ipse est, quem Moscum Sidonium appellat Strabo *(k)*, quemque Physica tractasse ait, & Trojano excidio fuisse vetustiorem. Meminit ejusdem & Sextus Empyricus *(l)*, ab eoque doctrinam suam Democritum petivisse statuit, Auctore Posidonio. Hinc ergo emendandus Jamblichius, & pro, Μόχυ, quod etiam in scriptis Codicibus reperi, scribendum, Μόχυ. Atqui Μόχος, ipsissimum videtur; *Mosce*, Moses, qui merito φυσιολόγος dictus est, utpote qui scripserit de rerum primordiis, quique Trojanum bellum ætate præcessit, & Sidonius credi potuit ab iis qui patriam ipsius ignorabant, vel quod in hac potissimum urbe propagata fortasse fuerit ipsius doctrina, multique eam amplexi sint; vel propter Judææ viciniam: nonnunquam enim cum Phœnicibus Judæos confundi certum est. Adeundæ Ægypti Auctor Pythagoræ fuit Thales: abeuntem Polycrates commendatitiis ad Amasim Ægypti regem literis prosecutus est, Amasis vero ad Ægyptios Sacerdotes. Quo cum pervenisset, Sonchidi Archiprophetæ in disciplinam se tradidit. Ac primum eum circumcisum ferunt: tum deinde per viginti duorum annorum decursum, non Astronomicis solum, & Geometricis, sed sacris etiam, & interioribus doctrinis institutus est, & omnibus Deorum mysteriis initiatus. Chaldæos quoque, Assyrios, & Persarum Magos audivit, & magna demum disciplinarum merce ditatus Philosophiam suã instruxit. Quam multa autem Mosaica, inter Judæos, & vicinas gentes conquisita, illuc contulerit, optimus testis Hermippus, qui Judæorum dogmata, ac leges Pythagoram in suam transtulisse Philosophiam scripsit; ut ex Josepho *(m)*, & Origene *(n)* discimus. Testis & Aristobolus Judæus apud Clementem Alexandrinum *(o)*, & Eusebium *(p)*. Horum ille colligit aliquot Pythagoræ dogmata, & Mosaicis consentire ostendit; velut illud e Decalogo, quo sculptilibus interdicitur, expressisse Pythagoram ostendit; cum vetuit imaginem Dei annulo inscribi. Mosem etiam secutos esse docet Pythagoreos, cum hominem ad Dei imaginem conditum esse definierunt. Quod eorum dogma ex testimonio Jamblichi, & laudati ab Jamblicho Architæ Tarentini facile colligitur. Multa ad hæc similia congerit, quæ prætereo. Eodem pertinent alia quoque jam observata a Grotio *(q)*: cujusmodi est ea lex, qua morticinorum prohibetur esus, quamque inter præcepta sua Pythagoras retulit. Cum nudis pedibus idem sacra fieri jussit, nonne mandatum Mosi de rubo ardenti editum videtur in mente habuisse, quemadmodum ab Ambrosio *(r)* notatum est? Nonne ex eodem sumsit aspersionem, & levationum usum, per quem eam dicebat comparari munditiem, quæ Deorum cultui esset idonea? Integrum quoque præceptum Mosis repræsentavit Pythagoras, quo ne frugiferæ succiderentur arbores interdixit. Ex historia Ba-

VII. Pherecydis. *(a)* Sat.xiv. VIII. Pythagoræ. *(b)* De Vit.Pyth. Lib.X.cap.2. *(c)* Euseb.Præp. Lib.X. cap.4. Cleanth. apud Malch.de Vit.Pyth. & Clem.Alexand.Strom.1. *(d)* Eod. Lib.I c.3. *(e)* Lib.III. *(f)* Antiq.Lib.I.cap.4. *(g)* Orat.contr.Gent. *(h)* Proœm. (i) In ὦχος. *(k)* Lib.XVI. *(l)* Adv.Math. *(m)* Lib. XI.contr.Ap. *(n)* Lib.I.contr.Cels. *(o)* Strom.1.& 2.& 5. *(p)* Præp.Lib.IX.& XIII. *(q)* De verit. relig. Chr. Lib.I.& Annot. *(r)* Epist.Lib.III.Ep.20.

Balaami, & Asinæ prodit Pythagoricum illud, non transeundum illac, ubi asinus procubuerit. Adde Timæum Locrum Pythagoreum, & Platonem in libro, quem Timæi hujus nomine inscripsit, de mundi opificio pleraque Mosis doctrinæ consona disserere. Adde & veri persimilem conjecturam Seldeni (a), & Wendelini (b), qua mirificam illam Pythagoræ τετρακτὺν ipsum esse suspicantur Dei nomen τετραγράμματον, *jeova*, atque ejus notitiam a Daniele jam sene Pythagoram, cum in Babylonia degeret, accepisse. Danieli adjungi poterat & Ezechiel, ut ostendam infra. Notabile hoc habet Plutarchus (c), Pythagoram, & Platonem asseverasse mundum a Deo esse factum, & suapte natura corruptioni esse obnoxium. Idem alibi pleraque Pythagoræ dogmata, Numæ Pompilii dogmatis consentanea profert; quæ ex Mosaicis legibus expressa esse manifestum est. Velut cum Deum neque corrumpi posse, neque sensu percipi, sed intelligi solum uterque statuit: & cum vetuit Numa Deum ad hominis, aut animalis cujuscunque formam exprimi; unde nec centum ac septuaginta prioribus Romani regni annis ulla Dei effigies Romæ extitit: & cum farinam, ac vinum sacrificiis uterque adhibuit. Adde & referre Malchum (d) sive Porphyrium, certas quasdam victimarum partes nonnunquam comedisse Pythagoram, qui animatorum ceteroquin esu fere abstinebat; alias victimarum partes constanter respuisse. Sciebat enim quarundam victimæ partium esum ex præscripto Mosis Sacerdotibus concedi. Et Cyrillus (e) hæc ipsius verba refert, quibus Deum unum esse statuit, rerum omnium principium, patrem, & effectorem; mundi lucem, animam, & vitam. Quamobrem cum Pythagoram ex Columnis Mercurii in Ægypto doctrinam suam hausisse docet Jamblicus (f) in libro de mysteriis, pertinere id utique videtur ad libros Mosis, ut mox ostendam. Denique cum scripserit Cyrillus Pythagoram Zoroastris imitatorem fuisse & æmulum; Jamblichus vero, composuisse eum suam Philosophiam ad Orphei doctrinam; Zoroastres autem, & Orpheus fuerint ipse Moses, quod infra probaturus sum; nonne merito dicendus est Pythagoras Mosis hausisse disciplinam, suisque tradidisse? Atque ex hac Mosaicæ doctrinæ affectatione factum puto, ut Judæis prognatum eum plerique crediderint, quemadmodum refert Ambrosius in Epistola ad Irenæum (g). Splendide ergo hallucinantur Lactantius (h), & Theodoretus (i), cum mirari se ajunt, quod cum Pythagoras ad Ægyptios, Magos, & Persas veritatis indagandæ studio penetrasset, ad Judæos tamen non accessisset, penes quos tunc solos veritas erat, & ad quos facilius ire potuisset. Conceptis enim verbis tradit Porphyrius in vita Pythagoræ, Ægyptios, Arabes, Chaldæos, & Hebræos ipsum adiisse, ab iisq; vaticinandi per somnia scientiam accepisse. Sæpissime autem Hebræis Deum in somnis occulta revelasse Jacobi, & Josephi probant historiæ. Quod non pietate promereri, sed arte comparare Hebræos esse solitos Ethnici arbitrabantur. Alia vero, atque insigniora veritatis monumenta ab illis hausit Pythagoras. Præterea cum inter Ægyptios, ac Persas tanquam in medio positi Judæi ultro citroque commeanti Pythagoræ sese velut obviam darent; vix credibile est apud eos saltem non interjunxisse.

IX. Anaxagoram de sacris Mosis fluentem Philosophiam suâ temperasse, etiamsi taceret Theodoretus (k), satis declarant Diogenes Laërtius (l), Plutarchus (m), Eusebius (n), qui ipsum scriptioni suæ hoc initium fecisse scribunt: Omnia simul erant, deinde Mens superveniens ea in ordinem digessit. Idem prius scripsisse Linum narrat quoque Diogenes, qui & Anaxagoram sua vult inde sumsisse. Verum Linum ipsum esse Mosem suo loco demonstrabimus. Genesin autem Moses ea sententia exorsus est, ex qua operis sui exordium Anaxagoram expressisse liquet.

X. Justinus in Parænesi, postquam a Græcis proditum dixit Judæos ex Ægypto secessisse Mose duce, testem inter alios Hellanicum citat, vetustissimum historicum Mytilenæum. Citat & Cyrillus tanquam Mosis memorem.

XI. Suppar illi Charondas, qui Thurinam civitatem a Sybaritis, & Atheniensibus recens

(a) De Diis Syr. Synt II. c. 2. (b) Dissert. de Pythagor. Tetracty. (c) De Placit. Philosoph. & in Numa. (d) In Vita Pyth. (e) Contr. Jul. Lib. III. (f) De Vit. Pyth. Lib. I. cap. 28. (g) Epist. Lib. III. Ep. 20. (h) Instit. Lib. IV. cap. 2. (i) Therap. Serm. IV. cap. 2. IX. Anaxagoræ. (k) De cur. Græc. affect. serm. II. de princ. (l) Anaxag. & Proœm. (m) De Placit. Philos. Lib. I. cap. 3. & 7. (n) Præp. Lib. IX. cap. 14. X. Hellanici. XI. Charondæ.

cens extructam legibus temperavit. Is cornutus pingitur in vetustis Nummis, itidem ut & alii legumlatores, ad exemplum Mosis; nempe ut qui in legum ferendarum munere pares esse studuerant, vultu quoque similes & specie viderentur.

XII. Mosaicarum quoque sententiarum aura aliqua afflatum fuisse Socratem sensisse videntur Aristobulus apud Eusebium *(a)*, & Clemens Alexandrinus *(b)*. Ipse vero Socrates in Phædro Platonis, Teuth Ægyptium plurimarum rerum inventorem prædicat. Teuth autem Mosem esse docebimus.

XIII. Hic sibi locum postulant, quæ de Theopompo, & Theodecte dicta a Demetrio Phalereo referunt Aristeas *(c)*, & Josephus *(d)*: hunc nempe oculorum, illum mentis usu fuisse divinitus orbatum, quod nonnulla de sacris Voluminibus delibata scriptionibus suis inrexuissent, & vulgassent Judæorum mysteria; ac agnito demum & emendato errore fuisse utrumque sanitati restitutum.

XIV. Ægyptios quoque Hierophantas adiit Plato, & Sechnuphidi præcipue Heliopolitæ in disciplinam se tradidit. Illic etiam ex Columnis Mercurii Philosophiam arripuit, itidem ut Pythagoras, & Eudoxus, quemadmodum testatur Jamblichus in libro de mysteriis. De quibus Columnis quid sentiam mox explicabo. Narrat præterea Aristobulus Peripateticus *(e)* partem aliquam Scripturæ sacræ, ante Senum Septuaginta ætatem, ipsiusque adeo Alexandri expeditionem, in Græcam linguam fuisse conversam, atque inde pleraque Platonem hausisse. Inde Numenius *(f)* Pythagoreus Platonem nihil aliud esse dixit, quam Mosem Atticissantem. Et Cyrillus *(g)* ait Platonem, item ut Pythagoram, de Deo æquiora quam reliquos gentis suæ Philosophos sensisse, quod diutinam fecerit inter Ægyptios mansionem, apud quos Magi nomen atque virtus magno tum erat in pretio & admiratione. Quapropter libros Mosis involasse Platonem uno ore arguunt Josephus *(h)*, Justinus *(i)*, Clemens *(k)*, Theodoretus *(l)*, & alii. Persuasum etiam aliquando fuit Augustino *(m)*, Jeremiæ Prophetæ consuetudine usum fuisse Platonem, dum esset in Ægypto; sed rationibus temporum accuratius subductis eam demum opinionem repudiavit. Certum tamen est, cum in Ægyptum appulit Plato, maximum illic tum fuisse Judæorum numerum, ex iis videlicet prognatorum; quos una cum Jeremia traduxerat illuc Johanan, post interfectum ab Ismahele Godoliam; tum & eorum, qui regionis vicinitate, aliisve causis invitati, illuc migraverant.

Verum etiamsi alia nos indicia destituerent, vel sola Platonicæ doctrinæ cum Mosaica consensio, alterius ab altera propagationem ostenderet. Res abiret in immensum, si singula persequerer; præcipua duntaxat delibabo quædam, unde documentum de reliquis sumi possit. De mundi primum opificio ita differit Plato in Timæo, & Timæus ipse Locrus, ut Mosem pene ipsum disserentem putes: nam & Deum supremum rerum opificem agnoscunt, & mundum ab eo creatum ad exemplar, sive ideam æternam, in mente ejus expressam. Mundi materiam προϋπάρχουσαν (*prius extantem*) & æternam statuisse Platonem ex illis Mosis verbis: *Terra autem erat inanis & vacua*, contendunt Interpretes plerique, & Justinus in Parænesi; quasi inanem illam terram aliam esse crediderit, quam quæ priore Geneseos versu a Deo creata dicitur. Certe ἀγέννητον illam appellat Plato, & ὄντα πρὶν καὶ τὸ πᾶν γενέσθαι, *Existentem prius quam omnia fierent*. In commodum sensum trahunt id Platonici quidam, & Christianis dogmatis accommodant, materiam dicentes, itidem ut ideam, in Dei decreto æternam spectasse Platonem. Verum satis illi, & ex Theogonia Hesiodi, & ex Pythagoreorum, ex Anaxagoræ, ex Stoicorum, ac deinde Valentinianorum, & Marcionistarum consentiente cum Platonicis decretis doctrina refelluntur. Finem hunc sibi, cum mundum crearet, proposuisse Deum ait Plato *(n)*, ut optimum opus, & bonitatis suæ particeps conderet; quod postquam perfectum vidit, mirifice esse delectatum.

XII. Socratis. (a) De Præp. Ev. Lib. XIII. (b) Strom. 5. XIII. Theopompi, & Theodectis. (c) De 70. Interpr. (d) Antiq. Lib. XII. c. XIV. Platonis. (e) Apud Euseb. Præp. Ev. Lib. IX. cap. 6. & Lib. XIII. cap. 12. & Clem. Alex. Strom. 1. (f) Apud eund. Præp. Evang. Lib. XI. cap. 10. & Clem. Alex. Strom. 1. (g) Contr. Jul. Lib. I. & II. (h) Lib. II. contra Apion. (i) Paræn. & Apol. 2. (k) Passim Pæd. Lib. III. & Strom. 1. & 5. & alibi sæpe. (l) De cur. Græc. affect. Serm. 2. (m) De Civ. Dei Lib. VIII. c. 11. & de Doctr. Chr. Lib. II. c. 28. & Retract. Lib. II. cap. 4. (n) Tim.

datum. Nempe a Mose acceperat, Deum opera sua, postquam creata sunt, probasse: *Viditque DEUS*, inquit Moses, *cuncta quæ fecerat, & erant valde bona* (*a*). Astra ad determinanda temporis spatia, condidisse Deum dixit Plato, juxta Mosis effata, verbis etiam ejus usurpatis; Dum res verbo creasse pronuntiat αὐτολεξεὶ, (*ipsis verbis*) in Timæo. Itaque universitatem rerum creatam a Deo & conservatam cum animo consideraret ipse, & Socrates, & Pythagoras, Dei vocem audire sibi videbantur: ut dixisse illos tradunt Aristobulus apud Eusebium (*b*), & Clemens Alexandrinus (*c*): quippe legerant apud Mosem verbo Deum res condidisse: *Dixitque Deus, Fiat lux, & facta est lux* (*d*). Hominem partim a Deo, partim a Dei ministris ipsius jussu creatum esse docuit Plato in Timæo (*e*). Idem hominem Dei simulacrum esse, a Mose acceptum tradidit. Paradisum voluptatis a Mose descriptum refert Jovis hortus, Platoni commemoratus, ut notatum est ab Eusebio (*f*). Sed & serpentis historiam expressit allegorice. Primorum hominum vitam ita describsit, ut Adami & Evæ vitam possis agnoscere: & Diluvii meminit: & νομοθεσίαν (*Legum lationem*) suam condere exorsus, eumdem narrationis ordinem tenuit, quem Moses est persecutus. Servitutem a Græcis lege sua prohibuit, quemadmodum ab Hebræis Moses, septimo ipsos anno in libertatem restitui jubens, si qui fuissent servituti mancipati: τῶν γὰρ Ἑβραίων οὐδεὶς ἐδούλευεν. *Hebræorum enim nullus serviebat*: inquit Josephus (*g*). De restitutione rerum furto subreptarum, & nocturni furis cæde, & bove cornu feriente, paria fere utrique placuerunt. Rempublicam suam in duodecim tribus, perinde ut Israëliticam, discretam esse voluit Plato. Ideas suas quemadmodum a Mose sumserit, docent Justinus (*h*), & Clemens (*i*), & ex eo, ac Philone Eusebius (*k*). Deum unicum esse demonstravit Plato in Timæo, aliisque locis: id ipsi Mosem persuasisse idem Eusebius ostendit, quem Cyrillus (*l*) assectatur. Deum ita definit Plato (*m*), ut ipse se Deus, cum ait: *Ego sum qui sum* (*n*). Declarat id pluribus Justinus in Parænesi, & ex Numenio Eusebius (*o*) & Augustinus (*p*). Quod nisi Socratis supplicio fuisset absterritus, citra ambages, Mosem secutus, de Deo disseruisset; sed vera de Dei natura ad vulgum proloqui tutum sibi non esse fassus ipse est. Nec aliam ob causam priscis Christianis Platonis dogmata (*q*) placuerunt, adeout Platonici haberentur, frequentioremque Platonicorum operum lectionem Julianus ipsis objicerer, quam quod recoctus ipsis & personatus Moses videretur esse Plato, aut, ut ait Numenius, Moses Atticissans. Hinc satis extat, Mosis libros Platonem diligenter excussisse. Plura collegerunt Justinus (*r*) & Eusebius (*s*). Lactantium (*t*) itaque & Augustinum (*u*) non multum moror, quorum ille, uti supra jam ex parte notavi, mirari se ait, quamobrem Pythagoras & Plato Ægyptios, Magos, & Persas, non item Judæos adiverint; cum Syriam lustrasse Pythagoram, utrumque autem cum Judæis esse conversatum ostenderim: Augustinus vero Platonem Libros sacros evolvisse negat, ut qui nondum essent Græco sermone donati, quod refellemus infra; vel certe per interpretem quid iis libris contineretur didicisse, quod facile concesserim.

XV. Quæsitu dignum est, quid fuerint illæ Mercurii Columnæ, quibus ad Philosophiam velut magistris usi sunt Pythagoras, Plato, & alii. Sciendum est ante repertum papyri usum, saxis veteres animi sensa signasse. Vetustissima fuit hæc consuetudo apud Phœnices, & Ægyptios. Diserte id docent Herodotus (*x*), Strabo (*y*), Lucanus (*z*), Plinius (*aa*), Tacitus (*bb*), Proclus (*cc*), & Aristophanis Scholiastes (*dd*). Mos ille diu perseveravit, etiam post inventam papyrum; præsertim si quid vulgo notum esse vellent, vel posteris. Eximia generis hujus monumenta quamplurima extabant olim in Ægypto, quæ a Diodoro (*ee*) descripta sunt. Mirabiles imprimis fuere subterranei quidam secessus, prope Thebas Ægyptias, quos Syringes appellabant, magno

(*a*) Gen. I. 31. (*b*) Præp. Evang. Lib. XIII. (*c*) Strom. Lib. V. (*d*) Gen. I. 3. (*e*) Et Lib. III. de Leg. (*f*) Præp. Ev. Lib. XII. (*g*) Antiq. Lib. VIII. cap 2. (*h*) Paræn. (*i*) Strom. 5. (*k*) Præp. Ev. Lib. XI. cap. 22. (*l*) Lib. VIII. contr. Jul. (*m*) Tim. (*n*) Exod. III. 14. (*o*) Præp. Ev. Lib. XI. c. 5. 9. & 10. (*p*) De Civ. Dei Lib. VIII. cap. 11. (*q*) Tim. (*r*) Paræn. (*s*) Præp. Ev. Lib. XI. & XII. (*t*) Inst. Lib. IV. c. 2. (*u*) De Civ. Dei Lib. VII. cap. 11. XV. Ægyptiacarum Mercurii Columnarum, quæ quid fuerint ostenditur. (*x*) Lib. II cap 102. 103. (*y*) Lib. XVII. (*z*) Lib. III. (*aa*) Lib. VI. cap. 29. (*bb*) Ann. Lib. XI. cap. 14. (*cc*) In Tim. (*dd*) In Nub. & Av. (*ee*) Lib. I.

Digitized by Google

gno labore excavati, Veteribus memorati, Ammiano præcipue (a), qui eorum parietibus Hieroglyphicas literas insculptas fuisse perhibet ante Diluvium, a viris, qui calamitatis hujus præscii priscorum rituum rationem ad posteritatis memoriam hac arte commendarunt. Insignes horum operum reliquias ad nostram ætatem superesse Viatores testantur. Lex a Deo in Tabulis lapideis descripta est. Moses jubet Deuteronomium lapidibus inscribi (b). Inde cipporum sive columnarum lapidearum usus ad sepulcra; non, ut vult Servius (c), *mortuis nobilibus superpositarum, ad ostendendum eorum columen*, sed excipiendis elogiis, cujusmodi vetustissimæ duæ memorantur a Diodoro, ad Isidis, & Osiridis sepulcra sacris literis signatæ. Inde columnis in Tingitana erectis Phœnices se a Josua patria exterminatos adscripserunt. Inde columnæ Amphictyonum, Olympionicarum, & ducum victorum. Refert Plutarchus tria Epigrammata, ab Atheniensibus incisa Hermis, post res ad Strymonem a Cimone præclare gestas. Hermas illos, Mercurii Columnas recte appelles. Sic enim propriè dicebantur simulacra Mercurii: & sic quoque bases quadratæ, quibus aliorum Deorum capita imponebantur. Hinc Hermathenæ, Hermeraclæ, Hermerotes: Sed & vetustum idolum Germanorum *Irmensul* nomen habuit, quod *Mercurii Columnam* interpretari possis. Memorabiles & Rostrata Duillii, & illæ Appii Claudii, & nobiles illæ Trajani & Antonini. Hinc & eæ, quibus fœdera incidebantur: velut illa, cui leges fœderis Romanos inter & Latinos icti Servius Tullius impressit; & illa Amarynthia Straboni (d) memorata, in qua Eretrienses & Chalcidenses designaverant genera armorum, quibus de compacto uterentur: & illæ, quibus Alexandri fœdera cum Mitylenæis & Tenedlis insculpta sunt. Inde & columnæ ad regionem fines determinandos positæ, quarum frequentem fuisse apud Veteres usum scripsit Strabo (e). Tales fuerunt illæ, quas ad signandos terrarum a se domitarum limites adscriptis titulis Sesostris destituit: talis fuit & celebris illa, in Isthmo Corinthiaco a Theseo collocata ad fines Joniæ & Peloponnesi notandos (f). Talis fuit & quam Rhegini in litore posuerunt. Plurima hujusmodi suppeditat liber inscriptionum Gruteri. At nihil hoc in genere Marmora Oxoniensia æquiparare queat; quibus insigniores priscorum Græcorum Epochæ, Fœdus Smyrnæorum & Magnetum, aliaque egregia vetustatis monumenta inscripta sunt. Quibus lapides deerant, ut Babylonii, hi lateribus utebantur. Quamobrem Ezechieli Babylone degenti mandat Deus, ut in latere civitatem Jerusalem describat (g). Talem fuisse opinor columnam Acicari, e qua Democritus apud Babylonios sua expressit. Coctilibus quoque laterculis siderales plurimorum annorum observationes inscripsisse eosdem, docet gravis Auctor Epigenes apud Plinium (h). Quem morem retinuisse Ptolemæum, cum observationes suas in cippis incideret, testificatur Olympiodorus in Phædonem. Ut sileam de gemina hac columna, lapidea altera, altera lateritia, cui Sethi nepotes Astronomicæ doctrinæ præcepta, si Josephum (i) audimus, inciderunt. Ex auro autem, & argento conflatas fuisse scribit Philostratus (k) columnas illas Gadibus positas, quas in domo Parcarum ignotis vulgo literis inscriptas esse, ab Hercule, ut suum ordinem elementa servarent, dicebat Apollonius Tyanæus; quasque a Columnis illis Herculeis vulgo notis distinguit Strabo (l). Perhibet hic ipse Strabo, extitisse in templo Herculis Gaditano æneas columnas, quibus inscripti erant sumptus in templi constructionem facti. Aurea fuit Panchaica illa in Jovis Triphilii templo columna, in qua Cœli, Saturni, & Jovis descripta Panchaicis literis fuisse facinora narrant ex Euhemero Messenio Diodorus (m), & Lactantius (n). Trunci quoque arborum, pugillares axes, & cippi lignei excipiendis inscriptionibus adhibebantur. Jussu Dei quædam in ligno Ezechiel descripsit (o). Noti Solonis axes, in quibus Atheniensibus leges tulit. Romani præcipue, sub prioribus Regibus, antequam columnarum ænearum usum opum amplificatio, & luxus invexisset. Fœdera sæpe illis incidebant. Numæ commentarios, legesque ac ritus Sacrorum quernis tabulis Ancus Martius adscripsit. Sed & in ligneo clypeo, pelle bubula tecto, antiquis literis notatæ

 sunt

(a) Lib. XXII. (b) Deut. XXVII. 2. 3. Jos. VIII. 32. (c) In Æn. VIII. Plut. in Cim. (d) Lib. X. (e) Lib. III. (f) Plut. Thes. (g) Ezech. IV. 1. (h) Lib. VII. cap. 56. (i) Antiq. Lib. I. cap. 3. (k) De Vit. Apoll. Lib. V. c. 1. (l) Lib. III. (m) Lib. V. apud Eus. Præp. Ev. Lib. II. c. 2. (n) Lib. I. c. 21. (o) Ezech. XXXVII. 15. & seq.

sunt leges fœderis Tarquinium Superbum inter & Sabinas. At jam ante in columnis æneis exaraverat Servius Tullius leges Panegyreos Latinorum a se institutæ. Hæc fere in Templis proponebantur. Æneæ erant duodecim illæ Tabulæ, in quibus Leges a Decemviris signatæ sunt; æneæ & in quibus fœdus suum cum Judæis Romani sculpserunt Machabaicis temporibus. Æneis usi sunt & Græci, velut illa, in qua induciarum tricennalium Athenienses inter & Lacedæmonios conditiones sunt expressæ: & in qua decretum adversus Antiphontem incisum. Idonei quoque ad id visi sunt postes, & limina januarum, muri & columnæ domorum, tum publicarum, tum privatarum. Unde Israëlitas jubet Moses præcepta Decalogi in liminibus domorum describere (a). Leges Atheniensium in ligneis cippis descriptæ prostabant. Sic quoque scripsisse Ægyptios, & Scythas docet Eustathius (b). Hinc vox γράφειν, *scalpere & scribere* significat, ut & hic Theocriti Scholiastes (c) tradunt: quemadmodum & Hebræis *hhakak*. Sed quid ego pluribus hæc persequor, quæ nuper exquisita & recondita eruditione tractata sunt a Stephano Monachio (d), de cujus singulari in retinendis amicitiis fide, animo liberali, doctrina invidiam doctissimis, non hujus ævi, qui perpauci sunt, sed prisci factura, nihil a me dici potest, quod virtus ejus non superet. Meminerimus præterea vetustissimum apud Ægyptios legum-latorem habitum fuisse Mosem, ut constat ex Diodoro. Mosem autem Mercurium esse, certissimis rationibus infra conficiam. Suspicor igitur doctrinam Mosis de principiis rerum, ipsiusque Leges, cum pro veris & æquis haberent Ægyptii, & apud se ratas esse vellent, in columnis ligneis, vel lapideis descriptas publice proposuisse; atque has Columnas, quod doctrinam continerent Mosis, qui Mercurius dicebatur, Columnas Mercurii esse dictas. Historiam vero creationis rerum iis inscriptam, interpolatam fortasse, & figmentis, quibus dedita ea gens est, perspersam, γενεὰ τῶ ἱερῶ appellat Manethos apud Eusebium (e): quod interpretor, Mosis Genesin; quam & *seper toledot*, *Librum generationum*, dictam ab Hebræis ostendit Scaliger (f). Fallor, an ea sunt, quæ *Deorum stemmata* appellat Martianus Capella (g), In subterraneis adytis Ægyptiorum adscripta eminentibus saxis, quæ nominat Stelas? Tradunt autem Eusebius, & Georgius Syncellus (h), has Columnas sacris notis inscriptas a Thoyth, sive priore Mercurio, in Seriadica terra fuisse positas, ac deinde post diluvium ex sacra lingua in Græcam esse translatas, & sacris Ægyptiorum penetralibus conclusas ab Agathodæmone, sive altero Mercurio, Tati patre. Videntur certe Columnæ illæ principia mundi, ut dixi, juxta Mosaicam doctrinam esse complexæ; atque inde petita esse, quæ sacris Ægyptiorum libris continebantur, subnexis tantum sequentis ævi gestis. Videntur item plurima naturæ arcana exarata in iis fuisse: ait enim Melampus ἱερογραμματεὺς, (*sacer scriba*) initio libri de palpitationibus, multa se ex secretis Columnis deprompta ad Ptolemæum Regem scripsisse. Publica autem conditi fuerant auctoritate hi libri, & in tabulariis servati; unde commentaria sua Manethos descripsit. Est apud Jamblichum (i), Bithin Prophetam Ammoni Regi quædam esse interpretatum ex Mercurialibus libris, quos in adytis Saitici Templi sacris literis exaratos repererat: hos in Græcam linguam ex Ægyptia conversos esse. Mercuriales dicti sunt libri isti; quod ex Mercurii Columnis essent delibati. Hinc instructi sunt Pythagoras, & Plato. Sæpe item laudantur a Veteribus. Quoniam autem illi libri Ægyptiorum ex Columnis Mercurii fuerant excerpti, idcirco ex Columnis Mercurii eruditi dicebâtur, quibus facta fuerat librorum illorum copia, & ex Columnis Mercurii petita itidem dicebantur, quæ ex mysticis illis voluminibus fuerant collecta. Id ostendit Epistola Manethonis ad Ptolemæum Philadelphum, in qua compilasse se fatetur scriptos a proavo ejus Mercurio, posteriore videlicet, libros. Quamquam negare nolim ad Columnas ipsas aditum Ægyptiis Magistris patuisse.

Quod autem ait Manethos apud Eusebium, & Georgium Syncellum, Mercurii Columnas, ante Diluvium extitisse in Serladica terra, in eo videtur Columnas Mercurii Ægyptias confundere cum Columnis duabus, lapidea una, lateritia altera; quibus Sethi nepotes

(a) Deut. VI. 9. (b) In Homer. Il Ζ. (c) In Idyll. VI. (d) Proleg. ad Var. sac. 1. (e) Chron. Græc. Lib. I. (f) In Euf. Chron. Gr. Lib. I. (g) Lib. II. (h) Chronogr. (i) De myst.

potes sideralem scientiam insculptam commendasse Josephus (*a*) tradidit: quarum & lapideam (legendum enim hoc loco, λιθίνην, non ut vulgo editum extat, πλινθίνην,) sua ætate in Syriade mansisse affirmat. Pseudo-Eustathius in Hexaëmeron fuisse eam scribit ἐν γῇ Σηϊριάδ, *in terra Seiriad*, ad sua usque tempora. Cedrenus: ἥτις σώζεται, ὡς Ἰώσηπος μαρτυρεῖ, εἰς τὸ Σίριδον ὄρος, ἕως καὶ νῦν. *Quæ servatur, ut testis est Josephus, in Sirido monte, ad hoc tempus*. Igitur Eusebius Mercurii Columnas confundit cum Columnis posterorum Sethi; & quoniam has κατὰ τὴν Συριάδα positas legerat ibidem & illas statuit. Hinc factum ut Syriadem, & Seriadicam terram, circa Ægyptum quærerent nonnulli. Nam Seres Æthiopica gens est, & Ser fluvius insulam Seriam in mari rubro efficiens, & Seres oppidum in vicinia Ægypti. Verum quis credat Sethum, aut Sethi filios in Æthiopiam penetrasse, cum vix credibile sit, ante Diluvium, Asia excessisse quemquam? Opinabar ipse quoque Siriadem terram dictam Ægyptum, quasi Niliacam: Nilus enim est Siris. At propius vero videtur signari a Josepho (*b*) Syriam illam, quam ad Cophenem fluvium ipse alibi locat: vel legendum σειριάδα, ut intelligatur Schirath, locus in Galgalis, in quo fuisse *pesilim*, τὰ γλυπτά, *lapides sculptos* docet nos liber Judicum (*c*). Quæ verisimillima est conjectura amplissimi Vossii (*d*), quem & pro sua singulari virtute summopere colo, & pro veteri nostra necessitudine valde amo.

XVI. Aristotelem cum Judæo quodam in Asia fuisse conversatum, Clearchus Aristotelis discipulus memoriæ prodidit. Frequens quippe fuit hoc tempore Græcorum consuetudo cum Judæis, qui & bellis interfuerunt Alexandri, & sub eo, ipsiusque successoribus stipendia meruerunt. Verba Clearchi recitant Josephus (*e*), & Eusebius (*f*). Itaque Aristoteles rerum omnium causam esse dixit Deum, & Materiam; quod ex eodem fonte, Mosis videlicet doctrina, quippe adulterata & corrupta, videtur esse profectum, unde sententiam eamdem hausisse Platonem diximus, qui & Ideam præterea addidit: eamdem hauserunt & Stoici (*g*). Idem post principem Deum Deos alios inferiores, sub intelligentiam tantum cadentes posuit, Angelos nimirum; Auctore Mose, vel aliis certe Scriptoribus sacris. Denique in libello de Mundo vetustam quamdam ait esse doctrinam, quæ Deum rerum omnium conditorem, & servatorem esse statuit, quod ad Mosem utique videtur pertinere. Promtum ergo & facile fuit Aristobulo Judæo ostendere, ex Mose, & Prophetis Peripateticam Philosophiam manasse; quod factum ab eo testatur Clemens Alexandrinus (*h*).

XVII. Æqualis fuit Aristotelis Hecatæus Abderita, qui de Judæis librum reliquit. Hujus quoque extabat liber de Abrahamo: quem librum Historiæ hujus Judaicæ partem fuisse opinantur quidam. Horum accedo sententiæ: nam non ad Abrahamum solum, sed & ad Ægyptios quoque pertinebat hic Hecathæi liber, ut cognoscitur ex Clementis quinto Stromate. Hæc autem historia Judæorum instituta ita probabat, ut vel religionem Judaicam eum esse amplexum suspicatus sit Herennius Philo, vel librum certe suppositum esse: futili sane, & inani conjectura. Quid enim mirum, hominem eruditum, Alexandri, & Ptolemæi Lagidæ æqualem ac socium, ac proinde cum Judæis sæpe conversatum, res eorum voluisse cognoscere, quæ magnam antiquitatis, ac veritatis speciem præ se ferebant, cognitas magni, ut debuit, fecisse, dignasque censuisse, quæ ad notitiam Græcorum venirent. An æqua causa hæc est, cur moveatur de Auctore controversia? Pari ergo jure veniant in dubium tot prisci Scriptores, quos in testimonium adducunt Josephus, Clemens, & Eusebius, tanquam antiquitatum Judaicarum peritos, & Judaicæ gentis fautores. Narrabat præterea hoc opere Hecatæus, quomodo erga suas leges affecti essent Judæi, easque constanter & fortiter retinerent: id quod ajebat se ab Ezechia summo eorum Pontifice audivisse, qui gentis suæ instituta, & vitæ rationem e libro, in quo descripta hæc erant, audiente se prælegebat. Librum hunc autem, Mosaicum volumen esse ajo. Causam idem alibi affert, cur neque Mosaicæ Legis, neque memoratorum in ea virorum meminerint Historici, vel Oratores, vel Poëtæ; quod nempe sacra mysteria ore impuro enuntiari minime liceat.

Quæ

(*a*) Antiquit. Lib. I. cap. 3. (*b*) Antiquit. Lib. I. cap. 7. (*c*) III. 19. 26. (*d*) De ætat. Mundi, cap. 10.
XVI. Aristotelis. (*e*) Lib. I. contr. Apion. (*f*) De Præp. Ev. Lib. IX. cap. 5. & 6. (*g*) Clem. Alex. Strom. 1.
(*h*) Strom. 5. XVII. Hecatæi Abderitæ.

Digitized by Google

Quæ quidem rei non veræ vera ratio est: quam multorum enim scriptis celebrata sit Judaica Lex, satis indicat hæc a nobis instituta disquisitio.

XVIII. Conuphidem in Ægypto audiit Eudoxus Cnidius. Illic autem ex Columnis Mercurii Philosophiam didicisse ipsum commemorat Jamblichus. Atqui Columnas illas Lege Mosis ac doctrina fuisse inscriptas non infelici conjectura supra deprehendimus.

XIX. Nec prætereundus hic est Megasthenes, a quo condita est Indicarum rerum Historia, qui postquam ad Orientis intima penetravit Seleuci Nicanoris temporibus, opus suum condidit; in quo cum scripserit naturæ historiam perspectam Judæos habuisse, Mosin Genesin manifesto visus est indicare.

XX. Sequitur Chaldaicæ historiæ florentissimus scriptor Berosus, quam ex vetustis quidem Annalibus Chaldæorum collegit. Attamen de generis humani corruptela & effuso puniendis hominum noxis Diluvio, deque Arca in Armeniæ verticesdelata, qua sobolis humanæ reparator Noachus servatus est, ita differit, ut a Mose plurima, vel ipsum, vel quos secutus est Annales, habuisse appareat. Atque hunc subinde assectati sunt Abydenus, & Alexander Polyhistor, ex quorum ruderibus Mosaici auri ramenta eruemus.

XXI. Demus ergo hic locum Abydeno, qui idem videtur ac Abydenus ille Palæphatus, Aristotelis, ut ferunt, amasius: uterque enim in scribendis historiis industriam suam exercuit; & ut hic Arabica, Cypriaca, & Deliaca scripsit, ita ille Assyriaca, Medica, & Chaldaica, paris argumenti res ac tituli. Nec moror varietatem scripturæ in nomine hoc exprimendo, quam observavit Scaliger (*a*): nam ea ex inolito in veteribus libris iotacismo provenit. Fragmentum porro insigne ex ejus Assyriacis, & Medicis affert Eusebius in libris de præparatione Evangelica (*b*); in quo Diluvii Noachici, Arcæ ad Armenios montes appellentis, & avium inde emissarum casus, turris quoque Babylonicæ historia, ita narrantur, ut Mosem tanquam per nubila facile agnoscas.

XXII. Quod Mosem Græce loquentem audimus in interpretatione Septuaginta Senum, id Demetrio Phalereo debemus. Hoc enim Auctore & incentore egregia hæc, & memorabilis opera ad literarum sacrarum illustrationem collata est. Ex quibusdam Josephi verbis adversus Apionem (*c*), existimari possit aliquid de Judæis scripsisse; sed si veris locum damus, videtur illic Josephus Phalereum Demetrium confudisse cum Demetrio Judæo, qui de Judæorum regibus dissertationem edidit. Quod & a viris eruditis alias peccatum est.

XXIII. Hic recensendi celeberrimæ hujus Librorum sacrorum Interpretationis Græcæ Auctores Septuaginta, & ipse rei narrator Aristeas: cujus tamen nomine inscriptum quod extat opus, genuinum esse contendere nolim. Interpretationis quoque hujus historiam, & Auctores in controversiam revocari scio. Sed ne ipsi quidem sententiæ receptæ oppugnatores, negant sub Ptolemæo Philadelpho Græcis literis explicatos esse Libros sacros. Et ex Prologo Ecclesiastici manifestum est ante tempora Ptolemæi Evergetis extitisse Græcam interpretationem Legis, & Prophetarum. Atque hoc mihi in præsentia satis est.

XXIV. De numero Septuaginta horum Interpretum fuisse Ezechielum unum, Judaicarum tragediarum Poëtam, quibusdam persuasum esse video. Certe non Eusebium solum (*d*), & Clementem Alexandrinum (*e*) præcessit ætate, sed & Alexandrum Polyhistorem, qui fuit L. Sullæ æqualis; & Demetrium Judæum, qui ex ejus scriptis fragmenta depromit apud Eusebium. Vixisse autem Demetrium hunc, inter Ptolemæos, Philopatora, & Lathyrum, paulo post patefaciam. Drama ejus hodieque extat, ἐξαγωγὴ inscriptum, quo Hebræorum exitus, duce Mose, explicatur.

XXV. At Manethos Sebennyta in Ægyptiaca Historia luculentam Mosaicarum rerum collegit memoriam, sive ex sacris Columnis a priore Thoyth positis, sive potius ex libris sacris, qui ex Columnarum inscriptionibus fuerant expressi. Hæc antem supra demonstravi fuisse ex Mosaicis libris delibata. Consulito ergo fragmenta Scriptoris hujus apud Josephum (*f*), Israëlitici populi historiam a Mose traditam, quanquam fabulis aliquot infuscatam, reperies. Sed & Mosis

Ipsius

XVIII. Eudoxi. XIX. Megasthenis. XX. Berosi. XXI. Abydeni. (*a*) In Eus. Chr. (*b*) Lib. IX. cap. 12
XXII. Demetrii Phalerei. (*c*) Lib. I. XXIII. Septuaginta Interpretum Scripturæ sacræ & Aristeæ.
XXIV. Ezechieli. (*d*) De Præp. Ev. Lib. IX. cap. 28. (*e*) Str. 1. XXV. Manethonis. (*f*) Lib. I. cont. Apion.

ipfius meminit nominatim, quem leges Hebræis pofuifse, & Ofarfiphum efse dictum narret, at genere Heliopoliten fuifse mentitur.

XXVI. Meminit & Mofis Philocorus Athenienfis, tanquam vetuftiffimi Judæorum ducis. Id difcimus ex Juftini Parænefi. Vixit autem Philocorus Ptolomæi Philopatoris temporibus.

XXVII. Librorum Mofis explanationem lucubravit Ariftobulus Judæus, Peripateticus Philofophus. Unum hunc quoque de Septuaginta Interpretum numero fuifse comminifcitur Anatolius apud Eufebium *(a)*, quod temporum ratio non patitur; nam Ptolemæi Philometoris magifter fuit, eique opus fuum infcripfit, atque inde nonnulla profert Clemens Alexandrinus *(b)*; nec alius eft ab eo cujus mentio fit libro Machabæorum pofteriore *(c)*; uti quidem cenfent Clemens Alexandrinus *(d)*, & Eufebius *(e)*; fed reclamante Scaligero *(f)*, & aliis poft Scaligerum nonnullis. Multum hic operæ, ac ftudii in literis facris pofuit, & Judæorum Legem plurimum Pythagoræ, Platoni, ac Peripateticis Philofophis inftrumenti ad veri difquifitionem fubminiftrafse oftendit, & ante Ptolemæum Philadelphum Græcam Mofis interpretationem extitifse. Verba ipfius in volumina fua Clemens *(g)*, & Eufebius *(h)* retulerunt.

XXVIII. Ptolemæi Epiphanis ævo floruit Polemon, e cujus Græcanica hiftoria infigne affert monumentum Africanus, de exitu Ifraëlitarum ex Ægypto. Africani verba ipfa & in Cronicis Canonibus, & in libris de præparatione Evangelica confecravit Eufebius *(i)*. Mofis ipfius, tanquam ducis Judaicæ gentis diferte meminifse Polemonem fcribit Juftinus in Parænefi, & ex Juftino Cyrillus ad verfus Julianum.

XXIX. Subnectendus huic Eupolemus, quem quoniam laudat apud Eufebium *(k)* Alexander Polyhiftor, fequitur antiquiorem fuifse Sullæ temporibus. Certe hunc ipfum efse Eupolemum filium Johannis, quem ad Romanos fœderis ineundi caufa mifit Judas Machabæus *(l)*, multa perfuadere pofsunt; nam & tempora congruunt; etenim quinto Demetrii Soteris anno, Ptolemæi vero Evergetis duodecimo videtur hiftoriam fuam contexuifse, ut apparet ex προθεσμίας ab illo petita, quam notat Clemens Alexandrinus *(m)*. Unicus me movet Jofephi locus *(n)*, quo inter Græcos locat Eupolemum, & Philonem Seniorem, & Libros facros neutiquam ipfis lectos fuifse fatetur. Sed tamen videtur Græcos eos dixifse, quia Helleniftæ erant. Ait deinde non potuifse ipfos fancta Volumina fatis accurate perfequi, quia propter linguæ fanctæ ignorationem, quam pauci omnino hoc ævo callebant, ad exemplaria Hebraica non poterant recurrere. Fieri fane potuit, ut cum animum appulerunt ad fcribendam hiftoriam, non tam Veterum commentariis, & prifcis inhærerent memoriis, quam traditionibus πατροπαραδότοις *(propagatis a Patribus)* vel famigerationibus: quod fcriptores faciunt nimis multi. Quid fi aperte dicamus hic hallucinatum Jofephum, cum inter Græcos Eupolemum recenfet, quem Hieronymus *(o)* Judæum fuifse afseverat, perinde ut Ariftobulum & Demetrium? Sed & in hoc Demetrio errafse videtur Jofephus, cum Phalereum eum efse putavit, qui longe alius eft, Judæus nempe, & qui de Judæorum regibus fcripfit, uti mox declarabimus. Eupolemum Mofis, & Judaicæ gentis antiquitatem retuliffe in literas, itidem ut a Jofepho factum eft, tradit ibidem Hieronymus. Illuftria ejus fragmenta profert apud Eufebium *(p)* is quem dixi Polyhiftor. Mofem ille alicubi fcripfit primum fapientem fuiffe, cum tamen Abrahamum reliquos fapientia præftitiffe antea dixiffet. Sed notabile imprimis habet illud, falfum licet, Judæis primum Mofem literas tradidiffe, Judæos Phœnicibus, Phœnices Græcis. Verius hoc adjicit, primum leges Judæis Mofem pofuiffe.

XXX. Celebratus ab Alexandro Polyhiftore apud Eufebium *(q)* Demetrius ille fupra a me memoratus, quem Judæum fuifse, itidem ut Ariftobulum, & Eupolemum, indicat Hieronymus *(r)*, & Mofis ac Judæorum ἀρχαιογονίαν *(antiquitatem)* demonftrafse, quemadmodum e Jofepho factum eft.

Librum

XXVI. Philocori. XXVII. Ariftobuli Judæi. *(a)* Hift. Eccl. Lib. VII. cap. 32. *(b)* Strom. 1. *(c)* I. 10. *(d)* Str. 5. *(e)* Præp. Ev. Lib. VIII. cap. 9. *(f)* In Euf. Chr. *(g)* Str. 1. & 5. *(h)* Præp. Ev. Lib. XIII. XXVIII. Polemonis. *(i)* Lib. X. XXIX. Eupolemi. *(k)* Præp. Evang. Lib. IX. cap. 17. *(l)* 1. Mach. VIII 17. & 2 IV. 11. *(m)* Strom. 1. *(n)* Contr. Apion. Lib. I. *(o)* De Scrip. Eccl. in Cl. Alex. *(p)* Præp. Evang. Lib. IX. cap. 17. 26. 30. & feq. XXX. Demetrii Judæi. *(q)* Præp. Evang. Lib. IX. *(r)* De Script. Eccl. in Clem. Alex.

Digitized by Google

Librum de Judæorum regibus fortaſse ſignificat, quem ab ipſo lucubratum eſse narrat Clemens Alexandrinus (*a*). Quibus temporibus vixerit, ignoratur vulgo. Mihi certe conſtat inter Ptolemæi quarti, ſive Philopatoris, & Ptolemæi Lathyri ætatem floruiſse. Hujus enim ætate vixit Alexander Polyhiſtor, a quo citatur; illius vero meminit Demetrius ipſe in fragmento quod affert Clemens Alexandrinus. Longe ampliora hoc fragmenta, ex Alexandri illius libris deprompta ſervavit Euſebius (*b*), quibus Jacobi profectio in Meſopotamiam, & reliqui ipſius, filiorumque ac nepotum caſus ad mortem uſque continentur; nec non & Moſis fuga in Madianitarum regionem ad Jethronem, ejuſque cum Sephora conjugium; ac mirifica item virtus, qua amaros fontes conjecto ligno dulces effecit in Mara; unde in Elim profectus eſt, ubi duodecim fontes & ſeptuaginta palmas reperit. Atque hæc accurate ad Moſaicæ ſcriptionis veritatem exacta ſunt. Perperam, ut dixi, confunditur a Joſepho (*c*) Demetrius ille Judæus cum Phalereo: nam conjungitur illic cum Philone Seniore, & Eupolemo, qui Judæi fuerunt, quemadmodum ab Hieronymo (*d*) quoque cum Eupolemo & Ariſtobulo conſociatur, & a Clemente Alexandrino (*e*) cum Philone Seniore. Cum ergo Demetrium Judæum illi ſignificaverint, debuerat idem a Joſepho ſignificari.

XXXI. Cleodemum præterea, qui & Malchus dictus eſt, laudat Alexander idem Polyhiſtor, apud Joſephum (*f*), Prophetam quoque appellat, & juxta Moſis narrationem hiſtoriam Judæorum elaboraſse ait: tum ſubjicit ejus fragmentum de liberis Abrahami, ex Chætura natis.

XXXII. Theodoti quoque auctoritate ſe tuetur Alexander Polyhiſtor, & ex ejus libro de Judæis particulas depromit verſa oratione ſcriptas: unde librum hunc non aliud fuiſse colligas, quam Moſaicæ hiſtoriæ metricam expoſitionem. Narrantur illic, Jacobi in Meſopotamiam ad Labanem profectio, duplex ibi cum Lia, & Rachele conjugium, undecim marium liberorum, & puellæ unius procreatio; reditus Jacobi ad ſuos, Dinæ ſtuprum, Sichemo, ac Sichemitis illatus a Symeone, & Levi, reliquiſque Dinæ fratribus interitus. Quibus demum Joſephi caſus ſubjuncti erant. Atque ea penitus ad mentem Moſis, neque ulla re diſcrepantia. Plane is ipſe eſt, quem Joſephus primo contra Apionem Judæorum meminiſse ait οὐ παρέργως (*non obiter*). Eumdem eſse qui res Phœnicum Phœnicia lingua proſecutus eſt, & Sanchoniathonis continuavit hiſtoriam, quique Græce a Læto redditus eſt, ut extat apud Tatianum (*g*), viri graves & eruditi affirmarunt (*h*). Ego vero vix credere auſim tantum in Phœniciæ & Græcæ linguæ facultate potuiſse, ut geminam hiſtoriam utraque lingua conderet. Et vero præter nominis ſimilitudinem nulla cauſa eſt, cur id ſibi perſuadeat quiſquam.

XXXIII. Laudat & Philonem Seniorem Alexander Polyhiſtor. De regibus Judæorum ſcripſiſse illum, & alia ac Demetrium de iis ſenſiſse, teſtis eſt Clemens Alexandrinus (*i*). Citantur a Polyhiſtore apud Euſebium (*k*) libri ejus de Hieroſolymis, ex iiſque nonnulla depromuntur fragmenta, numeris poëticis adſtricta, quibus Abrahamus, Iſaacus, Jacobus, & Joſephus celebrantur. Sive autem is Auctor eſt libri Sapientiæ, qui Salomonis nomen præfert, quod nonnullis Scriptorum veterum perſuaſum fuiſſe affirmat Hieronymus (*l*) ſive eum collegit ſolum & deſcripſit, quod communi ſententiæ magis eſt conſentaneum; ſive liberiori interpretatione expoſuit, quod mihi videtur probabilius, Moſis libros compilaſſe credi poteſt, & multa in hunc librum tranſtuliſſe. Judæum fuiſſe notat Hieronymus (*m*). Unde erroris manifeſtus eſt Joſephus (*n*), qui in Græcorum ſeriem conjecit, & Codicem ſacrum legere ipſum non potuiſſe ait: vel ita certe exponendus eſt Joſephus, uti expoſuimus ſupra, cum de Eupolemo ageremus; nempe cum eſset Hebraicæ linguæ imperitus Philo, Hebraico exemplari uti non potuiſse.

XXXIV. Fuit æqualis Ptolemæi Lathyri ſæpe jam laudatus Alexander Polyhiſtor, qui non plurimas ſolum Moſaicæ hiſtoriæ partes e ve-

(*a*) Strom. 1. (*b*) Præp. Ev. Lib. IX. cap. 21. & 29. (*c*) Lib. I. contr. Apion. (*d*) De Script. Eccl. in Clem. Alex. (*e*) Strom. 1. XXXI. Cleodemi. (*f*) Antiq. Lib. I. cap. 16. XXXII. Theodoti. (*g*) Or. contr. gent. (*h*) Voſſ. de Hiſt. Gr. Lib. III. Boch. Chan. Lib. II. cap. 17. XXXIII. Philonis Senioris. (*i*) Strom. 1. (*k*) Præp. Ev. Lib. IX. cap. 20. & 24. (*l*) Præf. in Lib. Salom. (*m*) Præf. in Lib. Salom. (*n*) Lib. I. contra Apion. XXXIV. Alexandri Polyhiſtoris.

e vetuſtis auctoribus excerptas Commentariis ſuis complexus eſt, velut ex Beroſo Coſmogoniam, figmentis licet deformatam, & Diluvii, ac Arcæ Noachi in Armenios montes delatæ, & avium ad explorandam aquæ altitudinem emiſſarum hiſtoriam: ex Eupolemo vero, Artapano, Cleodemo, & Demetrio, turris Babylonicæ ædificationem, Abrahami ex Ur Chaldæorum profectionem in Phœniciam, e Phœnicia in Ægyptum, famis tolerandæ cauſa, Pharaonis amorem adverſus Saraiam, Abrahami victoriam ex Loti hoſtibus, oblata ei a Melchiſedeco dona, liberos ejus ex libera & ex ancilla ſuſceptos, ex priore nempe Iſaacum, quem Riſum nominat (quippe id ſonat vox Iſaac;) Inchoatum Iſaaci, non conſummatum ſacrificium; alios etiam ex Chætura genitos liberos; tum deinde accuratam Jacobi, & liberorum ac nepotum ejus hiſtoriam, ad Moſem uſque & Aaronem, Chami etiam, Chanaani, Meſraimi, Enochi quoque, & Mathuſalæ mentionem; poſtmodum ſtuprum Dinæ, & Sichemi interitum ex Theudoto; ſed Moſis etiam Judaicæ Legiſlatoris res geſtas, Moſemque ipſum, ut antiquum Judæorum ducem laudat. Quæ cum ita ſint, comminiſci ſane non poſſum, quo Auctore, qua ve ratione ſcripſerit, Judæorum Legem opus eſſe Hebrææ mulieris, cui nomen Moſo. Quanquam & ſexum utrumque ab exoticis Scriptoribus Moſi tributum fuiſse infra oſtendemus.

XXXV. Apollonio Molonis gravem impingit calumniæ & ſycophantiæ dicam Joſephus, quod leges a Moſe ſancitas, Moſemque adeo ipſum fictis criminibus, & probris vexarit. Errorem quoque ejus notat in aſſignando tempore exitus Judæorum ex Ægypto; & diluit demum oblatas ab eo adverſus Judæos criminationes, quod alienos ritus, & falſas reliquarum gentium de Deo opiniones repudiarent. Apollonium Molonis dixi, non, ut Joſephus *(a)* ipſe eum appellat, Apollonium Molonem: quare Apollonium Molonis, qui μαλακὸς dictus eſt, cum Molone perperam confundit; quos eſse diſtinguendos docet Strabo *(b)*.

XXXVI. Moſem noverat & Caſtor, ſive Rhodius, ſive Galata, Dejotari gener, & inter eos recenſetur a Juſtino *(c)*, qui Moſis tanquam vetuſtiſſimi Judæorum principis meminerunt.

XXXVII. Memorabili teſtimonio Moſem Diodorus Siculus *(d)* proſequitur, quo & virtutes ejus prædicat, & ait primum Ægyptiis leges poſuiſse. Verba Diodori referunt Juſtinus *(e)*, & Cyrillus *(f)*, verum variante ſcriptura: ſic enim legitur in vulgatis Diodori codicibus: Μετὰ γὰρ τὴν παλαιὰν τοῦ κατ' αἴγυπτον βίου κατάστασιν, τὴν μυθολογουμένην γεγονέναι ἐπί τε τῶν θεῶν, καὶ τῶν ἡρώων, πεῖσαί φασι πρῶτον ἀγράπτοις νόμοις χρήσασθαι τὰ πλήθη βιῶν τὸν Μνεύην, ἄνδρα καὶ τῇ ψυχῇ μέγαν, καὶ τῷ βίῳ κοινότατον τῶν μνημονευομένων. *Nam poſt vetuſtum hoc in Ægypto vivendi genus, quod Deorum & Heroum ævo viguiſſe fertur, primum Mneven ajunt, magni animi virum, & inter celeberrimos de vita præclare meritum, vulgi multitudini perſuaſiſſe, ut legibus uteretur non ſcriptis, ad eaſque vitam accomodaret.* Ita vero habent edita exemplaria Juſtini: πεῖσαί φασιν ἐγγράφοις νόμοις πρῶτον χρῆσθαι τὰ πλήθη καὶ βιῶν Μωϋσῆν ἄνδρα καὶ τῇ ψυχῇ μέγαν, καὶ τῷ βίῳ ἱκανώτατον μνημονευόμενον. Paria fere habet Cyrillus, qui hunc Juſtini locum videtur, cum ſcriberet, reſpexiſſe. Certe utrum, Μνεύην, an Μωϋσῆν, ſcripſerit Diodorus, dubitatio eſt. Verum quomodocunque legas, parum intereſt, cum Mneves, ſeu Mnevis, ipſe ſit Oſiris; Oſiris autem, ipſe Moſes: quod ſuo loco demonſtrabitur. Videtur id quidem ignoraſſe Diodorus, &, ne verum diſſimulem, Μνεύην, ſcripſiſſe; nam paulo poſt Moſem inter latores legum nominatim recenſet. Sed nihil adverſus verum valere debet Diodori ignoratio; cum præſertim poſt fabuloſa Deorum, & Heroum tempora leges tuliſſe dicat Mneven, virum magnum, quem & alibi Menam appellat: quæ tamen nomina diverſa ſunt, & originis diverſæ. Atque hoc Moſi aptius convenit, qui vere vir magnus fuit, quam Heliopolitano illi Deo, qui vir dici non potuit, cum Deus eſſet. Mnevis ille, ſeu Menas Diodori *(g)*, Men appellatur ab Herodoto *(h)*, Minæus a Joſepho *(i)*, Minisa Plutarcho *(k)*, Menis ab Æliano *(l)*, Maneros a Julio Polluce *(m)*, qui & eum Muſarum diſcipulum vocat, quod Moſes, ſeu Mercurius lite-

I rarum

XXXV. Apollonii Molonis. *(a)* Lib.II. contr.Apion. *(b)* Lib.XIV. XXXVI. Caſtoris Rhodii. *(c)* Paræn. XXXVII. Diodori Siculi. *(d)* Lib.I. *(e)* Paræn. *(f)* Lib.I.contr.Julian. *(g)* Lib.I. *(h)* Lib.II.c.99. *(i)* Antiq.Lib.VIII.c.2. *(k)* De Iſid.& Oſir. *(l)* De anim. Lib.XI.c.10 & 40. *(m)* Lib.IV.c.7.

tarum repertor habitus sit, & Musicæ artis peritus. Quam ob causam & Apollo μουσηγέτης *Musarum dux* dictus est, & Bacchus quoque, quos Mosis esse typos ostendemus. Adstipulantur nostræ conjecturæ sequentia Diodori verba, quibus ait finxisse Mnevense leges illas accepisse a Mercurio, qui Moses est. Porro non ἀγράπτοις, sed ἐγγράφοις, vere legitur apud Justinum, & Cyrillum: alioqui legumlatores Ægiptios recensens Diodorus, primum notasset Auctorem ἐγγράφων legum, haud secus ac ἀγράπτων. Præterea si primus leges ἀγράπτους Ægyptium posuit Mneves, quibus ante Mnevem legibus usos eos dicemus? nam credibile non est exleges penitus vixisse per octodecim annorum millia, dum a Diis, & Heroibus, prout habent ipsorum tabulæ, regerentur. Subjungit Diodorus commentum esse Mneven leges suas sibi a Deo traditas, quemadmodum & Minoëm, & Lycurgum, & Zatraustem, & Zamolxim παρὰ δὲ τοῖς ἰουδαίοις Μωσῆν τὸν ἰαὼ ἐπικαλούμενον θεόν εἴτε θαυμαστὴν καὶ θείαν ὅλως ἔννοιαν εἶναι κρίναντας, τὴν μέλλουσαν ὠφελήσειν ἀνθρώπων πλῆθος, εἴτε καὶ πρὸς ὑπεροχὴν καὶ δύναμιν τῶν εὑρεῖν λεγομένων τοὺς νόμους ἀποβλέψαντα τὸν ὄχλον, μᾶλλον ὑπακούσεσθαι διαλαβόντας. Hoc sibi vult Diodorus, latores illos legum, eas a Diis sibi traditas finxisse, sive quod mirabilem & divinam prorsus eam existimarent esse cogitationem, quæ hominibus tanta futura esset usui: sive quod libentius obtemperaturam arbitrarentur multitudinem, dum ad Auctores legum tanta dignitate, & potestate pollentes respicerent. Hæc autem quamvis aperta, & perspicua, parum tamen videtur intellexisse sanctissimus Martyr Justinus, apud quem ita conceptus est ille locus: Παρὰ μὲν τοῖς ἰουδαίοις μωϋσῆν τὸν καλούμενον θεὸν, ὡς θαυμαστὴν καὶ θείαν ὅλως ἔννοιαν εἶναι κρίναντος τὴν μέλλουσαν ὠφελήσειν ἀνθρώπων πλῆθος, ὅτι καὶ πρὸς ὑπεροχὴν καὶ δύναμιν τῶν εὑρεῖν λεγομένων τοὺς νόμους ἀποβλέψαντα τὸν ὄχλον, μᾶλλον ὑπακούσεσθαι διαλαβόντος. Hæc sensu a superioribus discrepant: Nam sibi volunt Mosem apud Judæos Dei nomen fuisse consecutum, sive quod a divina mente profectas crederent leges hominibus adjumento futuras; sive quod promtiores ad obsequium homines fore censerent, si ad eorum præstantiam, & virtutem oculos intenderent, qui repertores legum habebantur. Atque hanc lectionem secutus est Cyrillus: sed vitiosam, ut videtur, & corruptam. Constat tamen ex hoc loco, cognitum saltem Diodoro, & memoratum Mosem, Judaicæ gentis legumlatorem, & Dei Jao, sive Jehova nomen invocantem, quæ ad hujus disputationis propositum sufficiunt. Sed & splendidioribus præterea Mosem celebravit præconiis, quæ ex libris sequentibus excerpsit Photius (*a*): quanquam plurimis dehonestata fabulis, in Judæorum contumeliam, ut mos erat Ethnicorum, vel odio gentis, vel veritatis ignoratione. In eo autem quod adjecit Diodorus, hæc habuisse se ex Hecatæo Milesio, vel diligentiam requiras, vel candorem. Nam Hecatæum Abderitam secutus est, non Milesium. Nisi id Photii peccatum est, qui quod multa ex Milesio prompsisse Diodorum sciret, indidem quoque petita hæc esse ratus est, quæ habuisse se significaverat Diodorus ex Hecatæo, non adjecta patriæ notatione. Præterea cum Judaicis rebus usque adeo faverit Abderita, ut vitio id ipsi datum sive ab Herennio Philone, quis putet tam vanis, tamque injuriosis criminationibus eos appetiisse, quorum disciplinam moresque probabat?

XXXVIII. Claruit Augusti ætate Ægyptiacæ conditor historiæ Chæremon, qua Hebræos narrat excessisse ex Ægypto, duce Mose: sed narrationibus suis mendacia aspergit; uti fieri solitum ab aliis: velut cum Josephum Mosi expeditionis hujus comitem adjungit.

XXXIX. Tulit eadem ætas Trogum Pompejum laudatissimum Historicum, cujus opus in epitomen contraxit Justinus, Antonini Pii temporibus. Paucis ille complexus est gesta Mosis, at ea tamen aliquot fabulis inquinavit. Quæcunque tamen affert Trogus, utcunque adulterata, ex Mosaicis tamen adytis deprompta esse liquet. Notabile hoc præ aliis, quod Judæis Sacerdotibus justitiæ religione temperatæ testimonium præbet.

XL. Herodis, & Augusti familiaritate floruit Nicolaus Damascenus, Auctor Historiæ universalis: qui cum & Syrus esset, & Herodis Judæorum regis amicus, res profecto Judaicas ignorare non potuit. Ex hac ergo ipsius Historia narrationibus suis confirmandis testimonia quædam affert Josephus. Celebratissimum illud est, quod Mosis Judæorum

(*a*) Cod. 244. ex Diod. Lib. XL & XXXIV. XXXVIII. Chæremonis. XXXIX. Trogi Pompeji, & Justini. XL. Nicolai Damasceni.

rum legislatoris libros advocat. In ea de Arca Noachi agens, & Armeniæ monte ad quem appulit, appellari ait montem hunc, βαρίδα. Ab Arca ipsa ita dictum vere existimabat Scaliger (a); naves enim βαρίδες, appellabantur: & religionibus ac templo consecrata fuit ab incolis illa Baris: cujus vocis originem, vulgo ignorabilem; docuit me Æschyli Scholiastes. Is ad hæc Æschyli (b) verba: Ξέρξης δὲ πάντ' ἐπέσπε δυσφρόνως βαρίδεσσι ποντίαις, sic disserit: ὁ Ξέρξης δὲ πάντα τὰ κακὰ δηλονότι ἐπέσπε, καὶ ἐπεσπάσατο ταῖς βαρίδεσσι ναυσὶ, ταῖς ἀπὸ τῆς Βάρεως οὔσαις, ἥ τις ἐστι πόλις περσίδος, ἐξ ἧς καὶ αἱ νῆες βαρίδες. *Xerses autem mala videlicet omnia oppetiit, & attraxit navibus Baridibus, Bari profectis, quæ Persiæ urbs est, ex qua & naves Barides dictæ.* A Persis transiit ea vox ad Jonas, ut intelligitur ex Corinthi libro de dialectis: hinc ad Græcos, & Latinos. Sed hæc obiter.

XLI. Hoc ævo vixisse videtur Ptolemæus Mendesius, qui res Ægyptias tribus libris complexus est. Minime ille quidem Hebræorum præeunte Mose exitū ex Ægypto prætermisit, quem ad Amosios regis Ægypti tempus retulit. Verba ipsius repræsentavit Apion, ex Apione Clemens Alexandrinus (c). Meminerunt eorumdem Justinus in Paræenesi, Tatianus, Africanus apud Eusebium (d), & Cyrillus (e).

XLII. Huic subjiciemus Strabonem, virum pretii quantivis, qui de Mose, & Judæis summo candore disseruit. Scribit enim (f) profanos Ægyptiorum mores exosum Mosem, collecta ingenti piorum hominum multitudine concessisse in Judæam, illicque fixis sedibus, & sanctis Dei colendi ritibus institutis, adjectoque potissimum, & ejurato idolorum cultu, non tam vi & armis, quam pietate imperium confirmasse: verum in pejus deinde vergentibus Judæorum animis, puram religionem superstitionibus fuisse labefactatam; & quæsitum sanctitate, ac integritate vitæ imperium gentem nefariam tyrannide & latrociniis auxisse. Falsa quidem veris nonnulla admiscet, sed viro veritatis amanti, ac res ab aliis sibi traditas ingenue referenti condonanda.

XLIII. Quæ a Ptolemæo Mendesio acceperat, non retulit modo Apion Grammaticus, sed suo etiam assensu comprobavit, pessime licet erga Judæam gentem affectus, quam & scriptis proscidit. Mosem igitur Judæis Ægyptum fugientibus prælvisse fatetur, cum Argis Inachus, Amosis in Ægypto regnaret. Itaque eum in testimonium adducit Justinus (g); adducunt & Tatianus, & Africanus apud Eusebium (h). Verba ipsa exhibet Clemens Alexandrinus (i). Verum longe plura affert Josephus (k) ex libris Grammatici hujus, qui sincerum licet veritatis vas incrustare tentet, Mosis tamen res gestas mirifice confirmat.

XLIV. Huc conferendi, Philo Judæus Apionis hujus æqualis, qui eruditissimis lucubrationibus Mosem illustravit; Flavius Josephus Judaicarum Antiquitatum vernaculus vindex, qui Vespasiani, ac Titi præcipue temporibus enituit; & Justus Tiberiensis Josephi æqualis, & adversarius, qui Chronicon regum Judæorum scripsit, & a Mose auspicatus est.

XLV. Cuinam vero potissimum ætati tribuendi sint Auctores apocryphorum librorum Esdræ, tertii & quarti; item tertii Machabæorum, incertum est: neque vero hæc est præsentis loci tractatio. Constet modo expressas in iis Mosaici operis notas extare.

XLVI. Arcano Mosis volumine Judaicum jus contineri, atque a Judæis edisci, servari, & metui, scriptum reliquit Juvenalis (l).

XLVII. Columbæ e Deucalionis arca ad explorandam tempestatem emissæ meminit Plutarchus (m). Atque id quidem vel a Mose sumpsit ipse, vel quod potius existimaverim, ab aliis qui a Mose sumserant. Quanquā ex sacris Libris suos ipsum, & Plotinum, & Numenium, & alios complures, exornasse vult Theodoretus (n). Quæcunque certe de Typhone narrat in libro de Iside, & Osiride, ad Mosem pertinere, & nos dicemus infra, & alii demonstrarunt: velut cum ait Typhonem Asino vectum per dies septem fugisse, & liberos demum Hierosolymum, & Judæum genuisse. Quippe legitur in Exodo (o):

I 2 *Tulit*

(a) Ad Fragm. (b) Pers. v. 552. XLI. Ptolemæi Mendesii. (c) Strom. 1. (d) Præp. Evang. Lib. X. cap. 10. (e) In Jul. Lib. I. XLII. Strabonis. (f) Lib. XVI. XLIII. Apionis. (g) Paræn. (h) Præp. Evang. Lib. X. cap. 10. (i) Strom. 1. (k) Lib. II. in Apion. XLIV. Philonis, Josephi, & Justi Tiberiensis. XLV. Auctorum libri tertii & quarti Esdræ, & tertii Machabæorum. XLVI. Juvenalis. (l) Sat. XIV. XLVII. Plutarchi. (m) Lib. Terr. an aquat. anim. calid. (n) De curand. Græc. aff. Serm. 2. (o) Exod. IV. 20.

Tulit Moyses uxorem suam, & filios suos, & imposuit eos super asinum. Post sex dierum fugam, septimo conquievisse Mosem fabulantur Trogus (*a*), & Apion (*b*). Idem habet Tacitus (*c*), atque id præterea, Judæorum *exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo, ac Juda, proximas in terras exoneratam*. Scribit ibidem Plutarchus ex Phrygum hystoriis Typhonem filium fuisse Isaaci, qui fuit Herculis filius. Comitem quoque eum adjungit Æthiopissæ Reginæ; hoc est, ut videtur, Sephoræ, quæ filia fuit Raguelis, horum locorum reguli, juxta Artapanum, Exechielum, & alios, quæque Æthiopissa appellatur in libro Numerorum (*d*), hoc est Chusitis: nam Chus, quæ Arabia est, Æthiopia fere redditur ab Interpretibus. Pluribus id argumentum persecutus est Bochartus in Hierozoico (*e*).

XLVIII. Locum hic sibi vindicat Phylo Byblius Sanchoniathonis interpres, cujus opus ad Mosis libros esse expressum supra docuimus.

XLIX. Huic subjungemus Galenum Pergamenum, qui quam pertinaciter Mosi adhærerent Judæi, in opere de differentia pulsuum (*f*); quam pie etiam, ac prolixe de infinita Dei potentia sentiret Moses, obiter in libro de usu partium corporis humani (*g*) significavit.

L. Fuit etiam hoc ævo Ptolemæus Alexandrinus, Hephæstionis filius, cognomento Chennus, cujus ineptissimum hoc commentum refert Photius (*h*) Mosem Judæorum legislatorem Alpha fuisse dictum, quod vitiligine laboraret, quæ ἀλφὸς Græce appellatur. Veteri hac calumnia jamdiu ante Ptolemæum istum vexati sunt Judæi, conflasse ipsos agmen hominum impetigine, ac lepris affectorum, atq; collecta hac hominum languentium colluvie Syriam repetiisse. Hoc ipsis objecerunt Manethos, Lisimachus, Diodorus, & Apion; Josephus vero (*i*) confutavit.

LI. Objecit id & Trogus apud Justinum; objecit & Tacitus (*k*), qui veram Mosis, totiusque Judaicæ gentis historiam infuscavit aliis plerisque figmentis; cujusmodi multa hoc tempore adversus Judæos, vulgo odiosam gentem jactabantur. Sed tamen non tantum fama mendax potuit, ut penitus veritatem extingueret: multis illa siquidem, iisque illustribus sese in hac narratione Taciti prodidit indiciis.

LII. Hausit Plinius ex eadem mendaciorum fæce, quod de Mose scripsit (*l*), magicæ nempe cujusdam factionis Auctorem ipsum fuisse. Hausit & Apulejus (*m*), inter famosos Magos Mosem celebrans.

LIII. Lucianus quidem de Mose pertinaciter siluit; sed Mosaica tamen nonnulla habet, velut accuratam Diluvii, & Arcæ historiam, quam se a Græcis accepisse ait. Multa quoque de Adonide, & Osiride narrat (*n*), quibus adumbrari Mosem suo loco a nobis demonstrabitur. At Auctor Dialogi, qui inscribitur Philopatris, & inter opera Luciani edi solet, Luciano licet videatur aliquanto vetustior, & circa Trajani tempora lucubratus, mundi creationem ipsis fere Mosis verbis narrat, eumq; Auctorem citat, & βραδύγλωσσον appellat, quod impeditioris esset, & tardioris linguæ.

LIV. Numenius autem Apameus, Pythagoricus juxta, & Platonicus Philosophus vir magni inter eruditos nominis, non apertam modo, & explicatam Mosis injecit sæpe mentionem, sed suos etiam libros Mosaica doctrina locupletavit. Tradunt id Porphyrius (*o*), & Origenes (*p*); plurima vero affert Eusebius (*q*), unde id constare possit. Fertur imprimis hoc ejus dictum, τί γάρ ἐςι Πλάτων, ἢ Μωσῆς ἀττικίζων; *Quid est enim Plato, nisi Moses Atticissans?* quibus ingenue agnoscit Ethnicus Philosophus, Platonem illum qui a suis divinus appellatus est, dogmata sua a Mose sumsisse. Mosem præterea, non Prophetam solum dicit, ut testatur Porphyrius, sed Theologum etiam, & legum divinarum interpretem, ut ejus verba indicant, quæ recitat Clemens Alexandrinus (*r*). Alio loco Musæum eum nominat, Judæorum ducem, virum Dei precibus exorandi scientissimum, & calamitatum Ægypti Auctorem.

LV. Longinus, Zenobiæ Palmyrenorum reginæ consiliis & studiis, criticæ artis princeps,

(*a*) Justin. Lib XXXVI. cap. 2. (*b*) Joseph Lib. II. in Apion. (*c*) Histor. Lib. V. cap. 3. (*d*) XII. 1. (*e*) Part. I. Lib. II. cap. 34. XLVIII. Philonis Byblii XLIX. Galeni. (*f*) Lib. III. (*g*) Lib. XI. cap. 14. L. Ptolemæi Chenni. (*h*) Cod. 190. (*i*) Lib. I. contr. Apion. LI. Taciti. (*k*) Hist. Lib. V. cap. 3. & 4. LII. Plinii, Apuleji. (*l*) Lib. XXX. cap. 1. (*m*) Apol. II. LIII. Luciani. (*n*) De Dea Osir. LIV. Numenii. (*o*) De antr. Nymph. (*p*) Contr. Cels. Lib. IV. (*q*) De Præp. Ev. Lib. IX. cap. 6. & 8. (*r*) Strom. 1. LV. Longini.

Digitized by Google

ceps, in aureolo libello περὶ ὕψους *de sublimi genere dicendi*, eximio Mosem elogio exornat; nam Dei potestatem pro dignitate cognovisse, & elocutum fuisse ait: quippe qui, inquit, initio legum Deum dixisse scribat: *Quid? Fiat lux, & facta est; Fiat terra, & facta est.* Verumtamen quæ hic tanquam sublimia & ἐσχηματισμένα *(figurata)* affert e Mose Longinus, ut ejus styli ἀδρότητα *(granditatem)* approbet, simplicissima sunt. Rem quidem narrat Moses longe maximam, sed stylo λιτῷ *(simplici)*. Atque hinc adducor ut credam, hæc aliunde Longinum accepisse: nam si ad ipsos recurrisset fontes, & Mosis libros evolvisset, summam deprehendisset ubique χαρακτῆρα ἰσχνόν, *(characteris tenuitatem)* quam persecutum esse Mosem puto, propter dignitatem materiæ, quæ doceri contenta respuit omnem ornatum. Cum cæteroqui cognoscatur ex ipsius Canticis, & ex libro Jobi, quem ejus fœtum esse ostendam, in sublimi hoc genere dicendi exercitatissimum fuisse. Alio præterea argumento cognoscitur verba Mosis in peregrino loco Longinum reperiisse; quod nempe aliter ab eo recitentur, ac a Mose scripta sunt. Nec enim Mosis illud est: *Fiat terra, & facta est*: nec interrogatio illa, *Quid?* quam manifesto tanquam ex Mose retulit Longinus, cujus ipsa verba recitare instituerat; nihil ipse de suo intrusit, uti neque in aliis plurimis Scriptorum recitandis testimoniis. Huc adde hujusmodi geminationes verborum, quas ornatus causa usurpare solent Græci, & Latini, apud Hebræos crebros esse & familiares, & extra omnem styli granditatem usurpari solitas. Nam juxta Quintiliani (a) legem, pro figuris non sunt habenda, quæ communia sunt. Talia sexcenta obvia sunt in libris sacris. Paucula sufficient; atque hoc primum Exodi (b): *Extende virgam tuam, & percute pulverem terræ, & sint sciniphes in universa terra Ægypti. Feceruntque ita. Et extendit Aaron manum, virgam tenens, percussitque pulverem terræ, & facti sunt sciniphes in hominibus, & in jumentis*. Et deinde (c): *Extende manum tuam in cœlum, ut fiat grando in universa terra Ægypti. Extenditq; Moyses virgam in cœlum, pluitque Dominus grandinem super terram Ægypti*. Sic Centurio apud Matthæum (d): *Dico huic, Vade, & vadit: & alii, Veni, & venit: & servo meo, Fac hoc, & facit*. Dixit Christus Matthæo (e): *Sequere me: & surgens secutus est eum*. Sic postea homini debili (f): *Extende manum tuam, & extendit*. Sic cœco apud Johannem (g): *Vade, lava in natatoria Siloë: abiit ergo, & lavit*. Sic cœcus ipse: *Dixit mihi, Vade ad natatoria Siloë, & lava: abi, lavi*. Frequentia hæc sunt & in Thalmudicis, & Rabbinis. Deum fere sic notant: *Qui dixit, & factus est mundus*. Quæ si quis geminata esse ad vim conciliandam, vel leporē existimet, ridebimus; & Hebraismi imperitum dicemus: cum apud Græcos, & Romanos, juxta Quintilianum (h) Ciceronis præcepta secutum, *Geminatio verborum habeat interdum vim, leporem alias: sintque orationis lumina, & quodammodo insignia, cum duplicantur, iteranturq; verba*. Atq; hinc error Longini, Græcis insuefacti literis, Hebraicarum ignari. Ut paucis rem conficiam, sciendū est in oratione quadruplex esse genus ὕψους, sive granditatis: granditatem verborum, cum aut translata sunt, aut facta aliunde, aut plane nova, aut prisca: granditatem collocationis verborum, ex qua concinnitas oritur, quæ disjectis iisdem verbis, & aliter collocatis intercidit: granditatem sententiarum, quæ manet mutatis etiam verbis, aut alio ordine dispositis: & granditatem denique rerum, quæ tota in natura ipsa posita est. Priora genera tria pertinent ad oratorem, deque ipsis tradit præcepta, & ad artem suam revocat. In quartum nullum oratori jus est; totum est enim in rebus. Cum autem in controverso Mosis loco nulla sit granditas verborum, quæ simplicia sunt, propria, & usitata; nulla collocationis verborum, quæ trita Hebræis est & pervulgata; nulla sententiæ, quæ eadem extat apud Scriptores omnes sacros, & exoticos etiam plerosque, Deum nimirum verbo res omnes condidisse; omnino dicendum est, granditatem esse in re, qua major vel sublimior nulla fingi potest. Atqui Longinus, arte Rhetor, præcepta tradens artis oratoriæ, solerter quidem deprehendit illic inesse granditatem. Verum quæsita erat in re, eam ad verba perperam retulit, & a præceptis artis suæ pendere putavit. Quod cavisset sane pro suo acumine, si loci sententiam ex Mosaici ipsius operis, non ex tenuis frag-

(a) Lib.IX. cap.3. (b) VIII. 16. 17. (c) IX. 22. 23. (d) VIII. 9. (e) Id.IX. 9. (f) Id.II. 13. (g) IX. 7. 11. (h) Lib.IX. cap.1.

Digitized by Google

fragmenti lectione spectasset. Hæc fusius persecutus sum, quam fortasse postulabat locus; sed id extorsit a me legitima opinionis nostræ a nuperis quibusdam Scriptoribus oppugnatæ defensio.

LVI. Longinum audivit Porphyrius Tyrius Philosophus, qui res Judaicas tractavit peculiari opere, & scriptis a se libris pestiferis Christianos oppugnavit. Atque utinam tam æqua de his sensisset, quam recte scripsit Mosem verissima de Judæis narrasse, quemadmodum deprehendisse se significat ex conflictu Commentariorum Sanchoniathonis. Itaq; ex ἐπιλογισμοῖς (*ratiociniis*) temporum, juxta Porphyrii rationes ductis, colligit Eusebius (*a*) Mosem annis plusquà octingentis Trojæ ἁλώσεν præcessisse, celeberrimos vero Græciæ Philosophos, Pythagoram, Democritum, & reliquos sequentis ævi, annis mille & quingentis. Quin etiam de Essæis Judæis loquens Porphyrius (*b*), eos esse ait βίβλοις ἱεραῖς, καὶ διαφόροις ἁγνείαις, καὶ προφητῶν ἀποφθέγμασιν ἐμπαιδοτριβουμένους. *In sacris libris, & variis expiationibus, & Prophetarum oraculis a tenera ætate exercitatos*: Legem & Prophetas his vocibus significans. Mosem quoque designare volens, τὸν νομοθέτην *Legislatorem* appellat κατ' ἐξοχὴν (*per excellentiam.*)

LVII. Narrat Trebellius Pollio (*c*), jactare solitos Mathematicorum doctissimos, non amplius quam centum & viginti annos homini ad vivendum esse concessos, *etiam illud addentes; Mosem solum, Dei (ut Judæorum libri loquuntur) familiarem, centum viginti quinque annos vixisse: qui quum quæreretur quod juvenis interiret, responsum ei ab incerto fuerunt numine, neminem plus esse victurum*. Simile quid habet Josephus (*d*), nempe vitæ terminum annorum centum & viginti spatio Deum circumscripsisse post Mosem, qui tantumdem vixit. Incertum illud numen hoc ipsum est quod designat Lucanus (*e*) cum ait; *Incerti Judæa Dei*. Hic ipse est ἄγνωστος θεὸς, in Actis Apostolicis (*f*), & Philopatride Dialogo, qui Luciano perperam adscribitur, memoratus. Hic ipse denique, cui Samaritæ in Epistola ad Antiochum, quæ extat apud Josephum (*g*), Templum ἀνώνυμον in monte Garizim extructum esse scribunt. Causa porro fingendæ hujus querelæ Mosis de immatura sua morte & fato præcoce, his videtur inesse verbis Deuteronomii (*h*): *Moyses centum & viginti annorum erat, quando mortuus est: non caligavit oculus ejus, nec dentes illius moti sunt.*

LVIII. Porphyrii auditor fuit Jamblichus Chalcide Syriæ natus. Is librum suum de mysteriis Ægyptiorum decerpsisse se ait ex Columnis Mercurii, quas Mosis doctrina fuisse inscriptas ostendimus.

LIX. At minime mirum, cognitum fuisse & memoratum Mosem Juliano Imperatori τῷ παραβάτῃ (*transfugæ*) qui in Ecclesia Christi adolevit. Mosis enim, & Prophetarum, aliorumque Veteris ac Novi Testamenti scriptorum oraculis fundata nititur Christianorum fides.

LX. Porphyrii vesaniam lacessendi Christianis imitatus est Proclus Lycius, quam Johannes Philoponus luculenter confutavit. Commentum hoc suæ expositioni Tetrabibli Ptolemæi inseruit (si modo Procli ea est) Mosem reciprocante æstu sibi fuga consuluisse. Quod ab antiquioribus Judaici nominis hostibus acceperat.

LXI. Quod de Mose scripserat Ptolemæus Chennus, Alpha scilicet fuisse dictum, quia corpus scabie & vitiligine compunctum ac turpatum gereret, idem literis prodidit Helladius Besantinous, cujus vanitatis testem laudat Philonem. Id extabat in illius Crestomathiis, e quibus excerpta quædam Photius (*i*) repræsentavit.

Atque hos quidem scriptores retulimus, juxta temporum suorum seriem; reliquos qui sequuntur, quoniam ignotæ sunt & incertæ ætatis, nullo certo ordine, sed prout quemque tulerit fors, digeremus.

LXII. Primus occurrit Artapanus, Alexandro Polyhistore vetustior, qui Commentarium de Judæis reliquit, unde nonnulla apud Eusebium (*k*) depromit Alexander; in quibus Abrahami & Josephi casus pleriq; diserte narrantur. Insigne vero & nobis perutile fragmentum illud affert, in quo Palmenothen Ægypti regem ait Artapanus male

erga

LVI. Porphyrii. (*a*) De Præp Evang. Lib. X. (*b*) Περὶ ἀποχ. ἐμψ. LVII. Trebellii Pollionis. (*c*) Claud. c. 2. (*d*) Antiq. Lib. I. c. 7. (*e*) Lib. II. (*f*) XVII. 23. (*g*) Antiq. Lib. XII. c. 7. (*h*) XXXIV. 7. LVIII. Jamblichi. LIX. Juliani τοῦ παραβάτου. LX. Procli. LXI. Helladii Besantinoi. (*i*) Cod. 145. & 279. LXII. Artapani. (*k*) Præp. Ev. Lib. XI. cap. 18. 23. 27.

erga Judæos affectum, filiam suam Merrhin Cenephri, sive Nechephri, ut legitur apud Clementem Alexandrinum *(a)*, aut Chenebroni, ut in Fastis Siculis, superioris Ægypti regi despondisse: quæ cum sterilis esset, Moysem Judæum adoptasse, qui Musæus à Græcis dictus est, & Orphei præceptor fuit; hunc deinde, postquam virilem attigit ætatem, optimis institutis Chenephris imperium fundasse, & egregiis inventis exornasse; quorum ea fuit apud Ægyptios admirabilitas, ut divinos ipsi honores sub Mercurii nomine tribuerent; solum Chenephrem virtuti Mosis invidentem, bellatum adversus Æthiopes, sic tanquam in certissimum misisse interitum; verum rem cecidisse præter spem, gloriam enim eum hoc bello reperisse; boum usum ad terræ cultionem ostendisse Nacheroti; & submissum demum Chanethoten sicarium ad interficiendum Mosem, dum Merrhin defunctam humaret, ab ipso Mose fuisse interfectum; cum deinde cum Aarone fugisse in Arabiam ad Raguelem hujus regionis toparcham, & ejus filiam duxisse. His subnectit visum Mosi in deserto ignem, & vocem auditam, quæ eum juberet ab Ægyptiaca captivitate eximere Judæos, & in antiquam patriam reducere; id exequi parantem, ab Ægypti rege fuisse in vincula conjectum, sed noctu patentibus sponte custodiæ foribus ad regem introiisse, apertis vi divina regiæ valvis, & nemine prohibente: viso Mose attonitum regem petiisse ab eo Dei nomen, cujus ope talia perpetrare auderet; quo ad ejus aurem insusurrato corruisse mutum, & mortuo similem, sed vitæ statim a Mose restitutum, signum ab eo legationis postulasse; tum prodigia Mosem edidisse prope eadem quæ in Exodo narrantur: his regem valde perterritũ, copiam Hebræis abeundi fecisse; eaque impetrata, & spoliatis Ægyptiis aufugisse Hebræos, & observato a Mose Maris Rubri recessu, uti quidem memorant Memphitæ, incolumes trajecisse; juxta Heliopolitanorum vero sermonem, diviso mari a Mose, vi mirificæ illius virgæ; quo cum incauti sese intulissent Ægyptii, aquis fuisse obrutos: at in deserto per annos triginta errasse Hebræos, cum manna cœlesti alerentur: procerum fuisse Mosem, rufum, canum, capillatum, majestate oris venerandum. Hæc Artapanus isto loco; e quibus nonnulla apud Clementem *(b)*, & in Chronico Alexandrino reperiuntur.

LXIII. Mosis, circa Ogygis & Inachi tempora Judæorum ducis ac principis, mentionem extitisse in Syriaca Thalli historia testis est Justinus in Parænesi.

LXIV. De campo Sennaar in Babylonia sito disserit Histiæus Milesius Phœniciæ Historiæ scriptor apud Josephum *(c)*; quod mere Mosaicum est.

LXV. Mosem & promulgatas a Mose leges calumniis & maledictis proscidit Lysimachus quidam incertæ ætatis & originis, quem conjectant nonnulli Alexandrinum esse Lysimachum, Thebaicorum auctorem. Fabulatur ille Judæos, dum in Ægypto agerent, Bocchori regnante, lepris ac scabie languentes, morbi luem in vulgus ita diffudisse, ut sterilitas consequeretur: quibus malis ut occurreretur, ex Ammonis responso Bocchorin jussisse in mare ægros demergi; reliquos in desertis locis expositos, Mose duce, in Judæam aufugisse. Atque id commentum variis mendaciunculis exornat. Sed ea demum a Josepho *(d)* explosa sunt.

LXVI. Ægre recensemus in hac serie νουθετικὸν *(monitorium)* Poëma, quod Phocylidis sibi nomen præscribit, Mosaicis quidem præscriptis manifesto perspersum, quorum partem adnotavit Josephus Scaliger in Animadversionibus Eusebianis, partem nos quoque observavimus; sed quod Hellenistæ Judæi videtur esse fœtus, aut Christiani potius satis recentis, utpote cujus veterum Patrum nullus omnino meminerit. Locum hic ergo suum, nominis solum ratione tueri potest, quod vetus alter Poëta gessit, Simonidis, Theognidis, & Anacreontis æqualis.

LXVII. Huc addam Chaldaicas Paraphrases Onkelosi, Jonathanis ben Uziel, Hierosolymitani Interpretis, & Josephi Cæci, cui Hagiographorum vulgo adscribitur Paraphrasis; Syriacam quoque Veteris Testamenti interpretationem; etsi ambigua horum ætas est & controversa: Aquilam præterea Sinopeum, Theodotionem Ephesium,

(a) Strom. 5. (b) Strom. 5. LXIII. Thalli. LXIV. Histiæi. (c) Lib. I. c. 5. LXV. Lysimachi. (d) Lib. I. & II. contra Apion. LXVI. Poëmatis νουθετικοῦ, Phocylidi adscripti. LXVII. Onkelosi, Jonathanis, Hierosolymitani Interpretis, Hagiographorum paraphrastis, Syri Interpretis, Aquilæ, Theodotionis, Symmachi, Hierichuntinæ & Nicopolitanæ interpretationis.

cum, proselytum utrumque Judæum, & Symmachum Samaritanum; quorum primus imperium tenente Hadriano; alter sub Marco Aurelio, vel Commodo, vel prius etiam; & tertius demum sub Commodo, & iterum sub Severo Libros sacros Græco sermone repræsentarunt. Repertæ quoque sunt Scripturæ sanctæ interpretationes duæ; altera Hierochunte sub Caracalla, Nicopoli altera sub Alexandro Mammeæ filio.

Ex hoc Auctorum censu manifestum est, a proximis usque Mosaico ævo temporibus ad adultum jam in orbe Christianismum, pervulgatum fuisse Mosis nomen, & scriptæ ab eo historiæ ac conditæ Legis vestigia palam extitisse; vereque dixisse Constantinum Imperatorem (*a*), Mosem reliquos omnes, qui ante ipsum vixerant, sapientia adeo superasse, ut qui deinceps inter Ethnicos clariores fuerunt Sapientes & Philosophi, sapientiam ejus sibi imitandam proposuerint: e contrario autem longe a vero aberrasse Hecatæum Abderitam (*b*), cum scripsit nullum vel Oratorem, vel Poëtam, vel Historicum Hebraicæ Legis meminisse.

CAPUT TERTIUM.

I. *Universa propemodum Ethnicorum Theologia ex Mose, Mosisve actis, aut scriptis manavit:* II. *Velut illa Phœnicum. Taautus idem, ac Moses.* III. *Adonis idem, ac Moses.* IV. *Thammuz Ezechielis, idem ac Moses.* V. Πολυώνυμος *fuit Moses.* VI. *Marnas Gazensium Deus, idem ac Moses.*

I. ETsi ea, quam contexuimus, testimoniorum series, sive quæ nobis Scriptores sacri, sive quæ exotici suppeditant, usquequaque cohæret, neque ulla prorsus parte debiscit; atque illa juxta instituti operis leges, ad demonstrandum Mosem, Mosaicorumque Scriptorum antiquitatem, & γνησιότητα possit sufficere, alio tamen insuper utemur genere probationum, ac priscos illos gentium Deos, & Heroas, quicunque per universum fere orbem culti sunt; earundem etiam conditores plerosque, ac legumlatores, totamque Ethnicorum Theologiam, ex Mose ipso, Mosisve actis, aut scriptionibus manasse demonstrabimus. Quo argumento vix validius ullum, aut splendidius, ex eorum genere, quæ ratio suppeditat, ad sanciendam Scripturæ sacræ dignitatem reperire queas. Iterum enim dicam, quod nimis sæpe dici non potest: quid in causam nostram magis prodesse possit, quam si planum fiat vetustissimas, & optime constitutas civitates hunc ut Deum coluisse, Deumque habuisse, qui summi, quem nos colimus, Dei servum se profiteretur? Hoc autem ne cui incredibile videatur, aut mirum, attendat primum Israëlitas Ægypto reduces, postquam promissam sibi a Deo Chananæam, velut postliminio repetitam, armis occuparunt, veri Dei cultum a Mose sibi traditum inter vicinas gentes pro sua pietate propagasse; nec aliter fieri potuisse, quã ut Phœnicum Theologia Mosaicis dogmatis imbueretur. Quemadmodum enim ex gentis utriusque, Israëlitarum, inquam, & Phœnicum, commercio, & vicinitate factum est, ut Israëlitæ, sanctæ licet & divinæ Legis mysteriis instituti, haudquaquam immunes se Phœniciæ impietatis labe tuerentur; ita longe facilius evenit, ut tot portentis asserta Mosaicæ doctrinæ veritas Phœnicum animis illaberetur: cum præsertim a Chananæa gente plerique in media Palæstina inter ipsos Israëlitas diu incolumes permanserint: velut familia meretricis Rahab, Gabaonitæ, Jebusæi, aliiq; complures. Itaque posterioris ævi Scriptores utramque gentem confuderunt; atque ipsi etiam Phœnices se e Mari quondam Rubro in Phœniciam fuisse transgressos commemorabant: quod de Hebræis audiverant, ad se pertinere existimantes. Hoc etiam facilius Israëliticæ religionis notitiam habuit Ægyptus, per tot annos Hebræorum hospes, altrix, & domina; & post eorum secessionem crebris deinde commerciis, fœderibus, connubiis, bellis, exiliis, peregrinationibus, eidem genti permixta. Idem prope de Persis dicas, Assyriorum, ac Babyloniorum successoribus, per quos domiti Israëlitæ, & in Orientem migrare jussi, diutinam inter eos moram traxerunt; pars etiam illic in perpetuum consedit. Ex Perside porro stricturæ quædam Hebraicæ doctrinæ in vicinæ Indiæ tenebris fulserunt. Per Phœnices vero Ægyptios ejusdem disciplinæ aura Græci, ac pleræque per Occidentem maritimæ gentes, per Græcos Romani afflati sunt. Atqui dignum erat oblatæ veritati integritatem suam servare, quod

(*a*) Or. ad Coet. Sanct. cap. 17. (*b*) Apud Jos. Ant. Lib. XII. cap. 2. & Euseb. Præp. Evang. Lib. VII. cap. 5.

I. Universa propemodum Ethnicorum Theologia ex Mose, Mosisve actis aut scriptis manavit.

Digitized by Google

quod longe fecus evenit: eam quippe tot figmentorum involucris obsepserunt, ut vix tandem explicari, & perplexis fabularum nodis expediri queat. Ex quibus intelligat Lector non inanem nos operam sumere; nec industriæ nostræ exercendæ gratia, aut στοχαστικῆς (*artis conjecturalis*) ostentandæ, sed unius veritatis studio ductos, vetusta gentium numina in sacris Voluminibus quærere. Verum res ipsa facit indicium.

II. Ac initium capiemus a Phœnicibus, in quorum antiquitatibus Mosem latentem deprehendere licet sub Taauti persona, qui Deus ab ipsis habitus est. Quam multa ei cum Mose conveniant, jam supra breviter ostendimus, cum ageremus de Sanchoniathone; & idem quoque tam certis infra evincemus rationibus, cum de Thoyth Ægyptiorum (quem Mercurium esse Græcorum, & Taautum Phœnicum non semel affirmant (*a*) Philo Byblius, & Porphyrius) disseremus, ut nullus dubitationi possit locus superesse. Nunc pauca hæc præmittemus in antecessum, unde rei veritas liquido cognoscatur. Ægypti regem fuisse Taautum narrat ibidem Philo: Mosem paterni regni successorem destinaverat Thermuthis Ægyptiorum regis filia; eique rex ipse diadema suum imposuerat, ut legitur apud Josephum (*b*): atque hunc etiam σοφὸν, βασιλέα, νομοθέτην Clemens appellat (*c*). Et regium titulum sibi ipsum asciscere volunt docti Interpretes hoc loco Deuteronomii (*d*): *Erit apud rectissimum rex*. Sapientia inter Phœnices præstitisse Taautum tradit Porphyrius in libro de Judæis (*e*): eruditum fuisse Mosem omni sapientia Ægyptiorum acta Apostolorum (*f*) indicant. Literarum repertor Taautus creditus est: idem de Mose tradiderunt Eupolemus (*g*), Thodoretus (*h*), & Isidorus (*i*), ut jam a me notatum est. Cum gentium origines ab orbe condito Sanchoniathon vellet cognoscere, Taauti commentarios consuluit, quibus Cosmogonia continebatur: Moses initia gentium a mundi exordio diligenter est persecutus. Primus quæ ad Dei pertinerent cultum, Taautus retulit in literas; primus retulit & Moses. Sacras appellat Porphyrius (*k*) Taauti lucubrationes: sacris notis inscriptæ erant Columnæ Mercurii, & ex iis descripti fuerant sacri Ægyptiorum libri, quibus Mosis, ut superius observavi, doctrina explicabatur. Prima rerum exordia Chaos, & Spiritum ponit Sanchoniathon, Taauti disciplina eruditus: hæc ex Mosaicæ Geneseos initio sunt manifeste depromta: ut & alia pleraque, quæ a Bocharto (*l*) adnotata prætereo. Unam repetam Abrahami, Saræ, & Isaaci immolandi historiam, quam sub Israëlis, sive Saturni, Anobret, & Jehud nominibus exponi a Porphyrio, ante Bochartum notavit Scaliger (*m*). Et *Jehud* quidem esse *Jahid*, *Unigenam*, uterque vidit. *Anobret* alii aliter interpretantur; optime Bochartus, *Ex gratia concipientem*. *Israël* positum mihi videtur pro ἴλ, sic enim Saturnum dictum docet ibidem Philo Byblius Sanchoniathonem interpretans. Nam librarii vocem ἰσραὴλ sic contrahere solent, ἰ ήλ, &c, ἴλ. Cum ergo a Phœnicibus dictum Saturnum, ἴλ, legisset incautus librarius, hoc est, *el*, id significare putavit, ἰσραὴλ, atque ita rescripsit. Nihil tamen affirmare velim. Alia porro memoratu digna de Abrahamo, sub Saturni nomine, refert ex Sanchoniathone Philo; Cœlo nempe patri unigenam filium totum flammis absumptum sacrificasse; tum sibi circumcidisse virilia, & commilitones omnes idem ut facerent adegisse. Quis negare potest hæc esse ex Mose petita? Scribit Porphyrius (*n*), summa fide de Judæis Sanchoniathonem disseruisse, cum ab Hierombalo, quem Gedeonem esse superius docui, commentarios accepisset: commentarios illos fuisse libros Mosis, ex eo qui tradidit, conjecturam ducere licet: atque iidem videntur esse qui traditi sunt ab Hierombalo commentarii, ac commentarii Taauti, quibus ad operis itidem sui lucubrationem usus est Sanchoniathon. Taautus denique serpentibus divinitatem quamdam adscripsit: Moses serpentem æneum mirifica quadam & divina vi pollentem palam proposuit. Minime porro credendum est, Mosis libros ita fuisse affectatum Sanchoniathonem, ut rerum principia describens nusquam ab iis recesserit. Ea excerpsit duntaxat, quæ cum gentis suæ religionibus, & receptis dogmatis con-

II. Velut illa Phœnicum. Taautus idem ac Moses. (*a*) Apud Euf. Præp. Ev. Lib.I. (*b*) Antiq. Lib.II. cap.5. (*c*) Strom.2. (*d*) XXXIII. 4. (*e*) Apud Euf. Præp. Ev. Lib.I. (*f*) VII. 22. (*g*) Ap. Clem. Alex. Strom.1. (*h*) In Gen. Interr.61. (*i*) Orig. Lib.I. cap.3. (*k*) Apud Euf. Præp. Evang. Lib.I. (*l*) Lib.II. cap.2. (*m*) Fragment. p.48. (*n*) Apud Euf. Præp. Ev. Lib.I.

Digitized by Google

sentirent. Neque vero, quæ a Sanchoniathone scripta erant, fideliter retulit interpres Philo Byblius. Ex iis quæ extant apud Eusebium facile agnoscas, quam multa sibi in interpretando permiserit. Mosem itaque Sanchoniathon, Sanchoniathonem Philo Byblius interpolavit. Hinc plurima e Taauti libris a Sanchoniathone deprompta esse dicuntur, quæ a Mosaica tamen doctrina prorsus abhorrent.

III. Alteram Mosis imaginem Phœnices affinxerunt Adonidi, qui non ab iis solum, sed a vicinis quoque gentibus inter Deos celebratus est. Natus quippe dicitur Adonis in Sabæis, Arabica gente: Moses in Arabia annos complures traduxit. Scribit Apollodorus (*a*) in Adonidis etiamnum infantis forma commotam Venerem, clam Diis omnibus eum occuluisse in arca, & Proserpinæ tradidisse; hanc pupum tam bellum conspicatam retinuisse, atque ea re excitatam inter Deas contentionem Jovem sedasse, hac lege atque omine, ut tertiam anni partem penes se maneret Adonis, tertiam penes Venerem, penes Proserpinam tertiam: unde τριφίλητος dicitur Theocrito (*b*). Sciebant enim figmenti hujus artifices Jocabed Mose filio auctam, *videntem eum elegantem abscondisse tribus mensibus; cumque jam celare non posset, sumsisse fiscellam scirpeam, & positum intus infantulum* (*c*) abjecisse in carectum, hoc est in certam perniciem & præsentem mortem dedisse; sive, ut lepide fabulatores dixerunt, Proserpinæ tradidisse; misertam vero Pharaonis filiam extractum aquis infantem ipsi matri Jocabedæ commisisse alendum, spectataque demum pueri venustate sibi adoptasse; hunc vero prodeuntibus subinde annis ad Deum frequenter itasse. Ex quibus satis aperte extat, cur partim apud Venerem, partim apud Proserpinam, partim apud Jovem annum degere dictus sit. Sororis suæ filius esse fertur Adonis, quod sororis suæ industria Moses infans servatus, ac velut renatus sit. Φιλέρημος esse Adonis, hoc est loca sola sectari, dicitur in Orphicis (*d*): Moses in desertis totum fere vitæ tempus contrivit. Ibidem jactatur Adonidis prudentia: summam prudentiæ gloriam rebus gestis tulit Moses. Illic Adonis omnium altor vocatur: Mosis precibus, manna, coturnices, & aquam Hebræis esurientibus, & sitientibus Deus largitus est. Fulgidus, & tenebricosus esse dicitur Adonis, & in cœlum ex inferis, ad inferos de cœlo ultro citroque commeare: his consimilia narrantur de Mercurio: nam partim atra facie, partim aurea exhibetur ab Ægyptiis, geminoque mundo, cœlesti & inferno, commercia facere dicitur: Mercurium autem ipsissimum esse Mosem infra demonstrabimus. Philosophum fuisse Adonin tradunt, Auctor Chronici Alexandrini, & Cedrenus: Moses de mundi, rerumque omnium principiis disseruit:

Et formosus oves ad flumina pavit Adonis (*e*):

pavit & Moses in Arabia. Canticis gaudere Adonin Orphica narrant, quod Mercurio etiam Lyræ repertori tribuitur. Horum comminiscendi causæ fuerunt, quod pastoralem vitam egit Moses; quod de Sina monte ad suos reversus, primum lucida, deinde velata facie in medium processit; quod in summo montis ejusdem cacumine, ac velut in cœli suburbiis Deum sæpe affatus est, postmodum vero ad nutum ipsis turbulenti ac seditiosi cives, Core, Dathan, & Abiram terra absorpti sunt, *descenderuntque vivi in infernum* (*f*); & quod Deo hymnos non semel Moses decantavit. Sed & longe plura Adonis communia habet cum Baccho, quem expressam esse Mosis imaginem constabit ex sequentibus. Imo vero, non alium esse Adonin, atque Bacchum, & similibus utrumque religionibus coli, disertis verbis a Plutarcho (*g*) traditum est. Sexus utriusque particeps uterque fingitur in Orphicis, & apud Ptolemæum Chennum; cornutus uterque, & ἀβροκόμης, quæ Mosi quoque tribui inferius patebit. Bacchus autem idem est qui Osiris, ac Osiris proinde Adonis est. Hinc illud Ausonii Epigramma (*h*):

Ogygia me Bacchum vocat,
Osirin Ægyptus putat,
Mysi Phanacen nominant,
Dionysion Indi existimant,
Romana sacra Liberum,
Arabica gens Adoneum,
Lucaniacus Pantheum.

Martianus Capella (*i*) Osirin appellat Byblium Adonem; & utriusque mors, ac reditus ad

---

III. Adonis idem ac Moses. (*a*) Lib.III. (*b*) Idyll.XV. (*c*) Exod.II. 2. 3. (*d*) Hymn. in Adon. (*e*) Virg. Ecl.X. (*f*) Num.XVI.33. (*g*) Symp.Lib.IV.Quæst.5. (*h*) XXX. (*i*) Lib.II.

ad vitam, hujus apud Phœnices, illius apud Ægyptios, pari luctu & gaudio utrobique celebraretur. Osirin autem, & Liberum nemo Solem esse nescit. Unde efficitur Mosem, non Adonin solum, & Osirin, & Bacchum esse, sed Apollinem quoque, quod pluribus etiam infra probabitur. Adonin autem esse Solem & asseverat Macrobius (*a*), & Orphica ostendunt, cum ipsum omnium altorem, & σβεννύμενον καὶ λάμποντα, *extinctum & lucentem* appellant; quotis enim quibusque annis & diebus Sol σβέννυται καὶ λάμπει. Et extinguitur quidem, cum in inferioribus versatur Zodiaci signis, & a nobis velut ad Proserpinam, hoc est ad inferius hemisphærium abit; fulget rursum superiora signa repetens, cum lucis & dierum incremento. Præclara est Macrobii super hoc argumento dissertatio. Et extingui quidem prius dicebatur quam fulgere, quia annum a Septembri mense auspicabantur Ægyptii & Phœnices; quo tempore Solis lumen & calor decrescere incipiunt, & ad hyemem vergit annus: vel quia in occasu Solis diei initium Hebræi constituebant; quem morem ab illis acceperunt Græci veteres; unde Dianam, quæ Luna est, & nocti præest, priusquam Apollinem, sive Solem, natam esse fingebant; Ægypti vero a media nocte diem inchoabant: vel quod Phœnices, & Hebræi, & Arabes, quemadmodum & Numidæ, & Galli veteres, ac Germani, & nunc quoque Poloni, ac Bohemi, ex noctibus temporum suorum spatia, non ex diebus computant. Minime vero mirandum est eodem Adonis figmento res tam discordis naturæ, Mosem puta, & Solem, priscos illos Mythologos adumbrasse: hic enim φυσικῶς significatur, illic ἱστορικῶς, quod in plerisque sæpe factum jam alii observarunt. Adonin statis diebus mulieres quotannis solemni ritu complorabant; propterea quod Mosem per dies triginta Hebræi luxerunt, ut legitur sub finem Deuteronomii (*b*). Quod spectat vero ad hortulos illos, quos in testis atque etiam in suburbiis diligenti cura excolebant mulieres, ἀδωνιάζουσαι, & Adonios appellabant, Regem Adonidem hortorum curæ impense fuisse deditum narrantes; minime id quidem pertinet ad historiam Mosis; nec aliam appellationis hujus causam comminiscor, quam vocum, *Hadon*, & *Heden*, similitudinem, quarum illa *Dominum*, sive *Adonin* significat; hæc *voluptatem*, sive *Eden*. Proclive ergo fuit propter vocū consonantiam, *gan hedan*, *hortum voluptatis*, quo nomine Phœniciæ mulieres hortulos illos suos in suburbiis, & in vasis voluptatis gratia consitos appellabant, reddere, *gan Hadon*, *hortum Adonidis*.

IV. Scribit Ezechiel (*c*) se per Aquilonare ostium in Templum introeuntem offendisse mulieres plangentes Thammuz. Vertit Hieronymus (*d*), *Adonidem*, & sic intellexit quoque Procopius (*e*): itaut planctus ille mulierum, sit ἀδωνιασμός. Nec enim moror fabulam illam de Thammuz, quam refert Maimonides in More Nevochim (*f*). Equidem Tethmosin dictum Mosem reperio apud Cedrenum; quæ vox ab appellatione Thammuz non valde recedit. Pharaoni certe, quo regnante Ægypto profugerunt Hebræi, Themosi nomen fuisse docet Manethos apud Josephum (*g*). Thammuz dicitur Philastrio (*h*), & Eusebio (*i*), quorum utrque Josephum secutus est. Theuth quoque sive Mercurium, qui Moses est, ut mox apparebit, Ægypti regem Thamum adiisse, artiumque, quas callebat, specimina coram eo edidisse, gravissimus Auctor Plato (*k*) testatur. Verum non hæc eodem modo apud Chronologos temporibus divisa sunt: quidam enim, ipseque adeo Manethos (*l*), vetustiorem Mose Themosin faciunt. Memoratur etiam ab eodem Manethone Timæus Ægyptiorum rex, Themosi antiquior, quo regnante Judæos scribit Ægyptum invasisse. Quanquam autem in re adeo incerta, & propter antiquitatem obscura vix conjecturis superest locus, suspicor nihilominus Thammuz, sive Themosin, aut Tethmosin dictum fuisse eum Ægypti regem, non quo regnante Moses excessit Ægypto, sed quo natus est: nam consonum nomini huic nomen habuit ejus filia Thermuthis, quemadmodum appellatur a Josepho, & aliis; nam ex Thammuz fieri potuit Thermuthis, ut a νόμος, *norma*; *a tego*, *tergus*. Atqui nomina patronymica, de patrum nominibus facta, apud Ægyptios liberis aliquando fuisse imposita, probari potest ex Josepho (*m*), qui ait Se-

(*a*) Sat. Lib. I. cap. 21. (*b*) XXXIV. 8. *IV. Thammuz Ezechielis idem ac Moses.* (*c*) VIII. 14. (*d*) In Ezech. loc. cit. & Epist. XIII. ad Paulin. (*e*) In Isa. XVIII. (*f*) Part. III. c. 29. (*g*) Lib. I. contr. Apion. (*h*) Hær. 23. (*i*) Chron. (*k*) In Phædr. (*l*) Apud Jos. Lib. I. contr. Apion. (*m*) Lib. I. contr. Apion.

thonem dictum fuisse Ramesses, de nomine patris Rhamse: & scimus ex Georgio Syncelio Ægyptiorum reges plura nomina gessisse. Cum autem Mosem Thermuthis adoptasset, a casu quo ex aquis extractus est, Mosem dixit, de patris vero sui, suoque adeo nomine, Thammuz ipsi nomen fecisse suspicari possum. Sin potior videtur eorum sententia, qui *Thermuthidis* nomen, *Aspidem* exponunt: (Aspidem enim, ut Deum, colebant Ægyptii, & de Deorum suorum nominibus sibi nomina sæpenumero faciebant) non valde equidem repugnabo: constet modo probabile videri nomen *Thammuz* de nomine *Themoseos* factum esse.

V. Discimus porro ex libro de vita & morte Mosis, quem edidit Gaulminus, singulos propemodum ipsius agnatos & affines nomina ei indidisse, & a patre quidem vocatum fuisse Chabar; a matre, Jechotiel; ab avia, quam ait observasse infantem in Nilo expositum, vel sorore potius, Jared, ab Aarone, Abizannach; a Caatho, Abigedur; a nutrice, Abizuco; ab Israëlitis, Schemaja. R. Eliezer in Pirke scribit Mosem a parentibus nominatum fuisse Jekothiel, quo die circumcisus est; & præterea propter elegantiam, *bufc*, esse dictum. Hoc ipso die accepisse nomen Phaltiel; vel, ut habetur in Sidra-Paralipomenon, Jamchil, tradit Isabar Ali. Plurima ex his nominibus reperias apud R. Gedaliam in Catena Cabalæ. Hic quidem Mosem, a sorore dictum vult Jether, a quibusdam Tobia, sæpe etiam Sopher, ab Ægyptiis Monios; quod vitiose scriptum est pro Monios. Aliis Hebræis Magistris (*a*) placet decem ipsum nomina gessisse. Sed & nonnulla, ex iis quæ attulimus, refert & interpretatur Hieronymus (*b*). *Jared vocatur*, inquit, *idest Descendens, quod e monte descenderit: pater Jedor, idest sepium, eo quod quasi quadam sepe Legis circumdederit populum, Heber, junctor, eo quod populum Dei servitio junxerit: pater Socho, idest Prophetiæ, eo quod ipse sit doctor Prophetarum: Icuthiel, idest sperans in Deum, eo quod spem habuerit liberandi populum de Ægypto; sive quod spe parentum de aquæ periculo liberatus sit: pater zanoba, qui interpretatur Gubernator, eo quod magnam populo in eremo gubernationem exhibuerit, sive quod doctrina sua quotidie gubernaret.* Clemens Alexandrinus (*c*) ab Amramò patre, cum circumcideretur, Joachimum nuncupatum fuisse ait; Melchi vero in cœlo, postquam illuc evectus est, juxta Mystarum doctrinam. Osarsiphum ab Osiridis nomine Ægyptii dixerunt, ut ait Manethos; Tisithen, ut Chæremon (*d*). Admosin & Tethmosin, atque item Melchiam dictum fuisse narrat Cedrenus: quod postremum nomen agnoscunt etiam Pseudo-Eustathius in Hexaëmeron, & Georgius Syncelius. Auctor libri de agricultura, ex Ægyptia lingua in Arabicam conversi, quem citat Aben Ezra (*e*), scribit Mosem Ægyptiaco Monios fuisse appellatum, cujus vocabuli originem infra quæremus. Alpha præterea nomen fuisse Mosi, quod vitiligine laboraret, quæ ἀλφὸς Græce appellatur, Ptolemæus Chennus, & Heliadius Besantinous mentiuntur; cujus ineptiæ testem hic Philonem citat: otiosorum Græculorum figmentum, Judaicæ religionis Auctorem ita sugillantium, supra jam a me castigatum. Ipsius etiam Thermuthidis, quæ Mosi nomina fecit, non unum nomen fuit; Phareis, & Pharia appellatur a Georgiis, Syncello, & Cedreno, nomine patronymico, quod a Pharaone, vel a Pharo Poëtæ ut videtur deflexerunt, & ut proprium Georgius uterque accepit. Bathia dicitur R. Eliezero in Pirke, & R. Gedaliæ in Catena Cabalæ, hoc est, Dei filia. Merrhin, & Merrhinam nominat Artapanus (*f*). Muthidem alicubi Cedrenus appellat, sed voce, ut opinor, a librariis corrupta ex Thermuthidis nomine, quod filiæ huic Pharaonis alibi tribuit. At Saido ben Batrik dicitur Styun in Annalibus Alexandrinis.

VI. Locum hic sibi postularet Marnas Gazensium Deus, quem Jovem Cretensem esse docet Stephanus: hunc quippe non alium esse quam Mosem rationes evincunt necessariæ. Verum de eo opportunius infra disseremus.

CA-

V. Πολυώνυμος fuit Moses. (*a*) Vajler. Rabb. Sect. 1. (*b*) Quæst. Hebr. in Paral. (*c*) Strom. 1 (*d*) Apud Joseph. Lib. I. contr. Apion. (*e*) In Exod. II. (*f*) Apud Eus. Præp. Evang. Lib. IX. *VI. Marnas Gazensium Deus idem ac Moses.*

CAPUT QUARTUM.

I. *Moses ab Ægyptiis inter Deos relatus*. II. *Theuth, sive Mercurius, idem ac Moses*. III. *Osiris, sive Bacchus, idem ac Moses*. IV. *Apis, & Mnevis, iidem ac Moses*. V. *Serapis, idem ac Moses*. VI. *Orus, idem ac Moses*, VII. *Anubis, idem ac Moses*. VIII. *Vulcanus, idem ac Moses*. IX. *Typhon, idem ac Moses*. X. *Probatur Veterum testimoniis Mosem ab Ægyptiis Deum fuisse habitum*. XI. *Refellitur Simplicius Mosaicæ doctrinæ originem ad Ægyptios referens*.

I. IN Ægyptiorum quoque Theologia multiplex apparet Mosaicæ doctrinæ vestigium. Imo Mosem ipsum, quem mira apud se patrasse, & Regis sui impietatem ac contumaciam egregie ultum esse, & summas deinde res in Arabiæ desertis gessisse acceperant, majorum suorum edocti damnis, & edomita tandem supremo fine invidia, divinis honoribus consecrarunt; credula quippe gens, & ad idolorum cultum proclivis, & in Deos referre solita quæ sibi commoda essent, vel noxia. Paucis id demonstrare operæ pretium est.

II. Inter Ægyptiorum Deos celebrabatur imprimis Mercurius, Theuth ab iis dictus, ut est apud Platonem (*a*); vel Thoyth, ut apud Ciceronem (*b*), & Martianum Capellam (*c*), qui ex ἰσοψήφοις, hoc est arithmetico literarum vocabuli hujus valore, per eam artem, quam Gematriam Rabbini appellant, collecto mira quædam comminiscitur. Idem Alexandrinis Thoth dicitur; Taautus, ut dixi, Phœnicibus; quem Varro (*d*), Togatorum licet doctissimus, rerum sane exoticarum valde rudis, cum Cœlo, & Saturno perperam confundit. Hunc Mercurium, non vanis opinationibus, & verisimillimis ductus conjecturis, ipsum esse Mosem existimo. Ea sane est copia argumentorum, ut iterare nihil attineat, quæ supra attulimus, cum Taautum Mosem esse probaremus. Ad nomen Thoyth quod spectat, persuasum fuit Scaligero (*e*), & aliis, factum illud ex *tahu*, quæ dictio inter primas Geneseos Mosaicæ dictiones occurrit. Nempe Auctori de scriptione sua nomen finxerunt. Scribit Julianus Apostata (*f*) Monimum, & Azizum cum Sole Edessæ coli. Quo loco pro Ἐδέσσαν, haud dubie legendum est, Ἔμεσαν: nam sacram Soli urbem esse ait; quod de Edessa nemo, de Emesa plerique tradunt. Præterea id de Edessa prædicat Julianus, postquam de Phœnicum Theologia se acturum dixit, atqui Emesa Phœniciæ, sive Syriæ Apamenæ urbs est; Edessa Mesopotamiæ. Deinde Azizum Emesæ regnasse scripsit Josephus (*g*); Deo illi nempe cognominem, quem Julianus commemorat. Denique alias etiam Emesæ, & Edessæ nomina permista & confusa observavi. Monimus ergo Emesæ colebatur, quem ex Jamblichi sententia Mercurium esse Julianus ibidem asseverat. Atqui supra observavimus Auctorem libri de Agricultura, laudatum ab Aben Ezra, scripsisse nomen Ægyptiacum Mosi fuisse, Monios. Addit Aben Ezra (*h*) idipsum in Græcorum libris reperiri, atque vocabuli, Monios, interpretationem esse dictionem, Moses. Cum ait vocem, Monios, extare in libris Græcorum, videtur nomen Monimos, intelligere; ac proinde voces, Monimos, Monios, & Moses, unam eamdemque personam signant. At R. Isaac Abrabaniel (*i*), etsi nomen, Monios, Mosi inditum plane non negat, ejus tamen nominis interpretationem esse vocem, Moses, negat; quippe ait nomina propria in aliam linguam minime transferri solere, etsi verba ipsa unde prodierunt transferuntur. Mosem itaque a Matre Mosem dictum censet, non a Pharaonis filia. Vocem autem, Monios, ipsum esse suspicatur vocabulum, Moses, sic interpolatum & corruptum ab Interpretibus, dum ex Hebræa lingua in Ægyptiam, ex Ægyptia in Arabicam, & ex Arabica fortasse in Græcam transit. Conjecturæ huic aliam subjicit, vocem, *Monios*, ipsam esse dictionem, *Mohnios*, quæ Græce, *Magnum*, sonat. Latine, puto, dicere voluit. Hæc est igitur Rabbini sententia, *Monios*, nomen esse proprium, quod ex voce, *Magnus*, detortum sit, seu potius ipsam esse dictionem, *Magnus*. At credibile profecto non est quempiam, qui libros Latine scriptos legerit, Latinæ linguæ fuisse adeo imperitum & rudem, ut rritissimæ

I. *Moses ab Ægyptiis inter Deos relatus*. II. *Theuth, sive Mercurius, idem ac Moses*. (*a*) In Phædr. & Phileb. (*b*) Lib. III. de natura Deorum. (*c*) Lib. II. (*d*) De ling. Latin. Lib. IV. c. 9. (*e*) Not. in Fragm. (*f*) Hymn. in Sol. (*g*) Antiquit. Lib XX. cap. 9. (*h*) In Exod. II. (*i*) In Exod. eod.

mæ vocis, *Magnus*, significationem ignoraverit, & pro nomine proprio acceperit. Præterea quis credat Ægyptium scriptorem, ex Latino Auctore didicisse nomen Mosis? nec nomen solum, sed etiam nomen Ægyptium? Ac si quis dicat scriptorem Gallum, Caroli magni itidem Galli nomen a Persico aliquo Auctore didicisse. Nam conceptis verbis affirmat Aben Ezra, in libro de agricultura, Ægyptia primum lingua scripto, deinde Arabica converso, & in libris quoque Græcis scriptum reperiri, nomen Ægyptium Mosis fuisse, Monios. Obiter Lectorem monebo librum illum de Agricultura ab Abrabaniele appellari, *Sepher tsheba*, & *Sepher tseba*, hoc est, *Librum Sabiorum*, sive mavis, *Librum Orientalem*; ab Arabico nomine, *Tseba*, quod Apelioten ventum significat, unde Sabii dicti, Maimonidæ, aliisque Arabibus scriptoribus tam sæpe commemorati; hoc est *tsebaim*, *Orientales*, quo nomine Chaldæi designantur. Nam ex Chaldæa primum profectos esse Sabios docet Abulfaragius. Hi autem hæretici habentur a Judæis, & Arabibus, qui iisdem erroribus infectos fuisse narrant vetustissimos Chaldæos, atque in hac secta natum, & eductum fuisse Abrahamum, sed eam demum ejurasse. At Sabii ipsi auctorem disciplinæ suæ jactant Sabium Sethi filium, Adami nepotem. Doctissimos viros hæreseos suæ affines habuerunt: in his Thebith ben Corrah, & Albathegnium, præstantissimos Astronomos. Alias nominis eorum originationes affert doctissimus Pocockius (*a*), easque veri non absimiles. Velut illa, quæ nomen arcessit ab Arabico verbo, *Tseba*, quod est, *pristinos Dei cultus novis admissis relinquere*. Cui confirmandæ afferre possumus nomen Christianorum illorum Balsarensium, qui Sancti Johannis vulgo dicuntur. Hi hodieque appellantur, Sabbi, uti a peregrinatoribus accepimus. Quod nomen tribui solet antiquarum religionum perduellibus, & transfugis. Verum certissimam eam esse, quam damus, ostendit libri hujus de agricultura titulus, quem citat Abrabaniel. Nam hunc Sabiorum fœtum esse docet Moses ben Maimon (*b*). Sed revertamur ad propositum. Fuit tempus, cum existimarem dictionem, Monios, factam esse ex epitheto Mercurii, Νόμιος. Fuit & cum suspicarer, quemadmodum ex Hebraico *Masca*, *traxit*, factum est nomen, Moses: sic ex Hebraico *min main*, vel *min amain*, *ex aquis*, factum esse nomen, Monimos, cum legatur in Exodo (*c*), dixisse filiam Pharaonis *chi min amaim mescitihu*, *quia ex aquis traxi eum*. Verum vocabuli hujus veriloquium omnino petendum est ex Ægyptia lingua. Id exponens Gaulminus (*d*) ait, *Mo*, Ægyptiace, *aquam*, sonare: *Ni*, vero, *ex*; Monios igitur αὐτολεξεὶ (*ad verbum*) esse, *ex aqua*, sive ὑδογενῆ, ut in suppositiis Orphicis appellatur. Equidem apud Philonem (*e*), Josephum (*f*), & Clementem Alexandrinum (*g*), μῶς, sive μῶ, sive μῶϋ Ægyptium, exponitur, *aqua*. In Scala quoque magna Ibno Cabar a Kirchero edita, reperio, πιμώιν, significare, *aquam*; νίμ vero, *ex*. At, ὖσης, juxta Josephum (*h*), vel σῖς, juxta alios (*i*), *servatum* sonat. Nempe opinor, ab Ægyptio, σι, quod est, *capere*, & dictioni præfixum activa vi poller, passiva subnexum. Abjecto ergo ex πιμώιν, articulo πι, fieret Græcanica forma, Μωϋνιμωί, vel Μωϋνιμωίσης, aut Μωνιμώσης, sive Μώνιμος, vel Μόνιμος, quo nomine dictum fuisse Mercurium tradit Jamblichus, ut notavi supra. Ex Monimos autem facile prodiit Monios, extrita litera, quod nonnunquam fieri docent Grammaticorum filii; cum præsertim in nominum propriorum coagmentatione sæpissime pars aliqua excidat. Ita, *Samuel*, factum est ex, *Saul meel*; & *Abraham*, ex *Ab rabamon*; & σιαλόγος ex σιδηλόγος. Porro, *Monios*, & *Mnevis*, una videtur eademque vox, positura solum literarum discrepans. Mnevin autem Mosem esse demonstrabo. Atqui ab Ægyptiis ad Emesenos vicinam gentem facile transir vocabulum, Monimos. Græcum etiam Mercurii nomen, ἑρμῆς, ex Mosis historia prodiit; nam cum dixerimus supra Ægyptios nonnunquam de patrum nominibus appellasse filios, credibile est ipsos Mosi nomen Amrami patris tribuisse. Id nomen Cares intulerunt ex Ægypto in Græciam, atque ex eo insulæ Imbro nomen fecerunt, in qua colebatur Mercurius, quem Imbramum Cares appellabant. Auctor Eustathius in Dionysii Perie-

(*a*) In Albufar. de morib. Arab. (*b*) In More Nevoch. Lib. III. cap. 29. (*c*) II. 10. (*d*) In Lib. de vita & mort. Mosis. (*e*) Lib. I. de vit. Mos. (*f*) Antiq. Lib. II. cap. 5. (*g*) Strom. 1. (*h*) Antiq. Lib. II. c. 5. (*i*) Eustath. in Hexaëm.

Periegesin. Imbramus ille, qui Mercurius est, ipse est Amram, sive Moses Patris Amrami nomen gerens. Hoc autem nomen, *aamram*, si ad Græcanicum morem refingas, erit ἄμβραμ, sive ἴμβραμ, inserto β, propter euphoniam: atque inde transpositis literis fiet ἄρμας, vel ἴρμας, vel ἕρμας, quod est ἑρμῆς.

Vidimus nomina Mercurii ex Mose esse profecta; nunc videamus res ipsas. Mercurium Thebæum fuisse narrat Clemens Alexandrinus (a) Cicero vero (b) Nilo patre natum; Moses Ægyptius fuit, & infans Nili aquis impositus, atque inde extractus a Thermutide Pharaonis filia, ejusque famulabus. Id etiam causæ fuit, cur in Tricrenis lotus a Nymphis Mercurius creditus sit, quemadmodum Pausanias in Arcadicis scriptum reliquit. Vulcanus, in Luciani Dialogis, Apollini prædicat Mercurii recens nati venustatem, eamque omnibus placere ait; formæ quoque suæ elegantiam illic jactat Mercurius: scitulus quippe infans fuit Moses & pulchellus, uti legitur in Exodo (c) cujus rei fama & ad Ethnicos manaverat; sic enim de eo Justinus (d): *Quem præter paternæ scientiæ hæreditatem, etiam formæ pulchritudo commendabat*. Mercurio sexum utrumque tributum esse ab antiquis, cum utriusque insignibus lancea & colo, Albricus (e) observat: leges accepisse Judæos a muliere, cui nomen Moso, scripsit Alexander Polyhistor, ut habetur apud Suidam. Horæ nascentem Mercurium exceperunt, & aluerunt; lac suum Juno ipsa præbuit: Moses a Regiis puellis Nilo extractus, ab ipsa regis filia educatus est. Quidam Mercurium Arcadem dixerunt; propter Ægyptiorum, & Argivorum, qui Arcadibus vicini fuerunt, affinitatem, ab Ægypto, & Danao Beli filiis prognatorum, ut est in fabulis. Pastorum Deus habitus est Mercurius, ut ex Homeri Iliade probat Pausanias (f), & ut habetur in Epigrammatis Anthologiæ (g). Hinc appellatur νόμιος a Sophocle (h), & Aristophane (i), μηλοσσόος ab aliis: hinc lacte & melle placabatur. Pavisse quoque oves ferunt, & boves dono ei ab Apolline datas, quo tempore fistulam pastoralem compegit. Panos etiam Ægyptiaci Dei, & pastorum patroni pater fuisse dicitur. Pastoralem vitam egit Moses, & soceri sui Jetro oves duxit; & præfuit Israëlitis, qui se pastores ovium a prima origine fuisse profitebantur; & pecudum cultui in Ægypto præcipue dediti fuerunt: unde, Hycsos, dictos fuisse Ægyptio vocabulo, hoc est, *Reges Pastores*, tradit Manethos apud Josephum (k). Νόμιον Mercurium Phurnutus, quem rectius Cornutum appelles, commodiori sensu dictum putat a latione legum: quod apposite quadrat in Mosem legumlatorum omnium antiquissimum, & nobilissimum. An a pastione pecudum, quæ fere fit in montibus, Mercuriales omnes montes dici posse perhibet Scholiastes Sophoclis (l); an quod eximia quædam Mosi in montibus contingerint? velut in Sinai leges a Deo accepisse, in monte sublatis ad Deum manibus victoriam adversus Amalecitas genti suæ impetrasse; in Hor Aaronem moriendi causa duxisse, eique filium Heleazarum illic successorem subdidisse; ipsum in monte Nebo obiisse. Ponitur Mercurius & inter piscatorum Deus, litorumq; præsides, propter mare rubrum a Mose trajectum. Mercurius unus fuit e Cabiris Samothracum Diis, Camillus dictus, vel Casmilus, vel Cadmilus, ἀπὸ τῆς διακονίας (*a ministerio*), inquit Plutarchus (m). Nam veteri Etruscorum lingua Casmilum ministrum significabat, quam vocem Romani eadem notione usurparunt; ac præcipue in sacris. Testes Dionysius Halicarnasseus (n), Festus (o), Macrobius (p), & Servius (q). Hinc Pacuvius Medeam dixit, Cœlitum camillam, hoc est ministram. Mercurius autem ministeria in cœlo, etiam infima obibat, quod apud matrem queritur in Luciani Dialogis. Itaque τῶν θεῶν ὑπηρέτης, *Deorum minister*, dicitur in veteribus Epigrammatis (r), & Mercurius Ministrator in Inscriptionibus (s). Atqui Moses servus Dei quasi proprio, & peculiari cognomento dictus est. *Et crediderunt*, inquit ipse de se, *Domino, & Moysi servo ejus* (t). Dominus ipse alibi (u): *At non talis servus meus Moyses. Quare ergo non timuistis detrahere servo*

(a) Strom. 1. (b) Lib. III. de natura Deorum. (c) II. 2. (d) Lib. XXXVI. cap. 2. (e) De Deor. Imag. (f) Corinth. Antholog. Lib. IV. (g) Epigr. 58. (h) Oedip. Tyr. (i) Thesmoph. (k) Lib. I. contr. Apion. (l) In Philoctor. (m) In Numa. (n) Lib. I. (o) In Flamin. (p) Sat. Lib. III. cap. 8. (q) In Virg. Æn. XI. (r) Anth. Lib. II. cap. 25. (s) Sponii Miscellan. Sect. 3. (t) Exod. XIV. 31. (u) Num. XII. 7. 8.

eo meo Moysi? Rursus (a): *Mortuusque est ibi Moyses servus Domini.* Et paulo post (b): *Et factum est post mortem Moysi servi Domini, ut loqueretur Dominus ad Josue, & diceret ei, Moyses servus meus mortuus est.* Et Paulus ad Hebræos (c): *Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus* (Dei) *tanquam famulus.* Præstigiator fingitur Mercurius, propter edita a Mose per totum vitæ decursum prodigia. Quæcumque autem adversus Magos Ægyptios vi divina gessit, incantamentis, & vi Dæmonum gerere creditus est. Caduceum Mercurio tribuitur, virga nimirum serpentibus intexta, portentorum effectrix: virgæ scilicet illius mirificæ instar, quæ a Mose demissa in terram colubri more reptavit, veneficorum Ægyptiorum absorbuit virgas, & mirabilia subinde opera patravit. Atque his etiam ratio inest, cur ἀργειφόντης, *Argi interfector*, Mercurius dictus sit: nam quæ vulgo afferri solet, cædes nempe pastoris illius πολυομμάτου (*multis oculis instructi*) qui Argus dicebatur, nænia est sopiendis infantibus idonea. Verius est, quod proposuit Pausanias (*d*) in Lexico, ἀργειφόντην, sonare, ὀφιοκτόνον, ac si dicas *anguicidam*; quippe, ἄργην, *anguem*, notare. Idem hoc testantur Grammatici veteres, Hesychius (*e*), Harpocration, & Suidas (*f*): testificatur & Plutarchus (*g*) eo sensu dictionem hanc apud Poëtas aliquos reperiri. Addit Eustathius, Pausaniam non subjecisse causam, cur ὀφιοκτόνος dictus sit Mercurius; at nos subjiciemus: nempe quod Magorum Ægyptiorum virgas in angues conversas, illa Mosis, anguis itidem facta, deglutierit: vel quod serpentium ignitorum lethalem vim Moses proposito æneo serpente represserit. Unde nata quoque fabula Pythonis serpentis, interfecti ab Apolline, quem aliud esse Mosis simulacrum sequentia demonstrabunt. Pergamus vero Mercurium cum Mose contendere. Argum Mercurius jussu Jovis occidit, *ob eamque causam in Ægyptum profugisse*, ait Cicero (*h*): sic enim emendandus est ex Lactantio (*i*): virũ Ægyptium interfecit Moses ad Israëlitarum salutem a Deo excitatus, & ex Ægypto profugit. Furax habetur Mercurius, & furum Deus: quippe vasis aureis, & argenteis, ac plurima veste Ægyptios ut fraudarent Hebræi, Moses auctor fuit. Unde Trogus de Mose: *Dux exulum factus sacra Ægyptiorum furto abstulit* (*k*). Boves Apollinis abegisse dicitur Mercurius: Moses Pharaonem fugiens e ripis Nili, qui Siris & Osiris dicitur itidem ut Apollo, abegit *oves & armenta, & animantia diversi generis multa nimis* (*l*). Actum id ajunt a Mercurio etiamnum cunis involuto; memores Mosem in cunis Nilo innatasse. Statuæ Mercurii pro foribus domorum ponebantur ad arcendos fures; unde στροφαῖος dictus est, a cardine nimirum januæ, & προπυλαῖος. Quam etiam ob causam σῶκος appellatur ab Homero (*m*); hoc est, juxta Hesychium (*n*), & Phurnutum (*o*), εὐερκὴς, σώοικος, *domorum servator*: an quod suadente Mose & jubente, domorum postes ac superliminaria sanguine asperserunt Hebræi, atque ita majores natu filios a transeuntis Domini cæde prohibuerunt? Semitalis Deus, sive ἐνόδιος, ac itinerum præses existimatus ac dictus est Mercurius; ἡγεμόνιον etiam appellari auctor est Phurnutus (*p*): quod per annos quadraginta in desertis, & aviis locis viæ ducem Israëlitis se Moses præbuit. Inde lux veteri epigrammati ad Fortunam Prænestinam, quod habetur in Catalectis, ubi de mercatore agitur, qui erat, ut habet ipsum Epigramma,

ire per altos
Consuetus portus:

tum etiam:

Fortunæ simulacra colens, & Apollinis Aras,
Arcanumque Vii.

Vium ajo esse Mercurium, a viis quibus præest sic dictum, quod perinde est, ut ἐνόδιον dicas, vel Semitalem; mercatorum & nautarum Deum, Viacum, & Trivium appellant Inscriptiones Grutheri; & viis ac semitis delectari tradunt Epigrammata (*q*). Cabiri, quorum unum fuisse Mercurium, sive Mosem diximus, navigantibus præerant, & favebant. Diserte id produnt Apollonius (*r*), Diodorus (*s*), & Suidas (*t*). Arcana autem fuisse Samothracum mysteria nemo nescit. Atque hoc est *Arcanum Vii*. Erat in Troa-

(*a*) Deut. XXXIV. 5. (*b*) Jos. I. 1. (*c*) III. 5. (*d*) Apud Eustath. in Iliad. β. (*e*) In Ἀργειφόντης. (*f*) In Ἀργάς. (*g*) Demosth. (*h*) Lib. III. de natur. Deor. (*i*) Inst. Lib. I. cap. 6. (*k*) Justin. Lib. XXXII. cap. 2. (*l*) Exod. XII. 38. (*m*) Iliad. (*n*) In Σῶκος. (*o*) De nat. Deor. in Mercur. (*p*) De nat. Deor. (*q*) Anth. Lib. IV. (*r*) Arg. Lib. I. (*s*) Lib. V. (*t*) In Σαμοθρᾴκη.

Troade, quemadmodum refert Pausanias *(a)*, ad sepulchrum Herophiles Sibillæ, in loco Sminthei Apollinis, statua Mercurii, ad lævam aquas habens in labium defluentes: propter aquas nimirum a Mose ex rupe eductas. Quam ob causam Priapus quoque, quem non alium esse probabo quam Mosem, viam ad fontes indicat in Priapejis *(b)*. Observavimus supra, scriptum reliquisse Philonem Biblium *(c)*, Taauto deberi inventionem literarum, primamque commentariorum lucubrationem. Idem de Mercurio Ægyptio, præter Ciceronem *(d)*, Diodorum *(e)*, Plutarchum *(f)*, & alios, memoriæ prodidit Plato in Phædro, & Philebo. Ait ille scribendi, ac legendi artem excogitavisse Theuth Ægyptium, & variarum rerum fingendis nominibus operam dedisse: quia, opinor, Mosaicos libros omnium quos cognovisset antiquissimos esse acceperat. Sine ulla vero ambage Eupolemus *(g)*, quem secuti sunt Theodoretus *(h)*, & Isidorus *(i)*, Mosem affirmat primum fuisse sapientem, & Judæis Grammaticam tradidisse, Judæos Phœnicibus, Phœnices Græcis. Quod merito tamen refellit Augustinus *(k)*. Ægyptiis leges tradidisse Mercurium docent Cicero *(l)*, & Ælianus *(m)*. Ἱερογραμματέα Osiridis Diodorus *(n)* fuisse ait, & sacrorum doctrinam prodidisse. Paria his habet Johannes Tzetzes *(o)*. Narrat Porphyrius *(p)* Taautum rudes populos, & rerum divinarum, sacrarumque ignaros ad Dei cultum traduxisse. Addunt Strabo *(q)*, Manilius *(r)*, Arnobius *(s)*, & alii, siderum cursus ab eo observatos, anni dierumque rationes ordinatas, & Philosophiæ Auctorem extitisse. Artem numerandi, & Geometriam eidem, præter Astronomiam adscribit Plato *(t)*, Lyram Hormeus, Musicam Plutarchus *(u)*; Rhytmicam & metricam Philo *(x)*, tum & Symbolicam Philosophiam, ac artes denique cæteras liberales. Instructissimum omni genere doctrinæ fuisse Lactantius *(y)* affirmat, & propter multiplicem rerum scientiam Trismegistum dictum. Verum in eo pueriliter hallucinatus est, aliisque errandi causam dedit, quod ab hoc Mercurio vere scriptos censuit libellos istos, qui Pœmandræ, & Asclepii titulis inscripti, & Mercurio Trismegisto adscripti circumferuntur; adulterinum opus, & a primi, secundive Ecclesiæ seculi Christianis quibusdam male feriatis, ac ut videtur hæreticis suppositum. Rerum omnium inventionem Mercurio suo tribuisse Ægyptios, testificantur Jamblichus in libro de mysteriis, Cyrillus in primo libro adversus Julianum, & Johannes Tzetzes (z), propterea que libros ei suos inscripsisse, & sapientiæ totius præsidem existimasse. Quid ita vero? quia scilicet rerum omnium primordia libro suo Moses complexus est, nec mundi solum & naturæ, sed religionis etiam & Theologiæ, historiæ quoque humani generis & animalium, Geographiæ, politicæ scientiæ, castrensis disciplinæ, æqui bonique, ac legum ferendarum doctrinæ, staticæ artis, architectonicæ, fabrilis, fusoriæ, sutoriæ, baphicæ, coriariæ, phrygionicæ, aliarumque complurium; sanxit idem sacrificia ac perpetuos ritus sacrorum; annum sacrum & civilem festis distinxit quibusdam, spatia temporum in certas discrevit periodos; & Israëlitis leges tulit. Merito ergo scripsit Pseudo-Eustathius in Hexaëmeron, & ante Eustathium Artapanus *(aa)* in libro de Judæis, armorum, navigiorum, antliarum, tollenonum, sacrarum literarum, & civilis disciplinæ inventionem Mosi Ægyptios debere. Merito quoque dixit Clemens Alexandrinus *(bb)*: ἔστιν οὖν ὁ Μωϋσῆς ἡμῖν προφητικός, νομοθετικός, τακτικός, στρατηγικός, πολιτικός, φιλόσοφος. *Est ergo nobis Moses præscius futurorum, legumlator, aciei instruendæ, exercitus ducendi, Reipublicæ administrandæ peritus, & Philosophus*. Quemadmodum autem e Taauti libris nonnulla proferuntur a Porphyrio *(cc)*, quæ nusquam extant in libris Mosis, ita plurima Mercurii hujus Ægyptii opera recensentur a Clemente Alexandrino *(dd)*, & Cyrillo, quæ nullus sanæ mentis ad Mosem referre ausit: etsi Mosaicam doctrinam, licet non puram, sed commentis adulteratam spirant, ut optime Cyril-

(a) Phocic. *(b)* Epigram. 69. *(c)* Apud Eus. Præp. Ev. Lib. I. *(d)* Lib. III. de natura Deorum. *(e)* Lib. I. *(f)* Sympos. Lib. IX. quæst. 3. *(g)* Apud Clem. Alex. Strom. 1. & Eus. Præp. Lib. IX. cap. 29. *(h)* In Gen. Interr. 61. *(i)* Or. Lib. I. c. 3. *(k)* De Civit. Dei Lib. XVIII. cap. 39. *(l)* Lib. III. de natur. Deorum. *(m)* Var. Hist. Lib. XIV. cap. 14. *(n)* Lib. I. *(o)* Chil. 4. *(p)* Apud Eus. Præp. Ev. Lib. I. *(q)* Lib. XVII. *(r)* Lib. I. *(s)* Lib. II. *(t)* Phædr. *(u)* De Isid. *(x)* De Vita Mos. Lib. I. *(y)* Lib. I. cap. 6. (z) Chil. 4. *(aa)* Apud Eus. Præp. Evang. Lib. IX. c. 27. *(bb)* Strom. Lib. I. *(cc)* Apud Eus. Præp. Evang. Lib. I. *(dd)* Strom. Lib. VI.

lus (*a*) adnotavit. Multa scilicet propter viri auctoritatē, & antiquitatem, ei, ut fieri amar, adscripta sunt a subdolis hominibus, favorem scriptionibus suis & plausum illustri nomine conciliantibus: quemadmodum & Pœmandram deinde non multo post Christum eidem Christiani attribuerunt. Parem habuit causam librorum suppositio, qui sub Zoroastris nomine prodierunt. Manethos (*b*) Ægyptius Mosi nomen Osarsiph fuisse commemorat, ex nomine Osiridis. Equidem ab Osiridis, hoc est Solis, observatione factum id nomen conjecerim; nam Hebraicum *tzopheb, speculatorem* sonat. Sic apud Philonem Byblium, Ζωφασημὶν, hoc est, *tzophe scamaim*, redditur, οὐρανοῦ κατόπται, *Cæli speculatores*. Igitur Osarsiph, si verbum verbo reddas, erit, *Soli speculator*; quia nimirum Moses, ut erat Ægyptiorum disciplinis instructus, Astronomiam apud eos præ cæteris disciplinis florentem videtur coluisse. Θεόπτης (*Dei speculator*) appellatur a Georgio Syncello, & Theodoro Merochita. Hujus disciplinæ quantum studiosi fuerint Ægyptii, præclare exponit apud Heliodorum (*c*) Calasiris Ægyptius antistes: duplicem siquidem esse ait sapientiam Ægyptiorum; aliam vulgarem, quæ Necyomantia est; aliam divinam, quæ vera Sapientia est; ἣν ἱερεῖς, inquit, καὶ προφητικὸν γένος ἐκ νέων ἀσκοῦμεν, ἄνω πρὸς τὰ οὐράνια βλέπουσαν, θεῶν συνόμιλον, καὶ φύσεως κρειττόνων μέτοχον, ἄστρων κίνησιν ἐρευνῶσαν, καὶ μελλόντων πρόγνωσιν κερδαίνουσαν. *Cui nos Sacerdotes, & Prophetis prognati ab adolescentia studemus; cœlestia spectantem, Deorum sociam, naturæ divinæ participem, astrorum motus scrutantem, & notitiam futurorum lucrifacientem*. Scio afferri a nonnullis aliud nominis hujus etymon, qui Osarsiph idem esse volunt ac πυρσωθεὶς, *ab igne servatus*, quod non aquis solum, sed & ignibus Moses liberatus sit. Verum præstat Manethonem sequi, qui ab Osiride id nominis deductum esse diserte affirmat. A *scapbab* repetebat vetus amicus noster Stephanus Morinus; quod est *perdere, destruere*. Ac si *Osiridis interfectorem* dixisses, quod Typhoni convenit. Acute, & erudite, ut cætera excellentis hujus viri omnia. Quod si quis Osarsiph corruptum putet ex dictione, Osirapis, quæ juxta Clementis Alexandrini (*d*) sententiam constat nominibus Osiridis, & Apios, me quidem non valde repugnantem habebit. Est apud Plutarchum (*e*), Bacchum Isidis filium apud Ægyptios, non Osiridem, sed Arsaphen appellari, atque ea voce *Fortem* significari. Videtur profecto id vocabulum detortum ex Osarsiph. Ut enim Moses est Bacchus, quemadmodum probabitur infra, Ita Osarsiph est Arsaphes. Postquam autem primigenia vox Osarsiph degenerare cœpit in Arsaphes, ignorato etymo, adulterina ascita est significatio. Deorum hominumque nuntius ac sequester dictus est Mercurius, & Jovis jussa deferre ad homines, hominum preces ad Deum allegare, propter itiones crebras Mosis, & diutinas mansiones In Sinæ montis fastigio, ac crebra cum Deo colloquia, & Dei mandata ad homines perlata. Hinc Moses ipse de se: *Ego sequester & medius fui inter Dominum & vos in tempore illo, ut annunciarem vobis verba ejus* (*f*). Unde factum quoque reor, ut Mercurio consiliario, & scriba usum Saturnum dixerit Sanchoniathon apud Eusebium (*g*): usum Osiridem, atque item Isidem dixerit Diodorus (*h*). Petasatus pingitur Mercurius: Moses velato vultu alloquebatur Israëlitas, ne acies eorum ad radiorum a se prodeuntium fulgorem hebesceret. Unde & Mercurium ait Æschylus (*i*) noctem ante oculos & tenebras ferte. Vel ita certe peregrinantis habitu exhibetur Mercurius, *tanquam vias aggredi præparet, & Solem pulveremque declinet*, inquit Arnobius (*k*): quod res memoratu dignissimas Moses peregrinus gesserit. Petasum Mercurii media parte album, media nigrum fuisse scribunt; ejus quoque simulacrum, partim atra, partim aurea facie ab Ægyptiis pingebatur: quia post habitum cum Deo congressum, Moses de monte descendens luminosa facie prodiit. Quæ cum legissent, ac perperam accepissent Interpretes, & pro lumine cornua Mosi affinxissent, vocis *queren* ambiguitate decepti, hinc hirco sese assimilasse Mercurium Fabulatores dixerunt, ut tutius Penelopes amore frueretur; unde & arietem humeris vel sub ala gestans pingi solet, & κριοφόρος appellatur, ex eoque Ipsius & Penelopes concubitu Pan dicitur esse natus, quem hircina quoque forma Ægyptii itidem ut Græci repræsentant. Cor-

(*a*) Contr. Jul. Lib. I. II. & IV. (*b*) Apud Jos. Lib. I. contr. Apion. (*c*) Lib. III. (*d*) Protrept. (*e*) De Isid. & Osir. (*f*) Deut. V. 5. (*g*) Præp. Evang. Lib. I. cap. 10. (*h*) Lib. I. (*i*) Choep. v. 815. (*k*) Lib. VI.

Cornua etiam ista Mosis causæ fuerunt, cur κεράσφορος Mercurius a Lycophrone, Harpocratione, aliisque dictus sit. Ex his quoque Mosis radiis, & fulguribus, ac tonitribus in Sinai monte editis, cum Deus Mosem alloqueretur, factum est, ut Jovis fulmen Mercurium surripere voluisse dixerit Lucianus (*a*). Ex his utique Deum inter & homines obitis a Mose legationibus Mercurius legationum, ac fœderum repertor creditus est. Ad inferos quoque legatus mitti fertur, quod velut ad Mosis Imperium Core, Dathan, & Abiron, adversus legem ipsius perduelles, terræ hiatu hausti sint, & *descenderint vivi in infernum* (*b*), ut notavimus supra, cum de Adonide ageremus. Mercimoniis præfectus est Mercurius, & ponderum mensurarumque inventor creditur, quamobrem pingebatur cum sacculo, & a negotiatoribus plurimum colebatur: quippe Moses in emptionibus, venditionibus contrahendis fraudes legibus suis coërcuit, ponderum, & mensurarum æqualitate sanxit, & fœnebrem licentiam sustulit. Lyræ, fistulæ pastoralis, atque adeo Musicæ repertor Mercurius existimatus est: geminum hymnum, omnibus Poëticæ artis pigmentis splendescentem, Deo Moses decantavit. Idem buccinam eam reperit, quæ *Asosra* ab Hebræis appellatur, & describitur a Josepho (*c*): cum alioqui lyra, & alia pleraq; instrumenta musica ex Oriente prodierint. Id nomina ipsa satis ostendunt: ex *cannod* factum est κίνυρα; ex *nevel*, νάβλα; ex *thophepb* τύμπανον; ex *sabechab*, σαμβύκη; ex *Gingra*, qui Phœnicum lingua fuit Adonis, γίγγρας, genus quoddam tibiarum; & ex *bavou*, *tibia*, (cujus etymon est in primitivo *bavav*, unde *baviv*, *calamus spicæ*; quia olim tibiæ fiebant e calamis) nomen habuerunt Ambubajæ, quod perinde est ut si tibicinas dicas. Hinc Juvenalis (*d*):

> *Jampridem Syrus in Trim defluxit Orontes,*
> *Et linguam, & mores, & cum tibicine chordas*
> *Obliquas, nec non gentilia tympana secum*
> *Vexit, & ad circum jussas prostare puellas.*

Habet idipsum Strabo (*e*), qui citharam tradit ab aliquo Asiaticam dici, & Musica instrumenta peregrinis nominibus appellari, Nablia, Sambucam, Barbiton, Magades & alia plurima. Legas quæ de Tyriorum initiatorum saltationibus, instrumentis musicis, & Assyriaco modo scripsit Heliodorus (*f*), quantum ea gens Musicæ dedita fuerit, intelliges. Mercurio veteres vitulo fecisse Auctor est Ovidius (*g*), propter conflatum ab Aarone vitulum aureum, quem combustum igni, in pulverem comminutum, & in aquam conjectum Moses Judæis propinavit; nam quæ Deo cuique valde odiosa essent animalia, hæc ipsis sacrificabant. Atque inde est quod & porcus Mercurio cæsus fuit; ut indicat Aristophanes: ob vetitum nimirum Mosaicis legibus porci esum. Scribit Plutarchus (*h*), aliique seniorum Mercuriorum simulacra pedibus, manibusque truncata exhiberi, quadam vero parte nimium parata; propterea quod senes, non celeritate pedum, vel manuum robore, sed mentis vigore ac fecunditate res administrare solent; quæ Mosis ita propria sunt, ut non alteri cuiquam magis conveniant. Cyllenium dictum vult Festus; non a Cyllene monte, sed quasi κυλλὸν, truncum & manibus carentem; quod omnia sine manibus sermo conficiat. Futurorum prænotionem, & artem divinandi ab Apolline Mercurium accepisse narrant: hinc Fatalis dicitur in veteri Lapide (*i*); hinc Jovis decreta, hoc est fatum hominibus pandere dicitur; hinc Oraculum apud Pharenses habuisse eum narrat Pausanias (*k*); hinc & futura in somnis homines monere fingitur a nonnullis: Moses a Deo propheticam habuit facultatem, & inter Prophetas censetur. Quam ob causam Psonthomphanech; hoc est, *Futurorum præscium*, haud secus ac Josephum, fuisse ab Ægyptiis appellatum, legitur in Chronico Alexandrino. Summa Mercurium inter, & Herculem necessitudo, ac societas ab antiquis constituitur, adeout communes eorum fuisse statuas Aristides (*l*) prodiderit: atqui Herculem Josuæ typum esse infra demonstrabo. Scribit Apollodorus (*m*) Jovem, simul ac soluta femoris futura Bacchum enixus est, Mercurio eum tradidisse; hoc est Mosem Mosi; nam & Mercurium Mosem esse jam ostendi satis; & Bacchum quoque Mosem

 esse

(*a*) Dial. Apoll. & Vulc. (*b*) Num. XVI. 13. (*c*) Antiq. Lib. III. cap. 11. (*d*) Sat. III. (*e*) Lib. X. (*f*) Lib. IV (*g*) IV. Metam. (*h*) An seni sit gerenda Resp. (*i*) Grut. Inscr. p. 64. (*k*) Achaic. (*l*) Orat. in Herc. (*m*) Lib. III.

esse mox ostendam; sic enim unum eumdemque hominem multiplici specie, plures homines una persona Fabulatores adumbrabant. Symbolum Mercurii canem fuisse, docet Plutarchus (a), & facie canina ipse pingebatur: quod Calebum Moses socium habuerit. Vox autem *Caleb*, Hebraice *canem* significat. Facit hoc Chronologorum quorundam, ac imprimis Augustini (b) sententia, qui Mercurium Mosis ætati conjungunt. Facit huc & adnotatio quædam inserta nuperæ editioni Lactantii, ad locum supra allatum e libro primo Institutionum (c), in qua legitur codicem quemdam manuscriptum Bibliothecæ S. Pauli Lipsiensis, pro voce *Thoth*, substituere, *Moysin*. Finem faciam dissertationis hujus in opportunissimo ad opinionem nostram Artapani testimonio, quod proferunt Eusebius (d), & Auctor Alexandrini Chronici, cuique adstipulatur Auctor Hypomnematis in Hexaëmeron, quod Eustathio tribuitur. Illic legitur Mosem ab Ægyptiis pro Deo habitum fuisse & cultum, & Mercurium appellatum; cumque bellum gereret adversus Æthiopas, condidisse urbem, & Hermopolin appellasse. Atqui Hermopolin a Mercurio Ægyptio esse conditam perhibet Lactantius. Unde veterum ipsorum testificatione cognoscitur, Mosem esse Mercurium.

III. At non in Theuth solum, sive Mercurio, sed sub Osiridis quoque persona, quem eumdem esse ac Dionysium, sive Liberum Indorum domitorem asseverant Antiqui, Mosem Ægyptii coluerunt. Cum enim non politicis solum & œconomicis, sed militaribus etiam virtutibus claruerit, illas in Mercurio, has in Osiride, seu Libero adumbrarunt prisci illi artifices fabularum. De Mercurio vidimus, & quidem ita luculenter, ut mirabile sit in re tam perspicua neminem adhuc, quod sciam, verum olfecisse. Bacchum autem quoniam doctorum hominum studiis jam deprehensum est Mosis esse simulacrum, argumenta eorum contrahemus in pauca; tum si quid ad rei confirmationem suppeditet penus noster adjiciemus. Nati sunt in Ægypto Moses, & Bacchus, in arcam uterque inclusus, & in profluentem abjectus. Huic Mosi nomen, illi Misi, ut est in Orphicis (e), Utrique tributus est sexus uterque. Bimater uterque; nam & velut alteram matrem Thermuthin Pharaonis filiam habuit Moses, *quem illa adoptavit in locum filii*, ut loquitur ipse Moses (f); & bis etiam propriæ matri, primum a natura, deinde a Thermutide traditus est alendus. Venustus uterque & forma præstans. Eductus uterque in Arabia; hic ad Sinam montem, ille ad Nisam, quæ Sina ipsa est, ut diserte habent Fasti Siculi. Exulavit uterque. Bacchæ cujusdam virga in terram projecta serpentis instar repere visa est, ut illa Mosis. Bacchi chorus fruebatur lucis aspectu, dum Indi tenebris obsiti erant, quemadmodum Israëlitæ inter Ægyptios. Fugiens uterque Ægyptios, pedibus mare Rubrum trajecit. Transmisit ille fluvios Hydaspem, & Orontem thyrso arefactos; hic Rubrum Mare mirifica virga bipertitum. Cornutus uterque fingitur. Leges tulit uterque duplici tabulæ inscriptas. Νόμιος uterque fuit: de Mose quidem vidimus supra: de Baccho testatur vetus Epigramma Anthologiæ (g). Bacchæ, itidem ut Moses, virga aquas de rupe elicuerunt. Hic serpentem æneum erigit; illæ se tortis serpentibus incingunt, serpentibus coronantur, Bacchicorum orgiorum insigne habent serpentem, & iis qui Sabaziis sacris initiantur symbolum est serpens sinum pervadens. Calebum, quod vocabulum exponitur canis, socium habuit Moses, canem Liber, Mosis jussu racemum e promissa terra retulit Calebus: Bacchi auspiciis reperta est satio vitis. Denique manat utrique terra lactis, mellis ac vini fluentis.

Hæc ab aliis jam observata sunt: ista a me. Osarsiph Ægyptiis dictus est Moses, Bacchus Arsaphes, ut jam dixi: quas voces non affines solum, sed easdem esse proclivis est suspicio. Fulminibus ambustam esse Semelen, & inter ignes natum Bacchum prodit fabularis historia; unde πυρισπόρος, & *Ignigena* dicitur; propter visum Mosi in rubo ignem, & habita eidem cum Deo colloquia inter ignes & fulgura. Hinc κωμαστὴν διόνυσον σὺν ταῖς σελαγεῖν, τουτέστι μετὰ λαμπάδων καὶ πυρὸς χορεύειν, καὶ διάπυρον εἶναι θεόν. *Commessatorem Bacchum cum tædis fulgere, hoc est cum lampadibus, et igne tripudiare, et fervidum ac igneum esse Deum*, aiunt Aristophanes (h) ipsiusque Scholiastes Hinc instituta Baccho λαμπτῆρι (*Fulgido*) apud Pellenenses λαμπτηρία ἑορτὴ (*Fe-*

(a) De Isid. & Osir. (b) Lib. XVIII. de Civ. Dei, cap. 8. (c) Cap. 6. (d) Lib. IX. Præp. Evang. cap. 27. (e) Hym. in Misem. (f) Exod. II. 10. (g) Lib. I. c. 38. (h) Nub.

III, Osiris, sive Bacchus idem ac Moses.

Digitized by Google

(*Festum lampadum*) Pausaniæ in Achaicis commemorata. A Nymphis educatus fuisse dicitur Bacchus; quod in Nili aquas projectus sit Moses: nam Nymphæ aquæ sunt. Casus ille Mosis aliis causam fingendi dedit, Bacchum statim a partu conclusum in arcam ligneam, & in mare fuisse cum matre abjectum. Mises ille in Orphicis Hymnis laudatus, qui idem Bacchus est, Isidis filius fingitur, & cum ea ac famulabus ad Nili fluenta exultans, & tripudians exhibetur; quod ancillis comitata Thermuthis, cum ad Nilum lavandi causa descenderet, Mosem in Nilo expositum servaverit. Hinc a Mercurio ad Macrin Aristæi filiam alendi causa deportatum volunt quidam: hoc est Merrhin Pharaonis filiam, quod ipsi nomen Artapanus tribuit. Volunt alii ab Ino matertera fuisse nutritum; hoc est a Matre, cui Moses ex indicio sororis alendus traditus est a filia Pharaonis. Ex hujus Misis nomine factum videtur Misagenis nomen, qui Masinissæ filium fuit, Livio (*a*) sæpe memoratus; quemadmodum a Jove Diogenes, a Mercurio Hermogenes, ab Oro, Origenes: ut facilis inde conjectura sit Misis, sive Mosis religionem ad Numidas quoque transiisse. Auctor est Philostratus (*b*), Indos quoddam existimare, Bacchum Ind. fluvii filium esse, quod Moses velut Nilo patre renatus sit. Scribit Diodorus (*c*) Osiridis exercitum duxisse Herculem; quod Mosis exercitus ducem habuerit Josuam, cujus effigiem esse Herculem infra approbabo. Virorum, ac mulierum exercitum Bacchus circumduxit, perinde ut Moses. Nefarios uterque & facinorosos suppliciis affecit. Bacchum cognomine γιγαντολέτην (*interfectorem gigantū*) dicit vetus Poëta (*d*), propter expugnata Mosis auspiciis *monstra filiorum Enac de genere giganteo*, & excisas *reliquias Raphaim, quas percussit Moyses atque delevit*, ut est in libris Numerorum (*e*), & Josue (*f*). Ab Indis in Græciam victor Bacchus fingitur remeasse; quia Ægyptus contermina est Æthiopiæ, quā ab India veteres Geographi non distinxerunt: Moses autem adversus Æthiopas bellum gessisse dictus est, ut supra docui; & ex Ægypto deinde, quæ vicina Æthiopiæ regio est, in Asiam progressus, ab India venire dictus est; quemadmodum Nilus Virgilio, *amnis devexus ab Indis* (*g*) dicitur. Bacchus patriam in libertatem vindicasse, & in rei monumentum urbem condidisse, & de facti nomine Eleutheras appellasse dicitur a Diodoro (*h*); unde ἐλευθερεὺς & ἐλεύθερος cognominatus est a Græcis (*i*), Liber a Romanis, teste Alexandro apud Plutarchum (*k*): Moses populares suos Ægyptiaca servitute exemit. Mercurio χθονίῳ (*terrestri*) Bacchi nomen Orphica (*l*) tribuunt; quia Bacchus, & Mercurius unus idemque est, Moses videlicet. Ob eam causam Ægyptii Mercurio, sive Thoth dicarunt, & de ejus nomine appellarunt Septembrem mensem, quo vindemiam colligere solent. Unde vetus epigramma Anthologiæ (*m*).

Πρῶτος Θὼθ ἔδαη δρεπάνην ἐπὶ βότρυν ἐγείρειν.
Primus Thoth novit falcem uvis admovere.

Hinc quoque ortum est, quod de Jove narrat Apollodorus (*n*), cum partum Semeles Junonem celare vellet, Bacchum mutasse in hœdum, & Mercurio tradidisse deferendum ad Nymphas Nysæ montis. Comatus, & crines flavos gerens inducitur Bacchus, propter radios quibus Mosis vertex cingebatur. Mitra eidem imponitur, & quidem Tyria, propter Aaronis mitram. Aaronem autem fratrem cum Mose, itidem ut Amramum patrem, historici Scriptores sæpe confundunt. Trogo (*o*) quidem Mosis filius Aaron esse dicitur, & Aruas appellatur. Terram Bacchus concutit, quamobrem ῥηξίχθων (*Terram rumpens*) nominatur in Orphicis (*p*), flammæque ejus opera e terra erumpunt: terræ hiatu hauriuntur Core, Dathan, & Abiron, cum adversus Mosem rebellassent; tum alii ejusdem perduellionis rei erumpentibus ignibus succensi sunt. Thyrsum Bacchus, sive ferulam, sive baculum manu gestat, unde θυρσοτινάκτης (*Tyrsum concutiens*) & σκηπτοῦχος *Sceptriger*, & ναρθηκοφόρος (*narthecem ferens*) dicitur; propter mirificam virgam Mosis. Columnæ symbolo designabatur Bacchus, & περικιόνιος (*Circum-columnius*) appellabatur, & columnas pleraque, expeditionum suarum monumenta, passim dicebatur posuisse; propter columnam illam nubis, diuturni Israëli-

(*a*) Lib. XLII. cap. 29. & 61. & 63. & 67. & Lib. XLIV. cap. 4. (*b*) Vit. Apoll. Lib. II. cap. 4. (*c*) Lib. I. (*d*) Anth. Lib. I. cap. 38. (*e*) XIII. 34. (*f*) XIII. 12. (*g*) IV. Georg. (*h*) Lib. IV. (*i*) Pausan. Attic. Hesych. in ἐλευθέριος. (*k*) In Ρωμαϊκοῖς. (*l*) Hymn. ἑρμοῦ χθονίου. (*m*) Lib. I. (*n*) Lib. III. (*o*) Just. Lib. XXXVI. cap. 2. (*p*) Hymn. Τριετηρ. & Hymn. εἰς περικιόνιον.

Digitized by Google

raëlitarum itineris ducem, igneam vero nocturni. Id tangit Clemens Alexandrinus (*a*). Non unius autem figuræ fuerunt quas Columnas, sive στύλας veteres dixere. Quadratæ fuerunt aliquando: cujusmodi fuit illa apud Arabes, quos hoc simulacro coluisse Auctor est Maximus Tyrius (*b*) Deum aliquem sibi incompertum. Vetustissimam autem fuisse apud eos religionem hanc tradunt Clemens Alexandrinus (*c*), & Arnobius (*d*). Plane is est λίθος τοῦ βραχθᾶν (*Lapis Brachthanis*) Euthymio memoratus in Saracenicis a Sylburgio editus, in Alcaaba, sive Meccano Templo servatus, quem Arabes ante Muhammedi tempora sibi cultum, non tamen post invectam ab eo novam religionẽ divinis honoribus prosequi desierunt. Is quamquam Veneris effigies esse dicitur ab Euthymio; quoniam tamen lapides plerique Meccæ colebantur, vel Brachthanem, vel alium istorum quempiam Bacchi apud eos educati simulacrum esse conjecturam licet ex superioribus facere. Etsi non nescio lapides olim rudes fere & informes, vel in umbilicum fastigiatos, vel quadratos, Diis referendis fuisse positos. Niger est lapis Brachtan; ut alia plurima Deorum simulacra, utpote inquit Porphyrius (*e*), quorum obscura est, & incognita natura. At candidus alter visitur Hispahani, quem ex Arabia itidem ab Ali Propheta advectum putant Persæ, & summopere venerantur. Et candidum quoq; olim fuisse lapidem Brachthan bardi Arabes putant. Sed redeamus ad Bacchum. Τελεστάρχης dicitur, quasi dicas, ritum & ceremoniarum Auctorem: Deorum quippe colendorum rationem, legesque ac judicia sanxisse fertur; quod Israëliticæ religionis, & πολιτείας (*Reipublicæ*) ex Dei præscripto conditor fuerit Moses. Proditum est a veteribus Bacchum, cum Ammonis Jovis templum extrueret, nullam intulisse Dei imaginem, sed unius & veri Dei clara symbola inesse voluisse: apte id congruit in Mosem, qui Israëlitas in Ægyptiorum πολυθεΐαν proclives ad veri Dei cultum revocavit. Prudentem fingunt Bacchum, & εὔβουλον (*boni consilii*) qua laude floruisse quoque fertur Ægyptius ille Mercurius, cum eum sibi consiliarium Osiris adhibuerit, & ad bellum proficiscens jusserit monitis, atque consiliis Isidem juvare: quia maximis rebus gestis, summæ prudentiæ Moses specimina edidit, unde σύμβουλος συνετώτατος (*consiliarius prudentissimus*) vocatur a Josepho (*f*). Bacchi demessa fuisse pudenda, in cistam condita, & a Cabiris in Thuiciam delata, cur fingerent veteres, causę fuit illud quod legitur in Exodo (*g*): *Tulit illico Sephora acutissimam petram, & circumcidit præputium filii sui, tetigitque pedes ejus, & ait: Sponsus sanguinum tu mihi es. Et dimisit eum, postquam dixerat, Sponsus sanguinum, ob circumcisionem*. Hinc φαλληφορίαι (*Phallorum lationes*) Ægyptiorum, & Græcorum in sacris Osiridis, & Bacchi. Hinc Præbia, fascini forma, quæ collo puerorum legimus pro amuletis fuisse appensa. Rem aliter narrat Diodorus (*h*), Typhonem nimirum post interfectum Osiridem, & membratim sectum, virilia ejus projecisse in fluvium, atque ea demum cum Isis, cæteris viri membris collectis, non reperisset, divinis honoribus in templis consecrasse. Alii Bacchum ajunt a Titanibus discerptum, & elixatum a Cerere fuisse restitutum. Diversis modis narratæ ejusdem fabulæ una tamen origo est. Etsi pertinere id quoque potest ad Thermuthidem, per quam Moses ab undis servatus est. Cur autem ἐξορθιάζον τὸ αἰδοῖον fingeretur simulacrum Osiridis, ut est apud Plutarchum (*i*), hæc ipsa fuit causa, qua effectum esse diximus, ut eadem forma Mercurio tribueretur. Musicæ deditus fuisse fertur Bacchus, & Satyros saltatores, & cantores secum, Musasque adeo ipsas circumegisse; & tympanorum ac cymbalorum, non in acie modo, quod testatur Diodorus (*k*), sed in Deorum etiam, suique adeo ipsius cultu ac ceremoniis, quemadmodum habet Arrianus (*l*), usum Indis tradidisse; propter hymnos a Mose recitatos: quo canente *sumsit Maria Prophetissa, soror Aaron, tympanum in manu sua, egressæque sunt omnes mulieres post eam cũ tympanis et choris, quibus præcinebat* (*m*). Inde est quod Oxydracæ, qui se Baccho prognatos ferebant, orgia cum tympanis celebrabant, & Indorum reges in publicum prodeuntes tympana cum tintinnabulis præcessisse refert Strabo (*n*). His perperam & confuse intellectis sic disseruit Tacitus (*o*): *Quia Sacerdotes Judęorum tibia tympanisque conci-*

cine-

(*a*) Str. 1. (*b*) Differt. XXXVIII. (*c*) Protrep. (*d*) Lib. VI. (*e*) Apud Eus. Præp. Ev. Lib. III. c. 7. (*f*) Lib. II. contr. Apion. (*g*) IV. 25. 26. (*h*) Lib. I. (*i*) De Isid. & Osirid. (*k*) Lib. II. (*l*) Indic. (*m*) Exod. XV. 20. (*n*) Lib. XV. (*o*) Hist. Lib. V. cap. 5.

Digitized by Google

cinebant, *hedera vinciebantur*, *vitisque aurea Templo reperta*; *Liberum patrem coli domitorem Orientis quidam arbitrati sunt*, *nequaquam congruentibus institutis : quippe Liber festos lætosque ritus posuit ; Judæorum mos absurdus sordidusque*. Plutarchus (*a*) quoque Tabernaculorum festum, quod post collectas fruges, & vindemiam agebatur, Bacchicam quamdam celebritatem, & θυρσοφορίαν (*thyrsorum lationem*) esse censet; Sabbathum etiam meram esse βακχείαν (*Bacchi festivitatem*) eo die sese largius invitare Judæos, & vino madere; nomen Sabbatho esse a Sabo, Levitis a Lysio, vel ab Evio, quæ Bacchi cognomina sunt. Hæc valde inepta sunt; sed ex iis tamen apparet confusam Mosis, & Bacchi notitiam Græcos habuisse; & qui sanciti fuerant ab illo ritus, in hujus honorem institutos existimasse. Credat aliquis ex nomine serpentium, quibus incinctæ Bacchæ procedunt, factam vociferationem Evoë, & Evan, quam in ore habebant, unde & Evantes dictæ, & Bacchus Evius: nam serpentem Syri *chovih* appellant. Clemens Alexandrinus in Parænesi, de Bacchis: ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφεσιν, ἐπολολύζοντες εὐάν. *Coronati serpentibus*, *ululantes Evam* Quod arripuit Epiphanius (*b*): οἱ τοὺς ὄφεις ἀνεστεμμένοι, inquit, εὐάζοντες τὸ, εὐά, εὐά. *Qui serpentibus coronati sunt*, *vociferantes*, *Va*, *Va*. Pergit Clemens: σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄφις ἐστὶ τετελεσμένος· αὐτίκα γοῦν κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν Ἑβραίων φωνὴν, τὸ ὄνομα τὸ εὐιά δασυνόμενον ἑρμηνεύεται ὄφις θήλεια. *Insigne orgiorum Bacchi*, *serpens est sacris dicatus*. *Nunc igitur juxta accuratam Hebræorum linguam*, *vox Hevia aspirata exponitur Serpens femina*. Verum ad eos potius accedimus, qui hæc referunt ad insanos temulentorum clamores, a Salomone in Proverbis (*c*) notatos, *hoi* quod est εὐά Epiphanii, & *bavoi*, quod est εὐοί. Itaque Clementi, & Epiphanio assentiri non possum, qui Bacchantium serpentes, & clamores, Evam hominum omnium matrem, & insidiatorem serpentem notare putant. Nam quid Bacchis mysteriis cum Eva? Præterea ut splendorem vultus sui amiculo obducto Moses occuluit, ita Osiridis imaginibus velamen flammeum ἀμπεχόνην φλογοειδῆ, circumponi Plutarchus (*d*) testatur; & luteam ipsi pallam Poëtæ tribuunt. Tribuunt & vestem floridam, propter Pontificalem vestem Aaronis. Tribuunt & muliebrem, propter adscriptum Mosi sexum utrumque. Copias suas æstu fatiscentes ad salubres montis Meri fontes deduxit Bacchus (*e*) suas Moses siti laborantes aquarum scatebris e montis Orebi rupe virgæ suæ tactu elicitis recreavit. Baccho tribuuntur vaticinia, ob propheticam facultatem Mosi a Deo concessam. Juvenis & senex fingitur, barbatus & imberbis, ob crudam vegetamque senectutem Mosis. Mille formas habere dicitur, ut Apollo, & Proteus; montibus gaudere, ut Pan; tauriformis esse, ut Apis; hœdi formam gerere, ut Mercurius; qui Mosis effigies fuerunt ut Bacchus: quod nos & jam supra, & mox demonstrabimus. Erro nominatur, propter diuturnos Mosis in desertis errores. Nominatur & ἐπιοχορεύς, quasi *ovisalum* dicas, propter pastoralem vitam a Mose diu actam. Bacchus mare subiit, cum Lycurgum fugeret; Moses cum Ægyptios. Ignotum denique Osiridis sepulchrum fuit, juxta Diodorum (*f*): quod & de sepulcro Mosis Literæ sacræ testantur. Quæ cum ita sint, jam apparet, cur res Bacchi, & Herculis fabulosas esse existimaverit Eratosthenes cum plerisque aliis; veras Megasthenes cum paucis; falsæ quippe fuerunt in Baccho, & Hercule; veræ in Mose, & Josue.

IV. Osiridi sacri erant boves illi, Heliopolitanus, & Memphiticus; hic Apis dictus ille Mnevis: vel erant potius ipse Osiris, quem Mosem esse diximus. De Apide id Plutarchum docuerunt Ægyptii Sacerdotes, quemadmodum fatetur ipse in libro de Iside, & Osiride. Præterea apud Eusebium (*g*) narrat Artapanus, Nacherotem Ægyptium, cum a Mose quæreret ecquid hominibus valde esset utile, hunc boum genus respondisse, qui terram arant: Chenephrem itaque Ægypti regem, taurum nominasse Apim, eique Templum extrui jussisse. Quoniam ergo causæ fuit Mosis dictum, cur hoc cultu Apim consecraret Chenephres, promtum fuit posteris, qui Mosem ipsum haud secus ac Deum jam sancte venerabantur, ut mox dicemus, Apim cum Mose confundere. Polemo quidem apud Africanum (*h*) Apidem Phoronei filium Mosis æqualem facit. Quid aliud autem

(*a*) Sympl. Lib. IV. Quæst. 5. (*b*) Hær. 80. (*c*) XXXIII. 29. (*d*) De Isid. & Osir. (*e*) Diod. Lib. II. (*f*) Lib. I. *IV. Apis & Mnevis, iidem ac Moses.* (*g*) Præp. Ev. Lib. IX. (*h*) Chr. Lib. III. apud Euf. Præp. Ev. Lib. X. cap. 10.

tem apud Georgium Syncellum dicamus ista significare: ἐπὶ αὐτοῦ Ἄσηθ ὁ Μόσχος θεοποιηθεὶς, Ἄπις ἐκλήθη. *Eo regnante (Asetho) Moschus inter Deos relatus, Apis appellatus est.* Mnevem autem esse Mosem colligitur ex Justino in Parænesi; ubi testimonium proferens ex Bibliotheca Diodori, quo de Sacerdotibus Ægyptiis audivisse ait primum legislatorem fuisse Mnevem, pro Μνεύην; quod præferunt hodiernæ Diodori editiones, Justinus scribit Μωϋσῆν. Unus nimirum idemque est Mnevis, & Moses. Firmatur id ex nomine Monios, quod Mosi tributum esse diximus supra. Voces autem Monios, & Mnevis elementorum solum ordine discrepant. Firmare id etiam possum ex dictione Μόσχος, quæ Græcis vitulum, & bovem sonat. Μόσχος autem ipsum est Mosis nomen, ut ostendi supra, cum de Pythagora agerem. Appellationem vero hanc ex Ægypto transisse in Græciam minime mirabitur, quicunque meminerit Ægyptiorum discipulos fuisse Græcos, totamque Græcanicam Theologiam ex Ægypto manasse per frequentia gentis utriusque commercia, & crebras Philosophorum Græcorum peregrinationes, & mansiones in Ægypto, condiscendæ Philosophiæ causa. Id sæpe fatetur Plato; fatentur etiam Diodorus, Plutarchus, Proclus, Jamblichus, & alii; quod commemoravi jam supra, & infra quoque multiplex erit commemorandi locus. Cum igitur Moschi nomen asciverunt Græci quidam, non ad obviam, & patentem nominis significationem; sed ad nobiliorem, & occultam spectasse reor, utpote non ignaros penitus, id nominis virum quemdam magnum prius gessisse. Scio Apin imaginem Josephi esse habitum, nec inficiari velim; nam eidem fabulari personæ sæpe duorum hominum facta veteres affinxerunt. Minime quoque negare ausim vetustiorem Mose ipso apud Ægyptios fuisse boum cultum, qui propter insignem animalium illorum utilitatem toto Oriente hodieque viget; & in quem pronos fuisse Israëlitas, Ægyptiis moribus imbutos, ostendunt Aaronis, & Jeroboami facinora. Sed Apin ob memoratas causas cum Mose permistum fuisse contendo.

V. Serapin quoque eumdem esse ac Osirin docuit Sanchoniathonis interpres Philo Byblius *(a)*, & multis ostendit Macrobius *(b)*. Itaque Serapis etiam fuerit Moses. Id confirmat Ptolemæi Lagidæ somnium, quod refert Tacitus *(c)*, oblatum ei secundum quietem Serapidem, visum in cœlum igne plurimo attolli. Hinc origo nominis: nam *scaraph* est *incendere*, unde & *scoreph* dicti, quod reddit Dionysius ἐμπρηστὰς, θερμαίνοντας, Gregorius *incendentes, ardentes*, ut notavimus in Origenianis. Indidem ergo Serapis, quod igne plurimo in cœlum tolleretur; non pro Osirapis, ut volunt Clemens Alexandrinus *(d)*, & Cyrillus *(e)*; nec pro Soroapis, vocabulo conflato ex σορὸς, *(loculus)* & Apis, ut tradit Clemens *(f)* ex Nymphodoro, & ex Varrone Augustinus *(g)*; neque ex Ægyptiaca voce σαίρει, quæ *diem festivum* sonat, ut docet Plutarchus *(h)*. Merito autem appellationem ex igne habuit Moses, qui vultu flammeo de monte ad suos reversus est, & inter ignes legem a Deo accepit. Gemmæ formam exhibet Pignorius in Expositione mensæ Isiacæ, in qua sculpta videtur imago Serapidis cornuti, & radiati, virgam tricuspidem angue circumplicatam gestantis. Symbola hæc sunt Mosis, qui radiatus de Horebo descendit, qui cornutus pingitur vulgo, cujus gestamen virga fuit in serpentem non semel mutata. Tricuspis illa est, qualem Neptuno ad temperandos maris fluctus Mythologi tribuunt: quippe Rubri maris undas protensa virga discedere jussit Moses, & coire; Ægypti aquas vertit in sanguinem, ex iisque ranas eduxit.

VI. Osiridis filium fuisse Orum plerique censent; eumdem ac Osiridem Macrobius *(i)* & Eusebius *(k)*. Is pingebatur alatus, sceptrum dextra gestans, obscœnam partem sinistra tenens: quæ omnia Mercurio, qui Moses fuit, tribui fuisse solita, partim diximus supra, partim sciunt omnes. Idem etiam fuit ac Priapus, quo, ut ostendemus paulo post, Moses quoque expressus fuit.

VII. Anubin eumdem esse ac Mercurium suadet Apulejus *(l)*: *Ille*, inquit, *superum commeator ac inferum, nunc atra, nunc aurea facie sublimis, attollens canis cervices arduas*,

V. Serapis, idem ac Moses. (a) Sanchon. apud Euf. Præp. Evang. Lib.I. (b) Sat. Lib.I. (c) Hist. Lib.IV. cap.83.84. (d) Protrept. (e) Lib.I. contr. Julian. (f) Strom.1. (g) Lib.XVIII. de Civit. Dei, c.6. (h) De Isid. & Osirid. *VI. Orus, idem ac Moses.* (i) Sat. Lib.I. (k) Præp. Ev. Lib.III. *VII. Anubis idem ac Moses.* (l) Met.XI.

arduas, læva caduceum gerens, dextera palmam virentem quatiens. Suadent & Hieroglyphica Georgii Herwarti, in quibus eumdem hunc habitum gestat Anubis, si dexteræ ornatum excipias, qui non palmæ termes, sed sphæra est. Cur autem Plutarchus (*a*) eumdem Anubin & Hermanubin appellari scribat, causa est, quod statuta inferiore parte similis esset Hermarum, nempe quadrata. Suadet & Servius in octavum Æneidos. Typhone, quem esse Mosem sumus mox probaturi, natum eum prisca ætas docuit. Sane, quod idem esse fertur ac Mercurius, quod superos, & inferos adire, quod facie ambigua esse, quod virgam, circumplexosque eam angues gerere, hæc Mosem aperte indicant, ut ex superioribus manifestum est. Sphæram vero propterea huic tribui crediderim, quod Cœli ac Terræ originem Moses docuerit. Canino capite cur pingatur, hæ causæ sunt in promtu; vel ejus vigilantia, & sapientia, quibus virtutibus Moses imprimis enituit; vel quod, ut eum nonnunquam cum Josua ejus ministro, sic cum Calebo ejus legato posterior ætas confuderit. Caleb autem canem significare quis nescit?

VIII. Celeberrimum quoque inter Ægyptios Deos Vulcanum, nil aliud quam personatum esse Mosem approbabimus. Vulcanus Ægyptiis Opas dictus est, Cicerone teste. Ignorabili vocabulo *Opas* substituendum *Phthas* viri docti jampridem suspicati sunt, vel fortasse *Aphthas*; Vulcano enim Phthas, & Aphthas nomen fuisse scribit Suidas (*b*). Narrat Eusebius (*c*) Phtha Ægyptiorum eundem esse ac Vulcanum Græcorum; patrem ipsi fuisse Cneph rerum opificem, qui cum ovum ore emisisset, inde Phtha esse procreatum. Alia quidem de Cneph, & Phtha, traduntur ab Jamblicho in libro de mysteriis, alia a Proclo. In eo consentit uterque eumdem esse Amun, Phtha, Vulcanum, & Osiridem. Atqui jam obtinuimus Osiridem esse Mosem. Vulcanus ergo Moses est. Multis de Phtha illo erudite sane, & ingeniose disserit Kircherus in Prodromo Copto (*d*); eumdemque esse docet, ac Taautum Phœnicum, Thoth Alexandrinorum, Græcorum Vulcanum, ac Mercurium, & Suadam sive Πειθὼ, cujus & nomen a φθᾶ derivatum opinatur. Quæ si vera sunt, jam causam certe vicimus. Sed & September mensis, quia a Deo Thoth nomen habuit, Phtha quoque appellabatur. Pro Phtha in libris quibusdam scriptum reperias φθᾶ, sed perperam. Perperam quoque pro Cneph, apud Jamblicum legitur Emeph, quod miror Kircherum (*e*) non vidisse: nec enim solum adulteratam scripturam vocabuli Emeph retinuit, ex eaque sententiam invita Minerva extundere tentavit; sed & legitimum Eusebii Cneph corruptum esse temere opinatus est. Cneph ille, rerum omnium parens & conditor Deus; ortus, juxta Plutarchum (*f*), & interitus expers; is ipse, ni fallor, qui Cnuphis appellatur a Strabone (*g*), cujus templum Syene visebatur. Hunc cave confundas cum Deo altero Ægyptiorum, qui postremus est Decanus signi Cancri, & dicitur χνοῦβις, cujus nomen ac figuram sæpe reperias in περιάμμασι, & τελέσμασι, sive στοιχειώμασι, quæ Talisman appellantur. Græce diceres, χρυσῆς, ab Ægyptia voce νοῦβ, quæ exponitur *aurum* in Scala magna Ibno Cabar, quam edidit idem Kircherus. Quapropter Eratosthenes Regis Thebi nomen, χνοῦβος, interpretatur, χρυσῆς; & Aristides in Oratione Ægyptiaca *Canobum* exponit, χρυσοῦν ἔδαφος, *aureum solum*. Atque hæc vox in Americanas insulas transiit, in quibus *Caunt*, *aurum* sonat; *Caunoboa*, *domum auream*. At alius erat Cneph sive Cnuphis, ac Chnubis. Cneph pingebatur ab Ægyptiis supra caput habens πτερὸν βασίλειον (*alam regiam*); Πτερὸν *alam* significat: quoniam autem alis pullos suos aves protegunt, sovent, & inumbrant, hinc apud Scriptores sacros (*h*) crebra *umbræ alarum*, *tegminis alarum*, *velamenti alarum* mentio: hinc & σκιάδια, sive umbellas Græci πτερὰ (*alas*) dixerunt. Hesychius, πτερόν, σκηνή. Alam autẽ Hebræi *chanaph* appellant. Chaldæi quidẽ tentorium vocant *quanaph*, sed dictio est alterius originis, & a Græco κωνωπεῖον detorta, quod tentorii genus erat, ab Ægyptiis ad arcendos culices excogitati. A *chanaph* autem prodiisse videtur nomen Cneph; ex qua voce ad Græcæ linguæ genium accõmodata στοιχεῖος dictus est supremus ille Deus. Thebæos quosdam mercatores de Deo differentes inducit Pseudo-Athenagoras in Eroticis (*i*), unumque illum esse pronuntiantes,

M & αὐτ-

(*a*) De Isid. & Osirid. *VIII. Vulcanus, idem ac Moses*. (*b*) In φθᾶς. (*c*) Præp. Evang. Lib. III. (*d*) Cap. 6. (*e*) Eod. cap. 5. & 6. & ult. (*f*) De Isid. (*g*) Lib. XVII. (*h*) Euseb. Lib. III. Præp. Ev. cap. 11. (*i*) Lib. VI.

& κνεφαῖον dictum, idcirco quod nec oculis spectari, nec animo comprehendi possit. Agnoscis obiter originem Græcæ vocis κνεφαῖος, quæ *obscurum*, *& tenebrosum*, *& minime aspectabilem* sonat, quamque a κενὸς φάος (*lumine vacuus*) vel a νη privativa particula & φάος inepte derivarunt Hesychius, & Etymologus (*a*). Nempe dictio κνεφαῖος arcessenda est ab Ægyptia voce Cneph, illa ab Hebraica *chanaph*, quæ πτερὸν, *alam*, *& umbellam* sonat; quia, ut dixi, Deus opifex rerum umbella protectus pingebatur, quod erat symbolum λόγω δυσευρέτω, καὶ κεκρυμμένω, καὶ οὐ φανεῖ. *Mentis cognitu difficilis*, *& occultæ*, *nec palam apparentis*. Deos omnes alatos fingebat Taautus, teste Sanchoniathone apud Eusebium (*b*). Saturni vero non humeros solum, sed & caput alatum expressit, ut una ala esset ἐπὶ τοῦ ἡγεμονικωτάτου νοῦ, *super mente summum principatum obtinente*: altera ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως: *super sensu* (*c*). Et alas, & umbellam exhibet globus quidam, seu potius discus alatus, supra caput mystici Scarabæi scalpi solitus. Hoc Cnepho tegmen & causa nominis fuit. In Tabulis Hieroglyphicis Ægyptiorum a Pignoria, & Herwarto editis, Dii plerique pinguntur alato capite & humeris. Cnepho etiam Ægyptii imponebant caput accipitris, qui natura sua alatus est. Testis apud Eusebium Porphyrius (*d*). Testis apud eumdem Orpheus (*e*) Jovem alis instructum esse. Palladem alatam fingunt Homerus (*f*), & Æschylus (*g*); Martem, Valerius Maximus (*h*); hunc & Romulum Virgilius (*i*); Momum Alcæus in Anthologia (*k*). Et in Quæstionibus Platonicis quærit Plutarchus (*l*), cur dixerit Plato in Phædro, naturam alæ, quæ gravia sursum evehit, eorum maxime esse participem, quæ sunt circa corpus Dei. Alas quoque accipitris cum licio purpureo capite gestantem Ægyptium ἱερογραμματέα (*scribam sacrorum*) exhibent Diodorus (*m*), & Clemens Alexandrinus (*n*), propter similes videlicet causas. Nec alia fortasse est origo alarum, quæ Mercurii petasum tegebant (*o*). Nec alia etiam causa, quamobrem Dynastæ Mamlucorum Circassorum Ægypti, cum regia pompa ornati procedebant, supra caput suum avem, & conopeum gestari vellent, uti legimus in Historiis Arabum. Tota vero Nasamonum gens hunc gestandarum in capite alarum morem usurpavit, ut feminas ex Dione Chrysostomo (*p*) Nunc quoque apud Turcas quidam sanctius institutum professi homines pennas capiti imponunt, ut se meditationi rerum cœlestium deditos, & divinorum arcanorum participes esse significent. Discimus ex Aristophane (*q*), supra Jovis caput aquilam collocari fuisse solitam, noctuam supra caput Minervæ, accipitrem supra caput Apollinis; vel, si Albricum (*r*) sequimur, corvum nigrum. Symbolum hujus πτερᾶ βασιλείας (*alæ regiæ*) Cnephi vertici impositæ sic interpretatur, ut dixi, Eusebius, ὅτι λόγος δυσεύρετος, καὶ κεκρυμμένος, καὶ οὐ φανής, καὶ ὅτι ζωοποιὸς, καὶ ὅτι βασιλεὺς, καὶ ὅτι νοερῶς κινεῖται, διὸ καὶ τῶ πτερᾶ φύσις ἐν τῇ κεφαλῇ κεῖται. *Quod mens cognitu difficilis est*, *& abscondita*, *nec palam apparens*, *& quod vitam præstat*, *& quod regina est*, *& quod more intelligentis rei movetur*. *Quamobrem & alæ ortus in capite est*. Nos rei hujus causam arcessimus ex ipsis Mosis verbis, qui Deum sic inducit loquentem (*s*): *Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo*, *& vivet*. Unde David de Deo (*t*): *Et posuit tenebras latibulum suum*. Et alibi (*u*): *Nubes & caligo in circuitu ejus*. Et Salomon (*x*): *Dominus dixit*, *ut habitaret in nebula*: vel ut habent Paralipomena (*y*), *in caligine*. Isaias (*z*): *Vere tu es Deus absconditus*. Et Paulus (*aa*): *Qui solus habet immortalitatem*, *& lucem inhabitat inaccessibilem; quem nullus hominum vidit*, *sed nec videre potest*. Et Pseudo-Orpheus apud Justinum (*bb*), & Eusebium (*cc*):

Αὐτὸν δ' οὐχ ὁρόω, περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται.
Ipsum autem non video, nubes enim eum circumsistit.

Sed & Angeli Dei nomen, capite decimo tertio libri Judicum (*dd*), est, *phelih*, & capite nono Isaiæ (*ee*) Messiæ nomen est *pheleh*. Radix utriusque est *phalah*, *absconditus fuit*. Con-

(*a*) In κνέφας, & Suid. ibid. (*b*) Præp. Evang. Lib. I. cap. 10. (*c*) Id. loc. cit. (*d*) Præp Evang. Lib. III. (*e*) Apud Porph. (*f*) Iliad. α. (*g*) Eumen. (*h*) Lib. I: cap. 8. (*i*) Lib. VI. (*k*) Lib. I. cap. 12. (*l*) Cap. 5. (*m*) Lib. I. (*n*) Strom. Lib. VI. (*o*) Euseb. Præp. Evang. Lib. III. cap. 11. (*p*) Orat. LXXI. (*q*) Anib. (*r*) De Imag. Deor. cap. 4. (*s*) Exod. XXXIII. 20. (*t*) Psalm XVII. 12. (*u*) XCVI. 2. (*x*) 3. Reg. VIII. 12. (*y*) 2. VI. 1 (*z*) XLV. 15. (*aa*) 1. Tim. VI. 16. (*bb*) Paræn. (*cc*) Præp. Evang. Lib. XIII. cap. 12. (*dd*) 18. (*ee*) 6.

Consulatur insignis Doctor Maimonides in More Nevochim. Scribit Justinus in Parænetico, Acmonem priscum Auctorem Deum appellare, πάγκρυφον (*totum latentem*); Mercurium autem aperte pronunciare difficile esse Deum cognoscere; qui vero cognoscere potuerit, cognita eloqui non posse. At Amun, qui juxta Jamblichum (*a*), & Proclum idem est ac Phtha, sive Vulcanus, & Osiris, ut dixi, proindeque idem ac Moses; Amun, inquam, Ægyptiorum lingua *occultum* significat, Manethone Sebennyta teste apud Plutarchum (*b*): quod Moses de Monte descendens faciem suam ex Dei congressu fulgidam velamine occuluerit. Jamblichus vero qui Amun Mosem esse nescivit, & intellectum opificem esse censuit, appellationis illius attulit rationem his verbis: quod *Opifex intellectus, qui & veritatis est dominus atque sapientia, quatenus in generationem progrediens occultam, latentium rationum potentiam traducit in lucem, Amun Ægyptiaca lingua vocatur*. Sed hæc obiter. De origine vero nominis Phtha Kirchero assentior, qui a persuadendo factũ putat: *phathah* enim Hebræi reddunt, *persuasus est*; unde & πειθω, nam ut oratione mentes mollit ac flectit Mercurius, sic res alias Vulcanus flexibiles & tractabiles præstat; quamobrem & Mulciber dictus est, hoc est μιλίχιος (*mansuetus*). Hinc emendandus Philo Byblius (*c*), qui de Chryso sive Vulcano differens, ait καλεῖσθαι αὐτὸν καὶ Διαμίχιον. *Vocari eum & Diamichium*. Id exponit Bochartus (*d*), *Jovem machinatorem*, ab Hebraico *methai*, quod *machinam* sonat. Perperam: legendum enim, Δία μιλίχιον (*Jovem Mansuetum*) Jupiter μιλίχιος inter Græcos fuit valde celebratus. Διάσια in ejus honorem instituta fuerunt apud Athenienses. Sed & ita cognominatus fuit Bacchus, ut legitur non semel apud Plutarchum (*e*), & Athenæum (*f*). Bacchus autem Moses est. Non minus commode originem vocabuli Phtha referre possis ad dictionem *phathach*, quæ transiit ad Ægyptios, ut docet Ibno Cabar in Scala magna. Significat autem *aperuit, solvit*; quod omnia pervadat, & dissolvat ignis. Aliter Jamblichus, qui Phtha nuncupatum vult, *Quatenus sine mendacio peragit omnia*: hoc est, aperte & candide. Atque ita etiam origo nominis esset *phathach*. Utramvis nominis originationem sequare, sive a *phathah*, sive a *phathach* in Mosem nomen congruet, qui refractarias, & pervicaces Israëlitarũ mentes molliit, & ad Dei obsequium flexit; & maris claustra, vastasque solitudines hostilibus copiis infessas, & difficilem longamque viam, ac prope inviam Hebræis aperuit. Cæterum multa quæ de Vulcano commenti sunt artifices fabularum, in Mosem cadunt. Osiridis, quem Mosem esse dixi, æqualem facit Tzetzes (*g*). Nilogenitus Vulcanus dictus est a Cicerone (*h*), & Diogene Laërtio (*i*), quod infans inter Nili undas, & carecta Moses repertus sit. Alii Jove supremo Deo natum Vulcanum volunt, ob singularem in Deum pietatem, qua qui præditi sunt, filii Dei appellantur. Ea de causa filium suum appellat Israëlem Deus in Exodo (*k*), & apud Jeremiam (*l*). Quo respexit Paulus cum hæc ad Corinthios (*m*) scriberet: *Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos: & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens*. Sic & apud Oseam (*n*): *Et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus vos, dicetur eis, Filii Dei viventis*. Sic apud Johannem (*o*): *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt*. Sic apud Paulum (*p*): *Quicunque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt Filii Dei*. Quod & alibi pluribus inculcat. Qui autem præter pietatem, mansuetudine, ac clementia præcellunt, ii præcipuo quodam jure filii Dei dicuntur. Auctor Christus apud Matthæum: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur*: Et paulo post: *Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est*. Insignis autem Mosis lenitudo prædicatur in libro Numerorum (*q*): *Erat enim Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra*. Alii Vulcanum statuunt, sola Junone sine opera mariti editum: propterea quod a Thermutide Moses servatus, & ve-

(*a*) De myster. (*b*) De Isid. & Osirid. (*c*) Apud Eus. Præp. Evang. Lib. I. cap. 10. (*d*) In Chan. Lib. II. cap. 2. (*e*) In Anton. & περὶ σαρκοφαγίας, Lib. I. (*f*) Lib. I. (*g*) Chil. X. Hist. 335. (*h*) Lib. III. de nat. Deor. (*i*) In Proœm. (*k*) IV. 22. (*l*) XXXI. 9. (*m*) VI. 17. 18. (*n*) I. 10. (*o*) I. 12. 13. (*p*) VIII. 14. (*q*) XII. 3.

& velut vita donatus, ac demum adoptatus est. Itaque filius ejus sine patre Moses censebatur. Vulcanum ἀνδρόγυνον esse scivit Ægyptiorum Theologia, ut Auctor est Horus Apollo; quod & de Baccho, qui Mosis itidem simulacrum fuit, dictum fuisse supra docuimus Juno se Vulcani filii deformitate, & claudicatione offensam, cum debilem eum, & loripedem inter Deos peperisset, de cœlo præcipitasse in mare; hunc vero Thetidis, ipsiusque sororum beneficio susceptum, & servatum fuisse, narrat apud Homerum Hymno in Apollinem: quem Hymnum esse Homeri auctore Thucidide probare possumus. Sed & primo Iliados Vulcanus ipse se a Jove de cœlo deturbatum affirmat. A Mose quoque fabula isthæc profluxit, qui a matre in aquam abjectus, a filia Regis, nobilibusque puellis extractus, & educatus est. Vel quod conscenso monte Sinai post mansionem illic diutinam, & longa cum Deo colloquia, in cœlum abiisse creditus, tandem velut cœlo delapsus, ex insperato apparuerit. Vel potius claudicatione Vulcani notatur dubitatio illa, & hæsitatio Mosis ad aquas contradictionis, qua offensus Deus Terræ promissæ ingressu hunc prohibuit. Claudicatas enim illa symbolum est; & nota hominis ἐνδοιάζοντος καὶ ἐπαμφοτερίζοντος (*dubitantis, & in utramque partem nutantis*). Quamobrem Elias, Israëlitas Deum inter & Baal ancipites, & incertos, his incessit verbis (*a*): *Usque quo claudicatis in duas partes; si Dominus est Deus, sequimini eum; si autem Baal, sequimini illum.* Eadem notio est locutionis hujus ex Epistola ad Hebræos (*b*): *Gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur.* Primum in Ægypto regnasse Vulcanum narrat Diodorus (*c*); Cicero (*d*) custodem Ægypti fuisse; Stephanus (*e*), & Eustathius (*f*) de Vulcani nomine Ægyptum Ἡφαιστίαν esse dictam: nempe quod Ægyptum Moses servaverit, tum cum Æthiopas Ægypto imminentes armis domuit; ut refert Josephus (*g*). Vulcanus uxorem duxit Venerem, quam Sephoram esse Mosis uxorem infra ostendemus. Totius Ægyptiorum philosophiæ auctorem esse Vulcanum Laërtius (*h*) docuit; quod rerum origines, & mundi principia luculentis scriptis Moses tradiderit. Diodorus (*i*), propter repertum ignem, primum Vulcanum Ægypti regnum tenuisse commemorat, cujus etiam beneficii gratia Vulcanalibus λαμπαδηφορίαν, sive Lampadis certamen in Ceramico celebrabant Athenienses. Qui honos & Prometheo, propter idē ignis reperti beneficium, tributus est. Quamobrem & ara utrique communis est. Prometheus autem Moses est. Inde & conflatum Vulcano nomen: nam Ἥφαιστος est, *bav hescathbah, Pater ignis*, juxta Bochartum (*k*), non ἀπὸ τοῦ ἧφθαι, quod vult Cornutus (*l*). Inde etiam perpetuus ignis a Siculis alebatur in Ætneo Vulcani Templo, cui custodes additi sunt sacri canes, blandientes piis hominibus, in impios ferocientes. Hæc quam Mosi conveniant, ex superioribus satis liquet, in quibus declaravimus, cur Bacchus λαμπτὴρ, & δαδοῦχος dictus sit. Canum vero custodia Templo apposita, originem trahere videtur a Calebo, ad lustrandam Terram Chananæam cum aliis misso, & officio gnaviter ac fideliter functo, quem servum suum Deus idcirco agnoscit, & appellat. Caleb autem, ut sæpius jam dixi, Hebraice canem sonat. Eamdem ob causam fabulati sunt Veteres, canem vivum ex ære a Vulcano fuisse fabrefactum, & ita ab arte comparatum, ut nulla cum oblata præda effugeret, & Jovi dono datum. Nec enim ignis solum, sed & præclarorum operum, & artium præcipue omnium, quæ per ignem exercentur, inventio Vulcano tributa est: cujus figmenti causas supra attulimus, cum quæreremus, cur Mercurio rerum omnium inventionem Ægyptii adscripserint. Arma Jovi adversus Gigantes formasse, & subministrasse dictus est Vulcanus, quod ad Mosis preces Core, Dathan, & Abiron, aliorumque seditiosorum impietatem Deus ultus sit; vel quod ejus ductu, ac consiliis populus Dei filios Enac, robustissimam, ac procerissimam gentem subegerit. Pandoram ornatissimam fœminam; malorum omnium inter homines Auctorem, e luto Vulcanus finxisse fertur; quod Evam, & illatam humano generi ab Eva perniciem Moses posterorum memoriæ commendarit. Quod vero mirabilem Dei in creando orbe prudentiam, artem & consilium Moses scriptis celebraverit, idcirco dictus est Vulcanus Jovi, Minervam e capite parienti, obstetricis officium præstitisse. Diis in cœlo domos extru-

(*a*) 3. Reg. VIII. 21. (*b*) XII. 13. (*c*) Lib. I. (*d*) De natur. Deor. Lib. III. (*e*) In Αἴγυπτος. (*f*) In Dion. Per. (*g*) Antiq. Lib. II. c. 10. (*h*) Proœm. Lib. I. (*i*) Lib. I. (*k*) Lib. I. cap. 12. (*l*) De nat. Deor. De Vulc.

Digitized by Google

truxisse fertur Vulcanus, & homines quoque in antris prius habitantes domorum ædificandarum, & incolendarum rationem docuisse; Deo quippe Tabernaculum erexit Moses; & Israëlitis exulibus, & ad alienum arbitrium viventibus certos lares, propriasque domos quæsivit. Futura quoque per ignem prænoscere dictus est Vulcanus, quod in igne Mosem allocutus Deus futura præmonuerit.

IX. At non omnes Ægyptii vi veritatis, ac detrimentis suis convicti Mosi debitas laudes tribuerunt, sed refractarii plerique, & pertinaces mitem in eum, & placidum animum numquam sumserunt; & dum ab his Adonidis, Theuthi, Osiridis, aut Vulcani appellationibus honestabatur, & titulis, Typhonis contumelioso nomine ab illis infamabatur. Vetustum quippe hunc Typhonem Ægyptiorum commentis celebratum, & maledictis proscissum, ipsum esse Mosem, ex lectione libelli Plutarchi de Iside, & Osiride deprehenditur. Probarem id pluribus, nisi instituta nuper Bocharto (a), viro doctrinæ singularis, rei hujus demonstratio similem nobis operam eximeret. Typhonem autem, quem contumeliis sæpe afficiunt Ægyptii, eumdem sacrificiis placant aliquando, παρηγορῶσι θυσίαις, καὶ πραΰνουσιν. *Leniunt sacrificiis, & mitigant*, inquit Plutarchus (b). Quod Typhoni ergo, qui Moses est, præstabant Ægyptii, cultum nimirum, & sacrificia, idem Mosi sub Osiridis, alteriusve persona præstitisse nihil mirum est.

X. Liquet ex superioribus de nihilo esse, quod objicit Bochartus, verisimile non esse Mosem, Ægyptiis, & Phœnicibus odiosum, pro Deo benefico ab illis fuisse habitum: credibilius quippe est timorem ab Ægyptiis plerisque, religiosum hunc erga Mosem cultum primo expressisse. *Primus in orbe Deos fecit timor*, ajunt Ethnici Poëtæ. Ab aliis æquioribus æstimatoribus rerum, & edita a Mose prodigia pro merito mirantibus, vir magnus, uti erat, & excellentis virtutis habitus est. Id legitur in Exodo (c): *Fuitque Moses vir magnus valde in terra Ægypti coram servis Pharaonis, & omni populo.* Alios autem probabile est, quem vivum oderant, extinctum amavisse, & meritis honoribus coluisse; sopita, & sedata per mortem invidia. Testis Cyrillus (d), qui virtutem Mosis, & mirabilem sapientiam summæ apud Ægyptios admirationi fuisse non semel asseverat; quippe non Judæos solum, quod & Justinus (e) confirmat, sed aliquos etiam ex Ægyptiis Dei nomine Mosem affecisse scribit, gnaros fortasse hæc ipsi Deum dixisse: *Ecce dedi te Deum Pharaoni (f)*. Testis & Josephus (g), qui Mosem ait ab Ægyptiis ita mirabilem, & divinum existimari, ut eum sibi vindicent, ac Heliopoliten fuisse fingant. Idem in fine libri tertii ἀρχαιολογίας tradit Mosem, propter leges latas, quibus tantum inesse videbatur divinitatis, sua ipsius natura majorē fuisse existimatum. Nec aliud sonat, si recte intelligas, hoc Georgii Syncelli testimonium supra a me adductum, ἐπὶ αὐτοῦ (Ἄσηθ) ὁ Μόσχος θεοποιηθεὶς Ἆπις ἐκλήθη. *Eo regnante (Asetho) Moschus Diis adscriptus, Apis appellatus est.* Moschus enim ipse Moses est; sic interpolato a Græcis nomine ipsius *Mosceh*. Quid quod Artapanus apud Eusebium (h), & Auctor Hypomnematis in Hexaëmeron, quod Eustathio Antiocheno adscribitur, & Cedrenus, Mosem etiam in vivis agentem, Deum ab Ægyptiis habitum fuisse narrant? Quid quod tradit Suidas (i), quemdam ex Hierogrammateis Ægyptio regi prædixisse futurum, ut olim nasceretur aliquis inter Israëlitas, virtute præstans, & meritis, qui Ægyptiorum dominatum, & potentiam esset accisurus, & depressurus, res vero Israëlitarum, ac gloriam valde promoturus; quibus Mosem designabat. Quæ si vera sunt, nihil sane non augustum atque ingens, & humana forte sublimius sentire potuerunt de eo, cujus ortum majoribus suis a Deo præsignificatum esse acceperant. Prona sane erat illa gens ad ea inter Deos adscribenda, quæ sibi utilia, vel damnosa sentiebat, velut Solem, & serpentes, *Omnigenumque Deum monstra*. Quod a Persis Oromasden, & Arimanium colentibus, & a Græcis Apollini maleficam vim, & beneficam; pestilentiam, & medicinam; lyram, & sagittas adscribentibus, aliisque gentibus plurimis factum legimus. Neque vero putandum est ab Ægyptiis esse profectum, quicquid in Bacchi, & Mercurii

IX. Typhon, idem ac Moses. (a) Hier. Part.I. Lib.II. cap.14. (b) De Isid. & Osir. *X. Probatur Veterum testimoniis Mosem ab Ægyptiis Deum fuisse habitum.* (c) XI. 1. (d) Lib.I. & II. contra Julian. (e) Paræn. (f) Exod. VII. 1. (g) Lib.I. contra Apion. & Antiq. Lib.III. cap.13. (h) Præp. Evang. Lib.IX. (i) In Ἱερογραμματεῖς.

curii historia Grecia mendax ausa est: quamvis enim διονυσιακὴν πλάνην (*Bacchicas ceremonias*) & φαλληφορίαν) *Phallorum gestationem*) & Mercurii fabulam ad Græcos transtulerit, sive Cadmus Ægyptius Thebæus, ut vult Diodorus (*a*), sive Orpheus, ut idem statuit, sive Melampus Amythaonis filius, ut habet Herodotus (*b*), verisimile tamen est Græcos eas coloribus suis, & multiplici eventorum figmento pro consuetudine exornasse.

XI. Præclare etiam ex iis, quæ diximus intelligitur, quam temere, & impudenter affirmaverit Simplicius (*c*), adversus Johannem Philoponum disputans, quæ a Mose de rerum creatione tradita sunt, esse fabulosa, & ex fabulis Ægyptiorum expressa. Quod contra est, cum ex divina Mosis doctrina Theologiam suam adornasse Ægyptios satis clare superiora demonstrent. Nempe animis multorum insederat falsa hæc opinio, Hebræos Ægyptiorum esse progeniem, quam Scriptores Ethnici complures in libros suos retulerunt. Ergo verisimile his factum est, avorum Ægyptiorum doctrinam retinuisse nepotes Hebræos. Verum si Hebraicarum rerum, & priscæ historiæ consultiores fuissent, intellexissent utique toto cœlo discrepare Hebraicam Theologiam, & Ægyptiam; & Hebræos oriundo Chaldæos fuisse, non Ægyptios. Quanquam cæteroquin non negaverim Mosem, cum jura conderet, retinuisse leges aliquas Ægyptiorum, quæ cultui divino, sanctitati morum, & rectæ rationi non officerent: præsertim cum iis servandis jam insuefactos Israëlitas, in earum obsequium facile consensuros esse sciret.

CAPUT QUINTUM.

I. *Ex libris Mosis fluxit prisca Persarum religio*. II. *Zoroastres, idem ac Moses*.

I. Ndidem quoque e libris Mosis prisca fluxit Persarum religio, quam hodieque aliqua ex parte retinent plerique Persidis incolæ, Arabes etiam nonnulli, & qui e Perside in Indiam paulo post Jesdegirdis tempora a Muhammedanis expulsi profugerunt. Quoniam autem jam inde a primis Reipublicæ Christianæ temporibus Persidem, totumque Orientē pervasit Christi religio, quæ Mosis, Mosaicæque doctrinæ notitiam, partim figmentis his in locis dissimulatam emendavit, partim obsoletam vetustate renovavit, magna cautione prisca veterum Persarum dogmata a recentioribus seponenda, & dijudicanda sunt. Nam quod Deum unicum, æternum, immensum agnoscunt; quod mundum a Deo conditum non aliter narrant ac Moses; quod Deum post singulorum dierum opus, quietis causa, cessasse volunt; quod primos hominum parentes a Deo esse procreatos, & horum gratia facta reliqua; Adamo, illi: huic, Evæ nomen fuisse; quod Luciferi perduellionem, & perpetuas adversus homines insidias prædicant; quod Diluvium, & generis humani reparationem fatentur; quod Noachum alterum Adamum appellant, magna hæc ex parte debere videntur institutioni, & disciplinæ Christianæ, in multis licet ab illis adulteratæ. Quod Legumlatoris sui matrem sculptori nupsisse; quod post missum ad eum Angelum a Deo, gravidam sensisse; quod ex Astrorum inspectione natum Zoroastrem, eique imperium in animos hominum destinatum deprehendisse illorum temporum Astrologos; quod Regem, qui tum per vim regnum obtinebat, vetitum ne ab infante recens nato olim solio deturbaretur, mulieres omnes uterum ferentes trucidari jussisse; quod absentem a parentibus anxie quæsitum esse dicunt; quod baptismatis ritum servant; quod quamdam sacræ Confessionis adumbrationem retinent; quod acceptas injurias condonari, & ex animo deleri jubent, hæc ex Evangelicis historiis, ac præceptis manifesto arcessita sunt.

II. Quod autem inter Deos suos principem ponunt Tauthe, eique filium adscribunt Moymin, ut traditum est a Damascio in librum nondum edito περὶ ἀρχῶν, qui servatur Oxonii, id ex vicinis populis Phœnicibus, & Ægyptiis, cum quibus maxima gesserunt bella, & commercia, omnino videntur sumsisse, quorum Taautum, & Theuth supremum Deum eumdem, ac Mosem esse ostendimus. Apud Ægyptios etiam, & Emesenos diximus Mosi nomen fuisse Monimos, & Monios. Sed & Solis, ignisque colendi ritus, cui Persæ obsequuntur ad hanc diem, ac plurimæ veteris eorum instituti reliquiæ; præcipue vero Zoroastris historia, & præcepta, etsi ab ulti-

(*a*) Lib. I. (*b*) Lib. II. cap. 49. *XI. Refellitur Simplicius Mosaica doctrina originem ad Ægyptios referens.* (*c*) In Lib. VIII. Physic. Sect. 11. *I. Ex libris Mosis fluxit prisca Persarum religio. II. Zoroastres, idem ac Moses.*

ultima vetustate, & a multis ante natum Christum annis ad eos a majoribus transmissa sunt; non apud Deos tamen nata, sed exotica & adventitia esse non inani conjectura opinatus est Agathias (a), uti paulo post declarabimus. Hunc Zoroastrem legumlatorem, doctrinæ suæ, & religionis reformatorem, ac morum censorem venerantur. De eo multiplex est prorsus incerta virorum doctorum sententia. Alii Chamum Noachi filium esse censent; quidam Chami filium Mesraimum; Japetum nonnulli; nonnulli Chus; alii Assur; quidam Nemrod. Alia mihi est, nec levibus conjecturis nixa opinio, non alium eum fuisse quam Mosem. Non prorsus quidem tempus convenit: verum adeo discrepantia de Zoroastris ætate ab Auctoribus tradita sunt, ut hæc varietas falsa omnino de ejus ætate scripta esse, ac fuco circumlitam esse veritatem satis probet. Nec enim Eudoxum, Aristotelemve (b) moror, qui sex millibus annorum Platone vetustiorem Zoroastrem finxerunt; nec Hermodorum (c) Platonicum, aut Hermippum (d), qui eum annorum millibus quinque Trojanum bellum præcessisse rati sunt, & Plutarcho (e), ac Suidæ (f) idem sentientibus præiverunt. Hos pro merito confutat Plinius (g). Sunt qui Nini æqualem faciunt, & Abrahamo paulo antiquiorem, atque ita Christi ortum plus duobus annorum millibus prævertisse. His consentiunt recentiores hujus ætatis Persæ, Abrahami æqualem statuentes Persarum regem Gustaphum, qui acceptam a Zoroastre religionem in Perside propagavit. Nec desunt tamen, qui Gustaphum illum quingentis annis solum Christo antiquiorem opinantur. Alia est Xanthi Lydi (h) ratio, a Zoroastre ad Xerxis transitum sexcentos annos ponentis. Id propius ætatem Mosis accedit; cujus obitus mille circiter annis Diabasin Xerxis antecessit. Auctor est Agathias (i). Hystaspis æqualem fecisse eum Persas suis temporibus, nec facile ætatem ejus deprehendi posse. Cyri avum fuisse vult Ismaël Abulfeda in Historia (k). Cambysis æqualem ponit Said ebn Batrix; ponit & Gregorius Abulfaragius (l). Hystaspen ipsum esse conjicit Pocockius (m) in his literis apprime versatus. Ex hac sententiarum fluctuatione id colligo, suppostitiam esse Zoroastris personam, cui etsi vera subest Mosis persona, falsa tamen ipsa est, & tota figmentis consuta, de qua certi nihil cognitum est, aut literis proditum. Idem concludas & ex ignoratione patriæ Zoroastris: de ea quippe non minus quam de ætate inter Scriptores disconvenit. Sinam recentiores Persæ apud Indos degentes faciunt: at Carmaniæ Incolæ Franco patre genitum, hoc est homine ad occasum nato, qualis fuit Moses in Ægypto natus, quæ ad Persidis occasum sita est. Atqui hodierni hi Persæ Carmanienses majorum suorum doctrinam alienis opinionibus, & ritibus minus oblitam, ac permistam videntur retinuisse, quam priores illi Indiæ inquilini, a patria sua jamdudum exterminati, & moribus exterorum, ac dogmatis imbuti. Itaque valde a prioribus religione, & ceremoniis discrepant: quamquam & in multis conveniunt, ut facile eamdem originem possis agnoscere. Zoroastrem nunc Persam, nunc Medum ponit Clemens Alexandrinus (n), Persomedum Suidas (o), plerique Bactrianum, alii Æthiopem: quos inter ait Arnobius (p) ex Æthiopia interiore per igneam Zonam venisse Zoroastrem. An quod ex Chusitide regione uxorem duxit Moses? Chus autem ab Interpretibus Septuaginta, & deinde a Josepho, aliisque plurimis, Æthiopia nunquam non exponitur: quod ut ita aliquando esse intelligendum alibi docuimus, ita longe sæpius Arabiam notare alii demonstrarunt. Ergo Mosis uxor, Chusitis cum esset, & ex Arabia orta, in libro tamen Numerorum (q) Æthiopissa vocatur. Hinc & Moses Æthiops credi potuit, qui tot annos transegit in Arabia apud socerum Jethro, & tamdiu per Arabiam gentem Israëliticam circumduxit. Alia præterea opinionis hujus causa esse potest bellum, quod adversus Æthiopas gessisse Mosem Josephus (r) scriptum reliquit. Quod autem Æthiops habitus sit, inde factum est, ut Sina quoque, & Persa, & Medus fuerit existimatus. Veteris enim Geographiæ imperiti Æthiopiam, & Nili fontes versus ortum esse sitos rati sunt: quocirca Memnonem Æthiopem, Auroræ filium dixerunt; idem-

(a) Lib.II. (b) Apud Plin. Lib. XXX. cap.1. (c) Apud Laërt. Proœm. (d) Apud Plin. ibid. (e) De Isid. & Osirid. (f) In Ζωροάστρης. (g) Loc. cit. (h) Apud Laërt. in Proœm. (i) Lib.II. (k) Cap. de Persis. (l) Hist. Dyn V. (m) In Abulfar. de morib. Arab. pag.147. (n) Strom. 1. (o) In Ζωροάστρης. (p) Lib.I. Obser. in Origen. (q) XII.1. (r) Antiq. Lib.II. cap.5.

Idemque Susis, & Thebis Ægyptiis colebatur: & Nilum ab ortu fluere scripsit Statius *(a)*, & Persidem præterfluere Virgilius *(b)*. Sed & Æthiopum Asiaticorum meminerunt Herodotus *(c)*, & Philostratus *(d)*. Nec alius videtur Zoroastres Proconnesius; etsi distinguit Plinius *(e)*. Omnino is est, quem Petrus Comestor in Historia Ecclesiastica Thraciæ regem fuisse narrat. Quod & Mosi convenit: nam Thraciam pro Palæstina sumunt aliquando fabulatores; cujus rei infra aperiemus causas, cum de Orpheo disseremus. Has inter se pugnantes sententias acute conciliaturos se existimarunt nonnulli, si plures statuerunt Zoroastas. Prçluxit illis Plinius, qui unus Zoroastres fuerit, an postea & alius, non satis constare ait: item Suidas *(f)*, qui Zoroastrem alium Bactrianum, Persomedum alium statuit. Certe regem illum Bactrianorum, qui cum Nino parum prospere conflixit, non Zoroastrem, sed Oxyartem ex Ctesia Diodorus *(g)* appellat. Neque qui unicum Zoroastrem posuit, sed vel æquo vetustiorem, aut recentiorem; neque qui plures, rem uti erat assecuti sunt. Unus utrique error, sed variis partibus illusit, quia hunc esse Mosem uterque ignoravit, quod sequentia ostendent. Levius ii peccarunt, sed peccarunt tamen, qui Zoroastrem cum Ezechiele confuderunt, uti suo loco demonstrabitur. Felicius conjecit Goropius Becanus *(h)*, qui neque Zoroastrem, neque Mercurium Trismegistum, neque Orpheum unquam extitisse contendit. Oromasi, sive Ormasdis filium esse Zoroastrem finxerunt fabularum architecti *(i)*, alludentes ad Amrami nomen, qui fuit pater Mosis. Risisse eum ferunt, quo die natus est, quia matri suæ Moses, statim ut natus est, apparuit elegans, quod exponit Interpres Arabs, *venuste ridens*. Præceptorem habuisse Azonacem scripsit Hermippus *(k)*: at supra notavimus Abizannac unum fuisse ex nominibus Mosis, secunda litera extrita; ut fit in *omitto*, quod est *obmitto*, in *ostendo*, quod est *obstendo*, in *rudis*, quod est ῥάβδος. Zoroastri ergo Azonacem præceptorem dare, tantumdem est ac adscriptam Zoroastri doctrinam ad Mosem referre. Ad nomen quod spectat, non Zoroastrem, sed *Zardust* Persæ appellant. Hanc vocem Græcorum nonnulli pro more inter eos recepto ad linguæ suæ genium temperatam recuderunt in Zoroadus, & Zaradas. Utroque enim nomine, Agathia teste *(l)*, Zoroastres appellatus est. Zaradas autem sive Zoroadus, sive ut a Theodoro Mopsuesteno appellatur apud Photium *(m)* Zarades, idem est qui Zaras Pythagoræ præceptor, Alexandro Polyhistori *(n)* memoratus, & qui Zaratas Plutarcho *(o)*, & qui Zares Suidæ *(p)*, & qui Zaroës Pseudo-Abdiæ *(q)*, & qui Zabratus Porphyrio *(r)* dictus, quippe in corruptis, ut videtur, Clementis Alexandrini *(s)* codicibus Nazaratus perperam appellatur, & qui, ni valde fallor, Zathraustes vocatur apud Diodorum *(t)*, & legumlator Arimasporum fuisse dicitur. At longe plures Zoroastrem nuncuparunt, & quasi vox esset Græcanicæ originis, ex ζωός, & ἄστρον conflata, *vivum sidus* exposuerunt. Dinon *(u)* ἀστροθύτην, sive ut aliis legendum placet, ἀστροθεάτην interpretatur, Persæ vero *Zardust* exponunt, *amicum ignis*, atque id illi nomen ex eo factum esse dicunt, quod cum eum mater gestaret in utero, cœlum ardens, & igneo rubore undique perfusum aliquando viderit; fortasse & propter visum Zoroastri ipsi flammis coruscantem Deum, & delatum de cœlo ignem. Utramque nominis originem tangere videtur Clemens Recognitionum auctor *(x)*; cum ait, Persas *extructo sepulchro ad honorem ejus, tanquam amicum Dei, ac fulminis vehiculo ad cœlum sublatum adorare ausos esse, & quasi Vivens astrum colere. Hinc enim & nomen. Post mortem ejus Zoroastrum, hoc est Vivum sidus, appellatum esse*. Originem prioris partis vocabuli hujus indicent, si qui vetustam Persarum linguam callent; in postrema certe nominis parte dictio *beschatbah* facile dignoscitur, quæ Chaldaice *ignem* sonat. Persæ dicunt *Atesch*, transpositis literis. Quam vocem retinuerunt Tartari. Qua ratione & Magus, sive Cultor ignis nuncupatur. Quemadmodum autem isthæc appellatio Mosi conveniat, facile intelligitur & ex

(a) Theb. Lib. IV. & VIII. *(b)* IV. Geor. *(c)* Lib. III. *(d)* Vit. Apoll. Lib. III. cap. 6. *(e)* Lib. XXX. cap. 1. *(f)* In Ζωροάστρης. *(g)* Lib. II. *(h)* In Gallic. *(i)* Plin. Lib. VII. cap. 16. (k) Apud Plin. Lib. XXX. cap. 1. *(l)* Lib. II. *(m)* Cod. 81. *(n)* In Libro de Pythagoricis symbolis, apud Cyrill. Lib. IV. contr. Jul. *(o)* Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας. *(p)* In Πυθαγόρας. *(q)* Hist. Apost. Lib. VI. *(r)* In Vit. Pythag. *(s)* Strom. 1. *(t)* Lib. I. *(u)* Apud Laërt. in Proœm. *(x)* Lib. IV. cap. 28.

Digitized by Google

ex conspecto illi Deo in rubo ardenti, & in fastigio Horebi montis inter ignes & fulgura, & ex splendida ejus & candenti facie post habita cum Deo colloquia. Quo accedit pervulgata inter Rabbinos narratio, qua Mosem ferunt ex ardentibus Ægyptiorum catinis evasisse, quibus Hebræi torrebantur. Inde est quod Zoroastres Carmaniensibus Persis *Zer ateuch* nuncupatur, hoc est juxta ipsorum expositionem, *Argento lotus*; quod Regis Persarum jussu, inquiunt, certius explorare volentis quam Deo carus esset, in vas liquefacto argento plenum se ipse dimiserit, ex eoque illæsus exierit. Legitur in Annalibus Alexandrinis Saidi Ebn-Batrik, Nemrodum, cum in Oriente vidisset aliquando erumpentem e terra ignem, accessisse ad eum propius, & adorasse; ac ignis exinde instituisse cultum, eique Andeschanum præfecisse, vel Audeschanum potius, hoc est *ngeved besc* (*ministrum ignis*) quē de medio ignis Diabolus allocutus est; Nemrodum autem vixisse Zorodaschti temporibus, qui fuit auctor religionis Sabiorum, & ab aliis Zoroastres appellatur. Notavimus supra eumdem existimatum esse Nemrodum ab aliquibus ac Zoroastrem. Non eumdem, sed æqualem ponit Said: verumtamen ex iis quæ de Nemrodo narrat, manifestum est confundi eum cum Zoroastre. Mirabilis autem ille casus conspecti huic, & adorati ignis, ex eoque locuti Diaboli; quem ex Mosis historia detortum esse perspicuum est, Zoroastrem ostendit simulacrum esse ad Mosis effigiem expressum. Sunt qui Zoroastrem, ut dixi, nomine proprio *Mog*, hoc est *Magum*, dictum fuisse putant. Hoc si sit, ab auctore Mago disciplina Magorum habuerit vocabulum, Magagistiam, vel Magichagistiam (non, ut in Ammiano (*a*) legitur, Machagistiam,) mystico nomine Plato appellat: quasi dicas μαγικὴν ἁγιςείαν (*magicam religionem.*) Arabibus certe dicitur *Magus*. Cum hunc enim ignis colendi ritus tradidisse hominibus, ac Dei mysteria nuntiasse narrant, non alium quam Zoroastrem fuisse satis ostendunt. Nomina autem *Magus*, & *Mog* ex nomine Mosis recusa, & recocta credere licet. Ut ex *Moscheb* factū μῶχος, hinc μάχος, ita Magus, & Mog; quemadmodum ex βλαι-*ς*, *valgus*: cum præsertim Arabica litera, quam in dictione Magus *g* exprimit, efferatur per *g* molle, quale illud est quod nos Galli pronuntiamus ante *e* & *i* vocales. Hoc autem elementum sic pronuntiatum accedit ad sonū Hebraicæ literæ *scin*. Dixi a Mago, sive Zoroastre, nomen habuisse Magorum scientiam; quippe scientiæ ipsius auctor habitus est. *Primum artes Magicas invenisse, & mundi principia, siderumque motus diligentissime tractasse* scribit Justinus (*b*). Atque id inter Auctores magno consensu convenit. Quippe *eruditus erat Moyses omni sapientia Ægyptiorum, & erat potens in verbis, & in operibus suis* (*c*); & totam prodigiis suis, ac mirifica vi conturbavit Ægyptum, & Jamnis, ac Mambris incantamenta retulit. Quapropter Plinius (*d*) nobilissimos magicæ artis auctores recensens, Mosis simul cum Zoroastre meminit: *Est & alia*, inquit, *magices factio, a Mose, & Jamne, & Jotape Judæis pendens, sed multis millibus annorum post Zoroastrem*. An inde rati sunt quidam, apud Laërtium (*e*), Magorum discipulos fuisse Judæos, an quod a Chaldæis orti sunt? Cæterum magiam Zoroastris, non præstigiatricem illam γοητικὴν intelligi volunt Veterum peritissimi, sed Dei cultum & divinarum rerum scientiam. Sic visum locupleti auctori Platoni (*f*), quem itidem ut Pythagoram, Empedoclem, & Democritum, ad eam comparandam *navigasse, exiliis verius, quam peregrinationibus susceptis*, docet Plinius (*g*). Multus est in magica arte tuenda Apulejus (*h*), quem si cui consulere vacat, is magiam Zoroastris intelliget *esse Diis immortalibus acceptam, colendi eos, ac venerandi pergnaram, piam scilicet, & diviniscientem, jam inde a Zoroastre nobilem, cælitum Antistitem*: & *Magum* Persarum lingua, nihil aliud quam *Sacerdotem* sonare. Non multum hinc abeunt Dio Chrysostomus (*i*), & Porphyrius (*k*); cum homines rerum divinarum peritos, & Dei cultores, Magos ajunt a Persis appellari; id enim Persica dialecto vocem hanc significare. Philo (*l*) Magos vult esse Philosophos naturæ arcana rimari solitos. Dicit Hesychius (*m*) Persas appellare Magum, qui pius sit, & Theologus, & sacerdos. His adsti-

N pula-

(*a*) Lib. XXXII. (*b*) Lib. I. cap. I. (*c*) Act VII. 22. (*d*) Lib. XXX. cap. I. (*e*) In Proœm. (*f*) Alcib. I. (*g*) Loc. cit. (*h*) Apol. I. (*i*) Orat. XXXIV. (*k*) Περὶ ἀποχῆς ἐμψ. Lib. IV. (*l*) Lib. Quod omnis probus liber. (*m*) In Μάγον.

pulatur Suidas (a), cum Magos Persas, Zoroastris disciplinis institutos, Philosophos esse tradit, & Dei amantes. Itaque Zoroastrem creationis mysteria a Deo edoctum fuisse Persæ affirmant, futurorum prænotione, aliarumque rerum complurium scientia imbutum, quæ revelare nefas esset; mundi quoque tractasse principia perhibet Justinus (b), & res Astrologicas, de quibus libri quinque ei adscripti a Suida (c) memorantur. Mosis quippe de mundi creatione, huic a Deo tradita, quinque libri extant, quibus futura multa vaticinatus est, & præter legem ἔγγραφον (*scriptis traditam*) quam habemus, ἄγραφα (*non scripta*) multa, & disciplinarum principia, ut volunt Hebræorum magistri, senioribus Israëlitis, & sapientioribus prodidit: quem cum Stephanus in Actis (d) eruditum omni sapientia Ægyptiorum esse dixit, Mathesin præcipue, & medicinam intelligi voluit, ut exponit Clemens Alexandrinus (e). Est apud Abulfedam (f) vetustiores Zardusto Magos, duo rerum principia posuisse, lucem, ac tenebras; sive Deum, ac Diabolum: hanc ipsorum doctrinam reformasse Zardustum, cum luce, ac tenebris antiquiorem docuisset esse Deum, unicum ac socio carentem, lucis, & tenebrarum, & mundi ex earum permistione conflati opificem. Abulfaragius (g) vero Eliæ discipulum a nonnullis creditum fuisse narrat, & Persis Messiæ adventum prædixisse, atque ejus vaticiniis præmonitos Magos stellam Messiæ nuntiam agnovisse. Addunt alii ex Arabibus, idola ipsum sustulisse. In his Mosem licet deprehendere, qui veram originis mundi a Deo uno rerum omnium opifice conditi historiam æquales suos, magnis, ut videtur, ignorantiæ tenebris circumseptos, & posteros quoque scriptis voluminibus docuit, quorum initium a tenebris, & luce ducitur. Eliæ discipulus creditus est, cum Eliæ magister credi debuisset, qui Legis a Mose traditæ disciplinam, ac præcepta secutus est, & ex eadem gente est prognatus. Messiæ adventum vere prædixit Moses, & libris suis clarissimas tanti beneficii prædictiones inseruit. Quamobrem fieri potuit, ut Magi illi, qui Christum Jesum adorandi causa adierunt, cum ex aliis indiciis, tum ex Mosaicarum scriptionum lectione genus ejus, sedem, ac ætatem cognoverint. Denique idolorum cultum gravissimis verbis Moses interdixit. A rege Sinensium, apud quos fingitur natus, insidiis appetitum, & morti destinatum Zoroastrem narrant, submissis etiam percussoribus. Alii regis Persarum, infanti plagam gladio inferre parantis, manum illico exaruisse fabulantur; & tamen prodigiali pœna haudquaquam absterritum in ignem inferri Zoroastrem jussisse: verum Dei omnipotentis nutu ardentem rogum in roseum cubile conversum molliter puerum excepisse, & leni somno fovisse: nec ita tamen resipiscente Rege, cum nova ei compararet supplicia, Deum hominis impietatem venenatis culicibus immissis ultum esse. Moses, itidem ut reliqui Israëlitici generis pueri, ad mortem ex regis Ægyptii mandato damnatus, in profluentem missus est; atque inde servatus cum esset, rursum ad supplicium a Pharaone quæsitus est. At is longo post tempore, ex Madianitico exilio redux in patriam, Regis tum in Ægypto Israëlitas durissima tyrannide prementis pertinaciam magna cuiicum vi excitata mulravit. Zoroastrem deinde a regis Sinensis insidiis tutum ajunt in Persidem profugisse. Moses a Pharaonis malevolentia incolumis in Madianitidem regionem concessit: rursumque Israëlitas Ægyptiorum sævitiæ fugiendo subduxit. Zoroastre ad Persas fugiente, fluvios iter morantes congelasse dicunt; mirificum Maris Rubri duce Mose transitum hac fabula significantes. Quod autem Moses rupem virga percussam aquas dare coëgerit, id adumbrarunt Persæ fabula alia, quam ex Eubulo narrat Porphyrius (h); primum apud Persas Zoroastrem speluncam quamdam fontibus scatentem Mithræ consecrasse. Dio Chrysostomus in oratione, quæ Borysthenica appellatur, nonnulla habet ex doctrina Persarum, ad hanc dissertationem pertinentia. Zoroastrem dicit sapientiæ, & æquitatis studiosum, vitatis hominum congressibus in montem secessisse, qui delapsis de cœlo ignibus conflagravit: hac rei novitate perterritos fuisse Persarum primores: qui cum monti succederent, & Deum precibus placare vellent, illæsum ex igne prodiisse Zoroastrem, bonoque eos animo esse jussisse, & quosdam sacrificiorum docuisse ritus, tanquam a Deo sibi in monte traditos: postea vero, non vulgo se immiscuisse,

(a) In Μάγοι. (b) Lib. I. cap. 1. (c) In Ζωροάστρης. (d) VII. 22. (e) Strom. 1. (f) Hist. cap. de Persis. (g) Hist. Dyn. V. (h) De antr. Nymph.

scivisse, sed cum hominibus solum ad pietatem colendam natis esse conversatum, & divini cultus peritis, quos Persæ Magos dixere. Non valde discrepant, quæ de Zoroastre Persæ recentiores tradidere. Zoroastrem enim narrant in Perside profugum, cum aliquando solus in agro devia loca sectaretur, in cœlum fuisse evectum, & Deum flammis obsitum vidisse, non oculis quidem suis, qui tantum fulgorem ferre non poterant, sed ascititiis Angeli oculis; ab eoque librum Legis, quem Zunda vastaw appellant, accepisse, & ignem de cœlo in terras detulisse. Nempe Mosem audiverant in Arabia oves aliquando pascentem, ad radices Horebi montis rubum ardentem vidisse; cui cum inesse Deum intellexisset, *Abscondisse faciem suam, non enim ausum esse aspicere contra Deum* (a); & in eodem postmodum monte *Facie ad faciem locutum esse* Deum Mosi *de medio ignis*, & inter flammas, ac fulgura Legem manu Dei scriptam (librum Arabes (b) appellant) accepisse, *cum totus mons Sinai fumaret, eo quod descendisset Dominus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi de fornace, essetque omnis mons terribilis* (c); ipsumque ad suos subinde remeantem, perfusam luce nova faciem, & igne cœlesti coruscam retulisse; & ad contundendam Pharaonis pervicaciam fulgura & tonitrua grandine missa de cœlo eduxisse, ut habetur in Exodo (d). Inde quoq; est quod habent Suidas (e), & Glycas, (f) optasse Zoroastrem igne cœlesti interire; & quod habent Fasti Siculi, & Cedrenus, & Gregorius Turonensis (g), reipsa de cœlo tactum periisse; & quod habet Auctor Recognitionum (h), a Dæmone, quem importunius frequentabat, igni succensum arsisse. Sunt qui ex hominum oculis evanuisse garriant: unde Carmaniensium Persarum plerique in cœlum evectum fuisse affirmant; nonnulli in sandapilam forte oblatam se prope Bagdadum condidisse, in eaque raptum fuisse ab Angelis. Quibus ignoratio sepulchri Mosis continetur. Deum non aperta facie, & revelato vultu, sed ignibus obductum, & tectum flammis, Zoroastri visum esse volunt Persæ; quia Mosi dixit Deus: *Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris* (i). Prodigiis fidem Legi suæ Zoroastrem adstruxisse volunt, itidem ut Mosem suæ. Zoroastrem in desertis caseo vixisse annis viginti, ita temperato, ut vetustatem non sentiret, tradidisse nonnullos refert Plinius (k): ita videlicet mannæ in deserto Israëlitis subministratæ, & tolerati a Mose per quadraginta dies ac noctes in monte jejunii, & vestium post annos quadraginta neutiquam detritarum portentum hoc commento dissimularunt. Ad hæc in multis conveniunt Zoroastris, & Mosis Leges. Alienas facultates concupisci vetat Zoroastres, vetat & Moses (l), studium legis suæ valde commendat Zoroastres, itidem ut Moses (m) suæ. Ciborum mundorum, & immundorum discrimen statuit Zoroastres, perinde ut Moses (n), atque horum usu, cadaverum, aliarumque rerum impurarum contactu uterque interdixit. Id retinent etiam nunc Persæ, magnisque religionibus contractam fœditatem eluunt. Adipem adolent in sacrificiis, quod solenne fuit, & in illis Hebræorum (o). Injurias condonari sanxit uterque. Ad legem uterque suam addi quicquam vetuit, aut ab ea detrahi (p). Unum uterque Pontificem Maximum esse jussit, cui frequens præscribitur lavationum usus, & bonorum omnium decimę attribuuntur (q). Cum uxore ægra ex καταμηνίων congredi Pontificem vetuit Zoroastres; Moses Israëlitas universos (r). Mulieres hoc affectu laborantes, ab hominum consortio segregatas seorsim degere jubet uterque. Suilla Persæ abstinent; abstinent & Israëlitæ (s). Statuas Persæ non habent, nec Hebræi (t). Delatum autem a se de cœlo ignem subjectis pabuiis indesinenter & perpetuo ali ita sanxit Zoroastres, ut præcipuum illud & velut Legis suæ χαρακτηριστικὸν (*quo ab aliis distinguitur*) mandatum esse voluerit. Adeout vocabulum *Magus*, quod Zoroastris sequacibus tribuitur, apud Persas, & Arabes, pro Cultore ignis, translatitio usu sumi soleat. *Guebri* hodie dicuntur. Atque hunc ritum non apud ipsos natum, sed a Chaldæis, vel aliunde, uti & ipsorum pleraque, traductum merito suspicatus est Agathias (u). Scilicet hoc ipsum est præceptum Mosis: *Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutriet sacer-*

(a) Exod. III. 6. (b) Abulfarag. Dyn. II. (c) Exod. XIX. 18. (d) IX. 23. (e) In Ζωροάστρης. (f) Ann. Part. II. (g) Lib I. Hist. Franc. cap. 5. (h) Clem. Recogn. Lib. IV. cap. 27. (i) Exod. XXXIII. 23. (k) Lib. II. cap. 42. (l) Exod. XX. 17. (m) Deut. XI. 18 & seq. (n) Levit. XI. (o) Levit. VII. 30. & seqq. (p) Deut. IV. 2. (q) Num. XVIII. & XIX. (r) Lev. XVIII. 19. (s) Levit. XI. 7. (t) Exod. XX. 4. (u) Lib. II.

dos subjiciens ligna mane per singulos dies, & imposito holocausto desuper adolebit adipes pacificorum. Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet in altari (*a*). Hinc orta apud Judæos festivitas, quam appellabant ξυλοφορίων (*lationum lignorum*) qua ligna in Templum portare consueverant, ad ignis illius inextincti pabulum. Meminit Josephus (*b*). Et ab Antiocho Epiphane extinctum fuisse Diodorus perhibet. Is porro ritus apud exteras gentes propagatus est, quæ in prytaneis suis ignem perpetuum magna cura asservare solitæ sunt. Vetustissimum hunc esse apud Chaldæos morem memoriæ prodidit R. Moses ben Maimon in More Nevochim (*c*). Invaluit eadem consuetudo apud Medos, & Cappadocas; apud Dugbimos quoque Benjamino Tudelensi memoratos, & in Asiæ insulis Chenerag ignem adorantes, in eumque se sponte sæpe, itidem ut apud Indos fieri solitum legimus, cultus & obsequii causa immittentes, seque vivos concremantes. Invaluit & apud Phryges, aliasq; Asiæ gentes. Memoriæ proditum est a Saido Batrikide, Bahramum Persarum regem Jezdegirdis filium, profligatis Turcis, & interfecto ipsorum rege Chacano, duodecimo Theodosii Junioris anno, Aderbijanum Armeniæ urbem petiisse; cumque ad consecratum illic igni Templum accessisset propius, prolapsum equo incessisse pedibus, ædemque ingressum hostium spolia Deo suspendisse. In cultum ignis consensisse Caimachitas Indicam gentem, & priscos Turcos ad Orientem sitos intelligas ex Geographo Nubiensi (*d*). Consensit in eamdem religionem tota Ægyptus, quam in templis ignem immortalem servasse ait Porphyrius (*e*). Unde tot in hac regione Vulcani simulacra. Jarbas apud Getulos,

> *Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem,*
> *Excubias Divum æternas.*

ut habet Virgilius (*f*). In templo Gaditano Herculis ignem arsisse perpetuum tradit Silius (*g*). Factum id etiam in templo Jovis Ammonis: factum apud Arabes, qui statis singulorum dierum horis ignī sacrificabant, seque ei devovebant, ut accurate refert R. Menachem Lonzano (*h*): factum & in Delphico templo; quippe & alius Mosis typus Apollo fuit, ut infra demonstrabimus: factum & Athenis in templo Minervæ Poliadis: nec Athenis solum, sed & in omnibus Græciæ urbibus, ut probatum est a Casaubono in Athenæum (*i*): factum & in Ætneo Vulcani templo, & in Erycino Veneris, auctore Æliano (*k*): factum id quoque Romæ a Vestalibus, traducto more ad Romanos ab Albanis, qui eum a Laviniensibus, hi a Trojanis acceperant: vel traducto potius a Græcis: dubitat enim Prudentius (*l*), a Phrygia, an a Græcia arcessenda sit ea consuetudo; mihi vero haud paulo fit verisimilius per colonias Græcorum in Italiam fuisse illatam. Ipsi demum Romanorum Imperatores, Regum Persarum exemplum secuti, ignem sacrum sibi præferri voluerunt. Nec ita pridem ignis perpetui servandi ritus exolevit apud Lithuanos, Samogitos, & Moscovitas, cum quibus olim per Armeniam, & Iberiam, ut hodieque, commercia Persis esse potuerunt: cum præsertim celeberrimum in Caucaso regionibus illis imminente Pyreum per multa secula inrestinctum perseverarit. Id manere ad hanc diem affirmavit Teixeira, aliique complures; quod falsum esse deprehendit Olearius (*m*), oculatus testis, scriptor integerrimæ fidei. Hunc a Persis ritum profecto acceperunt Sarmaticæ istæ gentes, & vetustissimum quidem hoc est, cum Sauromatas ignem venerari tradiderit Nymphodorus in libro de barbaricis institutis, ut testatur Clemens Alexandrinus (*n*). Scribunt idem de Tartaris Gulielmus de Rubruquis (*o*), & Johannes Plancarpinius (*p*). A gentibus istis Borealibus transiit eadem consuetudo ad Britannos, apud quos in ædibus Minervæ perpetui ignes alebantur; transiit & ad Hibernos, apud quos virgines sacræ Kildarienses ignem a multis annis, vel potius seculis servasse narrat Giraldus Cambrensis (*q*). Ignis Brigidæ vocabatur, quasi rei auctor pia virgo fuisset. Cœnobium ipsum dicebatur, Domus ignis. Verum ab Ethnicis traductum fuisse institutum indicat Henrici Archiepiscopi Dubliniensis factum, qui superstitionem hanc, utpote profanam, & Christiana pietate indignam abo-

(*a*) Lev. VI. 12. 13. (*b*) De bell. Jud. Lib. II. (*c*) Lib. III. cap. 30. (*d*) Clim. IV. Part. 10. Clim. III. & V. Part. 9. (*e*) Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων Lib. II. (*f*) Æn. IV. (*g*) Lib. III. (*h*) In Duab. manib. (*i*) Lib. XV. cap. 19. (*k*) De anim. Lib. X. cap. ult. & Lib. XI. c. 3. (*l*) Lib. II. contra Symmach. (*m*) Tom. I. Lib. IV. (*n*) Protrept. (*o*) Cap. 3. (*p*) Cap. 3. (*q*) Topogr. Hibern. Distinct. II. cap. 34.

abolevit. Quamquam & renovatam subinde, ad Henricum octavum perseverasse, sunt qui constanter affirment. Quin etiam morem eumdem servasse Mexicanos notat Herrera (*a*). Sed & Sinas quoque, apud quos natum Zoroastrem volunt Persæ recentiores, ignem adorare, & injecti succini crematione colere narrant peregrinatores. Legimus porro apud maximum Tyrium (*b*), priscos Persas censuisse ignem esse divinitatis simulacrum; quæ videtur Brachmanum quoque fuisse opinio. Item Porphyrius (*c*): θεοῖς γὰρ καὶ τὸ πῦρ ἀθάνατον φυλάττομεν ἐν τοῖς ἱεροῖς, ὅ μάλιστα αὐτοῖς ὁμοιότατον. *Diis enim ignem immortalem servamus in Templis; utpote qui sit ipsis quam simillimus.* At postmodum, non ut Dei imaginem, sed ut Deum ipsum, ignem coluerunt. Quo eos fortasse perpulit illud Mosis (*d*): *Dominus Deus tuus ignis consumens est*. Item illud (*e*): *Scies ergo hodie quod Dominus Deus tuus ipse transibit ante te, ignis devorans atque consumens, qui conterat eos, & deleat, atque disperdat ante faciem tuam velociter*. Vere itaque adversus Apionem prædicat Josephus (*f*), cum alios ritus plerosque a Judæis accepisse gentes propemodum universas, tum maxime λύχνων ἀνακαύσεις. (*Lychnorum incensiones*). Redeamus ad Zoroastrem, ex cujus fama, & existimatione provenit eorum fallacia, qui sub ejus nomine Oracula quædam magica Græce scripta incautis obtruserunt. Edita illa sunt cum Pselli, & Plethonis scholiis; sed si nares admoveris, fraus subolebit. Vetustiora quidem illa sunt, nihilo tamen γνησιώτερα (*sinceriora*) Oracula, quæ Crœsi temporibus extitisse narrat Nicolaus Damascenus (*g*). Insinceros quoque eos dixerim libros, quos Chaldaice scriptos, & Chaldaicis commentariis illustratos, & effata, ac sententias complexos Johannem Picum habuisse ferunt; insincerum & librum Zind, mihi de nomine solum cognitum, quo ritus magicos, & ignis colendi disciplinam ajunt contineri; de cujus vocabulo quæri potest an aliquid habeat commune cum vocabulo Lituanorum Zincz, quo ignem significari legimus apud Matthiam Michovium (*h*): insinceros & quos Hermippus, Plinio teste (*i*), ducentis versuum millibus sub Zoroastris nomine conditos indicibus quoque positis explanavit. Ex iisdem falsariorum incudibus profectus est supra memoratus Persicarum Legum codex Zundavastaw, quem vetustissimum tamen conjicio, & eumdem fortasse, qui ab Eusebio (*k*) Collectio sacra Persicarum rerum appellatur. Indidem profectus & quem se in arcanis habere jactabant, qui Prodici Philosophi doctrinam sectabantur, ut est apud Clementem Alexandrinum (*l*); indidem & quos commemorat Suidas (*m*); & qui de Magia, Zoroastris nomine, scripti circumferebantur, ut habet Auctor Recognitionum (*n*); & quem tradit Auctor Astrologiæ cujusdã Persicæ, Hebraice redditæ, ab eo lucubratum, & Regnum Dei fuisse inscriptum, & manibus Persarum assidue gestari esse solitum. Narrat Porphyrius (*o*), Plotini temporibus a Christianis suppositos fuisse, & confictos libros plerosque, in his Apocalypsin Zoroastris, cujus νοθείαν (*suppositionem & falsitatem*) a se, cum sermonibus, tum scriptis fuisse demonstratam. Hoc genere fraudis nimis sæpe usi sunt priscorum Ecclesiæ temporum Hæretici. Adulterinæ illæ lucubrationes, quarum meminit Porphyrius, Gnosticos auctores habuerunt, ad quos & confutationem suam scripsit. Nec dictu facile est, quantum Reipublicæ Christianæ nocuerint ejusmodi fallaciæ: nec enim Hæreticos ab Orthodoxis discernebant Ethnici. Illorum itaque doli, & nefariæ artes infamiam utrisque, & odium conflabant. Cæterum Persas in Zoroastrem gesta Mosis contulisse hinc etiam confirmatur, quod & in Dario Notho simile quiddam ausi sunt. Refert enim Teixeira (*p*), Homayæ Darii matri vates prædixisse, futurum ut ex ea nasceretur filius, qui Persis magnarum calamitatum auctor esset: id veritam matrem flumini Jehuni infantem in arca commisisse; rusticum fluvio arcam extraxisse, repertumque infantem ob mirificam pulchritudinem alendum suscepisse, & nomen ex casu illi fecisse, quippe Darabeum significare, qui arca inclusus in flumine expositus sit. Quæ quamvis fabulosa sunt, asferunt tamen veritatem. Nunc cum ex hac dissertatione clarissime pateat Zoroastrem ipsum esse Mosem, & vetustissimæ Persarum reli-

(*a*) Dec.3.Lib.II.cap.25. (*b*) Orat.XXXVIII. (*c*) Περὶ ἀποχ. ἐμψ. Lib.II. (*d*) Deut.IV.24. (*e*) Ibid. IX.3. (*f*) Lib.II. (*g*) Hist. Lib.VII. in Exc. Const. Porphyr. (*h*) Sarmat Lib. II. cap.2. (*i*) Lib.XXX. cap.1. (*k*) Præp. Evang. Lib.I. (*l*) Strom.1. (*m*) In Ζωροάστρης. (*n*) Lib.IV. cap.27. (*o*) In Vit. Plotin. (*p*) Lib.XIX.cap.1.

religionis fontem esse Mosaicam Legem, Moisis certe antiquitas luculenter mihi videtur esse comprobata.

CAPUT SEXTUM.

I. *Ex libris Mosis fluxit prisca Indorum religio; cum Guzarattensium*, II. *tum & Coromandelensium*: III. *Item Sinarum, & Japonensium*. IV. *Qui factum, ut ad Indos Mosaica doctrina penetrarit.*

I. Vetustissimam esse Indorum Guzarattensium religionem nemo nescit. Præcipua ejus dogmata libro quodam continentur, cui nomen fecerunt *Chaster*; tantæ antiquitatis, ut omnem apud illos memoriam superet exoleta lingua scripto, & ab hominum, præterquam doctorum aliquot, usu intermissa. Antiquos etiam habent priscorum Brachmanum codices, quos novitii Brachmanes studiose legunt. Tam manifestis autem, & illustribus insignita est secta hæc Mosaicæ historiæ, & doctrinæ monumentis, ut nulli dubium esse possit, quin ex iis expressa sit: nam & de mundi, & primi hominis, primæque mulieris creatione eadem differit, deque primæ horum progeniei vitiositate, exitio, & reparatione. Deum narrant de cœlo delapsum in montem Meropurbateum, luce, & radiis coruscum, Bremavio Patriarchæ legum suarum codicem Chaster de nube tradidisse: quia videlicet Mosem a Deo sic Legem in Horebo monte accepisse audiverant. Meropurbateum montem Meron esse suspicor Indiæ montem, Nyssæ proximum, hederis & vitibus consitum, ab iis celebratum, qui Bacchi res gestas memoriæ commendarunt: nam & hinc ortum eum ferunt. Meros autem, quæ vox Græce *Femur* sonat, occasionem dedisse creditur Græcis Bacchum e Jovis femore natum fingendi. Atque certe commentitius videtur ille mons Meros; ac Bacchi ortus: sed tamen cum Bacchum constet Mosis esse effigiem, uti probatum est a nobis, eum sibi sub alio nomine asciscentes Indi, Meron quoque in fabulas suas transtulerunt. At fabulæ hujus de Baccho intra Jovis femur insuto, longe aliam possumus, & probabiliorem originem aperire, quæ & Bocharto *(a)* in mentem venit. Vox *jarchab* non femur tantum, sed rei etiam cujusque latus notat. Sic in libro Judicum: *Vejarchete bar hephraim.* (*In latere montis Ephraim*): Sed & voci μηρὸς, quæ vulgo *femur* sonat, eamdem significationem tribuunt Interpretes Septuaginta: vertunt enim ἐν μηροῖς ὄρους Ἐφραΐμ. Cum ergo ascensum Mosis in Horebum montem, diutinamque mansionē narrarent Hebręi, rem ita videntur exposuisse: *behelohim, veboscesc vejarcheto bel habar*. Vel cum rei gestæ historiam recte percepisset Græcus aliquis, atq; his eā deinde verbis fortasse retulisset: ὅτι Μωϋσῆς ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος τοῦ θεοῦ, καὶ κεχώρηκε ἐν τῷ μηρῷ αὐτοῦ. Existimavit incautus Lector μηρὸν θεοῦ (*femor Dei*) esse intelligendum; cum significaretur μηρὸς ὄρους (*latus montis*;) cumque Mosem illic in foramine a Deo positum fuisse accepisset, intra foramen femoris sui a Deo insutum fuisse, vel sibi persuasit ipse, vel aliis persuadere voluit. Tota hæc gens in certas tribus distincta est, quarum nulla est unquam per connubia, vel adoptiones, vel affinitates consociatio: quippe sic in duodecim tribus discretam Israëliticam gentem cognoverant; inter quas quemadmodum Levitica sacris dedita est, ita apud illos sacris procurandis Brachmanes vacant. Megasthenis *(b)*, accuratissimi rerum Indicarum scriptoris, qui Alexandri magni temporibus apud ipsos Indorum reges historiam suam concinnabat, verba ea repræsentat Clemens Alexandrinus, ex quibus intelligas veteribus Græcis, in iis quæ ad naturam pertinent, Brachmanes, & Judæos fere consentire. Itaque de mundi origine ea credidisse ipsos ex Megasthene refert Strabo *(c)*, quæ credenda esse Moses docuit; a Deo videlicet conditum, ab eodem regi, & olim interiturum. Paradisi terrestris notitiam habuisse eos, cognoscitur ex colloquio Calani cujusdam cum Onesicrito, quod refert Strabo. Portentificam ipsos virgam gestasse testatur Philostratus *(d)*; instar scilicet Mosaicæ. Vestes olim ipsis geri solitas describit Philostratus, non multum earum absimiles, quas Judæorum Sacerdotes gerebant. Olei quoque unctione ad consecrationem utebantur, & nudis pedibus incedebant, perinde ut Moses cum ad rubum ardentem accessit. Decalogi præcepta vetustis literarum monumentis

I. Ex libris Mosis fluxit prisca Indorum religio; cum Guzarattensium. (a) Lib.I.cap.18. (b) Lib.III. Indic. apud Clem Alex.Lib.I.Strom. (c) Lib.XV. (d) Apoll Lib.III.cap.4.& 5.

mentis sibi tradita retinent ; ex quibus etiam literis futurum cognoverunt ; ut omnes homines unicæ legis imperio contineantur. Præclare hæc intellexit Gulielmus Postellus nostras, cum scripsit in Commentario ad Jezirah, Brachmanes *ad hanc usque diem servare sacræ doctrinæ præcepta, in quibus eadem præscripta habent, quæ & Moses cœlitus accepit*. Prodidit supra memoratus Megasthenes, Strabone (*a*), & Arriano (*b*) testibus, nefas eos habuisse vitiatam Deo aut mancam victimam offerre, & quamdam servasse legem talionis; quæ consentanea sunt præceptis a Mose in Exodo (*c*), & Deuteronomio (*d*) traditis: & lege apud eos cautum fuisse, ne Indus quisquam se daret in servitutem; quam legem a vetustis ipsorum Philosophis latam esse Diodorus (*e*) affirmat. Nempe ortum habuit ex hoc decreto Mosis in Levitico (*f*): *Si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus, non eum opprimes servitute famulorum, sed quasi mercenarius & colonus erit: usque ad annum Jubilæum operabitur apud te, & postea egredietur cum liberis suis, & revertetur ad cognationem, & ad possessionem patrum suorum: mei enim servi sunt, & ego eduxi eos de terra Ægypti: non veneat conditione servorum; nec affligas eum per potentiam, sed metuito Deum tuum*. Nunc etiam, dum peregrinantes matutinis horis ad iter se accingunt, Sacerdotes ipsorum perticam depangunt in terram, cujus summitas circumplicata est serpentis simulacro. Id venerantur singuli, & salutant: traducto nimirum more ex æneo serpente Mosis, vel ex serpente, a quo Eva decepta est. Secta quædam apud Indos est, in qua fratris defuncti uxorem frater superstes ducere tenebatur. Qui mos mere Mosaicus lege lata non ita pridem sublatus est. Atque hæ causæ fuerunt, cur ex decem tribubus ortos Brachmanes nonnulli crediderint.

II. At non una est Indorum omnium Ethnicorum de rebus divinis sententia; nam sectæ sunt apud eos longe plures, quarum omnium discrimina notare nihil necesse est. De Coromandelensibus huc adjecisse quædam sufficiet. Hi quamvis a Guzaratensibus discrepent religione, & moribus, non pauciora tamen retinent Mosaicæ doctrinæ vestigia: nam & ipsum quoque Mosem sub Annutæ nomine celebratum ipsis fuisse nonnulli arbitrati sunt. Deum unicum, mundi conditorem agnoscunt. Cassiopam a Bramma Dei filio genitum ferunt citra mulieris consortium, primum Brachmanum parentem fuisse, Diti uxorem duxisse, liberos alios pietate insignes & æquitate, alios impios procreasse; sic Adami, (quem & de nomine Bengalenses norunt) Evæ, Abelis, & Caini historiam adumbrantes. Ante orbem conditum nihil extitisse ajunt præter Deum, & aquam, propter illud Geneseos (*g*): *Et spiritus Domini ferebatur super aquas*. Gigantum fabulam ad sextum Geneseos caput expressam habent. Coram idolis suis saltant, itidem ut Hebræi coram vitulo aureo: quem tamen morem, ut verum fatear, videntur utrique ab Ægyptiis accepisse. Quemadmodum enim ritus plerosque hauserunt Ægyptii ab Hebræis, ita Hebræi vicissim ab Ægyptiis, apud quos diuturnam fecerunt moram, multos acceperunt. Indorum vero Ethnicorum, de quibus agimus, religio ab Ægyptiis fere, sed & a Persis, aliisque prodiit, qui institutis Hebraicis imbuti, eadem ipsis communicarunt. Porro sacra illa coram idolis saltatio invaluit apud omnes propemodum gentes, jam inde ab antiquis temporibus. Ad idola accedentes Brachmanes tintinnabulum gestant, instar tintinnabulorum summi Hebræorum Pontificis. Pueris aures perforant, quos in perpetuam servitutem Deo sunt mancipaturi; quo ritu, inter Hebræos, dominis suis servi in perpetuum se addicebant. Ex inextincto Hebræorum igne prodierunt lychni interdiu noctuque coram idolis Indorum ardentes. Puerperas, & pueros a partu recentes immundos esse, atque hanc immunditiam aquis ablui rentur; tum pueris nomina paucis ab ortu diebus imponunt: quæ Hebræorum institutis omnia consentiunt. Incesta, & adulteria supremo supplicio sanciunt, juxta præscriptum Mosis. Solis Brachmanibus, itidem ut Levitis, patent interiora Templi, reliqui arcentur. Lustricis aquis lavantur utrique ad eluendas impuritates, & noxas expiandas. Morticinorum contactu sese pollui censent utrique. Cibaria idolis Brachmanes apponunt, instar Panum propositionis,

(*a*) Lib. XV. (*b*) Indic. (*c*) XXI. 24. (*d*) XV. 21. (*e*) Lib. II. (*f*) XXV. 39. & seqq. *II. Tum & Coromandelensium.* (*g*) I. 2.

nis. Brachmanes puellas impuberes ducere tenebantur, quod & de summo Judæorum Pontifice scribunt Rabbini. Ritus nuptiarum apud Brachmanes perficitur oryza ter a sponso in caput sponsæ profusa: quod frumento profuso Judæi faciunt. Atque hujus moris imago fuisse videtur confarreatio. Brachmanibus, & Judæis usurpatur mortuorum lavatio. Brachmanis cædes, itidem ut Judæi, peregrinationibus expiatur. Celebris est apud illos Merowe montis mentio, de quo mira quædam narrant; quæ vox nomina Meropurbatei, & Meri montium repræsentat, de quibus proxime egimus. Scribit præterea Rabbinorum doctissimus Maimonides *(a)*, idolorum cultores Indos, Adami & Evæ, vetitæ arboris, & serpentis fallacis historiam sua etiamnum ætate novisse. Verum, ne quid dissimulem, hæc Coromandelensium Indorum religio, multo videtur Guzarattensi recentior, utpote Judæorum posterioris ævi institutis aliquot persperfa. Redolet quoque Christianorum doctrinam, vel olim a sanctis Apostolis Thoma, & Bartholomæo, & deinde a Pantæno, aliisque; vel ex Persarum Christianorum commercio acceptam. Nam Brammam quemdam Deo genitum, Deum inter & homines *mediatorem*, & sequestrum fingunt, eademque ipsi tribuunt, quæ nos Christo. Summum Deum sub Christi nomine in mundum venisse ajunt, & Dæmonem totius orbis victorem debellasse, ejusque vinculis exemisse sexdecim captivarum puellarum millia, atque has subinde ipsius pulchritudine captas ei nupsisse; quæ Christum animarum nostrarum vindicem, & inferorum domitorem apertissime repræsentant. Narrant idem Gayazoram mundi peccata sustulisse, & a Deo deinde morti fuisse datum, sed ea tamen lege, ut qui corpori ejus massam, sive farinam coactam aqua, & subactam imponeret, amicos defunctos vinculis tartareis liberaret. Quæ germanæ sunt, & similia veteris illius calumniæ, a Cæcilio apud Minutium Felicem memoratæ, qua dicebantur Christiani infantem farre contectum iis apponere, qui sacris imbuebantur, ut eum cæcis, occultisque vulneribus confoderent. Hæc autem sacrosanctum Eucharistiæ mysterium; & sub specie panis delitescens Christi corpus non obscure adumbrant. Utcunque est, satis evincunt superiora vetustissimæ Indorum religionis architectis multum instrumenti, ac copiæ Mosaicos libros suppeditasse.

III. Plurima quoque Mosaica a Brachmanibus magistris acceperunt Sinæ, & Japonenses. Mosi consentiunt de Deo uno, qui nec videri oculis, nec animo comprehendi, nec simulacris exhiberi queat. Consentiunt de origine rerum, de Paradiso terrestri, de primo homine. Nec abludunt distinctiones, & metationes temporum. Arbori, cui insidere Deum mundi conditorem putant, anguem circumplicant: sic nempe serpentem dolosum adumbrantes, qui Evæ verba dedit. Sodomæ, & Gomorrhæ interitum traduxerunt in sua: pari causa, sceleribus nempe gentis: & pari exitu, cum magna urbs terræ hiatu hausta est, & lacus, quem Chin vocant, rudera contexit. Mosis a matre in fluvium missi, ac deinde servati historiam usurpant. Mirabile ejus factum, cum aquas populo sitienti dare silicem jussit, tribuunt Leanghoolo, exercitus Sinensis ductori, & adversus Tartaros bellum gerenti: tribuunt & sibi alteri, qui terram baculo increpitam alio loco, & tempore aquas fundere coëgerit.

IV. Indi porro mysteriis Hebraicis per Ægyptiorum commercia fortasse, & Hebræorum ipsorum, videntur fuisse imbuti. Hebræos enim Arabicum, Persicum, & Indicum mare illustrasse persuadent navigationes jussu, & auspiciis Salomonis in Ophir susceptæ. Nec enim putandum est, hoc fine ita ipsorum cōstitisse classes, ut non in alias quoque regiones excursus tentaverint. Manifesta extant in Promontorii Comorinensis nomine Hebraicæ linguæ vestigia. Appellari id *Rescomaran* scribit Marcus Paulus *(b)*: hoc est *Rohsc cumerin*: (*Promontorium sacerdotum Ethnicorum*), sive Brachmanū. Nam Benjamin Tudelensis *camerim* appellat præstigiatores sacerdotes, qui Insulas Indicas colunt. Incolæ regionis Indiæ Tanguth filios suos redimunt Ariete, quem & sacrificant ritu Hebraico, ut est apud eumdem Paulum *(c)*. Ad eos nempe pervenisse videtur Mosaica lex de redemtione *omnis primogeniti, aperientis vulvam in filiis Israël, tam de hominibus, quam de jumentis* *(d)*; quorum quædam

ove

(a) Part.III.cap.29. *III. Item Sinarum, & Japonensium.* *IV. Qui factum, ut ad Indos Mosaica doctrina penetrarit.* (b) Lib.III.cap.43. (c) Lib.I.cap.47. (d) Exod.XIII.2.13.

ove mutabantur. Ægyptios vero in Indiam plerosque confluxisse docent nos Historiæ. Narrat Diodorus (*a*) Osirim ad Indos penetrasse, illic regnum per duos & quinquaginta annos tenuisse, præclara multa gentem rudem, & incultam docuisse, urbes condidisse, leges posuisse, multasque in India passim Ægyptiorum colonias disseminasse: adeout posteriores Indi ortum Dei hujus patriæ suæ adscripserint, quem veteres ex occiduis partibus venisse dicebant. Nec me fugit hanc Osiridis in Indiam expeditionem, perinde ac illam Herculis, (quem itidem ut Bacchum, alii Thebanum, Ægyptium alii fuisse volunt) fabulosam & esse, & haberi ab Eratosthene, atque id a Strabone adversus Megasthenem egregie esse probatum. Causas quoque figmenti hujus perspectas habeo, quas & supra tetigi. Verumtamen malæ hæ, & infabre cutæ fuissent fabulæ, nisi prisca gentis utriusque commercia colorem iis aliquem, forsitan & occasionem dedissent. Sed missis iis recurramus ad Historiam, unde cognoscimus Sesostrin totam Asiam, ad Indiam usque, maris Indici insulas, & terras mari finitimas imperio suo subjecisse, & longis navibus ex Arabico sinu profectum in Indiam pervenisse: cognoscimus & in Indiam confugisse Ægyptios complures, cum Ægyptum Cambyses invasit. Multas quoque in India ditiones jam inde a priscis temporibus possederunt Arabes: quosdam etiam ad Indum fluvium collocat Dionysius Periegetes. Crebra quoque cum Indis Ægyptios agitasse commercia ostendit iter ab Ægypto in Indiam a Plinio (*b*), & Solino (*c*) propositum, tanquam singulis annis solitum frequentari. Nec obscura id probant argumenta. Velut utrorumque consimilis opinio de mundo a Deo in ovi figuram condito; illa vaccarum reverentia, quam ab Ægyptiis esse profectam tradit Artapanus (*d*); duplex Indorum lingua, ut duplices Ægyptiorum characteres: Sinica scribendi ratio Hieroglyphicæ Ægyptiæ persimilis, cujus apud utramque gentem egregia monumenta in speluncarum saxis consignata sunt, mystici quoque Indorum characteres, quorum specimen ex Johanne Lucena exhibet Kircherus in Prodromo Copto: (quo libro, & longe fusius Oedipi Ægyptiaci prima parte, Syntagmate quinto, demonstrat Ægyptiacos ritus in Orientem permanasse); Dei nomen utriusque prope idem, Thoth his, Tao illis; Pyramis quædam a Brachmanibus culta, & Dei cujusdam ossa complecti credita, ut refert Clemens (*e*); Pyramidum Ægyptiarum instar; Pyramides item utrobique sepulcris impositæ; gentis utriusque in certas tribus, ac prope easdem distinctio, quas accurate adnotatas habes apud Strabonem (*f*), Diodorum (*g*), & Arrianum (*h*); lex utrisque posita, qua non aliam artem condiscere ulli licet quam paternam: ex instituto Sesonchosidis, qui Sesostris est. Testis Dicæarchus, quem laudat Scholiastes Apollonii (*i*). Mulierum domi continendarum a Sinis usurpata ratio, pedibus earum tam arcte ab infantia constrictis, & citra naturalem modum coactis, ut iis vix insistere, ac ne vix quidem ingredi possint, Ægyptii instituti affinis, quo eamdem ob causam mulieres calceis omnino uti prohibebantur; vestimentorum in utraque gente par ornatus, intextis serpentium figuris; magnum utrobique Chymicæ artis studium; fabula de Phœnice ave utrobique jactari solita, quem *Fung* Sinæ appellant; dictione ex Occidente petita, ipsum quippe est Phœnicis vocabulum; par apud Ægyptios, Indos, Sinas, & Japonenses similium idolorum, & in serpentium formam fere fabricatorum cultus; & præcipua omnia Pythagoricæ Philosophiæ capita, quæ ab Ægyptiis fere Pythagoras acceperat, quæque Brachmanes pertinaciter ad hanc diem retinuerunt; potissimum vero doctrina Metempsychoseos, quam primi Ægyptii tradiderunt, ut auctores sunt Herodotus (*k*), & Clemens Alexandrinus (*l*), & a quibus profecta in Indiam, & Sinenses tractus manavit. In quo turpiter lapsus est Philostratus (*m*), qui doctrinam hanc a Pythagora inventam, Brachmanibus ab eo traditam, ab his in Ægyptum fuisse transmissam scripsit. Idola Japonenses colunt bubulo capite, quædam canino, haud secus quam Ægyptii. Cum ait ergo Lucianus (*n*), primos omnium hominum Ægyptios Deorum habuisse notitiam, templaq; iis, ac lucos posuisse, sic intelligo, profani idolorum cultus, & πολυθεότητος (*multorum Deorum cultus*) Auctores Ægyptios

O

(*a*) Lib.I. & II. (*b*) Lib.VI. cap.23. (*c*) Cap.54. (*d*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib.IX. (*e*) Strom.3. (*f*) Lib.XV. & XVII. (*g*) Lib.I. & II. (*h*) Indic. (*i*) Arg. Lib.IV. v.272. (*k*) Lib.II.c.123. (*l*) Strom. Lib.III.& VI. (*m*) Vit. Apoll. Lib.III. cap.6. (*n*) De Dea Osir.

Digitized by Google

ptios extitisse; ab iisque plurimas gentes, Inde sin his eadem dogmata, ac ritus accepisse. Optimis illi quidem ad colendum Deum ritibus a primis gentis suæ auctoribus, Noacho oriundis, olim fuerant instituti; quamobrem nulla olim in ipsorum templis simulacra visebantur, uti neque apud Syros: quemadmodum ibidem Lucianus affirmat. Verum progressu temporis a pristina pietate ad nefarias religiones deflexerunt. At vera religio penes Hebræos fuit; quam a Noacho, & deinde ab Abrahamo per manus sibi traditam constanter retinuerunt. Sed hæc uberiorem sibi tractationem deposcunt.

CAPUT SEPTIMUM.

I. *Moses a gentibus ad Septentrionem, & Occasum positis agnitus, & cultus: a Thracibus*, II. *Germanis*, III. *Gallis*, IV. *Britannis*, V. *Hispanis*, VI. *Et ipsis etiam Americanis*.

I. Cæterum Theuti illius, sive Mercurii Ægyptii, de quo dixi, quemque jam Mosem credere licet, cultus apud exteras gentes ita propagatus est, ut inter Thraces, Germanos, Scythas, nostrates Gallos, & ipsos quoque Britannos, ac Hispanos summum numen habitus sit. De Tracibus testis locuples Herodotus *(a)*, qui non popularem apud eos Deum esse Mercurium ait, sed Regum tantum, qui summis illum religionibus colunt, & cujus solius numen jurant, seque ab eo prognatos ferunt. In mediis quidem Bosphori Tracii angustiis Mercurii fanum in rupe visebatur, Polybio teste *(b)*. Erat & in Bithynia Traciæ proxima, & trans Bosphorum posita, locus ἱερὰ οἴκια *(Domus Mercurii)* dictus, non ab Hermo Atheniensi nescio quo, Thesei socio, ut vult Plutarchus *(c)*, sed a Mercurio ipso, ut Pythopolitæ in vicinia siti affeverabant. Commemorat Arrianus simulacrum Mercurii ad oram Ponti Euxini positum; fluvium Isidis, non longe a Phaside; & portum Isiacorum. Erat & Lampsaci simulacrum Priapi, quem Mosem esse ostendam, & navigationibus præerat, ob Mare Rubrum a Mose cum copiis feliciter transmissum. In Imbro etiam, Thracica insula, colebatur Mercurius, alio nomine Imbramus dictus; unde & Imbrus insula nomen habuit. Scriptum id reliquit Eustathius ad Dionysium Periegeten: ἡ δὲ Ἴμβρος, inquit, Θρακικὴ μὲν ἐστι νῆσος, ἱερὰ Καβείρων καὶ αὐτή· ὄνομα δὲ δαιμόνων οἱ Κάβειροι· τιμᾶται δὲ αὐτόθι καὶ Ἑρμῆς, ὃν Ἴμβραμον λέγουσιν οἱ Κᾶρες, ὡς ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ἀναγράφεται. *Imbrus Thracica insula est, sacra & ipsa Cabiris. Cabiri autem Deorum nomen est. Ibidem colebatur & Mercurius, quem Imbramum Cares appellant, ut scriptum extat in Ethnicis.* Stephani Ethnica intelligit, in quorum Epitome quæ superest, verba hæc reperias: Ἴμβρος, νῆσος ἱερὰ Καβείρων, καὶ Ἑρμοῦ, ὃν Ἴμβρον λέγουσι μάκαρες. *Imbrus, insula Cabiris, et Mercurio sacra, quem Imbrum Beati appellant.* Utra emendatior scriptura, Stephani, an Eustathii, statuere promtum est. Cares quippe Lemnum occupasse scribit Cornelius Nepos *(d)*, unde facilis conjectura est, nec a vicinis locis abstinuisse. Ergo Stephanum sic emendabis ex Eustathio: ὃν Ἴμβραμον λέγουσιν οἱ Κᾶρες. *Quem Imbramum appellant Cares.* Quod & alii e priscis Scriptoribus confirmant. Nos autem in Imbrami vocabulo, Amrami, qui fuit Mosis pater, nomen perspicue agnoscimus, cui euphoniæ gratia insertum est. Sic in Gallicis vocibus, *chambre*, *nombre*, ex *camera*, & *numerus*; sic in γαμβρὸς, ex γάμος, in μεσημβρία, ex μεσημέρια. Itaque Septuaginta Interpretes Hebraicum nomen *ngambram* reddiderunt ἀμβράμ, quemadmodum legendum quoque est in excerptis Demetrii, quæ repræsentat Alexander Polyhistor apud Eusebium *(e)*; non uti legitur in vulgatis codicibus, ἀβραάμ. Ex ἀμβράμ vero manifesto fecerunt Cares ἴμβραμον. Patrum autem nomina filiis aliquando tribuisse Ægyptios supra ex Josepho probavimus. Itaque Moses patris Amrami nomen tulit, & ab eo Imbrus insula nomen traxit. Ex Ægypto autem Amrami, & Mosis notitiam Cares, & Jones attulerunt, jam inde a Psammitichi ævo; quo Ægypti regnum tenente, sedem ipsos in ea regione fixisse Herodotus *(f)* memoriæ prodidit: vel ad eos intulerunt Phœnices, cum patria relicta Bithyniam, Thraciam, & finitima loca duce Phœnice; Rhodum quoque, & vicinas regiones, Cadmum secuti insederunt. Clare id intelligas ex Diodoro *(g)*. Sed & alias illuc venisse Phœnicum

I. *Moses a gentibus ad Septentrionem & Occasum positis agnitus & cultus: a Thracibus.* (a) Lib II. cap. 30. & Lib. V. cap. 7. (b) Lib IV. (c) Theseo. (d) In Miltiad. (e) Præp. Ev. Lib. IX. cap. 21. (f) Lib. II. cap. 61. & 152. & 154. & Lib. III. cap. 11. (g) Lib. V.

cum colonias ostenditur ex Ergea Rhodio apud Athenæum (a), & Conone apud Photium (b), & aliis. Igitur in Rhodi vicinia loca de Phœnicum nomine appellata agnoscunt Ptolomæus (c), & Stephanus (d); & Cariam Phœnicen fuisse dictam docet nos ex Corinna, & Bacchylide Athenæus (e). Sed & Pamphyliam, ac Pisidiam Cariæ vicinas regiones Plutarchus (f) Phœnicen appellat; & vicini Solymi φοίνικες ἰδος nuncupantur a Quinto Smyrnæo (g), & Phœnicio genere prognati a Chœrilo (h) prædicantur. Quid quod & Samum Jonicam ab Amramo quoque nomen traxisse veri haud dissimile est? ab Imbraso siquidem fluvio, cui & Parthenio nomen fuit, Imbrasiam esse dictam tradit Strabo (i). Nam vocem Amram ad nominum suorum formam flectentes Græci dixerunt ἄμβρας, & ἴμβρας. Ut pro Adam & Abraham, Adas & Abrahas. Ab ἴμβρας prodiit Imbrasus. Sed & Imbrum quidam e veteribus appellant. Samum autem Jonicam sequentibus Phœnicum commerciis fuisse frequentatam satis superq; a Bocharto (k) probatum est. Huc facit & Serapidis Templum, quod in Thracia extitisse Polybius (l) perhibet; cujus Dei effigiem ex Ponto accivit Ptolemæus Lagides: facit & Liberi, quem Mosem esse probavimus, receptus apud Thraces cultus, & a Poëtis tantopere celebratus: facit & Vulcano, qui Moses quoque est, honos in Lemno Thracica insula habitus: in qua & Mercurii montem ponit Æschylus (m). Adde mysteria Cabirorum, non ex Phrygia profecta, nec a Cabiris Phrygiæ montibus, quod tradit Apollonii Scholiastes (n), vel potius Scholiastæ; (erudita hæc enim & optima Scholia, Luciiii, Tarrhæi, Sophoclei, & Theonis, doctissimorum Grammaticorum esse docet (o) Aristophanis Scholiastes) sed e Phœnicia. Beryti enim cultos fuisse discimus ex Sãchoniathone (p), & Damascio (q). Unum autem e Cabiris fuisse Bacchum prodit idẽ Scholiastes Apollonii (r), unum quoque ex illis fuisse Mercurium asseverat ex Dionysodoro. Horum vero fratrem fuisse Æsculapium narrant Phylo Byblius ex Sanchoniathone (s), & Damascius apud Photium. Atqui Serapidem, Bacchum, Mercurium, & Æsculapium, unius Mosis simulacra fuisse partim jam vicimus, partim infra vincemus. Itaque mera Mosis mysteria in Cabyrorum mysteriis delitescere credendum est. Recepta autem ea fuerunt, & in Imbro, ut ex Stephano, & Eustathio docuimus; & in Lembo ut habet Hesychius (t); & in Samothrace, quæ Thraciæ insulæ sunt, ut Veteres testantur. Delata fuisse, & ad Tyrrhenos a Cabiris ipsis fratribus scribit Clemens Alexandrinus (u). Delata & ab Ænea in Italiam fuisse colligitur ex ejus narratione apud Virgilium (x):

Feror exul in altum
Cum sociis, natoque, Penatibus, & Magnis DIS.

Magni Dii sunt Dii Cabiri, hoc est *cbabirim*, sic dicti a *chavar*, quod Hebraice, & Arabice significat, *magnus fuit; potens fuit*. Unde in Augurum libris *Divipotes* appellabantur, θεοὶ δυνατοὶ in Samothrace, ut est apud Varronem (y): θεοὶ μεγάλοι διόσκυροι κάβειροι, (*Dii magni Dioscori Cabiri*) ut habet Vetus Marmor apud Grutherum (z). Aliud apud eundem CASTORI, ET POLLUCI DIIS MAGNIS. Pervenisse ea & ad insulam usque Britanniæ finitimam tradit Artemidorus (aa). Quin & Samothracen ipsam, prius Leucosiam, deinde a Sao Mercurii, & Renes filio Samum fuisse dictam docuit Aristoteles in Samothraces Republica, ut legitur apud Apollonii Scholiasten (bb). Samon appellatur a Dionysio Halicarnasseo (cc). Ubi & Mosem denuo in Mercurio agnoscis. Et vero cũ Josaphatus, & Ochazias, hic Israëlis rex, ille Juda, inita simul societate commercia subinde cum Thracibus, & Ponti accolis agitaverint, ut refert Josephus (dd), vel inde Mosem, & Amramum noscere potuerunt. Verum igitur est, quod probandum suscepeream, Mosis famam, & cultum ad Thraces quoque penetrasse.

II. De Germanis illustre est Taciti (ee) testimonium, quo præcipuos in illis honores Mercurium occupasse docet. Tum addit:

O 2 *Pars*

(a) Lib. VIII. (b) Tim.186. (c) Lib. V. cap.2. (d) In Ἄγυρα & Φοινίκη. (e) Lib. cit. (f) In Alex. (g) Lib. I. (h) Apud Joseph Lib. I. contr. Apion. (i) Lib. X. & XIV. (k) Lib. I. cap.8. (l) Lib. IV. (m) Agam. v.291. (n) Lib.I. Argon. (o) Nubib. (p) Apud Euseb. Lib.I. Præp. Evang. (q) Apud Phot. Cod.242. (r) Lib.I. Argon. (s) Euseb. loc. cit. (t) In Κάβειροι. (u) Paræn. (x) III.Æn. (y) De R R. Lib.IV. (z) Inscr.XCVIII.p.119. (aa) Apud Strab.Lib.IV. (bb) Lib.I Argon. (cc) Cap.1. (dd) Lib.IX.c.1. II. *Germanis.* (ee) De mor. Germ.

Pars Suevorum & Isidi sacrificat. Unde caussa, & origo peregrino sacro, parum comperi, nisi quod signum ipsum in modum Liburnæ figuratum docet advectam religionem. Unde vero advectam? nempe ex Ægypto, ubi Isis colebatur, per Euxinum Pontum, atque inde per Danubium in Suevos, & ex illis in reliquam porro Germaniam. Atque inde fortasse est, quod in veteri Calendario apud Gruterum (*a*), inter festos dies notatur Isidis navigium. Certe ad fontes Danubii penetrasse Ægyptios Osiride duce testatur Diodorus (*b*), Herodotus (*c*) vero duce Sesostri Scythas, & Thraces subegisse, in eorum regionibus trophæa statuisse, pervenisse ad Phasim, & in Colchide partem exercitus reliquisse; at Eustathius (*d*) Osirin aratri usum docuisse Tauros Scythicam gentem. Alio postea nomine Germanos appellasse Mercurium observat Paulus Diaconus (*e*), & *Wodan*, seu *Gwodan* dixisse. Id autem ex Mosis doctrina habuerunt, quod non ex DEI magnitudine esse censerent, in ullam eum humani oris speciem assimilari. Itaque statuas Deorum non habebant; imo ne templa quidem. Auctor idem qui superiorum Tacitus. Quanquam templa extiterunt aliquibus in locis, vel posteriori certe ævo excitata sunt. Proxima his erant ingentia labra, instar ænei illius labri a Mose conflati. Tempora noctium computabant, non dierum, perinde ut Galli: ex Mose ut videtur, qui noctem diei antiquiorem posuit. Sortes ducebant ex virgis: an abilia Aaronis, quæ inter cæterarum tribuum virgas sola floruit? Ciborum mundorum, & immundorum discrimen nunc quoque observant Moscovitæ. Quid si dicamus Germanorum vocabulum sapere Mosaicum aliquid? Scimus quidem ex Tacito (*f*) Germanicæ id esse originis. An ab *Herman*? Tam enim ab *Herman* duci potest *Germanus*, quã e Latino *Germanus* ductum est Hispanicum *Hermano*. *Herman* autem item est ac *Irmin*, quod nomen in hac gente Mercurius quoque est, dicti sunt Theuthoni, sic ab Herman dicti sunt Germani. Hinc & nomen Herminii; ut ex *Theuth* nomina propria pleraque conflata sunt; quod mox sumus dicturi.

III. Ex Germania videtur in Galliam demum transiisse idem cultus Mercurii. Gallos eadem de Mercurio ac Græcos sensisse perhibet Cæsar (*g*): *Deum*, inquit, *maxime Mercurium colunt: huius sunt plurima simulacra; hunc omnium inventorem artium ferunt; hunc viarum atque itinerum ducem; hunc ad quæstus pecuniæ, mercaturasque habere vim maximam arbitrantur*. Ad utrosque autem, Gallos dico & Germanos, Theuthi quoque appellatio penetravit, unde & hi Theuthoni dicti, & plurimi ex iis sibi hinc nomina fecerunt, velut Theutha nobilis illa Illyriorum regina, Teutobochus, Theodobaldus, Theodomannus, Theoceballus, Theodebertus. Scio Aventinum (*h*) nominum illorum originem repetere a *Dieths*, vocabulo antiquo linguæ Germanicæ, quod *divitias*, *officium*, & *facinora præclara* significat; Grotium (*i*) vero a *Theud*, quod *populum* sonat; sed verisimilior est originatio nostra, & doctorum virorum suffragiis comprobata. Dani, & ad Septentrionem positæ gentes Germanicæ propaginis, *Tiis* Mercurium appellabant, Angli *Teves*. Testes Monumenta Danica Wormii (*k*). Galli vero Teutaten supremum Deum venerabantur, & sanguine humano placabant. Nomen fortasse compositum ex *Theuth*, & *Thaith*. *Thaith* Armorica lingua & Britannica veteri, quæ valde affines sunt, & prope eadem, & quarum utramque a veteri Gallica manasse eruditi sciunt, *viam* significat. Itaut *Theuth taith*, sive *Teutates*, idem sonet ac *Deus viæ*, sive ὁδηγὸς, quod unum esse diximus ex cognomentis Mercurii. Hoc nominis etymon debemus Camdeno (*l*). Arcessere id quoque possumus ex vocibus *Theuth*, & *Tat*, quæ postrema dictio patrem notat eadem Celtica veteri lingua, & dialectis quibusdam Germanicæ veteris, ac si *Mercurium patrem* dixisses, ut Romani dixerunt Diespiter, sive Jupiter, & Marspiter. Insigne præterea Ægyptiacæ religionis ad Germanos, & Gallos propagatæ monumentum, e sepulchro Childerici Francorum regis Tornaci effossum ante aliquot annos, hodie visitur in Bibliotheca Regia; bubulum nempe caput auro effictum, Solis imagine in fronte notatum. Hæc erat scilicet Apis Ægyptiorum Dei effigies, cui Solis symbolum inerat, ut Macrobius docet. Et ne quis Apim esse nesci-

(*a*) Inscript. pag. 138. (*b*) Lib. I. (*c*) Lib. II. cap. 103. (*d*) In Dion. Per. (*e*) De gest. Long. Lib. I. cap. 9. (*f*) De mor. Germ. cap. 2. *Ill. Gallis.* (*g*) De bell. Gall. Lib. VI. (*h*) Nomencl. præfix. Ann. Bojor. (*i*) In Hist. Goth. (*k*) Dan. Lib. I. cap. 4. (*l*) Brit. pag. 93.

nesciret, adjectæ fuerant apes aureæ plusquam trecentæ, ut ex harum nomine nomen illius intelligeretur. Nam cum ex putrefactis boum visceribus nasci apes magno consensu veteres tradiderint, patrium illis nomen fuisse inditum verisimile est; & quoniam ex Api, qui bos est, ortæ sunt, Apes esse dictas, & quasi patronymicum nomen tulisse. Quod vocis hujus etymon longe probabilius est, iis omnibus, quæ adhuc lata sunt. Boum autem capita ab Ægyptiis esse culta docet Octavius apud Minutium Felicem. Penetravit in Græciam ille ritus: narrant enim peregrinatores, in Melo insula etiamnum extare ingentem aram marmoream, bubulis capitibus exornatam. Indi etiam, qui bovis cultum acceperunt ab Ægyptiis, & ad hanc diem retinuerunt, capita bubula vexillis suis appingunt. Quin etiam simulacrum illud aureum ab Aarone conflatum, ab Israëlitis adoratum, non vitulum, sed vituli caput fuisse sanctorum Patrum plerique affirmarunt; Tertullianus (a), Lactantius (b), Optatus (c), Hieronymus (d), & alii. Atqui ritum hunc ab Ægyptiis sumserant Hebræi, & id agebant quod agentes eos viderant, bubulum nempe caput colentes. Sed & traditum est a Plutarcho (e), Cimbros, qui Celtoscythæ erant, cum Italiam infestis armis adorirentur, taurum æneum, Ægyptiacæ haud dubie originis Deum, sic tanquam præsens numen circumtulisse, per eumque, si quando res posceret, jurasse; atque hunc tandem, profligato Barbarorum exercitu, in Lutatii Catuli Imperatoris domum, quasi victoriæ primitias, fuisse illatum. Notabo & id obiter, vocem quoque Theuth usurpasse Græcos, & in Θεὸς recoxisse: plerosque enim Græcorum Deos ex Ægypto esse allatos scire licet ex Diodoro (f), & ex iis quæ diximus. Ex Θεὸς autem Græco, prodiit Latinum *Deus*.

IV. De Britannis vero nihil est cur dubitemus affirmare receptum fuisse inter eos cultum Mercurii; cum Gallorum sacra apud eos fuisse deprehensa Tacitus (g) testetur, & pluribus demonstrari possit. Liberi etiam Patris cultum, ac ceremonias apud Amnitas Britannicam gentem, magno apparatu celebratas fuisse tradit Dionysius Periegetes. Liber autem, Moses ipse est. Samothracum quoque mysteria, in quibus delitescit Moses, in insulam Britanniæ proximam trajecisse, narrat Artemidorus apud Strabonem (h), ut dixi.

V. Nec sum animi dubius Gallis in Teutate colendo, sicut in aliis plerisque, Hispanos consensisse: non quod prope Carthaginem Novam tumulus extiterit, qui Mercurii Teutatis diceretur, ut vulgo creditur: sed quod apud Livium, qui rei hujus auctor jactatur, mentionem tantum fieri *tumuli Mercurii* fidem faciat emendatissima Gronovii editio; & quod magno numero Celtæ confluxerint in Hispanias, illucque mores suos ac religionem intulerint, sedibusque in ea positis Celtiberi dicti fuerint.

VI. Observatione quoque dignum existimo, quod nonnullis fortasse leve videbitur. Mexicanos Deum lingua sua *Teutl* appellare: unde factum nomen *Teutlille*. A Theuth Ægyptio venisse dictionem hanc affirmare vix ausim, vereor enim hominum judicia. Sed tamen notum est quid de vasta illa & uberrima Atlantici maris insula, multorum dierum navigatione a Gadibus dissita, a Pœnis reperta, & magna cautione celata, scripserint Diodorus (i), & Auctor Mirabilium, quæ Aristoteli adscribuntur. Hoc si sit, uti esse fertur, ex Taauto Phœnicum, a quibus ortum & religionem Carthago habuit, & ex Theuth Ægyptiorum prodiisse Teutl Mexicanorum, & ex horrendis illis Phœnicum, & Carthaginensium sacrificiis, quibus homines immolabantur, extitisse similia illa Mexicanorum, aliorumque Novi Orbis incolarum, vehemens suspicio est. De Americanorum originibus totis jam voluminibus ventilata est & excussa quæstio. Mihi quidem semper verisimile visum est, sive priscorum Phœnicum, sive Carthaginensium naves freto Gaditano digressas, sive alias ex Europæ, & Africæ oris ad occasum devexis solutas, Austrum versus processisse, quo sæpissime illas commeasse ex antiquis historiis satis constat: cum autem pervenissent intra Tropicos, & ventos illic secundos ab ortu in occasum perpetuo flantes, & mare eodem cursu incitatum nactæ essent, sese mari & vento permisisse, & in Americam expedita & commoda navigatione appulisse; ac invitatas postmodum ubertate terræ,

(a) Adv. Jud. cap. 1. (b) Lib. IV. cap. 10. (c) Mil. Lib. III. (d) In Ose. IV. (e) In Mario. (f) Lib. I. *IV. Britannis.* (g) In Vit. Agric. (h) Lib. IV. *V. Hispanis. VI. Et ipsis etiam Americanis.* (i) Lib. V.

terræ, fedes illic fixiffe: cum præfertim difficilior effet regreffus; nam venti in ortum ferentes ab occafu, circa feptimum tantum ac vicefimum ab Æquinoctiali gradum petendi erant; illic enim fere flant: quanquam extra Tropicos magna eft ventorum inconftantia. Nullam itaque itineris fui notitiam antiquo Orbi, unde venerant, dare potuerunt; vel fi forte dederunt, temporum deinde lapfu, aut cafu aliquo, aut hominum negligentia commercium omne intercidit. Quemadmodum florens olim Norvegos inter, & prifcos Grœnlandos focietas, & ratio negotiorum, graviffima demum peftilentia ita foluta eft, ut ejus etiam obliterata fint veftigia. Sententiam noftram apprime confirmat tradita a laudatis fcriptoribus, Francifco Lopezio a Gomara (a), Jofepho a Cofta (b), & Garcilafso a Vega (c) opinio, viam in has oras inftituifse Chriftophorum Columbum, Hifpani cujufdam navarchi indicio, cui nomen Alphonfo Sanctio ab Huelva. Hunc ajunt in Canariis, & Azoribus commercia agitantem, vento abrepta navi, ad longinquas terras & ignota litora appulifse, & reditus demum explorata via ac reperta Maderam pervenifse; & a Columbo, quem forte illic nactus erat, domi benigne & liberaliter exceptum, navigationis fuæ commentarios, & ephemerides, fic tanquam hofpitalitatis munus, ipfi morientem reliquifse. Quod igitur Sanctio contigit, hoc ipfum jam aliis prius contigifse credibile eft. Aftipulantur fententiæ eidem, plurimæ apud Americanos prifcarum antiqui Orbis religionum, & rituum notæ. Diluvium norunt, unicam familiam fervatam, linguas multiplicatas. Canadenfes poft Diluvium ajunt orbē fuifse reparatum a Mefou, hoc eft Meffia. Iidem, & alii quoque, Abelis,& Caini cafus fabulis adumbratos habent. Circumciduntur Mexicani infantes, Jucatanenfes, & alii. Ignem perpetuum, & inextinctum fervant Mexicani: quod a Mofis lege profectum diximus. Quo loco Dæmonis fui refponfum acceperant Mexicani venefici, illic ara lapidea ab iis extructa eft: quod prius fecerat Jacob poft oblatam fibi Dei fpeciem. Sacrificia illic humana, ut dixi, ex Pœnorum inftitutis. Sanguinem fuum per membrorum incifuras fundunt; quemadmodum Prophetæ Baalis, Eliæ temporibus. Jubilæum celebrant quinquagefimo quoque recurrente anno, & Sabbathum feptimo quoque die. Inter Deos fuos Mammonam ponunt Hifpaniolenfes. Neomenias etiam obfervant Caraibæ, & renafcentem Lunam, ut buccinæ clangore Judæi, fic magnis clamoribus celebrant, & falutant. Quidam etiam Americani feftivitates tubarum fonitu indicunt. Iidem porcina abftinent, & adipe, multifque animalibus, quæ lege Mofis immunda habentur. Alii urfinum adipem adolent, & cœlo offerunt. Apud Peruvianos fiunt quædam agnorum facrificia, Mofaicis pacificorum facrificiis confimilia. Eft & apud illos quiddam Pafchæ fimile, cum limina domorum farina fanguine diluta tingunt. Narrant illi Solem, cum liberos fuos Mancocapacum, & Coyam Mammam ad manfuefaciendos gentis fuæ mores mitteret, virga aurea inftruxiffe, monitos ut quo loco eam deftituere poffent in terram, illic imperii fedem ponerent. Quo Mofaicæ virgæ mirifica vis exprimitur. In America Boreali fecedunt, feque vulgo fegregant menftruales mulieres. Ad impetrandas, & promerendas puellarum nuptias voluntarium famulatum foceris exhibent proci, ut Labani Jacob. Apud Mechoacanenfes, qui cadaver hominis attigit, corpus abluit. Peruviani, Guatimalenfes, & Novæ Hifpaniæ incolæ fratrum defunctorum uxores ducere confueverunt. Apud Hifpaniolenfes defuncti mariti agnato nubit vidua. Caraibæ cognatas ex inftituto ducunt. Iidem fratres appellant patrueles. Captivas etfi ducunt, & uxores habent, tondent tamen, reliquis uxoribus comam promittentibus. Matrimonium contrahunt Peruviani per alligationem calcei, quem fponfæ pedi vir obducit. Id a lege Mofis non valde difcrepat, qua vidua fratrem viri fui fine prole defuncti, matrimonium fecum contrahere recufantem, calceo exuit. In Nicaraga immundæ habentur feminæ recens enixæ: cum quibus & congredi nefas alii effe ducunt. Hæc Mofaicam doctrinam fapiunt. Quin & voces illic audiuntur Hebraicæ. Sacerdos Mexicanis dicitur. Quin quod eft *choben:* vir magnus, & potens Melinx, quod eft *melech:* Reparator orbis poft Diluvium Canadenfibus dicitur Mefou, quod eft *Mefchu:* Caraibis princeps eft Sacchus, uti rex Perfis, quod eft *Scich*. Aliquos etiam pofterioribus temporibus e noftro Orbe illic commeaffe

(a) Hift. Indic. Lib.I. cap.13. (b) Hift. Indic. Lib.I. cap.19. (c) Hift. Hungar. Lib.I. cap.3.

Digitized by Google

se ostendunt quamplurima Christianismi indicia illic reperta: ostendunt & Augusti Cæsaris nummi illic effossi; & vocabula quædam mere Latina. Nec enim uni alicui ætati, vel uni caussæ, unisve auctoribus regionum illarum explorationem assignandam puto. Quod illic effecerunt venti intra Tropicos perpetuo flantes ab ortu, idem alibi tempestas præstare potuit; cujusmodi ea fuit quæ Lusitanos primum detulit in Brasiliam. Tempestate in Fortunatas insulas abreptos primum fuisse Phœnices, cum oram Austrinam Africæ legerent, atque illuc deinde contendisse Tyrrhenos, & Cartaginenses, proditum est a Diodoro (a). Hoc ipsum casus alter alibi, alibi vicinitas potuit efficere. Quid si novum Orbem, alicubi vel hærere veteri dicamus versus Septentrionem, vel hæsisse; sed Oceani ingruentibus undis olim convulsum dissiluisse; quod de Sicilia fertur, & de Britannia non absurde credi potest, & de aliis plerisque insulis jactatur, & in terris mari adjacentibus non raro contingit? tum vero manifesta erit causa; quî feræ omnis generis & pecudes illuc transmigrare potuerint. Atqui id ita esse credunt multi, & cur credant, causas afferunt multas, & non absurdas. Quoniam vero Africanis Guineensibus, & Angolanis, qui intra Zonam Torridam degunt, commodissimus fuit in Americam trajectus, multos inde transmisisse, & Peruvianæ fortasse genti, per Amazonem flumen navigantes, ortum dedisse existimo. Carent enim utrique literis, & scriptura; funiculos autem diversicolores certis nodis distinctos adhibent ad computos utrique; quod & ad Sinas transiit. Solem etiam, & Lunam utrique adorant; & utrorumque reges Sole se satos gloriabantur; Amazonas quoque America habet perinde ut Africa. Nam cum Africæ interioris incolis commercia habuerunt Æthiopes ad occasum prope Oceanum siti. Atrum autem colorem per frequentia connubia cum albis hominibus illic repertis, perque aëris mutationem, subinde fuisse dilutum reor: quod & aliis evenisse notum est. Sed & in aliquibus Americæ locis homines nigros repertos esse ferunt. Multa huc adderem, sed ea sunt præter institutum.

CAPUT OCTAVUM.

I. *Græci Mosaicam doctrinam infinitis fabulis obduxerunt*. II. *A Cadmo, & Danao Mosis notitiam habuerunt*. III. *Apollo, idem ac Moses*. IV. *Pan, idem ac Moses*. V. *Priapus, idem ac Moses*. VI. *Æsculapius, idem ac Moses*. VII. *Prometheus, idem ac Moses*. VIII. *Cecrops, idem ac Moses*. IX. *Minos, idem ac Moses*. X. *Explicatur* 1 *Machab*. XII. 21. *in quo agitur de Judæorum, & Spartanorum germanitate*. XI. *Perperam locum hunc interpretatus est Josephus*. XII. *Rhadamanthys, idem ac Moses*. XIII. *Æacus, idem ac Moses*. XIV. *Proteus, idem ac Moses*. XV. *Perseus, idem ac Moses*. XVI. *Moses inter astra relatus, & Libræ gestandæ adhibitus*. XVII. *Aristeus, idem ac Moses*. XVIII. *Musæus, idem ac Moses*. XIX. *Orpheus, idem ac Moses*. XX. *Linus, idem ac Moses*. XXI. *Amphion, idem ac Moses*. XXII. *Eumolpus, idem ac Moses*. XXIII. *Tiresias, idem ac Moses*.

I. PRogrediamur nunc ad Græcos, memoriæ veteris, & historiæ priscæ, ac veræ adeo ignaros atque rudes, ut Ægyptius ille Sacerdos, cum quo in urbe Sai disseruisse Solonem narrat Plato in Timæo, & cui *Patenеit* nomen fuisse scripsit Proclus (b), merito ei objecerit numquam senescere Græcos, nec pueros esse desinere. Hanc doctrinæ Græcanicæ novitatem multis comprobat Josephus in Dissertationibus suis adversus Apionem; & Legislatores omnes Grecorum, præ Mose, novellos esse ostendit; itaut ne Legis quidem Græcum nomen apud Homerum reperiatur. Cum enim Græci primævæ rerum originis notitia aliqua a Phœnicibus, & Ægyptiis essent imbuti, a quibus & universos homines Theologiæ suæ principia petiisse asseverat Phylo Byblius (c), & egregios Mosaicæ disciplinæ satus ab iis accepissent, hæc puerilibus fabulis ad sua tempora, & ætatis suæ homines accommodatis ita implicuerunt, quas nova subinde figmentorum accessione consequens ætas cumulavit, ut veritatem extinxerint pene totam, in densissimas certe tenebras demerserint. Id in ipsorum Theogonia potissimum observare licet, cujus cum præcipua capita foris nata essent, & extrin-

(a) Lib. V. *I. Græci Mosaicam doctrinam infinitis fabulis obduxerunt*. (b) In Tim. (c) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. I.

Digitized by Google

trinsecus quæsita, magnam tamen ejus partem ab Homero, & Hesiodo fuisse excogitatam Herodotus (*a*) confessus est. Simile quidpiam apud Phœnices evenisse refert Philo Byblius (*b*), quibus postquã in Taauti, hoc est Mosis, & Sanchoniathonis libris, prima mundi exordia tradita fuisse dixit, & veræ Theologiæ posita fundamenta, merito queritur deformata hæc esse a recentioribus, & tanta mendaciorum vanitate infuscata, ut veritatem jam inde eruere difficile sit. Neque tamen ita sunt erasa apud Græcos veri vestigia, ut non in fabulis illorum, si quis attendat, Mosaica doctrina, & nonnunquam etiam sententiæ, ac verba emineant. Occuparunt hoc argumentum, ac pene jam exhauserunt Josephus, Justinus, Clemens Alexandrinus, Eusebius, aliique complures, antiqui juxta & recentes, ut in probanda re jam satis probata superfluus omnis labor videri possit. Quoniam tamen illud est disputationis hujus, temperare mihi non possum, quin aliqua afferam, unde appareat priscas fabulas, quibus nihil habent Græci antiquius, & quæ Deos ipsis quos colerent, totamque religionem suppeditarunt, e Mosis scriptionibus prodiisse; vereque Mosem a Tatiano esse dictum barbaricę omnis sapientiæ auctorem; cum præsertim nova aliqua, & ab aliis nondum observata huc conferre mihi posse videar.

II. Ac primam quidem Mosis cognitionem a Cadmo, & Danao verisimile est Græcos accepisse: quorum ille, juxta nonnullos Ægyptius Thebæus, juxta plures ac pene omnes Phœnix, cum esset Mosis æqualis, & a Josua una cum aliis Phœnicibus plerisque patria pulsus venisset in Græciam, ejus incolas rudes, & barbaros ad meliorem cultum rraduxit, in urbes coegit, literis imbuit, & doctrina, Mosemque inter Phœnices suos rebus præclare gestis celebrem apud eos prædicavit. Per idem tempus in Græciam quoque profugus appulit Danaus Ægyptius, multaque, ut credere par est, de virtutibus Mosis genti suæ nimium cognitis commemoravit. Factum idem subinde ab illis, quos ex utraque regione in Græciam varii casus intulerunt. Cum his igitur præconibus Mosis fama fuisset sparsa in vulgus, Græci ad fingendum, & mentiendum proni multis eam persperserunt fabulis, variasque Mosi Deorum, & Heroum personas imposuerunt, quemadmodum a doctoribus suis Phœnicibus, & Ægyptiis jam ante factum acceperant. Quin etiam Deos quosdam ad Mosis exemplar confictos ab his sumserunt, Mercurium puta, Bacchum, ac Vulcanum, & Theologiæ suæ inseruerunt. Vere quippe ab Herodoto (*c*), & Diodoro (*d*), & Eusebio (*e*) scriptum extat, illustres quosque Ægyptiorum Deos, ac Heroas sibi sumsisse Græcos, suosque fecisse. Quinam Græcorum Deorum indigenæ sint, quinam advenæ, in præsentia non disputo: hoc unum mihi probandum sumo, complures eorum Mosem dissimulasse.

III. Hujus generis Apollinem esse ajo; qui βάκχιος dicitur in Orphicis (*f*), βενδρόμιος apud Callimachum (*g*): quæ nomina Bacchum eum esse denotant. Apollo præterea, qui Sol est, idem est qui Osiris: Osiris autem Liber, ut dixi; unde Sol Virgilio Liber dicitur: Apollo ergo Liber est, sive Bacchus. Osiridis filium esse docet Herodotus (*h*), atque Orum ipsum, quem alii Osiridis fratrem faciunt. Hic cum esset a Titanibus per insidias interfectus, mortuusque jaceret in aqua, a matre dicitur esse ad vitam excitatus; ut est apud Diodorum (*i*): quibus Mosis exposititii casus, & per matris, ac sororis industriam salus significatur. Notabile hoc, quod tradit Plutarchus in libello de Iside, & Osiride, quæcunq; Græci narrant de Gigantibus, ac Titanibus, Apollinis quoque adversus Pythonem dimicationes, Bacchi exilia, & errores Cereris, nihil ab iis differre, quæ apud Ægyptios de Osiride, & Typhone celebrantur. Atqui Osiris, & Typhon Moses est, ut docui. Pan quoque Apollo nominatur in Orphicis (*k*): & in ejus potestate esse dicuntur rupes, speculæ, & juga montium, & montivagus appellatur, quæ in Panem, atque etiam Bacchum conveniunt. Vulcani ejus, qui Nilum patrem habuit, filium fuisse Apollinum antiquissimum prodit Cicero (*l*): secundum natum in Creta, qua Palæstinam sæpe exprimi infra ostendam; tertium Jovis filium; nempe, opinor, quod Dei filii dici soleant viri pii, cujusmodi fuit Moses; quartum in Arcadia natum, quod & ab

(*a*) Lib.II.cap.53. (*b*) Apud Eus.Præp.Ev.Lib.I. *II. A Cadmo, & Danao Mosis notitiam habuerunt.* (*c*) Lib.II. cap.50. (*d*) Lib.I. (*e*) Præp. Lib.II.cap.1. *III. Apollo, idem ac Moses.* (*f*) Hymn.in Apoll. (*g*) Hymn. in eumdem. (*h*) Lib.II.cap.144. (*i*) Lib.I. (*k*) Hymn.in Apoll. (*l*) Lib.III. de nat. Deor.

& ab Ariſtotele perhibetur apud Clementem Alexandrinum *(a)*. Itaque Apollinis Parrhaſii lucum, templum, & ſacrificia commemorat Pauſanias in Arcadicis; atque item Apollinis Epicurii, & Oncæatæ, & Pheneatæ, & Theoxenii. Atqui indidem quoque ortum credi Mercurium ſupra notavimus. Bacchi patrem Apollinem fingit Proclus *(b)*. Idem & Adonin eum facit. Animarum etiam ductorem appellat, itidem ut Mercurium. Sermonum, & facundiæ Artemidorus *(c)* inventorem ſtatuit, quod alii Mercurio tribuunt. Cithara Apollini a Mercurio dono data eſse dicitur: idemque Muſica, non ſecus ac Mercurius, & Bacchus, gaudere fertur. Gaudet & ſaltationibus, uti habet Homerus Hymno in Apollinem: unde & χοροποιὸς *(ſaltationibus gaudens)* dicitur in Orphicis *(d)*: propter Canticum videlicet Moſis, & Mariæ, ſociarumque tripudium, decimo quinto Exodi capite celebratum. Ergo & Μουσηγέτης *(dux Muſarum)* habetur Apollo, perinde ut Bacchus. Dicitur & γιγαντολέτης *(Gigantum interfector)* uterque. Et quam multa denique in utroque ſimilia ſint & eadem, ex Hymnorum contentione facile intelliges, qui utrique ſcripti extant in Anthologia. Mercurii virga ab eo profecta fingitur. Famulum Jovis facit Apollinem Ariſtophanes *(e)*, ut Mercurium, & communem ambobus aram dicarunt Elei. Θυραῖον *(Limentinum)* vocari, quod exitus, & introitus potens ſit, teſtis eſt Nigidius apud Macrobium *(f)*. & προπύλαιον appellat Ariſtides *(g)*: fuiſſe vocatum & προστατήριον *(pro foribus ſtantem)* quod ante fores ſtatueretur, Veteres docent *(h)*: nuncupatur & ἀγυιεὺς *(vialis)* a Græcis *(i)*, & ab ipſo quoque Horatio *(k)*, quaſi viis præfectum dicas: quæ in Mercurium convenire oſtendimus. Medicinæ parens eſſe dicitur, itidem ut Æſculapius. Dicitur & Æſculapii pater. Juvenis exhibetur & imberbis, itidem ut Bacchus, & ipſe quoque Æſculapius; qui quamvis barbatus pingi ſoleat, juvenis tamen Phœbejus appellatur a Statio *(l)*, & αὐξιθαλὴς κόρος *(adoleſcens floridus)* in Orphicis Hymnis *(m)*; & ſtatuam ejus imberbem fuiſſe apud Phliaſios ſcribit Pauſanias *(n)*. Quemadmodum autem barbatum illum Æſculapium, inveſtem etiam quandoque fingebant; ita imberbes illos, Apollinem, & Bacchum, barbatulos aliquando & veſticipes, nonnunquam etiam promiſſam, & ſenilem barbam gerentes exhibuiſſe, teſtes habeo Lucianum *(o)*, & Macrobium *(p)* & πολιὸν, hoc eſt, canum Apollinem in honore fuiſſe apud Thebanos priſcis temporibus ſcimus ex Pauſania *(q)*. Scimus ex eo quoque, Mercurii ſimulacris barbam aliquando Veteres addidiſſe. Paſtor ab Amphryſo, & ἐπιμήλιος *(cuſtos ovium)* & ποίμνιος *(qui greges curat)* & ἀρνοκόμης, *(agnorum curator)* & ναπαῖος *(in ſaltibus degens)* & νόμιος *(paſtoralis, & legumlator)* appellatur Apollo, ut Mercurius, & Bacchus. Καρνεῖος *(Cornutus)* quoque dicitur a Callimacho *(r)*, non a Carno vate, ut vult Scholiaſtes, nec ὅτι καιόμενος ὁρᾶται νέος, *quod ardens cernatur Juvenis*, ut cenſet Macrobius *(s)*; ſed, uti quidem conjicio, ab Hebraica voce *queren*, quæ cornu ſignificat: δικέρως *(bicornis)* enim Apollo, haud ſecus quam Bacchus nuncupatur in Orphicis *(t)*. Hinc Carnea feſtum Apollinis apud Lacedæmonios, & Cyrenæos, in quibus & Scenopegia quædam celebrabatur, quod rei originem clarius patefacit. Ex his aperte liquet eamdem eſſe Apollinis nationem ac Bacchi, & Adonidis, & Mercurii, & Æſculapii, & ad Vulcanum accedere; quos diverſas eſſe ejuſdem exemplaris, Moſis nimirum, effigies, & jam partim oſtendi ſupra, partim infra demonſtraturus ſum. Huc accedit Apollinem in Lybia natum, & Jovis Ammonis filium fingi a quibuſdam, quod Moſis patriam propius contigit, quam Delos: quia vero cornutum fuiſſe Moſem audiverant, id a patre Ammone, cornuto & ipſo, velut ex traduce habuiſſe Apollinem cenſuerunt. Imo vero Ægyptium cognomento Epidaurii appellabant. Inter duo fluenta natum eſſe docet Plutarchus *(u)*, quod in Nilo infans expoſitus ſit. In Arabum arvis eruditum eſſe dicit Statius *(x)*, quod in Moſem aptiſſime quadrat. Ex Sinope dicitur a Diodoro *(y)*, & Plutarcho *(z)* Syrum filium ſuſtuliſſe: Sinopes nomen non mul-

P tum

(a) Protr. *(b)* Hymn. in Sol. *(c)* Lib. II. cap. 35. *(d)* Anthol. Lib. I. cap. 38. *(e)* Avib. *(f)* Sat. Lib. I. cap. 9. *(g)* Hymn. in Minerv. *(h)* Soph. Electr. & Sch. Pauſan. Attic. *(i)* Heſych. in Προστατήριος. *(k)* Lib. IV. Od. 6. *(l)* Lib. III. Sylv. in Coma Ear. *(m)* Hymn. in Æſcul. *(n)* Corinth. *(o)* De Dea Syria. *(p)* Sat. Lib. I. cap. 17. & 18. *(q)* Bœotic. *(r)* Hymn. in Apoll. *(s)* Sat. Lib. I. cap. 17. *(t)* Hymn. in Apoll. *(u)* Pelopid. *(x)* Sylv. Lib. I. Soter. *(y)* Lib. IV. *(z)* Luc.

Digitized by Google

tum abludit a Sephoræ nomine, quæ Mosis uxor fuit; Syri vero pater dicitur, quod velut parens habitus sit Israëlitarum, quæ gens inter Syros numerata est, & in Syria sedes habuit. Non ἀκερσεκόμης (*intonsus*) tantum sed & χρυσοκόμης (*auricomus*,) & χρυσοκέρως (*aurea cornua gerens*) Apollo cognominatur, propter fulgorem e Mosis vultu exeuntem: unde & Typhonem fuisse πυῤῥὸν καὶ ὀνώδη τὴν χρόαν (*rufum & asininum colore*,) ait Plutarchus (*a*); cum Mosem πυῤῥάκην (*rufum*) fuisse dixerit Artapanus (*b*); & post eum Bedavi scriptor Arabs, Alcorani interpres. Apollinem Ægyptii sub Solis persona exhibebant capite semiraso, & simulacris nonnunquam cœruleis, hoc est atro colore infectis; claris nonnunquam & splendidis; eamdem videlicet ob causam, propter quam Mercurius, altera Mosis imago, facie partim aurea, partim atra pingebatur ab iisdem Ægyptiis, & petasum capite gestans media parte candidum, media nigrum. Inde est quod Genium, naturæ humanæ Deum, vultu mutabilem esse, album & atrum dixit Horatius (*c*). Atqui Genius est μὴν, unde μῆνες, Æolice μᾶνες, Latine Manes, hoc est Genii, atque etiam Menses. Μὴν autem est Sol, seu Apollo (*d*). Id nos alibi fuse ostendimus. Ergo Apollo est albus & ater. Radiato etiam vertice pingitur, quale habuit Moses, postquam Dei alloquio fruitus est. Hinc nomen, ut puto, Didymeo Apollini, in Branchidis, non ut vult Macrobius (*e*), *Quod geminam speciem sui numinis præferat, illuminando, formandoque Lunam*. Unde & Janus, quem Mosem quoque esse dicemus suo loco, bifrons pingitur, & cum eodem Didymeo Apolline a Romanis, teste eodem Macrobio, confunditur. Atque hoc quidem ἱστορικῶς, nam φυσικῶς Solem Apolline significari non inficior, cujus radios notat quoque aurea & intonsa Apollinis cæsaries. Quapropter & pecten Soli tribuebatur. Unde adagium vetus quod habet Tertullianus (*f*), *Lamiæ turres, & pectines Solis*. Ex quo scias etiam, cur *Turriculas Lamias* appellet Lucillius apud Lactantium (*g*). Sic enim legendum esse liquet, non ut vulgo, Terricolas. Futurorum præscius habitus est Apollo: Propheta fuit Moses. Sagittæ tribuebantur Apollini, ob bella plurima feliciter confecta. Atque hinc Apollinis nomen ἀπὸ τοῦ ἀπολλύναι (*a perdendo*,) beneficum enim eumdem, & maleficum Deum esse declarat insignis Servii locus (*h*). Reperi hic velim quæ supra diximus de Typhone. Cum Apollinis imaginem describeret Albricus (*i*), coronam duodecim gemmis insignem capite cum gestare dixit; ob Mosis de monte descendentis radiatum caput, & duodecim gemmas Urim & Thummim: corvum nigrum supra caput ejus volare, uti supra Deorum multorum capita aves aut alas appositas fuisse a Veteribus annotavimus supra, cum de Cnepho ageremus; indicium scilicet obscuritatis naturæ Dei a Mose traditæ; quod & corvi nigror confirmat. Novem Musæ in eadem Albrici imagine choreas sub lauro ducunt; Hebrææ nempe mulieres post transmissum mare Rubrum laudes Deo canentes in litore, duce Maria Mosis sorore. Videtur illic & Python sagitta a Mose transfixus, Pharao nempe; quippe Crocodilus, serpens maximus, juxta Arabes Grammaticos, Pharao appellatur. Sedet illic Apollo inter duo juga Parnassi, unde manat fons Castalius, quæ juga sunt Sinai & Horeb, unde aquas Moses extudit. Narrat vetus Poëta apud Clementem Alexandrinum (*k*), statuam Apollinis in Delphico templo esse columnam; propterea quod Moses per Arabiæ deserta Israëlitas duxit, præeunte Domino *per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis* (*l*). Cui simile aliquid de Baccho, aliisque Diis supra retulimus. Statuebantur quidem pro foribus domorum statuæ quædam, metarum in acutum desinentium forma, Apollini ἀγυιεῖ, sive θυραίῳ, sive προστατηρίῳ sacræ; vel, ut alii volunt, Baccho; vel, ut plurimi, utrique. Columna ipsa dicebatur ἀγυιεύς. Pyramidis quoque forma Apollinem a Megarensibus fuisse exhibitum ait Pausanias (*m*). Qua figura nulla aptius exhibere potuit ignem Columnæ. Ad eamdem faciem Apolloniatæ exhibuerunt in Numinis Apollinem ἀγυιέα. Ad eamdem fingebatur Deus Elagabalus, ut fidem quoque faciunt Nummi & Herodianus (*n*). Postulat Proclus (*o*) a Sole, sive Apolline, ut Deum precibus suis propitium faciat, noxarum veniam sibi impetret & pœnarum

(*a*) De Isid. & Osir. (*b*) Apud Eus. Præp. Ev. Lib. IX. (*c*) Lib. II. Epist. 2. (*d*) Observ. ad Orig. p. 109. 110. (*e*) Sat. Lib. I. cap. 17. (*f*) Adv. Valent. cap. 3. (*g*) Lib. I. cap. 22. (*h*) In Virgil. Ecl. V. vers. 65 66. (*i*) De imag. Deor. cap. 4. (*k*) Strom. 1. (*l*) Exod. XIII. 21. (*m*) Attic. (*n*) Lib. V. (*o*) Hymn. in Sol.

narum Justitiam divinam placabilem præstet & in animam suam lucis divinæ radios infundat: quæ sunt hujusmodi, ut Israëlitas Mosem alloquentes audire mihi videat. Admeto servit Apollo, ejusque pecudes pavit: a Pharaone viro revera ἀδμήτῳ (*indomito*) & inflexo durissima servitute oppressi sunt cum Mose cæteri Israëlitæ; cum operam suam Pharaoni venditasset Israël: *Petimus*, inquiebat (*a*), *ut esse nos jubeas servos tuos in terra Gessen*: Tum deinde super iis hæc Josepho præcipit Pharao: *Quod si nosti*, inquit (*b*), *in eis esse viros industrios, constitue illos magistros pecorum meorum*. Idem quoque socero suo Jethroni Moses officium præstitit. Est apud Ciceronem (*c*), *Apollinem Arcades* Νόμιον *appellare*, (sic enim legendum, non ut vulgo, *Nomionem*) *quod ab eo se leges ferunt accepisse*: vel potius quod Moses Hebræis leges posuerit. Φύξιος (*Fugæ auctor & dux*) dicitur apud Philostratum (*d*), quemadmodum & Pan, alterum Mosis simulacrum; non ab Herculis fuga, ut vult Theocriti Scholiastes (*e*); sed quod sua fore ac duce Mose Hebræi ex Ægypto in Canaanæam profugerint. Ἐπίσκοπος (*inspector*) dicitur apud Cornutum, quod Israëliticæ reipublicæ custos Moses, tutor, & præfectus fuerit. Λεσχηνόριος (*collocutionum præses*) dicitur, non quod λέσχαις, hoc est confabulantium circulis præsit, ut vult Suidas (*f*); sed propter colloquia Mosi cum Deo in monte habita: *Loquebatur enim Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum* (*g*): Ῥηξικέλευθος (*Viifragus*) dicitur; quod per desertas & incultas Arabiæ solitudines iter Moses aperuerit. Quamobrem & Minoëm Mosis effigiem, ut mox dicam ὀαριστὴν (*cum quo habentur colloquia*) Homerus (*h*) appellat. Narrat Artemidorus (*i*), auctor locuples, a Daldianis popularibus suis Mystēn nuncupari Apollinem: Moses quippe divinorum mysteriorum interpres fuit. Megaris simulacrum extabat Apollinis δεκατηφόρου (*decimas ferentis*) sic dicti propter ritum decimarum Deo solvendarum, á Mose instauratum. Argonautæ apud Apollonium (*k*) sacra faciunt Apollini ἐμβασίῳ, & ἐκβασίῳ (*qui præest conscensioni & excensioni navium*) non sic dicto a conscensione eorum in navim, & excensione, Apollinis auspiciis facta, ut garriunt fabularum Interpretes; sed a Mosis potius & Israëlitarum ingressu in mare Rubrum, & egressu. Hinc & Baccho ἐμβατήρια cani & libari fuisse solita docet Heliodorus (*l*). Cernebatur Athenis Phidiæ opus, æneum simulacrum Apollonis Parnopii, non sic dicti, quod regionem locustis, quas Græci πάρνοπας vocant, vastatam liberasset: verum enim nominis origo est in locustis, culicibus, & muscis, quibus Ægyptum Moses infestam habuit. Peregrinationes significare consuevisse Apollinem Delphinium discimus ex Artemidoro (*m*); propter diuturnam Mosis, Hebræorumque in Arabiæ desertis peregrinationem. Apollo Trojæ muros ad citharæ cantum fertur condidisse: Israëlitica gens ut in civitatis coalesceret formam, & legibus contineri se pateretur, Moses perfecit. Narratur Apollo apud Tibullum (*n*):

Saturno rege fugato
Victoris laudes concinuisse Jovis:

submerso Pharaone & Ægyptiis, hymnum victori Deo cecinit Moses, & alterum quoque debellatis gentibus, quæ iter in Chananæam terram morabantur. Pythonem serpentem ab Apolline interfectum narrant fictores fabularum; fortasse quod Hevæos, Chananæam gentem, Mosis præcepta secuti Israëlitæ domuerint: *heveu* autem Hæveum & serpentem sonat, ut a Bocharto (*o*) demonstratum est; vel potius quod virga Mosis versa in colubrum, Magorum Ægyptiorum virgas mutatas quoque in serpentes absorbuerit, & quod serpentium ignitorum a Deo in Israëlitas immissorum vim virusque excitato Serpente æneo Moses represserit. Tityon etiam terræ omniparentis alumnum & filium Apollo occidit. Hic mortuus, juxta Homerum (*p*), ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα, *per novem terræ jugera porrigebatur*: Moses Og regem Basan interfecit, virum *de stirpe gigantum, cujus lectus novem cubitos habebat longitudinis* (*q*). Nomen Tityo a *Thith*, quod *lutum* significat, quasi dicas πηλογόνον, (*luto genitum*) quo nomine Gigantes Callimachus (*r*) appellat: Og Basanitidis terræ

P 2 indi-

(*a*) Gen. XLVII. 4. (*b*) Ibid. 6. (*c*) De nat. Deor Lib III. (*d*) Heroic. (*e*) Idyll. VII. (*f*) In Λέσχαις. (*g*) Exod. XXXIII. 11. (*h*) Od. τ. (*i*) Oniroer. Lib. II. cap. 75. Pausan. Attic. (*k*) Lib I. Argon. (*l*) Lib. V. & Pausan. Attic. (*m*) Oniroer. Lib. II. cap. 35. (*n*) Lib. II. Eleg. 5. (*o*) Phal. Lib. IV, cap. 36. Chan. Lib. I. cap. 19. & 23. (*p*) Od. λ. (*q*) Deuter. III. 11. (*r*) Hymn. in Jov.

Digitized by Google

indigena & filius fuit. In Eubœam ad visendum Tityon ivisse Rhadamanthyn cecinit Homerus (a): quippe Ogi regionem adiit & subegit Moses, quem Rhadamanthyn esse suo loco probabimus. Apollini Diradiotæ sacrificabatur agnus, Delphino & πολιῷ (cano) taurus, Myrensi vitulus (b): nempe has Apollini, qui Moses est, gratissimas fore sebantur victimas, quas ipse sanxisset: ac forsitan etiam Vituli aurei a Mose comminuti meminerant (c): nam quæ Deo cuique odiosa esse putabant, huic ea sacrificabant. Nobilis illa templi Delphici inscriptio εἶ, Dei naturam indicat, Mosi a Deo ipso significatum, cum ex ardenti rubo eum se esse dixit qui est.

IV. Nec obscuriorem ejus imaginem refert Pan Deus Arcadiæ: seu potius Ægypti, ubi Deorum vetustissimus habebatur. Multa quidem illi cum Apolline sive Sole communia sunt, ut docet Macrobius (d), plura cum Mercurio; quod & hi, & ille ad idem exemplar, Mosem scilicet conficti sint. Futurorum præscius est, ab eoque vaticinandi artem ferunt Apollinem accepisse. Sinoën nutricem habuit, unde Sinois dictus est; Sinopen uxorem Apollo. Cultus uterque in Arcadia, & νόμιος dictus, Apollo quidem apud Pindarum (e), & Ciceronem (f), Pan vero in Pausaniæ Arcadicis. Dictus uterque & ἀγρεύς, Apollo item apud Pindarum, Pan apud Apollodorum, teste Hesychio (g). Saltator uterque. Montivagus uterque, atque item Bacchus. Pan Nympharum dux & comes; Apollo Musarum. Pan quoque, ut Apollo, Sol esse creditus est, & Panos nomine Apollinem Orphica (h) indigitant, ut dixi. His ille Apollini similis est, istis Mercurio. Natus dicitur in Arcadum montibus; itaque Evander Arcas Panos potissimum & Mercurii cultum ac ceremonias Italis tradidit:

Sacraque multa quidem, sed Fauni prima bicornis
Has docuit gentes, alipedisque Dei.

inquit Ovidius (i). Hircinam formam gerere dicitur, (perinde ut Bacchus quem sub hædi figura delituisse narrat (k) Apollodorus) quod Mercurio patre in hircum mutato genitus sit; hominum preces allegare ad Deos, damnare votis, improbos punire pro meritis, Deorum esse nuntius, baculum manu gestare, lacte & melle placari, plurimarum rerum artificia callere, quod & ipsi cum Vulcano commune est. Apollini vero simul & Mercurio bis similis est, quod Musicam colit, quod pastoribus præest, quod κεράτιας (cornutus) est, quemadmodum & Bacchus, altera Mosis imago; qui & Satyros & Musas secum ducere dicitur, itidem ut Pan. Tradit præterea Pausanias (l) ignem Pani perpetuum & inextinctum ali; quare Vulcano & Zoroastri similis est. Lampadephoria Pani, itidem ut Vulcano & Prometheo, instituta est. Vulcanus autem, Zoroastres, & Prometheus, Mosis imaginem gerunt. Plurimæ etiam propriæ ac peculiares Pani notæ insunt, ad archetypum Mosis compositæ. In desertis locis degit, quod per deserta tot annos Moses vagatus sit. Miniata facie pingitur & ignea, capite puniceo; cornibus vero aureis, & ad cœlum pertingentibus, propter cœlestes radios, quibus Mosis de monte descendentis facies perfusa apparuit. Apollinis oraculum apud Branchidas editum refert Porphyrius (m), in quo Pan describitur manu altera virgam tenens, altera fistulam, eaque Nymphas deliniens, & agricolas territans, qui & eo viso periisse dicuntur. Panos virga Mosaicæ virgæ symbolum fuit. Mosis Canticum Maria cum comitibus feminis ad tympanum modulata est: tum deinde paulo post ipsius obitum, Josue præceptis ab eo instructus solo tubæ cantu Hierichuntina mœnia prostravit, & terræ incolas excidit. Ἁλίπλαγκτος (marivagus) appellatur a Sophocle (n), ob mare pedibus transmissum, & choreas in litore exercitas. Montivagus habetur & κρημνοβάτης, montiumque verticibus, & saxolis fastigiis præesse creditur, & habitare in montibus ac scopulis, quippe Moses in montis cacumine legem a Deo accepit, in monte victoriam adversus Amalecitas petiit a Deo, & impetravit. De montis Nebo culmine Terram promissam lustravit, ibidem obiit, & sepultus est. Ex uva illa inusitatæ magnitudinis, quam ad Mosem retulerunt Terræ sanctæ exploratores, factum puto, ut Pan Scolita sit dictus: sic enim appellatur apud Pausaniam

(a) Od. η. Plut. Thes. (b) Pausan. Corinth. & Bœotic. (c) Ælian. de animal. Lib. XII. cap. 5. *IV. Pan, idem ac Moses.* (d) Sat. Lib. I. cap. 22. (e) Pyt. Od. 9. (f) De nat. Deor. Lib. III. (g) In Ἀγρεύς. (h) Hymn. in Apoll. (i) Lib. V. Fast. (k) Lib. III. (l) Arc. (m) Apud Euseb. Præp. Lib. V. cap. 6. (n) Ajac. v. 710.

Digitized by Google

nlam (*a*): non ut quidam hic censet a colle Scolita, sed potius ab Hebraica voce *eschol*, quæ uvam sonat; quasi dicas βοτρυόδωρον (*uvarum datorem*). Bacchi enim, qui Moses est, socius esse fingitur, & θιασώτης (*choreas simul agitans*), & famulus, laborumque & Indicæ expeditionis particeps; nam non pastorem solum, & saltatorem, sed bellatorem quoque se fert Pan: nec Bacchicis modo pugnis interfuit, sed in Deorum quoque bello adversus Typhonem strenue se gessit, & Marathonio etiam prælio Atheniensibus opem tulisse prædicatur. At Mosis ductu, & auspiciis maxima bella gesta sunt; quamobrem a Josepho (*b*) ἄριστος ἡγεμών, (*optimus dux*); & στρατηγὸς ἄριστος (*Imperator egregius*) appellatur. Quoniam autem homines procero corpore, & gyganteo Chananæa terra ab Hebræis depulsos acceperant fabularum artifices, & tubarum clangore Hierichuntina mœnia corruisse; hinc præbita illis ansa fingendi Panem conchæ sonitu exterruisse Gigantes, & in fugam dedisse. Nec de nihilo est, quod Cererem narrant, rapta Proserpina, mœstam se in Arcadiæ specubus occuluisse, diuque a Diis quæsitam, a Pane demum fuisse repertam; ni fecisset, fame quippe homines fuisse interituros: his enim Israëlitarum in solis locis, & sterilibus errantium significatur fames, & apud Mosem expostulationes, & querelæ; cujus precibus panes de cœlo pluerunt; sic enim Manna appellatur in Exodo (*c*). Mundi harmoniam fistula concinere Pan narratur in Hymnis Orphicis (*d*), quemadmodum Silenum Virgilius in Ecloga (*e*) canentem inducit, ut seminibus magnum per inane coactis mundi tener orbis concreverit; quia mundi creationem Moses scriptis celebravit. Atque hinc est, quod Pan naturæ Deus dicitur: quo titulo gaudet Silenus in Plauti Suppositis (*f*). Silenum autem esse Mosis effigiem, nec alium quam Panem a veteribus fuisse habitum, probabitur inferius. Pan manu supra oculos contra Solem protensa speculans longinqua pingebatur; unde & σκοπιήτης (*speculator*) dictus est: quibus exprimitur, & velamen vultui Mosis obductum; & nos quem a speculatione Osarsiphum, & Θεόπτην dictum supra ostendimus. Dicitur & ex spelunca Pan visum in montem intendere, unde & φιλοσπήλυγξ (*speluncas amans*) cognominatur a Poëtis; nimirum quod Moses ex Sinæ montis spelunca ad videndum Deum oculos intendere conatus sit.

V. Eundem vero esse Panem, ac Priapum docet nos Phurnutus, seu potius Cornutus in libro de Natura Deorum (*g*). Deus agricola, & rusticus Tibullo (*h*) dicitur Priapus, ruricola Ovidio (*i*): Pan ἀγρεὺς (*venator*) appellatur ab Apollodoro, ut habet Hesychius (*k*); & Apollo quoque a Pindaro (*l*). In Apolline autem, & Pane Mosem occultum jam agnovimus. Bellicosus præterea uterque est, Pan & Priapus; saltator uterque: quippe has quoque in Priapum dotes transcribit Lucianus (*m*). Traditis quoque unum fuisse Priapum ex Idæis Dactylis: at nos infra docebimus quantum Judæos inter & Idæos affinitatis insuerit. Eumdem hunc esse ac Orum & testatur Suidas (*n*), & multa persuadent. Hic Osiridis filius est, ille Bacchi: Bacchus autem est Osiris. Hoc ipsum ex utriusque simulacro ostenditur: uterque enim sinistra manu tenet αἰδοῖα, quod etiam commune illis erat cum Osiride, cujus simulacrum ἐντεταμένον ubique fingebatur, ut discimus ex Plutarcho (*o*); & cum Mercurio, qui in eamdem formam pingi solebat. In triviis quippe, Priapi, & Marsyæ, & Mercurii, & Termini fontium & viarum indices, obsceno hoc habitu omnes ponebantur; unde Hermæ capite tantum, ac pene constare dicebantur. Mercurios istos Cornutus (*p*), & Plutarchus (*q*) seniores esse ajunt, nempe opinor, quod barbati essent; & senes Mercurii appellantur, qui Priapi erant dicendi. Barba autem & caput Priapi canis capillis albicabant, ut habet vetus Epigramma (*r*). Quanquam & puerili quandoque ætate fuisse exhibitum Suidas (*s*) docet; quemadmodum & supra de Apolline, Æsculapio, & Baccho diximus: qui omnes Mosem dissimulant. Sunt ad hæc qui hortorum, vinearum, & agrorum tutorem faciunt Mercurium itidem ut Priapum: sunt & qui viarum custodem faciunt Priapum itidem ut Mercurium. Hinc Priapus φιλοδίτης

(*a*) Arcad. (*b*) Lib. II. contr. Ap. (*c*) XVI. 4. 8. (*d*) Hymn. in Pan. (*e*) VI. (*f*) In Prolog. Bacchid. *V. Priapus, idem ac Moses*. (*g*) Cap. de Pane. (*h*) Lib. I. Eleg. 1. & IV. 7. (*i*) I. Trist. (*k*) In Ἀγρεύς. (*l*) Pyth Od. 9. (*m*) De salt. (*n*) In Πρίαπος. (*o*) De Isid. & Osir. (*p*) De nat. Deor. (*q*) De Isid. & Osir. (*r*) Priap. Epigr. 77. (*s*) In Πρίαπος.

dictus. Bacchi præterea, & Priapi affinitatem sacra Bacchi ostendunt, in quibus fiebat φαλλοφορία (*Phallorum gestatio*). At Phallus, & Triphallus, & Ityphallus, Priapi erant cubitales. Sed & Priapum Osiridis partem obscœnam esse fabulantur Ægyptii, ut perhibet Diodorus (*a*). Ergo Priapus est Pan, Orus, Mercurius, Bacchus, & Osiris: est & Typhon, eodem Diodoro teste. Hi autem omnes Mosis symbola: igitur & Priapus. Quo accedit & asini effigies, quæ Priapo adjungebatur: ut ex Priapejis (*b*) disci potest: nempe ex veteri fabula, Plutarcho (*c*), & Tacito (*d*) credita, qua asini agrestes Mosi, & Israëliticæ genti in solitudine aquæ penuria laboranti ad largas aquarum venas viam præivisse ferebantur. Unde & asini caput in sacrario collocasse, & adorasse dicti Judæi, ut est apud Josephum (*e*), & Minutium Felicem; & ut Democritum scripsisse refert Suidas (*f*). Unde & Ononychites Tertulliani (*g*). Præsertim cum traditum sit ab Æliano (*h*), Ægyptios, inter quos iamdiu consederant Hebræi, jussu Ochi Persæ asinum inter Deos recepisse. Hinc & fontium index Priapus celebratur in Priapejis (*i*): *Priape, ad fontem quæso dic mihi qua sit iter*. Priapus infans a matre expositus est, juxta Suidam (*k*); expositus est, & Moses. Litoribus præest Priapus, ob Rubrum mare a Mose feliciter trajectum. Cornu copiæ gestat Priapus, & vitium custodiæ præficitur, teste Cornuto (*l*): quod ad terræ illius ubertimæ, lacte, & melle manantis aditus populum Dei Moses deduxerit, ejusque iteratis pollicitationibus erumpentes seditiones sæpe compescuerit. In tutela Priapi virorum esse genitalia opificibus fabularum placet; puto quod ad sobolis propagationem homines a Deo non semel fuisse excitatos, & quod insignem Israëliticæ genti fœcunditatem, & prolis ubertatem pollicitum esse Deum Moses testatus sit. *Non erit apud te*, inquit, (*m*) *sterilis utriusque sexus, tam in hominibus quam in gregibus tuis*. Atque hinc etiam factum reor, ut hortorum curam Priapo demandaverint iidem fabularum auctores; nam κῆπος & hortum, & obscœnam mulieris partem notat; quam & sæpe Hortum Poëtæ Latini nuncupant. Quemadmodum & λειμὼν (*pratum*) apud Euripidem (*n*), & πεδίον (*campus*) apud Aristophanem (*o*), & νάπος (*saltus*) apud Hesychium (*p*), & *saltus* apud Plautum (*q*). Hinc Venus in Hortis dicta, cujus simulacrum extabat Athenis. Nam & in Veneris quoque tutela hortos posuit Antiquitas Græca, & Romana. Unde & virgo nuptura in hortos deducebatur jure Romano, uti liquet ex Pandectis (*r*). Itaque Priapum κήπιον Deum esse dicentes, ludebant in ambiguo, & in hortis simulacrum ejus statuentes, verum ejus munus per figuram dissimulabant. Sceptrum Priapo tribuitur, auctore Suida: virga Mosi. Scribit idem Suidas alas Priapum gestare; quare Mercurio quoque similis est: Mercurius autem est Moses. Nec alas ipsi solum, easque aureas affingit Orphicus Hymnus in Πρωτογόνον, sed & duplicem naturam: quod & de Baccho, & de Vulcano superius diximus, quorum uterque Moses est. Hoc insuper cum Mercurio, & Vulcano, qui Mosis simulacra sunt, commune habet, quod artifex juxta Cornutum (*s*) & artium peritus fuerit.

VI. In Æsculapii quoque fabula Mosem deprehendo. Ipsum, uti & ipsius patrem Apollinem, Ægyptium fuisse scribit Pausanias (*t*), & cognomento Ægyptium dictum; Memphiten Clemens Alexandrinus (*u*): Moses, ac Mosis pater Ægyptii fuerunt, vel, si accuratius loquendum est, Ægyptienses. Serapin esse conjectant quidam, ut refert Tacitus (*x*): Serapin autem Mosem esse a nobis probatum est. In suppofititio illo Mercurii Trismegisti Pœmandra observatione dignum est, primas Dialogi partes Pœmandræ tribui, secundas Mercurio Ægyptio, Æsculapio amico ejus & necessario tertias, postremas filio ipsius Tat, quem & Eusebius in Chronico commemorat; alterum vero Dialogum Æsculapii ipsius nomine inscribi. At Damascius apud Photium (*y*), non Græcum, nec Ægyptium, sed Phœnicem vult Æsculapium fuisse; quia Ægyptius licet natalibus Moses, Syrus tamen origine fuit; Es-

munum

(*a*) Lib.IV. (*b*) Epigr.53. (*c*) Symp. Lib.IV. Probl.5. (*d*) Hist. Lib.V. (*e*) Lib.II. contr. Ap. (*f*) In Δημόκριτος. (*g*) Apolog. cap.16. (*h*) De anim, Lib.X. cap.28. (*i*) Epigr.69. (*k*) In Πρίαπος. (*l*) De nat. Deor. cap. de Pane. (*m*) Exod.XXIII.26. Deut.VII.14. (*n*) Cyclop. (*o*) Lysistr. (*p*) In Νάπος. (*q*) Casin. (*r*) Leg. 66. §. 1. D. de donat. inter vir. & uxor. (*s*) De nat. Deor. cap. de Pane. *VI. Æsculapius, idem ac Moses*. (*t*) Corinth. (*u*) Strom.1. (*x*) Hist. Lib.V. (*y*) Tim.242.

munum autem appellat Phœnicio nomine, atque id *Octavum* significare ait, quod verum esse fatebuntur Hebraicarum literarũ periti: Cabirorum autem octavus fuit, in quibus non uno modo latentem Mosem supra notavimus. Hæc petita sunt é Sanchoniathone (*a*), qui ad superiora addit, fratrem Taauti fuisse Æsculapium: Taautus autem Moses est. Itaque non inter Græcos primum Æsculapius divinos honores consecutus est; Tyro enim profecta est religio isthæc, & in Græciam sive a Cadmo, sive ab aliis Phœnicibus Græciæ oras commercii causa crebro perlustrantibus delata (*b*): Tyri quippe magnũ erat Mosis & illustre nomen, propter res in vicinia præclare gestas. Opinioni huic accedit ex eo fides, quod Carthaginenses Tyriorum propago in summo Byrsæ arcis fastigio templum Æsculapio consecratum habuerunt; atque idem postmodum; cum Carthaginem novam in Hispania conderent, Ædem Æsculapii in collibus vicinis adstruxerunt. Fingitur Æsculapius, Apolline patre natus esse: Apollo autem ipse est Sol; Sol Liber, sive Bacchus. Æsculapio autem eumdem prope ortum ac Baccho affinxit antiquitas: matrem nempe ejus a Diana occisam; cumque rogo imposita esset, Æsculapium infantem flammis a Mercurio ereptum commenta est. Liber autem, sive Sol, idem est qui Osiris, sive Siris. Commune vero hoc nomen habet Sol cum Canicula, commune & cum Nilo, qui sub Caniculæ ortum exundare solet. Sic appellatur Nilus Æthiopum lingua, ab Hebraica dictione *Scachor*, hoc est *Niger*; unde & a Græcis Melas nominatur, ab Ennio, Ausonio, aliisque Melo, non, ut censuit Scaliger (*c*), deflexa voce ex Nilo; a Claudiano (*d*), *nigrans*: nempe quod *viridem Ægyptum nigra fœcundet arena* (*e*); & Osirim nigro colore inficiunt Ægyptii (*f*); & Ægyptus ipsa ἀερία, hoc est *nigricans*; & μελάμβωλος, & μελάγγειος, & κυανάυλαξ, dicta est, & fuscum Ægypti cespitem Lucanus (*g*) appellat. Inde in Glossis, *Ægyptius* redditur *Niger*: & αἰγυπτιῶσαι, μελᾶναι. A nigrore etiam Plutarchus Chemiam vocatam censet; *Chum* enim nigrum sonat. Lusit itaque Aristophanes (*h*), cum Ægyptum λευκὴν, *candidam* dixit, & contrarium contrario notavit. Moses autem Nilo extractus, concinne dici potuit Nili sive Siris filius: unde & Æsculapium Apollinis filium dixerunt auctores fabularum, occasione captata ex ambiguitate vocis Siris, quæ Nilum, & Solem, hoc est Apollinem significat. Osiridem enim & Orum, quorum uterque Sol est, Nilum quoque esse, Ægyptiorum mystæ in secretioribus doctrinis habebant, & vulgus etiam apud illos maximum Deorum ducebat esse Nilum, & cœli æmulum appellabat; unde eum *imitari sidera mundi* dixit Manilius (*i*). Annum etiam esse volebant; tum quod anni tempestates, & æstivam quidem incremento, autumnalem decremento, vernam floribus & crocodilorum ὠοτοκίαις, (*ovorum partibus*) designet; tum quod collecto valore arithmetico singularum literarum, quibus constat dictio Νεῖλος, numerus exurgat dierum anni, quinque nempe & sexaginta supra trecentos. Perhibentur hæc ab Heliodoro (*k*) in Æthiopicis. Porro etiam si niger hic Osiridis color rationem nominis a nigrore petitam esse satis persuadet, Salmasius (*l*) tamen arcessere id conatur a vocabulo σιρι, quod *filium* sonare ait: unde præfixo articulo fieri Ægyptium ὄσιρι, & Græcum ὄσιρις, quod est κῦρος, a Latinis dictus *Liber*. Sed in eo videtur falli: nam Ibno Cabar in scala magna a Kirchero edita, *filium* appellari docet ab Ægyptiis σῆρι non σιρι, & *filiam*, σῆρ. Atqui vox Osiris fit a σιρι, non a σῆρι. Nomina etiam βύσιρις, παύσιρις, πετόσιρις, χαλδόσιρις, a Siri formata sunt, qui Nilus est; non a σῆρι, qui *filius*; ut putat Salmasius. Afferuntur nomina quædam regum Thebæorum, in quibus apparet dictio σιρι, quam υἱὸν reddit Eratostenes, qui hæc nomina a sacrarum literarum doctoribus Diospolitanis accepta, de mandato Regis Græce exposuit. Velut χρυβοσιρι, quod redditur χρυσοῦ υἱὸς, & σίριος, quod est υἱὸς κόῤῥης, & σιριοφθά, quod est υἱὸς ἀφομςῦ. Verum ea ita in exemplaribus corrupta sunt, ut germanam lectionem vix queas internoscere. Itaque pro χρυβοσιρι, legebat Scaliger, χισῦρος. Luparæa editio Georgii Syncelli habet γνευρός; pro σίριος legebat Scaliger σιφώνς; σιριοφθά scriptum exiat σιφωίς, & σιφωάς. Adde quod ex pravo librariorum jotacistarum more η in ι facile degeneravit. Ter-

(*a*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. I. (*b*) Arnob. Lib. III. (*c*) Conject. in Varron. (*d*) Phœnic. Fest. Serv. Auson. Ep. 5. (*e*) IV. Georg. (*f*) Plut. de Isir. & Osir. (*g*) Lib. VIII. (*h*) Thesmoph. (*i*) Lib. III. (*k*) Lib. IX. (*l*) De ann. clim.

Tertium Æsculapium, filium fuisse Arsinoës & Arsippi a Cicerone *(a)* proditum est: in qua Arsippi appellatione observare licet manifesta vestigia vocis Osarsiphus, quod nomen gessisse Mosem tradidit Manethos *(b)*, ut superius dictum est. Ad ripam Amyri fluvii in Thessalia natum fuisse Æsculapium canit Apollonius in Argonauticis *(c)*: Moses in ripa Nili inter carecta infans repertus est. Æsculapium a partu recentem mater exposuit, itidem ut Mosem sua. Infantis Æsculapii caput ardere visum est: Moses postquam in monte cum Deo congressus est, radiatam & splendidam faciem ad suos retulit. Chirone Æsculapii praeceptore adumbratus videtur Jethro sacerdos Madianitarum, cujus monitis Moses commodam regendi Israëlis formam instituit. Morbos sanabat Æsculapius, & mortuos ad vitam revocabat: Mariam sororem lepris affectam Moses sanitati restituit: idem praeterea mortiferam serpentium ignitorum luem proposito Serpente aeneo coërcuit: *Fac serpentem aeneum*, inquit Dominus *(d)*: *& pone eum pro signo: qui percussus aspexerit eum, vivet. Fecit ergo Moyses serpentem aeneum, & posuit eum pro signo, quem cum percussi aspicerent, sanabantur*. Hinc Æsculapio appingitur draco: hinc fabularum inventores & Astronomi Graeci, ac fortasse etiam Ægyptii, inter sidera eum sub Ophiuchi persona collocarunt; hinc medicis reliquis tribuuntur angues: hinc in locis sacris angues pingebantur; hinc baculus angue circumplicatus gestamen Æsculapio tribuitur; nisi ejus causam virga Mosis in serpentem mutata malis arcessere: hinc denique mutatus ipse fingitur in serpentem; atque hac forma Epidauri cultus est, & Romam demum illatus. Quoniam autem medicae artis, ut aliarum quoque disciplinarum, notitiam in Ægypto comparaverat Moses; hinc medicinam reperisse fingitur Apis, Æsculapius promovisse. Divinationibus, & auguriis praeesse Æsculapium tradit Apollodorus in libris περὶ θεῶν, quos citat Macrobius *(e)*. Eadem dote praeditus fuit Apollo: quod utriusque exemplar Moses praescientiam rerum a Deo consecutus sit. Canes Æsculapii templo adhibiti sunt, non quod canis uberibus nutritus sit, ut nugantur: sed propter Calebum, cujus opera Moses feliciter usus est. Haec autem vox *canem* sonat. Fulmine tandem a Jove tactus Æsculapius interiit, quod inter murmura tonitruum, & fulgurum splendores Mosem Deus allocutus sit. Mercurii, & Herculis aequalis ponitur Æsculapius; nempe Moses idem est ac Mercurius, ut dixi; Hercules autem, qui & Ægypto ortus est, Josue ipse est, quod infra ostendam.

VII. Venio ad Prometheum, Mosis quoque effigiem, si quis vero falsum seponere sciat. Consentit quidem computatio Chronologorum, qui Prometheum Mosis, & Herculis aequalem faciunt. Testis Augustinus in libris de Civitate Dei *(f)*. Plutarchus in libro de Iside, & Osiride Mercurium, hoc est Mosem ita cum Prometheo confundit, ac permiscet, ut ambigi dicat utro nata sit Isis, Mercurioque Grammaticam, & Musicam, Prometheo sapientiam, & providentiam, a plerisque acceptas referri; cum viderimus tamen philosophiae, prudentiae, sapientiae, & futurorum praesensionis laudibus Mercurium insigniri. Confunditur quoque cum Æsculapio altera Mosis icone. Erat apud Panopenses simulacrum, quod Æsculapii ne esset an Promethei incertum fuit. Cabirorum unus fuisse fertur Prometheus, itidem ut Æsculapius, & ipse quoque Mercurius. Asiae maritum fuisse narrat Herodotus *(g)*, alii filium: ex Asia oriundus fuit Moses, totaque Israëlitica gens in Asiam ex Ægypto remeavit. Atlantis frater, aut ut aliis placet, pater fingitur Prometheus; nepos Mercurius, quem Mosem esse dixi: unde patet Prometheum inter & Mosem affinitas. Alii fratrem fuisse Deucalionis, quem primum templa Diis constituisse ait Apollonius *(h)*; quia primus Aaron Mosis frater, summus Israëliticae gentis sacerdos a Deo creatus est. Refert Diodorus *(i)* in quadam Ægypti parte regnasse Prometheum, in quam aliquando restagnans Nilus magnam hominum pecudumque ediderit stragem, & in magnas angustias Prometheum redegerit; sed Herculem demum tulisse ipsi opem, & exundantem Nilum coërcuisse, & in pristinum alveum coëgisse. Hebraeorum dux, legumlator,

(a) Lib.III. de natura Deor. (b) Apud Jos. Lib.I. contra Apion. (c) Lib.IV. (d) Num.XXI.8.9. (e) Sat. Lib. I. cap. 20. *VII. Prometheus, idem ac Moses.* (f) Lib. XVIII. cap. 8. & 38. (g) Lib. IV. cap. 45. (h) Argon. Lib.III. (i) Lib.I.

tor, & veluti Rex habitus est Moses; unde rixosus ille Israëlita Mosi respondit (a): *Quis te constituit principem, & judicem super nos?* & a Clemente Alexandrino (b) dicitur σοφὸς, βασιλεὺς, νομοθέτης. Quin & paterni successorem eum destinabat Thermuthis Pharaonis filia. Ægypti autem portionem, terram nimirum Gessen, occuparunt Hebræi. Exundatio Nili homines, & bruta disperdens, quam Herculis tandem suppetiis Prometheus evasit, quid aliud significare putem, quam Ægyptiorum cladem, cum Israëlitis tuto transmissis, ipsi mari Rubro absorpti sunt? Herculem vero Josuæ figuram esse, Mosis administri, & consiliarii, & Israëlitarum imperatoris, infra probabitur. Sceptrum dextra manu tenebant Promethei statuæ, ut & illæ Priapi, & Æsculapii, effigiem videlicet prodigialis virgæ Mosis. Ipse se Prometheus, remedia morborum reperisse jactat apud Æschylum, quod & Apollini, & Æsculapio, Mosis simulacris, adscriptum vidimus. Viarum se quoque indicem prædicat, quod & de Mercurio, & Priapo fertur, quorum uterque Moses est. Fertur Prometheus hominem de luto finxisse, fabula inde ducta, quod hominis originem primus Moses literis consignarit, eumque de terra a Deo formatum esse homines docuerit. Quadrat & in Mosem Hygini Mythologi (c) explicatio: *Prometheus*, inquit, *propter excellentiam ingenii miram*, homines finxisse existimatur. Africanus (d) vero quod homines rudes & simplices Prometheus disciplinis instruxerit, idcirco hominum fictorem creditum esse censet. Atque id etiam in Mosem congruit, a quo egregiis institutis Hebraica gens informata est. Cum Jove colloquia Prometheus habuisse fertur: Mosem Dei ὀαριστὴν fuisse, & cum eo sermones miscuisse constat. Aruspicinæ artis in sacris exerceri solitæ rationem a se deprehensam narrat Prometheus in tragœdia Æschyli: Moses sacrificiorum, & victimarum in partes secandarum ritus, quæque Deo acceptiores essent, quæ igni dandæ, quæ Sacerdotibus seponendæ, Israëlitas docuit. Atque hanc originem esse puto fabulæ de Prometheo ab Hesiodo (e) proditæ, bovem in duas ipsum divisisse partes; hinc ossa adipe contecta, inde carnes apposuisse Jovi, tentandi caussa; sic enim, opinor, interpolavit profana illa vetustas præcepta Mosis, quorum alterum hoc est: *Omnis adeps Domini erit: nec sanguinem, nec adipem omnino comedetis* (f): alterum est illud: *Pectusculum elevationis & armum separationis tuli a filiis Israël de hostiis eorum pacificis, & dedi Aaron Sacerdoti, & filiis ejus lege perpetua, ab omni populo Israël* (g). Futuri præscius inducitur Prometheus in Luciani Dialogo: qua facultate Moses pollebat. Metallorum repertorem apud Æschylum se fert Prometheus; propter tot opera, ex Mosis præscripto, fusoria arte fabricata. Astronomiæ, literarum, & artium denique omnium inventionem sibi arrogat Prometheus; quæ Mercurio quoque, Mosis imagini, cur ab Ægyptiis tributa sit, supra ostendimus. Incertum porro est, an ex illa metallicæ artis, an ex Astronomicæ peritia, qua pollebat Prometheus, an ex usu ignis ab eo reperto, dictus sit de cœlo ignem rapuisse: cujus ignis caussa in Prometheis, Atheniensium festo, lampadibus ad Aram in Academia accensis certabatur. Utut est, idipsum profecto narratur de Zoroastre, nec multum diversa de Vulcano, quos Mosem esse invictis rationibus demonstravimus. Quid quod Prometheum ac Vulcanum iisdem religionibus placatos fuisse, simulque cultos, discimus ex Sophoclis Scholiaste? Nam ad hunc Sophoclis locum in Œdipo Coloneo: ὁ πυρφόρος θεὸς Τιτὰν Προμηθεύς. *Deus ignifer Titan Prometheus*, Vulcanum esse ait hunc πυρφόρον θεὸν (*igniferum Deum*). Tum ex Apollodoro & Lysimachida addit in Academia communem utrique aram spectari. His ortum dederunt & fulgura, quæ sublata a Mose virga Deus cum grandine ad perterrendam Ægyptum de cœlo misit; & flammæ in tutelam Mosis, adversus Core & socios exortæ, & ignis ille perpetuus, quem in rubo vidit Moses; & cœlestis ille fulgor in vertice montis Sinæ splendens, cum Mosem Deus colloquio suo dignabatur; & lucida Mosis facies, cum e monte regrederetur; & ignis ille perpetuus, *quem nunquam deficere in altari* (h) jussit Moses. Pandora, vaferrima mulier, tot dotibus a Diis ornata, tot malorum hominibus auctor, quid aliud est quam Eva hominum mater? Hanc ad Prome-

Q theum

(a) Exod. II. 14. (b) Strom. 2. (c) Poët. Astron. Lib. II. (d) Lib. III. Chronogr. apud Euseb. Præp. Lib. X. cap. 10. (e) Theog. (f) Levit. III. 16. 17. (g) Ibid. VII. 34. (h) Ibid. VI. 13.

theum missam a Jove narrant, & a Prometheo repudiatam, ab Epimetheo exceptam; quia ejus historia a Mose consignata est, qui Evæ Adamo traditæ vafritiem & scelus scriptis suis damnavit. Similem ob causam Prometheum Deucalionis patrem dictum crediderim, quia veram Noachi & Diluvii historiam Moses hominibus tradidit. Est apud Nicandrum in Theriacis, Jovem post deprehensum hominum indicio Promethei furtum, præmium hominibus Juventam concessisse; quam cum asino imposuissent, asinus vero sitiens ad fontem accessisset, & potu a serpente prohiberetur, ita bibendi ab eo impetrasse veniam, si sibi, quod gestabat dorso, donare vellet; id urgente siti pactum esse asellum; propterea que senium deponere serpentes & juvenescere. Ad ea si quis attendat, perpetuo hoc juventutis dono expressum deprehendet beneficium Israëliticæ genti in deserto concessum a Deo, ne vestes eorum aut calceamenta vetustate detererentur; sitientem hunc asinum typum esse asinarum agrestium, quos Mosi totique Judæorum populo siti jam exarescenti ad fontes viam præmonstrasse mendax vetustas commenta est; serpentem vere signare æneum Serpentem, cujus aspectu inflicta a serpentibus igneis vulnera sanabantur. Narrant scriptores fabularum Jovis mandato Prometheum a Mercurio & Vulcano in Caucasum montem fuisse ductum, & in spelunca vinctum, propter raptum de cœlo ignem: Moses Dei jussu Sinai montem conscendit, & cum Dei gloriam intueri vellet, a Deo positus est *in foramine petræ (a)*. Aquila Typhonis filia Promethei jecore pascitur; Typhonem esse diximus Mosem; Aquilam autem Hebræi *Basar* appellant, cujus vocis origo est in radice *Sarar*, *contemplatus est*, *speculatus est*; quia ex hac spelunca, in qua fuerat a Deo constitutus, tanquam e specula, Dei gloriam contemplatus est. Suppiicio demum & vinculis ab Hercule Prometheus exemtus est: in quo mihi obscure adumbrata videtur pugnæ Amalecitanæ historia, quam dum pugnabat Josue, quem Herculem esse ostendam, Moses in vertice montis manibus per totum diem expansis mansit, nec inde abstitit, quam per partam a Josua victoriam veluti solutus est. Hanc ipsam Promethei fabulam, nominibus discrepantem, re ipsa pene similem reperias in apocrypho libro Enoch, apud Georgium Syncellum, & in Josephi Scaligeri Notis ad Eusebii Chronicon: narrat enim Azalzelem, decimum inter Egregoros, metallicæ fabricæ artem hominibus tradidisse; id indignatum Deum jussisse Raphaëlem, manibus pedibusque constrictum Azalzelem, in loco solo & tenebricoso, substratis acutis petris statuere. Agnoscis, Lector, in Azalzele Prometheum, in Raphaële Mercurium. Azaël porro, & Azalzel, voces corruptæ sunt ex *Azazel*, de quo hæc leguntur in Levitico (*b*): *Duos hircos stare facit* (Aaron) *coram Domino, in ostio tabernaculi testimonii, mittensque super utrumque sortem, unam Domino, & alteram laazazel Azazeli*. Septuaginta verterunt, τῷ ἀποπομπαίῳ. Ex hoc loco perperam accepto ansam arripuerunt Judæi, ut Azazelem Dæmonem quemdam esse crederent, ad quem alter hircorum in desertum mitteretur. Id docent R. Eliezer in Pirka, & R. Abraham Menachem in Leviticum. Qui error transiit & ad Valentinianos. Idem de hoc ἀποπομπαίῳ arbitrati sunt Græci quidam, in iisque Julianus Apostata. Hinc ergo inter Egregoros numeratus est Azazel. Sed & hæc Mosis verba de hircis sortito delectis, quorum alter a summo Sacerdote sacrificaretur Deo, alter vero post fusas super eo preces emitteretur in desertum, suspicari quoque possumus ortum dedisse fabulæ supra a nobis ex Hesiodo narratæ, de bove Jovi immolato, & in duas portiones dolose distributo, & pellibus duabus incluso, quarum una carnem, altera ossa contexit Prometheus, optionemque alterius eligendæ Jovi dedit. Quemadmodum enim hircorum alter Deo, alter Azazeli sortito cedere existimabatur; ita pellium una Jovi, Prometheo altera sortito cessisse dicta est. Quod igitur Aaron, quem exotici fabularum fictores cum Mose sæpe confuderunt, forte victimas duas cum Deo quasi partiretur, alteramque mactaret, alteram in desertum emitteret, idem esse Azazel ad quem emittebatur, ac Aaron, a quo emittebatur, creditus est. Utramvis fabulæ hujus Promethei originem, vel hanc quam indicamus, vel eam quam attulimus supra, persequi Lectori per me liceat, dummodo ex alterutra ipsam prodiisse certum habeat. Cæterum Enocho liber

(*a*) Exod. XXXIII. 22. (*b*) XVI. 7. 8.

liber hic apocryphus idcirco affictus est, quod Enochum crediderint Veteres ab Angelis Dei eruditum, Astronomiam primum reperisse, ab eo accepisse Chaldæos, a Chaldæis Ægyptios per Abrahamum, ab Ægyptiis Græcos. Hæc partim Josephus (*a*), partim ex Eupolemo & Artapano Alexander Polyhistor referunt apud Eusebium (*b*).

VIII. Quin & Cecrops, primus ille Atheniensium rex, Mosis effigies est. Ætas convenit in Eusebii Chronico. Facit huc quod ab Honorio Augustodunensi, inepte licet, scriptum est, Cecropem in mari Rubro cum Pharaone periisse. Ægyptius Cecrops fuit. Ægyptius Moses. Vulcano patre Cecropem ortum ferunt, propter rubri & Sinai montis ignes, & *tonitrua & grandinem ac discurrentia fulgura super terram* (*c*) Ægypti, & flammas quæ Coræ, Dathanis, & Abironis socios consumserunt. Δίμορφος, & δίχροος, & διφυής, & ambiguæ esse naturæ dictus est Cecrops, vel propter geminæ linguæ Ægyptiæ & Græcæ peritiam, vel quod superiori parte homo esset, inferiori serpens: Mosi sexum utrumque tributum fuisse, proindeque διφυῆ creditum, bicolorem etiam sub Mercurii persona depictum fuisse diximus. Cum autem virgam quæ divina vi in serpentem coram Ægyptiis mutata fuerat gestaret, & Serpentem æneum ad curandos serpentium morsus in Arabicis desertis proposuisset, id ad fabulam torserunt mendaces Græci, & inferiori eum parte serpentem fuisse finxerunt. Atheniensium antea dispersorum, & barbaro ritu vitam agentium, rempublicam instituit, iisque leges dixit, ut Hebræis Moses. Duas calluit linguas Græcam & Ægyptiam, Moses Ægyptiam & Hebraicam. Primus Jovi bovem immolasse dictus est Cecrops, vel quod Vitulum aureum confregerit Moses, vel quod sacrificiorum ritus Israëlitas docuerit.

IX. Licet etiam in Minoë Cretensium rege Mosem reperire. Eadem certe utriusque ætas est; Europa quippe Cadmi sorore natus est Minos; Bacchi autem, qui Moses est, Cadmus avus fuit. Rursum Herculis æqualis fuit Minos; Herculem autem Josuam esse infra ostendam. Cum Mosem Minois æqualem dico, non verum Mosem intelligo, qui vetustior fuit; sed personatum, qualis est Bacchus. Qui sensus his quas instituimus comparationibus sæpe adhibendus est. Deinde & cum Herculi ac Baccho æqualem Minoëm ponerent prisci scriptores fabularum, non erant nescii a vetustioribus etiam fabulam Minois repetendam esse temporibus ac vulgo fieret: ejus enim antiquitatem prædicant Thucydides (*d*), & Diodorus (*e*). Et Minois conjux Itona appellata est, auctore eodem Diodoro, hoc est, ut conjicio *aadna*, *antiqua*, ex Chaldaico *aadan*, quod tempus sonat. Et leges a Minoë Cretensibus positas omnium antiquissimas esse definit Plato in Minoë. Matrem Phœnissam Minoi adscripserunt fabulatores: Mosis enim progenitores ex Phœnicia venisse sciebant. Regnasse porro in Creta fingitur Minos, quod Moses in Palæstinam Hebræos deduxerit. Palæstini autem in Libris sacris sæpe appellantur *cheretim*. Vulgata reddit *Cerethi*, & *Palæstinos*: Septuaginta aliquando Κρῆτας *Cretenses*, ut a Bocharto (*f*) observatum est. Gaza ipsa Palæstinorum urbs, Minoa dicta est, teste Stephano (*g*); & prope Gazam Minois oppidum collocatur ab Hieronymo (*h*). Idem Stephanus Gazæorum Deum Marnam, Jovem Cretensem esse ait, Minois nempe patrem. Nos vero sequimur Epiphanium, qui Marnam, non Cretensem Jovem, sed Asterii Cretensium Regis famulum fuisse docet. Asterium autem illum Eusebius (*i*) Europam a Jove jam vitiatam duxisse scribit, & Minoëm genuisse. Apollodorus vero (*k*) Asterium duxisse quidem Europam censet, sed jam trium liberorum ex Jove matrem, Minois, Rhadamanthyos, & Sarpedonis, nullosque ex ea liberos suscepisse. At unus tamen idemque fuit Asterius ille, & Jupiter Cretensium rex Minois pater. Jovem Asterium Tzetzes (*l*) appellat, & propterea Jovem dictum esse vult, quod olim Reges omnes Joves vocarentur. Marnam autem ejus famulum, Minoëm ipsum fuisse puto, qui urbi & vicino oppido nomen dedit. Is filius Jovis habitus est, quod reges antiquitas Jovis filios dixerit: ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆες. *Ex Jove autem sunt Reges*, inquit Hesiodus (*m*). In Scriptura quoque sancta optimates dicuntur Filii Dei. Sic in sexto

Q 2 Ge-

(*a*) Antiq. Lib. I. cap. 9. (*b*) Præp. Ev. Lib. IX. cap. 12. 16. & 17. *VIII. Cecrops, idem ac Moses* (*c*) Exod. IX. 23. *IX. Minos, idem ac Moses.* (*d*) Lib. I. (*e*) Lib. IV. & V. (*f*) Chan. Lib. I. cap. 15. (*g*) In Γάζα. (*h*) De Locis Hebr. (*i*) Chr. Lib. I. (*k*) Lib. III. (*l*) Chil. I. Hist. 19. (*m*) Theog.

Geneseos (*a*), qui Filii Dei nominantur, eos *δυναστεύοντας*, (*Principes*) Symmachus appellat. Sæpissime etiam viros pios, mansuetos, ac lenes, Filios Dei appellant Scriptores sacri, ut docui supra cum de Vulcano agerem. Famulus vero Jovis dictus est Minos, quod divinorum præceptorum fuerit observantissimus. Atque in his Mosem licet agnoscere, qui Hebræis jure regio præfuit, qui pietate ac lenitudine clarus fuit, & quem servum suum sæpe Deus appellat. Vox autem Marnas, quam Scaliger (*b*), & Seldenus (*c*) interpretantur, *κύριος ἀνθρώπων*, (*dominus hominum*) ego vocem Ægyptiam esse reor *Maneros*, quo nomine affectus fuit Linus, qui Moses est, uti paulo infra demonstrabo. Maneros autem eadem vox est ac Monimos, & Monios, quæ Mosis cognomina esse diximus. Ex Monios itidem excusa est vox Minos. Adeout non nomina solum, Monimos, Maneros, Marnas, Monios, & Minos, sed res ipsæ his signatæ nominibus, unum eumdemque hominem, Mosem nempe significent. Aliam præterea Minoam, a Minoë item dictam collocat Stephanus (*d*) in Arabia: Arabiam autem per multos annos Moses incoluit. Minæos etiam Arabiæ populos, a Minoë originem trahere creditos, Plinius (*e*) commemorat. Sane & in portubus suis Musa & Moscha, Mosis nomen Felix hæc Arabia videtur retinuisse. Huc referri potest, quod legitur apud Tacitum (*f*): *Judæos Creta insula profugos, novissima Lybiæ insedisse: argumentum e nomine peti; inclytum in Creta Idam montem, accolas Idæos, aucto in barbarum cognomento, Judæos vocitari*. Unde cognoscitur, quamob rem Hercules ex Idæis Dactylis unus esse dictus sit, & Idæus appellatus, cumque iis & hunc, & Minoëm ex Asia venisse in Europam scripserit Diodorus (*g*) Ephori testimonium secutus. Ratio in promtu est. Minos is erat Moses, Hercules Josue, quemadmodum suo probabitur loco; uterque Hebræus, sive ut posteri locuti sunt, Judæus; uterque ex Asia ortus. Liquet ergo Idæos Cretenses cum Judæis exoticos Scriptores confudisse. Expeditionis socios Mosi adjungit Diodorus (*h*), quod Israëliticæ genti ducem se Moses præbuerit. Præstigiatores fuisse ait, propter crebra illa & stupenda prodigia, quibus suum erga Hebræos favorem Deus declaravit. Ait & ceremoniis Deorum, sacrisque mysteriis vacavisse, quod & a Strabone (*i*) proditum est; quippe veræ religionis cultores extiterunt Hebræi, rituumque præcepta a Deo acceperunt. Idem Deos omnes, & collata a Diis in homines beneficia, artium nempe omnium inventionem, & bonorum largitionem, ex Creta docet esse profecta: quod ex Mose nimirum, Mosisque scriptionibus profluxerit fabulositas, & fabularis omnis Deorum historia; artiumque & utilitatum complurium primus ipse repertor extiterit; quæ & supra jam attigimus, & in sequentibus declarabuntur. Addit Curetes Idæis ortos greges ovium coëgisse, cicurasse pecudes, & mellificium docuisse; quod Aristæo, Mosi altero, adscriptum proxime videbimus: homines vagos & dispersos a ferino ritu ad humaniorem cultum, convictumque & concordiam traduxisse; quod in Orpheum, & Amphionem, Mosis item simulata effigies, convenire mox patefaciam. Saltandi arte præstiterunt; quæ laus Baccho, Pani, Priapo, Proteo, Orpheo, & Musæo, Mosis simulacris, a Luciano (*k*) tribuitur. Ignis usum invenerunt; quod & de Vulcano, & Prometheo, Mosis item personam gerentibus, prædicatur. Jam quoque perspicuum est, cur Cretam dixerit Solinus primam literis jura junxisse: nempe ob leges a Mose in tabulis propositas. Sed redeamus ad Minoëm. Fratrem is unicum habuit Rhadamanthyn: nam qui tertius his adjungitur, a nonnullis Sarpedon, non Europa natus est, sed Laodamia Bellerophontis filia, juxta Homerum (*l*), & Apollodorum: Moses fratrem unicum habuit Aaronem. Minois complures recenset liberos Apollodorus (*m*); at duos tantum Diodorus (*n*), Deucalionem, & Molum, quot nempe Moses habuit. Primus leges invenisse perhibetur Minos, easque Cretensibus proposuisse, non a se excogitatas, sed a Jove ipso sibi traditas, cum nono quolibet anno in antrum Jovi sacrum secederet, illicque cum ipso colloqueretur, atque eo tanquam præceptore uteretur. Homerus (*o*):

Τοῖσι δ' ἐνὶ κνωσὸς μεγάλη πόλις, ἔνθά τε μίνως
Ἐννέωρος βασίλευε διὸς μεγάλου ὀαριστής.

Apud

(*a*) 2. (*b*) Ad Fragment. (*c*) De Diis Syr. Synt. II. cap. 1. (*d*) In Μίνωα. (*e*) Lib. VI. cap. 28. (*f*) Hist. V. cap. 2. (*g*) Lib. V. (*h*) Ibid. (*i*) Lib. V. & X. (*k*) De Sacrif. & in Bis. accus. (*l*) Il. ζ. (*m*) Lib. III. (*n*) Lib. V. (*o*) Od. τ.

Apud eos erat Cnossus magna urbs, ubi Minos
Regnabat, qui nono quolibet anno cum Jove magno confabulabatur.

Ἐννέωρος enim conjungendum est cum ὀαριστὴς, non cum βασιλεὺς, quod perperam fecerunt Interpretes. Sic ista igitur interpretatur Plato in Minoë: Homerus, inquit, vult Minoëm nono quoque anno cum Jove congredi, & ad eum sic tanquam ad doctorem erudiendi caussa accedere; atque hanc laudem in neminem prorsus Heroum ab Homero fuisse collatam addit, præterquam in Minoëm, Jove præceptore usum esse. Ὀαριστὴν ergo exponit, συνουσιαστὴν ἐν λόγοις, *qui cum alio colloquitur*. In Ida monte antrum hoc collocat Maximus Tyrius (*a*), unde emendare licet Eusebium, cujus verba hæc leguntur in Chronico: Μίνως ἐθαλασσοκράτει, καὶ χρησμὶ παρὰ Διὸς ἐνομοθέτει, κομίζων τοὺς νόμους ἐξ ἄντρου τοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐννεαετηρίδι. Scribe, ἐξ ἄντρου τοῦ ἐν τῇ Ἴδῃ, ut exsurgat hæc sententia: *Minos imperium maris obtinebat, & leges a Jove acceptas Cretensibus statuebat; afferens leges ex antro quod erat in Ida, nono quoque anno.* Ephorus apud Strabonem (*b*) descriptas leges ex antro Minoëm attulisse ait. Hæc nobis Mosem præclare exprimunt. Leges ipsi in monte traditæ sunt a Deo, & descriptas in Tabulis lapideis ad populum retulit: in monte a Deo positus est *in foramine petræ* (*c*), ut Deum transeuntem a tergo videre posset: *Loquebatur Dominus ad Moysem facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum* (*d*); vereque Dei ὀαριστὴς, & συνουσιαστὴς erat Moses. Notat Plato (*e*) nusquam finxisse Homerum cum Jove collocutum esse Rhadamanthyn. Atque hoc ipsum est quod legitur in libro Numerorum (*f*), Aaronem & Mariam, cum hæc de se jactassent: *Num per solum Moysem locutus est Dominus? nonne & nobis similiter est locutus?* sic increpuisse Dominum: *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum: at non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est; ore enim ad os loquor ei; & palam, & non per ænigmata, & figuras Dominum videt.* Vere igitur scriptum est a Clemente Alexandrino (*g*): Παρά τε Ἕλλησιν ᾄδεται ὁ Μίνως, ἐννέωρος βασιλεὺς, ὀαριστὴς Διὸς ἀκηκοότων αὐτῶν ὅπως ποτὲ μετὰ Μωϋσέως διαλέγεται ὁ Θεὸς, ὡς εἴ τις λαλήσαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον. *Apud Græcos decantatur Minos, nono quoque anno Rex cum Jove colloquens: cum inaudissent ipsi quemadmodum aliquando cum Mose collocutus sit Deus, ut si quis amicum suum affaretur.* Addit Plato ad superiora, Talum, quo legum suarum custode Minos usus est, eas in tabulis exaratas habuisse; quod ad Mosaicarum Tabularum exemplum confictum est. Rex fuit Minos, & quidem βασιλεύτατος (*valde rex*) juxta Hesiodum: regiam potestatem in suos Moses exercuit. Minoëm θαλασσοκρατῆσαι, (*maris imperio potitum esse*), auctor est Aristoteles (*h*), aliique deinceps: Moses mare Rubrum dicto audiens habuit, & manu protensa discedere pro imperio jussit, & accedere. Apud inferos jus dixisse Minoëm fingunt. Factum id in rebus tantum obscuris narrat Plato in Gorgia, & quarum spissa esset, ac operosa dijudicatio, quæque Rhadamantho Asianorum, Æaco Europæorum judici non liquerent: plane hoc est, quod de Mose in Exodo (*i*) legitur, ipsum judices ex consilio Jethro soceri sui constituisse, qui leviores caussas deciderent; de gravioribus vero ad ipsum fuisse relatum. Sceptrum aureum Minoi tribuit Homerus (*k*). Jovis id sceptrum Hesiodus appellat apud Platonem (*l*): Mirifica hæc virga Mosis est, de qua Deus ad Mosem: *Virgam hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa* (*m*). Alii sapientem Minoëm, τῇ τε γνώμῃ καὶ τῇ κρίσει διενέγκαντα (*n*) (*consilio, judicioque præstantem*), justum quoque fuisse volunt; alii tyrannum, violentum, difficilem, imperitum, & injustum. Caussam fuisse censet Plato (*o*), & Plutarchus (*p*) Tragicorum Atheniensium dicacitatem, & calumnias propter vastatam a Minoë Atticam, & expugnatas, gravissimoque tributo oppressas Athenas. At supra notavimus Ægyptiorum maledicentia proscissum fuisse Mosem, & Typhonis nomine dedecoratum. Notavimus beneficum habitum, & maleficum. Id a Chananæis, vicinisque gentibus, quas funditus delendas susceperat, factum opinari debemus. Non aliam ob caussam latrocinia Minos, & piraticam a nonnullis dicitur exercuisse, teste Eustathio (*q*): cum Ægy-

(*a*) Diss. XXII. (*b*) Lib. X. (*c*) Exod. XXXIII. 22. (*d*) Ibid. 11. (*e*) In Min. (*f*) XII. 2. 6. & seq. (*g*) Str. 2. (*h*) Pol. Lib. II. cap. 8. & 12. (*i*) XVIII. (*k*) Od. λ. (*l*) In Minoë. (*m*) Exod. IV. 17. (*n*) Sch. Hom. Od. τ. (*o*) Min. (*p*) Thes. (*q*) In Iliad. β. & Odyss. λ.

Ægypto præsertim excesserint Israëlitæ, revera spoliatis Ægyptiis. Ergo & Josuam Israëlitarum ducem, & Mosis successorem Phœnices in Africam Tingitanam profugi, λῃστὴν (*latronem*) positis columnis, & inscriptionibus Phœnicijs appellaverunt, ut est in Procopii Vandalicis. Cum prisci fabularum fabricatores magnificum illum Labyrinthū, quem descripsit Herodotus (*a*), esse accepissent in Ægypto, unde prodierat Moses; a Minoë quoque suo, quem ad Mosis formam expresserant, Labyrinthum in Creta extructum finxerunt. Itaque testantur Diodorus (*b*), & Plinius (*c*), Dedalum Labyrinthi Cretici ex Ægyptio exemplar sumsisse. Cæterum falsum esse constat Labyrinthum ullum in Creta fuisse ædificatum; verum fabulæ occasionem dederunt ingentes, & tortuosæ secturæ, quæ ad radices Idæ montis actæ sunt: cum ad Cnosson, aliasque urbes condendas lapides exciderentur. Visuntur hodieque eæ lapidicinæ, & a Bellonio (*d*) perlustratæ sunt. Cnosson autem ædificasse dicitur Minos a Strabone (*e*), propterea que Labyrinthus jussu ejus conditus dicitur. His adstipulantur Etymologus (*f*), Cedrenus (*g*), & Eustathius (*h*), qui hunc Labyrinthum subterraneam speluncam contortuplicatam, & sinuosam fuisse ajunt. Ejusmodi fuerunt Labyrinthi Nauplienses Straboni (*i*) memorati, quos Cyclopia appellarunt. Scripsit Philocorus, Plutarcho (*k*) teste, negare Cretenses, quæ narrantur de Labyrintho; nec aliud fuisse, quam custodiam, in quam conjiciebant, quos asservatos vellent. Idem habent Tzetzes (*l*), & Nicetas (*m*). Atqui credibile est Latomias illas Creticas, itidem ut Syracusanas, carceris usum præstitisse. Taurus Pasiphaës, qui e mari prodierat, quemque in furorem egit Neptunus, cum alium ipsi Minos immolasset, Vituli aurei adumbratio quædam fuit; de quo dicebat Aaron: *Projeci illud* (aurum) *in ignem*, *egressusque est vitulus* (*n*). Pasiphaës autem adulterium, impium Hebrææ gentis cultum signat, Vitulo huic exhibitum: notum enim est idolorum cultum, fornicationis, & adulterii nomine sæpe in Scriptura Sacra signari. Porro Vitulum hunc Moses iratus combussit, & contrivit, cum legitimum aliorum vitulorum sacrificandorum ritum populares suos docuisset. Notissima est Scyllæ fabula, Nisi Megarensium Regis filiæ, quæ Minnēm Megaram obsidentem conspicata, tanto ejus amore exarsit, ut patrem ipsi, patriamque proderet: mutatis nominibus idem de Mose narrant Josephus, & Auctor Hypomnematis in Hexaëmeron, quod Eustathio Antiocheno tribuitur: eum nempe cum exercitu adversus Æthiopas a Chenephre fuisse missum, & re egregie gesta Æthiopas in urbem regiam Sabam probe munitam compulsos obsedisse; (Megara dixere, hoc est, *megor*, *Habitationem*; sic enim exponit (*o*) Bochartus) Tharbin vero regis Æthiopum filiam, conspecto de mœnibus Mose, forma ejus ac virtute captam, ita hominem adamasse, ut per internuncios de prodenda ipsi patria, nuptiisq; cum eo contrahendis pacisceretur, atq; id re præstitum fuisse. Inde forsitan originem habuit pervulgata opinio veterum, quæ ab Heliodoro (*p*) literis prodita est, Sole atque etiam Baccho, & Perseo, qui Mosis simulacra sint, prognatos esse Æthiopum Reges. Porro ex uno hoc Mosis casu, non ista solum, de Niso, Scylla, & Minoë historia prodiit; sed & consimilis quoque de Leucippo, & Leucophry Mandrolyti filia; & par altera de Pisidice Lesbia, & Achille; & germana etiam alia de Ciro, & Nanide Crœsi filia; quas historias Parthenius in Eroticis (*q*) recitavit. Manifestum est autem, nuptiis hisce Æthiopicis Mosis confingendis caussam præbuisse Sephoram Mosis uxorem Madianitidem; quæ in libro Numerorum (*r*) Æthiopissa appellatur a Septuaginta Interpretibus, & a Vulgato, cum in Hebraico exemplari dicatur *Chusith*, hoc est *Chusithis*. Quippe Chus Arabiam sæpius notare, a Bocharto (*s*) probatum est. Refert Plutarchus (*t*) Minoë Atticam armis vastante Deos velut ipsi succenturiatos, regionem quoque morbis, siccitate, & sterilitate fœdasse: cui fabulæ præbuit argumentum Mosis adversus Chananæos, proximasque gentes, Dei nutu suscepta, ope confecta expeditio. Merito ergo Mosem cum Minoë compararunt Strabo (*u*), & Josephus (*x*): merito

---

(*a*) Lib. III. cap. 148. (*b*) Lib. I. (*c*) Lib. XXXVI. cap. 13. (*d*) Obs. Lib. I. cap. 6. (*e*) Lib. X. (*f*) In Λαβύρινθος. (*g*) Synops. Hist. p. 122. (*h*) In Odyss. λ. (*i*) Lib. X. (*k*) Thes. (*l*) Ch. XI. cap. 179. (*m*) De Imp. Andr. Lib. I. (*n*) Exod. XXXII. 24. (*o*) Chan. Lib. I. cap. 34. (*p*) Lib. IV. (*q*) Cap. 5. & 21. & 22. (*r*) XII. 1. (*s*) Phal. Lib. IV. cap. 2. (*t*) Thes. (*u*) Lib. XVI. (*x*) Lib. II. contr. Ap.

rito Ille (a) quoque incerta esse dixit, quæ de Minoë tradita sunt, nec constare quidem inter Auctores Cretensisne ortu fuerit, an inquilinus. Liquidum etiam est vanam esse distinctionem, quam inter duos Minoas; avum, Jovis, vel Asterii filium, Lycasti patrem; & nepotem Lycasti filium, Scriptores plerique inesse voluerunt, cum uterque vere unicus Moses fuerit. Sprevit igitur distinctionem istam Apollodorus, & unum dumtaxat Minoëm agnovit.

X. Ex his porro, quæ de Judæorum, & Idæorum Cretensium affinitate vulgo credita fuisse diximus, lux accedere potest obscuro Machabaici prioris loco, ubi Spartanorum rex Arius Oniæ Judæorum Pontifici hæc scribit: *Inventum est in Scriptura de Spartiatis, & Judæis, quoniam sunt fratres, & quod sunt de genere Abraham.* Docet Strabo (b) Lyctum, Grotynam, aliasque urbes Creticas a Spartanis fuisse conditas, Lycurgum in Cretam abiisse, Minoëm, & Rhadamanthyn esse imitarum, indeque leges in patriam reportasse, ac utrosque simillimis usos moribus, & institutis: quod & Plato docet in primo de legibus, & Aristoteles in secundo Politicorum. Lacedæmonii autem cũ florerent omnibus copiis, credibile est Cretenses Spartranæ originis gloriam, aliquot tantum civitatum suarum propriam, ad totam gentem Creticam prorogasse, seque Sparta oriundos jactasse: nec abnuisse Spartanos, laudi sibi ducentes auctores haberi clarissimæ gentis. Credebant præterea Cretenses, vel credere se fingebant, Judæos ex se prodiisse: unde & hos quoque, tanquam progeniem suam agnoscere poterant Lacedæmonii; ac proinde arbitrari communem sibi esse cum Cretensibus, & Judæis originem, quemadmodum filii, patris, & avi communis origo est. Videtur autem opinionibus istis, tum cum in Creta esset, imbutus fuisse Arius: scriptum enim reliquit Plutarchus (c) Arium Gortyniis suppeditas latum ivisse in Cretam. Ergo cum pro certo haberi sciret Abrahamum vetustissimum, ac nobilissimum Judaicæ gentis auctorem, & parentem esse, eum quoque genti suæ parentem asciscendum ratus est: non quod ita ipsi esset fortasse persuasum, sed quod in rebus favorabilibus, cum ignoratur veritas, figmenta pro veris habere deceat; ad eamque simulationem Lacedæmonios gratia Judaicæ gentis invitaret. Sic Turcæ cum oppugnarent Græciam, ut a mittendis ipsi subsidiis Italos averterent, scribebant ad summos Pontifices Turcicam, & Italam gentem a Trojanis ducere originem; qui cum a Græcis olim magnis calamitatibus fuerint affecti, debere Italos sibi favere, dum majorum injurias persequuntur. Quapropter Arius de communi illa Judæorum, & Spartanorum origine, velut re explorata, & comperta non disserit, sed ut re fortuito sibi cognita ex libro, cujus nec titulum, nec Auctorem indicat; propter obscuritatem videlicet: εὑρέθη ἐν γραφῇ, (*Inventum est in Scriptura*): & apud Josephum: ἐντυχόντες γραφῇ τινι εὕρομεν. (*Legentes Scripturam quamdam reperimus.*) Videtur autem scriptum habuisse liber ille, Judæos Abrahami sobolem, Cretensium Idæorum colonos esse, Cretenses vero Spartanorum. Id e re nata arripuit Arius, atque hinc collegit vel Abrahamum illum, Judæorum parentem, ex Spartanis quoque esse ortum, itidem ut posteros ejus Judæos; vel Spartanos itidem, ut Judæos ex Abrahamo prodiisse: si verum fuisset prius illud, non valde antiquum utique id esse posse propter gentis suæ, si cum Hebræorum vetustate, & nobilitate comparasses, novitatem; nec ignorari id potuisse, propter nimis recentem rei memoriam, claraque tam egregii, ac nobilis civis sui apud se mansura fuisse vestigia; quæ cum extarent plane nulla, unum superesse, ut Spartanos, perinde ac Judæos, Abrahami progeniem esse agnosceret. Hoc in tanta originis obscuritate, qualis illa erat Lacedæmoniorum, impune credere, & dicere licuit. Cujus originis dubiæ, ac controversæ conscius Arius vetustissimum, ac clarissimum genti suæ Auctorem, & parentem, qualem fuisse Abrahamum acceperat, adscribere posse putavit. Simili ratiocinatione uti necesse est eos, qui Arium putant idcirco Jonathæ scripsisse, Spartanos esse fratres Judæorum, quod a Judæo Spartone Bacchi commilitone Thebis profecto, cujus meminit Claudius Jolaus apud Stephanum (d), ortos utroque crediderit: atque ita Judæum illum Spartonem cum alio Spartone Phoronei filio, Spartæ, juxta nonnullos, conditore confuderit. Nam si Spattonem communem gentis utriusque

(a) Strab. Lib. cit. *X. Explicatur 1. Mach. XI. 21. in quo agitur de Judæorum, & Spartanorum germanitate.*
(b) Lib. X. (c) Pyrrh. (d) In Iudaia.

que Auctorem esse censuit Arius, Abrahamo prognatum eum credere debuit.

XI. Eamdem repræsentavit Epistolam Josephus, in libris Judaicæ ἀρχαιολογίας (a), (*Narrationis antiquitatum*) sed ita ut a legitima Machabaici historici sententia prorsus aberret. Res ex utriusque contentione apparebit. Sic Machabaicus: ἔτι πρότερον ἀπεστάλησαν ἐπιστολαὶ πρὸς Ὀνίαν τὸν ἀρχιερέα παρὰ Ἀρείου βασιλεύοντος ἐν ὑμῖν, ὅτι ἐστὲ ἀδελφοὶ ἡμῶν, ὡς (lego, ὧν) τὸ ἀντίγραφον ὑπόκειται· καὶ ἐπεδέξατο Ὀνίας τὸν ἄνδρα τὸν ἀπεσταλμένον ἐνδόξως, καὶ ἔλαβε τὰς ἐπιστολὰς, ἐν αἷς διεσαφεῖτο περὶ συμμαχίας καὶ φιλίας· καὶ ἡμεῖς οὖν ἀπροσδεεῖς τούτων ὄντες, παράκλησιν ἔχοντες τὰ βιβλία τὰ ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν, ἐπειράθημεν ἀποστεῖλαι τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀδελφότητα καὶ φιλίαν ἀνανεώσασθαι, πρὸς τὸ μὴ ἐξαλλοτριωθῆναι ὑμῶν. *Jampridem missæ erant epistolæ ad Oniam summum Sacerdotem ab Ario, qui regnabat apud vos, quod estis fratres nostri; quarum exemplar subnexum est. Et Onias virum qui missus fuerat, honorifice excepit, & accepit literas, in quibus significabatur de societate & amicitia. Nos igitur his non indigentes, solatio babentes Libros sanctos, qui sunt in manibus nostris, aggressi sumus mittere ad renovandam germanitatem & amicitiam, ne alieni a vobis efficiamur.* Apertissima sententia: Oniam ait jampridem ab Ario literas accepisse, in quibus de gentis utriusque Judææ, & Spartanæ germanitate scriptum erat; legatum honorifice fuisse susceptum, & literas quoque ipsas, quæ societatem & amicitiam proponebant: qua societate quanquam tuto carere possint Judæi, omnem spem & solatium in sacrorum Voluminum pollicitationibus repositum habentes, conditionem tamen ipsos accipere, ac libenter amicitiam & germanitatem renovare cum Spartanis, ne amicitiæ solvatur nexus, ac neglecta societas diuturnitate extabescat. Sic intellexit Vulgatus Interpres, sic Syrus. Longe vero aliter Josephus: nam isthæc: ἡμεῖς οὖν ἀπροσδεεῖς τούτων ὄντες. *Nos igitur his non indigentes*, refert, non ad, συμμαχίας καὶ φιλίας, *societate & amicitia*, quæ proxime præcedunt, sed ad, ἀπεστάλησαν ἐπιστολαὶ, ὅτι ἐστὲ ἀδελφοὶ ἡμῶν. *Missæ sunt epistolæ, quod estis fratres nostri*; atque ita exponit: οὐ δεόμενοι τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως. *Non indigentes hujusmodi declaratione*. Tum quod subest in Machabaico: παράκλησιν ἔχοντες τὰ βιβλία τὰ ἅγια τὰ ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν. *Solatio habentes Libros sacros qui sunt in manibus nostris*, sic reddit Josephus; διὰ τὸ ἐκ τῶν ἱερῶν ἡμῶν πεπιστεῦσθαι γραμμάτων. *Quod sacræ nostræ literæ his fidem fecerint*: hoc est, ejusmodi significatione, & admonitione nobis opus non erat, ea nempe qua de germanitate nostra nos monuistis, quippe quam jam ex Libris nostris sacris compertam habeamus. Velim æquus & attentus Lector totam Machabaici Scriptoris sententiam expendat, & cum antecedentibus ac sequentibus controversum locum confligat, omnino intelliget ea, quorum ἀπροσδεεῖς (*indigentes*) Judæos esse scribit Jonathas, esse συμμαχίαν (*societatem*) & φιλίαν (*amicitiam*) Spartanorum, quarum proxime præcedit & subest mentio. Nam si id sibi voluisset Jonathas, Judæos non eguisse admonitione illa, qua de germanitate sua cum Spartanis docebantur, dixisset utique, ἡμεῖς οὖν ἀπροσδεεῖς αὐτῆς: *Nos igitur non indigentes ea*. Nunc cum dixerit τούτων, *barum*, manifestum est respexisse ad συμμαχίαν (*societatem*) & φιλίαν (*amicitiam*) proxime commemoratas. Quod opponit autem Grotius, hujus interpretationis assertor, παράκλησιν hic significare ἀπόδειξιν (*declarationem*) velut nono capite prioris hujus Machabaici (b): παρεκάλεσε τοὺς Ναβαταίους αὐτοῦ παραθέσθαι αὐτοῖς τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν τὴν πολλὴν, vanum & frivolum est: nam παρεκάλεσε illic non usurpatur pro ἀπέδειξε (*declaravit*) sed pro ἱκέτευσε, ἐδεήθη, ἠξίωσε. Vulgata, *rogavit*. Et παράκλησιν, *adhortationem*, *deprecationem*, *evocationem*, significare fateor; ἀπόδειξιν, prorsus nego. Perperam igitur Jonathæ epistolam interpolavit, & adulteravit Josephus; quemadmodum & illam Arii, uti recte animadvertit Scaliger in Canonibus Isagogicis (c). Quod si cui nostra hæc de Judæorum & Spartanorum consanguinitate conjectura non satisfacit, alteram afferemus infra: nam in re dubia & incerta suspicionibus patet locus, & quæcunque probabilitatem habent aliquam & similitudinem veri, confidenter & utiliter proponi possunt.

XII. In plerisque Minoi & Rhadamanthi convenit, ætate, patria, parentibus, quæ nobis itidem argumento esse possunt, & hunc quoque ad Mosis exemplar a figmentorum

XI. Perperam locum hunc interpretatus est Josephus. (a) Lib. XIII. cap. 9. (b) Et ibid. XXXV. (c) Lib. III.
XII. Rhadamanthys, idem ac Moses.

torum artificibus esse adornatum. Nominis origo obscura est & incerta. Hanc proponit Eustathius (*a*), ἐπεὶ ἡ μήτηρ ἐμάνη, τοῦτέςι πάνυ ἐρωτικῶς διετέθη περὶ τὰ ῥόδα, ἅπερ ὁ αὐτὴν ἁρπάσας ταῦρος προέσχετο. *Quia mater ejus insanilt, hoc est insana cupiditate affecta fuit erga rosas, quas ipsi taurus præbuit, a quo rapta est*. Quod valde ineptum est. Ex Oriente petenda fuit nominis hujus originatio: nempe ex *rada*, quod est, *castigavit*, *erudivit*, *subegit*, *præfuit*, *dominatus est*; unde *raduib*, *pædagogus*, *præceptor*: & ex *manath*, *terruit*. Itaut ex *raduib manath*, quod *Præceptorem terribilem* sonat, conflatum sit nomen *Rhadamanthyos*. Illius ecquod sit apud inferos officium, malo Virgilii (*b*) verbis, quam meis referre:

Gnossius hæc Rhadamanthus habet durissima regna,
Castigatque, auditque dolos, subigitque fateri,
Quæ quis apud superos furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans.

Atqui id in Mosem aptissime convenit, qui & severas leges Hebræis dixit, & si qui eas perrumpere auderent, acerbissimis suppliciis punivit. Hoc autem munere apud inferos defungi Rhadamanthyn finxerunt Veteres, quod dum viveret, juri dicundo fuisset a Minoë præfectus. Sunt qui legumlatorem fuisse dicant, alii primum legum repertorem. Ex Ephoro autem refert Strabo (*c*) imitatorem fuisse Minoëm prisci cujusdam Rhadamanthyos, qui primus Cretensibus leges constituerit, a Jove eas se accepisse fingens. Has inter Rhadamanthyos leges memorabilis illa erat, quæ vetabat ne per Deum quis juraret, nomenque Dei temere usurparet, ὑπὲρ τοῦ μὴ θεὸν ὀνομάζειν ἐπὶ πᾶσιν. *Ne Deus omnino nominaretur*, inquit Eustathius (*d*); per anserem vero, aut canem, aut arietem, aut quid simile, & jurabat ipse, & alios jurare jubebat; quod & a Socrate factum ferunt. Atque id Rhadamanthyos juramentum quamobrem inter Proverbia retulerint Græci scriptores Parœmiarum, Zenobius (*e*), & Apostolius (*f*), & post illos deinde Erasmus (*g*), prorsus non video. Ipsissima autem Mosis lex est: *Non assumes nomen Dei tui in vanum: nec enim habebit insontem Dominus eum, qui assumserit nomen Dei sui frustra* (*h*). Virgam, dum jura reddit, manu tenere Rhadamanthyn ait Plato (*i*), in quo Mosis virgam possumus agnoscere. Multas Asiæ maritimæ terras imperio suo subjecisse Rhadamanthyn memorat Diodorus, quod & de Mose Historiæ sacræ prædicant. Addit Diodorus (*k*) hunc ἐρυθρῷ, ἑνὶ τῶν ἑαυτοῦ παίδων, παραδοῦναι τὴν βασιλείαν τῶν δι' ἐκεῖνον ἐρυθρῶν ὀνομασθέντων. *Erythro, uni ex filiis suis, regnum eorum tradidisse, qui propter eum Erythri dicti sunt*. Ita & Perseo, alteri Mosis imagini, Erythras filius adscribitur, qui in Rubri maris ora regnaverit; ut suo loco notabimus. Certe Rhamnæos Arabicam gentem a Rhadamando nomen habuisse tradit Plinius (*l*), nec alios esse puto, quam qui a Strabone (*m*) Rhadamanitæ, & a Nonno Rhadamanes appellantur. Legimus enim in Dionysiacis Nonni (*n*) Minoëm ex insula Creta expulisse Rhadamanas in Arabiam: unde & alibi (*o*) Dictæos eos appellat, & in expeditionis Indicæ societatem a Baccho ascitos fuisse narrat. Legimus & apud Stephanum (*p*), Rhadamanthyn cum fratribus Gazam Phœniciam urbem ivisse. Atqui Moses & in Arabia, non privatus solum apud socerum Jethro, sed dux etiam, ac gentis suæ princeps diutinam moram traxit; & ejus consiliis, ac præceptis Hebræi obsecuti, Palæstinos, quorum regio fere maritima est, maximis damnis affecerunt. Memoriæ prodidit Isacius Tzetzes (*q*) propter interfectum fratrem patria exulasse Rhadamanthyn: hæc historiæ Mosis interpolatio est, qui *virum Ægyptium, percutientem quemdam de Hebræis fratribus suis, percussum abscondit sabulo* (*r*), & in Madianitidem terram profugit. Rhadamanthyn Homerus (*s*) non semel flavum appellat: πυῤῥάκην fuisse Mosem tradit Artapanus apud Eusebium (*t*); rufum, & crispum faciunt Muhammedani; πυῤῥόχρουν quoque fuisse Typhonem, qui ad Mosis exem-

R plar

(*a*) In Iliad. ξ. (*b*) Æn. VI. (*c*) Lib. X. (*d*) In Hom. Od. τ. (*e*) Cent. V. Prov. 81. (*f*) Cent. XVII. Prov. 7. (*g*) Chil. II. Cent. IX. Prov. 11. (*h*) Exod. XX. 7. (*i*) Gorg. (*k*) Lib. V. (*l*) Lib. VI. cap. 28. (*m*) Lib. XVI. (*n*) Lib. XXI. (*o*) Lib. XXXVI. (*p*) In γάζα. (*q*) In Lycophr. (*r*) Exod. II. 12. & seq. (*s*) Od. δ. & η. (*t*) Præp. Evang. Lib. IX.

plar factus est, Plutarchus (*a*) scriptum reliquit.

XIII. Quin & Æacus, tertius inferorum Judex, Mosem exhibet. Minois æqualis fuit; æqualis & Bacchi, & Aristæi, in quibus latet occultus Moses; æqualis & Asterii, qui Minois filius fuit, avo cognominis. Atque hos, Æacum, inquam, Minoëm, Aristæum, & Asterium, Baccho Indicæ expeditionis socios addit Nonnus in Dionysiacis (*b*). Jovis filius fingitur, item ut pleræque Mosis imagines, Bacchus, Minos, Rhadamanthys, alii. Jove in ignem mutato natus dicitur, perinde ut Bacchus. Testis Ovidius (*c*) cum ait de de Jove:

Aureus ut Danaën, Asopida luserit ignis.

Asopis illa, Ægina est, Asopi filia, Æaci mater. Non ex Jove ignibus celato, at in aquilam verso genitum eum scribit Nonnus (*d*), sed prope ardentem, & ignitum fluvium. Fabulam fusius narrat Apollodorus (*e*), Asopum, cum Jovem Æginam rapientem pertinaciter insequeretur, a Jove fulmine fuisse ictum, & ad fluenta sua remissum; propterea que ex fluvio hocce carbones efferri. Quæ manifesto alludunt ad fatum Bacchi, igneo & fulgurante Jove, ac Semele prognati; & ad Mosem itidem referenda sunt. Mater Æaco tribuitur Ægina Asopi fluvii filia; quod Thermutis, velut altera Mosis mater, eum ex fluvio extraxerit. Piissimum omnium hominum fuisse Æacum testificatur Apollodorus (*f*), Græcorum omnium Plutarchus (*g*): sanctitatem, ac pietatem Mosis prædicare, nihil attinet. Virgam inter judicandum tenuisse Æacum dicit Plato (*h*); quo sacra illa Mosis virga notatur. Græciæ siccitate, sterilitate, ac fame laboranti largos imbres, & vilem ac uberem frugum annonam precibus & sacrificiis a Jove Æacus impetravit: Moses Israëlitis aquam, manna, & coturnices. Observatum est a Pausania (*i*), ex Æaci liberis nullum ipsi in regnum Æginæ successisse: Mosis filiorum nullus paternæ dignitatis hæres fuit. In Æaci Templo, quod in urbe Ænigna visebatur, ara erat paulum e terra extans, quam Æaci monumentum fuisse in arcanis habebatur, ut Auctor est Pausanias (*k*): de sepulcro Mosis sic postremum caput Deuteronomii (*l*): *Et non cognovit homo sepulcrum ejus usque in præsentem diem.*

XIV. Occulit Mosem, & Proteus, Deus ille multiformis. Mosis æqualis fuit; nam consulit eum apud Virgilium (*m*) Aristæus, quem Mosem esse paulo post ostendam. Bacchum etiam, larvatum Mosem, excepit hospitio, ut est apud Apollodorum (*n*). Et ejus filios denique interfecit Hercules, quem Josuæ imaginem gerere probabo. Neminem vero fallat, quod excidii Trojani æqualem facit Homerus. Chronologorum leges spernunt Poëtæ: ad quos si quis singula fabularis historiæ capita revocare velit, Deum perdet. Nec me movet jactatio Scaligeri, qui Apollodori historiam cardinibus Chronologicis consentire, idque probare se posse dicebat. De summis fortasse rerum fastigiis, non de partibus singulis, & personis dictum hoc putem. Quamquam & ea sperare, ac polliceri potuit homo vanus, & confidens, quæ præstare non posset. Ægyptium faciunt veteres, qualis Moses fuit: alii Thracem; Pallenen enim, quam ipsi Patriam assignat Virgilius, in Thracia Stephanus, aliòque collocant: cujus rei caussam ad Mosem quoque pertinere docebo infra, ubi de Orpheo disseram. Patrem Jovem habuit, si Luciano (*o*) fides est: nam quibus regia potestas, & dignitas contigerat, eos Jove prognatos antiqui fingebant, ut supra dixi. Atqui regem Ægypti Proteum fuisse dicunt Herodotus (*p*), & Euripides (*q*); & id dignitatis Moses obtinuit. At Johannes Tzetzes (*r*) Neptuno, & Phœnice, Phœnicis filia, natum Proteum esse docet; in quo Mosis, Hebræorumque, quorum avi olim venerant ex Phœnicia, originem licet animadvertere. Atque hæc mihi videtur fuisse ratio, cur Memphi templum ipsi conditum fuerit eo loco, qui Castra Tyriorum appellatus est, inter Tyrios Phœnices circum habitantes: quod discimus ex Herodoto (*s*). Cur autem Neptuni dicatur filius, vel si Homerum (*t*) sequimur, famulus, caussa fuit mirabilis maris Rubri transitus, cujus qui fuit Auctor, & dux Moses, ita faventem, & propitium visus est fabularum structoribus babuisse Neptunum, ut eo natum esse

(*a*) De Isid. *XIII. Æacus, idem ac Moses.* (*b*) Lib. XIII. (*c*) Met. Lib. VI. (*d*) Loc. cit. (*e*) Lib. III. (*f*) Ibid. (*g*) Thes. (*h*) Gorg. (*i*) Attic. (*k*) Corinth. (*l*) 6. *XIV. Proteus, idem ac Moses.* (*m*) Georg. Lib. IV. (*n*) Lib. III. (*o*) De mort. Peregr. (*p*) Lib. II. cap. 112. (*q*) Hel. Prol. (*r*) Chil. II. Hist. 44. (*s*) Loc. cit. (*t*) Od. δ.

esse statuerent. Hanc etiam videtur habuisse caussam Pseudo-Orpheus (*a*), quamobrem maris claves Proteum gerere diceret; eamdem & alii, cur paratum ipsi a Neptuno alveum sub mari finxerint, per quem ex Pallene in Ægyptum siccus penetraret, uti referunt Isacius Tzetzes (*b*), & Phylargirius (*c*). Forsitan & quod accepissent vetusti opifices figmentorum, *ingressum Mosem medium nebulæ ascendisse in montem, nube densissima opertum* (*d*); & a Deo locatum *in foramine petræ* (*e*); idcirco Proteum in obscuris illis meatibus, vel in specubus latitantem finxerunt. Ob quam etiam caussam ex Thracia, regione Septentrionali, profectum esse voluerunt, uti & Orpheum, & Eumolpum, Mosis itidem, ut mox ostendemus, imagines: Septentrionem enim Veteres caliginosum, & densis tenebris obsitum censuerunt. Ideo ζόφον (*tenebras*) apud Homerum (*f*), Strabo (*g*) Septentrionem interpretatur. Origo vocis est in Hebraica *tzaphan*, quod est *occultavit*. Unde *tzaphon*, *Aquilo*, *Septentrio*. Tibullus Panegirico ad Messalam de Septentrione:

Illic & densa tellus absconditur umbra.

Riphæos montes, quod positi sint sub Septentrionibus, tenebricosos, & nocte damnatos esse dicunt Poëtæ veteres, Sophocles (*h*), & Alcman. Septentrioni cum religiosos cultus exhibent Tunquinenses, mensam apponunt nigram, nigras inferunt lances, nigras ipsi vestibus sunt induti. Aquilonem Turcæ appellant *Karaiel*, hoc est, nigrum ventum: Circassos Septentrionales *Caracherkes*, hoc est, Circassos nigros. Nec aliam ob caussam Pontus Euxinus videtur etiam nominatus ab Euripide (*i*) Mare nigrum; Propontis, Mare album, quam quod ille ad Boream Bosphori, hæc ad Austrum sita sit. Circius, qui & Trascias, Straboni est Μελαμβορέας (*niger Boreas*) & is in aliquibus Galliæ nostræ locis, Ventus niger vocatur. Arabes quoque Mare Septentrionale, Tenebrosum & Piceum appellant. Ita passim Geographus Nubiensis (*k*). Meminit & regionis cujusdam Septentrionalis Marcus Paulus (*l*), quam Obscuritatem nominari ait. Hinc & Aquiloni vento nomen. Aquilus enim color, niger est. Glossarium: *Aquilum*, μέλαν, ὡς Λουκίλιος (*nigrum, ut Lucillius*). Suetonius (*m*) opponit candido. Festus fuscum, & subnigrum interpretatur. Virgilius itaque quod subfuscus esset, aquilo dicitur fuisse colore (*n*). Eodem sensu dixit Plautus (*o*), corpus aquilum; Varro (*p*), fluctum aquilum; Martianus Capella (*q*), Deos aquilos. Apulejus (*r*), aquilum agmen, quod opponit cano. Eodem dicitur & Aquilo. Nos Galli dicimus, *La Bise*, pari significatu: nam Gallice *bis*, nigrum sonat. Aquilæ etiam a nigrore nomen est: nam Homero nigra dicitur, Æschylo (*s*) μελανὶς ὄρνις, (*nigra avis*). Et duo aquilarum genera Aristoteli (*t*) commemorata hinc nomen trahunt, Melanæetus, & Percnopterus. Inventores ergo fabularum, ut exprimerent densam illam montis caliginem, & opacam nebulam, e qua egressus ad suos rediit Moses, ex ea mundi parte venisse dixerunt, quæ opacis obsepta tenebris credebatur. Duos filios Proteus habuit; duos & Moses. Omnia sese in rerum miracula transformabat; in ignem, propter fulgura, & flammas Sinai montis verticem obsidentes, cum Deum Moses alloqueretur; in serpentem, propter virgam Mosis, quæ in serpentem, & rursum ex serpente in virgam mutata est; & in alias denique formas, propter varia, prodigia virgæ hujus ope edita. An eandem ob caussam, propter quam Mercurio facies partim aurea, partim nigra dabatur, petasus item partim candidus, partim niger; Apollini vero caput semirasum; & simulacra aliquando atra, aliquando splendida? Id quidem velle videtur Horatius (*u*), cum Protea, non quidem corpus, sed tantum vultus mutare dixit. Præterita, præsentia, & futura callere dictus est Proteus, quod præteritorum historiam, descriptionem præsentium, & futurorum prædictionem lucubrationibus suis Moses complexus sit. Magnum fuisse Proteum, & præstigiatorem, tradunt Auctores plerique; quo nomine & Mosem Apollonius Molon, Lysimachus (*x*), & alii traducere conati sunt. Λεκανομάντιν etiam fuisse, hoc est futura per pelvispicium, ut ita loquar, prænovisse

(*a*) Hymn. in Proteum. (*b*) In Lycopr. (*c*) In Virgil. Georg. IV. (*d*) Exod. XXIV. 18. & 19. (*e*) Exod. XXXIII. 22. (*f*) Od. *ι*. & *κ*. (*g*) Lib. I. & X. (*h*) Oedip. Colon. v. 1333. (*i*) Med. v. 331. (*k*) Clim. VII. P. 8. & 9. (*l*) Lib. XXXIX. cap. 49. (*m*) Aug. cap. 79. (*n*) Auct. vit. Virg. (*o*) Pœn. V. 2. (*p*) Περὶ φθορᾶς κόσμου. (*q*) Lib. II. (*r*) De Deo Socr. (*s*) Agam. v. 115. (*t*) Hist. Anim. Lib. IX. cap. 33. (*u*) Lib. I. Epist. 2. (*x*) Apud Joseph. Lib. II. contr. Apion.

visse testatur Johannes Tzetzes (a): Protei columnas commemorat Virgilius (b): ejusdem in Astrologicis scientiam Diodorus (c) prædicat. Horum omnium caussæ brevi Apionis narratione continentur. In Ægyptiacis quippe scripsisse hunc refert Josephus, Mosem Heliopolitanum fuisse, & in patria sua statuisse quoddam instrumentum, quod verbis ipsius describere satius est: ἀντὶ δὲ ὀβελῶν ἔστησε κίονας, ὑφ' οἷς ἦν ἐκτύπωμα σκάφη, σκιὰ δ' ἀνδρὸς ἐπ' αὐτὴν διακειμένη, ὡς ὅτι ἐν αἰθέρι τοῦτον ἀεὶ τὸν δρόμον ἡλίῳ συμπεριπολεῖ. Hæc ita leguntur in Codice manuscripto Bibliothecæ Regiæ, & in libris editis, licet valde mendosa sint, quemadmodum & totus iste liber: quæ sic restituere conabar: ἀντὶ δὲ ὀβελῶν ἔστησε κίονας, ὑφ' οἷς ἦν ἐκτύπωμα σκάφης, σκιὰ δ' ἀπ' ἄκρων ἐπ' αὐτὴν διακειμένη, ὡς, ὃν ἐν αἰθέρι, τοῦτον ἀεὶ τὸν δρόμον ἡλίῳ συμπεριπολεῖν. Sensus est: *Pro veruculis columnas statuit, quibus scaphæ forma subjecta erat; ab harum vero summitatibus umbra in eam incidebat; itaut eumdem cursum, quem sol in æthere, absolveret*. Dictionem, ἀνδρὸς, Interpres non agnoscit. Cæterum intricatus est sermo, quapropter a Josepho deridetur. Hac ergo correctione contenti simus, dum melioris Codicis nobis contingat subsidium. Mosem ait pro veruculis columnas in scapha statuisse, quarum umbra solarem cursum designaret. Scaphen, sive Hemisphærium intelligit, quod ab Aristarcho Samio inventum esse Vitruvius (d) docet. Describitur a Martiano Capella (e) his verbis: *Scaphia dicuntur rotunda ex ære vasa, quæ horarum ductus stili in medio fundo sui* (lego siti) *proceritate discriminant, qui stilus gnomon appellatur*. At Sciotheron Mosi ab Apione adscriptum, pro gnomone columnas habebat in medio, quarum usum ignoravit Grammaticus ille. Nam si umbræ solum projiciendæ utiles erant, longe melius id fecisset stilus unicus. Atqui hoc ipsum videtur esse horologium, quod nonnulli de grege Rabbinorum, a majoribus suis acceptum, & ab Ægyptiis, ut videtur, ac Babyloniis inventum describunt, quodque supra tres columellas in media scapha sitas magnam compactilium armillarum coagmentationem, multasque inscriptiones Hebraicas præferebat: atque id tamen fuisse Sciotheron ostendit Scaphe subjecta. Verum Mose inventum hoc longe esse recentius multa suadent, quæ nunc explicare non vacat. Plurimum differebat hoc horologium ab Achazi *mangaloth*; quarum descriptionem dederunt iidem Rabbini. Utut est, vides Mosi, itidem ut Proteo, attributas ab Apione columnas, pelvim, sive Scapham, & Astrologiæ peritiam. Egregius saltator fuit Proteus; quod de Orpheo itidem, & Musæo, quos ex Mosis quoque historia prodiisse ostendam, Lucianus (f) tradidit; & nos supra de aliis, qui Mosem itidem dissimulant, scripsimus; propter cantatos a Mose Hymnos, & Mariæ sororis Mosis choros. Naturæ principia aperuisse Proteum legitur in Hymnis Orpheo adscriptis (g), & in Chiliadibus Tzetzis (h): quod unice Mosi convenit, qui de rerum origine, & mundi creatione luculenter, verissimeque disseruit. Proteus πολύβουλος (*multi consilii*) appellatur in iisdem Orphicis: sic Mercurius Osiridis σύμβουλος (*consiliarius*) fuisse dicitur a Diodoro (i) διὰ τὸ φρονήσει τῶν ἄλλων διαφέρειν τῶν ἄλλων φίλων. *Quod aliis omnibus ejus amicis hic prudentia præstiterit*: sic Bacchus in iisdem Hymnis (k) εὔβουλος, (*boni consilii*) & εὐπολύβουλος, (*bonis consiliis plenus*) dicitur: Bacchus autem, & Mercurius simulacra sunt Mosis: sic Moses ipse a Josepho (l) dicitur *prudentissimus consiliarius*, σύμβουλος συνετώτατος. *Proteum fortissimum, & invictum fuisse constat*: verba sunt Servii (m), qui & propter fortitudinem Herculem eum ait fuisse dictũ: de Mose perhibet Josephus, ἐν ἅπασι στρατηγὸν ἄριστον γεγονέναι. *In omnibus excellentem imperatorem extitisse*. Neptuni armenta, & turpes phocas pascere Proteum cecinerunt Homerus (n), & Virgilius (o): Moses diu pastoralem vitam egit. Ex iis, quæ de Proteo narrat Herodotus (p) summa ipsius æquitas, & integritas intelligitur, qua præcipue laude Moses floruit. Divinos denique in Ægypto honores Proteus consecutus est, itidem ut Osiris, Mercurius, Vulcanus, & Typhon, in quibus fallax vetustas Mosem adumbravit.

XV. Moses quoque Perseo multis rebus similis

(a) Chil. II. Hist. 44. (b) Æn. XI. (c) Lib. I. (d) Lib. IX. cap. 9. (e) Lib. VI. cap. 2. (f) De saltat. (g) Hymn. in Prot. (h) Chil. II. Hist. 44. (i) Lib. I. (k) Hymn. in Dionys. (l) Lib. II. contr. Ap. (m) In Virg. Æn. XI. (n) Od. δ. (o) IV. Georg. (p) Lib. II. cap. 115. *XV. Perseus, idem ac Moses.*

Digitized by Google

similis est. Liberi, & Amphionis, quorum uterque Moses est, Perseus æqualis fuit. Ægyptium fuisse tradunt Herodotus *(a)*, ac Diodorus *(b)*: addit ille Chemmi positum ei fuisse templum, & a Chemmitis solitum gymnicis ludis celebrari: Strabo *(c)* vero in Ægypto *περσέως σκοπὴν*, (*Persei speculam*) ponit; quod & speculatorem fuisse Perseum indicat: Ægyptius fuit Moses; fuisse & speculatorem ostendit cognomen ipsius Osarsiph, hoc est, Solis speculator: idem & *σκόπος* a Georgio Syncello dictus est, ut supra observavimus. Statim ab ortu in arcam conclusus, & in mare abjectus est Perseus & in Polydectæ deinde regia educatus; quorum consimilia de Tenne & Hemithea Cycni regis Troadis liberis, de Œdipo Thebanorum rege, Telepho Herculis filio, & Cypselo Corinthiorum tyranno finxerunt. Atque hæc in Mosem apposite congruunt. Magicæ artis peritum fuisse narrat auctor Philopatridos, qui libellus Luciano tribuitur: idem de Proteo, qui Moses est, a nonnullis vulgo creditum esse diximus, ob prodigia a Mose edita. Andromeden Cephei Æthiopum regis filiam duxit uxorem: Tharbis Æthiopum regis filia Mosis nuptias ambivit & impetravit, ut affirmat Josephus *(d)*; hic deinde uxorem duxit Sephoram Æthiopissam, hoc est Chusitidem; nam Chus populos ad utrumque Rubri maris littus pertinentes significabat. Persei filium Erythram quidam faciunt, qui ad maris hujus oram imperitarit. Sic Rhadamanthyi, qui figura est Mosis, tribuit Diodorus *(e)* Erythrum filium, qui regnum tenuerit Erythrorum, ut dixi supra; quod liberos Moses hoc in litore genuerit. Mercurii talaria & gladium gestavit Perseus; quippe Mercurius ipse Moses est.

XVI. Non alio etiam quam ad Mosem videntur referenda, quæ in libro Memoriali scripsit Lucius Ampelius, rudis homo quidem & imperitus, sed aliorum in scribendo subnixus studiis, & aliquibus bonæ vetustatis reliquiis conspicuus. *Libra*, inquit, *quam Græci ζυγὸν appellant, virile nomen est adeptus. Is omni clementiæ justitia Mochos dictus, qui primus dicitur libræ pondus hominibus invenisse, quæ utilissima mortalibus æstimantur, ideoque in numerum stellarum receptus est, & Libra est dictus.* En tibi Mosem proprio nomine appellatum, si pro *Mochos* legas *Moschos*, quod est *Mosceh*. Quo nomine ab aliis Scriptoribus designatum Mosem supra diximus. Statices ipsi inventionem tribuit Ampelius, quod sancte caverit, ne qua fraus ponderibus, mensuris, aut regulis inesset: *Nolite facere*, inquit *(f)*, *iniquum aliquid in judicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera justa, & æqua sint pondera, justus modius, æquusque sextarius.* Eadem gravissimis verbis alio loco *(g)* iterat: *Non habebis in sacculo diversa pondera, majus & minus; nec erit in domo tua modius major & minor: pondus habebis justum & verum; & modius æqualis & verus erit tibi, ut multo vivas tempore super terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi. Abominatur enim Dominus Deus tuus eum qui facit hæc, & adversatur omnem injustitiam.* Ineptum autem est, quod ait ineptus Ampelius, Libram, quam Græci ζυγὸν appellant, virile nomen esse adeptam. Libra a veteribus Astronomis, non sola, uti nunc, sed simul cum Libripende in Astrothesia pingebatur. Diserte Manilius *(h)*: *Humana est facies Libræ.* Ostendit hoc etiam vetus Calendarium rusticum, marmori inscriptum, quod repræsentavit Gruterus in Inscriptionibus *(i)*; in quo inter signa Zodiaci juvenis Libram gestat. Munus cœlestis Libræ pendendæ Augusto delegavit ipsius ætas, quo optimo & æquissimo principi gratificaretur. Alii id Virgini adscripserunt. Atqui ex Ampelio intelligimus Mosi hunc honorem jam ante fuisse habitum, propter æquitatem, ac statices inventionem, nempe, ut verisimile est, ab Ægyptiis, vicinisque nationibus, Astronomiæ studio deditis, quas Mosis fama pervaserat. Certe Ægyptii in mappis suis & Sphæris cœlestibus, septimo Zodiaci loco virum pingebant stantem, gerentem in dextra Libram, in sinistra decempedam, in quam Mosaica virga progressu temporis mutata est.

XVII. Quin etiam in Aristæo nobilis constat Mosis effigies. Apollinis, vel ut aliis placet, Liberi filius dictus est Aristæus: Mosem in Libero, & Apolline latere docuimus. Atque hic pater cum filio, ut alias sæpe consun-

(a) Lib. II. cap. 91. (b) Lib. I. (c) Lib. XVII. (d) Antiq. Lib. II. cap. 5. (e) Lib. V. *XVI. Moses inter astra relatus, & Libra gestandæ adhibitus.* (f) Levit. XIX. 35. (g) Deut. XXV. 13. & seq. (h) Lib. II. (i) Pag. 139. *XVII. Aristæus, idem ac Moses.*

funditur: nam Apollo ipse Aristæus habitus est, & Apollo quidem νόμιος, sive pastoralis, quod apposite in Mosem convenire ostendimus. Pastorem dicit Aristæum Virgilius (a), & tercentum ipsi Juvencos Ceæ dumeta tondere; Cyrenes ab Apolline raptæ, cum pecudes ad Penei ripam pasceret, filium fuisse prodit Apollonius in Argonauticis (b); & Apollo ipse, Pastor ab Amphryso memorandus dicitur: Pastor fuit Moses πατρόθεν (*a paterna origine*) & prognatus Israëlitis, qui pastores ovium fuerunt. Bacchi socium Aristæum faciunt Diodorus (c), & Nonnus (d): Bacchus Moses ipse est est, & Mercurius; ac propterea nascentem Aristæum a Mercurio fuisse sublatum canit Pindarus (e). Aristæus Nymphis nutriendus est traditus, ut habet Diodorus: in aquas statim ab ortu abjectus est Moses, ab iisque servatus, & extractus: Nymphas autem, lymphas esse, sive aquas notum est; quam ob caussam & Liber, qui Moses est, a Nymphis educatus fuisse dicitur. Indidem factum est, ut Aristæi mater Cyrene, Penei filia esse fingeretur; quod videlicet Mosem sua mater fluvio commiserit. Triplici nomine a Nymphis altricibus nuncupatus est νόμιος, ἀγρεὺς, Aristæus. Prius gesserunt quoque Mercurius, & Apollo; alterum Apollo, & Pan. Pan autem, Apollo, & Mercurius, Moses sunt. Duos ex Cyrene filios suscepisse Apollinem, Autuchum, & Aristæum docent Scholia Apollonii (f): duos Aristæum Diodorus (g), Carmum, & Callicarpum: duos Amramus filios genuit, Aaronem, & Mosem: (filios dico, nam & filiam præterea Mariam habuit) duos & Moses, Gersamum, & Eliezerum. Aristæum Hesiodus (h) βαθυχαίτην (*promissos capillos gerentem*) appellat, propter radios e Mosis vertice micantes. Scribit Pindarus (i) Libyæ terræ portionem Cyrene Aristæi matri donatum, abeaque ἔννομον factam, hoc est legibus bene temperatam: legislatoris munere functus est Moses, atque id quidem in locis Cyrenaicæ proximis. Fertur Aristæus in Thraciam ad Bacchum esse profectus: Thraciam autem pro Palæstina poni; Bacchum, larvam esse Mosis, & ex superioribus, & ex sequentibus constat. Primum Aristæum Diis bovem immolasse a quibusdam traditum est; quod & de Cecrope, qui Moses est, tradidit Eusebius in Chronico; & quod Prometheo, qui Moses quoque est, ab aliis tribuitur: quia nempe Moses sacrificiorum rationem suos docuit; vel quod Vitulum aureum comminuerit. Ceos astri Sirii inclementia torrefactos sacris Jovi factis Aristæus sublevavit, & blandos Etesiarum flatus ad æstus mitigandos impetravit: Moses populares suos ad Nili ripas in miserabilem servitutem redactos, & sævissime habitos, libertatis compotes fecit, & in desertum ad sacra Deo facienda deduxit. Sirius autem idem est qui Nilus, ut supra monui: Æthiopibus Siris dicitur, teste Dionysio Periegete. Ubi perperam Eustathius nomen id Nilum a Sirio stella habuisse tradit, ὑπὸ κύνα γάρ φασιν, ὁ μέρος ὁ σείριος αἰγλή, πλημμύρει δ᾽ ὕδωρ, ἐν ἐπιπλῇ κυνὸς ἀναβαίνων. *Sub cane enim, inquiunt, cujus pars est stella Sirius, exundat Nilus, oriente Cane intumescens*: cum e contrario a Nilo Sirius stella nomen habeat; Nilus vero *Scichor* dicatur, a nigrore aquæ limo turbidæ, a Græcis Μέλας; a Latinis Melo. Unde Nili simulacra ex nigro lapide fiebant, aliorum fluviorum ex albo. Aristæum fingit Virgilius (k) matrem sub undis adiisse, rerum suarum jacturam, & calamitates conquestum: Moses flumine extractus cum Pharaone de gentis suæ miseriis expostulat. Aristæum medicinam, agriculturam, & vaticinandi artem Musæ docuerunt, ut discimus ex Apollonii Argonauticis (l), & Politicis Heraclidis: Propheta fuit Moses, & naturas rerum percalluit, fuit enim *eruditus omni sapientia Ægyptiorum*, ut habet Lucas in Actis (m); eumque ob medicinæ peritiam laudat Clemens Alexandrinus (n). Aristæum artes omnes tenuisse scribit Germanicus in Arateis Phœnomenis (o), & ab antiquis sub Aquarii signo cœlo consecratum credi; alii relatum eum esse narrant in Deorum numerum; propter res in usum generis humani, & commodum inventas, & dia ipsius reperta, quæ recenset Nonnus in Dionysiacis (p), unde & βιοσσόον, *vitæ servatorem* appellat: quam multis gentem suam hominesque universos beneficiis devinxerit Moses, supervacuum est exponere; hinc certe divinos honores apud Ethnicos consecutus est. In Hæmo

(a) Georg. I. & IV. (b) Lib. II. (c) Lib. IV. (d) Dion Lib. III. (e) Pyth. Od. IX. (f) Arg. Lib. II. (g) Lib. IV. (h) Theog. (i) Pyth. Od. cit. (k) IV. Georg. (l) Lib. II. (m) VII. 22. (n) Strom. I. Lib. I. (o) Cap. Aquar. (p) Lib. V.

Digitized by Google

mo monte ex hominum oculis evanuisse Aristæum refert Diodorus *(a)*: mortuus est Moses in monte Nebo: *& non cognovit homo sepulchrum ejus usque in præsentem diem (b)*.

Aristæus hic cum Aristæo Proconnesio sæpenumero confunditur, & res alterius alteri sæpe adscriptæ sunt, quemadmodum ostendam in propositione nona: Aristæum autem fuisse Philosophum, & de rerum natura scripsisse docet diserte Maximus Tyrius *(c)*: Philosophiæ totius principia, verasque rerum origines libris suis Moses consignavit; Philosophiæ inventorem eum prædicant Artapanus, & Eupolemus *(d)*, atque ob Philosophiæ peritiam laudatur a Clemente Alexandrino *(e)*. Præstigiator fuit Aristeas, ἀνὴρ γόης, ὡς τις ἄλλος *Vir præstigiator, si quis alius*; inquit Strabo *(f)*: propter prodigia a Mose in Ægypto edita, quibus Magos ipsos Ægyptius superavit: unde γόης (*præstigiator*) & ἀπατεὼν (*deceptor*) ab extraneis dictus, & creditus est, Josepho teste *(g)*. Inter vates futurorum præscientia celebratos ponitur a Clemente Alexandrino Aristeas: Mosis extant vaticinia. Homero antiquiorem Aristeam facit Tatianus *(h)*; multis quippe annis Homerum Moses præcessit. Quin & præceptor Homeri a nonnullis Aristeas creditus est, juxta testificationem Strabonis *(i)*, & Eustathii *(k)*: non pauca enim ex libris Mosis deprompta in Homero deprehendas, quod suo loco demonstravimus. Animam ponere, & sumere pro libitu Aristeam solitum veteres commenti sunt, vivumque sæpius apparuisse, cum mortuus putaretur: Moses in Nili profluentem demissus, & morti devotus, vivus exiit; idem, cum a Pharaone ad mortem quæreretur, *fugiens de conspectu ejus moratus est in terra Madian (l)*; cum mora deinde in monte facta periisse crederetur, salvus illæsusque descendit. Corpus denique Aristeæ, in fullonica defuncti, neutiquam quærentibus apparuit, uti neque illud Mosis, postquam in monte obiit.

XVIII. In Musæo Mosaicum inesse quippiam, vel nomen ipsum nos admonet: nam Numenius Pythagoreus *(m)* mentionem Mosis faciens, non aliter eum, quam Musæum appellat. Lunæ filium fuisse auctores sunt Pseudo-Orpheus apud Justinum *(n)*, & Eusebium *(o)*, & Hermesianax apud Athenæum *(p)*; idcirco, opinor, quod e Madianitide prodiit Moses ad Hebræos servitio liberandos. Atqui circumstantes Madianitidem gentes, & Madianitarum non pauci, Lunæ cultui erant dediti. Cubar eam appellabant, seu potius Cabar, hoc est *Magnam*, ut exponunt Euthymius *(q)*, & Cedrenus *(r)*; ab Hebræo *chabar*. Appellabant & Alilat, quod interpretatur Scaliger, *(s) Noctilucam*: Hebræi dixerunt *Lilith*: apud Herodotum *(t)* est ἀλίττα, & ἀλιλάτ; cujus religionis vestigia hodie etiam retinere Muhammedanos recte a Seldeno *(u)* observatum est. Sed de eo nos alibi. Propter diuturnam etiam illam Mosis in Arabia mansionem, Liber, quem Mosem esse constat, in Arabia educatus esse dictus est a Poëtis. Fertur & Ægyptios Musæus studiorum caussa adiisse: quod eruditus fuerit Moses omni sapientia Ægyptiorum. Musæo tribuitur Musices studium, ac Lyricæ poëseos: calluisse Mosem scribit Clemens Alexandrinus *(x)* ῥυθματικήν τε, καὶ ἁρμονικήν, ἔτι τε ἰατρικὴν ἅμα καὶ μουσικήν. *Numerorum musicorum, sonorumque scientiam, medicinam præterea, & musicam*: ac ejus certe hymni extant in Pentateucho. Orphei a quibusdam discipulus, a nonnullis imitator, ab aliis filius fuisse dicitur; Orpheum autem Mosem esse mox ostendam. Primus Musæus Theogoniam, & sphæram docuit, & ex uno omnia esse, in idque resolvi dixit, teste Diogene Laërtio *(y)*; quapropter Philosophus, & Theologus fuisse dicitur a Servio: hæc mirifice in Mosem conveniunt, qui mundi creationem, & rerum principia explicavit; qui de Deo, uno omnium auctore, ac fine, Deique colendi ritibus præclare disseruit; qui a Chaldæis denique, & Ægyptiis cœlestium motuum doctrinis accurate instructus est, ut habet Clemens Alexandrinus. Dicitur Musæus in bello Giganteo, a Gigantibus defecisse; ob bella a Mose adversus Ogum Basanitidis regem, aliosque Chananæorum gigantes

---

(a) Lib.IV. *(b)* Deut.XXXIV.6. *(c)* Differt.XXII. *(d)* Apud Euseb.Lib.IX. Præp.Evang. *(e)* Strom.1. *(f)* Lib.XIII. *(g)* Lib.II.contr.Ap. *(h)* Orat.adv.Gr. *(i)* Lib.XIV. *(k)* In Hom.Iliad.β. *(l)* Exod.II.15. XVIII. *Musæus, idem ac Moses.* *(m)* Lib.III. de bono, apud Euseb.Præp.Ev.Lib.VIII. *(n)* Paræn. *(o)* Præp. Ev.Lib.XIII.cap.12. *(p)* Lib.III. *(q)* Zic.Sarac. *(r)* Chr. *(s)* Not.in Fragm. *(t)* Lib.I.cap.131.& Lib.III. cap.8. *(u)* De Diis Syr. Synt.II. cap.4. *(x)* Strom.1. *(y)* Proœm.

gantes pro populo Dei feliciter gesta. Tres futurorum præscios vates simul commemorat Strabo (*a*), Orpheum, Musæum, & Mosem, qui tres unus, idemque sunt. Et Aristophanes (*b*) Musæum oracula, & expiationum ritus docuisse ait. Igitur χρησμὸς (*oracula*) sub Musæi nomine Onomacritus supposuit, & Onomacritum χρησμολόγον τε, καὶ διαθέτην χρησμῶν τῶ μυσαίυ. *Oraculorum interpretem, & oraculorum Musæi ordinatorem*, appellat Herodotus (*c*); & alibi quoque prædictorum quorumdam Musæi meminit. Floruisse vult Suidas (*d*) sub Cecrope secundo, in cujus ætatem conjiciunt Clemens Alexandrinus (*e*), & Eusebius (*f*) Liberum, & Perseum, & Amphionem. Hi autem expressæ sunt Mosis imagines, uti partim jam demonstratum a me est, partim mox demonstrabitur. Atqui ad ætatem primi Cecropis τῶ διφυῶς (*duplici natura præditi*) quem Mosem esse dixi, referenda ista erant. Sed Græci Chronologiam ad Mythologiam suam accommodarunt. Hic a me impetrare non possum, ut Turnebi (*g*), viri sane quam docti, puerilem errorem prætercam: mirari ait plerosque tam honorificam Musæi mentionem a Virgilio factam, Homeri prorsus nullam, ac propterea ipsi aliquam a Græcis livoris labem aspergi. Quasi vero Æneas in inferis nancisci potuerit Homerum, qui diu post Trojanum bellum natus est. Tam diversæ certe de Musæo hominum sententiç, quas agnovit, & conquestus est Servius (*h*), veritatem fabulis dissimulatam olent. Disconvenit de parentibus; nam alii Orphei, quidam Antiphemi, nonnulli Lunæ, aliqui Eumolpi, alii Thamiræ filium fuisse fingunt. Disconvenit de patria; alii quippe Eleusinium, aliqui Thracem, quidam Thebanum faciunt. De ætate disconvenit; alii enim Orphei æqualem, alii antiquiorem, quidam recentiorem statuunt. Desinam in præclaro Artapani (*i*) testimonio, qui disertis affirmat verbis, eum qui ab Hebræis Moses appellatus est, eumdem a Græcis Musæum esse nominatum, eumdemque Orphei præceptorem fuisse.

XIX. Ad Mosis etiam exemplar Orpheus ipse expressus est. Tempus convenit, nam ponitur Herculis æqualis, Josuæ videlicet ministri Mosis. Æqualis ponitur & Aristæi, & Musæi, & Persæi, & Liberi, quibus omnibus Moses unus adumbratur. Adscribuntur autē hi a Clemente Alexandrino (*k*), & Eusebio (*l*) Cecropis secundi ævo, cum ad ætatem primi Cecropis τῶ διφυῶς (*duplici natura præditi*) qui fuit Mosi, σύγχρονος (*æqualis*) verius pertineant. Quamobrem duos Orpheas finxerunt veteres, ut legimus apud Eustathium (*m*); quorum alter alterum undecim γενεαῖς (*generationibus*) præcesserit: quod postremum inter Argonautas, quorum pars magna fuit, vixisse accepistet; alterum autem longe vetustiorem esse suaderet ratio. Quod si juxta Herodotum (*n*), & Eustathium (*o*), aliosque complures, γενεὰν (*generationem*) statuamus annorum circiter triginta, & undecim τριακονταδας annorum (*spatia triginta annorum*) ab Argonautarum expeditione retro numeres, in tempora Mosaica incides. Idem fiet si a belli Trojani temporibus retro numerandi ducas initium; centum enim & viginti Moses explevit vitæ annos. Unde alii undecim ætatibus Trojano bello antiquiorem ponunt Orpheum. Nec inde abludunt, qui novem vixisse eum ætates volunt. Apertissime convenientiam ætatis demonstrat Artapanus in libro de Judæis (*p*), cum Orpheum Mosis discipulum fuisse scribit. Similis error in Minois, qui Moses est, assignando ævo a Tatiano (*q*) admissus est: cum enim undecima ætate, ἑνδεκάτῃ γενεᾷ, post Inachum floruisse tradit, cum Mosis æqualem Inachum statuerit. Merito ergo Orpheum, Linum quoque, & Musæum, Theologorum omnium primos, ac vetustissimos a Græcis haberi scribit Eusebius (*r*). Poëtarum omnium antiquissimum Orpheum appellant, Jamblichus (*s*), & Lactantius (*t*); & Theodoretus (*u*); ipsique adscriptos libros, antiquitatis esse divinæ scribit Arnobius (*x*); & neminem eum habuisse quem imitaretur, Plutarchus (*y*) asseverat. Minime ab hac opinione discrepat Suidas (*z*), cum

(*a*) Lib. XVI. (*b*) Ran. Act. IV. sc. 2. (*c*) Lib. VII. cap. 6. & Lib. VIII. cap. 96. (*d*) In Μυσαῖος. (*e*) Str. 1. (*f*) Chron. Lib. II. (*g*) Adv. Lib. LXXXVIII. cap. 46. (*h*) In Virg. Æn. VI. (*i*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. IX. *XIX. Orpheus, idem ac Moses.* (*k*) Strom. 1. (*l*) Chr. (*m*) In Hom. Il. β. (*n*) Lib. II. (*o*) In Hom. Il. α. (*p*) Apud Euseb. Præp. Lib. IX. cap. 27. (*q*) Orat. contr. gent. & apud Euseb. Præp. Ev. Lib. X. cap. 11. (*r*) Eod. Lib. IX. cap. 4. (*s*) De Vit. Pyth. cap. 34. (*t*) Lib. I. Inst. cap. 4. (*u*) Serm. II. de princ. (*x*) Lib. V. (*y*) De music. (*z*) In Ὀρφεύς.

cum Oeagrum Orphei patrem ab Atlante quintum facit, ac Orpheum proinde sextum. Nam sic Atlantem inter & Orpheum quinque intererunt γενεαὶ (*generationes*), sive anni centum & quinquaginta, quod circiter ponunt Chronologi Atlantem inter, & Mosem. Arcadem fuisse putant nonnulli, quod & de Mercurio, & de Pane traditum est, quorum uterque Moses est. Thrax tamen fuisse vulgo creditur: Mercurii enim, quem & Mosem esse constat ex superioribus, sacra in Thraciam penetrasse, mihi docuisse videor. Hanc præterea opinionis hujus valde probabilem caussam reperio. Dixi supra Minoëm, qui Moses est, Cretæ regem fuisse dictum, quod Palæstini *choretbim* dicerentur. Ex hac voce facile prodiit vox altera *thorecbim*, transpositis literis, quod ipsissimum Thracum nomen est. Atque inde factum puto, ut Eumolpus quoque, & Musæus, quos Mosis speciem tulisse mox patefaciam, & Proteus de quo idem demonstratum est, Thraces ab aliquibus habiti sint. Factum & hinc, ut primi religionũ auctores dicti sint Cretenses. Hinc factum etiam, ut Aristæus, alter Moses, in Thraciam ad Bacchum, alterum itidem Mosem, ivisse a Diodoro (*a*) dictus sit, ab eoque Orgiorum sacris fuisse initiatus, & in Hæmo Thraciæ monte ex hominum oculis evanuisse. Factum hinc quoque, ut Bacchus appellatus sit Sabazius a Sabis gente Thracica, quemadmodum perhibet Eustathius ad Dionysii Periegesin; & post debellatos Lycurgum Thracum regem, Thracesque ipsos, regem ipsis Tharopem præfecisse dictus sit, Orgiorumque ritus eum edocuisse, quos Oeagro filio deinde Tharops, Orpheo filio Oeagrus tradiderit. Horum auctorem Diodorum (*b*) habeo, qui subjungit Poëtas quosdam, & in iis Antimachum, dicere, non Thracum regem, sed Arabum Lycurgum fuisse. Unde colligere possumus Thracum nomen, gentis alterius Judæis proximæ nomen extrusisse. Hinc factum denique, ut scripserit Hermippus (*c*) Pythagoram Judæorum, & Tracum opinionibus fuisse imbutum. Quid quod, & Odomantes, gens Thracica, Judæi dicuntur in Scholiis Aristophanis (*d*). Filius Apollinis habetur Orpheus, Mosis itidem personati. Orphei nomen non multum recedit a nomine Osarsiph, quod Mosi tribuit Manethos (*e*), & nos supra *Solis Speculatorem* exposuimus: quippe Astrologiæ studiis ab Orpheo primum institutos esse Græcos Lucianus (*f*) affirmat; primus & cœlorum harmoniam deprehendisse fertur, auctore Servio (*g*). Narrat Eustathius (*h*) Orpheum primo circulatorem fuisse, & collecta demum valida hominum manu, magnam sibi potentiam comparasse: Moses locis plerisque peragratis rediit tandem ad suos, assumtoque Aarone *Venerunt simul, & congregaverunt cunctos seniores filiorum Israël* (*i*), totiq; deinde Hebræorum genti præfuit, & summo quidem jure, ac vere regio. Quocirca Philoni (*k*), & Clementi Alexandrino (*l*) merito Moses appellatur rex, & legislator; & a Thermuthi Pharaonis filia, non adoptatum solum, sed & in paterni regni successionem eductum fuisse ait Josephus (*m*); & ab Æthiopibus ut regem fuisse observatum scripsit Pseudo-Eustathius in Hexaëmeron: & R. Bechai, ut Mosem Regem fuisse probet, ei illud Geneseos (*n*) accommodat: *Et ad eum erit aggregatio populorum*; & hoc quoque Deuteronomii (*o*): *Erit apud rectissimum Rex congregatis principibus populi, cum tribubus Israël*. Hinc ergo Orpheus in Thracia regnasse dictus est. Hunc tiaram auream capite gestantem exhibent Philostratus (*p*), & Callistratus (*q*); quod Moses fratri suo Aaroni, cum quo sæpe confunditur, cidarim lamina aurea instructam concinnarit. Sacerdotem appellat Orpheum Virgilius (*r*), quod Levitici generis fuerit Moses. Ægyptum se adiisse prædicat Orpheus in adscriptis illi Argonauticis; nec non reconditas hausit Ægyptiorum disciplinas: produnt enim memoriæ veteres illuc erudiendi caussa fuisse profectos e priscis Græcis plerosque, qui ad doctrinæ non vulgaris laudem aspirarent; ut supra jam monui. Atque idipsum de Musæo etiam finxerunt, quem Mosem esse demonstravi. At Theodoretus (*s*), non ab Ægyptiis solum, sed ab Hebræis etiam veritatem hos accepisse docet. Ægyptius vero fuit Moses, *& eruditus omni sapientia Ægyptio-*

(*a*) Lib. IV. (*b*) Lib. III. (*c*) Apud Joseph. Lib. I. contr. Ap. (*d*) In Acharn. (*e*) Apud Joseph. Loc. cit. (*f*) De Astrol. (*g*) In Virg. Æn. VI. (*h*) In Hom. Il. α. (*i*) Exod. IV. 29. (*k*) De Vit. Mos. Lib. III. (*l*) Strom. 2. (*m*) Antiq. Lib. II. cap. 5. (*n*) XLIX. 10. (*o*) XXXIII. 5. (*p*) Vit. Apoll. Lib. I. cap. 18. & Jun. Icon. (*q*) In Stat. (*r*) Æn. VI. (*s*) Serm. 1. de fide: & Serm. 2. de princip.

ptiorum (*a*). Magna igitur doctrinarum omnium laus Orpheo tributa est, ac Astronomiæ præsertim, ut dixi. Idem & poëtica facultate floruit. Summa vero ejus fuit in Musicis, ac Lyræ cantu præstantia; quo nomine celebratum quoque supra diximus Mosem, & cujus geminus extat Hymnus; unde & Hymnos Orpheus scripsisse dicitur apud Suidam (*b*), & Hymni ejus nomine inscripti circumferuntur. Nec de nihilo est, quod cum Poëtarum vetustissimus ab aliquibus fingatur Orpheus, alii poëticæ artis inventorem faciunt Mercurium, alii Osiridem; quippe his tribus unus notatur Moses. Singularem fuisse ajunt Orphei in Philosophiæ studiis eruditionem. Philosophorum omniũ antiquissimus fuit Moses, ut qui veras mundi origines primus in literas retulerit. Quapropter Eusebius (*c*) ad annum ab Abrahamo 467. *Moyses*, inquit, *Ægyptum derelinquens in eremo philosophatur*: & Eupolemus (*d*) primum sapientem ait Mosem fuisse. Tantum in Theologicis nomen adeptus esse fertur Orpheus, ut a suis Theologus cognomento appellatus sit, ab aliis ἱεροφάντης (*sacrorum interpres*), & ejus Theologia Mystagogia, & ἱερολογία (*Dissertatio de rebus sacris*) a Luciano (*e*), Clemente Alexandrino (*f*), & Proclo Diadocho (*g*) celebrentur: primumque invenisse scribant Aristophanes (*h*), & Pausanias (*i*), quomodo Diis initia fierent, expiarentur scelera, curarentur morbi, & Deorum ira placaretur. Hæc Orpheum ab Idæis Dactylis accepisse Diodorus (*k*) affirmat: Idæos autem Judæorum progenitores fuisse, imo Judæos ipsos, & Tacitus, & veterum crediderunt complures, & nos supra docuimus. Primus quoque Bacchi Orgia ab Ægyptiis accepta transtulit in Græciam, quæ Orphica ab eo sunt dicta. Addit Lucianus (*l*) non dilucide hæc ipsum explanasse inter suos, sed mysteriis occultasse. Quamobrem Diagoram impietatis notatum fuisse scribit Athenagoras (*m*), quod vulgarit doctrinam Orphei, quæ Arcana esse debebat & in arcano tradi. Unde Proclus (*n*) Orphicum de rebus divinis disserendi modum, eum esse ait, qui sit per symbola; quem cum tenuerit Pythagoras, dictum fuisse testatur Jamblichus (*o*), ζηλωτὴν τῆς ὀρφέως ἑρμηνείας τε καὶ διαθέσεως: *Imitatorem modi, quem in interpretando & constituendis rebus tenuit Orpheus.* Idem de Mosis doctrina Ethnici senserunt, & ejus volumen arcanum esse dixerunt. Quid quod & Panathenæa, & Thesmophoria, & Eleusinia Athenas eum detulisse Theodoretus (*p*) asseverat, & Isidis, ac Osiridis sacra in Cereris, & Liberi orgia convertisse; testesque citat Plutarchum, Diodorum, & Demosthenem. Quibus significatur totam Græcorum Theologiam, fabularum figmentis infuscatam, a Mose provenisse; qui quam peritus fuerit symbolicæ Philosophiæ, discere licet ex libro primo Stromatum Clementis Alexandrini. Scripsisse se Orpheus ait in suppositititiis Argonauticis, de Chao, de Jovis cultu, & de sacrificiis ἱλαστικοῖς (*quæ fiunt propitiandi causa*:) adscribuntur ei quoque a Tzetze (*q*) Ephemerides, & Dodecaeterides; quo respexisse opinor Moschodulum, & Proclum, Hesiodi interpretes (*r*), cum de bonis & malis diebus scripsisse Orpheum dixerunt. Quin etiam tabulas ab eo descriptas commemorat Euripides in Alcesti: & qui Scholiis eum succinxit scribit in Hecubam, in Hæmo monte extitisse Orphei commentarios, tabulis inscriptos. Mosi manifesto hæc congruunt, qui Leges divinas in Tabulis exaratas proposuit, festa solennia suis assignavit temporibus, sacrorum ritus sanxit, & rerum principia posteris prodidit. At quæ ex Orpheo attulerunt Aristobulus Peripateticus apud Eusebium (*s*), Justinus (*t*), Clemens Alexandrinus (*u*), Cyrillus (*x*), & alii, ea prorsus videntur a veteribus Christianis conficta, & ex sacrorum Codicum segminibus consuta: neque verum est Orpheum, postquam πολυθεότητα (*doctrinam de multis Diis*) dedidicisset, & Mosis doctrina fuisset imbutus, hæc scripsisse; quod putavit Justinus, & Cyrillo persuasit, & suppositititiis carminibus conare probatus est. Mimum aperiunt ea quæ de Orpheo refert Suidas; ex cujus ἀπὸ ξεβλημέναις (*suppositititis*) scriptionibus περὶ θεογνωσίας (*de cognitione Dei*) ea depromit de rerum primor-

(*a*) Act. VII. 22. (*b*) In Ὀρφεύς. (*c*) Chr. (*d*) Apud Clem. Alex. Strom. 1. & Euseb. Præp. Evang. Lib. IX. cap. 26. (*e*) De Astrol. (*f*) Strom. 6. (*g*) Plat. Theol. Lib. IV. cap. 5. & Lib. VI. cap 8. (*h*) Ran. Act. IV. sc. 2. (*i*) Bœot. (*k*) Lib. V. (*l*) De Astrol. (*m*) Legat. (*n*) Lib. I. cap. 4. (*o*) De Vit. Pyth. cap. 28. (*p*) Serm. 2. de fide. (*q*) Chil. XII. Hist. 399. (*r*) In Hesiod. ἡμέρ. (*s*) Præp. Evang. Lib. XIII. (*t*) In Paræn. & de Monarchia. (*u*) Strom. 5. (*x*) Lib. I. contr. Jul.

Digitized by Google

mordiis & fabricatione mundi, de summo omnium opifice, de Sanctissima Trinitate, de hominis creatione, & animæ origine, quæ ex Christianorum scholis prorsus videntur esse profecta. Ejusdem sunt commatis, quæ apud Patres proxime laudatos Orphei nomen ferunt. Moses illic appellatur ὑδρογενής, (*aquis genitus*) hoc est, *aquis ortus*; illic Legis Mosi a Deo traditæ, & duabus inscriptæ Tabulis fit mentio; tum verbi Dei, quo conditus est orbis, & πλασυργίας (*formaturæ*) hominis, & infusionis animæ ratione pollentis in humanum corpus; commemoratur illic & Chaos, & tenebræ rebus omnibus incubantes, & lux deinde orta, & nox prior die; tum & Unigena quidam Chaldæis oriundus, cui soli mortalium omnium videndum se Deus permiserit. Tam insabre hæc interpolata sunt, ut fraus manifesta sit, suamque novitatem prodat. Veteres enim qui Mosis scrinia compilabant, parce id faciebant & sobrie, scite etiam & industrie; hic intemperanter & media luce grassatur. Cæterum quando rerum series eo loci nos deduxit, quæramus obiter quis sit ille Unigena. Clemens Alexandrinus (*a*) eum vel Abrahamum esse conjectat, vel filium ejus Isaacum. At unigena non fuit Abrahamus, qui fratres habuit Nachor, & Aran; neque rerum cœlestium ac naturalium peritia claruisse fertur Isaacus, quod istic de illo unigena prædicatur. Ego intelligo Mosem, posse censeo, qui quanquam unigena non fuit, unigena tamen ab exoticis quibusdam gentibus habitus est; velut ab iis qui sub Adonidis eum, aut Zoroastris simulacro expresserunt. Omnibus autem Ægyptiorum disciplinis fuit innutritus, proindeque Astronomiæ, cujus studio plurimum delectata est Ægyptus, ut sæpius jam notavi. Verumtamen id dubium relinquo; nam nec eorum penitus improbo sententiam, qui hæc post Clementem referunt ad Abrahamum: ei enim adscripta est a Beroso (*b*), & Eupolemo, & Artapano (*c*), Astronomiæ inventio; & de eo ait Dominus apud Isaiam: *Quia unum vocavi eum*: & ad eum Jonathan, & Jonathanem secuti Hebræi referunt istud Malachiæ (*d*): *Nonne unus fecit, & residuum spiritus ejus est? & quid unus quærit, nisi semen Dei?* Et de eo sic Apostolus ad Hebræos (*e*): *Propter quod & ab uno orti sunt, (& hoc emortuo) tanquam sidera cœli in multitudinem.* Unde μονογενὴς (*Unigena*) dictus videri potest: quamquam *abbad* dicitur Abrahamus (*f*), hoc est *Unus*, non *iabbid Unigena*. Itaque unus est ratione ἀπογόνων (*posterorum*), qui innumeri ex uno illo prodierunt; non vero ratione ὁμογόνων (*congenerum*); quod tamen necesse erat, ut *Unus* exponi posset μονογενὴς (*Unigena*). Adde & illud Ezechielis (*g*): *Unus erat Abraham, & possedit terram*: & hoc ex Pseudo-Esdrinis (*h*): *Et demonstrasti ei soli voluntatem tuam*. Prisca vero illa Argonautica, Orphei sunt cujusdam Crotoniatæ, quem Suidas (*i*) Pisistrati temporibus floruisse docet. Hymnos autem, & librum de lapidibus sibi vindicat Onomacritus, Pisistrati itidem æqualis. Testes sunt Tatianus (*k*), & Suidas. Quemadmodum enim sub Musæi nomine χρησμοὺς (*oracula*) ediderat, ut perhibent Herodotus (*l*), & Clemens Alexandrinus (*m*); ita & sub Orphei nomine has scriptiones lucubravit. Sed ad rem. Vaticinia in Ægypto a se edita esse profitetur Orpheus in Argonauticis, quod vere præstitit Moses. Itaque inter gnaros futurorum vates, Orpheum, Musæum, & Mosem Strabo (*n*) collocavit; veriusque dixit Celsus (*o*) quam censuit, cum Orpheum *haud dubie sancto afflatum fuisse spiritu*, ὁμολογουμένως ὁσίῳ χρησάμενον πνεύματι affirmavit. Lyra a Mercurio inventa, ab Apolline Orpheo tradita est; quippe unus Moses tribus his exprimitur: propthereaque in cœlum translata esse fertur Orphei lyra, quod Dei laudes Hymnis suis Moses concelebrarit. Feras cantu mansuefacere dictum esse Orpheum testatur Horatius (*p*), quod sylvestres homines victu fœdo, & cædibus deterruerit: quo Mosis in Israëlitis deliniendis, & ad obsequium suum flectendis, ac per deserta circumducendis notatur industria, & eloquentiæ vis ad persuadendum efficax. Grandinem & nives de cœlo ruentes repressisse Orpheum, fluvios cantu moratum esse, & mare quoque pacasse finxerunt, ob Ægyptiaca prodigia, & Rubri maris sinus Israëlitis patefactos. Leges etiam, itidem ut Moses, Orpheus scripsisse fer-

(*a*) Strom. 5. (*b*) Apud Joseph. Antiq. Lib. I. cap. 8. (*c*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. IX. (*d*) II. 15. (*e*) XI. 12. (*f*) Isa. LI. 2. (*g*) XXXIII. 24. (*h*) 4. Esdr. III. 14. (*i*) In Ὀρφεύς. (*k*) Or. contr. gent. (*l*) Lib. VII. cap. 6. (*m*) Strom. 1. (*n*) Lib. XVI. (*o*) Apud Orig. contr. Cels. Lib. VII. (*p*) De art. poët.

fertur: multaque vitæ utilia, regendisque hominibus commoda reperisse. Magiæ scientissimus dicitur fuisse Orpheus, & Idæorum Dactylorum occultis artibus institutus; atque hinc etiam nomen habuisse acute & erudite conjectat vir florentissimæ doctrinæ Stephanus Monachius; nimirum ab *Orphon*, quod Arabibus Magum notat: & hinc quoque est quod Euridicen incantamentis ab eo fuisse vitæ restitutam contendit Tzetzes (*a*): nempe quod Magorum Ægyptiorum præstigias eluserit Moses, omnemque eorum industriam superarit. Quamobrem & Mosem, ὡς γόητα & ἀπατεῶνα, *ut præstigiatorem & fallacem*, nonnulli calumniati sunt. Orpheo denuntiat Jason, in Argonauticis, fine eo in Colchidem pervenire non posse Argonautas: quippe Israëlitis Chananæam adeundi auctor & dux Moses fuit (*b*). Quemadmodum Bacchus matrem Jovis ignibus necatam, ita uxorem serpentis morsu interemtam Orpheus ad vitam revocavit; an quod Moses Israëlitas serpentium morsibus infestatos, excitato Serpente æneo, incolumes præstitit? an quod Mariam sororem lepris laborantem sanavit? Ad inferos bis adiisse dicitur Orpheus; quod & infans in Nilum tanquam periturus abjectus sit Moses, & quod propter diuturnam in monte cum Deo peractam moram periisse creditus sit. Quidam Orpheum fulmine a Jove percussum interiisse volunt; argumento ducto vel a fulguribus & tonitribus grandine mistis, quæ ad domandam Pharaonis contumaciam Moses extensa virga de cœlo elicuisse memoratur in Exodo (*c*); vel ab iis in quibus Sinai montis vertex perstrepebat, cum Deum Moses alloqueretur. Discerptus tamen a Bacchantibus vulgo dicitur, ut Osiris altera Mosis effigies a Typhone. Caput Orphei in Hebrum fluvium projectum fuisse fertur, quod profluenti Nili Moses infans commissus sit. Unde & Œagri fluvii filius dictus est. Caput Orphei revulsum a cervice fabulantur fuisse loquax, & consultum de futuris veridica responsa dedisse: fortasse quod Moses, Propheta ut erat, in libris suis superstitibus, & futurorum prænuntiis, tanquam in re præsenti loqui visus sit. Latet & ænei Serpentis historia in fabula, quam narrat Ovidius (*d*) de serpente, qui caput Orphei dentibus invadens ab Apolline in lapidem mutatus est. Orphei mortem infinitis fletibus Bistonides feminæ prosecutæ sunt, ut scriptum extat in Anthologia (*e*). Quotannis similiter Adonin, quem Mosem esse ostendimus, mulieres lugebant. Mosem *fleverunt filii Israël in campestribus Moab triginta diebus* (*f*). In Olympo monte, juxta Pausaniam (*g*), & alios (*h*), sepultus est Orpheus: Moses in monte Nebo obiit. Quid plura, cum scenam hanc omnem aperte retegat Aristoteles, quem scripsisse testificatur Cicero (*i*), Orpheum numquam fuisse? Ejusdem assertorem sententiæ Dionysium quemdam citat Suidas (*k*). Sed & Androtion apud Ælianum (*l*), docet nullam literarum notitiam Thracas habuisse; imo vero literis uti in rebus turpissimis habuisse; unde colligit, male inter sapientes recenseri Orpheum, ipsique adscripta carmina esse supposititia. At si minus literarum, Musices certe valde studiosos fuisse Thraces perhibet Strabo (*m*), Musarumque cultui deditos, ab iisque profectam esse Musicam; vetustissimosque Musicos, Orpheum, Musæum, Thamyrin, & Eumolpum, Thraces fuisse. In quibus falsa veris permista sunt; & Thracum, ac Palæstinorum confusa est notitia: sed ita tamen, ut liquido appareat supposititium esse Orpheum, & quæcunque de eo fabulas Mythologi referunt, mutato nomine de Mose narrari.

XX. Multa Linus cum Orpheo communia habet; tempus, parentes: nam Mercurio natum Linum quidam statuunt, alii Apolline; quapropter & Orphei fratrem fuisse tradit Apollodorus (*n*). Sapientia commendatur uterque; & cum eos collocet inter sapientes Celsus apud Origenem (*o*), tum Lino primum locum tribuit. Scripsisse dicitur uterque de rerum principiis. Linum quidem memorant Diogenes Laërtius (*p*), & Johannes Tzetzes (*q*), de mundi ortu, de plantarum, animaliumque generationibus scripsisse, atq; hoc Poëmatum suorum exordium fecisse:

Ἦν ποτέ τοι χρόνος οὗτος, ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.
Fuit aliquando tempus illud, cum omnia simul orta sunt.

quod

(*a*) Ch. II Hist. 54. (*b*) Joseph. Lib. II. contr. Ap. (*c*) IX. 23. (*d*) Met. Lib. II. (*e*) Lib. III. cap. 25. Epig. 10. (*f*) Deut. XXXIV. 8. (*g*) Bœot. (*h*) Antip. Ant. Lib. III. cap. 25. Ep. 9. (*i*) Lib. I. de natura Deor. (*k*) In Ὀρφεύς. (*l*) Var. Hist. Lib. VIII. cap. 6. (*m*) Lib. IX. & X. *XX. Linus, idem ac Moses.* (*n*) Lib. II. (*o*) Lib. I. contr. Cels. (*p*) Prooem. (*q*) In Hesiod. ἔργ.

quod Mosaicæ Geneseos exordio simillimum est. Versus utrique falso sunt adscripti; nec enim ullos vel scripsisse Linum, vel ad posteros pervenisse retur Pausanias (*a*). Theologus uterque, & de rebus Theologicis scripsisse fertur: nam de Lino id Servius (*b*) asseverat. Poëta uterque: musicus quoque, musices inventor, & citharœdas. Quæ tribuitur ipsi lyræ repertæ laus, eamdem ab aliis concedi Orpheo, ab aliis Amphioni, quem Mosem quoque personatum esse ostendam, Plinius (*c*) docet. Vaticinator uterque, & fatidicus: talem quippe fuisse Linum Servii (*d*) sententia est. Orphei denique præceptor Linus fuisse dicitur. Maximis uterque lamentis, & planctibus post mortem comploratus est. Unde & lugubre quoddam cantionis genus Ægyptiis, & Græcis *Linus* dictum est. Unde & Hesiodus apud Eustathium (*e*), ait cantores omnes, & citharœdos in conviviis, & tripudiis a Lini deploratione ordiri, & in eadem finire. Quod & ab Ægyptiis fiebat. Atque hæc quidem omnia ut Mosi conveniant, proxime demonstravi. Sed & alia quædam sibi propria habet Linus, quibus etiam Moses esse approbatur. Ægyptium fuisse narrat Herodotus (*f*), & nomen Ægyptium habuisse, *Maneros*: in quo vestigia agnosco nominum, Monimos, & Monios, quibus Moses affectus est, inserta canina litera, vel extrita, uti sæpe fit. Primi Dionysi res gestas Pelasgicis literis descripsisse Linum testatur Diodorus (*g*). Atqui Dyonisus ille fuit Moses. Ergo id sibi vult, Mosem gesta Mosis descripsisse; quod verissimum est. Pelasgicæ literæ barbaræ erant, uti testis est Herodotus (*h*), & Græcis ignorabiles, perinde ut Hebraicæ. Itaque in discernendis illis errare promtum fuit. Atqui legimus apud Suidam (*i*), primum Linum ex Phœnice in Græciam literas intulisse: unde credi posset Phœniciis literis, quas callebat, Dionysi historiam consignasse. Verum res aliter se habet: eo quippe intelligendum est, Hebraica lingua, quæ Phœniciæ proxima, & persimilis erat, Mosis historiam a Mose ipso fuisse exaratam. Cæterum auctor est Eupolemus apud Clementem (*k*), & Eusebium (*l*), & sic senserunt Ethnicorum plerique, Hebraicæ historiæ parum consulti, a Mose Judæos literas accepisse, ab his Phœnices, ab istis deinde Græcos: & nos præterea notavimus literarum usum Mercurio suo, qui Moses est, Ægyptios acceptum referre. Herculis præceptor fuisse fertur Linus: Josuam Herculem esse suo docebimus loco. En tibi vero Mosem Josuæ præcepta tradentem in libro Numerorum (*m*): *dixitque Dominus ad eum: (* Mosem *) Tolle Josue filium Nun, virum, in quo est spiritus, & pone manum tuam super eum: qui stabit coram Eleazaro Sacerdote, & omni multitudine: & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ*. In Deuteronomio (*n*) etiam sic Deus ad Mosem: *Præcipe Josue, & corrobora eum, atque conforta*. Ex Lino denique versus quosdam affert Aristobulus apud Eusebium (*o*), Mosaica doctrina imbutos. Veluti ille est: *ἑβδομάτῃ δή οἱ τετελεσμένα πάντα τέτυκται, Septimo autem die perfecta ei omnia fuere*. Haud equidem credo versus illos esse genuinos, qui Linum ipsum fictum esse sciam: ex iis tamen apparet, quicunque eos affinxit Lino, hunc habuisse persuasum, eadem Linum, ac Mosem de mundi origine sensisse.

XXI. Cum Orpheo etiam, ac Lino communia multa habet Amphion. Æquales fuerunt, ut ex Eusebii Canonibus intelligitur. Mercurii filium faciunt Amphionem nonnulli; quod & de aliis duobus itidem dictum est. Lyræ cantu hi tres nobilitati sunt. Lyram ab Apolline Orpheum, & Amphionem ajunt accepisse. Inventio citharæ Orpheo a quibusdam, ab aliis Lino, Amphioni a nonnullis addicitur, teste Plinio (*p*). Orpheus apud Philostratum (*q*) tiaram gestat, Amphion mitram. Jasoni ad Colchicam expeditionem nomen dedit uterque. Quod feros homines, & agrestes uterque ad mitiores vitæ cultus traduxerit; feras ille, hic saxa movere cantu, & allicere a fabularum scriptoribus dictus est. Utrique magicarum artium peritia tribuitur; nam de Amphione tradunt id quidem Pausanias (*r*), & Clemens Alexandrinus (*s*). Regia uterque dignitate præditus fuit: de Amphione certe testificatur Tzetzes (*t*). Pari fato occubuere Linus, & Am-

(*a*) Bœot. & Arcad. (*b*) In Virg. Ecl. IV. (*c*) Lib. VII. cap. 56. (*d*) In Virg. Ecl. VI. (*e*) In Hom. Il. σ. (*f*) Lib. II. cap. 79. (*g*) Lib III. (*h*) Lib. I. cap. 57. (*i*) In Λίνῳ. (*k*) Strom. 1. (*l*) Præp. Evang. Lib. VIII. (*m*) XXVII. 18. (*n*) III. 28. (*o*) Præp. Evang. Lib. XIII. *XXI. Amphion, idem ac Moses.* (*p*) Lib. VII. cap. 56. (*q*) Imag. Lib. I. (*r*) Eliac. (*s*) Protrept. (*t*) Ch. I. Hist. 23.

Amphion, Apollinis sagittis confossi, quod se illi æquassent. Quippini, qui Apollo ipse erant, Moses videlicet? Quibus autem rebus Amphioni cum Orpheo, & Lino convenit; iisdem fere Orpheo, & Lino cum Mose convenire probavimus, unde efficitur iisdem quoque Amphionis, & Mosis convenientiam argumentis comprobari. Huc adde, & unicum fuisse Amphionis fratrem Zethum, unicum Mosis Aaronem; utrumque in cunis expositum; Antiope Amphionis matri patrem ab Homero (*a*) assignari Asopum fluvium, quemadmodum & Æginæ matri Æaci, qui Moses est, pater idem assignatur, ut supra docui; quod in fluvium Moses a matre missus sit; Amphionem a patre Jove institutum, citharæ cantum reperisse, ut apud Plutarchum (*b*) tradit Heraclides; quemadmodum Moses a Deo præceptis instructus eximia inventa protulit; juxta alios, discipulum Mercurii fuisse Amphionem, lyramque ab eo, atque alia præclara dona accepisse; ac primum aram Mercurio excitasse. Quibus cognoscitur quanta Mercurium inter & Amphionem intercesserit necessitudo, & affinitas, tanta certe, quanta esse potuit maxima, adeout unus idemque essent, nempe Moses.

XXII. En tibi rursum Mosem in Eumolpo: nam & tempora consentiunt; filius quippe, vel juxta alios pater Musæi fuisse fingitur, & Orphei discipulus, quos Mosem ipsum esse diximus. Herculem fidibus docuit, juxta Theocritum (*c*), quod alii Lino tribuunt; quippe Josuam, qui ut dixi Hercules est, præceptis Moses informavit. Eamdem ob caussam Eleusiniis Cereris sacris initiatum ab Eumolpo Herculem, & cæsi Centauri crimine purgatum, priusquam ad inferos Cerberum abducturus descenderet, Mythologi scribunt. In quo sane aliud dissimulatur Mosaicarum rerum mysterium. Ceres quippe legum inventrix, legifera, & θεσμοφόρος est: Moses autem legumlator cum artibus suis, administrandæ nimirum Reipublicæ, populorumque regendorum præceptis Josuam imbueret, Cereris enim sacris initiasse dictus est, non Thesmophoriis quidem, at Eleusiniis: nec enim in fabulis suis concinnandis accuratam convenientiam fabularum architecti sectabantur. Indidem est, quod & Bacchum, & Æsculapium, qui Mosis effigiem gerunt, ad eadem sacra admissos finxerunt. Inde quoque est, quod non Eumolpo, sed Musæo, qui Moses quoque est, Eleusinia adscribit Tertullianus (*d*). Est apud Apollodorum, Chionen Boreæ filiam, cum Eumolpum ex Neptuno clam patre suscepisset, veritam patris iram, infantem in mare dejecisse; at exceptum eum in Æthiopam detulisse Neptunum, & Benthesicyme filiæ suæ, & Amphitrites alendam mandasse: viriles autem assecuto annos virum Benthesicymes filiarum alteram nuptui dedisse; (Sic enim legenda, & emendanda sunt verba Apollodori, quæ in editis libris vitiata sunt: καὶ δίδωσι Βενθεσικύμῃ τρέφειν αὐτοῦ θυγατρὶ καὶ Ἀμφιτρίτης· ὡς δὲ ἐτελειώθη, αὐτῷ ὁ Βενθεσικύμης ἀνὴρ τὴν ἑτέραν αὐτοῦ τῶν θυγατέρων δίδωσι·) cum is autem uxoris suæ sorori vim postmodum inferre parasset, in exilium pulsum ad Tegyrium Thracum regem abiisse, ipsiusque filiam filio suo sumsisse uxorem, ac ei demum in regnum successisse. Hæc e Mosis historia manifeste profluunt. Traditum quippe est a Josepho (*e*), & auctore Hypomnematis in Hexaëmeron, quod Eustathio adscribitur, Mosem qui a matre in Nilo fuerat expositus, indeque a Pharaonis filia extractus, Ægyptiis bellum adversus Æthiopas moventibus fuisse a Rege præfectum; qui cũ maximis cladibus attrivisset Æthiopas, & in urbem Saba compulsos obsidione cinxisset, Tharbin Æthiopum regis filiam, forma viri, & virtute captam, misisse ad eum servorum fidissimos, qui de nuptiis pacificerentur; accepisse illum conditionem, ea lege, si urbs sibi traderetur; nec facta dictis abfuisse: reducem deinde, cum paratas sibi ab Ægyptiis intellexisset insidias, fugisse in Arabiam ad Jethro, quem Josephus (*f*) ἰεθεγλαῖον appellat, & cujus nomen a Tegyrii nomine non multum abludit, ejusque filiam duxisse. Quod additur vero in regnum ipsi successisse, id quoque Mosi convenit, quem Thermuthis Pharaonis filia Patris successorem esse optabat. Pater huic quoque videtur assignari Neptunus, ob transmissum prodigialiter mare Rubrum. Duo filii Eumolpo fuerunt, Dairas, & Immarus; duo Mosi; & In

(*a*) Il.?. (*b*) De Music. *XXII. Eumolpus, idem ac Moses.* (*c*) Heraclisc. (*d*) Apolog.cap.21. (*e*) Antiq. Lib.II.cap.5. (*f*) Eod.cap.6.

in Immaro Amramum Mosis patrem agnoscis, cujus nomen in Imbramus, Imbras, Immarus, Hermes recoctum est. Graeci autem, ut saepius monui, exoticarum rerum non satis consulti, patrum, filiorum, fratrum, sororum, & uxorum nomina, non satis accurate distinguebant. Praeterea pastorem fuisse Eumolpum docent Clemens (a), & Arnobius (b); Musicam calluit; Philosophus fuit, Luciano (c) auctore: quae omnia in Mose jam ante reperimus. Nec me fugit duos Eumolpos distingui a Suida (d), quorum alter alterum aetate praecessei it: verum confunduntur ab Euripide in Phoenissis, & ab Apollodoro (e). Et vero Eumolpus ille Neptuni filius, Chionen matrem habuit; Chiones fratres fuerunt Zetes, & Calais, qui erant ex Argonautis; quorum temporibus vixisse fingitur alter Eumolpus Musaei filius, vel pater, Orphei discipulus.

XXIII. Quin & Tiresiam Mosem esse ajo. Fuit ille Baccho, & Eumolpo aequalis. Uterque autem Moses est. Sua opera victoriam de Eumolpo Athenienses reportasse gloriatur Tiresias apud Euripidem (f): Mosis opera Aethiopes ab Aegyptiis sunt devicti. Hoc bello retulit Tiresias coronam auream, primitias spoliorum hostilium, qua radii Mosis verticem cingentes designantur. Geminos angues semel iterumque magno quodam baculo cyaneo dicitur percussisse, propter Mosis virgam in serpentem mutatam. Factum id in Cyllene monte, juxta aliquorum sententiam, in quo natum audiverant Mercurium, & Pana, quorum uterque Moses est. Ambigui sexus fuit Tiresias, sexum enim saepe mutasse docet Sostratus apud Eustathium (g); hoc ipsum notavimus de Baccho, & Vulcano, qui Mosis simulacra sunt, fuisse creditum. Scribit ibidem Eustathius eum in Cretam abiisse, quam pro Palaestina sumi supra docuimus. Palladem nudam vidit; Deum vidit Moses. Juppiter & Juno altercantes judicem eum litis suae constituunt: Judex a Deo Israëlitis datus est Moses. His ob caussas excaecatum Tiresiam fingunt, quidam a Pallade, alii a Junone: an potius ob velamen, quo Moses de monte descendens caput obnupsit? Aliam calamitatis hujus Tiresiae illatae caussam affert Apollodorus (h); quod mortalibus revelaret, quae ipsos Dii celata vellent: Idem Prometheum, qui Moses est, peccasse fabulati sunt. Tiresias montivagus fuit, juxta Eustathium (i), perinde ut Pan, & alii, qui Moses quoque sunt. Firmam ipsi mentem, φρένας ἐμπέδους, Homerus tribuit (k), propter insignem Mosis prudentiam & sapientiam. Tiresias in consilium adhibetur a Thebanis in bello adversus Polynicen, & in altero Thebanorum bello adversus Epigonos: auctor Euripides (l), cui succinit Diodorus (m): Mosem σύμβουλον συνετώτατον, (*consiliarium prudentissimum*) Josephus (n) appellat. Vates fuit futurorum sciens Tiresias, haud secus quam Moses; quem & prophetam fuisse agnoscit Strabo (o). Inter Astrologos Tiresiam recenset Lucianus (p), qui & notabile hoc habet, geminum ipsi sexum fuisse tributum, quod stellarum masculas alias, alias femineas esse dixerit, ab astris etiam, quae τέρεα appellantur, nomen ipsi fuisse impositum Eustathius (q) affirmat: Moses impense fuit eruditus disciplinis Aegyptiorum; il autem Astronomiam diligenter coluerunt. Musicae artis peritiam ab Apolline consecutum esse Tiresiam legitur apud Eustathium (r): dote eadem clari fuerunt Orpheus, Linus, Amphion, Eumolpus, Mercurius, Pan, Apollo, in quibus Mosem dissimulatum esse evicimus. Scribit Lucianus (s) Diis sacrum fuisse Tiresiam, ac purissima vivendi ratione fuisse usum; quod Mosis quam proprium sit, dicere supervacaneum est. Addit diutissime eum hanc ob caussam vixisse: plus quam quinque aetates assignat Euripides, quo nomine & ab Agatharchide (t) reprehenditur; sex Lucianus (u); septem Phlegon (x), & Hyginus (y): cujus figmenti ratio continetur hoc Trebelli Pollionis (z) testimonio, quo Mathematicos ait dicere solere, centum & viginti annis humanae vitae spatia determinari; *etiam illud addentes, Mosem solum Dei, ut Judaeorum libri loquuntur, familiarem, centum viginti quinque annos vixisse: qui quum quereretur, quod juvenis interiret, responsum ei ab incerto ferunt numine, neminem plus esse victurum*. Ad radices Tilphosii montis extorrem

(a) Protrept. (b) Lib.V. (c) Fugit. (d) In Εὔμολπος. (e) Lib.III. *XXIII. Tiresias, idem ac Moses.* (f) Phoenom. (g) In Hom. Od. x. (h) Lib.III. (i) Loc. cit. (k) Ibid. (l) Phoen. (m) Lib.IV. (n) Lib.II. contr. Ap. (o) Lib.XVI. (p) De Astrol. (q) In Hom. Od. x. (r) Ibidem. (s) Macrob. (t) De Mari Rubr. Lib.V. (u) Loc. cit. (x) De reb. mirab. cap.4. (y) Fab.75. (z) Claud. cap.2.

Digitized by Google

rem obiisse Tiresiam tradidit Strabo (*a*): extra patriam obiit & Moses, & in valle sepultus est. Prudentia Tiresias etiam post mortem clarus fuit:

> Τῷ καὶ τεθνειῶτι νόον πόρε Περσεφόνεια
> Οἴῳ πεπνῦσθαι.
> *Huic etiam defuncto mentem dedit Proserpina,*
> *Solus ut sapiens esset.*

inquit Homerus (*b*); vel ut Callimachus (*c*):

> Καὶ μόνος, εὖτε θάνῃ, πεπνυμένος ἐν νεκύεσσι
> Φοιτασεῖ, μεγάλῳ τίμιος Ἀγεσίλᾳ.
> *Et solus, postquam obierit, sapiens inter mortuos*
> *Ibit, magno honoratus Plutoni.*

proptereaque ipsum de futuris Ulysses consulit. Quibus ingeniose expressus est Moses; ad vitam pie recteque instituendam scriptis libris homines post mortem juvans, ipsisque vaticinia futurorum pandens. Idem Tiresiæ defuncto honos a Thebanis habitus est ac Diis ipsis, Diodoro (*d*) teste: Mosem gentes plurimæ in Deorum album retulerunt. Denique Strabo (*e*) Mosem cum Orpheo, Musæo, & Tiresia comparat; Mosem videlicet cum Mose ipso.

CAPUT NONUM.

I. *Ex Arcadia fere profluxit omnis Romanorum Theologia.* II. *Janus, idem ac Moses.* III. *Vertumnus, idem ac Moses.* IV. *Faunus, idem ac Moses.* V. *Silvanus, idem ac Moses.* VI. *Evander, idem ac Moses.* VII. *In Penatibus etiam & Laribus latet Moses.* VIII. *Multa quoque ex historia Mosis in Romuli historiam translata sunt.*

I. Romanorum Theologia Græcanicæ Theologiæ propago fuit, ac ejus potissimum quæ vigebat in Arcadia. Nam si temporum replicemus memoriam, multas ex Arcadia colonias venisse in Italiam, illicque sedes posuisse reperiemus. Primum enim Aborigines, gens Arcadibus prognata, ducibus Oenotro & Peucetio fratribus, multis ante Trojanum bellum annis, in Italiam transfretarunt, ut ex antiquis scriptoribus solerter probat Dionysius Halicarnasseus (*f*). Eodem deinde profectos Pelasgos in sedes suas receperunt Aborigenes, κατὰ τὸ συγγενὲς (*propter cognationem*), inquit Dionysius; quippe ex Peloponneso ortos, καὶ ἀρκάδας τὸ ἀνέκαθεν (*& Arcades ab origine*). Unde & Arcadia dicta est Pelasgia, Stephano (*g*) teste. Hi vero eam sibi delegerunt regionem, in qua deinde Roma condita est. Iisdem locis consederunt Arcades, Evandrum, ut fertur, ducem secuti, Palantio Arcadiæ urbe relicta. Nec longum abierat tempus, cum aliæ Arcadum Pheneatarum, Elidensibus Epeis permistorum, copiæ Herculis ductu eamdem tenuerunt regionem. Postremus illuc appulit Æneas cum Trojanis, qui & originem ad Arcades referebant: Dardanus enim auctor Trojæ Arcas fuit, Electræ filius, Atlantis nepos, qui Arcadiæ regnum tenuit, ut ab eodem Dionysio (*h*) scriptum extat. Ergo Romanorum, Latinorumque progenitores, Arcades fuere. Patrios autem illi ritus & religiones in Italiam intulerunt. Atqui satis declaratum est superiori capite, ex omnibus Græciæ regionibus non aliam sæpius esse delectam quam Arcadiam, cui natales eorum adscriberent architecti fabularum, quos ad Mosis exemplar adornare vellent. Testis Mercurius, & Mercurio prognatus Pan; Æsculapius quoque, quem cultum ab Arcadibus, & apud eos humatum esse cognoscimus ex Cicerone (*i*), Pausania (*k*), & Stephano (*l*): nec non & Prometheus, qui cum Mercurio, & Æsculapio confunditur; quippe Atlantis Arcadiæ regis, vel frater, vel pater fuisse dicitur: testis denique & Aristæus. Danaus præterea in Peloponnesum invexit Ægyptias plerasq; religiones & instituta, quarum magna fuit cum Mosaicis affinitas. Hinc colligitur Peloponnesios, ac in iis præcipue Arcades, Mosis nomen, rerum gestarum famam, ritusque etiam ac præcepta detulisse ad Italos, gentemque iisdem moribus & institutis imbuisse. Ergo Myrsilus Lesbius (*m*) auctor est, sterilitate laborantes in Italia Pelasgos proventuum omnium decimos Jovi, Apollini & Cabiris vovisse: in quo manifesta cernuntur Mosis & Mosaicæ Legis vestigia. Et vetustissima Græcorum, & Etruscorum simulacra Ægyptiis similia fuisse prodit Strabo (*n*). Evander deinde sacra multa, præcipue vero Panis, quem Arcades præ Diis aliis summo

(*a*) Lib. IX. (*b*) Od. κ. (*c*) Hymn. in Laud. Pall. (*d*) Lib. IV. (*e*) Lib. XVI. *I. Ex Arcadia fere profluxit omnis Romanorum Theologia.* (*f*) Lib. I. (*g*) In ἀρχαῖς. (*h*) Lib. I. (*i*) De nat. Deor. Lib. III. (*k*) Arcadic. (*l*) In Κοῦς. (*m*) Apud Dion. Lib. I. (*n*) Lib. XVII.

mo in honore habebant, & antiquissimum omnium arbitrabantur, & Mercurii, quorum utrumque nos Mosem esse vicimus, cultum sanxit apud Italos, si Ovidio (a) credimus. Literarum insuper usum, & Musicorum quorumdam instrumentorum eoidem docuit; & latis legibus mores eorum feros ac rudes emendavit, quæ ab Hebræis ad Arcades profectæ erant, atque ex Mosis historia arcessitæ & conflatæ. Exin Hercules harum regionum incolis decimarum Diis impertiendarum ritum fertur tradidisse: cum prius Regibus darentur. Et ipsi demum Herculi profanatæ sunt. Meminerunt & sacrificiorum Dionysius (b), ac Strabo (c), Græcanico ritu Romæ fieri solitorum, & ab Evandro ac Hercule institutorum. Postrema hæc Romani acceperunt a Sabinis, qui Sancum, seu Herculem, auctorem gentis suæ jactabant: idcirco nimirum quod coloni essent Lacedæmoniorum, ut auctor est Plutarchus (d). Lacedæmonii autem ortos se ab Hercule ferebant. Ita quoque hi ritus a Peloponnesiis ad Romanos venerunt. Æneam postmodum, capta Troja, Samothracia Cabirorum mysteria clam abstulisse, & in Italiam deportasse volunt quidam, Plutarcho (e) teste: quæ Trojam condens Dardanus contulerat. In Cabiris autem non uno modo delitescere Mosem supra evicimus. Mere quoque Mosaicum est, quod de Numa tradit Plutarchus (f), & retuli supra; edicto ipsum cavisse, ne quis Romanorum effigiem Dei ullam vel pingeret, vel sculperet; atque id fieri nefas habitum fuisse apud Romanos per annos centum & septuaginta. Igitur quæ sibi numina Romani colenda proposuerunt, vel eadem omnino fuere, ne mutatis quidem nominibus, quæ Græci venerabantur; vel interpolato parumper habitu ac nomine, manserunt tamen eadem apud illos; vel eorum propria ac peculiaria fuere; cujusmodi erant, Quirinus, Evander, Carmenta, Arca Laurentia, Anna Perenna, aliaque hujusmodi. Ea prætereo, *propter quæ*, inquit Cicero (g), *datur homini ascensus in cœlum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, easque laudes*, quarum delubra Romæ publice dedicata erant. Prætereo & illa, quæ hominibus, hominumve bonis tuendis & servandis præsunt, qualia fuerunt Domiducus, Catius, Volumnus, Tutanus, Robigus, Terminus, aliaque hujus generis sexcenta. Omnia recognoscere, nec vacat, nec necesse est. Seligam aliquot, quæ si suis exolvero involucris, Moses in iis statim apparebit.

II. Primus in scenam prodeat Janus, cujus ætatem cum Liberi, Persei, & Amphionis ætate conjungunt Chronologi. Illos autem jam Mosem esse scimus. Nomen Jani variis modis Grammatici ἐτυμολογοῦσι. (*ad originem referunt*). Mihi probabile est fieri ab Æolico ζὰν, quod Jovis nomen est; unde ζανὸς, *Janus*, *ut* a ζανὴ *Juno*; a ζεὺς πατὴρ, *Juppiter*; a ζύγον *jugum*. Ergo Janus est Juppiter, juxta rationem nominis. Sed & reipsa, eumdem fuisse habitum id ostendit, quod ad expiandam sororis cædem ab Horatio admissam, duas aras, Jano alteram, alteram Junoni, Pontifices statuerunt. Jovem autem esse Solem Macrobius (h) demonstravit. Ita Janus est Sol; ut Jana, Luna, apud Varronem (i). Unde *Diana* dicta quasi *Diva Jana*, quemadmodum & *Divos Janos* pro Sole, ut alibi notat idem Varro (k). Id jam observatum aliis. Item cum ait Plutarchus (l) Janum esse Dæmonem, Solem intellige: *Dæmonem* enim esse Solem declaravi in Observationibus ad Origenem. Matutinus pater Horatio (m) dicitur Janus: quidam diei dominum, quidam anni faciunt, juxta Arnobium (n), & Servium (o); ex quibus concluditur Solem esse. Idem probant & alia plurima, quæ viri docti collegerunt. Multus est in hoc argumento Macrobius (p), apud quem asseverat Nigidius *Apollinem Janum esse, Dianamque Janum*. Apollo autem Moses est, ut superiora indicant; meminisse enim debemus eadem re nonnunquam physica & historica symbolica contineri. Sororem Camesen in Perrhæbia Janum duxisse perhibet Dracon Corcyræus apud Athenæum (q): sororem patruelem Jochabed duxit Amram, ex quibus genitus est Moses. Bifrons pingebatur Janus, quod Græcus inter Italos degens pristinæ linguæ usum, ac vitæ rationem mutaverit; vel quod homines agrestes mansuefecerit, inquit Plutarchus (r);

T . vel

(a) V. Fast. (b) Lib. I. (c) Lib. V. (d) Rom. (e) Camill. (f) Num. Clem. Alex. Str. 1. Euseb. Præp. Ev. Lib. IX. cap. 6. (g) Lib. II. de legib. *II. Janus, idem ac Moses.* (h) Sat. Lib. I. cap. 23. (i) De re rust. Lib. I. cap. 37. (k) De Ling. Lat. Lib. VI. (l) Num. (m) Serm. II. Sat. 6. (n) Lib. III. (o) In Virg. Æn. VII. v. 607. (p) Sat. Lib. I. cap. 9. (q) Lib. XV. (r) In Quæst. Rom. & in Numa.

vel *quod & præterita sciverit, & futura providerit*, inquit Macrobius (*a*). Hæc Mosi omnia conveniunt, qui Hebræus in Ægypto diu vixit; qui Hebraicam & Ægyptiam calluit linguam; qui Hebræos legibus coërcuit; qui veterum peritus, & futurorum præscius, utraque literis commendavit. Mihi vero caussa inesse videtur probabilior in velamine quo Moses de monte descendens faciem texit: nam hoc fuit velut nova frons, & nova facies priori & nativæ superapposita. Ex luce vero, quam ex Dei colloquio retulerat, factum est ut fulgidus & radiatus Janus pingi solitus sit, quod factum discimus ex Albrico (*b*). Januis præsidet Janus, quod & nomen indicat, & clavis quam dextra gerit; unde & θυραῖος (*Januarum præses*) dicitur. Glossæ Philoxeni: *Janus*, θυραῖος θεός. Dicitur & Patulcius & Clusivius. At, θυραῖος, Apollinis quoque cognomen est, ut docet Nigidius (*c*). Apollo autem Moses est. Mercurius etiam, alter Moses, προπυλαῖος (*ante portas positus*) & στροφαῖος (*cardinibus vertendis præfectus*) a cardinibus januarum dicitur. Ego vero aliam fabulæ hujus reperio originem in historia Mosis: sic enim legitur in Exodo (*d*): *Vocavit autem Moyses omnes seniores filiorum Israël, & dixit ad eos: Ite tollentes animal per familias vestras, & immolate Phase; fasciculumque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo super liminare, & utrumque postem: nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ usque mane. Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios: cumque viderit sanguinem in superliminari, & in utroque poste, transcendit ostium domus, & non finet percussorem ingredi domos vestras & lædere*. Vidimus supra Apollinem ἀγυιέα (*vialem*) esse dictum, quod viis itidem ut Mercurius præsit. Uterque autem Moses est. Janum similiter rectorem esse viarum Macrobius (*e*) testificatur. Ait idem, *Mythicos referre, regnante Jano, omnium domos religione ac sanctitate fuisse munitas;* quod de Mose verissime & aptissime dici potest. *Viam pandere Deorum ad audientiam* creditur Janus, auctore Arnobio (*f*). Caussam affert Ovidius (*g*), quod cum limina servet, per ipsum habetur aditus ad Deos. Hanc ipsam esse caussam, cur primus Deorum omnium invocetur, censet Macrobius (*b*). Quam sæpe munere hoc functus sit Moses, Deumque inter & homines medium se & sequestrum præstiterit, docet sacra Historia. Hoc autem officium Mercurio delegatum fuisse vidimus. Quem ne dubites eumdem fuisse ac Janum, utrumque vero Mosem, scias Mercurium nonnunquam exhibitum fuisse bifrontem. Omni vero observatione dignum est, & rem penitus evincit ac conficit, quod legitur apud Albricum de Imagine Jani: *In dextra babebat clavem, in sinistra vero habebat baculum, quo saxum percutere, & ex illo aquam producere videbatur*. Baculum contra dextra, sinistra clavem tenet apud Ovidium (*i*). En tibi Mosem virga e rupe aquas elicientem. Memorabile & illud portentum, quo protensa manu effecit Moses, ut aquæ maris rubri in alveum revolutæ imminentem Ægyptiorum exercitum obruerent, hoc adumbratur figmento, quod post Ovidium (*k*) refert Macrobius (*l*); bello Sabino, irruentibus per portam Janualem hostibus, *ex æde Jani, per banc portam, magnam vim torrentium undis scatentibus erupisse, multasque perduellium catervas devoratas rapida voragine periisse*. Navis illa in Jani numismatis expressa, non navigium quo Saturnus trajecit in Italiam, sed fiscellam illam sciream pice ac bitumine oblitam mihi videtur significare, in qua Moses expositus est. Regem fuisse Janum auctor est Plutarchus (*m*): quamobrem in throno sedentem eum Albricus (*n*) repræsentat: in Hebræos Jus regium Moses exercuit, & βασιλεὺς a Clemente Alexandrino (*o*) appellatus est. *Quis te constituit principem & judicem super nos?* (*p*) ajebat ei rixosus ille Hebræus in Ægypto. Italorum Janus legumlator fuit, teste eodem Plutarcho (*q*): Moses Israëlitarum. *Xenon primo Italicorum tradit Janum in Italia primum Diis templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum:* ipsa sunt verba Macrobii (*r*): præcipua hæc Mosis laus est. Jano divini honores in Italia sunt decreti: Mosi sub aliis nominibus, passim. Ex variis denique, quæ de Jano feruntur fabulis, concludamus cum Arnobio (*s*), nullum

(*a*) Sat. Lib. I. cap. 9. (*b*) De Deor. Imag. (*c*) Apud Macr. Sat. Lib. IX. cap. 9. (*d*) XII. 21. & seq. (*e*) Sat. Lib. I. cap. 9. (*f*) Lib. III. (*g*) I. Fast. (*h*) Sat. loc. cit. (*i*) I. Fast. (*k*) Ibidem. (*l*) Sat. ibid. (*m*) In Numa. (*n*) De Deorum Imag. (*o*) Strom. 2. (*p*) Exod. II. 14. (*q*) Qu. Rom. (*r*) Sat. loc. cit. (*s*) Lib. III.

nullum unquam extitisse Janum; credamusque potius, allatis convicti rationibus, nihil aliud quam impositam Mosi larvam fuisse.

III. Vertumnum eumdem esse ac Janum bene longa dissertatione probare conatus est Johannes Annius Viterbiensis, quem & alii affectati sunt. Hoc si illi concedatur, concedatur quoq; nobis necesse est Vertumnum esse Mosem. Scribit Propertius (*a*) in Elegia Vertumni laudibus dicata, speciem illum Jacchi nonnunquam furari solitum, Phœbi etiam, nec non & Fauni. Atqui Phœbus, & Jacchus Mosem dissimulant, ut docui; dissimulat & Faunus, ut mox docebo. Hortorum quoque Deus est Vertumnus, itidem ut Priapus, qui Moses est. In omnes fingitur formas, ut Proteus, & Faunus; quorum uterque, Moses est; & ut Genius, quem vultu mutabilem esse testatur Horatius (*b*); viribus ambiguum geminis Manilius (*c*): Genius autem ad Solem refertur, ut ostendi ad Origenem; Sol autem Apollo est, Apollo Moses. Eadem enim res, ut sæpe jam monui, alium significatum habet physicum, alium historicum. Mentibus etiam humanis præesse, & cogitationes hominum vertere ac mutare Vertumnum Acron (*d*) censet; quod aliud Genii officium est. Se puellam & virum fieri prædicat Vertumnus apud Propertium (*e*); quod & de Mercurio, & de Baccho, & de Vulcano, & de Tiresia legitur. Itaque in omnibus Italiæ municipiis ambiguo vultu Vertumni simulacra fingebantur, quæ pro habitu imposito, diversas Numinum facies exhibebant. Auctor Acron (*f*). *Vertumnus Deus invertendarum rerum est, idest mercaturæ*, inquit Asconius Pedianus (*g*). Idem tradunt Acron & Porphyrion (*h*). Id ille cum Mercurio, qui Moses est, commune habet; item cum Jano, ut illic scribit Acron. Primitias fructuum sibi vindicat apud Propertium (*i*), & Ovidium (*k*); quod primitiæ frugum omnium, quas Deo offerebant Israëlitæ, pertinerent ad Sacerdotes, quorum de genere erat Moses. Arma etiam apud Propertium tulisse gloriatur: Mosem ἐν ἅπασι στρατηγὸν ἄριστον γεγονέναι, *in omnibus rebus eximium ducem se gessisse* perhibent Josephus (*l*), & Clemens Alexandrinus (*m*). Vertumnum Deum Etruriæ facit Varro (*n*): Mosem divinis honoribus infinitæ gentes consecrarunt.

IV. Rursum Mosem nobis exhibet alter Romanorum Deus Faunus: quod probare promptum est, cum idem ille sit ac Pan, quem Mosem esse vicimus. Corniger uterque, pinu coronatus uterque, Panicorum terriculorum auctor uterque: nam & id Fauno Dionysius Halicarnasseus (*o*) adscribit. Bacchi comes uterque: nam & id Fauno tribuit Nonnus in Dionysiacis (*p*). Fatidicus uterque: nam præter alios Virgilius (*q*) Fauni oracula prædicat. Quin etiam in nomine Panis habetur origo nominis Fauni, si Salmasio (*r*) credimus. Itaque Fauni, qui Pan est, & Mercurii sacra primus in Italia fertur instituisse Evander Arcas. Sacra autem patria hæc erant: nam Panem & Mercurium colunt imprimis Arcades; Panem verò præcipue, qui Deus omnium antiquissimus ipsis est & honoratissimus, ut scribit Dionysius (*s*). Antiquissimum item Ægyptiis haberi tradit Herodotus (*t*): unde non obscurè collegimus ex Ægyptiaca Theologia Arcadicam esse ortam. Panem esse Faunum ostendit Ovidius (*u*), cum Lupercalia, quæ Pani celebrabantur, Fauni sacra appellat; & Fauni ac Panis nomina promiscue usurpat. Idem alibi:

Exul ab Arcadia Latios Evander in agros
Venerat, impositos attuleratque Deos;
Sacraque multa quidem, sed Fauni prima bicornis
Has docuit gentes, alipedisque Dei.

Idem ostendunt Cincius & Cassius apud Servium (*x*), cum ajunt *ab Evandro Faunum Deum appellatum*. Servius alibi docet eumdem esse Deum, Inuum, Panem, Ephialtem sive Incubonem, Faunum, Fatuum, & Fatuellum. Paria propemodum differit Probus Virgilii Interpres (*y*): paria & Auctor libelli de origine gentis Romanæ: paria & Rutilius Numatianus in itinerario (*z*). Quare insigniter falsus est Libelli ejusdem Auctor, & ante eum Dionysius (*aa*), & quicunque advenientem cum Arcadibus Evan-

III. Vertumnus, idem ac Moses. (*a*) Lib. IV. Eleg. 2. (*b*) Lib. II. Epist. 2. (*c*) Lib. II. (*d*) In Horat. Serm. Lib. II. Sat. 7. (*e*) Loc. cit. (*f*) In Horat. Serm. loc. cit. (*g*) In Cic. Verr. III. (*h*) In Horat. Epist. 20. Lib. I. (*i*) Lib. IV. Eleg. 2. (*k*) Met. XIV. (*l*) In Ap. Lib. II. (*m*) Strom. 1. (*n*) Lib. IV. de Ling. Lat. *IV. Faunus, idem ac Moses.* (*o*) Lib. V. (*p*) Lib. XIII. (*q*) Æn. VII. (*r*) In Solin. (*s*) Lib. I. (*t*) Lib. II. cap. 145. (*u*) II. Fast. & V. (*x*) In Georg. I. & in Æn. VI. (*y*) Georg. I. (*z*) Lib. I. (*aa*) Lib. I.

drum a Fauno Aboriginum rege exceptum fuisse prodiderunt: nam quomodo excipi ab eo potuit in Italia, qui per eum primum cognitus in Italia & cultus est? Nec alium dicas; nam scribit diserte Dionysius Faunum Evandri hospitem, eum ipsum esse, quem Romani inter Indigetes retulerunt: Auctor vero memorati Libelli eumdem esse ac Panem. Nec idcirco negaverim Fauni nomen ulli deinde in Italia fuisse tributum; at Faunum Deum, ipsum esse Panem pertendo. Quædam tamen Fauni propria textores fabularum voluerunt esse, ex quibus & Mosem eum esse conjicimus; cujusmodi est tempus quo dicitur vixisse; Orphei enim, qui Moses est, æqualem facit Lactantius (*a*). Æqualis quoque dicitur Herculis, qui est Josue. Fatuam Faunam sororem eum Lactantius uxorem habuisse scribit: Amram Mosis pater, quem sæpe cum filio confundi observavimus, uxorem habuit Jochabed sororem patruelem. Faunam hanc eamdem esse ac Majam notat Cornelius Labeo apud Macrobium (*b*): Majam autem quidam Vulcani uxorem, plerique Mercurii matrem, quidam Semelen Bacchi matrem putant, ut ibidem monet Macrobius. Vulcanus autem, Mercurius, & Bacchus, Moses ipse est. Narrant Cedrenus, Chronici Alexandrini auctor, & Suidas (*c*) Faunum eumdem esse ac Mercurium; vafrum illum fuisse, disertum, Mathematicarum & naturalium disciplinarum peritum, Philosophum, & futurorum præscium; quæ in Mosem omnia apprime quadrant. Addunt fratrem deinde infidiis appetitum in Ægyptum fugisse, magna auri copia suffarcinatum; ibique pro Deo habitum, per annos undequadraginta regnasse. His male dissimulatur vera Mosis historia, qui fratrum & Ægyptiorum insidias veritus, non in Ægyptum, sed ex Ægypto profugit, & annis quadraginta, multi itidem auri locuples, Israëlitis præfuit, & divinos demum honores in Ægypto adeptus est. Ægyptios locupletasse dicitur Faunus apud eumdem Suidam: Israëlitas Moses consiliis suis ditavit, tum expilatis & spoliatis Ægyptiis, tum parta armis uberrima regione. Vult Macrobius (*d*) Majam Fauni filiam fuisse, (Oma dicitur Servio (*e*), sed mendose) & cum patri concubitum ejus appetenti, ne myrtea quidem virga ab eo cæsa, & vini poculis onusta, morigeram se præbere vellet, ei tandem in serpentem mutato esse obsecutam; propterea que in ejus templis vitem superextendi, ex iisque serpentes caute abigi. In his Mosis virga in serpentem mutata, & Moses ipse in vini Deum a Mythicis conversus agnoscitur. Metalla, metallorumque fundendorum, ac conflandorum autem reperisse Faunum idem Suidas (*f*) perhibet: quare Vulcano, & Prometheo, quos Mosem esse diximus, similis est. Prudentiam Fauni laudat Dionysius (*g*); Mosis Josephus (*h*), qui eum, ut dixi jam sæpius, *prudentissimum consiliatorium* appellat. Astronomus fuit Faunus, teste Suida: Moses Osarsiph dictus est, quod *Solis contemplatorem* sonat. Rex Aboriginum dicitur fuisse Faunus: Rex dicitur Moses a Clemente Alexandrino (*i*). Magiam calluisse Faunum nonnulli fabulati sunt, ut prædicat Plutarchus (*k*): idem a plerisque de Mose proditum esse supra notavimus. Omnes quoque formas inducere solitum Faunum narrant; quod & de Proteo & Vertumno, qui Mosem adumbrant, dictum vidimus. Faunus civium suorum feritatem narratur mansuefecisse: Moses piis sanctisque legibus Israëlitarum mores mitigavit. Tradit Probus (*l*) Faunum *primum loca certa numinibus, & ædificia quædam, lucosque sacrasse, a quo & fana dicta esse* (sic enim hæc emendamus, quæ in editis libris vitiata sunt;) Lactantio (*m*) quoque dicitur *institutor ineptarum religionum*: Moses inter Israëlitas piarum & verarum auctor fuit. Faunus demum Deorum albo adscriptus est, quem honorem & Mosi pleræq; gentes habuerunt. Post mortem oracula dabat Faunus: Moses in scriptis futura mortuus prænuntiavit.

V. Constabit quoque Mosem esse Silvanum, si probaverimus hunc esse Panem, & Faunum, & Apollinem: quippe cum hi Moses sint. Hoc autem ex Libello de origine gentis Romanæ liquidum est, ubi legitur Faunum, Silvanum, Inuum, & Panem, unum esse & eumdem. Glossæ Philoxeni: *Silvanus*, Πάν, θεὸς ὑλαῖος (*Pan*, *Deus sylvestris*). Aliæ Glossæ: Πάν, ὁ δαίμων, *Incubus Silvanus*. Onomasticon vetus: *Silvanus*, Πάν.

(*a*) Lib. I. Inst. cap. 22. (*b*) Lib. I. Sat. cap. 12. (*c*) In φαῦνος. (*d*) Sat. Lib. I. cap. 12. (*e*) In Æn. VIII. (*f*) In φαῦνος. (*g*) Lib. I. (*h*) Lib. II. contr. Ap. (*i*) Strom. 1. (*k*) In Numa. (*l*) In Virgil. Georg. I. (*m*) Lib. I. Inst. cap. 22. *V. Silvanus, idem ac Moses.*

Πάν. Isidorus (*a*): *Pan dicunt Græci, Latini Silvanum*. Idem docet & Papias. Naturæ primordia canens uterque inducitur, Pan in Orphicis, Silenus in Virgilii Bucolicis. Sed & naturæ Deus appellatur uterque, ut dixi superius. Utrumque veteres piabant lacte. Testis Horatius (*b*) de Silvano: de Pane idem nos supra ostendimus. Fistula adscribitur utrique, & corona pinea, quam capitis Silvani agrestem honorem Virgilius (*c*) appellat; & sic visitur in Marmoribus antiquis (*d*). Hic est, quem Sylvicolam Faunum Virgilius (*e*), & Statius (*f*) nominant, indicata obiter nominis origine: nam Silvani a sylvis dicuntur, teste Plinio (*g*), Græci ὑλικὸν & ὑλαῖον θεὸν (*sylvestrem Deum*) nuncupant; quod tamen Macrobius (*h*), & Servius (*i*) κύριον τῆς ὕλης, *dominum materiæ*, non τῶν ὑλῶν (*sylvarum*) exponunt. Apollinem esse indicant Auctores finium regundorum; cum tres Silvanos faciunt, quorum unus dicitur *Agrestis*, *pastoribus consecratus*. Quod cognomen in Inscriptionibus (*k*) sæpe quoque obtinet Silvanus, ubi perperam pro SILVANO AG. legitur non semel, SILVANO AUG. Idem nempe, quem Virgilius (*l*) *Agrorum pecorisque Deum* nuncupat. Apollinem autem, & Aristæum, quorum utrumque Mosem esse evicimus, ἀγρέα καὶ νόμιον (*agrestem, & pastoralem*) Pindarus (*m*) dici affirmat. Trium horum Silvanorum alter dicitur Orientalis in iisdem libris de limitibus agrorum: quo cognomine continetur origo religionis hujus, oriens nimirum in quo natus est Moses. Jungitur quoque in Inscriptionibus Silvanus Apollini, Æsculapio, & Nymphis; Mosi nempe, & Mariæ, ac sociabus. Cyparissi casum, quem Apollini adscribit Ovidius (*n*), Servius (*o*) ad Silvanum refert. Alii Silvanum, & Silenum eumdem esse, & illum ab hoc nomen habere putant, inserto digamma. Unde apud Hesychium (*p*) Σιλγῖνοι dicuntur Satyri, digamma mutato in gamma, ut sæpe fit. Id si ita est, res quoque pertinet ad Mosem; nam Bacchi, qui Moses est, socius fingitur Silenus. Idem futura prædicit; prædicit & Moses. Asino vehitur Silenus; propter notam, & supra a nobis memoratam fabulam de grege asinorum agrestium, quorum ductu venas aquarum Moses reperisse narratur apud Tacitum (*q*). Silenus suis juvenilior annis dicitur Ovidio (*r*), quod cruda fuerit, & viridis Mosis senectus, itaut *non caligarit oculus ejus, nec dentes illius moti sint* (*s*). Mercurium, Herculem, & Silvanum, συνναοὺς (*in eodem templo cultos*), fuisse vetus Marmor ostendit, quod repræsentat Gruterus in Inscriptionibus (*t*). Aliud Silvano, Mercurio, & Libero positum est. Sæpe reperias apud eumdem Herculi, & Silvano solis posita monumenta: quippe & Mercurius, & Liber Moses est; Hercules vero Josue Mosis socius. Silenus minio rubens pingitur (*u*), uti Pan; & mundi primordia canens, uti Pan mundi harmoniam in Orphicis. Quamobrem & in supposititio Prologo Bacchidum Plauti, se naturæ Deum Silenus appellat: quod & de Pane dictum nemo nescit. Memorabile est, quod legitur apud Pausaniam (*x*) Sileni sepulcrum esse in regione Hebræorum: quod de Mose intelligendum est, qui cornutus dictus, & pictus est; itidem ut sæpe Sileni exhibebantur, cujusmodi complures marmorei hodieque supersunt.

VI. Nec notis, ac symbolis Mosem signantibus Evander vacat. Æqualis dicitur fuisse Fauni, qui Moses est; & Herculis, qui Josue. Scribunt igitur primum Evandrum coluisse Herculem tanquam Deum: an propter ista libri Numerorum (*y*): *Dixitque Dominus ad eum:* (Mosem) *Tolle Josue filium Nun, virum in quo est spiritus, & pone manum tuam super eum: qui stabit coram Eleazaro Sacerdote, & omni multitudine; & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ, ut audiat eum omnis Synagoga filiorum Israël. Pro hoc si quid agendum erit, Eleazar Sacerdos consulet Dominum*. Mercurii, qui Moses est, ac Themidis, quæ justitiæ, & legum Dea est, filius habitus est Evander, teste Dionysio Halicarnasseo (*z*); propter leges a Mose Israëlitis latas. Carmentam Romani dixerunt, a carminibus, & vaticiniis, ab eaque Evandrum futura didicisse; quo notatur prophetica facultas Mosis. Eam-

(*a*) Orig. Lib. VIII. cap. 11. (*b*) Ep. Lib. II. Epist. 1. (*c*) Ecl. X. (*d*) Inscript. Gruter. p. 63. (*e*) Æn. Lib. X. (*f*) Theb. Lib. V. (*g*) Lib. XII. cap. 1. (*h*) Sat. Lib. I. cap. 22. (*i*) In Æn. VIII. (*k*) Inscript. Gruter p. 63. (*l*) Æn. VIII. (*m*) Pyth. Od. 9. (*n*) Met. Lib. X. (*o*) In Georg. I. (*p*) In Σιλγῖνοι. (*q*) Hist. Lib. V. cap. 3. (*r*) Met. Lib. X. (*s*) Deut. XXXIV. 7. (*t*) Pag. 1. & 42. & 62. (*u*) Virg. Ecl. V. & VI. (*x*) Eliac. 2.
VI. Evander, idem ac Moses. (*y*) XXVII. 18. seq. (*z*) Lib. I. & II.

Eamdem Ladonis fluvii filiam facit Pausanias (*a*), quod a matre Moses in Nilum demissus fit. Arcas fuisse fertur Evander, perinde ut Mercurius, & Pan, & Aristæus, aliique, quibus Mosem adumbratum esse ostendimus. Nomen etiam, quod hominem viris egregiis stipatum sonat, Mosi congruit. Evandro literarum usum debere Latinos scripserunt complures: notavimus supra literarum inventionem Taauto Philonem Byblium, Mercurio Ægyptio Platonem adscripsisse. Hyginus (*b*): *Has autem Græcas* (literas) *Mercurius in Ægyptum primus detulisse dicitur, ex Ægypto Cadmus in Græciam, quas Evandrus profugus ex Arcadia in Italiam transtulit*; *quas mater ejus Carmenta in Latinas commutavit*. Taautus autem ille, & Mercurius, Moses ipse est; a quo & Eupolemus (*c*), & alii Eupolemum secuti, ajunt Grammaticam Judæos accepisse, ab his Phœnices, a Phœnicibus Græcos. Italis leges dixisse Evandrum auctor est Dionysius (*d*): Hebræi legislatorem Mosem habuere Musicam quoque Italis tradidit Evander, eodem Dyonisio teste, propter egregios illos Mosis Hymnos, qui extant in Pentateucho. Evander Italis *fruges in Græcia primum inventas ostendit, ferendique usum edocuit, terræque excolendæ gratia primus boves in Italia junxit*; ut habet Auctor libelli de origine gentis Romanæ: idem beneficium acceptum refertur Osiridi, qui Moses est. Evandrum præterea ad artes plurimas, & studia Italos instituisse idem Dionysius affirmat; uti Mosem Hebræos instituisse vidimus superius, cum de Mercurio ageremus. Religionum ceremonias in Italia sanxit Evander, templa extruxit, aras, & statuas erexit: Moses sacros ritus Hebræis præscripsit. Nec aliam ob caussam cultum Panis, & Mercurii, qui Moses est, in illas oras invexisse dictus est Evander, quam quod ex Mosis historia Evandri fabula detorta sit. *Excellentissimæ justitiæ vir* fuisse legitur in memorato jam sæpius libello de origine gentis Romanæ: eumdem Arcadum omnium sapientissimum, & fortissimum fuisse Pausanias (*e*) asseverat: quibus dotibus commendatissimum fuisse Mosem sæpe jam observavimus. Regiam dignitatem obtinuit Evander; rex dictus est Moses a Clemente Alexandrino (*f*). Heroibus denique, & Dæmonibus, ac Diis adscriptus est Evander; ipseque, ac Carmenta mater aras, & sacrificia inter Romanos promeruerunt: quo honore apud alias gentes Moses affectus est. Quæ cum ita sint, verissimum esse patet, quod dixit Vossius (*g*), *nullum fuisse regem, cui proprium fuerit Evandri nomen*. Jure quoque Strabonem (*h*) existimasse liquet, fabulosum esse, quod sermone omnium pervulgatum est, Evandrum in Italiam coloniam Arcadicam duxisse. Sed & nos præterea commentitiam esse personam, ad Mosis exemplar compositam, merito pronuntiamus.

VII. Penates, Deos Romanorum proprios esse Macrobius (*i*) significat. De iis autem magna est veterum scriptorum concertatio. Nigidius, & Cornelius Labeo (*k*) Neptunum, & Apollinem esse rentur. Apollo autem Moses est. Verum aliud nobis suadere videtur Virgilius, cum libro Æneidos tertio Penates ab Apolline missos inducit: itaque diversi fuerint ab Apolline. At Varro, & Cassius Hemina (*l*) Deos esse Samothracas affirmant. Fuisse autem in his Mercurium, Bacchum, & Æsculapium, Mosis simulacra, superius a me demonstratum est. Inesse Mercurium indicat quoque eorum effigies, quam ex Timæo proponit Dionysius Halicarnasseus (*m*), cum ait fuisse ærea, & ferrea caducea. Multi volunt Penates eosdem esse ac Lares. Certe Deos Samothracios cum Laribus nonnunquam confundi, testis est Nigidius apud Arnobium (*n*). Ergo in Laribus quoque Mosem habemus. Plures vero distinguunt Lares a Penatibus; & apertissime Plautus in Mercatore (*o*). Verum, distinguantur licet, plurimam quoque iis contineri Mosis imaginem deprehendetur. Mercurii, qui Moses est, Lares filii esse dicuntur. Gemini sunt, ut Aaron, & Moses. Curetes quoque esse, & Dactylos Idæos statuunt Hyginus, & Arnobius; Cretenses nimirum, quod Palæstinæ incolæ *Cherethim* dicti sint, ut supra monui: cum de Minoë dissererem. Lares Varro (*p*) Manes esse vult, Maniæ filios, quæ

(*a*) Arcad. (*b*) Cap. 277. (*c*) Apud Clem. Alex. Strom. 1. (*d*) Lib. I. (*e*) Arcad. (*f*) Strom. 2. (*g*) De Idol. Lib. I. cap. 12. (*h*) Lib. V. *VII. In Penatibus etiam & Laribus latet Moses.* (*i*) Sat. Lib III. cap. 4. (*k*) Apud Mac. ibid. & Serv. in II. Æn. (*l*) Apud Macr. Sat. loc. cit, & Serv. II. & III. Æn. (*m*) Lib. I. (*n*) Lib. III. (*o*) V. 1. 5. & 7. (*p*) Apud Arnob Lib. III.

Digitized by Google

quæ dicitur vulgo Larunda. Apulejus, in libro de Deo Socratis, Larem docet appellari Manem. At nos observavimus in Notis ad Origenem Manem esse Μᾶνα, hoc est Dæmonem. Glossæ Philoxeni: *Larunda*, δαιμόνων μήτηρ. (*Dæmonum mater*). Ergo Lar est Μὴν, & Manis, & Dæmon, hoc est Sol, ut ibidem a me notatum est; nempe φυσικῶς. (*Physice*): idem & Apollo, hoc est Moses, ἱστορικῶς. (*Historice*). Vulgus Lares itinerum Deos esse arbitratur. Viales dicuntur Plauto (*a*), & in Inscriptione veteri (*b*); Compitales Svetonio (*c*); unde Compitalia. Græce ἐνοδίους dicas. Dii porro ἐνόδιοι, sive Semitales, sunt Mercurius, & Hecates, sive Bivia. Mercurius autem Moses est. Compitalibus aliquamdiu observatum refert Macrobius (*d*), ut Maniæ Larum matri pro familiarum incolumitate pueri mactarentur; deinde vero Junium Brutum Consulem, infaustum, & cruentum sacrificium abrogasse, pro puerorum capitibus alliorum, & papaverum capita offerentem, ut Apollinis oraculo satisfieret, qui pro capitibus capita postulaverat. Tum addit Macrobius: *Factumque est, ut effigies Maniæ suspensæ pro singulorum foribus periculum, si quod immineret familiis, expiarent*. Quem ritum suspicor ex Dei mandato profectum, cum per Mosem Israëlitas Ægyptiaca tyrannide jamjam eximendos jussit fores sanguine aspergere: *Et transibo*, inquit (*e*), *per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Ægypti ab homine usque ad pecus; & in cunctis Diis Ægypti faciam judicia, ego Dominus. Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus, in quibus eritis; & videbo sanguinem, & transibo vos; nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Ægypti. Habebitis autem hanc diem in monumentum, & celebrabitis eam solennem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno*. Designari videtur & Moses per Lares illos Permarinos, quibus sedem dedicavit in Campo Martio M. Æmilius Censor, quam undecim annis ante voverat L. Æmilius Regillus, navali prælio, adversus Præfectos regis Antiochi. Meminit Livius (*f*). Permarini sunt διαπόντιοι, (*Transmarini*), ut habent veteres Glossæ Philoxeni; quo nomine Mosis per mare Rubrum transitus designatur. In antiquo marmore (*g*) Laribus conjungitur Silvanus, & SILVANUS LARUM dicitur; supple, ductor: ut in alia Inscriptione, apud Macrobium (*b*), Hercules Musarum, hoc est μουσηγέτης (*Musarum ductor*). Atqui Silvanus Moses est. Canina pelle amiciuntur, iisque canis assidet, quemadmodum, præter alios, describit eos eleganter Pseudo-Athenagoras (*i*): propter Calebum a Mose ad explorandam Palæstinam missum, cujus nomen *canem* significat. Minime mirum igitur, si in Ægyptiorum quoq; Theologia, quæ tam multa a Mose mutuata est, Lares reperiuntur.

VIII. Haudquaquam sane, quæcunque de Romulo prodita sunt, conficta ac falsa esse dixerim. At si fidem sequimur historiæ, fabulosa pleraque de eo narrari, contraria multa, ac pugnantia comperiemus. Atque id eo credibilius est, quod docuerit non uno loco Plutarchus (*k*), qui & Livium auctorem citat, cladem Romæ a Gallis illatam veterum temporum monumenta ita comsumsisse, ut recentia multa, non prisca solum illa, effecerit ambigua, & incerta. Veris autem sic falsa permista sunt, & involuta, ut non ægre tamen possis agnoscere ex Mosaicis promtuariis hæc fere provenisse. Res indicium faciet. Filiam Regis matrem habuit Romulus; a filia Regis adoptatus est Moses, & filii loco habitus. Contra Vestalium, & Amulii legem conceptus a matre, & editus est Romulus: contra Pharaonis edictum a matre Moses infans per tres menses clam educatus est. Magna in Romulo etiam tum infante apparuit corporis dignitas: elegans in cunis visus est Moses. Fratrem unicum Romulus habuit Remum; Aaronem Moses. In alveo, seu scapha Romulus expositus est in alluvie Tiberis fluvii, super ripas lenibus stagnis effusi: Moses in fiscella jacens expositus est in carectis Nili. Pastoribus natus Romulus diu creditus est, & pastoralem vitam egit: gente pastoritiæ rei dedita progenitus est Moses, & pastor ipse fuit. Gabiis egregie institutum esse Romulum, & literas, Musicam, artem militarem, καὶ ὅσα χρὴ τοὺς εὖ γεγονότας, *& quæcunque generosos pueros scire decet*, edoctum testantur Dionysius Halicar-

(*a*) Mercat. V. 2. (*b*) Grut. p. 78. (*c*) Aug. cap. 31. (*d*) Sat. Lib. I. cap. 7. (*e*) Exod. XII. 12. & seq. (*f*) Lib. XL. cap. 52. (*g*) Inscr. Grut. p. 65. & 1070. (*b*) Sat. Lib. I. cap. 12. (*i*) Erot. Lib. VI. *VIII. Multa quoque ex historia Mosis in Romuli historiam translata sunt*. (*k*) In Numa, & Camillo, & de Fortun. Roman.

licarnasseus (*a*), & Plutarchus (*b*): *eruditus est Moyses omni sapientia Ægyptiorū* (*c*). Idem afflictis præsto erat, ab iisque grassatorum & sicariorum vim prohibebat: Moses Hebræos ab Ægyptiorum injuriis tutatus est. Insidiatus est vitæ Romuli Amulius, Mosis Pharao. Romulus Amulium sibi infestum obtruncavit: Mose manum protendente, maris fluctibus Pharao obrutus est. Fratrem Romulus interfecit: Moses *Ægyptium percutientem quemdam de Hebræis fratribus suis* (*d*). Genti suæ uterque leges posuit. Populum Romanum in tribus, curias, & decurias Romulus discrevit, & singulis rectores præfecit, tum & Patrum Senatum instituit: *Moses electis viris strenuis de cuncto Israël, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui judicabant plebem omni tempore* (*e*): tum & Dei jussu elegit septuaginta viros de senibus Israël, quibuscum regendi populi munus partitus est (*f*). Romulus Sabinas rapuit; Moses Ægyptios spoliavit. Romulus Acrone victo votum solvit Jovi Feretrio, & in Capitolio templum dedicavit; impetum item Tatii, Sabinorumque repressit; ἀνατείνας εἰς οὐρανὸν τὰς χεῖρας καὶ εὐξάμενος τῷ Διὶ στῆσαι τὸ στράτευμα, καὶ τὰ Ῥωμαίων πράγματα πεσόντα μὴ περιϊδεῖν, ἀλλ' ὀρθῶσαι. *Protensis in cœlum manibus, & cum Jovem precatus esset, ut exercitum sisteret, neve collapsas despiceret res Romanorum, sed restitueret*: Verba sunt Plutarchi (*g*). Tum voti compos templum Jovi Statori condidit, *quod monumentum esset posteris*, inquit Livius (*h*), *ejus præsenti ope servatam urbem esse*: In Amalecitano prælio *cum levaret Moyses manus, vincebat Israël* (*i*), fugatisque tandem & cæsis Amalecitis, *dixit Dominus ad Moysem; Scribe hoc ob monumentum in libro... Ædificavitque Moyses altare.* Scribunt Dionysius (*k*), & Plutarchus (*l*), ignis perpetui, Vestaliumque consecrandarum ritum Romulo auctori adscribi. Ignem inrestinctum Moses subjectis lignis indesinenter servari jussit, ut est in Levitico (*m*). Lituum gestavit Romulus, virgam Moses. Romulum religiosum, φιλοθύτην, (*sacrificiorum studiosum*) rerum divinarum peritum, instituendorum templorum, altarium, festorum dierum, & solennium feriarum auctorem & suasorem faciunt Dionysius (*n*), & Plutarchus (*o*); quibus notis quam Mosi similis sit, dicere nihil opus est. Romulum coorta tempestate sublimem procella raptum ex oculis hominum ferunt evanuisse, & a Marte patre in cœlum fuisse evectum (*p*): Moses in monte Nebo mortuus est, & a Deo sepultus, nec ulli mortalium sepulcrum ejus innotuit. Romulus post mortem in Deorum album relatus est: Mosi dixit DEUS (*q*) *Ecce dedi te Deum Pharaoni*; & eum præterea, tanquam Deum, gentes plurimæ coluerunt.

CAPUT DECIMUM.

I. *Fabulares omnes Dii, unus idemque sunt, nempe Moses.* II. *Exponitur quid sit Myobarbum Ausonii.* III. *Fabulares omnes Deæ, una eademque Dea sunt, atque hæc Sephora est Mosis uxor.* IV. *Fabularium quoque Dearum pleræque Mariam Mosis sororem referunt.* V. *Uni, eidemque fabulari personæ insunt diversæ significationes; & aliæ quidem* φυσικῇ, *aliæ* ἱστορικῇ. VI. *Fabularis historiæ Græcorum bona pars ex Mosis libris & doctrina, atque ipsis etiam verbis profluxit.* VII. *Geographica a Mose in Genesi obiter tradita, Scriptoris ac Scriptionis vetustatem indicant.*

I. NUnc si recolligamus superiora, Mosem personatum quidem, & commentitiis nominibus ac gestis, pro gentium singularum captu, dissimulatum, & velut peregrinis indutum vestibus, sed agnoscendum tamen, si quis oculos adhibeat, & summis per totum fere orbem religionibus dignatum cernemus; Taauti quippe, & Adonidis, & Thammuz, & Marnæ personam gessisse apud Phœnices; Mercurii sive Theuthi, Osiridis sive Bacchi, Apis, Mnevis, Serapidis, Ori, Anubis, Vulcani, & Typhonis apud Ægyptios; Zoroastris apud Persas; Mercurii rursum sive Theuthi apud Thraces, Germanos, Gallos, Britannos, Hispanos, & ipsos quoque fortasse Mexicanos; Apollinis, Panos, Priapi, Æsculapii, Promethei,

(*a*) Lib.I. (*b*) Rom. (*c*) Act.VII.22. (*d*) Exod.II.11. (*e*) Exod.XVIII.25.26. (*f*) Num.XI.16. (*g*) Rom. (*h*) Lib.I.cap.12. (*i*) Exod.XVII 11.& seq. (*k*) Lib.II. (*l*) Rom. (*m*) VI.12.13. (*n*) Lib II. (*o*) Rom. (*p*) Hor. Carm. Lib.III.Od.3. Ovid. Met. Lib. XIV. (*q*) Exod. VII.1. *I. Fabulares omnes Dei, unus idemque sunt, nempe Moses.*

methei, Cecropis, Minois, Rhadamanthyos, Æaci, Protei, Persei, Libripendis cœlestis, Aristæi, Musæi, Orphei, Lini, Amphionis, Eumolpi, & Tiresiæ apud Græcos; Jani, Vertumni, Fauni, Silvani, Evandri, unius etiam ex Penatibus, & Laribus apud Romanos; & Indis quoque præcipua religionis suæ dogmata & ritus subministrasse. Fidem his facit quod ab aliis jampridem observatum est, multiplicem illam Deorum turbam, quam nobis obtrudit fabularis historia, unum eumdemque esse Deum, pro variis effectis varia nomina sortitum. Legi velim eruditissimum Plutarchi librum de Iside & Osiride, in quo plurima habentur ad hoc argumentum apposita: velut eumdem esse Asucrin, Apollinem, & Orum; eumdem Plutonem, ac Serapidem, & Bacchum; eumdem Oceanum, ac Osirin. Præclara vero est imprimis Macrobii (*a*) dissertatio, omnes Deos ad Solem referri copiose demonstrans, Apollinem videlicet, Janum, Liberum, Martem, Mercurium, Æsculapium, Serapin, Adonin, Attinem, Osirin, Orum, Pana seu Inuum, Saturnum, Ammonem, & Jovem. Notabile præcipue illud affert (*b*) Apollinis Clarii oraculum, quo supremum Deorum omnium Iao, Plutonem hyeme appellari pronuntiat, Jovem ineunte vere, æstate Solem, autumno Iao. Cui & germanum istud depromit ex Orphicis:

Εἷς Ζεὺς, εἷς ἀΐδης, εἷς ἥλιος, εἷς διόνυσος.

Unus Juppiter, unus Pluto, unus Sol, unus Bacchus.

Quem versum ex oraculo Apollinis ita conceptum refert Julianus Imperator (*c*):

Εἷς Ζεὺς, εἷς ἀΐδης, εἷς ἥλιός ἐστι σάραπις.

Unus Juppiter, unus Pluto, unus Sol est Serapis.

quo probat Apostata eumdem esse Solem & Jovem, additque Cyprios Sacerdotes communem utrique aram statuere. Hocquoque ex Orphicis repræsentat Macrobius (*d*):

Ἀγλαὲ Ζεῦ, διόνυσε, πάτερ πόντου, πάτερ αἴης,
Ἥλιε παγγενέτορ, παναίολε, χρυσεοφεγγές.

Splendide Juppiter, Bacche, pater maris, pater terræ,
Sol omnium parens, vario ornatu insignis, aurea luce fulgens.

Idem ergo Juppiter, Dionysius, Neptunus, Pluto, & Sol. Eadem est Porphyrii sententia, docentis apud Eusebium (*e*) Solem pro variis virtutibus Apollinem dici, & Herculem, & Æsculapium, & Dionysium, & Horum, & Plutonem, & Mercurium, & Hermopanem, & Hermanubin. Quorum omnium significationem parum videtur perspexisse Eusebius (*f*), cum probare conatus est diversos fuisse. Alibi vero docet eumdem esse Solem, Osirin, Bacchum, & Sirion. Deinde Apollinis de se profert oraculum, quo declarat se esse Solem, Horum, Osiridem, & Bacchum. Adde Æschyli, Sophoclis, & Euripidis testimonia, quæ repræsentat Clemens Alexandrinus (*g*), ut Jovem omnia esse probet, unumque ab illis Deum statui. Adde & illud Diodori (*h*), unde intelligas eumdem credi ab aliquibus Osirin, ac Serapin, ab aliis eumdem, ac Liberum, a quibusdam eumdem, ac Plutonem, a nonnullis eumdem, ac Ammonem, ab his eumdem, ac Jovem, ab illis eumdem, ac Pana. Adde & illud Tzetzæ (*i*), quo unum eumdemque esse perhibet Vulcanum, Noachum, Bacchum, & Osirin. Adde & illa Jamblichi (*k*), & Procli, quibus unus idemque est, Amun, Phtha, Vulcanus, Juppiter μειλίχιος (*mansuetus*), & Osiris. Itaque Aphthas Suidæ (*l*) Bacchus est; & a Kirchero probatum est in Prodromo Copto (*m*), eumdem esse Phtha, ac Taautum, & Thoth, & Vulcanum, & Mercurium, & τωθῶ. Adde & illud Nonni (*n*), apud quem Bacchus Solem invocans, Herculem eum appellat, & Belum, & Ammonem, & Apin, & Saturnum, & Jovem, & Serapin, & Tempus, & Phætontem, & Mithram, & Apollinem, & Pæonem, & Æthera. Adde & illud Pausaniæ (*o*), apud Eleos communem aram fuisse Deorum omnium. Adde & illud Stephani (*p*), qui de Amathunte Cypri civitate differens ait, ἐν ᾗ ἄδωνις ἐτιμᾶτο, *in qua Adonis Osiris colebatur*, quasi duplici nomine personam unam designans. Adde & illud Suidæ (*q*), qui scribit simulacrum quoddam communi Osiridis, & Adonidis nomine ab Alexandrinis fuisse cultum. Adde & illud Augustini (*r*), quo docet persuasum fuisse Ethnicis in uno Jove latere omnes Deos,

 quo-

(*a*) Sat. Lib.I. cap.17. & seq. (*b*) Ibid. cap.18. (*c*) Or. in Solem. (*d*) Lib.cit. cap.23. (*e*) Præp.Evang. Lib.III. cap.11. & 13. (*f*) Ibid. Lib.I. cap.9. & 15. (*g*) Strom.5. (*h*) Lib.I. (*i*) Ch.X. Hist.335. (*k*) De myster. (*l*) In Ἄφθαις. (*m*) Cap.6. (*n*) Lib.XL. Dionys. (*o*) I. El. (*p*) In Ἀμαθοῦς. (*q*) In Ἡραΐσκος. (*r*) De Civ.Dei Lib.IV. cap.11. Lib.VII. cap.9. & seqq.

quorum seriem subtexit. Idem alibi ex Varrone profert hos versus Valerii Sorani:

Juppiter omnipotens, regum rex ipse, Deûmque
Progenitor, genetrixque Deûm, Deus unus, & omnes.

Adde & illud Martiani Capellæ (*a*), qui ait sub diversis Phœbi, Lyæi, Serapidis, Osiridis, Mithræ, Ditis, Tiphonis, Attinis, Ammonis, & Adonidis nominibus, idem numen ab universo Orbe coli. Adonidem quidem Apollinem ipsum esse diserte docet Proclus Lycius Hymno in Apollinem. Causam affert Clemens Alexandrinus in Protreptico, cur Bacchus ab aliquibus *Attis* appelletur. Jovem vero Serapin esse tradit Achilles Tatius in Eroticis (*b*): tradit & Eustathius (*c*), cum ait simulacrum Jovis Serapidis Sinope advehi curasse Ptolomæum Lagiden, nec cujus esset naturæ spectatores discernere potuisse: ut vel inde capi posset argumentum Diis plerisque communem esse naturam Jovis. Rem aliter narrat Plutarchus (*d*), & simulacrum id Plutonis fuisse docet, nec alium hunc esse quam Serapin. De Sinopensi hoc Dite disserens Tacitus (*e*) tradit multos ex insignibus, quæ in ipso manifesta erant, conjectasse eum esse Æsculapium, quosdam Osirin, plerosque Jovem, plurimos Ditem patrem. Jovem quoque esse Æsculapium liquet ex Aristide (*f*), cui commemoratur Ζεὺς ἀσκληπιὸς (*Juppiter Æsculapius*). Eumdem esse constat Pana ex Orphico Hymno (*g*), in quo Pan *verus Juppiter cornutus* appellatur. Deus nempe naturæ uterque. Hinc Stoici Deum unum esse dicebant, si universum mundum spectares; plures, si varias mundi partes spiritu divino repletas: unumque esse Deum, Jovem, Minervam, Junonem, Vulcanum, Neptunum, & Cererem. Probatur item esse Bacchum ex eodem Aristide (*h*); probatur & ex Pomponio Mela (*i*), qui Indicum Montem Meron, Bacchi mysteriis celebrem, Jovi sacrum esse scribit; & ex Valerio Maximo (*k*), & ex Julio Firmico (*l*), & ex veteribus Inscriptionibus (*m*), in quibus Juppiter *Sabazius* appellatur; quod unum esse ex Bacchi cognominibus nemo nescit. Romæ in Tabula ærea delineatus apparet Deus quidam modium capite gestans, quod Serapidis proprium est; nudus & lyram dextram tenens, quod Apollinis; fulmen sinistra quatiens, quod Jovis. Hæc eadem symbola, ac Ammonis præterea cornua, & Plutonis tridentem gerit simulacrum Dei cujusdam in aversa parte veteris nummi Antonini. Mercurium esse Faunum decernit Cedrenus, Anubin Apulejus (*n*), & Servius (*o*); unde & κυνοπρόσωπον (*canina facie præditum*) eum pingebant Ægyptii, Luciano teste (*p*). Apollinem esse indicant communia utriusque cognomina & officia. Pugil enim Delphis, Cursor Cretensibus, & Lacedæmoniis Apollo colebatur: quæ in Mercurium conveniunt. Solem, Orum, & Priapum ab Ægyptiis eumdem Deum haberi declarant Suidas (*q*), & Codinus (*r*). Priapum vero eumdem esse, ac Typhonem censet Diodorus (*s*). Reperitur in Poëmatis antiquis, a Pithœo editis, carmen in laudem Solis, quod eum esse Liberum, & Cererem, & Jovem statuit, & mille nominibus gaudere. Jovem Orphica (*t*) Dæmonem indigitant: Dæmon autem est Apollo, ut dixi. Communis igitur ara utrique, Soli, inquam, & Jovi a Cypriis posita est; & Rhodi sub Pæanis nomine Juppiter colebatur; & in Orphicis (*u*) Juppiter immortalis appellatur Sol; & eumdem esse Solem, & Jovem veteri fama traditum esse perhibet Eustathius (*x*). Idem quoq; Juppiter est & Juno. Panem Saturnum esse pronuntiat Macrobius (*y*); Varro (*z*) vero eosdem esse Deos Harpocratem, Serapidem, & Isidem; Taautem, & Astarten; Saturnum, & Opem; & Deos Samothracum. Saturnum esse Baalem, & Belum affirmat Servius (*aa*) esse Evandrum, & Janum non obscure conjicit Vossius (*bb*): esse Herculem colligitur ex Athenagora (*cc*). Janum esse Vertumnum probare nititur Johannes Annius (*dd*). Eumdem & Anubin esse quidam opinati sunt, ut perhibet Plutarchus in libro de Iside, & Osiride. Unum esse Pana, & Apollinem Orphica indicant. Docuimus supra

(*a*) Lib. II. (*b*) Lib. XV. (*c*) In Dion. Per. (*d*) De Isid. & Osir. (*e*) Hist. Lib. IV. cap. 84. (*f*) Or. in Æsculap. (*g*) In Pan. (*h*) Orat. in Bacch. (*i*) Lib III. cap. 7. (*k*) Lib. I. cap. 3. (*l*) De err. prof. relig. (*m*) Grut. p. 22. (*n*) Met. Lib. XI. (*o*) In Virg. Æn. VIII. (*p*) De sacrif. (*q*) In [illegible]. (*r*) Exc. de origin. Constant. (*s*) Lib. IV. (*t*) In Dæmon. (*u*) Hymn. in Solem. (*x*) In Hom. Il. α. (*y*) Sat. Lib. I. cap. 22. (*z*) Lib. IV. de Ling. Lat. (*aa*) In Vir. Æn. Lib. I. (*bb*) De idolol. Lib. I. cap. 22. & 20. & de art. Gramm. Lib. I. cap. 13. (*cc*) Leg. (*dd*) Vit. ad Propert. Lib. IV. Eleg. 2.

supra ex Auctore libelli de origine gentis Romanæ, & ex Servio (*a*), eumdem esse Pana, Inuum, Faunum, Ephialtem, Fatuum, Fatuellum, & Silvanum. Silvanus autem est Apollo, & Aristæus, ut superius ostendi, idem & Mars, si Catonem (*b*) audimus, qui vota fieri jubet Marti Silvano. Mars autem, & Janus est, auctore Plutarcho (*c*), & Servio (*d*): & sacrificia fiebant Jano Quirino. Est & Hercules secundum Pontificalem ritum, ut idem Servius affirmat. Martis simulacrum in Pantheo multorum Deorum imagines continebat, unde & templo nomen, juxta Dionem (*e*). Æsculapium, Pæanem, & Attinem, unicum esse Deum asseverat Damascius apud Photium (*f*). Melicarthum, sive Melicertam, qui & Palæmon, & Portunus, esse Herculem notat Philo Byblius, Sanchoniathonis interpres (*g*). Liberum esse Apollinem, & Solem, certum est ex Porphyrio (*h*), qui in libro quem Solem appellavit, Apollinem dixit eumdem esse Solem in cœlo, Liberum patrem in terris, Apollinem apud inferos; ex Arnobio (*i*), cujus verba hæc sunt: *Nam si verum est Solem eumdem Liberum esse, eumdemque Apollinem*; & ex Statio (*k*), cui dicitur, *lucidus Evan*: & ex Cornelio Severo (*l*), cum ait, Liberum venire per celsa sidera cœli; & ex his Ovidii ad Bacchum: *Tu formosissimus alto conspiceris cœlo*; potissimum vero ex Virgilio, cujus hoc est: *Labentem cœlo qui ducitis annum, Liber, & alma Ceres*. Quod petitum est ex scholis Ægyptiorum; eos enim scisce ait Herodotus, Liberum & Cererem rebus his inferioribus præesse. Liberum eumdem esse ac Mercurium & Herculem, sententia est Stoicorum, teste Seneca (*m*). Hæc quæ diximus propemodum omnia unica clausula comprehendit Hermesianax:

Πλούτων, περσεφόνη, δημήτηρ, κύπρις, ἔρωτες,
Τρίτωνες, νηρεύς, τηθὺς, καὶ κυανοχαίτης,
Ἑρμῆς θ' ἥφαιστός τε κλυτὸς, πὰν, ζεύς τε καὶ ἥρη,
Ἄρτεμις ἠδ' ἑκάεργος ἀπόλλων, εἷς θεός ἐςι.

Pluto, Proserpina, Ceres, Venus, Amores,
Tritones, Nereus, Tethys, & Neptunus,
Mercurius, & inclytus Vulcanus, Pan, Juppiter, & Juno,
Diana, & longe operans Apollo, unus Deus est.

Simile est & illud Euphorionis:

Ζεὺς ἐςιν αἰθὴρ, ζεὺς δὲ γῆ, ζεὺς δ' οὐρανὸς
Ζεύς τε τὰ πάντα.

Juppiter est æther, Juppiter terra, Juppiter cœlum,
Juppiter est omnia.

Afferuntur & versus quidam ex minore Cratere Orphei, in quibus cum de Mercurio, Nymphis, Vulcano, Cerere, Neptuno, Marte, Venere, Baccho, Themide, Apolline, & Æsculapio commemorasset, subjicit tandem, ἓν τάδε πάντα. *Omnia hæc unum sunt*. Merito itaque ait Seneca (*n*): *Quæcunque voles Jovi nomina proprie aptabis, vim aliquam, effectumque cœlestium rerum continentia. Tot appellationes ejus possunt esse quot munera*. Atque hinc Poëtæ veteres Græci & Latini unicum esse Deum crebris effatis declararunt, quæ ab aliis studiose sunt collecta. Quod si Dii fabulares uni versi unus idemque sunt, cum plerosque eorum Mosem esse vicerimus, sequitur fabulares omnes Deos unum exhibere Mosem ἱςορικῶς, (*historice*) aliam enim significationem inesse physicam non negamus.

II. Addendum superioribus Epigramma Ausonii (*o*), quod recitavi supra; unde noscitur eumdem esse Bacchum, Osirin, Phanacen, & Adonidem; eumdemque Lucaniaci Pantheum appellari. Lemma Epigrammatis est ejusmodi: *Myobarbum Liberi patris, signo marmoreo in villa nostra omnium Deorum argumenta habentis*. Jamdiu est cum viros ætatis suæ eruditissimos, Turnebum (*p*), & Scaligerum (*q*), torsit vox illa *Myobarbum*. Ille factam putata *mure*, in qua latet mysterii significatio, & *barbo*, quo in mysteriis Cereris legiferæ utebantur, ut est apud Hesychium (*r*). Hæc confutat Scaliger, & merito; nihil ipse affert verisimilius: nam quod Bacchus pingi soleat cum canthro oblongo, & infima parte angusto ac turbinato, canthrum illum dictum putat *Myobarbum*, voce hybrida, a similitudine & muris & barbæ quæ in conum desinit. Pudet ineptiarum. Myobarbum dicitur ipsum simulacrum, quo refertur & vox Pantheum. Ratio nominis,

(*a*) In Vir. Æn VI. (*b*) De re rust. cap. 83. (*c*) In Numa. (*d*) In Æn. VII. (*e*) Lib. LIII. (*f*) Tmem. 242. (*g*) Apud Euseb. Præp. Ev. Lib. I. (*h*) Apud Serv. in Vir. Eclog. V. (*i*) Lib. III. (*k*) Theb. V. (*l*) Ætna. (*m*) De benef. Lib. IV. cap. 7. (*n*) Ibid. *II. Exponitur quid sit Myobarbum Ausonii.* (*o*) XXX. (*p*) Adv. Lib. III. cap. 19. (*q*) In Auson. (*r*) In βαρβός.

nis, quod barbam prolixam in acutum desinentem gereret. Quemadmodum enim Parones naves, cum oblongæ sunt & acuminatæ, Myoparones dicuntur, a murium similitudine, qui utrimque sunt acuminati, & a rostro, & a cauda; unde μύουρος dicitur, qui extrema parte subtilis & angustus est; ita a barbam promissa & acuta, Myobarbum dictum est simulacrum Bacchi. Tali id fuisse barbam colligo ex Macrobio (*a*): *Hierapolitani*, inquit, *qui sunt gentis Assyriorum, omnes Solis effectus atq; virtutes ad unius simulacri barbati speciem redigunt, eumdemque Apollinem appellant. Hujus facies prolixa in acutum barba figurata est.* Tum ita id depingit, ut Deorum prope omnium argumenta habeat, haud secus ac Myobarbum illud Ausonii. Hæc Apollinis effigies ea ipsa videtur esse, quam in templo Deæ Syriæ Hierapoli fuisse narrat Lucianus (*b*): utraque enim barbata est, utraque & vestibus induta. At enim, inquies, Apollinem exhibet Macrobius, Bacchum Ausonius. Responsionem præbet ex Aristotele Macrobius ipse capitis sequentis initio: *Aristoteles*, inquit, *Theologumena scripsit: Apollinem & Liberum patrem, unum eumdemque Deum esse multis argumentis asserit.* Et Liberum quidem suum Ausonius cum Osirim esse dicit, satis indicat Apollinem esse, sive Solem. Liberum autem, perinde ut Apollinem, Veteres barbatum quandoque pingebant: καὶ γὰρ παῖδα, inquit Ulpianus (*c*), καὶ πρεσβύτην, καὶ ἄνδρα γράφουσιν αὐτόν. *Puerum enim, & seniorem, & virum eum exhibent*, Adstipulatur Macrobius (*d*), cum ait: *Liberi patris simulacra, partim puerili ætate, partim juvenili fingunt; præterea barbata specie, senili quoque ore, uti Græci ejus quem Βασσαρέα, item quem Βρισέα appellant, & ut in Campania, Neapolitani celebrant, Hebona cognominantes.* Quorum affinia & apud Cornutum (*e*) nanciscare. Atqui Liber & Apollo iidem erant ac Mercurius. Quare & Mercurius σφηνοπώγων (*barbam cuneatam gerens*) exhibebatur. Auctor Artemidorus (*f*). En tibi tres Deos, Liberum, Apollinem, & Mercurium, eamdem barbam gerentes. Quo habitu cum fabricatum esset Myobarbum, tres illos utique repræsentabat. Statua communis Panis, Herculis, & Mercurii, memoratur in Anthologia (*g*). Cave autem existimes, Hermeraclas, Hermathenas, Hermerotes, Hermopanes, Hermarpocrates, Hermaphroditos, Hermanubidas, inde sic dictos omnes, quod in idem simulacrum cum Mercurio sint conjuncti. Inde sic dictos aliquos esse constat, velut Hermerotes, Hermarpocrates, Hermaphroditos, Hermanubidas, & si Kirchero (*h*) credimus, Hermathenas. At ratio fere nominis est, quod pars inferior statuæ columna esset quadrata; quo habitu sæpe Mercurius exhibebatur. Scribit Lucianus (*i*), in Templo Hieropolitano Syriæ Deæ simulacrum aureum fuisse, formam propriam aut nomen haudquaquam habens, at aliorum omnium Deorum species gerens, quod alii ad Dionysium, nonnulli ad Deucalionem, quidam ad Semiramidem retulerunt. Hujusmodi item fuisse dicas Sinopense illud Ditis simulacrum, de quo proxime egimus. Signum Harpocratis, Cupidinis, & Æsculapii notas gerens exhibet Sponius in Miscellaneis: item aliud cui insunt notæ Solis, Lunæ, Harpocratis, Cereris, Cupidinis, Æsculapii, Mercurii, & Bacchi: & aliud præterea insigne notis Isidis, Lunæ, Junonis, Veneris, Victoriæ, Dianæ, Cupidinis, Cereris, Salutis, Baccharum, Minervæ, & Fortunæ: & aliud deinde in quo agnoscas Jovem, Mercurium, Proserpinam, Cererem, Isidem, Fortunam, Nemesin, Martem, Minervam, & Victoriam. Videtur itaque Bacchi Ausoniani effigies, Deorum omnium argumenta habens, ad Hierapolitanas illas imagines, Deorum quoque omnium insignia habentes, fuisse expressa, & barbam prolixam acutamque gestasse: unde manifesta origo vocis Myobarbum; origo vero nominis Pantheum, ex insignibus Deorum omnium, quæ inerant Myobarbo. Signa enim multiformia Deorum *Panthea* appellabantur. Hujusmodi fuerunt illa, quæ intulit Agrippa in magnificum illud templum, Romæ a se extructum; unde & nomen ei factum censet Dio (*k*): ὅτι πολλῶν θεῶν εἰκόνας ἐν τοῖς ἀγάλμασι, τῷ τε τοῦ Ἄρεως, καὶ τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἔλαβεν. *Quia plurimorum Deorum imagines in simulacris Martis & Veneris continebat.* Et Dii quibus dedicata erant signa hujusmodi, *Panthei* appellabantur; & hoc cognomine affectum videas Liberum patrem

(*a*) Lib.I. Sat. cap.17. (*b*) De Dea Syr. (*c*) In Or. Demonst. κατὰ Μειδίου. (*d*) Sat. Lib.I. cap.18. (*e*) In Pers. Sat.2. (*f*) Lib.I. cap.42. (*g*) Lib.IV. (*h*) Latii p.2. cap.2. (*i*) De Dea Syr. (*k*) Lib.LIII.

patrem in Inscriptionibus, & hic apud Ausonium. Atque hinc scias quam inepte censuerit Lipsius (*a*) ita dictum, quasi *omnino Deum*.

III. Quanta autem magnorum, minutorum, & patellariorum Deorum, & Heroum soboles ex Mose propagata est; tantam Dearum fœturam Sephora ipsius uxor dedit. Nam primum Astarte ipsa est, quam Cicero (*b*) Adonidi nupsisse ait: siquidem Moses est Adonis. Sunt autem alia pleraque quæ idem persuadeant. Astarte nomen habet ab *ngastheroth*, quod *greges* sonat, utpote uxor Mosis, viri pecuariæ rei dediti, de genere Israëlitarum, qui erant *Viri pastores ovium, curamque habebant alendorum gregum* (*c*). Taurinum caput & corniculatum gestare Astarten narrat Sanchoniathon (*d*): qua figura Isis Ægyptiis, Io Græcis exhibebatur, ut cornuti Mosis uxor esse significaretur. Narrat & terram peragrasse, quemadmodum Io post multos errores in Ægyptum pervenisse fabulantur: quod Mosi Ægyptum repetenti Sephora comes per aliquod itineris spatium adhæserit. Ergo Sephora Astarte est. Astartem autem, sive Deam Syriam, ipsam esse Cybelen Deum matrem, ex Luciano, Apulejo, Damascio, aliisque, ex Veteribus Nummis, ac Inscriptionibus probarunt jam Seldenus (*e*), & Grotius (*f*): quod Scaliger in Notis ad Fragmenta ignorasse deprehenditur. Idem vero aliunde nos præterea arguimus. Attinem urgente & stimulante Cybele seipsum evirasse Mythici tradunt: hoc ipsum de Astronoë, & Esmuno, sive Æsculapio scribit Damascius (*g*); qui & hoc amplius addit, juvenis caussam miseratam Deam vim ei genitalem restituisse. Æsculapium autem esse Mosem demonstravimus. Eumdem esse Attinem indicant fistula & virga, quibus ornari eum discimus ex Macrobio (*h*): utrumque enim insigne pastoris est, qualis fuit Moses; hoc præterea patrandorum prodigiorum instrumentum. Atqui ad Sephoræ factum pertinent ista, cum ad virum ab interitu vindicandum, *Tulit acutissimam petram, & circumcidit præputium filii sui* (*i*). Porro Cybele eadem est quæ Rhea, & Vesta, & Ops, & Pales, & Tellus: eadem etiam quæ Pandora, Diodoro teste (*k*): eadem etiam quæ Ceres; unde Δημήτηρ, quasi γῆ μήτηρ (*terra mater*) dici credita est. Igitur πυργοφόρος (*Turrigera*) utraque pingebatur; utraque Terra dicebatur & habebatur, teste Codino in Parecbolis; iisdem mysteriis utraq; placabatur, teste Clemente Alexandrino in Protreptico; & plaustra Cereris eadem quæ Cybeles, juxta Servium (*l*). Dissertationem quamdam Porphyrii repræsentat Eusebius (*m*), qua docetur unum esse atque idem, Vestam, Rheam, Cererem, Themidem, Priapum, Proserpinam, Bacchum, Attin, Adonin, Silenum, Bacchas, & Satyros. Pronunciat insuper Macrobius (*n*) unam esse Deam, Majam, Bonam Deam, Faunam, Opem, Fatuam, Proserpinam, & Medeam. Cæterum Vesta dicta est βουλαία (*consultrix*) a Dinarcho apud Harpocrationem (*o*); propter prudentiam Mosis, & leges ab eo latas; quasi hæc Sephoræ cum ipso communia sint. Narrat Albricus (*p*) pingi solitam fuisse Vestam, infantem gremio foventem: fortasse propter administratam a Sephora filii circumcisionem. Est apud Ptolomæum in Tetrabiblo (*q*), Venerem a Syris ut Matrem Deum coli, & variis affici nominibus. Eamdem credi Libitinam a peritissimis Romanorum perhibet Plutarchus in Numa. Venus autem est Astarte, ut scribit ex Sanchoniathone Philo Byblius (*r*), & Cicero (*s*), & Procopius Gazæus (*t*). Non autem sub Veneris illius mollis & voluptariæ, sed bellatricis & victricis habitu colebatur: ἐγχεῖον Græci appellabant, hoc est *Hastatam*. Talis a Spartanis pingebatur, atque ea erat Venus Victrix Romæ celebrata, crebris inscriptionibus nobilitata (*u*), quæ Cæsar & annuli signo & bellica tessera utebatur. Porro Deos omnes, Deasque, armis instruebant Spartani, gens bellicosa; in his & Junonem, cujus simulacrum habebant Junonis Veneris dictum: Juno quoque Romæ armata erat, ab hasta Quiritis dicta (*x*). Ex his colligas Venerem, eamdem

(*a*) Adm. Lib. III. cap. 6. *III. Fabulares omnes Deæ, una eademque Dea sunt; atque hæc Sephora est, Mosis uxor.* (*b*) Lib. III. de natura Deorum. (*c*) Gen. XLVI. 32. (*d*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. I. cap. 10. (*e*) De Dis Syr. Synt. II. cap. 2. (*f*) In Lib. Judic. (*g*) Apud Phot. Tm. 242. (*h*) Sat. Lib. I. cap. 21. (*i*) Exod. IV. 25. (*k*) Lib. III. (*l*) In Georg. I. (*m*) Præp. Ev. Lib. III. cap. 11. (*n*) Sat. Lib. I. cap 12. Serv. in Georg. I. (*o*) In Βουλαία. (*p*) De Deor. Imag. (*q*) Lib. II. (*r*) Apud Euseb. Præp. Ev. Lib. I. (*s*) Lib. III. de nat. Deor. (*t*) In Lib. I. Reg. cap. 7. (*u*) Grut. p. 59. 60. (*x*) Xiphil. in Nerone.

eamdem esse ac Junonem. Eamdem etiam fuisse, ac Pytho sive Suadam disces ex Epigrammate Anthologiæ (*a*). Sed revertamur ad Hastatam. Ea quoque erat Andraste, sive Adraste, sive Astarte, memorata Dioni, & pro victoria a Britannis culta. Fallor, aut eadem est Andarta Dea, in marmoribus antiquis (*b*), Deæ Vocontiorum repertis, celebrata. Scribit Macrobius (*c*) Veneris signum fuisse Cypri, barbatum quidem, sed veste muliebri, cum sceptro, ac statura virili, eamque ab illis marem, & feminam esse credi, & ab Aristophane ἀφρόδιτον appellari, & legi debere apud Virgilium; *Discedo, ac ducente Deo*; non, ut vulgo, *Dea*; cum & apud Calvum legendum esse affirmet Acterianus *Pollentemque Deum Venerem*, non, *Deam*. Veterem Auctorem, qui de Amathunte scripserat, dixisse refert Hesichius (*d*), πωγωνίαν ἀνδρὸς τὴν θεὸν ἐσχηματίσθαι ἐν κύπρῳ. *Deam viri barbati figura exhiberi in Cypro*. Idem habet & Servius (*e*). Statuam Veneris describens Codinus Curopalates in Parecbolis, pectine eam gestare ait, barbatam esse, utriusque sexus instrumenta habere, utpote rerum omnium generationis præsidem, superiori parte masculam, inferiori feminam esse, & equo insidere. Meminerimus interim partem sexus ambiguitatem Mosi esse tributam. Ceterum Stoici, ut id obiter moneam, Diis omnibus, Deabusque sexum utrumque adscribebant. Item Lacedæmonii. Sed & aliæ quoque gentes idem plerisque tribuebant Diis. Hinc Juppiter ἀρσενόθηλυς (*mas, & femina*) idem nempe Juppiter, & Juno; propterea que imberbis, hoc est ἄξυρος (*qui non raditur*), sive ut habet Servius (*f*) ἄνευ ξυροῦ (*sine novacula*); unde Anxuris nomen, ubi colebatur. Quædam Dearum effigies barbatæ erant, ut Veneris, & Fortunæ. Hinc etiam Bacchus, & Baccha; Lunus, & Luna. Hinc statua portentosa Indorum, partim virilis, partim feminea, cujus meminit Porphyrius (*g*). Hinc Hermathena, quæ in Tusculano Ciceronis extabat, quamque ad hanc diem superesse existimat Kircherus Athanasius (*h*) facie, & membris cæteris femina, præter genitale quo vir est. At Ægyptiis soli geminum sexum gerebant Vulcanus, & Minerva. Cæterum quid aliud esse dicas Venerem armatam, quam Minervam? Quamobrem Deam Syriam Minervæ, sive Veneris Victricis habitu exhibent Nummi veteres quidam. Minervam autem Lunæ effigiem esse vult Eusebius (*i*): & ante eum Aristoteles (*k*), Plutarchus (*l*), & Arnobius. Hinc ut Luna *Siderum Regina* dicitur Horatio (*m*), sic Minerva Belisama in Inscriptione veteri (*n*), hoc est, *Domina cœli*, *Vangalath Scamaim*; Juxta verissimam Seldeni (*o*) conjecturam quæ Jeremiæ (*p*) dicitur *malcuth hascamaim*; hinc βααλτίδα vocat Philo Byblius (*q*), quam & διώνην appellat, hoc est, Venerem, cui sub *baltbi*, βααλτίδος nomine sexum cujusq; hebdomadis diem consecrarunt Sabii, & quartum noni mensis, qui est Canun primus, quo & Balthæ thalamum solent extruere, eamque per septem dies sacrificiis placare: hinc Lucianus, aliique complures, Astarten, quam Minervam esse dixi, Lunam esse decernunt: hinc cœli filiam esse ait Sanchoniathon: hinc quoque nomen ejus ab astris derivatum Procopius Gazæus, & Suidas, exoticarum linguarum imperiti crediderunt: Quorum uterque Luciferum, astrum esse Astartes innuit, quod Veneris sit, quæ Astarte est. Eamdem etymologiam Astartes ab Astris probasse videntur ii, qui in Orphicis Hymnis (*r*), & apud Herodianum (*s*) pro ἀστάρτη, perperam scripserunt ἀστάρχη, & ἀστροάρχη, cum origo vocis petenda esset ex *ngasftaroth*. Affert istud ex Lævin Macrobius (*t*): *Venerem igitur almam adorans, sive femina, sive mas est, ita uti alma Noctiluca est*. Tum subjungit eamdem esse Lunam, juxta Philochorum in Atthide, & ei sacrificium facere viros cum veste muliebri, mulieres cum virili, quod eadem mas æstimetur, & femina. Venus ista Noctiluca, eadem est, quæ Venus Noctuvigila appellatur in Curculione Plautina (*u*). *Alilat* Arabibus dici, Assyriis *Mylittam*, discimus ex Herodoto (*x*). Nempe eadem esse videtur, quam in Alcorano (*y*) dictam videmus *Allatt*, & quæ illic una e Dei filiabus esse narratur. *Allatt* significat Deum,

(*a*) Lib. VII. (*b*) Inscr. Grut. pag 88. (*c*) Sat. Lib. I. cap. 8. (*d*) In Ἀφρόδιτος. (*e*) In Æn. II. (*f*) In Æn. Lib. VII. (*g*) Lib. de Styg. (*h*) Latii Part. II. cap. 2. (*i*) Præp. Evang. Lib. III. (*k*) Apud Arnob. Lib. III. (*l*) De Fac. in orbe Lun. (*m*) Carm. Sæc. (*n*) Grut. p. 1067. (*o*) De Dis Syr. Synt. II. cap. 2. (*p*) VII. 8. & 44. XVII. 18. 19. & 25. (*q*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. I. (*r*) In Lun. (*s*) Lib. V. (*t*) Sat. Lib. III. cap. 8. (*u*) Act. I. sc. 3. (*x*) Lib. II. cap. 131, & Lib. III. cap. 8. (*y*) Surattol. Nolm.

Deum, & est femininum nominis *Alla*, quod Deum sonat. Deæ hujus idolum, quod ab Arabibus colebatur, Muhammedi jussu obtritum esse scripsit Abulfeda, ut docet nos Pocockius (*a*), Arabicæ literaturæ, ad ipsorum etiam Arabum invidiam, facile princeps. Sexum utrumque Lunæ affingunt ψευδώνυμα (*falso nomine inscripta*) illa Orphei initia (*b*): & apud Carrenos Lunus Deus colebatur, ut discimus ex Spartiano (*c*). Huc confert Lunæ cultus ad Arabes, & Saracenos propagatus; ab his ad Turcas, qui & Lunæ corniculatæ effigiem, velut sacrum quoddam insigne præferunt. Falluntur enim, qui aliam Turcicæ hujus religionis caussam quærunt. Hanc enim a Syris, & Phœnicibus, Astartes, quæ Luna est, cultoribus acceperunt: quæ & in alias gentes manavit. Itaque ad Lunæ motus tempora metantur annua, & menstrua, atque etiam diurna, siquidem apud illos dies mensis cujusque ineunt a prima Lunæ visione. Quapropter & auspicari diem civilem solent ab occasu Solis. Tradit id Alfraganus in Elementis Astronomicis. Eamdem etiam χαβὰρ, vel κυβὰρ, appellabant: utroque enim modo scriptum habetur in Saracenicis a Sylburgio editis: hoc autem *magnam* sonat. Isto nomine proprie appellatur Venus, sed illic cum Luna confunditur, ut alii jam observarunt. Hinc Muhammedani ad primam Lunæ φάσιν vociferantur, *Allab cobar*, quod idem est, ac *Deus magnus*. Legantur super his eruditæ Pocockii Notæ in Abulfaragium. Hanc Arabum precationem paulo aliter interpretatur Constantinus Porphyrogeneta (*d*); sed rem non mutat. Cæterum ex uno Lunæ sidere Deas extitisse Minervam, Dianam, Hecaten, Parcas, Cererem, & Proserpinam, apud Eusebium (*e*) Porphirius asseverat. Sic etiam de Cappadocum Dea disserit Plutarchus in Sylla, ut appareat eamdem existimasse Lunam, Minervam, & Enyo. Ita hæcomnia Astarte fuerit, quæ Luna est. Hanc Cererem esse probamus etiam aliunde: Lunam quippe Dianam esse notum est. Ut autem Diana πολύμαστος (*multimamma*) fuit Ephesi, quemadmodum legitur apud Minutium Felicem, & Hieronymum (*f*); ita Cererem Mammosam Lucretius (*g*) appellavit. Astarte quoque Juno est, sive Lucina: nam Plutarchus (*h*), & Appianus (*i*), Astarten a nonnullis Venerem, Junonem ab aliis haberi scribunt: vere, nam Junonem Pœni Phœnicibus oriundi devotissimo cultu prosequebantur; atque inde Sarrana Juno, & Carthago Junonia a C. Graccho dicta (*k*), & in Junonis tutela esse credita est. Itaq; Augustinus (*l*) Junonem sine dubitatione a Pœnis Astarten vocari ait. Horatius in Carmine sæculari Deam eamdem Ilithyam, seu Lucinam nuncupari significat, & Genitalem. Ilithya autem Juno est, Genitalis Venus. Sed & commune in Laconica Deæ utrique simulacrum a vetustis temporibus fuisse positum, quod Veneris Junonis dicebatur, perhibet Pausanias (*m*). Quamobrem Syria Dea, quæ Juno erat, Dearum omnium formas continebat: aliquid enim simile habuisse, & Veneris, & Lunæ, & Rheæ, & Dianæ, & Nemesis, & Parcarum, auctor est Lucianus (*n*). Auctor est & Plotinus (*o*) idem numen esse Theologis Junonem, & Venerem; ab iisque stellam Veneris appellari stellam Junonis. Auctor quoque Plutarchus apud Eusebium (*p*), Junonem eamdem, ac Latonam esse creditam. Atergatidem etiam, quæ Dea Syria erat, eamdem fuisse, ac Rheam Cornutus (*q*) affirmat. Refert Herodianus (*r*) fuisse Carthagine signum Uraniæ, e Phœnicia illuc a Didone illatum, quam Afri Cœlestem, Phœnices Astroarchen appellant, & Lunam esse volunt. Urania illa, sive Cœlestis, Tertulliano, Augustino, aliisque Christianis, & Ethnicis memorata, & Invicta Cœlestis in veteri Inscriptione (*s*) dicta, Venus est; unde & Veneris appellationem derivatam arbitror: nam nominandi casu *Veneris* olim dicebatur: ut *carnis*, Livio, Andronico (*t*); *cujatis*, Accio (*u*), & Plauto (*x*): *concordis*, Cæcilio (*y*); *discordis* Pomponio (*z*); *præcoquis*, & *pedis*, Nævio (*aa*); *vulturis*, Ennio (*bb*); *Ferentinatis*, Titinnio (*cc*); *Sortis*, *Opis*, *Polluces*, *Sarsinatis*,

(*a*) In Abulfar. de mor. Arab. (*b*) Hymn. in Lun. (*c*) In Carac. (*d*) De Admin. Imper. cap. 24. (*e*) Præp. Ev. Lib. III. cap. 12. (*f*) Proœm. Comm. in Ep. ad Eph. (*g*) Lib. IV. (*h*) In Crasso. (*i*) In Parthic. (*k*) Plutarch. in Gracch. (*l*) Lib. VII. Quæst. cap. 16. (*m*) Lacon. (*n*) De Dea Syr. (*o*) Enn. 3. Lib. VI. (*p*) Præp. Ev. Lib. III. (*q*) Proœm. & cap. 1. (*r*) Lib. V. (*s*) Grut. p. 59. (*t*) Odyss. (*u*) Teleph. (*x*) Curc. Act. III. sc. 1. (*y*) Crat. (*z*) Sat. (*aa*) Apud Nonium. (*bb*) An. (*cc*) Psaltria.

Digitized by Google

tis, Plauto (*a*); *cohortis*, Polybio (*b*); *Ditis* Petronio (*c*); *frontis*, Sereno Sammonico (*d*), & Servio (*e*); *assis*, Acroni (*f*); & sexcenta ejusmodi. Ex *Veneris* dictione συντόμως (*compendiario*) *Venus*, factum est, ut ex illis *caro*, *cujas*, *concors*, *discors*, *præcox*, *pes*, *vultur*, *Ferentinas*, *sors*, *ops*, *Pollux*, *Sarsinas*, *cohors*, *Dis*, *frons*, *as*. Vocabulum autem *Veneris*, fit ab οὐρανὶς, transpositis literis. Οὐρανὶς vero dicta est eo sensu quo Cœli filia a Sanchoniathone (*g*); & Belisama in Inscriptione antiqua (*h*), hoc est, Domina Cœli, & Regina Cœli a Jeremia (*i*). Urania ergo, sive Cœlestis, Venus est: quo fit ut utraque Veneris, & Cœlestis appellatio conjunctim ipsi in Marmoribus antiquis (*k*) tribuatur, & ut ambigui sexus fuisse Carthaginensis illa Dea, itidem ut Venus, credita sit: id quod ostendit veteris Evocationis formula apud Macrobium (*l*): *Si Deus, si Dea est, cui populus, civitasque Carthaginensis est in tutela*. Quin & Europam esse Astarten colligi potest ex Luciani (*m*) verbis, cum ait esse quoddam Phœniciæ templum a Sidoniis celebratum, Astarte, ut ipsi dicunt, consecratum; Europæ, ut Sacerdotes. Fere præterea convenit Europæ a tauro raptæ, id quod de Astarte tradidit Sanchoniathon (*n*), taurinum ipsam gestare caput, atque eo habitu variis per orbem erroribus esse actam. Quod & Joni, quæ Isis est, convenit, ut dixi. Europam vero esse Lunam intelligas ex Scholiis Sophoclis (*o*). Isidem autem omnia esse testatur Capuana vetus Inscriptio: TE TIBI UNA QUÆ ES OMNIA DEA ISIS ARRIUS BALBINUS V. C. & Saitica altera Inscriptio in templo Minervæ, quam Isin esse Ægyptii ajunt, a Plutarcho (*p*), & Pseudo-Athenagora (*q*) relata: ἐγώ εἰμι πᾶν τὸ γεγονὸς, καὶ ὄν, καὶ ἐσόμενον. *Ego sum omne quod fuit, quod est, quod erit* Item Apulejus (*r*) Isidem esse significat rerum naturam, eamque Deorum, ac Dearum faciem uniformem appellat, *cujus*, inquit, *numen unicum multiformi specie, ritu vario, nomine multijugo totus veneratur orbis*; tum hanc ipsam esse ait, quam Phryges Deum matrem, Attici Minervam, Cretes Dianam, Siculi Proserpinam, Eleusinii Cererem, alii Junonem, alii Bellonam, alii Hecaten, & Nemesin alii indigitant; quæ & in fronte signum Lunæ gerit. Legas item apud Plutarchum (*s*) Isidem esse naturæ sexus muliebre, omnis generationis capax; eamdemque a Platone dici nutricem omnia recipientem, & Myrionymum appellari, quod omnimodas formas, & species suscipiat. Ita quidem certe nominatur in veteri Inscriptione (*t*). Quare Dianæ similis est, quæ apud Callymachum (*u*) a Jove πολυωνυμίην postulat, & impetrat, ne hac parte ab Apolline superetur: Apollo quippe, itidem ut Moses, quem repræsentat, πολυώνυμος est. Similiter Veneri multorum Deorum notæ inerant. Quocirca Pantheon, quod ab Agrippa Romæ extructum est, sic dictum fuisse opinatur Dio (*x*), quod multorum Deorum formas in Martis, & Veneris statuis contineret: quod supra jam monui. Nec aliam ob caussam Pantheæ nomen tributum crediderim Drusillæ, postquam diem suum obiit, quam quod ipsius statua ad Veneris speciem fabrefacta in foro collocata est, ut refert idem Dio. Ridiculus vero est Lipsius (*y*), ut jam monui, qui sic dictam ait Drusillam, quasi dixisses *omnino Deam*. Auctor est Porphyrius apud Eusebium (*z*), eamdem esse Isidem, ac Lunam, & Terram, & Cererem, & Proserpinam. Isidem quidem esse Cererem non semel Herodotus (*aa*) asseverat; Tertullianus (*bb*) Cererem Phariam appellat; & spicis redimita exhibetur ab Ovidio (*cc*), & Minutio. Esse Astarten, & Opem, Varronis (*dd*) sententia est; esse Terram, Isidori (*ee*); esse Proserpinam, & Tethyn, Plutarchi (*ff*), ex Archemacho, & Heraclide; esse Cererem, Lunam, & Junonem, Diodori (*gg*); esse stellam Sirium dictam ostendit Inscriptio vetus de Iside, quam refert Diodorus (*hh*), & quam Calletiæ extare testatur Adulphus Occo (*ii*). Gemmæ veteris scalptura, cujus formam Pignorius refert in Tabulæ expositione

(*a*) Cas. Act.II. sc.6. & Bacch. Act.IV. sc.8. Most. Act.III. sc 2. (*b*) Lib. XI. (*c*) Cap.80. (*d*) Cap. 23. & 31. (*e*) In Georg.II. (*f*) In Hor. Art.Poët. (*g*) Apud Eus.Præp.Ev.Lib.I. (*h*) Grut.p.82.1067. (*i*) VII.18. (*k*) Grut.p.59. (*l*) Sat. Lib.III.cap 9. (*m*) De Dea Syr. (*n*) Apud Euseb.Præp.Ev.Lib.I.cap.10. (*o*) Ajac. v.170. (*p*) De Isid. & Osir. (*q*) Legat. Lib.VI. (*r*) Met. Lib.XI. (*s*) De Isid. & Osir. (*t*) Grut. pag.83. (*u*) Hym.in Dian. (*x*) Lib.LIII.& LIX. (*y*) Adm.Lib.III.cap.6. (*z*) Præp Ev. Lib III cap.11. (*aa*) Lib.II. cap.59.& 156. (*bb*) Apol.cap.16. (*cc*) Met.IX (*dd*) Lib.IV.de Ling.Lat. (*ee*) Orig.Lib.VIII.cap.11. (*ff*) De Isid. & Osir. (*gg*) Lib.I. (*hh*) Lib.V. (*ii*) Inscr. Hisp.

tione (*a*), Isidem expressam habet capite cornuto, & radiis cincto. Addita est tricuspis virga, cui circumvolutus est anguis, ut Mosis conjugem esse appareat, qui sub imagine Serapidis iisdem notis insignitus est in altera gemma a Pignorio itidem exhibita, de qua supra dixi. Isidem Mercurii filiam faciunt quidam, alii Promethei: quorum uterque Mosem dissimulat. Eadem dicitur Justitia a Sapientia: qua gemina laude Moses imprimis floruit. Quin etiam notat Ovidius (*b*) Annam Perennam ab aliquibus existimari esse Io, ab aliis Lunam, Themin a nonnullis. Addo & unam videri Deam, ac eamdem, omnes eas quas hoc distitcho Varro (*c*) complexus est:

> *Ted, Anna Perenna, Panda, te Lato, Pales,*
>
> *Nerienes, Minerva, Fortuna, ac Ceres.*

Empandam quidem esse Cererem putat Ælius apud Varronem (*d*). Vides ergo confundi Astarten, Cybelen, Venerem, Minervam, Lunam, Dianam, Hecaten, Parcas, Junonem, Cererem, Isidem, ac Themin. Atqui Astarte Sephora est, Mosis uxor. Ergo Sephora fabulares Deas omnes una complectitur.

IV. Quemadmodum autem Moses cum fratre Aarone sæpe confunditur; ita Mariam Mosis sororem a Sephora glore non semper distingui indicat Inscriptio vetus Isidi posita, quam refert Diodorus (*e*). Hæc Osiridis, qui Moses est, uxorem & sororem Isidem facit. Ejusdem matrem faciunt Minutius, & Lactantius (*f*); uxorem, sororem, matrem, Eusebius (*g*) ex Porphirio. Observavimus præterea, cum Deabus plerisque ad Sephoræ exemplar confictis multa Mariam habere communia; puta cum Cybele, quæ tympanum gerens pingitur; quippe de Maria hæc legimus in Exodo (*h*): *Sumsit Maria Prophetissa soror Aaron tympanum in manu sua, egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis, & choris, quibus præcinebat.* Ex his tympanistriis, & saltatricibus, Dei & Israëlitarum victoriam in maris littore celebrantibus, factum est, ut Dianæ Juppiter apud Callimachum (*i*) attribuat ἑξήκοντα χορίτιδας ὠκεανίνας. *Sexaginta saltatrices Oceani filias.* Viis item, & portubus Dianam in eodem Hymno præficit Juppiter: καὶ μὲν ἀγυιαῖς, inquit, Ἔσσῃ καὶ λιμένεσσιν ἐπίσκοπος. *Sed & viis, ac portubus præficieris.* Viis quidem, quasi hoc munus cum Mercurio fratre, qui Moses est, partita sit; portubus, quod post transmissum sicco pede mare Rubrum, ad littus eximium pietatis suæ specimen Maria tripudiis suis, & canticis in Dei honorem celebratis ediderit. Pertinet ad virgam Mosis in serpentem mutatam, & ad serpentem æneum ab eo conflatum, quod incompitis cum Draconum voluminibus Diana statuebatur. Mariam item Venerem esse probat mos vetustus Mercurii juxta Venerem, & Gratias collocandi; Mosis nempe juxta Mariam, ac socias. Probat & Pseudo-Orphei Hymnus in Venerem; ubi Bacchi, qui Moses est, comes appellatur, & festis gaudere dicitur, unde & φιλόργιος (*amans orgia*) vocatur in Anthologia (*k*); quod Maria tripudiis, ac cantibus operam dederit. Ibidem in Anthologia nuncupatur φιλορμίστειρα, (*portuum amans*) perinde ut Diana, & ob eamdem caussam. Ex qua factum quoque, ut ex mari orta fingatur. In Minerva etiam, post debellatos Titanas, Pyrricham saltanti apud Dionysium Halicarnasseum (*l*), inest Mariæ effigies, post demersos Ægyptios tripudiantis in litore. Hinc etiam Isis, Mariæ perinde ut Sephoræ effigies, & Isiaci sistra gerunt; atque hujus etiam instrumenti notæ Ægyptus ipsa designata est. Quamobrem Isaias (*m*) eam appellat *Terram cymbali alarum* Cymbalum alarum, Hebraice *tziltzal cbenaphaim*, significat *cymbalum alatum*; ut, *avis alæ*, avem alatam; *arbor fructus*, arborem fructiferam; *corpus mortis hujus*, corpus hoc mortale; *urbs muri*, urbem muro cinctã; *vas electionis*, vas electum; *caro peccati*, carnem peccatis obnoxiam; *odor suavitatis*, odorem suavem; *Spiritus promissionis*, Spiritum promissum; *verbum veritatis*, verbum verum: & apud Plautum (*n*) *Sarapis sementium*, Sarapidem sementinum; & *scelus pueri*, puerum sceleslum; & *deliciæ pueri*, suavissimum puerum; & *cibus perennitatis*, cibum perennem; *forma amœnitatis*, formam amœnam; apud Manilium (*o*), & Martialem (*p*), *pectus amicitiæ*, pectus amicum;

X

(*a*) In Expos. Mensæ Isiac. (*b*) Lib. III. Fast. (*c*) Apud Gell. Lib. XIII. cap. 22. (*d*) Lib. I. de Vit. Pop. Rom. apud Nonium. *IV. Fabularium quoque Dearum pleraque Mariam Mosis sororem referunt.* (*e*) Lib. I. (*f*) Lib. II. cap. 21. (*g*) Præp. Evang. Lib. III. cap. 12. (*h*) XV. 20. 21. (*i*) Hymn. in Dian. (*k*) Lib. I. cap. 31. (*l*) 17. (*m*) XVIII. 1. (*n*) Pœn. V. 5. 33. Pers. II. 2. 20. & 22. & III. 1. 2. Milit. IV. 4. 36. (*o*) Lib. II. (*p*) Lib. IX. Epig. 15.

cum; apud Senecam (*a*), *nimium sævi Diva pudoris*, Divam nimis crudeliter pudicam; *Reginam cœlibis thori*, reginam cœlibem; apud Petronium, *nautam stationis perpetuæ*, nautam in statione perpetua excubanrem; apud Plinium (*b*), *res pretii*, res pretiosas; in Anthologia (*c*), *ver desideriorum*, ver desiderabile; & sexcenta hujusmodi. Cymbalum autem alatum, est sistrum: cujus appellationis caussam scire licet ex nummis, & marmoribus (*d*), quæ sistri formam exhibent. Sistrum formæ est in lateribus rotundæ, in summitatibus acutæ. Ex utroque latere eminent crepitaculorum quorumdam capita, tanquam alæ; manubrium, caudæ; summitas opposita, rostri figuram gerit: totumque sistrum avis speciem quamdam refert. Inde Minutius Felix appellat, *Ad hirundinem sistrum*, hoc est, Sistrum hirundininum, seu hirundinis forma. Pari locutione dixit, *Ad vindemiam ferias*, hoc est ferias vindemiales. Quamquam Sistrorum quorundam superior pars rotunda fuit: & non unam omnium fuisse formam ex veteribus saxis nosci potest. Perperam existimarunt Interpretes sic dictum sistrum a Minutio, sonitus hirundinini caussa: a forma, non a sono id nominis habuit. Perperam quoque Bochartus (*e*) a Vulgata interpretatione discessit, & *Cymbalum orarum* verti jussit: nam Vulgato interpreti plane suffragatur Minutius. Sed ad rem. Apertissima imprimis hæc Orphicorum, & ad Mariam exprimendam adeo apposita, ut vix aliis uti potuisset verbis Poëta, si laudare ipsam nominatim instituisset:

Εἴτε καὶ εὐλιβάνου Συρίης ἕδος ἀμφιπολεύεις,
Εἴτε σύ γ' ἐν πεδίοισι, σὺν ἅρμασι χρυσεοτεύκτοις,
Αἰγύπτου κατέχεις ἱερῆς γονιμώδεα λουτρά,
Εἴτε καὶ σὺ κυανέοις ὄχθοις, ἐπὶ πόντιον οἶδμα,
Τερπομένη χαίρεις θνητῶν κυκλίαισι χορείαις,
Ἢ νύμφαις τέρπῃ κυανώπισιν ἐν χθονὶ δίᾳ
Θινὸς ἐπ' αἰγιαλοῖς ψαμμώδεσιν ἅρματι κούφῳ.
Sive thuriferæ Syriæ sedes circumis,
Sive in campis, cum curribus auro fabrefactis,
Ægypti tenes sacræ fœcunda lavacra,
Sive in nigris collibus, prope maris fluctus,
Delectata gaudes mortalium orbiculatis choreis,
Vel Nymphis oblectaris nigros oculos habentibus, in terra divina,
In ora arenosa littoris curru levi.

En tibi illam in Syriæ campis, & pone Ægypti fluenta, & choreas agenrem ad maris littus, puellis comitatam. Atque hæ puellæ origioem dedisse videntur fabulæ Musarum, quarum & nomen conjecturam nostram confirmat. Nam ut Moses a Græcis quibusdam appellatus est Μωϋσῆς & Μῶσης, ita Maria Mosis soror convenienti nomine appellari debuit Μῶσα, ipsius vero sociæ Μῶσαι. Cujus nominis etymon hactenus frustra quæsitum est. Retulit Kircherus (*f*) ad Ægyptium μωϋ, quod *aquam* sonat; quia *Ægyptii*, inquit, *omnes artes occasione aquæ, & fluminum reperiunt*. Ex eodem vocabulo μωϋ Musicam quoque dictam esse vult; quod *Ægyptii primi* Musicam *ad aquas invenerint*, *occasione fistularum* papyracearum, *quæ stagnantis aquæ* Nili *soboles passim habentur*. Perperam hæc utique, si quid sapio. Μωσική, supple τέχνη, fit a μῶσα. Μῶσα indidem oritur, unde μῶσος, nempe a *Mascab*: facili, & expedita, clara etiam, & manifesta originatione; quod artis magistris judicandum relinquo. Cum dixit autem Guichardus in Harmonia linguarum, Musas a Mose dictas, quod hæ doctrinis præsint, perinde ut ille omnis eruditionis princeps fuit, agnovit is quidem originem vocis, originationis caussam non intellexit. Par ergo nomen; par & officium; cantus videlicet & tripudia; Eratus præcipue, quæ Ὕμνους ἀθανάτους πολυηράτους εὗρε· *Hymnos immortales jucundos invenit*, ut est in veteri Epigrammate (*g*): quo munere præcipue nobilitata est Maria. Roborantur ista Diodori (*h*) testimonio, qui Musas fuisse docet virgines Ægyptias, Musicæ peritas, Poëtrias, cantrices, saltatrices, tympanistrias, cymbalistrias, Osiridis, sive Bacchi socias. Atque hic propterea dicitur μουσηγέτης, perinde ut Apollo. Panem quoque Musarum ductorem fingi observavimus. Hi autem Mosem dissimulant. Quin etiam legimus apud Plutarchum (*i*), Isidem primam fuisse Musarum, quæ erant Hermopoli: quippe Maria sociabus cantandi & saltandi magistram se, & ducem præbuit. Musas aurem Hermopoli collocat, quam urbem a Mose conditam fuisse scripsit Artapanus (*k*). V. Ate-

(*a*) Oedip. Act. III. & Herc. Fur. Act. II. (*b*) Lib. IX. cap. 35. (*c*) Lib. III. (*d*) Grut. Insc. p. 82. (*e*) Lib. IV. cap. 2. (*f*) Prod. Copt. cap. 5. (*g*) Anthol. Lib. I. (*h*) Lib. I. & II. & III. & IV. (*i*) De Isid. & Osir. (*k*) Ap. Euseb. Præp. Ev. Lib. IX. cap. 27.

Digitized by Google

V. Atenim, dices, si Astarte Luna est, Sol Osiris,& Adonis,& Bacchus, Diique,ac Deæ omnes quos diximus; quorsum illam ad Sephoram, hos ad Mosem referre satagimus? Nempe postquam a vero deflexerunt homines, in multiplices errorum anfractus delapsi fabulas fabulis congesserunt. Plurimum vero ipsis placuisse comperio, uni eidemque fabulosæ personæ diversas adjungere significationes;&alias quidem φυσικὰς,alias ἱστορικὰς quod sæpe jam monui. Sic Jovis nomine, Planetam ita dictum, & summam etiam aëris regionem φυσικῶς; tum & Cretensium regem, & Hammonem præterea, sive Chamum Noachi filium ἱστορικῶς designabat. Osiridis appellatione, Sol, & Nilus φυσικῶς, Misraimus Chami filius ἱστορικῶς continebantur. Neptuni nomen, mare signabat φυσικῶς, Japetum ἱστορικῶς. Saturni nomen Planetarum omnium supremo, & Noacho; illud Vulcani, igni, & Tubalcaino tributum est. Janus ille bifrons, annum vertentem,& in se sua per vestigia redeuntem,atque item Solem notabat φυσικῶς, Mosem, & Noachum ἱστορικῶς. Similiter igitur, quæ stellis,aut elementis, aliisve rebus naturalibus Veteres accommodarunt nomina; eadem Mosi, Historicorum monumentis, & hominum memoria celeberrimo, ejusque uxori Sephoræ, aut sorori Mariæ indiderunt.

VI. Cum demonstratum sit Græcanicos Deos, ex ipsa Mosis persona larvata,& ascititio habitu contecta provenisse,nunc probare aggredior ex Mosis scriptionibus, verbis, doctrina, & institutis, aliquos etiam Græcorum eorumdem Deos, ac bonam fabulosæ ipsorum historiæ partem manasse. Ac primum de rerum principiis, quam Mosi consentiant Græci veteres, probat erudite Clemens Alexandrinus *(a)*. Non valde certe a Mose discrepant, quæ Hesiodus, & longe etiam minus, quæ Ovidius scripserunt. Spiritus ille Domini, qui ferebatur super aquas, Mens est, juxta Anaxagoræ doctrinam, materiæ incubans,eamque digerens. Mandatum quo sidera jussit Deus esse in signa,& tempora,& dies,& annos,consimilibus prope verbis Aratus retulit. Hominem luto esse fictum, & ad Dei similitudinem factum, Hebræis Græci assentiuntur. Serpentem malorum aureorum custodem,serpentis ejus qui Evam ad peccatum pellexit, symbolum esse manifestum est: ignem vero de cœlo subreptum, arboris scientiæ boni, & mali. Evam dissimulant Ate Homero, & Pandora Hesiodo memoratæ: quod supra est a me notatum. Adamum, & naturæ integritatem, qua primum pollebat, ac horti Edenici voluptates refert Saturnus, (ante quem Deum penes Græcos neminem fuisse ait Tertullianus *(b)*,) & aurea Saturni ætas, ac veris illius æterni deliciæ,quas Poëtæ concelebrant.Apollinem Musicæ parentem, ejusque fratrem Vulcanum ferrariæ, & ærariæ artis auctorem, Jubalis, & Tubalcaini filiorum Lamechi expressas esse a Mythicis scriptoribus imagines jam observatum est. Observatum quoque, sorori illorum Noëmæ textoriæ artis inventionem tribui a plerisque,quod præclare Minervæ convenit lanificii invento celebratæ. Cui confirmando hoc addo; in Plutarchi libello de Iside, & Osiride, Minervam dictam reperiri Νημανῶν, hoc est Noëmam, eamque Diluvio Ogygio antiquiorem fingi ab auctoribus fabularum, ut annotat Augustinus *(c)*. Nec improbabile est, eamdem hanc esse, ac Neomam, apud Sinas precationibus, & sacrificiis impense cultam, navibus sic tanquam tutelam imponi solitam, mulierem sanctam,& magicarum artium longe peritissimam. Observatum item ab aliis est Titanes a *Maim*, *luto* esse dictos, quasi πηλογόνες (*luto genitos*)? & ex Gigantibus prodiisse Cabiros, hoc est *Chabirim*, sive juxta Cassium Heminam *(d)* Θεοὺς μεγάλους (*Deos magnos*) Θεοὺς δυνατοὺς (*Deos potentes*), hoc est, Deos potes: quos & χθονίους, hoc est terrestres esse docet Plutarchus *(e)*. Gigantes vero ipsos Poëtarum fabulis celebres, ex iis quæ de Gigantibus narrat Moses sexto capite Geneseos,esse confictos. Diluvium agnovisse Græcos ex Platone probat Eusebius *(f)*, quemadmodum & a Barbaris fuisse agnitum jam ante probaverat ex Abydeno, & Josepho, Josephus *(g)* ex aliis. Americanos quoque notitiam ejus habere alii testati sunt. Noachum ex undis servatum Deucalione suo expresserunt Græci, ejusque navigium λάρνακα (*ar-*

V. Uni eidemque fabulari personæ insunt diversæ significationes: & aliæ quidem φυσικαὶ, aliæ ἱστορικαί. VI. Fabularis historiæ Græcorum bona pars ex Mosis libris & doctrina, atque ipsis etiam verbis profluxit. (a) Strom.5. (b) Apol. cap.10. (c) Lib.XVIII. de Civ.Dei cap.8. (d) Apud Serv.in Æn.I. (e) Symp. Lib.III. Quæst.1. (f) Præp. Evang. Lib.XII. cap.15. (g) Antiq. Lib.I. cap.4.

(*arcam*), & κιβώτιον (*capsulam*) appellarunt, quod nomen tulit, & illud Noachi: adumbrarunt vero turrim Babelicam Giganteo bello, & insana Thessalicorum montium substructione. In Saturno quoque, & tribus filiis adumbratam habemus Noachi, (qui fuit alter Adamus, & generis humani reparator, cujus Adamus auctor) triumque Noachi filiorum historiam; qui ut orbem terrarum diviserunt inter se, ita Jovem, Neptunum, & Plutonem totum orbem inter se partitos esse fabulantur Græci. Id prædicat Lactantius (*a*), & accuratius comprobarunt recentiores; ex quorum dissertationibus constat Chamum esse Jovem, Japhetum Neptunum, Plutonem Semum. Ipsum Japheti nomen in fabulas suas transtulerunt Græci; & Japetum appellarunt. Memoriæ prodidit Dicæarchus (*b*), regnante Saturno, frugibus & baccis arborum vesci solitos fuisse homines, carnibus vero abstinuisse: quippe scribit Moses (*c*) fructuum frugumque esum humano generi ante Diluvium fuisse concessū; post Diluvium vero, etiam carnium animalium. Nec Saturno solum Noachum dissimularunt, sed Jano præterea, quem Mosis etiam simulacrum esse vidimus: atque hunc, quod Noachus vidisset utrumque hominum genus, & quod Diluvio antiquior fuerat, & quod recentior, bifrontem & utrimque oculatum finxerunt. Saturno quoque Phœnices tribuisse ὄμματα τέσσαρα ἐκ τῶν ἐμπροσθίων, καὶ τῶν ὀπισθίων μερῶν, *oculos quatuor ex antica, & postica parte* ex Sanchoniathone Philo Byblius (*d*) observat. In libro etiam Noachi imago extat, vitis consitoris, vini repertoris, & post Diluvium velut renati, universo hominum genere peremto. Saturnum patris virilia falce demetentem, Chami figuram esse, patrem nudatum deridentis, & fratribus monstrantis probabilis conjectura est. Nemrodum Belum esse Babylonis conditorem docuerunt alii: Belum autem Saturnum esse statuunt Eusebius (*e*); Theophilus (*f*), Damascius (*g*), & Servius (*h*). Ex his colligo, propterea Saturnum temporum rectorem, & metatorem esse dictum, quod Belus ille χρονικός (*antiquus*) cognomine dictus sit; Chaldæis *Belitana*, quemadmodū appellatur a Ctesia in Persicis (*i*); hoc est *bel ngidanah*, ad verbum, *Bel Tempus*, sive Bel χρόνος (*Tempus*), vel χρονικός. (*antiquus*). Ælianus (*k*) ἀρχαῖον (*vetustum*) cognominat. Sic Cretæ urbs *Itanus*, hoc est *ghidanah* (*antiqua*) nunc etiam servato nomine *Paleocastro* appellatur. Sic uxor Minois Itona, pari significatione, ut nota vi supra. Veram ergo nunc habemus originem fabulæ de Saturno temporum præside. Hieronymo in libro de nominibus Hebraicis *Bel* redditur *vetustas*, ac si id nominis haberet a *balah*, quod est, *consenuit*, unde Græcum παλαιός, (*vetustus*) cum verius sit ita dici a *bangal* (*dominatus est*). Quemadmodum autem Nemrod, sive Belus, sive Saturnus significationem habet vetustatis; Ita Nemrodi filius Ninus, juventutis; nam *nin*, *filium*, sonat. Mars præterea bellorum Deus eumdem Nemrodum exhibet, qui *cœpit esse potens in terra, & erat robustus venator coram Domino* (*l*). Nemrodus autem, cujus *Babylon regni principium* fuit, is est, ut dixi, Belus Babylonici imperii conditor, quem Jovem ἐνυάλιον, hoc est Martem, Histiæus scriptor pervetus, apud Josephum (*m*) appellat. Hujus quoque filium Ninum bella finitimis primum intulisse memorat Trogus (*n*): sive filio patris gesta posteri tribuerint, sive vicissim quæ filii erant adscripserint patri. Aliis placet Marte exprimi Thurram Nini successorem virum bellis deditum, & armorum laudibus insignem. Ad hæc existimant nonnulli, & argumentis haudquaquam futilibus approbant Nemrodum esse Bacchum; Magog Prometheum; Chanaan, qui fuit *servus servorum fratribus suis* (*o*), Mercurium Jovis ministrum & nuntium. Mirabitur quoque hic aliquis nos ex una persona Nemrodi plures Deos fecisse, Saturnum, & Martem, & Bacchum: & in unum itidem Deum, puta Bacchum, plures personas, puta Noachi, & Nemrodi, & Mosis contulisse. Nempe, ut unica veritatis via est, plures erroris, multi fuerunt apud Græcos fabularum artifices, qui confusa de Diis suis ac pugnantia senserunt; multorumque hominum gesta tribuerunt uni, vel acta unius in plures partiti sunt; omnia vero, vel pleraque certe ex Codicibus sacris hauserunt, ac præcipue ex Pentateucho Mosis,

(*a*) Lib. I. cap. 11. Instit. (*b*) Apud Hieron. adv. Jovin. Lib. II. cap. 9. (*c*) Gen. I. 29. & IX. 3. (*d*) Apud Eus. Præp. Evang. Lib. I. (*e*) In Chron. (*f*) Lib. III. ad Autol. (*g*) Apud Phot. Tm. 241. (*h*) In Aen. I. (*i*) Apud Phot. Tm. 72. (*k*) Var. Hist. Lib. XIII. cap. 3. (*l*) Gen. X. 8. 9. 10. (*m*) Antiq. Lib. I. cap. 5. (*n*) Just. Lib. I. (*o*) Gen. IX. 25.

ſis, quem perpetuum Theologiæ ſuæ, ſeu potius Mythologiæ fontem habuerunt. Sed pergamus ad reliqua. Aditum illum Domini ad Abrahamum, cum ei pro tabernaculi foribus ſedenti in convalle Mambre tres viri apparuerunt, a quibus apud ſe liberaliter acceptis filii promiſſionem, pietatis præmium tulit; Græci adumbrarunt figmento Orionis, cujus ortum conceſſerunt Hyrieo improli, a quo benigne excepti fuerant hoſpitio Dii tres, Juppiter, Neptunus, & Mercurius. Aditus quoque ille Jovis, & Mercurii ad Philemonem, & Baucida, a quibus comiter habiti, humanitatis mercedem utrique rependerunt, Angelorum duorum acceſſum ad Lot & uxorem videtur ſignificare: nam & his & illis patria eductis, & in tuto collocatis, populatium, vicinarumque gentium impietatem ulti ſunt, illic Dii, hic Angeli, & totam regionem ſtagnum effecerunt. Ex Græcis & Latinis Scriptoribus intelligere licet cognitum illis fuiſſe Sodomiticum interitum. Quod pertinet ad ſtatuam ſalis, in quam mutata eſt uxor Loti, non ex libris ſolum Moſis, ſed ex ipſa re cognitam habere potuerunt Veteres; ſi modo Joſepho (*a*) habenda fides eſt, qui eam ſuis narrat extitiſſe temporibus; eamq; hodie ſupereſſe affirmant qui has oras adierunt. Fides ſit penes ipſos. Lapis a Jacobo erectus in titulum, & dictus *Bethel*, originem dedit fabulæ Bætyliorum, qui lapides animati fuerunt, & a Cœlo excogitati, ſi quid credimus Philoni Byblio (*b*) hæc ex Sanchoniathone differenti. Iſtud deinde nomen a Græcis tributum eſt lapidibus, quos Saturno vorandos Rhea objecit, & lapidibus quibuſdam ſacris, quos *Vivos* appellabant, ut ex Damaſcio (*c*), Heſychio, & Etymologo (*d*), Lampridio (*e*), aliiſque diſcere licet. Ex eo quod ſui a tergo videndi facultatem Moſi conceſſit Deus, a fronte non item, inolita eſt apud Græcos, aliaſque gentes opinio, Deos videri adverſos nolle, nec niſi abeuntes & excedentes a tergo agnoſci: quod pluribus locis Poëtæ teſtantur. Hinc averſa Jovis ſtatua Callimachi Epigrammate (*f*) celebrata. Columna illa dux Hebræorum in deſerto, noctu ignea, nubila interdiu, locum habuit in Delphico templo, & in Bacchi myſteriis, ut ſupra notavi. Ex virga Moſis orta eſt, non mirifica ſolum Mercurii virga, de qua multa jam diximus, ſed & illa Palladis, qua Ulyſſis figuram ſæpius mutatam canit Homerus, & de qua librum ſcripſerat Antiſthenes Cynicus, Laërtio teſte; & illa quoque Circes, qua Ulyſſis ſociis novam figuram ſaga hæc induit. Atque hinc porro abiit in proverbium *Virgula divina*, quæ res omnes ex voto ſuppeditare fingebatur. Elicitam fuiſſe aquam e rupe cuſpide percuſſa ab Atalanta, & a Jano, perinde ut a Moſe, Mythici narrant. Quod Iſraëlitarum victimæ flammis de cœlo lapſis non ſemel conſumtæ ſint, hinc adductus eſt Servius (*g*) ut talia ſcriberet: ***Apud majores aræ non incendebantur, ſed ignem divinum precibus eliciebant, qui incendebant altaria.*** Hinc & Plinius (*h*) tradit: ***In Salentino oppido Egnatia, impoſito ligno in ſaxum quoddam ibi ſacrum, protinus flammam exiſtere.*** Cum ergo in itinere Brunduſino Egnatiam perveniſſet Horatius (*i*), municipes hoc prodigium apud ſe fieri ſolitum jactantes deriſit: ***Credat Judæus Apella***, inquit, ***Non ego***. Idem Hierocæſareæ, & Hypæpis in Lydia arte magica fieri refert Pauſanias (*k*); idem de ſuo igne jactat Pharmaceutria Virgilii; idem de Erycinorum igne legimus apud Ælianum (*l*), de alio collis Vulcanii, qui in Sicilia quoque eſt apud Solinum (*m*), de illo Chaldæorum apud Ammianum (*n*). Ignis ad altaria perpetuo ardentis uſum apud tot gentes receptum, ex Moſis mandato proveniſſe ſupra veriſſime docui. Enacæi, ſive filii Enac, qui tantum terrorem intulerunt Iſraëlitis, homines gigantei roboris & ſtaturæ, Inachidis nomen & originem dederunt, juxta quorumdam ſententiam. Convenit certe inter eruditos ex illorum nomine factam vocem ἄναξ, qua reges & principes Græci appellant. Indidem ἄνακες dicti Caſtor & Pollux, viri corporis robore & animi fortitudine præſtantes. Ex Joſephi Patriarchæ hiſtoria heræ ſuæ concubitum aſpernati, expreſſæ ſunt Bellerophontis, Hebri, Tanis, Myrtili, Pelei, Hippolyti, & Cnemonis fabulæ; qui cum Sthenobœæ, Damaſippes, Peribœæ, Hippodamiæ, Hippolytes, Phædræ, & Demænetes amores ſpreviſſent, ab impuris mulieribus apud viros tentatæ ſuæ pudicitiæ accuſati,

(*a*) Antiq. Lib. I. cap. 22. (*b*) Apud Euſeb. Præp. Evang. Lib. I. cap. 10. (*c*) Apud Phot. Tm. 242. (*d*) In Βαίτυλος. (*e*) Heliog. cap. 7. (*f*) In Epig. & Poëm. Vet. Pithœi. (*g*) In Aen. XII. (*h*) Lib II. cap. 107. (*i*) Serm. Lib. I. Sat. 5. (*k*) El. 5. (*l*) Hiſt. Anim. Lib. X. cap. 50. (*m*) Cap. 5. (*n*) Lib. XXIII.

cusati, in maxima pericula inciderunt; quidam etiam tristissimam mortem oppetierunt. Eamdem habet originem similis Myeni casus, quem refert Plutarchus in libello de fluminibus *(a)*.

Dicat aliquis harum rerum famam, non ex Mosaicis scriptionibus, sed vulgi sermonibus traditam, & continua successione per multas aetates propagatam, ad Graecos pervenisse, vel ex aliorum librorum lectione ipsos hausisse. Nec inficias ivero aliquam, si forte, Mythologiae partem sic extitisse: neque id contendo sane, ex uno Mosis volumine fuisse petitum, quidquid nobis Mythici obtruserunt. Nonnulla ipsis subministrarunt Ægyptii, fabulosa gens, quorum figmentis nova sua addentes Graeci eo provexerunt, ut in tam diversa commenta velut membratim discerpta veritas vix recolligi, & uni formae reddi possit. Hoc tantum mihi credi velim, & ad rem quam probo satis est, si non omnia, at plurima certe a Mose Graecos sumsisse. Non enim res tantum ab eo descriptas, sed ipsa ejus verba fabulas sexcentas peperisse, cum alii observarunt, tum maxime Samuel Bochartus, homo literariis laudibus abundans, in plerisque locis locupletissimi de Geographia sacra operis. Exemplo sit celebre illud Jacobi de Christo vaticinium *(b)*: *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat scilob, qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium: ligans ad vineam pullum suum, & ad vitem asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvae pallium suum. Pulchriores sunt oculi ejus vino, & dentes ejus lacte candidiores.* Justinus Martyr *(c)* non uno loco haec ad Bacchum Daemones retulisse ait. At hinc potius detortam esse Sileni fabulam solerter & acute vidit eruditus ille vir *(d)*; ex dictione quippe *scilob*, quam Christo illic tribuit Jacobus Patriarcha, excusum esse Sileni nomen, & asino vectum fingi Silenum, & comitem Bacchi, & venas semper inflatum vino, & lacte pastum. Plurima ejusmodi reperias in hoc sacrae & prophanae antiquitatis penu, quae non res solum a Mose traditas, sed voces etiam ab eo usurpatas mendacem Graeciam adulterasse, & anilibus fabulis deformasse manifesto indicant. Unde Pentateuchi veritas, antiquitas, & auctoritas praeclare statuuntur.

VII. Idem egregie illustravit hoc opere Geographica Geneseos, quae quamvis Mosi velut aliud agenti exciderint, sunt tamen ejusmodi, ut antiquissimarum nationum contineant origines, & Auctoris ipsius vetustatem ac studium veritatis unice demonstrent, quippe qui ea tradat, quae cum extantibus apud singulas gentes antiquitatis argumentis mirifice consentiunt; & priscis ac praecipuae auctoritatis Scriptoribus cum super hoc argumento, tum super aliis plerisque rebus, multa de suo videatur suppeditasse, ab iis ipse nihil omnino acceperit. Plurima de Geographicis Mosis disseruerat Josephus in Archaeologia: nonnulla quoque singularis eruditionis congesserat Hugo Grotius; sed omnem demum funditus materiam Bochartus exhausit. Post tam amplam messem, superesset tamen qualicunque spicilegio locus: sed haec sunt alterius loci.

CAPUT UNDECIMUM.

I. *Ex Mosis libris complures manarunt variarum gentium leges, ritus, ac historiae:* II. *praecipue vero Graecorum;* III. *atque in his maxime Athenienfium:* IV. *tum & Romanorum.*

I. EST praeterea in vetustissimis priscarum gentium legibus, ritibus, & quibusdam etiam historiis, ac dividendorum remporum ratione, certissimum antiquitatis Mosaici operis, unde haec petita sunt, indicium. Suam sibi tractationem, suum volumen postularet ea materies, si quis eam pro merito ac dignitate persequi vellet. Quae quoniam multorum jam exercuit operam ac studium, & nonnulla ad eam caussam pertinentia obiter attigimus supra, cum de Phoenicibus, Indis, Persis, Ægyptiis, & Americanis ageremus; nunc nobis summa reliquorum quae supersunt capita perstrinxisse sufficiat, & quaedam aliis non observata adjecisse. Ac primum ad Indos & Persas quod attinet, praeter ritus ipsorum, quos cum Mosaicis cognationem habere deprehendimus, servatur a quibusdam ex illis, nec non a Tartaris Iberiam & Albaniam incolentibus, Mosaica ea lex,

qua

(a) In Lycorma. (b) Gen. XLIX. 10. & seq. (c) Apolog. 2 & Dial. cum Tryph. (d) Boch. in Chan. Lib. I. cap. 18. *VII. Geographica a Mose in Genesi obiter tradita, Scriptoris ac Scriptionis vetustatem indicant. I. Ex Mosis libris complures manarunt variarum gentium leges, ritus, ac historia.*

qua fratris absque liberis defuncti uxorem frater ducere tenetur, *& suscitare semen fratris sui* (*a*). Taprobanensium Regi in caussis capitalibus septuaginta dabantur consiliarii, juxta Mosis instituta. Beruensium maris Indici accolarum unica hæc erat religio, teste Nubiensi Geographo (*b*), lapides erigere, & adipe piscium delibutos adorare; more traducto ex lapide quem erexit in titulum Jacobus, & oleo unxit. Sunt apud Sinas quidam magistratus, quorum vestes infima parte tintinnabulis sunt redimitæ, uti illa summi Hebræorum Pontificis. Gallorum Syrorum Hierapolitani Deæ Syriæ templi ministeria obeuntium ritus quosdam Mosaicis valde cōsentaneos Lucianus (*c*) tradidit. Post sepultum e numero suorū aliquem, Templo per septem dies abstinebant: quem morem hodieq; retinent Persæ cultores idolorum. Caussam dedit illud Mosis (*d*): *Si quis in agro tetigerit cadaver occisi hominis, aut per se mortui, sive os illius, sive sepulcrū, immundus erit septem diebus.* Quisquis Gallorum cadaver aspexerat, nonnisi postridie, ac lustratus, Templum, subibat. Moses ibidem (*e*): *Omnis qui tetigerit humanæ animæ morticinum, & aspersus hac commixtione non fuerit, polluet Tabernaculum Domini.* Mortuos consanguinei lugebant per triginta dies, nec nisi raso capite in Templum ingrediebantur. Totidem dies Mosi lugendo Israëlitæ tribuerunt. Conveniebat præterea lex Deuteronomii (*f*) de captiva a Domino amata: *Introduces eam in domum tuam, quæ radet cæsariem, & circumcidet ungues, & deponet vestem in qua capta est, sedensque in domo tua flebit patrem, & matrem suam uno mense.* Hanc legem repræsentans Josephus (*g*) addit numerum istum dierum sapienti ad lugendos amicos sufficere: & in libris de bello Judaico narrat interitum suum Hierosolymitanis falso nuntiatum, per dies triginta fuisse ab ipsis comploratum. Hierapolitani Galli immundos existimabant sues, iisque nec vescebantur, nec in sacris utebantur; uti nec Galatæ Pessinuntii, quod prorsus Mosaicum est (*h*). Plurima quoque Mosaica habent feri, & hominum extremi Lappones. Immundas habent feminas menstruales. Sanguine victimæ tingunt idola. Ejus adipem cum parte carnium Diis suis offerunt, reliquam comedunt. Post nuptias per aliquod tempus in soceri contubernio, & famulatu morantur. Circa montem, quem sacrum habent, certos fines determinant, intra quos pedem temere inferre non liceat.

Tyriorum colonia fuerunt Gades. Vetustissimum illic Herculis Templum a Phœnicibus conditum visebatur, & ceremoniis Phœniciis celebratum. Sic autem describitur a Silio (*i*), ut multa in eo religionis Hebraicæ vestigia appareant. Templum illud non saxis, sed trabibus constabat, ad modum Tabernaculi Hebræorum: nam Templo Salomonis vetustius fuit Gaditanum. Hoc sues arcebantur. Linea veste induebantur, qui ad sacra accedebant. Pedibus erant nudis, quemadmodum & Moses coram ardente rubo. Uxoribus abstinebant ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας. *In ordine vicis suæ.* Ignis illic perpetuus.

Sed nulla effigies, simulacrave nota Deorum;
Majestate locum, & sacro implevere timore.

Atque hos ritus ne aliunde petitos putes quam e Phœnicia, cavet Appianus in Ibericis, ubi de hoc Templo disserens ait: θρησκεύεται νῦν ἔτι φοινικικῶς. *Colitur etiam nunc ritu Phœnicio.* Idem habent Diodorus (*k*), & Arrianus (*l*). Carthaginenses Tyriorum propago vinum fundebant in sacrificiis, & frugum suarum primitias, & decumas Tyrum ad Herculem mittebant, ritu Hebraico. Penetraverat & ad Indos mos idem decimarum solvendarum. Sed & vicini Judæorum Arabes, juxta Plinium (*m*), decumas thuris Sabotam missi offerebant Deo suo Sabi; quem Bacchum esse discant obiter studiosi, non Solem, ut vult Bochartus (*n*), nisi quatenus Sol idem est ac Osiris, qui & Bacchus. Frustra ergo pro *Sabis*, legit *Samis*, ut sit, *scomesc*, *Sol*. Sabis enim Arabum non alius est, ac Sabbus, quod Bacchi cognomen esse perhibet Plutarchus (*o*); nec alius ac Sabacius Phrygum, & Thracum, quem Bacchum esse constat; nec alius ac Sabus, vel Sabinus, qui Sabinorum Deus est, testibus Dionysio (*p*), & Silio (*q*), ipsoque Virgilio (*r*), cui pater Sabinus vitisator nuncupatur; nam Sabinorum

(*a*) Deut.XXV. 5. (*b*) Clim. 1. Part. 7. (*c*) De Dea Syr. (*d*) Num.XIX. 16. (*e*) 13. (*f*) XXI. 12. 13. (*g*) Antiq. Lib.IV.cap.8. (*h*) Levit.XI.7.8. (*i*) Lib.III. (*k*) Lib.V. (*l*) De exped. Al. Lib.II. (*m*) Lib. XII.cap.14. (*n*) Lib.II.Phal.cap.17. (*o*) Symp.Lib.IV.Qu.5. (*p*) Antiq.Lib.II. (*q*) Lib.VIII. (*r*) Æn.VII.

norum agros vini feraces esse docet Strabo(*a*), ac propterea Baccho erant sacri, totaque adeo Italia, ut perhibet Sophocles (*b*) : unde Hesichius (*c*), Sabum eumdem esse tradit ac Sabazium. A Deo Sabi nomen habuit rex Arabiæ Felicis Sabos, adversus quem Ælius Largus exercitum duxit tempore Augusti; ut est apud Dionem (*d*), & Strabonem (*e*), qui Ælium hunc cognominat Gallum, non Largum; & rectius : hic est enim Cornelius Gallus, celebris Poëta. Origo nominis *savab, potavit*; ut tradit ipse Bochartus, & ante illum Heinsius in Aristarcho sacro (*f*) Hinc & apud Hesichium, Σαβάζειν, βακχεύειν, &, Σάβος, βακχεία; & apud Harpocrationem (*g*), & Scholiasten Aristophanis (*b*), Σαβοὶ, Sabazii sacerdotes: & vociferationes orgiorum Sabazii εὐοῖ, σαβοῖ. Adde Mythicos natum finxisse Bacchum in Arabia, divinosque illic honores ei fuisse tributos. Arabumque genti Deos præfici a Strabone (*i*) Jovem, & Bacchum. Sed regrediamur in viam. A Mose initium habuerunt Hebræorum Judices, qui *scophetim* appellabantur; Ithobalo, ac Baal Tyri regibus successerunt *scophetim*, sive δικασταὶ, hoc est Judices, quos ex Actis Tyriorum recenset Josephus (*k*). Indidem Carthaginensium *Suffetes*, quod & nomen indicat.

Habebant & Ægyptii suos δικαστὰς, Hebræorum δικαστῶν similes; non eorum qui *scophetim* appellabantur proprie, sed Sacerdotũ Levitici generis, qui judicia exercebant. Judices illi Ægyptii, fuerunt itidem ab initio generis sacris obeundis destinati, quibus suus præerat Pontifex, sigillum saphirinum de collo suspensum gerens, quod *Veritas* appellabatur. Notatum id Diodoro (*l*), & Æliano (*m*), & a Mosaicis institutis manifesto sumtum est, vel ipso Æliano teste, qui a Mercurio hæc Ægyptios accepisse scribit. Atqui Mercurium Mosem esse scimus. Templa Ægyptiorum olim simulacris carebant. Suilla abstinuisse scribit Herodotus (*n*); Phœnices quoque, & Elagabalum Syrum Herodianus (*o*). Pleniluniorum tamen tempore Libero, & Lunæ suem mactare, eodemque vesci licebat Ægyptiis : cujus sacrificii ritum, ab Herodoto traditum, si quis contulerit cum sacrificiis Pacificorum a Mose sancitis, ab hoc illud derivatum fatebitur. Lineas Sacerdotum Hebræorum tunicas imitati sunt linigeri Isidis Sacerdotes. Serpentem argenteam colunt, memores Mosaicæ illius æneæ. Serapidi panificia obtulisse Ægyptios discimus ex Svetonio (*p*); ad exemplum scilicet Panum propositionis. Vinum, & oleum victimis affudisse Ægyptios prodit Herodotus (*q*), uti fiebat apud Hebræos in jugi, & quotidiano sacrificio agnorum duorum. Vino abstinebant, & in casto erant tempore ἑσμυαγείας (*vicis*) suæ Ægyptii Sacerdotes, perinde ut Hebræi. Animalium mundorum, & immundorum discrimen, ex ungularum fissione, vel soliditate, ex pinnis, & squamis, earumve defectu petitum, in Ægypto, ut inter Hebræos obtinuit. Apud utrosque, si cui ὀνειρωγμὸς (*libidinosum insomnium*) contigerat, is abiui jubebatur. Victimas oculis captas, aut maculosas Deo offerre, utrisque nefas erat. Utrique holocausta Deo faciebant, quemadmodum & Cyprii. Circumcidebant virilia Ægyptii: quem morem ab ipsis Phœnices, & Syri neque acceperunt, neque se fatentur accepisse, quod vult Herodotus (*r*); ad Saturnum quippe Phœnices referunt circumcisionis institutum, ut in Sanchoniathonicis suis scribit Philo Byblius (*s*), homo Phœnix, & rerum suarum Herodoto longe consultior. Solos quidem Judæos in Syria circumcidi Josephus (*t*) affeverat : quod ejus ætate verum fuit; jam enim apud multas gentes exoleverat ritus ille, qui prius servabatur. Minime ergo ab Ægyptiis venit ad Hebræos; cum ab Ismaële contra, & Ceturæ filiis Arabes, Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ, Madianitæ, Trogloditæ; ab Arabibus Ægyptii; ab Ægyptiis Colchi, & Æthiopes, in hisque Creophagi, & ab hac amputatione *Colobi* dicti, consuetudinem hanc acceperint, ut alibi observavimus: nam Ægyptiæ circumcisionis non eamdem caussam esse ac Judaicæ, & differre utramque definit Origenes (*u*). Judæi certe octavo circumcidebantur ætatis die. Ægyptii decimotertio anno, quemadmodum, & Ismaëlitæ. Non omnes præterea circumcidebantur apud Ægy-

(*a*) Lib.V. (*b*) Antig.v.1130. (*c*) In Σαβάζιος, & Σαβάζειν, & Σάβος. (*d*) Lib.LIII. (*e*) Lib.XVI. (*f*) Part.I. cap.2. (*g*) In Σαβοί. (*b*) Vesp. (*i*) Lib.XVI. (*k*) Lib.I. adv. Apion. (*l*) Lib.I. (*m*) Var. Hist. Lib. XIV. cap. 34. (*n*) Lib. II. cap. 47. (*o*) Lib.V. (*p*) Vesp. cap. 7. (*q*) Lib. II. cap. 34. (*r*) Ibid. cap. 37. & 104. (*s*) Apud Euseb. Præp. Ev. Lib.I. (*t*) Antiq. Lib. VIII. cap.4. & Lib.I. contr. Ap. (*u*) Lib.V. contra Cels.

Ægyptios; sed ii solum qui literis, aut sacris operam dabant, cum Judæi ad unum omnes lege Mosis ad ponendum præputium adstringerentur. Verum quod Ægyptios, vanam gentem & Judæos exosam, de se, deque his prædicantes audiverat Herodotus, id bona fide retulit, & posteris, Strabonique (*a*), ac Celso (*b*) Epicureo imprimis ad eumdem errorem præivit. Tenebras Ægyptii luce antiquiores censebant. Per hebdomadas dierum discreta fuerunt Ægyptiis temporum spatia, nec non & Brachmanibus Indis, & Gallis nostris, & Germanis, nec non & Britannis, & ipsis etiam barbaris Americanis; & Græcis quoque, ut mox dicam. Insignis est locus R. Gedaliæ in Catena Cabalæ, quo in confesso apud Ethnicos esse ait, universum orbem Sabbathum celebrare. Insignis & ille Josephi (*c*), quem repræsentare operæ pretium est: οὐδ' ἔστιν οὐ πόλις Ἑλλήνων οὐδητισοῦν, οὐδὲ βάρβαρος, οὐδὲ ἓν ἔθνος, ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος οὐ διαπεφοίτηκεν. *Nulla omnino urbs est vel Græcorum, vel Barbarorum, neque ulla gens, ad quam non penetraverit mos celebrandi septimi diei, quem feriati traducimus*. Insignes & illi Philonis (*d*), & Theophili Antiocheni (*e*), quibus ritum hunc declarant, non unius urbis aut gentis esse, sed omnium. Factum id apud illos crederem, *quod e septem sideribus queis mortales reguntur, altissimo orbe & præcipua potentia stella Saturni feratur, ac pleraque cœlestium vim suam & cursum septimos per numeros conficiant*; ut falso de Judaici Sabbathi origine differit Tacitus (*f*); quorum similia habent Chæremon apud Porphyrium (*g*), & Dio Cassius (*h*), qui in eo etiam peccat, quod moris hujus originem recentem esse vult, & ab Ægyptiis profectam, unde in Judæos & reliquos homines dimanarit; quod & nuper viri docti probare sunt conati, cum vetustissimam esse doceat Herodotus (*i*), ut ante nos observavit Grotius (*k*); cumque ejus antiquitatem hoc quem indicavi loco Tacitus prædicet: etsi vulgo recepta non fuit, palamque observata Sabbathi colendi consuetudo, ante ætatem Theodosii. Verum tamen scimus plerasq; gentes sacrum habuisse septimum diem, & die hoc mundi creationem absolutam existimasse. Ex urbibus illis, in quas tutum patre perfugium homicidii non spontanei reis sanxerat Moses, orta videntur asylia illa Neptuni & Osiridis in Ægypto: & illa Jovis & Veneris in Cypro, quorum meminit Tacitus (*l*). Ex legum suarum præscripto fratrum defunctorum uxores ducebant Ægyptii, ut discimus ex lege quadam Codicis (*m*): nempe juxta jus Mosaicum.

Manavit quoque a Judæis ad Ammonios Ægyptiorum colonos ritus lychni in templo semper ardentis. Ammonis templo Præfectus erat Pontifex, cujus vestimenta describit Pseudo-Athenagoras in Eroticis (*n*), vestimentorum summi Judæorum Sacerdotis ita similia, ut ad illorum exemplum fuisse elaborata nemo dubitare possit. Reliqui vero Ammonis Sacerdotes ad modum Hebræorum Sacerdotum lineis vestibus utebantur. Sinum Arabicum describens Diodorus (*o*), apud accolas Ichthyophagos fama a patribus accepta ferri ait, æstu ingenti mare hoc olim ita fuisse exsiccatum, ut fundus appareret; tum revolutis deinde aquis in pristinum fuisse statum restitutum: quæ non alia sunt, quam quæ in mirifica Hebræorum διαβάσει (*transmissione*) contigisse narrat Moses. Suillam aversari Arabes testatur Solinus (*p*), qui & addit invectos in Arabiam sues interire. Caffari, gens prope ferina, si quando interfuerunt funeri, corpus lavant. Gentis Sinensis, quæ magna florent ingenii & eruditionis laude, Chronologiam nobis summa fide repræsentavit Martinus Martinius: quam si quis ad Mosaicos ἐπιλογισμοὺς (*ratiocinia*) exegerit, tantam deprehendet congruentiam, ut fidem utrique adjungere necesse sit. Lux quoque accedet & robur Mosaicis annorum computationibus, si confligantur cum Siamensibus, Persicis, Chaldaicis, Arabicis, Ægyptiis, & Æthiopicis. Sinis finitimi Tartari animalium quorundam idolis suis immolatorum ossa confringere religioni ducunt: Calendas cantibus & compotationibus celebrant: mortuos luctu triginta dierum prosequuntur: porcos non alunt: adulterium morte plectunt; uti ex Johanne Piancarpinio, aliisque differit Vincentius Bellovacensis (*q*). Atque hæc mere Mosaica sunt.

(*a*) Lib. XVII. (*b*) Apud Origen. Lib. I. contra Cels. (*c*) Lib. II. contra Apion. (*d*) De opif. mund. (*e*) Ad Autol. Lib. II. (*f*) Lib. V. Hist. cap. 4. (*g*) De abstin. ab anim. Lib. IV. (*h*) Lib. XXXVII. (*i*) Lib. II. (*k*) De verit. relig. Christ. Lib. I. (*l*) Ann. Lib. III. (*m*) Lib. V. Tit. 5. Leg. 8. (*n*) Lib. V. (*o*) Lib. III. (*p*) Cap. 33. (*q*) Specul. hist. Lib. XXX. cap. 72. 78. 86. 89. & Lib. XXXII. cap. 4. & 6.

II. Sed hæc levia, prout illa ſunt, quæ a Judæis mutuati ſunt Græci. Amplis jam & luculentis diſſertationibus id argumentum perſecuti ſunt Joſephus, Juſtinus, Clemens Alexandrinus, & Euſebius. Cum præſentes Deos dixerunt Græci caſtas domos inviſere ſolitos fuiſſe, & ſeſe mortalium cœtibus oſtendere, antequam ſpreta eſſet pietas, manifeſto iis præluxit Moſes, qui crebras Dei ad homines itiones, habitoſque cum iis congreſſus narrat. Paucula tamen vel ſtrictim delibata, vel omnino prætermiſſa ab aliis hic quoque attingemus, ne pars illa a nobis penitus neglecta videatur. Ex nebulis illis, unde ſæpe ad Jobum, ad Moſem, & Iſraëlitas oracula edidit Deus, Homerus, eumque ſecuti Poëtæ Deos in nubibus locare ſolent. Septimum diem Græcis veteri inſtituto ſacrum fuiſſe Joſephus (*a*) aſſeverat, & alii deinde demonſtrarunt. Luculenter id probant apud Euſebium (*b*), Ariſtobulus, & Clemens Alexandrinus, ex Homero, Heſiodo, Lino ψευδωνύμῳ (*falſum nomen gerente*), Solone, & Callimacho, ex quorum verbis intelligitur crediſſe eos, ſeptimo die completam fuiſſe rerum omnium procreationem. Igitur eo die feriæ in Scholis puerorum indicebantur. Et eum elegerat Diogenes Grammaticus, quo Rhodi publice diſputaret. Septenarium numerum nuptiarum feſtivitatibus & lætitiis dicatum fuiſſe Moſaica nos docet Hiſtoria. *Imple hebdomadam dierum hujus copulæ*, inquit Laban ad Jacobum (*c*), poſtquam pro Rachele Lia huic ſuppoſita eſt. Quæ conſuetudo manavit ad Jacobi poſteros, eamque in Samſonis nuptiis obſervatam prodit liber Judicum (*d*). Tobiam cum uxore Sara redeuntem ſeptem dierum epulis Tobias pater excepit: cum apud Raguelem per quatuordecim dies ejuſdem nuptiæ fuiſſent celebratæ. Morem autem eumdem tenuiſſe Ethnicos oſtendit Claudianus in præfatione Epithalamii in nuptias Honorii & Mariæ, & per ſeptem dies Pelei & Thetidis nuptias celebratas fuiſſe ſcribit. Oſtendit & Donatus in Terentium (*e*): *In nuptiis*, inquit, *ſeptimus dies inſtauratio nem voti habet*. Hinc ereptam ſibi conjugem ſeptem totos menſes Orpheus luxit. Hiud-quaquam profecto me fugit ſeptenarium numerum propter ſterilitatem, & quod neque gignat, neque gignatur, Virginem, & Minervam a Pythagoreis fuiſſe appellatum. Ita a Plutarcho (*f*), Theone Smyrneo (*g*), Macrobio (*h*), & aliis accepimus. Docuit quoque me Philo (*i*) ab iiſdem Philoſophis fuiſſe comparatum Deo ipſi numerum hunc, quod immobilis ſit; quippe qui neque gignatur, neque gignat, generationem enim eſſe & nullam ſine motu. Verum ex eodem quoque Philone didici ſenarium eſſe γεννητικώτατον, (*fecundiſſimum*); marem enim eſſe & feminam, & ex utriuſque viribus conflatum; ex ternario videlicet numero, qui imparium primus eſt & maſculus, ducto in binarium, qui parium primus eſt & femineus. Hanc ob cauſſam *Veneri eſſe attributum* ſcribit Martianus Capella (*k*). Propterea quoque Conjugium a Pythagoreis eſſe nominatum ſtatuunt Plutarchus (*l*), Clemens Alexandrinus (*m*), & Ariſtides Quintilianus (*n*): vel quod γάμου ἔργον ὅμοια ποιεῖ τὰ ἔκγονα τοῖς γονεῦσι. *Conjugii opus liberos genitoribus ſimiles efficit*, ut vult Theon (*o*). Cenſorinus (*p*) vero *fundamentum gignendi* ſenionem eſſe tradit, quod ſit perfectus, & ex partibus ſuis, ſexta, tertia, & dimidia conſtet. Et Jamblichus Veneri vult fieri ſacra die ſexto, quod hic numerus omnis numerorum naturæ ſit particeps. Itaque propter hanc ipſam ſenario attributam fecunditatem videntur Veteres ſtatim poſt completum ſenarium numerum, die nempe proxime ſequente, ſeptimo videlicet, feſtivitatem nuptialem celebraſſe. Nec enim vi ſua pollet numerus, niſi ſit abſolutus & perfectus; quamobrem nec fecunditatem ſuam expromere putabatur ſenarius, niſi completus fuiſſet & evolutus, ineunte nempe ſeptimo, cujus in decurſu vigebat genitalis illa ſenarii vis, & conjuges ipſos ſubibat. Nec ante afficere eos incipiebat ſeptenarii ſterilitas, quam cum integritatem ſuam numerus hic fuerat aſſecutus, octavo videlicet inchoato. Atque hæc quidem exiſtimaverim ſpectaſſe Ethnicos, eamque moris hujus cauſſam crediſſe; ignaros videlicet Hebraicorum rituum a Moſe traditorum, unde conſuetudinem iſtam ad ipſos primum manaſſe

vero

II. Præcipue vero Græcorum. (*a*) Lib.II contr.Ap. (*b*) Lib.XIII. Præp.Ev. (*c*) Gen.XXIX.27. (*d*) XIV. 12.& ſeq. (*e*) Phorm. Act.I. ſc.2. (*f*) De Iſ. (*g*) Mathem. cap.46. (*h*) In Somn.Scip.Lib.I.cap.6. (*i*) Περὶ κοσμου. (*k*) Lib.VIII. (*l*) Περὶ τῆς ψυχογονίας. (*m*) Strom.5. (*n*) De Muſic.Lib.III. (*o*) Math.cap.45. (*p*) Cap.19.

vero propius est: cum præsertim diem septimum, ut dixi, sacrum haberent. Hebræi autem ad has numerorum virtutes haudquaquam attendebant. Inventa hæc fuerunt Pythagoreorum. Rationem potius habuisse reor senarii dierum numeri, quo hæc universitas rerum a Deo condita est: quo peracto opere, velut festum quoddam, & feriæ solennes consecutæ sunt: cujus festi symbolum fuit celebritas nuptiarum. Neque vero contra Augustini (*a*) auctoritatem negare velim, idcirco sex diebus opificium mundi hujus Deum complevisse, quod senarius numerus sit perfectus. Vere enim observatum ab eo est, non propterea perfectum esse numerum senarium, quod sex diebus opera sua Deus perfecerit; sed sex diebus opera sua Deum perfecisse, quod senarius numerus perfectus sit: quippe numerum hunc fore perfectum, etiamsi sex diebus mundus non esset conditus; Deum vero sex diebus mundum non fuisse conditurum, si senarius numerus perfectus non fuisset. Id tantum volo, idcirco quod sex diebus mundum Deus condiderit, propterea plurimas gentes senarium numerum sacrum habuisse. Cæterum & septenario numero animam humanam generatam esse Timæus Platonis docuit, & ex eo Macrobius (*b*); ex Cicerone vero, hunc *numerum rerum omnium fere nodum esse*, & *geminam vim obtinere vinciendi*. Nunc ad rem. Neomenias Græcis sacras fuisse cognoscitur ex Porphyrio (*c*). Inde Laconicæ Lunæ fuere in proverbio. Jonica gens in partes duodecim distributa est, ad exemplum, ut videtur, Hebraicæ gentis in tribus totidem distinctæ. Jam supra ostendimus Plutarchum (*d*) existimasse Tabernaculorum festum, βακχείαν (*bacchationem*) esse & θυρσοφορίαν (*thyrsorum gestationem*), cum βακχείαν contra & θυρσοφορίαν videantur natæ ex Hebraica Scenopegia; atque hoc potissimum festum quod Cereri post collectas æstivas fruges, & illud quod Baccho & Minervæ post autumnales fructus conditos celebrabatur. Ὀσχοφόρια (*festum gestationis ramorum*) Græci hoc appellabant, illud θαλύσια (*Cerealia*) & συγκομιστήρια (*festum vectionis frugum*). Sed & in Carnils, festo Apollinis, apud Cyrenenses, & apud Lacedæmonios, cum Copidem celebrarent, σκιάδες (*umbracula*) erigebantur quædam, in iisque convivia agitabantur. Decumarum Deo offerendarum institutum transiisse a Judæis ad Græcos & Romanos tralatitium est. Ergo decima quæque Diis suis pene omnibus hos obtulisse, cum ex aliis, tum præcipue ex Festo cognoscimus. Indidem prædæ Jovi & Diis offerendæ venit ad utrosque consuetudo. Unde Virgilius (*e*):

Irruimus ferro, & Divos, ipsumque vocamus
In partem prædamque Jovem.

Unde & Romæ templum Jovis Prædatoris. Quippe & manubiarum partem Deo obtulerat Abrahamus (*f*). Transiit & ad illos fœderum per hostiarum sectionem pangendorum mos ab Abrahamo, quem hoc ritu fœdus sanxisse cum Deo legimus. Ex nemore etiam, quod plantavit in Bersabee, *ut invocaret ibi nomen Domini Dei æterni* (*g*), propagata videtur apud Ethnicos lucorum ad profanos Deorum cultus & sacrificia conserendorum consuetudo. Lapides in triviis ungebant, & positis genibus adorabant: & *tanquam inesset vis præsens, adulabantur, affabantur, & beneficia poscebant* (*h*): quod a se factum aliquando queritur Arnobius (*i*). Unde natum Proverbium, a Clemente Alexandrino (*k*) adnotatum, πάντα λίθον λιπαρὸν προσκυνεῖν. *Omnem lapidem unctum adorans*; traducto inde more, quod Jacob lapidem, cui capite innixus scalam in somnis viderat, *erexit in titulum, fundens oleum desuper* (*l*). Ex eo quod Moses ad Deum accedens, & in terra sancta consistens nudis pedibus esse jussus est (*m*), votorum nudis pedibus solvendorum consuetudo invaluit in Judæa,

Observant ubi festa mero pede sabbatha Reges (*n*):

quam & tenuisse Berenicen legimus apud Josephum (*o*), cum sacrificiis Deo rite peractis nudo pede ad Flori tribunal accessit. Usurpatum deinde fuisse morem hunc narrat Justinus (*p*) ab exteris gentibus, quæ pedes exuere solebant, cum fana ingrederentur. Hoc habitu Diis sacra faciebant Pythagoras, & Proclus; hoc Cretes, cum in ædem Britomartis introibant; hoc Græci sæpius, ut sci-

(*a*) De Genes. ad liter. Lib. IV. cap. 7. (*b*) In Somn. Scip. Lib. I. cap. 6. (*c*) Περὶ ἐμψ. ἀποχ. (*d*) Symp. Lib. IV. Qu. 5. (*e*) Æn. Lib. III. (*f*) Gen. XIV. 20. (*g*) Ibid. XXII. 23. (*h*) Ibid. XV. 9. 17. (*i*) Lib. I. (*k*) Str. 7. (*l*) Gen. XXVIII. 18. 19. & XXXV. 14. (*m*) Exod. III. 5. (*n*) Juv. Sat. 6. (*o*) De bell. Jud. Lib. II. cap. 15. (*p*) Apol. 2.

ſcimus ex Callimacho (*a*), & Valerio Flacco (*b*); hoc Romani, cum ad impetrandos de cœlo imbres denunciatis populo Nudipedalibus Aquilicia Jovi immolabant; hoc *proceres togati*, *matris Idææ ſacris*, *ante carpentum*, ut eſt apud Prudentium (*c*). Cujus moris ſpecimen aliquod in variis Galliæ noſtræ locis hodieque retineri, & ad eliciendas aquas nudis pedibus loca ſacra homines ſupplices adire cognovimus. Quid quod & in Judæorum gratiam Nudipedalia exercuiſse Paulum tradit Hieronymus (*d*): nudis enim pedibus Templum inire ſolebant Judæi, præcipue feſto Propitiationum die. Quod unde habuerit Hieronymus, comminiſci ſane non poſsum; nihil enim hujuſmodi in Libris ſacris reperias. Quemadmodum aram cremandis victimis dicatam pro foribus Tabernaculi ſtatuit Moſes, cum ſanctiora eſſent in adytis; ita altaria fere in Templorum veſtibuiis collocabant Græci, cum ſigna intus eſſent. Pedes, manuſq; abluebant Græci ſacris operaturi, ex Moſis inſtituto (*e*). Hinc & vela prætendebant in templis, velut in Olympico Jovis, & in Epheſio Dianæ. Indidem & ſacris vinum adhibebant. Sanguinem victimarum circa aram fundi ſanxit Moſes (*f*): idipſum a Græcis, & Romanis uſurpatum; eſt, ut ſcitur ex Porphyrio in libro περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, (*de philoſophia ex oraculis*) cujus fragmentum affert Euſebius (*g*); & ex Luciani libro de ſacrificiis. Ait Moſes (*h*), *In oblatione tua offeres ſal*: ait Plinius (*i*), *Nulla ſacra conficiuntur ſine mola ſalſa*. Οὐλὰς & ὀλοχύτας Græci appellant. Oraculum refert illic Porphyrius, quod cœleſtibus Diis ſupremas victimarum partes adoleri jubet, reliqua comedi; quod ex præſcripta a Moſe partitione hoſtiarum pro delicto, aliarumque, ortum habuit. Auctor is quoque Græcis fuit ritus illius, ab Homero, & Apollonio notati, & ab Æſchylo (*k*) tributi Prometheo, operiendarum adipe partium victimæ, quæ cremandæ eſſent: auctor & holocauſtorum faciendorum. Quanquam & ante Moſem ab aliis gentibus fiebant. Pervenit & ad Græcos lex Moſis de victimis integris & omni vitio carentibus Deo offerendis, & de partibus quibuſdam victimarum ſecernendis, partimque conſecrandis Deo, partim comedendis. Menſæ hujus aureæ, cui imponebantur Panes propoſitionis, inſtar fuerunt menſæ illæ ſacræ, Diis olim apponi ſolitæ, non apud Græcos ſolum, ſed apud Romanos etiam, & Babylonios, & Perſas, & Æthiopas. Ex lege in Levitico (*l*) tradita, de veſtibus ejus abluendis, qui vel emiſſarium caprum dimiſiſſet, vel immolatos pro peccato vitulum aut hircum combuſſiſſet, manavit illa altera, a Græcorum Theologis uno conſenſu recepta, juxta Porphyrii teſtimonium (*m*), quæ eum piaculis uti, & corpus ac veſtes aqua ſancit eluere, quiſquis victimas ἀποτροπαίους (*per quas mala avertuntur*) attigerit. Vetabantur item Pythagorei funeribus intereſſe, propter ſimilem Levitici (*n*) legem, qua & Græcorum Sacerdotes adſtricti erant. Repetendus & ab Hebræis mos veſtium in luctu ſcindendarum, & pulveris capiti inſpergendi. Erant apud Græcos, & Hebræos, qui cæſariem ſuam Deo conſecrarent. Immundus erat utriuſque quiſquis humanum cadaver tetigiſſet: & ſacris faciendis arcebatur, quiſquis ſanguine humano pollutus eſſet. Ex lege Zelotypiæ, quæ traditur in libro Numerorum (*o*), prodiit Stigis fabula (*p*), cujus numen Dii jurare timent & fallere; & varii diverſarum gentium ritus, quibus aqua vel igne occultorum facinorum veritas exploratur. Ex lege Jubilæi, qua in ſolido rurſus locabantur, qui fundo ſuo exciderant, prodiiſſe videtur Locrenſium lex, qua cautum erat ne quis avitum fundum alienaret. Nonne ex Moſaicis quoque profectam dicas Oxyli Heraclidarum ducis & Eleorum regis legem, qua agros pignori opponi vetuit? Placuit Rhadamanthyi, atque item Charondæ, ἀντιπάθεια, ſive *lex talionis*, quam primo invexerat Moſes. Suilla denique ſancte abſtinuiſſe Cretenſes refert Agathocles Babylonius apud Athenæum (*q*). Et Veneri cæterarum victimarum femora offerebant Sicyonii, minime vero ſuillarum. Et apud Cherſonitas Hemitheæ ſacris intereſſe ei non licebat, qui porcum attigiſſet, vel comediſſet.

III. Nulla tamen Græciæ regio plures, quam Attica, Iſraëlitarum ſervavit ritus, partim

(*a*) Hymn. in Cerer. (*b*) Lib. II. (*c*) Περὶ στεφ. (*d*) Lib. I. adv. Jovin. c. 8. & in Gal. IV. (*e*) Exod. XXX. 18. & ſeq. (*f*) Exod. XXIX. 16. (*g*) Præp. Ev. Lib. IV. cap. 9. (*h*) Levit. II. 13. (*i*) Lib. XXXI. cap. 7. (*k*) Prometh. v. 495. & ſeq. (*l*) XIV. 26. & ſeq. (*m*) Lib. II. περὶ ἀποχ. ἐμψ. (*n*) XXI. 11. (*o*) V. (*p*) Virg. Æn. VI. (*q*) Lib. IX. *III. Atque in his maxime Athenienſium.*

partim a Phœnicibus sibi traditos, qui hæc littora, commercii caussa, frequentabant; partim a Solone, quem multa de legibus Ægyptiorum, quæ Mosaicis consimiles erant, transtulisse ex Diodoro (*a*) notavimus: & jam ante a Cecrope, seu quisquis eos ex Ægypto in Atticam traduxit; Saitarum enim colonia sunt Athenæ, & ad Ægyptiæ Reipublicæ formam Atheniensis constituta est: & multo post deinde a Platone, cum legum suarum opus conderet, uti ab Aristobulo (*b*), & Eusebio (*c*) adnotatum est. Hujusmodi lex ea est, qua filia ἐπίκληρος (*ad quam pertinebat universa hæreditas*) gentili suo nubere jubebatur: atque is si ad res Veneris imbecillus erat, puellæ licebat, ejus qui proximus esset agnatus, opera uti: cujus legis vetustatem ostendit Danaidum conjugium: quæque a Charonda in Thutinos suos translata est, licet deinde fuerit immutata: & altera, qua Sacerdos uxorem ducens, virginem cogebatur & civem ducere; ipse casto & integro corpore esse debebat: & illa, qua sanxerat Solon (*d*) victimas esse ἀφελεῖς, hoc est ὁλοκλήρους καὶ ἐντελεῖς, *integras & perfectas*; & agnum anniculo minorem non mactari: nec non & illa, quæ homicidio admisso, cujus ignorabatur auctor, totum vicinæ civitatis populum purgari præcipiebat; & hæc quoque per quam furem nocturnum interficere licebat. His addo observari solitas fuisse Neomenias, & Hebdomades Lunæ, qui Dies Apollini sacri erant; & septimi potissimum, quibus & juvenes convivia agitabant: addo & aram æneam a Mose fabricatam, causæ fuisse cur Diipolia celebrantes in Acropoli Athenienses, super ænea mensa placentas, & liba apponerent, uti factum refert Porphyrius (*e*): addo & ψαιστὰ (*liba*) Jovi offerri solita, nihil aliud fuisse quam ἄλευρον ἐλαίῳ δεδευμένον, *farinam oleo consperſam*, ut discere licet ex Scholiaste Aristophanis (*f*): qualem nempe Deo offerri præcepit Moses. Vetustissimis temporibus Deo solis illis θυλήμασι (*placentis*) placasse homines docet Ovidius (*g*): neque morem hunc intermiserunt, cum cœperunt pecudes ad sacrificia cædere; nam & absolutis sacrificiis θυλήμασι (*placentas*) offerebant: ἔτι καὶ νῦν πρὸς τῷ τέλει τῶν θυηλῶν τοῖς ψαιστοῖς θυλήμασι χρώμεθα. *Nunc quoque sub finem sacrificiorum liba adhibemus*; inquit Porphyrius (*h*). Inde & far in sacrificiis. Sal quoque in iis adhibebant Athenienses, ex præscripto Mosis. Auctor est Theophrastus (*i*) victimæ partes quasdam, cum eadem gens sacra faceret, Diis cessisse. Scribit insuper Aristophanis Scholiastes (*k*), pecudum armos, κωλῆν scilicet, uti ab Aristophane appellatur, Mercurio consecratos Athenis fuisse: quia nimirum armum cum pectusculo *de hostiis pacificorum* cædere jusserat Deus Sacerdoti, Aaroni nimirum fratri Mosis, quem Mercurio adumbratum fuisse diximus. Docet præterea sacrificiorum reliquias Sacerdotum fuisse; quod & ex Levitici (*l*) sanctionibus manasse perspicuum est. Decimas Athenienses Diis solvebant, & Regibus, & Prytanibus, unde sacra, aliique legitimi sumtus fierent. Docet idem (*m*), atque alii etiam, moris id fuisse Atheniensibus, ut postquam extulissent mortuum, purgandi caussa lavarent; quod ante præscripserat Moses in libro Numerorum (*n*), cum quisquis humanum tetigisset cadaver, aquæ aspersione mundari jussit. Solonis ea lex a decemviris Romam lata, & cum aliis inscripta duodecim Tabulis, qua vetitum erat, ne mulieres genas raderent in luctu, a Mose provenit (*o*), qui prius caverat, ne super mortuo inciderent carnes suas Hebræi. Uti Judæis immundæ habebantur puerperæ, & per quadraginta dies Templo arcebantur, juxta Mosis legem: ita moribus Atheniensium ad eas accedere nefas erat, ut tradunt Theophrastus (*p*), & Chrysostomus (*q*); qui fecisset, altaribus prohibebatur, teste Euripide (*r*). Urbes illæ denique, in quas velut in asyla Moses tutum perfugium esse voluerat iis, qui imprudentes homicidium admisissent, exemplum præbuere nepotibus Herculis, Aræ Misericordiæ Athenis consecrandæ, quo quisquis confugisset, per vim inde minime posset abduci: præbuere exemplum & Atheniensibus delubri Theseo condendi, quod servis, & tenuioris fortunæ hominibus esset perfugium; & alterius etiam in insula Calauria Neptuno dicandi, eodem jure pollentis: ac reliquorum etiam per Græciam & maris Ægæi insulas, & Græ-

(*a*) Lib.I. (*b*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. XIII. cap. 12. (*c*) Ibid. Lib. XII. cap. 36. (*d*) Plutarch. in Solon. (*e*) Lib. II. περὶ ἐμψ. ἀποχ. (*f*) Plut. & Pace. (*g*) Fast. Lib. I. (*h*) Lib. II. περὶ ἐμψ. ἀποχ. (*i*) Charact. περὶ ἀνελευθερίας (*k*) Plut. & Vesp. (*l*) VII. 34. (*m*) Aristoph. Schol. Nub. & Pace. (*n*) XIX. 11. (*o*) Levit. XIX. 28. & XXI. 5. (*p*) Charact. περὶ δεισιδαιμονίας. (*q*) Hom. XIII. in Ep. ad Ephes. (*r*) Iphig. in Tauris.

& Græcas Asiæ urbes: quorum statuendorum tanta fuit licenria & impunitas, ut non semel modus fuerit Senatusconsultis præscribendus. Atque idem jus deinde Christianorum templis concessum est legibus Imperatorum, quæ habentur in Codice Justiniani. Cistæ denique, cum in aliis Græcorum, Ægyptiorumque festis, tum maxime in Eleusiniis, & illis inclusæ quisquiliæ, quas recenset Clemens Alexandrinus (*a*), simulacra fuerunt Arcæ fœderis.

IV. Porro ex Græciæ civitatibus, atque Athenis potissimum, ubi Solonis constitutiones vigebant, Romam leges reportarunt legati tres, in Græciam hac una de caussa missi; quas deinde a Decemviris ad populum latas centuriatis comitiis populus universus ratas esse jussit. Sed & Romanos Valerii Publicolæ opera, & auctoritate adductos, jam ante plurima Solonis instituta admisisse perhibet Plutarchus (*b*). Earum Legum, quas tulerunt Decemviri, reliquias collegerunt eruditi horum temporum viri; quas si quis evolvat, Mosem in plerisque capitibus agnoscet. Major est etiam Imperatoriarum sanctionum, quæ his successerunt, cum Mosaicis affinitas. Libellum scripsit olim Licinius Rufinus hoc titulo: *Collatio legum Judaicarum, & Romanarum*. Primus e tenebris opus hoc eruit Petrus Pithœus, & typis subjecit. Adeatur modo; res quam probamus apparebit. Præter illas vero, alias etiam in verum scriptis observavimus, e quibus aliquot hic ob oculos Lectorum proponemus, e jure Pontificio Romanorum potissimum selectas. Herculi in culina fiebat sacrificium proficiscendi caussa, quod *Propter viam* dicebatur, hoc est, ἐξιτήρια, (*sacrificia in discessu fieri solita*) in quo mos erat, ut si quid ex cibis polluctis fuisset reliquum; igne consumeretur. Id qui faceret, *Propter viam* facere dicebatur, non *Proterviam*, ut habent vulgati Macrobii (*c*) Codices, qui viros doctos complures in fraudem illexerunt. Sed hic error a Festo (*d*) arguitur. Idem in sacrificio Paschæ factum est a Judæis ex Ægypto profecturis; Propter viam nimirum, quam in Chanaam capessebant. Ex azymis festi ejusdem factum puto, ut farina fermento mista Flamines abstinuerint. Victimarum sanguinem in ara fundebant Romani: sic nempe a Mose fuerat institutum. Ἐλευθέρων (*liberum*) Jovi offerendorum morem ab Atheniensibus Romani acceperunt, Athenienses a Judæis. Quanquam id a Trojanis potius Romanos habuisse credent, qui commentitium illum Æneæ in Italiam adventum pro vero, certoque habent: nam ritus Trojanorum, a quibus ortos se ferebant Romani, describens Virgilius (*e*) in funere Miseni, thus illos, dapes, hoc est farra, & oleum cremasse narrat; juxta præceptum Mosis (*f*). Certe hoc institutum apud Asiaticas gentes fuisse receptum scimus ex Appiano (*g*); qui Mithridaten Ponthi regem perhibet, cum Jovi στρατίῳ (*Militari*) sacra patrio ritu faceret, congestis in excelso monte lignis; suffimenta omne genus, oleum, lac, vinum, & mel superaddidisse. Far autem tostum ad sacrificia adhibebant Romani a Numa instituti, Mosaicarum disciplinarum (*h*) haudquaquam imperito. Hinc festum Fornacaliorum, quibus farra ad sacrificiorum usum torrebantur. Ejusdem Numæ tempore farina, & vino sacra fiebant, ut auctor est Plutarchus in ipsius vita. Ad ritum jugis sacrificii, mane, & vesperi sacra sibi fieri Potitio, & Pinario Hercules mandavit. Ad sacraria aditus vulgo non patebat apud Romanos, sed solis Sacerdotibus, & Vestalibus; uti Sancta Sanctorum soli Pontifici jure Hebraico. Mosaicæ sanctioni idem obsecutus est, cum agrorum terminos moveri vetuit. Quæ lex ut sanctior haberetur, finxerunt Romani Deum Terminum, & Terminalem Jovem, & Terminalia celebrarunt. Imprimis vero notabile est, quod illic scribit Plutarchus, ut ostendat maximam fuisse dogmatum Numæ, ac Pythagoræ consensionem: Numam scilicet opinatum esse Deum, neque sensilem esse, neque quicquam pati posse, aut videri, aut corrumpi, sed animo solum cognosci; eumdemque cavisse, ne qua ad humanam, aut aliam quamcumque speciem elaborata effigie exprimeretur; neque Romæ ullum fuisse vel fictum, vel pictum Dei simulacrum, ante septuagesimum, & centesimum annum ab Urbe condita. Quæ Mosaicam originem satis produnt. Auctor quoque Romanis fuit Moses Nudipedaliorum, & molæ salsæ; auctor & ritus, quo quadraginta diebus a partu templis abstinebat puerpera; & alterius, quo lavabat mulier post congressum

(*a*) In Protr. *IV. Tum & Romanarum*. (*b*) In Compar. Solon. & Public. (*c*) Sat. Lib. II. cap. 2. (*d*) In Propter viam. (*e*) Æn. Lib. VI. (*f*) Levit. II. 1. (*g*) Mithrid. (*h*) Levit. II. 14. 16.

sum virilem: id quod aquam sumere dicebant. Piscibus, qui squamosi non essent, pollucere vetuit lex Numæ, quam refert Cassius Hemina apud Plinium (*a*): at hujusmodi pisces abominabiles, & execrandos Moses declaravit. Romanorum mos fuit, derisus a Prudentio (*b*) in supplicio S. Romani, ut bove mactato in pulpito tabulis perforatis instrato, & profluente per rimas sanguine, Pontifex infulatus sub pulpito in scrobe abditus aspergeretur. Caussam præbuit huic consuetudini, ritus consecrationis Sacerdotum Hebræorum, quo dextræ eorum aures, ac pollices, & vestimenta, mactati arietis sanguine tingebantur. Decimas Diis offerre consueverant Romani, more a Pelasgis ducto, ut opinari licet ex Myrsilii Lesbii verbis, quæ affert Dionysius Halicarnasseus (*c*). Morem hunc autem ab Hebræis transiisse ad Græcos jam diximus. Festo Annæ Perennæ die, & Neptunalibus, umbras, hoc est frondeas casas, extruebant Romani instar Hebraicæ Scenopegiæ. Asylum Romæ instituit Romulus, instar Aræ Misericordiæ, quam Athenis Heraclidæ dedicarunt: præeunte utrisque Mose, qui urbes perfugii receptaculum eorum esse voluerat, qui hominem incauti occidissent. Quemadmodum autem hi jus ad suos redeundi morte Pontificis consequebantur, ita profugi in Aricinum Templum morte Sacerdotis solvebantur. Inde quoque est, quod Romanis ad mortem damnatis tutus Neapolim, Præneste, & Tibur receptus fuit, ut docet nos Polybius (*d*). Romanis Sacerdotibus, itidem ut Hebræis, funestam domum ingredi, aut attrectare feralia, piaculum erat; Flamini præcipue Diali, cui, teste Gellio (*e*), etsi funus procurare licebat, mortuum tamen tangere non licebat; imo ne aspicere quidem, quod ex multis Historiæ Romanæ testimoniis colligitur. Flaminum pilea, iisque virgæ impositæ, quos *Stroppos* appellabant; item Inarcula ex malo Punica, quæ Reginæ sacrificantes in capite gestabant; & velamenta ac litui Augurum; Commotacula quoque eorumdem Flaminum, virgæ nempe, quibus cum pergerent ad sacrificia homines a se amovebant, originem ducere videntur ex virga quam gestabat Moses, & velamine quo ex monte descendens vultum texit; ut & mos capite adoperto precandi, qui non penitus apud Judæos exolevit. Cum autem purpureo amictu in sacrificiis uti Æneam, Æneadasque jubet Helenus apud Virgilium (*f*), qui & Phrygium amictum appellat, color originem rei indicat, fulgorem nempe de Mosis vertice micantem, quem amictu imposito contexit. Unde factum quoque supra notavimus, ut Osiridis, qui Moses est, simulacra velamine flammeo obnuberentur. Hinc orta etiam suffibula Sacerdotum, & Vestalium; item tutuli Flaminicarum. Sabbatha peculiari aliquo cultu Romanis fuisse observata ex Ovidio (*g*), Seneca (*h*), Vulcatio Gallicano (*i*), & veteribus Calendariis manifestum est: sed magis etiam ex Dione (*k*), qui numerandorum per hebdomadas dierum modum sua ætate apud omnes homines, præsertim vero apud Romanos usitatum fuisse tradit. Calendæ Romanis sacræ, ut Neomeniæ Hebræis. Feriis utrique opere abstinebant. Veste lana & lino contexta, cujus usum universis interdixit Moses, Flaminicam indui nefas erat. Sacris operaturi Romani uxoribus abstinebant, ut erudite ostendit Brissonius in Opere de formulis: abstinebant & Judæi. Pecorum fœtus ante diem octavum mactari vetabant Romani: vetuerat & Moses. Thymiamatum, & lavationum usus in sacris, quæ Mosaicis institutis sancita sunt, non Romanos solum, & Græcos, sed gentes omnes, etiam penitus barbaras pervasit. Saturnaliorum festum manavit ex Saturnalibus quibusdam Hebræorum, per novem dies agitari solitis, initio quinquagesimi cujuslibet anni, qui *Jubilæus* erat: quippe tum servi libertatem recuperaturi, a primo die Tisri, usq; ad festum Expiationum, quod in diem decimum cadebat, jucunditati sedabant, vacabant compotationibus, & coronati procedebant; quoad tubarum clangore Senatores Sanhedrin libertatis signum darent. Hæc habentur apud Maimoniden (*l*). Romulus, perinde ut Hebræi, *Initium cujusque mensis ex illa sumebat die, quo novam Lunam contigisset videri*: Verba sunt Macrobii (*m*). Præterea mere Mosaica fuit lex illa Romanorum, qua cautum erat, ut si quis excavasset foveam, quam prætereuntes providere non possent, in eamque prolapsum aliquid factum esset deterius, auctor

(*a*) Lib. XXXII. cap. 2. (*b*) Lib. de coronis. (*c*) Lib. I. & VI. (*d*) Lib. VI. (*e*) Lib. X. cap. 15.
(*f*) Æn. III. v. 405 & seq. & v. 545. (*g*) Amat Art. Lib. I. (*h*) Epist. 95. (*i*) In Avid. cap. 6. (*k*) Lib. XXXVI.
(*l*) In Libro de ritu anni Sabbathici & Jubilæi, cap. 10. (*m*) Sat. Lib. I. cap. 15.

auctor foveæ damnum farcire cogeretur. Jus Talionis, quod in Codice Theodosiano (a) appellatur *Pœna reciproci*, & in Lege XII. Tabularum sancitum est, a Jure Mosaico habuit originem, quod dentem pro dente, oculum pro oculo reposcit. Divortii jus Sp. Carvilio auctore apud Romanos introductum, manavit e jure Mosaico. Indidem & censusagendi natus est ritus, & tributi ex censu conferendi. Juxta plagarum modum ad quadragenas Israëlitico jure coërcitum in plectendis sontibus, cædi itidem jubentur Encolpius, & Giton apud Petronium. Carnem in funere lacerare Hebræis non licebat, uti nec genas radere Romanis mulieribus. Qui cadaver humanum attigerat, immundus habebatur Hebræis, & aqua Expiationis post septem dies purgabatur: Romani funus prosecuti, mox ut redierant, aqua aspergebantur, mundandi sui caussa, & suffitione ignem supergredientes se lustrabant. Luctus deniq; Romanorum ob Canensem cladem Senatusconsulto diebus triginta definitus est (b): diebus quippe totidem Mosem luxerant Israëlitæ, atque hoc luctui tempus legibus suis præfinitum habebant, ut supra docui. Ex superioribus patet non inaniter adversus Apionem jactasse Josephum (c) nullam esse Græcorum vel Barbarorum civitatem, in quam Judæorum ritus jampridem, ἐκ μακροῦ (*a longo tempore*), non penetrarint. Sed verba ipsa referre satius est: οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πλήθεσιν ἤδη πολὺς ζῆλος γέγονεν ἐκ μακροῦ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας, οὐδ' ἔστιν οὐ πόλις Ἑλλήνων οὐδητισοῦν, οὐδὲ βάρβαρος, οὐδὲ ἓν ἔθνος, ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος οὐ διαπεφοίτηκεν, καὶ αἱ νηστεῖαι, καὶ λύχνων ἀνακαύσεις, καὶ πολλὰ τῶν εἰς βρῶσιν ἡμῖν οὐ νενομισμένων παρατετήρηται· μιμεῖσθαι δὲ πειρῶνται καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἡμῶν ὁμόνοιαν, καὶ τὴν τῶν ὄντων ἀνάδοσιν, καὶ τὸ φιλεργὸν ἐν ταῖς τέχναις, καὶ τὸ καρτερικὸν ἐν ταῖς ὑπὲρ τῶν νόμων ἀνάγκαις. *Et vero jampridem nostrorum Dei colendi rituum imitandorum multis desiderium incessit; neque ulla Græcorum urbs est, vel Barbarorum, neque ulla gens, ad quam non pervenerit septimi diei, quem otiosi traducimus, celebrandi consuetudo; & apud quam jejunia, & lucernarum incensiones, multaque legibus nostris circa cibos sancita non observentur. Conantur autem mutuam nostram imitari concordiam, & bonorum largitionem, & in artibus exercendis sedulitatem, & tolerantiam in tormentis, quæ pro legibus nostris sustinemus.*

CAPUT DUODECIMUM.

I. *Quomodo Librorum sacrorum notitiam habuerint Græci.* II. *Utrum Librorum Mosis Alexandro vetustior fuerit interpretatio.* III. *Partes tantum quædam Pentateuchi ante Alexandrum Græce redditæ sunt.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum.*

I. AT enim quæri potest, unde notitiam Librorum sacrorum habuerint Græci. Judaica quippe gens ex instituto suo ita fuit a reliquis gentibus discreta, ut nullo se commercio, nulla affinitate consociari pateretur cum iis qui viverent alieno more, & diversis ritibus ac religione uterentur. Id sæpe experti Ethnici ab iis expostulaverunt. Querebatur Lysimachus (d) Mosem jussisse Judæos, μήτε ἀνθρώπων τινὶ εὐνοήσειν, μήτε ἄριστα συμβουλεύσειν, ἀλλὰ τὰ χείρονα. *Erga nullum hominum benevolos esse, neque optima iis sed pessima consilia dare*. Quod etsi verum non est, vulgatam de Judæis hominum reliquorum opinionem ostendit. Querebatur & Apollonius Molonis (e): ὅτι μὴ παραδέχονται οἱ ἰουδαῖοι τοὺς ἄλλοις προκατειλημμένους δόξαις περὶ θεοῦ, μηδὲ κοινωνεῖν ἤθελον τοῖς καθ' ἑτέραν συνήθειαν βίου ζῆν προαιρουμένοις. *A Judæis non admitti, quicunq; diversis de Deo opinionibus essent impliciti, nec consuetudinem iniri cum iis qui aliam vivendi rationem essent amplexi*. Trogus quoque (f): *Caverunt ne cum peregrinis communicarent; quod ex caussa factum, paulatim in disciplinam religionemque convertit*. Quam expostulationem tantum abest, ut sibi probrosam putarent Judæi, ut sibi eam potius laudi ducerent; atque id præceptum de republica ab extraneorum contage prohibenda, Platonem a Mose sumsisse Josephus (g) glorietur. Qui ergo persuaderi potest gentium aliarum osores & contemtores Judæos, tam facile iis totius religionis, legum, ac rituum suorum penus reserasse, quos vix allocutione etiam sua & commercio dignarentur? Ut solvatur iste nodus, meminerimus post

(a) L. Qui foveas, D. ad Legem Aquiliam. (b) Plutarch. in Fabio. (c) Lib. II. contr. Ap. *I. Quomodo Librorum sacrorum notitiam habuerint Græci.* (d) Ap. Joseph. Lib. I. contr. Ap. (e) Ap. Eumd. Lib. II. contr. Ap. (f) Justin. Lib. XXXVI. cap. 2. (g) Lib. III. contr. Ap.

post Alexandri expeditionem, jam tum magnum Judæos inter & Græcos usum intercessisse; ut qui non illius solum essent imperio subditi, sed in ejus etiam exercitu stipendia facerent. Meminerimus præterea statim post Alexandri obitum Ptolemæum Lagi occupata Hierosolyma magnum Judæorum numerum traduxisse in Ægyptum, & jus Alexandrinæ civitatis iis tribuisse. Meminerimus quoque, ejus deinde & Ptolemæi Philadelphi filii jussu Libros sacros in Græcam linguam ab interpretibus Septuaginta fuisse conversos. Meminerimus & sub Antiocho Epiphane Judæos demum ipsos *ædificasse gymnasium in Jerosolymis secundum leges nationum, & fecisse sibi præputia, & recessisse a Testamento sancto, & junctos esse nationibus* (*a*). Meminerimus deniq; Simonem *accepisse Joppen in portum, & fecisse introitum in insulas maris* (*b*) At de temporibus quæ Alexandri ævum præcesserunt major est difficultas: sed & tunc quoque fuit aliquod Judæorum cum vicinis regionibus consortium. Nam primum ex Ethnicis plerosque servaverunt incolumes, cum Palæstinam armis subegerunt; velut Gabaonitas, Jebusæos, aliosque complures: qua importuna clementia divinam adversus se iram sæpe conciverunt. Unde & ab Assyriis, Moabitis, Chananæis, Amalecitis, Palæstinis, Ægyptiis, & Chaldæis identidem cæsi, profligati, in servitutem redacti, & extra patriam abducti sunt. Quas inter clades & captivitates, tum Assyriacam, tum Babylonicam, & reliquiarum etiam Judaicarum una cum Propheta Jeremia transmissionem in Ægyptum, fieri non potuit, quin Libri sacri in Ethnicorum potestatem venirent. Præterea Judæis vel propter vicinitatem frequens intercessit cum Phœnicibus commercium; David etiam & Salomoni cum Hiramo; Salomoni præterea cum Regina Chusitide, & cum Ægyptiorum rege, cujus & filiam duxit. Quin & Sidonias sumsit uxores, & Tyrias, & Ammonitidas, & Idumæas, quarum impiis & profanis ceremoniis patrios ritus, & avitam religionem inquinavit. Quocirca consociatas ab Israëlitis cum impuris gentibus amicitias & fœdera Deus identidem criminatur. Inde adeo Sanchoniathon Phœnix libros suos, ut dixi, Mosaicis documentis oblevit. Inde nobiles illæ Mercurii columnæ Mosis legibus & historia notatæ fuerunt. Porro Phœnices disseminatis per totum orbem coloniis, Mosis circumtulisse libros, & in varias gentes intulisse verisimillimum est. Græcorum item in Ægyptum, & Ægyptiorum in Græciam itiones erant crebræ, & diutinæ mansiones jam ante Trojana tempora. Ex Ægypto venisse in Græciam Cadmum, & Herculem tradunt Herodotus (*c*), & Diodorus (*d*). Bacchica, aliaque sacra permulta ex Ægypto in Græciam traduxisse fertur Melampus. Athenienses ipsi Ægyptiorum propago sunt & Saitarum colonia. Et Lacedæmoniorum leges ex Ægypto Lycurgus petivit. In Ægyptum quoque appulisse dicuntur Paris, & Menelaus. Deinde vero Josaphatum regem Juda, & Ochoziam Israëlis, negotiatum misisse aliquos de suis in Thraciam, vicinasq; Ponti regiones perhibet Josephus (*e*). Psammitichus Ægypti rex, Jonum, & Carum ope in regnum restitutus, agrum illis habitandum assignavit ad ostium Pelusiacum: quo tempore Græca primum lingua in Ægyptum est illata. Ab ostio autem Pelusiaco Memphim eos transtulit Amasis, tuendi sui caussa; atque hi sedibus tandem in media Ægypto collocatis, ac præcipue Naucrati, cum reliqua Græcia creberrima commercia agitaverunt. Ægyptiorum autem narrationibus, mirifice capiebantur Græci, & quæcunque jactabat ea gens pronis accipiebant auribus, & inter suos sparsa proprios demum in usus convertebant. Αἰγύπτιον γὰρ ἄκουσμα καὶ διήγημα πᾶν, ἑλληνικῆς ἀκοῆς ἐπαγωγότατον, inquit Heliodorus (*f*). *Omnis enim Ægyptiaca historia & narratio Græcanicas aures valde allicit*. Quamobrem maximam Græcanicæ Theologiæ partem ex Ægypto profluxisse Herodotus confessus est. Græcis quoque innotuisse reor Mosis nomen & scripta per bella Persarum, tum in Asia minore gesta, tum in Græcia: quos inter militasse Hebræos aliquos, & Hebraicis etiam rebus imbutos fuisse Persas plerosque probabile est; cum in ipso Persicæ regionis meditullio etiamnum hærerent Hebræi decem tribuum, quas transtulerat Salmanasar, & per annos septuaginta in media Babylonia reliquæ tribus captivæ fuissent. Cum autem in conservandis legum sacrarum Voluminibus tantam

(*a*) 1. Mach. I. 15. & seq. (*b*) Ibid. XIV. 5. (*c*) Lib. II. cap. 43. & seq. (*d*) Lib. I. (*e*) Antiq. Lib. VIII. cap. 2. (*f*) Lib. II.

curam adhiberent Judæi, ut tenerentur singuli Legis exemplar, vel per se, vel si litteras nescirent per alium descriptum habere, quemadmodum tradunt Judæorum Magistri; qui tandem fieri potuisset, ut non eos, quibuscum assidue conversabantur, studium aliquod legendarum harum scriptionum tangeret? Ita quidem evenisse scribit Philo (*a*), & generi humano perutile opus diu delitescere in tenebris, & intra gentis unius, ejusque exiguæ angustias contineri non potuisse agnoscit. Igitur Persis & Ægyptiis cognitas eas scriptiones, lectas, & quoad verborum saltem sensum intellectas fuisse dicendum est. Id si est, uti sane est & eas quoque ad Græcos manasse negari non potest; quorum creberrima fuere in has regiones itinera, quique Persicam & Ægyptiam linguam frequenter, & facile condiscebant. Testis Temistocles, qui ut Persarum regem absque interprete alloqui posset, Persicæ linguæ notitiam intra anni spatium comparavit. Testes Pythagoras, & Plato, qui non aliter Ægyptias disciplinas capessere se posse censuerunt, quam si regionis hujus loquelam pernoscerent.

II. Quid si Mosaici operis partem aliquam jam ante Persici Imperii excidium Græca lingua donatam dicamus? Vetus hæc est profecto, & ab eruditis in utramque partem multum disputata controversia. Negat præcise Augustinus (*b*) interpretationem ullam Græcam Ptolemaica vetustiorem extitisse: nec Platonem Scripturam sacram in Ægypto legere potuisse ait, quæ nondum esset Græce conversa. Idem sentit Baronius (*c*), & recentiores plerique: ajunt enim novam interpretationem haudquaquam procuraturum fuisse Philadelphum, nec actum acturum, si quis hoc jam labore fuisset defunctus; huic significasse Demetrium Phalereum, vel e Poëtis, vel ex Oratoribus, vel ex Historicis neminem ausum esse libros sacros attingere, eorumve meminisse; scripsisse Clearchum (*d*), multa Aristoteli a Judæo quodam fuisse exposita, quæ in Libris sacris habebantur; quod cur fecisset, si jam interpretatione fuissent donati? negare id ipsum Aristeam (*e*), & Philonem (*f*), & Epiphanium (*g*); nullam denique priscæ illius interpretationis particulam superesse. At his opponitur Clementis Alexandrini (*h*), & Eusebii (*i*) suffragium, qui diserte docent ante expeditionem Alexandri aliquam Mosaicarum scriptionum interpretationem Græcam extitisse: quorum sententiam non minor doctorum hominum numerus defendit. Pugnant illi auctoritate Aristobuli Philosophi Peripatetici, qui is ipse est Ptolemæi Philometoris magister, ad quem scripta extat epistola Judæ, Senatus, populique Judaici, in Epitome Machabaicorum (*k*), ut dixi supra. Quod cur inficiaretur Scaliger (*l*) adversus Clementis, & Eusebii auctoritatem, nullam utique causam attulit. Hæc, inquam, Aristobuli auctoritas, unica est opinionis hujus anchora. Atque ea profecto est hujusmodi, ut aliis præpollere videatur, cum hic ætatis illius fuerit proximus, qua interpretationem suam elaborarunt Septuaginta Senes, & antiquior illa usurpabatur: reliqui vero longe recentiores rei veritatem nonnisi per nebulam explorare potuerint.

III. Has inter pugnantes sententias mediam, eamque novam amplector. Ajo enim non totum Pentateuchum, sed partes tantum quasdam ante Alexandrum Græce redditas fuisse. Nihil aliud sonant, si quis animum advertat, Aristobuli (*m*) verba: διηρμήνευται δὲ πρὸ Δημητρίου, ὑφ' ἑτέρων, πρὸ τῆς Ἀλεξάνδρου κατὰ περσῶν ἐπικρατήσεως, τά τε κατὰ τὴν ἐξ αἰγύπτου ἐξαγωγὴν τῶν ἑβραίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων αὐτοῖς ἐπιφάνεια, καὶ κράτησις τῆς χώρας, καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξήγησις. *Ante Demetrium, priusquam Persas domuisset Alexander, alii interpretati sunt ea quæ pertinent ad Hebræorum popularium nostrorum exitum ex Ægypto, & ad rerum quæ ipsis contigerunt celebritatem, & regionis expugnationem, & totius legislationis enarrationem.* Si totum Pentateuchum voluisset significare, quorsum ejusmodi circuitione usus esset? aperte dixisset ante Demetrium Græce expositum fuisse Mosis volumen. Quod quoniam ita non erat, nempe id quod erat locutus est, & partes Græce conversas recen-

(*a*) De Vita Mos. Lib.II. *II. Utrum Librorum Mosis Alexandro vetustior fuerit interpretatio.* (*b*) De Civit. Dei Lib.XVIII.cap.42. (*c*) An.232.cap.11. & seqq. (*d*) Lib.I.de somno apud Jos. Lib.I.cont.Ap. & Euseb.Præp.Ev. Lib.IX.cap.5. (*e*) Proœm. Lib.de Septuag. (*f*) Lib.II.de Vita Mosis. (*g*) De pond.& mens.cap.9. (*h*) Str.5. (*i*) Præp.Evang.Lib.VIII. (*k*) 2.Mach.I.10. (*l*) In Euf.Chron.Lib.II. *III. Partes tantum quædam Pentateuchi ante Alexandrum Græce redditæ sunt.* (*m*) Apud Euseb.Præp.Ev.Lib.IX.cap.6. & Lib.XIII.cap.12.

recensuit; exitum nimirum Hebræorum ex Ægypto, præcipua miracula a Deo in eorum gratiam edita, pugnas & victorias, & legislationis denique historiam. Igitur eo opere, non Genesis, neque Arcæ, aut Tabernaculi fabrica, non constructio instrumentorum, & utensilium quæ pertinebant ad sacrificia, non Pontificalium & Sacerdotalium instrumentorum descriptio, non populi recensio, non Legis repetitio, non Lex ipsa continebatur. Aliud est enim *νόμος*, aliud *νομοθεσία*, Lex, & Legislatio: habebatur illic *νομοθεσία*, non *νόμος*, quæ tamen aliquando confunduntur. Insigniter igitur errarunt, qui hæc ad propheticos & historicos libros spectare nuper scripserunt, cum de *νομοθεσία* tantum agere se Aristobulus testificetur. Manifesta hæc sunt, sed manifestiora etiam quæ subjungit: postquam enim ex hac interpretatione partium quarumdam Pentateuchi, pleraq; Pythagoram, & Platonem in suos usus transtulisse dixit: *ἡ δὲ ὅλη*, inquit, *ἑρμηνεία τῶν διὰ τοῦ νόμου πάντων ἐπὶ τοῦ προσαγορευθέντος φιλαδέλφου βασιλέως, σοῦ δὲ προγόνου, προσενεγκαμένου μείζονα φιλοτιμίαν, Δημητρίου τοῦ Φαληρέως πραγματευσαμένου τὰ περὶ τούτων*. *An integra interpretatio eorum omnium quæ in lege habentur, adornata est sub rege eo qui Philadelphi nomen tulit, progenitore tuo, a quo major rei huic adhibita est cura & studium; rei administrationem procurante Demetrio Phalereo*. Habetur locus hic apud Eusebium libro Præparationis Evangelicæ nono (*a*), & decimo tertio (*b*). Idem alter significat, quem refert Josephus (*c*) ex Epistola Demetrii Phalerii ad Ptolemæum Philadelphum: *Δηλῶ σοι τὰ τῆς ἰουδαίων νομοθεσίας βιβλία λείπειν ἡμῖν σὺν ἑτέροις· χαρακτῆρσι γὰρ ἑβραϊκοῖς γεγραμμένα, καὶ φωνῇ τῇ ἐθνικῇ, ἐστὶν ἡμῖν ἀσαφῆ· συμβέβηκε δ' αὐτὰ καὶ ἀμελέστερον, ἢ ἔχει, σεσημάνθαι, διὰ τὸ βασιλικῆς οὔπω τετυχηκέναι προνοίας· ἔστι δὲ ἀναγκαῖον εἶναι καὶ ταῦτα παρά σοι διηκριβωμένα - - - - ἐὰν οὖν σοι δοκῇ, βασιλεῦ, γράψεις τῷ τῶν ἰουδαίων ἀρχιερεῖ, ὅπως ἀποστείλῃ τῶν πρεσβυτέρων ἓξ ἀφ' ἑκάστης φυλῆς τοὺς ἐμπειροτάτους τῶν νόμων, ἀφ' ὧν τὸ τῶν βιβλίων σαφὲς καὶ σύμφωνον ἐκμαθόντες, καὶ τὸ κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ἀκριβὲς λαβόντες τῶν πραγμάτων, ἀξίως ταῦτα τῆς σῆς προαιρέσεως συναγάγωμεν*. *Significo tibi librum legislationis Judæorum deesse nobis cum aliis. Cum enim Hebraico charactere & patria ipsorum lingua scriptus sit, intelligi a nobis non potest. Contigit autem & ipsum negligentius quam postulat expositum esse, quod nondum regiæ ei cura consuluerit*. (Quæ profecto opinionem nostram apprime confirmare, & rem omnino conficere fatendum est.) *Necesse est autem ut hos quoque habeas accurate elaboratos . . . . Quamobrem si ita tibi visum erit, Rex, scribes ad Judæorum Pontificem, ut ad te mittat seniores sex ex singulis tribubus, legum peritissimos, a quibus postquam librorum illorum apertum & consonum sensum intellexerimus, & accuratam acceperimus rerum interpretationem, digna hæc desiderio tuo colligemus*. Significat hoc ipsum alius quoque locus, qui est apud Aristeam (*d*), & Eusebium (*e*); ubi ait Philadelpho Demetrius, *ἀκηκοέναι περὶ Θεοπόμπου, διότι μέλλων τινὰ τῶν προηρμηνευμένων ἐπισφαλέστερον ἐκ τοῦ νόμου προσιστορεῖν, ταραχὴν λάβοι τῆς διανοίας πλεῖον ἡμερῶν τριάκοντα*. *Audivisse se Theopompum, cum ex Lege nonnulla eorum, quæ jam fuerant interpretatione donata, audaciori & liberiori sermone referre voluisset, mente emotum per dies plus triginta fuisse*. Quid aliud autem significant, *τὰ προηρμηνευμένα ἐκ τοῦ νόμου*, quam partes Legis jam ante conversas? Unde plane efficitur, non omnes tum fuisse conversas.

IV. His positis, jam in promtu est argumentorum solutio, quibus causæ suæ patrocinantur Adversarii. Ad lucubrandam novam interpretationem animum adjecit Philadelphus; plenam scilicet & integram, quia mutila, & dimidia antea circumferebatur. Dixerunt Philadelphus, & Demetrius nullum Græcorum ausum esse Libros sacros attingere, vel eorum meminisse, quod fecissent utiq; si vetustior extitisset interpretatio: nempe deterrebantur pœna Theopompi, & Theodecte, qui id temere attentaverant; cum Libros illos, non in piorum usus interpretari, sed iis jam interpretatis abuti vellent. Unde etiam telum nobis ad defensionem sententiæ hujus subministratur: nam si Libros sacros attigerunt Theopompus, & Theodectes, homines Græci, & ut verisimillimum est Hebraicæ linguæ prorsus rudes, sequitur libros illos jam tum Græco sermone aliqua saltem ex parte fuisse expositos. Aristoteli

Z 2 san-

(*a*) Cap. 6. (*b*) Cap. 12. (*c*) Antiq. Lib. XII. cap. 2. & Euseb. Præp. Ev. Lib. VIII. cap. 3. (*d*) Hist. Septuag. Interpr. (*e*) Præp. Ev. Lib. VIII. cap. 5. *IV. Refelluntur argumenta Adversariorum.*

Digitized by Google

ex *barbtadamah,terra*: Eva,*chavah,eo quod mater esset col chai*, *omnis viventis* (*a*): Cain, a *quanah*, *possedit*: quod dixerit Eva, *possedi hominem per Deum* (*b*): Hortus Eden ab *ngeden*, *voluptas*; quasi dicas, *Hortum voluptatis*. Eodem pertinent nominum allusiones ad voces Hebraicas, ut Evæ, quæ dicta est a Deo *hiscah*, *virago* (*c*), quia sumta est ab *hisc*, *viro*: ut Japheti, cum ait Noë, *Iaphetb belohim leiapheth*, *Dilatet Deus Japhet* (*d*). Alterum argumentum suppeditant antiquæ variarum gentium appellationes, propagatæ ex nominibus originis plerumque Hebraicæ, ut fuse ostendit Hieronymus in libro de nominibus Hebraicis. Tertium arceffitur ex nominibus Deorum & Heroum Ethnicorum, quibus nihil in gentibus occurrit antiquius; atque eorum tamen veriloquia subministrat Hebraica lingua; velut Saturni *sathar*, *abscondit*, quod in Latio latuerit; Jovis, ex tetragrammato Dei nomine *Iehovah*; Vulcani ex Tubalcain; Japeti ex Japhet. Quartum præbent Hebraicæ linguæ vestigia, quæ in omnibus aliis linguis deprehenderunt viri eruditi. Quintum denique oritur ex Hebraicæ linguæ castitate & simplicitate, quæ cum per alias linguas diffusa sit, ipsa nihil sibi ex aliis linguis adhærescere passa est.

II. Hæc quantumvis credibilia & similia veri, non me absterrent tamen, quin de linguæ Hebraicæ origine aliter existimem, ac vulgo existimatur. Sic enim sentio, non aliam fuisse quam Chananæam ipsam, unam ex iis quæ ortæ sunt ex Babelica confusione; pristinam vero illam & primigeniam, quæ ante confusionem linguarum obtinebat, quum terra omnis erat *labii unius & sermonum eorumdem* (*e*), vel funditus interiisse, vel in alias linguas esse disseminatam; vel si perseveravit integra, ecquænam illa fuerit, Assyria, an Chananæa, an alia quævis, absque temeritate assignari non posse. Quæ ne pium & æquum Lectorem offendat sententia, Theodoreti (*f*) patrocinio utar, qui idem tractans argumentum, οὐδὲν, inquit, τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας λυμαίνεται, κἂν τι τοῦτο, κἂν τι ἐκεῖνο δεξώμεθα. *Nihil officit pietatis rationibus*, *sive hoc*, *sive illud recipiamus*. Adsciscam & Gregorii Nisseni (*g*) suffragium, qui Mosem usum esse definit una ex iis linguis, quæ post Turris ædificationem ortæ sunt. Tum subjungit existimare nonnullos in Scripturæ sacræ studio subactos, recentiorem esse aliis linguis Hebraicam, tumq; repente in Hebræorum gratiam extitisse, cum ex Ægypto egressi sunt; atque id comprobare hoc Prophetæ dicto: *Testimonium in Joseph posuit illud*, *cum exiret de terra Ægypti*: *linguam quam non non noverat*, *audivit* (*h*). Cum igitur Chaldæa patria profectus Abraham in Chananæam venisset, linguam regionis illius perdidicit, & linguæ hujus characteres scribendo usurpavit: quod faciunt, qui in externa regione sedem figunt; & quod a Cuthæis deinde & Babyloniis factum est, cum desertas a decem Tribubus sedes occuparunt. Bilinguis itaque fuit Abraham, Chaldaicæ nimirum linguæ, quam ad Babelem ex confusione quoque natum puto, & Chananææ peritus. At ejus posteri una Chananæa, utpote vernacula, contenti, aliam neglexerunt. Hebraica vero dicta est, quoniam ab Hebræis usurpabatur. Qui postquam Babylonem captivi abducti sunt, tum vero ex Chaldæorum, inter quos dispersi erant, commercio, patriam inquinarunt loquelam: & ex Chaldaicæ, ac Hebraicæ confusione tertia prodiit lingua, quæ Syriaca dicta est, quaque Christus & Apostoli usi sunt.

III. Cur autem de Hebraicæ linguæ antiquitate, ac dignitate tantum detraham, caussas has habebo. Constat primum inter eruditos, nihil aut certe parum Chananæam inter & Hebraicam linguam, hoc est linguam inter Phenicum, & Israëlitarum interfuisse; fallique Origenem (*i*), cum a Phœnicia lingua Hebraicam differre autumat: nisi fortasse differentiam interesse quidem, at exiguam, & levem intellexerit. *Lingua Chananitis*, ait Hieronymus (*k*), *inter Ægyptiam*, *& Hebræam media est*, *& Hebrææ magna ex parte confinis*. Liquido patet id ex nominibus hominum, locorum, & gentium, quas illuc advenientes Hebræi repererunt: Hebraica siquidem ea plane sunt. Ut reliqua prætermittam argumenta, quibus hoc ab aliis jam satis, superque probatum est. Nam quid opus est argumentis, & disputationibus, cum disputationem omnem præcidat

(*a*) Gen.III. 20. (*b*) Ibid.IV.1. (*c*) Ibid.II. 23. (*d*) Ibid.IX. 26. *II. Lingua Hebraica*, *ea non est qua ante Babelicam confusionem vulgo usurpabatur.* (*e*) Gen.XI.1. (*f*) Interr.61.in Quæst. (*g*) Orat.XII.contra Eunom. (*h*) Psal.LXXX.6. *III. Probatur argumentis.* (*i*) Lib.III. contra Cels. (*k*) In Isa.XIX.

dat Isaias (*a*): *In die illa*, inquit, *erunt quinque civitates in terra Ægypti*, *loquentes lingua Chanaan*, *& jurantes per Dominum exercituum*. Linguam Chanaan hic Hebraicam significare consentiunt Interpretes universi. Ergo, juxta Isaiam, lingua Chanaan Hebraica ipsa lingua est. At ab Assyria, sive Chaldaica discrepuisse Hebræam multa probant; velut notatio illa Mosis (*b*), qua *Acervum testimonii* a Labane, & Jacobo erectum, ab illo quidem vocatum significat *Iegar sahadutha*; ab hoc autem, *Galaad*. Et tamen Laban ille erat de stirpe Semi, & Jacobi consanguineus. Rabsacen prætere a Assyrium Hebraice Hebræos alloquentem rogant horum primores, ut se alloquatur Assyria lingua, ne a populo intelligatur. Jeremias (*c*) quoque Hebræis exitium impendere a Chaldæis vaticinans: *Ecce ego*, inquit, *adducam super vos gentem de longinquo, domus Israël, ait Dominus*; *gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignorabis linguam*, *nec intelliges quid loquetur*. De eadem gente ait Isaias (*d*); *in loquela labii, & lingua altera loquetur ad populum istum*. Idem Baruch (*e*): *Adduxit enim super illos gentem de longinquo*, *gentem improbam*, *& alterius linguæ*. Pueros etiam Hebræos jubet Nabuchodonosor instrui literis, & lingua Chaldæorum. Tum verba illa, *Mane*, *Thekel*, *Phares*, Hebraice descripta, neque legere potuit Chaldæus ullus, neque intelligere: Daniel vero facile perlegit. Non quod alio ordine dispositæ literæ essent, quam quo solebant collocari, uti somniavit Abrabaniel, sed quod multum differrent Hebraica lingua, & Chaldaica. Plurima Chaldaice scripta extant a Daniele, & ab Esdra, quæ loquelam hanc in multis discrepare patefaciunt. Denique discrimen literarum utriusque gentis, Hebrææ, & Assyriæ, linguarum quoque discrimen ostendit. Literas antiquas Hebraicas intelligo, quæ ante captivitatem Babilonicam in Hebrea gente vulgares fuerunt; & Samariticæ solent appellari, propter Samaritas, sive Cuthæos, Babylonios, aliosque, qui in locum decem Tribuum successerunt, & Samariam urbem ditionis suæ caput habuerunt. His idipsum contigit, quod ante contigerat Abrahamo; in has quippe translati oras, linguam literasque illic repertas usurparunt, omissis vernaculis; easque diutissime retinuerunt: cum Judæi contra in Babyloniam deportati, lingua sua, literisque desitis asciverunt Assyrias, quibus ad hanc diem uti pergunt. Ex his efficitur, vel linguam sanctam in familia Semi, & Eberi puram, & integram non perseverasse; vel linguam Hebraicam, sanctam illam, & primigeniam non esse. Efficitur quoque necesse habuisse Abrahamum, cum venit in Chananæam, popularem gentis hujus linguam condiscere, a patria lingua sua Chaldaica discrepantem. Unde Hieronymus (*f*): *Nisi forte*, inquit, *juxta quorundam opinionem duas Abraham linguas*, *& Hebræorum*, *& Chaldæorum scisse dicamus*. Atque hinc factum puto, ut Hebraicæ linguæ inventor Abrahamus a nonnullis creditus sit; quia nempe linguam hanc primus posteris suis tradidit, cum aliam a majoribus accepisset. Hinc factum quoque ut lingua hæc dicta sit Hebraica (*g*); Ab Hebræis nimirum, ita dictis ab Abrahamo, qui a trãsmisso Euphrate dictus est *ngavarui*, *περάτης*, quasi dicas Transitor (quemadmodum, & Niger Idumææ rector, ut docet Josephus (*h*), quod genus ex regione Transjordanensi duceret: & quemadmodum Persæ Judæam, regionesque finitimas solebant Transfluvianas; Rectoresque regionum illarum, ac duces a Persarum rege missos Transfluvianos nuncupare; quod in plurimis libri Esdræ locis agnoscas:) non vero lingua Adami, vel Sethi, vel Semi appellata est, itaut debuisset appellari, si Adamum, vel Sethum, vel Semum auctorem habuisset. Factum hinc quoque dicerem, post Josephum, & Eusebium, ut scripserit Chœrilus Poeta (*i*), Solymos, hoc est, ut ipsi interpretantur, Judæos Hierosolymitanos, (nam Solymi carminibus Homeri celebrati Hierosolymis nomen fecisse crediti sunt) Phœnicio sermone loqui:

Γλῶσσαν μὲν φοίνισσαν ἀπὸ στομάτων ἀφιέντες,

non vero Phœnices Judaico, nisi docte, & solerter demonstrasset Cunæus (*k*), & post eum Bochartus (*l*), Pisidas Chœrilum, non Judæos notasse. Quod autem opinatur Josephus Scaliger (*m*), quem proxime assectatur

(*a*) XIX.18. (*b*) Gen. XXXI.47. (*c*) V.15. (*d*) XXVIII.11. (*e*) IV.15. (*f*) In Dan. I.4. (*g*) Gen. XIV.13. (*h*) De bell. Jud. Lib.II. cap.42. (*i*) Apud Joseph. Lib.I. cont. Ap. & Euseb. Præp. Ev. Lib.IX. cap.9. (*k*) De rep. Hebr. Lib.II. cap.18. (*l*) Lib.I. cap.6. (*m*) Ep.242. & 362.

tur Johannes Seldenus (*a*), ex Assyria lingua Chananæam manasse per colonias illinc in Phœniciam deductas; atque Assyriam demum linguam, propter frequentem aliarum gentium usum, & commercia crebra negotiatorum, pristinam integritatem amisisse, quum Chananæi interea incorruptum linguę Assyriæ nitorem retinerent, raro ad eos commeantibus peregrinis, id sane gratis dicitur, nec ullo argumento, vel cujusquam auctoritate firmatur; neque sane probabile est. Præterea si ante Abrahamum jam adulteratam fuisse dicas Assyriam linguam, quod dixit Scaliger, neutiquam constabit ratio: nam a linguarum confusione ad Abrahami ortum vix sexquiseculum numeres, juxta receptissimam sententiam: quo spatio quis tantam mutationem illatam credat, quanta fuit? Sin post Abrahami profectionem in Chananæam evenisse hoc dicas, ut dixit Elias Levita (*b*), hærebit itidem aqua; nam ab exitu Abrahabi ex Haran, ad Jacobi discessum ex eodem loco a Labane; non toti ducenti effluxerunt anni; quo intervallo tantam corruptelam pati non potuit Assyria lingua, quicquid opponat Seldenus (*c*), quantam fuisse necesse est, ut *Acervum testimonii* tam diversis nominibus appellarent Jacob, & Laban. Gratis quoque, & sine auctore pronuntiant alii, Semum, aut Eberum Babelicæ conspirationis participem non fuisse, atque hanc propterea a Deo mercedem tulisse, sanctæ, ac primævæ linguæ sibi, posterisque retinendæ prærogativam. Nam si id fuit pietatis præmium, cur Judæi post Babylonicam captivitatem, cur Christus ipse demum, & Apostoli eo fraudati sunt, cum eo interea Samaritani impii, & perduelles fruerentur? cur ipse Esdras vir sanctus, & Judaicæ religionis consultissimus, priscis, ac sanctis characteribus repudiatis, novos, & profanos ascivit? Egregiam vero mercedem; quam Chananæi, gens detestabilis, & a Noacho exsecrationibus devota, perinde ut Semi posteri, consecuti sunt. Respondent Adversarii factum id, non in Chananæorum, sed in Abrahami, posterorumque ejus gratiam, quo minori negotio inter Chananæos conversari, & peregrinari posset. Quorsum ergo nec in Ægyptum lingua illa transmissa est, ubi Abrahamus quoque, ac deinde Jacob cum filiis, & tota Israëlitarum gens tot annos mansura erat? Quorsum Babylone contaminata est, ut volunt, quo dispergendi erant Judæi Chaldaicæ linguæ plane inscii?

IV. His animadversis facile discutiuntur argumenta Adversariorum. Hebraicæ esse ajunt originis nomina propria hominum, & locorum, quorum ante gentium διασπορὰν (*disjunctionem*) meminit Moses, proindeque receptam tum, & vulgatam fuisse Hebraicam linguam. Respondet Grotius (*d*) nomina illa Hebraico sermone a Mose esse expressa, Hebræorum gratia, in eumdem significatum, quem in primæva lingua obtinuerant: cujus mutationis exempla affert compiura; velut illa e Curtio, milites quosdam a Persis vocatos esse Immortales, Chiliarcos vero, eos qui mille militibus præessent: quas voces aliter extulisse Persas haud dubium est; Clupeam præterea appellasse Latinos, quę Aspis dicebatur; Pithecusam, & Ampelusiam Græcos appellasse, quæ Punica nomina habebant ejusdem notionis; & Græcos Scripturæ Interpretes nomina quædam Hebraica locorum Græce reddidisse. His addo vulgati Scripturæ Sanctæ Interpretis exemplum, qui istud exponens (*e*): *Hæc vocabitur bischah, quoniam mehisc, su mta est*; eamdem originationem nominibus Latinis expressit: *Hæc vocabitur Virago, quoniam de Viro sumta est*: Arabs Interpres Paralipomenon pro Phalego reddidit Casem, quod est ejusdem significationis. Isaacum cujus nomen Hebraice, *risum* sonat; γέλωτα appellat Alexander Polyhistor (*f*). Esau, cui & Edom, hoc est Ruso, nomen fuit, Erythras a Græcis dictus est. Og, qui fuit Rex Basan, & id nomen habuit ab ustione, seu coctione, juxta nonnullos Græcis Typhon est appellatus; quæ dictio ejusdem est significationis. Qui Cephas a Christo nomen habuit, Petrus a Græcis est nuncupatus. Pan dictus a Græcis Lyceus, Lupercus est Romanis, quod idem sonat. Πλούτων Latinis nominatur Dis; Carthago, Græcis Cænepolis, Rhodos Ophiusa. Virgilius Neapolitanis appellabatur Parthenias; non quod esset virginali verecundia, ut nugantur Grammatici; sed, uti suspicor, ita Græce reddentes Virginii nomen, quod cum Virgilii nomine; uti

(*a*) De Diis Syr. Proleg. cap. 2. (*b*) In Præf. ad *metburgaman*. (*c*) De Diis Syr. loc. cit. *IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* (*d*) In Gen. XI. 1. (*e*) Gen. II. 23. (*f*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. IX.

uti alias nonnunquam factum observavimus, confundebant. Picti vocati sunt a Romanis, qui Britanni a suis: eadem significatione, ut docuit Camdenus (*a*). Taphros urbs in Istmo Tauricæ Chersoni sita, Przecop dicta est, voce ejusdem significationis. Philonis subdititii Breviarium Hebraice reddens R. Azarias, Philonem appellat Jedidæum, quæ vox idem valet. Illustris ille Roterodamus, decus immortale Bataviæ, nativorum suorum nominum Gerardus Gerardi sonum barbarum aspernatus, Desiderius Erasmus dici maluit, significatione Latine, & Græce expressa. Scribit Plato in Critia, Solonem in locum Ægyptiorum nominum Græca nomina in carminibus suis supposuisse. In exemplari Græco Speciminis scientiæ Indorum Latine a Possino versi, quod manuscriptum penes me est, nomina στεφανίτω, & ἰχνηλάτω, in Arabico libro, unde Græca profecta sunt, erant κιλίλε, & δίμνε. Interpres Arabs Scripturæ Sacræ nuper editus Hebraica nomina Arabice interdum exprimit. Omnem vero contradicendi ansam præcidit ipsum Mosis nomen, quod purum putum Hebraicum est; & tamen ex Ægyptio ductum est, quod ipsi primum impositum fuit. Nemo enim, opinor, finget sibi Ægyptiam puellam, Pharaonis filiam, Hebraicæ, ut verisimillimum est, ignaram linguæ, Hebraicum nomen ex Hebraica lingua petitum Mosi tribuisse. Sic enim ipse de se: *quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus Moyses, dicens, Quia de aqua tuli eũ* (*b*). Observavi superius scripsisse Aben Esram Mosi Ægyptium nomen fuisse *Montos*, atque hujus nominis Hebraicam interpretationem esse *Moses*: quam sententiam auctoritate libri Ægyptii de agricultura, & Græcorum tuetur. Hoc cum parum intelligeret R. Isaac Abrabaniel, Mosem a matre sic dictum censuit, non a filia Pharaonis: prorsus contra mentem Scriptoris sacri. Manifestus vero eorum est lapsus, qui vocem *mosceh*, quæ haud dubie Hebraica est, Ægyptiam esse censuerunt. Quo in numero est Kircherus (*c*). Nempe morem hunc interpretum complurium ignoraverunt, nomina ipsa transferendi, nec eorum sonum, ac syllabas, sed significationem repræsentandi. Insignis in eo genere fuit Aquila Scripturæ interpres, qui significationes propriorum nominum sæpe respexit, & repræsentavit. Paris nominum permutationis illustre edidit exemplum patrum nostrorũ memoria Jacobus Augustus Thuanus, nobilis Historicus, qui nominum propriorum significatum Latina lingua fere retulit. Præterea quoniam nominum Hebraicorum originationibus, & veriloquiis vis inerat, ac sensus cognitu utilis, & Hebræis ad virtutem informandis opportunus, ea idcirco consectatus est Moses, nec rem populo Dei conducibilem insuper habendam duxit, quam alias forsasse neglexisset; & ipsa neglexit, cum Ægyptiaca nomina, aliave externa referret, quorum nulli futura esset usui interpretatio. Quippe sanctæ illius gentis intererat scire, Adamo, exempli caussa, a terra nomen factum; ut omnes meminissent conditionis humanæ, cum primus hominum omnium parens terræ filius fuerit. Atque id etymon Latina quoque lingua exprimit, homini ab humo appellationem arcessens. Origenis auctoritate fulciri potest hæc responsio. Docet hic quippe in Epistola ad Africanum, Græcos Interpretes παρώνυμα (*denominativa*) si quæ in Hebraicis occurrerent, similibus παρωνύμοις (*denominativis*) Græcis, diversæ licet significationis reddidisse: & παρωνυμίας (*denominationes*) inter πρῖνον (*ilicem*), ac πρίσιν (*fissionem*), & σχῖνον (*lentiscum*) ac σχίσιν (*scissionem*), quæ occurrunt in historia Susannæ, excogitata fuisse ab Interprete Græco, ut aliis παρωνυμίαις (*denominationibus*) quas in alterius significationis vocibus Scriptor Hebræus proposuerat, ex æquo responderent. Exemplum in Latina loquela dat Hieronymus, in Præfatione ad Danielem: *Cujus rei, inquit, nos intelligentiam nostris hanc possumus dare; ut, verbi gratia, dicamus de arbore ilice dixisse eum, Illico pereas; & a lentisco, In lentem te comminuat Angelus; vel, Non lente pereas; aut, Lentus, id est flexibilis ducaris ad mortem; sive aliud quid ad arboris nomen conveniens.* Simile quid nos in reddendis nominibus propriis a Mose factum dicimus. Cum ait ergo, *Omne quod vocavit nomen Adam animæ viventis, ipsum esse nomen ejus*, refer ad significationem nominum, non ad sonum. Adde Syris, & Arabibus non minus utile esse hoc argumentum, quod pro linguæ Hebraicæ dignitate cuditur, ac Judæis: quippe ex priscorum horum nominum significatione, linguarum itidem suarum antiquitatem, quam

(*a*) In Britann. (*b*) Exod II. 10. (*c*) Copt. Prodr. cap. 5.

Digitized by Google

quam præ Hebraica jactant, pari jure potuerunt adstruere.

V. Secundo argumento, quod ducunt Adversarii ex antiquis variarum gentium appellationibus, ex Hebraica lingua plerumque derivatis, occurrere promtum est. Nam primum certum est plurima variarum illarum gentium nomina, quæ habet Moses, nihil plane in Hebraica lingua significare. Deinde probabile est, Mosem nomina illa exotica ad linguæ suæ inflexionem, & modum fere accommodasse, quemadmodum vulgo fieri solere notum est. Hunc morem præ cæteris habuerunt Græci. Hi Rhodum, Samum, Naxum ita extulerunt, quasi a ῥόδον (*rosa*), σάμος (*locus excelsus*), νάξαι (*constipare*) derivata essent; Italiam quasi ab ἰταλός (*vitulus*); Phœnices quasi ἀπὸ τῶν φοινίκων (*a palmis*); Byrsam quasi ἀπὸ τῆς βύρσης (*a corio*); Thebas quasi ἀπὸ τῆς θεύσεως, ἤτοι τοῦ δρόμου τοῦ βοὸς (*a cursu bovis*); Diu Socoteram quasi a Dioscoride; torrentes Cedron, & Cison quasi ἀπὸ τῶν κέδρων (*a cedris*); & ἀπὸ τῶν κισσῶν (*a picis*). Similiter Moph recoxerunt in Memphim, quæ vox Græcam originem sapit; Piboseth in Bubastum. Eadem fuit & Romanorum ratio: hi Latium quasi Latinæ originis nomen formarunt, quod in eo *latuerit* Saturnus; Siciliam, quasi *Sicilitam*, hoc est divisam, sive ut loquitur Manilius (*a*), *præcisam*: quæ tamen origines ab aliis repudiantur. Simile quoque in alterius generis nominibus e materna lingua derivandis studium, & affectationem deprehendas. Saturnum ita censent appellatum, quod *saturetur annis*, cum alii derivent a *satar*, *occultit*; Jovem a *juvando*, alii a *jehova*; Cererem a *cerendo*, alii a *gheres*, *fructus Lunæ vi protrusus*; Janum ab *eundo*, cum sit, ut superius notavi, a Ζανός, qui genitivus est τοῦ Ζάν, quod Æolicum est pro Ζήν, Ζηνός. Inde & Ζανὼ, unde Latinum *Juno*, quod a *juvando* itidem alii arcessunt. Vestam Ovidius (*b*) nuncupatam vult, quod *vi sua stet*; Isidorus (*c*) quod herbis *vestita* sit; cum sciamus tamen factum id nomen ab ἑστία, hoc a Chaldaico *esta*, illud ab *esc*. Multus est in iis veriloquiis Cicero, multus & Varro: parum uterque etymologicæ artis peritus. Quæsivisses a Goropio Becano vocabuli alicujus etymon, recurrisset ad Brabantinas, & Cimbricas origines; consuluisses Bochartum, Hebraicas proposuisset: & tamen unica est vocabuli hujus origo. Adeo facilis est hac in arte lapsus, parata, & proclivis offensio. Probandus quidem est, & laudabilis eorum conatus, qui nominum Geographicorum rationem per vestigantes, ad Hebraicam potissimum linguam, utpote antiquissimam, & quoquoversus disseminatam, & per varias linguas late patentem respiciunt; modo conjecturas non plus, quam conjecturas valere velint; nec quod in duobus, si forte, tribusve successerit nominibus, ad reliqua æque prorogare se posse sperent; caveantque ne aliqua syllabarum, & sonorum concentione decepti, sibi ipsi fucum faciant. Hac cautione quicunque se munaiverint, tum vero aperte cognoscent, quam infirmum ex hujusmodi originationibus procudatur argumentum, ad nimiam linguæ Hebraicæ vetustatem comprobandam.

VI. Hæc quæ dixi ostendunt argumenti levitatem, quod Deorum Ethnicorum nomina, ex Hebraica, ut volunt, lingua detorta subministrant; nam ex notationibus illis nominum pleræque itidem valde incertæ sunt; & si quæ certæ sunt, profluxerunt illa nomina e Chananæa lingua, sive Hebraica, per commercia, & colonias Ægyptiorum, & Phœnicum, quæ fere fuerunt Abrahamo recentiores. His gentibus bona Græcanicæ Theologiæ pars accepta referenda est, & Græcorum Deorum complures Mose recentiores esse merito scripsit Clemens Alexandrinus (*d*); & nos Mosem ipsum eos esse satis probavimus. Græcorum autem numinibus recentiores sunt etiam gentium Occidentalium Dii: nam quicquid istis vetustius jactant, nugæ sunt, & fabulæ meræ, quarum in veteribus memoriis indicia extant omnino nulla.

VII. Ex eorundem Phœnicum peregrinationibus factum est, ut in Occidente multa extiterint Hebraismi vestigia. In Oriente vero tot bella gesserunt Israëlitæ; tot incursionibus lacessiti sunt a vicinis gentibus; tot μετοικεσίαις, καὶ διασποραῖς (*migrationibus*, & *dissipationibus*) in Ægyptum, in Babyloniam, & Assyriam disseminati, ut minime mirum sit linguam Hebraicam cum ipsa gente quaquaversus se diffudisse; ac proinde corruit, quod inde conflatum est, quartum

Aa

V. Secundum argumentum. (*a*) Lib.IV. (*b*) Lib.VI. Fast. (*c*) Orig. Lib.VIII. cap.11. *VI. Tertium argumentum.* (*d*) Strom.1. *VII. Quartum argumentum.*

Digitized by Google

tum argumentum. Adde linguarum diversitatem tantam non fuisse, ut omnis omnino illarum affinitas extincta sit. Constituerat Deus universalem illam linguam ita perturbare, uti opus inceptum Babelicæ turris intermitteretur. Satis ad id fuit alteram alterius loquelam non intelligere. Quantalibet autem Chaldaicæ, Arabicæ, Ægyptiacæ, aliisque cum Hebraica intercedat affinitas; nihilo magis tamen, qui unam recte norit, omnes noverit. Plurima vocabula Persicæ, & Germanicæ linguæ communia observarunt viri docti; plurima quoque Græcæ, & Germanicæ: non unam tamen ex altera provenisse quisquam opinor dixerit. Hinc denique facile se expedient, qui primævam linguam divisam in omnes linguas, ac dispersam fuisse statuunt, tum cum eæ exortæ sunt: nemini enim non apertum erit, ac perspicuum, unde contigerit ut aliquam cum aliis omnibus linguis affinitatem videatur Hebraismus retinere. Quod autem scripsit Hieronymus (a), linguam Hebraicam omnium linguarum esse matricem, nimis late patet, & angustius concludendum est, intra eas videlicet linguas, ac gentes, quarum auctores Chananæi habendi sunt.

VIII. Postrema ratio ab Hebraicæ linguæ simplicitate, & castitate depromta, facili negotio retunditur; nam cum aliquam ipsi cum aliis linguis cognationem esse constet, puta cum Chaldaica, & Arabica, qui potius voces communes ex illa in has, quam ex his in illam transiisse demonstrabitur? Nam quod ajunt *malab* prius esse, quam *malachab*; neque ut hoc ita esse probent, rationem afferunt, neque ullam, quæ id persuadeat ego video. An quod hoc est illo litera una longius? Ergo Latinæ voces, *mors*, *sors*, *sub*, *ancilla*, antiquiores sunt illis unde ortæ sunt, μόρος, ὅρος, ὑπὸ, ἀμφίπολος; & Gallicæ voces, *temps*, *corps*, *œil*, *sens*, *fouir*, *ouir*, *cruel*, antiquiores illis, *tempus*, *corpus*, *oculus*, *sensus*, *fodere*, *audire*, *crudelis*: quod falsum tamen est. Contra vero primi parentis nomen *badam* brevius est *badamah*, unde prodiit.

IX. Hebraicas literas, sive characteres, dixi esse duplicis generis; Samaritanos, quorum auctorem alii Sethum, Abrahamum alii esse putant; & Judaicos, quos Esdras, non sine Synagogæ magnæ, uti quidem reor, auctoritate ac nutu, captivitatis Babylonicæ temporibus ad describenda sacra Volumina usurpavit, desitis Samaritanis, qui hactenus inter Hebræos fuerant in usu. Ego vero de Elementis Hebraicis non aliter, ac de Hebraica lingua sentio, prisca nempe illa, quæ Samaritana appellantur, mera esse Chananæa, iisque tum primum usum esse Abrahamum, cum in Chananæam venit, & regionis illius linguam didicit; ac ea demum posteris cum lingua tradidisse, intermisso Assyriarum literarum, & linguæ usu, quas ad hoc tempus usurpaverat. Ante Diluvium, vel confusionem Babelicam, scripturæ, & literarum usus repertus sit, nec ne, incertum relinquo; adeo obscura res est, & argumenta levia, quibus probatur, vel refellitur. Postquam turbata est hominum loquela, ac divisa; tum vero ad notandos animi sensus, & exprimendas voces, adhibitos reor characteres diversis temporibus, prout singularium gentium necessitas, & ingenii largitor usus postulabat; sive jam ante usurpari soliti essent, sive jam tum primum reperti. Pristina vero elementa, quæ ante Babelicam confusionem in usu fuisse dicuntur, quoniam incertum est an aliqua tum fuerint, eo etiam incertius est quid illis factum sit: nec sine temeritate, & reprehensionis periculo affirmaverit quisquam, vel ea exolevisse, vel in gentis alicujus usum velut hereditario jure transiisse. Quocirca merito dubitat Augustinus (b), an satis probari possit Hebræas literas a primis hominibus fuisse inventas, Noacho deinde traditas, ad Abrahamum demum, ejusque posteros fuisse transmissas. Sua ergo elementa habuit Assyria gens, sua etiam Chananæa. Illis cum assuevisset a puero Abrahamus, Chananæis uti cœpit, cum in Chananæorum regionem venit; nec eorum abjecerunt usum Abrahami posteri, quoad in Chaldæam traducti, priscos Assyriorum characteres resumserunt. In eam sententiam his adducor argumentis. Græcos a Phœnicibus, seu Chananæis literarum characteres accepisse, auctoritate Herodoti (c), aliorumque complurium satis constat. Atqui tanta est Samaritanos inter characteres, & Græcos similitudo, quam ob oculos posuit Josephus Scaliger in erudita dissertatione de literis Jonum, ut manifestum sit ad illorum exemplum Græcos esse formatos.

(a) In Soph. cap. 3. VIII. *Quintum argumentum.* IX. *De origine literarum Samaritanarum & Judaicarum.*
(b) Quæst. 69. in Exod. (c) Lib. V. cap. 58.

matos. Unde efficitur Samaritanos, seu priscos Hebraicos eosdem esse, ac Chananæos. Patet præterea ab Assyriis elementis differre Samaritica: nam vel ipso inspectu tanta apparet utrorumque discrepantia, ut aliquando fuisse eadem minime credi possit. Nec enim tantis mutationibus obnoxii sunt characteres literarum, quantis linguæ ipsæ, cum sint certis ductibus, & figuris circumscripti, ac determinati. Major autem Hebraicæ linguæ, seu Chananææ cum Assyria intercedit affinitas, quam literis ipsis; quæ si tantillum quid habere videntur similitudinis, & cognationis, id ab Hebræis ipsis illatum reor, quorum manus Samaritanis literis insuefactæ cum Assyrias asciscerent, pristinos ductus non ita dedidicerunt, ut non ad eos etiam invitæ flecterentur; atque ita Chananæos, & Assyrios characteres coaluisse in Hebræos hodiernos: quemadmodum Chananaæ, & Assyriæ linguæ permistio, post captivitatem Babylonicam, Aramæam, seu Syriacam linguam peperit. Quo sensu dixisse videtur Hieronymus (*a*) Esdram Judaicas literas reperisse, utpote ab Assyriis paulum diversas, Chananæarum vero valde dissimiles: quarum Judaicarum usum præ cæteris invexit Esdras, clarissimus illa ætate inter Judæos Scriba, & Legis Doctor, ac reparator: accedente florentissimæ Synagogæ, quæ Magna appellabatur, imperio, sine quo nec id attentasset Esdras; nec si fecisset, successum res habuisset. Huc adde tralatitiam fuisse, & pervulgatam multorum e veteribus sententiam, Phœnicibus literarum inventionem deberi, nedum literas ipsos ab aliis accepisse. Cum ergo Samaritani characteres, quos ab Abrahami ætate Hebræi usurpaverunt, sint Chananæorum persimiles, vel potius iidem, ab Assyriis vero prorsus diversi, utrum verisimilius esse dicendum est, eos ex Assyria, in qua non fuerunt, in Chananæam, in qua fuerunt, detulisse Abrahamum, & nepotibus transmisisse: an potius advenientem in Chananæam, gentis illius, cum qua conversatus erat, linguam, ac scripturam didicisse, patriæ linguæ, ac scripturæ usu tantisper omisso? Nec Diodorum (*b*) moror, qui Phœnices literas accepisse scribit a Syris, quibus quidam Assyrios illic significari volunt; ego vero Hebræos ipsos interpretor; Mosem nempe, aut Abrahamum, quos literarum inventores falso, plerique existimarunt. Unde Eusebius (*c*), *εἰσὶ δὲ*, inquit, *οἳ σύρους γράμματα ἐπινοῆσαι λέγουσι πρώτους, σύροι δ' ἂν εἶεν καὶ ἑβραῖοι, τὴν γείτονα φοινίκης ἰουδαίαν οἰκοῦντες.* *Sunt vero, qui Syros literas primos reperisse dicant. Syri sane hi, fuerint Hebræi, qui Judæam Phœnices vicinam colunt.* Hinc Eupolemus (*d*), ut sæpe jam dixi, Mosem Judæis literarum usum tradidisse docuit, Judæos vero Phœnicibus. Quæ a vera prorsus ratione repulsa sunt.

Nam quod ad Syrorum, & Arabum characteres pertinet, ii ex Judaicis detorti sunt; quod ex eorum contentione facile cognoscetur. Magnam enim continuus scribendi usus literis quibuscunque mutationem inferre solet; longe etiam majorem sermoni assidua loquendi consuetudo. Chananæas literas cum Græcis contuleris, vix has ex illis provenisse primo deprehendes intuitu: quod ita tamen esse fateberis, si rem spectaveris attentius. Mutationis hujusmodi præclarum extat exemplum in notis numerorum, quibus hodie uti solemus. Ab Arabibus, vel ab Indis inventas esse, non vulgus eruditorum modo, sed doctissimi quique ad hanc diem arbitrati sunt. Ego vero falsum id esse, merosque esse Græcorum characteres ajo, a librariis Græcæ linguæ ignaris interpolatos, & diuturna scribendi consuetudine corruptos. Nam primum, 1, apex fuit, seu virgula, nota *μονάδος*. 2, est ipsum *β*, extremis suis truncatum. *γ*, si in sinistram partem inclinaveris, & cauda mutilaveris, & sinistrum cornu sinistrorsum flexeris, fiet 3. Res ipsa loquitur, 4, ipsissimum esse Δ, cujus crus sinistrum erigitur *κατὰ κάθετον*, & infra basim descendit; basis vero ipsa ultra crus producta eminet. Vides quam 5, similis sit *τῷ ε*; infimo tantum semicirculo, qui sinistrorsum patebat, dextrorsum converso. *Ἐπίσημον βαῦ*, quod ita notabatur, ς, rotundato ventre, pede detracto, peperit *τὸ* 6. Ex Z basi sua multato, ortum est *τὸ* 7. Si H inflexis introrsum apicibus in rotundiorem, & commodiorem formam mutaveris, exurget *τὸ* 8. At 9. ipsissimum est ϑ. Zero, punctum primo videtur fuisse, ad decuplicem præcedentis notæ valorem designandum apponi solitum: quod ut magis appareret, insigniusq; fieret, & crassius, circumducto in circulum calamo spatium inane, properantia primum,

 deinde

(*a*) Prol. Galeat. (*b*) Lib. V. (*c*) Præp. Ev. Lib. X, cap. 5. (*d*) Apud Clem. Alex. Strom. 1.

deinde consuetudine relictum est. Hinc Arabes, & Persæ notam hanc, non circuli tantum figura, sed puncto etiam crassiore exprimunt: quam & *tzopher* appellant; unde vocabulum Cifra, quod vulgus ab Hebraica radice *saphar* derivat. Ad hanc notarum similitudinem si advertetur animus, dubium omne tolletur. Sententiam nostram unice confirmat, quod scripsit eruditissimus Vossius in Melam, se notas illas vulgares deprehendisse in Codice manuscripto Geometrico si Boëtii, & in Notis Senecæ, ac Tyronis. Unde recte concludit vetustiores esse, ac vulgo creditur. Ergo Arabicæ non sunt: nisi quis putet Senecæ, & Boëtii temporibus Arabicas literas Romæ fuisse usitatas. At nos non hac solum ætate vetustiores esse dicimus vulgares numerandi notas, sed plane ipsa esse elementa Græcorum: quæ Senecæ, & Boëtii ætate ita jam a nativa forma degeneraverant frequenti calculorum Pythagoricorum usu, ut nec a Boëtio (*a*) agnita sint. Putavit enim conficta fuisse a Pythagoricis, quæ ab iis fuerant corrupta. Subjicit deinde literas quoque Alphabeti ab iisdem fuisse in numerando adcitas. Quod de literis Romanis dici non potuit, quippe quæ ad operationes arithmeticas ineptæ sint. Ergo Pythagorici literas easdem, vel integras nativa forma calculis suis adhibebant, vel adulteratas, & corruptas. Neque notas solum, sed & decuplam progressionem numerorum Arabes a Græcis mutuati sunt. Non enim putandum est peculiare quippiam inesse progressioni huic, quamobrem alia adsciscí non potuerit; vel ita pervulgatam fuisse, ut nullam aliam usurpare potuerint. Duodecupla progressio longe utilior est decupla; nam plures recipit partitiones duodenarius numerus, quam denarius. Verum homines decupla, & quintupla progressione usi sunt; propter numerum digitorum, quos quum primum ad signandos numeros adhiberent, progressionibus hisce assuefacti sunt. Id aperte liquet ex eo, quem proxime indicavi, loco Boëtii. Arithmeticæ notæ Romanorum, progressionem quintanam, & binam servant, ex quino digitorum, & bino manuum numero; quæ facilia sunt, & expedita numerandi instrumenta. Americani Topinambæ nullos supra quinque numeros norunt: unicam scilicet manum numerando adhibere soliti. Aliam quoque per manus & digitos, & digitorum articulos numerandi rationem a Græcis acceptam, Romani usurparunt. Cum ipsa ergo numerandi scientia, aliisque doctrinis, arithmeticas quoque notas a Græcis acceperant Arabes, & ut Græcanicæ scripturæ insueti erant, deformarunt: quas cum ita vitiatas sparsissent per orbem, earum auctores a plerisque habiti sunt, qui corruptores erant. Quidam acceptas retulerunt Indis, qui eas perinde, ut Occidentis incolæ ab Arabibus habuerunt. In ea sunt opinione ipsi quoque Arabes; ultro agnoscentes sibi non deberi notarum illarum inventionem, sed falli in vera earum assignanda origine. Atque id quo planius fiat, sciendum est propriis numerorum characteribus Arabes caruisse, ac propterea notariis Christianis esse usos; & vetuisse Walidem Chalifam Syriæ illas numerorum notas in rationario imperii adhiberi, quod Græcas, quæ hactenus fuerant in usu, alternarentur, Arabicæ vero deessent: *Quoniam*, inquit Landulfus Sagax (*b*), *impossibile est illorum lingua monadem, vel dualitatem, aut trinitatem, aut octo, & dimidium, aut tria scribi; propter quod & usque hodie notarii sunt Christiani.* Quæ sane ita non fuissent, si habuissent notas numerorum. Immerito itaque Sagax reprehenditur a Seldeno (*c*), hac potissimum ratione, quod Arithmeticas notas ab Arabibus Europa acceperit; cum eas e contrario Europæ Arabes debeant. Hoc argumentum doctissime, pro more suo, nuper persecutus est Stephanus Monachius, singulare patriæ nostræ, nostræque adeo ætatis ornamentum, receptamque sententiam defendit: neque tamen qui jure veteris nostræ amicitiæ cætera omnia potest apud me, tantum potest apud me rationibus suis, ut ab opinione mea discedam; nec plus tribuere possum exquisitis ejus argumentis, quam ipsi oculorum meorum testimonio. Nam quod ex nomine Sifrarum, quod nomen Arabicæ est originis, colligit ejusdem esse originis Sifras ipsas; pari argumento colligere possum, literas Romanis Romanæ esse originis, quod nomen ipsum literarum Romanum sit; cum tamen certum sit detortas esse ex Græcis; item Græcas literas Græcæ esse originis, quod nomen ipsum earum, γράμματα, Græcum sit: cum tamen certum sit detortas esse ex Phœniciis. Quod autem usum notarum illarum in arte numerandi Ara-

(*a*) Geometr. Lib. I. sub fin. (*b*) Lib. XX. & XXII. (*c*) Præf. in Eutych.

Arabibus deberi docet, non de usu, sed de origine agimus. Notas a Græcis accepisse dicimus Arabes; usum vero earum emendasse, & amplificasse non negamus. Sic Græci literas acceperunt a Phœnicibus, usum earum situmque mutarunt. Quanquam, & magna scientiæ hujus pars vulgo adscribitur Arabibus, quam a Græcis inventam excoluerunt, & interpolarunt. Ad Algebram fere ipsius præiverunt Græci, ut Arabes ipsi Vietæ. Et mirum sane est notarum illarum inventionem tribui Arabibus, quam exoticam esse Arabes ipsi fatentur. Viderunt quidem suas non esse; at cujates essent, pervidere non potuerunt, Indicasque putarunt esse, quæ Græcæ erant. Descriptionem Abaci Pythagorici ex veteri Codice Geometricorum Boëtii misit ad me doctissimus Grævius, elegantiorum Musarum pater; cujusmodi Codice usum se ait Vossius in Melam. Multum vero ab editione typis impressa discrepat ista descriptio: non solum quoad formam notarum arithmeticarum, quæ nostrarum vulgarium persimiles sunt, sed etiam quoad collocationem illarum atque situm: nam a dextra progrediuntur ad sinistram; cum e contrario in libro typis descripto a sinistra procedant ad dextram. Nec id factum putes, quod literæ Arabicæ sint, & Arabico more collocatæ: sed quod minoris valoris numeri collocari soleant ad dextram; majoris ad sinistram: Itaque vulgarem numerorum collocandorum morem retinuit librarius ille; cum libri Boëtii editi vulgarem nostram scribendi rationem secuti sint. Præterea in Codice illo manuscripto ad notas arithmeticas apposita sunt vocabula quædam, quorum nonnulla originem Hebraicam præferunt: puta quaternarius appellatur *Arbas*; quod est *barbang*: quinarius, *Quimas*, quod est *chamesc*: septenarius, *zenis*, fortasse *zevis*, quod est *scavang*: octonarius, *Temenias*, quod merum est Chaldaicum *temenih*: factum ex Hebraico *scemonah*. Addita autem suspicor hæc vocabula a librario, in gratiam Orientalium; cum Codicem fortasse descripserit eo tempore, quo literæ Arabicæ florebant. Sed hæc erunt alterius loci.

X. Plane vero aspernamur deliria Rabbinorum, qui ut Samaritanæ scripturæ eriperent gloriam sanctitatis, & in Judaicam hodiernam qua utuntur transferrent, nihil non moliti sunt. Quidam affirmare ausi sunt Judaica scriptura exaratam primum fuisse Legem, & reliquos deinde Libros sacros; ac sanctam fuisse scripturam hanc, & rebus sanctis destinatam; Samaritanam vero profanam; & in rebus profanis a majoribus suis usurpari solitam; cujus intermisso in Babylonia usu Judaicam solum retinuerint. Sic R. Obadias de Barthenora (*a*), sic R. Jacob in Oculo Jacobi, sic R. Juda Muscato in librum Cozri (*b*), sic R. Azarias in Meor enaiim (*c*), sic alii multi. Probationes opinionis hujus solidas afferunt omnino nullas, nec vero quas afferant ullas habent; tantum somnia sua sic tanquam κυρίας δόξας (*Axiomata*) valere volunt. At Thalmudistæ (*d*) Angelum scripturæ hodiernæ auctorem fingere maluerunt. Eum enim, qui inter Balthasaris epulas muro verba hæc inscripsit, *Mane*, *Tekel*, *Phares*, hodierno Judæorum charactere usum narrant, hunc suis Danielem tradidisse, Esdram vero Libros sacros eo postmodum descripsisse. Sic & R. Selomoh Jarchi, & R. Samuel Japhe in libro, cui nomen est *Pulcher visu*. Addit ille characterem hunc statim didicisse, non Judæos solum, sed Assyrios quoque; nec enim Samaritanum fuisse, aut Assyrium, sed prorsus novum, & ab Angelo inventum. Nempe pudebat Rabbinos scripturam ab Assyriis accepisse: quod ne faterentur, omnia mendaciis suis miscere maluerunt. Verum cum in tribus dictionibus, *Mane*, *Tekel*, *Phares*, Angeli manu ad murum exaratis, non omnes reperiantur Judaicæ literæ, ecquem reliquarum auctorem jactabunt? Valeant ergo cum suis deliramentis Rabbini: nos certis insistentes vestigiis non ἀεροβατοῦντες. (*discurrentes per aërem*), nec temere errantes veritatem sectamur.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

I. *Refelluntur argumenta adversus* γνησιότητα *librorum Mosis*. II. *Primum argumentum*. III. *Secundum argumentum*. IV. *Tertium argumentum*. V. *Quartum argumentum*. VI. *Quintum argumentum*. VII. *Sextum argumentum*. VIII. *Septimum argumentum*. IX. *Octavum argumentum*. X *Nonum argumentum*. XI. *Decimum argumen*

X. *Refelluntur argumenta Rabbinorum super utrisque.* (*a*) In Misn. tract. *Jodim* sect. 4. Num. 5. (*b*) Cap. 68. (*c*) Part. III. cap. 58. (*d*) In Sanhedr. sect. 2. & ibi R. Selom.

mentum. XII. *Undecimum argumentum*. XIII. *Duodecimum argumentum*. XIV. *Decimum-tertium argumentum*. XV. *Decimum-quartum argumentum*. XVI. *Decimum quintum argumentum*. XVII. *Decimum sextum argumentum*. XVIII. *Decimum septimum argumentum*. XIX. *Decimum octavum argumentum*. XX. *Leviculæ quædam mendæ Pentateuchi, ac reliquorum etiam Scripturæ sacræ librorum codices insederunt.*

I. CUm ea sit demonstrationum ratio, ut veritatis inquisitione, ac inventione contentæ, contrariis argumentis respondere negligant; idque merito, quoniam simplex est, ac unica veritas, eaque reperta, ac demonstrata, quæcunque opponuntur, falsa esse necesse sit; ego jure hoc poteram uti, & postquam ex principiis nostris genuinos esse Mosis libros recte conclusi, contrarias rationes aspernari, & labore responsionis supersedere. Verum quoniam plurimis de facto quæstionibus constant argumentationes nostræ, proindeque nonnullis sunt difficultatibus obnoxiæ, colligemus rationes aliquot, quibus impugnatur Pentateuchus Mosis; non eas quidem, quæ objiciendo sæpius, ac repeliendo jampridem contritæ sunt, sed recentiores quasdam, & novissime inventas; vel jamdiu quidem objectas, nondum tamen pro eo, ac meritæ sunt dilutas, & confutatas. Multos enim sua ætate extitisse testatur Eusebius (*a*), a quibus Mosis historia falsa, & belle excogitata credebatur. Prodiit vero nuper e tenebris in lucem Tractatus, uti præ se fert, Theologico Politicus, cujus Scriptor philosophandi libertatem affectans, non solidæ tantum pietatis, & sinceræ Theologiæ, ac totius Christianismi fundamenta convellit, sed sanam etiam Politicen, ac rectam Philosophiam funditus labefactat; planeque eo inclinat, ut exitialem, ac pestiferam, & nimis hac ætate contagiosam Deistarum, ut vocant, hæresim tueatur. Res esset operæ levis, & exigui laboris, vanitatem, & impietatem scriptionis hujus merita confutatione retundere: sed quoniam nobis ab instituto in præsentia divertere non licet, aliquas tantum ejus partes, quæ ad nostrum pertinent propositum adoriar, & suam sacris Codicibus dignitatem, quæ hac oppugnatur lucubratione, defendere conabor. Quoniam autem omnia undecumque adversus Mosem collegit venena, & partem argumentorum subministrarunt ipsi Aben Ezræ Explanationes; partem Systema Theologicum ex Præadamitarum hypothesi (*b*), perniciosum itidem opus, sed cujus virus salubri pœnitentia Auctor eluit; partem etiam Thomæ Hobbesii Angli Leviathan (*c*); omnium argumenta una opera discutiam.

II. Principio igitur Aben Ezræ testimonii profert Scriptor Theologo-Politicus (*d*), quo testimonio sex argumenta continentur adversus Mosaici Pentateuchi γνησιότητα (*sinceritatem*). Primum petitur ex his verbis Deuteronomii (*e*): *Hæc sunt verba, quæ locutus est Moses ad omnem Israël trans Jordanem*. Hæc, inquiunt, si scripsisset Moses, non *trans Jordanem*, ut hic, & alibi etiam in Deuteronomio, sed *cis Jordanem* scribere se notasset, quippe qui Jordanem non transgressus sit; at liquet Deuteronomii Auctorem, quem Esdram esse censent, in terra sancta fuisse, cum hæc scriberet; cujus habita ratione Campestria Moab, in quibus Moses extremum ad Judæos verba faciens Legem iteravit, sunt trans Jordanem. Ad argumenti hujus levitatem cognoscendam consulenda sunt Hebraica, quæ habent *bengever*; hoc est ad verbum, *in transitu*; quæ locutio aliquando citeriora, aliquando ulteriora designat: quemadmodum & vox *ngever*, quando vim præpositionis assumit, non solum *trans*, sed & *cis* sonat: nec aliud habent vocabulum Hebræi, quo citeriora denotent. Hinc Pagninus: *Fere, quum cis intelligunt, dicunt bengever; quum trans, mingever*. Exponunt quoque *cis*, & *trans* Schindlerus, & Buxtorfius. Rem probabimus exemplo. In libro Numerorum (*f*) fatentur Gaditæ, & Rubenitæ se terras incolendas cepisse *mingever, trans Jordanem*. Alio libri ejusdem loco Deus Israëlitis assignat urbes refugii tres *mingever, trans Jordanem*, tres in terra Chanaanitide. In libro Deuteronomii (*g*) Moses res gestas Israëlitarum narrans, *Tulimusque*, inquit, *illo in tempore terram de manu duorum regum Amorrhæorum, qui erant Jordan bengever*, hoc est, *cis*

I. *Refelluntur argumenta adversus γνησιότητα librorum Mosis*. (*a*) De vit. Const. Lib. I. cap. 12. (*b*) Lib. IV. cap. 1. (*c*) Cap. 33. II. *Primum argumentum*. (*d*) Tract. Theologico-Pol. cap. 8. (*e*) I. 1. (*f*) XXXII. 32. (*g*) III. 8.

lis Jordanem; nam Amorrhæi illi reges, Og nempe rex Basan,& Sehon rex Hesebon, ratione habita Mosis scribentis,erant cis Jordanem. Inde fit ut pluribus Deuteronomii locis, post *ngever bajordan*,& *bengever bajordan*; subjungatur, *ad Orientalem*, vel *ad Occiduam partem*; ad vitandam nimirum ambiguitatem,& apertius designandam, vel citeriorem,vel ulteriorem partem. Nunc retorquere libet argumentum. Leguntur ista postremo capite Geneseos: Veneruntque ad aream Atad,quæ sita est *bengever bajordan, trans Jordanem*. Et deinde: *Et idcirco vocatum est nomen loci illius,Plantus Ægypti,qui est bengever bajordan, trans Jordanem*. Si Pentateuchum scripsit Esdras in Chananæa, ad occasum Jordanis,ut volunt,loca hæc utique ad orientem Jordanis quærenda erunt, quæ tamen ad occasum Jordanis sita esse constat. Contra vero si Mosem libri auctorem dicamus, cum hæc scripserit nondum transmisso ab Hebræis Jordane,loca hæc ad occasum Jordanis assignaverit, pro eo,ac debuit. Vides igitur vocem *bengever* ambiguæ esse significationis,& nunc ulterioribus,nunc citerioribus locis notandis ab eodem Scriptore adhiberi.

III. Secundum argumentum ex his Aben Ezræ verbis depromitur: *Modo intelligas mysterium duodecim*. Quorsum hæc pertineant, intelligere se negat Auctor Tractatus Theologico-Politici, sed tamen significare conjectat, vel Haram in monte Hebal a Josua extructam ex mandato Mosis,quæ juxta Rabbinorum somnia lapidibus duodecim constabat, cuique lex Mosis fuerat inscripta: Atqui, inquit, tam exiguo spatio Pentateuchus inscribi non potuit, unde sequitur Pentateuchum non esse legem Mosis; Vel notari suspicatur duodecim Maledictiones vicesimo septimo Deuteronomii capite memoratas;*quas*,inquit,*fortasse credidit* Aben Ezra, *non fuisse in Libro Legis descriptas*, *idque propterea, quod Moses præter descriptionem Legis Levitas insuper recitare illas Maledictiones jubet,ut populum jurejurando ad Leges descriptas observandum adstringerent*; Vel notari denique putat postremum Deuteronomii caput;quod versibus continetur duodecim, & quo narratur Mosis interitus; proindeque ab alio, quam a Mose scriptum esse tam caput illud, quam reliquum Pentateuchum. Ex hac opinionum varietate, & inconstantia, conclusionis apparet futilitas. Ad primam quod attinet,meminisset Disputator illic ingentes fuisse lapides,juxta verba Deuteronomii, quibus constabat Ara hæc Hebalitana. Quod autem ex Rabbinorum auctoritate duodecim eos fuisse vult, merito somnium hoc rejicimus; cui originem præbuerunt, ni fallor, duodecim illi lapides, quos de medio Jordanis alveo in castro Josue referri jussit. Meminisset præterea non universum Pentateuchum,sed Deuteronomium duntaxat in Hebalitana Ara fuisse descriptum. Sic enim habetur in libro Josue (*a*); *Et scribit super lapides Deuteronomium Legis Mosis, quod ille digesserat coram filiis Israël*. Videat nunc egregius ille libertatis philosophicæ vindex, quid inde adversus Pentateuchum possit concludere. Secundam opinionem de duodecim Maledictionibus, quoniam mera conjectura est, meris innixa conjecturis, quibus nihil simile proferre debet, sed certissimis rationibus pugnare, quisquis antiquissimam,& receptissimam sententiam tentat convellere, non responsione, sed risu excipimus. Tertia demum opinio, quæ his Aben Ezræ verbis notari statuit versus duodecim postremi capitis Deuteronomii, quam frivola sit, & inepta intelligunt ii, qui sacrorum Codicum per versus distinctionem Mose longe recentiorem esse sciunt. Docet enim Elias Levita (*b*) Legem omnem olim versum unicum fuisse, & a Magistris Tiberiadis, diu post Urbis excidium,divisam fuisse per versus. Mox autem argumentum refellemus, quod ex interitus Mosis narratione ad finem Pentateuchi adnexa oritur.

IV. Tertio argumento materiam subministrant hæc Deuteronomii verba e tricesimo primo capite (*c*): *Scripsit itaque Moyses Legem hanc, & tradidit eam Sacerdotibus filiis Levi*. Id volunt alterius esse Scriptoris, res a Mose gestas referentis,non Mosis ipsius: Mosem quippe cum legem scriberet non potuisse scribere se eam Sacerdotibus tradidisse; scriptum igitur id ab alio postmodum fuisse. Sciant vero dicta hæc esse de Deuteronomio; quod in capite vicesimo nono desipit: traditum id fuisse deinde Sacerdotibus a Mose, & demum Pentateucho insertum.

III. Secundum argumentum. (*a*) VIII. 32. (*b*) In Massor. hammasforeth. *IV. Tertium argumentum*. (*c*) 9.

tum. Quod cum faceret Moses, posteriora attexuit Deuteronomii capita, in iisque notavit se id Sacerdotibus tradidisse.

V. Hæc habentur duodecimo Geneseos capite (*a*): *Pertransivit Abram terram* Chananæam, *usque ad locum Sichem, usque ad Convallem illustrem: Chananæus autem tunc erat in terra*: & hæc capite sequenti (*b*): *Unde & facta est rixa inter pastores gregum Abram, & Lot. Eo autem tempore Chananæus, & Pherezæus habitabant in terra illa.* Inde concludunt hæc a Mose scripta non esse: manifestum quippe esse Chananæum jam non fuisse in Chananæa terra, quo tempore hæc scribebantur: nam si fuisset, quorsum addidisset Scriptor, tunc fuisse in Chananæa, tempore nempe de quo scribit, cum etiam tum esset hoc tempore quo scribit? Atqui Mosis tempore nondum patriis finibus depulsi erant Chananæi; Minime igitur hæc Mosi adscribi possunt. Cui rationi ipse occurrit Aben Ezra: ait enim hoc commate significari, vel Chananæos jam tum in terra hac sedes posuisse, quando illuc venit Abram; vel aliud inesse rei huic mysterium, hoc est, jam his locis fuisse exterminatos, cum hæc scriberentur, proindeque Mosem auctorem non habere. En tibi igitur expositionis Aben Ezræ disjuncta membra duo: vel, jam tum Chananæus erat in terra; vel, etiam tum Chananæus erat in terra: hoc est, ἢ ἤδη ἦν ἐν τῇ γῇ, ἢ ἔτι ἦν ἐν τῇ γῇ· quorum posterius, quoniam impietati suæ favet, arripit Theologico-Politicus Auctor; nos, quoniam veritati studemus, in priore acquiescimus. Atqui negant dictionem Hebraicam *baz* hoc loco adhibitam significare *ἤδη, jam*, sed utendum fuisse vocibus *min baz*, vel *mebaz*, minime hi intelligunt se Aben Ezram Hebraicam linguam docere velle. Nec enim sine caussa notavit Moses Chanaanitidem terram jam tum invasisse Chananæos, cum illuc primum venit Abraham: quippe id ignorare poterat Chronologicæ rei imperitus Lector, cum vix quadringenti Chananæorum inter, & Abrahami adventum intercesserint anni: qui nisi monitus fuisset, cum qua deinceps gente victurus esset Abrahamus, obscuram tantum, & intricatam rerum habuisset notitiam.

VI. Nascitur quintum argumentum ex vicesimo secundo capite Geneseos (*c*): ubi mons Moriia appellatur *bar Jehova jerab, Mons Dominus videbit*; quo nomine tum primum vocari cœptum esse volunt, quando ædificationi Templi destinatus est: quod nonnisi post Mosem contigit. Unde sequitur librum hunc Mose recentiorem esse. Atenim si quis negaverit tum primum appellatum esse montem *Dominus videbit*, cum extructioni Templi dicatus est, ruet Argutatoris nostri ratiocinatio. Et merito sane id negabitur: quid enim clarius his verbis: *Appellavitque* Abraham *nomen loci illius, Dominus videt* (*d*). Scio Hieronymum in traditionibus Hebraicis, ex Hebræorum doctrina, non ex sua, scribere, montem Moriiam exponi *Illuminantem*, & *Lucentem*, &, ut vertit Aquila Judæus *καταφανῆ* (*conspicuum*), quia cum eum esse putent, in quo Templum extructum est, ibi putant esse *Dabir*, hoc est, oraculum Dei, & Legem, & Spiritum Sanctum. Verum id sibi vult Hieronymus, Hebræos cum Moriiam interpretantur *Illuminantem*, ejusmodi interpretatione alludere ad rem nomine illo longe recentiorem, ædificationem nempe Templi, atque hanc esse caussam, non nominis, sed interpretationis nominis. Cæterum Hieronymus ipse, & Symmachus eamdem esse censent originem nominis *moriah*, & nominis *Jehova jerab, Dominus videbit* (*e*), nempe *rahe, vidit*: vertit enim Hieronymus, *herez hamoriah, terram visionis*; Symmachus, *τῆς ὀπτασίας*, (*visionis*) a visu nempe Angelo, & Hirco; at *Dominus videbit*, a responsione Abrahami ad filium: *Deus providebit sibi victimam holocausti, fili mi* (*f*). Quanquam non ignoro alias afferri nominis Moriia interpretationes a Rabbinis: sed hæ nihil ad rem. Ex hac porro voce *jerah, videbit*, & altera *Salem*, nomen habuit *Jerusalem*: Salem enim Melchisedeci regiam, ipsam esse Jerusalem pluribus probare possem.

VII. Ex tertio denique Deuteronomii capite (*g*) sextum constat argumentum Aben Ezræ. Illic de Ogo Basanitarum rege disserens Historicus hæc scribit: *Solus quippe Og rex Basan restiterat de stirpe gigantum. Monstratur lectus ejus ferreus, qui est in Rabbath filiorum Ammon, novem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis, ad men-*

V. *Quartum argumentum.* (*a*) 6. (*b*) 7. VI. *Quintum argumentum.* (*c*) 14. (*d*) Gen. Ibid. (*e*) Ibid. 2. (*f*) Ibid. 8. VII. *Sextum argumentum.* (*g*) 10. 11.

mensuram cubiti virilis manus. Auctor Systematis Praeadamitici (*a*), eumque assectatus Auctor Tractatus Theologico-Politici (*b*), his contendunt indicari novitatem Scriptoris Pentateuchi: nam, inquiunt, si eum scripsisset Moses, quorsum Ogi proceritatem ex lecti ferrei magnitudine probasset Israëlitis, qui Ogum ipsum pugnantem, & caesum deinde, ac humi jacentem conspexerant? Unde factum, ut lectus ille non in Basanitide terra viseretur, sed in urbe Ammonitarum Rabbatha; nisi ex temporum longitudine, quae omnia mutare consuevit? Responsio est in promptu, etsi Israëlitarum magna pars Ogum ipsum vel vivum, vel caesum spectaverit, complures tamen ex ingenti eorum numero spectaculo huic non interfuisse; pueros, senes, feminas, aegrotos, absentes. Sciendum praeterea non suae solum aetatis Hebraeis, sed futuris etiam legem posuisse Mosem, & historiam scripsisse. Hos ergo ut de portentosa Gigantis illius mole faceret certiores, quae creditu difficilis erat, lectum ejus prostare ait Rabbathae, & suis dictis fidem facere. Quod autem diuturnitatis argumentum esse putant, lecti hujus transvectionem ex Basanitica regione in urbem Ammonitarum Rabbatham, id Lectorum aequitati dijudicandum relinquo. Quasi non adversus Israëlitas praeliaturus Og, & eventum reformidans, domesticum instrumentum, & pretiosam supellectilem in tuto collocare potuerit apud Ammonitas, quos sciebat Israëlitarum armis fore intactos: quasi Basanitidis regionis sectionem pro jure suo vendere non potuerit victor Moses, atque ita lectus ille ferreus ad Ammonitas pervenire.

Porro, ut id obiter moneam, non unum hoc extat testimonium apud Veteres, quo lectos ferreos in usu ipsis fuisse cognoscitur. Narrat Thucydides (*c*) Thebanos excisis Plateis, ex reperto illic aere ac ferro lectos fabricasse, quos Junoni dedicaverunt. Apud Curtium (*d*) Alexander milites suos argenteis dicit cubitare lectis, cum paulo ante nihil haberent praeter arma. Elagabalum quoque solido argento factos habuisse lectos & tricliniares, & cubiculares perhibet Lampridius (*e*). In aureo lecto tricliniari accubuisse Didonem videtur significare Virgilius (*f*), cum ait:

Aulaeis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda.

Argentea triclinia Punica, & Deliaca Plinio (*g*) memorantur. Quem morem, ut credere par est, ex Syria, in qua sita erat Basanitis regio, Elagabalus, & Dido, & Poeni attulerunt. Is autem mos toto Oriente invaluerat. Utebatur Salomo lectica, cujus argenteae erant columnae, stratum aureum: Assuerus lectis aureis, & argenteis. Cyrus post mortem in urna conditus est, urna lecticae imposita, cujus pedes erant aurei. In supellectile domestica lectos pedibus argenteis habuit Alexander, postquam Macedonicam temperantiam fregit Persarum luxus. Calanus in aurea lectica rogo imponi voluit. Herodis aurei, & gemmati lecti memorantur: Sabaei lectos argenteis instruebant pedibus; & apud Pancheos lectus aureus Jovi consecratus erat sex cubitos longus, quatuor altus: ac si tribus cubitis Ogo brevior fuerit Juppiter ille Panchaicus. Est apud Plutarchum (*h*), Lucullum post debellatos Orientis reges Mithridatem, & Tigranem lectos aureos in triumpho inter manubias traduxisse. Scribit idem (*i*) Iberum regem, lectum, mensam, & thronum, omnia aurea, ad Pompejum dono misisse. Aureo lecto cubiculari Caesar in Bithynia exceptus est. Damnat lectorum aureorum, & argenteorum usum in Alcorano Muhammedus, vir scilicet frugi, & continens. Valet is autem etiamnum in Oriente. Nec eo caruerunt Romani: Carvilius Pollio eques Romanus primus inter suos argentum tricliniis addidisse traditur. Lectos quoq; aureos fecit. Auctor Plinius (*k*). At duo tantum triclinia argentea Romae fuisse ante Sullae victoriam proditum est a Cornelio Nepote (*l*). Mox autem increbuit eorum usus. Sed & aureorum, & aeneorum lectorum meminerunt Seneca, Juvenalis, & Martialis. Atque ex hoc more lectos aureos tricliniares apud inferos exhibet Virgilius (*m*). Mentio fit & apud Scaevolam, libro tertio Responsorum, grabati argento inaurato tecti. Nec luxu hoc caruerunt Graeci. Ulyssis lectum auro, argento, & ebore exornat Homerus (*n*). Notat Scholiastes Aristophanis (*o*) lectis

(*a*) Lib. IV. cap. 1. (*b*) Tr. Theol. cap. 8. (*c*) Lib. III. (*d*) Lib. VIII. cap. 27. (*e*) Heliog. cap. 20. (*f*) Æn. I. (*g*) Lib. XXXIII. cap. 11. (*h*) Lucull. (*i*) Pomp. (*k*) Loc. cit. (*l*) Apud Plin. Lib. XXXIV. cap. 12. (*m*) Æn. VI. (*n*) Od. ψ. (*o*) Equitib.

olim additos fuiſſe carbunculos & electrum, ſuo vero tempore argentum & ſtannum.: quod & de ſua ætate Plutarchus (*a*) obſervat. Sed & ante annos trecentos Ludovici Comitis Flandrenſis cunabula argentea fuiſſe notat Froſſardus (*b*). Quod idcirco refero, ut Interpretibus nonnullis reconditum aliquod myſterium hic apud Moſem anxie ſcrutantibus gratificer.

VIII. Sex illis argumentis ex Aben Ezra ſumtis ſua ſubnectit Diſputator Theologo-Politicus (*c*), quorum primum ab Auctore Syſtematis Præadamitici (*d*) jam ante uſurpatum arceſſit ex his ejuſdem capitis Deuteronomii (*e*) verbis; *Jabir filius Manaſſe poſſedit omnem regionem Argob, uſque ad terminos Geſſuri, & Machati, vocavitque ex nomine ſuo Baſan, Havoth Jabir, id eſt villas Jabir, uſque in præſentem diem.* Ex quibus poſtremis verbis concludit Diſputator, longo poſt Moſis mortem tempore hæc eſſe ſcripta. Nos vero fatemur Scripturæ ſacræ reparatorem Eſdram, ſicubi ſe darent obſcuriores, aut difficiliores loci, huc & illuc de ſuo nonnulla in Libros ſanctos explicationis cauſſa inſarſiſſe. Præterea cum tot deſcriptionibus propagati ſint Codices ſacri, ut nullius unquam libri tot extiterint exemplaria, quid mirum ſi quod alias ſæpe evenit, factum hic quoque ſit, & adtextæ ad oram a viris piis, & doctis notæ in ipſum forte contextum irrepſerint? Hujuſmodi locum hunc eſſe utique non negamus. Scio eadem hæc emblemata ad Samaritanos codices accuſa reperiri, ac propterea non videri ab Eſdra profecta: ea erat Samaritanæ, & Judaicæ gentis diſſenſio. At notavimus ſupra veri abſimile non eſſe, inexplabile hoc diſſidium ad privatos homines ac præſertim ſtudioſos neutiquam pertinuiſſe, nec eos ſibi vetitum putaſſe mutuum Moſaicorum exemplarium uſum, unde accuratiorem Legis cognitionem ſperare poſſent.

IX. Quoniam Auctor Pentateuchi de Moſe ita loquitur, quaſi alia perſona ſit, eumque variis præterea ornat elogiis, & ipſius prædicat laudes, ac vitia carpit; contra vero in Deuteronomio, ubi Legem ad populum recitans inducitur Moſes, & geſta ſua narrans de ſe ipſe ex propria loquitur perſona; tum deinde poſt hanc narrationem alia denuo ſuccedit perſona, quæ reliqua Moſis acta ad ejus uſque obitum perſequitur; hinc octavum exurgit argumentum. Cui ſic occurritur, ſuppoſititiam quoque dicendam, Κύρου ἀνάβασιν, (*Cyri expeditionem*) ſuppoſititios Cæſaris Commentarios, & Joſephi libros de bello Judaico, & Procopii hiſtoriam, & ipſum Matthæi Evangelium, (uti hac ipſa ratione deceptus aſſeverabat (*f*) Fauſtus Manichæus) in quibus Xenophontis, & Cæſaris, & Joſephi, & Procopii, & Matthæi mentio fit, tanquam diverſarum ab iis perſonarum: quod cum futile ſit, futile illud quod adverſus Moſaicum Pentateuchum objicitur. *Moris Scripturæ ſacræ eſt*, inquit Gregorius Magnus (*g*), *ut ipſi qui ſcribant, ſic de ſe in illa quaſi de aliis loquantur. Hinc eſt enim quod Moyſes ait; Erat Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines, qui morabantur in terra. Hinc Johannes dicit, Diſcipulus ille quem diligebat Jeſus. Hinc Lucas ait, quod ambularent duo ex diſcipulis in via, Cleophas, & alius.* Deinde: *Scriptores igitur ſacri eloquii, qui impulſu ſancti Spiritus agitantur, ſic de ſe in illo teſtimonium, quaſi de aliis proferunt.* Minime porro mirandum eſt, Moſem alias ubique de ſe tanquam ex diverſa perſona locutum, propriam induere perſonam, dum ad Iſraëlitas verba facit in Deuteronomio: hic enim loquitur, illic ſcribit: atqui ſcribenti alienam quidem aſſumere perſonam licet, loquenti non licet, & periculum ſane foret. Quod ſi virtutes ſuas jactare alicubi viſus eſt, minime id quidem arroganter fecit, ſed pro ſuo candore; quo fit ut errata ipſe ſua alias etiam ingenue agnoſcat. Sic Joſephus Hiſtoricus (*h*) ſua ſæpe merita decantat, Judæorum omnium prudentiſſimum eſſe ſe quandoque ſignificat, cum & errores ſuos alias fateatur: nec idcirco tamen ab eo libros ipſius abjudices.

X. Quod ad interitus Moſis, ſepulturæ, & Hebræorum luctus narrationem pertinet, & reliquorum quæ ad calcem Deuteronomii adtexta ſunt, unde nonum colligitur argumentum, pervulgata eſt omnium confeſſio; id vel a Joſua, vel a Synagoga magna, vel ab Eſdra denique fuiſſe adjectum. Nam poſt ſolutam captivitatem Babylonicam, & reverſos

(*a*) De Superſtit. (*b*) Lib.II. cap.103. *VIII. Septimum argumentum.* (*c*) Tr.Theol. cap.8. (*d*) Syſt.Theol. Lib.IV.cap.1. (*e*) III.14. *IX. Octavum argumentum.* (*f*) Aug.adv. Fauſt. Lib.XVII. cap.1. (*g*) Præf.in Job. cap.2. (*h*) De bell.Jud.Lib.III.cap.14 & 24.& de vita ſua ſæpe. *X. Nonum argumentum.*

versos in patriam Israëlitas, Esdræ studio recognitos fuisse Libros sacros suo loco demonstrabimus. Minime vero probabilis videtur Josephi (*a*) sententia, qui Mosem ipsum suam in literas mortem retulisse vult κατὰ πρόληψιν, (*per anticipationem*) ne se propter virtutem a Deo raptum post obitum Israëlitæ opinarentur. A qua sententia non multum diversus abit Maimonides (*b*).

XI. E limbo vero in contextum intrudi potuit vox *Dan*, hoc Geneseos loco (*c*), ubi dicitur Abraham hostes Loti *persecutus esse usque Dan*. Constat enim ex decimo octavo libri Judicum capite (*d*), longe post Abrahamum, & Mosem etiam, *Dan* appellatam urbem hanc, quæ prius *Lais* dicebatur. Vel ipse fortasse Esdras, dum Libros sacros recognosceret, vocabulum *Lais* sua ætate propter vetustatem, & desuetudinem ignotum, trita & usitata voce mutavit. Etsi hac exceptione propositum argumentum satis refellitur, malim tamen Josephi (*e*) subsidio uti. Dan hic esse vult alterum e Jordanis fontibus. Ex duobus quippe fontibus & rivulis Jor & Dan, Jordanis flumen & nomen coaluisse Josephi, ut videtur, opinio est, & Hieronymi, & Philostorgii, apud Johannem Antiochensem (*f*) περὶ ἀρχαιολογίας (*de rerum antiquarum historia*). Id si sit, certe antequam urbi Lais nomen Dan indidissent Danitæ, alter fontium Jordanis Dan nomen habuit: nam Jordanis nomen Dane urbe vetustius est. Hunc ergo Dan fluviolum significavit Moses, cum diceret Abrahamum hostes usque ad Dan esse persecutum.

Sententiæ nostræ homines exquisitæ eruditionis suffragari se palam professi sunt. Extitit tamen aliquis, qui hæc aperte impugnare auderet; non Marte quidem suo, homo est enim minime malus, sed alterius cujusdam instinctu. Unicum autem sive ipsi, sive ipsius impulsori, carpendæ opinionis nostræ argumentum fuit, quod credibile non sit Abrahamum tam exiguis succinctum copiis, per longinquum adeo spatium insequi potuisse quinque Regum exercitus, inopinata irruptione fractos jam & territos; nec illis ad restituendam aciem adversus tam invalidum hostem animum fuisse. Ratus est nempe bonus ille vir impetum in eos primo fecisse Abrahamum, & profligatos carpendo deinde & cædendo persecutum esse Dan usque. Quod contra est; manifestis enim verbis narrat Moses (*g*) abiisse Reges illos, postquam populati sunt Sodoma, & Gomorrham, & Lothum captivum abduxerunt. Quod cum nuntiatum esset Abrahamo, copiolis suis expeditis adeuntes persecutus est, securosque tandem, & incustoditos nactus prope Dan, castra eorum noctu aggressus, magna internecione cecidit; tumque perculsos a Dan ad Hobam usque, quæ ad lævam, hoc est ad Septentrionem Damasci jacet, est insecutus. Lares suos repetentem Abrahamum, & Salemum, quæ in hac via est, prægredientem liberaliter excepit Melchisedecus rex, & muneribus affecit. Hæc differens Josephus (*h*) quinque dierum iter confecisse vult Abrahami exercitum; quinta enim nocte eum ait Assyrios invasisse; redeunti occurrisse Sodomorum regem versus Salemum urbem, in valle regia, quæ Salemo proxima est. Præclare autem hæc omnia secum, & cum opinione nostra consentiunt. Re bene gesta patriam repetunt Assyrii, quæ ortum inter & Septentrionem sita erat. Versus has partes progredientibus occurrunt Jordanis fontes; tantum a Sodomis dissiti, quantum homo expeditus quinque diebus peragrare potest. Quinque ergo diebus id emensus Abrahamus, incautos demum adortus, magna clade affecit, instansque a tergo fugientibus, præter Damascum, quæ Jordanis fontibus est proxima, insecutus est: regrediensque domum ea peragrat loca, quæ Ebronem inter, & fontes Jordanis sita sunt. Assensum hæc a viro, non dico erudito & acuto, sed tantum æquo impetrare poterant: nec impetrarunt tamen ab eo quem dixi, maluitque alium hic Dan, aliam Damascum comminisci. Dan, inquit, est Danna: Damascus est ager Damascenus, quorum utrumq; non multum Ebrone distat versus occasum. Primum confundit Dan, & Dannam; *dan* & *danah*, quæ manifesto in Libris sacris distinguuntur. Damascenum agrum in vicinia Ebronis situm, cujus nulla omnino in Libris sacris extat mentio, confundit cum urbe Damasco. Quod vero ridiculum est, reges Assyrios versus Austrum regredientes facit, & patriæ oblitos quæ versus Aquilonem jacebat; & Assyriam locat in Ægypto. Salemum præterea, in quam

(*a*) Antiq. Lib. IV. cap. ult. (*b*) In Tract. de precib. & ben. Sac. cap. 13. *XI. Decimum argumentum.* (*c*) XIV. 14. (*d*) 29. (*e*) Antiq. Lib. III. cap. 21. (*f*) Apud Salm. in Solin. (*g*) Gen. XIV. 11. (*h*) Antiq. Lib. I. cap. 18.

Abrahamus domum rediens divertit, Dannam inter & Ebronem locare debuit, ad Ebronis occasum, quæ ad Aquilonem jacet: sive eam Hierosolymam esse dicas, sive aliam Salemum ad radices montis Gelboe sitam. En quam multa peccat homo simplex & incautus, dum alienæ maledicentiæ morigeratur.

XII. De nihilo est etiam, quod objicitur ex decimo sexto capite Exodi (a), ubi hæc extant: *Filii autem Israël comederunt Man quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem: hoc cibo aliti sunt, usque quo tangerent fines terræ Chanaan.* Nam cum ajunt hæc a Mose scripta dici non posse, quæ post ejus obitum contigerunt, ut liquet ex quinto Josuæ capite (b), neutiquam ad propheticam facultatem Mosi a Deo concessam attenderunt. Erroribus enim quadraginta annorum addictos a se Israëlitas, Mosi, & Aaroni multo ante præsignificavit Deus, ut indicat decimum quartum caput libri Numerorum (c). Ergo & jam tum id Mosi innotuisse, cum Manna e cœlo depluit, credibile est. Hoc si minus verisimile esset, quod verisimillimum est, verba hæc ab Esdra, ut alia quædam, inserta diceremus. Prius illud responsum posteriori huic anteponit Abrabaniel.

XIII. Similiter cum ait Moses Geneseos sexto capite supra tricesimum (d): *Reges autem qui regnaverunt in terra Edom, antequam haberent regem filii Israël, fuerunt hi*: Deo auctore prænoverat futurum, ut aliquando Reges sibi præficerent Israëlitæ. Clarius id ostendunt hæc Deuteronomii (e): *Cum ingressus fueris terram, quam Dominus Deus dabit tibi, & possederis eam, habitaverisque in illa, & dixeris: Constituam super me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes, eum constitues quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum.* Sed & alibi (f) prænuntiat, futurum aliquando ut Israëlitica gens, cum præfecto ei Rege, in exteras regiones captiva ducatur. Prædicit item fore ut Terræ promissæ incolas carptim exscindat Deus, non universos simul deleat. Duodecimo itidem Deuteronomii capite leges statuit de cultu Templi, quod in Chananæa terra nondum subacta extruendum erat, quippe futurum id monstrante Deo sciebat. Monet quoque Hebræos alio Deuteronomii loco (g) de excindenda Amalecitarum gente, postquam Terræ promissæ compotes facti essent, quod futurum Dei beneficio prævidebat. Plurima hujusmodi a Mose prævisa & prædicta invenies. Quod qui a nobis dictum carpunt, Mosi non libros solum suos, sed propheticam etiam facultatem eripiunt. Nec est quod addunt plures hic recenseri generationes filiorum Edom, quam quæ a Jacobo Edomi fratre intercedere potuerunt: nam si recte calculum ponere discant, plures etiam intercedere potuisse intelligent. Ruit itaque duodecimum illud Philosophi Theologo-Politi argumentum (h).

XIV. Imbecillius etiam est postremum illud, quo concludit Pentateuchum a Mose neutiquam esse scriptum, quod citentur in eo alii Libri, sine dubio a Mose scripti: cujusmodi est Liber Fœderis, & liber bellorum Dei, & Liber legis Dei, qui libri vicesimo quarto capite Exodi (i), & Numerorum vicesimo primo (k), & Deuteronomii tricesimo primo (l) commemorantur: atque item Canticum, quod repræsentatur tricesimo secundo capite Deuteronomii. Fac enim Libros omnes illos a Mose fuisse scriptos; quoniam ipse res suas, velut ex aliena persona, non ex propria narravit, consentaneum sane fuit libros quoque suos, ut alienos, non ut suos citare. Mirum præterea est Argutatorem nostrum, virum tam cautum ac suspicipsum, nihil ut admittendum censeat, *nisi id quod ex ipsa Scriptura constat, aut quod ex solis ipsius fundamentis legitima consequentia elicitur; at non ex eo quod rationi consentaneum videtur* (m); pro certo tamen sumere Amalecitanum bellum, & Israëlitarum stationes scriptas fuisse in libro Bellorum Dei, atque hunc proinde Librum Mosem auctorem habuisse; quoniam tum stationes Israëlitarum, tum Amalecitanum bellum constat a Mose fuisse scripta: quæ valde incerta sunt & dubia. De scriptore libri hujus Bellorum Dei alia omnia censent Hebræi Doctores, alia & Christiani plerique; cum sacer contextus habeat *jobmer*, *dicetur*, non *dictum est* (n): unde efficitur Librum hunc a Mose

XII. *Undecimum argumentum.* (a) 35. & 36. (b) 12. (c) 33. XIII. *Duodecimum argumentum.* (d) 31. (e) XVII. 14 & 15. (f) XXXVIII. 36. (g) XXV. 17. 18. 19. (h) Tract. Th. Pol. cap. 8. XIV. *Decimum tertium argumentum.* (i) 4. & 7. (k) 14. (l) 9. (m) Tract. Th. Pol. cap. 8. (n) Num. XXI. 14.

Mose laudari, non quasi jam scriptum, sed quasi olim scribendum; quem propterea librum Judicum esse opinatur Aben Ezra. Non librum, sed carmen ἐπινίκιον (*quo victoria celebrabatur*) alii interpretantur; carmen, inquam, tritum ore vulgi ad victorias Hebræorum concelebrandas, statim post pugnam conditum, quod in rei testimonium affert Moses, cum Pentateuchum diu post rem gestam scriberet. Eadem confidentia de libro illo Fœderis disputat Philosophus Theologo-Politicus, quem pauculos illos habuisse versiculos statuit, qui leguntur in Exodo, a versu vicesimo secundo capitis vicesimi, ad caput usque vicesimum quartum; atque iis contineri fœderis leges a Deo cum Hebræis initi. Id si sit, ipse ergo Decalogus fuerit extra leges fœderis hujus; fuerit & præceptum Circumcisionis, quæ tamen signum fuit fœderis Deum inter & Hebræos. Quæ quam inepta sint & absurda manifestum est. Addit Auctor Systematis Præadamitici (*a*) Mosem laudare non potuisse librum illum Bellorum Dei, qui res in Arnon ab ipso Mose gestas continebat, ac proinde Pentateuchum Mosem auctorem non habere: suspicatur autem ex diurnis Mosis commentariis conflatum fuisse librum Bellorum Dei; ex hoc Pentateuchum fuisse exceptum. Verum quoniam de genuina loci hujus scriptura non satis constat, nulla inde potest certa exsculpi sententia. Confer Hebraica commatis hujus verba, cum Septuaginta Seniorum interpretatione, & cum Vulgata, & Arabica, & Syriaca, & Paraphrasi Onkelosi, fateberis non ex iisdem verbis tam diversos sensus extitisse.

XV. Atque hæ demum rationes sunt, quibus Pentateuchum a Mose abjudicare instituit male feriatus ille Disputator, quarum partem aliquam e Leviathane Thomæ Hobbesii Angli (*b*) mutuatus est; partem e Præadamitico Systemate. Prudenter vero factum ab eo est, quod cum alia argumenta e libro hoc in usus suos sumeret, postremum ut invalidum prorsus & imbecille sprevit. Nititur hoc illud loco Deuteronomii (*c*): *In Seir autem prius habitaverunt Horræi, quibus expulsis atque deletis, habitaverunt filii Esau, sicut fecit Israël in terra possessionis suæ, quam dedit illi Dominus.* His significari putat Præadamiticus Auctor, Horræos ab Idumæis de monte Seir fuisse dejectos, quemadmodum ab Israëlitis Idumæi postea ex eodem monte exterminati sunt. Quod cum non ante Davidem contigerit, sequitur Davide recentiorem esse Pentateuchum. Lectores & Interpretes, vestram fidem! Testimonium hoc versate, evolvite, expendite; tum si vel verbulum unum eo vergere deprehenderitis; quod Idumæos finibus suis ab Hebræis depulsos significet, manus dabo. Quod si quis tamen pertendat, scripta saltem hæc fuisse postquam promissam terram armis invaserunt Hebræi, proindeque post Mosem; respondebimus jam tum Rubenitas, Gaditas, & dimidiam Manassæorum partem, Amorrhæorum & Basanitarum sedes occupasse, cum hæc a Mose scriberentur.

XVI. Decimum quintum argumentum suppeditat Andreas Masius, eruditissimus libri Josuæ Interpres, ex Cariath Arbæ, quæ sæpe in libris Mosis Hebron appellatur, cum id nominis ab Hebrone Calebi filio ipsi obtigerit post subactum ab Hebræis Chananæam terram. Verum responsionem idem Masius (*d*) suggerit, eam nempe quam supra jam adhibuimus, unum id esse ex insertis ab Esdra in librum hunc additamentis; & sic appellatam urbem notiori nomine, κατὰ πρόληψιν (*per anticipationem*). Dicendum idem est de Galgala in Deuteronomio (*e*) a Mose commemorata, quæ tamen id nominis obtinuit post Mosis obitum.

XVII. Decimum sextum argumentum pepererunt verba Josephi ad Eunuchum, qui Pharaoni vina ministrabat: *Furto sublatus sum de terra Hebræorum* (*f*). Atqui, inquiunt, nondum Chananæa terra cognomen habere potuerat ab Hebræis, qui unica tum domo omnes continebatur, & in gentem nondum fuerant propagati, nec terram Chananæam occupaverant armis, suamque fecerant. Igitur post illa tempora, Mosisque ipsius obitum scripta hæc sunt. Ajo vero Abrahamum, ejusque filios & nepotes, Isaacum præcipue, Jacobum, & Esavum, qui Hebræi & erant, & dicebantur, & in terra hac sedes fixerant, jam in magnum excrevisse numerum, vicinisque gentibus, ac regibus cognitos fuisse; & cum terram Hebræorum diceret Josephus, ignorare non potuisse Eunuchum ecquam terram significaret; perinde-

(*a*) Lib. IV. cap. 11. *XV. Decimum quartum argumentum.* (*b*) Cap. 33. (*c*) II. 12. *XVI. Decimum quintum argumentum.* (*d*) Præf. Comm. in Jos. (*e*) XI. 30. *XVII. Decimum sextum argumentum.* (*f*) Gen. XL. 15.

rindeque ipsi fuisse ac si dixisset Josephus: Furto sublatus sum de terra, in quam postremis hisce annis viri Trans-Euphrateuses, sive Hebræi larem posuerunt. Jure præterea sic eam appellabat Josephus, atque hoc nomine cognosci volebat, quam sciebat patri suo, avo, & proavo Deum donasse, & propriam dicasse.

XVIII. Decimum septimum oritur argumentum ex posteriore ad Timotheum Epistola (*a*), quæ Jannis & Mambris magorum Ægyptiorum Mosis adversariorum nomina refert, quorum nullum extat in Exodo vestigium: item ex Epistola ad Hebræos (*b*), ubi Moses ardentem montem conspicatus, dixisse fertur, ***Exterritus sum & tremebundus:*** quæ in Exodo nusquam comparent. Unde concludi posse videtur, luxatum saltem, interpolatum, ac mutilum ad nos Pentateuchum pervenisse, cuique propterea nulla fides adjungenda sit. Sed non ita est: nec enim ex Pentateucho excepta hæc esse dicimus, sed ex vetustis potius historiis, quas temporum diuturnitas consumserit. Cujusmodi multas Judaicam ἀρχαιολογίαν (***antiquitatum historiam***) complexas intercidisse scimus.

XIX. Denique quod volumina Legis ab impio Antiocho conscissa, & concremata fuisse referant Machabaici libri (*c*), usuramque eorum prohibitam, ac morte punitam; absurda hæc incessit nonnullis opinio, veros ac germanos Scripturæ Sacræ libros ab hoc tempore fuisse abolitos; qui vero hodie supersunt, in priorum locum suppositos demum fuisse. Quasi vero qui omnes Legis Codices conquirebat Antiochus, omnes repererit; nec in tota passim Judæa latebræ ullæ fuerint, in quibus tuto occuli potuerint Volumina sacra: quasi non in exoticis Bibliothecis, & Alexandrina præsertim, quæ erat extra ditionem Antiochi, extiterint Codicum sacrorum exemplaria, & Septuaginta Senum Interpretatio; quasi Israëlitis, quos sedibus suis moverat Salmanasar, penitus exciderit Scripturæ Sacræ studium, omnesque hi Codices abjecerint. Furorem igitur Antiochi aliqua Librorum illorum exemplaria evasisse indicat Machabaicus ipse Scriptor (*d*), cum ait deinde jejuniis maceratos Israëlitas, ciliciis indutos, cinere conspersos, vestibus laceros, ***expandisse libros Legis*** (*e*): & in Epistola ad Spartiatas solatio sibi fuisse Libros sanctos scribit Jonathas, & populus universus Judæorum. Pari propemodum responsione elevatur argumentum, quod ex illato Hierosolymis a Nabuzardane incendio, & ex combustis a Manasse Codicibus sacris petitur. Quo argumento adductos fuisse videmus Irenæum (*f*), Clementem Alexandrinum (*g*), Chrysostomum (*h*), Theodoretum (*i*), alioque complures, ut crederent Esdram Spiritu Sancto afflatum sancta Volumina penitus consumta reparasse. Quod & Scriptori libri quarti Esdræ (*k*), homini male, & inepte fraudulento videtur fuisse persuasum.

XX. Quod autem subiicit Sc[illegible] uterque Præadamiticus, & Theologo[illegible]liticus, nonnulla in Mosaicis libris occurrere, vel obscura, vel inordinata, vel mutila; quoniam minime pertinet ad propositum hoc opus, ad accuratum examen neutiquam revocabimus, quod ab aliis multum, ac sæpe factum est; hac præscriptione contenti, Verbum Dei, primum lapidibus, tum deinde libris, chartis, membranis fuisse mandatum, & hominum manibus vulgo usurpatum; vere thesaurum in vasis fictilibus; primum digito Dei, aut Mosis fuisse scriptum; tum deinde digitis aliorum hominum, eorumque sæpe incuriosorum, aut socordium, aut indoctorum: hinc in leviculis quibusdam rebus, ad fidei dogmata neutiquam pertinentibus, mendas, si forte, aliquot irrepsisse; nec in Pentateucho solum, sed & in reliquis Scripturæ Sacræ libris vitia hujusmodi inolevisse; ut ex ***thoquez sopherim***, hoc est, ***emendationibus Scribarum***, & ex variis Lectionibus Orientalium, & Occidentalium, & ex illis Ben Ascher, & Ben Nephthali apparet. Quare nihil de Librorum illorum auctoritate decerpitur: nihilo sane magis, ac aureorum minueretur pretium, si vel detritus esset sacculus, vel inquinatus; nihilo magis ac labefacta est Lex, comminutis a Mose lapidibus illis scriptis digito Dei. Neque eo tamen favere, vel tantillum volumus nefariæ Muhammedanorum, Anabaptistarum, & Servetanorum

XVIII. Decimum septimum argumentum. (*a*) III. 8. (*b*) XII. 21. *XIX. Decimum octavum argumentum.* (*c*) 1.Mach.I. & seq. (*d*) 1.Mach.III.48. (*e*) Ibidem. (*f*) Apud Euseb.Hist.Eccles.Lib.V.cap 8. (*g*) Str. 1. (*h*) Hom.VIII. in Epist. ad Hebr. (*i*) Præfat. in Cantic. (*k*) XIV. 21, & seq. ***XX. Levicula quædam menda Pentateuchi, ac reliquorum etiam Scripturæ sacræ librorum Codices infederunt.***

norum doctrinæ, qui depravata penitus, & adulterata sciscunt Veteris Testamenti volumina; non in minutis tantum, quod facile concederemus, sed in gravioribus etiam, quod falsum esse viri docti pluribus jam demonstrarunt.

Sed de Mose satis multa; cui quoniam Deus non per ænigmata, & figuras, non per visa, aut somnia, quemadmodum reliquis Prophetis futura revelavit, sed palam, & aperte, *ore ad os* (a), ut habet Scriptura Sacra, & *facie ad faciem* (b); propterea que maximi sunt ad propositum opus momenti, quæcunque de Christo vaticinatus est; idcirco hoc argumentum paulo fusius sumus persecuti: cum præsertim Pentateuchus sit quasi summarium Judaicæ religionis, fœdus Dei, ac leges complexum; reliqui vero libri velut appendices. Unde Rabbini docent debere unumquemque Pentateuchi exemplar habere penes se; Prophetarum autem, aut Hagiographorum, non item. Sed tamen pergamus ad reliqua.

DE LIBRO JOSUE.

I. *Disputatur de Auctore libri Josuæ. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Josuæ adscribitur, ejusque probatur* γνησιότης, *& antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum.* VI. *Quartum argumentum.* VII. *Quintum argumentum.* VIII. *Sextum argumentum.* IX. *Septimum argumentum.* X. *Octavum argumentum.* XI. *Nonum argumentum.* XII. *Decimum argumentum.* XIII. *Hercules, idem ac Josue.* XIV. *Unicus fuit Hercules.* XV. *Explicatur denuo 1. Mach. XII. 21. in quo agitur de Judæorum, & Spartanorum consanguinitate.*

I. QUoniam Josue imaginem Christi Domini, non nomine solum, sed rebus etiam gestis præfert, cum quæ Legi deerant impleverit Christus Jesus, quemadmodum quæ Moses Legislator præstare non potuerat, Israëlitas nempe in Terram sanctam inducere, ejusque compotes facere, id Josue executus sit; idcirco non tam spectandus est ipsius Liber, qui nulla nobis ad præsens institutum utilia suppeditat vaticinia, quam Josue ipse. Nos tamen de utroque disputabimus, ac primum de Libro, cujus Auctor, & ætas a viris doctis vocantur in dubium; aliis ad Eleazarum Pontificem, ad Samuelem nonnullis, quibusdam ad Isaiam, pluribus eum ad Esdram referentibus. Auctor quidem Synopseos, quæ Athanasio tribuitur Librum hunc a Josua abjudicat, Auctorem ipse non assignat. Theodoretus (c) excerptum putat ex Libro Justorum, qui laudatus est decimo capite libri Josuæ (d). A Samuele scriptum Abrabaniel affirmat, spreta congerronum suorum Thalmudistarum sententia, quam proxime referemus. Andreas Masius (e) Esdram, sive solum, sive virorum doctorum æqualium suorum studiis adjutum, Dei instinctu librum hunc, atque item alios, ex variis Annalibus, qui tum magna cura in Templo asservabantur, compilasse putat. Hugo Grotius (f) elaboratum conjicit post tempora Salomonis; tum quod aliquoties occurrat illa temporis notatio, *Usque in præsentem diem* (g); tum etiam quod capite nono supra decimum (h) mentio fiat Terræ Cabul, quæ ab Hiramo Salomonis æquali id nomen accepit, ut habet liber tertius Regum (i); & quod capite eodem (k) narrentur ea de Danitis, quæ Judicum (l) demum tempore contigerunt. Josua quoque recentiorem putat Thomas Hobbesius (m), propter frequentem iterationem horumce verborum: *Usque in præsentem diem*; tempus autem non definit. Ex laudatione libri Justorum, apographum librum arbitratur Auctor Systematis Præadamitici (n), non autographum. Eamdem habet caussam, & alias plerasque, Disputator Theologo-Politicus (o), cur in ævum Josua posterius libri hujus lucubrationem rejiciat; puta quod sub finem sexti capitis (p) fama Josuæ per omnem terram vulgata dicatur; quod capite octavo (q), & undecimo (r), quæcumque præceperat Moses, præstitisse scribatur; quod in calce Libri, ipsius obitus, & res post ejus obitum gestæ narrentur; quod sub finem decimi sexti capitis, ea de

(a) Num. XII. 8. (b) Deut. XXXIV. 10. *I. Disputatur de Auctore libri Josuæ, Variæ opiniones proponuntur.* (c) Quæst. XIV. in Jos. (d) 13. (e) Præf. Comm. in Jos. & in Jos. X. 13. (f) In Jos. (g) Jos. IV. 9. & VI. 25. & XV. 63. (h) 27. (i) IX. 13. (k) Jos. n. 47. (l) XVIII. 29. (m) In Leviath. c. 33. (n) Cap. 1. (o) Cap. 8. (p) Jos. n. 27. (q) 35. (r) 15.

de Chananæis Gazeritanis referantur, quæ primo libri Judicū capite (a) recitantur, tanquam Josua demum defuncto acta (b); quod narrationi huic, & alteri quoque de Jebusæis, quæ est in fine decimi quinti capitis, apposita sit illa notatio temporis quam dixi, *Usque in præsentem diem*; quod historia Calebi, quæ narratur commate decimo tertio, & sequentibus capitis decimi quinti, post Josuæ obitum evenisse dicatur in primo libri Judicum capite; & quod Josua recentior videatur historia Aræ illius ingentis, ad ripam Jordanis a Rubenitis, Gaditis, & dimidia Manasſæorum parte extructæ, quæ vicesimo secundo capite (c) refertur; & nullam habet Josuæ mentionem; quippe cum veri haudquaquam simile sit decem tribuum adversus fratres suos conjurationi Josuam non interfuisse; & quod decimo capite (d) legatur, neque ante Josuam, neque consequenti deinde tempore tam longum præteriisse diē, qualis ille fuit, quo Solem Deus stitit, velut ad nutum Josuæ (e); ac concludit demum librum Justorum, qui hoc ipso laudatur capite, fœtum esse Josuę; at libri hujus, qui Josuę nomen sibi præscripsit, tempus non determinat.

II. Contra vero e Veteribus, ac recentioribus longe plures, imprimisque Thalmudistæ in Baba bathra, primo capite, a Josua ipso scriptum esse arbitrantur; his persuasi verbis, quæ extant in postremi libri capite (f): *Scripsit quoque Josue omnia verba hæc in volumine Legis Domini*. Atque ea profecto, si quis animum advertat, sunt ejusmodi, ut prorsus significent Josuam ad exemplum Mosis res a se gestas literis commendasse, & Librum suum ad calcem libri Legis a Mose scripti adjecisse, quemadmodum ei adjunctus nunc quoque est interpretationibus Græcis, & Latinis. Sic intellexit, & exposuit Chaldæus Interpres, quē penes se habebat Masius. Confirmatur id testimonio Sirachidæ (g), cum ait Josuam Mosis successorem fuisse ἐν προφητείαις, (*in prophetiis*) hoc est in Librorum sacrorum, qui divinitus inspirati sunt, scriptione. Libri præterea vetustatem arguit istud capitis decimi sexti libri tertii Regum comma (h): *In diebus ejus ædificavit Hiel de Bethel Jericho: in Abiram primitivo suo fundavit eam, & in Segub novissimo suo posuit portas ejus; juxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Josue filii Nun*. Quod liquido deprompτum est ex sexto capite libri Josuæ (i): *in tempore illo imprecatus est Josue dicens, Maledictus vir coram Domino, qui suscitaverit, & ædificaverit civitatem Jericho: In primogenito suo fundamenta illius jaciat, & in novissimo liberorum ponat portas ejus*. Ergo saltem libris Regum vetustior est liber Josuæ. Adde & verba ista Calebi e capite decimoquarto (k): *Hodie octoginta quinque annorum sum; sic valens ut eo valebam tempore, quando ad explorandum missus sum: illius in me temporis fortitudo usque hodie perseverat, tam ad bellandum, quam ad gradiendum: da ergo mihi montem istum*. Quæ respexisse videtur Sirachides cum hæc scriberet (l): *Et dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem, & usque in senectutem permansit illi virtus, ut ascenderet in excelsum terræ locum*. Ex nominibus etiam mensium, si non demonstrari, at conjici certe potest Libri hujus antiquitas. Sciendum est enim ante Babylonicam Captivitatem menses Hebræorum vulgo fere appellatos fuisse ex ordine, & numero quem inter se habebant. Itaque non aliter quam mensem primum, secundum, tertium, aliosque deinceps, sacri Scriptores Captivitate vetustiores nuncupant. Cave enim putes mensem *baviu* sic dictum esse proprio nomine: quod viris Hebraicarum literarum callentissimis visum est. Nomen id fuit appellativum, quod spicam virentem sonat. Quam dixisses *mensem spicarum virentium*. Recte Septuaginta, μῆνα τῶν νέων· *mensem novorum*. Vulgatus Interpres *mensem novorum* (m). Nomina vero Zio, Bul, & Ethanim, quamvis notandis temporibus Captivitate vetustioribus adhibita sint in libro tertio Regum, non inde tamen efficitur temporibus illis apud Hebræos fuisse usitata: imo, ne quidem cum scriberet auctor libri hujus; nam nomina hæc tanquam genti suæ incognita explicatione subjecta interpretatur; quem ordinem teneant inter alios menses statim indicans. *Mense zio*, inquit (n), *iste est mensis secundus* (o). *Mense Bul*, *ipse est mensis octavus*. *In mense Ethanim*, *ipse est mensis septimus* (p). Sydone certe, & Tyro arcet

(a) 29. (b) Jos. XVI. 10. (c) Ejusd. n. 10. & seq. (d) Ejusd. 14. (e) Ibid. 21. *Et. Josua adscribitur, ejusque probatur γνησιότης, & antiquitas.* (f) 26. (g) Eccl. XLVI. 1. (h) 34. (i) 25. & 26. (k) 10. 11. 12. (l) Eccl. XLVI. 11. (m) Exod. XXIII. 15. (n) 3 Reg. VI. 1. (o) Ibid. 38. (p) Ibid. 2.

arcessita fuisse suspicatus est Scaliger (*a*). In Babyloniam autem delati Israëlitæ, usu quotidiano, & consuetudine Chaldæorum, & tractu temporis paulatim nomina mensium illic usitata ascìscere insuefacti sunt. Eapropter in scriptis Captivitate recentioribus crebro occurrunt, velut in libris Esdræ, & Estheris, in Aggæo, Zacharia, Barucho, Daniele, & Machabaicis. Atqui in libro Josuæ menses Babylonicis nominibus haudquaquam affectos reperias, sed iis, quæ ex ordine, & numero, quem inter alios obtinent, ipsis debentur. Quod vetustatis indicium est. Verumtamen cum in Scriptoribus sacris Captivitate recentioribus menses etiam aliquando ex numero suo, & ordine appellentur, rationi huic vim conjecturæ tantum, auctoritatemque tribuimus. Huc adde aliquod vetustatis argumentum contineri pervetusto more illo, quo duces cum urbes hostiles exscinderent, diris devovebant, quicunque eas olim restituere auderent. Post deletam Trojam factum id refert Strabo (*b*) ab Agamemnone, *κατὰ παλαιὸν ἔθος*, *juxta morem antiquum*: quem addit & Darium tenuisse eversa Sidene. Propagatus autem videtur ille mos ab exemplo Josuæ, quod libro hoc proditum extat, cum diruta Hierichuntè perniciem ei imprecatus est, quisquis illam aliquando reparare tentaret. Cum nihil autem Ecclesiæ decretis super hoc Libro determinatum sit, præterquam sacrum esse, & in priscum sacrorum Voluminum Canonem receptum, id modo jam constet quod negari utique non potest, etiamsi incerti Auctoris, & temporis esse concederemus, quemadmodum ex hac opinionum varietate credi potest, genuinum tamen eum esse constaret: cum ex prima Definitionum nostrarum genuinus liber ille sit, qui ab eo Auctore scriptus est, a quo scriptus esse dicitur, & eo circiter tempore, quo scriptus esse fertur.

III. Poteramus itaque eorum omnium qui Josuæ ipsum eripere conantur, argumenta contemnere. Nihilominus hæc quoque refellemus, ut retusis omnibus Adversariorum telis, tum maxime appareat opinionis illius firmitas, quæ in Josuam opus hoc transcribit. Primum argumentum subministrat decimum caput (*c*), in quo, ut dixi, citatur Liber Justorum, Josua recentior, vel æqualis, ut qui Gabaonitanæ pugnæ a Josua commissæ videatur meminisse: unde sequitur Libro Justorum recentiorem esse librum Josuæ nomine inscriptum, ac multo etiam magis ipso Josua. Tantum certe apud Masium (*d*) accuratissimum libri hujus interpretem valuit istud argumentum, ut ex eo longe post ætatem Josuæ elucubratum esse concluderet: quod & antea fecerat Theodoretus (*e*). Explicatus sane quam difficiles habet iste locus: nam primum non satis extat, an tota rei gestæ historia in Libro Justorum scripta fuerit; an ea tantum verba, quæ proxime præcedunt: *Steteruntque Sol, & Luna, donec ulcisceretur se gens de inimicis suis*; an quædam per figuram, & poëtice dicta in Libro Justorum, cujusmodi multa in Libris sacris occurrunt, Josue ad rem veram accommodaverit; an generatim in eodem Libro prænuntiata, huic miraculo aptaverit. Deinde magna est inter Scripturæ sanctæ Interpretes de Libro Justorum concertatio, Judæos præsertim, qui multum hic pro more suo nugantur. Censent quidam ex illis hunc esse Librum Geneseos, alii Exodi, alii quinq; Libros Legis, quibus justorum virorum, Abrahami, Isaaci, Jacobi, & aliorum gesta continentur; in iis enim Deum polliceri ajunt se in Israëliticæ gentis gratiam prodigia editurum, cum ait in Exodo (*f*): *Signa faciam, quæ nunquam visa sunt super terram, nec in ullis gentibus*. Masius Annales rerum ab Israëlitis gestarum intelligit. Masio assentiuntur Junius, & Tremellius, nec ab eo multum recedit Bonfrerius. Grotius carmen *ἐπινίκιον* (*ad victoriam celebrandam compositum*) notari vult, statim post reportatam de Gabaonitis victoriam compositum, & inter Hebræos pervulgatum, cujus auctoritate rei incredibili quam narrabat, fidem fecerit Josue. Mihi probabile fit librum fuisse *παραινετικὸν* (*hortativum*,) ad pie sancteque vivendum homines informantem; in quo fortasse scriptum erat, quod sæpe in Libris sacris scriptum legimus, debere se viros pios Deo in tutelam, ac fidem totos committere; hoc si faciant, futurum haud dubie, ut præsenti eos adversus hostes Deus auxilio prosequatur; & quemadmodum, ut ab hostili impetu tuti essent, maris fluctus inhibuit,

(*a*) De emend. Temp. Lib. III. (*b*) Lib. XIII. *III. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* (*c*) Jos. 13. (*d*) In Jos. X. 13. (*e*) Interr. XVI. in Jos. (*f*) XXXIV. 10.

ita eum vel ipsos siderum cursus moraturum, quoad hostes suos ulciscantur. Quod cum re contigisset, dignum censuit Josue populo significare, quam promissorum memor esset Deus, ut intelligeret ecquam reliquis ipsius pollicitationibus fidem deberent adhibere. Hoc posito jam facile objectum argumentum discutiemus: potuit enim multo ante Gabaonitanam pugnam scriptus esse hic Liber, & vulgi manibus tritus, vel in sacris tabulariis reconditus, ut in Templo servatum deinde fuisse docet Josephus (*a*). Sin Grotii, aut Masii sequare sententiam, facile quoque te expedies: nam carmen illud ἐπινίκιον (*ad victoriam celebrandam compositum*), aut Annales statim post Gabaonitanum prælium scripti fuerunt: at annis aliquot post rem gestam, & in summa senectute Librum suum exaravit Josue, ut ex postremo ejus capite cognoscitur. Itaque narrationi suæ fidem conciliat libri temporibus illis scripti de quibus differit, & vulgo noti testimonio. Rabbini vero, qui vel aliquos, vel omnes Pentateuchi libros hic notari putant, extra omnem teli jactum longe sunt.

IV. Secundum argumentum conflant Abrabaniel, Masius, Grotius, Hobbesius (*b*), & Disputator Theologo-Politicus (*c*), ex frequenti hac temporis notatione, *Usque in præsentem diem*, quæ longi temporis intervallum significat. Verum cum hunc Librum scripserit Josue jam senex, ut jam monui, pridem ea facta erant, quæ *Usque in præsentem diem* perseverasse ait: cum autem mutationem aliquam rebus iis inferre potuisset quantacunque hæc temporis diuturnitas, (multis enim annis Israëlitis præfuit) res in eodem statu mansisse notandum duxit. Responsioni huic fidem conciliat Moses in Deuteronomio (*d*), cum de rebus olim a se gestis disserens, similes locutiones usurpat: *Reversusque de monte descendi*, inquit, *& posui tabulas in arcam quam feceram, quæ hucusque ibi sunt.* Et iterum: *Cognoscite quomodo operuerint eos* (Ægyptios) *aquæ maris Rubri, cum vos persequerentur, & deleverit eos Dominus usque in præsentem diem*. Fidem his facit & Matthæus, qui cum Evangelium suum non multis post Christi necem annis scripserit, usus est his verbis (*e*): *Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est, Ager sanguinis, usq, in hodiernum diem*: Et alibi (*f*): *Et divulgatum est verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem*. Pari exceptione solvitur simile argumentum, quod cudit Theologo-Politicus Argutator ex hoc loco decimi capitis (*g*): *Stetit itaque Sol in medio cœli, & non festinavit occumbere spatio unius diei. Non fuit antea, nec postea tam longa dies.* Nec enim pridie, aut nudius tertius evenerat hoc prodigium, sed ante multos annos quam hæc scripta sunt.

V. Tertio argumento causam præbet decimum nonum caput libri Josuæ (*h*), ubi mentio fit terræ Chabul; cui id nominis tributum putant Masius, & Grotius ab Hiramo Tyri rege, ut est nono capite libri tertii Regum (*i*). Quasi eadem sit utraque terra Chabul, quæ penitus diversæ sunt: altera enim regiuncula est viginti constans oppidis; altera, vicus in confiniis Ptolemaidis: utraque in tribu Aser. Distinxit eas Josephus (*k*): alteram enim appellat γῆν Χαβαλῶν, libro octavo ἀρχαιολογίας, alteram Χαβωλὼ κώμην, in libro de vita sua.

Valde autem futile est, quod opponit nuperus quidem Scriptor; nos cum hæc scriberemus non animadvertisse viginti tres fore Aseritanæ tribus urbes, si in earum numerum Chabul admittimus; cum duas tantum & viginti Scriptor sacer (*l*) agnoscat. Nam primum non urbem fuisse diximus, sed vicum κώμην, ut appellatur a Josepho. Itaque propter ignobilitatem, quam & nominis origo videtur indicare, neutiquam venit in censum urbium; & toto hoc capite ac superiore agnoscas urbes tantum recenseri, non vicules, & villas. Præterea constat illic vicum extitisse, Chabul dictum: quem si in Aseritana tribu non collioces, pertinebit sane ad Nephthalitidem; eademque recurret difficultas, aucto Nephthalidum urbium numero. Denique si hic regionem ab Hiram Chabul dictam intelligi jubeas, cur nulla ejus toto hoc Josuæ libro mentio? cur ad unius tantum urbis notandum situm adhibita est, cum plurimas vel ei finitimas fuisse, vel in ipso sitas necesse sit? Opponuntur alia quædam generis ejusdem. Memoratur Luza decimo sexto Josuæ capite (*m*), tanquam a Be-

thele

(*a*) Antiq. Lib. V. cap. 1. *IV. Secundum argumentum*. (*b*) Leviath. cap. 33. (*c*) Cap. 8. (*d*) X. 5. (*e*) XXVII. 8. (*f*) XXVIII. 15. (*g*) Jos. 13. 14. *V. Tertium argumentum*. (*h*) 27. (*i*) 13. (*k*) Antiq. Lib. VIII. cap. 2. (*l*) Jos. XIX. 31. (*m*) 2.

thele distincta & diversa. Unde colligunt non veterem eam esse Luzam, quæ eadem fuit ac Bethel ipsa, sed aliam Luzam ab homine Bethelita conditam in terra Hetthæorum post mortem Josuæ, uti primo Judicum capite (*a*) narratur: igitur recentiorem Josua fuisse librum de ejus nomine dictum. Nos vero negamus hic significari Luzam Hetthæorum: quippe Hetthæorum regio pertinebat ad Ebronem, & Bersabeam, & finitima loca in tribu Juda. Hæc autem tam dissita respicere omnino non potuit auctor libri Josuæ, cum Beniamitidis tribus sortem describeret. Proindeq; dicendum est Luzam ipsam veterem esse intelligendam; quæ cum eadem esse dicitur ac Bethel, sic accipiendum est, in proximum veteris Luzæ locum lapsu temporis paulatim transiisse Bethelem, in eamque concessisse Luzam totam, ac Luzæ incolas. Sexcenta dari possunt exempla urbium, quæ in vicinia vetustiorum positæ, ex iisque conflatæ & conditæ, pro eadem urbe habitæ sunt. Notantur item in libro Josuæ alia nomina locorum, quasi Josua recentiora: veluti Tyrus, Galilæa, Jocthel. Sed hæc sunt nauci. Tyri & Galilææ nomina incertæ sunt ætatis & temporis. Jocthelem aliam esse censet Masius, quam quæ libro quarto Regum (*b*) nominatur.

VI. Indidem ex decimo nono capite libri Josuæ (*c*) quartum oritur argumentum, quod ab Abrabaniele, & a Masio usurpatur. Nam quæ illic narratur Danitarum expeditio adversus Lesem, ea post mortem Josuæ contigit Judicum temporibus, quemadmodum ex decimo octavo capite libri Judicum (*d*) scitur. Igitur unum hoc est ex additamentis, quæ huc illuc in libros sacros infarsit Esdras, ad pleniorem rerum intelligentiam. Nam cum assignatam Danitis portionem descripsisset Josue, aliamque capite deinceps armis ipsi quæsissent, merito id Esdras supplendum duxit. Clausulam ergo hanc si detrahas, nihilominus constabit sententia, neque luxatum orationis contextum, aut pendulum deprehendes. Quod miror Masium (*e*) virum doctum non vidisse, aut visum non probasse, cum in libris idem factum sit. Ejusdem generis esse dicas, quæ capite undecimo leguntur, deletos a Josua fuisse Enacæos *de montanis Hebron, & Dabir, & Anab, & de omni monte Juda & Israël* (*f*): nam postrema hæc verba quæ secessionem decem tribuum videntur indicare, additamenti loco polita esse dicas ad pleniorem rei gestæ notitiam. Itaque si eradantur, cætera coalescent. Sunt tamen qui montes Juda eos esse velint, qui extant in tribu Juda; montes vero Israël, quos Jacob olim coluerat. Simili modo intrusos in caput vicesimum primum versus duos (*g*) reperies, quos vetusta Hebræorum exemplaria non agnoscunt, teste R. Davide Kimchi. Infarta quoque videtur clausula, quæ decimo quinto capite libri Josuæ, commate decimo quarto, & sequentibus quinque continetur; nam quidquid illic de Calebo, & extinctis ab eo tribus Enaci filiis, & de Dabira ab Othoniele expugnata, & nuptum ei data Axa Calebi filia, & addicta doti Dabira urbe, cum fundis irriguis, videntur post mortem Josuæ contigisse, ut colligitur ex primo libri Judicum capite. Agnovit id Theodoretus (*h*), & ut libros Josuæ & Judicum conciliaret, prophetice illis prænunciatam rem dixit, hic vero eventu comprobatam. Quin & Adonisedecum regem Hierosolymæ, cujus infelix prælium, fuga & supplicium capite decimo libri Josuæ describuntur, eumdem esse censuit Adonibezecum, Bezecæ regem, cujus item primo libri Judicum capite adversa pugna, fuga, & interitus narrantur: atque illic rem itidem prædictam, hic fuisse completam. Quod non ita est: nam illi Adonisedeco, huic Adonibezeco nomen fuit: ille Hierosolymæ rex fuit, hic Bezecæ, cujus situm describunt Eusebius, & Hieronymus in libro de locis Hebraicis: ille Gabaone victus est, hic Bezecæ: ille ferro confossus, de stipite suspensus, Macedæ sepultus est; hic truncatis manibus & pedibus, Hierosolymam adductus, ibi demum occubuit. Tam parum autem sibi constat hoc loco Theodoretus, ut quamvis in Josuæ libro res fuisse prædictas nota verit, quæ in priore libri Judicum capite gestæ narrantur, tamen prius illud caput ἀνακεφαλαίωσιν (*brevem repetitionem*) esse pronuntiet rerum sub Josua actarum. Sed revertamur ad Calebum, Othonielem, & Axam, de quibus quidquid narratur hoc loco libri Judicum, putat Grotius esse ἐπάνοδον (*reditum*) ad ea quæ vivo Josua gesta fuerant: sed prorsus repugnat orationis series hoc capite. Nam pri-

(*a*) 26. (*b*) XIV. 7. *VI. Quartum argumentum*, (*c*) 47. (*d*) 29. (*e*) Præf. in Jos. (*f*) Jos. XI. 21. (*g*) 35-36. (*h*) Interr. I. in Jud.

primum ait: *Post mortem Josuæ consuluerunt filii Israël Dominum, dicentes: Quis ascendet ante nos contra Chananæum, & erit dux belli? dixitque Dominus, Judas ascendet* (*a*). Et mox (*b*): *Ascenditque Judas; & tradidit Dominus Chananæum, ac Pherezæum in manus eorum*. Tum deinde (*c*): *Et postea descendentes pugnaverunt contra Chananæum qui habitabat in montanis, & ad meridiem, & in campestribus. Pergensque Judas contra Chananæum qui habitabat in Hebron, percussit Sesai, & Ahiman, & Tholmai: atque inde profectus abiit ad habitatores Dabir*. Et continuo (*d*): *Dixitque Caleb: Qui percusserit Cariath-Sepher, & vastaverit eam, dabo ei Axam filiam meam uxorem*. Vides hæc ita connexa & colligata, tum verbis, tum rebus ipsis, ut ab ipso initio continuata serie manifesto profecta sint. Atqui initium illud est: *Post mortem Josuæ*: unde efficitur post Josuæ mortem evenisse, quæ his subnexa sunt. At hæc eadem, quæ de Calebo, Othoniele, & Axa in decimo quinto capite libri Josuæ referuntur, plane illuc videntur intrusa: nam cum tribus Judæ sortem describat γεωγραφικῶς (*Geographice*), postquam ad Calebi portionem ventum est, adjicienda putavit Esdras ad pleniorem rei expositionem, quæ in libro Judicum de trium Enaci filiorum interitu, de Othoniele & Axa habebantur. Atque ea sunt hujusmodi, ut inde seclusa, integrum & cohærentem orationis contextum relinquant. Porro quæ illic describitur sors Judæ, ut & aliæ sortes, non statim ut singulis tribubus assignatæ sunt a Josua, in earum ditionem continuo cesserunt, nondum enim edomita fuerat penitus, & subacta Chanaanitis regio; sed potius ex hac divisione intelligebat unaquæque tribus, quæ sibi deinceps regio armis adorienda esset, & expugnanda. Quod tamen pro virili non egerunt, dum paratam illis victoriam præstabat Deus. Quamobrem remollescentibus quiete, & luxu animis, nec deinde hostes exscindere potuerunt, cum maxime vellent; id permittente Deo, *ut in eis erudiret Israëlem* (*e*). Ab ea opinione non recedunt Hebræi Doctores. Videtur autem libri Judicum Scriptor horum bellorum privatim a singulis gestorum summarium in prius caput conjecisse; quamquam, & in sequentibus plurima habentur generis ejusdem. Liquet etiam ex iis, quæ ad calcem capitis decimi sexti in Septuaginta Senum interpretatione leguntur, nec in Hebraico exemplari uspiam extant, adventitia quædam, & extranea in Libro hoc reperiri.

VII. Quod famæ suæ celebritatem jactat Josue sexto capite (*f*), & accuratam Mosaicis legibus obtemperationem aliis locis (*g*) prædicat, indignum ipsius modestia censet Philosophus Theologo-Politicus; proindeque alteri adscribendum hunc Librum arbitratur. Idem jam supra objectum adversus libros Mosis argumentum refellimus, ex quo pari jure concludi potest Pauli Epistolas aliquot, Pauli non esse, quod in iis pietatem suam, & benefacta, ac eximias dotes Paulus commemoret; & Cæsaris Commentarios, Cæsaris non esse, quod in iis Cæsaris virtutes & præclara facinora celebrentur.

VIII. Quod postremo capite obitus Josuæ, & res post ejus obitum gestæ narrentur, hinc effici putat Philosophus Theologo-Politicus (*h*) alterius esse quam Josuæ: quod ex Grotio, & Præadamitico patrono sumsit. Cui rationi parem adhibemus responsionem, quam simili adversus Mosis libros argumento adhibuimus; nempe hæc vel a Samuele, vel ab Esdra illuc fuisse adtexta.

IX. Objicit præterea versum postremum decimi sexti capitis (*i*), in quo legitur Chananæos Gazeritanos ab Ephraimitis neutiquam fuisse deletos, sed vectigales factos: quæ quoniam reperiuntur itidem in primo libri Judicum capite (*k*), Librum illum recentiorem esse Josua concludit. Frivola ac futilis argumentatio: nam res quæ fiunt, ei necessario illigantur tempori, quo fiunt. At quæ factæ non sunt, nulli certo adnectuntur tempori, nec ulla ætas est, qua factas non esse jure dici non possit. Ut si quis dicat in vita Tiberii a Romanis deletam non fuisse Germanorum gentem, hoc ipsum in Vita Vespasiani dicere poterit. At si Gallos dicat a Cæsare domitos, res hæc illigabitur decennio illi quo gesta est, neque ultro, citroque vagabitur. Itaq; cum ait Josue Gazeritanos ab Ephraimitis non fuisse excisos, idem dicere licet de sequenti ævo, quo nec excisi sunt.

X. In-

(*a*) Jud.I.1.2. (*b*) Ibid.4. (*c*) Ibid.9.10. (*d*) Ibid.12. (*e*) Jos.III.1. *VII. Quintum argumentum.* (*f*) 27. (*g*) VIII.35. & XI.15. *VIII. Sextum argumentum.* (*h*) Syst. Præad. Lib.IV.cap.1. *IX. Septimum argumentum.* (*i*) Jos.16.10. (*k*) 29.

X. Inficiale vero est octavum argumentum, propterea que invalidum ac leve; nam quod nulla fiat Josuæ mentio in historia conjurationis decem tribuum adversus Gaditas, Rubenitas, & Manassæorum partem, quæ vicesimo secundo Josuæ capite facta narrantur propter Aram illam ingentem in ripa Jordanis erectam, hinc concludit Adversarius Theologo-Politicus defuncto jam Josua hæc evenisse. Quid si tunc æger erat Josue? quid si aliis negotiis districtus? Sed cur ad eas præscriptiones confugimus, cum in hoc ipso capite tutissima nobis pateat defensio? narrat quippe sacer Scriptor Rubenitas, Gaditas, & dimidiam Manassæorum partem, post domitam Chanaanitidem in proprias sedes a Josua dimissos, cum ad tumulos Jordanis pervenissent, antequam disjungerentur, immanem illam Aram molitos esse, quæ reliquos Israëlitas concitavit. Vides connexionē rerum, & temporum: a Josua dimittuntur Rubenitæ cum sociis, iter faciunt versus fines suos, veniunt ad Jordanē, Aram extruunt, tumultuantur Hebræi reliqui, legatos mittunt, excusationem accipiunt; hæc inter paucos dies, & vivo Josua evenisse planissimum est.

XI. Capite postremo Josuæ (a), hæc leguntur: *Percussit ergo Josue in die illo fœdus, & proposuit populo præcepta, atque judicia in Sichem. Scripsit quoque omnia verba hæc in Volumine Legis Domini.* Ex his verbis recte collegimus Librum hunc Josuam auctorem habere. Sed mirare ingeniorum dissensionem: contrarium inde effici putat Scriptor Theologo-Politicus: nam pactum illud, inquit, a Josua & populo cum Deo initum, descriptum est in Volumine Legis Domini, quod alterum pactum populi cum Deo continebat. Atqui nullus extat liber, in quo utrumque pactum extet; periisse ergo librum hunc dicendum est. Verum a Disputatore nostro quæsitum velim, annon vicesimo nono, aliisque Deuteronomii capitibus alterum habeatur pactum; annon item vicesimo quarto Josuæ capite postremum descriptum extet? Superest igitur liber, in quo habetur utrumque pactum, Pentateuchus nempe iis auctus, quæ Josue adjecit, Libro nempe hoc, qui Josuæ nomen præfert.

XII. Nec leve est, quod objici quoque potest, admissuros fuisse librum Josuæ Samaritas, si Jeroboami dissidio fuisset antiquior: quod vero unum accipiunt Pentateuchum, indicio esse solum hunc ante defectionem Jeroboami vulgo probatum, & admissum fuisse. Atque hæc petitio, non unius libri Josuæ, sed aliorum etiam quos decem tribuum secessione antiquiores statuimus, auctoritatem convellit: quam duplici responsione tuemur. Nam primum etsi scripti erant hoc tempore, & magno cum pietatis fructu vulgo legebantur, nondum tamen publica fuerant auctoritate consecrati. Deinde longe diversa fuit Religio Samaritanorum, quos ex ditione sua in Samariam transtulit Salmanasar, & Israëlitarum, quos in Assyria sedes locare jussit. Etsi enim hi a vitam corruperant legem, & profanos ritus plerosque admiserant, longe tamen vitiosior fuit, & inquinatior Samaritanorum religio, qui patriam impietatem, & nefarios omnigenum Deorum cultus Israëlitarum ceremoniis adjunxerunt, sed ita tamen ut ab utrisque deficerent. Sic enim liber Regum quartus (b): *Et cum Dominum colerent, Diis quoque suis serviebant, juxta consuetudinem gentium, de quibus translati fuerant in Samariam. Usque in præsentem diem morem sequuntur antiquum: non timent Dominum, neque custodiunt ceremonias ejus, & judicia, & Legem, & mandatum, quod præceperat Dominus filiis Jacob, quem cognominavit Israël.* Qui ergo Dei legem Israëlitis traditam aperte fuerant aspernati, haudquaquam mirabile est, libros quoque eorum aliquos, vel probatos vulgo, & pro sacris habitos neglexisse, solo Pentateucho contentos, propter insignem Scriptoris dignitatem, ac famam, & rerum ab eo traditarum, ac gestarum præstantiam, summamque gentium plurimarum, non Israëlitarum modo, in eo probando consensionem.

XIII. Hæc habui de libro Josuæ, quæ dicerem: nunc agamus de ipso Josua; qui quoniam Mosis administer fuit, & rerum gestarum particeps, ac socius, hinc effectum est, ut falsis eum nominibus, perinde ut Mosem ipsum, dissimularit consequens ætas, & actorum ejus didita primum inter Chananæos, & Phœnices, inde in remotiores gentes fama innumeris subinde figmentis aucta accreverit. Josuæ ergo optime demonstraverimus vetu-

X. Octavum argumentum. XI. Nonum argumentum, (a) 25, 26. XII. Decimum argumentum. (b) XVII, 33, 34. XIII. Herculei idem, ac Josue.

vetustatem, si vetustissimarum fabularum integumentis involutam eum deprehenderimus. Constat inter eruditos Josuæ impositam esse Herculis personam. Id uberrime demonstravit Gerardus Johannes Vossius in libris de Idololatria (*a*). Argumenta ejus in pauca contraham. Hercules Indos bello appetiisse dicitur, quod in Syria, & Arabia bella gesserit Josue: terræ enim omnes ultra mare Mediterraneum sitæ, Indiæ nomine olim a Græcis appellabantur. Hercules Diis adversus Typhœum, aliosque Gigantes præliantibus opem tulit: Josue bella Dei gessit adversus Chananæos, aliosque Terræ promissæ incolas, viros giganteæ proceritatis. Fuit unus ex illis Og rex Basan, cujus lectus ferreus novem cubitos longus erat, latus quatuor: is est ipse Typhœus, ut ostendunt nominum significationes; nam hoc a *τύφω*, illud ab *aaug*, quorum utrumque sonat, *ussit*, *coxit*. Nec obstat, quod superius observavimus, Typhonem Mosis esse simulacrum; sæpe enim vel eamdem personam pluribus, vel varias personas eidem accommodarunt, ut a me quoque adnotatum est. Herculem adversus Gigantes ad ripam Rhodani pugnantem imbre lapideo a Jove adjutum ferunt: Deus quinque Regum contra Josuam præliantium copias lapidibus grandinis oppressit. In Arimis Typhœus profligatus jacuit: in Aramæis, hoc est Syriacis campis, Og rex Basan, Philistæi, Chananæi, aliique Gigantes prostrati sunt. Herculis, non Thebani, sed Ægyptii ætas cum ætate Josuę convenit, ut ostendit Chronicon Eusebii. Hæc Vossius acute, & erudite, quibus illustrandis, & confirmandis nos aliqua subjiciemus: ex quibus cognoscetur verum eos feliciter esse odoratos, qui nullum unquam fuisse Herculem suspicati sunt.

Hercules Ægyptius fingitur, Nilo patre natus, & Mosis æqualis: Josue in Ægypto natus est Mosis temporibus. Tyrius quoque dictus est Hercules, nam Phœnices cum Judæis confundere Græci solent: quippe & Palæstinam Phœnicen esse dictam, & Judæos Phœnicibus permistos perhibent veteres Geographi (*b*). Moschus ille Sidonius, quem testem citat Strabo (*c*), Moses ipse fuit, ut a me probatum est. Ea Tyriis tribuit Theophrastus in libro de legibus, quæ Judæis solis convenire docet Josephus disputans contra Apionem (*d*): nec Phœnices, & Syros Palæstinā incolentes a Judæis distinguit Herodotus, ut ibidem Josephus adnotavit; nec distinguit Aristophanes, cum Phœnices appellat *ψωλὰς*, *recutitos*; cum non ipsi, sed vicini eorum Judæi præputia ponerent. Hinc ergo patet, cur Herculi, qui Josue est, patria Tyrus assignetur. Idæus quoque & Cretensis dictus est Hercules; quod *kerettim*, appellentur Palæstini; ut supra docuimus in dissertatione de Minoe, & Idæi cum Judæis confundantur. Trinoctio genitum eum ferunt, propter moram Soli a Josua injectam per Gabaonitanæ pugnæ tempus: unde & finxerunt auctores Fabularum, Solis radiis aliquando adustum Herculem, arcum in eum intendisse: unde & astronomiæ peritus Hercules habitus est, adeout Astrologus cognomine sit dictus, ut habet Festus: unde & Sol ipse a Græcis creditus est, ut est apud Eusebium (*e*), & Macrobium (*f*): unde & Atlantem cœlum humeris gestantem sublevasse, & oneri successisse commenti sunt; vel fortasse quod in partem curarum, ac dignitatis Josuam asciverit Moses, quando capiti ejus impositis manibus partem illi gloriæ suæ transcripsit, quemadmodum habet liber Numerorum (*g*), atque is Mose demum defuncto Israëliticæ Reipublicæ administrationem capessiverit; vel quod montem Sinai subeuntem Mosem solus Josue sit comitatus. Mercurii, Osiridis, Æsculapii, & Evandri, quos Mosis figuram gerere diximus, æqualis Hercules ponitur. Nec æqualis duntaxat, sed socius quoque est Mercurii dictus: unde & communia olim utriusque fuisse simulacra, tradunt Aristides (*h*), & Leonides (*i*), & communes utriq; visuntur Inscriptiones (*k*); & utriusq; statuæ in triviis collocabantur. Liquidum etiam est, quamobrem scripserit Diodorus (*l*) Osirim ad bella proficiscentem copiis suis Herculem præfecisse. Quod vero addit, eumdem in exercitu Anubin habuisse, id Calebum notat, unum ex Terræ promissæ exploratoribus, Josuæ socium; cujus nomen *keleb*, cum *canem* sonet, idcirco Anubin Cynocephalum mendax vetustas confinxit; atque hinc etiam nata est fabula de Cane Herculis pur-

(*a*) Lib. I. cap. 16. (*b*) Strab. Lib. XVI. & Steph. in Ἰόππη. Prisc. in Perieg. (*c*) Lib. cit. (*d*) Lib. I. (*e*) Præp. Evang. Lib. III. (*f*) Sat. Lib. I. cap. 20. (*g*) XXVII. 18. & seq. (*h*) Or. in Hercul. (*i*) Anthol. Lib. I. cap. 18. (*k*) Grut. p. 2. (*l*) Lib. I. & III.

purpuræ repertore. Arma accepisse Herculem a Mercurio, & Apolline, & Vulcano fabulatur Apollodorus (*a*): hos tres unum Mosem esse docui, cujus imperiis arma sumsit Josue & tractavit. Hesionem ab irruente ceto tutam præstitit; Andromedam Perseus, qui Moses est. Magum & præstigiatorem fuisse Herculem idem Diodorus (*b*) asseverat; quod insuetis prodigiis Josuæ victorias Deus promoverit. Μουσηγέτης (*Musarum dux*) vocatus est, perinde ut Apollo, qui Moses est, cum quo communia multa habet Josue. Hercules Musarum appellatur apud Macrobium (*c*), & in Inscriptionibus (*d*): quo nomine Romæ cultus fuit. Πρόμαχος (*antesignanus*) etiam nuncupatus est, quemadmodum & Mercurius, altera Mosis imago. Discas hoc ex Pausania (*e*). Philosophus eximius habitus est, Suida (*f*) teste, quod in Mosem aptissime quadrare docuimus. Refert Cleodemus (*g*) adversus Antæum gigantem cum filiis Abrahami Herculem esse profectum: Josue adversus Enacæos gigantes cum Israëlitis Abrahami nepotibus bellatum ivit. Post devictum Antæum coronatus dicitur Hercules a Mercurio, qui Moses est: hic Josuam ob res præclare gestas meritis præmiis & laudibus prosecutus est. Παραστάτης cognomento dictus est Hercules Idæus, ut narrat Pausanias (*h*), hoc est Satelles, & Stipator, & Comes, & Custos, quemadmodum appellatur in Marmoribus antiquis; quod hoc officium Mosi Josue præstiterit. Ideo adversus Indos bella gessisse dicitur, & adversus Æthiopas; quod hos bello lacessiverit Moses, illos vero sub Bacchi persona expugnasse fingitur. Ideo etiam vatem Herculem & naturalium rerum scientem fuisse tradit Herodotus apud Clementem Alexandrinum (*i*); quippe Mosis pleræque dotes Josuæ propter individuam societatem adscriptæ sunt. Atque hæc pensanti mihi probabile fit Columnas illas celebres Herculis ex Columna ignea Hebræorum exercitui præeunte originem habuisse: quanquam valde incerta sunt quæ de Herculeis Columnis jactantur. Unicam quidem Columnam ab Hercule Ægyptio in Africa positam Diodorus (*k*) commemorat. In Gaditano Herculis templo Columnas fuisse auro, & argento fusas Philostratus (*l*) testatur, numerum columnarum non apponit; nec Strabo (*m*), qui non alias ad fretum Gaditanum positas fuisse arbitratur, Posidonii auctoritatem secutus. Duas in Tyrio Herculis templo Columnas, alteram ex auro, ex smaragdo alteram, positas fuisse perhibet Herodotus (*n*). Neque hic prætermittendum est, quod ex Sanchoniathone tradit Philo Byblius (*o*), Usoum Hypsuranii fratrem duas Columnas Tyri, Igni, Ventoque consecrasse, & adorasse, ac ferarum sacrificiis coluisse. Aperte vides Columnam illam ignis & nubis, in qua ducem se Hebræis præbuit Deus, qui crebris animantium immolationibus ex instituto Mosis placabatur. Adde fratribus his defunctis, eos qui superstites fuere, virgas consecrasse, easdemque columnas adorasse. Virgæ autem Mosem, & Aaronem denotant, & nomen quoque Usous idem videtur esse, ac Ægyptium Ὕσης, quo nomine dictos fuisse qui essent ex aquis servati prodit Josephus (*p*). Hujusmodi autem fuit Moses. Adstipulatur Artapanus (*q*) qui narrat Ægyptios Mosaicæ virgæ portentorum effectrici id honoris habuisse, ut in omnibus templis virgas sacrarent. Quinetiam virgas sive fustes delibratos, pro Diis venerabantur, & Delubra appellabant. Sed dissimulandum non est observasse me vocem, στήλη, qua usus est Byblius ille Philo, non semper *columnam*, sed & *statuam* aliquando notare; uti & *mizbeahh*, apud Hebræos. Exempla nobis sunt in promtu. Videndum igitur num & eamdem illic significationem obtineat. Utut est, satis cognoscimus apud Tyrios, Tyriorumque colonos Gaditanos, frequentem fuisse sacrarum Columnarum usum. Itaque Hiram Tyrius, artifex ille ærarius, quem ad opera Templi accersiverat Salomon (*r*), cum duas illas ingentes Columnas æreas, quas Templi altitudinem æquasse tradit Eupolemus (*s*), in porticu constituit, mori patrio videtur obsecutus. Nec ab eo alienos fuisse Ægyptios probant obeli duo saxei, in templo Solis a Pherone Ægypti Rege positi. Sed redeamus ad

(*a*) Lib.II. (*b*) Lib.III. & V. (*c*) Sat. Lib.I. cap.12. (*d*) Grut. p.1070. 5. (*e*) Bœot. (*f*) In ἡρακλέους ἄγαλμα, & in ἡρακλῆς (*g*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib.IX. (*h*) Eliac.I.& II. (*i*) Strom.1. (*k*) Lib.I. (*l*) Vit. Apoll Lib.V. cap.1. (*m*) Lib.III. (*n*) Lib.II. cap.44. (*o*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib I. cap.10. (*p*) Antiq. Lib.II. cap.5. (*q*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib.IX. cap.27. (*r*) 3.Reg. VII.13. & seq. (*s*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib.IX. cap.34.

ad Herculem. Scribit Menander, a quo Tyriorum Annales e Phœnicio sermone in Græcum translati sunt, in fragmento quod libris suis ἀρχαιολογίας (*Historiæ antiquitatum*) Josephus (*a*) intexuit, in Tyrio Jovis templo dedicatam fuisse ab Iromo rege auream Columnam: in gratiam, ut puto, Herculis, quem impense idem Iromus coluit, ut habet ibidem Menander, primusque ipsum statua honestavit, cum in templo ipsius Gaditano nullam fuisse effigiem doceant Silius (*b*), & Philostratus (*c*). Addit Eupolemus (*d*) auream hanc Columnam Tyri in templo Jovis consecratam, donum fuisse Salomonis. Hoc si verum sit, jam tum in profanos gentium ritus declinasse Salomonem dicendum est, cum Ethnicis impietatis instrumentum subministravit. At credendum potius Theophilo (*e*), qui narrat Salomonem residuum ex Templi fabrica aurum ad Tyrium regem muneri misisse, hunc filiæ simulacrum ex eo conflavisse, & in aurea Columna sic tanquam theca conclusisse. Manavit & ad alias gentes isthæc Columnarum consecrandarum religio. In templo Jovis Triphylii visebatur Columna aurea, ab ipso Jove, ut indicabat titulus, posita; ex cujus præcipue inscriptionibus Euhemerus antiquus Auctor Jovis cæterorumque Deorum historiam compilavit. Testes Diodorus (*f*), & Lactantius (*g*). Fuisse & in fano Junonis Laciniæ Columnam auream scripsit Cicero ex Cœlio (*h*); quam a Tyriis positam persuadet recepta apud Veteres opinio, fanum hoc ab Hercule fuisse extructum. Hercules enim magno in honore erat apud Tyrios, ut credibile sit gesta sua & reperta, velut inventionem purpuræ, ipsi nonnunquam adscripsisse. Addit Cicero Hannibalem, Columnam hanc cum exterebrasset & solidam invenisset, auferre voluisse; verum monitu Junonis absterritum, ex eo auro quod extritum fuerat, buculam conflari jussisse, & in summa Columna collocari. Quo facto geminum videtur conjunxisse Mosaicæ historiæ symbolum, & Columnam, & buculam. Nam ad hanc quod attinet, nihil aliud fuisse puto quam Apidis simulacrum, quem Mosem esse diximus. Hanc Ægyptiorum adversus bucerum genus religionem, quam & ante Mosem jam in Ægypto receptam fuisse supra diximus, imitati sunt Aaron, & Jeroboam, cum vitulos aureos adorandos proposuerunt Hebræis, qui mores Ægyptios nondum penitus dedidiscere potuerant. Imitatæ videntur & finitimæ gentes, atque eam deinde a Tyriis Carthaginenses, eorumque dux Hannibal accepisse. Præter memoratas Columnas, alias quoque ab Hercule, item a Baccho, qui Moses est, in India positas fuisse legitur in Epigrammate Antipatri Sidonii (*i*); legitur & apud Servium (*k*), Herculem columnas in Ponto, ut & in Hispania statuisse. Germanos etiam columnarum effigie imitatos esse Herculem Witichindus (*l*) memorat: & sua ætate prope Frisios Herculis columnas superfuisse testatur Tacitus (*m*). Et nos jam observavimus ex Clemente Alexandrino (*n*) Bacchum & Apollinem, qui Mosis icones sunt, Columnæ symbolo, propter eamdem Columnam Israëlitarum ducem, fuisse expressos. Queritur præterea Josephus Apionem Grammaticum (*o*), Mosaicarum rerum non satis peritum, scripsisse Mosem Heliopoli Columnas quasdam statuisse ad Solis motus explorandos. Tot commentitias Columnas peperit una hæc Columna, in qua delitescens Dominus ducem se itineris Hebræis præbuit. Ac pro una quidem duas ab aliquibus videmus fuisse confictas; quod Israëlitica hæc per diem nubilo esset colore, per noctem vero igneo, atque ita quasi duplex haberi posset; juxta illud Mosis ad Deum (*p*): *In columna nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem.* Alexicacon Græci Herculem appellabant, Coi contractius Alexin, hoc est Averruncum, ita alludentes ad nomen Josuæ, *josceaa*, quod Servatorem & Salutiferum sonat. Sed & Herculem σωτῆρα (*Servatorem*) cognominatum ferunt in nummis Thasiorum, qui fuerunt Phœnicum coloni, & uti par fuit, & testatur Pausanias (*q*), Herculem eumdem colebant ac Tyrii; quemadmodum & Tyrios Herculis Thasii templum habuisse perhibet Herodotus (*r*). Hinc sæpe in Inscriptionibus appellatur Hercules conservator, & Hercules defensor: quo nomine Romæ

(*a*) Antiq. Lib. VIII. cap. 2. & Lib. I. contr. Apion. (*b*) Lib. III. (*c*) Vit. Apoll. Lib. V. cap. 1. (*d*) Apud Euseb. Præp. Ev. Lib. IX. cap. 14. (*e*) Apud Euseb. ibid. (*f*) Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. II. cap. 2. (*g*) Lib. I. cap. 11. (*h*) De divin. (*i*) Anthol. Lib IV. cap. 12. (*k*) In Æn. XI. (*l*) De Germ. (*m*) De mor. German. (*n*) Str. 1. (*o*) Lib. II. (*p*) XIV. 14. (*q*) El. 1. (*r*) Lib. II. cap. 44.

Romæ templum habuit. Quædam habet DEO HERCULI COMITI ET CONSERVATORI. Alia, HERCULI COMITI CUSTODI. Calendarium Capranicorum, cujus fragmentum affert Gruterus (a), HERCULI MAGNO CUSTODI. Est apud Strabonem, & Eustathium (b) κορνωπίωνα (*Locustarium*) cognominatum fuisse Herculem ab Œteis, ἀπὸ τῶν κορνόπων, hoc est παρνόπων, *a locustis*, quarum lue ipsos liberavit: cognominatum vero ab Erythræis ἰποκτόνον (*vermiculorum interfectorem*), a vermiculis vineas corrodentibus, quas abegit ex ipsorum regione & profligavit. Romanis ἀπόμυιον (*Muscarum depulsorem*) dictum tradit Clemens in Protreptico. Scribit Pausanias (c) hunc in Olympia sacrificantem votum ἀπομυίῳ Jovi fecisse, ut muscas importunas & molestas a se depelleret, atque id impetrasse. At Solinus (d), eumdem, cum illic ubi Roma deinde condita est, *Viscerationem sacricolis daret*, *Myiagrum Deum esse imprecatum* narrat. Fabularum istarum non alia origo quærenda est, quam translata in Josuam culicum Ægyptiorum, muscarum & locustarum prodigia a Mose edita. Serpentes dicitur infans Hercules in cunis elisisse, quod Hevæos Chananæam gentem expulerit Josue, qui Cadmo duce in Græciam profugerunt: *cheveo*, autem *Hevæum*, & *Serpentem* Syriaca lingua significat. Apposita ad eam rem Clementis verba proferam e Protreptico, ubi de Bacchi Mystis sic disserit: τελίσκουσι τὰς κρεανομίας τῶν ἐρίφων, ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφεσιν, ἐπολολύζοντες εὐαν ἐκείνην, δι' ἣν ἡ πλάνη παρηκολούθησε, καὶ ὁ θάνατος ἐπηκολούθησε, καὶ σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄφις ἐστὶ τετελεσμένος· αὐτίκα γοῦν κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν ἑβραίων φωνὴν τὸ ὄνομα τὸ εὐὰ δασυνόμενον ἑρμηνεύεται, ὄφις θήλεια. *Hædinarum carnium distributionem celebrant, coronati serpentibus, ululantes Evam illam, per quam error cum morte subsecutus est, & insigne orgiorum Bacchicorum est serpens consecratus. Igitur juxta accuratam Hebraicæ vocis significationem, nomen Eva, si aspiretur, exponitur, Serpens femina*. Ex hujus vocis ambiguitate Lerneam Hydram contudisse dictus est Hercules a fabularum artificibus, & exitialem anguem ad Sagarim flumen extinxisse, unde Ophiuchi nomine, & figura inter sidera donatus est; dictus & Draconem Hesperidum mala servantem interfecisse, unde & Engonasin, sive Ingeniculi nomen, & formam habuisse ex Eratosthene Hyginus (e) observavit. Ex Eurysthei arbitrio pendebat Hercules, & ad ejus nutum prœliabatur; quod & ipsius amore captum egisse volunt quidam: ita & ex præscripto Mosis Josue hostes adoriebatur, & labores suos exantlabat. Prometheum ad Caucasi rupes expansis manibus religatum liberasse fingitur Hercules, quo figmento expressum suspicor Mosem, in vertice collis lapidi insidentem, & manus passas in sublime tollentem, quoad Josue parta ab Amalecitis victoria hoc ipsum labore levaret. Narratur Hercules Acheloum fracto cornu domuisse, eique post victoriam cornu reddidisse; quod ita interpretantur Mythologi, intumescentem unum e fluvii alveis, & iter morantem, per colliquias & incilia alio derivasse, & post transitum in pristinum alveum reduxisse. Dicitur quoque apud Pausaniam (f) per Pheneatarum agrum excavasse alveum Olbio fluvio, quem Aroanium Arcadum alii vocant. Tempe quoq; & insalubres Stymphali paludes fertur exsiccasse, apertis montibus aquarum cursum retinentibus. Quibus illud Dei beneficium exprimitur, cum arefecit Jordanem, Josua Israëliticum exercitum transmittente, & pristinis deinde sedibus restituit. Mala Hesperidum ab Hercule detracta, & Geryonis abactos boves Mythici Scriptores commenti sunt; an quod, ut Madianitarum Moses (g), sic & Chananæorum Josue boves abegit & μῆλα, quæ vox & oves, & mala significat? Busiris, Augias, Sarpedon, Albion, Bergion, Dercynus, Eryx, Antæus, Eurypylus, Eurytus, Cteatus, Neptuni filii; Polygonus, & Telegonus, Neptuni nepotes, ab Hercule edomiti sunt: a Josua Chananæi & Phœnices, gens navigationibus & maritimis commerciis nobilitata. Tricorporem Geryonem dicitur Hercules cecidisse, propter enormem Gigantum quos debellavit Josue staturam, solita hominum proceritate longe majorem: quam ob caussam verisimilius est πολυσώματος (*multa corpora habentes*) Gigantes fuisse creditos, quam propter gestorum multitudinem, ut Diodorus (h) existimavit. Crediti & adversus Jovem, & Osiridem, & Herculem bella gessisse; quod monstrosi illi Enacim

(a) Inscr. p. 45. & 134. (b) In Il. α. (c) Eliac. I. (d) Cap. 2. (e) Poët. Astr. Lib. II. & III. (f) Arc. (g) Num. XXXI. 1. & seq. (h) Lib. I.

Idolis dediti, veri Dei cultum respuerint, & adversus ejus ministrum Mosem, quem Osiridem ab Ægyptiis fuisse appellatum diximus, & Mosis ministrum Josuam, & Deo consecratam gentem infeliciter bello contenderint. *Gigantes*, inquit Macrobius (*a*), *quid aliud fuisse credendum est, quam hominum quamdam impiam gentem Deos negantem, & ideo æstimatum Deos pellere de cœlesti sede voluisse? Horum pedes in draconum volumina desinebant, quod significat nihil eos rectum, nihil superum cogitasse, totius vitæ eorum gressu, atque processu in inferna mergente*. Terrore perculsi finguntur Gigantes illi: sic Rahab meretrix Hierichuntina de popularibus suis ad exploratores a Josua missos: *Irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ* (*b*): sic ipsi exploratores de iisdem (*c*): *Tradidit Dominus omnem terram hanc in manus nostras; & timore prostrati sunt omnes habitatores ejus*: sic ipse deinde Scriptor Libri (*d*): *Postquam ergo audierunt omnes reges Amorrhæorum, qui habitabant trans Jordanem ad occidentalem plagam, & cuncti Reges Chanaan, qui propinqua possidebant magni maris loca, quod siccasset Dominus fluenta Jordanis coram filiis Israël donec transirent, dissolutum est cor eorum, & non remansit in eis spiritus, timentium introitum filiorum Israël*. Terrorem hunc Gigantibus fabularum conditores ferunt injectum a Pane, quem probavimus esse Mosem, expeditionis hujus, secundum Deum, & belli auctorem. Post debellatos Gigantes duodecim Diis aras Hercules erexit: post interfectos Og & Sehon, & transmissum Jordanem, duodecim lapides a viris duodecim, e duodecim tribubus sigillatim electis, in castris constitui jussit Josue ad perpetuam rei memoriam, & totidem in medio Jordanis alveo. Quæ exempla secutus est Alexander, extructis in India aris duodecim, victoriarum monumentum, antequam reditum pararet. Herculem Indicum cognominatum fuisse Belum perhibet Cicero (*e*); hoc est *bangal*, quam dictionem *Dominum* significare pervulgatum est: quippe Chananææ terræ dominatum Josue obtinuit. Mercurio clavam post cæsos Gigantes Herculem consecrasse tradunt, quod Mosis auspiciis Josue reges Og & Sehon deleverit. Hanc clavam ad Trœzenem, prope statuam Mercurii Polygii, qui Moses est, actis radicibus & ramis repullulasse, & ex oleastro cæsam, cum fuisset in oleastrum e vasisse vetus sermo est, a Pausania relatus in Corinthiacis; cujus origo latet in Aaronis virga, quæ a Mose in sacro Tabernaculo deposita refloruit, & amygdalas trusit. Josuæ autem a Græcis Hebraicarum rerum non valde peritis attributum est, quod Aaroni debebatur. Ad Trœzenem quoque fons est, quem ab Hercule repertum fuisse dicunt; sed & sitienti flumen e terra erupisse fingunt: sic in eum transcribentes patratum a Mose prodigium: cum siccis Hebræis eductas e rupe aquas propinavit. Finium custodiam Herculi adscribit Leonides in Anthologia (*f*), atque item Mercurio; quemadmodum & Silvano Horatius, aliique; Mosi videlicet & Josuæ, quod illius præceptis, hujus ductu & armis Hebræi Chananææ terræ a se subactæ adversus circumstantes hostes fortiter tutati sint.

XIV. Quærat aliquis, quemnam hic Herculem significatum velim, Phœnicium, Creticum, an Thebanum. Pervulgata quippe hæc est doctorum hominum sententia, plures fuisse Hercules, & gesta omnium a Græcis fuisse in unum Thebanum collata; seu potius fortibus quibusque viris Herculis nomen fuisse impositum. Tres statuit Diodorus (*g*), Ægyptium, Creticum, & Thebanum: tres Arrianus in libris (*h*) de expeditione Alexandri, Ægyptum, Tyrium, & Græcum; quibus Indicum præterea addit in Indicis ex Megasthene. Herculem alii antiquissimum arbitrantur Phœnicium, secundum Ægyptium, postremum ac recentiorem Thebanum. Quidam Ægyptios duos agnoscunt; Herodotus (*i*) duos Græcos, Deum alterum, alterum Heroem; Cicero (*k*) sex; duodecim alii; quidam etiam longe plures. Ego omnino unicum, eumque Josuam fuisse statuo; quæ enim tribuuntur aliis, ad Josuam omnia commode referri posse video. Nam primum fabulosam esse omnem Herculis historiam Erathostenes (*l*), aliique censuere. Antiquissimus præterea habetur ille Phœnix, qui Melicarthus dicitur a Phylone Byblio, ut est apud Eusebium (*m*): hoc est *melecb*

(*a*) Sat. Lib.I.cap.20. (*b*) Jos.II.9. (*c*) Ibid.24. (*d*) Idem V.1. (*e*) Lib.III. de natura Deor. (*f*) Lib.I. cap.18. *XIV. Unicus fuit Hercules*. (*g*) Lib.III. (*h*) II, & IV. (*i*) Lib.II. (*k*) De natura Deorum Lib.III. (*l*) Apud Strab.Lib.I.5. (*m*) Præp.Ev. Lib.I.

lecb queretb, ***Rex urbis***: θεὸς πολιοῦχος, (*Deus urbis custos*) ut jam observarunt alii. Amathusii μάλικα (*a*), hoc est *Regem*, simplicius appellabant; quod Israëlitis jure regio Josue præfuerit. Ex hoc Melicartho Phœnicum, nomen habuit Græcorum Melicerta, qui & Paiæmon, quem & Herculem esse testatur Hesychius (*b*). Phœnix idem Hercules, Desanaus, sive Diodas dictus est. Atqui hunc ipsum Mosis ætati æqualem faciunt ratiocinationes Eusebianæ, proindeque & Josuæ. Quoniam autem a Josua, quem Herculem habendum esse ostendimus, circa hæc tempora patria sua exterminati Phœnices, partim in Africam profugerunt, ut ostendit vetus inscriptio literis Phœniciis exarata in Numidia Tingitana, quam refert Procopius in Vandalicis (*c*): ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ φυγόντες ἀπὸ προσώπου Ἰησοῦ τοῦ λῃστοῦ υἱοῦ ναυῆ. *Nos sumus, qui fugimus a facie Jesu latronis, filii Nave*; partim in Bithyniam & Thraciam, & vicina Thraciæ loca Phœnice duce; partim & in Bœotiam ac Illyricum præeunte Cadmo, quem & centum præterea urbes in Africa condidisse Nonnus (*d*) asseverat; hinc factum ut fama ejus per varias gentes sparsa, horum animos terrore, illorum admiratione compleverit; ac ab aliis, puta Phœnicibus, λῃστής, *latro*; Deus ab aliis, puta Ægyptiis & Græcis, habitus sit, quemadmodum & Mosi contigisse supra notavimus. Ac non Josue quidem solum, sed & reliqui Israëlitæ latrones ab exteris gentibus appellati sunt, ut habet R. Selomoh Jarchi (*e*); sive propter expilatos furto Ægyptios, sive propter dejectos sedibus suis Chananæos. Cum ergo Josuæ virtutem in Græcia prædicasset expertus Cadmus, Cadmo oriundum & Thebis natum finxerunt Græci, quem ex Cadmi Thebarum conditoris verbis cognoverant. Quocirca cultum ejus Cadmum in Græciam intulisse traditum est a Pausania (*f*). Similiter qui Africanis ex profugorum Phœnicum sermonibus primum innotuerat, ab iisdem Africanis ad suas appulisse oras confictus est, & Antæam circa Tingi regnantem domuisse. Atque ea commenta posterior ætas, vel propter veri ignorationem, vel propter innatam hominibus fingendi libidinem, tanto fabularum incremento amplificavit, ut Herculem in multos, Phœnicium, Ægyptium, Indicum, Creticum & Thebanum sejunxerit; & quidquid demum fortiter gestum undeunde acceperat, ad Herculem quisq; suum referret; sed Græci præcipue, gens mendax & fabulis ferendis nata. Cum ait ergo Herodotus (*g*) se Tyri accepisse, Herculis templum, quod illic extat, simul cum ipsa urbe fuisse conditum; Tyrum intellige Alexandri obsidione nobilitatam, quæ Trojano excidio non multo vetustior fuit, Josua vero longe recentior, non vero Palætyrum, cujus fit in ipso Josuæ libro mentio. Opinionem nostram plurimum juvat Pausanias (*b*), cum narrat Herculem Idæum, sive Creticum, Tyrii templum habuisse, ac Bœotis ignotum non fuisse. Unde facilis existimatio est, Tyrium Herculem, Creticum, & Thebanum unum esse. Thasii quoque Herculis templum Tyri fuisse docet Herodotus (*i*); Pausanias (*k*) vero Thasios Herculem eumdem coluisse, ac Tyrios. Magnificum illud Gaditanum templum Herculi Tyrio Phœnices condidisse & res ipsa clamat & docent Appianus (*l*), & Arrianus (*m*). At idem Ægyptio Herculi fuisse extructum scribunt Philostratus (*n*), & Pomponius Mela (*o*). Ægyptium Herculem patria lingua Chona dictum venisse in Italiam, & nomen Chonibus dedisse legitur apud Phavorinum in Lexico (*p*). Is, si quid conjectura valeo, idem est ac Hercules Tyrius, sive Chananæus. Nam Stephanus (*q*) Phœnicem perhibet appellatam fuisse χνᾶ, & Phœnices χνᾶες; & Sanchoniathonis interpres Philo Byblius (*r*) Chna primum Phœnicem cognominatum esse scribit. Chna autem manifesto est *chanongan*, *Chanaan*. Itaq; Herculem Chona, qui Ægyptius dicitur, liquet eumdem esse, ac Herculem Chnaum, sive Chananæum.

XV. Jam vero munita nobis est via ad enodationem perdifficilis, & vexatissimæ quæstionis, quæ oritur ex priore Machabaico, in quo Spartæ rex Arius Oniæ summo Judæorum Sacerdoti scribit, ex libro quodam didicisse se Judæorum fratres esse Spartanos, & utrosque Abrahami esse nepotes. Quamquam probabili conjectura supra ita explanata

(*a*) Hesych. in μάλικα. (*b*) In παλαίμων. (*c*) Lib. II. cap. 10. (*d*) In Dion. Lib. XIII. (*e*) In Gen. cap. r. (*f*) Eliac. Lib. I. (*g*) Lib. II. cap. 44. (*b*) Bœot. (*i*) Lib. cit. cap. 44. (*k*) Eliac. I. (*l*) Iberic. (*m*) Exped. Alex. Lib. II. (*n*) Vit. Apoll. Lib. II. cap. 14. (*o*) Lib. III. cap. 6. (*p*) In χῶνες. (*q*) In χνᾶ. (*r*) Apud Eus. Præp. Ev. Lib. I. *XV. Explicatur denuo 1. Mach. XII. 21. in quo agitur de Judæorum & Spartanorum consanguinitate.*

nata est hæc quæstio, ut expositio nostra nemini non possit sufficere; aliam nihilominus simpliciorem, & veri etiam, ne quid dissimulem, mea sententia aliquanto propiorem hic proponam: Lectori per me, utram volet, persequi fas esto. Constat Lacedæmoniorum reges, ac proinde Arium hunc, ad Herculem genus suum retulisse: quemadmodum fabulosa fere sunt initia vetustarum ac nobilium familiarum, & olim in Græcia generosus quisque ac natalibus clarus Deum aliquem stirpis suæ auctorem jactare solebat. Herculem autem quemdam Tyrium, nec non & Ægyptium Herculem pervulgata hominum fama celebrari ignorare non potuit Arius, re tot indiciis expressa. Hos, ipsumque adeo Thebanum, non multos ac diversos, sed unum & eumdem fuisse hominem, eumque Judæum, ex libri alicujus lectione, & ex rei veritate certior Arius fieri potuit; atque ita se Judæis, ipsoque Abrahamo oriundum, ac Judæorum fratrem reputare. Dices scripsisse Arium Spartanos, & Judæos fratres esse, atque eo non Lacedæmonios solum reges, sed totam gentem significari. Respondeo numerosam fuisse & amplam regiam Heraclidarum familiam; teste Plutarcho (a), cujus verba hæc sunt; τῶν ἀναμιχθέντων Δωριεῦσιν ἡρακλειδῶν, καὶ κατελθόντων εἰς πελοπόννησον, πολὺ μὲν ἐν σπάρτῃ καὶ λαμπρὸν ἤνθησε γένος. *Ex Heraclidis, qui Doriensibus permisti sunt, & in Peloponnesum redierunt, ampla Spartæ & clara gens floruit:* in eaque, utpote præcipua ac nobilissima Spartanæ gentis parte, totam gentem potuisse comprehendi; præsertim cum orti essent ex ea Reges ipsi; totius autem Reipublicæ personam Rex sustineat: *Est* enim, inquit Cicero (b), *proprium munus magistratus, intelligere se gerere personam civitatis.* Alia præterea conjectura nodum hunc solvere promtum esset, si fidem aliquam possemus iis adiungere, quæ de Lacedæmonis origine ab Honorio Augustodunensi & Alberto Stadensi tradita sunt. Scribit ille libro tertio de imagine mundi, & hic in Chronico, tempore Mosis Lacedæmonem a Cecrope fuisse conditam. Cum autem Cecropem esse Mosem supra demonstraverim, dicerem Arium ea re deprehensa, Mosem urbis suæ conditorem, gentisque auctorem credidisse, atque hinc esse ratum unam eamdemq; fuisse Spartanorum ac Judæorum originem. Verum Honorii illius, & Alberti auctoritati parum tribuo, mihique Spartam cum Athenis a Cecrope conditis videtur confundere.

DE LIBRO JUDICUM.

I. *Disputatur de Auctore libri Judicum. Variæ opiniones proponuntur.* II *Samueli adscribitur, ejusque probatur γνησιότης, & antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum.* VI. *Ex Judicum libro aliquot manarunt Græcorum, aliarumque gentium fabulæ ac ritus.*

I. Libri Judicum magis etiam quam superioris Auctor ignoratur. Eum esse librum Bellorum Dei in libro Numerorum laudatum censuit Aben Ezra. Visum est quibusdam Judices ipsos sua in libro hoc gesta consignasse. Samueli adscribunt Isidorus (c), & Thalmudici Scriptores capite primo Babæ bathræ, & R. Moses Kimchi Davidis frater, & Abrabaniel; alii Ezechiæ; Esdræ nonnulli. Auctor Synopseos de vita & morte Prophetarum, quæ Dorotheo tribuitur, scriptum fuisse ait in Tabernaculo, perinde ut librum Ruth, a Scribis nempe sacris.

II. Utcunque est, vetustissimum esse Librum hæc arguunt, quæ in sexagesimo septimo Psalmo (d) legimus: *Deus cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est; etenim cæli distillaverunt a facie Dei Sinai, & facie Dei Israël.* Delibata illa manifesto sunt ex his libri Judicum verbis (e): *Domine, cum exires de Seir, & transires per regiones Edom, terra mota est, cœlique ac nubes distillaverunt aquis.* Hæc deinde subnexa sunt: *Montes fluxerunt a facie Domini, & Sinai a facie Domini Dei Israël.* Hinc ista Psaltes expressit (f): *Montes sicut cera fluxerunt a facie Domini, a facie Domini omnis terra.* Ex ejusdem quoq; Libri capite decimo tertio (g) sumtum esse constat, quod per Prophetas dictum esse pronuntiat Matthæus (h): *Quoniam*

(a) In Lysandr. (b) Offic. Lib. I. *I. Disputatur de Auctore libri Judicum. Variæ opiniones proponuntur.* (c) Orig. Lib. VI. cap. 2. *II. Samueli adscribitur, ejusque probatur γνησιότης, & antiquitas.* (d) 8. 9. (e) V. 4. (f) Psal. XCVI. 5. (g) 5. (h) II. 23.

niam Nazaræus vocabitur. Scriptum præterea habetur in libro Judicum (*a*): *Et ecce una mulier fragmen molæ desuper jaciens, illisit capiti Abimelech, & confregit cerebrum ejus*. Inde provenisse suspiceris illa libri secundi Samuelis (*b*): *Quis percussit Abimelech filium Jerobaal? nonne mulier misit super eum fragmen molæ de muro, & interfecit eum in Thebes?* Ex iis porro quæ propositæ sunt a me sententiis ad eam potissimum animus meus inclinat, quæ Samuelem libri auctorem esse decernit. A Judicibus enim ipsis scriptum fuisse verisimile non est, nam unius videtur texturæ opus; nec credi potest ea de se posteris tradere voluisse Abimelechum, vel potuisse Samsonem, quæ illic leguntur. Facilius assentiemur Dorotheo, qui factum id statuit a Scribis sacris, modo gestarum rerum commentarios tantum ab iis scriptos, ipsorum vero commentariorum lectione instructum Samuelem, librum hunc composuisse fateatur; cum unius, ut dixi, texturæ, ejusdem textoris opus esse appareat: id quod vel ex uno capite secundo cognoscitur, quod velut totius Libri summarium continetur. Neque vero probabile est Samuelem, cum Hebraicam Rempublicam Dei nutu & consilio restituendam suscepisset, præteritarum rerum, quarum auctorem Deum agnoscebat, memoriam ita neglexisse, ut Judicum historiam oblivione extingui & obsolescere pateretur; sed potius, pro injuncti sibi a Deo muneris ratione, ex Scribarum commentariis collectam concinnasse credendum est. Quamquam arbitrium quæstionis hujus unicuique permitto, dummodo concedatur genuinum esse Librum, quippe qui sit incerti Auctoris & temporis, qualis esse vulgo dicitur.

III. Neque me movent, quæ ad Libri hujus dignitatem labefactandam solent objici. Post captivitatem decem tribuum scriptum esse colligunt quidam ex his verbis capitis decimi octavi (*c*): *Posuerunt sibi sculptile, & Jonathan filium Gersan filii Moysi, ac filios ejus Sacerdotes in Tribu Dan, usque ad diem captivitatis suæ. Mansitque apud eos idolum Michæ omni tempore, quo fuit domus Dei in Silo. In diebus illis non erat Rex in Israël.* Quæ postrema verba sæpe hoc libro iterata reperias. Ergo, inquiunt, jam creati erant Reges Israëlitarum, & decem tribus captivas abduxerat Salmanasar, cum hæc scriberentur. Frustra: nam Michæ idolum tum periit, cum de Silo ablata est Arca, ut in prælium adversus Philistæos produceretur: quemadmodum aperte significat istud comma. Sublato autem idolo quorsum idoli Sacerdos? Sublatus autem est, & Sacerdos una cum idolo, & belli jure captus una cum magna Israëlitarum multitudine: sic enim habet Psalmus septuagesimus septimus (*d*): *Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, ubi habitavit in hominibus: & tradidit in captivitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici.* Deinde cum ait Auctor libri Judicum: *In diebus illis non erat rex in Israël*, liquido indicat captivitatem hanc contigisse antequam Israëlitis Reges Deus præfecisset. Hæc enim verba ad præcedentia pertinere cum Septuaginta Senibus & Vulgato Interprete existimamus. Atqui & infelix illud prælium, & Regum creatio, evenerunt Samuelis temporibus, & a Samuele scribi potuerunt.

IV. Alterum argumentum est Theodoreti (*e*), qui recentem Libri hujus confectionem esse opinatur, quod mentio in eo fiat Jerusalem, cui nomen id inditum putat posteriori ævo. Eodem telo peti poterat & libri Josuæ dignitas, in quo urbem hanc nomine eodem sæpe affectam reperies. Certum est hanc ipsam esse civitatem, quæ prius nominabatur Salem, & in qua Melchisedeci regia fuit. Nam Psaltes ait juxta Hebraicum exemplar (*f*): *Et factus est bescalem, in Salem locus ejus, & habitatio ejus in Sion.* Proxima utique Vallis regia; hæc decimo quarto Geneseos (*g*), illa decimo octavo capite secundi Samuelis (*h*) memorata. Sita utraq; est in via quæ a convalle Mambre, in qua habitabat Abraham, recta Hobam ducit, ad quam usque idem Reges quinque persecutus est. Certum quoque est factam dictionem Jerusalem ex vocibus *jerab*, & *Salem*; sumto priore hoc vocabulo ex nomine quod Moriiæ monti, qui in eodem loco situs erat, fecit Abraham, cum dixisset: *jehova jerab*; *Dominus videbit* (*i*). Quandonam vero hæ duæ dictiones in unam conflatæ sint, ac Jerusalem primum dici cœpta sit

(*a*) IX. 53. (*b*) XI. 21. *III. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* (*c*) Jud. 30 31. (*d*) 60. 61. *IV. Secundum argumentum.* (*e*) Interr. II. in Jud. (*f*) Psalm. LXXV. 3. (*g*) 17. (*h*) 18. (*i*) Gen. XXII. 14.

fit hæc civitas, obscurum est & incertum. Ego quidem probabiliter dici posse censeo, Israëlitas, ipsumque Josuam, postquam vicina loca insederunt, memores Abrahamici dicti, & impositi loco nominis; novum nomen urbi finxisse ex veteri hoc *Salem*, quod a Jebusæis finitimisque gentibus habebat, & altero *jehova jerah*, quod ab Abrahamo habuerat. His autem recentior fuit libri Josuæ, & libri Judicum lucubratio: unde irritum est, quod inde telum cuditur.

V. Perstringenda interim Disputatoris Theologo-Politici levitas, qui cum capite Tractatus sui octavo hæc scripsisset: *Librum Judicum neminem sanæ mentis sibi persuadere credo ab ipsis judicibus esse scriptum: epilogus enim totius historiæ, qui habetur cap.II. clare ostendit eum totum ab uno solo Historico scriptum fuisse*: capite tamen sequenti variorum Historicorum fragmentis consutum esse affirmat: *Quis enim*, inquit, *non videt in cap.II. Judicum ex vers.6. novum Historicum afferri (qui res a Josue gestas etiam scripserat) ejusque verba similiter describi? Nam postquam Historicus noster in ultimo capite Josuæ narravit, quod ipse mortem obierit, quodque sepultus fuerit, & in primo hujus Libri narrare ea promiserit, quæ post ejusdem mortem contigerunt; qua ratione, si filum suæ historiæ sequi volebat, potuisset annectere superioribus, quæ hic de ipso Josue narrare incipit*. Ergo in eodem capite caussam reperit homo perspicax, cur ab uno Historico, & a pluribus scriptum hunc Librum opinaretur: quod ejus acumine dignum est. Attendisset primo capite gentes recenseri, quæ inter Israëlitas manserunt incolumes, & sedibus suis moveri non potuerunt; capite vero sequenti caussas afferri, quamobrem eas Deus adversus populi sui vim tutatus sit, peccata nempe post excessum Josuæ, & sub Judicum imperio ab Israëlitis identidem admissa; quibus comprobandis rem arcessi a capite, a rebus nempe quæ κληρουχίαν (*distributionem sorte factam*) Josuæ proxime consecutæ sunt; verba autem illic e calce libri Josuæ repetita (*a*), indicio esse, tum calcem hanc, tum librum Judicum, ab eadem manu esse profecta; atque priora hæc capita duo ad pleniorem sequentium intellectum viam munire.

VI. Sed & fabulis aliquot comminiscendis ansam præbuit iste Liber. Fatalis ille Nisi Megarensium regis capillus, unde regni fortuna pendebat; quo demesso a Scylla amore perdita puella, præsens exitium Niso, & Megaris conflatum est, nonne ad ipsam Samsonis cæsariem expressus est, quæ a Dalila meretrice resecta maximum infortunium Samsoni peperit? Annon indidem prodiit & aureus capillus, Neptuni beneficio Pterelæ nepoti concessus, eo omine atque lege, ut quamdiu irresectus in ejus capite maneret, tamdiu invictus ipse esset: quem cum perfidia, ac scelere filiæ Comæthus, Amphitryonis hostis sui amore captæ, amisisset, regno ab ea, vitaque privatus est; ut habetur in Isacii Tzetzæ Scholiis ad Lycophronem. Cæsum ab eo Tamnatam eunte leonem leo Nemæus ab Hercule interfectus refert; Dalilam, Omphale; columnas duas Gazææ domus, Columnæ Gaditanæ, quæ Herculi meta itinerum fuerunt, ut illæ Samsoni vitæ terminus. Uterque demum interitu voluntario periit. Atque ita Josuæ, & Samsonis gesta uni Herculi fabularum auctores accommodarunt, uti sæpe ab illis fieri solere observatum est. Ad Samsonis obitum confictus videtur celebris casus Cleomedis Astypilæi, qui concussa domus columna, in qua plures pueri inerant, universos ruina oppressit. Jephthe sacrificans filiam Deo, adumbratur Agamemnone Dianæ immolante Iphigeniam, quam a patre Jephthe sic dictam, quasi Jephthe genitam non absurde viri docti conjecerunt: adumbratur & Idomeneo, qui tempestatibus jactatus cum Neptuno sacrificaturum se pollicitus esset quidquid sibi primum ad litus appellenti obvium foret, navi egressus incidit in filium, quem & ex voto mactare coactus est. Samgar sexcentos Philistæos interficiens *bemalmad babaquar*, *stimulo bovis*, Lycurgo exprimitur Bacchas βουπλῆγι (*stimulo bubulo*) in Syria insectante, qualis ab Homero(*b*), & Nonno (*c*) pingitur. Lunularum gestandarum mos, quem Gedeonis temporibus usurpabant Madianitarum Reges, ut ex libri Judicum octavo capite (*d*) discimus, priscum indicat ritum, longe, lateque diditum; & apud Phœnices quidem, Astartes cultores, quæ Luna est, quemadmodum jam monui; & uti verisimile est, cultus hujus

V. Tertium argumentum. (*a*) XXIV.28. & seq. *VI. Ex Judicum libro aliquot manarunt Græcorum, aliarumque gentium fabulæ ac ritus.* (*b*) Iliad.Ζ. (*c*) Dion.XX. (*d*) 21.26.

Digitized by Google

hujus auctores: apud Brachmanes quoque, qui etiam nunc Esuvare caput Lunula insignire solent. Eodem uti ornamento consueverunt Arabes, gens Lunæ cultui a vetustissimis temporibus dedita, & ab Arabibus ad Turcas propagata est hæc religio. Madianitas dixi Lunulas gestasse; nam quod reddit Vulgatus Interpres hoc loco quem dixi: *bullas*, & *ornamenta*, Hebraice dicitur *scaronim*, quod *Lunulas* sonat. Septuaginta reddunt μηνίσκους (*Lunulas*). Historia Serapidis illius, qui postquam Ptolemæo Lagi apparuit, visus est in cœlum igne plurimo attolli, petita existimari potest ex historia Angeli, qui Manuæ Samsonis patri apparuit, & deinde cum ascenderet flamma ex altaribus in cœlum, Angelus Domini in flamma simul ascendit. Hierombalum sive Gedeonem Sanchoniathonis æqualem fuisse diximus supra: Sanchoniathonem autem Trojanum bellum multis præcessisse annis, & ad Mosis ævum proxime accessisse constat ex certissimis Phœnicum Annalibus. Denique Hierombali illius, sive Gedeonis, ipsiusque filii Abimelechi meminerunt libri Samuelis (*a*). Hæc eo refero, ut tum libri hujus, tum & rerum de quibus Libro hoc agitur, vetustas appareat; ne qua possit de ea oriri dubitatio, si mysterii alicujus Novi Testamenti adumbrationem huic inesse Voluminis quispiam pertendat.

DE LIBRO RUTH.

LIBRUM Ruth (*b*) partem esse, & velut appendicem Libri Judicum, Hebræorum sententia est. Sic Origenes apud Eusebium (*c*) Κριταί, Ῥοὺθ παρ' αὐτοῖς ἐν ἑνί. Σωφετίμ. *Judices, Ruth, apud ipsos* (Hebræos) *uno libro continentur. Sophetim.* Hieronymus in Prologo Galeato: *Subtexunt* (Hebræi) *Judicum Librum, & in eundem compingunt Ruth*. Prætereo alios, Hilarium, Epiphanium, Johannem Damascenum. Rationem subjicit Hieronymus, *Quia in diebus Judicum facta ejus narratur historia.* Vero; nam & id indicat Libri initium. Cum igitur Augustinus (*d*), aliique ipsum affectati, dixerunt Librum Judicum exordium esse Librorum Samuelis, sic intelligito, historiam hoc Libro expositam, cum iis quæ continent Samuelis libri sponte sua connexam esse; nam historia Ruth velut aditus quidam est ad historiam Davidis, cum Liber ipse libri Judicum sit portio. Quod cum ita sit, par esse debuit uti re ipsa est, de libri utriusque Judicum, & Ruth Auctore fluctuatio Interpretum, & ad eosdem ab iis Scriptores referri; ad Esdram videlicet a plerisque, ad Ezechiam a quibusdam, ad Scribas Tabernaculi a Dorotheo (*e*), ad Samuelem a Thalmudistis (*f*), Isaaco Abrabaniele, compluribusque aliis, ad quos libenter accedimus. De ætate item utriusque paria sentiamus; constetque saltem genuinum esse juxta nostra Principia, cum ignorabilis sit Auctoris, & temporis, uti vulgo esse fertur.

DE LIBRIS SAMUELIS.

I. *Disputatur de Auctore librorum Samuelis Variæ opiniones proponuntur.* II. *Partim Samueli, partim Nathani, & Gado Prophetis describuntur.* III. *Probatur eorum* γνησιότης, *& antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum.* VI. *Tertium argumentum.* VII. *Quartum argumentum.* VIII. *Quintum argumentum.* IX. *Sextum argumentum.* X. *Ex Libris Samuelis quidam manarunt Græcorum ritus, & fabulæ.*

I. LIBRORUM quoque Samuelis dubia est ætas, & controversus Auctor. Quidam post Samuelis tempora lucubrationem eorum rejiciunt, propter hanc clausulam capitis noni Libri prioris (*g*): *Olim in Israël sic loquebatur unusquisque vadens consulere Deum: Venite, & eamus ad Videntem. Qui enim Propheta dicitur hodie, vocabatur olim Videns.* Scribit Grotius (*h*) Hebræorum eruditissimis auctorem credi Jeremiam Prophetam Librorum quatuor Regum: caussam affert ipse non satis probabilem, similitudinem sermonis, quæ vix apparet. At Libros duntaxat Regum tertium, & quartum Jeremiæ adscribunt Thalmudistæ in Baba bathræ primo capite. Hos ac primum præterea & secundum eidem acceptos refert Abrabaniel.

II. Li-

(*a*) XII. 11. & II. 11. 21. (*b*) *Liber Ruth, pars & velut appendix libri Judicum.* (*c*) Hist. Lib. VI. cap. 25. (*d*) Lib. II. de doctr. Christ. cap. 8. (*e*) Syn. de vit. & mort. Prophet. (*f*) In Baba batra, cap. 1. *I. Disputatur de Auctore librorum Samuelis. Varia opiniones proponuntur.* (*g*) 9. (*h*) Præf. in Lib. Sam.

II. Librorum vero Samuelis viginti quatuor priora capita a Samuele ipso fuisse adscripta; reliqua, quibus res post Samuelis obitum gestæ narrantur, a Nathane, & Gado Prophetis, sentiunt iidem Thalmudistæ (a); sic & R. Moses Kimchi; sic Isidorus (b); nisi quod posteriora ad calcem usque operis a Davide vult fuisse scripta: quo argumento, nullus scio. Mihi quidem Hebræorum sententia reliquis videtur anteferenda, utpote quæ his nitatur verbis Paralipomenon (c): *Gesta autem David regis priora, & novissima, scripta sunt in libro Samuelis Videntis; & in libro Nathan Prophetæ, atque in volumine Gad Videntis*. Nec dissentit a nobis Theodoretus, cum ait singulos Prophetas suorum temporum historias scribere consuesse, atque ex his scriptis libros Regum multo post tempore fuisse contextos: quatuor enim Libros Regum intelligit; nos vero de duobus prioribus agimus, qui Samuelis dicuntur ab Hebræis. Hos autem satis aperte significat sic fuisse vocatos, quod a Samuele scripti essent; ex priori videlicet parte: Προφητῶν ἕκαςος, inquit, εἰώθει συγγράφειν ὅσα συνέβαινε γίνεσθαι κατὰ τὸ οἰκεῖον καιρόν· αὐτίκα γοῦν καὶ ἡ πρώτη τῶν βασιλειῶν, καὶ παρ' ἑβραίοις, καὶ παρὰ σύροις, προφητεία σαμουὴλ ὀνομάζεται. *Unusquisque Prophetarum scribere consueverat quæcunque suis temporibus contingebant. Sic igitur primus liber Regnorum, & apud Hebræos, & apud Syros Prophetia Samuelis nominatur*. Atque eadem est Diodori Tarsensis sententia.

III. Sic & librorum Samuelis γνησιότητι, & antiquitati perhibent testimonium quæ eum ætates consecutæ sunt. Unde enim petitum dicas istud, quod habet liber Sapientiæ (d): *Tu enim es, Domine, qui vitæ & mortis habes potestatem, & deducis ad portas mortis, & reducis*: cujus germanum & illud est e libro Tobiæ (e): *Quoniam tu flagellas, & salvas; deducis ad inferos, & reducis*: nempe e secundo capite libri primi Samuelis (f): *Dominus mortificat, & vivificat: deducit ad inferos, & reducit*. Cum in Psalmo centesimo duodecimo (g) hæc legis: *Suscitans a terra inopem, & de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui*: nonne ex eodem primi Samuelis capite (h) ducta agnoscis, in quo legitur: *Suscitat de pulvere egenum, & de stercore elevat pauperem, ut sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat*. Quorsum putas pertinere quod legitur in secundo capite libri tertii Regum (i): *Ejecit ergo Salomon Abiathar, ut non esset Sacerdos Domini, ut impleretur sermo Domini, quem locutus est super domum Heli in Silo*; nimirum ad secundum caput Libri prioris Samuelis (k), quo res illæ prænunciantur. Samuelem insigni hoc Sirachides (l) ornat elogio: *Et ante tempus finis vitæ suæ & seculi, testimonium præbuit in conspectu Domini & Christi, pecunias & usque ad calceamenta ab omni carne non accepit, & non accusavit illum homo*: Davidem vero isto (m): *Cum leonibus lusit, quasi cum agnis; & in ursis similiter fecit, sicut in agnis ovium, in juventute sua. Numquid non occidit Gigantem, & abstulit opprobrium de gente?* Duodecimum libri primi Samuelis caput (n), & decimum septimum (o) consulito, fontes ibi laudum illarum reperies. Scitum hoc, *Melior est obedientia quam victimæ*, in libro Ecclesiastis (p), & apud Oseam (q) usurpatum, ex decimo quinto capite libri primi Samuelis (r) prodiit. Quæ Davidi domum Deo ædificare cogitanti denuntiat Nathan in septimo capite libri secundi Samuelis de filio post ipsum regnaturo, magna eorum pars in Psalmum octogesimum octavum (s) translata est. Non semel declarat Ezechiel (t) nolle Deum ut pereat impius, sed ut ad meliorem se recipiat frugem & vivat, argumento, ut videtur, petito ex verbis Thecuitidis ad Davidem, quæ leguntur in Libro secundo Samuelis (u). Confer denique libros Paralipomenon cum libris Samuelis, ex his illos consarcinatos & consutos esse liquido comperies; non quoad sententias solum, sed & verba ipsa. Nec sacri tantum Scriptores, sed exotici etiam, Eupolemus (x), & Nicolaus Damascenus (y), suffragio suo nos adjuvant; ea enim de Samuele, Saule, & Davide in Historiis suis retulerunt, quæ ex libris Samuelis subiecta fuisse

II. Partim Samueli, partim Nathani & Gado Prophetis adscribuntur. (a) In Bab.bathr.cap.1. (b) Orat.Lib.VI. c.2. (c) XXIX.29. *III. Probatur eorum γνησιότης, & antiquitas.* (d) XXIII.13. (e) VI.2. (f) 6. (g) 7.8. (h) 8. (i) 27. (k) 31. & seq. (l) Eccl.XLVI.22. (m) Idem XLVII.3. (n) 3. (o) 3.& seqq. (p) IV.17. (q) VI.6. (r) 22. (s) 29. & seqq. (t) XVIII.32. & XXIII.11. (u) XIV.14. (x) Ap.Eus.Præp.Ev.Lib.IX. (y) Lib.IV. Hist. apud Jos. Antiq. Lib.VII.cap.6.

fuisse minime dubitandum est. Ætas librorum Samuelis ex superioribus abunde cognoscitur: cognoscuntur & eorumdem Auctores; quos si quis tamen incertos esse contendat, fatebitur nihilominus genuinum esse fœtum, ex Principiis a me supra positis, utpote qui incerti Auctoris sit, uti esse putatur.

IV. Clausulam vero hanc quæ e capite nono libri prioris Samuelis (a) objicitur, & a me supra allata est, *Qui enim Propheta dicitur hodie, vocabatur olim Videns;* quamque unam caussæ fuisse arbitror, cur verbis libri Paralipomenon, quæ operis hujus auctorem indicant, detraheretur, interpretationis caussa illuc adjectam, & deinde in ipsum contextum intrusam fuisse clara luce clarius est. Superius enim a me observatum est multa sparsim Libris sacris, lucis vel connexionis rerum caussa adjecisse, sive Esdram qui Canonem Synagogæ auctoritate composuit, sive alios qui Scriptiones sacras diversis temporibus recensuerunt. Hinc orta hæc παρεμβολή (*alienorum verborum interjectio*). Ita visum Diodoro Tarsensi, qui super hoc loco quem tractamus, sic differit; ἐκ τούτων δείκνυται, ὅτι ἅπερ τῶν προφητῶν ἕκαστος τὰ ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν χρόνοις ἔγραψε, ταῦτα δὲ μετὰ ταῦτα συναγαγόντες προσέθηκαν τὸ, ὅτι ἔμπροσθεν βλέποντα τὸν προφήτην ἐκάλουν. *Ex his ostenditur, quod quæcunque singuli Prophetæ suis temporibus conscripserunt, hæc colligentes posteri adjecerunt istud: Quod olim Prophetam appellabant Videntem.* Cum ergo prisci illius Scriptoris suffragio nixus exceptione hac usus sim, non erat cur nos tanquam ejus repertores petulanter carperet, novitius Scriptor, supra jam a me appellatus. Qui interpretationem nostram egregie confutasse se ratus est acuto hoc argumento, quod vox *nivah, Propheta*, quæ Samuelis temporibus in usu non erat, sæpe libro hoc repetita extet. Quasi id voluerit Scriptor sacer, vocabulum hoc Samuelis ætate plane ignotum fuisse. Quod certe minime fuit: nam sæpe in Pentateucho reperitur. Cum ergo & superiori & sequente ævo tritum fuerit, an probabile est plane intercidisse, planeque extinctam fuisse ejus notitiam Samuelis temporibus, tum postmodum renatum fuisse? Minime vero: sed sententia loci hæc est, etiamsi ætate illa pervulgata fuerit vox *nivah, Propheta*, tritiorem tamen fuisse alteram *roheh, Videns.* Quemadmodum in vernaculis linguis observare licet suas esse vocabulorum ætates, quibus vel vigent, vel obsolescunt. Fieri ergo potuit ut dictio *roheh, Videns*, tum floruerit, cum rex creatus est Saul: sequentibus vero annis vox altera, cum hæc Samuel scriberet. Dici quoque probabiliter potest, tum adhibitam esse dictionem *roheh, Videns*, cum Prophetam consulendi caussa adirent, quasi ex vulgari formula, *Venite & eamus ad Videntem.*

V. Non temperavit sibi Philosophus Theologo-Politicus (b), quin eodem argumento Libri hujus antiquitatem oppugnaret: sed & alio præterea usus est, ut eum non unius texturæ opus esse, sed collectitium & ex variis segmentis concinnatum probaret. Nam quod decimo sexto capite prioris libri Samuelis legamus Davidem in aulam Saulis ea de caussa primum fuisse accitum, ut Regem malo spiritu vexatum citharæ cantu oblectaret; capite vero sequenti alia afferatur caussa unde Regi innotuerit, nempe ex conserta cum Goliatho pugna; hæc, utpote contraria, a diversis Scriptoribus profecta, & in unum ab aliquo compacta opinatur. Verum enimvero non recte hæc a Disputatore nostro distincta sunt: primum enim citharæ caussa venit David ad Saulem jam intemperiis agitatum; tum deinde recrudescentia Philistæorum bella alio Saulis animum abstraxerunt, ut jam citharista non egeret. Ergo David a Rege dimissus ad patrem rediit, & deinde a patre ad fratres cum cibariis in castra remissus certamen iniit cum Goliatho, eoque interfecto in comitatum demum & regiorum assectarum numerum a Saule adscriptus est. Ne cui locus hic esset fraudi præcaverat sacer Scriptor: nam postquam Davidem citharæ cantu Saulem hilarasse dixit, tum capite sequenti Philistæorum bellum scribens, cum de Davide iterum esset acturus, *David autem*, inquit (c), *erat filius viri Ephratæi, de quo supra dictum est:* vel, ut habet Hebraicum exemplar, *filius viri Ephratæi hujus, ehoh;* ut suppleat Lector, *quem supra designavi*, Deinde: *Tribus ergo majoribus secutis Saulem, abiit David, & reversus est a Saul, ut pasceret gregem patris sui in Bethlehem.* Eum quidem ad se in castra re-

Ee ver-

IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. (a) 9. *V. Secundum argumentum.* (b) Tractat. Theol. cap. 8. & 9. (c) 1. Sam. XVII. 12. & seq.

versum non agnovit Saul: quid mirum vero, in tanto stipantium numero, quem tum videat cum mentis esset impos, aliter fortasse indutum ac ornatum cum ad Regem iret ipsius oblectandi caussa, quam cum ad fratres in castra.

VI. In capitibus præterea vicesimo quarto, & vicesimo sexto obtrectandi Libri hujus caussam nactus est Theologo-Politicus (*a*): rem quippe eamdem utrobique, sed ex variis itidem Scriptoribus, de re eadem diversa sentientibus collectam opinatur. Quasi ad antiquissimi & sanctissimi Libri dignitatem labefactandam opinationes satis esse possint. Deinde attendat Lector, & mirabitur conjectoris audaciam. Illic latitat David *in locis tutissimis Engaddi* (*b*): hic in colle Hachila (*c*). Illic Saulis speluncam ingressi (*d*) ad requisita naturæ summam chlamydem David præcidit: hic dormientis ejusdem in tentorio hastam & scyphum aufert (*e*). Illic Saulem spelunca egressum David (*f*) blandissime alloquitur: hic Abnerum amarissimis probris incessit (*g*). Diversæ sane res, neque temere foliis conjecturæ ductu confundendæ.

VII. Inter septimum etiam caput, & decimum tertium disconvenire ait (*h*), quod illic talia legantur (*i*): *Et humiliati sunt Philistim, nec appofuerunt ultra ut venirent in terminos Israël. Facta est itaque manus Domini super Philistæos cunctis diebus Samuelis*: hic autem bellicus Philistæorum adversus Israëlem apparatus, vivo etiam tum Samuele, & ingens Hebræorum terror describantur. Hoc loco sane ut alias sæpe, ac fere semper, Scripturæ sacræ verba perperam accepit Argutator iste: nam in his verbis: *Nec appofuerunt ultra*; dictio *ultra*, Hebraice *ngud*, non semper tempus perpetuum, imo ne diuturnum quidem, sed exiguum quandoque significat. Perinde igitur hoc est, ac si dixisset: per aliquod tempus Israëlitidem terram non invaserunt. Quod autem subjungitur, per omnem Samuelis vitam manu Dei oppressos fuisse Philistæos, vere id contigit: quotiescunque enim adversus Israëlitas, superstite adhuc Samuele, arma moverunt, magnis cladibus sunt attriti.

VIII. Eodem loco utitur Hobbesius (*k*), ut libros Samuelis oppugnet; sed & aliis etiam, quorum primus extat capite quinto Libri prioris (*l*): *Propter hanc caussam non calcant Sacerdotes Dagon, & omnes qui ingrediuntur templum ejus super limen Dagon in Azoto, usq; in hodiernum diem*: unde effici putat multis post Samuelem annis scripta hæc fuisse. At meminisse debuerat Hobbesius, quæ de Dagonis simulacro narrantur illic, Samuele etiam tum adolescente contigisse; Librum autem hunc a Samuele jam sene fuisse scriptum, ac proinde intervallum satis grande intercessisse, ut merito usurpara ab eo fuerit clausula hæc: *Usque in hodiernum diem*. Quoniam autem priora tantum viginti quatuor capita Libri prioris adscripsimus Samueli, reliqua Gado, & Nathani, quorum ætas longe post Samuelem excurrit, frustra eamdem locutionem vicesimo septimo capite (*m*), & tricesimo Libri prioris (*n*), & sexto posterioris (*o*) adhibitam objicit Hobbesius: cum præsertim non valde longum requiratur spatium, ut hæc notatio temporis locum habere possit. Quod supra probavi exemplo Matthæi Evangelistæ eamdem usurpantis, cum de rebus tempore non multum dissitis ageret. Nec responsionis hujus veritati officit, quod objicere pergunt nonnulli ex capite hoc vicesimo septimo libri primi Samuelis (*p*): *Facta est Siceleg regum Juda usque in diem hunc*; quod cum scriptum sit temporibus regum Juda, aliis videtur tribuendum esse auctoribus, quam quos assignavimus. Verum cum non diuturnam vitam Salomoni indulserit Deus, ejusque obitum Israëlitarum tribuum divortium sit consecutum, veri non absimile est, ad hæc usque tempora Nathanem, aut Gadum vitam protraxisse.

IX. Futile quoque est, quod colligit Hobbesius ex septimo capite libri primi (*q*), ubi hæc leguntur: *Judicabat quoq; Samuel Israëlem cunctis diebus vitæ suæ*. Nempe vult nonnisi post obitum Samuelis hæc potuisse scribi. At minime hæc ita præcise accipienda sunt, uti ab Hobbesio sunt accepta, quasi significet Scriptor sacer per totum vitæ suæ curriculum Israëlitis Samuelem præfuisse: nam

VI. Tertium argumentum. (*a*) Tract. Theol. c. 9. (*b*) 1. Sam. XXIV. 1. (*c*) Ibid. XXVI. 1. (*d*) Ibid. XXIV. 4. & seqq. (*e*) Ibid. XXVI. 5. & seqq. (*f*) Ibid. XXIV. 9. & seqq. (*g*) Ibid. XXVI. 15. & seqq. *VII. Quartum argumentum.* (*h*) Tract. Theol. cap. 9. (*i*) 1. Sam. VII. 13. *VIII. Quintum argumentum.* (*k*) Leviath. cap. 33. (*l*) 5. (*m*) 6. (*n*) 25. (*o*) 4. (*p*) 6. *IX. Sextum argumentum.* (*q*) 15.

Digitized by Google

sam certum est in pueritia sua jus Israëlitis non dixisse. Ergo commoda adhibenda est interpretatio: nempe ab obitu Heli Sacerdotis, ad id usque tempus, quo hæc scribebat Samuel, judicia ipsum inter Hebræos exercuisse; etiam postquam regnum adeptus est Saul: velut cum Agagum Amalecitarum regem, Saulis jussu servatum, in frustra concidit. Favent huic interpretationi Acta Apostolorum (*a*), in quibus Saulis regno quadraginta anni tribuuntur; conjunctis videlicet in unum annis, quibus & Samuel, & Saul Israëliticam gentem rexerunt. Vel sic comma hoc accipies, eo tempore de quo septimo capite agitur, cum nondum Rex creatus esset Saul, Samuelem jura Hebræis reddidisse tam assidua cura, ut nullam sibi, ad relaxationem animi & requiem, diem vacivam sumeret. Sed & ex eo quod legitur septimo capite libri primi Samuelis (*b*), arcam fœderis per viginti annos Carjath-jarimis consedisse, colligit Abrabaniel (*c*) hæc a Samuele haudquaquam potuisse scribi, cum vivente Samuele per tredecim solum annos illic Arca constiterit; septem vero post ejus obitum annis inde a Davide avecta sit. Non potuerunt hæc venire in alterius mentem quam Judæi, adeo stuporis & inscitiæ plena sunt. Nam si Samuel Israëliticæ reipublicæ curam capessivit, quo tempore Carjath-jarimis Arca locata est, quod eruditi Chronologi censent; cum quadraginta annis Samuel, & Saul rerum summæ præfuerint, ut Acta Apostolorum (*d*) plane indicant; Samuelis vero obitus Saulis mortem biennio præverterit, juxta testimonium Clementis Alexandrini (*e*); hinc efficitur obiisse Samuelem octo & triginta annis, postquam Arca Carjath jarimis constitit. Atqui septem a morte Samuelis inde amotam fuisse statuit Abrabaniel: unde sequitur annis quinque & quadraginta Carjath-jarimis consedisse: quod Scriptoris sacri auctoritati palam refragatur. At multo satius est credere, & eo nos inclinant Codicis sacri verba, eodem anno asportatam Carjath-jarimis fuisse Arcam, & Samuelem ad abjicienda idola hortatum esse Israëlitas, & in Masphath congregasse.

X. Magnum porro vetustatis indicium libris Samuelis positum est in ritibus quibusdam & fabellis, quas inde provenisse manifesta est fides. Solennis illa apud Athenienses Phallorum gestatio in honorem Bacchi, ex oraculi mandato instituta, ad sanandum morbum pudendis illorum a Baccho inflictum, cum ejus sacra a Pegaso Eleutheriensi apud se invecta sprevissent: hæc est historia Azotiorum recocta, qui propter Arcam Dei inhonoratam, & in templum Dagon temere illatam, hæmorrhoidibus afflicti sunt, & tum demum sanati, cum simulacra aurea partium ægrarum in cistella apposuerunt. Narrant Mythici, Trojæ repertam a Græcis arcam Eurypylum reserasse, & post visum Bacchi simulacrum illic reconditum statim ceritum extitisse; quo figmento adumbratur Bethsamitarum infortunium, qui propter visam Domini Arcam maxima clade a Deo affecti sunt. Notat Clemens Alexandrinus (*f*) Græcanicam fabulam de Æaco precibus pluvias eliciente de cœlo, cum squallore & frugum penuria Græcia laboraret, prodiisse ex Arabica historia de Samuele (*g*), ad fidem sibi inter suos conciliandam, imbres & tonitrua ciente, cum sudum esset.

DE LIBRIS REGUM.

I. *Disputatur de Auctore librorum Regum. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Eos videtur Esdras ex vetustiorum Scriptorum commentariis excerpsisse.* III. *Probatur eorum γνησιότης, & antiquitas.* IV. *Fidem etiam his conciliant Ethnici Scriptores.* V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VI. *Secundum argumentum.* VII. *Ex libris Regum quædam manarunt Ethnicorum fabulæ & ritus.*

I. Librorum Regum nihilo notior est Scriptor ac superiorum. Eò tamen variæ recidunt Interpretum sententiæ, ut Esdram nonnulli, Jeremiam plerique, ac Thalmudistæ potissimum, aliique Rabini, composuisse eos, vel aliunde potius excerpsisse statuant. Sciendum est enim, apud Hebræos, aliasque gentes, quarum humanior esset cultus, acta annua & diurna in literas diligentissime fuisse relata. Apud veteres Ægyptios fiebat id a Sacerdotibus; apud recentiores,

(*a*) XIII. 21. (*b*) 1. & seq. (*c*) Præf. in Jos. (*d*) XXIII. 20. 21. (*e*) Strom. 1. *X. Ex libris Samuelis quidam manarunt Græcorum ritus & fabulæ.* (*f*) Strom. 6. (*g*) 1. Reg. XII. 17. 18. *I. Disputatur de Auctore librorum Regum. Variæ opiniones proponuntur.*

Digitized by Google

res, Ptolemæorum ævo, ab ὑπομνηματογράφοις (*scriptoribus commentariorum*), quorum commentarii, Regii dicti, utpote regia auctoritate scripti, Alexandriæ servabantur. Fiebat idem magna cura apud Tyrios; idem apud Babylonios a Chaldæis, sive Philosophis. Fiebat & apud Medos atque Persas, quorum ex membranis regiis fides constabat historiæ. Qui eas describebat, dicebatur γράφων τὰ προσπίπτοντα, *Scriptor eorum quæ eveniebant*: vel ut vertit Interpres libri tertii Esdræ (*a*), *Ab accidentibus*. Factum id & apud Indos opera virorum doctorum, quos Rex ad id jubebat convenire. Nec illum morem apud eos desiisse ferunt. Accuratissime quoque factum apud Sinas, Regis jussu, ab eruditissimis Philosophis, magno propterea in honore habitis. Nec tam utili ac necessario labori defuerunt Græci. Citantur regiæ Ephemerides Alexandri. At Romani ab initio rerum suarum, statim post Romuli obitum annalium condendorum curam delegarunt Pontificibus Maximis, unde Annales maximi dicti. Præter quos Acta etiam diurna Senatus & populi colligi deinde cœpta sunt, & in ærarium deferri: Acta item annua & diurna Imperatorum, quorum commentarii principales ab Historicis laudantur. Acta item sua literis mandabant rectores provinciarum, & ex commentariis suis, Romam reversi, rerum a se gestarum rationem reddebant. Hoc munere qui fungebatur apud Hebræos, dicebatur *mizaquir*, *A commentariis*. Sic sensisse videtur Chaldæus Paraphrastes. Hujus ordinis fuerunt Josaphatus & Joahe, in libris Samuelis & Regum memorati. Prophetæ quoque perscribebant accurate quæ sibi mandata fuerant, & significata a Deo, & quæ sibi evenerant, dum Dei mandatis obsequerentur: quæ quoniam ad reges fere & optimates pertinebant, hinc libris ipsorum magna publicæ historiæ pars continebatur. Simile in Poëmatis suis egisse Solonem, si profana licet sacris componere, refert Plutarchus (*b*). In versus enim suos politica & historica pleraque infarserat, non ut res ipsas posterorum commendaret memoriæ, sed vel ut rerum gestarum aperiret caussas, easque excusaret; vel ut commonefaceret Athenienses, aut castigaret. Sed & extra Prophetias, rerum etiam ætate sua gestarum scriptionem privata opera Prophetæ suscipiebant. Testatur Theodoretus (*c*). Factum id ab Isaia, quem Oziæ regis historiam scripsisse docent Paralipomena (*d*). Factum & a Jehu, de quo hæc leguntur (*e*): *Reliqua Actorum Josaphat scripta sunt in verbis Jehu filii Hanani, quæ digessit in libros Regum Israël*. Unde colligo libros Jehu ejus fuisse dignationis, ut relati sint in libros Regum Israël, quos actorum diurnorum commentarios fuisse existimo. Sed & alii etiam hanc in se operam recipiebant; nam ex sacris Historiis nonnullas scriptas esse constat ab iis Auctoribus, quos Prophetas fuisse dixerit nemo, etsi Spiritu Sancto dictante scriptæ sunt. Mardochæus, post patefactas Eunuchorum adversus Artaxerxem insidias, *rei memoriam literis tradidit*, ut legitur in libro Esther (*f*). Qui vero scite id & perite administrarent, hi fuisse videntur, quos appellabant *moscelim*, ac si dicas *Elegantes scriptores*. Fiebat autem id utraque oratione, & prosa, & versu. Quare valde fallitur Josephus (*g*), cum solos Prophetas, in gente sua, veteris ævi gesta literis mandasse affirmat; parum memor se ibidem scripsisse, pontificibus quoque id muneris fuisse injunctum.

II. Ex publicis vero commentariis excerptos fuisse libros Regum qui nunc extant, & in compendiariam historiam conflatos, pervulgata est multorum opinio, & verosimillima: nam in iis laudatur *Liber verborum dierum Salomonis*; sæpissime vero *Liber verborum dierum Regum Israël*, & *Liber verborum dierum Regum Juda*.. Jam tum etiam extabant libri Semeiæ, Ahiæ, aliorumque Prophetarum, qui sæpe laudantur in Paralipomenis. Isaiæ totum tricesimum ac septimum caput, cum initio sequentis, ac tricesimo nono, in secundi Regum decimum nonum caput, & vicesimum αὐτολεξεὶ (*ipsis verbis*) deprompta sunt. Planissime mecum sentiunt Diodorus Tarsensis (*h*), & Theodoretus (*i*), Prophetas res ætatis suæ memorabiles retulisse in literas, & ex eorum commentariis excerptos subinde fuisse libros Regum. Manifestum vero argumentum hoc habeo, quod primi libri Regum capite nono constet Arcam in Templo etiam tum fuisse, cum hæc

(*a*) II.17.25. (*b*) In Sol. (*c*) Præf. in Lib. Reg. (*d*) 2.XXVI.22. (*e*) Ibid. XX 34. (*f*) XII.4. (*g*) Lib. I. contr. Ap. *II. Eas videtur Esdras ex vetustiorum Scriptorum commentariis excerpsisse.* (*h*) In 1.Sam. IX.9. (*i*) Præf. in Lib. Reg.

hæc fcriberentur; proindeque fcripta effe ante Babylonicam Captivitatem. Conftat rurfum lucubratum effe opus poft eamdem Captivitatem, utpote quæ in calce referatur. Quæ contraria non aliter concillari poffunt, quam fi dicas, operis auctorem id ex Scriptorum antiquorum fragmentis ita conflaffe, ut verba etiam integra repræfentaret. Mihi vero id Efdræ potiori jure tribuendum videtur quam Jeremiæ, quem fparfas Regum hiftorias in unum corpus coëgiffe vult Ifidorus(*a*): nam in dirigendis & componendis libris ad res facras pertinentibus potiffimum verfata eft Efdræ induftria: & in teftimonium fæpe ab eo adhibitæ in his fcriptionibus hiftoriæ Regum Juda, & Ifraël, & Prophetarum libri, indices funt affidui facrorum librorum ufus, qualem Efdras habuit. Præterea fexto capite libri prioris Chaldaica ufurpat nomina menfium, ut hominem decuit Chaldaico fermoni infuefactum. Jeremiæ qui libros Regum tranfcribunt, caufsas alias non habent, quam fermonis fimilitudinem, quæ non magna eft, proptereaque intutum dat indicium: vel poftremi capitis libri Regum cum poftremo Jeremiæ capite convenientiam, nam alterum ex altero defcriptum dicas; at caput illud adventitium efse, & ad Jeremiæ calcem ab aliena manu fubnexum, oftendit præcedentis capitis coronis, quæ talis eft: *Huc ufque verba Jeremiæ*: atque ea narrantur illic, vel quæ Jeremiæ obitu recentiora funt, vel quæ jam in fuperioribus capitibus Jeremias retulerat.

III. Nec deficiunt Librum hunc aliorum Scriptorum teftimonia. Ita de Elia, Elifæo, Ezechia, Jofia, aliifq; differit Sirachides(*b*), ut ex libris Regum, non res folum, fed nonnunquam etiam verba ipfum haufifse appareat. Confer hos cum libris Paralipomenon, tantam orationis deprehendes fimilitudinem, ut parem propemodum utriufque vetuftatem odoreris. Quanquam propter illorum novitatem perpaucæ extant in facris Veteris Teftamenti libris inde fumtæ ῥήσεις (*dicta*) & fententiæ. At in novo γνησιότητα illorum egregie confirmat Chriftus Jefus, cum ait: *In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ, in Ifraël, quando claufum eft cœlum annis tribus & menfibus fex, cum facta effet fames magna in omni terra, & ad nullam illarum miffus eft Elias, nifi in Sarepta Sidonæ, ad mulierem viduam. Et multi leprofi erant in Ifraël fub Elifeo Propheta, & nemo eorum mundatus eft, nifi Naaman Syrus* (*c*). Hæc fuppeditavit decimum feptimum caput tertii Regum, & quintum quarti. Confirmat & Paulus, dum hæc fcribit ad Romanos (*d*): *An nefcitis in Elia quid dicit Scriptura: quemadmodum interpellat Deum adverfus Ifraël? Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua fuffoderunt: & ego relictus fum folus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi divinum refponfum? Reliqui mihi feptem millia virorum, qui non curvaverunt genua Baal*: quæ e decimo nono capite tertii Regum fumta funt. Verumtamen his etiam omiffis, quod a Septuaginta Senibus interpretatione Græca donati funt libri Regum, & quod in Canonem Librorum facrorum dedicati, vetuftatem illorum fatis ifta arguunt. Et ut dubii eos effe Scriptoris & ætatis incertæ demus, haud minus genuinos effe vincimus, utpote qui tales fint, quales efse creduntur.

IV. Præterea vero præclarum veritatis teftimonium hifce Libris commodant Ethnici Scriptores. Rerum enim novitas, qui iis narrantur, & major per novitatem parta celebritas, caufsæ fuit, cur crebris exoticorum Auctorum, vel æqualium, vel ætate proximorum fuffragiis confirmarentur. Magna eft imprimis monumentorum Tyriorum fides, quæ publica auctoritate defcripta, in tabulariis diligenter affervabantur. Atqui ex iis conftat Hierofolymitanum Templum toto pene fefquifeculo ante fuifse ædificatum, quam Carthago conderetur. Meminerant eadem Salomonis & Hirami, eorumque mutuas Epiftolas repræfentabant, etiam temporibus Jofephi Hiftorici (*e*), itidem ut illa Judæorum, unde & is facrorum Librorum veritatem defendit. Ex his, aliorumque locorum tabulariis, hiftoriam fuam depromferat Menander Ephefius. Fiebatque illic mentio ἀνομβρίας (*penuriæ imbrium*), quæ Eliæ temporibus in Judæa, & Phœnicia contigit, Achabo apud Judæos, Ithobalo apud Tyrios regnante. Ex eo etiam, & Dio, integerrimo Phœniciarum rerum Scriptore, teftimonia

(*a*) Lib.VI. Origin. cap.2. *III. Probatur eorum γνησιότης, & antiquitas.* (*b*) Eccl. cap 48. & 49. (*c*) Luc. IV. 25. & feq. (*d*) XI. 2. & feq. *IV. Fidem etiam his conciliant Ethnici Scriptores.* (*e*) Antiq. Lib.VIII.cap.2.

monia affert Josephus ex Menandro Theophilus (*a*), quibus commemorantur Salomon & Hiramus, & succisæ cedri Libani in ædificationem Templorum. Idem extabat apud Theodotum, Hypsicratem, & Mochum, Phœniciæ conditores Historiæ, & horum interpretem Lætum; & Menandrum quoque Pergamenum, ut a Tatiano traditur apud Eusebium (*b*), & a Clemente Alexandrino (*c*), qui auctor præterea est, Vafræ Ægyptiorum regis, & Salomonis, & Tyriorum quoq; Regis epistolas retulisse Alexandrum Polyhistorem in libro de Judæis. Eas etiam ex Eupolemo repræsentat Eusebius. Hazaëlem Syriæ regem divinis honoribus suo ævo prosecutos esse Damascenos narrat Josephus (*d*): Azelum Justinus Historicus (*e*) appellat. Salmanasaris præterea in Syriam expeditio, Phœnicum Annalibus continebatur. Sennacheribi mentio extat apud Herodotum (*f*); extabat & apud Berosum (*g*), & Demetrium (*h*). Nabuchodonosori meminerant ex actis Tyriorum Megasthenes, Abydenus, Berosus, Dioclea, Philostratus (*i*), & ex Megasthene Strabo (*k*); victoriæ, quam Necosus Ægyptiorum rex retulit de Judæis, Herodotus (*l*); Evilmerodachi, Abydenus (*m*), & Berosus (*n*); Baladani Babyloniorum regis, Berosus. Ex quibus cum pulchre intelligeret Julianus Apostata (*o*), quam integra esset librorum Regum fides, mirificum ignem, quo Eliæ holocaustum absumptum est, de cœlo missum esse negare non est ausus. Hæc Ethnicorum Scriptorum, cum Mythicorum, tum Historicorum consensio cum libris Regum, si aliis argumentis a nobis supra allatis adjungatur, resque spectetur bona fide, horum antiquitas, & auctoritas claris indiciis demonstrata agnoscitur.

V. Ex incerta, & ut prima fronte apparet falsa annorum computatione his in libris posita, caussam eorum carpendi petit Theologo Politicus ratiocinator (*p*). Nam cum sexto capite libri Regum prioris legamus Salomonem quadringentesimo octogesimo anno post exitum Hebræorum ex Ægypto, Templi molitionem inchoasse, & longe tamen major numerus exurgat ex collectione annorum, quos singulis Hebræorum Judicibus, & Regibus Scriptura sacra tribuit, hinc fidem ipsis derogare conatur. Ita nempe librariorum oscitantiam, & supinitatem Scriptoribus ipsis sacris tribuit: nam qui in historiarum lectione paulo diligentius sunt versati, frequentissimos in numerorum notis errores esse sciunt: ut si abjiciendi libri juxta hæc habeatur caussa, maxima jam inde Historicorum, & Chronologorum pars repudianda sit. Huc adde nodum hunc ipsum, cui inhæret Adversarius, doctorum Interpretum disputationibus jamdiu esse solutum: quas quoniam ad trutinam nostram revocare, supervacaneæ esset, ac longioris operæ, & ab instituto nostro diversæ, otiosum illuc amandabimus Lectorem, si quem fatui Disputatoris movent convicia.

VI. Pari exceptione retundimus telum alterum, quod idem procudit ex eorum discrepantia Librorum in computatione annorum Regum Juda, & Regum Israëlis: nam vel mendæ irrepserunt in numerorum notas, vel Chronologorum, & Interpretum studio jampridem tricæ illæ discussæ sunt, vel discuti certe facile possunt. Exemplo sit hoc ipsum quod proponit. Primo capite Libri quarti Regum (*q*) legimus Joramum, filium Achabi, regem Israëlis, regnum esse auspicatum anno secundo Jorami, ejus qui Josaphati filius fuit, & Rex Judæ: cum capite libri ejusdem octavo (*r*) is ipse Joramus, Josaphati filius, Rex Judæ, regnum inchoasse dicatur anno quinto Jorami regis Israël. Quibus adde, scriptum esse initio capitis tertii (*s*), Joramum Israëlis Regem regni initium sumsisse ab anno decimo octavo Josaphati regis Judæ. Hæc quantumvis dissona conciliabuntur, si Josaphatum ponamus per annos viginti & duos regnum obtinuisse; nam annorum illorum numerus non constat inter Chronologos; in regni vero societatem ascivisse Joramum filium anno regni sui decimo septimo; at Joramum Israëlis regem regnare cœpisse decimo octavo anno regni Josaphati: ita cadet annus ille primus regni Jorami regis Israël in secundum Jorami regis Judæ; desun-

(*a*) Lib. III. ad Autol. (*b*) Præp. Ev. Lib. X. (*c*) Strom 1. (*d*) Antiq. Lib. IX. cap. 2. (*e*) Lib. XXXVI. cap. 2. (*f*) Lib. II. cap. 141. (*g*) Apud Joseph. Antiq. Lib. X. cap. 1. (*h*) Apud Clem. Alex. Strom. 1. (*i*) Apud Joseph. Antiq. Lib. X. cap. 11. & contra Ap. Lib. I. & Euseb. Præp. Ev. Lib. X. (*k*) Lib. XV. (*l*) Lib. II. cap. 159. (*m*) Apud Eus. Præp. Ev. Lib. IX. cap. 41. (*n*) Apud Joseph. contra Apion. Lib. I. & Antiq. Lib. X. cap. 3. (*o*) Apud Cyr. Lib. X. contr. Jul. *V. Refelluntur argumenta adversariorum. Primum argumentum.* (*p*) Tract. Theol. Pol. cap. 9. *VI. Secundum argumentum.* (*q*) 17. (*r*) 16. (*s*) Ejusd. 1.

Digitized by Google

defuncto vero Josaphato anno regni sui vicesimo secundo, Joramus filius regnum Judææ capesset solus anno quinto regni Jorami regis Israël. Hoc exemplum valere debet ad alia ejusmodi confutanda argumenta, quæ ex chronologicarum computationum ambagibus oriri solent. Cujusmodi & illud est quod Scriptor idem arcessit ex repugnantia Chronologiæ librorum Regum cum illa Paralipomenon.

VII. Porro quum res his Libris descriptæ longe magis innotuissent propter novitatem quam pleræque superiorum, proptereaque minus haberent auctoritatis in vulgus, hinc parum idoneæ ab Ethnicis habitæ sunt, ex quibus confingerentur fabulæ, aut ritus arcesserentur. Alexandro tamen tributum est memorabile Davidis facinus, cum aquam a fortissimis viris haustam ex cisterna Bethlehemitica ab hostibus infessa bibere noluit, quamvis ardentissima siti conflictaretur. Ex igne tamen de cœlo precibus Eliæ lapso propagata credi possunt similium miraculorum figmenta pleraque, & pervulgata inter priscos Ethnicos opinio, sæpe flammam sacrificia sponte sua corripuisse, atque eo læta omnia & fausta portendi solere. Hinc Virgilius in Pharmaceutria:

Aspice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse.

Hinc Horatius (*a*) Egnatianos deridet, qui advenis persuadere cupiebant, thura apud se sine flamma sponte liquescere. Quod ut ex historiis Judæorum propagatum esse ostendat, subjicit, *Credat Judæus Apella, non ego*. Dicam obiter Apellam famosum aliquem fuisse temporum illorum Judæum, & superstitione fortasse sua nobilitatum. *Apella*, nomen est proprium, quod apud Ciceronem non semel, apud Laërtium, apud Clementem Alexandrinum, apud Aristidem, aliosque reperitur. Hoc nomine fabulam inscripserat Nævius. Nomen idem est ac *Apelles*, Plautus (*b*): *O Apella, o Zeuxis!* Idem etiam ac *Apellas*: quemadmodum Apollo, Judæus alter, Lucæ & Paulo memoratus, idem est ac ἀπολλώς. *Apellas* autem idem ac *Apollas*, quod nomen extat apud Athenæum (*c*); ut *Apello* scriptum legitur pro *Apollo*, *bemo* pro *homo*; *Pellio* pro *Pollio*, apud Plautum (*d*); qui Pellio nobilis comœdus fuit hac ætate. *Apollas* autem & *Apollos*, contracta sunt ex *Apollodorus*; qualia multa ab aliis jam observata sunt. Hujusmodi autem contractionibus nominum ætas Horatii plurimum delectabatur. Sed redeamus ad ignes cœlo devocatos ab Elia. Hinc idem de suis ignibus prædicarunt alii, quos supra commemoravimus. Quorum tamen originem per me referre licet, si quis malit, ad ignem, qui *aggressus a Domino* (*e*); hoc est, ut habet Machabaicus alter (*f*), *de cœlo, devoravit holocaustum* Mosis; quemque ad Salomonem usque perseverasse traditur in Thalmudico Libro Zebachim (*g*); aut ad ignem qui Angeli nutu *ascendit de petra, & carnes, azymosque panes* Gedeonis *consumsit* (*h*); aut ad eum qui Davidis Holocausta & Pacifica hausit, cum Deo sacra faceret in area Ornan Jebusæi (*i*); aut ad cœlestes illas flammas, quibus Salomonis victimæ crematæ sunt in Encæniis Templi (*k*), quas a Manasse demum extinctas fuisse docet liber memoratus Zebachim; at liber Siphra (*l*) & R. Abraham Zacuth (*m*), aliique Rabbini, a Chaldæis, cum Templum vastatum est; quasque perhibet liber alter Thalmudicus Joma (*n*) Leonis figuram gessisse, cum ignis Templi secundi Cani similis fuerit; quod legas etiam in libro cui titulus Pomum & flos, & passim apud Rabbinos: cumque R. Samuel Laniado (*o*) formam Canis eas sumsisse scribat, quotiescunque peccati alicujus se Israëlitæ alligassent. Quæ ineptiæ sunt Doctorum illorum. Ex raptu Eliæ in cœlum probabile est commentos fuisse Indos Bremavium suum in cœlum fuisse asportatum. Transiit quoque ad finitimas Asiæ gentes mos quarto libri quarti Regum capite (*p*) notatus, liberorum a parentibus in nexum creditoribus tradendorum, ab illis ad Athenienses, hinc ad Romanos.

DE

VII. Ex libris Regum quædam manarunt Ethnicorum fabulæ & ritus. (*a*) Serm. Lib. I. Sat. 5. (*b*) Pœn. IV. 4. 101. (*c*) Lib. IX. (*d*) Bach. II. 2. 37. (*e*) Levit. IX. 24. (*f*) II. 10. (*g*) Cap. 6. (*h*) Judic. VI. 21. (*i*) 1. Par. XXI. 26. (*k*) 2. Par. VII. 1. (*l*) Part. vulgata cap. 5. Par. 10. (*m*) In Lib. Juchasin. (*n*) Cap. 2. (*o*) In 1. Reg. IX. 2. (*p*) 1.

DE LIBRIS PARALIPOMENON.

I. *Disputatur de Auctore librorum Paralipomenon. Variæ opiniones proponuntur. Incertus est eorum Auctor: ætas assignatur.* II. *Probatur eorum* γνησιότης, *& antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum.*

I. ESDRAM libros Paralipomenon lucubrasse, Hebræorum est omnium fama consentiens. Operas quoque suas Nehemiam contulisse volunt Thalmudistæ (*a*). Rem Christiani Interpretes relinquunt in dubio. Ego vero existimo collectum esse hoc opus, non ex Actis solum diurnis, sed & ex Prophetarum Semeiæ, Addo, Jehu, Nathanis, Ahiæ, Isaiæ, aliorumque scriptionibus; fortasse & ex libris quibusdam genealogiarum, ut tradit R. Selomoh: nec non & ex Scripturæ sacræ Libris antea scriptis, ut R. Moses Kimchi. Post Jeremiam conflatum esse Librum ostendunt ista ex tricesimo quinto capite libri secundi (*b*): *Universus Juda, & Jerusalem luxerunt eum,* (Josiam) *Jeremias maxime, cujus omnes cantores atque cantatrices usque in præsentem diem Lamentationes super Josuam replicant; & quasi Lex obtinuit in Israël: ecce scriptum fertur in Lamentationibus.* Post solutos quoque Babylonica captivitate Israëlitas, Libros Paralipomenon esse compositos, argumento est finis scriptionis, qui redditam Hebræis per Cyrum libertatem fuisse narrat. Præterea cum hic ipse Libri finis repetatur αὐτολεξεὶ (*verbis non mutatis*) initio libri Esdræ, hinc effici videtur unius esse utrumque & ejusdem Scriptoris, qui pro suo jure ad historiarum suarum contexendam seriem verba ipse sua usurpaverit, perinde ut a vetustis quibusdam Scriptoribus factum Grotius (*c*) observavit. Initium autem libri Esdræ incerti esse auctoris ostendam inferius, qui Darium Hystaspiden regnantem viderit, & ad Artaxerxis usque Longimani ætatem vitam suam prorogaverit. Ergo & Auctor libri Paralipomenon incertus est; ætas vero in Darii Hystaspidæ, & Artaxerxis Longimani tempora incidit. Nos igitur hac in parte discedimus ab Hebræis, qua libros Paralipomenon post librum Esdræ scriptos opinantur, ac istum illosque Esdram habere Auctorem; quod eatenus verum est, quatenus eos digessit Esdras, & sex priora Libri sibi cognominis capita subnexuit, quæ & deinde continuavit. Porro etsi libri Regum & Paralipomenon iisdem circiter videantur elaborati temporibus, minime tamen existimo designari libros Paralipomenon his verbis, quæ sæpe occurrunt in libris Regum: *Nonne hæc scripta sunt in Libro verborum dierum Regum Juda?* &: *Nonne hæc scripta sunt in Libro verborum dierum Regum Israël?* nam & ea quoque frequenter reperias in libris Paralipomenon. His autem significantur Acta illa diurna accurate ab Hebræis condita, unde librorum Regum & Paralipomenon sumta est materia. Propius id accedit ad verisimilitudinem, quam quod statuit Hieronymus in Præfatione ad Domnionem & Rogatianum, & libros Paralipomenon esse intelligendos, si quando hæc in libris Regum leguntur: *Nonne hæc scripta sunt in Libro verborum dierum Regum Juda?* & si res his locis indicatæ minime occurrant in Paralipomenis, tum esse ἀλληγορικῶς exponendas: *Sed & ipsæ appellationes*, inquit, *non homines, ut plerique existimant, sed urbes, & saltus, & provincias sonant, & oblique sub interpretatione & figura eorum quædam narrantur historiæ, de quibus in Regum libro dicitur: Nonne ecce hæc scripta sunt in Libro verborum dierum Regum Juda? quæ utique in nostris Codicibus non habentur.* Id si recipimus, sane omnia reperientur in omnibus, & magna figmentis hominum fenestra patefiet. At Hebræi cum Jeremiæ acceptos referant libros Regum, Esdræ vero libros Paralipomenon, hos in illis notari neutiquam credere possunt. Præterea vel ipsum nomen παραλειπομένων (*Omissorum*) libris illis a Græcis inditum, ostendit posteriores esse libris Regum, utpote in quibus suppleta sint plurima, quæ cum in aliis Scripturæ sacræ libris, tum maxime in libris Regum desiderabantur.

II. Cæterum cum genuinum esse librum defi-

I. *Disputatur de Auctore librorum Paralipomenon. Variæ opiniones proponuntur. Incertus est eorum Auctor: ætas assignatur.* (*a*) Bab. bathr. cap. 1. (*b*) Paral. 25. (*c*) In 2. Par. XXXVI. 22. *II. Probatur eorum* γνησιότης, *& antiquitas.*

definiverimus, qui ab eo Auctore scriptus est, a quo scriptus esse dicitur, & eo circiter tempore quo scriptus esse fertur, omnino dicendum est genuinum esse librum Paralipomenon, qui controversum habet Auctorem & ætatem, ita uti habere dicitur; quique genuinus alioquin habitus est ab ætatibus continuata serie, & proxime sequentibus: nam & in Canonem relatus est, quem Esdras ipse composuit, & in Septuaginta Seniorum Interpretatione locum habuit, quæ non totis duobus seculis Esdra recentior fuit. Atque hæc ad præsens opus sufficiunt: nam propter Libri novitatem, vix ulla ejus testimonia occurrunt in Scriptoribus sacris Veteris testamenti. Legimus tamen hæc in libro Nehemiæ (a): *Filii Levi principes familiarum, scripti in Libro verborum dierum*, quibus indicantur ea quæ extant nono capite libri prioris Paralipomenon, commate decimo & sequentibus. At in novo Testamento librorum Paralipomenon auctoritatem agnovit Petrus, cum dixit (b): *Et si Patrem invocatis eum qui sine acceptione personarum judicat secundum uniuscujusque opus, in timore incolatus vestri tempore conversamini.* Hæc enim arcessivit ex istis libri secundi Paralipomenon (c): *Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite: non est enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum.*

III. Sed & hic intercedit Thomas Hobbesius (d), & ex usurpata aliquoties his in libris clausula, *Usque in præsentem diem*, scriptos esse colligit longo tempore post res ipsas gestas. Quod magna sane ex parte verum est, cum historia hæc initium ducat ab orbe condito, & in Cyro desinat. Quotiescunque autem adhibetur hujusmodi clausula, a tempore quo res illic narrata contigit ad id usque tempus quo Librum concinnatum posuimus, tale intercessisse spatium comperies, cui convenire possit illa temporis determinatio. Scrupulum tamen injicit locus unus, qui habetur capite quinto libri secundi, ubi Arca in Templum a Salomone illata dicitur in eo fuisse, *usque in præsentem diem*. Hinc potest concludi, non quidem recentiorem esse Librum eo tempore quod assignavimus, ut vult Hobbesius, sed vetustiorem; scimus enim ex secundo Machabaicorum (e) Jeremiam in spelunca montis Nebo Arcam occuluisse, cum Jerusalem a Chaldæis diriperetur, & prædixisse locum fore ignotum, quoad Deus populum suum congregaret. Unde effici posse videtur ante Hierosolymæ excidium scriptos esse Paralipomenon libros, cum ante motam Templo Arcam scripti sint. Idem de libris Regum pronunciare queas, quibus paria propemodum continentur. At meminerimus tum Regum, quod supra jam monui, tum Paralipomenon libros ex variis vetustioribus historiis esse excerptos; quod ita factum existimo, ut non sententiæ solum, sed & verba etiam sæpe descripta sint. Mihi itaque fit verisimile, testimonium (f), quo Arcæ in Templo depositæ habetur mentio, ex libro antiquiore fuisse αὐτολεξεὶ (*ipsis servatis verbis*) depromtum, & in libros Regum, & Paralipomenon infartum. Utrobique enim verba extant hæc eadem, ut valde probabilis conjectura sit ex eodem fonte esse profecta.

IV. De libris Paralipomenon nihil certi habere se ait Scriptor Theologo-Politicus (g), præterquam de ætate qua elaborati sunt, quam instaurato per Judam Machabæum Templo recentiorem esse affeverat. Cujus opinationis has caussas affert: *Capite nono Libri prioris narrat Historicus, quænam familiæ primum (tempore scilicet Esdræ) Hierosolymæ habitaverint: & deinde versu decimo septimo Janitores, quorum duo etiam in Nehemiæ capite undecimo, versu decimo nono narrantur, indicat. Quod ostendit hos libros dudum post Urbis reædificationem scriptos fuisse.* Hæc satis obscura sunt; nam quod familias Babylone Hierosolymam reversas, ibique constitutas, & Templi Janitores Historicus recenseat, cur inde sequatur librum Juda Machabæo recentiorem esse, non satis intelligo. Nisi forte censuit, in Urbe nondum penitus reædificata, & Templo vix restituto, neque Janitores officio fungi potuisse: quæ tamen facta fuisse apparet ex libris Esdræ; in quibus pleraque etiam eorum nomina extant, quæ nono hoc capite prioris Paralipomenon commemorantur.

V. Quæ vero petuntur argumenta ex discrepantiis, quæ hos Libros inter, & libros

Ff Regum

(a) XII.23. (b) I.17. (c) XIX.7. *III. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* (d) Leviath. cap 13. (e) II.5. (f) 3. Reg VIII.8. *IV. Secundum argumentum.* (g) Tract. Theol. cap. 10. *V. Tertium argumentum.*

Regum intercedunt, jam ſæpe Interpretum ſtudio ſolutæ ſunt. Eæ autem fere oriuntur ex depravatis Hebraici exemplaris lectionibus. Cujuſmodi illud eſt quod profert Philoſophus Theologo-Politicus (*a*) ex viceſimo ſecundo capite ſecundi Paralipomenon (*b*), ubi fuiſſe legitur Ochozias quadraginta duorum annorum cum regnum capeſſeret: & octavo tamen capite quarti Regum (*c*), anni tantum huic viginti duo tribuuntur. Facilis eſt conjectura lapſum hic impingenda numeri nota librarium, ut alias ſæpe contingit, & pro כ notatum מ: quod penitus confirmatur ex interpretatione Septuaginta Senum: ἐτῶν εἴκοσι καὶ δύο, (*annorum duo & viginti*) quod habent & Syrus & Arabs. Aliter ſolvit hunc nodum Vatablus (*d*), ſed hæc quam affero potior mihi videtur ſolutio. Nec minus proclivis error in deſcribendis nominibus propriis, unde prodierunt ἐναντιολογίαι, (*differentiæ*) quas inter libros Paralipomenon, & Geneſin notat idem Argutator (*e*). Nam ſi nomina filiorum Beniaminis, quæ capite Geneſeos quadrageſimo ſexto (*f*) expoſita ſunt, cum iis contendat quæ habentur Numerorum capite viceſimo ſexto (*g*), & quæ prioris Paralipomenon capite octavo (*h*); item Hebraica cum interpretatione Septuaginta Senum, ſtatim magnam nominum depravationem deprehendet. Atque exceptio eadem pertinere debet adverſus objectas a Verpo noſtro ſimiles nominum diſcrepationes; eam vero præcipue quæ inter nomina Leviticarum urbium in Joſua expreſſa intercedit, & ea quæ habentur in Paralipomenis. Res erit ex utriuſque loci comparatione clarior. Quapropter id tantum his cavillationibus extorqueri poteſt, luxatum eſſe in nominibus quibuſdam propriis, aut in Arithmeticis aliquibus notis Scripturæ Sacræ contextum, quod neque quiſquam negat; & ſi negaretur, Maſorethæ lectionem differentiis quas collegerunt facile revincerent: imo & pleraſque Libris ſacris ineſſe fateor ſcriptionis varietates, quas neque Maſora adnotavit. Potiſſimum autem in libros Paralipomenon hæc calamitas incubuit. De nominibus urbium aliter reſpondent Hebræi Magiſtri, nempe Levitis commodato datas urbes ad habitandum, quoad illæ quæ proprie ipſis dicatæ erant Chananæis extorqueri potuiſſent; hinc diverſa urbium nomina in Joſua, & Paralipomenon Libris extitiſſe. Maſius (*i*) vero mutata hæc nomina lapſu temporis arbitratur.

DE LIBRIS ESDRÆ.

I. *Diſputatur de Auctore libri prioris Eſdræ. Vulgata opinio proponitur. Sex priorum capitum incertus eſt Auctor: ætas aſſignatur. Reliquorum Auctor eſt Eſdras.* II. *Probatur ejus* γνησιότης, *& antiquitas.* III. *Nehemias auctor eſt libri ſibi cognominis, cujus probatur* γνησιότης, *& antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum.* VI. *Tertium argumentum.*

I. Trita eſt & vulgaris omnium opinio librum priorem Eſdræ, qui ſolus apud Hebræos Eſdræ dicitur, cum ſecundus Nehemiæ nomine inſcribatur, Eſdram auctorem habere: & vix quemquam ab hac ſententia deflectentem reperias. Ego Libri hujus capita ſex priora eumdem ſcripſiſſe ajo, qui Paralipomena, ut ex horum fine colligi poteſt, quæ initio libri prioris Eſdræ repetuntur, uti ſupra obſervavi, cum de Paralipomenis agerem. Præterea capitum illorum Scriptorem rebus ipſis quas narrat, interfuiſſe declarant hæc capitis quinti verba (*k*): *In ipſo tempore venit ad eos Thathanai, qui erat dux trans flumen, & Stharbuzanai, & conſiliarii eorum; ſicque dixerunt eis. Quis dedit vobis conſilium, ut domum hanc ædificaretis? Ad quod reſpondimus eis, quæ eſſent nomina auctorum ædificationis illius.* Mox addit iſta: *Placuit ut res ad Darium referretur.* Tum ſubjicit: *Exemplar epiſtolæ a Thathanai & Stharbuzanai ad Darium ſcriptæ.* Cum auctor libri ait, *Reſpondimus*, ſignificat utique ſe unum reſpondentium fuiſſe. Reſponderunt autem his rectoribus provinciæ a Dario præfectis. Hi rem ſcripſerunt ad Darium. Hinc clariſſime & certiſſime colligitur auctorem Libri hæc Darii ævo ſcripſiſſe, tumq; fuiſſe Hieroſolymis, cum de Templi ædificatione id a Rectoribus quæreretur.

(*a*) Tr. Theol. cap. 9. (*b*) 2. (*c*) 26. (*d*) In 2. Par. XXII. 2. (*e*) Tr. Theol. cap. 10. (*f*) 21. (*g*) 38. (*h*) 1. (*i*) In Joſ. XXI. 11. 16. I. *Diſputatur de Auctore libri prioris Eſdræ. Vulgata opinio proponitur. Sex priorum capitum incertus eſt Auctor: ætas aſſignatur. Reliquorum Auctor eſt Eſdras.* (*k*) 1. Eſdr. n. 3. & ſeq.

retur. Præterea ædificatio illa absoluta est anno sexto Darii, ejus videlicet qui fuit Hystaspis filius. Id docet sequens caput (*a*). Igitur quisquis priora hæc scripsit capita, quem & Paralipomenon conditorem fuisse diximus, vixit Darii hujus temporibus. Quæ quantumvis perspicua & indubitata probatio, bono tamen nostro reprehensori levissima videtur conjectura: adeo paucorum est bonas literas tractare; minime vero illorum quibus nihil sapit præter Quodlibeta & Postilla. Sed & ad Artaxerxis tempora vitam idem produxit, utpote cujus non semel meminerit sex his prioribus capitibus: & suadere nobis vult Beniamin Tudelensis ad Regem hunc profectum Esdram obiisse, & ad Semuram fluvium, in Persici regni limite esse sepultum, illicque tumulum ejus ostendi. Is autem Artaxerxes alius esse non potest quam Longimanus. Porro Scriptorem horum sex capitum alium esse ac Esdram ex istis verbis concluditur, unde initium sumit septimum caput: *Post hæc autem verba, in regno Artaxerxis regis Persarum, ipse Esdras ascendit de Babylone*. Nam cum Hierosolymæ fuerit tempore Darii Scriptor priorum sex capitum, Esdras vero Hierosolymam venerit regnante Artaxerxe, sequitur alium esse sex priorum capitum scriptorem ac Esdram. Reliquam autem Libri partem, quæ quatuor omnino constat capitibus, ab Esdra esse profectam manifestum est, cum ex aliis ejus verbis, tum ex his potissimum, quæ extant septimo capite (*b*), ubi postquam datas ad Esdram ab Artaxerxe literas retulit, subjungit demum ista: *Benedictus Dominus Deus patrum nostrorum, qui dedit hoc in corde Regis, ut glorificaret domum Domini quæ est in Jerusalem, & in me inclinavit misericordiam suam coram Rege, & consiliatoribus ejus, & universis Principibus Regis potentibus. Et ego confortatus manu Domini Dei mei, quæ erat in me, congregavi de Israël Principes qui ascenderent mecum.* Ex quibus apparet eum qui ita de se loquitur ac scribit αὐτοπροσώπως, (*ex propria persona*) hunc ipsum esse Esdram. Idem probatur & ex nono capite (*c*), ubi cum de se dixisset, *Curvavi genua mea, & expandi manus meas ad Dominum Deum meum*; & orationem demum adjecisset, quam fudit ad Deum; tum subnectit (*d*): *Sic ergo orante Esdra, & implorante eo, & flente*. Cum igitur Thalmudistæ (*e*), aliique Hebræi doctores Esdram ajunt librum suum scripsisse, id ad capita tantum postrema quatuor pertinere in eorum gratiam putandum est.

II. Porro ex hoc Opere descripsit Nehemias *sepher bajachase*, sive Librum genealogiæ eorum qui Babylone primum Hierosolymam redierunt; & septimo scriptionis suæ capite repræsentavit. Verumtamen quoniam illic in secundo prioris Esdræ (*f*), Nehemiæ fit mentio, qui & Athersata appellatus est, quique in priore reditu non fuit, hinc mihi videtur probabile Nehemiam, cum hæc describeret, nomina quoque eorum recensioni inseruisse qui secundo reditui interfuerunt; atque ita Librum genealogiæ interpolasse. Alios vero deinde deprehensis Esdrinæ, & Nehemianæ genealogiæ discrepantiis; ad Nehemianæ exemplar Esdrinam refinxisse, & recomposuisse.

III. Nehemiam librum sibi cognominem lucubrasse Interpretes consentiunt, & res ipsa indicat: nam & se Libri auctorem in fronte profitetur, pro more Scriptorum illius temporis, Herodoti, Thucydidis, Timæi Locri, Ocelli Lucani, Alcmæonis Crotoniatæ, & vetustiorum Pythagoreorum; & reliquo opere res a se gestas describit αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*). Atqui narratæ illic restitutionis mœnium Hierosolymæ, ejusque Auctoris Nehemiæ, cum laude meminit Sirachides (*g*); Commentariorum autem ipsius & scriptionum, Auctor Machabaici posterioris, secundo capite (*h*). Tum is autem Liber, tum & ille Esdræ, in Hebreorum Canonem receptus, & a Septuaginta Interpretibus Græco sermone redditus est. Vixit porro Nehemias Artaxerxis ævo, non Mnemonis, ut contendit Scaliger (*i*), sed Longimani: atque ipsius in Judæam reditus Esdræ reditu tredecim annis est recentior. Fuit de Tribu Juda, ut recte notant Euseb us, & Cedrenus. Nec obstat decimum caput libri Nehemiæ (*k*), in quo Sacerdotes dicuntur ii, quorum nomina proxime præmissa sunt, inter

(*a*) 1. Esdr. n.14. & 15. (*b*) 27. 28. (*c*) Ejusd. 5. (*d*) Idem X. 1. (*e*) In Bib.bathr. cap. 1. *II. Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* (*f*) 2. *III. Nehemias auctor est Libri sibi cognominis, cujus probatur γνησιότης, & antiquitas.* (*g*) Eccl. XLIX. 15. (*h*) 13. (*i*) Proleg. Op. de emend. temp & Lib. VI. & An. in Eus. Chr. Can. Gr. ad ann. 1584. (k) 1.

quæ primum est illud Nehemiæ; nam ad reliqua, non ad hoc, pertinet notatio isthæc. At vitiosa sunt illa, quæ leguntur primo capite Machabaici secundi (*a*): *Jussit Sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua*: nam si Græcum exemplar consulas, ista reperies: ἐκέλευσε τοὺς ἱερεῖς Νεεμίας ἐπιῤῥᾶναι τῷ ὕδατι. *Jussit Sacerdotes Nehemias aspergere ipsa aqua*. Sub Esdræ nomine laudatur liber Nehemiæ apud Eusebium (*b*) & alios, *Quia apud Hebræos Esdræ, Nehemiæque sermonis in unum volumen coarctantur*, inquit Hieronymus (*c*).

IV. Quamvis autem horum Librorum certa sit fides, eos tamen Anabaptistæ penitus repudiant: sed & argutationibus quoque suis eos appetit Theologo-Politicus Philosophus (*d*), negatque ab Esdra, & Nehemia esse scriptos, sed longe post instaurarum a Juda Machabæo Templi cultum confictos a Sadducæis, *forte ea de causa, ut populo ostenderent Danielis Prophetias adimpletas esse, atque eum hac ratione in religione confirmarent, ne de melioribus, & futura salute in tantis calamitatibus desperarent*. Tam novæ & temerariæ opinionis unicum hoc habet argumentum, quod capite Nehemiæ duodecimo (*e*) nomen esset Jeddoæ Pontificis, quem Alexandro Magno Hierosolymam eunti obviam prodiisse Josephus (*f*) narrat; & illud Darii, ejus nimirum qui Codomannus cognominatus est. Unde sic concludit: *Neminem existimare credo, quod Esdras, aut Nehemias adeo longævi fuerint, ut quatuordecim Reges Persarum supervixerint: nam Cyrus omnium primus Judæis veniam largitus est Templum reædificandi, & ab eo tempore usque ad Darium decimum-quartum & ultimum Persarum regem ultra* CCXXX *anni numerantur*. Vix plures potuisset errores tam paucis verbis colligere: nam primum putat Nehemiam Cyri temporibus floruisse, qui Artaxerxi æqualis fuit: quatuordecim Persarum reges numerat, qui a Cyro ad Darium Codomannum fuerunt omnino decem, aut si Patizithen, & Smerdin Magos in iis numeres, ad summum duodecim. A tempore quo Judæis patriæ repetendæ potestatem fecit Cyrus, ad postremum Darium annos effluxisse censet CCXXX qui ad hujus obitum non multo plus quam ducenti fuerunt. Præterea, ut hæc concedamus omnia, non inde sequitur libros Esdræ recentiores esse Juda Machabæo, qui plusquam CLX. annis post Darii Codomanni obitum Judæorum dux creatus est. Denique quidquid ex duodecimi Nehemiæ capitis verbis sequatur, non id Esdræ librum, sed Nehemiæ solum oppugnat. Jam vero quod spectat ad Jeddoam Pontificem, & Darium Codomannum, quos Nehemiæ agnitos & commemoratos fuisse fatemur; & ad Sanaballetum Horoniten, quem Manassis fratris Jeddoæ Pontificis socerum fuisse caussantur, & a Dario ad Alexandrum defecisse, ut est apud Josephum (*g*); cum multo prius Nehemiam Hierosolymæ muros reparantem interpellasset, quemadmodum legitur Nehemiæ quarto capite; nos respondemus Nehemiam puerum fuisse, cum primum in Judæam profectus est, ut qui regi esset a poculis, quo ministerio fere pueri fungebantur; iter autem illud incidisse in annum vicesimum Longimani. Hunc si regnum esse auspicatum ponamus anno Periodi Julianæ 4249. incidet vicesimus in annum ejusdem Periodi 4269. a quo tempore ad obitum Darii Codomanni, annum videlicet 4384. intercedunt anni centum & quindecim. Itaque si Artaxerxis vicesimo, annum ætatis egerit decimum sextum Nehemias, natus fuerit annos circiter centum triginta & unum cum obiit Darius; quod profecto neque mirum est, neque novum. Optime id probat exemplis Scaliger (*h*); verum argumento ipse suo abutitur, cum quod de uno, vel duobus credibile est, pluribus nititur accommodare. Causæ itaque non erat, ut Petavius (*i*) ad refellendum hoc Scaligeri commentum, νοθείας incusaret locum hunc, in quo Jeddoæ Pontificis & Darii fit mentio; aliorum quorundam auctoritatem secutus. Nodum quem solvere poterat, secare non debuit. Plane vero huic in eo assentior, quod Sanaballetos arbitratur fuisse duos, alterum Artaxerxis æqualem, Darii Codomanni, & Alexandri alterum. Unde Scaligeri argumentum ex unius Sanabaleti diuturnitate conflatum dissolvitur.

V. Invidiam præterea facere conatur Libris Esdræ Theologo-Politicus Disputator

(*a*) 21. (*b*) Chron. ad ann. 1584. (*c*) Præf. ad Domn. & Rog. *IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* (*d*) Tr. Theol. cap. 10. (*e*) 11. & 22. (*f*) Antiq. Lib. XI. cap. 8. (*g*) Ibid. (*h*) De em. temp. Lib. VI. (*i*) De doct. temp. Lib. XII. cap. 25. *V. Secundum argumentum.*

Digitized by Google

tor (*a*), ex eo quod in Epiſtola genealogiæ, quæ Eſdræ ſecundo capite, Nehemiæ ſeptimo continetur, ſingulæ hominum, qui per partes numerantur, ſummæ in unum collectæ ſolidam ſummam illic notatam non exæquent, & quod in nominibus crebra vitia deprehendantur: frequenti nempe librariorum errore, quibus in referendis arithmeticis notis, & exprimendis nominibus labi promtiſſimum eſt, ut jam dixi. Præcaverat incommodum iſtud Hieronymus (*b*), cum ad Domnionem, & Rogatianum ſcriberet, ut librorum emendata a ſe exemplaria cum fratribus communicarent, *Admonentes ut Hebræa nomina, quorum grandis in hoc volumine copia eſt, diſtincte & per intervalla tranſcriberent. Nihil enim*, inquit, *proderit emendaſse librum, niſi emendatio librorum diligentia conſervetur*. Adde & quod acute obſervavit Altingius, ſummam hominum a Nehemia recenſitorum, qui in Eſdræ recenſione non extant, additam ad ſummam hominum ab Eſdra recenſitorum, eumdem efficere numerum ac ſummam hominum ab Eſdra recenſitorum, qui in Nehemiæ recenſione non extant. Unde apparet libri utriuſque conſenſus.

VI. Conflatur tertium argumentum ex Iſidori verbis (*c*), quibus ſecundum Eſdræ librum apud Hebræos non haberi, ſed inter apocryphos rejici docet. Verum ex hoc ipſo teſtimonio manifeſtum eſt, non ſecundum illum intelligi Librum, qui Nehemiæ nomen præfert; nam diſerte pronuntiat idem ille Iſidorus, Eſdræ libro ſermones Eſdræ, & Nehemiæ contineri. Probabile itaque eſt ipſum, cum ex Hieronymo didiciſset (*d*), *apud Hebræos Eſdræ Nehemiæque ſermones in unum ſermonem coarctari*, unicum Eſdræ librum canonicum cenſuiſse; cum autem alios Eſdræ libros apocryphos eſse ſciret, eos quoque in unum conjungendos eſse, ac unum canonicum, alterum apocryphum exiſtimaſse.

DE LIBRO TOBIÆ.

I. *Diſputatur de Auctore libri Tobiæ. Scriptus videtur partim a Tobia patre, partim a filio, partim ab incerto Auctore.* II. *Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* III. *Diſputatur de tribus Hebraicis libri Tobiæ editionibus;* IV. *Et de Græca.* V. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Unicum argumentum.*

I. ETſi in Canonem ſacrorum Voluminum Tobiæ librum non dedicarunt Hebræi; quæcunque tamen in eo narrantur, Salmanaſaris, & Sennacheribi, & Ezechiæ ætate fatentur vere contigiſse, ut eſt in Juchaſin, Librum autem ipſum *his quæ Hagiographa memorant, mancipatunt*, uti de eo loquitur Hieronymus (*e*). De Libri ætate & Scriptore non ita convenit. Conſtat quidem ante Chriſtum fuiſse relatum in literas, ut tradit Auguſtinus in Speculo. Partim autem ab ipſo Tobia patre, partim a Tobia filio ſcriptum eſse, nonnulla etiam ab incerto Auctore, aliquo fortaſse e Tobiæ nepotibus, eſse adjecta conſentit ſanior pars Interpretum; & capita quidem priora duodecim a Tobia patre; decimum tertium, & decimi quarti partem, qua ſenioris Tobiæ narratur interitus, ad poſtremos uſque verſus duos, a Tobia filio; duos illos verſus poſtremos, quibus Tobiæ filii mors continetur, ab incerto Auctore.

II. Concedo libens in hanc ſententiam, utpote quæ nitatur capite duodecimo, quo Tobiam utrumque jubet Angelus caſus ſuos literis tradere. Nam cum Vulgata habeat: *Narrate omnia mirabilia ejus* (*f*); ſic Græcus Interpres: γράψατε πάντα τὰ συντελεσθέντα εἰς βιβλίον. *Scribite in libro quæcunq; evenerunt.* Cui mandato quin pro ſua pietate paruerit Tobias uterque, dubitari non poteſt; cum præſertim Hebræorum mos eſſet res ſuas in commentarios referre. Hunc autem Librum quem habemus, eum ipſum eſſe qui ab illis ſcriptus eſt, multa perſuadent; primum quod credibile non ſit tantam fuiſſe poſterorum ſocordiam, ut Librum Angeli juſſu a viris tam perſpectæ pietatis lucubratum inter-

(*a*) Tract. Theol. cap. 40. (*b*) Præf. in Eſdr. & Nehem. *VI. Tertium argumentum.* (*c*) Orig. Lib. VI. cap. 2. (*d*) Præf. in Eſdr. & Nehem. *I. Diſputatur de Auctore libri Tobiæ. Scriptus videtur partim a Tobia patre, partim a filio, partim ab incerto Auctore.* (*e*) Præf. in Tob. *II. Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* (*f*) Tob. XII. 20.

intercidere passi sint. Persuadet idem & Chaldaica loquela qua scriptus est, quæque in partibus illis usurpabatur, ubi vitam egit Tobias uterque. Latinam enim quam terminus Interpretationem se ex Chaldaico sermone, ope hominis cujusdam linguæ utriusque periti, extudisse testatur Hieronymus(*a*); Unde recte quoque possumus concludere a Judæis Palæstinam incolentibus haudquaquam fuisse compositum. Hoc si ita foret, dicendum prorsus esse, factum id fuisse postquam Babylonicis vinculis exemti sunt Judæi. Traditur enim in Beresit rabba, & in Thalmude Hierosolymitano, Angelorum Raphaëlis, Michaëlis, & Gabrielis nomina, cum mensium nominibus, e Babilonia venisse. Verum aperte demonstrat Chaldaica libri oratio, ut dixi, aliunde repetendam esse ejus originem. Præter superiora persuadet etiam a Tobia utroque scriptum esse narratio αὐτοπρόσωπος (*ex propria persona*), quæ in Græca interpretatione, & Syriaca ad Græcam expressa, & Hebraica recentiore observatur. Hic enim Interpretum consensus indicare videtur quid exemplar primigenium habuerit. Hieronymi vero interpretatio etsi ex Chaldaico ipso archetypo derivata est; nihilominus tamen quoniam a se elaboratam ait Hieronymus(*b*) adhibito Interprete, qui quæ legebat Chaldaice Hebraicis verbis reponebat, hinc alienum aliquid, & adventitium huic adhæsisse par est suspicari; & quæ a Tobia αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*) dicta erant, velut ἑτεροπροσωπικῶς (*ex aliena persona*) dicta ad Hieronymum fuisse relata.

Ad hæc demonstrant Libri antiquitatem sententiæ quædam a sequentium ætatum Scriptoribus usurpatæ. Cujusmodi illa est e quarto capite (*c*): *Eleemosyna ab omni peccato & a morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras*: quam sic repræsentavit Jesus Sirachides(*d*): *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exhortabit ab omni malo.* Legitur in eodem Tobiæ capite (*e*): *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias*: comparet eadem sententia apud Matthæum (*f*), & Lucam(*g*). Quamquam ex ipsius naturæ dictatis sumi potuit. Scripsit Tobias (*h*): *Beatus ero si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndam claritatem Jerusalem. Portæ Jerusalem ex sapphiro, & smaragdo ædificabuntur, & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum ejus: ex lapide candido, & mundo omnes plateæ ejus sternentur.* Talis propemodum fuit illa Jerusalem, quam Johanni ostendit Angelus in Apocalipsi (*i*): *Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide, ipsa vero civitas aurum mundum, simile vitro mundo. Et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum jaspis, secundum sapphirus, tertium chalcedonius, quartum smaragdus.... Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per singulas, & singulæ portæ erant ex singulis margaritis, & platea civitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum.* In quibus vides Tobiæ, & Johannis consentientem novæ illius Jerusalem descriptionem. Hæc autem conveniunt doctrinæ vetustiorum Prophetarum, qui Hierosolymæ, ac montis Sion, & civitatis Dei symbolo, ac nomine Ecclesiam Christi præsignificare solebant. Apponamus hic denique notationem jam sæpe adhibitam; genuinum esse Librum hunc, utpote qui sit, uti esse fertur, ignorabilis Auctoris, & temporis.

III. Extant Libri Tobiæ Hebraicæ duæ editiones, a Munstero, & a Fagio editæ: si modo duæ, non eædem credi possunt, quæ in multis licet differentientes locis, maximam tamen inter se affinitatem habent; nec minorem cum tertia quadam, quæ manuscripta penes me est, quæque ad illam Munsteri propius accedit quam ad Fagianam. Multum illæ discrepant tum a Latina Hieronymi, tum & a Græca, quam pressius tamen affectantur; ut si minus ab hac, ab aliis certe quæ ad illam accuratæ sint propagatam credere dignum sit. Utcunque est, temerarium esse, & falsum liquet, quod a R. Davide Ganz in Chronologia traditum est, editionem Munsteri ab ipso Munstero confictam fuisse, & suppositam, & quicunque nares habuerit non obtusas, futurum ut fraus ei facile suboleat, totumque opus ineptum esse, & stolidum, res vero quæ in eo narrantur, falsas penitus, & commentitias. Quod judicium quam vanum sit, ex editione Fagiana, & exemplari nostro manuscripto intelligitur. sed Judæum puduisset non ineptire. Scribit qui-

(*a*) Præf. in Tob. (*b*) Ibidem. (*c*) Tob. 11. (*d*) Eccles. XXIX. 15. (*e*) 16. (*f*) VII. 12. (*g*) VI. 31. (*h*) XIII. 20. & seq. (*i*) XXI. 18. & seq. *III. Disputatur de tribus Hebraicis Libri Tobiæ editionibus.*

quidem Origenes ad Africanum accepiſſe ſe ab Hebræis libros Tobiæ, & Judith, ab eis Hebraice ſcriptos, in apocryphis haberi: ſed Chaldaicum ipſum archetypum intelligo. Chaldaica quippe lingua Hebraicæ nomine ſæpe continetur.

IV. Omnium Interpretationum Libri hujus, quæ hodie circumferuntur, antiquiſſima, ac proinde puriſſima, & exemplari ſimillima Græca eſt: nam ea, & veteri Latina ad illam accurata uſos eſſe videamus Auctorem Conſtitutionum, quæ Clementi adſcribuntur (*a*), Polycarpum (*b*), Clementem Alexandrinum (*c*), aliosque Patres Græcos, & Latinos Hieronymo vetuſtiores. Quid quod a Septuaginta Interpretibus concinnatam quidam arbitrati ſunt, ſed non ego credulus illis: cum enim in Canone non haberetur ille Liber, quis credat fuiſſe in luculento, & accurato exemplari, quod ad Ptolemæum Philadelphum tranſmiſit Eleazarus Pontifex? Neque vero ejus auctorem Theodotionem dicam, quod multi faciunt, quippe quam vidiſſe certum ſit Scriptores antiquiores Theodotione. Potius eſt ut eam Ægyptiis Helleniſtis adſcribamus, quos & eam ex Chaldaico exemplari excepiſſe veriſimile eſt, & ad reliquas Scripturæ Sacræ partes a Septuaginta Senibus Græce converſas, & uſu quotidiano verſari ſibi ſolitas accudiſſe; atque hinc porro accepiſſe Chriſti Eccleſiam, & in ſuum demum Canonem retuliſſe.

V. Nunc vero poſtularet hic locus, ut vulgaria argumenta, quibus oppugnari ſolet Liber iſte, pro more noſtro diſcuteremus: quod quoniam abunde factum eſt ab aliis, præſertim ab iis, qui ſuſceptis adverſus ætatis hujus Heterodoxos velitationibus, & controverſiis inclaruerunt, diſputatione hac ſuperſedebo. Unicum hoc refellam, quo ea Libri hujus antiquitas, quam ſtatui, convelli poteſt, quod nempe non fuerit in Canone, cum credibile ſit minime eum prætermiſſuram fuiſſe Synagogam magnam, ac Eſdram, a quibus Canon conditus eſt, ſi jam ante extitiſſet. Verum cum eo tempore maximis rerum difficultatibus premeretur Iſraëlitica gens, quamvis libertati, & patriæ reddita, nondum Eſdras, quantumlibet ſtudioſus, ac diligens, omnes gentis ſuæ hiſtorias, & veteris memoriæ monumenta a popularibus ſuis ſcripta colligere potuerat. Quæ poſtmodum reperta ab aliis, in Canone jam clauſo, & obſignato locum non habuerunt.

DE LIBRO JUDITH.

I. *Diſputatur de Auctore libri Judith. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Incertus eſt ejus Auctor: conjectura ætas exploratur. Probatur ejus* γνησιότης, *& antiquitas.* III. *Libros Tobiæ, & Judith inter Hagiographos ab Hebræis eſſe poſitos contra Scaligerum defenditur.* IV. *Diſputatur de priſcis libri Judith interpretationibus.* V. *Judith tempore Manaſſis regis Juda facinus ſuum videtur edidiſſe.* VI. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* VII. *Secundum argumentum.* VIII. *Tertium argumentum.* IX. *Quartum argumentum.*

I. QUæ de Libro Judith dicturi ſumus, paria ſunt propemodum iis, quæ de libro Tobiæ diximus: nam & ex Hebræorum Canone ſegregatus eſt, & a Chriſti tamen Eccleſia receptus, & quæ in eo narrantur minime commentitia eſſe agnoſcunt Judæi, & Librum ipſum inter Hagiographa collocant, Hieronymo teſte (*d*), & Libri auctor, ac ſcriptionis tempus veniunt itidem in controverſiam, & recentiorum diſputationibus adeo ventilata ſunt in utramque partem, & excuſſa omnia, ut vix quidquam videatur addi poſſe. Paucis tamen hanc quoque partem attingemus. Dixi incertum eſſe Libri Auctorem; & ita ſane eſſe pridem dixit Iſidorus (*e*). Sunt qui Eliachimum velint, alio nomine Joachimum dictum, in ipſo Judithæ volumine memoratum, qui ſummum Judæorum Pontificatum tenuit Manaſſis Judæ regis temporibus, Librum elaboraſſe. A Joſua Joſedeci filio, ſummo itidem Judæorum Pontifice, Zorobabelis comite, ſcriptum eſſe affirmat Jedidæus, hoc eſt Philon Alexandrinus, in libro de temporibus, quem e Latino Hebraice retulit R. Azarius in *Meor Enajim*; quippe Judithæ hiſtoriam Xerſis ævo eveniſſe cenſebat. At quamvis hoc opus Jedidæi, ſit ipſum Pſeudo-Philonis Judæi *Bræviarium*

IV. Et de Græca. (*a*) Conſtit. Apoſt. Lib.I.cap.1. Lib III. cap.15. Lib.VII. cap.2. (*b*) Ad Philipp. (*c*) Str.4. *V. Refelluntur argumenta Adverſariorum. Unicum argumentum. I. Diſputatur de Auctore libri Judith. Variæ opiniones Proponuntur.* (*d*) Præf.in Judith. (*e*) Orig.Lib.VI.cap.2.

rium temporum, ita tamen interpolatum est, ut aliud videri queat; & Joachimo Josuæ filio, summo itidem Pontifici, in Latina hac scriptione supposititia adscribitur liber Judith, qui Josuæ ipsi in Hebraica. Hieronymus in interpretatione Eusebiani Chronici scribit (*a*): *Cambysen ajunt ab Hebræis secundum Nabuchodonosor vocari, sub quo Judith historia conscribitur*: cum debuisset scribere, *sub quo Judith historiam ferunt contigisse*: sic enim habent Græca: ἐφ' ὃ τὴν κατα Ἰουδὶθ ἱστορίαν λέγουσι γεγενῆσθαι. Grotius (*b*) lucubratum putabat hoc opus Antiochi Epiphanis temporibus, pauloante Asamonæorum principatum, totumque ænigma esse censebat, & concinnatum ad confirmandos Judæos adversus grassantem impii hujus Regis tyrannidem.

II. Ego in re incerta ab omni me assensu sustineo. Quod si tamen in tenebris micare liceat, scriptum conjiciam Babylonicæ captivitatis temporibus, ad leniendam exilii hujus ægritudinem, & spe arrigendos Israëlitarum animos. Id suadet Chaldaicus sermo, quo scriptum fuisse hoc opus Hieronymus testificatur, unde & Interpretationem suam exprompsit. Neque aliter accipio verba Origenis, cum scribit ad Africanum se ab Hebræis didicisse librum Judith Hebraice scriptum haberi ab iis in apocryphis; hoc est Chaldaice, uti superius de Tobiæ libro disputantes observavimus. Qua potissimum nota Libri hujus antiquitatem R. Azarias (*c*) deprehendit: Suadet & interpretationis utriusque Græcæ, & Hieronymianæ, quæ supersunt, sermo hebraismis perspersus, & Hebraicam plane redolens originem.

Quædam præterea locutiones, & sententiæ ex hoc libro videntur in Novum Testamentum transiisse. Qualis illa est Elizabethæ ad Mariam Christi matrem (*d*): *Benedicta tu inter mulieres*; quod jam ante usurpaverat Ozias, cum sic Judith (*e*) alloqueretur: *Benedicta es tu filia a Domino Deo excelso præ omnibus mulieribus super terram*. Ait Paulus in priore ad Corinthios Epistola (*f*): *Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, & a serpentibus perierunt: neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, & perierunt ab exterminatore*. Proveniunt ista manifesto ex libro Judith (*g*), cujus hæc sunt verba: *Illi autem qui tentationes non susceperunt cum timore Domini, & impatientiam suam, & improperium murmurationis suæ contra Dominum protulerunt, exterminati sunt ab exterminatore, & a serpentibus perierunt*. Cæterum meminerimus sæpe jam dictum esse a nobis genuinum hunc esse librum, qui ejus sit, & auctoris & ætatis, cujus esse fertur; unde sequitur genuinum esse librum Judith, quippe qui sit incerti auctoris, & ætatis, uti esse vulgo fertur.

III. Miratur Scaliger (*h*) Hieronymum (*i*) scripsisse libros Tobiæ, & Judith inter Hagiographos poni ab Hebræis, cum certum sit in Canonem receptos non fuisse. Nempe in eo falsus est Scaliger, quod nulla extra Canonem Hagiographa Hebræos habere censuit. Erant autem apud eos Hagiographa duplicis modi, alia quæ dictata esse dicebant per Spiritum Sanctum, atque hunc statuebant secundum Prophetiæ gradum ex undecim, & *Ruahh Acodesc*, *Spiritum Sanctum*, appellabant. Hujusmodi erant Hagiographa relata in Canonem, quæ *Ketubim* proprie, & κατ' ἐξοχὴν dicebantur. Testem locupletem damus Maimoniden in More nevochim (*k*). Verum nobilioribus Prophetiæ generibus defitis post solutam Captivitatem, eo usi sunt Judæi quod *bet col*, *Filiam vocis* appellant, & cujus creberrima occurrit in libris Rabbinorum mentio; atque hujus ope alias ediderunt scriptiones, & eas quidem Hagiographas, & a Deo inspiratas. Quoniam autem inferius habebatur genus hoc Prophetiæ, iis per quæ Libri sacri editi, & in Canonem fuerant conclusi, ideo resignare Canonem, aliisque Libris sacris illos adjungere, & in idem volumen compingere non sunt ausi, quamvis sacros & Dei afflatu compositos esse arbitrarentur. Tales autem fuisse volunt Libros Tobiæ, ac Judith. Atque hæc quidem Hebræi: nam Ecclesia Christi, hos itidem ut reliquos, qui Volumine sacro continentur, Spiritu Sancto dictante conscriptos esse pro certo habet, & aliis Hagiographis neutiquam inferiores esse decernit.

IV. Mul-

(*a*) Lib.I. (*b*) Præf.in Judith. *II. Incertus est ejus Auctor: conjectura ætas exploratur. Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* (*c*) Meor Enajim cap. 52. (*d*) Luc. I. 42. (*e*) XIII. 23. (*f*) X. 9. 10. (*g*) VIII. 24. 25. *III. Libros Tobiæ, & Judith inter Hagiographos ab Hebræis esse positos contra Scaligerum defenditur.* (*h*) In Euf.Chron. Lib.II. (*i*) Præf.in Tob.& Judith. (*k*) P.II.cap.45.

IV. Multum porro Hieronymianam inter Libri hujus interpretationem, & Græcam quæ hodie extat, interest. Verum utra exemplaris vestigiis pressius institisse dicenda sit, dubitare nos nequaquam patitur Hieronymus (*a*), cum ait *se magis sensum e sensu, quam ex verbo verbum transtulisse, multorum codicum varietatem vitiosissimam amputasse; sola ea quæ intelligentia integra in verbis Chaldæis invenire potuit, Latine expressisse*. Huc accedit quod adhibitus hic quoque ab Hieronymo (*b*) Interpres, ut & in Tobiæ libro e Chaldæo sermone Latine reddendo, nonnulla etiam de suo videtur fuisse largitus. Chaldaici enim sermonis satis rudem se Hieronymus non dissimulat. Hinc tanta inter utramque interpretationem occurrit discrepatio. Græcam vero, itidem, ut illam libri Tobiæ, ex Chaldaico exemplari excerpsisse Judæos Hellenistas credibile est: nam quis mulieris popularis suæ historia, adeo inter Hebræos celebri ut in Hagiographis collocaretur, caruisse putet Judæos Alexandrinos, & ad eam vernacula lingua, Græca nimirum, reddendam pauculas horas non contulisse? Ergo cum amœna sit Libri lectio, & ad pietatem promovendam utilis, crebro eum usu videntur trivisse: nonnunquam etiam sacris Libris adjunxisse, utpote quem Hagiographum esse, & ab Hebræis haberi scirent; adeout cum Christi deinde susciperent dogmata, Christianis eum communicarent cum reliquis Libris sacris, nullo discrimine: atque ita demum sacer ab Ecclesia Christi habitus sit, Nicæna Synodo comprobante, ac decernente. Ex Græca porro illa interpretatione Latinam quamdam deinceps prodiisse existimaverim, Hieronymiana vetustiorem, & Græcis magis consonam, qua Latini Patres antiqui usi sunt; & Syriacam præterea. Minime ergo iis assentior, qui Septuaginta Senum, aut Theodotionis fœtum hunc quoque esse comminiscuntur. Quis enim librum a Canone Hebræorum sejunctum Ptolemæo Philadelpho inter sacras Scripturas Eleazarum Pontificem venditasse censeat? Sed nec Theodotiani id adscripserim: nam quis ipsu elaborasse existimet eam interpretationem, quam non æquales solum ejus, Clemens Alexandrinus (*c*), Origenes (*d*), & Africanus usurparunt; sed & vetustior quoque Clemens Romanus in Epistola ad Corinthios (*e*), & Auctor constitutionum (*f*) quæ Clementi eidem tribuuntur.

V. Etsi vero minime propositum hic habeo novam de Judithæ ipsius facinore, de Nabuchodonosore, & Arphaxado, in ejus historia commemoratis, eorumque ætate disputationem instituere, aut veteres recudere, quæ tot ac tantæ habitæ sunt super hoc argumento, ut penitus jam exhaustum sit, dicam tamen perpaucis mihi eam placere, quæ in Manassis Juda regis ætatem confert hanc historiam, & Nabuchodonosorem scilicet unum esse ex Asarhaddonis successoribus, qui tum Assyriorum imperio præfuerit; regem vero Babyloniorum obnoxium habuisse Assyrios hoc tempore, & stipendiarium; at Arphaxadum ipsum esse Dejocem Herodoti libris celebratum; & quæcunque narrantur illic tum evenisse, circa tempora captivitatis Manassis. Hæc sententia partim a Bellarmino (*g*), partim a Serario (*h*); partim etiam a Petavio (*i*) edita, ita omnibus occurrit Adversariorum vitiligationibus, & nodos omnes disputationum præcidit, ita cum exteris, ac sacris consentit historiis, ut in ea facile acquiescam.

VI. Dixi Grotium non hunc Librum rejicere duntaxat in Antiochi Epiphanis tempora, sed totum etiam commentitium, meramque esse Parabolam docere; & Judith, sive *Judit*, esse Judaicam gentem, Bethuliam esse Templum Dei, *betel rabb*; Judithæ gladium esse preces sanctorum; Nabuchodonosorem hic ut alias sæpe Hebræis Diabolum significare; Assyriam vero, fastum; Holophernem typum esse Antiochi, ita dictum ab *hel phar nabasc*, quod Chaldaice *Lictorem serpentis* sonat; Judith viduam fingi, ut Judæam omni auxilio destitutam exprimat; Joachimum, sive Eliakimum *Deum surrecturum* significare, quæ spes cum homines Deo conjungat, ideirco ad Sacerdotem referri; Simeone Rubeni filio ortam dici Juditham, quod Ruben contracte dicatur, pro *rabah benganei, vidit miseriam* Deus, & ex ea Dei miseratione nasci Simeonem, qui ab obe-

IV. Disputatur de priscis libri Judith interpretationibus. (*a*) Præf. in Judith. (*b*) Præf. in Tob. (*c*) Strom. Lib. IV. (*d*) Homil. XIX. in Jer. & Tom. III. in Joh. (*e*) I. (*f*) Lib. VIII. cap. 2. *V. Judith tempore Manassis regis Juda facinus suum videtur edidisse.* (*g*) De verb. Dei Lib. I. cap. 12. (*h*) In Judith. cap. I. qu. 1. & seq. (*i*) De doct. Temp. Lib. XII. cap. 26. *VI. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.*

obedientia nomen habet; Simeonem Rubeni filium nullum fuisse ex eoque commenti suspicionem firmari; Manassem virum ab oblivione dictum cœli æstu mortuum fingi, quod adversa nobis Dei oblivionem excutiant; diem victoriæ a Juditha relatæ, ab Hebræis celebrari solitum dici, ut significetur dies Luminum, sive Encæniorum, nempe purgati Templi, & dedicatæ Aræ a Juda Machabæo, quemadmodum legimus capite quarto prioris Machabaici (a). Denique Libri hujus Scriptorem Græcos auctores legisse suspicatur; nono quippe capite (b), pro eo quod habet Hieronymi interpretatio: *Qui violatores extiterunt in coinquinatione sua*, Græca habere οἳ ἔλυσαν μήτραν παρθένου εἰς μίασμα (sic enim recte emendat, pro μήτραν, quod editi Codices habent): & quod decimosexto capite (c) Ditanum filii commemorentur. Acute hæc quidem Grotius & & erudite, ut reliqua; sed non tamen vere. Neque sane primus opinionis hujus architectus habendus est: ipsi quippe præluserant Lutherus, Gythræus, Beroaldus, Reineccius, & alii ex Heterodoxis plerique, qui historiam Judith, poëticum figmentum, & tragœdiam appellant. Præterea Hebræus quidam Poëta Grotio videtur præluxisse, ut factum ad ἐγκαίνια μὴ θυσιαστηρίου (*Dedicationem Aræ*), & ad Assamonæorum ætatem referret. Laudatur a R. David Ganz in *zamah dud*, his verbis: *Tempus hujus facti ignoramus, nihil enim de eo reperi in libro Josephi. Juxta verba Poëtæ Misadjozer schelchanucha, e fundamento effigiantis dedicationem (Templi) evenit hoc facinus etiam diebus Assamonæorum*. Jam vero quod nomina in allegoriam, & parabolam trahit, fecit idem in veris Scripturæ sacræ historiis Origenes, fecerunt & alii Patres, ac Interpretes Scripturæ plerique, pro captu suo unusquisque; & sæpe quidem adeo ingeniose & feliciter, ut res non veræ, & reipsa factæ, sed fictæ & apposite ad allegoriam excogitatæ videantur. Judithæ nomen Judaicam gentem signare ait; anne vero signabat Judaicam gentem, cum id gereret Judith uxor Esau, filia Beeri Hethæi, cujus mentio extat in Genesi (d)? Bethuliam vero, quam exponit *Domum Dei*, interpretantur alii, *Virginem Dei*, & aliam inde parabolam extundere possunt. Holophernis nomen, quod ab Hebraico derivat, Persicæ est originis, perinde ut Tisaphernes, Intaphernes, Pharnaces, & Pharnabazus. Holophernes ille Ariarathis Cappadocum regis frater, cujus meminit Appianus in Syriacis, num *lictor serpentis* fuit, aut Diaboli minister? Pari modo refelli possunt allegoricæ reliquorum nominum expositiones. Porro neque Ruben ille Simeonis pater, unde historiam hanc in dubium vocabat Grotius, neque postremus versus ultimi capitis, qui annuæ festivitatis ex Judithæ victoria ab Hebræis institutæ meminit, exrant in Græca interpretatione, quam certiorem Hieronymiana & tutiorem dixi; & pro Rubene exhibet illa quidem Israëlem. Nam cum Latina habeat: *Filii Salathiel, filii Simeon, filii Ruben*, Græca ita sunt concepta: υἱοῦ σαμαλιὴλ, υἱοῦ σαρασαδαί, υἱοῦ ἰσραήλ. Fulgentius vero (e): *Filii Surisada, filii Simeon, filii Israël*. Quamvis autem nulla nunc festivitatis ex facto Judith institutæ occurrat in Hebræorum libris memoria, tempore potuit abrogari, ut sæpe fit. Græcanicæ vero locutiones, λύειν μήτραν, & υἱοὶ παιδίων adventitiæ sunt, & ab Interpretibus prodierunt, qui tum optime interpretandi munere functi sunt, cum nativum quid & αὐτοφυὲς, ac vernaculum, non peregrinum sapit ipsorum oratio. Exempla majoris licentiæ occurrunt apud Interpretes Scripturæ. In librum Jobi Interpretes Septuaginta & Vulgatus, Pleiadis, Hyadum, Orionis, Arcturi, & Amaltheæ nomine intruserunt. Capite vicesimo sexto Proverbiorum (f) Hebraicum *margama*, quod *acervum lapidum* sonat juxta Aben Esram, reddit Hieronymus, *acervum Mercurii*. Alexandriæ nomen præfert Vulgata Jeremiæ, Ezechielis, & Nahumi editio, pro Hebraico *nab*, cum longo post hos Prophetas tempore Alexandria condita sit. Quis sanus inde colligat hos Auctores Hebræos Græcorum scripta legisse? Vides ergo quam levibus argumentis sua Libro huic derogetur veritas & antiquitas; atque eo levioribus, quo facilius exoticis & sacris historiis conciliari potest. Merito itaque opinionem eam, quæ Judithæ historiam confert in Assamonæorum ætatem, refellit, ut dixi, R. Azarias, hoc præcipue argumento, quod Chaldaico sermone conscripta sit.

VII. Qui post solutam captivitatem, Judithæ

(a) 59. (b) Judith. n. 2. (c) Ejusd. n. 8. (d) XXVI. 34. (e) Epist. II. cap. 14. (f) ℣. *VII. Secundum argumentum.*

dithæ casus incidisse volunt, eo potissimum id approbare student, quod legitur capite quinto (a) Græcæ interpretationis: ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ αὐτῶν ἐγενήθη εἰς ἔδαφος, quo Templi excidium significari volunt. Notassent vero aliud esse, γενέσθαι εἰς ἔδαφος, aliud καθελέσθαι εἰς ἔδαφος, aut καταβαλέσθαι εἰς ἔδαφος, ut recte observatum est a Serario (b): hoc enim sonat, *in solum disturbari & disjici, solo æquari*: illud vero est, *conculcari & pedibus proteri, ut solum proteri solet*. Itaque cum Manasses captus est ab Assyriis, verisimile est impiam gentem reseratis Templi foribus in id penetrasse, atque ultro citroque nulla habita loci reverentia cursitasse, & profanis pedibus loca sancta haud secus quam publicum solum proculcasse. Ita intellexit Syrus Interpres qui Græca expressit.

VIII. Recudi quoque potest adversus Libri hujus antiquitatem argumentum illud, quo librum Tobiæ supra vidimus oppugnatum; locum videlicet in Canone fuisse habiturum, si Synagogæ magnæ, & Esdræ temporibus superior fuisset. At eadem utemur responsione quam supra adhibuimus, quo tempore compositus est Canon, res Judaicas in tantis fuisse positas angustiis, nondum cincta mœnibus Urbe, urgentibus undique adversariis, ut nondum popularium suorum scriptiones omnes, quæ in eum recipi mererentur, Esdras compilare potuerit, ac proinde quæ semel seclusæ fuissent a Canone, in eum non fuisse ab Hebræis deinceps admissas, postquam clausus ac circumscriptus est.

IX. Nihili vero facimus argumentum, quod adversus libri Judith, ac libri etiam Tobiæ dignitatem & auctoritatem ex Josephi silentio ducitur: nam & Jobi historiam & Bethlehemitarum infantium cædem, aliaque prætermisit; & exiguam esse inficialis argumenti vim scitum est. Deinde vix alia retulisse Josephum videmus, quam quæ habebantur in libris Canonicis. Nam quamvis paucula quædam de suo alicubi asperserit, fecit id tamen præter institutum: profitetur quippe in Prœmio Archæologiæ se eam ex literis Hebraicis translaturum. Clarius etiam in libro decimo (c): καὶ γὰρ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς ἱστορίας πρὸς τοὺς ἐπιζητήσοντάς τι τῶν πραγμάτων, ἢ μεμψομένους ἠσφαλισάμην, μόνον τε μεταφράζειν τὰς Ἑβραίων βίβλους ἔφην εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν, καὶ ταῦτα δηλώσειν, μήτε προστιθεὶς τι τοῖς πράγμασιν αὐτὸς ἴδιον, μήτ' ἀφαιρεῖν ὑπεσχημένος. *Initio enim historiæ hujus respondi iis qui in rebus a me declaratis desiderabunt quippiam, vel expostulabunt, me Hebræorum solum libros Græce redditurum professus, promittens futurum ut in rebus exponendis nihil addam de meo vel detraham*. Hebræorum libros dicit, qui in Canone habebantur; in quem recepti non fuerant libri Tobiæ, & Judith, qui cæteroquin nec Hebraice scripti erant.

DE LIBRO ESTHER.

I. Disputatur de Auctore libri Esther. Variæ opiniones proponuntur. II. Opus esse videtur Synagogæ magnæ. III. Probatur ejus γνησιότης, *& antiquitas; deque Græca illius interpretatione disputatur. IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum, in quo disputatur de sex postremis libri Esther capitibus. V. Secundum argumentum.*

I. Quod ad librum Esther attinet, etsi habitus est in Hebræorum Canone, nihilo tamen minus dubius est ipsius Auctor ac superiorum. Esdræ adscribunt Epiphanius (d), Augustinus (e), & Isidorus (f). Eusebius (g) Esdra recentiorem putat. Pseudo-Philo, sive Jedidæus, quem repræsentavit R. Azarias in Lumine oculorum, Joachimum summum Hebræorum Pontificem, Josuæ filium, ejus qui Josedechum patrem habuit, id operis Mardochæi rogatu suscepisse arbitratur. Theologo-Politicus Scriptor hunc Librum censet ab eodem Auctore profectum, qui Esdræ, Nehemiæ, & Danielis libros elaboravit, idque post reparatum a Juda Machabæo Templi cultum; excerptumque fuisse ex altero libro, qui Estheræ nomine inscribebatur, & cujus mentio extat ad calcem noni capitis libri hujus de quo agimus, quemque jam olim intercidisse ait: quippe secundi Templi perinde ut primi temporibus viros fuisse, quibus curæ erat res gentis suæ literis prodere. Quæ ut temere, & nulla ratione conficta jure a nobis exploduntur. Magnum vero recentiorum

(a) Judith. n.22. (b) In Judith II. Qu.2. *VIII. Tertium argumentum. IX. Quartum argumentum.* (c) Antiq. cap. 11. *I. Disputatur de Auctore libri Esther. Varia opiniones proponuntur.* (d) De pond. & mens. cap. 4. (e) De Civit. Dei, Lib. XVIII. cap. 36. (f) Orig. Lib. VI. cap. 2. (g) Chr. Lib. II.

Interpretum, & aliquot etiam Hebræorum agmen pro Mardochæo pugnat; Aben Ezra in his, & Abrahamus Hispanus, qui Sapientis cognomen reportavit. Quibus omnibus præit Clemens Alexandrinus (*a*). Nititur ea sententia his verbis libri Esther (*b*): *Scripsit itaq; Mardochæus omnia hæc, & literis comprehensa misit ad Judæos*. Et mox (*c*): *Susceperuntque Judæi in solemnem ritum cuncta quæ eo tempore facere cœperant, & quæ Mardochæus literis facienda mandaverat*. Tum deinde (*d*): *Et cuncta quæ gesta sunt, epistolæ, id est libri hujus volumine continentur*. Item hoc altero (*e*): *Sed & Mardochæus rei memoriam literis tradidit*. Serarius vero Mardochæum, & Esther operas suas simul ad libelli hujus scriptionem contulisse colligit ex his Septuaginta Interpretum verbis, quæ extant nono capite: καὶ ἔγραψεν ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα, θυγατὴρ ἀμιναδὰβ, καὶ μαρδοχαῖος ὁ ἰουδαῖος, ἃ ἐποίησαν. *Et scripserunt Esther regina, Aminadabi filia, & Mardochæus Judæus, quæ fecerunt*. Quibus & hæc quoque potuit addere, quæ caput idem claudunt in Vulgata editione, & quibus narrantur Judæi, quæ ad se scripserant Esther, & Mardocheus, observanda suscepisse, *& omnia quæ Libri hujus, qui vocatur Esther, historia continentur*: quasi id sibi velit, Librum hunc, de nomine Estheræ dictum, illud ipsum esse quod ad Judæos a Mardochæo, & Esthera scriptum est.

II. Mihi vero Thalmudistarum imprimis probatur sententia, qui Babæ bathræ primo capite fœtum hunc esse decernunt Synagogæ magnæ. Idem censuerunt & Magistri complures alii ex eodem grege. Hac sententia superiores omnes fere continentur sententiæ, tum eorum qui Esdram, quique Mardochæum auctorem agnoscunt; tum & eorum qui Joachimum; quippe qui Synagogæ interesse potuit, utpote Josuæ Pontificis filius. His quidem temporibus recentiorem neutiquam esse Librum censeo, quem constat fuisse in Hebreorum Canone. Atqui hunc Canonem Artaxerxe Longimano & Esdra posteriorem non esse diserte docet Josephus (*f*). Mardochæum, vel Esther, vel utrumque, scripsisse opus hoc quod extat minime sane probant testimonia illa superius adducta. Nam quomodo in ipso hoc Libro narrare potuisset Mardochæus se Librum scripsisse, ad Judæos misisse, hunc ipsos suscepisse, & quæcunque eo mandabantur peregisse? Librum scriptum ante esse oportuit, quam mitteretur ad Judæos, ab iis susciperetur, & tradita in eo præcepta observarentur; multo etiam magis ante quam missio illa, ac susceptio, atque observatio scriberentur. Atqui scripta ea sunt in Libro hoc quem habemus. Ex quo plane efficitur Librum, seu Epistolam Mardochæi ante scriptam esse, quam hic quem usurpamus Liber scriberetur. Cum autem ad Judæos missa esset Epistola hæcce, tantæ rei gestæ historiam, tam insignem divini favoris testificationem, quodque caput est, festi diei solenni & anniversario ritu celebrandi sanctionem continens, dubitare profecto minime licet, quin accuratam rei narrationem in literas retulerint, vel ob id maxime ut festi Phurim diei origo posteris innotesceret. Hanc enim præcipuam ac primariam perscribendi Libri caussam fuisse opinor. Ac si quis attendat ad nonum caput, ac initium decimi quod opus claudebat, id profecto Scriptori unice propositum comperiet, solennium illorum caussam, ceremonias, & sanctionem explicare. Hoc autem Synagogæ magnæ munus fuit. Ad hæc suadet ratio magnam Epistolæ Mardochæi, vel alterius quæ a Mardochæo & Esther scripta est partem, ac fortasse totam, Synagogæ magnæ proceres, pro sua adversum illos reverentia, in librum quem lucubrabant inseruisse; aliquibus duntaxat ad historiæ concinnationem adjectis. Mirari ergo subit unde tanta Anabaptistas, ac Lutheranos nonnullos væsania incesserit, ut commentitiam historiam hanc ac confictam esse arbitrarentur. Nam cum solemnia Phurim observasse tamdiu Judæos pateat ex Machabaico secundo (*g*), & Codice Theodosiano (*h*), eaque dicta sint dies Phurim, sive Sortium, & Amanea, & Mardochaica; quis homo non plane ceritus aut væcors opinari possit ex figmento, aut ut Lutherani quidam loquuntur, ex Tragicomœdia, religionem festi hujus diei & anniversariam celebritatem profluxisse? Dixi dies Phurim fuisse appellatos: Septuaginta habent φρουραί, perperam pro φουραί, hoc est *phoret*, quod idem est ac *phorim*. Jamdiu est cum codicibus Septuaginta Interpretum mentum hoc inolevit; quippe & Josepho (*i*) fraudi

(*a*) Strom. 1. (*b*) IX. 20. (*c*) 23. (*d*) 26. (*e*) XII. 4. *II. Opus esse videtur Synagoga magna.* (*f*) Lib. I contra Ap. (*g*) XV. 37. (*h*) L. Judæos. Tit. de Judæis. (*i*) Antiq. Lib. XI. cap. 6.

fraudi fuit: sic enim habet: διὰ τοῦτο μὲν ἰουδαῖοι τὰς προειρημένας ἡμέρας ἑορτάζουσι, προσαγορεύοντες αὐτὰς φρουραίας. *Propterea Judæi supra memoratos dies celebrant, Phruræos eos appellantes*. Quod ne quis culpa librarii putet evenisse, nomen a φρουρεῖν, *servare*, videtur derivasse; mox enim dixerat: ἔγραψε δὲ μαρδοχαῖος τοῖς ἰουδαίοις ταύτας παραφυλάσσειν τὰς ἡμέρας· μελλήσαντας γὰρ αὐτοὺς ἐν ταύταις διαφθείρεσθαι ταῖς ἡμέραις ὑπὸ ἀμάνου, δίκαια ποιήσειν εἰ διαφυγόντες μὲν τὸν κίνδυνον ἐν αὐταῖς, τοὺς δ' ἐχθροὺς τιμωρησάμενοι, παρατηρήσονται αὐτὰς εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ. *Scripserat autem Mardochæus ad Judæos, ut hos dies observarent: nam cum diebus illis parum absuissent ab interitu, quem ipsis paraverat Aman, recte facturos si periculo liberati, & hostes suos ulti, eos servarent Deo gratias agentes*. Vides παραφυλάσσειν & παρατηρεῖν pro φρουρεῖν usurpata συνωνύμως. Apposite itaque Rufinus & ad mentem Josephi superiorem hunc locum sic reddidit: *Unde prædictos dies Judæi celebrant appellantes eos Conservatores*. Patere Persicam vocem *phorim*, ignorasse Josephum, si non & Hebraicorum etiam fuisset satis rudis, & gentilitii sacrorum Codicum exemplaris securus in Septuaginta Senum interpretatione acquievisset.

III. Porro festum hoc Phurim, quod ex Epistola Phurim originem, & institutionem habuit, libri Esther antiquitatem egregie approbat. Libri quippe hujus Epistola Phurim præcipua, & maxima pars est, ut qui genuinam hanc esse ostenderit, Libri γνησιότητα una ostenderit. Cognoscitur ea quoque ex Hebræorum Canone, in quo liber Esther locum habuit: Canon autem ille Artaxerxis Longimani ævo, ut dixi, conditus est. Sed & aliud vetustatis argumentum præ se fert ipse Liber initio undecimi capitis, ubi leguntur ista in editione tum Græca, tum Latina: *Anno quarto, regnantibus Ptolemæo, & Cleopatra, attulerunt Dositheus, qui se Sacerdotem, & Levitici generis ferebat, & Ptolemæus filius ejus, hanc Epistolam Phurim, quam dixerunt interpretatum esse Lysimachum Ptolemæi filium in Jerusalem*. Epistola Phurim magna pars est libri Esther, ut jam monui. Ergo Librum hunc Lysimachus magna ex parte Græce interpretatus est, vel Ptolemæo, & Cleopatra regnantibus, vel paulo etiam prius. Hieronymus vero in Præfatione in hunc Librum, Græcam interpretationem qua usus est, quam esse eam ipsam, quæ nunc extat manifestum est, Septuaginta Senibus adscribit, & in Vulgata editione repertam a se significat, hoc est ea, quæ κοινὴ appellabatur. Hieronymo quoque vetustior Origenes (*a*) eosdem interpretationis hujus Auctores agnoscit. Quem ergo dicemus Interpretem, Lysimachum, an Senes Septuaginta? Equidem sic existimo, cum bona pars libri Esther constet Epistola Phurim, hanc autem Epistolam interpretatus sit Lysimachus, bonæ partis libri Esther interpretem habendum esse Lysimachum; Septuaginta vero Senes, ne actum agerent, interpretationem hanc lucubrationi suæ intexuisse, quemadmodum Synagoga magna Epistolam ipsam in Librum infarserat; & ne improvido Lectori fraudi esset diversarum lucubrationum permistio, monitionem hanc adjecisse; illic autem memoratum Ptolemæum Philadelphum esse, cujus anno septimo Libros sacros interpretati sunt Septuaginta Senes, ut habet Epiphanius in libro de ponderibus, & mensuris: cum ejusdem anno quarto Dositheus, & Ptolemæus filius Epistolam Phurim a Lysimacho conversam attulerint. Cleopatræ vero nomen plurimis Ægyptiorum regum uxoribus commune fuit. Magna est interpretationis hujus licentia, exemplar *laciniosis hinc inde verborum finibus trahens*, ut ait Hieronymus (*b*); neque illic Septuaginta Seniorum castitatem in convertendo & fidem reperias; ut vel inde alienum Interpretem possis agnoscere.

IV. His opponi possunt varia argumenta, quorum præcipuum oritur e sex posterioribus Libri hujus capitibus, quæ in Hebraico exemplari desiderata, in Septuaginta Interpretum editionibus reperiuntur. Cum enim capita hæc e variis hinc inde locis excerpta sint, sequi ex eo videtur interpolatum esse Librum, discerptum, & aliqua sui parte mulctatum; atque hanc fortassis ob causam a Melitone Asiano (*c*), Athanasio (*d*), & Gregorio Nazianzeno (*e*) e sacro Canone esse expun-

III. Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas, deque Græca illius interpretatione disputatur. (*a*) Epist. ad African. & Tom II. in Joh. (*b*) Præf. in Esth. *IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum, in quo disputatur de sex postremis libri Esther capitibus.* (*c*) Apud Euseb. Hist. Eccles. Lib. IV. cap. 26. (*d*) In Synops. (*e*) Carm. de Scriptur.

punctum. Alii aliter respondent: Origenes in Epistola ad Africanum hæc in Hebraico exemplari olim habita fuisse, atque inde demum excidisse probabile esse putat. Grotius (a) composita censet a Proselytis Hellenistis ἐμπρέπουσι, & stylum oratorio more exercentibus. Sixtus Senensis (b) deprompta esse vult ex diversis Historicis, præcipue vero ex Josepho, in eoque αὐτολεξεὶ haberi Epistolas Artaxerxis: quorum postremum aperte falsum est; prius vero adeo incertum, ut sua inde sumsisse Josephum longe sit verisimilius. Bellarminus (c) duas conjicit fuisse Libri editiones Hebraicas; priorem, breviorem, quæ superest; posteriorem, laxiorem, & aliquot additamentis auctam, quæ interciderit quidem, sed unde interpretatio Græca, quæ extat, prodierit. Ego vero quoniam Synagogæ magnæ Librum hunc acceptum refero, complures ad eum scribendum animum adjecisse puto; atque inde factum, ut diversa ejus extiterint exemplaria; Hebraicum hoc quod habemus, atque item alterum paulo locupletius, unde Græca quæ usurpamus cum additamentis derivata sint. Horum autem additamentorum Interpretes esse senes Septuaginta, ex priscis Auctoribus cognoscimus: velut ex Origene (d), viro rerum harum consultissimo, cum in Epistola ad Africanum, tum & in Tomis in Johannem; ubi e decimo quarto capite nonnulla proferens, ἐν τῇ, inquit, κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα Ἐσθήρ. *In libro Esther, qui est juxta Septuaginta.* Scimus id & ex Hieronymi minutis Annotationibus, quas capitibus illis inseruit.

V. Graviter etiam eo pulsamur, quod Aman dicitur esse animo, & gente Macedo: unde non sex tantum capita supra memorata vocantur in suspicionem, sed reliqua etiam vocari possunt: cum capite nono in Græca editione, itidem ut decimo sexto (e), Aman Macedo appelletur. Macedonum autem nomen obscurum fuit, & ignotum, præsertim in Perside, longe post Artaxerxem Longimanum, quo regnante scriptum hunc Libellum diximus. Mirus est hic etiam interpretum æstus, & fluctuatio. In nono capite (f) Hebraica habent *banani*: ita & tertio capite (g). Recte Hieronymus, *De stirpe Agag*; ejus nempe Agagi, qui fuit rex Amalecitarum: unde Josephus (h), Ἀμαληκίτης δὲ τὸ γένος. Quamobrem pro ὁ Μακεδὼν legendum suspicatur Grotius, Ἀμαληκίτης, ingeniosa quidem, sed audaci, ut ipse fatetur, conjectura, quam nec defendere velit. Nihilo magis ipsi assentiri possum, cum vocem, Βουγαῖος, quæ duodecimo capite (i) Ameni tribuitur, & ab Hieronymo redditur, *Bugæus*, eamdem esse putat, ac Βαγώας, quo nomine spadones primum, tum & aulicos omnes dictos fuisse affirmat. Hujus autem sententiæ neque ullum profert idoneum fidejussorem; neque vero proferre posse puto. Certe tertio capite (k), atque item nono (l), vocem *babanani* reddit similiter Græcus Interpres Βουγαῖος, atque in hac voce manifesta cernuntur illius indicia. Itaque probabile est, vel Hebraica aliter legisse Græcum Interpretem; vel, quod potius crediderim, cum in eo Hebraica omnia nomina misere luxata, & deformata sint, pro Βουγαῖος, legendum Ἀγαγαῖος, quemadmodum & Drusio (m) visum est. Eo me potissimum inclinat Complutensis editio, quæ habet Γωγαῖος. Scio non ita desinere solere patronymica nomina: sed quis ab Hellenista accuratam Hellenismi peritiam expectet? Id si sit, mendam illic jam ante Hieronymum inolevisse dicendum est. Sed ad rem. Dixi Lysimachum in Libro hoc Græce convertendo intemperanter luxuriasse. Hunc ergo pro ea quam sibi sumserat libertate facile crediderim pro *Agagita*, reddidisse *Macedonem*; nulla habita ratione temporis, quo hæc vel facta sunt, vel scripta, sed illius quo ea ipse interpretatus est; cum nempe regnaret Ptolemæus Philadelphus, ut dixi, vel paulo prius. Hac autem tempestate Persarum animis vehemens insidebat adversus Macedones odium, vel Regum suorum desiderio, quos divinis prosequebantur honoribus, vel pudore subactæ alienis armis florentissimæ suæ gentis, vel Macedonum impotenter dominantium impatientia. Fortasse & historiæ parum peritus Interpres, cum magna Græcos inter & Persas bella olim gesta, & multis demum cladibus accisas penitus Persarum res, & contusas a Macedonibus fuisse sciret, Macedones confudit cum Græcis, partem scilicet cum toto; (quanquam & extra Græciam sæpe Macedonia censetur) quæ ab

(a) Præf. ad Addit. Esth. (b) Bibl. Lib. I. & VIII. (c) De Verb. Dei, Lib. I. cap. 7. (d) Tom. I. in Joh. V. *Secundum argumentum*. (e) Esth. n. 10. (f) 24. (g) 8. 10. (h) Antiq. Lib. XI. cap. 6. (i) Esth. n. 6. (k) 1. (l) 10. (m) In Esth. III. 1.

ab his, antiquis quippe Persarum hostibus, jam olim gesta fuerant, novitiis illis adscribens, & Macedonis nomen pro Græci nomine usurpans. Præsertim cum credibile sit, post debellatos Persas, totam Græcorum gentem, apud peregrinos potissimum, Macedonum, nobilioris videlicet partis, nomine venisse. Itaque cum in hac Lysimachi interpretatione Macedonis nomen occurrat, Græcum intellige. Pro Amalecita autem Macedonem dixit Amanem, ut indignationem augeret. Sic Josephus Gorionides (a) concubinam quamdam Darii Hystaspidæ fuisse ait filiam Abbesii Macedonis; & Darium hunc adversus Macedones bellum gessisse; & Eunuchos duos Asuerum occidere fecisse, ejusque caput ad Macedoniæ regem deferre. Objici solent alia quædam, ad elevandam Libri hujus auctoritatem, & fidem: verum quoniam hæc jamdiu disputando contrita sunt, ab iis præsertim, qui contra temporis hujus Heterodoxos pro Catholicis partibus decretarunt, frustra in iisdem iterandis responsionibus studium operamque consumerem.

DE LIBRO JOB.

I. *Disputatur de Auctore libri Job. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Mosi adscribitur.* III. *Probatur argumentis.* IV. *Vera historia Jobi, sed poëtice digesta.* V. *Probatur libri Job* γνησιότης, *& antiquitas.* VI. *Disputatur de clausula, quæ habetur ad calcem libri Job in editionibus Septuaginta Interpretum.* VII. *Disputatur de ætate Jobi.* VIII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IX. *Secundum argumentum.* X. *Tertium argumentum.* XI. *Quartum argumentum.* XII. *Quintum argumentum.* XIII. *Sextum argumentum.* XIV. *Septimum argumentum.* XV. *Octavum argumentum.* XVI. *Nonum argumentum.* XVII. *Decimum argumentum.*

I. QUi de Libro Jobi disseruerunt Codicum sacrorum Interpretes, cum de operis Auctore moverunt quæstionem, in varias ac multiplices diversi sectas abiere. Quidam adscripserunt Jobo ipsi, aut Jobi amicis, his permoti Jobi verbis (b): *Quis mihi tribuat ut scribantur sermones mei? Quis mihi det ut exarentur in libro, stylo ferreo, & plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice?* & istis quoque (c): *Quis mihi tribuat auditorem, ut desiderium meum audiat Omnipotens, & librum scribat ipse qui judicat, ut in humero meo portem illum, & circumdem illum quasi coronam mihi?* Hanc sententiam defendunt Origenes (d), Gregorius Magnus (e), & Suidas (f). Sunt qui a Jobo, ipsiusve amicis Siriace scriptum; a Mose redditum Hebraice, & aliquot additamentis auctum opinentur: quorum familiam ducit Auctor prioris Commentarii in Jobum, qui Origeni tribuitur; illa adductus clausula, quæ in Græca editione finem imponit Libro, & e Syrorum lingua conversum eum fuisse docet. Mosem plerique, non interpretem, sed Libri auctorem agnoscunt, Gregorius Nazianzenus Salomonem, uti quidem de eo scribit Polychronius (g), & alii bene multi. Quam sententiam Lutherus demum amplexus est. At Origenes (h) Mosem negat plus quam quinque libros reliquisse. Alicui e Prophetis librum Jobi tribuunt quidam, Idumæi Prophetæ fœtum esse suspicatur Philippus Codurcus (i), sed multo magis inclinat ut ab Isaia profectum dicat: cujus sententiæ caussas habet, partim acutas quidem, at futiles tamen & leves, partim vanas penitus, & inanes. Nonnulli etiam alicui ex Hebræis Babylone captivis assignant. Grotius (k) Ezechiele quidem vetustiorem Libri scriptorem arbitratur, quicunque tandem fuerit, quod Jobi mentio apud Ezechielem (l) extet; at Davide, & Salomone recentiorem, quod ex horum scriptionibus pleraque illuc translata agnosci possint; videri autem habuisse propositum posteros Esau a Babyloniis transportatos hoc exemplo ad verum Dei cultum retinendum, & adversa constanter ferenda excitare. Fridericus Spanhemius (m), qui Jobi historiam accurate nuper & erudite prosecutus est, a Jobo quidem, aut Jobi amicis res in adversaria primum fuisse lingua patria relatas existimat, Arabica nimirum, seu

(a) Lib. I. cap. 14. & Lib. II. cap. 1. & 5. *I. Disputatur de Auctore libri Job. Variæ opiniones proponuntur.* (b) XIX. 23. (c) Ejusdem XXXI. 35. 36. (d) Lib. VI. contra Cels. (e) In Job. Lib. I. cap. 1. (f) In Ἰώβ. (g) In Job. Procem. (h) Tom. V. in Joh. Philoc. cap. 5. (i) Præf. in Job. (k) Præf. comm. in Job. (l) XIV. 14. (m) In Job. cap. 13.

Digitized by Google

seu Syriaca veteri, & ex iis demum circa Davidis, aut Salomonis tempora ab homine Hebræo conflatam eam quam habemus historiam. Quosdam etiam refert R. Levi ben Gerson postrema undecim Libri hujus capita in νοθείας suspicionem vocasse, propter notulam ad tricesimi primi capitis calcem adtextam, qua illic desiisse sermones Jobi significatur. Quasi omnium sermonum Jobi, non colloquii solum cum tribus amicis, Baldado, Sophare, & Eliphazo finis hac clausula designetur.

II. In hac opinionum varietate, quam peperit vetustas Libri, ac rei obscuritas, cum vix quicquam nobis pro certo definire liceat, suspiciones nostras, ac conjecturas in medium afferemus. Librum scripsisse Mosem ad solatium Israëliticæ gentis, cum Ægyptiorum tyrannide premeretur, mihi sane videtur perquam probabile. Ea est Thalmudistarum sententia in Baba bathra (a); ea R. Davidis Kimchi, & Rabbinorum compluriura. Eamdem amplexus est Auctor posterioris Commentarii in Jobum, qui Origenis sibi nomen præscripsit; eamdem Methodius apud Photium (b), Polychronius, & Julianus Halicarnasseus apud Nicetam in Catena in Jobum; eamdem denique recentiores bene multi. Idipsum sensisse Hieronymum discas ex ejus Epistola ad Paulinum, in qua Libros sacros recensens, Pentateucho Jobi librum subjicit, posthabito etiam libro Josuæ; quo ejusdem esse utrumque & Auctoris, & ætatis significet.

III. Præter hæc doctorum hominum suffragia, rationes quibus ea nititur opinio afferuntur complures. Mihi ea valde efficax videtur ad persuadendum, quæ ex manifesta characteris, ac styli similitudine petitur. Ea est autem hujusmodi, ut si prorsam orationem cum prorsa, vorsam cum vorsa contuleris, maxima statim appareat consensio: simplex illic, & nativa utrobique oratio, omni ornatu detracto; florida hic & ἐσχηματισμένη (*figurata*). Agnoscit id Polichronius (c), & uno hoc argumento Libri confectionem in Mosem transcribit. Sin strictam orationem cum soluta contenderis, quod non satis caute fecerunt viri docti, magna enimvero, uti par est, apparebit styli dissensio, sed non inde efficies diversis ea Auctoribus deberi. Quod si grandius aliquid, & ἀδρότερον (*plenius*) sonare videtur liber Jobi, crebrioribusque distinctus esse luminibus, ac sententiis; memineris hunc scriptum fuisse a Mose, cum florentibus annis vigeret felix piæ mentis calor; illum vero, cum per senectam ætatem ignea vis animi deferbuisset. Etsi in Hymnis quoque suis, pro rei gravitate, ad sublime, & magnificum dicendi genus splendide assurgit. Occurrunt quidem in Jobi libro Arabismi, & Syriasmi, uti notatum est ab Hieronymo (d); nonnunquam etiam Chaldaismi. Verum poëtam agenti affines usurpare dialectos licuit, & speciosa vocabula rerum proferre in lucem, & obscurata populo verba eruere. Id sibi juris arrogant Poëtæ, id ab Homero summa licentia factitatum est. Præterea scito scriptum hunc librum a Mose, cum apud socerum suum Jethro ad gentiles suos aut solatio, aut consilio, aut re juvandos studia sua, & curas omnes conferret. Ad tolerandas igitur diuturnæ servitutis miserias, & meliora a Deo petenda, & speranda, proposito Jobi exemplo instituere ipsos voluit. Sane Israëliticæ gentis casus in Jobi historia perspicue agnoscas. Fortunati fuerunt Abrahamus, Isaacus, Jacobus, & Josephus, & magnas opes, pietatis fructum, a Deo retulerunt. Ab Ægyptiis deinde male habiti sunt Hebræi; bonis, libertate, ac liberis etiam multati a Pharaone; quemadmodum & Jobus a Satana. Qui cum restitutus demum in integrum, amplissimis & uberrimis latifundiis Dei nutu ac ductu ditatus esset, Moses proposito hoc divinæ bonitatis exemplo, populares suos in paris beneficii spem erigere voluit. Longe porro verisimilius est Mosem, in suo illo Madianitico secessu, ad solamen genti suæ parandum mentem adjecisse, tum videlicet cum ei maxime hujusmodi allevamento opus esset, animum ipse gereret negotiis vacuum; quam cum Ægyptiis vinculis soluti Israëlitæ per Arabicas solitudines Terram promissam peterent; Mosem vero inexplicabiles distraherent curæ: quod aliquibus placuisse video. Curarum autem necessaria pars fuit, descriptio Legis: in cujus obsequium suos facilius ut flecteret, Dei beneficiorum commemorationem ab ipsis mundi initiis repetiit. Atque hinc prodiit Pentateuchus,

II. Mosi adscribitur. (a) Cap. 1. (b) Cod. 235. *III. Probatur argumentis.* (c) In Proœm. Cat. in Job. (d) Præf. in Job.

chus, Madianitæ porro, Arabica gens est, Syrorum, & Idumæorum vicina; quos inter per quadraginta annorum moram versatus Moses, ex peregrino commercio patriam loquelam, quod nulli non usuvenire solet, facile inquinavit. Quum autem ad suos reversus intermissum purioris Hebraismi usum repetiit, allitas sermoni suo ex congressu extraneorum sordes ita abstersit, ut quum ad scribendum Pentateuchum animum deinde appelleret, major existeret sermonis castitas ac mundities.

IV. Porro Jobi, hominis Arabis, & inter suos valde nobilis, casus in Arabia toleratos, Moses inter Arabes degens, vel ex vulgi sermone discere potuit. Quamvis autem longissime absim a Thalmudistarum insania, qui confictum esse docent operis hujus argumentum, meramque parabolam, Israëlitis ad constantiam & virtutem informandis excogitatam: (cui eorum delirio cum favere subinde visi sint, Maimonides (*a*), vir alioqui solers & sagax, & R. Schem tob (*b*); palam vero id assectati sint postremis hisce temporibus Anabaptistæ, aliique Christiani; a viris piis juxta & eruditis solidissimis rationibus confutati sunt:) ego tamen rem poëtice digestam existimo, allocutionibus & responsionibus instructam, eorumque delectu verborum, non quæ prolata sunt, sed quæ proferri pro tempore potuerunt. Ratio est in promtu: cum enim numeris illigatum esse id opus, ac στιχηρῶς (*versibus*) scriptum constet, Hieronimi (*c*), aliorumque Patrum testimonio, quis putet Jobum in summis corporis & animi doloribus carmina ad uxorem & amicos fudisse? aut ipsos vicissim virum tot malis oppressum versibus esse allocutos? Jobum ergo revera extitisse reor, in acerbissimas calamitates incidisse, & certo Dei consilio bonis, & liberis Dæmonis opera fuisse orbatum, diro etiam ac tetro ulcere erosum, adiisse ad ipsum uxorem & amicos, verbaque simul ipsos conseruisse in eam sententiam quam retulit Moses, controversiam Jobi diremisse Deum oraculo suo, ac querimonias composuisse, Jobum ipsum denique ingens pietatis ac patientiæ præmium, restitutam sanitatem, auctas opes, numerosa prole fundatam domum a Deo esse consecutum: verba vero, verborumque collocationem, dialogi compositionem, interlocutionum dispositionem & distinctionem, figuras, & reliquum sermonis ornatum esse Mosis.

V. Probatur præterea ejus γνησιότης, & antiquitas vel ex hoc Tobiæ (*d*) loco: *Hanc autem tentationem ideo permisit Dominus evenire illi, ut posteris daretur exemplum patientiæ ejus, sicut & sancti Job. Nam sicut beato Job insultabant Reges, ita isti parentes & cognati ejus irridebant vitam ejus dicentes: Ubi est spes tua, pro qua eleemosynas & sepulturas faciebas?* quæ e libro Jobi depromta esse certa est fides. Non id quidem affirmare, suspicari certe licet de istis Ezechielis (*e*): *Et si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noë, Daniel, & Job, ipsi justitia sua liberarunt animas suas, ait Dominus exercituum.* Plurima quoque indidem delibata passim per totum Voluminum sacrorum corpus Interpretes deprehenderunt. Nos decerpemus paucula quædam, ut Libri antiquitas eluceat. Scriptum est in libro Jobi (*f*): *Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, Conceptus est homo.* Scripsit Jeremias (*g*): *Maledicta dies in qua natus sum: dies in qua peperit me mater, non sit benedicta.* Scriptum est in libro Jobi (*h*): *Quid est homo, quia magnificas eum, aut quid apponis erga eum cor tuum? Visitas eum diluculo, & subito probas eum.* Sic in Psalmis (*i*): *Quid est homo, quod memor es ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum?* Scriptum est in libro Jobi (*k*): *Hesterni quippe sumus, & ignoramus: quoniam sicut umbra dies nostri sunt super terram.* Scriptum est in Psalmis (*l*): *Homo vanitati similis factus est, dies ejus sicut umbra prætereunt.* Scriptum est in libro Jobi (*m*): *Concepit dolorem, & peperit iniquitatem, & uterus ejus præparat dolos.* Scripsit Psaltes (*n*): *Ecce parturiit injustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem:* & Isaias (*o*): *Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem.* Scriptum est in libro Jobi (*p*): *Ecce clamabo vim patiens, & nemo audiet: vociferabor, & non est qui judicet. Semitam nostram circumsepsit, & transire non possum, & in calle meo tenebras posuit:* scripsit Jeremias

IV. Vera est historia Jobi, sed poëtice digesta. (*a*) In More Nev. Part. III. cap. 22. (*b*) In Job. (*c*) Epist. ad Paulin. *V. Probatur libri Job γνησιότης, & antiquitas.* (*d*) II. 12. 13. (*e*) XIV. 14. (*f*) III. 3. (*g*) XX. 14. (*h*) VII. 17. (*i*) VIII. 6. (*k*) VIII. 9. (*l*) CXLIII. 4. (*m*) XV. 35. (*n*) VII. 14. (*o*) LIX. 4. (*p*) XIX. 7. 8.

mias in Threnis (*a*): *Sed & cum clamavero & rogavero, exclusit orationem meam: conclusit vias meas lapidibus quadris, semitas meas subvertit.* Scriptum est in libro Jobi (*b*): *Fratres meos longe fecit a me, & noti mei quasi alieni recesserunt a me. Dereliquerunt me propinqui mei, & qui me noverant obliti sunt mei .... Stulti quoque despiciebant me, & cum ab eis recessissem, detrahebant mihi:* Sic in Psalmis (*c*): *Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium, & vicinis meis valde, & timor notis meis. Qui videbant me foras fugerunt; oblivioni datus sum, tanquam mortuus a corde.* Item (*d*): *Amici mei & proximi mei adversum me appropinquaverunt & steterunt. Et qui juxta me erant, de longe steterunt.* Scriptum est in libro Jobi (*e*): *Videbunt recti & lætabuntur*: sic in Psalmis (*f*): *Videbunt recti, & lætabuntur*. In libri Job vicesimo primo capite (*g*) cum Deo Job de impiorum felicitate expostulat: totum id συντόμως (compendiario) in capite Jeremiæ duodecimo (*h*) repositum invenies. De sapientia sic disserit Job (*i*): *Non dabitur aurum obryzum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione ejus: non conferetur tinctis Indiæ coloribus, nec lapidi sardonycho pretiosissimo, vel sapphiro: non adæquabitur ei aurum vel vitrum, nec commutabuntur pro eo vasa auri, ... non adæquabitur ei topazius de Æthiopia, nec tincturæ mundissimæ componetur*: Sic de eadem Salomon in libro Sapientiæ (*k*): *Præposui illam regnis & sedibus, & divitias nihil esse duxi in comparatione illius: nec comparavi illi lapidem pretiosum: quoniam omne aurum in comparatione illius arena est exigua, & tanquam lutum æstimabitur argentum in conspectu illius*. Effatum hoc Jobi (*l*): *Ecce timor Domini, ipsa est sapientia*, non in Psalmos solum (*m*), & Proverbia (*n*), ac Sirachidæ Ecclesiasticum (*o*), sed in Deuteronomium (*p*) quoque defluxit. Atque hoc itidem (*q*): *Interroga generationem pristinam, & diligenter investiga patrum memoriam & ipsi docebunt te: loquentur tibi, & de corde suo proferent eloquia*. Quod pene totum in sua transtulit Moses (*r*): *Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas: interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi; majores tuos, & dicent tibi*. Nec mirandum profecto eodem parente ortos fœtus, non forma solum & loquela, sed sensibus etiam inter se convenire. Legitur in libro Jobi (*s*): *Qui non accipit personas principum, nec cognovit tyrannum, cum disceptaret contra pauperem: opus enim manuum ejus sunt universi:* legitur in libro Sapientiæ (*t*): *Non enim subtrahet personam cujusquam Deus, nec verebitur magnitudinem cujusquam: quoniam pusillum & magnum ipse fecit.* De mari sic Deus in libro Jobi (*u*): *Circumdedi illud terminis meis, & posui vectem & ostia, & dixi: Usque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos:* de eodem sic Salomon in Proverbiis (*x*): *Quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis, ne transirent fines suos*. Scriptum est in libro Jobi (*y*): *Quis præparat corvo escam suam, quando pulli ejus clamant ad Deum, vagantes eo quod non habebant cibos?* scripsit Psaltes (*z*): *Qui dat jumentis escam ipsorum, & pullis corvorum invocantibus eum*. Testimonium libri Jobi, sit tanquam sacri & canonici libri, ambit Paulus in priore Epistola ad Corinthios (*aa*): *Sapientia*, inquit, *hujus mundi stultitia est apud Deum: scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum*. Ubi scriptum? nempe in libro Jobi (*bb*), qui de Deo hæc fatur: *Qui apprehendit sapientes in astutia eorum*. Similiter Jacobus in Epistola Catholica (*cc*) exemplum indidem petit: *Sufferentiam Job audistis, finem Domini vidistis, quoniam misericors Dominus & miserator*. Quid quod nulla prorsus in libro Jobi Mosaicæ Legis, aut rerum ab Israëlitis gestarum mentio occurrit: unde Libri vetustas certo argumento colligitur. Verum, inquies, Lege antiquior fuit Jobus, cujus congressus cum amicis hoc Libro referuntur; ac proinde nulla his affingi debuit mentio Legis, qui Legem ætate præcesserunt. At neque priora duo capita, neque postremi pars, Jobi, amicorumve sermonibus, sed Scriptoris ipsius narrationi tribuuntur, in qua Legis aliquod utique

(*a*) III. 8. 9. (*b*) XIX. 13. 14. & 18. (*c*) XXX. 12. 13. (*d*) XXXVIII. 12. 13. (*e*) XXII. 19. (*f*) CVI. 42. (*g*) 7. & seq. (*h*) 1. & seq. (*i*) XXVIII. 15. & seq. (*k*) VII. 8. & seq. (*l*) XXVIII. 28. (*m*) CX. 10. (*n*) I. 7. & IX. 10. (*o*) I. 16. & XIX. 18. & XXI. 13. (*p*) IV. 6. (*q*) Job. VIII. 8. & 10. (*r*) Deuter. XXXII. 7. (*s*) XXXIV. 19. (*t*) VI. 8. (*u*) XXXVIII. 10. 11. (*x*) VIII. 29. (*y*) XXXVIII. 41. (*z*) CXLVI. 9. (*aa*) III. 19. (*bb*) V. 13. (*cc*) V. 11.

utique extaret vestigium, aut portentorum a Deo in Israëliticæ gentis gratiam editorum significatio, nisi confectio Libri his omnibus ætate prior fuisset. His subjungam Aristeæ testimonium, qui in suo de Judæis Commentario, legisse se Jobi librum multis de Jobo memoratis testatus est. Fuit autem id Aristeæ opus Alexandro Polyhistore vetustius, qui insignem ex eo depromtam pericopen lucubrationibus suis intexuerat, ut est apud Eusebium (*a*). Denique e tertia e Jobi filiabus, cui *queren haphuc* nomen fuit, hoc est juxta Septuaginta Interpretes, κέρας ἀμαλθείας, natam esse fabulam Cornu Amalthea, & ex historia Jobi in Herculis fabulam multa Græcos transtulisse acute Spanhemius (*b*) conjectat.

VI. Nunc vero minime id quæro, utrum ex celebri illa, & controversa clausula, quæ in codicibus Septuaginta Interpretum libro Jobi accusa est, quædam depromserit Aristeas; an ex Aristea clausula illa prodierit: nec item, si eam compilavit Aristeas, an a Mose, ut sensit Auctor posterioris Commentarii in Job, qui Origeni adscribitur; an a Septuaginta ipsis Interpretibus, ut visum est Origeni in Epistola ad Africanum; an ab Hellenistæ alicujus recentioris, aut alterius cujuscunque manu, Jobi libro adtexta sit. Id ajo, clausulam istam, undecumque tandem extiterit, antiquissimam esse; a Theodotione in suam interpretationem fuisse receptam, ab Arabe itidem Interprete in suam, a Pseudo-Origene in suos illos in Jobum Commentarios, & a Niceta in suam Catenam; ac ejus Origenem (*c*), Hieronymum (*d*), Chrysostomum, Polychronium, & Olympiodorum (*e*) meminisse; & in omnibus denique vel antiquissimis Codicibus Græcis reperiri: quamvis autem rejiciatur a nonnullis, utpote quæ absit ab Hebræis exemplaribus, Ecclesiæ tamen, ut testatur Olympiodorus (*f*), ab Apostolis, cum reliquo Jobi libro, traditam fuisse. Animadversum velim id quoque, cum ex Syriaca lingua translatum Jobi librum notat hæc clausula, non id sibi velle, Hebraicum quod habemus exemplar ex Syriaco; sive ut alii censent, ex Arabico fuisse translatum a Mose, ut voluit Auctor prioris Commentarii in Jobum, qui Origeni tribuitur, sed ex Hebraico Codice suam interpretationem Septuaginta Senes extudisse. Ita intellexit Olympiodorus, qui cur Syriaca illic appelletur Hebraica dialectus, erudite ostendit: ita & Scholiastes quem citat Nobilius (*g*).

VII. Ex superioribus conficitur Mose vetustiorem Jobum fuisse. Minime vero otii nostri res est, certe nec instituti hujus, in assignanda accurate ipsius ætate anxie laborare; præsertim cum in ea disquisitione diligenter versati sint viri eruditi. Dicam obiter recentem mihi videri fuisse Jobi casuum memoriam, cum ad eos describendos Moses animum appulit; quo tempore apud socerum Jethro inter Madianitas degebat. Mose vetustiorem fuisse consentiens est quidem Interpretum prope omnium, ac Chronologorum opinio, at eum a Mosis ætate nimium in superiora removent quidam. Thalmudistæ eo anno natum ferunt, quo in Ægyptum venit Jacobus, denatum anno quo inde Israëlitæ exierunt: Verum hariolos mittimus. Nos conjecturis probabilibus nixi, & similiora veri sectantes, vel paulo ante decessisse eum judicamus, quam ipsius calamitatem, & restitutionem Moses literis mandaret, vel etiam tum fortasse superfuisse.

VIII. Adversus ea, quæ de libri Job Auctore statuimus, plurima in contrariam partem objici solent, quorum cum maxima pars pervulgata sit, & ab aliis jam confutata, frustra in iis referendis desudarem, quæ aliunde peti possunt. Velut cum ex Gregorii Nazianzeni auctoritate, quæsitisque argumentis, Salomonis opus id esse volunt quidam, ut supra dixi; aut cum ex R. Levi ben Gerson partem Libri supposititiam esse pugnant. Potius est ut nova quædam discutiamus argumenta, quibus confectionem ejus Mosi detrahere literati quidam viri contendunt. Primum suggerit Aben Ezra (*h*), qui Sapientes ait Libri Mosem scriptorem censere, sibi vero translatum videri, ac propterea subobscurum. Librum translatum putat, a Mose translatum non negat. Imo vero ita videtur existimasse: cur enim Librum translatum ratus sit, caussæ fuisse puto clausulam

Hh 2 illam

(*a*) Præp. Ev. Lib. IX. cap. 25. (*b*) Hist. Job. cap. 12. *VI. Disputatur de clausula, quæ habetur ad calcem libri Job in Editionibus Septuaginta Interpretum.* (*c*) Epist. ad Afric. (*d*) Trad. Hebr. in Gen. (*e*) In Proœm. & ad calcem Caten. in Job. (*f*) In Cat. in Job. (*g*) Hoc loco. *VII. Disputatur de ætate Jobi. VIII. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* (*h*) Comm. in Job.

illam superius memoratam, quæ perperam acceptam multorum animos hac infecit opinione, e Syriaco Jobi sermone Librum a Mose Hebraice fuisse conversum; cum e Syriaca lingua, hoc est Hebraica a Senibus Septuaginta Græcæ redditum orationi significer, ut mox docui.

IX. Ajunt deinde nusquam librum Jobi Mosis nomine citari, quod fieret tamen, si Mosem haberet auctorem. Ego vero in re dubia, aut vulgo ignorabili fieri debuisse nego. Libri Josue, Judicum, Ruth, aliique complures, quorum incerti sunt Auctores, titulis suis indicantur, non scriptoribus: licet eos aliquis privata industria, certis quorumvis argumentis deprehenderit. Complures laudavi supra in Libro hoc Mosi assignando mecum sentientes, qui eum tamen, non ex Mosis scriptoris, sed ex Jobi, cujus narratur historia, nomine appellare solent.

X. Ex loco, quem inter sacra Volumina obtinet ille Liber, tertium prodiit argumentum: quippe inquiunt, si Mosis esset, Mosis libris adjungeretur; imo etiam Pentateucho ipsi ordine præiret, quem tempore antecessit: hunc enim post exitum ex Ægypto, illum in Madianitico secessu exaratum diximus. Ac si in digerendis Libris sacris ratio temporum quo scripti sunt habita sit. Libris Regum, Paralipomenon, Esdræ, Nehemiæ, Tobiæ, Judith, & Esther, subjici solent, Psalmi, Proverbia, Ecclesiastes, & Canticum; quæ tamen, si spectetur ætas, præfigenda illis erant. Alio ordine libros illos collocant Latini, & Græci, alio Hebræi. Ab his tres in classes esse distributos tradit Hieronymus in Prologo Galeato: prior Legum habet Pentateuchum nempe Mosis; secunda Prophetis constat, libris videlicet Josuæ, Judicum, Samuelis, Regum, Isaiæ, Jeremiæ, Ezechielis, & duodecim Prophetarum: postrema denique continet Hagiographa, quibus liber Job præfigitur. Aliæ fuerunt sanctorum Voluminum partitiones, de quibus consulere licet Sixti Senensis Bibliothecam (a): in his alium aliumque ordinem liber Jobi tenuit, prout diversa spectarunt ii, quibus disponendorum sacrorum Codicum cura tradita est. Non alia autem de caussa Mosis Pentateucho librum Jobi conjunxisse videtur Hieronymus in Epistola ad Paulinum, quam quod ab eodem Auctore profectum utrumque crediderit.

XI. Quartum argumentum suppeditant vocabula quædam Libri hujus, vel μοναδικά, (*singularia*) vel nusquam certe in scriptis Mosis, passim vero in recentioribus Scripturæ sanctæ Libris extantia: unde Mose recentius esse hoc opus colligi potest. Cui rationi supra occurri, cum dicerem nonnullas voces Hebræis non exauditas finxisse Mosem, pro ea licentia, quæ prudenter sumta Poëtis conceditur; plerasque etiam peregrinas admisisse, cum librum hunc carmine scriberet; cum præsertim in alieno solo versaretur, unde patriæ loquelæ adhæsit peregrinitas illa, quam deinceps scriptionis illius auctoritas in Hebræam gentem invexit. Sic enim comparatum est, ut quod arbitramur laude dignum, imitando consequi studeamus. Non ergo ex Davidis, & Salomonis scriptionibus Jobi operis conditor; sed ex hoc opere potius exoticas suas locutiones David, & Salomon, aliique Prophetæ hauserunt.

XII. Ex his quæ leguntur versu penultimo libri Jobi: *Deditque filiabus pater suus hæreditatem inter fratres earum*, quintum efflorescit argumentum, vel conjectura potius, aut levis suspicio: id enim ab Hebræo scriptore notatum consulto videtur; quod Hebraico jure in herciscunda familia feminæ a fratribus in partem non vocarentur; unde effici putant latis jam a Mose legibus Librum hunc esse confectum. Verum istud hinc effici nego; nam rem, uti acta est, referre potuit Scriptor, nulla habita Hebraicæ Legis ratione. Etsi enim Legem nondum tulerat Moses de filiabus a successione removendis, id fortasse jam Hebræorum, vel Arabum usus obtinebat. Similiter jubentur amici Jobi septem tauros, & septem arietes holocausta offerre: etsi nondum sacrificiorum ritus in Levitico (b) præscriptos sanxerat Deus. Nec enim putandum est quidquid legibus suis præcepit Moses, novum ad hoc tempus, & inusitatum omnino fuisse: imo consuetudinem in multis Lex juvit; & quæ invexerat usus, jure firmata sunt.

XIII. Ajunt præterea nemini, præterquam Jobo vel amicis, perspectos esse potuisse sermones ultro citroque habitos, qui scriptione illa continentur. Parata est ex superioribus responsio: nec enim persuadere voluit

IX. Secundum argumentum. X. Tertium argumentum. (a) Lib. I. *XI. Quartum argumentum. XII. Quintum argumentum.* (b) XXIII. 18. *XIII. Sextum argumentum.*

voluit Moses dicta hæc omnia, prout jacent in libro, a Jobo, vel amicis fuisse prolata: nam quis putet amicos inter se verba familiariter commutantes carmina edidisse? Plane ita est, ut dixi, rem gestam, & sermonum argumenta ad Mosem literis multorum, & sermone omnium fuisse perlata, quæ uberiore deinde orationis filo, & numeris adstricto convestivit.

XIV. Conflatur septimum argumentum ex eo, quod dictus est Job (*a*): *magnus inter omnes Orientales, Beni quedem*: quo nomine Arabes Hebræis Palæstinam incolentibus dici solebant; unde scriptorem libri Jobi incolam Palæstinæ fuisse concluditur. At id facile refellitur ex Madianiticæ regionis situ, quæ ad Arabiæ, & Ausitidis occasum posita est. Nec enim Palæstinæ solum incolis, sed gentibus universis familiare est alias gentes ex situ appellare. Hinc Græcis ἀνατολία, quam Natoliam barbare appellamus.

XV. Mose recentiorem operis hujus Scriptorem existimarunt nonnulli, quod decimo quinto capite Chananeæ gentis excidium obscure significatum videatur. Verum si quis hæc attente perlustret, non Chananææ potius, quam cujuslibet alterius regionis depopulationem, nec tam ut rem gestam, quam ut rem gerendam illic expressam comperiet.

XVI. Gravius oritur argumentum ex his Jobi verbis, quæ extant vicesimo sexto capite (*b*): *In fortitudine illius repente maria congregata sunt, & prudentia ejus percussit superbum*. Hebraice *rabab*, quod inter alia Ægyptum notat: unde ad Ægyptiorum, & Pharaonis interitum ista pertinere censuit R. Selomoh, & ex recentioribus Grotius. Uterque contra reliquorum omnium Interpretum fidem, cum antiquorum, tum recentium, qui alio penitus retulerunt. Horum opiniones si quis avet cognoscere, adeat Spanhemianam Jobi historiam (*c*), luculentum opus, in quo solidis præterea rationibus hoc argumentum retunditur.

XVII. Postremum argumentum hoc Jobi dicto (*d*) continetur: *Et dixit Deus homini: Ecce timor Domini, ipsa est sapientia*. Existimavit Sebastianus Castalio (*e*) hic tangi verba Deuteronomii (*f*), quibus ita Israëlitas Moses compellat: *Scitis quod docuerim vos præcepta, atque justitias, sicut mandavit mihi Dominus Deus meus: sic facietis ea in terra quam possessuri estis, & observabitis, & implebitis opere. Hæc est enim vestra sapientia, & intellectus coram populis*. Quis non videt hæc vi detorquenda esse, ut istis accommodentur? Demus tamen nihil interesse: quis miretur eamdem sententiam ab uno, & eodem Scriptore bis esse usurpatam? Deum quidem id homini dixisse ait, verum non in colloquiis cum Mose habitis, at potius cum mentes hominum intus voce sua interpellat; quam cum audierimus, corda nostra obdurari vetat. Fortasse & Jobo fuerat id a Deo significatum per somnia aut visa; cujusmodi multa, & hic & alias sæpe hominum animis ante Legem latam objiciebantur.

DE LIBRO PSALMORUM.

I. *Disputatur de Auctore libri Psalmorum. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Plures variis temporibus fuisse videntur Libri hujus scriptores.* III. *Esdras numerum Psalmorum determinavit, eorumque volumen in Canonem dedicavit.* IV. *Probatur argumentis.* V. *Quæritur cur ordo Psalmorum a temporum ordine discrepet.* VI. *Probatur Libri Psalmorum γνησιότης, & antiquitas.* VII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VIII. *Secundum argumentum.* IX. *Tertium argumentum.* X. *Disputatur de Psalterio Salomonis a Johanne Ludovico de la Cerda edito.*

I. Sciamus errare eos, qui omnes Psalmos David arbitrantur, & non eorum quorum nominibus inscripti sunt. Verba sunt Hieronymi ad Cyprianum scribentis, & in ejus gratiam Psalmum octogesimum nonum explanantis; quem Psalmum cum sequentibus decem a Mose scriptum esse docet. Clariora etiam hæc ex ejusdem Epistola ad Sophronium: *Psalmos omnes eorum testamur Auctorum, qui ponuntur in titulis, David scilicet, Asaph, & Idithun, filiorum Core, Eman Ezraitbæ, Moysi, & Salomonis, & reliquorum*

XIV. Septimum argumentum. (*a*) I. 3. *XV. Octavum argumentum.* *XVI. Nonum argumentum.* (*b*) 12. (*c*) Cap. 6. *XVII. Decimum argumentum.* (*d*) XXVIII. 28. (*e*) Præf. in Job. (*f*) IV. 5. 6. *I. Disputatur de Auctore libri Psalmorum. Variæ opiniones proponuntur.*

quorum quos Esdras primo volumine comprehendit. Eamdem tuetur doctrinam Auctor Synopseos, quæ Athanasio tribuitur; eamdem & Hilarius (*a*). Par est sententia R. Davidis Kimchi, & magnæ Rabbinorum partis. Contradicit vero Theodoretus, aliique compiures, qua veteres, qua nuperi: iique unicum Psalmorum omnium auctorem, Davidem agnoscunt. Philastrius (*b*) etiam inter Hæreticos locat, qui secus senserit. At titubat Augustinus, nunc totum Psalterii opus uni Davidi adscribens, velut in libris de Civitate Dei (*c*); nunc solum Davidis proprios esse statuens, reliquos quatuor Cantorum, quos ipse ad id selegerat: velut in dissertatione ad titulum Primi Psalmi. Variæ utrimque afferuntur rationes, quarum præcipua pars in sequentibus excutietur.

II. Certum est jam inde a vetustissimis temporibus, ipso etiam Noachico Diluvio antiquioribus, homines Dei præconia, victorias suas, & si quæ sibi prospera evenissent, hymnis, psalmis, choris, ac tripudiis, tympanis etiam, tubis, cytharis, alioque musico choragio celebrare fuisse solitos. Certum quoque earminum illorum compositionem viros aliquos ingenio, ac eruditione præstantes in se recepisse; id quod de Mose non semel, ac de ipsius sorore Maria legimus. Certum etiam hoc hominum genus divino sæpe afflatum numine multa prædixisse. Talis Moses, talis & David, & Jeremias, & Ezechiel, & Aggæus, & Zacharias. Inde est, quod apud profanas gentes a prisca ætate musicam exercebant futurorum vaticinatores, & musica Deo homines conjungere credebatur. Itaque vocabulo eodem Romanis dicebantur *Vates*, & qui funderent carmina, & qui futura prædicerent. Certum præterea carmina hujusmodi apud Hebræos, eaque potissimum quæ essent sacra, crebra recitatione ita fuisse pervulgata, ut ea sibi plurimi describerent; curæque præsertim Levitis fuisse, uti exemplaria eorum, quæ Dei celebrarent laudes, in Templi tabulariis servarentur inter sacra Volumina, quæ in Templo fuisse recondita, & custodita non uno loco Josephus (*d*) asseverat. Hinc deprompta Cantica pleraque, quæ in Libris sanctis vel descripta sunt, vel memorata. Hinc certa quædam pro tempore selecta a Levitis, quæ Symphoniaci in Templo cantarent. Singulis porro Hymnis auctorum nomina crediderim fuisse adscripta, eorumque nominum partem aliquam temporum lapsu, & hominum oblivione, aut librariorum oscitantia intercidisse. Atque hinc porro evenit, ut Psalmi aliquot sint ἀνεπίγραφοι, & ἀδέσποτοι. (*inscriptione, & auctoris nomine carentes*). Cum autem penum hunc Psalmorum locupletare satageret, quisquis poëtica erat arte instructus, valde eum crevisse probabile est; quem deinde in immensum auxerunt David, & Salomon, collato illuc magno carminum numero; ne videlicet tantis impensis fundata ab eis domus Dei, tot ditata donariis, hac quoque parte liberalitatem eorum, ac munificentiam desideraret. Ipse potissimum David in veterum Hymnis recognoscendis, ac digerendis, suis adjungendis, choris Symphoniacorum instruendis, melodiæ, ac concentuum temporibus determinandis, cantoribus ipsis deligendis, omnique apparatu musico comparando, egregiam operam navavit. Quod & a Salomone deinde factum est. Non parum etiam sacram hanc apothecam a sequenti ætate canticis differtam reor, quoad Templum a Chaldæis direptum, & igne absumptum est. Quo incendio maximam quoque congestarum cantionum partem conflagrasse dubium non est. Postquam ventum est Babylonem, cum Deum pro ea, quæ suppetebat facultate laudare vellent Hebræi, tum vero collectas existimo paucas tot Psalmorum reliquias, vel ex memoria, vel ex aliquorum, si forte, privatorum hominum codicillis. Atque hæc carmina illustri aliqua pietatis significatione, aut artificii specimine insignia, aut ad ea, quæ essent ex usu populi, postulanda a Deo, videntur præ aliis fuisse accommodata; ut quæ ex cantu frequenti inhæsissent memoriæ, aut digna fuissent habita a quibusdam, quæ in literas referrentur. Facit ad nostram sententiam insigne hoc Philastri dictum (*e*): *Qui interpretati sunt studiosissime, hoc dixerunt, quod sæpe existente captivitate in Judæorum populo a Gentilibus propter Idolatriam, (quia cum illis colebant Judæi, & idola) inque his etiam Scripturæ divinæ inquirebantur, & comburebantur a gentibus. Si quis autem abscondisset de Psalmis aliquid existente*

(*a*) Prol. in Psalm. (*b*) Hær. 126. (*c*) Lib. XVII. cap. 14. *II. Plures variis temporibus fuisse videntur Libri hujus Scriptores.* (*d*) Antiq. Lib. III. cap. 1. & Lib. V. cap. 1. (*e*) Hær. 126.

stente pace, postmodum requirebantur a paucis Sanctis eædem divinæ Scripturæ: cumque invenirentur, accipientes postea, qui erant illo tempore Sapientes, (quia non erant Prophetæ jam, sed Sacerdotes timore detenti) juxta quod accipiebant a quibusdam, ita componebant & textum Psalmorum, & ita ordine exponi jubebant. Quamvis autem ad quinque supra mille carmina lucubrasse Salomonem in Sacris Codicibus proditum sit; attamen aut nulla eorum, aut perexigua pars servata est: sive quod vulgi superarent captum, ut ex Cantico Canticorum existimare licet, sive quod ad usum chororum minime essent concinnati, sive quod tam clari in iis non apparerent, neque tam expressi pietatis sensus, quam in illis Davidis, quem *egregium Psalten Israël* fuisse sanctæ Literæ testantur (a). Ad hos præterea Hymnos, qui ex Templi excidio, sic tanquam reliquæ e naufragio tabulæ, emerserunt, alii accesserunt, qui in vinculis Babylonicis, ad calamitates Israëliticæ gentis coram Deo deplorandas, a piis viris compositi sunt: qualis ille est qui numero habetur centesimus tricesimus sextus, & quem titulus indicat esse Jeremiæ: *Super flumina Babylonis, illic sedimus, & flevimus, cum recordaremur Sion.* Nam quamvis subjunxerit Psaltes: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* non id tamen ita accipiendum est, quasi in Babylonia Deo Hymnos canere nefas ducerent Israëlitæ, nec omnino per tot annos cecinerint ullos; sed quod eo apparatu, ac splendore id ipsis facere non liceret, quod olim Hierosolymæ fieri solitum erat: nec ad jussum Chaldæorum,auresque profanæ gentis demulcendas sacras Deo cantiones recitare, ac disperdere sustinerent. Sexagesimus quartus in fronte gerit hoc lemma: *Canticum Jeremiæ, & Ezechielis populo transmigrationis, cum inciperet exire.* Mala etiam apud Chaldæos tolerata quæritur Psalmus septuagesimus: *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum: in justitia tua libera me, & eripe me.* Sic & septuagesimus tertius: *Ut quid Deus repulisti in finem? iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ.* Talis est & septuagesimus octavus: *Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt Templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam.* Ejusdem etiam generis est octogesimus septimus: *Domine, Deus salutis meæ, in die clamavi, & nocte coram te,* quem a Joachimo editum tradunt aliqui, dum Babylone in custodia attineretur: & octogesimus octavus: *Misericordias Domini in æternum cantabo,* quem ab eodem in libertatem restituto compositum ferunt. Talis & centesimus primus: *Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.* Adjectos esse, & alios post solutam Captivitatem Psalmos minime dubium est. Hujusmodi est centesimus vicesimus quintus: *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati:* & centesimus tricesimus septimus: *Confiteor tibi, Domine, in toto corde meo, quoniam audisti verba oris mei:* & centesimus quadragesimus septimus. *Lauda anima mea Dominum; laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quamdiu fuero.* Quid quod, & totos quadraginta postremos, ab eo videlicet, cui titulus est: *Reversionis Aggæi, & Zachariæ,* in gratiam reditus Israëlitarum e Babylonico exilio in patriam scriptos nonnulli arbitrati sunt. Intolerabilis vero fuit Pauli Samosetani, vecordis & impuri Hæretici supinitas, cum Psalmos novitatis arguere ausus est, & post Christum elaboratos asseverare. Quem errorem vix persuaderi possem amplexos esse nonnullos de grege Anabaptistarum, uti factum ab iis esse fertur, nisi ab illorum impudentia, pari inscitia, & stupore conjuncta, omnia expectanda esse scirem. At opinionis hujus ineptiam, & fatuitatem declarabit hæc a nobis instituta dissertatio.

III. Exemtis Babylonico servitio Israëlitis, & in integrum restitutis, post instauratum Templi cultum, suadet nobis ratio Psalmos quoque in Templo cantari solitos collegisse Esdram, & ex Synagogæ magnæ auctoritate recognovisse, numerumque eorum ad centum quinquaginta determinasse; sepositis fortasse aliquot, vel quorum incerta erat auctoritas, vel quos ad præsentem rerum statum minus congruere censebat; eos in unum redegisse volumen, & in Canonem sacrorum Librorum dedicasse; neque illuc postea ullos accessisse Psalmos; quod fuisse creditum video aliquibus, qui septuagesimum quartum, septuagesimum octavum, & septuagesimum

(a) 2. Reg. XXIII. 1. *III. Esdras numerum Psalmorum determinavit, eorumque volumen in Canonem dedicavit.*

Digitized by Google

mum nonum Antiochi temporibus adscribunt. Nam totidem, quot nunc extant, interpretati sunt septuaginta Senes Antiocho vetustiores, uti priscis traditionibus, teste Hilario (a) ferebatur.

IV. Opinionis, quam hic proponimus, præcipua capita sacræ ipsius Scripturæ testimoniis confirmantur. Quæ quoniam fere sunt in propatulo, & obvia unicuique, supervacaneum foret ea colligere. Reliqua vero probantur ex ipsis Psalmorum lemmatis, quibus eorum Auctores indicantur; aut ex disertis Psalmorum verbis, rebusque illic aperte narratis, unde ipsorum ætas deprehenditur. Tales il sunt, quorum capita proxime attulimus: eos si quis perlegat accurate, rerum, quarum gratia scripti sunt, a Davidicis temporibus longe dissitarum clarissima cernet monumenta. Centesimum tricesimum sextum adducam in exemplum. Qui enim Davidis ævo accommodari ea possunt: *Super flumina Babylonis, illic sedimus, & flevimus, cum recordaremur Sion.* ac sequentia etiam, quæ palam edocent, & qui loquantur, captivi nempe; & cujates, Hierosolymis nempe, & Sione profecti; & a quibus capti, nempe a Babyloniis; & quo deducti, nempe Babylonem. Quæ si quis ad Davidis ætatem referre nitatur, idem Ararim in Parthia, Tigrim in Germania reperire possit. Par de centesimo vicesimo quinto, atque aliis porro, quos supra indicavimus, esto judicium. Augustinus, qui in libris de Civitate Dei (b) totum Psalmorum opus uni Davidi acceptum refert, hæc eum prophetice vaticinatum fuisse ait; quemadmodum Josiæ regis non futurum duntaxat ortum, & regnum, sed nomen quoque Propheta quidam trecentis ante eventum annis prænuntiavit. Sed quorsum ad propheticas vaticinationes, & miracula recurremus, cum nulla nos eo cogat necessitas? Existimet Lector æquus, utra præferenda sit sententia, vel quæ rationibus pugnet, vel quæ excogitatis miraculis se tueri cogatur. Sed & ex Psalmorum plurimorum lemmatis, ut dixi, de eorum quoque ætate fieri arbitrium potest. Velut ex illo, quod centesimo tricesimo sexto præfixum est: *Psalmus David, Jeremiæ*: apud Septuaginta, τῷ δαβὶδ, ἱερεμίᾳ, manifestum est Psalmum hunc Davidi adscribi non posse, & Jeremiæ temporibus compositum fuisse. Verum quæsierit aliquis, qui hæc Babylone concini potuerint a Jeremia, quem illuc cum aliis captivis deportatum non fuisse constat? Equidem a Jeremia ad captivos transmissum opinor, quam calamitati eorum deplorandæ lucubraverat. Psalmo sequenti hoc lemma præscribunt editiones Septuaginta Interpretum: ψαλμὸς τῷ δαβὶδ, ἀγγαίῳ καὶ ζαχαρίᾳ. Per genitivum casum plane videntur Psalmi Auctores significari. Quid hoc est igitur. τῷ δαβὶδ; Hebraica habent, *ledavid*; Vulgata, *Ipsi David*. Sic alibi, *lebasaph*, τῷ ἀσάφ: & *lebene Qore*; Septuaginta, τοῖς υἱοῖς κορέ; Vulgata, *Filiis Core*. Existimat Synopseos Auctor, quicunque Psalmi inscripti sunt, τῷ δαβὶδ, hoc est, *Ipsi David*, ab aliis lucubratos, Davidis personæ fuisse aptatos. Sententiam hanc refellit Augustinus (c) Sospitatoris ipsius oraculo, qui Psalmum centesimum nonum Davidi tribuit, cum inscriptus sit, *Ipsi David*. Censuerunt vetustiores Magistri (d), quicunque Psalmus præfixum haberet hoc lemma, *ledavid*, Davidem auctorem habuisse: verum hanc quoque opinionem rejicit Aben Ezra, & a Davide scriptum, aut Davidi adscriptum statuit: quibus addi velim, aut ex ejus formula, & exemplo lucubratum esse. Id si sit, quod veri sane perquam simile est, jam liquet cur Psalmus centesimus tricesimus sextus ita inscriptus sit: τῷ δαβὶδ, ἱερεμίᾳ; nimirum ut a Jeremia scriptus significetur ad Psalmorum Davidis exemplum; ac si diceres, Psalmus Davidicus Jeremiæ. Ita *Syracosio versu* ludere se dicebat Virgilius (e), cum ad exemplum Theocriti Eclogas scriberet: ita & *Ascræum carmen* (f) se per oppida Romana canere, cum ad Hesiodi imitationem Georgica componeret: ita & *Ceæ næniæ* munera retractare se ajebat Horatius (g), cum Simonidem Ceum imitaretur. Psalmum centesimum undecimum Aggæo; & Zachariæ tribuit Vulgata Editio; nec non & centesimum quadragesimum quintum. Hunc & sequentes duos iisdem adscribunt Interpretes Septuaginta. Psalmo sexagesimo quarto hunc præfigit titulum Vulgata Editio: *Psalmus David. Canticum Jeremiæ, & Ezechielis populo transmigrationis, cum inciperent exire.* Hunc & quædam Septuaginta Interpretum edi-

(a) Prol. Explan. in Psalm. *IV. Probatur argumentis.* (b) Lib. XVII. cap. 14. (c) De Civit. Dei, Loc. cit. (d) Matth XXII. 42. & seq. (e) Ecl. VI. (f) Georg. Lib. II. (g) Carm. Lib. II. Od. 1.

editiones præferunt. Psalmi septuagesimi lemma hoc est: *Psalmus David, filiorum Jonadab & priorum captivorum*; quod & apud Septuaginta Interpretes reperitur, & ad Joachinum regem Judæ Babylonem a Nabuchodonosore deportatum sine dubio refertur. Hebræi Salomonem septuagesimi secundi Psalmi auctorem esse ferunt, quidam Psalmorum trium, plurium etiam alii; Origenes (*a*) Psalmorum graduum. Psalmi octogesimi noni titulus hic est: *Oratio Moysi hominis Dei*, quem & Septuaginta Senum interpretatio, & Hebraica exemplaria exhibent; & Psalmum ipsum Hebræi magno consensu volunt a Mose fuisse cantatum, cum Deum placare vellet, Israëlitis iratum propter excitatam inter eos ab exploratoribus Terræ sanctæ seditionem. Accedit ad hanc sententiam Hieronymus in Epistola ad Cyprianum. Mosi itidem sequentes decem Psalmos adscribunt Hebræi; adscribunt & Hilarius (*b*), & Hieronymus (*c*); cum tamen de nonagesimo octavo Psalmo verum id esse non possit, utpote in quo fit Samuelis mentio. Nisi Moses ille fortasse unus fuerit ex cantoribus Davidis, ut visum est Aben Ezræ: cui ne assentiar facit additum illud elogium, *Hominis Dei*, quod & in sacris Literis alias Mosi tribui solet, & virum pietate insignem notat. Nam quod respondent Hilarius, Hieronymus, & Augustinus (*d*), prophetice id a Mose scriptum; salvo sanctorum Patrum honore, sine caussa mihi videtur dictum. Promtius enim & tolerabilius est, Psalmum illum contra Hebræorum auctoritatem adjudicare Mosi, quam nulla urgente necessitate miracula & divinos vaticiniorum afflatus comminisci. Psalmum nonagesimum secundum, Adami canticum appellant Hebræi, & ab Adamo decantatum somniant matutinis primi sabbathi horis, cum serotinis diei antecedentis esset creatus. Auctor R. David Kimchi. Adde reliquos adscriptos Idithuni, filiis Core, Asapho, Emani Ezrahitæ, & Ethani Esrahitæ, quem ἐπὶ τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος (*temporibus Babylonicæ migrationis*) vixisse quidam suspicati sunt, sed falso, ut docent Interpretes, quos ne longior sim, adiri jubeo. Valde etiam falleretur, si quis crederet hunc esse Ethanem Leviten, Casaiæ filium, quem ex instituto ac jussu Davidis musicam artem tractasse Paralipomena (*e*) asseverant: hic enim Levites fuit; ille de tribu Judæ. Huc facit insigne Thalmudis (*f*), & Masoræ testimonium, quo Psalmi omnes ab Adamo, Melchisedecho, Abrahamo, Mose, Emane, Idithuno, Asapho, & tribus Core filiis, Asere, Elcana, & Abiasapho, Mosis consanguineis & æqualibus, dicuntur elaborati; a Davide vero in unum volumen collecti. Kimchio ad eamdem sententiam præluxerunt Thalmudistæ. Is autem addit a Davide ipso in quinque libros divisum esse Psalterium, ὥστε εἶναι καὶ αὐτὸ ἄλλην πεντάτευχον: *adeo ut sit alter Pentateuchus*: inquit Epiphanius (*g*). Psalmi vero ἀνεπίγραφοι (*sine inscriptione*) cui tribuendi sint, non levem esse inter Rabbinos controversiam testatur Aben Ezra. Hæc cum ita sint, liquidum est optima me ratione dixisse, Davidis nimirum, Psalmos omnes, sed cantorum complurium.

V. Quod ad ordinem Psalmorum attinet, qui a serie temporum palam discrepat, existimasse quosdam refert Philastrius (*h*), eo ordine dispositos fuisse Psalmos a Sapientibus post Captivitatem, quo a sanctis viris reperti sunt; fortuito nempe, & tumultuario, cum Ethnici antea, cum rerum potirentur, conquisitos eos cremassent, & funditus abolere tentassent. Mihi vero ea incessit suspicio, hoc ordine fuisse ab Esdra a Synagoga magna digestos, quo in templo canebantur, prout nempe vel anniversariæ festivitates, vel sacrorum ratio postulabat. Inde est quod collocatæ ab Esdra in ordinandis Psalmis operæ Hebræi non meminerunt: quippe Psalmos neque ipse, neque Synagoga magna digessit, sed quem in iis servari solere comperit ordinem, eumdem retinuit. At cum ait Auctor Synopseos Esdram in ordinem Psalmos dispofuisse, eum intellige, quem usus Templi, non temporum series desiderabat. Inde est etiam quod nullas numerorum notas his Psalmis Hebræi veteres præfigebant; & quod priscæ traditiones ferunt, auctore Hilario (*i*), incompositos eos, nec pro temporum diversitate digestos, Esdram in unum volumen retulisse. Quod autem ex iisdem traditionibus subjungit Hilarius, Septuaginta Senes in numerum & ordinem Psalmos rede-

(*a*) Lib. III. περὶ ἀρχῶν. (*b*) Prol. in Psalm. (*c*) Epist. ad Cypr. (*d*) De Civit. Dei, Lib. XVII. cap. 14. (*e*) XV. 17. 19. (*f*) Bio.bathr. cap. 1. (*g*) De pond. & mens. *V. Quæritur cur ordo Psalmorum a temporum ordine discrepet.* (*h*) Hæres. 126. (*i*) Prol. in Psalm.

redegisse, singulos quosque iis numeris adjungentes, quorum efficientia & vis argumento suo responderet, parum solidum est, quod cum pace & reverentia sanctissimi viri dictum velim. Nihilo credibilius est quod subnectit, priores quinquaginta Psalmos iis convenire, qui a vitiis sese ad meliorem frugem recipiunt; sequentes quinquaginta iis, qui jam aliquos fecerunt in pietate progressus; iis denique reliquos, qui ad summum virtutis apicem evasere. Variis itidem virtutis ac pietatis gradibus vulgatam ac celebrem Psalmorum in quinque partes divisionem fusa dissertatione accommodat Gregorius Nyssenus (*a*), & ad animorum emendationem, non ordinem temporum respexisse vult, qui Psalmos ita digesserunt. At hæc quantumvis pie cogitata, vel sola eorum lectio aperte refellit. Sed nec inter classium singularum Psalmos ullam temporum rationem habitam videmus; quod facere potuisset Esdras, etiamsi varios pietatis gradus spectasset. Cæterum partitionem illam Psalterii in partes quinque, quam ab Hebræis usurpari ajunt Hilarius (*b*), & Hieronymus (*c*), & quæ in eorum Libris hodieque adnotatur, Machabaicis temporibus haudquaquam vetustiorem reor.

VI. Quod attinet ad Libri hujus *γνησιότητα* & antiquitatem, ea juxta principia nostra facile statuitur: genuinum quippe ab omnibus proxime & continuata serie sequentibus ætatibus esse habitum, probatur primum capite vicesimo secundo libri secundi Samuelis (*d*), quo totus Psalmus decimus septimus repræsentatur, & Davidi Auctori tribuitur. Tum capite sequenti egregium se ipse Israëlis Psalten appellat, quod non temere ab eo jactari docet Saulis historia. Psalmum item quartum supra centesimum, & deinde nonagesimum quintum capite decimo sexto (*e*) libri Paralipomenon prioris repetitos, ac in unum conjunctos reperias; quemadmodum Origenes observavit in Prologo Tomorum, in Canticum Canticorum, & in Epistola ad Africanum. Posterioris vero libri Paralipomenon septimo capite (*f*), extat Canticorum Davidis apertissima mentio: *Sacerdotes autem stabant in officiis suis, & Levitæ in organis carminum Domini, quæ fecit David Rex ad laudandum Dominum: Quoniam in æternum misericordia ejus, hymnos David canentes per manus suas.* Psalmum indicat centesimum quintum, cujus hoc est exordium: *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia ejus*: quod & capite quinto (*g*), atque item vicesimo libri ejusdem (*h*), & capite tertio libri prioris Esdræ (*i*), & decimo tertio libri Judith (*k*), & tricesimo tertio Jeremiæ (*l*), & tertio Danielis (*m*) exhibetur. Cantica quoque Davidis vicesimo tertio capite libri secundi Paralipomenon (*n*) memorantur: ejus vero organa atque sermones, hoc est hymni, vicesimo nono capite (*o*). Notabilis imprimis ille locus libri prioris Esdræ (*p*), quem mox attigi: *Fundato igitur a cæmentariis Templo Domini, steterunt Sacerdotes in ornatu suo cum tubis, & Levitæ filii Asaph in cymbalis, ut laudarent Deum per manus David regis Israël, & concinebant in hymnis, & confessione Domino; Quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia ejus.* Notabilis & ille e libro Ecclesiastici (*q*): *David de omni corde suo laudavit Dominum, & stare fecit cantores contra altare, & in sono eorum dulces fecit modos.* Nec non & ista e secundo Machabæorum (*r*): *Inferebantur autem in descriptionibus & commentariis Nehemiæ hæc eadem, & ut construens Bibliothecam congregavit de regionibus libros, & Prophetarum, & David*: quibus Davidici hymni haud dubie significantur. Toti etiam Psalterii versiculi in posteriorum Prophetarum, aliorumque sacrorum Scriptorum libris, tacito Auctoris nomine occurrunt. Initium Psalmi primi retulit his verbis Jeremias (*s*): *Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia ejus. Et erit quasi lignum, quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, & non timebit cum venerit æstus. Et erit folium ejus viride, & in tempore siccitatis non erit sollicitum, nec aliquando desinet facere fructum.* Illud Isaiæ (*t*): *Quoniam non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te*; germanum est illius e Psalmo sexto (*u*): *Quoniam non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem*

(*a*) Lib. I. in Psalm. cap. 5. & Lib. II. cap. 11. (*b*) Prol. in Psalm. (*c*) Epist. ad Sophr. & ad Cypr. *VI. Probatur libri Psalmorum γνησιότης, & antiquitas.* (*d*) 3. (*e*) 13. & seqq. (*f*) 6. (*g*) 13. (*h*) 21. (*i*) 11. (*k*) 21. (*l*) 11. (*m*) 89. (*n*) 18. (*o*) Ibid. 26. (*p*) III. 10. 11. (*q*) XLVII. 15. (*r*) II. 13. (*s*) XVII. 7. (*t*) XXXVIII. 18. (*u*) 6.

tem quis confitebitur tibi? Ex his decimi septimi Psalmi (*a*): *Et comminuam eos ut pulverem ante faciem venti : ut lutum platearum delebo eos*, manifesto manavit illud libri secundi Samuelis (*b*): *Delebo eos ut pulverem terræ ; quasi lutum platearum comminuam eos atque confringam*. Est in libro Proverbiorum (*c*): *Initium viæ bonæ facere justitiam; accepta est autem apud Deum magis quam immolare hostias*: cui consimile est hoc Ecclesiastæ (*d*): *Multo enim melior est obedientia, quam stultorum victimæ*: hæc suppeditavit Psalmus quinquagesimus (*e*). Unde illa Isaiæ (*f*): *Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri?* nempe ex illis Psalmi nonagesimi septimi (*g*): *Salvavit sibi dextera ejus & brachium sanctum ejus. Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri*. Unde & ista transtulit Jeremias (*h*): *Tu autem Domine in æternum permanebis, solium tuum in generationem & generationem?* ex his nimirum centesimi primi Psalmi (*i*): *Tu autem, Domine, in æternum permanes, & memoriale tuum in generationem & generationem*. Ait Isaias (*k*): *Ecce omnes quasi vestimentum conterentur*: deinde (*l*); *Cœli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur*: quippe scriptum legerat in centesimo primo Psalmo (*m*): *Initio tu, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur*. Id & in librum Ecclesiastici translatum est (*n*): *Omnis caro sicut fœnum veterascet*. Ait Amos (*o*): *Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos : & si ascenderint usque in cœlum, inde detraham eos*: jam ante id cecinerat Psaltes (*p*): *Si ascendero in cœlum, tu illic es : si descendero in infernum, ades*. Comma hoc Psalmi centesimi quadragesimi secundi (*q*): *Collocavit me in obscuris, sicut mortuos sæculi*, sic expressit Jeremias in Threnis (*r*). *In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos*. Plura hujusmodi adnotarunt Interpretes: sed hæc viro veritatis amanti, neque nimis pertinaci satis sane sint. Longe vero clarioribus testimoniis libro huic fidem conciliant Novi Testamenti Scriptores. Quid his Matthæi disertius (*s*): *Ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: Aperiam in Parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi*: quæ e Psalmo septuagesimo septimo (*t*) deprompta sunt? Quid & illis (*u*): *Ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem*: quæ habentur Psalmo supra vicesimum primo (*x*)? Verum omni penitus ambage præcisa sic ipse alibi (*y*): *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* quæ apud Marcum (*z*), & Lucam iisdem verbis (*aa*) referuntur. Alio loco apud Lucam sic Christus (*bb*): *Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me*. Item Petrus Actorum primo (*cc*). *Scriptum est enim in libro Psalmorum: Fiat commoratio eorum deserta, & non sit qui inhabitet in ea, & episcopatum ejus accipiat alter*. Capite vero sequenti (*dd*) quatuor e Psalmo decimo quinto commatia recitat; duo e Psalmo secundo, capite quarto (*ee*); unum indidem capite decimo tertio (*ff*). Davidis quoq; suffragio Paulus se tuetur Epistolæ ad Romanos capite undecimo (*gg*), & Epistolæ ad Hebræos capite tertio (*hh*); ejusdem vero sententiam capite sequenti (*ii*) usurpat.

Jam si Ethnicorum ambiamus suffragia, hinc etiam nobis aliquid opis proveniet. Philopatridos Auctor, qui Luciano tribuitur, respexit ad verba isthæc e Psalmo centesimo tertio (*kk*): *Extendens cœlum sicut pellem*, cum dixit: πειθόμενος τοῖσδε τοῖς ῥήμασιν, ἀπεχ ζῆν χρόνιος εἰς τὸν αἰῶνα, εἰ οὐρανὸν ὡς δέρριν ἐξετάνυσε. *Fidem habe documentis quibus ad religionem Christianam a me erudiris, siquidem vitam æternam concupiscis : si cœlum nunquam pellem expandit*. Ex eodem Psalmo, in quo omnem styli sui ἀδρότητα καὶ ὕψος (*granditatem & sublimitatem*) Propheta explicavit, nonnulla transtulit Numenius, quæ ab Eusebio (*ll*)

(*a*) 43. (*b*) XXII 43. (*c*) XVI 5. (*d*) IV. 17. (*e*) 18. & seqq. (*f*) LII. 10. (*g*) I. 4. (*h*) Thr.V. 19. (*i*) 13. (*k*) L. 9. (*l*) LI.6. (*m*) XXV. & seqq. (*n*) XIV.18. (*o*) IX.2. (*p*) Psal.CXXXIX. 8. (*q*) 4. (*r*) III.6. (*s*) XIII.35. (*t*) 2. (*u*) Matth. XXVII. 35. (*x*) 19. (*y*) Matth. XXII. 41. 44. (*z*) XII. 36. (*aa*) XX. 42. (*bb*) XXIV. 44. (*cc*) 20. (*dd*) 25. & seqq. (*ee*) 25. (*ff*) 33. (*gg*) 9. (*hh*) 7. (*ii*) 12. (*kk*) 3. (*ll*) Præp.Ev.Lib.XI.& XIII.

adnotata funt. Translata funt e Pfalmis in Orphica, quædam alia, quæ nec Eufebii diligentiam effugerunt. E celebri Pfalmi quinquagefimi (a) effato, fupra a nobis commemorato, Charondæ Thuriorum legislatoris petitum illud reor, quod refert Porphyrius (b): *Θεοὶ οὐ χαίρουσι τῶν πονηρῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις· ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσιν. Dii non gaudent improborum facrificiis & impenfis, fed juftis & rectis bonorum virorum inftitutis*. Commati huic Pfalmo quinquagefimo fexto (c): *Filii hominum, dentes eorum arma & fagittæ, & lingua eorum gladius acutus*, gemina eft fententia ifta Solonis, qui linguam hominis nequam gladio effe acutiorem fcifcit, & inter ejus effata fertur imprimis.

VII. His fatis, ni fallor, comprobatis, fupereft ut aliqua diluamus pro more noftro argumenta, quæ adverfus propolitas opiniones vel objecta jam funt, vel objici certe poffunt. Primum inde petitur, quod uni Davidi Pfalmorum opus infcribi folet, ac proinde ab uno Davide auctore profectum effe dicendum eft. Id probant auctoritate Chrifti ipfius, qui cum ait apud Lucam (d): *Ipfe David dicit in libro Pfalmorum: Dixit Dominus Domino meo, fede a dextris meis*, totum Pfalterium Davidi videtur tribuere. Cui argumento fic occurritur. Davidis nomine Librum infcribi, qui ad plures pertinet; vel quod præcipuam Libri partem ipfe condiderit, quemadmodum Ciceronianarum Epiftolarum volumen, etfi aliorum plurimorum Epiftolis conftat, uni tamen Ciceroni, cujus eft major Epiftolarum pars, tribuitur; vel quod in prifcorum hymnorum delectu, novorum adjectione, totoque mufico inftrumento adornando, Davidis ita enituerit cura & induftria, uti de ejus nomine tota Pfalmorum congeries appellata fit. Qua refponfione eo libentius utimur, quod eidem retundendo argumento ab Auctore Synopfeos adhibetur. Quod autem fcribit alio loco, amicos Ezechiæ regis, ex ter mille Davidis Pfalmis, centum & quinquaginta felegiffe, reliquos vero occuluiffe, id ita accipio, tria illa Pfalmorum millia non a Davide lucubrata fuiffe univerfa, fed ab aliis fcripta, ipfum in ordinem, fuis etiam additis, difpofuiffe. Quanquam & id mihi parum videtur verifimile: cum certum fit Pfalmos plerofque illuc deinde fuiffe adjectos, qui nunc fuperfunt, ut demonftravimus; unde conficitur totidem priori numero detrahendos fuiffe, ut femper numerus idem centum & quinquaginta conftaret: quod vix fane credibile eft. Adde Hilarium in Prologo, non Pfalmos Davidis, fed librum Pfalmorum appellandum decernere, atque ita ab Hieronymo (e), & Auguftino (f) appellari.

VIII. Minime fugit Anabaptiftas id argumentum, Pfalmorum librum hac ratione oppugnare folitos, quod Davidis fibi nomen non præfcriberet: quod argumentum quam parum adverfus nos valeat, perfpicuum eft; qui Librum uti Davidi adfcriptum non effe fatemur, ita adfcribi non debuiffe pertendimus; quippe qui non eum folum, fed alios plerofque auctores habeat. Quod autem addunt, unicum Pfalmum decimum feptimum vere effe Davidis; quippe qui ipfi tribuatur libro fecundo Regum, capite vicefimo fecundo, nos id non admittimus: nec enim minus vere Davidis eft centefimus nonus, quem Davidis effe Chriftus ipfe docet (g); & alii quos eidem lemmata in codicibus Hebraicis, Græcis, & Latinis præfixa affignant.

IX. Conflatur tertium argumentum ex hac claufula in qua definit Pfalmus feptuagefimus primus: *Defecerunt laudes David filii Jeffe*: unde effici videtur fuperiores Pfalmos effe Davidis, fequentes vero aliorum. Hoc telo libri Pfalmorum dignitatem impugnabat Johannes Bodinus (h), ex perfona Salomonis Judæi, in tetro & exitiali opere de abditis rerum fublimium arcanis. Cui argumento fimile cudi poteft ex his verbis, quæ capite vicefimo tertio libri fecundi Regum Pfalmum Davidis decimum feptimum capite præcedenti defcriptum excipiunt: *Hæc autem funt verba David noviffima*: unde non abfque fimilitudine veri aliqua concludi poteft, non plures quam feptemdecim Pfalmos Davidem lucubraffe. Prius argumentum fic difcutimus, poftremum quidem Pfalmum feptuagefimum primum a Davide fuiffe compofitum, cum regnum Salomoni filio jam jam moriturus tranfcriberet; at extra ordinem in Pfalmorum ferie fuiffe collocatum. Pofterius

(a) 18. & feqq. (b) Περὶ ἀποχ. Lib. II. (c) 5. *VII. Refelluntur argumenta Adverfariorum. Primum argumentum.* (d) XX. 42. (e) Epift. ad Sophr. (f) De Civ. Dei, Lib. XVII. cap. 14. *VIII. Secundum argumentum.* (g) Matth. XXII. 43. 44. *IX. Tertium argumentum.* (h) De arcan. Lib. V.

Digitized by Google

rius vero sic excipitur, vel ex clausula Psalmi illius septuagesimi primi apparere non in decimo septimo Davidem loquendi vel canendi finem fecisse; neque vero adnotationem illam, *Hæc autem sunt verba David novissima*, ad antecedentia, verum ad sequentia pertinere.

X De Psalmorum collectione agentibus nobis, minime prætermittendum est Salomonis Psalterium, ex Augustanæ Bibliothecæ vetustissimis membranis ab Andrea Schotto descriptum, a Johanne Ludovico de La Cerda e Græco sermone Latine redditum, & cum ejusdem Scholiis editum. Constat illud Psalmis octodecim, Græce scriptis, ita tamen ut Hebraismum & Septuaginta Senum stylum referant. Salomonis nomen præfixum gerunt, his verbis: ψαλμὸς τῷ σαλομῶν (*Psalmus Salomonicus*). Quid de his statuat Cerdanus incertus hæret, atque eo demum inclinat, ut vel Salomonis, vel viri sacrarum literarum peritissimi, ex Salomonis persona differentis, fœtum esse statuat. Ego vero Salomonis esse præcise nego: nec enim tam augustum sacræ antiquitatis monumentum, tamdiu, tantisque in tenebris jacuisse posse puto, ut aut Judæorum recentiorum ac veterum diligentiam effugeret, aut priscorum Ecclesiæ Patrum, aut piorum hominum, aut doctorum denique, tam sedula cura scrutantium quæcunque ad sacra studia promovenda pertinerent. Nam quis putet tam venerandas sacrorum Codicum reliquias nullam aura afflavisse Origenem, aut Pamphilium, aut Eusebium, aut Hieronymum, qui tanto studio prisca sanctorum Voluminum exemplaria & interpretationes undique comparaverant? Tutius utique credi potest, Hellenistæ alicujus opus esse, hominis in Librorum sacrorum lectione detriti, plurimaque cum ex Davidicis Psalmis, tum ex Isaia, & Ezechiele, & aliunde etiam ad id opus mutuati. Ejusmodi enim figmentis sæpe industriam suam exercuisse Hellenistas eruditi sciunt. Tempus assignare promtum non est: aliquanto tamen post Christi tempora scriptum reor; alioquin ad notitiam sanctorum Patrum pervenisset. Salomonis autem personam Auctor assumsit, quod Psalmos complures a Salomone scriptos intercidisse sciret: non ut Lectoribus faceret fucum, & ab incautis pro genuina Salomonis lucubratione haberi vellet, sed ut se ad imitationem Salomonis componeret, & ea ex illius persona proferret, quæ ipse proferre potuisset. Id indicat lemma istud, ψαλμὸς τῷ σαλομῶν (*Psalmus Salomonicus*). Non enim hic titulus, ut dixi, Salomonis hunc esse Psalmum ostendit, cui præfixus est, sed Salomoni esse adscriptum, ejusque personæ accommodatum. Quod autem a Judæo proficisci hoc opus potuisse negat Cerdanus, quia quæ de Christo vaticinatur, religionem Christianam adversus Judæos firmant, de nihilo est; nam & ei quem expectant Messiæ eadem Judæi tribuunt, & in Prophetarum libris similia reperiuntur. Quod de octodecim illis Psalmis a me dictum est, idem de eo Psalmo dicendum arbitror, quem extra centum & quinquaginta Canonicorum numerum exhibent editiones Septuaginta interpretum, & Horologia Græcorum, quemque Synopseos Auctor commemoravit, aliis de eo altum silentibus.

DE LIBRO PROVERBIORUM.

I. *Disputatur de Auctore libri Proverbiorum. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Compositio Libri hujus, unius esse videtur Salomonis, compilatio multorum posterioris ævi, ordo & constructio Esdræ.* III. *Probatur eorum γνησιότης, & antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum.* VI. *Tertium argumentum.*

I. HActenus per nubila fere & caliginem sanctorum Codicum Auctores internovimus: sic tamen ut etiam agnoverimus: Nunc vel perplexarum disquisitionum tricas eluctati, vel primævæ & obscuræ vetustatis prætergressi tenebras, in luce deinceps paulo majori versabimur, nobisque Scriptores sacri se ipsi apertius cognoscendos dabunt. Libri quidem Proverbiorum auctorem se in fronte operis profitetur Salomon: *Parabolæ*, inquit, *Salomonis, filii David, regis Israël*. Tum ab his verbis initium ducit vicesimum quintum caput: *Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ, regis Juda*: quæ

sic

X. Disputatur de Psalterio Salomonis a Johanne Ludovico de la Cerda edito. I. Disputatur de Auctore libri Proverbiorum. Variæ opiniones proponuntur.

sic intelligo, sequentes Parabolas esse quoque Salomonis, itidem ut superiores; verum a viris Ezechiæ fuisse collectas & descriptas; non & præcedentes, quod existimavit Interpres Arabs. Id enim sonat Hebraica dictio & ita intellexerunt Interpretes Septuaginta, & Thargum, & R. Levi ben Gerson. Deinde quorsum notationem hujusmodi in istum locum insarsissent, cum præfigi debuisset decimo capiti, quod Parabolarum initium est, si ad omnes æque Parabolas pertinuisset? Viri Ezechiæ, hoc est ministri, ii videntur fuisse Eliacim filius Helciæ, Sobna scriba, Johae filius Asaph, a commentariis, & ipse etiam fortasse Isaias Propheta; quem R. Moses Kimchi, aliorum Judæorum opinionem secutus, non Proverbia solum, sed & Ecclesiasten, & Canticum Canticorum scripsisse affirmat. Tricesimi deinde capitis hoc exordium est: *Verba Congregantis filii Vomentis:* cum ita reddi debeat: *Verba Agur filii Jake: Prophetiam dixit vir ad Ithiel, ad Ithiel & Uchal*. Unde liquet aliam quoque esse hanc Proverbiorum mantissam, ab Agure γνωμολόγῳ collectam. Nomen ipsius in Septuaginta interpretum editione præfixum non est iis verbis, quæ illi adscribuntur: at genuinum tamen est, cum in Hebraico exemplari, & in Vulgata, & in Thargum, & in Syro Interprete occurrat. Hunc fuisse sapientem aliquem inter Hebræos Magistrum tempore Salomonis censet Aben Ezra, quod nulla probabili ratione nititur. Salomonem ipsum fuisse affirmant R. Nathan in Avoth, & R. Levi ben Gerson. Perperam utique, nam de se ait Agur: *Stultissimus sum virorum, & sapientia hominum non est mecum: non didici sapientiam, & non novi scientiam sanctorum (a)*. Quæ nullo pacto convenire possunt Salomoni de se hæc prædicanti in Ecclesiaste (*b*): *Ecce magnus effectus sum, & præcessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Jerusalem; & mens mea contemplata est multa sapienter, & didici*. Crediderim potius sequiori eum ævo vixisse sub regibus Judæ, & ex magna Salomonicarum Parabolarum congerie collegisse aliquot, & pro captu digessisse; præfixo nomine suo ac elogio, quo quam abjecte de se, contemtimque sentiret, declarare voluit. Sequuntur Lamuelis regis præcepta, quæ ab ultimi capitis initio exordiuntur; &, ut conjicio, in nono versu desinunt: nam cum reliqua capitis pars in mulieris fortis laudes excurrat, & in priori referat Lamuel, quicunque tandem ille sit, quæ a matre acceperat, verisimile non est mulierem illam, fortem quoque ipsam ac prudentem, ut vel ex his præceptis existimari potest, mulieris prudentis præconia celebrasse; quod perinde fuisset, ut si se ipsa laudibus exornasset. Præterea posterior illa pars capitis a priore disjuncta in editione Septuaginta Interpretum reperitur. Denique Hebraicorum elementorum ordinem primæ singulorum versuum literæ sequuntur; & ut docet Auctor Commentariorum in Threnos Jeremiæ, qui tribuuntur Hieronymo, tetrametris jambicis concluduntur, cum nihil tale in superioribus occurrat. Quis sit ille Lamuel, multum disputant Interpretes. Quidam Ezechiam esse putant, a matre Abia Zachariæ filia eruditum: R. Nathan in Avoth, aliique plures, Salomonem: quibus ut assentiar efficiunt ista his consimilia e quarto capite Proverbiorum (*c*): *Nam & ego filius fui patris mei tenellus: & unigenitus coram matre mea; & docebat me atque dicebat; Suscipiat verba cor tuum, custodi præcepta mea & vives*. Quid mirum autem, si ex assiduo cum Davide convictu tantum sapientiæ Bethsabea hauserit? Fieri autem potuit ut Lamuelis nomine Salomon a matre appellaretur, quemadmodum Mosem Hebræi tradunt a parentibus & propinquis diversa nomina habuisse. Verumtamen, ne quid dissimulem, ex vitiatis & male acceptis lemmatis hujus verbis, nomen Lamuelis prodiisse non vana prorsus suspicione conjici posse puto. Sic enim Septuaginta Interpretes: *οἱ ἐμοὶ λόγοι εἴρηνται ὑπὸ Θεοῦ· βασιλέως χρηματισμός, ὃν ἐπαίδευσεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ*. *Responsum Regis, quem erudivit mater sua*. Neque versu quarto sequenti Lamuelis exhibent nomen. Alii Interpretes, Syrus, Aquila, Theodotion, & Symmachus, in eodem referendo multum discrepant. Laudes porro illas mulieris fortis subjecisse Salomonem ipsum reor maternis præceptis, quasi minerval & honorarium, propter doctrinam ab ea sibi traditam. Quod autem ex vicesimo tertio versu vicesimi quarti capitis, ubi hæc occurrunt verba: *Hæc quoque sapientibus*, conjectant quidam, sequentes Parabolas a sapientibus aliquibus Hebræorum Magistris post Salomonem fuisse excogitatas, & edi-

(*a*) Prov. XXX. 2. 3. (*b*) I. 16. (*c*) 3. 4.

& editas, ac si sensus sit: Hæc quoque sunt sapientum; id mihi non probatur. Pluris est apud me Interpretatio Septuaginta Senum, quæ est hujusmodi: ταῦτα δὲ λέγω ὑμῖν τοῖς σοφοῖς ἐπιγινώσκειν· αἰδεῖσθαι πρόσωπον ἐν κρίσει οὐ καλόν. Ubi τὸ αἰδεῖσθαι adventitium videtur, & extrinsecus intrusum: cum ita ad Hebraici exemplaris fidem omnino legendum sit: ταῦτα δὲ λέγω ὑμῖν τοῖς σοφοῖς ἐπιγινώσκειν πρόσωπον ἐν κρίσει οὐ καλόν. *Hæc autem dico vobis sapientibus: cognoscere personam in judicio non est bonum.* Sic legerunt Aquila, Theodotion, & Symmachus. Firmatur hæc Septuaginta Senum interpretatio pari allocutione, quæ apud eosdem extat paulo superius: τάδε λέγει ὁ ἀνὴρ τοῖς πιστεύουσι θεῷ. *Hæc dicit vir iis, qui Deo confidunt*, Eamdem sequuntur, & Chaldæus Interpres, & Syrus, & Arabs, & Vulgatus.

II. Ucunque se res habet, manifestum est hanc Parabolarum collectionem non simul, ac semel fuisse compilatam, sed variis temporibus, partim ante Ezechiam, partim Ezechiæ temporibus, partim & Aguris illius. Sic enim existimo, cum ter mille Parabolas scripsisset Salomon, integram earum collectionem ante captivitatem Babylonicam in Templi tabulariis, & in doctorum piorumve hominum musæis fuisse servatam: plurimos quoque ex ingenti hoc numero aliqua in suos usus excerpsisse, quædam etiam memoriæ commendasse. Crematis deinde in clade Hierosolymitana codicibus, quibus descriptæ continebantur universæ Salomonis Parabolæ, cum Scripturarum sacrarum dispersas deinde reliquias Esdras in patriam redux colligere instituisset, ex ingenti Parabolarum numero aliquot tantum particulas, vel fortuito, vel studiosorum aliquorum, sanctorumve virorum diligentia, vel quod verius est certo Dei nutu flammis exemtas nactus est. Ac priora quidem viginti quatuor capita crediderim operis totius fuisse exordium; quale in ipso Salomonis exemplari habebatur. Suadet id rerum ordo, & contextus. Tumodo postremos vicesimi quarti capitis versus excipias, qui cum reliquis capitibus sede sua moti variis trajectionibus laborant. Reliqua ex superstitibus, quæ reperiri ab Esdra potuerunt, compilationibus illuc adjecta sunt. Igitur totius Proverbiorum libri unus Salomon auctor vere dicendus est: & priora quidem viginti tria capita, cum viginti duobus primis versibus capitis vicesimi quarti, nulla sui parte multata sunt; sed talia extare videntur, qualia a Salomone descripta fuerunt. Reliquorum septem capitum compilatio, cum postrema vicesimi quarti parte, ex multorum scriniis petita est, & Parabolis hinc inde ex toto Salomonis opere excerptis constat. Partium illarum collocatio, & in Librum hunc quem habemus constructio, Esdræ est, vel Sinagogæ magnæ potius, cujus auctoritate Esdras sacrorum Librorum recensum egit. De sola illa parte, quæ Aguris est, oboriri potest suspicio: sed & hanc quoque Salomonis esse minime dubitabit, quisquis reputabit cum animo suo, ad tanti Regis, & tanto cultu, ac veneratione inter Hebræos habiti effata nõ passuros fuisse gentis illius Magistros obscuri hominis sententias adjungi. Scio suspicatos esse nonnullos, non omnes illas sententias repertorem habuisse Salomonem, sed ex vetustiorum Scriptorum libris ab eo fuisse descriptas; quod nulla caussa dictum est: nec enim video quamobrem sapientissimo, & eruditissimo Regi, ac divinis dotibus instructissimo, Parabolarum aliquot inventionem invideamus. Jam vero ad Septuaginta Senum interpretationem quod spectat, in qua ultimorum septem capitum, cum vicesimi quarti parte postrema, ordo miris modis perturbatus est, & confusus, factum id reor propter disjunctionem versuum, & sententiarum, quæ ita discretæ sunt ab invicem, ut altera alterius opem minime poscat. Hinc evenisse puto, ut earum alio alioque ordine pro libitu suo disponendarum licentiam sibi Hellenista aliquis sumserit, in postremis præsertim capitibus; quorum dispositionem Salomonis non esse cum vulgo notum esset, idem licere sibi credidit, quod in his alii jam sarcinatores attentaverant. Ex aliquo igitur hujus generis codice, atque ita ab Hellenistis perverso propagata esse arbitror, quæ supersunt, Septuaginta Interpretum exemplaria; quamvis ipsos in primigenia sua scriptione Hebraicorum codicum ordinem affectatos esse non dubitem.

III. Bene vero est, quod ex hac Parabolarum adjectione opinioni nostræ accedit robur, verusque Libri auctor deprehenditur. Nam

II. Compositio Libri hujus unius esse videtur Salomonis, compilatio multorum posterioris ævi, ordo & constructio Esdræ. III. Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.

Digitized by Google

Nam cum sic ordiatur vicesimum quintum caput: *Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Judæ*, quod & in Hebraico exemplari legitur, & in Septuaginta Senum interpretatione, omnino hinc efficitur, & superiores Parabolas fuisse Ezechia antiquiores, & a Salomone esse profectas, & eas quæ sequuntur ad initium usque tricesimi capitis, Ezechia haudquaquam esse recentiores. Operis præterea ætatem indicat comma istud e libro Ecclesiastis (*a*), quem post Parabolas a Salamone compositum esse Rabbini consentiunt: *Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, & enarravit, quæ fecerat: & investigans composuit Parabolas multas.* Quibus consonat, & istud e tertio Regum (*b*): *Locutus est quoque Salomon tria millia Parabolas.* Atque id ad hunc tantummodo, quem habemus, Parabolarum librum referendum esse vult Hieronymus in Quæstionibus Hebraicis: *Locutus est*, inquit, *Salomon tria millia Parabolarum. In Proverbiis enim versus nongenti, & quindecim continentur, in quibus etiam continentur tria millia Parabolæ.* Aliter Josepho (*c*) visum est, qui Parabolarum libros ter mille a Salomone scriptos ait; atque eos in Hierosolymitano deinde excidio flammis periisse Rabbini docent. Plane Scripturæ ipsi repugnat Josephus, quæ non ter mille Parabolarum libros, sed Parabolas ter mille a Salomone conscriptas esse docet (*d*): neque tamen Hieronymo assentior, qui eo quem habemus Proverbiorum libro ter mille Parabolas putat contineri. Rationem ducat attentus Lector, & arbitrium faciat. Credi satius est, quod dixi, magnum Parabolarum numerum temporis injuria periisse. Ex hoc præterea Libro in alios posterioris ævi Codices sacros sententias aliquot, & Parabolas videmus fuisse traductas. Velut illa, quæ habetur Proverbiorum decimoseptimo capite (*e*): *In facie prudentis lucet sapientia: oculi stultorum in finibus terræ*, in Ecclesiastis librum (*f*) non semel translata est. Translata & illuc est ista e vicesimo sexto capite (*g*): *Qui fodit foveam, incidit in eam.* Hæc quæ jacet in primo Proverbiorum capite (*h*): *Pedes eorum ad malum currunt, & festinant ut effundant sanguinem*, tota apud Isaiam (*i*) reperitur. In Ecclesiasticum vero tot indidem sententias deprompsit Sirachides, ut singula adnotare, hominis sit tempori suo non satis parcentis. Talis ea est e decimo Proverbiorum capite (*k*): *Qui annuit oculo, dabit dolorem: & stultus labiis verberabitur:* & illa e capite duodecimo (*l*): *Melior est pauper, & sufficiens sibi, quam gloriosus, & indigens pane*: & paulo post (*m*): *Qui operatur terram suam, satiabitur panibus*: necnon & illa e decimo septimo capite (*n*): *Servus sapiens dominabitur filiis stultis*: & illa e capite decimo octavo (*o*): *Qui prius respondet, quam audiat, stultum se esse demonstrat, & confusione dignum:* & hæc e capite vicesimo primo (*p*): *Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa, & iracunda:* & hæc quoque e vicesimo secundo capite (*q*): *Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ*: nec multo post (*r*): *Qui pronus est ad misericordiam, benedicitur; de panibus enim suis dedit pauperi:* & ista quoque e sequenti capite (*s*): *Noli subtrahere a puero disciplinam: si enim percusseris eum virga, non morietur*: & hæc denique e vicesimo septimo capite (*t*): *Oculi hominum insatiabiles.* Reliquas prætermitto.

Transeamus ad Ethnicos Scriptores, in quibus nec pauciora, nec obscuriora deprehenduntur ex libro Proverbiorum arcessita testimonia. Hinc expressit illud Theognis, quod extat decimo tertio capite (*u*): *Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit:* & hoc Sophocles e capite decimonono (*x*): *Divitiæ addunt amicos plurimos*; & istud etiam capite vicesimo quarto (*y*): *Time Dominum, fili mi, & regem.* Euripideum illud de Pace: γόοισι δ' ἐχθρά, τέρπεται δ' εὐπαιδίᾳ, ubi videtur postulare sensus, ut legatur τέρπεται δὲ παιδιᾷ. *Luctibus inimica est; hilaritate autem gaudet:* illud, inquam, simile hujus est e Proverbiorum duodecimo capite (*z*): *Qui pacis ineunt consilium, sequitur eos gaudium.* Meretricem foveam esse profundam dixerat Salomon (*aa*): hinc Anaxilaus de Phryne: ἡ δὲ Φρύνη τὴν Χάρυβδιν οὐχὶ πόῤῥω που ποιεῖ. *Phryne autem*

(*a*) XII 9. (*b*) IV. 32. (*c*) Antiq Lib. VIII. cap. 2. (*d*) 3. Reg. IV. 32. (*e*) 24. (*f*) II. 14. & VIII. 1. (*g*) Prov. num. 27. Eccl. X. 8. (*h*) 16. (*i*) LIX. 7. (*k*) 10. Eccl. XXVII 25. (*l*) 9 Eccl X. 30. (*m*) Ibid. 11. Eccl. XX. 30. (*n*) 2. Eccl. X. 28. (*o*) 13. Eccl. XI. 8 (*p*) 19. Eccl. XXV. 22. (*q*) 1. Eccl. VII 2. (*r*) Ibid. 9. Eccl. XXXI. 28. (*s*) 13. Eccl. XXX. 1. (*t*) 20. Eccl. XIV. 10. (*u*) 20. (*x*) 4. (*y*) 21. (*z*) 20. (*aa*) Prov. XXIII. 27.

Digitized by Google

autem Charybdim non procul præstat. Eusebius (*a*) assumtum esse in septimum Platonis librum de legibus demonstrat istud: *Memoria justi cum laudibus, & nomen impiorum putrescet*; quod legitur capite decimo libri Proverbiorum (*b*): in tertium vero de republica illud: *Mendicitatem, & divitias ne dederis mihi*; quod habetur tricesimo capite (*c*), quod Alexis Comicus, & Horatius (*d*) in carmina sua transtulerunt. Quod qui aliena rapiunt, semper in egestate futuros pronuntiasset Salomon in Proverbiis (*e*), hinc Menander raptores sæpe cum dedecore repulsum, & mulctatum iri ait. Quod invidiam putredinem ossium appellasset (*f*), hinc *φθόνον σηπτικὸν καὶ φθαρτικὸν*, *invidiam quæ putredinem, & labem inducit*, dixit Menander. Timeri idem jubet servi imperium, quod & capite Proverbiorum tricesimo (*g*) jusserat Salomon. Quod de antiquitate Sapientiæ capite octavo prædicat, id apud Eusebium (*h*) repetit Aristobulus, qui Ptolemæi Philometoris temporibus floruit. Istud ejusdem effatum (*i*): *Qui accipit mutuum, servus est fœnerantis*, a Græcis, & Latinis usurpatum est. Usurpatum & illud: *Mulierem fortem quis inveniet?* (*k*) & id quoque (*l*): *Quæsivit lanam, & linum*, in vetusto mulieris fortis elogio laudi datum videmus (*m*). Sed neque hic omittendum, quod legitur in libro Juchasin, Aristotelem librorum Salomonis, opera Alexandri, compotem factum, multa ex iis decerpsisse, suosque exornasse.

IV. Facit ad dignitatem, & existimationem Libri hujus, quod fere nullis impiorum, hominum argumentis est oppugnatus. Unis, quod equidem sciam, Rabbinis, qui credita sibi esse jactant eloquia Dei, in dubium vocatus est, ac fere e sacrorum Librorum censu expunctus: & fecissent, si non aliqua in eo essent nacti, quæ ad Legis commendationem opportuna esse judicarunt. Id in Thalmude, tractatu Sabbathi, secundo capite, diserte scriptum extat. Verum quod inde conflari potest argumentum, indidem dissolvitur: nam quod id facere cogitarunt, nec fecerunt tamen, indicio est nefariam ipsorum voluntatem vi veritatis fuisse oppressam, & utrimque pensitatis rationibus Libri tandem *γνησιότητα*, & sanctitatem eos agnovisse.

V. Temperare mihi non possum, quin hic Disputatoris Theologo-Politici veternum excutiam, qui Proverbia hæc collecta fuisse putat tempore secundi Templi, vel certe Josiæ regis; hoc argumento, quod capite vicesimo quarto dicatur: *Hæc etiam sunt Salomonis Proverbia, quæ transtulerunt viri Ezechiæ regis Juda*. Quia quædam Salomonis Proverbia ab Ezechiæ regis viris sunt collecta, hinc concludit acutus ille Philosophus collecta ea esse secundi Templi, vel Josiæ certe regis ævo. Cui pro responsione bonam mentem precamur.

VI. Notabile porro illud est, apud vetustos Ecclesiæ Patres eodem, vel *σοφίας*, vel *πανάρετον σοφίας*, vel *πανάρετον* nomine affici, & librum illum Proverbiorum, & Ecclesiasten, & Canticum quoque Canticorum, nec non & librum Sapientiæ, & Sirachidæ Ecclesiasticum, ut erudite nuper demonstravit doctissimus Johannes Baptista Cotelerius, in Notis ad Epistolas Clementis. Thalmudistæ (*n*) quidem libros Proverbiorum, & Ecclesiastis appellant, *sceMim siphre chochma*, *duos libros sapientiæ*: quod & Maimonides expressit in Jad Chazacah, libro de fundamentis Legis (*o*): unde videtur effici incertas esse & ancipites Librorum illorum circumscriptiones, qui uno eodemque signantur titulo; & minorem eorum esse dignitatem, quibus promiscua est, & communis inscriptio cum Sapientia, & Ecclesiastico, quorum controversa fuit & dubia auctoritas. Quibus tantum abest, ut Libri hujus, ac Ecclesiastis, & Cantici elevetur fides, ut inde potius accrescat, eosque Salomonis esse pateat. Sic enim existimo, & verisimillimum est, omnibus Salomonis scriptionibus Sapientiæ nomen fuisse præfixum, quod Salomon ipse Sapiens cognomine appellaretur. Porro & Ecclesiasticus fœtus esse Salomonis a multis creditus est, & vere ex ipsius doctrina ac scriptis provenisse infra a me demonstrabitur.

Kk DE

(*a*) Præp. Ev. Lib. XII. (*b*) 7. (*c*) 8. (*d*) Carm. Lib. II. Od. 10. (*e*) XI. 24. (*f*) Prov. XIV. 30. (*g*) 22. (*h*) Præp. Ev. Lib. XIII. (*i*) Prov. XXII. 7. (*k*) Ib. XXXI. 10. (*l*) Ibi. 13. (*m*) Musæ Lap. Lib. I. Mem. 27.

IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. V. Secundum argumentum. VI. Tertium argumentum. (*n*) In Bab. bathr. (*o*) Cap. 6. §. 12.

DE LIBRO ECCLESIASTIS.

I. *Disputatur de Auctore libri Ecclesiastis. Variæ opiniones proponuntur. Salomoni adscribitur.* II. *Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum.* VI. *Quartum argumentum.* VII. *Quintum argumentum.*

I. A Vulgata doctorum hominum, recentium ac veterum, sententia, qui librum Ecclesiastis Salomoni tribuunt, recessit Grotius (*a*), & eum Zorobabeli adscripsit. Thalmudistæ vero capite primo Babæ bathræ, ab Ezechia lucubratum volunt, quem de se putant locutum his verbis, quæ Librum inchoant: *Verba Ecclesiastæ, filii David, regis Jerusalem* (*b*): cum Zorobabelem ex persona Salomonis hæc pronuntiasse Grotius pertendat. Verum ut id Ezechiæ accommodari posse demus, eane itidem ipsi poterunt convenire: *Locutus sum in corde meo dicens: Ecce magnus effectus sum, & præcessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Jerusalem* (*c*)? Num Salomonem Ezechias sapientia præcessit? Quomodocunque salvant ista, aut ad sententiam suam flectant; qui ex insigni ista se clausula expedient: *Cumque sapientissimus esset Ecclesiastes, docuit populum & enarravit quæ fecerat: & investigans composuit Parabolas multas: quæsivit verba utilia, & conscripsit sermones rectissimos ac veritate plenos* (*d*)? Quibus hæc adde: *Cuncta tentavi in sapientia: dixi, Sapiens efficiar* (*e*): & hæc quoque: *Et apposui cor meum, ut scirem sapientiam* (*f*): nec non & ista: *Inveni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor ejus; vincula sunt manus illius* (*g*); & ista etiam: *Magnificavi opera mea, ædificavi mihi domos, & plantavi vineas, feci hortos & pomaria, & consevi ea cuncti generis arboribus, & extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem sylvam lignorum germinantium; possedi servos & ancillas, multamque familiam habui, armenta quoque & magnos ovium greges ultra omnes qui fuerunt ante me in Jerusalem; coacervavi mihi argentum & aurum, & substantias regum & provinciarum: feci mihi cantores, & cantatrices, & delicias filiorum hominum, scyphos & urceos ad vina fundenda, & supergressus sum opibus omnes qui ante me fuerunt in Jerusalem; sapientia quoque perseveravit mecum* (*b*). Quæ in Salomonem ita quadrant, ut expressius notari non potuerit: nam toties iterata illa sapientiæ ab eo affectatæ laus, unius illius propria est, & velut χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα (*nota peculiaris & propria, qua ab aliis discernitur*). Testis Deus ipse, cujus hæc verba sunt ad Salomonem (*i*): *Ecce feci tibi secundum sermones tuos, & dedi tibi cor sapiens & intelligens, in tantum ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. Sed & hæc quæ non postulasti, dedi tibi, divitias scilicet, & gloriam, ut nemo fuerit similis tui in regibus, cunctis retro diebus.* Ergo in Libro eodem (*k*) hoc ornatur elogio: *Et præcedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium & Ægyptiorum, & erat sapientior cunctis hominibus.* Libros scripsit & Parabolas Salomon, uti scripsisse dicitur in Ecclesiaste. Damnosas quoque mulierum illecebras, quas ibidem criminatur, expertus est: *Cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur Deos alienos* (*l*). Quæ notæ ad Ezechiam haudquaquam aptari possunt: Multo etiam validius ex his confutatur R. Mosis Kimchi sententia, qui Judæos aliquot affectatus, confectionem Libri hujus Isaiæ adscripsit.

II. Sed & sequentibus proxime seculis cognitus hic Liber & usurpatus est. Nam pronuntiati istius e primo capite (*m*): *Generatio præterit, & generatio advenit*, germanum illud est Sirachidæ (*n*): *Generatio alia finitur, & alia nascitur.* Sententia hæc Ecclesiastis (*o*): *Non est enim homo justus in terra, qui faciat bonum & non peccet*, Salomoni tribuitur in libro Regum (*p*). Multa ex eodem libro Ecclesiastis ad Ethnicos manasse a Grotio observatum est. Nam Sirachida antiquior Homerus cum dixit (*q*): οὐ τι δὲ ἰεχ-

I. Disputatur de Auctore libri Ecclesiastis. Variæ opiniones proponuntur. Salomoni adscribitur. (*a*) In Eccl. I. & XII. 11. (*b*) Ecc. I. 1. & 12. (*c*) Id. 16. (*d*) Idem XII. 9. (*e*) Id. VII. 24. (*f*) Id. VIII. 16. (*g*) Id. VII. 27. (*h*) Idem II. 4. & seqq. (*i*) 3. Reg. III. 12. 13. (*k*) IV. 30. 31. (*l*) Ibid. XI. 4. *II. Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* (*m*) 4. (*n*) XIV. 19. (*o*) VII. 21. (*p*) 3. VIII. 46. (*q*) Iliad. ε.

ἐρχομένω, *Duo simul euntes*, annon respexisse videtur ad illud Ecclesiastis (*a*): *Melius est ergo duos esse quam unum?* Theognis cum dixit:

Πάντων μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον.
Φύντα δ' ὅπως ὤκιστα πύλας Ἀΐδαο περῆσαι.
Optimum hominibus omnium non nasci,
Natum vero quam citissime portas Orci
penetrare.

referre eum voluisse dicas hæc Ecclesiastis (*b*): *Et laudavi magis mortuos quam viventes, & feliciorem utroque judicavi qui nec dum natus est*: atque item ista (*c*): *Melior est dies mortis die nativitatis*: quod effatum Euripides quoque usurpavit. Qui cum scriberet:

Ὦ λαμπρὸς αἰθὴρ, ἡμέρας ἁγνὸν φάος
Ὡς ἡδὺ λεύσσειν.
O lucidum æthera! diei purum lumen
Cernere quam suave est!

& rursum: ἡδὺ γὰρ τὸ φῶς βλέπειν, *Suave enim est lucem cernere*: nonne ipsis fere verbis rependit illud Ecclesiastis (*d*): *Dulce lumen, & delectabile est videre Solem?* Horatianum denique istud (*e*):

Quid sit futurum cras, fuge quærere; &
Quem fors dierum cunque dabit, lucro
Appone:

& rursum hoc (*f*):

Tu ne quæsieris scire, nefas, quem mihi,
quem tibi
Finem Dii dederint, Leuconoe:

numquid ex hoc expressum dicas (*g*): *Quid necesse est homini majora se quærere, cum ignoret quid conducat sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suæ, & tempore quod velut umbra præterit? aut quis ei poterit indicare quid post eum futurum sub sole sit?* Tum ad istud etiam capitis sequentis (*h*): *Laudavi igitur lætitiam, quod non esset homini bonum sub Sole, nisi quod comederet, & biberet, atque gauderet; & hoc solum secum auferret de labore suo in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub Sole*: allusisse videtur eadem Ode Horatius:

Sapias, vina liques, & spatio brevi
Spem longam reseces: dum loquimur, fugerit invida
Ætas: carpe diem quam minimum credula
postero.

Quibus & ista ejusdem consonant (*i*):

Ille potens sui,
Lætusque deget, cui licet in diem
Dixisse, vixi; cras vel atra
Nube polum, pater, occupato,
Vel sole puro.

III. At gravissimis argumentis Libri hujus oppugnatur dignitas & γνησιότης, quorum validissimum cuditur ex allatis proxime verbis, quibus ad vitam belluarum ritu transigendam incitantur homines, & ad fruendas voluptates, quæ ex gustu, aliisque corporeis sensibus percipiuntur: quasi sit unicus ille vitæ fructus, neque aliud laborum suorum ac virtutis præmium homo sperare possit. Quod non semel hoc Libro iteratum reperias. Sed & hæc graviora (*k*): *Idcirco unus interitus est hominis & jumentorum, & æqua est utriusque conditio: sicut moritur homo, sic & illa moriuntur: similiter spirant omnia, & nihil habet homo jumento amplius. Cuncta subjacent vanitati, & omnia pergunt ad unum locum: de terra facta sunt, & in terram pariter revertuntur. Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum; & si spiritus jumentorum descendat deorsum? & deprehendi nihil esse melius quam lætari hominem in opere suo, & hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, ut post se futura cognoscat?* Similia sunt isthæc (*l*): *Viventes enim sciunt se esse morituros; mortui vero nihil noverunt amplius, nec habent ultra mercedem, quia oblivioni tradita est memoria eorum*: & ista quoque (*m*): *Quodcunque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud Inferos, quo tu properas.* Quæ sunt ejusmodi, ut prisci Hebræorum Rabbini non tantum in Thalmudici libri *Jadaim*, capite tertio, ausi sint dicere Ecclesiasten manus contaminare, sed de eo etiam repudiando penitus & abjiciendo aliquando deliberaverint; quemadmodum est in Thalmudico tractatu Sabbathi, secundo capite, & apud Maimoniden in More Nevochim, & Aben Ezram; nec alia re absterriti sint,

(*a*) IV. 9. (*b*) IV. 2. (*c*) VII. 2. (*d*) XI. 7. (*e*) Carm. Lib. I. Od. 9. (*f*) Ibid. Od. 11. (*g*) Eccl. VII. 1. (*h*) Ejusd. 15. (*i*) Hor. Carm. Lib. III. Od. 29. *III. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* (*k*) Eccl. III. 19. & seq. (*l*) Ejusdem IX. 5. (*m*) Ibid. 10.

quam quod initium Libri & finis Legi consentiant. Factum id ab iis narrat quoque Hieronymus (*a*). At Philastrius (*b*) Hæreticos quosdam hinc habuisse caussam scribit, quamobrem Librum rejicerent. Neque desunt hac ætate homines in sacris Voluminibus non tam vitiorum suorum medelam, quam impietatis patrocinium quærere soliti, qui his quæ mox adduximus verbis errores suos tueantur. Enim vero parum attente sunt in Libri hujus lectione versati: in quem si altius penetrassent, non ex sua sententia proferre ea Salomonem reperissent. Is enim est Ecclesiastæ scopus propositus, ut de finibus bonorum & malorum disserat. Varias itaque statim ab initio profert opiniones, easque ad examen se suum revocasse, ac tandem repudiasse ait: & in ea demum acquiescit, quæ Deum timendum, ac mandata ejus observanda esse tradit. Nam postquam prioribus quatuor capitibus argumentum id in varias excussit partes; tandem ita concludit (*c*): *Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, & appropinqua ut audias: multo enim melior est obedientia, quam stultorum victimæ, qui nesciunt quid faciunt mali. Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in cœlo, & tu super terram; idcirco sint pauci sermones tui. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus invenietur stultitia. Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis & stulta promissio, sed quodcunque voveris, redde. Ne dederis os tuum, ut peccare facias carnem tuam, neque dicas coram Angelo, Non est providentia: ne forte iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum. Ubi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, & sermones innumeri: tu vero Deum time.* Quibus impiorum hominum susurros, & vanas adversus Deum, Deique providentiam disputationes aperte præcidit; Dei vero timorem ac reverentiam, tum & devoti Deo ac simplicis animi obsequium commendat. Septimo deinde capite (*d*) sic disserit: *Lustravi universa animo meo, ut scirem, & considerarem, & quærerem sapientiam & rationem; & ut cognoscerem impietatem stulti, & errorem imprudentium. Ecce hoc inveni, dixit Ecclesiastes, unum & alterum, ut invenirem rationem, quam adhuc quærit anima mea, & non inveni. Solummodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominem rectum, & ipse se infinitis miscuerit quæstionibus. Quis talis ut sapiens est, & quis cognovit solutionem verbi?* Tum sequenti capite (*e*): *Et apposui cor meum ut scirem sapientiam, & intelligerem distentionem quæ versatur in terra. Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem, eorum quæ fiunt sub Sole. Omnia hæc tractavi in corde meo, ut curiose intelligerem. Sunt justi atque sapientes, & opera eorum in manu Dei; & tamen nescit homo utrum amore an odio dignus sit, sed omnia in futurum servantur incerta.* Idem alibi (*f*): *Quomodo ignoras quæ sit via spiritus, & qua ratione compingantur ossa in ventre prægnantis, sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium.* Ex his agnoscitur de rerum caussis & finibus diu multumque animo suo disputasse Salomonem; quæcunque autem mente agitaverat, exposuisse hoc Libro; quorum omnium ea tandem est conclusio, inanes esse ac frivolas, damnosas etiam ac exitiales hujusmodi disquisitiones; non aliter vero sedatum iri motus illos animi ac fluctuationes, quam si nos supremo Dei arbitrio permittamus. Ex eo etiam quod repugnantia quædam attulerit hoc Libro, demonstratur varias ipsum de finibus rerum sententias proponere voluisse. Velut cum ait (*g*): *Melior est canis vivus leone mortuo*: supra tamen dixerat (*h*): *Et laudavi magis mortuos quam viventes, & feliciorem utroque judicavi qui nec dum natus est*: & alio loco (*i*); *Melior est dies mortis die nativitatis*. Scripsit quinto capite (*k*): *Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis & bibat, & fruatur lætitia ex labore suo, quo laboravit ipse sub Sole*: contra vero septimo capite (*l*): *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii.* Scripsit alibi (*m*): *Lætare, juvenis, in adolescentia tua*: tum statim subjicit (*n*): *Adolescentia & voluptas vana sunt.* Quæ si omnia ex sua ipsius sententia Salomon definivisset, inconstantiæ ac levitatis merito argueretur. De exitu vero animæ, ejusque immortalitate ac futura vita quid opinatus sit,

(*a*) In fine Comm. in Eccl. cap. 12. (*b*) Hær. 130. (*c*) Eccl. IV. 17. & V. 1. & seq. (*d*) 26. & seq. (*e*) 17. & IX. 1. 2. (*f*) XI. 5. (*g*) IX. 4. (*h*) IV. 2. (*i*) VII. 2. (*k*) 17. (*l*) 3. (*m*) XI. 9. (*n*) Ibid. 10.

Digitized by Google

sit, diserte ipse declarat his verbis (a): *Scito quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium*: & istis quoque (b): *Antequam revertatur pulvis in terram suam unde erat, & spiritus redeat ad Deum qui dedit illum*: & his denique, in quibus totius disputationis finem facit, & unde ipsius certo debet spectari opinio (c): *Deum time, & mandata ejus observa; hoc est enim omnis homo: & cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicium pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit*. Quæ quo majoris essent momenti in animis legentium, doctissimos viros a se consultos esse, & ex eorum sententia Librum a se conscriptum ait: *Verba sapientium*, inquit (d), *sicut stimuli, & quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore uno*. Consuli jubeo super hoc argumento Gregorium Magnum (e), cujus hæc tantum afferam, cætera studio Lectoris relinquam: *Hic liber idcirco Concionator dicitur, quia Salomon in eo quasi tumultuantis turbæ suscepit sensum, ut ea per inquisitionem dicat, quæ fortasse per tentationem imperita mens sentiat. Nam quot sententias quasi per inquisitionem movet, quasi tot in se personas diversorum suscipit. Sed Concionator verax, velut extensa manu omnium tumultus sedat, eosque ad unam sententiam revocat, cum in ejusdem Libri termino ait: Finem loquendi omnes pariter audiamus: Deum time, & mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo.*

IV. Dixi superius Librum hunc a Thalmudistis Ezechiæ acceptum ferri: cujus opinionis rationes cum quærerem, hæ mihi ad animum occurrebant: quod Regum quarto (f) de Ezechia hæc legantur: *In Domino Deo Israël speravit: itaque post eum non fuit similis ei de cunctis regibus Juda, sed neque in his qui ante eum fuerunt*: & ista secundo Paralipomenon (g): *Fuit autem Ezechias dives & inclytus valde, & thesauros sibi plurimos congregavit argenti, & auri, & lapidis pretiosi, aromatum, & armorum universi generis, & vasorum magni pretii; apothecas quoque frumenti, vini, & olei, & præsepia omnium jumentorum, caulasque pecorum, & urbes ædificavit sibi; habebat quippe greges ovium & armentorum innumerabiles, eo quod dedisset ei Dominus substantiam multam nimis*: & hæc libro eodem (h), de festo Azymorum ab Ezechia celebrato: *Factaque est grandis celebritas in Jerusalem, qualis in diebus Salomonis, filii David, regis Israël, in ea urbe non fuerat*. Ecclesiastes dicitur filius David; ita & Ezechias hoc ipso Paralipomenon libro (i): *Fecitque quod erat placitum in conspectu Domini, juxta omnia quæ fecerat David pater ejus*. *Quoheleth*, deniq; appellatus est, sive ἐκκλησιαστής, hoc est, Canticonator; vel συναθροιστής, hoc est, Qui congregat: quippe Ezechias, *Adduxit Sacerdotes atque Levitas, & congregavit eos in plateam orientalem*, & ad eos hæc verba fecit; quæ vicesimo nono capite libri secundi Paralipomenon (k) referuntur: præterea *Perrexerunt cursores ex ejus imperio, & principum ejus, in universum Israël & Judam, juxta id quod Rex jusserat, prædicantes: Filii Israël revertimini ad Dominum*, aliaque subjungentes, quæ cum istis sequenti Libri ejusdem capite recitantur. At cum a decem Tribubus, mandata regis Judæ spernentibus deriderentur cursores isti, Regi ipsi a quo mittebantur, & cujus verbis populum alloquebantur, Concionatoris nomen per ridiculum & cavillum imponere potuerunt. His conjecturis, quantum suspicione assequi possum, niti potuit Thalmudistarum opinio. Verum ut Librum hunc extorquerent Salomoni, Ezechiæ vero tribuerent, præter argumenta quibus Ezechiæ opus esse posse probant, alia afferenda erant, quibus Salomonis esse non posse probarent: quod non faciunt. Nos vero initio disputationis hujus ostendimus, iis signatum esse & expressum notis Libri hujus scriptorem, quæ uni Salomoni conveniunt. Quod si in caussæ suæ patrocinium Thalmudistæ afferant præfixam vicesimo quinto capiti Proverbiorum clausulam, supra a me adnotatam, qua subnexæ Parabolæ a viris Ezechiæ collectæ esse & descriptæ dicuntur; nos respondebimus hac clausula viris Ezechiæ, non Ezechiæ ipsi adscribi Parabolarum quarundam collectionem, non compositionem: etiamsi vero earundem compositionem concederemus Ezechiæ, non recte inde colligi libri Ecclesiastis lucubrationem huic quoque esse tribuendam. Adde recentiores Rabbinos a Thalmudistis hac in parte discedere; quippe qui a Salomone adolescente scriptum doceant Canticum Canticorum,

(a) XI.9. (b) XII.7. (c) Ib.13. (d) Ib.11. (e) Dial.IV.c.4. *IV. Secundum argumentum.* (f) XVIII.5. (g) XXXII.27.& seq. (h) XXX.26. (i) XXIX.2. (k) N.4.& seq.

eorum, Proverbia ab eo jam ætate maturo; Ecclesiasten vero ab eodem sene, cum ipsum anteactæ vitæ, & scelerum muliebribus illecebris admissorum pœniteret. Unde prodiisse videtur tritum inter illos adagium, quod legitur in Jalkut; Hominem, dum adolescens est, cantilenas funditare; dum vir, parabolas; senem factum, sermones de vanitate rerum. Rationes cur libros illos Rabbini adscriberent Salomoni, optimas habuerunt; cur diversis eorum confectionem ætatibus definirent, longe futilissimas; quod, inquiunt, Cantico nomen duntaxat suum intexuerit, in Proverbiorum fronte se Regem Israël; Regem vero Jerusalem initio Ecclesiastis se appellaverit; quæ Rabbinicum salem sapiunt. Dixissent Cantici argumentum, stilum, ac compositionem, juvenilis animi studiis convenire; in Proverbiis virilem quamdam & constanti ætate dignam gravitatem apparere; in Ecclesiaste, hominis longo rerum usu subacti, ac humanæ vitæ rerumque mortalium vanitatem experti & edocti, & pristinarum noxarum pœnitudine tacti, & senilem prudentiam adepti sensus esse expressos; nos quidem facile consentientes haberent.

V. Quæ rationes ad Ecclesiasten Ezechiæ adjudicandum valent, eæ ad oppugnandam Grotii sententiam, quo Zorobabelem operis hujus constituit artificem, invalidæ sunt: cum enim eum ex Salomonis persona a Zorobabele scriptum doceat, minime in Zorobabele reperire necesse est, quæ de se Libri Auctor prædicat. Superest igitur ut argumenta perpendamus, quibus in eam sententiam Grotius adductus est. Cum autem duo veniant probanda, alterum Salomonis non esse scriptionem hanc; alterum esse Zorobabelis, (nec enim probare satis esset opus esse Zorobabelis; nam si paris momenti argumentis probatur opus esse posse Salomonis, pluris esse debet postrema hæc sententia, ut quæ non modo tot interpretum consensu, sed ratione etiam nitatur; cum credibilius sit, utpote usitatius, Librum a se elaboratum nomine suo auctorem inscripsisse, quam alienum ei falso præfixisse) Zorobabelis esse, Grotius mera conjectura probavit, putare se dicens *Pastorem*, qui *Verba sapientium per magistrorum consilium* collegisse se ait undecimo commate postremi capitis, eum esse Zorobabelem; filium vero ipsius Abiudem, quem versu sequenti alloquitur. Quæ cur ad Zorobabelem potius referat quam ad Salathielem, aut Eliacimum, aut alium quemcunque de posteris eorum, caussam prorsus nullam video. Cur autem Salomoni Librum eriperet, hoc habuit argumentum, quod in eo multa occurrant vocabula, quæ non alibi quam in Daniele, Esdra, & Chaldæis Interpretibus reperiuntur. Ego vero hanc peregrinarum vocum copiam a Salomone ipso provenire potuisse reor; nam cum Librum scripserit jam senex, ut Hebræi tradunt, & verisimile est, eo jam tempore mulierum extranearum, Ægyptiarum, Moabitidum, Ammonitidum, Idumæarum, Sidoniarum, & Hethæarum ingentem numerum Hierosolymam traduxerat, seseque ita illis permiserat, ut quæ pristinos illos ritus & avitam inquinarunt religionem, mirum non sit patriam quoque ipsius loquelam corrupisse; ad quam rem quantum muliebris sexus valeat, quotidiana experientia compertum est. Ut omittam mihi perlevem videri caussam, quamobrem sacrorum Scriptorum patria aut ætas vocentur in dubium, cum novæ aliquæ & inusitatæ dictiones in iis occurrunt. Ac si nobis omnes puri & sinceri Hebraismi voces cognitæ sint, quas ex sola sanctæ Scripturæ lectione perspectas habere possumus; ac non sæpe pro peregrinis habeamus, quæ vernaculæ fuerunt ac gentilitiæ. Vidit hoc pro solertia sua Maimonidis filius, & confessus est (a). *Constat*, inquit, *nos hodie linguæ nostræ* (Hebræam notat) *non usque adeo peritos esse; & modos ac rationes uniuscujusque linguæ esse varias ac multiplices*. Quot enim inter Hebræos vocabula fuisse putandum est, assiduo usu contrita, ac penitus domestica, quæ a sacris Scriptoribus nusquam adhibita sunt, quod eorum adhibendorum nulla se dederit occasio? Quod si ex illis unus aliquis voces ab aliis neglectas usurpaverit, ac eas deinde in Chaldaicis, si forte, aut Arabicis nanciscamur scriptionibus, meritone idcirco aut Chaldæum, aut Arabem dicemus Scriptorem, qui vulgo Judæus fuerit habitus, aut recentiorem, qui antiquus? num potius est ut dicamus voces illas cum Chaldæis, aut Arabibus Judæos habuisse communes, quorum inter loquelas magnam affinitatem fuisse certum est? Ergo ut de Scriptoris ætate aut patria

V. *Tertium argumentum.* (a) In More nev. Part. II. cap. 67.

patria certius ex loquela arbitrium fieri possit, non voculæ sufficiunt aliquot, sed stylus, locutiones, & alienarum dictionum numerus, spectanda sunt. Atque hoc non de Ecclesiastis solum libro, sed de reliquis etiam Voluminibus sacris dictum velim.

VI. Ad nostram opinionem labefactandam usurpari quoque potest istud e capite Ecclesiastæ octavo (*a*): ***Ego os Regis observo***, quod de se Salomon profiteri non potuit, qui Rex fuit, nec ullum ipse Regem observandum habuit. Adhiberi hic posset Hieronymi expositio, non alium Regem quam Deum ipsum significari censentis. Verum omnino legendum *observa*; sic enim Interpretes Septuaginta: *στόμα βασιλέως φύλαξον*. ***Os Regis observa***. Ita & Thargum, & Syrus, & Arabs; & hunc subesse sensum admonet ipse Hieronymus. Quod autem Hebraica habent *bani*, de nihilo est: nec enim id sibi vult, *Ego observo*, alioqui legendum foret, *bani scomer*, in Benoni; cum legatur *bani schemor*, in Imperativo: *Ego observa*, hoc est, *Ego tibi præcipio, ut observes*; nam accentus *διαχωριστικὸς* indicat sejungendum esse *bani*, a sequentibus.

VII. Minime vero hic seria responsione refellere dignum est, quod de Ecclesiaste dixit Lutherus (*b*): *Ecclesiastes liber non est plenus; multa habet abrupta; neque ocreis, neque calcaribus indutus; hoc est nullam habet perfectam sententiam: equitat in arundine longa sicuti & ego, dum eram in monasterio*. Quisquis enim animum attentum, Spiritus Sancti gratia, luce, & afflatu imploratо, ad eum legendum appulerit, nihil in eo salebrosum, nihil abruptum, nihil inane aut imperfectum, sed plena omnia & integra reperiet.

DE CANTICO CANTICORUM.

I. *Disputatur de Auctore Cantici Canticorum. Variæ opiniones proponuntur. Salomoni adscribitur, ejusque probatur γνησιότης, & antiquitas*. II. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum*. III. *Secundum argumentum*. IV. *Tertium argumentum*. V. *Quartum argumentum*.

I. Auctor Cantici Canticorum, qui Salomon esse tam certis deprehenditur argumentis, & tanto Scriptorum omnium consensu agnoscitur, in dubium tamen a nonnullis vocatus est. Thalmudistæ Ezechiæ, ipsiusque familiaribus adscribunt, ut est in Baba bathra: quorum auctoritatem secutum conjicio R. Mosem Kimchi, aliosque, qui ab Isaia Propheta ex Canticis Salomonis excerptum illud fuisse suspicati sunt, utpote qui inter Ezechiæ familiares censeri possit. At Rabbini recentioris ævi a Salomone scriptum esse statuunt, cum juvenili floreret ætate, quæ ætas amoribus magis dedita est; uti Proverbia, cum grandior esset natu; Ecclesiasten, cum jam consenuisset, sicut a me paulo superius dictum est. Titulus quidem operis, cum in Hebraico exemplari, tum in Septuaginta Senum interpretatione, Salomonem auctorem indicat. Loquens inducitur Salomon cum Sulamitide, Sponsus cum Sponsa: quæ a Salomonis nomine Sulamitidis nomen habet. Salomonem ipsum hæc scripsisse facile creditur, quem carminum, non quinque millia, ut scribunt Irenæus (*c*), & Synopseos Auctor, & Hieronymus (*d*), & ut habent quædam Vulgatæ Interpretationis editiones, sed quinque supra mille composuisse docent libri Regum (*e*); & quem *in cantilenis, & proverbiis, & comparationibus, & interpretationibus miratas esse terras* Sirachides tradit (*f*). Reliquis autem absumtis, vel in Hierosolymitana clade, & Babylonico exilio, vel aliis quibuscunque temporibus, hoc ab interitu servatum fuit; sive singulari Dei nutu, quod hoc egregio dramate suus erga Israëliticam gentem, vel erga humanam animam, vel Christi erga Ecclesiam amor exprimeretur; sive propter eximiam operis elegantiam, quæ talis est, nihil ut in eo genere simile Theocritus, aut Catullus elaborarint. Nam si quasdam similitudines ac translationes excipias paulo audaciores, ut est usus gentium illarum, consuetudini nostræ minus congruens, tot porro veneres, tot lepores, motus tam molles ac *παθητικὰς* (*vim affectuum exprimentes*) tam expressas, tam decoras imagines rerum, tam aptam & convenientem colloquentibus personis Sponsi ac Sponsæ, & juvenum ac virginum choris orationem

---

VI. Quartum argumentum. (*a*) 2. *VII. Quintum argumentum.* (*b*) Serm.Conviv.de libr.Vet. & Novi Test. *I. Disputatur de Auctore Cantici Canticorum. Variæ opiniones proponuntur. Salomoni adscribitur, ejusque probatur γνησιότης, & antiquitas.* (*c*) Lib.IV.cap.45. (*d*) Quæst.Hebr.in III.Reg. (*e*) 3.IV.32. (*f*) Eccl.XLVII.18.

nem invenies, ut merito ab Hebræis nobilissimum & eximium Canticum, & Canticorum Canticum appelletur. Quamobrem prudenter ab illis factum reor, cum viris solum jam ævo maturis Libelli hujus lectionem permiserunt; ne in lasciviam prona sponte sua adolescentium ætas, ad arcanos sensus minime penetrans, illecebris ad amoris delicias invitaretur. Partim autem ex hac caussa, partim ex operis brevitate evenisse puto, ut insequentium ætatum Scriptoribus sacris vix ulla operis hujus vestigia appareant: sed ex iis quæ diximus satis perspicitur ipsius antiquitas, & ex eo prætetea quod in priscum Canonem receptum est, & quod interpretatione sua cum reliquis Voluminibus sanctis idcomplexi sunt Senes Septuaginta. Atque id ad instituti operis rationem satis superque est.

II. Cæterum ita offendit nonnullos amatorium hoc scriptionis genus, secretiora nuptiarum arcana, lenesque amantium sub noctem susurros aperte revelans, ut a Deo auctore profectum, & divino afflatu conscriptum plane negarent. Fuerunt in ea sententia prisci quidam Hæretici, quos Theodoretus (*a*), & Philastrius (*b*) commemorant: fuerunt deinde & Anabaptistæ, nec ab ea recessit Castalio. Verum ut Christianos Interpretes prætercam, qui latentia illic mysteria pie & sagaciter fuerunt scrutati, ita de eo sensit Rabbinorum omnium doctissimus & sapientissimus Moses ben Maimon, & Mose hoc antiquior Chaldæus Paraphrastes, ut amatorii illius *ὀαρισμῷ* (*colloquii*) specie, Dei erga dilectum sibi ac fidelem populum amorem significari affirmarint. Igitur Hebræi Philosophiam Ethicis, Physicis, ac Theologicis disciplinis contineri sciscunt: quas cum posteris Salomon tradere vellet, multis exposuisse libris, quorum plerique diuturnitate perierunt; ac Ethica quidem, libris Proverbiorum & Ecclesiastis, aliisque pet Parabolas digestis; Physica vero, libris ad Historiam plantarum, & animalium pertinentibus; Theologica denique Cantico Canticorum. Id ipsis videtur persuasisse tertius liber Regum (*c*), quo inter lucubrationes Salomonis *scidim*, *moscelim*, & Disputationes de rebus physicis commemorantur. Persuasit fortasse & ipse Salomon, cum in libro Proverbiorum (*d*) sapientiam se *descripsisse tripliciter* ait. At Christiani Interpretes Canticum Canticorum ad Theologiam uno consensu referentes, & Proverbiorum librum ad Ethicen; Ecclesiasten ad Physicen pertinere volunt. Multa in id argumentum differit Origenes (*e*); & Logicen præterea, quæ cum reliquis conserta, connexaque est, a Salomone quoque libris iisdem traditam fuisse demonstrat: atque hinc Græcos Philosophos doctrinam suam quatuor in partes discrevisse; laudem inde ac gloriam, sic tanquam ex proprio invento, quærentes, quod Salomoni inventori totum debebatur. Hunc locum transtulerunt Theodoretus (*f*), & Hieronymus (*g*).

III. Quamvis autem Dei nomen in hoc Cantico nusquam extet, quod caussantur aliqui, sub Sponsi tamen persona latere Deum ipsum dicimus; atque hic Salomonis nomen, Pacifici nimirum, & amato sibi populo pacem optantis & conciliantis, usurpare: nec magis Libri hujus auctoritati officere id posse, quam libro Esther, qualem habent Hebræi, in quo etsi nulla de Deo mentio est, opus tamen Sancti Spiritus esse creditur.

IV. Cur autem Ezechiæ familiaribus id adscripserint Thalmudistæ, nullam aliam possum comminisci caussam, quam quia libri Proverbiorum pars quædam ab ipsis collecta est, ut supra diximus; & Ezechiæ ipsi libri Ecclesiastis compositionem iidem Thalmudistæ censuerunt esse adscribendam. Verum nemo non videt, a Proverbiis, & Ecclesiaste ad Canticum quam sit *ἀνακόλουθον πόρισμα* (*inconsequens propositio*). Sin suspicetur aliquis, inde fortasse opinatos esse Thalmudistas, non Salomonis opus esse Canticum, sed Salomoni affictum, & ex ejus persona compositum, quod in Libri titulo nomini Salomonis, non ח, aut של, quæ notæ sunt genitivi, sed ל, quæ servit dativo, præfigatur: sciat ille traditum esse a Grammaticorum filiis, articulum ל, non dativum solum, sed genitivum etiam, & accusativum aliquando notare. Ita capite primo libri primi Regum (*h*) *lejova*, vertunt Septuaginta *τοῦ κυρίου*; & primo Malachiæ capite (*i*), *lejangaquob*, vertunt iidem *τοῦ Ἰακώβ*. Sciat is quoque

II. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. (*a*) Præf. Expl. in Cantic. (*b*) Hær. 111. (*c*) IV. 32. 33. (*d*) XXII. 20. (*e*) Comm. in Cantic. (*f*) Explan. in Cantic. (*g*) In Eccl. I. 1. *III. Secundum argumentum. IV. Tertium argumentum.* (*h*) I. 3. (*i*) 4.

Digitized by Google

quoque Psalmos, qui initio præfixum habent *ledavid*, a priscis ipsis Rabbinis Davidi auctori adscribi, ut observavi supra. Itaque hoc loco Cantici, Vulgata editio habet, *Salomonis*. Ita & Thargum, & Syrus, & Arabs.

V. Hic ipse titulus, qui clarum auctoris dat indicium, opere ipso recentior, & ascititius credi potest, quod pleraque vetustiorum scripta lemmatis itidem insignita sint, multo postquam est Auctorum manibus exierunt. Verum is extat in Septuaginta Senum interpretatione: eumdem agnovit Origenes (*a*): neque de eo aliter existimandum est ac de Psalmorum titulis, unde ipsorum Auctores certo cognoscuntur.

DE LIBRO SAPIENTIÆ.

I. *Disputatur de Auctore libri Sapientiæ. Salomoni adscribitur.* II. *Ex cujus libris excerptum fuisse verisimile est, & a Philone Seniore Græce redditum.* III. *Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum.*

I. FŒtum quoque Salomonis esse librum Sapientiæ multa persuadent: primum ipse titulus, qui in Græca interpretatione, & Syriaca, & Arabica, Salomonis nomen præfert, deinde magna Christianorum scriptorum pars, & Rabbini aliquot, qui Salomonem auctorem appellant: atque hæc præterea e capite nono Libri hujus (*b*), quæ rem omnino evincunt: *Tu elegisti me regem populo tuo, & judicem filiorum tuorum & filiarum, & dixisti me ædificare Templum in monte sancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod præparasti ab initio.* Et alio loco (*c*): *Disponam populos, & nationes mihi erunt subditæ: timebunt me audientes reges horrendi.* Tum (*d*): *Puer autem eram ingeniosus, & sortitus sum animam bonam.* Deinde (*e*): *Adii Dominum, & deprecatus sum illum..... Deus patrum meorum.... da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam.* Et alibi (*f*): *Disponam populum tuum juste, & ero dignus sedium patris mei.* Quæ Salomoni, nec ulli præterea, omnia conveniunt. Ad hæc pleraque habet iste Liber, quorum consimilia in Libro Proverbiorum reperias: præcipue vero de Sapientia eadem utrobique disputantur. Unde patet falsam esse Gregentii (vel Palladii potius, quem Gregentii Scholasticum fuisse, ab eoque Alexandria adductum Disputationem ejus excepisse, & literis mandasse, ex ipsius libri lectione cognoscitur) sententiam, qui in sua adversus Herbanum velitatione Isaiæ librum hunc tribuit. Nisi dicere malimus memoria lapsum esse.

II. Quamvis autem nunc Græce duntaxat scriptum extet primigenium operis hujus exemplar, nihilominus sententiæ huic quam proponimus sua constat fides; ex Hebraico siquidem archetypo, vel conversum esse, vel collectum, pluribus indiciis deprehenditur: nam & in eo Hebraismi occurrunt, & carmine adstrictum fuisse, perinde ut reliquos Salomonis libros, & Jobum, & Psalmos, nonnulli e Veteribus memoriæ prodiderunt. Nunc autem cum prosa oratione scriptum Græce habeamus, hinc efficitur ea lingua, unde prodiit, versibus fuisse comprehensum. Nulla vero lingua, præter Hebraicam, assignari alia potest. Testificatur quidem R. Moses ben Nachman (*g*) se librum hunc Chaldaice scriptum vidisse: verum e Græco conversum puto ab aliquo ordinis Rabbinorum, sodalibus suis gratificante, cum eos insigni hoc Salomonis opere carere nollet, quod *sepher chocmatah ravatah lescalomoh*, *Librum sapientiæ magnæ Salomonis* appellare solent. Nec a Salomone ipso Chaldaica lingua exaratum fuisse ausus est aperte asseverare R. Azarias (*h*): Sed cum verba ipsa Nachmanidæ adduceret in testimonium in libro Imre binah (*i*), conjectat Chaldaice a Salomone esse scriptum, in gratiam regis alicujus ad Orientem positi *bim lob nangatbaq*, *si non sit conversus*. Itaque disquirenti mihi scriptionis illius originem, id ad animum mihi verisimillimum occurrit, unam hanc fuisse ex plurimis sententiarum compilationibus ac eclogis, quas ex magno ethicorum ac gnomicorum Salomonis librorum numero prodiisse diximus; a viro pio ac studioso excerptam, & Græco deinde sermone liberius

 expli-

V. Quartum argumentum. (*a*) Comm. in Cantic. *I. Disputatur de Auctore libri Sapientiæ. Salomoni adscribitur.* (*b*) 7. 8. (*c*) VIII. 14. 15. (*d*) Ibid. 19. (*e*) Ibid. 21. (*f*) IX. 1. 4. (*g*) Num. 12. *II. Ex cujus libris excerptum fuisse verisimile est, & a Philone seniore Græce redditum.* (*h*) Prol. Comm. in Pentat. (*i*) Cap. 57.

explicatam. Minime quidem reperitur in Canone, quod collectiones illæ, etsi e genuinis Salomonis scriptionibus provenerant, totæque Salomonicis segminibus contextæ erant & consutæ, non tamen ut meræ Salomonis scriptiones habebantur; utpote quas privati homines pro arbitrio suo & captu digessissent. Ut ergo hominum illorum haudquaquam par erat auctoritas, ita nec eadem fuit collectionum existimatio. Aliquarum etiam ignorari potuerunt Concinnatores, propterea que ut dubiæ & incertæ fidei repudiari. Meminerimus præterea persuasum esse Judæis, admissos ab Esdra & Synagoga magna in Canonem hos tantum libros, qui compositi essent per hujusmodi afflatum, quem Spiritum Sanctum appellabant: cujus generis habitus ab illis non est liber Sapientiæ. Sic supra laudatus R. Azarias. Quid si dicamus post obsignatum a Synagoga magna & clausum Canonem, repertas esse fortassis aliquas ex Salomonicis compilationibus quas dixi, ac idcirco ab eo exclusas, & inter apocryphos libros rejectas; unde tamen emerserint nonnullæ sequenti ævo, & auctoritatem apud Hellenistas, ac locum tandem in Canone sint adeptæ? Videtur ista quidem, quæ Sapientia inscribitur, celebrari cœpisse, postquam Græce exposita est a Philone Seniore. Est enim apud Hieronymum (*a*), nonnullos Scriptorum veterum Librum hunc adscripsisse Philoni Judæo. Philonem Seniorem intellige, qui Judæorum Regum historiam scripsit: nam qui ad Philonem alterum Christo recentiorem referunt, non satis attendérunt plurimum discrepare stilum utriusque, & pleraque ex eo Libro depromsisse Scriptores alios Philone hoc vetustiores, neque inter ejus scripta recenseri, quorum indicem Eusebius, & Hieronymus concinnarunt. De prisco Philone satis multa diximus supra, cum exoticorum Auctorum, qui Mosis meminissent, seriem pertexeremus. Nunc itaque animadvertendum superest, hanc Scriptorum veterum opinionem, quæ Philoni Seniori librum Sapientiæ tribuit, ita proponi ab Hieronymo: Liber Sapientiæ *apud Hebræos nusquam est*; *quia & ipse stilus Græcam eloquentiam redolet*; *& nonnulli Scriptorum veterum hunc esse Judæi Philonis affirmant.* Apud Hebræos nusquam esse ait: quia ipsius jam ævo Hebraicum exemplar, unde fuerat exceptus, interciderat: Græcam redolere eloquentiam: quia in eo Græce repræsentando non castigatum ac pressum, sed liberum ac fusum stilum Philo adhibuerat. Certe ex Hellenistarum grege fuit Philo iste: Hellenistas autem fere omnes Hebraicæ loquelæ mediocrem constat habuisse notitiam, ac prope nullam. Hujus gregis fuerunt Philo Alexandrinus, Platonis imitator, & Josephus, qui suis scriptionibus Hebraicæ linguæ rudes se prodiderunt. Igitur ad assequenda verba, & introspiciendos sensus libri Sapientiæ, interprete usum puto Philonem Seniorem, & res sibi rudius expositas fusius deinde ac subtilius retulisse. Scripsit nuper quidam Philonem hunc Seniorem esse commentitium; nullam ejus extare apud Josephum, Eusebium, aliosque veteres Scriptores mentionem; meminisse eos tantum Philonis illius qui vixit sub Cajo, & Philonis Byblii; atque hunc esse quem citat Josephus (*b*). Ex his intelligas non omnium esse hoc genus literarum attingere: nam primum Philonis Senioris diserte meminit Josephus; is & Senior, non Byblius ab eo appellatur. Philonis testimonio non semel utitur Alexander Polyhistor, qui vixit L. Sullæ temporibus, & ab Eusebio (*c*) in testimonium adducitur. Philo autem uterque, & Byblius, & qui Caji æqualis fuit, post Sullam extitere. Neutri convenire potest, quod ait Hieronymus (*d*), adscriptum ei esse librum Sapientiæ a nonnullis antiquis Scriptoribus. Judæus autem ab Hieronymo dicitur esse Philo. Byblius vero Josepho fuit recentior, quippe qui floruerit ævo Trajani & Hadriani. Denique non hi tres solum Philones, Senior, Alexandrinus, & Byblius, sed alii præterea complures a Veteribus commemorantur.

III. Cæterum cum triplici modo spectari possit iste Liber, vel qualis in ipsis Salomonis libris, vel qualis in compilatione librorum illorum, vel qualis in Græca compilationis hujus interpretatione habitus est; ex singulis arcessitas nanciscimur sententias apud posterioris ævi Scriptores sacros. Velut ex Salomonicis scriptis illud Isaiæ (*e*): *Quia hæc dicit Dominus Eunuchis*; *Qui custodierint Sabbatha mea*, *& elegerint*, *quæ ego volui*, *& tenuerint fœdus meum*, *dabo eis in domo mea*,

(*a*) Præf. in Lib. Salom. (*b*) Lib. I. contr. Ap. (*c*) Præp. Evang. Lib. IX. (*d*) Præf. in Salom. *III. Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* (*e*) LVI 4.

mea, & in muris meis locum, & nomen melius a filiis & filiabus: nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit: quæ manifeste ex istis libri Sapientiæ verbis derivata sunt (*a*): *Spado qui non operatus est per manus iniquitatem, nec cogitavit adversus Deum nequissima, dabitur enim illi fidei donum electum, & sors in Templo Dei acceptissima.* Hoc quoque Isaiæ (*b*): *Venite, sumamus vinum, & impleamur ebrietate*: prodiit haud dubie ex illis Sapientiæ (*c*): *Venite ergo, & fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tanquam in juventute celeriter, vino pretioso & unguentis nos impleamus*. Item istud Isaiæ (*d*): *Quis adjuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, & ostendit illi?* Germanum est illius e libro Sapientiæ (*e*): *Quis enim hominum poterit scire consilium Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus?* Non aliter idolorum fabricationem & cultum derident, Isaias capite quadragesimo quarto (*f*), & Jeremias capite decimo (*g*), ac derisa ea viderant iis locis libri Sapientiæ, qui sunt capitibus decimo tertio (*h*), & decimo quarto (*i*). Scriptum est in libro Tobiæ (*k*): *Magnus es, Domine, in æternum, & in omnia sæcula regnum tuum: quoniam tu flagellas & salvas; deducis ad inferos, & reducis*: sumtum hoc est ex istis libri Sapientiæ (*l*): *Tu es enim, Domine, qui vitæ & mortis habes potestatem, & deducis ad portas mortis & reducis*. At verba hæc Ecclesiastici (*m*): *Deus creavit de terra hominem, & secundum imaginem suam fecit illum* habebantur in συλλογῇ (*collectione*) ex Salomonicis scriptionibus excerpta; quæ ita in libro Sapientiæ (*n*) concepta sunt: *Deus creavit hominem inexterminabilem, & ad imaginem similitudinis suæ fecit illum*. Quoniam autem ex omni sacrorum Scriptorum numero, uni omnino Machabaicorum auctores Philonem Seniorem ætate subsecuti sunt, iique in argumento historico versati oppido paucas, ac propemodum nullas ex γνωμικοῖς operibus sententias arcessere, ac libris suis infarcire necesse habuerunt: inde fit ut ad Novi Testamenti Scriptores nobis decurrendum sit. Matthæo ergo sententiam hanc (*o*): *Tunc justi fulgebunt sicut Sol in regno patris eorum*, subministravit istud comma libri Sapientiæ (*p*): *Fulgebunt justi, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent*. Istud vero (*q*); *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt?* mutuatus est Paulus ex eodem Libro (*r*), in quo legitur: *Judicabunt justi nationes*. Et hoc etiam Pauli (*s*): *Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inveniebatur, quia transtulit illum Deus: ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo*, ex illo ortum est (*t*): *Placens Deo factus est dilectus, & vivens inter peccatores translatus est*. Et istud Epistolæ ad Ephesios (*u*): *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, & galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei*, detortum est ex illis (*x*): *Induet pro thorace justitiam, & accipiet pro galea judicium certum; sumet scutum inexpugnabile, æquitatem; acuet autem duram iram in lanceam*. Sed & illud Sapientiæ (*y*): *Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei majestatis, & imago bonitatis illius*, quæ de Sapientia ipsa pronuntiavit Salomon, ita retulit Paulus (*z*): *Ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei*: & alibi (*aa*): *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ*: rursum (*bb*): *Qui cum splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus*. Istorum etiam Pauli (*cc*): *Invisibilia enim ipsius & creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus & divinitas, ita ut sint inexcusabiles*, hæc est origo (*dd*): *Vani autem sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, & de his quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui est, neque operibus attendentes agnoverunt quis esset artifex*. Denique ista clausula libri Sapientiæ (*ee*): *Sed & figulus mollem terram premens laboriose fingit ad usus nostros unumquodque vas, & de eodem luto fingit quæ munda sunt in unum vasa, & similiter quæ his sunt contraria: horum autem vasorum quis sit usus, judex est figulus*; hanc Paulo suppeditavit (*ff*): *An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in con-*

(*a*) III. 24. (*b*) LVI. 12. (*c*) II. 6. (*d*) XL. 13. (*e*) IX. 13. (*f*) 13. & seq. (*g*) 3. (*h*) 10. & seq. (*i*) 11. (*k*) XIII. 1. 2. (*l*) XVI. 13. (*m*) XVII. 1. (*n*) II. 23. (*o*) XIII. 43. (*p*) III. 7. (*q*) 1. Cor. VI. 2. (*r*) Sap. III. 8. (*s*) Hebr. XI. 5. (*t*) Sap. IV. 10. (*u*) VI. 17. (*x*) Sap. V 19. (*y*) VII. 26. (*z*) 2. Cor. IV. 4. (*aa*) Col. I. 15. (*bb*) Hebr. I. 3. (*cc*) Rom. I. 20. (*dd*) Sap. XIII. 1. (*ee*) XV. 7. (*ff*) Rom. IX. 21.

contumeliam? His adde Catholicam Barnabæ Epistolam, quæ hæc affert e libro Sapientiæ (*a*). *Væ animæ iniquorum, qui dicunt inter se: Circumveniamus justum, quia insuavis est nobis.* Adde & priorem Clementis ad Corinthios Epistolam, cujus hæc verba sunt e libro Sapientiæ (*b*) depromta: *Τίς ἐρεῖ αὐτῷ, τί ἐποίησας; ἢ τίς ἀντιστήσεται τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ; Quis dicet ipsi, Quid fecisti? aut quis resistet robori potentiæ ejus?* Adi & Constitutiones ejusdem Clementis nomine inscriptas (*c*), quæ hæc indidem petita usurpant (*d*): *δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ. Justorum animæ in manu Dei.* Merito ergo de libro Sapientiæ sic disserit Augustinus (*e*): *Ubi & illud testimonium ponit de libro Sapientiæ; Raptus est, ne malitia immutaret intellectum ejus. Quod a me quoque positum fratres istos ita respuisse dixistis tanquam non de libro Canonico adhibitum, quasi & excepta hujus Libri attestatione res ipsa non clara sit, quam volumus hinc doceri..... Quæ cum ita sint, non debuit repudiari sententia libri Sapientiæ, qui meruit in Ecclesia Christi de gradu Lectorum Ecclesiæ Christi tam longa annositate recitari, & ab omnibus Christianis, ab Episcopis, usque ad externos Laicos fideles, pœnitentes, catechumenos, cum veneratione divinæ auctoritatis audiri.* Hæc retulimus ad confirmandam Libri hujus dignitatem adversus ætatis hujus Heterodoxos, qui eam convellere magno conatu adorti sunt.

IV. Horum argumenta a multis sæpe obtrita, iisque præsertim qui controversias de religione quæstiones ventilandas susceperunt, ea quam de libri Sapientiæ Scriptione, collectione, interpretatione, & ætate proposuimus sententia discutit ipsa per se & retundit. Nam primum afferuntur nonnulla Veterum testimonia, qui a Salomone librum Sapientiæ scriptum fuisse negant; ac merito quidem, si Liber ille significetur, qui superest ad hanc diem; nam etsi doctrina ipsa ac sententiæ sunt Salomonis, ordo certe, contextus, ac compositio sunt alterius.

V. Plura etiam proferuntur Patrum testimonia, qui a Canone librum Sapientiæ segregant. In Esdrino quidem Canone propter caussas a me expositas locum non habuit. At defectum hunc sarsit demum Ecclesia Christi.

DE ECCLESIASTICO.

I. *Disputatur de Auctore libri Ecclesiastici. Ex ethicarum Salomonis scriptionum compilationibus excerptum fuisse verisimile est.* II. *Jesu filio Sirach operis concinnatio, Josepho Uzielidæ ipsius nepoti interpretatio adscribitur.* III. *Disputatur cur Latina interpretatio laxior, & multis laciniis auctior sit Græca.* IV. *Disputatur an Jesus filius Sirach idem sit qui Ben Sira.* V. *Disputatur de Hebraicis Ecclesiasticis editionibus.* VI *Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* VII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VIII. *Secundum argumentum.*

I. Ex ethicarum Salomonis scriptionum compilationibus decerptus esse videtur Ecclesiasticus liber. Id ostendunt sententiæ quamplurimæ e Proverbiis Salomonis detractæ, ex Ecclesiaste etiam, & ex libro Sapientiæ. Illuc translatas aliquot e Proverbiis collegit Drusius in Observationibus suis (*f*). Aliæ his multæ adjici possunt. Velut illa (*g*): *Servo sensato liberi servient*: manifesto prodiit ex ista Proverbiorum (*h*): *Servus sapiens dominabitur filiis stultorum.* Et illa (*i*): *Melior est qui operatur & abundat in omnibus, quam qui gloriatur & eget panes* ad hanc expressa est (*k*): *Melior est pauper & sufficiens sibi, quam gloriosus & indigens pane.* Hæc quoque (*l*): *Priusquam audias, ne respondeas verbum*: ex illa nata est (*m*): *Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, & confusione dignum.* Gravis hæc & pia Ecclesiastici sententia (*n*): *Initium sapientiæ timor Domini*, αὐτολεξεὶ (*ipsis verbis*) in Proverbiis (*o*) reperitur: etsi ex Jobi (*p*), & Psalmorum libris (*q*) primum profluxit. Effatum quoque hoc (*r*): *Arenam, & salem, & massam ferri facilius est ferre, quam hominem imprudentem, & fatuum, & impium*: & istud (*s*): *Commorari leoni & dra-*

(*a*) II. 12. (*b*) XI. 22. (*c*) Lib. VI. cap. 30. (*d*) Sap. III. 1. (*e*) Lib. I. de Præd. Sanct. cap. 14. *IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. V. Secundum argumentum. I. Disputatur de Auctore libri Ecclesiastici. Ex ethicarum Salomonis scriptionum compilationibus excerptum fuisse verisimile est.* (*f*) Lib. I. cap. 18. (*g*) Eccl. X. 28. (*h*) XVII. 2. (*i*) Eccl. I. 10. 30. (*k*) Prov. XII. 9. (*l*) Eccl. XI. 8. (*m*) Prov. XVIII. 13. (*n*) I. 16. (*o*) I. 7. (*p*) XXVIII. 28. (*q*) CX. 10. (*r*) Eccl. XXII. 18. (*s*) Ejusd. XXV. 23.

Digitized by Google

draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam: atque id etiam (*a*): *Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella*: totidem pene concepta verbis extant in Proverbiis (*b*). Utrobique eædem Sapientiæ laudes, idem Sapientiæ studium: (quorum consimilia etiam habes in libro Sapientiæ) paria utrobique mulieris probæ præconia. Is comparationis instituendæ modus (*c*): *Duo genera abundant in peccatis, & tertium adducit iram & perditionem*: rursum alibi (*d*): *Duas gentes odit anima mea, tertia autem non est gens quam oderim*, crebro in Proverbiis usurpatur (*e*). Plura colliget, cui vacabit, nam obvia sunt. Sed & istud Ecclesiastici (*f*): *Omnes aquæ in terram revertentur*: germanum est illius ex Ecclesiaste (*g*): *Ad locum unde exeunt flumina, revertuntur ut iterum fluant*. Hæc vero (*h*): *In igne probatur aurum & argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis*: similia sunt illorum sapientiæ (*i*): *Tanquam aurum in fornace probavit illos, & quasi holocausti hostiam accepit illos*. Item illud (*k*): *Investiga sapientiam, & manifestabitur tibi, & continens factus ne derelinquas eam*: consentit his Sapientiæ (*l*): *Et ut scivi quoniam aliter non possem esse continens, nisi Deus det, & hoc ipsum erat Sapientiæ, scire cujus esset hoc donum, adii Dominum*. Hoc denique (*m*): *Non tradet filii mulieris adulteræ radices, & rami ejus non dabunt fructum*: geminum est istius e Sapientia (*n*): *Spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt*. Conjicere quoque licet Salomonis opus hoc esse, ex eo quod affirmat Epiphanius (*o*), versibus scriptum fuisse; perinde ut alios libros Salomonis, Proverbia, Ecclesiasten, & Canticum. Inde adeo ὀπαδὸς τοῦ Σολομῶντος, *Salomonis assecla*, appellatur Jesus Libri hujus scriptor ab Athanasio, seu quisquis est auctor Synopseos; non quod ejus solum in condendis Parabolis modum rationemque tenuerit, sed etiam quod totas ipsius descripserit Parabolas ac sententias, & carminibus constrinxerit. Qua ratione contigisse opinor, ut veterum Patrum plerique auctorem libri hujus Salomonem prædicent, & nomine Salomonis in eorum scriptionibus non raro citetur, & inter Salomonis volumina in Ecclesia Latina haberi solitus sit. Cum enim hæc legimus in vicesima secunda Origenis Homilia in Librum Numerorum: *In Libro, qui apud nos quidem inter Salomonis volumina haberi solet, & Ecclesiasticus dici; apud Græcos vero, Sapientia Jesu filii Sirach appellatur*, manifestum est Origenem, qui inter Græcos Alexandriæ natus fuit, de se ita locutum non fuisse, quasi Græcus non esset; proindeque id esse Rufini interpretis additamentum, qui per summam intemperantiam, & perfidiam has interpretationes elaboravit, ut alibi dictum est a me. Vult ergo Rufinus Ecclesiasticum, quem Græci Sapientiam Jesu filii Sirach appellant, apud suos, Latinos nimirum, inter Salomonis volumina referri solere.

II. Cæterum operis concinnator fuit Jesus filius Sirach Hierosolymitanus, qui ad Salomonis sententias adjecit & suas, ac aliorum fortasse sacrorum Scriptorum nonnullas quoque adtexuit. Id ostendunt hæc verba e quinquagesimo Libri capite (*p*): *Doctrinam sapientiæ & disciplinæ scripsit in codice isto Jesus filius Sirach Jerosolymita*: & iste e Prologo: *Avus meus Jesus, postquam se amplius dedit ad diligentiam lectionis Legis, & Prophetarum, & aliorum librorum, qui nobis a parentibus nostris traditi sunt, voluit & ipse scribere aliquid horum, quæ ad doctrinam, & sapientiam pertinent*. Apertissima vero isthæc ex alio Prologo ἀνεπιγράφῳ (*inscriptionem non habente*) Libri hujus, qui ex Athanasiana Synopsi depromtus est: ὁ οὖν πάππος αὐτοῦ Ἰησοῦς, καθὰ καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖ, φιλόπονός τε γέγονεν ἀνὴρ καὶ φρονιμώτατος· ὃς οὐ μόνον τὰ ἑτέρων τῶν πρὸ αὐτοῦ συνετῶν ἀνδρῶν ἀποφθέγματα συνήγαγεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἴδιά τινα ἀπεφθέγξατο πολλῆς συνέσεως καὶ σοφίας γέμοντα. *Jesus ergo avus ejus, quemadmodum & ipse testatur, vir fuit laboriosus & sapientissimus, qui non aliorum duntaxat prudentium virorum, qui ipsum præcesserunt, sententias collegit, sed & quædam ex proprio ingenio effatus est, multæ prudentiæ, & sapientiæ plena*. Quæ de postremis præcipue capitibus dicta sunt, in quibus prædicantur laudes sanctorum virorum, quorum plerique Salomone recentiores fuere; ac ea proinde

(*a*) XXX. 1. (*b*) XIII. 24. & XXI. 19. & XXIII. 13. & XXVII. 3. (*c*) Eccl. XXIII. 21. (*d*) L. 27. (*e*) XXX. 15. & seqq. (*f*) XL. 11. (*g*) I. 7. (*h*) Eccl. II. 5. (*i*) III. 6. (*k*) Eccl. VI. 28. (*l*) VIII. 21. (*m*) Eccl. XXIII. 35. (*n*) IV. 3. (*o*) De pond. & mens. *II. Jesu filio Sirach Operis concinnatio, Josepho Uzielida ipsius nepoti interpretatio adscribitur.* (*p*) Eccl. 29.

proinde non ex alieno, sed ex proprio penu Sirachides depromsisse credendus est. Atque hæc Hebraice descripta Græco sermone retulit Jesu istius nepos, cujus interpretatio ad hanc pervenit ætatem: Hebraico vero exemplari quid factum sit post viderimus. Porro controversum esse inter eruditos video, an ipse Libri Auctor, Interpretis avus, is fuerit, qui Jesus filius Sirach dictus est; an Interpres ipse potius Auctoris nepos. Quæ etsi levis est momenti quæstio, dicam tamen hoc nomine appellatum ipsum Libri Auctorem mihi videri; itaut cum Sapientia filii Sirach, & Ecclesiasticus Jesu Sirachidæ citatur, avum non nepotem significari putem. Id persuadet recepta communi Scriptorum usu consuetudo, qui ex Auctorum, non ex Interpretum nomine libros appellare solent. Indicat hoc ipsum locus ex quinquagesimo capite mox adductus: qui sive ab Auctore ipso avo scriptus est, sive a nepote Interprete additus, ad eum omnino videtur pertinere, qui Librum ipsum lucubravit, quem Jesum Interpretis avum fuisse constat. Probat id quoque capitis quinquagesimi initium: *Oratio Jesu filii Sirach*; ea quippe oratio, ejusdem videtur esse, cujus & reliquum opus, Jesu nempe avi. Sunt qui existiment Jesum quoque appellatum fuisse nepotem Interpretem: nam cum tralatitio apud plerasque gentes, ac Hebræos etiam more, nepotes nomine avos referre consueverint, & Jesus itidem dici potuit, & pater ipsius Sirach; adeout Sirachides uterque extiterit. Verum, cum non alium esse existimem Libri hujus auctorem Jesum filium Sirach, ac Ben-Siram, cujus Proverbia Hebraice scripta extant, uti mox ostendam, sequenda nobis est ejus auctoritas, qui Ben-Siram Scholiis Hebraicis illustravit, quique Uzielem Ben-Siræ filium, Josephum nepotem fuisse docet. Itaque Josephus ille idem fuerit, qui Sirachidæ Parabolas Græce reddidit, & cujus interpretatione fruimur. Ad eam cudendam anno ætatis suæ octavo, & tricesimo in Ægypto se comparavit hic Josephus, cum Ægyptum regeret Ptolemæus Evergetes; non prior ille Philadelphi successor, ut perperam existimavit R. David Ganz; sed alter, Physcon cognomento dictus, Philometoris frater. Ac proinde circiter Ptolomæi Epiphanis ætatem vixisse liquet avum Interpretis Jesum Sirachiden, non multo post Simonis, Oniæ filii, summi Judæorum Pontificis, obitum. Cur vero Syrus Interpres Libri hujus auctorem appellet Jesum filium Simeonis Asiro, & nomen Simeonis illuc intruserit, non aliam reperire possum caussam, quam quod Simeonem Oniæ filium, & Sirachum patrem Jesu, quorum præconia extant in eodem capite, perperam confuderit. Simonis enim & Simeonis nomina sæpe permiscentur.

III. Quærere dignum est, quid sit cur Latinus Interpres tantum sibi permiserit, ut totas sententias infarciret huc illuc, & Auctorem Græcum sæpe deserens foras ipse tam licenter prodiret. Meliori usum exemplari vulgaris est omnium responsio. At recurrit quæstio, unde orta hæc exemplarium varietas. Mihi factum id videtur a viro aliquo pio & erudito, qui Librum describens utilia pleraque & bonæ frugis plena passim aspersit, prout rerum quas habebat in manibus argumenta postulare censuit: Jesu Sirachidæ invitatus exemplo, quem Salomonis effata colligentem, multa de suo largitum esse, & Salomonis adjecisse sciebat.

IV. Disputatur inter viros doctos, an Jesus iste filius Sirach idem sit qui Ben-Sira. Veri id quidem simile est, & ita censent Rabbini plerique: quippe afferuntur in Thalmude, & in Maimonidæ, aliorumque Magistrorum libris, effata pleraque Ben-Siræ, quæ in Sirachidæ Ecclesiastico extant: & magna pars sententiarum Hebraicarum, quæ sub Ben-Siræ nomine editæ sunt, in Ecclesiastico reperitur. Nomina præterea conveniunt, & ut Sirachides scripsit Ecclesiasticum, hoc est Eclogas Proverbiorum, ita & Ben-Siræ Proverbio circumferuntur. Nec sententiam hanc elevat quod opponunt quidam, disconvenire nomina; illum quippe *ben sirahh*, *διδυ σαρέχ*, hunc vero *ben sirah* appellari; illum existimari nepotem Jesu, qui fuit Josedeci filius; hunc verum filium Jeremiæ, ut est in Lekute, sive Collectaneis R. Josi Levi: denique quia in libro Ben-Siræ (a) *sunt fascinationes, vel illusiones, ex faciei concisione*, ipsius lectionem decreto Thalmudis ejusdem interdici. Nam quod ad nominis discrepantiam pertinet; permutari facile ejusdem instrumenti literas Grammatici sciunt. Utrius-

III. Disputatur cur Latina interpretatio latior, & multis laciniis auctior sit Græca. IV. Disputatur an Jesus filius Sirach idem sit qui Ben Sira. (a) R. David Ganz. Germ. David.

Digitized by Google

Utriusque vero ignorabilis prosapia est; falsa etiam & inepta, quæ Sirachidæ affingitur. Quomodo enim nepos Jesu Josedecidæ esse potuit, quod vult Isidorus (*a*), qui totis trecentis annis eo recentior fuit? Suspecta vero, & valde dubia, quæ tribuitur Ben Siræ, cum Jeremiæ per matrem nepos fuisse dicitur; nam si id ita esset, major ejus foret utique apud sequentes Scriptores celebritas & fides. Porro vitiatum in multis fuisse Ben-Siræ librum, etiam ante Thalmudis compositionem existimo, multaque in eum inserta, quæ Thalmudistis Magistris probari non potuerint. R David Ganz in *tzamah david*, hoc Thalmudis interdictum sic exponit, ut vetitum usum libri Ben-Siræ velit, non quod perniciosas res & malas, sed quod excellentes & sublimes contineat, quarum lubrica est & periculosa inquisitio. Sententiam Davidis istius adjuvat ipsum Thalmud, quod in Baba Cama, capite Hachobel, librum Ben-Siræ in Hagiographorum classem conjicit. Hagiographa intellige, non ea quæ proprie & κατ' ἐξοχὴν *chatuvim* appellabant Hebræi, & Spiritus Sancti afflatu scripta esse docebant; sed inferioris generis, eorum nempe quæ per *bath quol* dictata erant; cujusmodi creditos fuisse diximus libros Tobiæ & Judith.

Sententia igitur nostra hæc est: cum scriptionem suam Hebraice excudisset Sirachides, utpote Hierosolymita, idque ut videtur Hierosolymis, ea deinde usos esse Hierosolymitas Judæos, & qui in Syriæ partibus degebant, ac multis descriptis exemplaribus ad posteros propagasse: verum tractu temporis multa a Scribis, & Rabbinis, multa a Librariis mutata, detracta, adjecta esse, quod in libro ἀκανονίστῳ (*in Canonem non recepto*) id sibi licere censerent; tandemque in eum quem habemus ordinem per literarum seriem, memoriæ fortasse caussa, esse digestum. Nec enim assentior Paulo Fagio (*b*), qui factum id a Ben-Sira ipso asseverat. In Palæstinam cum subinde venisset Hieronymus exemplaria illic vulgata, ac jam adulterata nactum esse reor. Vitiata quoque venerunt in manus Thalmudistarum. At cum Græcam Libri ejusdem interpretationem in Ægypto elaborasset Josephus Uzielides, Sirachidæ, sive Ben-Siræ nepos, & Hellenistis communicasset, credibile est argumenti gravitate & dignitate operis permotos, id inter sacros Libros reposuisse. Quod demum Ecclesiæ Christi ab iis traditum cum reliquis Codicibus sanctis, ambiguæ fuit aliquandiu auctoritatis, cum hinc admitteretur in Canonem ab Hellenistis, inde a Judæis secluderetur; quoad Ecclesiæ demum Christianæ consensu ac decretis auctoritatem adeptum est. Itaque valde dispar exemplaris & interpretationis sors fuit, cum hæc consecrata sit ab Hellenistis, illud inter apocrypha rejectum. Unde evenit, ut in ea attentare quicquam nefas duxerint Hellenistæ, nihilque prorsus mutaverint: cum id Judæi interpolaverint ad libitum & recoxerint. Inde nata hæc quæ nunc est Ecclesiasticum inter & Proverbia Ben-Siræ discrepantia.

V. Dixi Hebraico primum sermone compositum fuisse librum hunc. Id utique clare testatur Prologus. Testatur & phrasis, quæ Hebraismum in multis olet, nonnunquam etiam mere Hebraica est: Puta illud e decimo capite (*c*), ἡμέρας ἀριθμοῦ, *dies numeri*, hoc est, *dies paucos*, purum putum Hebraicum est, *jame mispbar*, & istud indidem (*d*), διαθήκην αἰῶνος, *testamentum seculi*, hoc est, διαθήκην αἰώνιον, *testamentum æternum*, mero Hebraicum est, *berith ngolam*. Item hoc e decimo nono capite (*e*): ἀπὸ προσώπου λόγου, *a facie verbi*; & ἀπὸ προσώπου βρέφους, *a facie infantis*; hoc est, *propter verbum*, *propter infantem*: Hebraice scriptum erat, *mipbne ngolel*, & *mipbne davar*. Id vero e quadragesimo quinto capite (*f*), *cujus memoria in benedictione est*, nunc quoque usitatissimum est in Rabbinicis scriptionibus *zecrone lebarchoth*. Quæ libri originem Hebraicam indicant. Hebraica lingua scriptum vidisse se Hieronymus asseverat (*g*). Munsterus quoque, sacrarum literarum apprime peritus, accepisse se narrat, Judæos Constantinopolitanos Ecclesiasticum Hebraico sermone conceptum, itidem ut librum Tobiæ typis vulgasse. Paulus Fagius (*h*), in iisdem studiis subactus, ex viris fide dignis audivisse se ait, Ecclesiasticum Hebraicum in Bibliotheca quadam extare. Verum merito dubitari potest, ipsumne hoc sit Jesu Sirachidæ archetypum Hebraicum, an Hebraica interpretatio e Græco profecta. Mihi probabile videtur, quod

(*a*) Lib. VI. Orig. c. 2. (*b*) In Ep Præf. Ben-Sir. *V. Disputatur de Hebraicis Ecclesiastici editionibus.* (*c*) Eccl. n. 8. (*d*) Ejusd. n. 10. (*e*) Ejusd. 12. (*f*) Ejusd. 1. (*g*) Præf. in Lib. Salom. (*h*) Epist. præfix. Lib. Tob. Hebr.

quod dixi, Hebraicum Sirachidæ exemplar, sed jam vitiatum, in manus Hieronymi, & Thalmudistarum venisse, novasque subinde labes passum ad sequentis ævi Rabbinos sub Ben-Siræ nomine fuisse transmissum. At de exemplaribus Hebraicis Munstero, & Fagio memoratis alia mihi suspicio est: facile quippe crediderim ex Græco fuisse conversa, quod in libro Tobiæ factum dixi; apprime siquidem nota illis erant Proverbia Ben-Siræ. Antiquissimum eorum exemplar, Constantinopoli impressum, penes Munsterum fuisse docet nos Buxtorfius in Bibliotheca Rabbinica (a). Eadem vero Isnæ edidit Paulus Fagius. Cum ergo operis hujus, & Ecclesiastici discrimen probe cognoscerent, minime putandum est falsos in eo delusosque esse, sed potius re attente explorata caute ea distinxisse. Sed hæc proposita tantum a me sunt, non definita.

VI. Cæterum Libro huic a sacris sequentium temporum Scriptoribus suus honos habitus est, ex eoque deprompta occurrunt non paucæ in Novo Testamento sententiæ. Cujusmodi illa est Johannis (b): *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*: quæ germana est istius ex Ecclesiastico (c): *Qui diligunt Dominum, conservabunt viam illius*. Confer illud ejusdem (d): *Si dives fueris non eris immunus a delicto*, cum hoc Pauli ad Timotheum (e): *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum Diaboli*, similia esse dices. Item hoc Lucæ (f): *Dicam animæ meæ; Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus, stulte, hac nocte animam tuam repetunt; quæ autem parasti, cujus erunt?* nonne interpretatio est horum Ecclesiastici (g): *Est qui locupletur parce agendo, & hæc est pars mercedis illius, in eo quod dicit, Inveni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus; & nescit quod tempus præteriet, & mors appropinquet, & relinquat omnia aliis, & morietur*. Cum dixit Matthæus (h): *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*: nonne istud Ecclesiastici (i) videtur expressisse: *Si volueris mandata servare, conservabunt te?* Cum dixit Lucas (k): *Ego vobis dico, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*: numquid videtur respexisse clausulam hanc Ecclesiastici (l): *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo*: Prodiit etiam istud Pauli ad Romanos (m): *Annon habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?* ex illo Sirachidæ (n): *Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud & disponere; sic homo in manus illius qui se fecit.*

Quod si aliorum Scriptorum conquiramus testimonia, ex iis quoque Libri hujus vetustatem arguemus: verba quippe hæc Barnabæ ex Epistola Catholica: *μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν*, hæc ipsa sunt Sirachidæ (o): *Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, & ad dandum collecta*. Extant hæc eadem in Clementis Apostolicis Constitutionibus (p), in quibus alia plurima reperire licet indidem depromta, & nonnulla quoque in opere Josephi contra Apionem, & in Ignatianis Epistolis.

VII. Jam vero expedita est argumentorum, quæ ex contraria parte opponi possunt, & parata solutio: istius puta, quod Hieronymi subministrabit auctoritas, Salomonem Libri hujus auctorem esse præcise negantis, cum in Præfatione in libros Salomonis, tum præcipue in Commentariis ad nonum caput Danielis. Nempe ad Libri concinnatorem respexit, qui Sirachides fuit, ac etiam auctor dici potuit; perinde ut Stobæum Eclogarum suarum auctorem merito dicimus, & ut domus opifex censetur is, non qui materiam cædit, aut cæmenta tundit, sed qui hæc aliunde subministrata ordine collocat, & suis quæque locis ad condendam domum disponit; ita sententias a Salomone fere excogitatas, sic tanquam cæmenta ac materiam collegit Jesus Sirachi filius, & in ejus quo utimur operis fabricationem digessit. Qua de caussa, opinor, idem Hieronymus Ecclesiasten interpretans, cum Ecclesiastici testimonio uteretur, Salomonem testem citare se professus est.

VIII. Ad id autem quod legitur in Prologo *ἀνεπιγράφῳ*, (*titulo carente*) qui, ut dixi, ex

(a) In *Ben-Sira*. *VI. Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* (b) XIV. 23. (c) II. 18. (d) XI. 10. (e) VI. 9. (f) XII. 19. (g) XI. 18. 19. (h) XIX. 17. (i) XI. 16. (k) XVI. 9. (l) XXIX. 12. (m) IX. 21. (n) Eccl. XXXIII. 13. (o) IV. 36. (p) Lib. VII. cap. 11. *VII. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. VIII. Secundum argumentum.*

ex Athanasiana Synopsi descriptus est, Jesum Sirachiden, cujus nomen hic Ecclesiastici titulus præfert: σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ. *Sapientia Jesu filii Sirach*, nepotem ipsum esse; respondere possumus Prologo huic *eatenus esse credendum*, *quatenus verum dicit*, quod jam olim respondit Johannes Drusius (*a*). Pari responsione excipiemus Epiphanium (*b*), cujus hæc sunt verba: ἡ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ Σιράχ, ἐκγόνου δὲ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ καὶ τὴν σοφίαν Ἑβραϊστὶ γράψαντος, ἣν ὁ ἔκγονος αὐτοῦ Ἰησοῦς ἑρμηνεύσας Ἑλληνιστὶ ἔγραψε. *Quæ est Jesu filii Sirach, nepotis Jesu, qui Sapientiam scripsit Hebraice, quam nepos ejus Jesus interpretatus Græce conscripsit*; & Damascenum (*c*), qui nec aliter videtur sensisse. Idem nos olim, re minus explorata scripsimus alibi; ut nostra etiam nosmet vineta cædamus; nunc vero Scholiastæ Hebraici libri Ben-Siræ auctoritatem sequimur, qui nepotem Sirachidæ Josephum appellat. Synopseos autem Auctori, aliisque, caussa fuisse videtur ambigua Libri inscriptio, cur Interpretem nepotem avo cognominem fuisse putarent: cum enim legissent in Libri lemmate: σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιρὰχ πρόλογος, uti nunc quoque habet Vulgatæ editionis titulus: *In Ecclesiasticum Jesu filii Sirach Prologus*, id ita acceperunt, quasi sensus esset, *Jesu filii Sirach Prologus in Ecclesiasticum*: cum potius id sibi velit, *Prologus in Ecclesiasticum Jesu filii Sirach*, atque ita interpungenda Græca sint, σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ, tum adjecta στιγμῇ subjici debeat, πρόλογος. Cæterum & Auctor Synopseos, & Epiphanius, & fere quicunque nepoti, Jesu Sirachidæ nomen fuisse censent, avo tamen Libri lucubrationem ultro concedunt. Addit Prologi hujus ἀνεπιγράφου (*titulo carentis*) Scriptor, mortuo Jesu avo, cum ad summam Libri perfectionem aliqua etiamnum curatura desideraretur, id nepotem præstitisse: quod eatenus ab eo factum concedo, quatenus id interpretis fides pati potuit, uti ex vulgato altero Interpretis ipsius Prologo intelligitur. Ex opinione autem falso præcepta, Sirachidem esse nepotem, non avum, sequi necesse fuit hanc alteram nepotis esse Orationem toti operi subjectam, ut quam Jesu filio Sirach titulus adscribat.

DE PROPHETIA ISAIÆ.

I. *Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Isaiæ nomen præfixum gerit. Isaiæ ipsi adscribitur.* II. *Probatur ejus* γνησιότης, *&* *antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum.*

I. PRophetiæ, quæ Isaiæ sibi nomen præscribit, Auctorem esse Isaiam ipsum prima fronte Liber indicat: *Visio Isaiæ, filii Amos, quam vidit super Judæam, & Jerusalem, in diebus Uziæ, Joathan, Achaz, & Ezechiæ, regum Juda*. Vero, inquies, Prophetiam ipsam edidit Isaias (*d*), at descripsit alter & Librum lucubravit. Frustra; se enim Libri scriptorem indicat aliis testimoniis compluribus, in quibus cum suum, patrisque sui apposuisset nomen, multa de se narravit, partim ex tertia persona, partim ex prima: præcipue vero isto, quo vaticinii hujus scriptorem se liquido profitetur: *Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum, & in libro diligenter exara illud, & erit in die novissimo in testimonium usque in æternum*. Amosi se filium esse declarat, non ejus qui inter duodecim Prophetas censetur, & *ngamos* nomen habet, sed alterius, qui *hamoz* appellatus est. Id agnovit Hieronymus in primum caput Isaiæ, & in Procemio Commentariorum in Amos; agnovit & Augustinus libro decimo octavo de Civitate Dei (*e*): *Isaias filius Amos, sive Prophetæ, sive quod magis perhibetur, alterius, qui non Propheta eodem nomine vocabatur*; agnovit & Cyrillus (*f*): Ἕτερος ἦν Ἀμὼς ὁ Ἠσαΐου πατήρ. *Alter erat Amos Isaiæ pater*, nempe a Propheta; agnovit & Procopius (*g*): λέγουσι δὲ μὴ τὸν ἕνα τῶν δώδεκα τοῦ Ἠσαΐου τὸν πατέρα τυγχάνειν· ἐκεῖνος γὰρ Ἀμὼς ψιλῶς λέγεται, καὶ ἑρμηνεύεται, λόγος σκληρός· ὁ δὲ τοῦ Ἠσαΐου, δασύνεται, καὶ σημαίνει τελείωσιν, καὶ δύναμιν, καὶ ἰσχύν. *Ajunt Isaiæ patrem non esse unum e Duodecim. Is enim Amos tenuiter pronuntiatur, & exponitur, Sermo durus. At pater Isaiæ aspiratur, & significat perfectionem, & potentiam, & robur*. In qua falsa

(*a*) In Eccl.Prol.2. (*b*) De pond.& mens. (*c*) De orth.fid. Lib.IV.cap.18. *I. Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Isaia nomen præfixum gerit. Isaiæ ipsi adscribitur.* (*d*) XXX.8. (*e*) Cap.27. (*f*) Præf.Expos. in Amos. (*g*) In Isa.I.1.

ratione quod verum erat probare conatus est Procopius. Nam ע, nomini Amosi unius e Duodecim præfixa, validissima est Hebraicarum omnium aspirationum; tenuissima vero est א, quæ præfixa est nomini patris Isaiæ. Cæterum hæc eo notantur a me, ut appareat Clementis Alexandrini error, qui hæc scripsit (*a*): προεφήτευσε δὲ ἐπ' Ὀζίου Ἀμώς, καὶ Ἠσαΐας ὁ υἱὸς αὐτοῦ. *Sub Ozia autem vaticinantur Amos, & filius ejus Isaias*: & Pseudo-Epiphanii, qui in libro de vitis Prophetarum (*b*) eamdem sententiam prodidit. Unde natam opinor Rabbinorum quorumdam opinionem, quos existimasse ait R. David Ganz, Amosum Isaiæ patrem Prophetam fuisse. Idem incauto homini persuadere ista possunt, quæ habentur apud Isaiam Hieronymianæ editionis (*c*): *Ezechias misit Eliacim ad Isaiam, filium Amos Prophetæ*. Item (*d*): *Intravit ad eum Isaias, filius Amos Prophetæ*. Ubi Hieronymus: *Hic quia ipse de se Isaias scribebas historiam, non se appellavit Prophetam sed filium Prophetæ*. Quod miror excidisse viro vetustas interpretationes explorare solito; nam utrobique Hebraica habent: *el Iisangbibu ben bamoz banavib*, Septuaginta: πρὸς Ἠσαΐαν υἱὸν Ἀμὼς τὸν προφήτην, & capite sequenti: Ἠσαΐας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης. Vulgata: *Ad Isaiam, filium Amos, Prophetam*. Item: *Isaias, filius Amos, Propheta*. Similiter Cyrillus (*e*), & Procopius (*f*), Isaiæ interpretes. Fuit Isaias de tribu Juda, vir apprime nobilis, & si R. Isaaco Abrabanieli (*g*) fides est, regia stirpe ortus; utpote Amoso, Azariæ regis fratre natus. Disertus & elegans, quod ipsius Liber indicat. Sed regibus Juda quatuor, Ozia, Joathane, Achazo, & Ezechia vaticinatum se declarat; & quid sub unoquoque seorsum sit vaticinatus, adnotat suis locis. Floruit Hierosolymis, & in Judæa, ubi & uxorem duxit, vatem & ipsam. Duos suscepisse filios Jasub, & Emmanuelem ex perversa septimi capitis interpretatione prisci Judæi tradiderunt: sed & filiam quoque, ut quem socerum fuisse dicant Manassis Judæorum Regis, a quo demum per summam crudelitatem serra lignea diffectum eum ferunt, quod ipsius impietatem, optimatiumque corruptos mores libero ore caperet. Quam majorum suorum sævitiam excusare conantes Judæi, hanc ipsi inflictam pœnam commenti sunt, quod Dominum Sabaoth oculis suis vidisse se prædicasset (*b*), cum Dei terga tantum Moses vidisset. Ad Isaiæ supplicium refertur istud ex Epistola ad Hebræos (*i*): ἐπρίσθησαν. *Serra secti sunt*. Sepultus demum est sub quercu Rogel, juxta Regum sepulcra. Præter hunc, quem habemus, vaticiniorum Librum, alia ab ipso scripta esse constat ex Paralipomenis (*k*), ubi res gestas Oziæ regis literis prodidisse narratur, neque in eo qui extat Libro uspiam comparent. Opera vero Isaiæ nomine falso inscripta, quale fuit illud Isaiæ Apocryphum, Origeni (*l*) sæpe commemoratum; & Anabaticus Isaiæ, cujus meminerunt Epiphanius (*m*), & Hieronymus (*n*); sive duo hæc idem fuerunt opus, sive duplex; & libellum quemdam suppositițium, sub Visionis Isaiæ titulo rypis editum, ab hac dissertatione removemus. Eam vero R. Mosis Kimchi sententiam, quæ Judæis quibusdam præeuntibus librum Proverbiorum, Ecclesiasten; & Canticum Canticorum Isaiæ tribuit, satis supra discussimus.

II. Jam vero Libri hujus γνησιότητα, & antiquitatem per consequentium ætatum testimonia more nostro adstruere perfacile est. Nam primum Michæas, qui Isaiæ fere æqualis fuit, ex ipsius Prophetia (*o*) clausulam hanc integram, nec interpolatam ad se transtulit: *Et erit in novissimis diebus præparatus mons Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes: & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob; & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit Lex, & verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes, & arguet populos multos, & conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium* (*p*). Id observatum est Origeni in Epistola ad Africanum, falso censentem nullum e Prophetis vetustiorum Prophetarum sententias usurpasse; quasi indignum hoc esset veritatis præconibus. Nahum

(*a*) Strom. I. (*b*) In Amos. (*c*) XXXVII. 2. (*d*) XXXVIII. 1. (*e*) Præf. in Amos. (*f*) In Isa. XXXVII. 2. & XXXVIII. 1. (*g*) Præf in If. (*h*) Isa. VI. 5. (*i*) XI. 37. (*k*) 2. XXVI. 22. (*l*) In Matth. XXIII. & Epist. ad Afric. (*m*) Hær. Archontic. cap. 2. & Hær. Hieracit. cap. 3. (*n*) In Is. LXIV. *II. Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas.* (*o*) II. 2. & seq. (*p*) Mich. IV. 1. & seq.

hum (*a*) quoque adverſus Sennacheribum vaticinans cum dixit: *Infirmatus eſt Baſan, & Carmelus, & flos Libani elanguit*: ad iſta Iſaiæ (*b*) videtur attendiſſe, quæ de Sennacheribi itidem & Aſſyriorum expeditione protulit: *Luxit & elanguit terra, confuſus eſt Libanus, & obſorduit, & factus eſt Saron ſicut deſertum, & concuſſa eſt Baſan, & Carmelus*. Hoc autem vaticinium edidit Iſaias ſub Achazo, ſuum Nahumus ſub Ezechia, ut ſuo loco probabimus. Jeremias (*c*) quoque, centum circiter & quinquaginta annis Iſaia recentior, multa ex eo in ſuum vaticinium depromſit: cujuſmodi illud eſt: *Omne enim caput calvitium, & omnis barba raſa erit: in cunctis manibus colligatio, & ſuper omne dorſum cilicium. Super omnia tecta Moabi, & in plateis ejus omnis planctus: quoniam contrivi Moab, ſicut vas inutile, ait Dominus*: quibus manifeſto exprimitur illud Iſaiæ (*d*): *Moab ululavit: in cunctis capitibus ejus calvitium, & omnis barba radetur. In triviis ejus accincti ſunt ſacco: ſuper tecta ejus, & in plateis ejus omnis ululatus deſcendit in fletum*. Ait Jeremias (*e*): *Qui fugerit a facie pavoris, cadet in foveam; & qui conſcenderit de fovea, capietur laqueo*: ſcripſerat ante Iſaias (*f*): *Qui fugerit a voce formidinis, cadet in foveam; & qui ſe explicaverit de fovea, tenebitur laqueo*. Eſt apud Jeremiam (*g*): *Confuſus eſt Bel, victus eſt Merodach, confuſa ſunt ſculptilia ejus, ſuperata ſunt idola eorum*: eſt apud Iſaiam (*h*): *Confractus eſt Bel, contritus eſt Nabo; facta ſunt ſimulacra eorum beſtiis & jumentis, onera veſtra gravi pondere uſque ad laſſitudinem*. Iſaiæ præterea triceſimum ſeptimum caput, cum ſequentis initio; totum item triceſimum nonum, in quarti Regum libri decimo nono ac viceſimo capite deſcripta ſunt, idque αὐτολεξεὶ, (*ipſis verbis*) ut non ſententias modo, ſed verba etiam illinc iſtuc tranſiiſse liquidum ſit. Apertiſſime vero Paralipomenon (*i*), Auctor: *Reliqua autem ſermonum Ezechiæ & miſericordiarum ejus, ſcripta ſunt in Viſione Iſaiæ, filii Amos, Prophetæ*. Vere: nam geſtis Ezechiæ narrandis triceſimum ſextum Iſaiæ caput, cum ſequentibus tribus conſecratur. Narrat Joſephus (*k*) Cyrum Perſarum Regem pellectis iis quæ de ſe Iſaias ducentis circiter ante annis prædixerat, cum ſe certo Dei Iſraëlitarum conſilio, reſtituendis in integrum Hebræis, reparandæque Hieroſolymæ, & Templo reficiendo deſtinatum intellexiſſet, ad id opere præſtandum adjeciſſe animum, & reipſa complevisſe.

III. At quædam diſſolvenda veniunt argumenta, quibus oppugnatur iſte Liber. Primum a ſexti capitis initio exorſum eſse Prophetam vaticinium ſuum quidam volunt, idcirco quod propter oris ſui impuritatem ad id tempus tacuiſſe ſe ait: tum ſubjicit (*l*): *Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, & quis ibit nobis? Et dixi, Ecce ego, mitte me. Et dixit, Vade*. Hæc ſi recte colliguntur, ſequitur vel perverſum eſſe Libri hujus ordinem, & priora quinque capita loco ſuo fuiſſe mota, vel adventitia eſse & ſuppoſita. Quæ tamen non ita ſunt: nec enim id ſibi vult Propheta, ſe ad hanc diem penitus obmutuiſse, & ſibi tum primum vaticinandi munus a Deo fuiſse impoſitum; ſed de hoc tantum viſo ſe diutius quam deceret tacuiſse, ejuſque vulgandi mandatum a Deo accepiſſe. Multis enim vaticiniis Prophetarum libri conſtant, multis viſis a ſe ita disjunctis & ſecretis, ut nequaquam temere permiſcenda ſint, & quæ unius ſunt, ad aliud minime ſint flectenda. Rem confirmabimus exemplo. Leguntur iſta triceſimo tertio capite Ezechielis (*m*): *Et factum eſt in duodecimo anno, in decimo menſe, in quinta menſis tranſmigrationis noſtræ, venit ad me qui fugerat de Jeruſalem dicens, Vaſtata eſt civitas. Manus autem Domini facta fuerat ad me veſpere, antequam veniret qui fugerat, aperuitque os meum, donec veniret ad me mane, & aperto ore meo non ſilui amplius*. Quis hinc colliget vaticiniorum Ezechielis hoc eſse initium, nec ipſum antea ſuum os reſeraſſe? Nempe pertinet ſilentium illud Iſaiæ ad id tempus, quo animo ejus hoc viſum objectum eſt, neque ad alia priora eſt detorquendum. Huc adde aliam eſſe loci hujus ſententiam apud Septuaginta Interpretes, ut ab Hieronymo (*n*) quoque obſervatum eſt, qui ſic illud reddunt: ὦ τάλας ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαι. *O miſer ego, quia dolore punctus ſum!* Jonathan ben Uziel: *Væ mihi, quia peccavi!* Syrus: *Væ mihi, obſtupui!* Arabs: *Audax ſum!*

(*a*) I. 4. (*b*) XXXIII. 9. (*c*) XLVIII. 37. 38. (*d*) XV. 2. (*e*) XLVIII. 44. (*f*) XXIV. 18. (*g*) L. 2. (*h*) XLVI. 1. (*i*) 2. XXXII. 38. (*k*) Antiq. Lib. XI. cap. 2. *III. Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* (*l*) VI. 8. (*m*) 21. 22. (*n*) In Iſa. VI. 5.

Recentiores Interpretes: Vatablus, & Forerius, *nidmeti*, exponunt, *Ilicet, perii, actum est de me*. Porro cum visa, quæ toto opere narrantur, sub quatuor Judææ Regibus, Ozia, Joathane, Achazo, & Ezechia, oblata sibi fuisse scribat Isaias; quæ autem sexto referuntur capite, ad annum eum pertineant, quo decessit Ozias, & a multis credantur post Oziæ interitum sub Joathane evenisse; sententia vero quod ad tricesimum usque & septimum caput sub Achazo contigerint, & reliqua demum ad Ezechiæ tempora referantur, sequitur quinque priora capita in Oziæ regnum esse conferenda. Iis autem generales quædam continentur præceptiones, monitiones, castigationes, ac minæ, quibus refractarios ac contumaces popularium suorum animos ad Dei obsequium subigere studebat: verum ne sic quidem edomita eorum pervicacia, graviora denuntiavit. Nec mirum sane aut novum videri debet, Isaiam prioribus hisce capitibus excidium genti suæ fuisse interminatum, quod Ozia regnante non contigit: nec enim temporis ordini semper congruit ratio vaticiniorum, in quibus ὕστερον πρότερον sæpe occurrit.

IV. Cum in libro Proverbiorum (*a*) Thalmudistæ legissent, partem aliquam libri illius ab Ezechiæ regis famulis collectam fuisse; inter quos operam quoque suam ad id contulisse Isaiam supra conjectavimus; ipsi contra Isaiæ vaticinationes ab iisdem Ezechiæ familiaribus & necessariis, ipsoque adeo Ezechia scriptas fuisse censuerunt, ut est in Baba bathra. Nec enim aliud opinionis hujus argumentum reperio, quam hoc dictum libri Proverbiorum. Quasi vero vel Ezechias, vel Ezechiæ familiares divino omnes impulsi fuerint instinctu, & vaticinia fundere potuerint: quo stolido commento quantum hominibus illis gloriæ addunt & decoris Thalmudistæ, tantum de Libri hujus existimatione decerpunt, vaticinii dignitatem atque oraculi vim ipsi detrahentes. Ita religiosi illi sacrorum voluminum custodes, quibus *credita sunt eloquia Dei* (*b*), quique in apices & literas studiose inquirunt, librorum ipsorum fidem, honorem, ac commendationem temere labefactant.

V. Rursum hic in scenam prodit Philosophus Theologo Politicus, atque Libri hujus auctoritatem elevat hoc argumento, quod non is ipse sit Liber, in quem vaticinia sua conjecit Isaias, sed tantum compilatio fragmentorum Libri hujus, quæ ut sors tulit, hinc inde collecta, potissimùm vero ex Chronicis regum Juda & Israël, & in hoc quod habemus volumen compacta sunt. Atque id vult adversus reliquos Prophetarum libros valere. Rationes cur ita sentiat has habet, quod disturbato ordine ac perverso digestæ sint Isaiæ Prophetiæ, nec eam tueantur seriem, qua primum ab Auctore dispositæ inter se ac collocatæ sunt; quod res gestas Oziæ sit literis persecutus, ut adductum supra ex Paralipomenis (*c*) comma indicat; sub eoque etiam sit vaticinatus, ut apparet ex initio libri Isaiæ qui nunc extat; cum tamen nec acta Oziæ referat idem ille Liber, nec ulla habeat vaticinia quæ sub Ozia edita fuisse constet; quod certum sit præterea, ex Rabbinorum sententia, sub Manasse quoque Isaiam vaticinia edidisse, quorum in ipsius Libro reperire liceat omnino nullum. Verum hæc facile dissolvimus: nam quod ex confuso in hoc Libro prædictionum ordine caussam reperisse putat, quamobrem eum Isaiæ eripiat; imo vero, vel inde maxime apparet non esse id humanæ mentis opus, res consetté contexteque explicantis, & rationum cohærentiam sequentis, sed afflatu potius cœlesti instinctæ & agitatæ, ac res futuras per intercisa & salebrosa pandentis oracula, quorum obscuritas per ipsos demum eventus rerum erat illustranda. Negamus præterea Oziæ historiam inter vaticinia sua Isaiam descripsisse, sed peculiare opus fuisse censemus, temporum demum injuria deperditum. Supra enim auctoritate libri Paralipomenon (*d*), & Theodoreti (*e*) testimonio adducti docuimus, Prophetas, præter vaticiniorum suorum editionem, historias sæpe temporum suorum peculiari opera literis commendasse. Nec fatemur vero, quæcunque prædixit Isaias, fuisse relata in literas: ac proinde si qua sub Manasse præsignificavit, frustra in hoc Libro requiri putamus; cum præsertim titulus ipse ostendat hoc tantum opere contineri vaticinia sub quatuor regibus, Ozia, Joathane, Achazo, & Ezechia edita. Nam quod attinet ad prædictiones, quæ in Oziæ tempora conveniunt, jam supra

IV. Secundum argumentum. (*a*) XXV. 1. (*b*) Rom. III. 2. *V. Tertium argumentum.* (*c*) 2. XXVI. 22. (*d*) 1. XXIX. & 2. XX. 34. (*e*) Præf. in Lib. Reg.

pra ostendimus eas quinque prioribus capitibus descriptas videri.

DE PROPHETIA JEREMIÆ.

I. Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Jeremiæ nomen præfixum gerit. Jeremiæ ipsi adscribitur Libri compositio, Barucho vero descriptio. II. *Variæ Jeremianorum vaticiniorum partes variis temporibus sunt elaboratæ;* III. *Nec juxta temporum ordinem inter se sunt dispositæ.* IV. *Recensentur Jeremiæ scriptiones quæ supersunt.* V. *Probatur Prophetiæ Jeremiæ γνησιότης & antiquitas.* VI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VII. *Secundum argumentum.* VIII. *Tertium argumentum.*

I. Vaticiniorum nomine suo inscriptorum auctorem se, cum ipso initio, tum etiam passim profitetur Jeremias (*a*): *Verba Jeremiæ*, inquit, *filii Helciæ, de Sacerdotibus, qui fuerunt in Anathoth, in terra Beniamin*. Tum paulo post sic ipse de se non semel disserit αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*): *Et factum est verbum Domini ad me.* Rursum: *Et misit Dominus manum suam, & tetigit os meum*. Quibus vero temporibus singula sibi a Deo, a se vero Judæis, aliisque gentibus edita sint oracula, suis signavit locis unde cognoscitur eum pene puerum, anno primum Josiæ decimo tertio vaticinia sua auspicatum, regnantibus deinde Joachazo, Joakimo, Jechonia, & Sedecia, per annorum circiter quadraginta decursum, ad Urbis usque excidium, quod Sedeciæ undecimo contigit, Dei mandata ac futura in Judæ ac Beniamin tribubus mala, populo denuntiasse: Godolia deinde, qui Sedeciæ fuerat suffectus, ab Ismaele interfecto, ipsum Jeremiam cum Barucho, a Johanano filio Caree, in Ægyptum fuisse abductum, & novis vaticiniis Judæos illic degentes, Ægyptum, aliasque gentes conterruisse. Quo factum esse ferunt, ut concitatis adversus se hominibus nefariis, gentilibus suis, quos crebris objurgationibus incessebat, lapidibus demum Taphnis oppressus sit; quo pertinere creditur istud ex Epistola ad Hebræos (*b*), ἐλιθάσθησαν, *lapidibus cæsi sunt:* vel juxta Gregentium (*c*), jaculis in cœno sit confixus. Verum cum ejus obitus non aperte in scriptura sit expressus, superesse eum ad hanc diem in vivis, & cum Elia supremis mundi temporibus appariturum fore plerique Patres arbitrati sunt. Quidam ex Hebræis, in patriam ex Ægypto cum Barucho remeasse asseverarunt. Mirari porro subit, cur scripserit Abrabaniel (*d*) Jeremiam cum Jechonia in Babyloniam fuisse deportatum, atque illic diem suum obiisse; Abulfaragius (*e*) vero, inventam in Ægypto ejus urnam Alexandrum deportasse Alexandriam, ibique esse sepultum. Quæ inter Rabbinorum delitia & Arabum nugas amandamus. Porro non voce solum prolata hæc a se vaticinia, sed in literas etiam Dei jussu a se fuisse relata non semel docet; velut vicesimo quinto capite (*f*), cum ait: *Et adducam super terram illam omnia verba mea, quæ locutus sum contra eam; omne quod scriptum est in Libro isto, quæcunque prophetavit Jeremias adversum omnes gentes:* Item alibi (*g*): *Et hæc sunt verba Libri, quem misit Jeremias Propheta de Jerusalem ad reliquias seniorum transmigrationis*. Et tricesimo capite (*h*): *Hoc verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino dicens: Hæc dicit Dominus Deus Israël dicens: Scribe tibi omnia verba, quæ locutus sum ad te, in libro.* Tum ad calcem vaticiniorum suorum (*i*): *Et scripsit Jeremias omne malum quod venturum erat super Babylonem in Libro uno; omnia verba hæc quæ scripta sunt contra Babylonem*. Ad ea autem describenda usum eum opera Baruchi, filii Neriæ, hæc indicant e quadragesimo quinto capite (*k*): *Verbum quod locutus est Jeremias Propheta ad Baruch, filium Neriæ, cum scripsisset verba hæc in Libro ex ore Jeremiæ.* Clariora etiam isthæc e tricesimo sexto capite (*l*): *Factum est verbum hoc ad Jeremiam a Domino dicens: Tolle volumen Libri, & scribes in eo omnia verba, quæ locutus sum tibi adversum Israël, & Judam, & adversum omnes gentes, a die qua locutus sum ad te, ex diebus Josiæ, usque ad diem hanc. Vocavit ergo Jeremias Baruch, filium Neriæ, & scripsit Baruch ex* ore

I. Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Jeremiæ nomen præfixum gerit. Jeremiæ ipsi adscribitur Libri compositio, Barucho vero descriptio. (*a*) I. 1.5.7.9. (*b*) XI. 37. (*c*) Disput. cum Herbano Jud. (*d*) In Ezech. I. (*e*) Hist. Orient. Dyn. III. (*f*) Jer. n. 13. (*g*) XXIX. 1. (*h*) 2. (*i*) LI. 60. (*k*) 1. (*l*) 1.2.4.

ore Jeremiæ omnes sermones Domini, quos locutus est ad eum, in volumine Libri. Deinde (*a*): *Jeremias autem tulit volumen aliud, & dedit illud Baruch, filio Neriæ, scribæ, qui scripsit in eo ex ore Jeremiæ omnes sermones Libri, quem combusserat Joakim rex Juda igni, & insuper additi sunt sermones multo plures quam antea fuerant*.

II. Ex his cognoscitur duplicem primum fuisse vaticiniorum Jeremiæ descriptionem; priorem oracula universa a Deo Jeremiæ edita ad Joakimi usque tempora complexam, alteram vero longe ampliorem, majori nempe verborum ornatu ac pondere elaboratam, & novis prædictionibus adauctam, graviorumque pœnarum; comminationibus, quibus ulciscendum Deus decreverat recens illud Joakimi regis facinus, cum priorem vaticiniorum Jeremiæ libellum discidit, & concremavit. His ergo necesse est multo post subjecta fuisse vaticinia hæc, quæ Jeremiæ revelata sunt Sedeciæ temporibus Atque hæ duæ partes prius videntur totam Jeremianarum prædictionum complexionem constituisse. Manifeste id ostendit ipsum Libri procœmium: *Verba Jeremiæ: quod factum est verbum Domini ad eum in diebus Josiæ, filii Amon, regis Juda, in tertio decimo anno regni ejus. Et factum est in diebus Joakim, filii Josiæ, regis Juda, usque ad transmigrationem Jerusalem, in mense quinto*. Postea vero subnexa sunt ea quæ gessit & prænuntiavit Jeremias post ultimam Hierosolymorum cladem, & Sedeciæ deportationem, quoad ipse cum Barucho in Ægyptum abductus est. Reliqua in Ægypto literis tradita sunt & hac quinquagesimi primi capitis clausula terminantur: *Hucusque verba Jeremiæ*. Quæcunque vero adversus Babylonem quinquagesimo capite ac sequenti mala denuntiantur, eadem videntur in eo extitisse libro, quem per Saraiam Babylonem deferri, illicque prælegi, ac deinde in Euphratem projici jussit. Postremum caput e duobus postremis quarti libri Regum totum fere depromtum est: quo partim ea narrantur, quæ jam supra narraverat Jeremias, partim quæ post ejus obitum evenerunt: velut obitus ipse Jechoniæ. Qui cum multo junior fuerit Jeremia, uti chronologicis ratiociniis demonstrare facile est; cumque violenta morte obiisse tradatur Jeremias, naturali vero Jechonias, non absurde colligimus Jeremiæ superfuisse Jechoniam, resque obitu Jeremiæ recentiores postremo hoc capite narrari. Iterationes autem rerum jam supra dictarum, etsi apud Hebræos non infrequentes sunt, cum exiguæ sunt atque breves; at prolixæ, & iisdem verbis conceptæ apud eos fere sunt inusitatæ. Porro in clausula illa, *Hucusque verba Jeremiæ*, totum opus desiisse, ac proinde adventitia esse quæ subjecta sunt, manifesto liquet: nam quamvis perturbatus in eo sit ordo rerum, locum tamen suum retinuerunt primum ac postremum caput. Id effecerunt clausulæ utrique appositæ: hæc scilicet quæ primo præfixa est, *Verba Jeremiæ*; & ista postremo subnexa, *Hucusque verba Jeremiæ*; quibus velut certis notis Libri totius fines sunt determinati. Splendide itaque hallucinabitur, quisquis caput illud Jeremiani partem esse operis censuerit, uti supra adnotavi, cum de libris Regum dissererem. Minime vero dubium mihi est, quin Voluminum sacrorum concinnator Esdras hoc caput a se compositum, & e libris Regum a se, ut nobis verisimile fit, elaboratis, magna ex parte decerptum illuc adtexuerit, ut esset argumentum sequentium Jeremiæ Threnorum. Atque id propius ad verum videtur accedere, quam, quod opinatus est Sixtus Senensis (*b*) a Barucho postremum id caput fuisse adjunctum: nec enim credibile est eadem illic iterasse ipsum de Sedeciæ infortuniis, quæ paulo superius Jeremia dictante retulerat.

III. Minime vero temporum ordini capitum series respondet, magnaque rerum inest confusio; id quod observatum est ab Origene in Epistola ad Africanum, & ab Hieronymo (*c*). Nam quæ postrema sunt, Joakimo regnante sunt prædicta, atque alia itidem nonnulla, huc & illuc sparsa; quibus inserta alia sunt, Sedeciæ temporibus edita; quædam etiam post ejus deportationem; sive hoc ordine disposita in Baruchi adversariis, eo defuncto reperta sint, cum morte fortasse oppressus ea nondum digessisset; sive casu deinde, aut librariorum incuria confusa ea sint; sive denique temporum rationem insuper habuerit Baruchus, & certis aliquibus de caussis alium ordinem secutus sit; quod non temere credi potest. Nam cum quadraginta

(*a*) XXXVI. 32. *II. Varia Jeremianorum vaticiniorum partes variis temporibus sunt elaborata*. (*b*) Bibl. Lib. I. *III. Nec juxta temporum ordinem inter se sunt disposita*. (*c*) Præf. in Jerem.

Digitized by Google

ginta quatuor prioribus capitibus Judaicas res exposuisset, sequens ad Baruchum pertinet, reliqua ad extraneas gentes. Conjectura nostra nititur verbis Hieronymi, quæ de Jeremiæ prophetia sic præfatur: *Præterea ordinem visionum, qui apud Græcos, & Latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus*. Ergo Hieronymi interpretatio, quam hodie terimus, ad pristinam fidem correcta est, pristinumque ordinem sequitur: neque est cur Critici novitii in restituendo hoc ordine desudent; quasi Barucho, & Esdra sapientiores esse velint. Confusio autem interpretationi Septuaginta Senum adhæsit, nec ab Hieronymo emendata est. Generatim vero observare licet, res a Prophetis nullo servato ordine, sed sparsim ac confuse fere esse narratas. Nempe sic decuit viros, non rationis humanæ dictata sequentes, & seriem rerum cogitate texentes, sed divino impulsos motu, ac de cœlo afflatos, & sacro, si ita loqui fas est, furore correptos. Legimus apud Auctorem libri de vita, & morte Prophetarum, qui Dorotheo tribuitur, omnes Prophetas, præter Davidem, & Danielem, vaticinia sua non ipsos commendasse literis; sed Scribas, qui in Templo erant, ea quoties quibusque diebus ex vaticinantium ore excepisse: quæ cum alia, aliaque essent, & prout cœlestis se dabat ille spiritus, dissipato, & indigesto ordine funderentur, ita a Scribis in libros fuisse relata. Hæc partim vera esse, partim aliter se habuisse puto, plures enim quam quos notat Pseudo-Dorotheus, suas ipsos prædictiones ad posteritatis memoriam arbitror descripsisse; nec omnium, qui hanc aliis reliquerunt curam, prophetias a Scribis illis fuisse scripto consignatas.

IV. At præter hoc vaticiniorum opus, & Threnos, de quibus proxime acturi sumus, alia pleraque Jeremias scripsisse fertur. Nam & libros Regum fœtum ipsius esse sciscunt Thalmudistæ (*a*); quæ a nobis supra improbata est opinio: & ipsius nomen præferunt, Psalmus sexagesimus quartus, & centesimus tricesimus sextus; & ejus Epistola ad captivos qui in Babyloniam abducendi erant constat sextum Baruchi caput, de qua mox disputabimus. Hæc autem Epistola, cum Threnis & Prophetia Jeremiæ, unicum efficiebat librum, uti tradunt Origenes apud Eusebium (*b*), & Hilarius. Denique ex eo libro, quo calamitates Babyloniis eventuras prædicebat, quemque per Saraiam Babylonem deferri, & in Euphratem mergi curavit, depromta videntur Jeremianorum vaticiniorum capita duo, quinquagesimum cum sequenti. Reliquas Jeremiæ scriptiones accurate recenset Sixtus Senensis (*c*); quæ quoniam interciderunt, neque ad institutum pertinent opus, eas prætermittimus.

V. Cæterum Jeremiani vaticinii γνησιότητα & antiquitatem præclara, ac manifesta proximarum, & porro consequentium ætatum testimonia confirmant. Nam primum Threni ipsi eas habent locutiones, quas ex eadem origine venisse unde & ipsum prædictionum opus, haud dubium est. Tale est istud Threnorum comma (*d*): *Plorans ploravit in nocte, & lacrymæ ejus in maxillis ejus*: quod hujus e Prophetia germanum est (*e*); *Plorans plorabit, & deducet oculus meus lacrymam, quia captus est grex Domini*. Ista quoque e Threnorum secundo (*f*): *Deduc quasi torrentem lacrymas per diem, & noctem, non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui*: paria sunt istis (*g*): *Deducant oculi mei lacrymam per noctem & diem, & non taceant*. Baruch, Jeremiæ scriba ac familiaris, totas ex ejus scriptionibus sententias libello suo inseruit. Nam quod ait secundo capite (*h*): *Quod si non audieritis vocem Domini Dei vestri, operari regi Babyloniæ, defectionem vestram faciam de civitatibus Juda, & a foris Jerusalem, & auferam a vobis vocem jucunditatis, & vocem gaudii, & vocem sponsi, & vocem sponsæ, & erit omnis terra sine vestigio ab inhabitationibus eam*: id liquido expressum est ex istis Jeremiæ (*i*): *Perdamque ex eis vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem sponsi, & vocem sponsæ, vocem molæ, & lumen lucernæ: & erit universa terra hæc in solitudinem, & in stuporem, & servient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annos*: quibus similia reperies capite Jeremiæ septimo (*k*). Hanc autem locutionem ex Osea sumsisse Jeremiam infra ostendam. Subjicit Baruch (*l*): *Ut transferrentur ossa regum nostrorum, & ossa patrum nostrorum de loco suo: & ecce projecta sunt in calore Solis, & in*

IV. *Recensentur Jeremiæ scriptiones quæ supersunt.* (*a*) In Baba bathr. cap. 1. (*b*) Hist. Lib. VI. cap. 25. (*c*) Bibl. Lib. II. V. *Probatur Prophetiæ Jeremiæ γνησιότης, & antiquitas.* (*d*) I. 2. (*e*) XIII. 17. (*f*) II. 18. (*g*) Ejusd. XIV. 17. (*h*) 22. 23. (*i*) XXV. 11. (*k*) 34. (*l*) II. 24.

Digitized by Google

in gelu noctis : quippe scripserat Jeremias (*a*): *In illo tempore ait Dominus: Ejicient ossa regum Juda, & ossa principum ejus, & ossa Sacerdotum, & ossa Prophetarum, & ossa eorum qui habitaverunt Jerusalem, de sepulchris suis, & expandent ea ad Solem, & Lunam.* Nec multo post hæc scribit Baruch (*b*): *Et statuam illis testamentum alterum sempiternum, ut sim illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum:* ut istis Jeremiæ (*c*) accineret: *Feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum:* deinde (*d*): *Ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum*. Alio loco sic Baruch (*e*): *Adduxit enim super illos gentem de longinquo, gentem improbam, & alterius linguæ*: præiverat Jeremias cum diceret (*f*): *Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo domus Israël, ait Dominus; gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquetur.* Plurima indidem ab Ezechiele hausta reperire licet: puta hæc e decimo octavo capite (*g*): *Quid est quod inter vos parabolam vertitis in proverbium istud in terra Israël, dicentes: Patres comederunt uvam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt? Vivo ego, dicit Dominus, si erit ultra vobis parabola hæc in proverbium in Israël. Ecce omnes animæ meæ sunt: ut anima patris, ita & anima filii mea est: anima quæ peccaverit, ipsa morietur:* ad istud exemplar videntur excusa (*h*): *In diebus illis non dicent ultra: Patres comederunt uvam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt; sed unusquisque in iniquitate sua morietur; omnis homo, qui comederit uvam acerbam, obstupescent dentes ejus*. Totum illud Ezechielis comma, quo pastores Israëlis incessit tricesimo quarto capite, plane similia sunt eorum quæ Jeremias capite vicesimo tertio in eamdem sententiam disseruit. Omnem vero repugnandi ansam præcidit Daniel cum ait (*i*): *Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam Prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni*. Nec aliter Auctor Paralipomenon (*k*): *Ut compleretur sermo Domini ex ore Jeremiæ, & celebraret terra sabbatha sua: cunctis enim diebus desolationis egit Sabbathum, usque dum complerentur septuaginta anni. Anno autem primo Cyri regis Persarum ad explendum sermonem Domini, quem locutus fuerat per os Jeremiæ, suscitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum.* Eadem repetuntur initio libri Esdræ. Atque ea significantur, quæ extant capite vicesimo nono Jeremiæ (*l*): *Hæc dicit Dominus: Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum*: & quæ vicesimo quinto capite (*m*): *Et erit universa terra hæc in solitudinem, & stuporem, & servient omnes gentes istæ Regi Babylonis septuaginta annis: cumque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super Regem Babylonis.* Neque vero nobis prætermittendum videtur illud Zachariæ (*n*): *Hæc dicit Dominus exercituum. Convertimini de viis vestris malis, & de cogitationibus vestris pessimis*: quod manavit ex his Jeremiæ (*o*): *Hæc dicit Dominus: Ecce ego fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem. Revertatur unusquisque a via sua mala, & dirigite vias vestras, & studia vestra. Qui dixerunt, Desperavimus, post cogitationes enim nostras ibimus*. Item alibi (*p*): *Misi ad vos omnes servos meos, consurgens diluculo, mittensque, & dicens: Convertimini unusquisque a via sua pessima, & bona facite studia vestra; & nolite sequi Deos alienos, & non inclinastis aurem vestram, neque audistis me.* Confer & istud Zachariæ (*q*): *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem*, cum illo Jeremiæ (*r*): *Suscitabo David germen justum*; utrobique vocem *zamach* reperies, quam interpretes varie reddiderunt: eamdem porro prædictionibus istis sententiam inesse fatebere. Alibi Zacharias (*s*): *Et revertetur omnis terra usque ad desertum de colle Remmon ad Austrum Jerusalem, & exaltabitur, & habitabit in loco suo, a porta Beniamin usque ad locum portæ prioris, & usque ad portam angulorum; & a turre Hananeel, usque ad torcularia Regis*: quæ subministrarunt ista Jeremiæ (*t*): *Ædificabitur civitas Domino, a turre Hananeel, usque ad portam anguli: & exibit ultra norma mensuræ in conspectu ejus super collem Gareb, & circuibit Goatha, & omnem vallem cadaverum, & cineris, & universam regionem mortis, usque ad tor-*

(*a*) VIII. 1. 2. (*b*) Ibid. 35. (*c*) XXXI. 31. 32. (*d*) II. 31. (*e*) IV. 15. (*f*) V. 15. (*g*) 2. 3. 4. (*h*) Jer. XXXI. 29. 30. (*i*) IX. 2. (*k*) 2. XXXVI. 20. 21. (*l*) 10. (*m*) 11. 12. (*n*) I. 4. (*o*) XVIII. 11. 12. (*p*) XXXV. 15. (*q*) III. 8. (*r*) XXIII. 5. (*s*) XIV. 10. (*t*) XXXI. 38. & seq.

Digitized by Google

torrentem Cedron, *usque ad angulum portæ equorum Orientalis. Sanctum Domini non destruetur, & non evelletur ultra in perpetuum.* Cum ergo Jeremiæ vestigia tam studiose legisse Zachariam observassent Judæi, vulgari sermone dicebant Jeremiæ spiritum in Zachariam transiisse. Cum ea scriberet Sirachides (*a*): *Incenderunt electam sanctitatis civitatem, & desertas fecerunt vias ipsius in manu Jeremiæ: nam male tractaverunt illum, qui a ventre matris consecratus est Propheta, evertere, & perdere, & iterum ædificare, & renovare*: respiciebat procul dubio ad illa Jeremiæ (*b*): *Ecce constitui te hodie super gentes, & super regna, ut evellas, & destruas, & disperdas, & dissipes, & ædifices, & plantes.* Nec leve vetustatis argumentum capi potest ex mensibus, quos numeris suis Jeremias designavit, cum post captivitatem Babylonicam nominibus Chaldaicis eos fere Judæi signare consueverint.

Quin etiam in Ethnicos sparsa est Jeremianarum prædictionum fama, easque & ipsum Jeremiam præconio insigni prosecutus est Alexander Polyhistor, qui Ptolemæi Lathyri temporibus vixit. Extat illud apud Eusebium libro nono Præparationis Evangelicæ; quod ramen si propius inspexerimus, ea illic de Jeremia referri deprehendemus, quæ in ipsius prædictionibus nusquam occurrunt: ait enim Jeremiam impendentes clades, & mox futurum exilium, ac servitutem denuntiasse Judæis, ac propterea flammis eum a Jechonia rege esse destinatum; captum demum a Nabuchodonosore Jechoniam ipsum, & Babylonem deportatum, cum universa Templi gaza, præter Arcam fœderis, & inclusas in ea Tabulas Legis. Quæ cum in Prophetia Jeremiæ non extent, videntur depromta ex ejus Descriptionibus, quæ Chaldæis Hierosolymam diripientibus Arcam cum Tabernaculo, & Altari incenso, in speluncam montis Nebo a Jeremia fuisse illatam, & occultam docebant, uti testatus secundus liber Machabæorum. Ad ætatem autem Jasonis Cyrenæi, cujus historia in epitomen contracta Machabaico eodem secundo (*c*) continetur, proxime accessit Alexandri Polyhistoris ætas, adeout ab hoc quoque legi potuerint Jeremiæ Descriptiones.

VI. At non Philosophi Theologo-Politici cavillationes (*d*) effugit ille Liber, sed ex confuso, ac perturbato, quem notavimus, temporum ordine, & ex ea quam in diversis rerum earumdem narrationibus inesse putat discrepantia, ac repugnantia, criminandi ejus sumit argumentum. Hæc autem inde evenisse censet, quod ex diversis Historicis collectus sit, & decerptus. Quæ ramen aliis plerique ex causis oboriri potuisse manifestum est. Nam quod ad temporum perturbationem spectat, id & jam supra a me ostensum est. Res vero ut discrepare viderentur depravatio Codicum, vel narrationis obscuritas facere potuerunt. Verum ut temporum, ac rerum confusionem inesse fateor, ita ullam inesse repugnantiam prorsus nego: nam quod ait vicesimo primo capite Scriptorem afferre caussam, cur in carcerem conjectus sit Jeremias, nempe quod Urbis vastationem prædixerit Sedeciæ, tum capite sequenti Joakimi tempora repetere, & interpositis deinde multis capitibus tricesimo octavo demum capite ad ea reverti, quæ vicesimo primo narrari cœpta fuerant; aliamque illic narrari caussam, quamobrem custodiæ traditus sit Jeremias, quam quæ superiori capite fuerat allata: hoc, inquam, nulla ratione objicitur. Nam vicesimo primo capite de Jeremiæ comprehensione, aut comprehensionis causa nullum prorsus verbum extat: at vicesimo secundo capite, & sequentibus duobus, quibus interrumpi putat annorum seriem, continuat Jeremias suam ad eosdem Sedeciæ legatos orationem, & ad perterrefaciendum Sedeciam nonnulla refert, quæ sibi a Deo adversos Joachazum, sive Sellumum, & Joakimum, & Jechoniam præsignificata fuerant. Caput vero tricesimum octavum, quod vicesimi primi continuationem esse putat, omnino non est; hoc enim Phassurum, & Sophoniam alloquitur Jeremias; illo Saphatiam, Gedeliam, Juchalem, & Phassurum ait audivisse sermones; quos ad omnem populum habere ipse consueverat. Falsum quoque est, tricesimo septimo capite, & tricesimo octavo diversas afferri causas, quamobrem Jeremias comprehensus sit: nam res penitus diversæ utrobique narrantur; illic quippe Jeremias, cum rus suum peteret, sic tanquam

(*a*) XLIX. 8. 9. (*b*) I. 10. (*c*) II. 1. *VI. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.*
(*d*) Tract. Th. Polit. cap. 10.

Digitized by Google

profugus, & perduellionis reus, a Jeria custode comprehenditur, & in carcerem Jonathanis compingitur: hic vero quod in hujus carceris vestibulo ad populum verba faceret, & ad relinquendam Urbem sollicitaret, Saphatias, Gedelias, Juchal, & Phassur, annuente Sedecia, inde extractum in lacum Melchiæ detruserunt. Itaque annorum seriem, & narrationem rerum hoc Libro confusam esse fateor; res vero aut verba inter se discrepare plane nego; & ut utrumque darem, ex Historicorum tamen, unde petita ea vult Philosophaster, repugnantia & discordia prodire omnino inficiarer.

VII. Capite præterea vicesimo secundo carpendi fui, & in dubium revocandæ suæ γνησιότητος Disputatori eidem causam præbuit Jeremiæ Prophetia (*a*). Quæ cum hæc habeat: *Numquid vas fictile, atque contritum vir iste Jechonias? numquid vas absque omni voluptate? quare abjecti sunt ipse, & semen ejus, & projecti in terram quam ignoraverunt? Terra, terra, terra, audi sermonem Domini. Hæc dicit Dominus: Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur: nec enim erit de semine ejus vir, qui sedeat super solium David, & potestatem habeat ultra in Juda*; palam hæc repugnare ait Philosophus libro quarto Regum (*b*), cujus postremum caput summis honoribus affectum ab Evilmerodacho Jechoniam fuisse narrat; & libro Paralipomenon primo (*c*), cujus tertium caput octo filios Jechoniam suscepisse docet, Salathielem in his, & Phadajam Patrem Zorobabelis, qui populi dux fuit, & regium jus inter suos exercuit, licet regis nomen, regiaque ornamenta non usurparit. At vel ex hac argumentatione ostendit Philosophus vix unquam se in Scripturæ sacræ adyta penetrasse. Sciret hoc loco Paralypomenon alium notari Zorobabelem, quam qui Judæorum dux fuit, uti recte a Grotio (*d*) observatum est; hunc Salathielis fuisse filium, ut habetur in libris Esdræ, Aggæi, Matthæi, & Lucæ (*e*); illum Phadajæ: huic Resam filium fuisse, ut est apud Lucam; illum vero inter octo, quos genuit liberos, & quorum nomina extant in Paralipomenis (*f*) nullum Resæ nomine appellatum habuisse. Quod ergo habet Alexandrinus Codex, καὶ υἱοὶ σαλαθιὴλ, ζοροβάβελ, καὶ σε-μεΐ. *Et filii Salathielis, Zorobabel, & Semel*, pro eo quod præferunt vulgati libri Septuaginta Interpretum capite tertio prioris Paralipomenon: καὶ υἱοὶ φαδαίας, ζοροβάβελ, καὶ σεμεΐ. *Et filii Phadajæ, Zorobabel, & Semei*: id videtur interpolatum aliquibus hanc clausulam studentibus ita conciliare clausulis aliis, quæ Zorobabelem Salathielis filium faciunt. Mera vero corruptela est id, quod extat apud Interpretem Syrum, & Arabem: *Filii Nedabiæ, Zorobabel, & Semei*. Neque placet Judæorum responsio, qui Zorobabelem Salathielis nepotem fuisse volunt, utpote Phadajæ filium, qui Salathiele genitus sit: nepotes autem sæpe filios dici, quippe qui ab avo patris genitore geniti censeantur. Quod ut tueri possint, dicere coguntur mancam esse & hiulcam decimi octavi versus orationem: *Melchiram, Phadaja, Senniser, & Jecemia, Sama, & Nadabia*; atque ad eam explendam verba hæc esse præfigenda: *Et filii Salathielis fuerunt*. Quæ si amplectamur, dicendum itidem erit, quod ab aliquibus dictum est, Mosollamum Zorobabelis filium, alio nomine dictum fuisse Abiud, ut Matthæi verbis sua constet fides. Verum cum hæc nulla veterum scriptorum aut codicum tueatur auctoritas, temere nequaquam videntur admittenda. Porro Salathielem illum Zorobabelis patrem, Neri fuisse filium docet Lucas (*g*): at in Paralipomenis sic habent Hebraica: *Vebeni Iechoniah Hasir Salathiel benoch*. Septuaginta: καὶ υἱοὶ ἰεχονία, ἀσὶρ, σαλαθιὴλ υἱὸς αὐτοῦ. *Et filii Jechoniæ, Asir, Salathiel filius ejus*. Id sibi vult, Asirum Jechoniæ natura filium fuisse, Salathielem vero Asiri filium lege, hoc est successione, ac bonis; quia nimirum Salathiel Asiro successit, eoque defuncto summus populi judex, dux, & princeps creatus est. Fidem astruit huic responsioni superior versus capitis ejusdem Paralipomenon (*h*), ubi Hebraica, & Septuaginta habent: *Et filii Joakim, Jechonias filius ejus, Sedecias filius ejus*. At Sedeciam Josiæ & Amitalis filium, Joaximi fratrem, Jechoniæ patruum fuisse docent libri Regum (*i*): hic autem Jechonias Joakimi filius fuisse dicitur, Sedecias autem Jechoniæ, quia nimirum in Jechoniæ locum a Nabuchodonosore suffectus est: quod acute itidem vidit Grotius (*k*), & ante Grotium aliud agens Eras-

VII. Secundum argumentum. (*a*) XXII.28. & seqq. (*b*) XXV.27. & seqq. (*c*) III.16. & seqq (*d*) In Luc. III.23. (*e*) III.26. (*f*) 1.III.19.20. (*g*) III.27. (*h*) 19. (*i*) 4.XXIII. & XXIV. (*k*) Luc.III.23.

Erasmus, præmonstrante Philone. Itaque Jechonias appellatur vir sterilis, non quod liberos non procreaverit, sed quod *abjectus sit ipse & semen ejus, & projectus in terram, quam ignorabat, & quod non fuerit de semine ejus vir qui sederet super solium David, & potestatem haberet ultra in Juda* (a). Itaque Hebraicum ; *ngariri*, Septuaginta & Theodotion vertunt, ἐκκήρυκτον, hoc est, *exterminatum*; quod secutus est Arabs: Aquila, ἀναύξητον, *qui augeri non potest*; Symmachus, κενόν, *vacuum*. Vas quoque fictile & contritum, vas sine voluptate dicitur Jechonias, quod regno, patria, bonis, libertate dejectus, in externo solo ad alterius arbitrium vitam egerit: quarum rerum jacturam nulli honores, nulla præmia sarcire possunt. Præclare igitur Jeremiæ liber convenit cum Paralipomenis, si quis non in Scripturæ sacræ cortice cum Philostrato hærere, sed intima enucleare sciat.

VIII. Alio præterea argumento fidem Libri hujus ac auctoritatem convellere conatur Theologo-Politicus Tractator. Scripsit Jeremias tricesimo quarto capite (b): *Audi verbum Domini, Sedecia, rex Juda: Hæc dicit Dominus ad te: Non morieris in gladio, sed in pace morieris*. Hæc ei minime convenire ait ille libertatis Philosophicæ patronus, cujus oculi effossi sunt, postquam filiorum cædem spectavit. Quid ita vero? an cœcorum omnium violenta mors est? at notasset duo hæc invicem opponere Prophetam, *mori in gladio, & mori in pace*: violentam nempe & maturatam mortem, tranquillæ, spontaneæ, & naturali, quæ cœcis perinde ut oculatis contigit. Hanc oppetiit mortem Sedecias, cum prius lethi genus filii ejus subiissent. At qui se Philosophum, Theologum, & Politicum duntaxat fuerat professus, hic etiam Criticum agit, & in clausula supra depromta e Jeremiæ vicesimo secundo capite, pro Jechoniæ nomine Sedeciæ nomen subjiciendum censet; hoc vero capitis tricesimi quarti loco, pro Sedeciæ nomine Jechoniæ nomen supponi jubet. Quam recte, videamus. Capite vicesimo secundo (c) verba supra recitata proxime hæc præcedunt: *Vivo ego, dicit Dominus, quia si fuerit Jechonias, filius Joakim regis Juda, annulus in manu dextera mea, inde evellam eum*. Deinde (d): *Et mittam te & matrem tuam, quæ genuit te, in terram alienam, in qua nati non estis, ibique moriemini*. Quæ Jechoniæ plane convenire ista indicant e quarto Regum (e): *Transtulit quoque Joachim in Babylonem, & matrem Regis, & uxores Regis, & Eunuchos ejus*. Sedeciæ vero matrem illuc fuisse abductam nuspiam legitur. Nihilo magis altera pericope, e tricesimo quarto capite (f), Jechoniæ aptari potest; nam cum totum caput pertinet ad Sedeciam, tum ista maxime: *Hæc dicit Dominus Deus Israël: Vade & loquere ad Sedeciam, regem Juda, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem hanc in manus Regis Babylonis & succendet eam igni*. Atqui a Nabuchodonosore concremata est Hierosolyma, postquam urgente fame Sedecias Urbem arrepta fuga deseruit; minime vero cum eam Jechonias Nabuchodonosori tradidit. Subjungit Jeremias (g): *Et tu non effugies de manu ejus, sed comprehensione capieris, & in manum ejus traderis, & oculi tui oculos Regis Babylonis videbunt*. Quippe e fuga retractus est Sedecias, & in vincula conjectus, & post visum postremo Babylonium Regem luminibus oculorum est orbatus. At neque effugere conatus est Jechonias, cum in Nabuchodonosoris potestatem ultro venerit, & in libera custodia servatus sit. Tantumne inesse potest temeritatis cuiquam aut impietatis, ut obtuso adeo ac plumbeo ingenio, & severioribus disciplinis tam leviter tincto, sacrorum Voluminum majestatem violare, & in venerandæ vetustatis scriptiones ita grassari audeat!

DE LAMENTATIONIBUS
JEREMIÆ.

I. *Disputatur de Auctore Lamentationum, quæ Jeremiæ nomen præfixum gerunt. Jeremiæ ipsi adscribuntur*. II. *Disputatur utrum idem sit hic Liber, qui a Joakimo rege crematus est*. III. *Disputatur de Auctore exiguæ Præfationis Threnis præfixæ. Septuaginta Interpretibus adscribi potest*. IV. *Probatur Lamentationum Jeremiæ γνησιότης, & antiquitas*. V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.*

Nn 2 Se-

(a) Jer. XXII. 28, 30. *VIII. Tertium argumentum.* (b) 5. (c) 24. (d) Ibid. 26. (e) XXIV. 15. (f) Jer. n. 2. (g) Ibid. 3.

I. Sequuntur Lamentationes Jeremiæ, metro scriptæ, & in quatuor capita digestæ, quorum versus Hebraicarum literarum numerum exæquantes, eo artificio compositi sunt, ut priores ipsorum literæ ordinem elementorum Hebraicorum retineant; excepto tertio capite, quod singulis literis ter iteratis eodem ordine servato ternos versus inchoat. Factum id memoriæ juvandæ caussa, ne quid in iis modulandis cantores turbarentur. Hieronymus in Epistola ad Lætam (a): *Ordinem teneat literarum, ut memoria nominum in canticum transeat*. Harum argumentum postremo vaticiniorum Jeremiæ capite continetur: quod ab Esdra illuc e libris Regum translatum est, ut sequentium Threnorum caussam aperiret. Cum autem unicum librum cum vaticiniis Threni efficerent, iisque continuata serie cohærerent, facile evenit, ut quod pertinebat ad Threnos, antecedentibus vaticiniis sit adjunctum. Illic autem dum miserabile patriæ suæ excidium luget propheta, suas quoque capite tertio calamitates αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*) deplorat, quare operis auctorem sese luculenter prodit; cum se a populo derisum, contumeliis affectum, maledictis proscissum, a suis inimicis deinde in carcerem conjectum, & in lacum demersum conqueritur, seque tandem Dei beneficio inde eductum, & libertati redditum, & inimicos suos facinorum pœnam tulisse ait; quæ cum ipsius vaticiniorum Libro accurate consentiunt.

II. Hebræis nonnullis, ac præcipue R. Salomoni persuasum fuit, hunc ipsum esse Librum, quem Joakimus rex, postquam a Barucho jussu Jeremiæ coram populo recitatus est, cum sibi prælegeretur, scalpello conscidit, & in ignem projecit, quemadmodum narratur tricesimo sexto Jeremiæ capite; quemque Baruchus Jeremia dictante rescripsit, gravibus comminationibus auctum, iis nempe quæ habentur quarto Threnorum capite, cum prius volumen tribus duntaxat primis capitibus constaret. His ne assentiar, duæ me caussæ absterrent; prior, quod tricesimo sexto capite Jeremianarum prædictionum (b) legatur: *Et ad Joakim regem Juda dices: Hæc dicit Dominus: Tu combussisti volumen illud, dicens: Quare scripsisti in eo annuncians, Festinus venit Rex Babylonis, & vastabit terram hanc, & cessare faciet ex illa hominem & jumentum?* Certum est itaque in priore illo volumine concremato postrema hæc verba extitisse. Quæcunque autem illic scripta erant, in alterum volumen Dei mandato relata sunt. *Rursum*, inquit (c), *tolle volumen aliud, & scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo volumine, quod combussit Joakim rex Juda* Atqui vaticinium istud, Babylonii Regis adventum prænuntians, in Threnis minime reperitur. Præterea hæc est ingruentis mali denuntiatio, Threni vero sunt illatæ jam cladis deploratio, ut ostendit Præfatio Libro præfixa. Altera caussa oritur ex hoc commate ejusdem capitis (d): *Jeremias autem tulit volumen aliud, & dedit illud Baruch, filio Neriæ, Scribæ, qui scripsit in eo ex ore Jeremiæ omnes sermones Libri, quem combusserat Joakim rex Juda igni: & insuper additi sunt sermones multo plures quam ante fuerant*. Cum ergo tria prima capita totum efficerent priorem Librum, uti Hebræi volunt, longe ampliorem capitum numerum secundum volumen continebat, cum unico tantum capite auctor sit Threnorum liber.

III. Exiguam illam, & vix unius versiculi præfationem, quæ Libri hujus argumentum complectitur, & in Editione vulgata extat, Septuaginta quoque Senum interpretatio repræsentat; sed nec Hebraico exemplari, neque in Chaldaica Jonathanis Paraphrasi, nec in Syriaca Interpretatione habetur, neque in Hieronymo, qui Hebraica sectatus est. Hanc ab eo tempore Libro adtextam arbitror, ex quo caput postremum vaticiniorum Jeremiæ, quod ab Esdra argumenti loco fuerat Threnis præfixum, ut docuimus, a librariis inde sejunctum, & ad præcedentis libri calcem fuit adnexum. Nam cum argumento jam inde careret Threnorum liber, præmittendum istud viri eruditi arbitrati sunt. Septuaginta ipsos Interpretes facti auctores credunt plerique, neque nos dissentimus. Id enim vel in vetustissimis eorum editionibus reperitur, & Arabica quoque, aliæque præferunt Interpretationes, ad Græcam illam expressæ.

IV. Cæ-

I. Disputatur de Auctore Lamentationum, quæ Jeremiæ nomen præfixum gerunt. Jeremiæ ipsi adscribuntur. (a) Cap. III. *II. Disputatur utrum idem sit hic Liber, qui a Joakimo Rege crematus est.* (b) 29. (c) Ibid. 28. (d) 32. *III. Disputatur de Auctore exiguæ Præfationis Threnis præfixæ. Septuaginta Interpretibus adscribi potest.*

IV. Cæterum quoniam cohærebant Jeremiæ prædictiones & Threni, ut dixi, & in unum volumen compacta erant, hic quoque valere debent argumenta plurima ex iis, quibus illarum vetustatem probavimus. Idem ostendit & cognatio stili, quam statim subodorantur ii, quibus largitus est Deus *ῥῖνα κριτικὴν* (*narem criticam*). Ostendunt & locutiones similes in utroque opere & germanæ, quas supra adnotavimus. Ostendit & parva illa Præfatio, quam ab ipsis Septuaginta Senibus videri præfixam docui. Ostendunt & hæc Zachariæ (*a*): *Verumtamen verba mea & legitima mea, quæ mandavi servis meis Prophetis, numquid non comprehenderunt patres vestros, & conversi sunt, & dixerunt: Sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis secundum adinventiones nostras, fecit nobis?* quæ derivata sunt ex istis Threnorum Jeremiæ (*b*): *Fecit Dominus quæ cogitavit, complevit sermonem suum, quem præceperat a diebus antiquis, destruxit, & non pepercit, & lætificavit super te inimicum, & exaltavit cornu hostium tuorum.* Minime vero facit huc iste locus e secundo Paralipomenon (*c*): *Universus Juda & Jerusalem luxerunt Josiam, Jeremias maxime, cujus omnes cantores atque cantatrices usque in præsentem diem Lamentationes super Josiam replicant; & quasi lex obtinuit in Israël, Ecce scriptum fertur in Lamentationibus.* Quamvis enim de iis quæ supersunt Lamentationibus hæc videatur scripsisse Josephus libro Antiquitatum decimo (*d*): *Ἱερεμίας δ' ὁ προφήτης ἐπικήδειον ἐποίησε σύνταξιν μέλος θρηνητικόν, ὃ καὶ μέχρι νῦν διαμένει. Jeremias autem propheta in Josiæ funere lugubre carmen composuit, quod superest ad hanc diem:* & allata Paralipomenon verba ad eas quas habemus Lamentationes retulerit Hieronymus (*e*), cum dixit: *Quod enim Lamentationes prædictæ, non solum super urbis Hierusalem vastatione, & Judaici populi captivitate, sed etiam super Josiæ Regis occasu conscriptæ sint, liber Verborum dierum demonstrat:* & quamvis arbitrati sint Hebræi quidam, in hisque R. Selomoh, lessum in Josiæ funere a Jeremia cantatum, quarto Threnorum capite (*f*) contineri, atque id maxime demonstrari hoc versu: *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus:* (quippe & is captus dici potest, qui est interfectus. Sic Valerius Flaccus dixit de Amazone (*g*), quam sagitta Hercules occiderat: *Herculeæ mox vulnere prensa sagittæ.*) Nos tamen, contra horum omnium auctoritatem, Librum intercidisse judicamus. Nam & postremo hoc capite, & reliquis etiam, Urbis ac regionis vastationem, & communem patriæ interitum manifeste luget, quæ in Josuæ funere minime contigerunt. Vel hoc qui affertur versu, etiamsi demus captum dici posse qui occisus est, fatendum tamen est aptius id congruere in Sedeciam, qui captus est, non occisus, & cujus captivitatem direptio urbis consecuta est; quam in Josiam qui occisus, non captus est. Huc adde statim post cædem Josiæ næniam a Jeremia super eo casu scriptam videri, cum post captum Sedeciam, & excisam Urbem, eas scripserit Lamentationes, quæ ad hoc tempus pervenerunt.

V. At venire in dubium potest postremum Threnorum caput, quod Oratio Jeremiæ vulgo appellatur; nam neque lamentatio est, & a Theodoreto, qui Librum explanandum susceperat, caput istud est prætermissum. Verum etsi caput ipsum Lamentatio non est, Lamentationum tamen clausula est, qua post deploratas miserias suas Deum orat Propheta, ut condonatis demum popularium suorum noxis gentem suam restituat in integrum, & pristinis sedibus reponat. Nam quod ad Theodoretum spectat, itane tandem ex Interpretum diligentiæ arbitrio pendebit sacrorum Voluminum *γνησιότης*, & auctoritas? Jam ergo incerta erit viginti posteriorum Jeremiæ capitum fides, quia priora tantum triginta duo, reliquis omissis, Hieronymus exposuit. Jam ergo nutabit & fides totius Lamentationum operis, quod in Aquilæ, & Theodotionis Interpretationibus omnino non habebatur. Temere sane a reliquo Threnorum opere partem hanc segregare tentaveris, quam & Hebraicum exemplar, & Septuaginta Senum interpretatio, & Chaldaica, & Syriaca, & Arabica, & Hieronymus quoque ab eo non sejungunt.

DE

* *IV. Probatur Lamentationum Jeremiæ γνησιότης, & antiquitas.* (*a*) I. 6. (*b*) II. 17. (*c*) XXXV. 24. 25. (*d*) Cap. 6. (*e*) Proœm. in Lamen. (*f*) 20. (*g*) Lib. V. *V. Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.*

DE PROPHETIA BARUCH.

I. *Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Baruchi nomen præfixum gerit. Barucho ipsi adscribitur.* II. *Disputatur de Auctore Syriacæ Baruchi Epistolæ. Scripta esse conjicitur a Christiano aliquo, Syriæ monacho.* III. *Probatur Prophetiæ Baruchi* γνησιότης, *& antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum.* VI. *Tertium argumentum.* VII. *Quartum argumentum.*

I. AUctoris nomen præfefert ipse Liber Baruchi (a). *Et hæc verba Libri, quæ scripsit Baruch, filius Neriæ.* Notat & tempus (b): *In anno quinto, in septimo die mensis, in tempore quo ceperunt Chaldæi Jerusalem, & succenderunt eam igni*: hoc est, quinque annis post cladem Hierosolymitanam; nec enim alio referri potest id quinquennium; non ad Sedeciam, qui undecim jam annos regnaverat, cum excisa sunt Hierosolyma; non ad Nabuchodonosorem, qui imperium obtinuerat, etiam antequam Judæorum regnum Sedecias capessivisset. Tum etiam significat exordium Libri, quorum caussa sit lucubratus (c): *Et legit Baruch verba Libri hujus ad aures Jechoniæ, filii Joakim, regis Judæ*: notat & locum (d): *Et ad aures populi, a minimo usque ad maximum eorum omnium habitantium in Babylonia, ad flumen Sodi.* Ex his ergo & sequentibus patet Baruchum librum hunc prælegisse Jechoniæ regi, reliquisque Judæis, qui in Babylonia captivi detinebantur; ab iisque ad Joakimum, Helciæ filium, Sacerdotem, cæterosque a Nabuchodonosore in patria, relictos missum fuisse. Tunc autem ab his capitis primi (e) verbis duxisse videtur initium: *Domino Deo nostro justitia, nobis autem confusio faciei nostræ.* Superiora vero a Barucho ipso præfixa fubinde fuisse crediderim. Hic ipse porro Baruchus est, Jeremiæ discipulus & amanuensis, quem Josephus (f) nobilissima ortum familia, & patria lingua præclare eruditum fuisse ait: quem tamen vaticinandi facultatem a Deo minime consequi potuisse colligit Maimonides (g) ex Jeremiæ capite quadragesimo quinto, variasque repulsæ hujus caussas comminiscitur; quarum vanitatem, præter falsam Baruchi Epistolam, quæ inter Syros celebratur (h), vel unus ille quem habemus Baruchi liber abunde refellit; qui a viro Jeremianis præceptionibus instituto, assiduoq; ejus comite, convictore ac librario scriptus, haud secus quam Jeremiæ vaticinium censeri debet: uti reipsa habitus est a multis, qui ejus testimoniis sub Jeremiæ nomine usi sunt. Porro hunc, itidem ut Jeremiam, Hieronymo (i) teste, *tradunt Hebræi, priusquam Nabuchodonosor Ægyptum caperet, imminentem captivitatem morte vitasse*; cum alii tamen ex eodem Judæorum grege ipsum affirment Babylone mortuum esse & sepultum, duodecim annis post Hierosolymitanum excidium; quemadmodum habetur in Megillah (k), & apud R. Abrahamum Zacuth in libro Juchasin. Qui vero Baruchum Jeremiæ amanuensem a Barucho libelli hujus Auctore distinguunt, egregie hallucinantur; cum uterque dicatur Neriæ filius, & ætates conveniant.

II. Fertur & inter Syros, ut dixi, Epistola Baruchi, quam omnino suppositam dicas. Ita vero de futuro Judicio, & futuræ vitæ pœnis ac cruciatibus differit, ut Christiani hominis fœtum esse omnino existimem; alicujus fortasse ex his Monachis, qui Syriæ deserta primis Ecclesiæ temporibus magno numero incoluerunt. Nugatoria sunt quæ de Angelis narrat, a Deo missis ad convellendas Hierosolymitanas arces ac mœnia, & abscondenda Templi vasa, ne hæc polluerent hostes, & a se fuisse destructa illa gloriarentur. Scripta fingitur ad novem tribus ac dimidiam, trans Euphratem deportatas, ne hanc Israëliticæ gentis patrem neglexisse videretur Baruchus, qui alios a Nabuchodonosore Babylonem adductos, & reliquias populi in Judæa manentes alloquiis & adhortationibus suis, altero Libro descriptis, ad pietatem & pœnitentiam erexerat. Scripta fingitur post Hierosolymitanum excidium, quod post eandem calamitatem Baruchi liber fuerit compositus. Quo quidem argumento colligitur pro certo habitum fuisse pri-

I. Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Baruchi nomen præfixum gerit. Barucho ipsi adscribitur. (a) I. 1. (b) Ib. 2. (c) Ib. 3. (d) Ib. 4. (e) 15. (f) Lib. X. c. 11. (g) Lib. II. c. 32. (h) Cap. 1. (i) Lib. VII. in Isa. c. 30. (k) Cap. 1.
II. Disputatur de Auctore Syriacæ Baruchi Epistolæ. Scripta esse conjicitur a Christiano aliquo, Syriæ Monacho.

Digitized by Google

priscis temporibus, Prophetiam Baruchi editam fuisse, non solum post abductum Jechoniam, quod volunt quidam, sed etiam post Sedeciaanam cladem. Capite secundo hujus Epistolæ scripta hæc leguntur. *In hunc etiam modum scripsi fratribus nostris Babylonem, & ipsis quoque hæc eadem contestor.* Quibus ipsum Baruchi vaticiniorum librum notatum esse credi potest: quod tamen non est ita; nam Syri supposititiam hanc Epistolam, primam Epistolam appellant; Librum vero vaticiniorum Baruchi, secundam Epistolam: nempe quod prior illa non multo post Hierosolymæ direptionem fingatur scripta, cum e Palæstina nondum excessisset Baruchus; vaticinia vero, toto ab ea clade quinquennio. Præterea vaticiniorum Liber, Epistola non est ad Jechoniam missa, sed Liber ipsi, aliisque exulibus Babylone prælectus.

III. Huic autem lucubrationi consequens ætas testimonium præbuit: nam ipsum operis exordium, quod olim, ut dixi, ab his verbis petebatur (*a*): *Domino Deo nostro justitia, nobis autem confusio faciei nostræ, sicut est dies hæc, omni Juda, & habitantibus in Jerusalem; regibus nostris, & principibus nostris, sacerdotibus nostris, & prophetis nostris, & patribus nostris. Peccavimus ante Dominum Deum nostrum, & non credidimus diffidentes in eum;* cum sequentibus, Prophetiæ suæ accudit Daniel (*b*): ait enim: *Tibi Domine, justitia, nobis autem confusio faciei, sicut est hodie, viro Juda, & habitatoribus Jerusalem, & omni Israël, his qui prope, & his qui procul, in universis terris ad quas ejecisti eos, propter iniquitates eorum, in quibus peccaverunt in te. Domine, nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, & patribus nostris qui peccaverunt: tibi autem Domino Deo nostro, misericordia & propitiatio, quia recessimus a te, & non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in Lege ejus.* Reliqua prætermitto. Horum germana sunt illa Nehemiæ (*c*), & indidem deprompta: *Nunc itaque Deus noster, magne, fortis, & terribilis, custodiens pactum & misericordiam, ne avertas a facie tua omnem laborem, qui invenit nos, reges nostros, & principes nostros, & sacerdotes nostros, & prophetas nostros, & patres nostros, & omnem populum tuum, a diebus Regis Assur, usque in diem hanc. Et tu justus es in omnibus quæ venerunt super nos, quia veritatem fecisti, nos autem impie egimus. Reges nostri, principes nostri, Sacerdotes nostri, & patres nostri non fecerunt Legem tuam, & non attenderunt mandata tua.* Scripserat Baruchus (*d*): *Quia locutus est Dominus super nos omnia mala hæc, quæ venerunt super nos: & non sumus deprecati faciem Domini Dei nostri, ut reverteremur unusquisque nostrum a viis nostris pessimis: & vigilavit Dominus in malis, & adduxit ea super nos: quia justus est Dominus in omnibus operibus suis, quæ mandavit nobis; & non audivimus vocem ipsius, ut iremus in præceptis Domini, quæ dedit ante faciem nostram:* ea sic retulit Daniel (*e*): *Sicut scriptum est in Lege Moysi, omne malum hoc venit super nos, & non rogavimus faciem tuam, Domine Deus noster, ut reverteremur ab iniquitatibus nostris, & cogitaremus veritatem tuam. Et vigilavit Dominus super malitiam, & adduxit eam super nos. Justus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis quæ fecit; non enim audivimus vocem ejus.* Pergit Baruchus (*f*): *Et nunc, Domine Deus Israël, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu valida, & in signis, & in prodigiis, & in virtute tua magna, & in brachio excelso, & fecisti tibi nomen, sicut est dies iste. Peccavimus, impie egimus, inique gessimus, Domine Deus noster, in omnibus justitiis tuis;* pergit & Daniel (*g*): *Et nunc, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti, in manu forti, & fecisti tibi nomen secundum diem hanc, peccavimus, iniquitatem fecimus:* item hoc ipso capite (*h*): *Peccavimus, iniquitatem fecimus, impie egimus, & recessimus, & declinavimus a mandatis tuis ac judiciis:* his adsonat Nehemias nono capite (*i*): *Et dedisti signa atque portenta in Pharaone, & in universis servis ejus, & in omni populo terræ istius: cognovisti enim quia superbe egerant contra eos: & fecisti tibi nomen, sicut & in hac die.* Sic paulo infra Baruchus (*k*): *Quia nomen tuum invocatum est super Israël, & super genus ipsius:* sic paulo infra & Daniel (*l*): *Quia nomen tuum invocatum est super civitatem, & super populum tuum.* Postremo cum

III. Probatur Prophetia Baruchi γνησιότης, & antiquitas. (*a*) Bar. I 15. 16. 17. (*b*) IX. 7. & seq. (*c*) 2. Esdr. IX. 32. & seq. (*d*) II. 7. & seq. (*e*) IX. 13. & seq. (*f*) II. 11. & seq. (*g*) IX. 15. (*h*) 5. (*i*) 10. (*k*) II. 15. (*l*) Loc. cit. 19.

Digitized by Google

cum ita Deum oraffet Baruchus (*a*): *Aperi oculos tuos , & vide quia non fecundum justitias Patrum nostrorum fundimus preces , & petimus misericordiam ante conspectum tuum , Domine Deus noster , sed quia misisti iram & furorem tuum super nos :* hanc orationem ita expreffit Daniel (*b*): *Aperi oculos tuos, & vide desolationem nostram , & civitatem super quam invocatum est nomen tuum: neque enim in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam , sed in miserationibus tuis multis.*

IV. Caveamus interim ne argumentationem hanc labefactet temporum ratio, & dum Baruchi veftigia legiffe Danielem credimus, ipfum fe ad Danielis imitationem compofuiffe Baruchum deprehendamus. Quod fane aliter fe habet: nam cum Baruchus Babylonem venit, quintus a Sedeciæ captivitate annus agebatur. Atqui nonnifi triginta annis, poftquam hoc iter fufcepit Baruchus, nonum prædictionum fuarum caput fcribere potuit Daniel, quippe cum jam Darius Medus Babylonicum regnum occupaffet. Quo capite cum Jeremiæ vaticiniorum meminerit, proclivis conjectura eft hoc ipfo tempore Baruchi librum ob oculos vel in mente habuiffe, qui a Jeremiæ difcipulo compofitus, velut ipfius Jeremiæ fœtus habebatur; proindeque tantam inter Judæos obtinebat exiftimationem, ut ejus lacinias fcriptionibus fuis affuere Daniel non dedignaretur. Atque id Libri hujus auctoritatem præclare confirmat adverfus ætatis hujus Heterodoxos.

V. Nam quod in Canone non eft pofitus, unde fecundum conflatur argumentum, id ex multorum confuetudine evenit, qui inter Jeremiæ fcriptiones Librum hunc ponebant. Atque confuetudo a prima Ecclefiæ ætate prodita, a vetuftis Patribus fervata eft. Nam Baruchi utentes teftimonio, Jeremiam fe teftem citare fæpiffime profitentur. Loca indicarem fexcenta, fi non laborem hunc doctorum hominum induftria jam fæpius anteverti ffet. Atque hinc eveniffe puto, ut Hebraicum exemplar interciderit: cum enim librarii Volumina facra exfcribentes, in eorum indice Baruchi nomen non reperirent, qui fub Jeremiæ titulo continebatur, Librum quoque ejus inde amovendum cenfuerunt, cujus nomen in titulo non comparebat.

VI. Quamvis ergo Græca tantum oratione fcriptus ad nos pervenerit; quamobrem eum a fe, cum alios Prophetas exponeret, prætermiffum teftatur Hieronymus (*c*); ex Hebraico tamen exempiari, quod annorum diuturnitate confumtum eft, derivatam effe hanc interpretationem, non ut volunt quidam, conflictam & fubditiciam, evincunt Hebraifmi complures, quibus opus totum perfperfum eft; iifque tam crebris, ut palam fit opus effe Hebraicæ originis. Neque enim verifimile eft hominem Græcum, aut Helleniftam Græce fcribentem, tantum Hebraici coloris huic fcriptioni allinere potuiffe, nifi præeunte ipfo exemplari, cujus ductus fidus Interpres fequebatur. Quod fi homini Hebraice perito promtum fuiffe dicas, etiam cum Græce fcriberet, Hebraicæ linguæ faporem retinere, & crebros ubique Hebraifmos afpergere; mirum profecto videbitur, virum Hebraicæ loquelæ fcientem, cum Baruchi Hebræi nomine opus confingere & fupponere vellet, Græcam orationem, non Hebraicam adhibuiffe.

VII. Cuditur etiam adverfum nos argumentum ex ipfo Baruchi Procemio, unde apparet fcriptum ab eo fuiffe Librum, ut jam monui, quinto poft anno quam a Chaldæis diruta Urbs & incenfa eft. Quod ad eam folum pertinere poteft vaftationem, quæ Sedecia regnante contigit. Nam cum Babylonem deportatus eft Jechonias, Templi quidem vafa detracta funt, multique fimul abducti captivi, citra omnem Templi aut Urbis cladem; quæ incendio demum abfumta funt & diruta, cum Sedecias caperetur. Cum ergo poft hoc excidium Librum fuum fignificet fe fcripfiffe Baruchus, ftante tamen etiam tum Templo fcriptum videtur. Nam quid aliud hæc fibi volunt quæ a Judæis exulibus ad Judæos in patria relictos fcripta fuiffe refert (*d*): *Ecce mifimus ad vos pecunias , de quibus emite holocautomata , & thus , & facite manna , & offerte pro peccato ad aram Domini Dei nostri ?* Deinde (*e*): *Et legite Librum istum quem misimus ad vos recitari in Templo Domini , in die solemni , & in die oppor-*

(*a*) II. 19. (*b*) Loc. cit. 18. *IV. Refelluntur argumenta Adverfariorum. Primum argumentum. V. Secundum argumentum. VI. Tertium argumentum.* (*c*) Præf. in Jer. & Proœm. Comm. in Jer. *VII. Quartum argumentum.* (*d*) Bar. I. 10. (*e*) Ibid. n. 14.

opportune. Et capite sequenti (*a*): *Respice, Domine, de domo sancta tua in nos*. Ait præterea (*b*): *Et miserunt in Jerusalem, ad Jakim filium Helciæ, filii Salom, Sacerdotem, & ad Sacerdotes, & ad omnem populum, qui inventi sunt cum eo in Jerusalem*. Quæ videntur aperte iis repugnare, quæ leguntur postremo capite libri quarti Regum (*c*): *Et succendit domum Domini, & domum Regis, & domos Jerusalem, omnemque domum combussit igni*. Tum (*d*): *Reliquam autem populi partem, quæ remanserat in civitate, & perfugas qui transfugerant ad Regem Babylonis, & reliquum vulgus transtulit Nabuzardan princeps militiæ. Et de pauperibus terræ reliquit vinitores & agricolas*. Hæc quantumvis ἀσύςατα (*simul non consistentia*) facile conciliabimus, si meminerimus auctorum locutiones non esse semper ad vivum resecandas, & ex verborum sono interpretandas: nam quamvis conflagrasse dicatur Templum, & universæ domus Jerusalem, non tamen sic accipiendum est, quasi ne Templi quidem parietinæ, ne tugurium quidem, aut pergula incendio exempta sit. Demus tamen tantam fuisse ignium vim, aut Chaldæorum furorem, ut viles etiam attegias consumserit; num credibile est per annos quinque, qui effluxerunt ab Hierosolymitana clade, ad id tempus quo Liber Baruchi in Judæam missus est, vinitores illos & agricolas, quos ad excolendam terram incolumes Nabuzardan reliquerat, loci commoditate invitatos, in ipsis Urbis ruinis mapalia & inconditas casas non excitasse? & in vicinia habitantes incolas, religionis avitæ memores, Sacerdotes etiam ipsos & Levitas, statis festivitatum diebus inter Templi rudera Deum numquam fuisse veneratos, & ad aram aliquam tumultuario opere structam, & terream fortasse, cujusmodi sibi fieri Deus Mosi mandavit vicesimo Exodi capite (*e*)? Huc accedit præterea, quod sacra quædam Templi vasa rapacitati Chaldæorum a Judæis fuerunt subducta, ut ostendit supposititia Baruchi Epistola (*f*), quam habent Syri; quemadmodum Tabernaculum, & Arca, & Altare incensa, a Jeremia servata sunt: quæ vasa deinde ad sacrificiorum usus adhiberi potuerunt.

DE EPISTOLA JEREMIÆ.

I. *Disputatur de Auctore Epistolæ, quæ sub Jeremiæ nomine edita est. Jeremiæ ipsi adscribitur*. II. *Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas*. III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum* IV. *Secundum argumentum*. V. *Tertium argumentum.*

I. Quod quinque prioribus Baruchi capitibus subjici solet in editione vulgata sextum & postremum caput, Jeremiæ illud Epistola est, a Baruchi libro non minus distincta ac sejuncta, ac a Threnis liber Baruchi sejungitur. Itaque in editionibus quibusdam Senum Septuaginta subnexa est Threnis ipsis, & in Arabica, quæ ex Septuaginta Senum interpretatione expressa est. Unde Hilarius (*g*) ait vaticinia Jeremiæ cum Threnis & Epistola, unum constituere Librum, ex viginti illis duobus, quibus totus sacrorum Voluminum Canon constat. Peccant ergo qui a Barucho ipso adtextam libro suo arbitrantur. Scripta est statim post dirutam Hierosolymam, ad commonefaciendos Judæos, qui in Babyloniam jamjam erant deportandi, ne ad impium idolorum cultum, cui impense dedita erat Chaldæa gens, malo exemplo raperentur. Aliam ad eosdem epistolam misit Jeremias, cum jam in Babyloniam pervenissent. Atque hæc, licet posterior tempore, priorem tamen occupat locum, utpote quæ vicesimo nono Jeremiæ capite habeatur. Cæterum auctorem indicat Jeremiam lemma ipsum ac materies operis; tum & ii ad quos scripta est, & scriptionis tempus: & decimum præterea prædictionum ipsius caput, quod in eodem versatur argumento, & sententias habet ejusdem χρώματος (*notæ*) magnam ostendit germanitatem.

II. Agnovit Epistolæ hujus γνησιότητα Machabaici secundi scriptor, & luculenta testificatione confirmavit. Sic enim ille secundo capite (*h*): *Invenerunt autem in descriptionibus Jeremiæ Prophetæ, quod jussit eos ignem accipere qui transmigrabant; ut significatum*

(*a*) 16. (*b*) I.7. (*c*) 9. (*d*) Ib.11.& seq. (*e*) 24.25. (*f*) Cap.1. *I. Disputatur de Auctore Epistola, quæ sub Jeremia nomine edita est. Jeremia ipsi adscribitur*. (*g*) Prol. Explan. in Psalm. *II. Probatur ejus γνησιότης, & antiquitas*. (*h*) 1.2.

ficatum est, & ut mandavit transmigratis. Et dedit illis Legem, ne obliviscerentur præcepta Domini, & ut non exerrarent mentibus, videntes simulacra aurea, & argentea, & ornamenta eorum. Quæ hanc, de qua disserimus, Jeremiæ Epistolam clarissime significant. Nec ea enim aliud sibi proponit Jeremias, quam ut idolorum ostendat vanitatem, ab eorumque cultu populares suos salubri consilio deterreat.

III. Quæ quanquam ita sunt, eam tamen ψευδέγγραφον (*falso nomine scriptam*) appellat Hieronymus (*a*), propterea que nec explanationibus suis dignatus est. At Hieronymo Cyprianum opponimus (*b*), qui testimonium inde depromens, Jeremiam testem citare se declarat. Opponimus & Hilarium (*c*), qui Jeremiæ prædictiones, Lamentationes, & Epistolam, unum e Canonicis libris efficere docet. Cujus rei ignari plerique Epistolam, vel propter exiguitatem suam facile delitescentem, inter Canonica scripta non posuerunt. Hinc quoque contigisse puto, ut librariorum Hebraicos Codices describentium diligentiam fugerit. Quamobrem Hieronymus Hebraico Baruchi exemplari desiderato, cum eam præterea Baruchi libro, qui Græce solum descriptus extabat, ideoque sibi suspecto adjunctam reperisset, utrumque e Canone una litura sustulit. Sed hæc accurate jam disputata sunt ab iis, qui adversus recentiores Ecclesiæ perduelles sunt velitati.

IV. Quid quod e Græcis quibusdam Voluminum sacrorum exemplaribus excidisse hæc Epistola deprehenditur? Nempe id effecit, tum ea quam diximus Libelli brevitas, tum & situs diversitas: cum aliquando Threnis, nonnunquam Baruchi Prophetiæ subjungeretur. Fieri enim facile potuit, ut cum Threnos descripsisset librarius ex uno Codice, in quo Epistola Jeremiæ subnexa erat Prophetiæ Baruchi, a Threnis una serie ad Baruchum describendum progressus sit: deinde vero cum Baruchum describeret ex altero Codice, in quo Threnos excipiebat Jeremiæ Epistola, ab incauto & parum attento librario prætermissa sit.

V. Quod si quis Theodoretum nobis objiciat, qui cum Baruchi librum explanaverit, Jeremiæ tamen Epistolam non attigit, respondebimus nihil ad Librum illum Epistolam pertinere; penitusque ab eo, ut dixi, fuisse discretam. Quoniam autem Threnos exponens, postremum caput, quo Jeremiæ habetur Oratio, omisit, ideo Epistolam Jeremiæ, quæ pone sequebatur, simul quoque omissam opinor. Cum cæteroquin ex sacrorum Librorum fide nihil detrahat, ut dictum est superius, interpretum negligentia, vel studium, huc, illucve pro arbitrio industriam suam conferentium.

DE PROPHETIA EZECHIELIS.

I. *Disputatur de Ezechiele*. II. *Disputatur utrum Ezechiel idem sit ac Zaratus Assyrius, Pythagoræ præceptor*. III. *Ezechieli adscribitur Prophetia, quæ nomen ipsius præfixum gerit; ejusque probatur* γνησιότης, *& antiquitas*. IV. *Disputatur de duobus Prædictionum voluminibus, quæ ab Ezechiele scripta fuisse tradit Josephus; & de Psalmo sexagesimo quarto, nomine Ezechielis, aliorumque inscripto*. V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum*. VI. *Secundum argumentum*. VII. *Tertium argumentum*.

I. PErgamus ad Ezechielem Prophetam, Leviticæ tribus, Buzi Sacerdotis filium, & filiis Pontificum oriundum; in terra Sarera natum; Jeremiæ æqualem; cum Jechonia rege in Chaldæam deportatum; ibique futura prædicere exorsum ad oram amnis Chobar, quinto anno quam illuc traductus est; & per viginti annorum decursum vaticinatum; atque ibi demum interfectum a gentis suæ Principe, cum eum, populumque adeo ad idola colenda proniorem ad virtutem excitaret, & in eadem spelunca sepultum, in qua Sem & Arphaxad, Abrahami progenitores, ad ripam Euphratis. Hæc scribimus ex fide Scriptoris, qui vitas Prophetarum retulit in literas sub nomine Epiphanii; qui ad ætatem suam superfuisse docet Ezechielis sepulcrum, miraculis clarum, & magno Judæorum concursu frequentatum. Tum vero nihil aliud fuisse narrat sepulcrum hoc, quam duplicem speluncam: at Beniamin Tu-

III. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. (*a*) Proœm. Comm. in Jerem. (*b*) De orat. Domin. (*c*) Prol. Explan. in Psalm. *IV. Secundum argumentum. V. Tertium argumentum. I. Disputatur de Ezechiele.*

Tudelensis supra sepulcrum magnificentissimi operis testudinem a Jechonia, & triginta quoque Judæorum millibus extructam fuisse narrat, Jechoniæ, ipsiusque comitum, & Ezechielis imaginibus decoratam: illic institutam fuisse Synagogam, & locupletissimam Bibliothecam, in qua volumen ingens visebatur Ezechielis manuscriptum, & Expiationis die prælegi solitum; ad quam diem, a primo usque Tisri die, quod anni initium est, magno peregrinorum illuc pietatis caussa confluentium concursu solennia festa agitari, & frequentissimis nundinis celebrari; nec Judæis solum, sed Muhammedanis quoque sacrum esse locum ac venerabilem. Fides esto penes verbum hunc, qui in longinquis regionibus describendis falsa immiscere veris sæpe deprehenditur. Certum est quindecim circiter Francicis leucis a Bagdado locum nunc quoque magnis Judæorum conventibus celebrari, in quo sepultum Ezechielem arbitrantur. Contra vero Scriptor Itinerarii Hierosolymitani, qui vixit Constantini temporibus, suo ævo prope Bethlehemum extitisse tradit Ezechielis sepulcrum, atque idem fuisse quod Jobi, Jesse, Davidis, & Salomonis. Quod valde ineptum est. Facessat etiam Abrabaniel, qui Ezechielem & in terra Chanaan, & extra eam vaticinatum esse docet; cum quinto demum post deportationem suam anno futura prædicere aggressus sit.

II. Est apud Clementem Alexandrinũ (*a*), existimare nonnullos Nazaratum Assyrium, quem Alexander, in libro de Pythagoricis symbolis, Pythagoræ præceptorem fuisse scribit, eumdem esse ac Ezechielem: quam demum opinionem rejicit. Mihi contra probatur; nec sine argumentis. Nam primum emendandus est Clemens, in quo hæc leguntur: *ἀλέξανδρος δὲ ἐν τῷ περὶ πυθαγορικῶν συμβόλων, ναζαράτῳ τῷ ἀσσυρίῳ μαθητεῦσαι ἱστορεῖ τὸν πυθαγόραν· ἰεζεκιὴλ τοῦτον ἡγοῦνταί τινες· οὐκ ἔστι δὲ, ὡς ἔπειτα δηλωθήσεται.* *Alexander autem in libro de Pythagoricis symbolis, narrat Pythagoram Nazarati Assyrii auditorem fuisse. Hunc quidam Ezechielem fuisse putant: haudquaquam vero est, ut infra ostendetur.* Illic pro eo quod legi debet, *ζαράτῳ τῷ ἀσσυρίῳ*, perperam legitur, *ναζαράτῳ*, ex vitiosa iteratione postremæ literæ præcedentis. Zaratus autem is est, quem Zabratum appellat Porphyrius in vita Pythagoræ, & Zaratam Plutarchus (*b*). Atqui hunc esse Zoroastrem supra probavimus, qui & Zarades apud Theodoretum (*c*), & Agathiam (*d*) appellatur. His positis, si temporum ineatur ratio, deprehendemus juventutem Pythagoræ, qui Polycratis Samii æqualis fuit, in Ezechielis senectutem incidisse. Proindeque cum ad Chaldæos ivisse Pythagoram constet, non solum fieri potuit, ut cum Ezechiele viro inter suos claro, & sanctitate, vaticiniis, ac prodigiis celebrato fuerit conversatus, sed aliter etiam fieri non potuit; cum ad ejusmodi tantum viros noscendos & alloquendos tam longinquas peregrinationes susceperit. Superest ut caussam quæramus, cur Ezechiel dictus sit Zaratus; quem Zaratum esse Zoroastrem, sive Mosem, alibi docuimus. Hujus appellationis hæc mihi videtur esse ratio valde probabilis, quod pleraque Ezechieli evenere, quæ Zoroastri itidem evenisse traduntur. Nam matrem Zoroastris statim post eum conceptum, cœlum ardens & quatuor gryphes vidisse ferunt; ipsum deinde Zoroastrem Deum aliquando cœlestibus micantem flammis aspexisse, atque hinc *Zardust*, sive Zoroastrem dictum; hoc est, *Amicum ignis*. De se autem ita scripserat Ezechiel (*e*): *Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone, & nubes magna, & ignis involvens, & splendor in circuitu ejus: & de medio ejus quasi species electri, idest, de medio ignis: & ex medio ejus similitudo quatuor animalium.* Deinde (*f*): *Et similitudo animalium, & aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur egrediens.* Zoroastrem in cœlum raptum narrant a Deo librum accepisse: idem sibi evenisse narrat Ezechiel (*g*). Addunt Zoroastri tradita tunc esse a Deo præcepta, ad hominum eradenda vitia & mores emendandos: paria de se refert toto suo opere Ezechiel. Zoroastri quoque futurorum præsensionem a Deo concessam tradunt, itidem ut Ezechieli. Ex Sinensium finibus in Persidem venisse Zoroastres fertur: ex Judæa in Babyloniam, quæ Persidi contributa deinde fuit, migravit Ezechiel.

II. Disputatur utrum Ezechiel idem sit ac Zaratus Assyrius, Pythagoræ præceptor. (*a*) Lib. I. Strom. 15. (*b*) Περὶ τῆς ἐν τιμαίῳ ψυχογονίας. (*c*) Serm. IX. de Legibus. (*d*) Lib. II. (*e*) I. 4. 5. (*f*) Ibid. 13. (*g*) Ib. 9. 10. & II. 1. 2. 3.

Hoc itinere fluvios obstantes a Zoroastre congelatos fingunt: scribit Pseudo-Epiphanius (*a*) fluvium ab Ezechiele siccatum Hebræis Persarum impetum fugientibus transitum præbuisse, Persas ipsos obruisse. Prodigiis editis nobilitatum fingunt Zoroastrem: Ezechielis miracula refert idem Epiphanius. Humana ossa Zoroastris lectulo supposita fuisse ferunt: in campum ossibus arefactis plenum in spiritu deductus est Ezechiel (*b*). Multa Zoroastrem suæ de Deo, Deique cultu doctrinæ gratia passum volunt: pari de caussa mortem Ezechiel sustinuit. Huc accedit quod de Zoroastris ætate, quam vix cognosci posse scribit Agathias (*c*); tam varia, tamque dubia promferunt Auctores, ut a quibusdam etiam æqualis Hystaspis positus sit: hic autem ab Ezechielis ævo non multum abfuit. Hinc ergo planissime liquet, quamobrem annorum diuturnitate veram rerum notitiam abolente, cum Zoroastre sive Zarato Ezechielem confuderint Græci, a quibus id videtur Clemens Alexandrinus accepisse; gens ubi veritatis deesset notitia, quod jam sæpius iteravi, in figmentis comminiscendis intemperanter luxuriari solita. Multum vero sua ratio Clementem fallit: Pythagoram non negat audivisse Zaratum, at Zaratum negat esse Ezechielem; cum Zaratum sive Zoroastrem, qui Moses fuit, nec audiverit, nec propter annorum intervallum audire potuerit; Ezechielem vero audivisse valde probabile sit. Sunt qui hæc Clementis verba ita interpretentur, quasi Ezechielem non Zaratum, sed Pythagoram haberi a quibusdam voluerit, quod non ita esse cognoscet, quisquis locum totum attente lustraverit. Porro figmenti hujus opifices ignorasse manifestum est Zoroastrem fuisse Mosem. Verum cum ex eorum discrepantia, quæ de Zoroastris ætate, patria, & rebus gestis spargebantur, personatum esse hominem feliciter deprehendissent, in eo agnoscendo aberrarunt; & Ezechielem esse conjecerunt, qui vere Moses erat. Tantum abest ergo, ut opinioni nostræ, qua Zoroastrem Mosem esse statuimus, decedat aliquid roboris propter alterum istud eorum decretum, qui Ezechielem fuisse volunt, ut potius multum hinc eam confirmari putem. Nam & Zoroastrem, subdititiam esse personam, & ea magnum aliquem & sanctum inter Israëlitas virum occultari nobiscum sentiunt; & morem modumque nostrum antiquitates sacras profanæ vetustatis spoliis ditandi & decorandi exemplo suo comprobant. Nunc utri sagacius odorari sint; illinc, cum Ezechielem, an nos, cum Mosem in Zoroastre latere conjectavimus, æqui & attenti Lectoris esto arbitrium. Lineamenta enim Ezechielis aliqua, at ipsum Mosis os, totumque corpus in eo haud dubie agnoscet.

III. Jam vero quod ad Prophetiæ, quæ Ezechielis nomine inscripta est γνησιότητα, & antiquitatem pertinet, ipse se initio operis auctorem Ezechiel declarat, idque αὐτοπροσώπως, (*ex propria persona*) genus suum, vaticiniorumque locum, ac tempus accurate indicans. Huic deinde fidem adstruit Daniel, qui quarto capite sic disserit (*d*): *Magna arbor & fortis, & proceritas ejus contingens cælum: aspectus illius erat usque ad terminos universæ terræ: folia ejus pulcherrima, & fructus ejus nimius, & esca universorum in ea: subter eam habitabant animalia & bestiæ, & in ramis ejus conversabantur volucres cœli, & ex ea vescebatur omnis caro.* Tum deinde (*e*): *Arborem quam vidisti sublimem atque robustam, cujus altitudo pertingit ad cœlum, & aspectus illius in omnem terram, & rami ejus pulcherrimi, & fructus ejus nimius, & esca omnium in ea, subter eam habitantes bestiæ agri, & in ramis ejus commorantes aves cœli: tu es, Rex, qui magnificatus es, & invaluisti, & magnitudo tua crevit, & pervenit usque ad cœlum, & potestas tua in terminos universæ terræ.* Similis hæc arboris descriptio isti Ezechielis ex tricesimo primo capite (*f*): *Ecce Assur, quasi Cedrus in Libano pulcher ramis, & frondibus nemorosus .... Cumque extendisset umbram suam, in ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia cœli, & sub frondibus ejus genuerunt omnes bestiæ saltuum, & sub umbraculo ejus habitabat cœtus gentium plurimarum.* Hinc parem fere interpretationem accepere visæ multis per somnum arbores, Astyagi, Xerxi, Maiæ Virgilii matri. Porro ne quis fallatur, dum nos falli putat, sciat caput hoc Ezechielis tricesimum primum, ante ab Ezechiele fuisse scriptum, quam quar-

(*a*) De Vit. Proph. (*b*) XXXVII. 1. & seq. (*c*) Lib. II. *III. Ezechieli adscribitur Prophetia, quæ nomen ipsius præfixum gerit; ejusque probatur γνησιότης, & antiquitas.* (*d*) 8. & seqq. (*e*) Ibidem 17. 18. 19. (*f*) 3. 6.

quartum operis sui Daniel lucubrasset. Illustre præterea, ad fidem Prophetiæ Ezechielis faciendam, testimonium Sirachidæ, cum ait (a): *Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim: nam commemoratus est inimicorum in imbre, benefacere illis qui ostenderunt rectas vias*: respiciebat nempe ad initium Ezechielis, ubi gloria Dei, & currus Cherubim describuntur: maxime vero ad ista e decimo capite (b): *Et egressa est gloria Domini a limine Templi, & stetit super Cherubim, & elevantia Cherubim alas suas, exaltata sunt a terra coram me, & illis egredientibus rotæ quoque subsecutæ sunt*. Unde istud Platonis petitum esse recte a Justino (c) notatum est: ὁ δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς, ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα. *Magnus sane imperator in cœlo Juppiter, alatum currum agitans*. Respiciebat item Auctor Ecclesiastici ad hæc decimi tertii capitis Ezechielis (d): *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, & imber inundans in furore meo erit, & lapides grandes in ira in consumtionem*. Reliqua ad tricesimum quartum, & tricesimum sextum cum sequenti pertinent. Ista quoque e libro tertio Regum (e): *Operatus es mala super omnes qui fuerunt ante te, & fecisti tibi Deos alienos & conflatiles, ut me ad iracundiam provocares, me autem projecisti post corpus tuum*: at non alludunt ad illa Ezechielis (f): *Propterea hæc dicit Dominus Deus; quia oblita es mei, & projecisti me post corpus tuum, tu quoque porta scelus tuum & fornicationes tuas?* Illud Zachariæ (g): *Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum; Disperdam nomina idolorum, & non memorabunt ultra*, germanum est hujus ex Ezechiele (h): *Hæc dicit Dominus Deus: Et disperdam simulacra, & cessare faciam idola de Memphis*.

IV. Porro non unum hoc, quod extat, Prophetiarum volumen edidisse fertur Ezechiel, sed alterum quoque, quod per Judæorum socordiam intercidisse retur Auctor Synopseos (i). His Josephi verbis (k) nititur ea sententia: οὐ μόνον δὲ οὗτος ἱερεμίας προεθέσπισε ταῦτα τοῖς ὄχλοις, ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης ἰεζεκίηλος, ὃς πρῶτος περὶ τούτων δύο βιβλία γράψας κατέλιπεν. *Non solum autem Jeremias iste cœtibus hominum illa prædixit, sed & Propheta Ezechiel, qui primus libros duos de his conscriptos reliquit*. Quæ aliter accipienda censeo, ac vulgo accipi solent; nec enim alterum Ezechielis volumen interiisse existimo, quod vulgo tamén credi video; præsertim post Josephi ætatem, qua ætate per universas gentes vulgatæ erant, & in omnes propemodum linguas conversæ Scriptiones sacræ. Sed hunc Ezechielis librum, quo nunc utimur, in duas partes Josephi ævo distinctum fuisse puto; & si conjecturis patet locus, triginta novem prioribus capitibus primum volumen, postremis novem constitisse alterum, quo Templi reparatio ac Urbis dimensio continentur. Profecto cum Pradus, & Villalpandus, diligentissimi libri hujus Interpretes, explanationem inter se partiri voluissent, ille triginta novem priora, hic reliqua exponenda suscepit; cum neutrum tamen ad vetustam illam partitionem respexisse credam. Nempe ita res ferebat; nam prædictiones sunt quasi distinctæ penitus inter se & discretæ. Psalmus præterea sexagesimus quartus, Davidis, Jeremiæ, & Ezechielis nomen præscriptum gerit: quod nimirum ad Psalmorum Davidicorum formam in Jeremia compositum, Ezechiel, ad quem fuerat missus, aliquibus fortasse adjectis, vel resectis, vel mutatis, ad præsentem rerum statum accommodaverit, & populo præcinendum dederit.

V. Sed nec immunis a male feriatorum hominum calumniis, & cavillationibus fuit iste Liber: nam primam struit Theologo-Politicus argutator ex Thalmudico tractatu Sabbathi (l), in quo legitur, propter sententias aliquas Ezechielis, quæ Mosis effatis videntur repugnari, Rabbinos de expungendo ipsius Libro & rejiciendo consilia agitasse; ac fuisse facturos, absque Anania quidam fuisset, qui discrepantias illas conciliaturum, nodosque omnes soluturum se recepit, ac re præstitit. Tum deinde horum repugnantium locorum specimen offert, eumque qui capite Ezechielis decimo octavo habetur, quo negat futurum Deus, ut majorum delicta immeriti nepotes luant, confert cum tricesimo quarto Exodi, & tricesimo secundo Jeremiæ,

(a) XLIX. 10. (b) 18. (c) Par. (d) 13. (e) XIV. 9. (f) XXIII. 35. (g) XIII. 2. (h) XXX. 13.
IV. Disputatur de duobus Prædictionum voluminibus, quæ ab Ezechiele scripta fuisse tradit Josephus; & de Psalmo sexagesimo quarto, nomine Ezechielis, aliorumque inscripto. (i) Athan. in Synops. (k) Antiq. Lib. X. cap. 6. *V. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* (l) Cap. 2 & 11.

miæ, ubi Deus paternorum scelerum pœnas a nepotibus ac pronepotibus expetiturus esse dicitur. At hoc ipso argumento convellitur Deuteronomii *γνώσεως*, quod huic Ezechielis doctrinæ consentit his verbis: *Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur* (a): convelluntur & Libri Regum ac Paralipomenon, quorum par est doctrina. Otiosi hominis esset huc afferre quæ ad has sententias conciliandas Interpretes congessere. Paucis dicam, ob patrum noxas sæpe filios plecti pœnis temporariis: unde vetus illud:

De male quæsitis non gaudet tertius hæres:

æternis vero suppliciis sua quemque peccata luere. Præterea cum post expensam illam sententiarum pugnam ac discordiam, Ezechielis librum nihilominus in Canone retinendum censuerint Rabbini, eamque Ananias composuerit, vel inde cognoscitur, temere, ipsis Rabbinis judicibus, ac perperam facere, quisquis Librum hunc propterea censeat oppugnandum.

VI. Ac velut infirmitatis argumenti hujusce prioris conscius idem Disputator, aliud ad elevandam Prophetiæ Ezechielis auctoritatem excogitat, eamque majoris operis fragmentum esse quatuor rationibus probare satagit, quarum prima hæc est, Librum a conjunctione connexiva initium ducere. Altera ab his verbis petitur, quæ in fronte Libri apparent: *Et factum est in tricesimo anno*, unde concluditur Ezechielem res sibi a Deo superioribus quoq; annis præmonstratas commemorasse. Tertiam suppeditant ista tertii versus primi capitis verba: *Fuerat sæpe verbum Dei Ezechieli filio Buzi, Sacerdoti, in terra Chaldæorum*. Postrema oritur ex Josepho, qui capite decimo libri decimi Antiquitatum, prædixisse Ezechielem narrat, futurum ut Sedecias Babylonem non videret, quod in eo libro Ezechielis, qui superest, nusquam reperitur; sed contra decimo septimo capite in Babyloniam ductum iri prænuntiat. Quorum rationum levitatem arguere facile est: nam quæ ducitur ex conjunctione connexiva libro Ezechielis præfixa, eadem libris Josue, & Ruth, & primo Regum, & Jonæ, & primo Machabæorum præmissa est; neque semper copulam significat, sed sæpe ab Hebræis, vel ornatus adhibetur gratia, vel aliis de caussis quas afferunt Grammatici. Alterum confutat verborum, quæ opponit Adversarius, legitima interpretatio: ea autem ex Jonathane, & R Davide Kimchi petenda est; ille quippe tricesimum hunc annum numerandum esse ait ab eo tempore, quo Helcias summus Hebræorum Pontifex librum Legis invenit in domo Sanctuarii, anno nempe Josiæ decimo octavo; David autem Kimchi hoc tempore actum fuisse annum Jubilæum docet. Quibus characteribus insignitus ille annus, quidam fuit cardo temporis, unde consequentes annos Ezechiel numeravit. Tertia vero falso innixa fundamento sponte corruit: *haja haja devar jehova bel jechezequel*, dictiones istæ, *phengamim taboth, multis vicibus*, hoc est *sæpe*, nusquam apparent, neq; Interpretes agnoscunt. Denique quod ex Josepho prodit argumentum, futile est: nam quæcunque vaticinatus est Ezechiel, in literas relata non sunt; neque quidquid unquam retulit in literas, hoc quod habemus Volumine continetur. Itaque prædictio illa ad Sedeciam pertinens, vel voce tantum prolata est, & per nuntios Sedeciæ significata, vel per epistolam ab Ezechiele missa; minime vero in Librum vaticiniorum relata. Quod autem addit Theologo-Politicus Doctor, contrarium haberi decimo septimo Ezechielis capite, in eo stolide hallucinatur; nam Sedeciam non visurum esse Babylonem, minime alteri huic vaticinio repugnat, Sedeciam ductum iri Babylonem: postquam enim oculis privatus est Sedecias, ductus est Babylonem; itaque Babylonem non vidit, & tamen Babylonem deportatus est. Atque id Sedeciam ipsum jam ante fefellisse scribit Josephus (b): cum enim futurum asseveraret Jeremias, ut captivus Babylonem duceretur, negaret vero Ezechiel visurum hunc Babylonem; repugnantes, ideoque vanas & incertas esse vaticinationes Sedecias ratus est, quas consentientes ac verissimas esse eventus comprobavit.

VII. Tertia hæc afferri potest adversus libri Ezechielis dignitatem contradictio, Thalmudistas capite primo Babæ bathræ, in Gemara, aliosque Rabbinos, lucubrationem ejus viris Synagogæ magnæ tribuere; cujus opinionis caussam hanc ibidem reddi. *Quod futurorum præsensio tradita non sit, ut extra* Ter-

(a) Deuter. XXIV. 16. *VI. Secundum argumentum*. (b) Antiq. Lib. X. cap. 10. *VII. Tertium argumentum*.

Digitized by Google

Terram sanctam scriberetur. Atqui in Daniele falsum hoc deprehenditur, ut infra ostendam; falsum & in Jeremia, qui vaticiniorum suorum partem in Ægypto scripsit. Thalmudistis assentitur Isidorus (*a*). Atque hinc dubitat Thomas Hobbesius (*b*), utrum Ezechiel sua ipse vaticinia ediderit. Equidem & Ezechielem librum condidisse censeo, & Synagogæ magnæ Magistros suo ipsum nitori restituisse, & descripsisse, & multis exaratis exempiaribus publicasse; qui rarior fortasse erat, nec in aliena terra, inter profani cultus & damnatæ religionis gentes, tuto & commode vulgari potuerat; cum sua ipsi vaticinia Isaias, & Jeremias edidissent, ut idem Isidorus adnotavit.

DE PROPHETIA DANIELIS.

I. *Disputatur utrum Daniel fuerit Propheta.* II. *Disputatur utrum Daniel fuerit Eunuchus.* III. *Disputatur utrum Daniel idem fuerit qui Belesis a Diodoro memoratus.* IV. *Disputatur utrum Daniel Ecbatanis, an Susis insignem illam turrim a Josepho, & Hieronymo memoratam extruxerit, & utrum Susis, an Babylone fuerit sepultus.* V. *Disputatur utrum ad unum eumdemque Danielem pertineant, quæcunque in Danielis Prophetia narrantur, deque ejus interpretationibus Græcis.* VI. *Disputatur de ordine partim libri Danielis.* VII. *Disputatur cur partim Hebraice, partim Chaldaice, partim Græce scriptus extet.* VIII. *Nonnulla afferuntur ad auctoritatem Additamentis Danielis conciliandam.* IX. *Disputatur de Senibus, a quibus attentata est Susannæ pudicitia.* X. *Disputatur de suppositiitiis Danielis scriptionibus.* XI. *Probatur Prophetiæ Danielis γνησιότης, & antiquitas.* XII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* XIII. *Secundum argumentum.* XIV. *Tertium argumentum.* XV. *Quartum argumentum.* XVI. *Quintum argumentum*

I. Τὰ βιβλία ὅσα συγγραψάμενος καταλέλοιπε Δανιῆλος, ἀναγινώσκεται παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν, καὶ πεπιστεύκαμεν ἐξ αὐτῶν, ὅτι Δανιῆλος ὡμίλει τῷ θεῷ. *Quoscunque libros a se conscriptos reliquit Daniel, leguntur hodieque apud nos: atque hi nobis fidem faciunt, Danielem cum Deo colloquia habuisse.* Ita de Daniele, Danielisque libro sentiebat Josephus, ex cujus verbis scimus, & divinis Danielem præditum fuisse dotibus ac virtutibus, & genuinum esse ipsius vaticiniorum opus. Quod antequam probare aggredior, adnotanda veniunt quædam, vel observatione digna, vel parum explicata ad sequentium quæstionum enodationem opportuna. Quibus dilucide expositis, contradictiones plurimæ, adversus Librum hunc jactari solitæ, concident ipsæ per se & evanescent. Danielem Prophetam non fuisse, fuisse vero Eunuchum consentiens est Judæorum omnium opinio. Prophetam non fuisse has ob caussas existimant, quas affert Maimonides in More nevochim (*c*); nimirum quod etsi Angelus ei videndum se dedit, eumque rerum futurarum notitia imbuit, per somnium tamen id factum sit, nec Angelum in sese deprehenderit, quod ad Prophetiam desiderabatur; proindeque non inter Prophetias Librum ipsius, sed inter *chetuvim*, hoc est Hagiographa, collocant: quanquam laxiori significatione Prophetæ nomen ipsi Maimonides, aliique Rabbini largiuntur. Rationem prætetea hanc addunt, nempe quod Daniel non Prophetico more vixerit, sed δυναστικῶς (*more principum*): item quod Ezechia credatur prognatus, ac proinde ex Davide, cujus prosapiam reges, ipsumque adeo Messiam daturam putant, non Prophetas. Sunt denique qui caussam hanc afferant, quod Messiæ ortum non clarioribus solum prænuntiaverit verbis, quam Prophetam decuit, sed tempus etiam certis notis signaverit. Adversus ea consurgunt Christiani Patres, Christi auctoritatem secuti (*d*), a quo Danieli Prophetæ titulo donatus est, & Prophetam jure optimo dici contendunt; & recte quidem: quippe si Propheta vere is est, qui clare, & distincte eventura prænoscit & prædicit, quis tandem futuras rerum conversiones, imperiorum interitus, Christi adventum & necem prænuntiavit apertius? quis temporibus accuratius distinxit? sed & juxta Maimonidæ ipsius definitiones & principia, Prophetæ nomen etiam stricte sumtum Danieli congruit: quodque Judæis os occludit, inter

(*a*) Orig. Lib. VI. cap. 2. (*b*) Lev. cap. 33. *I. Disputatur utrum Daniel fuerit Propheta.* (*c*) Lib. II. cap. 45.
(*d*) Matth. XXIV. 15.

Digitized by Google

inter Prophetas cum Jeremia, Aggæo, Zacharia, Malachia recensetur in Thalmudico libro Megillah, primo capite. Neque solum εἷς τις τῶν μεγίστων προφητῶν, *unus e maximis Prophetis* appellatur a Josepho (*a*), & cum Deo colloquia habuisse dicitur, sed aliis etiam anteponitur Prophetis: οὐ γὰρ inquit, τὰ μέλλοντα μόνον προφητεύων διετέλει, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι προφῆται, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ὥριζεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεται· καὶ τῶν προφητῶν τὰ χείρω προλεγόντων, καὶ διὰ τοῦτο δυσχεραινομένων ὑπὸ τῶν βασιλέων, καὶ τοῦ πλήθους, Δανιῆλος ἀγαθῶν ἐγίνετο προφήτης αὐτοῖς. *Non enim futura solum prædicere solebat, ita ut alii Prophetæ, sed & tempus, quo hæc eventura erant, determinabat. Cumque alii Prophetæ mala prænuntiarent, propterea que regum, & vulgi odia in se concitarent, bonorum prænuntius his erat Daniel*. Tum deinde laudat τὸ τῆς ἀκριβοῦς ἀ[...] προφητείας ἀπαράλλακτον, *certæ ejus Prophetiæ immutabilitatem*.

II. At Eunuchum fuisse Danielem Judæis facile assentior: cum & hoc suadeant ista, quæ solent proferre, verba Isaiæ (*b*) ad Ezechiam: *De filiis tuis, qui exibunt de te, quos genueris, tollent, & erunt Eunuchi in palatio regis Babylonis*. Suadent & illa Danielis (*c*): *Et ait rex Asphenes Præposito Eunuchorum, ut introduceret de filiis Israël, & de semine regio*. Tum (*d*): *Fuerunt ergo inter eos de filiis Juda, Daniel, Ananias, Misael, & Azarias*. Itaque in eam sententiam ultro concesserunt Origenes (*e*), & Hieronymus (*f*). Ajunt Pseudo-Epiphanius, & Pseudo-Dorotheus, in vitis Prophetarum, spadonem visum Judæis, propter insignem ipsius castitatem: ac si nulla sint præter castitatem exectæ virilitatis indicia. Josephus (*g*) quosdam ex nobili illo captivorum flore Eunuchos fuisse autumat; an & ex illis Daniel fuerit, non affirmat; sed a Gentilium suorum persuasione discessisse vix credo. Quod autem ex Ezechiele (*h*) objici potest pro contraria parte; *Si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noë, Daniel, & Job, nec filios, nec filias liberabunt*, præclare dissolvit Hieronymus (*i*), ut dicemus infra.

III. Dubitatum quoque est a nonnullis, annon Daniel idem fuerit qui Belesis. Eum dico qui a Diodoro (*k*) memoratus est. Nec enim unus ille hoc nomine affectus apud veteres reperitur. Neque vana sane ea est suspicio, adeo multa ad fidem faciendam concurrunt. Nomina affinia, Belesis, & Baltassar, *Balthasabazar*: nam e medio vocabulorum litera T frequenter exteritur, ut a σημᾶ, *signum*; a πῖλον, *pilus*. At R & S in fine permutantur; *arbor, arbos; honor, honos*. Eamdem dictionem, *Balthasabazar*, uti conjicio, Græce expresserat Ctesias, Βελιτάρας, quemadmodum habet Plutarchus (*l*): quod nomen fuit scissoris: quo ad necandam veneno Statiram, Artaxerxis Mnemonis uxorem, usa est ejusdem mater Parysatis. Nisi legere mavis, Βελιτάρας. Pro quo scripsisse Dinonem, Μελάντας, legitur apud Plutarchum: perperam; vitium quippe dictioni huic inolevit ex similitudine priscæ figuræ τοῦ β, quæ ad figuram τοῦ μ accedebat. Sed ad rem. Belesis erat de genere Chaldæorum: Chaldæis orti Hebræi progenitorum suorum nomine censebantur. Astrologicæ artis peritus & futurorum præscius fuit Belesis: Daniel fuit *eruditus omni sapientia, cautus scientia, & doctus disciplina* (*m*), & vaticinandi peritia imprimis nobilitatus. Unus ex Babyloniis fuit proceribus Belesis, fuit & Daniel. Denique vix ulla sese firmioribus argumentis approbaret conjectura, si non tempora penitus discreparent. Quippe Danielis deportationem annis plusquam sexaginta & ducentis antecessit Sardanapali interitus, cujus regnum opibus ac consiliis Belesis subnixus Arbaces occupavit. Ac fraudulentam præterea Belesis avaritiam notat Diodorus (*n*); cujus labis ne suspicio quidem potest in sanctissimum virum cadere.

IV. Dignum etiam disquisitione est, utri habenda fides, Josepho, an Hieronymo, quorum ille (*o*) a Daniele Ecbatanis Mediæ extructam ait fuisse turrim mirabili artificio, tantaque operis firmitate, ut ad suam ætatem integra, nec ulla omnino parte labefacta, aut vetustate deformata spectaretur; in ea sepeliri ad eam diem Medorum, Persarum,

(*a*) Antiq. Lib. X. cap. ult. *II. Disputatur utrum Daniel fuerit Eunuchus.* (*b*) XXXIX. 7. (*c*) I. 3. (*d*) Ibid. 6. (*e*) Hom. IV. in Ezech. & in Matth. Hom. XV. (*f*) Lib. I. cap. 6. in Dan. & Lib. I. cap. 13. in Jov. (*g*) Antiq. Lib X. cap. 11. (*h*) XIV. 14. 15. (*i*) Lib. I. in Jov. cap. 13. *III. Disputatur utrum Daniel idem fuerit qui Belesis, a Diodoro memoratus.* (k) Lib. II. (*l*) In Artix. (*m*) Dan. I. 4. (*n*) Lib. II. *IV. Disputatur utrum Daniel Ecbatanis, an Susis insignem illam turrim a Josepho, & Hieronymo memoratam extruxerit; & utrum Susis, an Babylone fuerit sepultus.* (*o*) Antiq. Lib. X. cap. 12.

sarum, & Parthorum Reges, ejusque custodiam Judæo Sacerdoti credi solere. Eadem refert Hieronymus (a) iisdem fere verbis: hac una re diversus, quod quæ Ecbatanis Josephus, Susis ipse locat; quodque mirere, ea se a Josepho sumsisse profitetur. Profectoetsi multa in hac Darii Medi historia a Josepho Xenophontem affectante peccata sunt, contra Berosi, Megasthenis, & Abydeni fidem, qui Danieli præclare consentiunt; velut cum eum Astyagis filium, Medorum regem, Cyri cognatum, ab eoque ad regnum Babylonium invadendum adjutum fingit, aliaque multa adversus historiæ veritatem comminiscitur, minime tamen in hac extructæ a Daniele turris narratione ab eo discedendum putamus. Nam post patratam cædem Baltassaris sive Laborosoarchodi, postremi ex stirpe Nabopoliassari; qui pater fuit Nabuchodonosoris, quo natus Evilmerodachus, & filia Nirigilissororo nupta, Laborosoarchodi mater, Darium oriundo Medum (non Hystaspis filium, quod credulis & stolidis Lectoribus persuadere conatus est Porphyrius (b), ut Danielis annos produceret) qui regno ad se delato, pro more gentis mutavit nomen, & *Nabonidus*, sive *Nabannidochus* dictus est, Assueri filium, cædis auctorem, cum imperii sui provincias lustrare vellet, Mediam potissimum adiisse verisimile est, unde genus ducebat; & Danielem in comitatu habuisse, cum propter hominis dignitatem, spectatasque virtutes, tum maxime quod ab eo fuisset prædictum, fore, ut post Baltassarem regnum esset adepturus. Cum itaque Ecbatanis substitisset Darius, turrim illic excitasse, vel ad urbis defensionem, vel ut posteris præclarum magnificentiæ suæ monumentum relinqueret, facile credo. Cui rei cum consilium suum ac industriam præbuisset Daniel, inde factum ut Danielis opus diceretur. Deinceps vero cum in Susianam pervenissent, in qua magistratum aliquem jam ante gesserat Daniel, Baltassare regnante, ut habetur capite Danielis octavo (c), regioni huic denuo præfectus est a Dario cum summa auctoritate, atque illic cum per annos aliquot, etiam sub Cyri imperio, ad mortem usq; vixisset, egregia ab eo extructa fuisse ædificia ad regionis tutelam, & ornatum probabile est. Horum gnarus quidem Hieronymus, sed memoria tandem lapsus, commemoratam a Josepho turrim Medicam cum Susiana turri confudit. Conjecturæ nostræ vim addit Beniamin Tudelensis, qui Susis sua ætate summæ elegantiæ ædificium jam inde a priscis temporibus extitisse ait, ibidemque sepultum fuisse Danielem, quod habet quoque Abulfaragius (d). Vetustum illud & elegans ædificium, quod Beniamini ætate Susis visebatur, Hieronymi quoque ævo videtur extitisse: hinc ejus error. Pseudo-Epiphanius, & Pseudo-Dorotheus, a quibus Prophetarum vitæ scriptæ sunt, Danielem Babylone defunctum, in spelunca Babylonica fuisse sepultum narrant, ad suaque tempora notissimum fuisse his in locis sepulcrum Danielis & celebratissimum. Scimus nos, anno Cyri tertio, in Susiana fuisse Danielem, ut ex ipsius decimo capite (e) cognoscitur. Tunc autem valde senex erat. Regressum autem fuisse Babylonem, ibique diem clausisse, nemo ex vetustioribus Scriptoribus prodidit. Veri ergo propius est illic obiisse, ubi senectutem egit. Præsertim cum magnas, ob ejus loculum & reliquias, concertationes Susis ortas narrat Beniaminus. Caussam errori præbuisse videntur prisca quædam ædificia, Danieli auctori adscripta: velut illud quod viginti milliaribus Babele dissitum, Judæorum cœtibus excipiendis destinatum commemorat idem ille Beniamin; & Turris illa, quæ inter ipsa Babylonis rudera visebatur, Cotovico teste (f). Multo etiam minus eorum mihi probatur ratio, qui Hierosolymam ipsum rediisse volunt, & Synagogæ magnæ interfuisse, cum *robsce bagolah*, *Principibus captivitatis*. Quæ tamen sententia viris eruditis placuit.

V. Gravior ea quæstio est, eidemne & uni Danieli, an duobus, ea omnia tribuenda sint, quæ in Prophetia Danielis referuntur. Caussam dubitationi præbent verba hæc Hieronymi e Proœmio Commentariorum Danielis: *Porphyrio Eusebius, & Apollinarius pari sententia responderunt, Susannæ, Belisque ac Draconis fabulas non contineri in Hebraico, sed partem esse Prophetiæ Habacuc, filii Jesu, de tribu Levi: sicut juxta Septuaginta Interpretes in titulo ejusdem Belis fabulæ ponitur: Homo quidam erat sacer-*

(a) In Daniel. VIII. (b) Apud Hieron. in Daniel. IX. (c) 1. (d) Hist. Orient. Dyn. V. (e) 1. 4. (f) Itin. Hierosl. Lib. II. cap. 6. *V. Disputatur utrum ad unum eumdemque Danielem pertineant, quæcunque in Danielis Prophetia narrantur; deque ejus Interpretationibus Græcis.*

ſacerdos nomine Daniel, filius Abda, conviva regis Babylonis; cum Danielem, & tres pueros de tribu Juda fuiſſe ſancta Scriptura teſtetur. Unde & nos ante annos plurimos, cum verteremus Danielem, has viſiones obelo prænotavimus; ſignificantes eas in Hebraico non haberi. Eumdem titulum, & narrationis exordium Sixtus Senenſis (*a*) Græcis verbis repræſentavit; neſcio an ex ingenio, an ex libris: *προφητεία τοῦ ἀββακοὺμ, υἱοῦ τοῦ ἰησοῦ, ἐκ φυλῆς λευί. Ἄνθρωπός τις ἦν ἱερεὺς, ὀνόματι δανιὴλ, υἱὸς τοῦ ἀβδὰ, συμβιώτης τοῦ βασιλέως τῆς βαβυλῶνος.* Primum hic notari velim, titulum illum ad Beli ſolum & Draconis hiſtoriam pertinere; Euſebium vero, & Apollinarium ad Suſannæ etiam hiſtoriam ex conjectura, uti quidem veriſimile eſt, extendiſſe: quaſi nempe utraque hiſtoria ex Prophetia Habacuci hujus deprompta ſit; & idem Daniel, Sacerdos nempe, Abdæ filius, Suſannam ſervaverit; & Belum ac Draconem confecerit. Quorum nullum omnino extat in Hieronymo veſtigium: ait enim: *Sicut juxta Septuaginta Interpretes in titulo ejuſdem Belis fabulæ ponitur.* Notandum præterea, nullam eſſe cauſſam, cur id ſibi velle Hieronymum credamus, ipſos Septuaginta Interpretes titulum hunc hiſtoriæ Beli a ſe Græce converſæ præfixiſſe; ſed credi poſſe eum in eodem volumine, quo ipſorum habebatur Interpretatio, fuiſſe repertum: quemadmodum hodieque in vulgatis Septuaginta Senum editionibus Græcam Danielis interpretationem, ſine ullo Interpretum diſcrimine, deſcriptam videmus, quamvis ſit Theodotionis: quemadmodum Lyſimachum ſupra diximus auctorem videri Græcæ interpretationis libri Eſther, quamvis in Septuaginta Senum editione extet: & quemadmodum videmus alias Scripturæ ſacræ partes Græce conceptas, quas a Septuaginta Interpretibus neutiquam profectas eſſe conſtat; cum eæ tamen uno nomine editionis Septuaginta Interpretum contineantur; toto nimirum opere a præcipua parte appellato. Notandum denique, idque accurate, alio loco ſuſpicari Hieronymum, hanc ipſam Danielis interpretationem, quæ Senibus Septuaginta tribuebatur, ab aliquo Chaldaicæ linguæ imperito, hoc nomine fuiſſe falſo editam. Sic enim ille Præfatione in Danielem: *Sive quia ſermo Chaldaicus eſt, & quibuſdam proprietatibus a noſtro eloquio diſcrepat, noluerunt Septuaginta Interpretes eaſdem linguæ lineas in tranſlatione ſervare; ſive ſub nomine eorum ab alio neſcio quo, non ſatis Chaldæam linguam ſciente, editus eſt Liber.*

His animadverſis, dico primum Danielem, Suſannæ vindicem, eumdem eſſe ac Prophetam: nam contrarium non ſuadet allatum Hieronymi teſtimonium: Euſebio autem, & Apollinario, opinioni huic adverſantibus, opponimus vetuſtiſſimas Editiones Græcas, in quibus tantum abeſt ut ulla diſcriminis nota diſtinguatur Daniel Suſannæ patronus a Daniele Propheta; ut potius ab hac Suſannæ hiſtoria initium capiat Danielis Prophetia; ſervato ſcilicet ordine temporum; quod Daniel etiam tum duodecim annorum puer ab hoc facinore inclareſcere cœperit, atque hoc primum virtutis & ſapientiæ ſpecimen ediderit. Opponimus & Synopſeos Auctorem (*b*), & Sulpitium Severum (*c*), & Euſebium (*d*) quoque ipſum, qui hiſtoriæ Suſannæ eumdem locum aſſignant. Dico præterea, ne Danielem quidem Beli ac Draconis domitorem, alium videri a Propheta. Comparetur narrationis hujus initium (*e*): *Erat autem Daniel conviva Regis, & honoratus ſuper omnes amicos ejus,* cum his ſexti capitis (*f*): *Daniel ſuperabat omnes Principes & Satrapas, quia Spiritus Dei amplior erat in illo. Porro Rex cogitabat conſtituere eum ſuper omne regnum: unde Principes & Satrapæ quærebant occaſionem, ut invenirent Danieli ex latere Regis;* eumdem ſignificari dices. Cur ergo, inquies, olim in exemplaribus Septuaginta Senum, alteri Danieli everſio Beli, & Draconis interfectio; alteri item Scriptori, Habacuco videlicet, hujus hiſtoriæ narratio tribuebatur? Per mihi ſimilis veri videtur mox allata Hieronymi conjectura, qui Danielis interpretationem Septuaginta viris adſcriptam, *ψευδεπίγραφον* (*falſa inſcriptione prænotatam*) fuiſſe ſuſpicatur. Adſtipulatur huic opinioni ſumma Interpretis licentia, qui peſſima fide opus hoc Græce convertit. Audiamus eumdem Hieronymum (*g*): *Exceptis Septuaginta Tranſlatoribus, qui hæc omnia neſcio qua ratione prætererunt, tres reliqui interpretati*

(*a*) Bibl. Lib. I. (*b*) Athan. Synopſ. (*c*) Chron. Lib. II. (*d*) De Vit. Proph. (*e*) Dan. XIV. 1. (*f*) Ejuſ. 3. 4. (*g*) In Dan. IV.

tati sunt. Unde judicio magistrorum Ecclesiæ editio eorum in hoc volumine repudiata est, & Theodotionis vulgo legitur, quæ & Hebræo, & cæteris Translatoribus congruit. Unde & Origenes in nono Stromatum volumine asserit se quæ sequuntur ab hoc loco in Propheta Daniele, non juxta Septuaginta Interpretes, qui multum ab Hebraica veritate discordant, sed juxta Theodotionis editionem disserere. At fluxam illam in interpretando fidem plane alienam fuisse a Septuaginta Senibus alio libro ostendimus. Cum ergo artifex interpretationis hujus, homo videatur fuisse ingenii immodici, & nimium sibi permittentis, credibile est ipsum conjectasse, postremi capitis, quo Beli & Draconis narratur historia, auctorem fuisse Habacucum Prophetam; quod mirificum ejus illic narretur facinus, & reliquis fere Prophetis solenne fit casus suos ac visa memoriæ prodere, idemque proinde Habacucum sibi faciendum censuisse: atque hac demum conjectura ita delectatum fuisse Interpretem, ut jam non tanquam conjecturam, sed ut rem indubitatam in fronte capitis hujus adscripserit. Atque hanc ipsam historiam ψευδεπίγραφον (*falso nomine inscriptam*) significasse videtur Synopseos Auctor, cum inter apocryphos Veteris Testamenti libros Habacucum quemdam recenset. Sed judicio Magistrorum Ecclesiæ repudiata est tota hæc Danielis interpretatio, ascita vero est editio Theodotionis. Quamvis autem Danielem Sacerdotem dixerit levis ille Interpres, pluris mihi tamen est Theodotionis auctoritas, cujus editio, Hieronymo teste (*a*), *& Hebræo, & cæteris Translatoribus congruit*. In Theodotione autem nihil comparet hujusmodi. Verum concedamus summam fuisse Interpretis hujus fidem, quid ergo dixisse eum narrat Hieronymus (*b*)? istud nempe: ***Homo quidam erat Sacerdos, nomine Daniel:*** Sixtus vero: ἄνθρωπός τις ἦν ἱερεὺς, ὄνομα αὐτῷ Δανιήλ. Haud dubie Hebraica, quæ sequebatur, sic habebant: *bisc bajah chohen danihel scemo*. Græcus Interpres; *chohen*, reddidit ἱερεὺς, *Sacerdos*: perperam; nam hoc loco non *Sacerdotem*, sed *Satrapam*, vel αὐλάρχην notat, qualis fuit Daniel. Sic libro Samuelis secundo, octavo capite (*c*), filii David dicuntur Sacerdotes, Hebraice *chohenim*, Septuaginta Senibus αὐλάρχαι; Jonathani *rabrebin*, *optimates*; Syro & Arabi, *Principes*. Auctor Paralipomenon (*d*) de iisdem: *baroscenim lejad hamelech*, Septuaginta: οἱ πρῶτοι διάδοχοι τοῦ βασιλέως. Vulgata ad verbum: *Primi ad manum Regis*. Sic *Sacerdos On*, dicitur Putiphar in Genesi (*e*); sic Jethro, *Sacerdos Madian*, in Exodo (*f*); sic Ira Jairites, *Sacerdos David*, libro secundo Samuelis (*g*), qui principes fuerunt.

VI. Dixi Susannæ historiam fuisse in fronte libri Danielis collocatam in Septuaginta Interpretum antiquissimis editionibus; quippe egregium Danielis admodum pueri factum exponentem; ratione videlicet habita temporis. Qui vero rejecerunt ad calcem, quod vulgatus fecit Interpres, Hebraici exemplaris auctoritatem videntur secuti, unde abesse historiam hanc intelligebant. Idem de Beli & Draconis historia censendum est. Illuc etiam orationem Azariæ, & trium puerorum Hymnum itidem ablegassent, si sedibus suis emota ea ac distracta integram aliquam ac plenam historiam, non hiulcam ac imperfectam constituissent. Porro pertinet ea Susannæ historia ad postremum hunc usque capitis decimi tertii versum: *Et rex Astyages appositus est ad patres suos, & suscepit Cyrus Perses regnum ejus*. Is enim versus in optima Sixti V. editione Græca connectitur historiæ Beli & Draconis. Reliquis Danielis capitibus quæ videtur inesse perturbatio, nulla est: sciendum quippe est, non historicum hic agere Danielem, sed Prophetam; nec annales condere, sed miracula Dei, & res sibi a Deo revelatas ac præsignificatas ita referre, ut conducant Lectoribus, eorumque animos ad pietatem accendant. Prioribus itaque sex capitibus aliena fere visa narrat: sex sequentibus sua ipsius exponit, accurate servata utrobique serie temporum. Nam etsi undecimo capite ad annum primum Darii Medi videtur reverti, cum superiori capite annum Cyri tertium attigisset, non est ita; Angelus enim sermonem capite decimo inchoatum, undecimo persequitur, & res Darii Medi temporibus gestas refert. Atque ea præposteri hujus ordinis longe probabilior est ratio, quam quæ ab Hieronymo (*b*) proponitur. Putat enim idcirco capite septimo redire Baltassarem in sce-

Pp 2

(*a*) In Dan. IV. (*b*) Proœm. Com. in Dan. (*c*) 18. (*d*) 1. XVIII. 17. (*e*) XLI. 45. (*f*) II. 16. (*g*) XX. 26.
VI. Disputatur de ordine partium libri Danielis. (*b*) In Dan. VI.

ſcenam, cum præcedenti capite res Darii narrari eſſent cœptæ, *quod ſtatim hiſtoriam hiſtoriæ copulavit*, hoc eſt, voluiſſe ipſum hiſtoriæ quinti capitis, ſexti hiſtoriam ſerie continuata ſubnectere: cum tamen capitum etiam ſequentium, quæ non hiſtorias exponunt, ſed vaticinia, intricatus ordo ſit & perplexus. Quod ſi aliqua ſæpius iterata occurrunt, ſic habeto, non viſorum eorumdem repetitam eſſe narrationem, ſed viſa eadem ſæpius a Deo fuiſſe Danieli objecta, fortaſſe ut ejus animum validius perveilerent.

VII. Cur autem partim Chaldaice, partim Hebraice, partim etiam Græce ſcriptus extet liber Danielis, nobis quoque perveſtigandum eſt. Primum enim caput, cum tribus ſequentibus ſecundi verſiculis, Hebraice ſcriptum habemus: ſequentia ad octavum uſque caput Chaldaico narrantur ſermone, quæ ſubinde a R. Levi ben Gerſon Hebraice reddita ſunt; reliqua rurſum Hebraico, præter orationem Azariæ, Hymnum trium puerorum, Suſannæ, Beli & Draconis hiſtorias, quæ Græce ſcripta ſunt. Ac pia ſane & laudabilis doctorum virorum opinio eſt, qui diſcrepantiæ hujus cauſſas ſcrutantes, conſulto id factum a Daniele affirmarunt, ut ſex Chaldaicis capitibus haberent Chaldæi, quæ regibus ſuis eveniſſent; ſequentibus quinque docerentur Hebræi futura myſteria poſt exciſum Babylonicum imperium, Chriſti adventum & interitum, Hieroſolymitanam cladem, Judaicarum reliquiarum ſalutem, & mortuorum ad vitam revocationem. At cur tandem primum caput, cum prioribus tribus ſecundi verſibus, Hebraice conceptum eſt, quo res narrantur mere Chaldaicæ? cur viſa Chaldæorum regum ad ſeptimum uſque pertinent caput, ſermo vero Chaldaicus ad octavum producitur? Veri ergo mihi videtur propius, Librum Chaldaice primum fuiſſe exaratum a Daniele ipſo, qui Chaldaica lingua juſſu Regis Babylonii fuerat imbutus, & magnum linguæ hujus uſum diutina inter Chaldæos mora comparaverat; deinde Hebraice a Judæis reducibus, in gratiam & utilitatem ſuæ gentis, idque publica auctoritate; demum etiam Græce ab Auctore priſcæ Interpretationis, ab Aquila, a Theodotione, a Symmacho, & ab aliis. Inde contigit, ut male multatis & detruncatis exemplaribus, quod labentibus annis uſu veniſſe nimis verum eſt, in ea præſertim gente tot exiliis, ruinis, ac incendiis vaſtata, cum librarii ad ſcribendum opus & recomponendum accederent, quæ in Hebraico exemplari deerant, ex Chaldaico ſupplere cogerentur; unde ambiguus ille fœtus exortus eſt. Orationi vero Azariæ, Hymno trium puerorum, Suſannæ, ac Beli & Draconis hiſtoriis, quod lectu jucundæ, & ad vulgi captum eſſent accommodatæ, contigiſſe puto, ut valde celebrarentur inter Helleniſtas & Alexandrinos præſertim, reliquoſque Ægyptios, quorum ingenium hujuſmodi deliciis, & audirionibus mirifice capiebatur. Inde ergo prodeunte maxima Græcorum exemplarium copia, primigenia ipſa archetypa, ut fieri aſſolet, neglecta jacuerunt, ac ſenſum denique interciderunt; vel, ut acute conjicit Origenes (*a*), a Judæis ipſis dedita opera ſuppreſſa ſunt, cum majorum ſuorum infamiam, ſcelerumque veſtigia alio ſcelere abolere ſtuderent. Quod ut felicius ſuccederet, ipſum Hiſtoriæ Suſannæ artificem, Græcum quemdam hominem nominabant, ut refert Hieronymus (*b*); Interpretem ipſum fortaſſe, aut commentitiam aliquam perſonam, pro Auctore, nefaria arte obtrudentes.

VIII. Non eſt noſtri otii, aut inſtituti, ea colligere, quæ de Græcis illis libri Danielis partibus habitæ a piis juxta & eruditis hominibus adverſus horum temporum Heterodoxos diſputationes peperere. Duo tantum Lectorem monebo, quæ his reliquis auctoritatem aliquam conciliare poſſunt: multos primum in iis Hebraiſmos occurrere, quod ab eruditis jamdiu eſt obſervatum; quos ſi quis oculis æquis perſpexerit, Hebraice primitus fuiſſe conceptas fatebitur: deinde Judæos hiſtoriæ Suſannæ veritati non refragari, ſed Libri tantum hujus, quo ea continetur, auctoritatem oppugnare, unico hoc argumento, quod Hebraicis literis conſignatus non extet; cujus rei probabilem hanc dari cauſſam ab Origene (*c*), quam dixi, quæcunque progenitorum ſuorum corruptelas ac impuritates monumenta continerent, ſummo a recentioribus Judæorum Magiſtris ſtudio eraſa fuiſſe & obliterata.

IX. Ad

VII. Diſputatur cur partim Hebraice, partim Chaldaice, partim Græce ſcriptus extet. (*a*) In Ep. ad Afr. (*b*) Præf. in Dan. *VIII. Nonnulla afferuntur ad auctoritatem Additamentis Danielis conciliandam.* (*c*) In Epiſt. ad African.

IX. Ad opinionem suam comprobandam nonnulla affert Origenes, quæ ab Hebræo quodam sese accepisse narrat; nempe vulgata traditione inter populares ejus ferri, deflocatos illos & impudicos Senes Hebræarum mulierum pudicitiæ hac arte illudere fuisse solitos, cum apud eas in privatis colloquiis itentidem prædicaret uterque, concessum sibi a Deo, ut Christum gigneret; id supinis auribus accipientes simplices fœminas corporis sui copiam impiis viris sine mora fecisse; at Susannæ castitati cum pari astu essent insidiati, vafritiem illorum prudentissimam fœminam elusisse: nomina autem illis *Achabo* filio Coliæ, & *Sedeciæ* filio Maasiæ fuisse, quos Jeremias his verbis incessit (*a*): *Ponat te Dominus, sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne, pro eo quod fecerint stultitiam in Israël, & mœchati sunt in uxores amicorum suorum, & locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi eis, ego sum judex & testis, dicit Dominus.* Nam quod ignis supplicium insonti Susannæ falso testimonio parassent, pœnam eamdem, juxta Deuteronomii (*b*) præceptum, quo talionis pœna sancitur, relatam ipsis fuisse Hebræi volunt: cum & Chaldæi in adulteros igne animadvertere solerent; sicuti & in Chananæa ante Legem fieri solitum fuisse discimus ex Judæ & Thamaris historia. Atque hanc narrationem, sed interpolatam Thalmudistæ recinunt. Syrus Paraphrastes ex editione Heracliensi, non Achabum, & Sedeciam, sed *Amidum*, & *Abidum* appellat. Utut est, quod Senes fuisse dicuntur, id potius eorum dignitatem notat, quam ætatem, Hebraice erat *zequenim*. Sic γέρων apud Græcos *Senem & Senatorem* sonat; πρεσβύτερος, *Senem & Sacerdotem*. Hinc *Senior* Latinis. Gellius (*c*) *Seniorum hominum, & Romæ nobilium, atque in morum disciplinarumque veterum doctrina, memoriaque præstantium, disceptatio quædam fuit.* Ex Latino *Senior*, Gallicum *Seigneur*. Sic *Senem Montis*, *Le Vieil de la Montagne*, appellant Historici nostrates Regem Assassinorum, sive potius Haschischorum *sceeh elabscisciin*: cum appellari debuisset, *Dominus Gebal, zequan bagbebal.* Nam *zaquen, Dominum*, sive *Principem* significat hoc loco. Item *Gebal*, & regionem hujus nominis sub monte Libano sitam, & *montem* quoque apud Arabes significat. Quo sensu sumendum est illud Ezechielis (*d*) *ziqune ghavel*, *Principes Gabalitani*. Vera esse, quæ proponimus, non inficiabitur, qui Beniaminum Tudelensem legerit. Cujus Interpres (id enim silentio præterire non possum) in puerilem hoc loco incidit errorem, cum ait, Montanos omnibus passim esse terrori, *qui reges serra dissecant*: cum vertere debuisset, *quia reges dolo interficiunt*. Decepit eum vox *masirab*, cujus radix est *masar*, quæ dictio sonat, *dolo prodidit*, & *serra dissecuit*. Hæc scripta erant a me, atque etiam edita, cum incidi in Origines Italicas Menagii nostri, in iisque hæc fere jam observata reperi a veteri amico & municipe nostro Stephano Monachio, numquam sine laude nominando. Ex his, quæ supra dixi, potest existimari, quam non absurde, nec sine caussa conjectarit Origenes, Judæos gentis suæ, optimarumque suorum famæ consulentes, tanti dedecoris memoriam sustulisse.

X. Fecit præstans Danielis fama, & explicandis potissimum somniis celebrata, ut vetus quidam Onirocriticorum Auctor operi suo Somnialiorum Danielis nomen falso præscriberet. Ejus usum damnant Decreta Gratiani (*e*), utpote suppostitii & impii. At incertum est, idne, vel simile quid notaverit Synopsis, cum inter Apocrypha Danielem collocavit. Certe Additamenta Danielis non respexit, quæ inter legitimos hujus Prophetæ fœtus ab eo recensentur. Ego vero & Latinam Christiani hominis scriptionem esse puto, cum nulla ejus appareat mentio, vel in Artemidoro, vel in Achmete; nec valde antiquam, cum inter eos qui ante Artemidorum idem tractaverunt argumentum, nomen Danielis nusquam extet.

XI. Sed jam tempus est, ut ad probandam Libri hujus γνησιότητα, & antiquitatem nos accingamus. Danielem ejus esse scriptorem, clausula hæc indicat e septimo capite (*f*), in qua sic disserit: *Anno primo Baltassar, regis Babylonis, Daniel somnium vidit: visio autem capitis ejus in cubili suo: & somnium scribens brevi sermone comprehendit, summatimque perstringens ait: Videbam*

IX. Disputatur de Senibus, a quibus attentata est Susannæ pudicitia. (*a*) XXIX.22. (*b*) XIX.18.19. (*c*) Lib. XV. cap.13. (*d*) XXVII.9. *X. Disputatur de suppositiis Danielis scriptionibus.* (*e*) Part. II. Causs.27. Quæst.1. cap.16. *XI. Probatur Prophetia Danielis γνησιότης, & antiquitas.* (*f*) Ejusd.1.2.

debam in visione mea nocte. Item illud e sequenti capite (*a*): *Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. Et ego Daniel langui.* Et id etiam e capite duodecimo (*b*): *Tu autem Daniel claude sermones, & signa Librum usque ad tempus statutum. Et vidi ego Daniel*. Præclara ad hæc Danielis mentio apud Ezechielem (*c*), sic tanquam viri pietate & sapientia longe præstantis. Scripserat Daniel nono capite (*d*): *Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum, rogare & deprecari in jejuniis, sacco, & cinere. Et oravi Dominum Deum meum, & confessus sum, & dixi: Obsecro Domine Deus, magne, & terribilis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus te, & custodientibus mandata tua*. Manifesto hæc imitatus est Nehemias primo capite (*e*): *Cumque audivissem verba hujuscemodi, sedi, & flevi, & luxi diebus multis: jejunabam, & orabam ante faciem Dei cœli; & dixi: Quæso Domine Deus cœli, fortis, magne, atque terribilis, qui custodis pactum, & misericordiam cum his, qui te diligunt, & custodiunt mandata tua*. Librum eumdem se versavisse abunde testificatus est Mathathias, cum ait primo Machabaicorum (*f*); *Ananias, & Azarias, & Misaël, credentes liberati sunt de flamma. Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum*. Danielem notant ista ex Epistola ad Hebræos (*g*): *Obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis*. Danielem vero Christus nominatim appellavit, cum dixit apud Mattheum (*h*): *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto (qui legit, intelligat) tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes*. Quæ sic a Daniele expressa sunt (*i*): *Et erit in Templo abominatio desolationis*. Ad hæc objectas sibi de cœlo species in Apocalypsi referens Johannes (*k*), Danielem palam imitatur. Velut cum de Bestia cornibus instructa, sibi visa differit (*l*). Antiquum dierum sic describit Daniel (*m*): *Antiquus dierum sedit; vestimentum ejus candidum quasi nix, & capilli ejus quasi lana munda, thronus ejus flammæ ignis*: sic & virum vestitum lineis (*n*): *Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce vir unus vestitus lineis, & renes ejus accincti auro obryzo, & corpus ejus quasi Chrysolithus, & facies ejus velut species fulguris, & oculi ejus ut lampas ardens; & brachia ejus, & quæ deorsum usque ad pedes, quasi species æris candentis; & vox sermonum ejus ut vox multitudinis*; sic Christum Johannes (*o*): *Vidi ..... similem Filio hominis, vestitum podere, & præcinctum ad mamillas zona aurea: caput autem ejus & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix, & oculi ejus tanquam flammæ ignis, & pedes ejus similes orichalco, sicut in camino ardenti, & vox illius tanquam vox aquarum multarum*. Apparet quoque imitatio, cum Regnum Sanctorum (*p*) prædicat, & Libros judicii (*q*); cum innumerabiles Ministrorum Dei copias infinitis millibus tentat comprehendere (*r*); cum Bestiam igni tostam exhibet (*s*); cum Filium hominis nube curuli invectum (*t*), & Bestiam viros pietate insignes oppugnantem & expugnantem describit (*u*); cumq; cornua decem Bestiæ, Reges totidem præsignificare docet (*x*). Ait Daniel (*y*): *Cumque loqueretur ad me, prolapsus sum pronus in terram, & tetigit me, & statuit me in gradu meo*: & alibi (*z*): *Et audiens jacebam consternatus super faciem meam, & vultus meus hærebat terræ: & ecce manus tetigit me, & erexit me super genua mea, & super articulos manuum mearum, ... & ait ad me, Noli metuere Daniel*: ait Johannes (*aa*): *Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes ejus tanquam mortuus; & posuit dexteram suam super me, dicens, Noli timere*. Cum Michaëlis prælium narrat Johannes (*bb*), Danielem (*cc*) aperte sectatur. Sic Daniel duodecimo capite (*dd*): *Et audivi virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum elevasset dexteram, & sinistram suam in cœlum, & jurasset per Viventem in æternum, quia in tempus, & tempora, & dimidium temporis*: sic Johannes (*ee*): *Et angelus quem vidi stantem super mare, & super terram, levavit manum suam*

(*a*) Ejusd. 26. (*b*) Ejusd. 4. (*c*) XIV. 14. 15. 20. & XXVIII. 2. 3. 4. (*d*) 3. 4. (*e*) 4. (*f*) II. 59. 60. (*g*) XI. 33 (*h*) XXIV. 15. (*i*) IX. 27. (k) XIII. 1. (*l*) Dan. VII. 7. (*m*) Ib. 9. (*n*) Id. X. 5. 6. (*o*) Apoc. I. 13. 14. (*p*) Dan. VII. 22. 27. Apoc. XX. 4. (*q*) Dan. ibid. 10. Apoc. V. 7. & XX. 12. (*r*) Dan. ibid. Apoc. V. 11. & IX. 16. (*s*) Dan. ibid. 11. Apoc. XIX. 20. & XX. 9. (*t*) Dan. ibid. 13. Apoc. XIV. 14. (*u*) Dan. ibid. 21. Apoc. XI. 7. & XIII. 7. (*x*) Dan. ibid. 24. Apoc. XII. 12. (*y*) VIII. 18. (*z*) Id. X. 9. 10. 12. (*aa*) Apoc. I. 17. (*bb*) Apoc. XII. 7. (*cc*) X. 13. (*dd*) 7. (*ee*) Apoc. X. 5. 6.

suam ad cœlum, & juravit per Viventem in sæcula sæculorum. Hæc ipsa Danielis (*a*) locutio: *In tempus, & tempora, & dimidium temporis*, quam & alio loco usurpat, a Johanne (*b*) itidem usurpatur.

Nunc si a Scriptoribus exoticis petamus subsidia, plurima sane succurrunt. Placet imprimis Godefredi Wendelini (*c*) opinio, qui Pythagoræ τετρακτὺν, nihil aliud significare conjectat, quam Dei nomen τετραγράμματον, idque a Daniele Magorum Principe, quorum senex fuerit, Pythagoram accepisse. Addidisset & Ezechielem, quîcum conversari potuisse Pythagoram ostendimus supra. Adjungit & hoc e tertio Machabaicorum: σὺ τοὺς κατὰ Βαβυλωνίαν τρεῖς ἑταίρους πυρὶ τὴν ψυχὴν αὐθαιρέτως δεδωκότας, εἰς τὸ μὴ λατρεῦσαι τοῖς κενοῖς, διάπυρον δροσίσας κάμινον, ἐῤῥύσω μέχρι τριχὸς ἀπημάντους, φλόγα πᾶσιν ἐπιπέμψας τοῖς ὑπεναντίοις· σὺ ταῖς διαβολαῖς φθόνῳ λέουσι κατὰ γῆς ῥιφέντα θηρσὶ βορὰν Δανιὴλ εἰς φῶς ἀνήγαγες ἀσινῆ. *Tu in Babylonia tres sodales, qui igni vitam suam ultro commiserant, ne idola colerent, ardentem fornacem rore respergens, flammis illæsos præstitisti, in omnes eorum adversarios flammam immittens. Tu Danielem, qui per invidorum calumnias feris leonibus in escam fuerat expositus, intactum in lucem eduxisti.* Præclarum vero, neque ulli exceptioni obnoxium Josephi testimonium (*d*). Alexandrum refert Hierosolymitano populo tributorum immunitatem in septimum quemque annum libenter dedisse, suisque uti legibus viveret concessisse, postquam ei Danielis vaticinia Pontifex ostendisset, quibus Persarum regnum a Principe Græcorum profligatum iri prædixit. Postmodum vero Græcis literis eadem Danielis Prophetia est explicata. Verumtamen huic interpretationi illa Theodotionis antepósita est. Itaque Josephus se hanc narrare testatur historiam, itaut in vetustis Hebræorum Codicibus scriptam reperit: quos sane Codices dicere vetustos non potuisset, nisi multis ante ipsius, Christique adeo ætatem fuissent exarati.

XII. Quæ quamvis nullis argumentis appeti posse videantur, Porphyrius tamen e quindecim libris, quibus Christianam religionem oppugnavit, toto duodecimo unum Danielis librum sibi refellendum proposuit. Sed a Methodio, Eusebio, & Apollinario confutatus est luculentis operibus, quæ diuturnitate consumta sunt. Multa quoque ejusdem argumenta dissolvit Hieronymus: velut quod ex his conflatur, ἀπὸ τῦ σχίνυ σχίσαι, καὶ ἀπὸ τῦ πρίνυ πρίσαι, quod & Africanus, & Judæorum usurparunt Magistri, ut Græci hominis opus hoc esse probarent, & ab Origene erudite discussum est, ut & ab Eusebio, & Apollinario. Plurima etiam adversus Additamenta Danielis commentati sunt novelli Heterodoxi: quæ cum egregie refellerint Catholicæ veritatis vindices, in iisdem repetendis oleum operamque non perdemus. Sed & supra de Daniele disserentes, multas ante venimus contradictiones, vel iis data opera respondentes, vel ea certe afferentes in medium, ex quibus illarum nascitur solutio. Progrediamur ergo ad ea quæ nobis profliganda supersunt.

Ac primum falso Danielis nomen Librum hunc præferre contendit Porphyrius; Antiochi enim Epiphanis ævo in Judæa fuisse a quodam compositum, qui res ad id tempus gestas, sic tanquam futuras prædixerit; reliqua autem, quæ vere futura erant, utpote a se ignorata, incertis & falsis vaticiniis prænuntiaverit. *Tanta enim*, inquit Hieronymus (*e*), *dictorum fides fuit, ut Propheta incredulis hominibus non videatur futura dixisse, sed narrasse præterita*. Nos falsa ea esse vaticinia negamus; perperam vero a Porphyrio intellecta cum Hieronymo dicimus: Bestiam enim tertiam & quartam, Danielis capite septimo memoratas, ad unum Macedonicum regnum refert, cum ad Romanum Imperium quarta pertineat. Cornua item decem, & parvulum cornu de medio eorum exortum, pravis interpretationibus ad res præteritas detorquet, cum ad futuras trahi debere ostendat Hieronymus (*f*), & ex Apocalypsi confirmet Sixtus Senensis (*g*), ubi Bestia describitur, cornua itidem habens decem, symbola nempe decem Regum, *qui regnum nondum acceperant*, cum Apocalypsis (*h*), nedum cum liber Danielis scriberetur, *sed potestatem tanquam Reges una hora accepturi erant post Bestiam.*

XIII. Longius etiam abit Philosophus Theologo-Politicus (*i*), & librum Danielis pro-

(*a*) VII. 25. (*b*) Apoc. XII. 14. (*c*) Diss. de Pythag. Tetr. (*d*) Antiq. Lib. XI. cap. 8. *XII. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* (*e*) Procem. Comment. in Dan. (*f*) In Daniel. VII. (*g*) Bibl. Lib. VIII. (*h*) XVII. 12. *XIII. Secundum argumentum.* (*i*) Tract. Theol. cap. 10.

prodiisse demum censet, dudum post instauratum a Juda Machabæo Templi cultum. Hujus sane perquam intricatæ sunt hoc loco opiniones, unde vix certi quicquam possis exsculpere. Nam capita postrema quinque sine dubio Danielis scripta continere fatetur. Unde colligimus, quæcunque adversus librum Danielis deinceps objicit, ad priora duntaxat septem pertinere. Ea autem suspicatur ex Chronologicis Chaldæorum libris esse depromta. Subjungit deinde, libro Danielis Esdræ librum adnecti, huic illum Estheræ; unde concludit ejusdem Auctoris opera esse, Danielis, Esdræ, & Estheræ libros: quibus mantissam addit & illum Nehemiæ. Auctorem fatetur se prorsus ignorare. Tum subdit: *Quare non dubito, quin hi Libri, dudum postquam Judas Machabæus Templi cultum restauravit, scripti fuerint: idque quia tum temporis falsi Danielis, Esdræ, & Estheris Libri edebantur a malevolis quibusdam, qui sine dubio sectæ Sadducæorum erant: nam Pharisæi numquam illos Libros, quod sciam, receperant...... Vel forte ea de caussa tum temporis descripti, atque editi sunt, ut populo ostenderent, Danielis Prophetias adimpletas esse, atque eum hac ratione in religione confirmarent, ne de melioribus & futura salute in tantis calamitatibus desperaret.* Quæ adeo perplexa sunt, adeo vanitatis plena, ut hominem tantis de rebus, tamque seriis, tanta levitate differentem, omnino ceritum fuisse necesse sit. Non patiuntur scriptionis hujus angustiæ nos pede collato singula pro merito suo retundere; quæ & partim jam supra de Esdræ, Nehemiæ, & Estheræ libris disputantes, tanquam mera somnia ac deliramenta, nulla solida ratione subnixa explosimus; partim hic levi brachio excutiemus. Libro Danielis Esdræ librum annecti ait; cujus opinionis caussam nullam affert; nos ejus repudiandi istam habemus, quod liber Danielis desinat in anno tertio Cyri, a primo autem ejusdem anno initium ducat liber Esdræ, neque ulla intercedat argumenti similitudo. Esdræ libro Estheræ librum conjungit, idcirco, quod huic conjunctio præfixa est, quæ alio referri non possit. Nos rationis hujus infirmitatem supra de Ezechiele agentes declaravimus; neque video, cur ad Esdram potius, quam ad alium quemcunque librum conjunctio isthæc pertinere debeat. Demus tamen hæc conjungenda esse, proptereane eidem Scriptori tribuenda sunt? Homeri Iliadem excipiunt Quinti Smyrnæi Paralipomena, Virgilii Æneidem Maphæi Vegii liber, idemne porro Quintus, & Homerus; Vegius, & Virgilius? Atque hos cur ejusdem parentis fœtus esse diceret, aliquem attulit colorem; cur Nehemiæ etiam Librum, plane nullum. Nempe ea est hominis auctoritas, ut etiam sine ratione nos frangere possit. Falsi illi Danielis, Esdræ, & Estheræ libri, a Sadducæis post restitutum a Juda Machabæo Templi cultum editi, (quibus verbis significari puto partes Græcas librorum Danielis & Estheræ, & Esdræ tertium, de quo jam non disputo) gerræ germanæ, gratis obtrusæ, gratis retrusæ. Quod sequitur, Libros eos hac de caussa editos, ut Danielis prædictiones completas esse populus intelligeret, quid sibi vult? An ea sententia est, Judæos horum temporum, ex Chronologicis, ut conjectat, Chaldæorum libris accepisse, talia olim a Daniele fuisse prædicta, quæ ut majorem apud vulgus haberent fidem, supposuisse librum ipsius Danielis nomine, eique has Prophetias inseruisse? Hoc si censuit Conjector noster, quæram ab eo, cujus sectæ fuerint fabricatores doli: an Sadducæi? at Prophetias aspernabantur: an Pharisæi? at non ita caute dolum instruere potuissent, ut eorum adversariis Sadducæis fallacia non suboleret. Fraude autem patefacta, manifestum adiissent capitis discrimen: non minus enim impium fuisset & periculosum, Judæorum moribus, Prophetias confingere, quam Prophetam agere, quod morte puniri jussit Moses (*a*). An vero significat Disputator, ad confirmandam quinque postremorum Danielis capitum veritatem, quæ a Daniele vere scripta esse confessus est, septem priora supposita fuisse? At res plane diversæ utrobique narrantur, nec ad confirmandam unam altera conducit quicquam. Ajo præterea ea quoque septem capita temere vocari in dubium. Si quid enim id persuadere potest, maxime hæc duo, quod Chaldaice scripta sint, cum reliqua sermone Hebraico sint explicata; item quod in iis de Daniele ἑτεροπροσώπως (*ex aliena persona*) sermo fiat, in reliquis αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*). At nos supra caussas conjectura videmur assecuti, unde

(*a*) Deut. XVIII. 20. 21.

unde factum, ut hæc partim Chaldaica, partim Hebraica loquela tradita sint. Ad hæc primum Libri caput, & tres versiculi priores capitis sequentis, Hebraice concepta sunt: unde sequeretur eam quoque partem Danieli adjudicandam. Septimum vero, quod ἑτεροπροσωπικὸν (*ex aliena persona prolatum*) est initio, pergit tamen αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*). *Daniel*, inquit, *somnium vidit: visio autem capitis ejus in cubili suo*: hæc ἑτεροπροσωπικά (*prolata ex aliena persona*). Pergit: *Et somnium scribens, brevi sermone comprehendit, summatimque perstringens ait*: hinc tamen se auctorem prodit. Tum addit: *Videbam in visione mea nocte*: αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*) de se loqui hic incipit, ac porro pergit. Cur itaque caput octavum ac sequentia Danieli tribuat Disputator, non septimum, caussa nulla est. Quod si ei septimum largiare, ubi partim ex sua, partim ex aliena persona disserit, cur non & reliqua, in quibus ex aliena? Diximus supra probabile esse Librum Chaldaice primum fuisse scriptum a Daniele, deinde & Hebraice a Judæis in patriam postliminio reversis, in gratiam suæ gentis: hoc insuper addo, res suas narrantem Danielem alienam induisse personam, vel ex gentilium suorum usu, ac Mosis præcipue, qui cum gestorum suorum memoriam posteris proderet, ἑτεροπροσωπικῶς (*ex aliena persona*) locutus est; vel modestiæ & decori caussa, ne se virum captivum & extraneum apud victores Babylonios jactare videretur: Hebræos vero in Judæam reduces, & compotes libertatis, cum id opus lingua sua referrent, Danielem partim ex sua, partim ex alterius persona indiscriminatim disserentem pro arbitrio induxisse. At capite quarto, & fine tertii, Nabuchodonosor verbis suis somnium suum refert; quod consulto a Daniele factum est, ut majorem auctoritatem haberet oratio, edictum integrum ne mutatis quidem verbis repræsentans. Si quis præterea nos urgeat auctoritate Josephi (*a*), qui res a Daniele scriptis traditas recensens, postquam ad octavum pervenit caput, gradum sistit, quasi sequentia non agnoscat, respondebimus non singulas sacrorum Librorum partes explicandas suscepisse Josephum, sed aliquas tantum carptim pro libitu delibasse. Notabile vero est, hæc ipsum fere Danielis attigisse capita, quorum γνησιότητα Tractator Theologo-Politicus in dubium revocavit. Sed & se reliquorum auctoritatem sequi ostendit alibi, cum Templi desolationem a Daniele prædictam esse ait, nono videlicet capite (*b*), atque item undecimo (*c*), & duodecimo (*d*).

XIV. Tertium suppeditat argumentum Thalmudistarum sententia, qui capite primo Babæ bathræ, in Gemara, librum Danielis a viris Synagogæ magnæ elaboratum fuisse sciscunt. Hos alii assectantur Rabbini. Isidorus (*e*) a viris quibusdam sapientibus scriptum esse perhiberi ait. Hobbesius (*f*) vero, an vaticiniorum suorum scriptor ipse fuerit, sciri non posse docet. Hac ratione nititur Thalmudistarum opinio, quod fas non fuerit literis Prophetias tradere extra Terram Sanctam, proindeque Ezechielis & Danielis vaticinia a Synagogæ magnæ viris, post reditum, in libros fuisse relata. At si Daniel fuerit unus ex illius Synagogæ proceribus, ut vult Maimonides in Jad Chazakah, utique non videtur rerum sibi visarum, suæque ipsius Prophetiæ literis consignandæ munus alteri concessisse. Sin ex illis non fuerit Daniel, uti statuit Abrabaniel in Hereditate patrum, (quod verisimillimum est, cum anno tertio Cyri esset in Susiana, in qua & sepultus fertur; anno autem Cyri primo Judæi patriis sedibus sint restituti) frivola etiam erit Thalmudistarum ratio, quippe cui refragatur ipse Daniel, cum ait (*g*): *Daniel somnium vidit, & somnium scribens brevi sermone comprehendit*: item (*h*): *Tu ergo visionem signa*: tum (*i*): *Tu autem, Daniel, claude sermones, & signa librum*. Præterea Jeremias vaticiniorum suorum partem literis prodidit in Ægypto. Falsum est ergo non licuisse extra Terræ sanctæ fines Prophetias describere: proindeque falsum quod inde colligitur, illam Danielis a Synagoga magna esse scriptam. Sed ut his careamus præscriptionibus, hac certe petitionem illam excipiemus, revera Synagogæ magnæ viros librum Danielis scripsisse, Hebraice nimirum, ut diximus, cum jam ante a Daniele Chaldaico sermone fuisset exaratus. Verum quid istis immoror, cum idem argumentum jam ante refellerim in disputatione de Prophetia Ezechielis?

Qq XV. Ex

(*a*) Antiq. Lib. XII. cap. 11. (*b*) 2. (*c*) 31. (*d*) 11. *XIV. Tertium argumentum.* (*e*) Lib. VI. Orig. cap. 2. (*f*) Leviath. cap. 33. (*g*) VII. 1. 2. (*h*) Ibid. 26. (*i*) Id. XII. 4.

XV. Ex Habacuco discophoro, qui Danielis æqualis ponitur, & vaticinia tamen edidisse Manassis temporibus fertur in Seder Olam, & multis rationibus persuaderi potest, quartum prodit argumentum. Nam si rationem ineamus temporum, annos vixerit circiter centum & quinquaginta, juxta Eusebianos ἐπιλογισμοὺς (*computationes*): minimum certe annos plusquam centum & triginta; cum mortuus fingatur biennio ante dimissos Israëlitas, quod vix credibile est. At ea nos facile fingimus, geminum Habacucum fuisse statuentes; priorem Prophetam, Manassis æqualem, cujus vaticinia supersunt ad hanc diem; alterum Prophetam quoque, qui escam ad Danielem deferre jussus est. Hunc fuisse de tribu Levi ostendit Lemma historiæ Beli, & Draconis præfixum in editione Septuaginta Interpretum, quod exhibet Hieronymus in Procemio Commentariorum Danielis, & nos supra adduximus. Ille vero Symeonis tribu oriundus fuit, ut est apud Pseudo-Epiphanium, & Pseudo-Dorotheum, in libris de vitis Prophetarum. Sed id pluribus infra persequemur. Demus tamen eumdem fuisse unumque Habacucum, ac vixisse annos plusquam centum & triginta: quid in eo novum? quid incredibile? Neque vero de Libri hujus dignitate detrahit, quod Magistrum quemdam Judæum præsente se objecisse narrat Hieronymus (*a*), nullum in veteri Testamento exemplum occurrere hominis gravi corpore volantis, & tantillo tempore tanta terrarum spatia tranantis. Quasi quæcumque vel in sacris, vel in profanis narrantur historiis, fidem amittant, nisi similia proferantur exempla. Detur e sacris Codicibus exemplum Noachici diluvii, vel Sodomitici incendii, vel Metamorphoseos uxoris Lothi. Nos vero, qui Christum scimus a Diabolo in montis cacumen, ac Templi fastigium fuisse delatum, Habacuci historiæ fidem facile tribuimus.

XVI. Quintum demum argumentum procudunt Anabaptistæ ex istis Ezechielis (*b*): *Si fuerint tres viri isti in medio terræ, Noë, Daniel, & Job, nec filios, nec filias liberabunt.* Item (*c*): *Ecce sapientior es tu Daniele?* Quibus exprimitur vir quidam Daniel, grandis natu, & multorum liberorum parens; cum Propheta Daniel, quo tempore hoc scribebat Ezechiel, anno nempe Joachimi sexto, nondum pueriles annos excessisset. Id vero præclare refunditur ex Hieronymo (*d*), qui ait Danielem adhuc puerum inter grandævos homines ab Ezechiele fuisse collocatum, utpote qui ex somniis Regis apposite explanatis, & ex liberata Susanna valde jam inclaruisset: ipsi vero non aliter liberos tribuisse, quam ἐξ ὑποθέσεως, (*ex fictione*) ac si dixisset: Etiamsi liberos haberent Noë, Job, & Daniel, non eos pœnis eximere possent.

DE LIBRO DUODECIM PROPHETARUM.

I. Disputatur de ordine librorum Duodecim Prophetarum. II. Probatur libri Duodecim Prophetarum γνησιότης, & antiquitas.

I. Antequam agamus sigillatim de libris Duodecim Prophetarum, paucula quædam de iis in universum præfanda sunt. Notat Hieronymus aliter dispositos esse in Hebraico exemplari, ac in Septuaginta virorum Interpretatione, quam secutus est Auctor libri quarti Esdræ (*e*); secuti & Eusebius, & Pseudo-Epiphanius, & Pseudo-Dorotheus, a quibus Prophetarum scriptæ sunt vitæ. At Hebraicum Codicem affectatus Hieronymus pristinam seriem restituit. Nulla tamen in sex postremis occurrit utrobique discrepatio, nulla in primo loco Oseæ tribuendo: de reliquis concertatio est; nam Joëlem secundum, Amosum tertium, quartum Abdiam, quintum Jonam, sextum Michæam ponunt Hebræi: Septuaginta vero, Amosum secundum, Michæam tertium, Joëlem quartum, quintum Abdiam, sextum Jonam. Utram persequare sententiam, parum refert, æquales quippe fuerunt sex hi priores, exiguo vel nullo ætatis discrimine; atque hinc nata ea varietas est. Viri Synagogæ magnæ, a quibus in ordinem dispositi sunt, rationem habuerunt temporum, etiam in Abdiæ collocando libro: quamvis Abtabaniel in eo seriem temporum interruptam censeat, & Abdiam ætate priorem fuisse Joële, & Amoso; his tamen esse subjectum, tum quod proselytus fuerit, tum etiam quod in eodem ac

XV. *Quartum argumentum.* (*a*) Præf. in Dan. *XVI. Quintum argumentum.* (*b*) XIV. 14. & seq. (*c*) XXVIII. 3. (*d*) Lib. I. adv. Jov. cap. 13. *I. Disputatur de ordine librorum Duodecim Prophetarum.* (*e*) I. 38. 39. 40.

ac illi argumento versatus sit. Sed de his mox viderimus.

II. Luculento porro Libri hujus antiquitatem testimonio comprobat Sirachides, cum ait quadragesimo nono capite (*a*): *Duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo: nam corroboraverunt Jacob, & redemerunt se in fide virtutis.* Quæ quidem testificatio, etiamsi reliquæ deessent omnes, omnibus Prophetarum vaticiniis, quæ hac collectione continentur, suam adstruit antiquitatem & γνησιότητα. Unumquodque tamen singulatim percensebimus, & præter generalem illam & late patentem, privata sua cuique ac legitima continget probatio. Sed nec aspernandum est testimonium Auctoris Beth-Israël (*b*), qui tradit Aggæum, Zachariam, & Malachiam Prophetias suas parvis Prophetiis adjunxisse, & in grandius volumen compegisse, ne separatæ propter exiguitatem perirent. Ac cum R. Isaac Aramah, Præfatione in Canticum, Synagogæ magnæ Magistris libri Duodecim Prophetarum scriptionem videtur tribuere, sic intellige, quosdam e Prophetis illis fuisse de numero Sapientum Synagogæ hujus, Aggæum videlicet, Zachariam, & Malachiam; totum vero confessum Prophetias horum Duodecim in unum volumen composuisse.

DE PROPHETIA OSEÆ.

I. *Disputatur de Osea.* **II.** *Probatur Prophetiæ Oseæ γνησιότης, & antiquitas.*

I. PRophetarum Duodecim, qui Minores appellantur, sed & majorum etiam quatuor primus censetur Osee, quippe qui primus omnium æqualium futura prædicere aggressus sit, Oziæ, Joathanis, Achazi, & Ezechiæ, regum Juda, Jeroboami vero, filii Joas, regis Israël temporibus. Hoc inter suos munere functus est per longissimum annorum decursum, quos ad nonaginta proferunt Hebræi; proindeque ad summam vixerit senectutem: adeout Israëlitici regni, teste Hieronymo (*c*), futuram prænuntiaverit cladem, & luxerit ingruentem, & præteritam ad emendandum Judam commemoraverit.

Tribu Issachar oriundum fuisse a Pseudo-Epiphanio, & Pseudo-Dorotheo (*d*) traditum est; oppido *Bethsemes*, non ut apud eos mendose legitur, *Belemoth*, quemadmodum a Drusio (*e*) observatum est; patre Beeri, non Beera illo, quem captivum abduxit Thelgathphalnasar, & cujus meminerunt Paralipomena (*f*), uti opinantur Hebræi: nam præterquamquod nomina discrepant, cum hic sit *beeri*; ille *beera*; Propheta fuit Issacharides, ut dixi; alterum vero principem Rubenitarum fuisse Paralipomena indicant.

II. At vaticinii hujus auctorem se ipse declarat Osee tertio capite (*g*), sic de se differens αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*): *Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram*: tum (*h*): *Et fodi eam mihi quindecim argenteis*: deinde (*i*): *Et dixi ad eam. Dies multos expectabis me.* Inde porro plurima sumsisse Jeremiam deprehendimus: cum enim scripsisset Osee secundo capite (*k*): *Et cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, neomeniam ejus, sabbathum ejus, & omnia festa tempora ejus*: sic eadem repræsentavit Jeremias (*l*): *Et quiescere faciam de urbibus Juda, & de plateis Jerusalem, vocem sponsi & vocem sponsæ: in desolatione enim erit terra*; quæ bis, tertioque repetit. Ea quoque ita repræsentavit Ezechiel (*m*): *Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum, & sonitus cithararum tuarum non audietur amplius.* Talibus conviciis Hierosolymitanam Synagogam incesserat Osee (*n*): *Et hæc nescivit quia ego dedi ei frumentum & vinum & oleum, & argentum multiplicavi ei, & aurum, quæ fecerunt Baal*: hæc ipsa ei objicit Ezechiel (*o*): *Et sumens de vestimentis tuis, fecisti tibi excelsa, hinc inde consuta, & fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est. Et tulisti vasa decoris tui, de auro meo atque argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis. Et sumsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti illa; & oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis. Et panem meum, quem dedi tibi, similam, & oleum,*

II. Probatur libri Duodecim Prophetarum γνησιότης, & antiquitas. (*a*) 12. (*b*) Ad Baba bathr. cap. 1. *I. Disputatur de Osea.* (*c*) In Ose. I. (*d*) De Vit. Proph. (*e*) In Ose. I. 1. (*f*) 1. V. 6. *II. Probatur Prophetiæ Oseæ γνησιότης, & antiquitas.* (*g*) 1. (*h*) Ibid. 2. (*i*) Ibid. 3. (*k*) 11. (*l*) VII. 34. & XVI. 9. & XXV. 10. (*m*) XXVI. 13. (*n*) II. 8. (*o*) XVI. 16. & seq.

Digitized by Google

oleum, & mel, quibus enutrivi te, posuisti in conspectu eorum, in odorem suavitatis, & factum est, ait Dominus Deus. Reliquum Ezechielis caput, si quis cum Oseæ secundo contulerit, paria omnia deprehendet: utrobique enim Hierosolyma acerrimis verbis castigatur propter impios idolorum cultus, qui adulterii & spurci amoris nomine adumbrantur; pœnæque olim infligendæ, atque iis demum toleratis venia scelerum condonanda, novumque fanciendum fœdus præsignificantur. Similis sunt argumenti, quæ extant vicesimo tertio capite Ezechielis (*a*); atque hæc potissimum: *Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata est ante te, thymiama meum, & unguentum meum posuisti super eam*. Ista quoque Oseæ (*b*): *Et post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, et David regem suum*: hæc Jeremiæ (*c*) pepererunt: *Non dominabuntur Jacob amplius alieni, sed servient Domino Deo suo, et David regi suo*: & hæc quoque Ezechielis (*d*): *Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David: ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & servus meus David princeps in medio eorum*. Ex hoc denique Oseæ (*e*): *Et adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, et siccabit venas ejus, et desolabit fontem ejus, et ipse deripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis*: manifesto hæc Ezechielis expressa sunt (*f*): *Et ventus urens siccavit fructum ejus: marcuerunt, et arefactæ sunt virgæ roboris ejus: ignis comedit eam: et nunc transplantata est in desertum, in terra invia et sitienti*.

DE PROPHETIA JOEL.

I. *Disputatur de Joële*. II. *Proponitur nostra opinio de ætate Joëlis*. III. *Probatur Prophetiæ Joëlis γνησιότης, & antiquitas*. IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum*. V. *Secundum argumentum*.

I. OSeam sequitur Joël: de cujus patria, & tribu quamvis parum inter Hebræos conveniat, Rubenitam tamen facit Pseudo-Epiphanius (*g*), ex agro *Bethor*, vel ut alii legunt, *Bethoron*. Dorotheus (*h*) scribit, *Bethomeron*. Bethoron locus est in tribu Ephraimitica. Id si sequamur, Rubenita oriundo fuerit, Bethoronensis natalibus. Quid si legamus, *Bethbaran*? quo nomine dictus fuit locus tribus Gaditicæ, Rubeniticæ propior: vel *Bethnemra*; Gaditicæ item tribus: vel *Bethbara*, vel *Beelmeon*, quæ trans Jordanem in Rubenitica tribu sita fuere? Lectoris arbitrium esto. Controversa quoque ipsius est ætas, nam quod regnum Juda prædictionibus suis perstringat, Israëlitici vero regni prorsus non meminerit, hinc nonnullos ea incessit opinio, post expugnatam a Salmanasare Samariam, & excisum Israëlis regnum, futura prædixisse Joëlem, Manasse videlicet inter Judæos regnante. Sic Seder Olam Rabba, & Zutha: sic Hebræi Doctores alii, ut legitur apud R. David Ganz; quos & Christiani aliquot subinde secuti sunt. At Abrabaniel (*i*) Oseæ tempore vaticinatum eum statuit, sed ante Amosum; cum ab eo versu auspicatus sit Amos Prophetiam, in quo suam Joël concluserat; isto nimirum: *Dominus de Sion rugiet*. Quæ Rabbinica ratiocinatio est, hoc est stolida, & inepta. Ad Jorami utriusque tempora referri a nonnullis discimus ex R. Salomone Jarchio, & ex Davidibus Kimchio, & Ganzio. A Michæa Cabalam eum accepisse traditur in Juchasin. At Hieronymus (*k*) in ea est sententia, quam Abrabanieli placuisse dixi: cujus hanc affert rationem, quod in Hebraicis Codicibus Oseæ subnexus sit Joël; quibuscunque autem Prophetarum libris temporis nota præfixa non est, hi ad ea sint tempora referendi, quæ in libro proxime præcedenti adnotata sunt. Ex incerta hac Joëlis ætate factum est, ut in Codicibus Hebraicis, & Hieronymianis enarrationibus Oseam sequatur Joël, quartum vero inter Duodecim Prophetas locum Græcæ ei editiones tribuant.

II. In hac dissensione meam quoque proponere conjecturam jus fasque est. Scriptum fuisse hoc vaticinium post decem tribuum deportationem conjici potest ex his Joëlis (*l*): *Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Josaphat, & disceptabo cum eis ibi super*

(*a*) 41. (*b*) III. 5. (*c*) XXX. 8. 9. (*d*) XXXIV. 23. (*e*) XIII. 15. (*f*) XIX. 12. *I. Disputatur de Joële.* (*g*) De Vit. Proph. (*h*) De Vit. Proph. (*i*) Præf. in XII. Proph. (*k*) Præf. in XII. Proph. & Præf. in Joël. & Comm. in Joël. I. 2. *II. Proponitur nostra opinio de ætate Joëlis.* (*l*) III. 2. 3.

super populo meo, & hæreditate mea Israël, quos disperserunt in nationibus, & terram meam diviserunt; & super populum meum miserunt sortem. Sin rem futuram, quasi præteritam, a Profeta, uti sæpe fit, enuntiatam fuisse respondeas; at altum præterea de Israëlitico regno ejus silentium omnino nos persuadet excisum penitus tum fuisse: nec enim perversitatem Israëlitarum indictam prætermissurum fuisse verisimile est. Sed & ante hanc calamitatem diu vixisse puto, itaut Oseæ ætati suppar fuerit, vel æqualis: ipse quippe Osea, ut dixi, Israëlitici imperii excidium præcessit, eidemque superstes fuit. Omnem vero dubitationem tollunt hęc Hieronymi (*a*): *Perspicuum est prophetante Osee, Esaia, Joël, & Amos, & Abdia, & Jona, & Michea, qui σύγχρονοι, idest contemporanei ejus fuerunt, regnum decem tribuum esse finitum.* Credibilius etiam id fiet, si Augustinum (*b*), audimus, qui Joathanis regis Juda regno Joëlis ætatem adjungit. Itaque Oseæ æqualis esse potuit Joël, sed hujus prophetia prophetia illius recentior fuit, utpote post decem tribuum exilium scripta, quod illa præcessit. Qui ergo libri Joëlis habuerunt rationem, quartum ipsi locum assignarunt; qui Joëlis ipsius, Oseæ conjunxerunt.

III. Antiquitati Joëlis suffragantur posteriores Prophetæ, qui in lucubrationes suas transcripserunt insignem hunc locum (*c*): *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ; quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis*. Deinde (*d*): *Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum, & Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui: quia multa sunt nimis eåstra ejus, quia fortia, & facientia verbum ejus: magnus enim dies Domini & terribilis valde, & quis sustinebit eum? Nunc ergo dicit Dominus: Convertimini in toto corde vestro.* Nec multo post (*e*): *Et erit post hæc, effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt. Sed & super servos meos, & ancillas, in diebus illis, effundam Spiritum meum. Et dabo prodigia in cœlo, & in terra, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, & Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis. Et erit omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit; quia in monte Sion, & in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus*. Inde manifesto prodierunt ista Sophoniæ (*f*): *Dies iræ, dies illa, dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulæ et turbinis, dies tubæ et clangoris super civitates munitas, et super Angelos excelsos.* Indidem & illa Jeremię (*g*): *Væ, quia magna dies illa, nec est similis ejus, tempusque tribulationis est Jacob, et ex ipso salvabitur.* Tum (*h*): *Tu ergo ne timeas, serve meus Jacob, ait Dominus, neque paveas Israël, quia ecce ego salvabo te de terra longinqua, et semen tuum de terra captivitatis eorum, & revertetur Jacob, et quiescet, et cunctis affluet bonis, et non erit quem formidet.* Et hæc Petri Apostoli in Actis (*i*): *Hoc est quod dictum est per Prophetam Joël: Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ, et juvenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia somniabunt. Et quidem super servos meos, et super ancillas meas, in diebus illis, effundam de Spiritu meo, et prophetabunt: et dabo prodigia in cœlo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem, et ignem, et vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, et Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et manifestus. Et erit, omnis quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit*. Quæ postrema verba a Paulo (*k*) etiam relata sunt.

IV. Adversatur nobis Hebræorum nonnullorum opinatio, Christianorum etiam quorumdam calculo comprobata, qui Jorami regis Juda æqualem fuisse Joëlem putant hoc argumento, quod diram famem Judæis instantem prædixerit; atque hanc ipsam famem esse ajunt, quæ per septem annos Judæam vexavit Jorami temporibus, quemadmodum narratur capite octavo libri quarti Regum. Ego vero res diversas perperam confundi ajo: nam famem illam, quæ mortales hoc tempore afflixit, naturæ vitio exor-

tam

(*a*) In Os. I. (*b*) De Civ. Dei, Lib. XVIII. cap. 27. *III. Probatur Prophetia Joëlis γνησιότης, & antiquitas.* (*c*) Joël. II. 1. (*d*) Ib. 10. & seqq. (*e*) Ib. 28. (*f*) I. 15. 16. (*g*) X. 7. (*h*) Ib. 10. (*i*) II. 16. & seq. (*k*) Rom. X. 13. *IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.*

tam esse certum est; quam vero penuriam annonæ prædixit Joël, hosticis incursionibus contractam esse constat.

V. Ad censuram quoque nostram revocandi sunt novitii quidam Scriptores, Theodoreti (*a*) sententiam persec ti, qui Joëlem Oseæ æqualem statuit, utì re a fuit; verum ea ducitur ratione, quam m nime possum concoquere: paria quippe aticinatum ait utrumque, vastandam nim rum ab Assyriis, & Babyloniis Israëliticam gentem, & in servitutem cogendam, & restiti endam demum in libertatem. Quæ sententia non rationibus expugnanda venit, sed sola libri Joëlis lectione, omniumque propemodum Interpretum suffragio obteritur, cum disertis, & sæpius iteratis verbis designentur Hierosolyma, & regnum Juda; semel autem, ut videtur, Israëlitica captivitas, idque obiter. Nam quid hæc sibi volunt (*b*): *Periit sacrificium, & libatio de domo Domini, luxerunt Sacerdotes ministri Domini.* Utri autem conveniunt Hierosolymæ, an Samariæ? Et ista (*c*): *Accingite vos, & plangite Sacerdotes, ululate ministri altaris: ingredimini, cubate in sacco, ministri Dei mei, quoniam interiit in domo Dei vestri sacrificium, & libatio. Sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum Dei vestri.* Et mox (*d*): *Numquid non coram oculis vestris alimenta perierunt de domo Dei nostri, lætitia, & exultatio?* Deinde (*e*): *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo.* Tum (*f*): *Canite tuba in Sion, sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate populum, sanctificate Ecclesiam.* Et statim (*g*): *Inter vestibulum, & altare plorabunt Sacerdotes ministri Domini.* Nec multo post (*h*): *Et filii Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro.* Præterea (*i*): *In monte Sion, & in Jerusalem erit salvatio.* Adde & istud (*k*): *Cum convertero captivitatem Juda, & Jerusalem, congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Josaphat.* Et hoc quoq; (*l*): *Et filios Juda, & filios Jerusalem vendidistis filiis Græcorum.* Atque item illud (*m*): *Consurgant, & ascendant gentes in vallem Josaphat.* Et id etiam (*n*): *Dominus de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam.* Item (*o*): *Et scietis quia ego Dominus Deus vester, habitans in Sion monte sancto meo, & erit Jerusalem sancta.* Deinde (*p*): *Per omnes rivos Juda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur.* Denique (*q*): *Judæa in æternum habitabitur, & Jerusalem in generationem, & generationem, & Dominus commorabitur in Sion.* Verius itaque Hieronymus (*r*): *Sanctus Joël apud Hebræos post Osee ponitur: & sicut ibi sub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quæ vel Samaria, vel Israël sæpe memorantur: sic in hunc Prophetam omne quod dicitur, ad tribum Juda, & ad Jerusalem pertinere credendum est, & nullam omnino Israëlis, idest decem tribuum, in hoc fieri mentionem.*

DE PROPHETIA AMOS.

I. *Disputatur de Amoso.* II. *Probatur Prophetiæ Amosi γνησιότης, & antiquitas.*

I. DE Amoso certiora, & liquidiora proferre licet, cum se pastorem Thecuitam, Oziæ regis Juda, & Jeroboami regis Israël ævo vaticinia protulisse significet, biennio ante terræ motum. Thecuam locat Pseudo-Epiphanius (*s*) in terra Zabulon; sed refragantur Eusebius (*t*), Hieronymus (*u*), & Cyrillus (*x*), & ad Hyerosolymorum Austrum sitam esse docent; nimirum in tribu Juda. Terræ vero motum eum esse, qui tum contigit, cum Pontificale jus sibi arrogavit Ozias, & cujus meminit Zacharias (*y*), censent Hebræi interpretes, & assentitur Hieronymus, & verisimillimum est. Hoc si sit, jam Prophetiæ hujus tempus compertum habebimus. Vaticinandi munere ad Achazum usque regem Juda functum esse Amosum Interpretes volunt, & non absurde probant. Sed & diutius etiam vivere, & futura prædicere per ætatem potuit, & Oseæ, qui sub iisdem floruit regibus, pietatis esse, & propheticorum muniorum consors. Atque hinc extabit ratio, cur Oseæ Libro Librum hunc Græci interpretes adjunxerint. Nibil autem attinet ea hic iterare, quæ attu-

V. Secundum argumentum. (*a*) Præf. in Joël. (*b*) Joël. I. 9. (*c*) Ibid. 13. 14. (*d*) Ibid. 16. (*e*) Id. II. 1. (*f*) Ibid. 15. (*g*) Ibid. 17. (*h*) Ibid. 23. (*i*) Ib. 32. (*k*) Ejusd. III. 1. (*l*) Ibid. 6. (*m*) Ib. 12. (*n*) Ib. 16. (*o*) Ib. 17. (*p*) Ib. 18. (*q*) Ib. 20. 21. (*r*) In Joël. I. 1. *I. Disputatur de Amoso.* (*s*) De Vit. Proph. (*t*) De loc. Hebr. (*u*) Prœm. in Amos, & de loc. Hebr. (*x*) Præf. Enarr. in Amos. (*y*) XIV. 5.

attulimus supra, cum Amosum Isaiæ patrem alium esse, ac Amosum hunc Prophetam evinceremus. Crebras ei ab impio Bethelis sacerdote Amasia inflictas plagas, cum idolorum cultum summa libertate carperet, mortem deniq; ipsi ab Amasiæ filio illatam, elisis clava temporibus, narrant ψευδώνυμοι, (*falsum nomen gerentes*) Epiphanius, & Dorotheus (*a*).

II. Cum passim autem in suo prædictionum volumine de se ipse αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*) differit Amos, tum maxime septimo capite: *Et dixit Dominus ad me*, inquit (*b*): *Quid tu vides, Amos?* Quibus ista subjicit, quæ quomodo ad Propheticum munus a Deo vocatus fuerit, exponunt (*c*): *Misit Amasias Sacerdos Bethel ad Jerobeam regem Israël, dicens: rebellavit contra te Amos.... Hæc enim dicit Amos, in gladio morietur Jeroboam, & Israël captivus migrabit de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos, Quid vides? gradere, fuge in terram Juda: & comede ibi panem, & prophetabis ibi, & in Bethel non adjicies ultra ut prophetes; quia sanctificatio Regis est, & domus regni est. Responditque Amos, & dixit ad Amasiam: Non sum Propheta, & non sum filius Prophetæ, sed armentarius ego sum, vellicans sycomoros; & tulit me Dominus cum sequerer gregem, & dixit Dominus ad me: Vade, propheta ad populum meum Israël*. Et sequenti capite (*d*): *Hæc ostendit mihi Dominus Deus, Ecce uncinus pomorum; Et dixit, Quid tu vides, Amos?* Hæc clarissima sunt universis, non tamen Hobbesio, qui hæc in Leviathani (*e*) profari non dubitavit: *Liber Amos, prophetia ipsius est. An tamen ab eo scriptus sit, non apparet*. Pro eo quoque testimonium absque ulla ambage dicit Auctor libri Tobiæ (*f*), his verbis: *Cumque occultasset corpus, manducavit panem cum luctu, & tremore, memorans illum sermonem, quem dixit Dominus per Amos Prophetam: Dies festi vestri convertentur in lamentationem, & luctum*. En tibi ipsa Amosi verba (*g*): *Et convertam festivitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum*: quæ priore quoque Machabaico (*h*) adhibita sunt: *Sanctificatio ejus desolata, & sicut solitudo, dies festi ejus conversi sunt in luctum, sabbatha ejus in opprobrium*. Ipsum quoque Amosi exordium retulerunt Joël, & Jeremias. Sic Amosus (*i*): *Et dixit: Dominus de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam*: Sic Joel (*k*): *Et Dominus de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam*: Sic Jeremias (*l*): *Et dices ad illos, Dominus de excelso rugiet, & de habitaculo sancto dabit vocem suam*. Id quoque Joëlis (*m*): *Et erit in die illa, stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum*: ex hoc Amosi (*n*) profluxit: *Stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt*. Dixerat Amosus (*o*): *Ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum*: dixit Jeremias (*p*): *Ecce ego ponam faciem meam in vobis in malum, et disperdam omnem Judam*. Hoc Amosi (*q*) dictum: *Percussi vos in vento urente, et in aurugine, multitudinem hortorum vestrorum, & vinearum vestrarum, oliveta vestra, et ficeta vestra comedit eruca, & non redistis ad me, dicit Dominus*: sic expressum dedit Aggæus (*r*): *Percussi vos vento urente, et aurugine, et grandine omnia opera manuum vestrarum, & non fuit in vobis, qui reverteretur ad me, dicit Dominus*. Hæc quæ a Stephano dicta sunt (*s*). *Scriptum est in libro Prophetarum: Numquid victimas, & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israël? Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri Remphan, figuras quas fecistis adorare eas*: ipsissima Amosi (*t*) verba sunt.

DE PROPHETIA ABDIÆ.

I. *Disputatur de Abdia*. II. *Proponitur nostra opinio de ætate Abdiæ*. III. *Probatur Prophetiæ Abdiæ γνησιότης, & antiquitas*. IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum*. *Unicum argumentum*.

I. Abdiam Sichemitam fuisse, ex agro *Bethachamar*, tradit Epiphanius (*u*) ψευδώνυμος (*falsum nomen ferens*); *Bethacaram* scribit ψευδώνυμος (*falsum nomen ferens*) item Dorotheus (*x*). Nos scimus Bethacaram,

(*a*) De Vit. Proph. *II. Probatur Prophetia Amosi γνησιότης, & antiquitas.* (*b*) Num. 8. (*c*) Ibid. 10. & seqq. (*d*) 1. 2. (*e*) Cap. 33. (*f*) II. 5. 6. (*g*) VIII. 10. (*h*) I. 14. (*i*) I. 2. (*k*) III. 15. (*l*) XXV. 10. (*m*) III. 18. (*n*) IX. 13. (*o*) IX. 4. (*p*) XLIV. 11. (*q*) IV. 9. (*r*) II. 18. (*s*) Act. VII. 42. (*t*) V. 25. 26. *I. Disputatur de Abdia.* (*u*) De Vit. Proph. (*x*) De Vit. eorum.

Digitized by Google

sam, seu Bethacarem, urbem montanam fuisse in tribu Juda, proindeque longe Sichemo dissitam. Quid si legamus, *Bethacad*, qui vicus fuit Samariæ, uti ab Eusebio, & Hieronymo (*a*) notatum est? Sunt certe qui Samariæ sepultum fuisse affirment. De tribu vero Abdiæ, ejusque parentibus, nihil proditum est. Nos de ejus ætate dicturos summæ ambages circumsistunt, & satis amplus conjecturis quidem patet locus, firmæ vero, ac certæ assentioni vix exiguus. Sunt enim qui Achabi Israëlitici Regis ætate floruisse Abdiam volunt, atque hunc ipsum esse Abdiam regiæ domus dispensatorem, qui *cum interficeret Jezabel Prophetas Domini, tulit centum Prophetas, et abscondit eos quinquagenos et quinquagenos in speluncis, et pavit eos pane, et aqua* (*b*); quique irriguas convalles ad pastum pecoris ab Achabo quærere jussus, obvium Eliam habuit. Hanc opinionem Hebræis tribuit Hieronymus (*c*), atque ipse etiam in Epitaphio Paulæ (*d*), Abdiæ huic, dispensatori domus Achab, Prophetæ nomen tribuit. Cujus opinionis argumenta quærenti mihi, unica occurrebat ad animum similitudo nominis, qua nihil infirmius. In eadem tamen sententia subinde etiam fuisse videntur R. Selomoh Jarchi, & R. David Kimchi (*e*), & R. David Ganz (*f*); utpote quam ex majorum suorum auctoritate sine confutatione proponant. Aliter vero Aben Ezra (*g*): *Ignoramus ætatem ejus, neque possumus dicere eum esse, cujus mentio fit in libro Regum; nam ibi scriptum est, Abdias erat timens Deum valde. Si ille fuisset ille Propheta, quare vocaret eum Scriptura, Timentem Deum, et non potius Prophetam? major quippe est Prophetæ dignitas*. Pentecontharcum hunc esse autumant Pseudo-Epiphanius, & ejus interpres Dorotheus, qui ab Ochozia ad Eliam missus, duobus jam igne cœlesti absumtis, similem pœnam pietate sua effugit; deductoque ad Regem Propheta, ei demum comes adhæsit (*h*). At Clemens Alexandrinus (*i*), & Eusebius (*k*), Eliæ duntaxat æquævum ponunt, silent de reliquis. Veteribus Hebræorum Magistris placuisse tradunt R. Selomoh Jarchi, & R. David Kimchi (*l*), Idumæum fuisse, gentisque suæ repudiatis ritibus ad Hebraicos transiisse, propheticoque demum a Deo munere dotatum, popularibus suis futura mala prænuntiasse. Idem sensit, & Abrabaniel (*m*). Fundamentum hoc est illius sententiæ, quod unos Idumæos libello suo perstringat, vana prorsus, & inani conjectura. Alii Oseæ, Joëlis, & Amosi, Prophetarum æqualem faciunt. Sententiam eamdem secuti sunt prisci sacrorum Voluminum Canonis concinnatores, qui eum Amosum inter & Jonam collocarunt, secutus est & Cyrillus (*n*). Sunt denique qui Jeremiæ, & Ezechielis æqualem statuunt. Hos inter suspicantur quidam eum esse Abdiam, quem Paralipomena (*o*) Templi instauratoribus *ἐργοδιώκτην* (*urgendi operis impulsorem*) a Josia adhibitum fuisse commemorant, una nominum similitudine ducti.

II Quibus omnibus expensis accurate, & circumspectis sententiis, reque ipsa attente explorata, ea mihi placet in primis opinio, quæ Oseæ, Joëlis, & Amosi æqualem ponit. Nec enim facile discedendum arbitror ab auctoritate vetusti Canonis, cujus antiquitatem suo loco probabimus. At in eo collocatos esse liquet Prophetas minores hoc ordine, quo vixerunt, uti & Abrabanieli (*p*) persuasum fuit. Caussas præterea his temporibus extitisse reperio, cur Idumæos ita Abdias incesseret: nam cum Rasin, & Phacee Romeliæ filius, hic Israëlis rex, ille Syriæ, Achazum persequerentur armis, & Hierosolymam obsidione frustra cinxissent, Ailam demum Judæis ereptam, Idumæis occupandam permiserunt. In partem quippe periculi, ac prædæ venerunt Idumæi, multisque interfectis Judæis amplas manubias retulerunt. Traditur id in libris Regum, & Paralipomenon. Hinc itaque frequentes Prophetarum *συγχρόνων* (*qui hac ætate vixerunt*) adversus Idumæos expostulationes, & querelæ: Amosi puta, cum ait (*q*): *Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Edom, & super quatuor non convertam eum, eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, & indignationem suam servaverit usque in finem, mittam ignem in Thema*: & Joëlis (*r*): *Erit Idumæa in desertum perditionis, pro eo quod inique*

(*a*) De loc. Hebr. (*b*) 3.Reg.XVIII.4. (*c*) In Abd.I. (*d*) Cap.6. (*e*) In Abd.I. (*f*) In Chron. (*g*) In Abd.I. (*h*) 4.Reg.I.11. & seq. (*i*) Strom.1. (*k*) Chron. (*l*) In Abd.I. (*m*) Præf. in Prophet. min. (*n*) Præf in Abd. (*o*) 2.XXXIV.12. *II, Proponitur nostra opinio de ætate Abdiæ*. (*p*) Præf. in Duodec.Prophet. (*q*) I.11,12. (*r*) III.19.

inique egerint in filios Juda, & effuderint sanguinem innocentem in terra sua. Quibus si conferamus Abdiæ (*a*) verba, rem eamdem utrobique significatam esse fatebimur. *Propter interfectionem*, inquit, *& propter iniquitatem in fratrem tuum Jacob, operiet te confusio, & peribis in æternum. In die cum stares adversus eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, & extranei ingrediebantur portas ejus, & super Jerusalem mittebant sortem, tu quoque eras quasi unus ex eis.*

III. Itaque cum sequentibus annis, Nabuchodonosore Hierosolymam expugnante, eadem adversus Judæos attentassent Idumæi, similibus ipsos castigavit objurgationibus Jeremias, & ipsa Abdiæ verba in eos olim in pari caussa jactata usurpavit. Res apparebit ex verborum ipsorum contentione. *Auditum audivimus a Domino*, inquit Abdias (*b*), *& legatum ad gentes misit; Surgite & consurgamus adversus eum in prælium. Ecce parvulum dedi te in gentibus: contemtibilis tu es valde Superbia cordis tui extulit te babitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum, qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram? Si exaltatus fueris ut aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus:* sic autem Jeremias (*c*): *Auditum audivi a Domino, & legatus ad gentes missus est: Congregamini, et venite contra eam, et consurgamus in prælium. Ecce enim parvulum dedi te in gentibus, contemtibilem inter homines. Arrogantia tua decepit te, et superbia cordis tui, qui babitas in cavernis petræ, et apprehendere niteris altitudinem collis. Cum exaltaveris quasi aquila nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.* Pergit Abdias (*d*): *Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? nonne furati essent sufficientia sibi? Si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi?* Hinc illa Jeremiæ (*e*): *Si vindemiatores venissent super te, non reliquissent racemum: si fures in nocte, rapuissent quod sufficeret sibi.* Ait Abdias (*f*): *Numquid non in die illa, dicit Dominus perdam sapientes de Idumæa, et prudentiam de monte Esau?* inde Jeremias (*g*): *Ad Idumæam. Hæc dicit Dominus exercituum: Numquid non ultra est sapientia in Theman? Periit consilium a filiis, inutilis facta est sapientia eorum.* Merito ergo dicit Hieronymus (*h*): *excepto ordine commutato, et aliis, quæ videntur discrepare, magna pars Abdiæ in Hieremiæ volumine continetur.* Atque ex his satis patet Libri hujus vetustas.

IV. Atenim qui Jeremiæ æqualem Abdiam esse docent, pugnabunt ipsius Abdiæ verbis, quæ post captã Hierosolymam omnino scripta videntur. Nam quid aliud hæc sonant (*i*): *In die cum stares adversus eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, & extranei ingrediebantur portas ejus, & super Jerusalem mittebant sortem, tu quoq; eras quasi unus ex iis.* Deinde (*k*): *Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum.* Tum (*l*): *Quoniam juxta est dies Domini super omnes gentes: sicut fecisti, fiet tibi: retributionem tuam convertet in caput tuum. Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter.* Refert hæc Hieronymus ad incursionem Chaldæorum, & Hierosolymæ excidium: atque ista in eamdem sententiam recitat e Psalmo centesimo tricesimo sexto (*m*), quem post deportatos Babylonem Judæos scriptum alibi diximus: *Memento, Domine, filiorum Edom in die Jerusalem dicentium, Exinanite usq; ad fundamentum in ea.* Has actiones multis excludimus exceptionibus, nam primum minus hic me movet Hieronymi auctoritas, qui hanc Abdiæ explanationem dedit admodum adolescens: *In adolescentia mea*, inquit (*n*), *provocatus ardere, & studio Scripturarum, allegorice interpretatus sum Abdiam prophetam, cujus historiam nesciebam.* Sin opus ab eo subinde emendatum fuisse dicas, at sciunt certe qui in literis sacris, vel leviter sunt versati, de rebus futuris, sic tanquam præteritis Prophetas disserere solere: quamvis ergo hæc concederemus ad captivitatem Babylonicam, & Hierosolymitanam cladem pertinere, non hinc sententia nostra de ætate Abdiæ convelleretur. Verum nec istis concedimus Hierosolymæ vastitatem præsignificari. Nam cum ait Propheta: *Extranei ingrediebantur portas ejus*, referri ista possunt ad urbes plurimas, quas occupasse Syros necesse est, interfectis uno die centum, & viginti Judæorum millibus, ducen-

R r

(*a*) 10. 11. *III. Probatur Prophetiæ Abdiæ γνησιότης, & antiquitas.* (*b*) 1. & seqq. (*c*) XLIX. 14. & seq. (*d*) 5. & seqq. (*e*) Ibid. 8. (*f*) 8. (*g*) Ibid. 7. (*h*) In Ab. 1. *IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.* (*i*) Abd.n.11. (*k*) Id.n.13. (*l*) Id.7.15.16. (*m*) 7. (*n*) Proœm.Comm. in Abd.

ducentis vero captivorum millibus in servitutem abductis. Præcipue vero Ailam notat, quam expulsis Judæis Syri Idumæis tradiderunt. Addit autem: *Et super Jerusalem mittebant sortem*, utris nempe post expugnationem cederet. Minime vero ad Idumæos verba hæc spectant: *Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter*, ne juxta plurimos quidem ex iis, qui postremum bellum Chaldaicum hic notatum volunt. Ad Judæos enim illic convertitur oratio, quos hac pollicitatione solatur DEUS, futurum ut quas tolerarunt calamitates, easdem hostes ipsorum patiantur. Genuinam hanc esse significationem metaphoræ istius ostendit Christus ipse cum ait (*a*): *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste*. Præclare mentem Abdiæ aperit Jeremias (*b*), sic ipsum velut interpretans: *Quia hæc dicit Dominus: Ecce quibus non erat judicium, ut biberent calicem, bibentes bibent; & tu quasi innocens relinqueris? non eris innocens, sed bibens bibes.* Ad Idumæos, sed de Judæis verba facit. Sensus autem hic est: Si Judæos, quos summo favore, ac benignitate complector, noxarum suarum pœnæ manent, putasne, Idumeæ, impune tibi erunt scelera tua? Par est apud Abdiam sententia, sed inversa oratio: alloquitur enim Judæos, sed de Idumæis, aliisque gentibus. Quemadmodum, inquit, in sancto Monte Sion peccata vestra luistis, cum circumsessam videretis Hierosolymam, totamque regionem ferro flammaque vastatam, ita a reliquis gentibus criminum suorum pœnas expetam. Non alio igitur detorquendum hunc locum ratus est Aben Ezra, non Tremellius, non alii plerique sacrorum Librorum interpretes.

DE PROPHETIA JONÆ.

I. *Disputatur de Jonæ patria*. II. *& ætate*. III. *Probatur Prophetiæ Jonæ γνησιότης, & antiquitas*. IV. *Ex libro Jonæ quædam manarunt Græcorum fabulæ. Disputatur de vera significatione vocis* navich. V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.*

I. DE Jona quoque controversia est. Scribunt Hieronymus, & Isidorus, opinari Hebræos, filium eum fuisse viduæ Sareptanæ, quem ad vitam Elias revocavit. Causa credendi hæc est, quod Jonæ patri nomen fuisse dicatur Amathi: id *Veritatem* sonat: vidua autem post suscitatum puerum dixerit Eliæ: *Nunc in isto cognovi, quoniam vir Dei es tu, & verbum Dei in ore tuo Veritas est* (*c*): puerum itaque *Filium Amathi* dictum, hoc est *Filium Veritatis*. Frivola penitus, & cassa sunt hæc, cusa in Rabbinicis officinis: Repugnat etiam locorum situs; nam Sareptanæ viduæ filium, Sareptanum, & ipsum fuisse par est credere, cum Scriptura Sacra Jonam de Geth Opher prodiisse tradat libro quarto Regum (*d*). Situm Geth-Opher accurate indicat Hieronymus (*e*), non longe a Sephori, quæ Diocæsarea appellatur, versus Tiberiadem, in tribu Zabulonitide, ubi & Jonæ sepulcrum sua ætate ostensum fuisse ait; nonnullosque carpit, qui in alia Geth, Lyddæ, seu Diospoleos proxima, natum eum, & conditum volebant; Geth illam cum Geth Opher, Diospolin cum Diocæsarea permiscentes. Benjamin quoq; in Itinerario Jonam ad Siporin in monte sepultum tradit. Idem & indigenis persuasum fuisse ait Brochardus Argentoratensis in Descriptione Terræ sanctæ. Insaniunt ergo solennia Pseudo-Epiphanius, ejusque imitator Dorotheus, cum ex terra Cariathmaum, non longe ab Azoto, (seu Cariathjarim legere mavis, quæ urbs est tribus Judæ, longe tamen ab Azoto) ortum fuisse garriunt, & in terra Saar mortuum ac sepultum, in spelunca Cenesæi judicis. Othonielem intelligunt, unum ex Israëlis Judicibus, filium Cenez, cui Caleb frater Axam filiam despondens, Cariath-sepher doti dixit. Est autem Cariath-sepher, quæ & Dabir, in tribu Juda. Atqui videtur Epiphanius ille nominum affinitate delusus, Cariath sepher confudisse cum Geth-Opher, seu Geth-Epher; scribitur enim Hebraice *Gath hachepher*. At Muhammedanos delirare sinamus, qui non longe a Ninives ruderibus Jonam sepultum fuisse censent, ejusque tumulum venerantur.

II. Quamvis autem Eliæ ævo vixisse Jonam Hebræi autument, Oseæ tamen, Amosi, & Isaiæ æqualem ponunt, ut testatur Hieronymus. Sic visum Abrabanieli. In eadem opinione est Eusebius (*f*), & id pati possunt opti-

(*a*) Matth. XXVI. 39. (*b*) XLIX. 12. *I. Disputatur de Jona patria*. (*c*) 3. Reg. XVII. 24. (*d*) XIV. 25.
(*e*) Proœm. Comm. in Jon. *II. Et ætate.* (*f*) Præp. Ev. Lib. X. cap. 14.

Digitized by Google

optimorum Chronologorum ratiocinia. Utut est, tempore certe præcessit partam a Jeroboamo de Syris victoriam, utpote quam prædixit, quemadmodum habetur in quarto Regum (*a*), ac proinde Oseæ, Amosi, & Isaiæ vel minimum æquævus esse potuit. Quatuor certe Majorum, & Minorum Duodecim Prophetarum nullum superest tantæ vetustatis vaticininm. In quæ tempora vero conferendum sit Niniviticum ipsius iter, atque hujus itineris historia, plane incertum est. R. David Kimchi, aliique Hebræi, Jehu filii Namsi, & Elisæi temporibus adjungunt. In Satdanapali ætatem, & initium Arbacis conjicit Scaliger (*b*), & in Joasi ævum; ac propterea Niniven a Deo destinatum vult fuisse Jonam, quò solutos in flagitia & libidinem ad Regis exemplum Assyrios ad meliorem frugem revocaret. Sed parum solida hæc videtur conjectura. Profecto qui Canonem Librorum sacrorum digesserunt, in collocandis duodecim Prophetarum libris spectasse videntur rationem temporum, ut dixi, ideoque existimasse casum hunc, vel casus certe descriptionem, Oseæ, Amosi, & Abdiæ prædictionibus supparem esse vel æqualem. Atque hæc est Clementis Alexandrini (*c*), Eusebii (*d*), Cyrilli (*e*), Augustini (*f*), Theodoreti (*g*), longeque plurimorum Interpretum assensione probata opinio. Quanquam multo longius abit Clemens, velut pristinæ desertor sententiæ, cum signum Jonæ, postremam Danielis in lacum Leonum missionem, & Tobiæ junioris nuptias in idem tempus conjicit.

III. Etsi vero manifesto non apparet, utrum Libellum hunc ipse scripserit Jonas, utpote qui non αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*) de se ipse disserat, genuinum tamen agnoscere se Jonæ librum posterior ætas non obscure declaravit. Nam prætermisso isto quarti Regum (*b*); *Jeroboam restituit terminos Israël, ab introitu Emath, usque ad mare solitudinis, juxta sermonem Domini Dei Israël, quem locutus est per servum suum Jonam, filium Amathi, Prophetam, qui erat de Geth, quæ est in Opher*: quod alterius Jonæ vaticinii, diuturnitate temporis aboliti, non ejus quod superest, antiquitatem probat; manifesta sunt illa Tobiæ (*i*): *In hora autem mortis suæ vocavit ad se Tobiam filium suum, & septem juvenes filios ejus, nepotes suos, dixitque eis: Prope erit interitus Ninive; non enim excidit verbum Domini.* Ubi Græca editio: ἄπελθε εἰς τὴν Μηδίαν, τέκνον, ὅτι πέπεισμαι ὅσα ἐλάλησεν Ἰωνᾶς ὁ προφήτης περὶ Νινευή, ὅτι καταστραφήσεται. *Vade in Mediam, Fili, quia quæcumque de Ninive dixit Jonas, futurum nempe ut evertatur, credo esse eventura.* Et deinde: καὶ νῦν, τέκνον, ἄπελθε ἀπὸ Νινευή, ὅτι πάντως ἔσται ἃ ἐλάλησεν ὁ προφήτης Ἰωνᾶς. *Et nunc, Fili, exi Ninive, quia quæ effatus est Jonas Propheta, omnino contingent.* Addam etiam testimonium e tertio Machabaico, Auctoris satis antiqui: ἤ τε βυθοτρεφοῦς ἐν γαστρὶ κήτους Ἰωνᾶν τηκόμενον ἀφανῶς ἀπήμαντον πᾶσιν οἰκείοις ἀνέδαξας, πάτερ. *Et Jonam pereuntem in ventre ceti viventis in profundo, prorsus illæsum omnibus notis exhibuisti, Pater.* Quam historiam recitat Christus Dominus apud Matthæum (*k*), & Lucam (*l*). Hausta videntur ex iisdem fontibus, & illa Joëlis (*m*), cujus librum libro Jonæ recentiorem puto: *Benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia.* Nempe hoc ipsum est quod dixit Jonas (*n*): *Tu Deus clemens & misericors es, patiens & multæ miserationis, & ignoscens super malitia.* Pergit Joël (*o*): *Quis scit si convertatur, & ignoscat?* Jonas iisdem verbis (*p*): *Quis scit si convertatur, & ignoscat Deus?*

IV. At non sacræ solum, sed profanæ quoque literæ Jonæ memoriam retinent. Herculem enim, cujus famam aliorum facinoribus exornare Græci solent, finxerunt ad liberandam Hesionen, in os & alvum canis Tritonis, sive canis Carchariæ, qui ad eam depascendam mittebatur a Neptuno, insiliisse, triduumque in ejus visceribus latuisse, neque hinc aliud ipsi accessisse incommodi, quam capillorum aliquot defluvium. Auctor Lycophron, & Lycophronis Interpres Isacius Tzetzes: auctor quoque Cyrillus, & Theophilactus in Jonam: auctor denique Sextus Empiricus (*q*), & Phavorinus (*r*). Hoc vero discrimen adiisse eum, compage navis, qua vehe-

(*a*) XIV. 25. (*b*) Anim. in Euseb. (*c*) Strom. 1. (*d*) Præp. Ev. Lib. X. cap. 14. (*e*) Præf. in Jon. (*f*) De Civ. Dei, Lib. XVIII. cap. 27. (*g*) Proœm. Comm. in XII. Proph. *III. Probatur Prophetia Jonæ γνησιότης, & antiquitas.* (*h*) XIV. 21. (*i*) XIV. 5. 6. (*k*) XII. 38. & seq. & XVI. 4. (*l*) XI. 29. & seq. (*m*) II. 13. (*n*) IV. 2. (*o*) Ib. 14. (*p*) III. 9. *IV. Ex libro Jonæ quædam manarunt Græcorum fabulæ, Disputatur de vera significatione vocis navich.* (*q*) Adv. Gramm. Lib. I. cap. 12. (*r*) In τερέστρῳ.

vehebatur, soluta, narrat Æneas Gazæus in Dialogo de immortalitate animorum. Observat præterea Grotius (*a*) Amythaonidas fuisse apud Græcos, quemadmodum Jonas Amathi filius inter Hebræos, & Jonæ nomen habere posse significationem hominis ex Græcia orti: nempe quod Græci Jonum nomine apud Hebræos censerentur, a Javane ducta appellatione, qui fuit Japhethi filius. Quid inde efficiat, non apponit; neque ego certe video: nam Amythaon bellum Trojanum multis præcessit annis, quo Amathi longe recentior fuit. Jonas vero, si ab Ionibus nomen habuit, ita Herculis casus fuerit adscriptus Jonæ, non vero Jonæ casus Herculi, quod absurdum est. Probabilius videtur, quod aliis venit in mentem, Arionis historiam a nautis in mare missi, & a Delphine excepti, & Corinthum delati, ex Jonæ historia detortam esse: nam tempora, licet non omnino conveniant, propius tamen accedunt, & in nomine Arionis vestigia extant nominis Jonæ; & ut hic in mari Deum oravit & Psalmum dixit, ita ille cantu delphinem deliniisse fertur. Jonas Propheta fuit, Arion citharœdus. Quemadmodum enim Ægyptiis multa sonat vox Propheta, mystagogum, mystam, sacrificulum, cantorem sacrum, & quorumlibet sacrorum ministrum: sic Hebræis multiplex est significatio vocis *navich*: præcipue vero Prophetam, & cantorem sive Poëtam notat, ut Latinis vocabulum *Vates*, designat & *Prophetam* & *Poëtam*. *Quis ignorat*, inquit Quintilianus (*b*), *musicen tantum jam in illis antiquis temporibus, non studii modo, verum etiam venerationis habuisse, ut iidem musici, & vates, & sapientes judicarentur?* Sic vicesimo quinto capite prioris Paralipomenon (*c*), Asaph, Heman, & Idithun, qui fidicines fuerunt, dicuntur *bechinoroth hanebiim*. Vulgata, *Qui prophetarent in citaris*. Septuaginta, ἀποφθεγγομένους ἐν κινύραις. His assentitur Syrus Interpres, & Arabs. Simile reperias paulo inferius. Sic soror Mosis in Exodo (*d*) appellatur, *Prophetissa*, *hanavihah*, quippe saltatrix & tympanistria. Sic Debbora in libro Judicum (*e*) eodem afficitur *Prophetissæ*, *naviah* nomine, cujus Canticum statim subjicitur. David ipse, non ob vaticinia solum, sed & propter psallendi ac carminum condendorum facultatem, Prophetæ nomen videtur esse consecutus. Manichæi, Gnostici, Nicolaitæ vatem futurorum fuisse ipsum omnino negabant: negabat & Theodorus Mopsuestenus, ut annotatur in Actis quintæ Synodi; & Prophetæ nomen, quod sæpe illi tributum negare non poterant, ad unam canendi peritiam referebant. Sed non unicus hic error nefariis Hæreticis illusit. Leguntur hæc capite decimo nono libri primi Samuel (*f*): *lahaquath hanivtim novcim*. Vertunt Septuaginta, ἐκκλησίαν τῶν προφητῶν. Vulgata, *Prophetarum vaticinantium*. Ita Syrus quoque & Arabs. At Jonathan vertit, *sophere mischechim*, *scribarum laudantium*. Et mox (*g*), ubi Vulgata habet, *& prophetare cœperunt*, habet Jonathan; *vescavachu*, *Et laudaverunt*. Item Vulgata, *& ambulabat ingrediens*, *& prophetabat*: Jonathan, *& ivit iens & laudans*, *vemescaveh*. Vulgata, *Et prophetavit cum cæteris coram Samuele*: Jonathan, *Et laudavit*, *vesciveah*. Vulgata demum: *Num & Saul inter Prophetas?* Jonathan: *Num & Saul inter scribas? besophre*. Verum enim verisimilius esse dicas, significari musicum concentum, an hominum turbam, sibi invicem obstrepentium, & vaticinia ita fundentium, ut a nullo possent exaudiri? Existimare satius est, chorum notari psallentium & saltantium hominum. His cum se adjunxerunt Saulis nuntii, & Saul ipse, nempe afflatu divino ita sunt permoti, ut ipsos cantandi quoque & psallendi ac saltandi libido incesseret. Quemadmodum Elisæus (*h*), cum vaticinari vellet, fidicinem canere jussit: qui cum caneret, *facta est super* Elisæum *manus Domini*. Quippe musico concentu excitata mens Prophetæ, & velut reserata, instinctui Dei facilius patebat. Quam artem ne impiarum quidem religionum ministros nescivisse cognoscimus ex Epistola Porphyrii ad Anebonem, & ex Jamblichi libro de mysteriis (*i*): nam & Corybantes, & Bacchi, aliique hujus generis sacerdotes, cymbalorum, & tympanorum sonitu agebantur in tetrum illum, & Stygium furorem, quo stolidæ plebi illudebatur. Hac psallendi, & canendi exercitatione usque adeo incaluit Saul, ut vestimenta detraheret, nimiaque demum lassitudine confectus, in terram sese nudus abjiceret. Quanquam non-

me

(*a*) In Jon. I. 2. (*b*) Lib. I. cap. 10. (*c*) 1. (*d*) XV. 20. (*e*) IV. 4. (*f*) 20. (*g*) Ibid. 23. (*h*) 4. Reg. III. 15. (*i*) Sect. 3. cap. 9.

me fugit,& Prophetis nonnumquam contingere,ut spiritus Dei correpti in terram prolabantur. *Qui visionem omnipotentis intuitus est*,inquit Balaam (a), *qui cadit*,*& sic aperiuntur oculi ejus*. Quod & iterat deinde. Hunc psallendi, ac tripudiandi morem inter Judæos receptum tenuit, & David,cum Arcam de domo Obededomi Hierosolymam reduceret: nam septem cantantium choris stipatus,ad strepitum citharæ, & turbarum strenue saltabat. Verum Micholi hoc majestate regia indignum in Davide visum est, universo vero populo in Saule: unde natum est adagium: *Num & Saul inter Prophetas?* Sed Dei instinctu factum id ab utrnque nesciebant; quod quum ita sit, tum vere existunt Prophetæ: & hoc prophetiæ genus in secundo gradu collocat Rabbinorum doctissimus Maimonides in More nevochim (b): *Secundus*, inquit, *prophetiæ gradus est*, *cum homo in se sentit rem*, *vel facultatem quampiam exoriri*, *& super se quiescere*, *quæ eum impellit ad loquendum*; *itaut loquatur vel de scientiis & artibus*, *vel Psalmos & Hymnos*, *vel utilia*, *ac salutaria recte vivendi præcepta*, *vel res politicas*,*& civiles*, *vel denique divinas*, *& quidem inter vigilandum*, *& in vigore sensuum ordinario*. *Et hic est de quo dicitur quod loquatur per Spiritum sanctum*. *Hac specie Spiritus sancti instinctus Psalmos suos scripsit David.* Nec hic Zachariam præteribo, quem Lucas (c) Spiritu sancto repletum prophetasse ait, cum hymnum Deo cecinit;etsi in eo futura quædam prædicta sunt. Multa præterea communia sunt Prophetis, & Poëtis. Utrique Deo agitante vaticinantur. Utrique læti, & soli cantant. Id de Prophetis perhibet Maimonides in libro de fundamentis Legis (d). Is & in More nevochim (e) ait tristitiæ, & luctus tempore cessare prophetiam. De Poëtis testificantur Israëlitæ Babylone captivi, qui rogati a captivis ut se cantionibus oblectarent (f), negant se extorres, & captivos in luctu canere posse. Sic & Euripides (g):

Τόνθ᾽ ὑμνοποιὸν, αὐτὸς ἂν τίκτῃ μέλη,
Χαίροντα τίκτειν,
Et poëtam, si versus, ipse pariat,
Lætum parere.

Et Horatius lyram appellat jocosam. Notum illud (h):

Carmina proveniunt animo deducta sereno,

Notum & hoc:

Sed me Musarum deserta per avia dulcis
Raptat amor,

Et istud quoque:

Carmina secessum scribentis, *& otia quærunt.*

Item illud de Poëtis:

Scriptorum chorus omnis amat nemus, *& fugit urbes.*

Quoniam igitur qui Spiritu Dei excitati psallebant; *nebiim* dicebantur, hinc & fidicines omnes καταχρηστικῶς (*abusive*) eodem nomine videntur appellati. Atque ita ex Jona Prophera; Arion fidicen confingi potuit.

V. Dixi superius Jonæ vaticinium, libro quarto Regum (i) memoratum; annorum injuria periisse. Hinc ejus, quod extat, deprimendi ansam arripit Theologo-Politicus Disputator (k), vel quasi fragmenti alicujus e majori opere decerpti, vel certe quasi scriptionum compiurium numero levis unius opusculi, & contemnendi. Quam notam reliquis itidem inurit Prophetarum libris; una omnes opera abolere, in contemtum certe adducere studens. Aliis quoque, sed saniora sentientibus de Libris sacris,grandioris historiæ particula visa est Prophetia Jonæ; idcirco quod a conjunctione connexiva initium capiat. Ii vero sibi id responsi habeant, quæ edidit vaticinia Jonas preter Libellum hunc, non videri ab eo literis fuisse mandata, proindeque nec temporum lapsu consumta; ea quippe duntaxat scriptis tradidisse Prophetas, quæ in longitudinem pertinebant, ne ex hominum animis memoria ipsorum evanesceret: quæ autem proxime spectabant ad exitum, etsi nonnunquam in libros relata sunt,minime tamen id ita necessarium fuisse, utpote quorum futura esset recens recordatio, tum cum eventu ipso complerentur. Cujusmodi fuit illud, quod de Jeroboamo prænuntiatum a Jona libri regum testantur: nam cum æquævi fuerint Jeroboamus, & Jonas, verisimile est in re instanti, ac imminenti prædictionem hanc a Jona editam fuisse.

(a) Num.XXIV.4.16. (b) Lib.II.c.45. (c) I.67. (d) Cap.7.Par V. (e) Part.II.c.36. (f) Psal.CXXXVI. (g) Suppl.v.180. (h) Ovid. Trist. Lib.I. Eleg.I. *V. Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.* (i) XIV.25. (k) Tract.Theol.cap.10.

se. Favere nobis videtur Cyrillus: ait enim: ἔγγραφος μὲν ὅυν τῆς παρ' ἀυτῷ προφητείας λόγος ἕτερος ὀυδεὶς παρὰ τοῦτον ἐστὶν *Prophetiæ ab illo prolatæ sermo præter hunc nullus alter in literas relatus est*. Quæ autem ex conjunctione connexiva, initio Libri hujus posita, petitur ratio, frivolam esse demonstravimus alibi, cum librum Ezechielis contra Adversariorum argumenta tueremur; utpote quam ab Hebræis in fronte ornatus gratia collocari Grammatici doceant. Postremo etiamsi majoris operis partem esse Prophetiam hanc fateremur, quid inde illi ex auctoritate sua decederet, non intelligo. Imo vero hinc conjicere licet, nobilissimam visam, ac utilissimam particulam hanc, quam adversus edacem vetustatem studium hominum, vel potius supremi numinis voluntas conservavit, ne eximio hoc Christi per triduum mortui, ac deinde resurgentis simulacro careremus.

DE PROPHETIA MICHÆÆ.

I. *Disputatur de Michæa*. II. *Probatur Prophetiæ Michææ γνησιότης, & antiquitas.*

I. QUi ab Hebræis sextus inter Prophetas duodecim ponitur Michæas, is tertius ab Interpretibus Septuaginta, aliisque Græcis scriptoribus collocatus est. Tempus quo edita ipsi a Deo sunt vaticinia, quibus nunc fruimur, ipsa in fronte indicant, nempe *in diebus Joatham, Achaz, & Ezechiæ regum Juda*. Proindeque munus Propheticum obire cœpit paulo post Oseam, Joëlem, & Amosum, qui Oziæ regis Juda temporibus vaticinia sua exorsi sunt. Et vix stare potest Hebræorum sententia, qui Michæam Joëli Cabalæ mysteria tradidisse volunt (*a*). Patriam quoque titulus declarat, & Morasthithen fuisse docet. Viculum autem non grandem sua ætate fuisse Morasthi, juxta Eleutheropolin Palæstinæ urbem, tradit Hieronymus (*b*). Paria fere habet Eusebius in Topicis. Horum autem, in locorum sanctorum explorando situ, ratio potissimum habenda est, utpote oculatorum testium, qui ad præclaram Scripturæ sanctæ peritiam, diuturnam in his oris moram adjunxerunt. Minime igitur audiendus Paraphrastes Chaldæus, qui pro Morasthi Maresam reddit. Utramque accurate distinguit Hieronymus cum in Epitaphio Paulæ (*c*), tum in libro de locis Hebraicis, ubi Maresam esse ait in tribu Judâ, altero ab Eleutheropoli lapide, cujus rudera tantum sua ætate visebantur, Morasthi autem vicum esse ad Orientem Eleutheropoleos: quod ex Eusebii Topicis exscripsit. Nihilo magis audiendus Drusius, cum ambigere se ait, num Morasthi idem sit locus, ac Moreseth Gath, cujus commate decimo quarto capitis primi Michææ fit mentio: nam pro eo quod est in vulgata: *Super hæreditatem Geth*, Hebraicum exemplar habet: *ngal morascat geth*, quod quidam vertunt: *Ad Moreseth Geth*: quasi sit nomen loci proprium. His præter Vulgatum Interpretem refragantur Septuaginta Senes, & Jonathan. Deinde ex sequenti commate sententiam hujus odorari licet: *Hæredem*, inquit DEUS, *adducam tibi, quæ habitas in Maresa*. Futurum nempe minatur, ut Maresitas de patria sua alienus hæres a se adductus extrudat: unde apparet pari prorsus comminatione, & simili sententia Gethæos exterrere voluisse: *Dabit emissarios super hæreditatem Geth*. Scribit Pseudo Epiphanius interiisse Michæam ex alto præcipitatum a Joramo filio Achabi regis Juda, quem ob ipsius patrumque noxas crebris objurgationibus perstringebat: quæ ineptiæ non scutica, sed flagello animadvertendæ sunt; nam neque rex Juda Achab fuit, aut Joramus ipsius filius, sed Israël; nec Jorami ævo vixit Michæas Morasthites, sed post ejus ætatem annis minimum centum, ac triginta. Fraudi fuit insulso Scriptori Michæas alter, qui & Josaphati, & Achabi ætate vixit, variisque ab eo cruciatibus vexatus est. Decepit hunc quoque fortasse, quod legitur initio libri Michææ, Prophetias ipsum edere cœpisse: ἐν ἡμέραις Ἰωαθὰμ, *in diebus Joatham*, ubi perperam legisse videtur, ἐν ἡμέραις Ἰωρὰμ, *in diebus Joram*; non observatis iis, quæ sequuntur, καὶ Ἄχαζ καὶ Ἐζεκία βασιλέων Ἰούδα, *& Achaz, & Ezechiæ regum Juda*. Deinde cum ait Epiphanius ille ὑποβολιμαῖος, (*supposititius*) patri Michææ nomen fuisse *Iramo*, ita videtur expressisse nomen *Iemla*, quod prisci illius Michææ pater gessit. Sed nec supplicio affectum fuisse Morasthiten satis ostendere videntur ista Jeremiæ (*d*): *Numquid*

I. *Disputatur de Michæa.* (*a*) Juchas. & R. David. Ganz. Chronol. (*b*) Prol. in Mich. & de loc. Hebr. (*c*) Cap. 6. (*d*) XXVI. 19.

Digitized by Google

quid morte condemnavit Michæam Ezechias rex Juda, & omnis Juda? numquid non timuerunt Dominum, & deprecati sunt faciem Domini, & pœnituit Dominum mali, quod locutus fuerat adversum eos? Demum in patria sepultum fuisse ait, prope Enacitarum sepulcretum; celebremque ad suam ætatem tumulum ejus fuisse. Huic paria succinit Dorotheus. Morasthin certe, Michææ antea sepulcrum, Ecclesiam vero sua ætate fuisse scribit Hieronymus (*a*). Nomen vero Morasthis, corruptum videtur apud Sozomenum (*b*), & Nicephorum (*c*), & mutatum in Berat-satia, ubi sepultum Michæam narrant, ejusque sepulcrum dictum sermone locorum istorum Nephsameemana, quod exponit Sozomenus, *μνῆμα πιστόν*. Vere; est enim *natasc hamenah*. Unde apparet, ecqua fides habenda sit iis, qui loca Terræ sanctæ descripserunt, dum in Oliveti montis descensu sepulcrum Michææ collocant.

II. Libri porro hujus, qui Michææ nomen præfert, scriptorem se Michæas ipse satis prodit, cum alibi, tum maxime capite secundo (*d*) ubi ait: *Utinam non essem vir habens spiritum, & mendacium potius loquerer.* Item tertio (*e*): *Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, judicio & virtute; ut annuntiem Jacob scelus suum, & Israël peccatum suum.* Nec caret præterea sequentium temporum testimonio. Illustre hoc est, & omni cavillatione majus; quod ipsi præbet Jeremias (*f*): *Michæas de Morasthi, fuit Propheta in diebus Ezechiæ regis Juda, & ait ad omnem populum Juda, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur, & Jerusalem in acervum lapidum erit, & mons Domini in excelsa sylvarum. Numquid morte condemnavit eum Ezechias rex Judæ, & omnis Juda? Numquid non timuerunt Dominum, & deprecati sunt faciem Domini, & pœnituit Dominum mali, quod locutus fuerat adversum eos?* Quæ expressit Josephus (*g*): *οἱ δὲ σοφῆς ὄντες διανοίας ἀπέλυσαν τὸν προφήτην ἀπὸ τῆς αὐλῆς, καὶ τοῖς ἄλλοις συνεβούλευσαν μηδὲν διαθεῖναι κακὸν τὸν Ἱερεμίαν· ἔλεγον γὰρ οὐ μόνον τοῦτον προλέγειν τῇ πόλει τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ καὶ Μιχαίαν πρὸ αὐτοῦ ταῦτα καταγγελκέναι, καὶ πολλοὺς ἄλλους, ὧν οὐδεὶς ὑπὸ τῶν βασιλέων οὐδὲν ἔπαθεν ἀλλ' ὡς προφήτης τοῦ θεοῦ τιμῆς ἔτυχε.* *Qui vero mentis erant sanioris Prophetam ex aula dimiserunt, aliisque auctores fuerunt, ne quid mali adversus Jeremiam designarent. Ajebant enim non hunc solum urbi futura prædicere, sed & Michæam ante ipsum eadem esse vaticinatum, aliosque complures, quorum nullus a sui temporis regibus malo ullo, sed honore tanquam Propheta Dei esset affectus.* Hæc autem verba, quibus Hierosolymæ excidium impune interminatus est Michæas, tertio capite sic concepta sunt: *Propter hoc caussa vestri, Sion quasi ager arabitur, & Jerusalem quasi acervus lapidum erit, & mons Templi in excelsa sylvarum.* Videtur quoq; Sophonias (*h*) ex eodem Libro ista hausisse: *Salvabo claudicantem, & eam quæ ejecta fuerat congregabo, & ponam eos in laudem, & in nomen, in omni terra confusionis eorum.* Sic enim Michæas (*i*): *Et ponam claudicantem in reliquias, & eam quæ laboraverat in gentem robustam, & regnabit Dominus super eos in monte Sion.* Illa etiam Ezechielis (*k*): *Principes ejus in medio illius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, & ad perdendas animas, & avari ad sectanda lucra. Prophetæ autem ejus liniebant eos absque temperamento, videntes vana, & divinantes eis mendacium, dicentes: Hæc dicit Dominus Deus, cum Dominus non sit locutus;* affinia sunt istorum Michææ (*l*): *Qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Jerusalem in iniquitate. Principes ejus in muneribus judicabant, & Sacerdotes ejus in prophetia divinabant, & super Dominum requiescebant dicentes: Numquid non Dominus in medio nostrum? non venient super nos mala.* Apposita quoque ad id argumentum testimonia Matthæi, & Johannis, unde intelligitur, ex prædictione Michææ consentientem Judæorum omnium opinionem extitisse, futurum ut Bethlehemi Christus nasceretur: nec enim ex sua ipsorum persona docent Evangelistæ id prænuntiasse Michæam, sed pervulgato inter Judæos sermone jactari istud solitum fuisse: talia enim de Herode refert Matthæus (*m*): *Et congregans omnes principes Sacerdotum, & Scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt*

(*a*) Epit. Paul. cap. 6. (*b*) Lib. I. cap. 19. (*c*) Lib. XII. cap. 48. *II. Probatur Prophetia Michææ γνησιότης, & antiquitas.* (*d*) 11. (*e*) 8. (*f*) XXVI. 18. (*g*) Antiq. Lib. X. cap. 7. (*h*) III. 19. (*i*) IV. 7. (*k*) XXII. 27. 28. (*l*) III. 10. 11. (*m*) II. 4. & seqq.

tunt ei : In Bethlehem Judæ ; sic enim scriptum est per Prophetam : Et tu Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda : ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël. Item Johannes (*a*): *Quidam autem dicebant : Numquid a Galilæa venit Christus? Nonne Scriptura dicit, Quia ex semine David, & de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?* Jamdudum enim percrebuerat inter Judæos insigne illud Michææ vaticinium (*b*) : *Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël, & egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis*. Christus ipse denique verba ejus, & voces usurpare dignatus est: nam cum apud Matthæum (*c*) sic disserit : *Veni enim separare hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam, & nurum adversus socrum suam ; & inimici hominis domestici ejus* : procul dubio in animo hæc habuit: *Veni enim separare hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam; & inimici hominis domestici ejus*: quæ Michææ septimo capite reperiuntur.

DE PROPHETIA NAHUM.

I. *Disputatur de Nahumi patria*. II. *Variæ de ejus ætate opiniones proponuntur*; III. *Deinde nostra*. IV. *Probatur Prophetiæ Nahumi* γνησιότης, *& antiquitas* : V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum*. VI. *Secundum argumentum*.

I. DE Nahumi patria, & ætate, deque Ninives excidio, quod vaticiniis Nahumus præsignificavit suis, magnæ cientur inter eruditos velitationes, & oppido pauca, ac fere nulla posterior ætas huic præbet testimonia; adeout quæcunque ad eum pertinent, jacebant propemodum in obscuro, & densis tenebris circumsepta sint. Institutum tamen tenere conabimur, & Librum hunc ab omni νοθείας suspicione vindicare. Agamus primum de Nahumi patria. Simeonitide tribu oriundum fuisse ait Pseudo-Epiphanius (*d*), Elcesi natum, trans Jordanem, versus Begabar. Verba ipsius hæc sunt : ὅπως ἦν ἀπὸ ἐλκεσεὶ, πέραν τοῦ ἰορδάνου, εἰς βηγαβὰρ, ἐκ φυλῆς συμεών. *Hic erat ab Helcesi, trans Jordanem, in Begabar, de tribu Symeon.* Dorotheus vero (*e*) Epiphanii hujus simius : *Hic Nahum erat ab Elcesi, trans Bethabaran, de tribu Symeon*. Hinc emendaudus Epiphanius, & pro βηγαβὰρ, legendum βηθαβαρᾶν. Bethabaran enim trans Jordanem esse sitam docent Eusebius, & Hieronymus (*f*), illicque Johannem lavacro homines in noxarum emendationem abluisse. Idem habet Origenes (*g*). Elcesi igitur circa Bethabaran natus est Nahumus, ex Epiphanii, & Dorothei sententia, ibidemque sepultus. Elcesi quoque natum agnoscunt Eusebius, & Hieronymus (*h*). Verum hic longe a Bethabara Elcesin locat, aitque *Helkesai*, parvum Galilææ viculum; & vix veterum ædificiorum ruderibus agnoscendum, sua ætate extitisse Judæis notum, sibique ab itineris duce monstratum. Unde eos confutat, qui Nahumum Helcesæum putabant esse dictum, a patre Helcesæo, Propheta quoque, & ipso. Si qua in re, certe in notitia Terræ sanctæ fidem meretur Hieronymus (*i*), qui & ex diligenti lustratione, & ex accurata sacrorum Codicum lectione, & ex frequenti doctorum Judæorum consuetudine Palæstinæ loca apprime cognoverat.

II. Exploranda deinde Nahumi ætas, quam quidam ad Sardanapali tempora retulerunt; hoc Ninives excidium notatum ab eo esse volentes, quod Arbace auctore contigit, cum ab Assyriis ad Medos imperium translatum est; Joa Judæorum, Jehu Israëlitarum regnum tenente. Id si sit, sacrorum omnium Prophetarum, majorum, & minorum, quorum scripta constant, antiquissimus ille fuerit. Probabilius Josepho (*k*) visum est, ad Joathami tempora Nahumum pertinere; quas autem adversus Ninivitas edidit vaticinationes, post centum, & quindecim annos esse completas, Josiæ nempe temporibus. Plures Ezechia regnante floruisse Nahamum censent, Hieronymus, Theodoretus, & Theophylactus (*l*), etiam post abductos a Salmanasare in servitutem Israëlitas; & Deum rumeos, tum & reliquos Hebræos, qui Ezechiæ parebant, & variis modis ab iisdem hostibus vexabantur, prædictionis hujus solatio recreare

(*a*) VII. 41. 42. (*b*) II. 1. (*c*) X. 35. 36. *I. Disputatur de Nahumi patria*. (*d*) De Vit. Proph. (*e*) De Vit. eorumd. (*f*) De loc. Hebr. (*g*) In Joh. (*h*) De loc. Hebr. (*i*) Proœm. in Nahum. *II. Varia de ejus ætate opiniones proponuntur.* (*k*) Antiq. Lib. IX. cap. 21. (*l*) Proœm. in Nahum.

Digitized by Google

recreare voluisse. Atqui idem Hieronymus, primo Nahumi capite prædictam fuisse sentit cladem Sennacheribo, Assyriisque illatam ab Angelo, dum Hierosolymam oppugnarent. Unde colligitur editum esse vaticinium inter duas Assyriorum expeditiones, Salmanasaris adversus tribus decem, Sennacheribi adversus reliquas duas, quarum illa vix novem annis hanc antecessit. At auctor Seder Olam, & ex eo R. Isaac Abrabaniel, Hebræique fere omnes, cum Michææ, quem sub Joathamo, Achazo, & Ezechia floruisse sciebant, succedere Nahamum in Canone viderent, eum, ejusque prædictiones attribuendas duxerunt ævo Manassis, qui Ezechiæ regi successit. Atque has prædictiones exitum habuisse statuunt, Joakimo inter Judæos regnante, cum a Nabuchodonosore Ninive diruta est. Jonathan vero, & Pseudo-hymi Epiphanius, & Dorotheus, aliique, Ninivitis imminentes calamitates prædixisse rentur, quod Jonæ comminationibus ad meliora jam ante conversi, in pristinas deinde noxas essent revoluti. Quot annis Jona fuerit recentior, accuratius definire insuper habent, quod quidam nonaginta annorum spatio definiunt. Sunt qui Josiæ ævo futura prædixisse velint. Omnium vero longissime extra oleas abit Clemens Alexandrinus (a), Ezechiele ipso recentiorem Nahumum fingens.

III. In tanta Interpretum discordia, ad similitudinem veri mihi valde videtur accedere Hieronymi sententia, qui in Ezechiæ ætatem Nahumi vaticinium confert, inter Israëliticam deportationem, & Hierosolymitanam Rabsacis obsidionem; nam & id postulare videtur ordo quem inter Prophetas minores obtinet, & eo inclinare video maximam eruditiorum Interpretum partem. Verum aliud præterea adjecit Hieronymus accurata observatione dignum: nam inflictam quidem Assyriorum exercitui pro mœnibus Hierosolymitanis cladem, primo Nahumi capite prænuntiari sentit; sed reliqua duo libelli ejusdem capita ad toleratas olim ab Israëlitis ærumnas, irrogatasque Judæis ab Assyriis contumelias, & excisam demum a Nabuchodonosore Niniven pertinere arbitratur. Quæ postrema capita duo priusquam explanet, Lectorem monet se Hebræorum expositionibus adhærere. Quamobrem si Hebræos illos, quos secutum se profitetur Hieronymus, conciliare velimus aliis ejusdem gentis Magistris, qui sub Manasse editum Nahumi vaticinium rentur, dicemus primum caput temporibus Ezechiæ prodiisse, post deportatas decem tribus; eventum vero tum esse nactum, cum Sennacheribi copiæ ab Angelo deletæ sunt, & ipse Sennacheribus Niniven redux, a filiis interfectus est; reliqua vero capita duo multis post annis primum a Nahumo fuisse adjecta, & ita quidem adjecta, ut in unum contextum colligata simul videantur cohærere; nimirum quod consimilis essent, & ejusdem argumenti, & Assyriorum calamitates prænuntiarent; exitum vero habuisse, partim cum Niniven vastavit Cyaxares Medorum rex, Josiæ temporibus; partim etiam ac præcipue, cum eam Nabuchodonosor aliquot post annis funditus delevit. Idem quippe Hieronymus, Prooemio in Jonam, sic disserit. *Quantum ad historias tam Hebræas, quam Græcas pertinet, & maxime Herodotum, legimus, Niniven, regnante apud Hebræos Josia, & Astyage rege Medorum, fuisse subversam*. At cladis hujus auctorem fuisse Cyaxarem tradit Herodotus (b). Illuc respexit Josephus (c), cum Joathami æqualem Nahumum statuens, post annos centum, & quindecim edita ab ipso adversus Niniven vaticinia, eventu comprobata fuisse refert; in Josiæ quippe ætatem incurret illud tempus, si a Joathami ætate initium feceris numerandi. Itaque Nahumi prædictio adversus Ninivitas, quæ duobus postremis capitibus inest, a Cyaxare, & Nabuchodonosore diversis temporibus completa est. Nec refragari videntur conditores prisci Librorum sacrorum Canonis, a quibus Nahumus subjunctus est Michææ, qui Joathami, Achazi, & Ezechiæ æqualis fuit: in eo quippe desiit Michæas, in quo vaticinari exorsus Nahumus ad Manassem pervenit.

IV. Bene vero est, quod Duodecim Prophetarum memoriam Sirachides (d) retinuit, unde satis probatur antiquitas Nahumi, qui unus ex illis semper habitus est, ut ex Septuaginta Senibus, aliisque cujusvis ætatis interpretibus cognoscere promtum est. Vix ulla autem Scriptoris hujus posterior ætas servavit vestigia. Unum hoc apud Habacucum, & Ezechielem nanciscor, quod extat tertio

Ss Na-

(a) Strom. I. *III. Deinde nostra.* (b) Lib. I. (c) Antiq. Lib. IX. cap. 11. *IV. Probatur Prophetia Nahumi γνησιότης, & antiquitas.* (d) XLIX. 12.

Nahumi capite (*a*). *Væ civitas sanguinum, universa mendacii dilaceratione plena: non recedet a te rapina*. Ad id quippe videtur excusum hoc Habacuci (*b*): *Væ qui ædificat civitatem in sanguinibus, & præparat urbem in iniquitate*. Multo magis etiam istud Ezechielis (*c*): *Væ civitati sanguinum, cujus ego grandem faciam pyram*. Incertum autem habeo, an a Nahumo Isaias (*d*), an ab Isaia Nahumus (*e*) hæc sumserit: *Ecce super montes pedes evangelizantis & annuntiantis pacem: celebra, Juda, festivitates tuas, & redde vota tua*: utrumque enim docui vaticinia hæc Ezechiæ temporibus scripsisse.

V. Diximus Sennacheribi, Assyriorumque interitum prædictum fuisse primo capite Nahumi; at postremis duobus illatas Ninivitis per Cyaxarem, & Nabuchodonosorem clades: quam sententiam Hieronymi suffragio tutati sumus. Verum supposititi Epiphanius & Dorotheus (*f*) aliorsum vaticinationes illas detorquent; præsignificasse quippe Nahumum volunt, futurum ut exundante aqua, & ignibus erumpentibus Ninive subvertatur; atque id evenisse; terræ quippe motu stagnum, quo cingitur civitas, ripas supergressum, loca vicina, urbemque adeo ipsam submersisse, cum interea flamma aliunde effervescens eam depasceret. Nempe hæc ad verbum interpretati sunt (*g*): *Montes commoti sunt ab eo, & colles desolati sunt, & contremuit terra a facie ejus*. Deinde (*h*): *Indignatio ejus effusa est ut ignis, & portæ dissolutæ sunt ab eo*. Tum (*i*): *In diluvio prætereunte consummationem faciet loci ejus*. Et alibi etiam (*k*): *Portæ fluviorum apertæ sunt, & templum dirutum*. Paulo post (*l*): *Ninive, quasi piscina aquarum aquæ ejus*. Præterea (*m*): *Succendam usque ad fumum quadrigas tuas*. Rursum (*n*): *Devorabit ignis vectes tuos*. Verum quid istis fiet, quæ ibidem leguntur (*o*): *Miles captivus abductus est, & ancillæ ejus minabantur gementes ut columbæ, murmurantes in cordibus suis*: & istis (*p*): *Vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ frementis, & equitis ascendentis, & micantis gladii, & fulgurantis hastæ, & multitudinis interfectæ*: & his quoque (*q*): *Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, devorabit ignis vectes tuos. Aquam propter obsidionem hauri tibi, exstrue munitiones tuas, intra in lutum & calca, subigens tene laterem. Ibi comedet te ignis, peribis gladio*. Quæ manifesto declarant bello domitam & dirutam fuisse Niniven, & militum copiis, non aquis inundatam; & flammis hostilibus, non naturæ vi ingruentibus absumtam; quod neque consentit cum fide historiæ, neque cum Ninives ipsius situ, quæ stagno haudquaquam circumfusa fuit. Attendissent autem Epiphanius ille, & Dorotheus, quam sæpe exotici & sacri Scriptores, ac potissimum Prophetæ, ad bellicas clades exprimendas, hujusmodi translationibus ex incendiorum, & exundationum impetu arcessitis utantur.

VI. Leve quoque est argumentum, quod ex Theodoreti verbis (*r*) erui potest, quibus asseverat post interfectum a liberis Sennacheribum, imperium ad Chaldæos paulo post transiisse, & regum illorum genus extinctum fuisse. Hæc enim aperte pugnant cum historia a sacris Auctoribus tradita, cujus fides non ad manifestas hallucinationes exigenda est, sed hæ contra ex illa convincendæ. Certum quippe est Sennacheribo successisse Asarhaddonum filium, ut docet postremus liber Regum (*s*); huic Saosduchinum, quem excepit Cineladanus; quod cognoscitur ex Canone Mathematico Regum Babyloniorum, quem repræsentat Georgius Syncellus. Imperium autem Assyriorum a Chaldæis excisum non est ante Nabuchodonosorem, qui æqualis Joakimi fuit. Itaque a Sennacheribi obitu ad dirutam a Chaldæis Niniven, anni intercedunt circiter centum & viginti. Castigandus hic ergo Theodoretus; multo etiam magis Cyrillus (*t*), qui a Nahumo prædici censet eam Ninives expugnationem, quæ auctore Cyro facta est; Niniven haud dubie cum Babylone confundens, quam Cyrus ditioni suæ subjecit.

DE

(*a*) I. (*b*) II.12. (*c*) XXIV.9. (*d*) LII. 7. (*e*) I. 15. *V. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* (*f*) De Vit.Proph. (*g*) Nah.I.5. (*h*) Ibid.6. (*i*) Ibid.8. (*k*) II. 6. (*l*) Ibid.8. (*m*) Ib. 13. (*n*) Id. III. 13. (*o*) II. 7. (*p*) III. 2. 3. (*q*) Ibid. 13. 14. *VI. Secundum argumentum.* (*r*) Proœm. in Nah. (*s*) XIX.37. (*t*) Præf. in Nahum.

DE PROPHETIA HABACUC.

I. Disputatur de Habacuci patria. II. Variæ de ejus ætate opiniones proponuntur. III. Deinde nostra. IV. Disputatur de libro apocrypho Habacuci. V. Probatur Prophetiæ Habacuci γνησιότης, & antiquitas. VI. Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.

I. DE Habacuci patria, & ætate nihilo certiora quam de Nahumo proferre possumus. Quid vestigando tamen, & scrutando reperire possimus, experiamur. Patriam designavit Epiphanius ὑποβολιμαῖος (*supposititius*) quem secutus est Pseudo-Dorotheus (*a*), oriundumque fuisse ait ex tribu Simeon, natum in agro *Bethsocher*: cujus dictionis cum ambigua sit, & parum constans in exemplaribus lectio, Dorotheus vero scribat *Bitiсuchar*, locum assignare promtum non est. Videndum an is sit, qui sexto capite prioris Machabaici (*b*) dicitur *Bethzachara*, Josepho non semel memoratus; an qui sequenti capite (*c*) *Bethzecha* appellatur. Ait idem Epiphanius adventante in Judæam Nabuchodonosore Habacucum fugisse Ostracinen, (quam urbem in Ismaëlitica terra collocat,) ad Cassiotidem usque, in qua Ostracinen Ptolemæus statuit, Ismaëlitarum fines prorogans; post discessum vero Chaldæorum rediisse in patriam, in eaque tandem fuisse sepultum. Quæ perperam accepta Dorotheus interpretando pervertit. Epiphanio consentit Said Ebn Batrik; in Ismaëlitarum siquidem regionem fugisse vult Habacucum, atque inde in Ægyptum. Alii Levitica ipsum tribu prognatum fuisse volunt, & in urbe Cella sepultum. Eusebius quidem narrat in Topicis sua ætate sepulcrum Habacuci Cellæ monstrari solitum fuisse. Quod ab illo sumserunt Sozomenus (*d*), & Nicephorus (*e*).

II. In ætate vero deprehendenda viri eruditi in varias opiniones discessere. Existimarunt Hebræi veteres filium fuisse Sunamitidis mulieris, quem vitæ restituit Elisæus, quemadmodum Jonam Sareptanæ filium ab Elia ad vitam revocatum fuisse rati sunt; argumento ducto ex convenientia nominis Habacuc, cum verbis, quibus Elisæus Sunamitidi filium pollicitus est (*f*): *hhabaqt ben, amplecteris filium*; quæ Rabbinicæ nugæ sunt. Saniora senserunt Judæi recentiores, in Manassis tempora Habacuci vaticinium conferentes. Ita Seder olam, Rabbah, & Zuthah: unde Abrabaniel, & Rabbinorum greges sua hausere. Josiæ ætati assignant alii; Sedeciæ & Jeremiæ, Clemens Alexandrinus (*g*), & Pseudo-Epiphanius (*h*); Danielis etiam idem Epiphanius, Hieronymus (*i*), Dorotheus (*k*), aliique complures, quibus placet non alium esse Habacucum hunc, quam qui cibaria ad Danielem inter leones jacentem ab Angelo vectus detulit, biennioque ante obiit, quam libertatis compotes facti Judæi in patriam remeassent. A quo tempore ad Elisæum retro computantur anni trecenti circiter & quinquaginta; quo intervallo Habacucum fuisse constat; sed in loco intra hos limites accurate definiendo laborant Interpretes.

III. Ego vero & supra jam dixi, cum de Daniele agerem, & nunc etiam asseverantius dico geminum fuisse Habacucum, alterum Danielis obsonatorem, alterum hunc Prophetam Manassis æqualem, de tribu Simeonis, cum illum Levitica prognatum esse declaret titulus historiæ Beli & Draconis, quem ex editione Septuaginta Senum repræsentat Hieronymus (*l*). Chaldæorum certe adversus Judæos expeditionem præcessit, quam & prædixit: *Quia ecce*, inquit, (*m*) *ego suscitabo Chaldæos*. Chaldæorum ipsorum vastationem, sic tanquam rem nondum instantem, sed multis post annis eventuram, denuntiat: *Quia adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit* (*n*). His autem tangi videntur Manassis flagitia: *Lacerata est Lex, & non pervenit usque ad finem judicium: Quia impius prevalet adversus justũ propterea egreditur judicium perversum* (*o*). Rursum (*p*): *Quare aspicis super iniqua agentes, & taces devorante impio justiorem se?* Ista omnino

I. Disputatur de Habacuci patria. (*a*) De Vit. Proph. (*b*) N. 32. (*c*) VII. 19. (*d*) Lib. VII. cap. 29. (*e*) Lib. XII. cap. 48. *II. Variæ de ejus ætate opiniones proponuntur.* (*f*) 4. Reg. IV. 16. (*g*) Strom. 1. (*h*) De Vit. Proph. (*i*) Proœm. in Lib. I. Habacuc. (*k*) De Vit. Proph. *III. Deinde nostra.* (*l*) Proœm. Comm. in Dan. (*m*) Hab. I. 6. (*n*) Id. II. 3. (*o*) Id. I. 4. (*p*) Ibid. 15.

his adsonant, quæ de Manasse narrat posterior liber Regum (*a*): *Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Jerusalem usque ad os; absque peccatis suis, quibus peccare fecit Judam, ut faceret malum coram Domino*. Addit Josephus (*b*), Deum intentatis per Prophetas minis ad meliorem mentem revocare ipsum frustra voluisse, cum interea novis sese alligaret sceleribus, & aliquem e Prophetis quotis quibusque diebus supplicio afficeret. Cum autem post Babylonicum exilium mores in melius commutarit, plane dicendum est Habacuci vaticinium ad priora illa & nefaria Manassis tempora pertinere: nec abludit a vero prædictionem illam Chaldaicæ irruptionis, non solum postremam, qua diruta est Hierosolyma, sed & priorem illam spectare, cum Manasses Babylonem deportatus est. Nam quamvis narrent Paralipomena (*c*) captum eum fuisse a Principibus exercitus regis Assyriorum, nihilominus Chaldæos intelligere decet, qui a Principibus & Regulis supremum Regis Assyriorum imperium agnoscentibus regebantur. Hunc autem Judæorum calamitatem notare videtur Propheta, cum Judæos monet e ventura illa ipsorum temporibus: *Opus*, inquit (*d*), *factum est in diebus vestris*. Similibus Achazum & Ezechiam objurgationibus, & impendentis ab Assyriis, & Chaldæis exitii minis Isaias aliquot ante annis perterruerat. Adeout æquævum ipsi Habacucum, simili instinctum afflatu, paribus denuntiationibus intonuisse credibile sit. Denique ætatem ejus patefacit assignatus ipsi in Canone locus inter Prophetas minores Duodecim: Nahumum enim sequitur, quem Ezechiæ æqualem diximus; Sophoniæ vero præit, qui Josia regnante vaticinatus est.

IV. De libro apocrypho Habacuci, quem commemorat Auctor Synopseos, etsi jam a me superius disputatum est, cum de Græcis Prophetiæ Danielis interpretationibus agerem, aliqua tamen hic iteranda sunt, quæ prætermittere omnino locus non patitur. Hunc ergo apocryphum Habacuci librum, ipsam esse dixi Beli & Draconis historiam, in qua liber Danielis clauditur. Tradit enim Hieronymus (*e*), in Græca interpretatione Septuaginta virorum Habacuco adscriptam fuisse hanc historiam, & Eusebium, ac Apollinarium cum Porphyrium refellerent, respondisse, Susannæ, Beli, & Draconis historias partem esse Prophetiæ Habacuci de tribu Levi. At Græca libri Danielis interpretatio, quæ Septuaginta Senum nomen sibi præscripserat, Hieronymo merito suspecta fuit, & ab Ecclesiæ magistris repudiata est. Itaque quod Beli, & Draconis historia Habacuco tribuitur, perperam id factum dixi, cum mirabilem illam Prophetæ exportationem, non ab alio quam ab ipso in literas relatam fuisse Interpres conjectasset; reliquorum Prophetarum consuetudine deceptus, qui res a se gestas memoriæ prodere consueverunt aliquando, at nonnunquam id facere neglexerunt. Nimium igitur suspicioni huic indulgens Interpres nomen Habacuci historiæ huic præmisit. Sed prudenter fecerimus, si titulum leviter & temere excogitatum inducamus.

V. Prophetiæ autem Scriptorem ipse suæ declarat Habacuc, cum ait secundo capite (*f*): *Super custodiam meam stabo, & figam gradum super munitionem, & contemplabor, ut videam quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me. Et respondit mihi Dominus, & dixit: Scribe visum, & explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum*. Quibus significat, se a Deo mandatum habuisse, ut res sibi præmonstratas literis traderet: cui mandato pro sua pietate paruisse ipsum plane credendum est. Eas ergo αὐτοπροσώπως (*ex propria persona*) disseruit. Unde Hobbesium (*g*) mirari subit, qui incertum esse dicit, utrum prophetiam suam ipse Habacuc scriptam ediderit. Earum præterea in novitiorum Prophetarum libris expressa licet reperire vestigia. Cum enim gentem Chaldæam descripsisset Habacuc (*h*): *Leviores pardis equi ejus, & velociores lupis vespertinis, & diffundentur equites ejus: equites namque ejus de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum*: ita Nabuchodonosorem pinxit Jeremias (*i*): *Ideo percussit eos leo de sylva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum*: ita & Ezechiel (*k*): *Hæc dicit Dominus Deus, Aquila grandis magnarum*

(*a*) XXI.16. (*b*) Antiq.Lib.X.cap.4. (*c*) 2.XXXIII.11. (*d*) Hab.I.5. *IV. Disputatur de libro apocrypho Habacuci.* (*e*) Prœm.Comm.in Dan. *V. Probatur Prophetiæ Habacuci γνησιότης, & antiquitas.* (*f*) II.2. (*g*) Lev. II.33. (*h*) I.8. (*i*) V.6. (*k*) XVII.3.

rum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varietate venit ad Libanum. Hæc quoque Jeremiæ (*a*) querela: *Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum, verumtamen justa loquar ad te: Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui prævaricantur, & inique agunt?* numquid videtur referre hanc Habacuci (*b*): *Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, & respicere ad iniquitatem non poteris: quare respicis super iniqua agentes, & taces devorante impio justiorem se?* Illud quoque Jeremiæ (*c*): *Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israël: Bibite, & inebriamini, & vomite:* ex hoc Habacuci (*d*) detortum dicas: *Bibe tu quoque, & consopire: circumdabit te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiæ super gloriam tuam.* Deinde vero Lucas in Actis (*e*) Habacucum designavit, cum diceret: *Videte ergo, ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis: Videte contemtores, & admiramini, & disperdimini, quia opus operor in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarraverit vobis:* hæc enim ex Habacuci priore capite (*f*) petita sunt. Cujus & istud (*g*): *Justus autem in fide sua vivet*, Paulus non semel in Epistolis suis (*h*) usurpavit.

VI. Circumspicienti vero mihi, si qua parte oppugnari posset nostra de Habacuci ætate sententia, unum occurrit ejus ipsius testimonium, unde cudere contra nos argumentum queant Adversarii. *Aspicite*, inquit (*i*), *in gentibus, & videte: admiramini & obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cum narrabitur.* De Chaldæorum bello adversum Judæos verba facere ipsum liquet, quod quum factum jam fuisse his diebus clarissime significet, hinc efficitur necessario, post vastatam a Nabuchodonosore Judæam vixisse Habacucum, & vaticiniis inclaruisse. Verum id argumentum infringit ipse commate sequenti, cum ait: *Ecce ego suscitabo Chaldæos:* nondum ergo fuerant suscitati, quos suscitaturum se Deus prænuntiat. Sed & Hebraicum exemplar, non futurum habet, *epeaal*, *faciam*, sed Benoni *paal*, quod Hebræis præsentis, quo carent, vice fungitur. Itaque Septuaginta id reddunt: ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι. *Opus ego facio:* & Symmachus, juxta testimonium Hieronymi (*k*): *Opus fiet in diebus vestris.*

DE PROPHETIA SOPHONIÆ.

I. *Disputatur de Sophoniæ patria & tribu*, II. *Et ætate.* III. *Probatur Prophetiæ Sophoniæ* γνησιότης, *& antiquitas.*

I. PRophetiæ Sophoniæ lemma hoc præfixum est: *Verbum Domini quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filii Godoliæ, filii Amariæ, filii Ezechiæ, in diebus Josiæ filii Amon regis Judæ.* Inde Sophoniam vere Prophetam Dei fuisse cognoscimus: tum & quibus parentibus ortus sit, & quo tempore vixerit. Si patria ac tribus, unde prodiit, fuissent appositæ, nihil ultra requireremus. Verum occurrit desiderio nostro supposititius ille Epiphanius (*l*), sæpe jam in partes vocatus; nam *Sarabatha* monte ortum fuisse tradit. At sibi non constat in montis hujus nomine, ut neque in variis Libri illius locis Codicum fides; alii enim habent *Baratha:* Pseudo-Dorotheus (*m*) scribit *Sabarthara*. An *Sarathasar* legendum, quem locum montanum fuisse intra terminos Rabeniticæ tribus discimus ex libro Josuæ? an *Saredatha*, quem commemorant Paralipomena (*n*), & *Sarthan* esse volunt quidam? an *Barad*, inter quem locum & Cades statuit Moses (*o*) Puteum Agaris? Addit Epiphanius fuisse tribu Simeonitam, cum eum tamen Ezechiæ regis Juda abnepotem, proindeque de tribu Juda oriundum fuisse ratus sit Aben Ezra (*p*), auctor inter Hebræos non futilis: quam opinionem nec admittit, nec rejicit R. David Kimchi (*q*). Quibus argumentis hanc opinionem secutus sit Aben Ezra, nescio; profecto tempora apte conveniunt, neque alia videtur fuisse caussa, cur initio Libelli hujus, non pater solum Sophoniæ sit appositus, sed explicata præterea stemmatis serie, genus ab hoc capite contra Scriptorum sacrorum, Prophetarumque omnium morem sit repetitum, quam ut clarissimo & sanctissimo parente prognatum fuisse Prophetam

(*a*) XII 1. (*b*) I. 13. (*c*) XXV. 27. (*d*) II. 6. (*e*) XIII. 40. 41. (*f*) 5. (*g*) II. 4. (*h*) Rom. I. 17. Gal. III. 11. Hebr. X. 38. *VI. Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.* (*i*) I. 5. (*k*) In Hab. I. 3. *I. Disputatur de Sophonia patria & tribu.* (*l*) De Vit. Proph. (*m*) De Vit. eorumd. (*n*) 2. IV. 17. (*o*) Gen. XVI. 14. (*p*) In Soph. I. (*q*) Eod. loc.

phetam appareret, neque nobilitatis tam præclaræ, & illustris honore fraudaretur. An ita sensit Cyrillus, cum fuisse eum ait: *οὐκ ἄσημον τὸ κατὰ σάρκα γένος*, *non ignobilem genere secundum carnem?* an propter commemoratos proavos minime quidem ignobilem credidit, quod & R. Davidi Kimchio visum est, non vero regia stirpe ortum? Veri quidem id similius est, quam quod aliis ex eadem Hebræorum gente persuasum est, descripta hic fuisse ab abavo usque parentum nomina, quod Prophetæ essent; cum pro certo inter eos constet, quorumcunque Prophetarum nominantur in Codicibus sacris parentes, Prophetas & hos fuisse.

II. Ætatis ipse suæ tempus cum definiverit Sophonias (*a*), Josia regnum Judæ tenente vaticinatum se dicens, satis pro merito culpare non possum Thomam Hobbesium (*b*), cum Prophetarum omnium antiquissimum Sophoniam, & Amasiæ ac Osiæ æqualem facit. Eorum vero mihi impense probatur ratio, qui sub initia Josiæ propheticum munus capessivisse ipsum affirmant, antequam profanos & sacrilegos idolorum cultus a Manasse inductos Josias sustulisset; quod in duodecimum ipsius annum ab inito regno Paralipomena (*c*) conferunt. Flagitiosos enim & impios Judæorum ritus hac objurgatione arguit (*d*): *Extendam manum meam super Judam, & super omnes habitantes Jerusalem: & dispergam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æditorum cum Sacerdotibus, & eos qui adorant super tecta militiam cœli, & adorant, & jurant in Domino, & jurant in Melchom*. Deinde (*e*): *Visitabo super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa: qui complent domum Domini iniquitate & dolo*. Nempe hæc ipsa sunt, quæ Josias præstitit, ut discimus ex postremo Regum (*f*): *Præcepit Rex Helciæ Pontifici, & Sacerdotibus secundi ordinis, & janitoribus, ut projicerent de Templo Domini omnia vasa, quæ facta fuerant Baal, & in luco, & universæ militię cœli*. Tum (*g*): *Et delevit eos qui adolebant incensum Baal, & Soli, & Lunæ, & duodecim signis, & omni militiæ cœli, & efferri fecit lucum de domo domini foras Jerusalem*. Deinde (*h*): *Contaminavit quoque Topheth, quod est in convalle filii Ennon, ut nemo consecraret filium suum, aut filiam per ignem Moloch*. Verumtamen, ne sic quidem elisis penitus impietatis radicibus, novis ipsos commonitionibus Jeremias identidem urgebat: sed ita tamen ut non tanquam hujus temporis noxas, sed tanquam vetera flagitia fere ipsis objiceret. *Quid*, inquit (*i*), *invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a me, & ambulaverunt post vanitatem, & vani facti sunt?* Et paulo post (*k*)? *A sæculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti, Non serviam. In omni enim colle sublimi, & sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix*: Deinde (*l*): *Populus meus oblitus est mei diebus innumeris*. Tum (*m*): *Fornicata es cum amatoribus multis. In viis sedebas expectans eos quasi latro in solitudine, & polluisti terram in fornicationibus tuis, & in malitiis tuis*. Quanto aliter Sophonias (*n*)? non pristina quidem recolens facinora, sed tanquam in flagranti deprehensos facinore increpans: *Disperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æditorum cum Sacerdotibus, & eos qui adorant super tecta militiam cœli, & adorant, & jurant in Domino, & jurant in Melchom. Visitabo super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa, qui complent domum Domini iniquitate & dolo*. Nempe hæc in re præsenti *παρατραγῳδεῖ* (*paratragœdiabat*) priusquam Josias violatam religionem reparasset, ablatis sceleratis ceremoniis: quod, ut dixi, duodecimo post capessitum regnum anno facere instituit. Verum cum inolitum morem tollere haud ita promtum esset, & post multos annos antiquæ consuetudinis vestigia superessent, instabat Jeremias, ut quod coacti a Josia fecerant Judæi, id sponte jam præstarent: *Non est*, inquit (*o*), *reversa ad me prævaricatrix Juda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus*. Constat itaque nondum avitam impietatem abolevisse Josiam, cum hæc Sophonias vaticinaretur, atque inde licet prædictionis illius ætatem ante duodecimum Josiæ annum liquido statuere, proindeque & ante Jeremiæ prophetiam, quę a decimo tertio Josiæ anno ducit initium.

III. Quare & dicta quædam Sophoniæ videmus subinde Jeremiam, & Ezechielem usurpasse. Ait Sophonias (*p*): *Audivi opprobrium*

II. Et ætate. (*a*) I. 1. (*b*) Lev. cap 33. (*c*) 2. XXXIV. 3. (*d*) Soph. I. 4. 5. (*e*) Ib. 9. (*f*) XXIII. 4. (*g*) Ibid. 5. 6. (*h*) Ib. 10. (*i*) Jer. II. 5. (*k*) Ib. 20. (*l*) Ib. 32. (*m*) Id. III. 1. (*n*) I. 4. 5. 9. (*o*) Jer. III. 10.
III. Prœ́atur Prophetia Sophoniæ γνησιότης, & antiquitas. (*p*) II. 8. 9.

Digitized by Google

brium Moab, & blaſphemias filiorum Ammon, quæ exprobraverunt populo meo, & magnificati ſunt ſuper terminos eorum. Propterea vivo ego, dicit Dominus exercituum Deus Iſraël, quia Moab ut Sodoma erit, & filii Ammon quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarum, & acervi ſalis, & deſertum uſque in æternum, reliquiæ populi mei diripient eos, & reſidui gentis meæ poſſidebunt illos : inde Jeremias (*a*) : *Audivimus ſuperbiam Moab; ſuperbus eſt valde; ſublimitatem ejus, & arrogantiam, & ſuperbiam, & altitudinem cordis ejus. Ego ſcio, ait Dominus, jactantiam ejus, & quod non ſit juxta eam virtus ejus, nec juxta quod poterat conata ſit facere. Ideo ſuper Moab ejulabo, & ad Moab univerſam clamabo, ad viros muri fictilis lamentantes* : indidem & Ezechiel (*b*) : *Et dices ad filios Ammon, Audite verbum Domini Dei, Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dixiſti: Euge, euge, ſuper ſanctuarium meum, quia pollutum eſt, & ſuper terram Iſraël, quoniam deſolata eſt, & ſuper domum Juda, quoniam ducti ſunt in captivitatem. Idcirco ego tradam te filiis Orientalibus in hæreditatem, & collocabunt caulas ſuas in te, & ponent in te tentoria ſua*. Preſſius etiam Sophoniæ veſtigia ſectatur Ezechiel (*c*) cum ait: *Argentum eorum & aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini: animam ſuam non ſaturabunt, & ventres eorum non implebuntur, quia ſcandalum iniquitatis eorum factum eſt*: quid enim hæc diſtant illis Sophoniæ (*d*): *Sed & argentum eorum, & aurum eorum non poteſt liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli ejus devorabitur omnis terra, quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus terram*. Cum ait Ezechiel (*e*): *Sacerdotes ejus contemſerunt Legem meam, & polluerunt ſanctuaria mea; inter ſanctum & profanum non habuerunt diſtantiam, & inter pollutum & mundum non intellexerunt, & a Sabbathis meis averterunt oculos ſuos, & coinquinabar in medio eorum: principes ejus in medio illius, quaſi lupi rapientes prædam ad effundendum ſanguinem, & ad perdendas animas, & avare ad ſectanda lucra: Prophetæ autem ejus liniebant eos abſque temperamento, videntes vana, & divinantes eis mendacium, dicentes, Hæc dicit Dominus Deus, cum Dominus non ſit locutus* : nonne hæc Sophoniæ (*f*) referre voluit: *Principes ejus* (Jeruſalem) *in medio ejus quaſi leones rugientes; judices ejus lupi veſpere non relinquebant in mane: Prophetæ ejus veſani, viri infideles: Sacerdotes ejus polluerunt ſanctum, injuſte egerunt contra Legem*. Sed & ad Locum quemdam e Michææ tertio capite, quem indicavi ſupra, videtur illic reſpexiſſe.

DE PROPHETIA AGGÆI.

I. *Diſputatur de Aggæo.* II. *Probatur Prophetiæ Aggæi γνησιότης, & antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Argumentum unicum.*

I. Aggæum ab aliquibus Angelum eſſe creditum, hominibus juvandis, & ad virtutem excitandis a Deo miſſum refert Hieronymus (*g*) : cauſſa inde ducta quod *Malach Adonai* appelletur priore ipſius capite (*h*). Id & Angelum ſignificat, & nuncium Domini. Quaſi non & alii hoc nomine affecti ſint, quos Angelos fuiſſe nemo ſuſpicatus eſt. Unum e Synagogæ magnæ aſſeſſoribus cum Zacharia fuiſſe Rabbini aſſeverant. Synagogam vero magnam Darii Hyſtaſpidæ temporibus initium habuiſſe cenſent. Aggæi autem & Zachariæ vaticinia, quæ in annum ſecundum Darii Regis Scriptura Sancta confert, ad Darium Nothum pertinere arbitratus eſt Scaliger (*i*), aliique Scaligerum ſectati: quod Darius ille, cujus ætate futura prædixerunt Aggæus & Zacharias, quarto Eſdræ capite ſubjungatur Aſſuero, & Artaxerſi, quos Xerſem & Longimanum eſſe volunt. Sed certioribus niti videtur fundamentis eorum opinio, qui Darium hunc Hiſtaſpiden fuiſſe cenſuerunt. Hos inter, præter eos quos dixi Rabbinos, inſigne nomen eſt Joſephi (*k*), Clementis Alexandrini (*l*), Hieronymi (*m*), & Theodoreti (*n*); quibus maxima Chronologorum aſſenſa eſt pars. Aſſuerum vero & Artaxerſem, Darii hujus deceſſores, vel Cyrum & Cambyſen eſſe, itaut gemino nomine deſignetur uterque; vel Cambyſen certe & Smerdin; vel Cambyſen unicum,

(*a*) XLVIII. 2. & ſeq. (*b*) XXV. 1. & ſeq. (*c*) VII. 19. (*d*) I. 18. (*e*) XXII. 26. 27. 28. (*f*) III. 3. 4.
I. *Diſputatur de Aggæo*. (*g*) In Agg. I. 1. (*h*) 13. (*i*) Prol. & Lib. VI. de emend. temp. (*k*) Antiq. Lib. XI. c. 4. (*l*) Strom. Lib. I. (*m*) Prol. in Agg. (*n*) Procem. Comm. in XII. Proph. & Arg. Comm. in Agg.

cum, sed πολυώνυμον (*multis nominibus affectum*) esse sunt arbitrati; quod Persarum reges, postquam rerum essent potiti, Xerxis fere & Artaxerxis nomina usurpare solerent. Hujus sane controversiæ, tot velitationibus in utramque partem excussæ, disputationem hoc loco repetere, etsi est præter nostrum institutum, dicam tamen valde infirmum mihi videri argumentum, quod Scaligeranæ doctrinæ patroni eliciunt ex hoc commate Zachariæ (*a*): *Et respondit Angelus Domini, & dixit, Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem, & urbium Juda, quibus iratus es? Iste jam septuagesimus annus est*: & ex isto (*b*): *Loquere ad omnem populum terræ, & ad Sacerdotes, dicens: Cum jejunaretis, et plangeretis in quinto et septimo per hos septuaginta annos, numquid jejunium jejunastis mihi?* Eodem tempore vaticinati sunt Aggæus & Zacharias, ut habetur quinto Esdræ capite, & ut libri utriusque ostendunt. Ad utrumque ergo ista pertineant. Anni, inquiunt, hi septuaginta, non sunt anni Babylonicæ captivitatis, qui desierunt anno primo Cyri: vaticinia autem illa scribebat Zacharias anno secundo & anno quarto Darii, quorum neuter septuagesimus erat ab excidio Hierosolymæ: Darius porro hic Hystaspides non est, nam si ab anno ejus secundo, vel quarto septuaginta annos retro numeres, ubicunque illorum consistat initium, nihil occurret, cui hæc oracula Zachariæ possint accommodari: unde concludunt non alium notari hic Darium, quam Nothum; septuaginta vero annorum Zachariæ initia repetenda esse a primordiis regni Assueri, quem Xersem esse statuunt; apud quem accusati sunt Judæi, & gravissimis deinde calamitatibus oppressi. Verum hæc ipsa Zachariæ dicta opportunam nobis commenti hujus confutationem subministrant. Anno secundo Darii septuagesimum annum Propheta numerat; anno item quarto septuagesimum: numerasset utique septuagesimum secundum anno quarto, si septuagesimus in annum secundum cecidisset. Utrobique autem numeratur septuagesimus, quod in annos illos Darii secundum & quartum, septuaginta annorum finis non congrueret: definitum quippe jamdiu, ac circumscriptum annorum significabat spatium, quo Babylone captivi fuerant Israëlitæ. Hebraica vero verba, Interpretatio Septuaginta Senum, & Jonathanis Paraphrasis, si recte intelligas, non magis præsens quam præteritum tempus notant. Hinc error natus est. Respondent ad numeri rotunditatem Septuaginta annos dixisse Prophetam, qui septuaginta non erant. Cur idem igitur Propheta initio capitis utriusque, primi & septimi, non annos solum, sed menses & dies tam accurate distinxit? Adde splendidum Aggæi (*c*) testimonium: *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? et quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?* Multum in his eludendis æstuat Scaliger (*d*), ne fateri cogatur ex sua sententia consequi, homines hac ætate superfuisse centum septuaginta sex annis majores; atque ita hæc accipienda esse vult, quasi diceret Propheta: O si quis vestrum domum priorem vidisset, quam parvi hanc faceret! Verum quis non videt similia hæc esse eorum, quæ leguntur tertio Esdræ capite (*e*): *Plurimi etiam de Sacerdotibus et Levitis, et Principes patrum, et Seniores, qui viderant Templum prius cum fundatum esset, et hoc Templum in oculis eorum, flebant voce magna*. Multi supererant anno primo Cyri, vetustiores Templi excidio: quidam ex illis ad annum Darii Hystaspidæ secundum protraxerunt vitam, qui annus a primo Cyri decimus octavus fuit. Hæc sibi cohærent, & consentanea sunt. At Scaliger vim affert Aggæi verbis: ipsius tamen expositionem quamlibet violentam si admittamus, at fateri tamen cogetur ex opinione sua consequi, ad centum & quinquaginta annos, eoque amplius, vitam produxisse Jesum Josedeciden, & Zorobabelem; Esdram etiam ad ducentos annos: quod viris sobriis neutiquam persuadebit. Scio aliter illud comma Zachariæ ab aliis exponi, ejusque verisimilem a Petavio (*f*) interpretationem afferri. Hanc defendant alii, dum meam mihi persequi liceat. Sed hæc obiter, nunc ad rem. Docent libri Aggæi (*g*) & Esdræ (*h*) propheticum munus administrasse Aggæum, & Zachariam, antequam Templi instaurationi supremam manum imposuissent Zorobabel, & Josue Josedecides Pontifex maximus. Unde & consentaneum est quod habet Cyrillus (*i*), jam

inde

(*a*) I. 12. (*b*) Ejusd. VII. 5. (*c*) II. 4. (*d*) Lib. VI. de emend. temp. (*e*) 3. 12. (*f*) De doctr. temp. Lib. XII. cap. 14. (*g*) I. 1. (*h*) 1. V. 2. (*i*) Lib. I. adv. Julian.

inde a Cyri temporibus vaticinia ipsos edidisse: & fides haberi potest Epiphanio, & Dorotheo (*a*) ψευδωνύμοις (*falso nomine appellatis*) cum Aggæum adhuc juvenem Babylone profectum Hierosolymam venisse, ibidemque mortuum, ac prope Sacerdotum sepulcra humatum fuisse scribunt.

II. Ejus autem Libello luculentum constat testimonium in his libri Esdræ verbis (*b*): *Tunc intermissum est opus domus Domini in Jerusalem, & non fiebat usque ad annum secundum regni Darii regis Persarum. Prophetaverunt autem Aggæus Propheta, & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Judæos qui erant in Judæa & Jerusalem, in nomine Dei Israël. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Josue filius Josedec, & cœperunt ædificare Templum Dei in Jerusalem, & cum eis Prophetæ Dei adjuvantes eos.* Significantius etiam sequenti capite (*c*): *Seniores autem Judæorum ædificabant, & prosperabantur, juxta prophetiam Aggæi Prophetæ, & Zachariæ filii Addo, & ædificaverunt & construxerunt jubente Deo Israël.* Nec de nihilo est quod Sirachides (*d*) scripsit: *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipse quasi signum in dextera manu Israël:* nempe alludebat ad id Aggæi (*e*): *In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel, fili Salathiel, serve meus, dicit Dominus; & ponam te quasi signaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum.* Sed & istud ex Epistola ad Hebræos (*f*): *Cujus vox movit terram tunc, nunc autem repromittit dicens: Adhuc semel, & ego movebo non solum terram, sed & cœlum;* derivatum est ex his Aggæi (*g*): *Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, & ego commovebo cœlum, & terram, & mare, & aridam, & movebo omnes gentes.* Et deinde (*h*): *Loquere ad Zorobabel ducem Juda, dicens: Ego movebo cœlum pariter & terram.* Præter exiguum illum prædictionum Libellum, huic atque item Zachariæ Psalmum centesimum quadragesimum quintum adscribit Vulgata editio; adscribunt & Interpretes Septuaginta, atque sequentes insuper duos, & centesimum tricesimum octavum. Sed de collectione Psalmorum satis supra egimus.

III. Porro quod inter magnæ Synagogæ συνέδρους (*assessores*) ponerentur ab Hebræis quibusdam, Aggæus, Zacharias, & Malachias, idcirco ex albo Prophetarum ab aliis illorum gregalibus, & Isaaco præsertim Abrabaniele expuncti sunt. Hanc quippe Synagogam Sapientibus, non Prophetis, conflatam fuisse volunt. Hinc & Danielem inter Synagogæ magnæ proceres adscribere volentes, Prophetæ dignitate fraudare conantur. At palam refragatur Maimonides (*i*), qui Synagogæ magnæ consessores Prophetas fuisse censet. Refragantur & ipsi Aggæi, Zachariæ, & Esdræ libri, qui hos Prophetæ titulo honestant. Refragatur & Sirachides Ecclesiastici Auctor (*k*), qui cum Duodecim Prophetarum mentionem facit, tribus his postremis, perinde ut aliis, titulum hunc manifesto tribuit. Refragatur & ipsa res, cum futurorum vaticinationes tum ipsorum, tum & Malachiæ scriptis contineantur. Hujus quoque refragatur inscriptio: *Onus verbi Domini ad Israël, in manu Malachiæ:* quo *oneris* vocabulo calamitatum prædictiones a Prophetis editæ affici solent. Itaque ab aliis Rabbinis repudiatur temerarium hoc Abrabanielis dogma; & Auctor Beth Israël (*l*) Aggæum, Zachariam, & Malachiam fuisse statuit *nebiim acheronim*, *postremos Prophetas*; & in Avoth R. Nathan eximuntur e Synagogæ magnæ censu, sed Cabalam Synagogæ magnæ tradidisse dicuntur.

DE PROPHETIA ZACHARIÆ.

I. Disputatur de Zacharia. II. Deque ejus avo Addone, III. & patre Barachia. IV. Probatur Prophetiæ Zachariæ γνησιότης, & antiquitas.

I. Sequitur Zacharias, parentum ipse suorum & ætatis index; se quippe Deo afflatum fuisse anno secundo Darii, octavo mense, duobus nempe mensibus post Aggæum, quem mense sexto ejusdem anni vaticinatum esse Scriptura sancta nos docet (*m*); filium vero Barachiæ, filii Addo, declarat. Levitica tribu ortum, Sacerdotibus

Tt pro

(*a*) De Vit. Proph. *II. Probatur Prophetia Aggæi γνησιότης, & antiquitas.* (*b*) 1. IV.24. & V.1 2. (*c*) Ejusd. n.14. (*d*) XLIX.13. (*e*) II.24. (*f*) XII.26. (*g*) II.7.8. (*h*) Ib.22. *III. Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.* (*i*) Part.I.cap.59. (k) XLIX.12. (*l*) Ad Bab.bathr. cap.1. *I. Disputatur de Zacharia.* (*m*) Agg.I. 1.

prognatum, & Hierosolymæ sacerdotio functum fuisse produnt Cyrillus (*a*), & Pseudo-Dorotheus (*b*). Jam grandem natu Hierosolymam Babylone revenisse, plurimisque prædictionibus ac prodigiis editis utrobique inclaruisse, a supposititio Epiphanio (*c*), eodemque ipsius sectatore Dorotheo traditum est. In sepulcro vero ipsius assignando a duce suo discedit Dorotheus. Ille enim prope Aggæum fuisse sepultum narrat, Hierosolymis videlicet, ut diximus: Dorotheus ab Eleutheropoli stadiis quadraginta, in Agro Noëman, cui Betharia, centum ac quinquaginta stadiis Hierosolyma dissito. Verum cum subjiciat hunc fuisse Zachariam Barachiæ filium, cujus meminit Isaias, videtur Zachariam illum cum nostro hoc confudisse; quos tamen diversos fuisse ratio temporum demonstrat, & nos mox ostendemus. Supra notavimus Rabbinorum quorumdam esse sententiam, inter Synagogæ magnæ παρέδρους (*assessores*) ie&tum eum fuisse, perinde ut Aggæum, cum quo plurima ipsi fuere communia. Ea jam semel observasse satis esto. Nec de ætate, quæ æqualis utrique sub Dario Hystaspida fuit, verbum amplius addam. Tantum Lectorem commonefaciam, valde Cyrillum suam fefellisse memoriam, cum Zachariam Sophoniæ æqualem finxit, quem Josiæ temporibus floruisse nulli dubium est. Sed Sancto ac erudito viro gratificantes credamus potius mendam insedisse ipsius codices, & nomini Aggæi Sophoniæ nomen subrepsisse, ac illud sedibus tandem suis extrusisse.

II. Nunc vero dubitationibus aliquot occurrere decet, quæ circa Zachariæ parentes oriri possunt. Nam primum videndum est, quid sit, cur cum se dicat *filium Barachiæ, filii Addo*, initio Prophetiæ suæ, in libro tamen Esdræ (*d*) filius Addo appelletur. Interpretes Septuaginta Zachariam Barachiæ, & Addo filium statuunt his verbis: πρὸς Ζαχαρίαν τὸν τοῦ Βαραχίου, υἱὸν Ἀδδὼ τὸν προφήτην. Hieronymus quoque in interpretatione sua ad Hebraicum excusa: *Ad Zachariam filium Barachiæ, filium Addo Prophetam*: quam lectionem & in expositione sua sequitur: cum Vulgata tamen habeat, *filii Addo*. Atque hinc quæstionem movet, neque solvit, *cum sit filius Barachiæ, quare dicatur filius Addo*. Existimat Cyrillus (*e*) natura filium fuisse Barachiæ, institutione vero & imitatione Addonis Prophetæ. At exemplis fidem facere debuerat, quæ nusquam extant. Credibilius esset natura alterius filium fuisse, alterius Lege; altero nimirum sine liberis mortuo, alterum agnatum ad Mosaicæ Legis præscriptum vidua ducta, Zachariam in defuncti agnati nomen & familiam genuisse. Sed malumus in recentiorem Interpretum sententiam concedere, qui Barachiam Zachariæ patrem, Addonem avum ponunt; filium vero Addonis dici apud Esdram, quod generali filiorum nomine nepotes ab Hebræis appellari soleant. Testis unus pro omnibus Matthæus (*f*): *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham*. Hebraicum exemplar libri Zachariæ utramque admittit interpretationem, *Filium Barachiæ, filii Addo; & Filium Barachiæ, filium Addo*. Atque hinc dubitationis origo. Minime vero ferendus est Hieronymus, cum Addonem hunc Zachariæ avum, eum ipsum esse sine hæsitatione pronuntiat, qui ad Jeroboamum in Bethel sacrificantem missus, futuram aræ demolitionem prædixit. Utcumque enim rationem subduxeris, non efficies, ut avum inter & nepotem intercedere possint quadringenti & quinquaginta anni; quo intervallo Darius Hystaspides Jeroboamo Nabati filio recentior fuit.

III. Quærendum præterea, Idemne sit Zacharias hic noster Barachiæ filius, an Zacharias alter Barachiæ itidem filius, cujus capite octavo Isaias meminit. Id ne credamus, facit diuturnitas temporis, quæ Achazum regem Juda, ad cujus ætatem pertinet hoc Isaiæ caput, a Dario Hystaspida dirimit: anni enim interjacent plusquam ducenti. Is præterea quem Vulgata Isaiæ editio Barachiæ filium facit, Jebarechiæ filius fuit juxta Hebraicos Codices, *ben Jebarachibu*: cum Propheta noster dicatur *ben Barachib, filius Barachiæ*. Longe etiam minus credibile est, nostrum hunc Zachariam eum fuisse, quem Joasi regis jussu, in atrio domus Domini lapidibus necatum fuisse Paralipomena (*g*) narrant: quod tamen Auctor libri de vita & morte Prophetarum, qui Epiphanio adscribitur, affirmasse legitur in Codice Augustano. Nam si Joasi temporibus occubuit, quomodo

(*a*) Præf. Comm. in Zachar. (*b*) De Vit. Proph. (*c*) De Vit. eorumd. *II. Deque ejus avo Addone.* (*d*) 1. V. 1. (*e*) Præf. Comm. in Zachar. (*f*) I. 1. *III. Et patre Barachia.* (*g*) XXIV. 20.

modo ad Darii Hystaspidæ tempora potuit pervenire, qui totis trecentis annis recentior fuit? Deinde hic Jojadæ filius fuit, ille Barachiæ. Utrum vero noster ille sit, quem apud Matthæum (*a*), & Lucam (*b*) Christus interfectum fuisse dicit inter Templum & aram; an potius Zachariam alium significaverit, qui Joasi regis jussu, ut dixi, in atrio domus Domini lapidibus necatus esse dicitur in Paralipomenis, dijudicare haud ita promtum est. Barachiæ quidem filius est noster, ut ille Christi; inter Templum vero & aram cæsum fuisse scriptores sacri haudquaquam tradunt. *Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου*, inquit Origenes (*c*), *φονευθέντος μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀπὸ μὲν Ἰησοῦ μεμαθήκαμεν, ἀπ' οὐδεμιᾶς ἄλλης γραφῆς ἔγνωμεν*. *Sed & de Zacharia filio Barachiæ, occiso inter Templum & locum sacrificiorum, a Jesu quidem didicimus, a nulla vero alia Scriptura cognovimus.* Cæsus est ille Paralipomenon in atrio Templi, perinde ut ille Christi; at Barachiæ filius hic fuit, ille Jojadæ. Undique angustiæ. Censuisse nonnullos Prophetam nostrum a Christo fuisse notatum docet Hieronymus (*d*), optimus nodi hujus vindex: eosdemque hoc argumento refellit, quod ejus temporibus vix Templi ruinæ superfuerint. In alteram itaque abit sententiam, & Zachariam a Joaso morte affectum, cum esse vult, quem Christus commemoravit: atque hunc in Evangelio, quo utebantur Nazaræi, & cujus exscribendi licentiam sibi factam fuisse ait ab iis qui Berœam Syriæ incolebant, non Barachiæ, sed Jojadæ filium esse dictum. Duos itaque tantum habemus Zacharias Barachiæ filios, alterum Isaiæ æquævum, alterum Prophetam unum e Duodecim. Meminit præterea Josephus (*e*), in libris de bello Judaico, Zachariæ cujusdam, filii Baruchi, viri itidem pii & sancti, in Templo quoque a Zelotis per invidiam interfecti; atque ita priorem Zachariam Joasi æqualem, ut nomine, sic moribus & vita, ac interitu etiam & mortis causa referentis.

IV. Genuinum autem Zachariæ fœtum esse Prophetiam ipsi adscriptam ostendunt primum Libri ipsius verba, quæ de se Zacharias ipse *αὐτοπροσώπως* (*ex propria persona*) profert. Puta cum ait (*f*): *Factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filii Addo, Prophetam, dicens: Vidi per noctem, & ecce vir ascendens super equum rufum, & ipse stabat inter myrteta, quæ erant in profundo; & post eum equi rufi, varii, & albi. Et dixit, Quid isti, Domine mi? Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me, Ego ostendam tibi quid sint hæc.* Plurima hujusmodi per totum opus sparsa sunt. Hic præterea valere debent testimonia, quæ ad fidem libro Aggei conciliandam supra adduximus, cum par vaticiniorum utriusque commemoratio iis contineatur. Nobis vero brevitati consulentibus ea iterare nihil attinet. Recitemus potius istud Malachiæ (*g*): *Revertimini ad me, & revertar ad vos, dicit Dominus exercituum*: quod prodiisse liquet ex hoc Zachariæ (*h*): *Convertimini ad me, ait Dominus exercituum, & convertar ad vos, dicit Dominus exercituum.* Jam vero si ad novum decurramus Testamentum, multa illic e Zacharia arcessita offendemus: hoc præcipue apud Matthæum (*i*), *Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, & pullum filium subjugalis*: quod & in Evangelium suum Johannes (*k*) transtulit. Et istud etiam: *Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israël, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.* Referuntur hæc quidem apud Matthæum (*l*) ad Jeremiam, sed id factum videtur oscitantia librariorum. Quanquam alias alii causas afferunt. Proclivem in nominibus propriis esse lapsum sciunt, qui manu scriptos Codices versare solent. Sic apud Justinum (*m*) Zachariæ tribuuntur ista, quæ Malachiæ (*n*) sunt: *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam.* Petitum est indidem hoc Matthæi (*o*): *Scriptum est enim, percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis*; quod & Marcus (*p*) repræsentat: & hoc Johannis (*q*): *Et iterum alia Scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt*: *αὐτολεξεὶ* (*verbis ipsis*) vero istud Pauli (*r*): *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Zacharianum est denique illud Johannis in Apocalypsi (*s*): *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis ocu-*

(*a*) XXIII. 35. (*b*) XI. 51. (*c*) Epist. ad Afric. (*d*) In Matth. XXIII. & de Script. Eccles. (*e*) Lib. IV. *IV. Probatur Prophetiæ Zachariæ γνησίως, & antiquitas.* (*f*) I. 7. 8. (*g*) III. 7. (*h*) I. 3. (*i*) XXI. 5. & Zach. IX 9. (*k*) XII. 15. (*l*) XXVII. 9. & Zach. XI. 12. (*m*) Dial. cum Tryph. (*n*) IV. 5. (*o*) XXVI. 31. (*p*) XIV. 27. & Zach. XIII. 7. (*q*) XIX. 37. & Zach. XII. 10. (*r*) Eph. IV. 25. & Zach. VIII. 16. (*s*) I. 7. & Zach. XII. 10.

lus, & qui eum pupugerunt. *Et plangent se super eum omnes tribus terræ*. Quam prædictionem jam ante attigerat in Evangelio.

Cæterum quæ supra diximus de Psalmis aliquot Aggæi, & Zachariæ nomine inscriptis, cum Aggæi prophetiam expenderemus, atque item argumentum quod adversus Aggæi dignitatem prolatum confutavimus; quoniam ea Aggæo cum Zacharia communia sunt, huc etiam æquo jure pertinento.

DE PROPHETIA MALACHIÆ.

I. *Disputatur de Malachia*. II. *Utrum fuerit Angelus*. III. *Utrum fuerit Esdras*. IV. *Probatur Prophetiæ Malachiæ γνησιότης, & antiquitas*.

I. Minorum Prophetarum agmen claudit Malachias, Synagogæ magnæ cum Aggæo, & Zacharia a Rabbinis quibusdam adscriptus. Scribit supposititius Epiphanius oriundum eum fuisse tribu Zabulonis, & natum in *Sopha*, post solutam Captivitatem; sive ut habet Pseudo-Dorotheus, *Supha*; vel ut alii legunt, *Socha*, loco tribus ejusdem, ubi & sepultum volunt, cum juvenis obiisset. Tempus quidem quo floruit, ipse non adnotavit: at si verum est, quod scisscit Hieronymus (*a*), quibus Prophetiis temporis nota in titulo præfixa non est, eas hoc tempore fuisse editas, quod proxime præcedentes Prophetiæ adscriptum præferunt, æqualis fuerit Malachias Aggæo, & Zachariæ, & Darii Histaspidæ ævo floruerit. Ita sensit ex præscripto suo Hieronymus; ita Eusebius (*b*), Theodoretus (*c*), & Augustinus (*d*); ita Cabalistæ, & Seder Olam, & R. David Ganz. Sed his suppar potius, quam æqualis censendus est, si juvenis obiit, nam dici non potest æqualem quidem illis fuisse, sed serius ad futura prænuntianda fuisse a Deo instinctum. Recte id aliquando, quanquam non semper, distinxerunt Clemens Alexandrinus (*e*), & Hieronymus (*f*); distinxit & Cyrillus (*g*). Itaque ut recentiorem eum credamus Prophetis reliquis undecim, postulat Libri ipsius locus, qui postremus est; postulat & ratio rerum, cum in Aggæi, & Zachariæ libris, tum & in illo Malachiæ traditarum. Illi enim Judæos ad Templum instaurandum impellunt, hic ut in Templo pie, ac reverenter se gerant Sacerdotes adhortatur. Illa ergo vaticinia ante restitutionem Templi edita sunt; hoc post Templum reparatum. Audi Malachiam (*h*): *Offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis, In quo polluimus te? in eo quod dicitis, Mensa Domini despecta est*. Deinde (*i*): *Quis est in vobis, qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito?* Tum (*k*): *Vos polluistis nomen meum in eo, quod dicitis, Mensa Domini contaminata est: & quod superponitur contemtibile est, cum igne qui illud devorat*. Quid quod & Esdra, ac Nehemia recentiorem ipsum statuit Cyrillus? quod non patitur sane eorum opinio, qui juvenem ipsum fato functum putant, neque optimorum Chronologorum computationes. Mihi quidem fit verisimilius inter instaurationem Templi, quæ sexto Darii Histaspidæ anno contigit, & Esdræ reditum, qui incidit in septimum Artaxerxis Longimani, Malachiam vaticinium suum edidisse; cum in Canonem sit receptus, quem Synagogæ magnæ jussu ab Esdra concinnatum fuisse Artaxerxis Longimani temporibus paulo post ostendemus.

II. Tangam obiter, & eam quæstionem, inter veteres Christianos controversam, fueritne Malachias Angelus extraordinaria legatione a Deo in terras missus, ad emendanda vitia, & mentes hominum ad studium veritatis excitandas, quod & de Aggæo creditum diximus. Præcipuus sententiæ hujus auctor, & defensor fertur Origenes, eumque hoc nomine in Origenianis nostris non perfunctorie castigavimus; quippe ex perverso προϋπάρξεως (*præexistentiæ*) animarum, & æqualis rerum omnium ratione pollentium naturæ dogmate, incessit illi prava hæc suspicio, Aggæum, Malachiam, Johannem Baptistam quoque, & Melchisedechum, & Prophetas denique omnes, ac viros sanctitate florentes, fuisse Angelos. Quanquam & ante Origenem plerique in eodem errore versati sunt. Nec de Malachia tamen idem sensisse puto Clementem Alexandrinum (*l*), quamvis fere eum appellet τὸν ἐν τοῖς δώδεκα ἄγγελον (*Angelum inter Duodecim*) cum & ipsi suum ali-

I. *Disputatur de Malachia*. (*a*) Præf. in Duodec. Proph. & Procem. in Malach. (*b*) Chron. Lib. II. (*c*) Procem. in XII. Proph. (*d*) Lib. XVIII. de Civ. Dei cap. 36. (*e*) Strom. 1. (*f*) Procem. in Malach. (*g*) Præf. in Malach. (*h*) I. 7. (*i*) Ib. 10. (*k*) Ib. 12. *II. Utrum fuerit Angelus*. (*l*) Strom. 3.

Digitized by Google

aliquando Malachiæ nomen tribuat. Angelus quoque a Septuaginta Senibus appellatur in ipso Prophetiæ indice, atque item aliis. Quicumque autem hoc ipsum titulo decorarunt, non in eodem versatos esse errore credendum est, ac Origenem. Tradunt ψευδώνυμοι (*falsa gerentes nomina*) Epiphanius, & Dorotheus (*a*), sic ipsum vulgo fuisse vocatum, propter morum candorem, benignitatem, pietatem, ac formæ etiam præstantiam, & commendationem oris. Ineptum vero est, quod addit Epiphanius, quæcunque prædicebat eodem die Angelum vulgo aspectabilem iterasse. Isidorus (*b*) Angeli nomine affectum eo fuisse vult, quod quæcumque loqueretur, haud secus ac Dei ipsius mandata acciperentur. Profecto Sacerdotes, & Prophetæ, & quicumque Dei jussa hominibus significant, merito appellantur Angeli, & ita nonnunquam in Libris sacris nuncupantur: velut apud hunc ipsum Malachiam (*c*): *Labia enim Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est*. Et alibi de Johanne Baptista (*d*): *Ecce ego mitto Angelum meum.* Quod & a Maimonide (*e*) probatum est. At propiorem caussam in Malachiæ nomine reperio, nam, *Malachi*, idem sonat ac *Angelus meus*: quam rationem non magis nobis persuadere debere ait Hieronymus (*f*), reipsa Angelum fuisse Malachiam, ac nomina Josuæ, & Joëlis, & Jonæ; quorum illud *Servatorem* significat, id *Deum meum*, hoc *Columbam*; fidem facere possunt hunc fuisse columbam, istum Deum, illum Servatorem.

III. Nihilo magis audiendus est Jonathan Chaldæus Paraphrastes, veteresque Hebræorum Magistri, cum Malachiam eumdem atque Esdram fuisse docent. Cujus opinionis argumenta hæc affert Hieronymus (*g*); quod ætas utriusque conveniat; quod *omnia quæ in libro illius continentur, etiam hic Propheta commemoret*; quod denique cum ait Malachias (*h*); *Labia Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est*, se Esdram esse non obscure declaraverit; Esdram quidem Sacerdotem, & Legis instauratorem dicens, se vero Angelum Domini appellans, quod sonat vocabulum, *Malachias*. Sed hæc diffbare facile est: nam quod tempora congruant, efficitur æquævos esse, non unum & eumdem virum. Falsum est porro eadem libris utriusque contineri. Quibus autem Malachiæ verbis ostendi putant eumdem ipsum esse ac Esdram, ea ad Levi primum, deinde ad universos Sacerdotes pertinere contextus orationis ostendit. Et tamen futilibus his argumentis labefactatus Hieronymi (*i*) animus, opinationem istam si calculo aperte non comprobavit suo, at certe nec confutavit, pro eo ac debuit. Adde nec Prophetam in sacris Codicibus appellari Esdram, sed Sacerdotem, & Scribam; cum decuisset tamen nobiliore eum titulo insigniri. Itaque sanior Christianorum Patrum, ac Interpretum pars commentum hoc repudiavit.

IV. Ad propugnandam Libri hujus γνησιότητα, & antiquitatem vix ullis ex Veteri Testamento juvamur subsidiis, propter exiguitatem operis, & auctoris novitatem. Unicum se dat illud testimonium, quod ex Ecclesiastico Siracidæ supra attulimus, quo generatim, atque universe Duodecim Prophetarum, inter quos postremus hic est, fit mentio. Sed multorum instar unum hoc esse potest. At in novi Instrumenti scriptoribus Malachiæ auctoritas crebrius usurpatur. Matthæus (*k*) quippe, Marcus (*l*), & Lucas (*m*), in testimonium citant hæc ipsius verba: *Ecce ego mittam Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam.* Scripsit Malachias (*n*): *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis, & convertet cor patrum ad filios*: id significabant Christi Discipuli, cum dicerent apud Matthæum (*o*), & Marcum (*p*): *Quid ergo Scribæ dicunt, quod Eliam primum oportet venire?* significabat & Angelus, cum de Johanne Baptista Zachariæ patri hæc prænuntiaret apud Lucam (*q*): *Ipse præcedet in virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios*. Malachiam quoque spectabat Paulus cum diceret (*r*): *Scriptum est, Jacob dilexi, Esau autem odio habui*: hæc quippe αὐτολεξεὶ (*ipsis verbis*) Malachiæ (*s*) sunt.

Nihil

(*a*) De Vit. Proph. (*b*) Orig. Lib. VII. cap. 8. (*c*) II. 7. (*d*) Id. III. 1. (*e*) More Nevoch. Part. II. cap. 42. (*f*) Procem. in Malach. *III. Utrum fuerit Esdras*. (*g*) Procem. in Malach. (*h*) II. 7. (*i*) Procem. in Malach. *IV. Probatur Prophetia Malachiæ γνησιότης, & antiquitas*. (*k*) XI. 10. (*l*) I. 2. (*m*) VII. 27. (*n*) III. 1. & IV. 5. (*o*) XVII. 10. (*p*) IX. 10. (*q*) I. 17. (*r*) Rom. IX. 13. (*s*) I. 2.

Nihil hic me movent Rabbini quidam, qui quod in Synagogam magnam allectum fuisse Malachiam nonnullis fuerit persuasum, caussam inde habuerunt, cur ei Prophetæ dignitatem detraherent; hos quippe refelli jam supra, cum de Aggei Prophetia disputarem.

DE LIBRIS MACHABÆORUM.

AC PRIMUM DE PRIORE.

I. *Disputatur de priore Machabaico.* II. *Probatur prioris Machabaici* γνησιότης, *& antiquitas.*

I. Tantam nominis claritatem præclaris rebus gestis adepti sunt Assamonæi, ut eorum memoriam propagandam Judæi merito censuerint; quo posteri ad religionem conservandam, & tuendam libertatem, majorum exemplis incitarentur. Itaque sive privatorum aliquorum hominum studio, & industria, sive, quod potius crediderim, auctoritate publica factum est, ut in literas Machabaica historia referretur, suppeditatis ad id, ut satis Libri ipsius primi finis indicat, publicis Commentariis, quos diligenter ab ea gente confieri solitos fuisse supra notavimus. Atque id quidem non multo post res gestas factum fuisse probabile est: quippe styli ipsius character vetustatem indicat, & ad priscorum exemplarium formam opus compositum est. Ac primum descriptum est Hebraica lingua, sive potius Syriaca, seu Hierosolymitana, ea nempe quæ hoc tempore inter Judæos patrium solum incolentes jam inde a soluta Babylonica captivitate usurpabatur. Ergo hæc historia continebatur priore Machabæorum libro, qui diu Hebraicis descriptus literis superfuit, quemque se vidisse testatur Hieronymus (*a*). Hinc Græca prodiit interpretatio qua fruimur; hinc & Latina quę ad hanc diem extat: quippe Hebraismis utraque adeo oblita est, ut Hebraicam prorsus originem sapiat. Hæc vero, Latinam dico, an ex Hebraico exemplari proxime petita sit, an per Gręcæ Interpretationis fistulas derivata fuerit, incertum est. Titulum Libri Origenes indicat hunc fuisse, σαρβὴθ σαρβανὲ ἔλ. Hoc est, uti alibi exposuimus, *scarbit sarabne el*, *sceptrum rebellium Dei*; vel si secundam dictionem disjungas, atque ita scribas, *scarbit sarbene el*, *Sceptrum principis filiorum Dei*. Atque id lemma libro Machabæorum priori, Hebraicum Hebraico præfixum primo fuit. Deinde vero cum Libro priori alter, & in aliquibus etiam Codicibus tertius quoque adjungeretur, omnes communem hanc appellationem tulerunt: quemadmodum libri Esdræ titulum sequens Nehemiæ liber participavit. Caussa itaque non est, cur tantopere miretur Scaliger (*b*) sub Hebraicum titulum librum Græcum venisse, nec cur Origenem Judęos imposuisse usq; adeo asseveranter affirmet. Ignoratur Libri hujus prioris Auctor, quem tamen conjectando quidam assequi tentarunt. Sunt qui Johannem, Hyrcanum fuisse putent, Simonis filium, quem diuturno potitum imperio, ac Pontificatu, & futurorum quoque præscium fuisse narrat Josephus (*c*): quod & tuto credi, & sine periculo negari potest.

II. Quamvis autem ad probandam Libri hujus γνησιότητα vix quicquam nobis Libri sacri præstent opis, reliqui etiam oppido pauca, quod in Canonem Hebręorum nunquam, in illum Christianorum sero sit admissus; satis clara tamen ad ejus agnoscendam antiquitatem supersunt vestigia, si quis animum adhibeat minime refractarium, ac pertinacem, sed studiosum veritatis, qualem initio operis hujus desideravimus. Primum autem non una res est, quamobrem ex priore Machabaico in secundum multa transiisse suspicemur. Nam cum ex variis libris hinc inde compilatus sit secundus, ut ex capite secundo liquet, ad Ægyptios autem Hellenistas, inter quos prodiit, Hierosolymitani Judęi multa ex suis tabulariis deprompta transmiserint veteris memoriæ instrumenta, ut ostendit idem caput, atque item primum, dubitari vix potest, quin Machabaicam quoque ipsis historiam impertiverint. Inde adeo non res solum eædem in utroque referuntur, sed sententiæ etiam aliquot occurrunt utrobique consimiles. Nam quod his verbis expresserat Machabaicus prior (*d*): *Et ædificaverunt gymnasium in Hierosolymis secundum leges nationum. & fecerunt sibi præputia, & recesserunt a Testamento sancto, & jun-*

cti

I. *Disputatur de priore Machabaico.* II. *Probatur prioris Machabaici* γνησιότης, *& antiquitas.*

(*a*) Prol. Galeat. (*b*) Animadv. in Eus. (*c*) Antiqu. Lib. XIII. cap 18. (*d*) I. 15.

Hi sunt nationibus, & venundati sunt ut facerent malum: id sic alter (a) retulit: *Etenim ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere; & optimos quosque Ephebarum in lupanaribus ponere.* Scripserat prior (b): *Quicumque non fecissent secundum verbum regis Antiochi, morerentur: Secundum omnia verba hæc scripsit omni regno suo, & præposuit principes populo, qui hæc fieri cogerent:* scripsit alter (c): *Decretum autem exiit in proximas gentilium civitates suggerentibus Ptolemais, ut pari modo, & ipsi adversus Judæos agerent, ut sacrificarent: eos autem qui nollent transire ad instituta gentium, interficerent.* Illic Judas Machabeus adversus Nicanorem præliaturus ait (d): *Qui missi erãt a rege Sẽnacherib, Domine, quia blasphemaverunt te, exiit Angelus, & percussit ex eis centũ octoginta quinque millia:* istic vero (e): *Admonuit eos, & de auxiliis Dei, quæ facta sunt erga parentes, & quod sub Sennacherib centum octoginta quinque millia perierunt.* Nicanoris interitus, capitis ejus dextræque exectio, atque eorum contra Templum Hierosolymitanum in sublimi loco collocatio, & instituta victoriæ ab eo reportatæ anniversaria celebritas, paribus fere verbis ab utroque recitantur. Plura non proferam, cum Librorum germanitas ex instituto ab aliis parallelismo praeclare intelligatur. Ex his sequitur ferri eorum non posse sententiam, qui Theodotionem primum Libri hujus interpretem Græcum ponunt. Adde probabile haudquaquam videri, tamdiu passos fuisse Hellenistas Judæos decora suæ gentis, & eximia Dei adversum suos beneficia a popularibus suis ignorari. Jam si discedamus a sacris Codicibus, Josephum ita se ad prioris Machabaici affectationem composuisse reperiemus, ut totum in Archeologiam suam transtulerit. Id ultro fatentur Rabbini. Judæos a superstitioso Sabbathorum cultu Tertullianus revocat exemplo Machabæorum, qui commissis Sabbathi die præliis patriam liberarunt. Meminit etiam hujus Origenes, ut dixi; & arcessita ex eo testimonia usurpat non semel Cyprianus.

DE LIBRO SECUNDO MACHABÆORUM.

I. *Variis constat partibus hinc inde collectis, & consutis secundus Machabaicus.* II. *Disputatur de Auctore Libri hujus.* III. *Probatur Machabaici secundi* γνησιότης, *& antiquitas.*

I. Multis partibus conflatum esse Machabaicum secundum liquet. Nam primum ad Libri frontem præfixæ sunt Epistolæ duæ; prior populi Hierosolymitani, ac Judaici ad Hellenistas Ægyptienses, quæ in nono versu primi capitis desinit: altera populi ejusdem, Senatus, & Judæ ad Aristobulum, & eosdem Ægyptienses Judæos. Hæc eos ad celebrandum diem ignis; ista ad diem Scenopegiæ mensis Chasleu, sive Encæniorum festo ritu traducendum hortatur. Quæ quoniam res Machabaicis gestas temporibus continebant, & Machabaici erant argumenti, in hoc Machabaicum volumen merito relatæ sunt. Subjecta est deinde Jasonis Cyrenæi historiæ Epitome. Quid ea historia contineretur, tradit ipse Epitomes Auctor (f): *De Juda Machabæo, & fratribus ejus, & de Templi magni purificatione, & de aræ dedicatione, & de præliis, quæ pertinent ad Antiochum Nobilem, & filium ejus Eupatorem, ab Jasone Cyrenæo quinque libris comprehensa, tentavimus nos uno volumine breviare.* Extrivi voculam, *itemque*, in editione Vulgata his dictionibus præfixam, *ab Jasone Cirenæo*, unde imprudens aliquis alia ab Jasone desumta suspicari posset, quam quæ supra memorantur; nam vocem illam Græcum exemplar non agnoscit. Quæcunque præterea Machabaicus ille secundus continet, haudquaquam Jason ille suppeditavit: puta caput tertium, & initium quarti, quæ res sub Seleuco gestas referunt; item postrema duo, quæ ad Demetrii Soteris tempora pertinent. Notandus interim obiter Blondellus (g), qui ignorari ait qua lingua historiam suam ediderit Jason Cyrenæus; cum clarissima ratio suadeat, ea usum esse lingua, qua Callimachus itidem Cyrenæus poëmatia sua scripsit, Græca nimirum, quæ inter Cyrenæos Græcæ originis homines usurpabatur. Eadem quoque in multis Ægypti partibus, ac maritimis præsertim

(a) IV. 12. (b) I. 52. (c) VI. 8. (d) 2. VII. 41. (e) 2. VIII. 19. *I. Variis constat partibus hinc inde collectis & consutis secundus Machabaicus.* (f) 2. Mach. II. 20. (g) De Sibyll. Lib. II. cap. 24.

Digitized by Google

fertim obtinebat, maxime vero Alexandriæ. Itaque harum regionum Incolæ Judæi Græco sermone vulgo loquebantur, & Libros sacros Græce scriptos in Synagogis prælegebant; Hebraicæ vero linguæ fere rudes erant, & inscii. Quapropter Hellenistæ dicti sunt, quod cum Judaicæ essent originis, Græca loquela uterentur. Ex pluribus ergo libris exceptum esse Machabaicum secundum satis ista indicant (*a*): *Considerantes enim multitudinem librorum, & difficultatem volentibus aggredi narrationes historiarum, propter multitudinem rerum, curavimus volentibus quidem legere, ut esset animi oblectatio; studiosis vero, ut facilius possint memoriæ commendare.* Tum deinde (*b*): *Libenter laborem sustinemus, veritatem quidem de singulis auctoribus concedentes, ipsi autem secundum datam formam brevitati studentes.* Ipsa præfatio in fine secundi capitis posita, ad sequentia viam muniens, non aliunde petita est, sed e Scriptoris Machabaici penu deprompta. Valde porro credibile est ad id consarcinandum opus, inter reliquas scriptiones, priore Machabaico usum quoque fuisse, uti ostendimus supra, aliisque memoriis ex Hierosolymitano tabulario desumtis. Id ut significaret, eam, quam dixi, Hierosolymitanorum epistolam quasi dedita opera repræsentavit, in qua hæc habentur (*c*): *Judas ea quæ deciderant per bellum, quod nobis acciderat, congregavit omnia, & sunt apud nos. Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis.* Itaq; ne præclaro hoc patriæ fortitudinis, & divinæ erga gentem suam benignitatis monumento carerent Hellenistæ Ægyptienses, quemadmodum reliquos Codices sacros Hebraico sermone descriptos Græce redditos habebant, ita Machabaicorum quoque gestorum historiam literis Græcis, quibus utebantur, complexi sunt; exemplar Hebraicum ita affectati, ut alios quoque ejusdem argumenti libros adhiberent. Ex ipsa sane phrasi Græce lucubratum esse vere dixit Hieronymus (*d*). Oratio operosa affectata, præceptis abundans, & sententiis, rhetoricis pigmentis fucata. Quidam non satis caute distinctis variis Libri hujus partibus, cum Librum ab Hierosolymitanorum Epistola inchoatum esse perspexissent, nec bene observassent Epistolæ hujus clausulam, reliqua cohærere, totumque Librum Epistolam unam esse crediderunt. Fuit in ea sententia Genebrardus (*e*); fuerunt, & alii, cum recentiores, tum antiqui. Verumtam ὀνομασίαν (*notationem*) profert doctissimus Coteierius (*f*), quæ Machabaicum secundum epistolæ formam habere definit. Eamdem ob caussam ab Hierosolymitanis scriptum esse Rabanus Maurus opinatus est; sed numero singulari Auctor de se ipse loquens in postremis Libri versibus deprehenditur, ut recte notatum est a Serario (*g*); & duæ sunt Epistolæ; & secunda in decimo nono capitis secundi versu clauditur.

II. At quis ea in librum unum compegerit, itidem ut prioris Machabaici Auctor, prorsus ignoratur; Philoni Judæo lucubrationem adscribit Honorius Augustodunensis (*h*); Josepho alii. At stili character a Philonis stilo discrepat, etsi disertus est; nec in Philonis scriptionibus occurrit quicquam, unde non modo fœtum ipsius hunc esse, sed vel visum ipsi conjectare liceat: quod esset sane aliter, si Libri auctor extitisset. Josepho autem cur sit adscriptus, causa manifesta est. Scripsit is elegantem librum hoc titulo: εἰς Μακκαβαίους, ἢ περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ. *De Machabæis, sive, de imperio rationis*, quo Eleazari, septemque puerorum, ac piissimæ matris supplicia narrantur. Hinc Hieronymus (*i*): *Josephus Machabæorum scriptor historiæ, frangi, & regi posse dixit perturbationes animi, non eradicari.* Idem alibi quoque apud eumdem reperias, sed & apud Eusebium (*k*). Fraudi hæc fuerunt vel imperitis, vel incautis lectoribus, qui expressum ex Machabaico secundo libellum, cum Machabaico ipso secundo confuderunt. Adde & nonnulla haberi in Archæologia Josephi; quæ cum libro illo non satis consentiant. At Serarius (*l*) Judæ cujusdam Essæi opus hoc esse opinatur; quam opinionem his rationibus fulcit. Judæ primum id adscribi vult his verbis secundi capitis (*m*): *Judas ea quæ deciderant per bellum, quod nobis acciderat, congregavit omnia, & sunt apud nos.* Tum deinde disquirens, quisnam fuerit ille Judas,

(*a*) Ejusd. II. 25. 26. (*b*) Ibid. 29. (*c*) 2. Mach. II. 14. 15. (*d*) Prol. Galeat. (*e*) In Chronol. (*f*) In Not. ad Canon. Apost. (*g*) In Mach. Præloq. 2. *II. Disputatur de Auctore libri hujus.* (*h*) De Script. Eccles. in Philone. (*i*) Lib. I. adv. Pelag. cap. 3. & Lib. de Script. Eccl. in Josepho. (*k*) Hist. Lib. III. cap. 10. (*l*) Præloq. 11. in Mach. & in cap. 2. & 3. Lib. II. (*m*) 2. Mach. II. 14.

Judas, eo tandem delabitur, ut conjecturas suas in Juda Essæo sistat, quod magna ejus fuerit inter Ægyptios Judæos auctoritas, & quod vaticinandi etiam facultate floruerit, ut ex Josepho (*a*) discimus. Nec alium esse putat quam qui huic ipsi Epistolæ scribendæ affuit, & in inscriptione nominatur. Atque hujus demum sententiæ auctorem laudat Rupertum. Ego contra hoc loco quem designat in secundo capite, minime adscribi puto Judæ isti Machabaici secundi lucubrationem. Judam ait res per bellorum motus dissipatas recollegisse; quod de Bibliotheca accipiendum ostendit antecedens comma. At aliud est colligere libros, aliud scribere. Præterea demus Judam libros scripsisse, non ideo Machabaicum hunc scripserit. Nego etiam Judam Essæum hunc fuisse, qui etsi summa inter suos dignitate, ac futurorum præcognitione, non ideo scribendi quoque facultate præstiterit. Nego denique eumdem esse Judam illum, quem Machabæum esse verisimile est, ac qui in Epistolæ lemmate ponitur. Hanc ergo opinionem tam infirmis nixam radicibus corruere necesse est. Verum cum longe operosius sit reperire verum, quam falsum refellere; quis non fuerit hujus scriptionis Auctor ostendisse contenti, quis fuerit tamdem, eruditioribus, aut felicioribus investigandum relinquemus.

III. Nunc quod instat agendum, & sua γνησιότης, ac antiquitas Libro huic inter Codices sacros postremo asserenda est. Opem ad id nobis præstat Epistola ad Hebræos (*b*), cujus hæc verba: *Alii autem distenti sunt, non suscipientes redemtionem, ut meliorem invenirent resurrectionem*, Theodoretus aliique eruditi viri complures, ex Eleazari, & septem fratrum historia, sexto & septimo capitibus scripta, petita censuere. Nam quod habet scriptor Machabaicus (*c*): αὐθαιρέτως ἐπὶ τὸ τύμπανον προσῆγε. *Sponte ad tympani supplicium præibat*, sic reddidit Paulus: ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν. *Alii Tympani supplicio sunt affecti.* Hinc quoque instructus ad egregiam ejusdem casus narrationem conscribendam videtur Josephus accessisse; vel quisquis auctor est libelli περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, (*de imperio rationis*) scriptor certe antiquus. Apertissime vero meminit Clemens Alexandrinus (*d*): τοῦ συνταξαμένου τὴν τῶν μακκαβαϊκῶν ἐπιτομήν. *Ejus qui composuit Machabaicorum Epitomen*. Apertius etiam Origenes Machabaicum utrumque post Librorum sacrorum recensionem commemorat, grandemque ex secundo hoc laciniam suis in Exodum Exegeticis assuit, atque alibi sæpe ejus testimonio sententias suas confirmat. Ejus quoque suffragio crebro se tuetur Cyprianus. His subjungere Zenonem Veronensem, Ambrosium, aliorumque deinceps agmina tota, sed acquiescamus in Canonibus Apostolorum (*e*), apocryphis, ut voles, antiquis certe, qui Machabaicos tres agnoscunt; & in Thalmudicis scriptoribus, a quibus septem fratrum historia celebratur.

De Comparatione Testimoniorum, quæ ad Librorum sacrorum probandam γνησιότητα, & antiquitatem tota hac Propositione ex his depromuntur.

I. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* II. *Secundum argumentum.*

I. Nunc antequam tollamus manum ex hac tabula, occurrendum est expostulationi cuidam, supra a nobis leviter jam delibatæ, hominum pertinacium, quos tamen ab his disputationibus operis initio arcebamus. Queri enim possunt intutam esse, & malefidam viam, quam ad sacrorum voluminum γνησιότητα, & antiquitatem demonstrandam sumus ingressi. Nam cum ad id recentiorum Scriptorum testimonia protulerimus, tanquam depromta ex eorum libris, quos antiquiores probare volebamus, id nobis ut probatum sumsisse, quod in quæstione positum erat; tam fieri quippe potuisse, ut quos antiquiores credidimus, ii e contrario testimonia nobis prolata excerpserint ex iis, quos finximus recentiores; vel utrosque fortasse eadem excerpsisse testimonia ex priscis aliquibus Scriptoribus, quorum lucubrationes diuturnitate temporis consumtæ sint. Huic querelæ primum obnoxios non esse Scriptores ajo, quorum nomina, ac scripta in aliis memorantur. Exempli causa, quod Jeremianæ prophetiæ nominatim meminerit Daniel, jure possum colligere ve-

Vu vetustio-

(*a*) Antiq. Lib. XIII. cap. 19. & de bell. Jud. Lib. I cap. 3. (*b*) XI. 35. (*c*) 2. VI. 19. (*d*) Str. 5. (*e*) Can. LXXVI.

III. Probatur Machabaici secundi γνησιότης, & antiquitas. *I. Refelluntur argumenta Adversarioram. Primam argumentum.*

tustiorem Daniele fuisse Prophetiam Jeremiæ. Atqui complures e Scriptionibus sacris in hac classe ponendæ sunt. Ajo præterea, etiamsi id ita esse concedamus, ut volunt Adversarii, vix nobis inde deperire quicquam, vix illos quicquam inde lucrari: nam dum antiquitatem detrahunt uni, alteri adstruunt: utrumlibet enim priorem ponant, hujus certe probata fuerit antiquitas. Velut cū dixit Origenes in Epistola ad Africanum, totam pericopen ex Isaia (*a*) Michæam (*b*) transtulisse; si ex Michæa translatum id potius dicere audeant Adversarii, hoc ipso Michææ Prophetiam, Isaiæ Prophetia antiquiorem cogentur agnoscere. Atque ita Michææ antiquitatem, & γνησιότητα satis comprobatam habebimus. Sin & Isaiam & Michæam ex vetustiore aliquo Propheta hæc hausisse contendant, utris potius habenda fides est, an his nullo argumento, sola pertinacia pugnantibus, neque ullum commentitiæ quam afferunt originis propheticarum sententiarum indicium, notamve dantibus; an nobis res liquidas clarissimaque testimonia proponentibus? Arbitretur prudens & æquus Lector, & sententiam ferat. Deinde si id quod volunt obtinent Adversarii, & quas scriptiones antiquiores posuimus, recentiores esse fateamur iis quas diximus posteriores, tum illidentur Chronologiæ & Historiæ scopulis, quæ has rerum & temporum perturbationes vindicabunt. Ad hæc recordari debemus Librorum fere omnium Veteris Testamenti γνησιότητα generatim nos probasse initio Propositionis hujus, iis argumentis, quæ nullis Adversariorum responsionibus eludi queant. Totam itaque volumus rationum quas adhibuimus molem spectari, quæ est hujusmodi, ut cavillationes omnes facile contemnat.

II. Objici potest præterea Libros sacros a Spiritu Sancto Prophetis esse dictatos, & verba Prophetarum verba esse Spiritus Sancti, non ex aliorum depromta libris, sed ab eodem profecta Spiritu, qui a diversis Prophetis res easdem denuntiari hominibus voluerit; ac idcirco temere nos facere, qui vetustiorum Prophetarum testimonia a novitiis usurpata statuamus. Jampridem hoc ipsum apud Origenem jactavit Africanus (*c*), velut arbitratus Prophetarum, Spiritus Sancti nuntiorum ac præconum, dignitati parum convenire, alienis dictis & sententiis uti. Quam perversam ei opinionem exemit Origenes (*d*), testimoniis ipsis Prophetarum in medium prolatis, quæ palam extant in antiquioribus: ac imprimis celebri illo, quod Michæas (*e*) ex Isaiæ secundo capite (*f*) in quartum suum transtulit. Fateor equidem vaticinia Prophetarum Dei oraculo esse edita; at Spiritum Sanctum ajo afflatus suos ad ingenium Prophetarum, & hominum mores temperasse: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus*, inquit Paulus (*g*): *& divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus: & divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus*. Optime Maimonides in eximio opere More Nevochim (*h*): *Scito unumquemque Prophetam peculiare quid habere; & ea lingua, eaque loquendi ratione, quæ ipsi est familiaris & consueta, impelli a Propheta sua ad loquendum ei qui intelligit ipsum*. Isaiam & Amosum idem afflavit Spiritus; disertus tamen est Isaias, rudis & inconcinnus Amosus: quemadmodum flatus uno ore emissus pro calamorum varietate varios sonos edit e fistula. Alioqui in unus esset Scriptorum omnium sacrorum character, stylus unus, eadem oratio; quam tamen diversam esse observamus. Ergo afflatus ac inspiratæ ipsæ res, Spiritus Sancti sunt; sermo ac verba, sunt Prophetarum, sic tamen inspirante & incitante Spiritu Sancto loquentium: quæ verba proinde ab aliis sumere, & in proprios usus convertere potuerunt. Atque ea non a Scriptoribus solum sacris, sed & ab Ethnicis nonnumquam mutuati sunt; uti fecit Paulus (*i*), cum Arati, & Epimenidis sententias ac verba protulit. Verba hæc fuisse Spiritus Sancti, nemo dixerit: ut a Paulo autem citarentur, Spiritus Sancti instinctu factum est. At vetustiorum Auctorum sacrorum verba a recentioribus Auctoribus sacris recitata, & ut primum ederentur a vetustioribus, & ut deinde a recentioribus citarentur, Spiritus Sanctus auctoritate & impulsu suo perfecit: fuerunt nihilominus Prophetarum verba, sed movente & instigante Spiritu Sancto prolata.

DE

(*a*) II. 2. & seqq. (*b*) IV. 1. & seqq. *II. Secundum argumentum.* (*c*) In Epist. ad Origen. (*d*) Epist. ad Afric. (*e*) IV. 1. & seqq. (*f*) 3. 4. (*g*) 1. Cor. XII. 4. & seqq. (*h*) Part. II. cap. 29. (*i*) Act. XVII. 28. & ad Tit. I. 12.

DE CANONE LIBRORUM SACRORUM.

I. *Disputatur de Auctore & ætate Canonis Librorum sacrorum. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Unicus ante Christum editus fuisse videtur Canon, ab Esdra compositus, & Synagogæ magnæ auctoritate comprobatus.* III. *Disputatur de Synagoga magna.* IV. *Probatur nostra sententia veterum Scriptorum auctoritate.* V. *deinde argumentis.* VI. *Disputatur utrum inscriptiones libris Prophetarum præfixæ, a Synagoga magna, an a Prophetis ipsis additæ sint.* VII. *Nehemias & Judas Machabæus Canonem recognoverunt & confirmarunt, novum vero Ecclesia Christi edidit.* VIII. *Disputatur de Arca in qua reconditi fuisse feruntur Libri Canonici.* IX. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* X. *Secundum argumentum.* XI. *Tertium argumentum.* XII. *Quartum argumentum.* XIII. *Quintum argumentum.*

I. SUperiores omnes, quibus Librorum sacrorum γνησιότητα probare conati sumus, disputationes, una de eorumdem Canone disputatione continentur. Canonem dico, Librorum sacrorum collectionem ac catalogum, legitimo Synagogæ, vel Ecclesiæ consensu determinatum ac comprobatum. Caussa nominis hæc est. *Canon* regulam primario significat; deinde ea etiam quæ accedunt ad formam regulæ, ut virgulas, palos, pilas, columnas; tum etiam tabellas, ligna nempe levia & oblonga. Et quoniam tabellis hujusmodi ea inscribebantur, quæ ad omnium notitiam venire debebant, propereaque publice erant proponenda, Canonis nomen ad res Canoni inscriptas transiit. Hinc Canones Mathematici, & Chronici, Chronologis & Mathematicis propositi: hinc & decreta Conciliorum Canonum nomine affecta sunt: Item indices & catalogi corporatorum ejusdem societatis tabellis inscripti & palam propositi sodalibus, ut sibi inter se cogniti sint; inde nomen Canonicorum: indices quoque omnes, quos vulgo legi & cognosci intereit, velut nominum Sanctorum, quorum commemoratio fieri debebat in Ecclesiis. Jam liquet ex his ratio nominis hujus sacrorum Librorum indici tributi: quod nempe tabellæ inscriptus, & Ecclesiæ palam fit propositus. Qui aliam quærunt vocabuli originem, abutuntur operam. Quod si Canonem hunc Esdræ temporibus conditum fuisse demonstravero, libros omnes in eum collatos Esdra vetustiores esse necesse est, quod ad præsens institutum est satis. Plurimum ergo refert hujus Canonis ætatem scrutari, quod pro rei momento ac dignitate satis accurate a nemine factum adhuc reperio. De Canone enim disserunt omnes, hosque vel illos libros κανονιζομένους, (*in Canonem receptos*) vel ἀκανονίστους (*in Canonem non receptos*) fuisse affirmanr, huncque vel illum Canonis conditorem fuisse ajunt; qui vero legitimis id argumentationibus probaverit, quod equidem sciam, nemo homo est. Nos huic quæstioni, cum utili per sese, tum ad propositum opus valde opportunæ paucis satisfaciemus. Ac non una primum de eo sententia est. Plures quidem Canonis auctorem Esdram agnoscunt, eum qui Librorum sacrorum instaurator & reparator habitus est. Synodo magnæ adscribit Genebrardus (*a*), quam Quintam appellat, cuique Esdram interfuisse ait, at præter Esdrinum hunc Canonem, alios inducit duos, alterum ab Hierosolymitana Synodo Sexta conflatum, quam de sacris Codicibus ad Ptolemæum Philadelphum mittendis, & Septuaginta Interpretibus Græce eos reddituris coactam fuisse vult: in eum autem Canonem conjectos esse docet Libros sacros, qui post Quintam Synodum prodierant, puta Tobię ac Judith; Ecclesiasticum item & Sapientiam, quos per utriusque Synodi intervallum editos censet. Tertium demum Canonem existimat fuisse conditum in Septima Synodo, quam coiisse arbitratur ad probandos Pharisæos, quorum duces Sammai, & Hillel; damnandos vero Sadoc, & Bariethos, Sadducæorum antesignanos. Hujus porro Synodi decreto scribit fuisse confirmatam librorum Tobiæ, & Judith, aliorumque auctoritatem, qui in antecedente Synodo fuerant cooptati in Canonem, in eumque tum primum adscriptos libros Machabæorum. Serarius, aliique literati viri geminum tantum Canonem admittunt, priorem Esdrinum, in Synodo magna confectum; recentiorem alterum, in quem dedicati fuerint Libri reliqui, quos prior non continebat.

I. *Disputatur de Auctore & ætate Canonis Librorum sacrorum. Variæ opiniones proponuntur.* (*a*) Chronol.

Disputator vero Theologo-Politicus (*a*) pro more suo παραδοξονογῶν (*paradoxa pronuntians*) nullum sacrorum Librorum Canonem ante Machabæorum tempora concinnatum fuisse asseverat; cum ejus, qui Esdræ tribuitur, libri aliquot Machabaico ævo haudquaquam vetustiores sint.

II. His diligenter pensitatis sententiis, verisimillimum mihi visum est unicum ante Christum editum fuisse Canonem, ab ea nempe Synagoga, quæ Magna appellata est; cum in libris colligendis, digerendis, & adornandis primas partes ageret Esdras, vir patriæ antiquitatis, Hebraicorum rituum, sacrarumque literarum longe peritissimus: γραμματεὺς, καὶ νόμων ἱερῶν διδάσκαλος ἐπιφανής. *Scriba, & legum sacrarum insignis magister*, ut eum appellat Eusebius in Chronico; &, ut Esdræ ipsius verbis utar (*b*), *Scriba velox in lege Moysi. Scriba eruditus in sermonibus & præceptis Domini, & ceremoniis ejus in Israël:* & ut in Epistola compellatur ab Artaxerse: *Scriba legis Dei cœli doctissimus.* Cum itaque doctrina, & priscorum Codicum usu ac tractatione æqualibus suis antecelleret, dubium non est quin Librorum sacrorum conquirendorum, excutiendorum, ac dijudicandorum provinciam ei demandaverit Synagoga Magna Judæorum; sed ita tamen ut ipse de rebus a se mature expensis ad illam referret, quæ eas demum supremo arbitrio determinaret ac componeret.

III. Sciendum quippe est captivitate Babylonica solutos Judæos, & patriis laribus redonatos, cum de cultu Dei instaurando, & divinis ac humanis legibus restituendis cogitarent, viros gentis suæ sapientia & eruditione florentissimos diversis temporibus iis negotiis administrandis præfecisse; Zorobabelem in his, Mardochæum, Josuam Josedeciden; Aggæum quoque, Zachariam, & Malachiam. Propheras istos ex hac serie expungunt alii, qui hunc cœtum, ut dixi, Sapientibus, non Prophetis, constitisse volunt. Unde & Danieli dignitatem Prophetæ detrahunt, ut eum inter Synagogæ Magnæ consessores collocent. Certe eum, & Ananiam, & Azariam, & Misaëlem superioribus adjungit Maimonides in Jad Chazacah, sed contradicente Abrabaniele: & de Daniele quidem falsum esse supra nos ostendimus. Vocabantur illi *rosce bagolah. Principes captivitatis*, & numero fuisse dicuntur centum ac viginti. Duodecim tantum ponit, ac nominatim etiam recenset Abrabaniel in Præfatione ad *nachalath bavoth*. An ex 12. factum 120. an ex 120. factum 12.? proclivi sane lapsu in numeris nostratibus, unde error fortasse ad Rabbinos propagatus est. Cur autem Synagoga Magna *cheneseth ghedolah*, dicatur a Judæis, discimus ex Tractatu Megillah, capite tertio, in Gemara; nempe quod majestatem in pristinum statum restituerit, non addito tantum ad reliquos Dei titulos titulo *gadol*, in oratione quadam, ut ibidem habet Gemara; sed etiam quod totam Scripturam sacram curis suis reparaverit. Ejus initia ad Darium Hystaspiden probabiliter Rabbini referunt, cum nondum Babylone rediisset Esdras, ut quo tempore reficiebatur Templum, ejus quoque concelebrandi leges renovarentur. In eumdem porro cœtum alii subinde ingenio præditi ac virtute sunt cooptati: velut Esdras, postquam Babylone reversus est. Quamobrem aliis porro, aliisque ascitis, & in decedentium locum junioribus suffectis, diuturna fuit hæc Synagoga, & per multos annos perseveravit. Nam & ex ea fuit Nehemias, qui ad Darii usque Codomanni, & Alexandri tempora vitam prorogavit, & Simon cognomento Justus, qui Seleuci Nicanoris ævo summum Pontificatum tenuit, quemque postremum ex hoc consessu superfuisse narratur in Misna Thalmudica. Ac hanc sententiam plerique nobis præiverunt Rabbini; aliis licet dissentientibus, quibus placet, non post multas ætates, & continuatam plurimorum hominum seriem, sed intra unius tantum ævi angustias Synagogam Magnam defloruisse. Quamquam eam proprie Synagogam Magnam dicendam esse fatemur, quæ circiter Artaxerxis Longimani tempora viguit.

IV. Eam autem quam proposui opinionem locupletibus primum auctoribus tueor. Constans est enim omnium fere consensio, crematos in Hierosolymitano excidio, & in deportatione Babylonica amissos, aut neglectos Codices sacros Esdram Artaxerxis Longimani ævo recuperata libertate reparasse.

Etsi

(*a*) Cap 10. *II. Unicus ante Christum editus fuisse videtur Canon, ab Esdra compositus, & Synagoga magna auctoritate comprobatus.* (*b*) 1. VII. 6. 11. 12. *III. Disputatur de Synagoga Magna. IV. Probatur nostra sententia veterum Scriptorum auctoritate.*

Digitized by Google

Etsi de modo, quo res acta est, non satis convenit; cum alii numine afflatum, sacrum id quod superest opus dictasse velint; prioribus libris penitus abolitis. Ita sensit Auctor libri quarti Esdræ, qui decimo quarto capite commentitiam rei gestæ historiam explicavit. Futilem hunc Scriptorem secutus est Clemens Alexandrinus Stromatum primo. Secutus est eum quoque Theodoretus Præfatione in Psalmos. Apertissime vero omnium Basilius in Epistola ad Chilonem. Et in eamdem sententiam viri quidam docti recentiores abierunt. Propius accedit ad verum Irenæus (a), cum ait corruptas Scripturas Esdram restituisse. Paria habent Tertullianus (b), & Hieronymus (c). Clarissime vero Chrysostomus (d) Esdram Deo instinctum Scripturæ sacræ reliquias digessisse, & in unum corpus composuisse significavit. Accuratius etiam Auctor Synopseos, quæ Athanasio tribuitur, sacros Codices per Captivitatis diuturnitatem, & populi incuriam amissos Esdram ait penes se servasse, & suo demum tempore protulisse, ac publici juris fecisse. Profecto Mosaica Lege in Exilio Hebræos non caruisse inde patet, quod Esdras (e) se *Scribam velocem in lege Moysi* appellat: patet & ex capite nono Danielis (f), ubi Mosis liber tanquam superstes, & vulgo cognitus, ac versari solitus, testis citatur. Nam quis credat tantam esse potuisse cladem ac vastitatem, ut ne apud privatos quidem homines ulla servata sint Codicum sacrorum exemplaria? non apud Ezechielem, vel Mardochæum? nec apud ipsum quidem Jeremiam, quem Nabuchodonosoris jussu Nabuzardan militiæ magister ab omni injuria tutum præstitit? Certum est igitur Esdram Libros sacros dissipatos collegisse, & instaurasse. Utcunque vero egregius fuerit iste labor, fructu tamen caruisset, nisi accessisset publica Synagogæ auctoritas, quæ recognovisset opus, & expensum comprobasset, ejusque usum populo concessisset. Quapropter non quasi Esdræ, sed quasi Synagogæ ipsius opus ab Elia Levita, aliisque Rabbinis habitum est. Hinc Thalmudistæ capite primo Babæ bathræ, vaticinia Ezechielis, librum Duodecim Prophetarum, Danielis, & Estheris libros, a viris Synagogæ Magnæ scriptos esse definiunt; quos ab aliis scriptos, ab Esdra collectos suffragio suo Synagoga Magna firmavit. Memorabile habetur apud Josephum, libro primo contra Apionem, testimonium, quod omnino consuli velim. Gentilium enim suorum morem hunc esse ait, ut si quæ ingruant bella, pace demum composita veteres Scripturæ a superstitibus Sacerdotibus recognoscantur, relegantur, ac renoventur; nec unicuique de rebus sacris scripta in vulgus edere fas esse, sed Prophetis solum, qui Dei instinctu, & præterita, & præsentia sciunt: hinc duo solum ac viginti sacra Volumina, & ea sibi usquequaque consentanea gentem suam usurpare, veterem omnem anteacti temporis memoriam complexa; a Mosis usque temporibus, ad Artaxersis Longimani ætatem scripta; ab hac vero ætate singula fuisse relata in literas, sed eamdem quam superiora fidem minime esse consecuta. Ex his liquet post Babylonica bella ex more Judæorum instaurari debuisse Codices sacros, idque Sacerdotum superstitum opera, qualis fuit Esdras; horum vero Librorum collectionem in Artaxerse Longimano desiisse: quod sane fieri non potuit, nisi per Canonem publica auctoritate conditum; quo qui non continerentur, pari existimatione carerent.

V. Nunc si argumentis pugnare libet, primum subministrat Septuaginta Senum interpretatio, quam cum Ptolemæi Philadelphi cura elaboratam esse consentiant omnes, ante hæc tempora collectos esse Libros sacros, conflatumque jam eorum Canonem oportuit. Convulsam enim & obtritam reor eam sententiam, quæ Mosaicum duntaxar volumen a Septuaginta Interpretibus conversum fuisse fingit. Ab Israëlitarum autem liberatione ad Philadelphum, nulla ejus condendi magis opportuna ac necessaria apparet occasio, quam post refarta ac recollecta sacra volumina; nullus operis hujus Auctor magis idoneus, quam Esdras. Quadragesimo præterea ac nono Ecclesiastici capite locum deprehendo, a nemine, opinor, adhuc observatum, unde vetustas Canonis præclare intelligitur. Nam cum sanctos plerosque viros Sirachides laudare instituisset, in iisque Scriptores sacros fere omnes; postquam de Isaia, Jeremia, ac Ezechiele differuit, tum servato Canonis Judaici ordine, qui tribus his

Pio-

(a) Lib. III. cap. 25. (b) De habit. mul. cap. 3. (c) Adv. Helv. cap. 3. (d) Hom. VIII. in Epist. ad Hebr. (e) 1.VII.6. (f) 11.13. *V. Deinde argumentis.*

Digitized by Google

Prophetis Minores Duodecim subjungit, hæc addit (*a*): *Et Duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo: nam corroboraverunt Jacob & redemerunt se in fide virtutis.* Quibus statim subjicit Zorobabelem, & Jesum Josedeciden, principes Synagogæ Magnæ: non obscure significans post Duodecim Prophetas Synagogam Magnam extitisse. Itaque in unum librum jam compacta erant hoc tempore Duodecim Prophetarum vaticinia. Librum hunc haud dubie significat Stephanus (*b*), cum hæc Amosi (*c*) verba recitans: *Numquid victimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israël? Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri Rempham, figuras quas fecistis, adorare eas?* scripta esse diceret in libro Prophetarum. Atqui collectio hæc Duodecim Prophetarum, & in unum corpus conjunctio, nonnisi in sacrorum Voluminum redintegratione facta credi potest; cum nonnulli e Prophetis illis Duodecim exiguo annorum intervallo Esdræ reditum præcesserint; fortasse & vitam ad id usque tempus produxerint. Profecto antequam Scripturæ totius sacræ conderetur Canon, singulorum Librorum partes componi simul, & in unum corpus conflari, ac velut suo sibi Canone determinari oportuit. Psalmorum numerum definiri, & in unum colligi volumen necesse fuit, priusquam in generalem Canonem conjicerentur. Factum id ab Esdra docent Auctor Synopseos, & Hilarius (*d*), atque ita vulgo credi: nos ab Esdra & Synagoga Magna factum diximus supra. Idem de libro Duodecim Prophetarum dictum velim. Inde est quod in Baba bathra docent Thalmudistæ, & post illos Abrabaniel (*e*), viros Magnæ Synagogæ Duodecim Prophetarum libros in unum volumen compegisse. Porro Sirachiden Ptolemæi Epiphanis æqualem fuisse probavimus; unde efficitur vetustiorem hac ætate Canonem fuisse. Atque inde idem ac superiori argumentatione colligimus, nullum videri aptius ejus conficiendi tempus, quam post recompositos Codices sanctos; neque ulli probabilius ejus confectionem adscribi posse, quam Esdræ. Ad hæc cum Rabbinorum vulgatissima opinio sit, Scripturam sacram, quæ nullis sectionibus, interpunctionibus nullis ad illam diem distincta erat, sed veluti unico comprehensa versu tota simul cohærebat, a Synagoga Magna, cujus Esdram fuisse scribam ajunt, in *pherischot*, & in *sedarim*, & in *pesucot*, aliasque partes esse divisam; eamdem quoque a Scribis, eorumque principe Esdra octodecim locis emendatam, quos Masorethæ numerant, & *takum sopherin*, *ordinationem Scribarum*, & *takun Esdra*, *ordinationem Esdræ* appellant; cum priscos etiam Hebraice linguę characteres hoc tempore Esdra auctore Assyriis mutatos esse Thalmudistæ affirment in Tractatu Sanhedrin (*f*), doctique omnes assentiant; quæ sine Synagogæ auctoritate & consilio fieri haudquaquam potuisse manifestum est: quis credat tantum operæ ac studii in Scripturæ sacræ characteribus mutandis, sectionibus determinandis, notandis lectionibus, distinguendis versibus posuisse Synagogam Magnam, ejusque velut mentem Esdram; totos vero Libros ipsos neglexisse, deq; eorum numero definiendo ac sanciendo minime cogitasse? Hæc argumenta & testimonia si æquis animis expendissent nuperi quidam Scriptores, saniora utique & modestiora de Libris sacris, deque nostra sententia protulissent. Nam argumenta nostra quod attinet, nullum attigerunt fere, nedum confutarunt. Rabbinorum spernunt suffragia, utpote inepta: quasi non extent apud Rabbinos pulcra Judaicæ antiquitatis vestigia, quæ viri docti, & cordati agnoscere sciunt, & ad Librorum sanctorum explicationem utiliter conferre. Patrum auctoritatem floccifaciunt, quasi non vel propter ætatem, in majori versati sint literarum sacrarum luce, plurimisque usi sint Libris, quos temporis vetustas abolevit. Scripsi auctorem Synopseos Athanasio tribui solitæ, de sacrorum Codicum restitutione per Esdram facta accuratius esse locutum, quam Chrysostomum. Quippe Chrysostomus tradidit Esdram Deo instinctum Scripturæ sacræ reliquias in unum corpus composuisse: Auctor vero Synopseos, non rem solum, sed rei etiam modum explicavit, cum diceret Libros sacros per captivitatis diuturnitatem a populo neglectos, & vulgo deperditos Esdram penes se servasse, & demum reparasse. An non accuratiora hæc sunt, & enucleatius exposita, quam quæ protulit Chrysostomus? Atqui, inquiunt, incerta ea sunt. Esto: an non aliud est accu-

(*a*) Eccl. XLIX. 12. (*b*) Act. VII. 42. 43. (*c*) V. 25. & 26. (*d*) Prol. in Psalm. (*e*) Praef. in Isa.
(*f*) Cap. 2.

accurate scribere, aliud certo atque vere? Instant deinde, nosque contraria huic sententiæ, & repugnantia subjecisse queruntur, cum diximus viros quosdam pios, & eruditos Codicum sacrorum exemplaria apud se servasse: quippe si deperdita fuerunt, nusquam servata fuisse. Demus sententiam hanc priori adversari: an non nobis Auctori Synopseos contradicere jus fasque est? Cum sententiam ejus affero primum; huic deinde subjicio meam, jure meo mihi uti videor. Quid si vero consentit utraque sententia, & Auctoris Synopseos, & nostra, neque repugnat ullo modo, quis supererit cavillis locus? Ajo enimvero plane nobis cum hoc Auctore convenire. Is quippe affirmat Codices sacros per populi incuriam fuisse amissos, ab Esdra servatos, & reparatos: quod nos itidem asseveramus. Nam stantibus Hierosolymis hi Codices ad sacros usus publica auctoritate observabantur in adytis; urbe deinde excisa, populo deportato, & Codicibus crematis, nulla jam supererat publica eorum custodia, qui nec ipsi supererant, nulli custodes publica auctoritate appositi. At nihil aliud ad Esdram, aliosque privatos homines; quorum plerosque exemplaria Librorum sacrorum, vel omnium, vel aliquorum, proprietate sua, & studio apud se habuisse nemo sanus dubitare potest. Cum autem Babylone reduces, ea recognoscere, & recolligere necesse haberent pro more gentis, quem morem clarissimis verbis tradidit Josephus; cui negotium hoc datum dicemus potius, quam ei qui Legis Divinæ, rerumque sacrarum peritissimus habebatur: qui tam solidis rationibus contradicere amant, videant unde sibi major gloria speranda sit, vel ex modestia, & salubri veritatis agnitione, vel ex immoderata sanctissimarum rerum tractatione, & contemtu.

VI. Jam si id obtinemus, quod a nobis propositum est, nec sine pertinacia negari potest, jam liquet non alium quærendum esse auctorem, quam Esdram, & Synagogam Magnam, additamentorum quorumdam, quæ ad Librorum sacrorum connexionem, vel illustrationem huc, & illuc sparsa sunt. Cujusmodi sunt, quæ de Mosis morte ad calcem Pentateuchi addita legimus. Aliam præterea operam in Codicibus sacris exornandis ab hac Synagoga collocatam fuisse ratus est Grotius (*a*), ad inscriptiones nimirum, ac lemmata libris Prophetarum præfigenda: quod ex titulo libri Amos apparere existimat, qui talis est: *Verba Amos, qui fuit in pastoribus de Thecue, quæ vidit super Israël in diebus Osiæ regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israël, ante duos annos terræ motus*. Ego vero, & inscriptiones a Prophetis ipsis arbitror fuisse appositas, neque video quid ex hoc titulo pro contraria parte effici possit. Nam post terræ motum scribere hoc potuit Amos ipse, & vaticinii tempus ex hoc casu denotare, vel quod potius reor, imminentem terræ motum, pro sua vaticinandi facultate prævidere, & prædicere potuit; quod & his capitis tertii verbis factum ab eo quidam Interpretes censent: *Et percutiam domum hyemalem cum domo æstiva: & peribunt domus eburneæ, & dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus* (*b*). Huc adde in ipso vaticiniorum contextu ejusmodi inscriptiones occurrere, velut apud Zachariam, versu septimo primi capitis: *In die vigesimaquarta undecimi mensis Sabath, in anno secundo Darii, factum est verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiæ, filii Addo, Prophetam, dicens:* item initio septimi capitis. Plurima hujusmodi reperies in brevissimo Aggæi vaticinio, plurima & initio Jeremiæ; nonnulla etiam in Isaia, Ezechiele, & Daniele. Ea profecto quin ab ipsis Auctoribus profecta sint, minime dubitandum est. Id si evicero, quod negari non potest, jam una quoque evicero vaticiniis ipsis præfixas inscriptiones illarum consimiles, & prorsus germanas, eorumdem quoque auctorum esse; cum credibile non sit hos Auctores scriptionum suarum particulas his notis præmuniendas duxisse, tota vera opera ἀνεπίγραφα καὶ ἀκέφαλα (*titulo, & initio carentia*) emittenda censuisse.

VII. Cæterum operam Esdræ circa sancta Volumina, ac diligentiam imitatus Nehemias priscos sacrarum scriptionum Codices conquisivit, magnam collegit antiquitatis memoriam, rerum a se, fortasse & ab aliis, gestarum commentarios ipse scripsit. Hæc sequuntur ex isto secundi Machabaici dicto (*c*):

Infe-

VI. Disputatur utrum inscriptiones libris Prophetarum præfixa, a Synagoga magna, an a Prophetis ipsis addita sint.
(*a*) In Amos I. 1. (*b*) Amos III. 15. *VII. Nehemias & Judas Machabæus Canonem recognoverunt & confirmaverunt; novum vero Ecclesia Christi addidit.* (*c*) II 13. 14.

Inferebantur autem in descriptionibus, & commentariis Nehemiæ hæc eadem; & ut construens Bibliothecam congregavit de regionibus libros, & Prophetarum, & David, & epistolas Regum, & de donariis. Quibus verbis Bibliothecam tantum a Nehemia adornatam qui putant significari, non Librorum sacrorum collectionem, & recognitionem, legitimum loci sensum ex sequentibus intelligant: *Similiter autem, & Judas ea quæ deciderant per bellum, quod nobis acciderat, congregavit omnia, & sunt apud nos*. Judam ait similia eorum fecisse, quæ fecerat Nehemias. Judaicæ autem gentis ea est consuetudo, teste Josepho (*a*), ut post bella Libri sacri recognoscantur, & instaurentur, idque præstitit Judas. Idem ergo factum fuerat a Nehemia. Quæ si ita sunt, ut certe sunt, Canonem haud dubie recognoverit Nehemias, & ex veterum exemplarium fide confirmaverit; Librumque demum, qui ejus nomine inscriptus est, quemadmodum suum Esdras, in sacrum Canonem retulerit; atque hæc demum sanxerit auctoritate Magnæ ejusdem Synagogæ, ad quam unam librorum consecratio pertinebat. Quamobrem exemplari illo aureis literis descripto, quod ad Philadelphum Eleazarus Pontifex misit, Nehemiæ liber continebatur, cum quo cum reliquis Voluminibus sacris a Septuaginta Senibus interpretatione donatus sit. Post annos centum circiter, & viginti, quam fieri id curavit Ptolemæus Philadelphus, Antiochi Epiphanis furias passis Hierosolymis, direptisque ac incensis, sacrorum Librorum curam sumsit Judas Machabæus, & qui per bellum interciderant, recollegit; Nehemianam Bibliothecam supplevit, deditque operam ne qua sui parte Canon imminueretur: pro eo, ac fieri apud Judæos solitum fuisse notavi ex Josepho (*b*), ut post bella sanctos Libros Sacerdotes recenserent. Nam quid aliud sibi volunt ista, quæ in Epistola Hierosolymitanorum Judæorum ad Ægyptienses Hellenistas nobis exhibet secundus Machabaicus (*c*): testimonio indidem proxime depromto subnexa: *Similiter autem, & Judas ea quæ deciderant per bellum, quod nobis acciderat, congregavit omnia, & sunt apud nos. Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis*. Ipsi quippe Hellenistæ, ad quos hæc scripta sunt, Hierosolymitanam Synagogam de rebus Divinis consulebant, ejusque decreta sequebantur. Quamobrem etsi libros quosdam habebant in pretio, cujusmodi fuerunt illi, qui dicti sunt ἀπόκρυφοι, (*apocryphi*), & ἀκανόνιστοι (*in Canonem non relati*), & ἀντιλεγόμενοι (*vocati in Controversiam*) quosque ab Hellenistis acceptos Ecclesia Christi multo post in suum Canonem admisit, nunquam tamen ab ipsis pro Canonicis, & ἐνδιαθήκοις, (*in Arca repositis*) ac ῥητοῖς (*certæ auctoritatis*) habiti sunt, cum nec eos Hierosolymitana Synagoga consecrasset, nec id juris ipsi sibi arrogarent. Profecto si in Hellenistarum Canone habuissent locum eumdem, & in Canone vetustiorum omnium Christianorum tenuissent; quod fuit secus: nam prioribus Ecclesiæ seculis a multis repudiati sunt, & inter apocryphos habiti; at eos demum suscepit universa Christi Ecclesia, & in suum Canonem dedicavit. In jura quippe, & auctoritatem priscæ Synagogæ successit Ecclesia, deque libris arbitria facere ipsam jus fasque fuit. Itaque suum ipsa concinnavit Canonem, & a piis omnibus suscipi jussit.

VIII. Operæ pretium hic me facturum puto, si quæsivero quamobrem Canonici Libri intra Arcam, Apocryphi vero extra Arcam fuisse dici soleant. Ac veterum scripta Auctorum memoria repetenti mihi primus omnium occurrit Epiphanius, qui id affirmaverit in libro de ponderibus, & mensuris (*d*): librum enim Sapientiæ, & Ecclesiasticum, quamvis utiles, e Canonicorum albo seclusos fuisse ait: διὸ, inquit, καὶ ἐν τῷ ἀρὼν (*Arun*) οὐκ ἀνετέθησαν, τουτέστιν ἐν τῇ τῆς διαθήκης κιβωτῷ. *Quamobrem & in Aron repositi non sunt, hoc est in Arca Fœderis*. Quod dictum sic expressit Johannes Damascenus (*e*): ἡ δὲ πανάρετος, τουτέστιν ἡ σοφία τοῦ Σολομῶντος, καὶ ἡ σοφία τοῦ Ἰησοῦ, ἐνάρετοι μὲν καὶ καλαί, ἀλλ᾽ οὐκ ἀριθμοῦνται, οὐδὲ ἔκειντο ἐν τῇ κιβωτῷ. *At Panaretus, hoc est Sapientia Salomonis, & Sapientia Jesu, egregia quidem virtutis præcepta continent, & pulchræ sunt, sed non numerantur, neque in Arca habebantur*. Hinc liquet emendandos esse vulgatos Epiphanii Codices, in quibus particula inficialis desideratur, & hæc ita leguntur, καὶ ἐν τῷ ἀρὼν ἀνετέθησαν. *Et in Aron repositi sunt*. Unde male colligit Scaliger (*f*) ἀποκρύφους ideo esse dictos Sapientiæ, & Ecclesia-

(*a*) Lib. I. contr. Ap. (*b*) Ibidem. (*c*) H. 14. (*d*) Cap. 4. (*e*) Orth. fid. Lib. IV. cap. 18. (*f*) In Eus.

VIII. Disputatur de Arca, in qua reconditi fuisse feruntur Libri Canonici.

Digitized by Google

clesiastici libros, quod intra Arcam Veteris Testamenti, in Sanctis sanctorum adytorum reconderentur. Johannis Damasceni interpres Jodocus Clichthovæus Arcam Fœderis intelligendam censet, atque id magno consensu recentiores pene omnes arripuerunt. At Judæorum varia, & multiplex opinio est. Somniarunt quidam duas fuisse Arcas, alteram a Mose, a Beseleele alteram fabricatam; hanc in Tabernaculo fuisse depositam, illam pro necessitate rerum huc illucque circumlatam; in hac reconditas fuisse Tabulas Legis integras repetitæ fabricationis, in illa Tabulas Legis confractas. Sic R. Jehuda ben Elai in Thalmudico libro *scecalim*, capite sexto; sic R. Bechai (*a*), & R. Selomoh Jarchi, & R. David Kimchi (*b*), sic & alii. Sententiæ autem hujus patronis quibusdam persuasum est, in Arca Mosaica præter fragmina Tabularum fuisse etiam librum Legis. At Aben Ezra (*c*), Gerundensis (*d*), Abrabaniel (*e*), & quorum melior sententia menti, unicam fuisse Arcam volunt. Verum de rebus in ea reconditis haudquaquam inter illos convenit: quidam enim statuunt illuc conclusas fuisse Legis Tabulas utrasque, & integras, & comminutas, librum Legis, virgam Aaronis, & urnam manna plenam; alii fnias Tabulas, & fractas, & integras; in capsulam vero ad latus Arcæ librũ Legis, Virgam, & Urnam includunt. De Tabulis fractis, Virga, & Urna nunc non quærimus; disputamus tantum de volumine Legis. Id in Arca servatum fuisse docet R. Meir in utroque Thalmude Hierosolymitano (*f*), & Babylonico (*g*). Idem habetur in Debarim rabba, & apud Maimoniden (*h*). Hos sequitur Isaac Abrabaniel (*i*), hoc argumento, quod non minoris fuerit dignationis liber Legis, ac Tabulæ ipsæ, propereaque non alio loco fuerit asseverandus. Hi omnes, ipseque adeo Epiphanius, unicum opinionis suæ præsidium collocant in celebri hoc commate Deuteronomii (*k*): *Postquam ergo scripsit Moses verba Legis hujus in volumine, atque complevit, præcepit Levitis qui portabant Arcam Fœderis Domini, dicens: Tollite librum istum, & ponite eum in latere Arcæ Fœderis Domini Dei vestri, & sit tibi contra te in testimonium*. Illic latus Arcæ interius notari censuerunt, & R. Meir aliquem Arcæ angulum intellexit vacuum a Tabulis relictum, & a volumine Legis occupatum. Verum exterius Arcæ latus designari, videntur probare verba ipsa Mosis, *mezad aarun, a latere Arcæ*, quæ usurpantur a Sacerdotibus, & Divinis Philistinorum, in primo libro Samuelis (*l*), cum vasa aurea, quæ solvebant Deo, apponi jubent *in capsella, ad latus Arcæ*. Atqui hæc in Arcam ipsam condita fuisse nullus ex Interpretibus existimavit. Docent nos præterea Tertius Regum (*m*), & Secundus Paralipomenon (*n*), non aliud fuisse quicquam in Arca Fœderis, quam duas Tabulas lapideas. Ergo Jonathan Paraphrastes (*o*) in capsa, ad latus dextrum Arcæ, positum fuisse credidit Sepher, hoc est volumen Mosaicũ, & R. Juda in Babylonici Thalmudis citato loco, idem supra Tabellam ex Arca foris prominentem locat; & Gemara ad caput primum Babæ bathræ, & ad Thalmudicum librum *scecalim*, vult Mosem ad latus Arcæ adtexuisse capsulam, (*glofcom*, hoc est, γλωσσόκομον) in eamque suum volumen inclusisse. Locat & extra Arcam Aben Ezra (*p*), & David Kymchi (*q*), & alii. At opinantur Arabes (*r*), Phinees Dei jussu urnam conflasse æneam, reconditisque in ea quinque libris Legis, Tabulis duabus, virga Mosis, & virga Aaronis, quæ frondes emiserat, & pauxillo Manna, plumbo obturasse, & in speluncam abdidisse. Quæ veri speciem non habent ullam. Cum autem librum Legis, ipsa Mosis manu exaratum, se in domo Domini reperisse ait Helcias (*s*) non fimeto infossum eruisse intellige, quod postulat Chrysostomus (*t*). Videtur enim data opera absconditus fuisse Codex Legis a Sacerdotibus, qui ob reverentiam sacri Voluminis nefas duxissent in locum fœdum, & immundum id abjicere. Legitur in Gemara Sanhedrin, septimo capite, factum id Manassis temporibus, qui cum Mosaicos libros violare instituisset, archetypum ipsum Mosis exemplar furori ejus a piis Sacerdotibus esse subductum. Inter tigna Templi occultum fuisse vult Abrabaniel: quod probabilius utique est. Quocunque abditum fuisse dicas, simul cum ipsa capsula

(*a*) In Deut. X. 2. (*b*) In I. Sam. 4. (*c*) In Deut. X. 2. (*d*) Ibid. (*e*) In Prophet. prior. (*f*) Lib. *scecalim* cap. 6. (*g*) In Baba bathr. (*h*) Præf. in Jad. Chaz. (*i*) In 1. Reg. VIII. 9. (*k*) XXXI. 24. & seq. (*l*) VI. 8. (*m*) VIII. 9. (*n*) V. 10. (*o*) In Deut. XXXI. (*p*) In Exod. XXV. 16. (*q*) In 1. Reg. VIII. (*r*) Abulf. Dyn. II. Hist. Or. (*s*) 4. Reg. XXII. 8. (*t*) In Matth. II. Hom. IX. & in 1. Cor. II. Hom. VII.

qua inclusus erat abditum dicito; nec enim sacratum pignus aliter haberi decebat. Ego vero in capsa illa latibulum aliquot parari potuisse censeo, cujusmodi recondendæ pretiosiori suppellectili, & κειμηλίοις fieri videmus. Illic ita delitescere potuit sacer Codex, ut spectantium oculos facile effugeret. Inde erutus est ab Helcia, cum ad instaurandum Dei cultum, sacra omnia Templi vasa, Arcamque adeo ipsam, & adtextam Arcæ capsulam diligentius lustraret. Cum ait ergo Auctor Paralipomenon (*a*), tum repertum fuisse librum Legis ab Helcia, cum pecunia Templo offerretur, non inde colligendum est in eodem loco fuisse & Librum, & pecuniam, sed eodem tempore & pecuniam elatam, & Librum repertum. Utut est, magnam Interpretum partem in id consentire videmus, non in Arca ipsa Fœderis, sed in scrinio ad latus Arcæ Mosaicas inscriptiones latuisse. Concedamus tamen intra Arcæ ipsius conceptaculum servatas, non idcirco concesserimus Epiphanio, & reliquos Canonicos libros illuc fuisse infartos, quod nullo sibi persuasit argumento: imo vero & falsum esse probare facile est; nam Arcam Fœderis, cum Hierosolyma a Babyloniis excinderetur, in spelunca fuisse a Jeremia absconditam, legitur in secundo Machabaico (*b*); nec inde erutum iri, *quoad congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat*. Canonicorum autem Librorum plerosque post illatam Babyloniis cladem scriptos, & Canonem ipsum multo post editum fuisse declaravimus. Qui ergo intra, vel extra Arcam esse poterant, qui necdum erant? Aliam prioris similem in secundo Templo a Judæis dedicatam fuisse Rabbini volunt. At ne in eo quidem omnes consentiunt, cum e Thalmude tradant nonnulli loco Arcæ lapidem tribus digitis prominentem Judæos in terram destituisse, eique thuribulum imposuisse: Josephus (*c*) vero, qui unus nobis est pro millibus, conceptis verbis pronuntiat, post reditum e Babylonia nihil prorsus fuisse in adyto, quod Sancta Sanctorum appellabant: ἔκειτο οὐδὲν ὅλως ἐν αὐτῷ. *Nihil prorsus in eo erat*. At in idem loculamentum, in quo repositos diximus libros Legis, conjectos quoque fuisse verisimile est reliquos Codices, simul atque ex consensu Synagogæ fuerant consecrati: direptis autem a Nabuchodonosore Hierosolymis, capsam quoque cum iis, quæ inerant Voluminibus sacris periisse: verum restitutis iis post solutam Captivitatem, & composito per Esdram, & Synagogam Magnam Canone, novam capsam servandis iis fabricatam esse; atque eam Arcam fuisse, qua probati, & consecrati Libri continebantur; non, ut vulgo creditur, Arcam Fœderis, quæ jamdiu ablata erat, nec unquam sacris Voluminibus recondendis fuerat destinata. Præclare igitur Tertullianus, non Arcam appellavit hoc librorum receptaculum, ne falleret vocis ambiguitas, sed armarium: *Scio*, inquit (*d*), *Scripturam Enoch, quæ hunc ordinem Angelis dedit, non recipi à quibusdam, quia nec in Judaicum armarium admittitur*. Sed & ante captivitatem Helcias Pontifex librum Legis se reperisse ait, non in Arca Fœderis, sed in domo Domini: id quod a me superius observatum est. Atque hinc Augustinus (*e*) libros Apocryphos ait non esse *in eo Canone Scripturarum, qui servabatur in Templo populi Hebræi, succedentium diligentia Sacerdotum*. Nunc quoque Judæi in Synagogis sacrorum Legis volumen includunt armario, & depromunt identidem, ac populo spectandum, & venerandum præbent. Cæterum non Libros solum sacros, sed eos etiam qui vulgo probarentur, & utiles esse possent, in Templo fuisse repositos, & dedicatos, ex Josephi (*f*) pluribus testimoniis discere licet.

IX. Refellenda supersunt argumenta, quibus proposita doctrina oppugnari potest. Primum arcessi posse video ex auctoritate veterum, qui locis à me supra notatis Esdram quidem Canonis instauratorem appellant, Synagogæ vero Magnæ haudquaquam meminerunt. At nec Macedonum memini, cum Alexandrum Persarum domitorem appello; quamvis ad subigendos Persas, non Alexandrum solum, sed plerosque fortissimos Macedones operam contulisse sciam.

X. Genebrardus (*g*), qui triplicem finxit Canonem, primum Esdrinum, secundum ab Hierosolymitana Synodo Sexta concinnatum, priusquam ad Libros sacros interpretandos viri Septuaginta in Ægyptum mitterentur, tertium in Septima Synodo conditum, his

(*a*) 2.XXXIV.14. (*b*) I.5. (*c*) De bell. Jud. Lib. VI. c. 14. (*d*) De habit. mul. cap. 3. (*e*) De Civ. Dei, Lib. XV. cap. 23. (*f*) Antiq. Lib. III. cap. 1. & Lib. VI. cap. 5. *IX. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. X. Secundum argumentum.* (*g*) Chronol.

his argumentis suam tuebatur sententiam; editis post primum Canonem libris aliquot magnæ auctoritatis, novo Canone numerum Librorum sacrorum fuisse determinandum, ne eos Græce reddituris Interpretibus ulla in ea re existeret dubitatio, neve per errorem externis Gentibus profana pro sacris obtruderent, aut eas ulla sacrorum Voluminum parte fraudarent; tertium vero Canonem componi debuisse post bella Machabaica, per quæ divinæ res, ac Libri sacri neglecti jacuerant, tum & ut ad priores Canones Machabaici libri adjicerentur. Sed quorsum secundum confingemus Canonem, cū primum jam recensuisset Nehemias, qui ætatem suam ad proximum Septuaginta Interpretibus ævū produxit, neque post illum ulli deinde ad Canonem Libri adjecti sint? Nam quos ad priscum Canonem adjiciendos fuisse Genebrardus censet Libros Tobiæ, Judith, Ecclesiastici, Sapientiæ, Machabæorum, eos in Judaicum Canonem nunquam admissos fuisse affirmamus; nam nulla unquam de iis in Ecclesia habita fuisset controversia; quæ tamen prioribus seculis extitit. Quidquid vero Libris sacris perturbationis, ac confusionis intulerant Machabaici tumultus, per Judæ Machabęi eam, quam dixi, instaurationem sanatum est.

XI. Serarius (*a*), ut geminum fuisse Canonem probet, quodam utitur testimonio, quod tanquam e Lege affert Josephus libro secundo contra Apionem: γυνὴ δὲ χείρων ἀνδρὸς εἰς τὰ πάντα, καὶ ἡ πονηρία αὐτοῦ ὑπὲρ ἀγαθοποιοῦ γυναικός. *Mulier vero in omnibus pejor viro, cujus nequitia mulierem etiam beneficam superat.* Atqui hæc habentur quadragesimo secundo Ecclesiastici capite. Igitur vim Legis Ecclesiastico tribuit; quod non faceret, nisi fuisset relatus in Canonem. Alter ergo ab Esdrino Canon conflatus est, in quem Ecclesiasticus, aliique Libri sacri Esdrinis recentiores conjecti sunt. Ego vero minime diffiteor magnam fuisse Libri hujus inter Judęos auctoritatem, qui, ut suo loco dixi, ex Salomonicarum Parabolarum collectionibus videtur fuisse compilatus, & Salomonicis scriptis supparem existimationem habuisse, pręsertim apud Hellenistas, qui libris quibusdam apocryphis, & a Canone seclusis studiose utebantur, summamque venerationem iis exhibebant; maxime vero Josephi tempore, quo Libris istis jam prope eadem, ac Canonicis auctoritas tribuebatur. Sed Canonici nihilominus nec erant, nec habebantur: nam si fuissent, nullo penitus reverentiæ discrimine habiti fuissent. At Josephus ipse priore contra Apionem libro diserte testificatur, quicunque ab Artaxerxe Longimano ad suam ætatem scripti sunt Libri, non æqualem prioribus fidem esse consecutos. Dicendum ergo est, ne a se ipse dissentiat Josephus, sententiam hanc sic tanquam a Salomone editam, & ad suam ætatem per πατροπαράδοτον διδαχὴν (*doctrinam a majoribus acceptam*) propagatam, fortasse ipsum protulisse: cujusmodi pleraque Prophetarum effata inter Judæos fuisse memoriter conservata, in scripta vero ante non relata, quam in Novo Testamento usurpata sint, viri eruditi consentiunt. Ad id credendum eo magis inclinat animus, quod sententiæ hujus, quam affert Josephus, prior illa pars, γυνὴ δὲ χείρων ἀνδρὸς εἰς τὰ πάντα, in Ecclesiastico non reperitur.

XII. Infirmis vero penitus, ac caducis nititur fundamentis Philosophi Theologo-Politici opinio. Canonis enim, quem post Judam Machabæum conflatum fuisse vult, novitatem non aliunde arguit, quam ex imaginaria & commentitia sacrorum ipsorum Codicum novitate, quam vanissimis rationibus probare conatus est, & nos toto hoc opere abunde refellimus.

XIII. Postremum hoc in nos cudi potest argumentum, cum duobus, ac viginti Libris constitisse Canonem Esdrinum fateantur omnes, postquam suum deinde librum adjecit Nehemias, jam non viginti duos, sed viginti tres fuisse; quod neque ullus dixit unquam, & aperte inficiatur Josephus (*b*); nam viginti duobus Libris Judaicam religionem contineri docet, qui eo intervallo, quod a Mose ad Artaxerxis usque Longimani tempora intercessit, editi, totius ævi præteriti memoriam complexi sunt. Verum libros Esdræ, & Nehemiæ unicum constituere volumen, notum omnibus, ac tralatitium est, & diserte apud Eusebium (*c*) Origenes declaravit. Suum quippe librum Nehemias ad Esdræ librum, utpote in ejusdem argumenti continuatione versatum, adtexuerat.

XI. Tertium argumentum. (*a*) Prol. Bibliac. cap. VIII. quæst. 16. & Præf. III. in Mach. *XII. Quartum argumentum.* *XIII. Quintum argumentum.* (*b*) Lib. I. contr. Ap. (*c*) Hist. Eccl. Lib. VI. cap. 6.

EPILOGUS QUARTÆ PROPOSITIONIS.

SEd modum tandem imponamus quartæ huic Propositioni, prolixissimæ illi quidem, & fuse disputatæ, sed pro rerum copia, & gravitate fortasse etiam brevi. Ac susceptum quidem munus ita videmur administrasse, ut jam constare possit Libros Veteris Testamenti ab iis auctoribus esse scriptos, quorum præ se ferunt nomina, & iis circiter temporibus quibus scripti esse feruntur. Unde sequitur esse genuinos. Quod erat probandum.

PROPOSITIO V.
Multæ habentur Prophetiæ in Veteri Testamento.

LUdam operam, si multis propositionem hanc persequi instituam; adeo crebra sunt per totum Vetus Testamentum vaticinia. Colligamus tamen aliqua in exemplum, ne qua pars operis hujus diligentiam nostram desideret. Ac ordiamur a nobilissima illa Prophetia, qua diversis temporibus Abrahamo, Isaaco, & Jacobo promisit Deus (*a*) futurum, ut *in ipsis benedicantur omnes cognationes terræ*: quæ tum demum eventu sunt completa, quum per universum orbem jacta Christianæ religionis semina adoleverunt. Cum de futuro gemellorum partu Deum Rebecca consuleret, respondit Deus (*b*): *Duæ gentes sunt in utero tuo, & duo populi ex ventre tuo dividentur, populusque populum superabit, & major serviet minori.* Cum senectute confectus Isaacus Jacobo filio fausta apprecaretur: *Esto*, inquit (*c*), *Dominus fratrum tuorum, & incurventur ante te filii matris tuæ*: & ad Esau (*d*): *In pinguedine terræ, & in rore cœli desuper erit benedictio tua. Vives in gladio, & fratri tuo servies: tempusque veniet, cum excutias, & solvas jugum ejus de cervicibus tuis.* Quæ post obitum Mosis contigerunt, perinde ut ista, quæ Jacobus lecto ex morbo decumbens, & jamjam moriturus de Manasse nepote vaticinatur (*e*): *Iste quidem erit in populos: & multiplicabitur, sed frater ejus minor, major erit illo, & semen ejus crescet in gentes.* Reliquos deinde natos suos ad se arcessens Jacobus: *Congregamini* inquit (*f*), *ut annuntiem quæ ventura sunt vobis in diebus novissimis.* Totum ergo ipsius Testamentum prædictionibus fere constat, quæ eventum Mose defuncto sortitæ sunt. Insignis quoque Balaami prophetia (*g*): *Orietur stella ex Jacob, & consurget virga de Israël, & percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth. Et erit Idumæa possessio ejus: hæreditas Seir cedet inimicis suis, Israel vero fortiter aget.* Reliqua pertinent ad Amalecitas, Cinæos, & Assyrios, & valde illustria sunt. In futuris etiam prænuntiandis totum versatur Testamentum Mosis. Sin veniamus ad Psalmos, multa in iis occurrent prædicta in posterum: velut in Septuagesimo Psalmo: quem licet titulus ad Salomonem referat, nonnullaque in eo de Salomone intelligi possint, pleraque tamen alio spectare vel ipsis fatentibus Judæis, manifestum est. Sed ut reliqua deessent, Propositionem hanc aperte comprobant libri Prophetarum, quos vaticiniis totos constare, ipsa lectio indicat. Pauca ergo hæc de multis selegisse sufficiat, ex quibus facile cognoscitur multas haberi Prophetias in Veteri Testamento. Quod erat probandum.

PROPOSITIO VI.
Multæ Prophetiæ Veteris Testamenti veraces sunt.

COnstabit Propositionis hujus veritas, si ostendero multas Veteris Testamenti Prophetias ea præsignificasse, quæ eventu deinde completa sunt; ut ex tertio nostro Axiomate consequitur. Neque hic universas vaticinationes corradere animus est, quæ exitum habuerunt, sed eximias duntaxat aliquot, ad memoriam insignes, & nullis cavillationibus opportunas. Præclara illa est quam protulit Noë, cum Chamum, & Chananum diris devoveret. *Maledictus*, inquit (*h*), *Chanaan, servus servorum erit fratribus suis.* Et fuit sane; vel cum Chananæos in servitutem redegerunt Israëlitæ, & cum ipsorum reliquias Nabuchodonosor bello adortus edomuit; & hic & illi Semo prognati: vel cum ab Alexandro, aut Romanis Japheto oriundis devicti sunt. Futurum prædixit Jacob (*i*), ut Zabulon mare accolat: idem a Mose prædictum est (*k*), atque item fore

(*a*) Gen. XII. 2. & XXVI. 4. & XXVIII. 14. (*b*) Ib. XXV. 23. (*c*) Ib. XXVII. 29. (*d*) Ib. 39. (*e*) Ib. XLVIII. 19. (*f*) Ibid. XLIX. 1. (*g*) Num. XXIV. 17. 18. (*h*) Gen. IX. 24. (*i*) Ibid. XLIX. 13. (*k*) Deut. XXXIII. 18. 19.

fore ut Nephtali mare possideat; quod & contigit, cum Chanaanitis terra sortito divisa est: hic enim ad Genesareticum mare, ille ad Mediterraneum situs fuit. Eventu quoque comprobatum est, quod de Issachare vaticinatus est Jacobus, futurum ut colendis agris vitam ignobilem nepotes ipsius impendant. Israëlitas ad capessendam virtutem, & mandata sua servanda adhortans Deus in Levitico, amplissimis præmiis propositis, quibus morigeros incitet; gravissimis in contrariam partem pœnis refractarios absterret. *Vos*, inquit (*a*), *dispergam in gentes, & evaginabo post vos gladium, eritque terra vestra deserta, & civitates vestræ dirutæ*. Subnectit deinde paulo post (*b*): *Et tamen etiam cum essent in terra hostili, non penitus abjeci eos, neque sic despexi ut consumerentur, & irritum facerem pactum meum cum eis*. Quæ in Deuteronomio deinde iterando inculcat; cũ alibi (*c*), tum præcipue vicesimo octavo capite (*d*): *Ducet te Dominus, & Regem tuum, quem constitueris super te, in gentem quam ignoras tu, & patres tui*. Atque horum veritatem res ipsa olim, hodieque comprobavit. Luculenta vero, & omni admiratione digna est hæc Balaami de Israële vaticinatio quam exhibet Vulgatus Interpres (*e*): *Tolletur propter Agag rex ejus, & auferetur regnum illius*: quibus miserabilis Saulis fortuna clarissime prænuntiatur, cum per intempestivam, & impiam misericordiam vita Agago Amalecitarum regi, contra ac jusserat Deus, concessa, regno ipse excidit. Splendida & hæc arioli ejusdem prædictio (*f*): *Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Hebræos, & ad extremum etiam ipsi peribunt*: quo loco si per Hebraicam vocem *chetim*, quam Vulgatus Interpres *Italiam* reddidit, Græcos, & Alexandrum, aut Romanos, aut utrosque intelligas, manifesta erit vaticinii fides. Decimo septimo capite Deuteronomii (*g*) prædicit Moses, futurum ut sibi Regem Israëlitæ aliquando preficiant. Vicesimo vero octavo (*h*), Judæorum, Sedeciæque adeo ipsius captivitatem Babylonicam, tum & post futuras clades, calamitates, obsidionem, famem, horrendamque gentis, ac urbis excidionem clarissime præsignificat. Josuæ (*i*) diras adversus Hierichuntis instauratorem manifestus exitus multis post annis est consecutus. *Ædificavit Hiel de Bethel Hiericho; in Abiram primitivo suo fundavit eam, & in Segub novissimo suo posuit portas ejus, juxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Josue filii Nun* (*k*). Suum hic postularet locum memorabile illud vaticinium, quo Bethelica Jeroboami ara a Josia olim destruenda prædicitur (*l*), quod post annos circiter ducentos evenit (*m*): sed quoniam eodem libro & prædictio, & eventus referuntur, neque veritas rei ex diversis scriptionum ætatibus firmari potest, pergo ad alia. Israëlitici regni excidium aperte prædixit Isaias (*n*); quodque magis mirere, tempus definivit, quo id contingeret: *Adhuc sexaginta, & quinque anni, & desinet Ephraim esse populus*. Quæ partim per Salmanasarem, partim per Asarhaddonum ad exitum perducta sunt. Unde sexaginta quinque annorum illorum ducatur initium, hic non disputo: consuluntor Interpretes. Babylonicæ quoque urbis cladem adeo aperte vaticinatus est, ac si informia rudera, quæ supersunt, oculis ipse suis lustrasset: *Non habitabitur*, inquit (*o*), *usque in finem, & non fundabitur usque ad generationem, & generationem, nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi: sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi*. Quæ deinde non semel repetit (*p*), ac præsertim quadragesimo septimo capite (*q*). Eodem pertinent, & illa Jeremiæ (*r*): *Propterea habitabunt dracones cum Faunis ficariis, & habitabunt in ea struthiones, & non habitabitur ultra in sempiternum, nec extruetur usque ad generationem, & generationem*. Et hæc quoque (*s*) *Et erit Babylon in tumulos, habitatio draconum, stupor, & sibilus, eo quod non sit habitator*. Eodem pertinent, & illa Psalmi centesimi tricesimi sexti (*t*): *Filia Babylonis misera, beatus qui retribuat tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis: beatus qui tenebit, & allidet parvulos tuos ad petram*. Quam veræ sint omnes istæ, ac præcipue Isaiæ, & Jeremiæ vaticinationes, ostendit Benja-

(*a*) Lev. XXVI. 33. (*b*) Ibid. 44. (*c*) IV. 25. & seq. (*d*) N. 36. (*e*) Num. XXIV. 7. (*f*) Ibid. 24. (*g*) 14. (*h*) 36. 48. & seq. (*i*) VI. 26. (*k*) 3. Reg. XVI. 34. (*l*) Ib. XIII. 1. & seq. (*m*) 4 Reg. XXIII. 14. (*n*) VII. 8. (*o*) Id. XIII. 20. 21. (*p*) XIV. 23. (*q*) & seq. (*r*) L. 39. (*s*) Ejusd. LI. 37. (*t*) 8. 9.

Digitized by Google

Benjamin Tudelensis, cum ait sua ætate visum illic fuisse Nabuchodonosoris palatium vastatum, serpentibus, ac scorpionibus plenum. Qui plura volet, Teixeiram consulat, & Petrum Vallensem, aliosque, qui peregrinationes suas literis consignarunt. Prorsus vero mirabilem de Cyro prædictionem edidit Isaias, nomine ejus expresso; dignitate quoque, ac rebus gerendis tanto ante præsignificatis, Hierosolymorum videlicet, ac Templi reparatione. *Qui dico Jerusalem*, inquit Deus (*a*), *Habitaberis; & civitatibus Juda; Ædificabimini, & deserta ejus suscitabo. Qui dico Cyro, Pastor meus es, & omnem voluntatem meam complebis. Qui dico Jerusalem, Ædificaberis; & Templo, Fundaberis.* Pergit deinde (*b*): *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, & dorsa regum vertam, & aperiam coram eo januas, & portæ non claudentur. Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo, portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum, ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israël. Propter servum meum Jacob, & Israël electum meum, & vocavi te nomine tuo; assimilavi te, & non cognovisti me. Ego Dominus, & non est amplius: extra me non est Deus: accinxi te, & non cognovisti me.* Quæ si quis ad historiæ fidem exigat, talia esse comperiet, qualia post Cyrum ipsum sciri potuissent. Et hæc tamen ducentis propemodum ante Cyrum annis, eoque amplius, si Josephum (*c*) sequimur, prænuntiata sunt. Quod stupendum sane est. Itaque perlectis iis Cyrus rei divinitatem summopere demiratus est. Huc etiam conferendum est prædictum illud Isaiæ (*d*): *In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan, & jurantes per Dominum exercituum: Civitas Solis vocabitur una. In die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti, & titulus Domini juxta terminum ejus erit in signum, & in testimonium Domino exercituum in terra Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum a facie tribulantis, & mittet eis Salvatorem, & propugnatorem qui liberet eos. Et cognoscetur Dominus ab Ægypto, & cognoscent Ægyptii Dominum in die illa, & colent eum in hostiis, & in muneribus, & vota vovebunt Domino, & solvent.* Docet Josephus (*e*) id completum fuisse post sexcentos annos, Ptolemæi Philometoris ævo, tum cum Leontopoli in Heliopolitana Præfectura templum Hierosolymitani simile condidit Onias. Scio aliter nonnullos sensisse, & hæc ad Sennacheribi, & Psammitichi tempora retulisse. Sed & res ipsa, Templum nempe Dei in media Ægypto; & locus ipse, Civitas Solis; & rei auctor, tam perspicue designantur, ut alio torqueri posse prophetia haudquaquam videatur. Cum præsertim accedat Josephi auctoritas, quem duobus locis affirmaturum id non fuisse puto, nisi communi inter Judæos opinione receptum scisset. Atque hoc quidem κατὰ λέξιν (*juxta verba*) nec enim quidquam vetat, quominus κατὰ σχῆμα (*juxta figuram*) ad vocationem gentium pertineat. Hierosolymorum obsidionem, & direptionem prænuntiat Jeremias (*f*) his verbis: *Ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus: & venient, & ponent unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem, & super omnes muros ejus in circuitu, & super universas urbes Juda.* Alio loco (*g*): *Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israël, ait Dominus; gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquetur.* Tum (*h*) *Conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiduciam, gladio.* Promittit tamen non excisum iri funditus (*i*): *Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem.* Et paulo superius (*k*): *Ascendite muros ejus, & dissipate, consummationem autem nolite facere: auferte propagines ejus, quia non sunt Domini.* Iterum de Excidio (*l*): *Ejiciam vos de terra hac, in terram quam ignoratis vos, & patres vestri.* Rursum (*m*): *Omnes thesauros tuos in direptionem dabo.* Quæ sæpius subinde iterat; tum demum subjicit (*n*): *Et post hæc, ait Dominus, dabo Sedeciam Regem Juda, & servos ejus, & qui derelicti sunt in civitate hac a peste, & gladio, & fame, in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, & in manu inimicorum eorum, & percuties eos in ore gladii, & non*

(*a*) Isa. XLIV. 26. 28. (*b*) Id. XLV. 1. & seq. (*c*) Antiq. Lib. XI. cap. 1. (*d*) XIX. 18. & seqq. (*e*) Antiqu. Lib. XIII. cap. 6. & de bell. Jud. Lib. VII. cap. 30. (*f*) I. 15. (*g*) Id. V. 15. (*h*) Ibid. 17. (*i*) Ibid. 18. (*k*) Ib. 10. (*l*) Id. XVI. 13. (*m*) Id. XVII. 3. (*n*) XXI. 7.

non flectetur, neque parcet, neque miserebitur. Et in oratione Threnis subjecta (*a*): *Sion disperiit, vulpes ambulaverunt in eo*. Quæ assonant his Michææ (*b*): *Sion quasi ager arabitur, & Jerusalem quasi acervus lapidum erit*. Atqui vera hæc esse oculorum suorum testimonio hodieque peregrinatores sciunt. Quæ primo capite pronuntiat: *Ab Aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ* (*c*): tunc qui ea referant ad irruptiones gentium septentrionalium, quibus orbis prope universus vexatus est. At nobilissimum, & celebratissimum ejus vaticinium illud est, quo non Israëlitarum solum captivitatem, & victricem gentem, & pœnam huic ipsi olim irrogandam; sed annos etiam captivitatis exprimit (*d*): *Et erit universa terra hæc in solitudinem, & in stuporem: & servient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis. Cumque fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis, & super gentem illam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, & super terram Chaldæorum, & ponam illam in solitudines sempiternas.* Et alibi (*e*): *Hæc dicit Dominus: Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum.* Tum (*f*) *Reducam captivitatem vestram . . . . . . & reverti vos faciam de loco, ad quem transmigrare vos feci*: quæ aliis locis sæpe repetita invenies. Quæ de Ephree rege Ægypti prædixerunt Jeremias (*g*), & Ezechiel (*h*), eorum exitum narrat Herodotus in Euterpe; Aprien siquidem, qui idem est, ac Ephree, ab Amasi captum, & in Saiticam custodiam conjectum, ac tandem morti datum fuisse scribit. Quam accurate Babylonis excidium prænuntiaverit Jeremias capite quinquagesimo, & sequenti, memoratu dignum est. A gente Aquilonari, ejusque rege expugnatum iri ait; Medis nempe, eorumque rege Cyro; Persarum quippe reges, Medorum, Persarumque reges fuisse dictos apparet ex octavo capite Danielis: Reges Ararat, Menni, Ascenez, & Mediæ adversus eam præliaturos, reges nempe Lydorum, & Armenorum, aliorumque, quos Xenophon (*i*) Cyro in ea expeditione affuisse narrat. Oppugnationis quoque Babylonicæ rationem exponit Jeremias: *Siccitas*, inquit (*k*), *super aquas ejus erit, & arescent.* Deinde (*l*): *Currens obviam currenti veniet, & nuntius obvius nuntianti, ut annuntiet regi Babylonis, quia capta est civitas ejus a summo usque ad summum, & vada præoccupata sunt, & paludes incensæ sunt igni*. Hæc ita contigisse testes locupletes habemus Herodotum (*m*), & Xenophontem (*n*), qui Cyrum tradunt Euphratis aquas aliorsum derivasse, atque ita arefacto fluminis alveo facilem sibi ad urbem capiendam transitum parasse. Ait quoque Jeremias (*o*): *Cessaverunt fortes Babylonis a prælio, habitaverunt in præsidiis.* Videlicet cum Nabonidus rex Borsippam se recepit, uti narrat Berosus (*p*). Qua de prædictione quid existimandum sit, malo docere verbis Josephi Scaligeri (*q*), viri doctissimi, quam meis: *Nabonidum in munimento Borsippeno inclusum tandem post diuturnam obsidionem expugnavit Cyrus. Quod a Jeremia ita ordine prædictum fuerat, ut dubitem majorne voluptas, an admiratio sit, ea legere. Non enim vaticinium, sed res gesta videtur*. Pergit Jeremias: *Incensa sunt tabernacula ejus, contriti sunt vectes ejus. Currens obviam currenti veniet, & nuntius obvius nuntianti, ut annuntiet regi Babylonis, quia capta est civitas ejus a summo usque ad summum*. Refert quippe Herodotus (*r*) tantam fuisse magnitudinem urbis, ut extremis jam captis, rem nondum inaudiverint, qui urbis meditullium incolebant. Idem habet Xenophon (*s*), atque orta demum luce se captos intellexisse, qui arces tenebant. At ineptum est, quod prodit Aristoteles (*t*), partem urbis aliquam die tertio se expugnatam nondum sensisse. Fieri sane id potuisset, si Peloponnesi totius ambitum Babylonicorum murorum circumscriptio exæquasset, quod perperam opinatus est. Ita error errorem trahit. Tandem Babylon *ubique dedit manum*, inquit Jeremias (*u*), *ceciderunt fundamenta ejus, destructi sunt muri ejus; quoniam ultio Domini est*. Quippe partim a Persis, partim a tempore rerum edace, Macedonumque negligentia, partim etiam a Seleuco Nicatore, cum ex ejus ruinis Seleuciam ad Tigrim con-

(*a*) V. 18. (*b*) III. 12. (*c*) Jer. I. 14. (*d*) Id. XXV. 11. 12. (*e*) Id. XXIX. 10. (*f*) Ib. 14. (*g*) XLIV. 30. (*h*) XXIX. (*i*) Cyr. Lib. V. (*k*) L. 38. (*l*) LI. 31. (*m*) Clio. (*n*) Cyr. Lib. VII. (*o*) Loc. cit. n. 30. (*p*) Apud Joseph Lib. I. contr. Ap. (*q*) Can. Isag. Lib. III. (*r*) Clio, cap. 191. (*s*) Cyrop. Lib. VII. (*t*) Polit. Lib. III. cap. 3. (*u*) L. 15.

Digitized by Google

condidit, consumtam refert Strabo (a). Reditionis in patriam pollicitationibus, Hebræorum captivitatem solatus est Ezechiel (b): *Habitare vos faciam sicut a principio, bonisq; donabo majoribus, quam habuistis ab initio, & scietis quia ego Dominus.* Et alibi (c): *Inducam vos in terram Israël.* Rursum (d): *Requiescere vos faciam super humum vestram.* Deinde (e): *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego assumam filios Israël de medio nationum, ad quas abierunt, & congregabo eos undique, & adducam eos ad humum suam.* Quæcunque vero adversus Tyrum futura denuntiat (f), sive per Nabuchodonosorem, sive per Alexandrum, sive quod potius reor, per utrumque exitum nacta sint, esse certe nacta constat, planeque verax hoc oraculum habendum est. Hadrianum Parvillerium e Societate Jesu, virum candidissimum, & Arabice doctissimum, qui decem annos in Syria egit, memini me audire aliquando cum diceret, sibi olim ad collapsas Tyri ruinas accedenti, & rupes mari prætentas, ac disjectos passim in litore lapides procul spectanti, Sole, fluctibus, & auris detersos, ac levigatos, & siccandis solum piscatorum retibus, quæ tum forte plurima desuper expansa erant, utiles, venisse in memoriam hujus Prophetiæ Ezechielis de Tyro (g): *Dabo te in limpidissimam petram: siccatio sagenarum eris, nec ædificaberis ultra, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.* At Daniel (h) non tam vaticinia fundere videtur, quam narrare historiam, cum de quatuor regnis per quatuor bestiarum visa sibi adumbratis differit. Ipse vero velamen sibi detrahit, cum citra omnem ambagem ait (i): *Aries, quem vidisti habere cornua, rex Medorum est, atque Persarum. Porro hircus caprarum, rex Græcorum est, & cornu grande, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus. Quod autem fracto illo surrexerunt quatuor pro eo, quatuor reges de gente ejus consurgent, sed non in fortitudine ejus. Et post regnum eorum, cum creverint iniquitates, consurget Rex impudens facie,* nempe Antiochus. Quæ adeo perspicua sunt, ut expositione non egeant. Legi tantum velim libri decimi Archæologiæ Josephi caput decimum. Cladem Judæis a Vespasiano, & Tito inferendam clarissime denuntiat Daniel, dicens (k): *Post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, & non erit populus, qui eum negaturus est. Et civitatem, & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una; & in dimidio hebdomadis deficiet hostia, & sacrificium, & erit in Templo abominatio desolationis.* Undecimo præterea capite de prioribus Persarum regibus ad Xerxem usque, tum de Alexandro, ejusque successoribus Lagidis, & Seleucidis ea narrat, quæ non aliam sibi deposcunt interpretationem, quam ipsam historiam. Atque hoc caput est, quod Alexandro prælegisse Jaddum Judæorum Pontificem Josephus (l) memoriæ prodidit. Horum itaque pondere oppressus Porphyrius, Christianæ veritati semper infestus, eo recurrit, ut commentitium, & post res gestas, Antiochi videlicet Epiphanis temporibus, confictum hunc librum fuisse responderet: sed perfugium illud quarta nostra Propositio præclusit. Utcumque accipiantur ista Oseæ (m): *Dies multos sedebunt filii Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim; & post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum, & pavebunt ad Dominum, & ad bonum ejus in novissimo dierum:* sive hæc referas ad Babylonicam captivitatem, & Hebræorum reditum ad pristinas sedes, Zorobabele duce, juxta compluriam Judæorum sententiam; sive ad calamitates a Judæis post Christi necem toleratas, ut Hieronymo (n), & multis Christianis visum est, constat utique ad eventum esse perducta. Israëlitarum quoque deportationem in Assyriam prædixit, cum diceret (o): *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ; quia luxit super eum populus ejus, & æditui ejus super eum exultaverunt in gloria ejus, quia emigravit ab eo: siquidem & ipse in Assur delatus est, munus regi ultori.* Idem jam ante significaverat his verbis (p): *Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor: Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt.* Terræ motum, qui tum contigit, cum Pontificiale munus usurparet Ozias

(a) Lib.XVI. (b) XXXVI.11. (c) Id.XXXVII.12. (d) Ib 14. (e) Ib.21. (f) XXVI.27.28. (g) XXVI.5.14. (h) Cap.VII. (i) Id.VIII. 20. & seq. (k) IX.26.27. (l) Antiq. Lib.XI. cap.8. (m) III. 4. 5. (n) In Ose. III. (o) Ose. X. 5. (p) Id.VII.8.

Ozias biennio ante prædixerat Amos (*a*), ut supra ostendi. Israëlitarum quoque captivitas, & reditio domum manifeste ab eo prænuntiatæ sunt : *Israël captivus* , inquit (*b*), *migrabit de terra sua* . Et alibi (*c*) : *Concutiam in omnibus gentibus domum Israël*. Deinde (*d*) : *In gladio morientur omnes peccatores populi mei* . Et mox (*e*) : *In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit, & reædificabo illud sicut in diebus antiquis* . Tum (*f*) : *Et convertam captivitatem populi mei Israël, & ædificabunt civitates desertas, & inhabitabunt ; & plantabunt vineas*. Hierosolymitanum excidium a Zacharia (*g*) apertissime prædictum est : *Ecce veniet dies Domini , & dividentur spolia tua in medio tui : & congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium , & capietur civitas , & vastabuntur domus , & mulieres violabuntur, & egredietur media pars civitatis in captivitatem, & reliquum populi non auferetur ex urbe* . Quæ sive referas ad cladem ab Antiocho Epiphane Hierosolymis illatam; sive, quod probabilius videtur Eusebio (*h*) , ad alteram a Vespasiano , & Tito inflictam , in qua ingens populi Judaici pars periit, & ad aliam ab Hadriano, cum magna civium multitudo Urbe ejecta est, vere utique χρησμὸς πληρωθεὶς (*oraculum eventu completum*) est. Fatendum ergo est , multas Prophetias Veteris Testamentis veraces esse. Quod erat probandum.

PROPOSITIO VII.

Multæ habentur in Veteri Testamento Prophetiæ de Messia.

I. *Vetus Testamentum , forma, & apparatus Novi* . II. *Duplex prædictionum genus, per signa , & per verba* . III. *Multiplex prædictionum genus per verba*. IV. *Exploditur duplex Grotii sententia ; prior, qua statuit universis de Christo prophetiis duplicem inesse sensum; primarium, qui ad historiam temporis, quo editæ sunt, referendus sit ; secundarium , qui ad Christum :* V. *altera, qua negat prædictionibus vim argumenti inesse*. VI. *Duplex eorum secta, qui prædictum fuisse Christum negarunt* . VII. *Colliguntur vaticinationes Christi prænuntiæ: e Genesi,* VIII. *Exodo,* IX. *Numeris*, X. *Deuteronomio,* XI. *Libro Josuæ,* XII. *Libris Regum , & Paralipomenon,* XIII. *Libro Job,* XIV. *Libro Psalmorum* , XV. *Prophetia Isaiæ*, XVI. *Prophetia Jeremiæ* , XVII. *Lamentationibus Jeremiæ*, XVIII. *Prophetia Baruchi*, XIX. *Prophetia Ezechielis*. XX. *Prophetia Danielis* , XXI. *Prophetia Oseæ* , XXII. *Prophetia Joëlis*, XXIII. *Prophetia Amos* , XXIV. *Prophetia Abdiæ* , XXV. *Prophetia Michææ* , XXVI. *Prophetia Habacuc* , XXVII. *Prophetia Sophoniæ* , XXVIII. *Prophetia Aggæi* , XXIX. *Prophetia Zachariæ* , XXX. *Prophetia Malachiæ* , XXXI. *& libro primo Machabæorum* , XXXII. *Ethnici a Judæis, Judæorumque libris edocti Messiam prænoverunt , & expectarunt* . *Astutissima Josephi fallacia deprehenditur*. XXXIII. *Pseudochristi complures* .

I. Meminerimus hanc nos supra Messiæ definitionem dedisse : *Homo Deus , a Deo divinitus missus ad hominum salutem, & a Prophetis in Veteri Testamento prædictus*. Quod si nulla in Veteri Testamento extaret de Messia prædictio , nullus utique vel foret, vel fuisset Messias, & rei non existentis neque extituræ ea esset definitio, qualis Geometrica definitio puncti est , & lineæ , & superficiei , quæ nec fuerunt unquam , nec esse possunt . Verum rem aliter se habere , declarabit hæc Propositio , qua sparsa per Veteris Testamenti libros oracula de Christo in unum colligemus . Quod priusquam facere aggredimur , verba præfari licet, quibus alloquitur Romanos Paulus (*i*) : *Ei autem , qui potens est vos confirmare , juxta Evangelium meum , & prædicationem Jesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti , (quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei , ad obeditionem fidei) in cunctis gentibus cogniti, soli sapienti Deo per Jesum Christum, cui honor, & gloria in secula seculorum :* Et hæc, quibus Corinthios (*k*) compellat : *Loquimur Dei sapientiam in mysterio , quæ abscondita est , quam prædestinavit Deus ante secula in gloriam :* & ista Petri (*l*) : *Redemti estis pretioso sanguine , quasi agni immaculati Christi , & incontaminati, præcogniti quidem ante mundi*

Y y

(*a*) I. 1. & III. 15. (*b*) Id. I. 11. (*c*) IX. 9. (*d*) Ibid. 10. (*e*) Ibid. 11. (*f*) Ibid. 14. (*g*) XIV. 1. 2. (*h*) Dem. Ev. Lib. VI. *I. Vetus Testamentum, forma & apparatus Novi.* (*i*) XVI. 25. 26. (*k*) 1. II. 7. (*l*) 1. I. 20.

di conſtitutionem, *manifeſtati autem noviſſimis temporibus propter vos*. Cum enim ab omni retro ævo tempus definiviſſet Deus omnipotens, quo humanum corpus ſubire Filium Unigenum decreverat, variis ſignis, ac figuris, multiſque Prophetarum prædictionibus, qua claris & apertis, qua obſcuris & involutis, ad futuri beneficii ſpem homines excitavit. Quorum ne intercideret aliquando memoria, quam vel ad ſplendorem rei, ac dignitatem, vel ad ſanctorum hominum alendam pietatem, vel ad impiorum contundendam pertinaciam retineri decebat, ſingula certis Dei juſſis in literas diligenter relata ſunt. Ad hæc ſi quis mentem ſimplicem, & ſincerum pectus adhibeat, Chriſtum, Chriſtique diſpenſationem tam luculentis agnoſcet expreſſam monumentis, ut finem Legis, & Prophetarum Chriſtum eſſe, & Vetus Teſtamentum formam eſſe, & apparatum Novi fateri cogatur. Hinc illud vetuſtiorum Hebræorum: *qol mah ſenitzcar bethorah*, *benebiim ubechetubim romezim bel'habochmah*. *Omnia quæcunque memorantur in Lege Prophetis*, *& Hagiographis*, *indicant ſapientiam*; hoc eſt Chriſtum. Nam ſi petitis a Moſaico Pentateucho initiis per univerſa priſci Fœderis volumina lectio decurrat, prænuntiatus uno concentu reperietur Chriſtus; homo videlicet quidam eximius, & divinus, imo & ipſe Deus, de nova Lege condenda, humani generis moribus in melius reformandis, ejuſdemque eluendis noxis, ac ſalute demum hominibus comparanda a Deo legatus. Quapropter cum apud Agrippam regem, & Berenicen, & Feſtum Præſidem cauſam ex vinculis diceret Paulus, hac præcipue teſtificatione crimen a ſe removebat: *Auxilio enim adjutus Dei uſque in hodiernum diem ſto*, *teſtificans minori atque majori*, *nihil extra dicens*, *quam ea*, *quæ Prophetæ locuti ſunt futura eſſe*, *& Moyſes*, *ſi paſſibilis Chriſtus*, *ſi primus ex reſurrectione mortuorum*, *lumen annuntiaturus eſt populo*, *& gentibus* (*a*). Hac doctrina Romanos imbuebat, cum ad eos talia ſcriberet (*b*): *Finis enim Legis Chriſtus*, *ad juſtitiam omni credenti*. Item apud Cornelium Centurinnem de Chriſto ſic diſſerebat Petrus (*c*): *Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent*, *remiſſionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes*, *qui credunt in eum*. Non alio ſæpius uſos argumento Apoſtolos, & Evangeliſtas reperimus, quam quod ſacrorum Vatum oracula ſubminiſtrabant: ut quemadmodum in Novo Teſtamento complebatur Vetus, ita Veteri Novum confirmaretur.

II. Duplex autem in veteris Inſtrumenti libris apparet prædictionum genus, ab antiquis Interpretibus optime agnitum utrumque & diſtinctum, alterum expreſſum verbis; ſignis alterum, ac ſimulacris adumbratum; pro more per Orientem jam inde a vetuſtiſſimis temporibus uſitatiſſimo, ac inter Judæos præcipue, quibus cogitationes, ſive ad futura, ſive ad præſentia, ſive ad præterita pertineant, formis, ac figuris ſignificare ſolenne eſt. Hujus generis fuit Ahiæ Silonitæ vaticinium, cum pallii novi, in duodecim partes ſciſſi, decem ſegmina colligere Jeroboamum juſſit; hac imagine Salomonici regni ſciſſuram præſignificans, cujus decem tribus ſub hujus imperium erant olim conceſſuræ. Sic Sedecias Propheta, cum Syros ab Hebræis profligatum iri ſignificare vellet (*d*), *Fecit ſibi cornua ferrea*, *& ait*: *Hæc dicit Dominus*, *His ventilabis Syriam*, *donec deleas eam*. Sic Eliſæus (*e*) moriens Joaſo Iſraëlitarum regi prænuntiat victorias adverſus Syros, jactu ſagittarum, & terra repetitis ictibus percuſſa. Sic Jeremias per ſubligaculum lineum in Euphrate putrefactum, Hieroſolymæ Judæorumque ſuperbiam depreſſum iri portendit. Eidem per agri Anathothici emtionem præmonſtravit Deus futurum, ut poſtliminio in patriam Babylone reverſi olim Judæi novas agrorum emtiones, venditiones contraherent, haud ſecus quam antea facere conſueverant. Imminentes Judæis calamitates per capillorum & barbæ ſuæ raſuram, Dei juſſu, præmonſtrat Ezechiel (*f*). Scortum ducere jubetur Oſee (*g*), eoque procreare liberos, atque ea ipſis imponere nomina, quibus futurorum inerant indicia. Paulum in vincula conjectum iri præſignificavit Agabus (*h*), cum ſibi pedes atq; manus zona Pauli alligaſſet. Rationem moris hujus dat Hieronymus (*i*): *Vult Scriptura divina*, *non ſolum auribus doceri populum*, *ſed & oculis*.

Magis

(*a*) Act. XXVI. 22. 23. (*b*) X. 4. (*c*) Act. X. 43. *II. Duplex prædictionum genus*, *per ſigna & per verba*.
(*d*) 3. Reg. XXII. 11. (*e*) 4. Reg. XIII. 14. & ſeqq. (*f*) V. 1. & ſeqq. (*g*) I. 2. & ſeqq. (*h*) Act. XXI. 10. & ſeqq.
(*i*) In Jer. XIX.

Magis enim mente retinetur quod visu, quam quod auditu ad animum pervenit. Utroque modo Christus Jesus Discipulos suos præceptis instruebat: *Dominus, ac Redemtor noster*, inquit Gregorius Papa (*a*), *per Evangelium suum aliquando verbis, aliquando rebus loquitur*. Præclare id argumentum Paulus in priore ad Corinthios Epistola prosecutus est, cum diceret Hebræos (*b*) *in Moyse baptizatos esse in nube & in mari, & omnes eamdem escam spiritualem manducasse, & omnes eumdem potum spiritualem bibisse, bibisse autem de spiritali consequente eos petra, petram autem fuisse Christum*. Tum addit (*c*): *Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt*. Et deinde (*d*): *Hæc autem in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt*. Nobilissimum præterea, & observatione dignissimum exemplum in duobus Abrahami filiis constituit, quorum alter ex libera, insigni Dei beneficio, post iteratas pollicitationes natus erat, alter ex ancilla fuerat prognatus. Hos Testamenti utriusque Veteris, & Novi figuram gerere docet Paulus (*e*): *Unum quidem in monte Sina in servitutem generans, quæ est Agar, Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, quæ nunc est Jerusalem, & servit cum filiis suis. Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ mater est nostra*. Deinde subjicit (*f*): *Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus. Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc*. Idem alibi (*g*) festos dies, neomenias, sabbatha, totamque adeo Legem futurorum bonorum umbram esse docet; quorum cultui deditos circumcisos, exemplari & umbræ cœlestium deservire; crassos nempe, & pingues Judæos, literam consectantes, obviam videlicet, & apertam horum significationem; spiritum vero negligentes, intimam nempe significationem, & reconditam; quam veri, & ex animo, intimisque sensibus Judæi, & corde circumcisi persequuntur.

III. Quæ verbis autem continentur Prophetiæ, vel nudam habent, ac simplicem significationem, vel obscuram, ac multiplicem. Prioris generis est celebris Danielis de Christi interitu prædictum. Tale et illud Oseę (*h*): *Dies multos sedebunt filii Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Teraphim*. Occulta inest, et implicata venturorum prædictio istis Isaiæ (*i*): *Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis: Velociter spolia detrahe: cito prædare*. Et his quoque ejusdem Prophetæ (*k*): *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit: vitulus, & leo, & ovis simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos: vitulus, & ursus pascentur; simul requiescent catuli eorum: & leo quasi bos comedet paleas*. Hanc quam proponimus Prophetiarum divisionem manifeste amplectitur Origenes libro primo contra Celsum: λεκτέον οὖν πρῶτον ὅτι πολλοὶ προφῆται παντοδαπῶς προεῖπον τὰ περὶ χριστοῦ, οἱ μὲν δι' αἰνιγμάτων, οἱ δὲ δι' ἀλληγορίας, ἢ ἄλλῳ τρόπῳ, τινὲς δὲ καὶ αὐτολεξεί. *Primo igitur dicendum est, multos Prophetas res ad Christum pertinentes omnibus modis prædixisse; alios quidem per ænigmata, quosdam per allegoriam, vel alio modo; nonnullos etiam apertis verbis*. Ænigmata interpretor signa; allegorias vero vaticinia, quibus multiplex subest significatio. Sed de variis hisce prædictionum generibus uberius infra tractabimus. Nunc id tantum Lector admonendus est, in his testimoniis geminam significationem, manifestam aliam, aliam latentem complexis, tenendam hanc esse regulam, ut quotiescumque sensus obvius, & ex orationis contextu efflorescens, præ se fert absurdum aliquid, vel Legi Divinæ, aut Scripturæ Sacræ repugnans, tum insuper habeatur, & spernatur ille sensus, nec in cortice Lector hæreat, sed reconditam sententiam enucleet, & evolvat.

IV. Minime vero probare possum Hugonis Grotii, viri de sacris literis cæteroquin egregie meriti, sententiam, qui Matthæi locum quemdam interpretans, pertinentes ad Christum prædictiones, non aliquas, quod pateremur, sed universas, primarium quemdam, & proprium, ac proximum sensum,

(*a*) Hom XXXI. in Ev. (*b*) X.2. & seqq. (*c*) Ib.6. (*d*) Ib.11. (*e*) Gal.IV.22. & seqq. (*f*) Ib.28. (*g*) Col.II 17. Heb.X.1. & VIII.5. *III. Multiplex genus prædictionum per verba.* (*h*) III.4. (*i*) VIII.1 (*k*) XI.6.7. *IV. Exploditur duplex Grotii sententia; prior, qua statuit universis de Christo prophetiis duplicem inesse sensum; primarium, qui ad historiam temporis, quo edita sunt, referendus sit; secundarium, qui ad Christum.*

ſum, ad hiſtoriam ejus temporis, quo proferebantur, referendum involvere docet; ſecundarium vero, & myſticum, ac allegoricum & remotum ad Chriſtum. Hoc inquam, in multis verum eſſe fatemur; velut in illa prædictione Jeremiæ (a): *Vox in excelſo audita eſt lamentationis, luctus, & fletus Rachel plorantis filios ſuos, & nolentis conſolari ſuper eos, quia non ſunt*: quibus & calamitates illo tempore Bethlehemitis a Babyloniis illatæ ſignificantur primum, deinde & aliæ ab Herode inferendæ prænuntiantur. Hujuſmodi & illud eſt (b): *Ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium*: quod de Salomone prædictum a Deo per Nathanem, ad Chriſtum ſine hæſitatione refert Paulus in Epiſtola ad Hebræos (c): Aliud quoque nobis exemplum ſuppeditat Hieronymus (d): *Hic eſt mos Scripturæ ſanctæ*, inquit, *ut futurorum veritatem præmittit in typis, juxta illud, quod de Domino Salvatore in ſeptuageſimo primo Pſalmo dicitur, qui prænotatur Salomonis, & omnia, quæ de eo dicuntur, Salomoni non valent convenire. Nec enim permanſit ille cum Sole, & ante Lunam generationis generationum, neque dominatus eſt a mari uſque ad mare, & a flumine uſque ad terminos Orbis terrarum, nec omnes gentes ſervierunt ei, neque ante Solem permanſit nomen ejus, nec benedictæ ſunt in ipſo omnes tribus terræ, neque omnes gentes magnificaverunt eum. Ex parte autem, & quaſi in umbra, & imagine veritatis in Salomone præmiſſa ſunt, ut in Domino Salvatore perfectius implerentur.* Verum alia eſſe pertendo Prophetarum oracula, quæ Chriſtum mere reſpiciant, ad ea vero quibus edita ſunt tempora, nulla quantumvis coacta, ac violenta expoſitione queant detorqueri: cujuſmodi ſunt prædictiones Jacobi Patriarchæ de abrogando ſceptro Juda, cum venerit Chriſtus; & Danielis de Chriſti adventu poſt hebdomades ſeptuaginta. Tale eſt & illud Zachariæ (e): *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad ſtatuarium, decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & projeci illos in domum Domini ad ſtatuarium.* Inuſitata illa Prophetarum acta, quæ Dei juſſu fiunt, futurorum fere ſigna eſſe, conſtat ex allatis paulo ſuperius exemplis. Hujuſmodi eſſe & hoc Zachariæ certum eſt: cui ecquodnam aliud contigerit πλήρωμα (*complementum*,) quam cum a Juda Chriſtus venditus eſt, comminiſci Grotium non poſſe puto. Simile eſt, & illud ejuſdem (f): *Exulta ſatis, filia Sion; jubila, filia Jeruſalem: ecce rex tuus veniet tibi juſtus, & Salvator: ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ.* Oſtendat Grotius regem aliquem Juda, juſtum, Salvatorem, pauperem, aſina vectum, pullo ſubſequente, Hieroſolymam ingreſſum, non repugnabo. Simile & illud Davidis (g): *Et dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potaverunt me aceto.* Dicat Grotius ecquando felle paſtus fuerit David, vel acetum biberit. Clariſſimum vero præ reliquis illud ejuſdem (h): *Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumeraverunt omnia oſſa mea. Ipſi vero conſideraverunt, et inſpexerunt me: diviſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.* Quæ quem locum obtinere poſſint in hiſtoria Davidis, non intelligo. Scio hæc commentitiis quibuſdam allegoriis obtundere conatum eſſe olim Theodorum Mopſueſtenum, ſed vanis adeo, & frivolis, ut ſententiæ noſtræ veritatem adſtruant potius, quam deſtruant. Plura afferre poſſem, ſed iſta ſane vim Prophetiarum ſatis defendunt, quam Grotii opinio labefactat.

V. Eandem vero penitus infringit, cum ait vaticinia hæc, *non in vim argumenti proprie adhiberi, ſed ad illuſtrandam, atque confirmandam rem jam creditam*: quod perinde eſt ac ſi diceret, ad Chriſtianam fidem probandam infirma eſſe, & invalida, ornatus vero tantum, & fovendæ Chriſtianorum pietatis gratia, ſic tanquam quaſdam Veteris, & Novi Teſtamenti convenientias, & piis, & ingenioſis hominibus excogitatas, & κατὰ κρῆσιν (*per applicationem*) accommodatas, obſervari & proferri; cum nihil ad ponenda fidei fundamenta proſint. Quæ doctrina, tanti viri pace dixiſſe liceat, parum certe abeſt ab impietate, & tota Socini fermento turget. Ejus ſiquidem diſcipulus Smalzius capite nono de divinitate Jeſu Chriſti, in eamdem prorſus conſpirat ſententiam, quam & iiſdem fulcit rationibus. Sic & Luthero viſum narrant quidam. At aliter ſentiebat

(a) XXXI. 15. (b) 2. Reg. VII. 14. (c) I. 5. (d) In Dan. XI. 12. (e) XI. 12. 13. (f) IX. 9. (g) Pſal. LXVIII. 22. (h) Pſal. XXI. 18. 19. *V. Altera, quæ negat prædictionibus vim argumenti ineſſe.*

tiebat Augustinus, qui adversus Faustum Manichæum (a) Prophetarum prædictiones respuentem disputans, non fidem Christi miraculis & resurrectione comparatam, vatum Prophetiis confirmandam esse censuit; sed a vaticiniis potius Prophetarum ordiendam esse fidem, ad absconditos deinde sapientiæ & scientiæ thesauros penetrandum esse existimabat: *Ea ipsa*, inquit, *est simplex fides, qua credimus, antequam cognoscamus supereminentem scientiam caritatis Christi, ut impleamur in omnem plenitudinem Dei, non sine causa dispensationem humilitatis ejus, qua humanitus natus & passus est, a Prophetis, per propheticam gentem, per propheticum populum, per propheticum regnum tanto ante prædictam*. Tum: *Ibi sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi, qui nulli aperiuntur, si sibi per maternam carnem trajectum cibum, idest per Apostolica & Prophetica ubera lactis alimenta contemserit*. Demum concludit: *Non ergo quod dicimus necessariam simplicem fidem, contrarium est ei quod dicimus, ut Prophetis credatur: magis enim ad hoc pertinet, ut Prophetis credatur, priusquam purgata & roborata mente possit intelligi, qui per Prophetas sic loquebatur*. Idem alibi (b): *Quid est Christus? dicit Paganus; cui respondemus: Quem prænuntiaverunt Prophetæ*. Nempe Paganum Christi notitia & fidei rudimentis imbuendum, adire vult & consulere Prophetas. Alio item loco totam Hebraicæ Reipublicæ administrationem, Christi prophetiam fuisse docet: *Cui prophetando venturo*, inquit (c), *gens una deputata est; cujus Reipublicæ tota administratio prophetia esset illius Regis venturi, & civitatem cælestem ex omnibus gentibus conditurí*. Aliter sentiebat & Eusebius, cum scriberet (d): οὐ μικρὰ τυγχάνει τῆς καθ' ἡμᾶς ἀληθείας ἀπόδειξις, καὶ ἡ ἀπὸ τῶν ἑβραϊκῶν γραφῶν μαρτυρία, ἐν αἷς πρὸ μυρίων ὅσων ἐτῶν οἱ παρ' ἑβραίοις προφῆται τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ θνητῷ βίῳ κηρύξαντες, ὀνομαστὶ τῆς τε τοῦ θεοῦ προσηγορίας ἐμνήσθησαν, καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν προὐθέσπισαν. *Non levis est probatio veritatis, quam tuemur, Hebraicarum literarum testificatio, in quibus cum ante multos annos Hebræi Prophetæ bonorum promissionem omni mortali generi prædicaverint, nominatim Christi appellationis meminerunt, ejusque adventum ad homines vaticinati sunt*. Itaque oraculis præcipue Prophetarum dogmatis Christiani veritatem in libris de evangelica demonstratione adstruxit. Aliter sentiebat Sylvester Papa, qui in disputatione cum Judæis Romæ habita, quam historiæ suæ Cedrenus inseruit, hoc uno propemodum argumento, quod ex Prophetiarum eventu ducitur, Christianorum causam tuebatur. Aliter sentiebat Constantinus Imperator, qui, cum colloquio huic intercessit, sic Judæos affatus est: εἰ ταῦτα ταῖς ὑμετέραις περιέχονται βίβλοις, περιττῶς ἀντιλέγετε ὦ ἰουδαῖοι, τῶν παθημάτων ἕνεκεν τοῦ χριστοῦ, ἅπερ κατὰ τάξιν προλεχθέντα ἐν τῷ χριστῷ ἐπληρώθη. *Si hæc vestris continentur libris frustra, o Judæi, contradicitis, ob ea quæ passus est Christus, quæ ordine prædicta in Christo completa sunt*. Aliter sentiebat Lactantius (e), cum sic quemdam Christianæ religionis adversarium alloqueretur: *Disce igitur, si quid tibi cordis est, non solum idcirco a nobis Deum creditum Christum, quia mirabilia fecit, sed quia vidimus in eo facta esse omnia, quæ nobis annuntiata sunt vaticinio Prophetarum*. Et rursus: *Non igitur suo testimonio (cui enim de se dicenti potest credi?) sed Prophetarum testimonio, qui omnia quæ fecit ac passus est, multo ante cecinerunt, fidem divinitatis accepit*. Aliter sentiebat Cyprianus, cum testimonia e Libris sacris adversus Judæos colligens scriberet in Præfatione ad Quirinum profuturas ei prædictiones Prophetarum, *ad prima fidei lineamenta formanda*. Aliter sentiebat Origenes, cujus hæc verba sunt adversus Celsum (f): τὸ μέγιστον τῶν περὶ τῆς συστάσεως τοῦ ἰησοῦ κεφαλαίων, ὡς ὅτι προεφητεύθη πρὸς τῶν παρὰ ἰουδαίοις προφητῶν, μωυσέως, καὶ τῶν μετ' αὐτόν, ἢ καὶ πρὸ μωυσέως. *Omnium quæ ad adstruendam Christi fidem adhiberi possunt argumentorum maximum hoc est, quod prædictus fuit a Prophetis, qui apud Judæos fuerunt, tum Mose, tum & iis, qui Mose vel recentiores fuerunt, vel vetustiores*. Idem etiam probationem, quæ fit per Prophetarum prædictiones, ἰσχυροτάτην ἀπόδειξιν, *Validissimam demonstrationem* appellat (g). Aliter sentiebat Tertullianus, qui librum suum adversus Judæos hac absolvit clausula: *Hæc aut prophetata nega, quæ coram videntur; aut adimpleta, quum leguntur: aut si negas utrum*

(a) Lib. XII cap. 46. (b) Tract. XXXV. in Joh. (c) Id. Lib. I. de consens. Evang. cap. 11. (d) Præp. Ev. Lib. I. cap. 3. (e) Inst. Lib. V. cap. 3. (f) Lib. I. (g) Lib. II.

utrumque, *in eo erunt adimpleta*, *in quem ſunt propbetata*. Aliter ſentiebat Irenęus (*a*), qui homines Chriſti Jeſu miracula præſtigiis facta eſſe cavillantes, Prophetarum oraculis convincebat; atque non Prophetiarum veritatem adſtruebat Chriſti miraculis, quod fieri vult Grotius; ſed miraculorum Chriſti veritatem Prophetiis comprobabat. Aliter ſentiebat Athenagoras (*b*), qui repudiatis Philoſophorum opinionibus de Deo, & opinionum argumentis de Chriſtianorum dogmate, ajebat: ἡμεῖς δὲ ὧν νοοῦμεν καὶ πεπιστεύκαμεν, ἔχομεν προφήτας μάρτυρας. *Nos autem eorum*, *quæ novimus & credimus*, *Propbetas teſtes babemus*. Deinde: αἱ φωναὶ τῶν προφητῶν πιστοῦσιν ἡμῶν τοὺς λογισμούς. *Propbetarum voces ratiocinationes noſtras confirmant.* Aliter ſentiebat Juſtinus, qui Prophetarum fere prędictis dogma Chriſtianum adverſus Ethnicos & Judæos defendebat. Aliter ſentiebant Patres Quinti Concilii (*c*), qui Theodorum Mopſueſtenum anathemate feriebant, cum ob alias cauſas, tum quod *Prophetias*, *quæ de Chriſto ſunt*, *rejiciens*, *feſtinaret diſpenſationis pro noſtra ſalute magnum myſterium*, *quantum ad ſe pertinebat*, *reprobare*. Quo clare ſignificatur, Prophetiis quæ de Chriſto prolatæ ſunt peſſumdatis, ſacræ ejus diſpenſationis myſterium labefieri. Aliter ſentiebat & Paulus, cum ſic alloqueretur Epheſios (*d*): *Eſtis cives ſanctorum & domeſtici Dei*, *ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum*, *ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Jeſu*: cumque Theſſalonicenſes moneret (*e*), ne Prophetias ſpernerent: quod tuto certe facere poterant, ſi ſupervacanea erat illorum auctoritas; nec faciebant tamen, quemadmodum teſtificantur Acta (*f*): *Hi autem erant nobiliores eorum*, *qui ſunt Theſſalonicæ*: *qui ſuſceperunt verbum cum omni aviditate*, *quotidie ſcrutantes Scripturas*, *ſi hæc ita ſe baberent*: item cum apud Romanos prædicaret (*g*) *revelationem myſterii temporibus æternis taciti*, *quod patefactum eſt per ſcripturas Propbetarum*, *ſecundum præceptum æterni Dei*, *ad obeditionem fidei*: quibus ſignificabat ad devinciendos in obſequium fidei hominum animos efficaciſſimum argumentum peti ex ſcripturis Prophetarum. Cum ergo Romæ Judæos ad ſe convenientes in Chriſtiana fide inſtituere vellet (*b*), *ſuadebat eis de Jeſu*, *ex lege Moyſi*, *& Propbetis*, *a mane uſque ad veſperam*; non ex Chriſti ipſius miraculis & reſurrectione, quod vult Grotius. Imo vero cauſam ſuam agens apud Agrippam, reliquis prætermiſſis argumentis, unico hoc, quod vatum prædictionibus conſtat, utpote ſolidiſſimo & utiliſſimo, uti ſe ſolere declarat (*i*): *Auxilio*, inquit, *adjutus Dei uſque in hodiernum diem ſto*, *teſtificans minori atque majori*, *nibil extra dicens*, *quam ea*, *quæ Propbetæ locuti ſunt*, *futura eſſe*, *& Moyſes*, *ſi paſſibilis Chriſtus*, *ſi primus ex reſurrectione mortuorum*, *lumen annuntiaturus eſt populo & gentibus*. Cum ergo ſic Agrippam interpellaſſet (*k*): *Credis*, *rex Agrippa*, *Propbetis?* ſtatim reſpondit Agrippa: *In modico ſuades me Chriſtianum fieri*, quaſi id ſignificans, admiſſis Prophetarum vaticiniis, ſtatim Chriſto dandum eſſe nomen. Non alia ex nota Chriſtum agnoſcere ſe profitetur apud Nathanaëlem, Philippus, quam ex vaticinationibus Prophetarum: *Quem ſcripſit Moyſes in Lege*, inquit (*l*), *& Propbetæ*, *invenimus*, *filium Joſeph a Nazaretb*. Prophetas Evangeliſtarum præcurſores prædictionibus ſuis muniiſſe viam Evangelio docet Petrus (*m*): *De qua ſalute exquiſierunt atque ſcrutati ſunt Propbetæ*, *qui de futura in vobis gratia propbetarunt*; *ſcrutantes in quod vel quale tempus ſignificaret in eis Spiritus Chriſti*, *prænuntians eas quæ in Chriſto ſunt paſſiones*, *& poſteriores glorias*: *quibus revelatum eſt*, *quia non ſibimetipſis*, *vobis autem miniſtrabant ea*, *quæ nunc nuntiata ſunt vobis per eos*, *qui evangelizarunt vobis*, *Spiritu ſancto miſſo de cœlo*, *in quem deſiderant Angeli proſpicere*: Sequenti deinde Epiſtola propheticis oraculis fidem potius jubet adjungi, quam ſuo fratrumque ſuorum quantumlibet vero teſtimonio (*n*): *Accipiens enim a Deo Patre honorem & gloriam*, *voce delapſa ad eum bujuſcemodi a magnifica gloria*: *Hic eſt filius meus dilectus*, *in quo mibi bene complacui*: *ipſum audite*. *Et banc vocem nos audivimus de cœlo allatam*, *cum eſſemus cum ipſo in monte ſancto*. *Et babemus firmiorem propbeticum ſermonem*; *cui beneſacitis attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo*

(*a*) Adv. Hær. Lib. II cap. 57. (*b*) Leg. (*c*) II Conſtant. Collat. 8. (*d*) II 19. 20. (*e*) 1. V. 20. (*f*) XVII. 11. (*g*) XVI. 26. (*b*) Act. XXVIII. 23. (*i*) Ib. XXVI. 22. (*k*) Ibid. 27. (*l*) Joh. I. 45. (*m*) Ep. 1. I. 11. 12. (*n*) 2. I. 17. & ſeq.

Digitized by Google

liginoso loco, donec dies elucescet, & Lucifer oriatur in cordibus vestris: hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando Prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Idem Hierosolymitas hoc ipso argumento ad eluendum pœnitentia crimen hortatur, quod Jesum insontem trucidando admiserant: *Et nunc, fratres, scio, quia per ignorantiam fecistis, sicut & Principes vestri. Deus autem quæ prænuntiavit per os omnium Prophetarum, pati Christum suum, sic implevit. Pœnitemini igitur, & convertimini, ut deleantur peccata vestra* (*a*). Vides non ad fovendam duntaxat fidem jam animis hominum illapsam opportunum esse, & utile Prophetiarum subsidium, sed ad parandos animos, & subigendos in fidei susceptionem. Lucernæ lucenti in caliginoso loco Propheticum sermonem comparat; an fide jam illustratam mentem caliginosum locum dixit? minime sane. Ergo fidei prævius esse debet sermo Propheticus, nedum comes, aut assecla. Apollo Alexandrinus (*b*): *Vehementer Judæos revincebat publice, ostendens per Scripturas, esse Christum Jesum*, non utique per miracula ab eo edita. Ait Angelus Joanni in Apocalypsi (*c*): *Testimonium enim Jesu, est spiritus prophetiæ*: ac si diceret, ad fidem Christo Jesu conciliandam, non aliunde certiora duci quam ex oraculis Prophetarum testimonia. Emmauntios viatores gravissimis verbis castigat Christus, non quod ad patrata a se prodigia, sed quod ad editas de se prædictiones parum adhiberent fidei: *O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ! Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens, a Moyse, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant* (*d*). Eodem argumento Judæos urgebat, cum diceret (*e*): *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quę testimonium perhibent de me...... Nolite putare, quia ego accusaturus sim vos, apud Patrem est, qui accusat vos, Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?* Quibus significat, quicumque Mosem admiserit, se quoque ut admittat, necesse esse: quippe ex eo non speciosa quædam, & verisimilia, sed necessariæ consequentiæ argumenta depromi, ad persuadendam fidei Christianæ veritatem. In eamdem sententiam Apostolos affatur Christus (*f*): *Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, quoniam necesse est impleri omnia, quę scripta sunt in lege Moysis, & Prophetis, & Psalmis de me*. Profecto si Prophetarum multiplex est significatio, aliaque ad res Veteris Testamenti spectet propius, alia ad Christum accommodari possit, non tamen in vim argumenti adhiberi, quod arbitratus est Grotius, eam certe impleri necesse non est, quæ jam in prioris significationis eventu πλήρωμα (*complementum*) suum est consecuta: unde efficitur, necesse non fuisse impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysis, & Prophetis, & Psalmis de Christo; quod cum ipsius Christi verbis ex adverso pugnat. Item alibi Discipulos sic alloquitur Jesus Dominus (*g*): *Nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis*: efficacissimam esse docens ad persuadendum futurorum prædictionem. Hoc ipsum significatum voluit, cum in monte Mosem, & Eliam alloqui visus est. Objiciat quispiam illud Pauli e priori Epistola ad Corinthios (*h*): *Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus: Prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus*. Si addatur vocula, quam suppleri debere Grotius ipse agnoscit, apertior erit loci sententia: *In signum sunt Prophetiæ, non infidelibus* solum, *sed fidelibus*. Præterea futurorum prædictiones Prophetiarum nomine neutiquam hic signari consentiunt Interpretes, & id satis indicat, quod extat initio capitis (*i*): *Nam qui prophetat hominibus, loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem*. Quantum denique ad futurorum cognitionem roboris insit prædictionibus Prophetarum, facile colligitur ex egregio hoc Amosi testimonio (*k*): *Non facit Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas*. Quod si consiliorum suorum conscios habet Prophetas Deus, præcipue sane eorum, quæ ad Messiam spectant, qui fuit Legis, ac Prophetarum finis. Atqui hęc arcana Prophetis aperit Deus, ut

(*a*) Act.III.17. & seq. (*b*) Ib.XVIII. 28. (*c*) XIX.10. (*d*) Luc.XXIV.25. & seq. (*e*) Joh.V.39. & seq. (*f*) Luc.XXIV.44. (*g*) Joh.XIV.28. (*h*) XIV.22. (*i*) Ibid.3. (*k*) III.7.

Digitized by Google

ut eadem illi hominibus prodant: subjungit quippe Amos (*a*): *Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit?* Non aliam autem ob causam secreta sua pandi vult hominibus, nisi ut cognoscantur ab iis, & credantur; alioquin suam, Prophetarumque suorum operam luderet. Fidem ergo Prophetiis adjungi vult Deus, proindeque vis iis probationis inest, certissimaque inde argumenta conflantur. Atque horum profecto confessionem vis veritatis a Grotio expressit in explanationibus prioris Epistolæ ad Corinthios: illic enim ait Prophetiam cæteris donis præferri ab Apostolo (*b*), *Quia maximam ea res auctoritatem præstabat Evangelio, convincebat incredulos, firmabat credentes; divinum enim*, inquit, *ab omnibus hominibus creditur esse prædictio, dicta ob id divinatio*. Ad id autem vi argumenti pollere Prophetiam necesse est. Constat itaque plerosque Prophetarum prædictiones ad Christum spectantes, easque præcipuas, esse hujusmodi, ut Christum mere, proprie, ac proxime respiciant, nec aliam iis inesse significationem, nisi forte mysticam allegoricam, remotam, ad arbitrium excogitatam, minime vero necessariam; opportunissimum vero, ac præcipuum fidei Christianæ argumentum, *τὸ μέγιστον τῶν περὶ τῆς συστάσεως τοῦ Ἰησοῦ κεφαλαίων* (*maximum eorum argumentorum, quibus Christo fides asseritur*) ut loquitur Origenes (*c*), ex ipsis vatum prædictionibus arcessi. Addo & mihi videri valde probabile, testimonia Veteris Testamenti a Novi Scriptoribus Jesu Christo, ejusque doctrinæ accommodata, constanti omnium consensu hoc tempore credita esse de Christo venturo prædictiones continere; nec opportunius ullum Evangelistis, aliisque Novi Testamenti Scriptoribus visum esse argumentum, quo religionis Christianæ veritatem persuaderent. Quæ cum ajo, probationum aliarum vim haudquaquam oppugno. Quid de operibus suis Christus Judæis dixerit, probe memini: *Opera*: inquit (*d*), *quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me: Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis, & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre*. Et Apostolis (*e*): *Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? alioquin propter opera ipsa credite*. Et deinde (*f*): *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent*. Eadem est sententia istorum Johannis Evangelistæ (*g*): *Multa quidem, & alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, ut credatis, quia Jesus est Christus Filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine ejus*. Idem apud regulum Capharnaitam queritur Christus (*h*), quod *Nisi signa, & prodigia non vidissent, non crederent*. Non ergo argumentorum, quæ ad fidem Religioni Christianæ faciendam, vel ex miraculis Christi, & Apostolorum, vel aliunde utiliter petuntur, robur infringo: (absit a me hoc nefas) suum duntaxat Prophetiis servari volo. Utraq; complexus est Apostolus (*i*) hoc commate: *Et sermo meus, & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis: ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως*. Demonstrationem spiritus appellat, quæ fit per prophetias, cujusmodi hæc nostra est: demonstrationem virtutis, quæ fit per miracula. Ita quidem interpretatur Origenes (*k*).

VI. Contra vero, vel proxime & directe, vel remote & oblique Christum Jesum esse prædictum præfracte negarunt alii: quorum tamen opinio non simplex est, & uniusmodi, sed in geminas videtur sectas fuisse divisa. Quidam enim Messiam a Prophetis prædictum esse non negant; at Jesum eum esse Christum, qui prædictus est, ejusque vitam, mortem, aliasve gestas res in Veteri Testamento fuisse prænuntiatas, id vero negant. Quam opinionem defendunt Judæi, & olim defendebat Marcion. Alii vero, qui Christum alium non expectant, quod faciunt Judæi, sed Jesum fatentur esse Christum, prædictum tamen a Prophetis esse inficiantur. Qua in hæresi fuerunt Manichæi, magnaque adversus Faustum doctrinæ hujus patronum Augustino (*l*) concertatio est. Eam deinde Theodorus Mopsuestenus, nefarius Hæreticus, sibi defendendam proposuit, in suis Libri Duodecim Prophetarum explanationibus, ut discimus ex Collatione quarta Concilii Quinti. Quanquam eum ab hac hæresi absolvere

(*a*) III. 8. (*b*) Cap. XIV. (*c*) Lib. I. contr. Cels. (*d*) Joh. V. 36. & X. 25. 37. 38. (*e*) Id. XIV. 11. 12. (*f*) Id. XVI. 24. (*g*) XX. 30. 31. (*h*) Joh. IV. 48. (*i*) 1. Cor. II. 4. (*k*) Lib I. contra Cels. *VI. Duplex eorum secta, qui prædictum fuisse Christum negarunt.* (*l*) Adv. Faust. Manich. Lib. XII. cap. 1. & Lib. XVI. cap. 4.

vere conatur Facundus (*a*). Itaque consentientes habemus, & faventes Judæos in septimæ hujus Propositionis defensione, qua multas haberi statuimus in Veteri Testamento Prophetias de Messia: adversarios vero Manichæos, & Theodorum, quos hic nobis oppugnandos proponimus: neque solum ad id colligemus verba Veteris Testamenti, quibus venturus prænuntiatur Messias, sed res etiam, ac signa quibus adumbratur, & præsignificatur; non omnia quidem anxie corradentes, quæ in hanc sententiam congeri poterant, sed illustria tantum, & Ethnicorum, aut Hæreticorum cavillationibus majora: cavebimusque interim, ne quod in aliquibus Christianis carpebat olim Maimonides id admittamus, ne videlicet nimio partium studio provecti longius, signi, ac typi, aut vaticinii vim, vel ingratis tribuamus iis antiqui Fœderis testimoniis, quę utroque vacua sunt. Deinde vero, Messiam illum fuisse Jesum Nazarenum, ex eorundem Prophetarum prædictionibus alia Propositione ostendemus. Impium porro Apellem, de Marcionistarum grege Hæreticum, qui Prophetias ut falsas sibique contrarias, ac dissonas penitus aspernabatur, haudquaquam hic adoriemur. Quod opportunius fiet ab iis, qui interpretandas illas susceperunt. Quanquam vel ex sequentibus, lisque præsertim, quæ Propositione nona colligemus, sibimet consentire ipsas, & in prænuntiando Christo Jesu præclare convenire probabimus.

VII. Prima occurrit capite tertio Geneseos (*b*), ubi serpentem insidiatorem his verbis affatur Deus: ***Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius: Ipse conteret caput tuum, & insidiaberis calcaneo illius***. Vulgata quidem habet *Ipsa*; at Hebraicum exemplar, & Septuaginta Senum interpretatio, & Samaritana editio habent *Ipse*. Ita & Onkelos, & Jacobus Tawosus Judæus, Persicus interpres, & Syrus. Ita Irenæus (*c*), Cyprianus (*d*), & Hieronymus (*e*). Nempe significatur Christus. Quod quamvis Judæi recentiores alio flectere sunt conati, repugnat tamen vetustiorum fides, qui majori candore Christum hic agnoscunt. Ait quippe Jonathan ben Uziel, futurum ut filii mulieris, homines videlicet, præceptis divinis obtemperando caput serpentis conterant; rursum calcem eorum dente invadat serpens, cum prolabentur in vitia; at serpenti remedium fore nullum, piorum vero hominum vulneri Christum, cum venerit, medicinam facturum. Quod perinde est, ac si diceret, Christum, per sanctos homines auxilio ejus fretos, insidiantem iis Dæmonem devicturum. Quam interpretationem amplexus est Hierosolymitanus Paraphrastes.

Altera venturi Christi prædictio iis continetur pollicitationibus, quibus Abrahami, Isaaci, & Jacobi fidem, ac virtutem Deus (*f*) est prosecutus, cum futurum ipsis spopondit; ut *Benedicantur in iis, & in semine eorum, cunctæ tribus terræ*. Quæ sic intellexit Petrus (*g*), cum ad Judæos verba faceret: *Vos estis filii Prophetarum, & Testamenti quod disposuit Deus ad Patres nostros, dicens ad Abraham: Et in nomine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Vobis primum Deus suscitans filium suum, misit eum benedicentem vobis, ut convertat se unusquisque a nequitia sua*. Nec aliter Paulus cum scriberet ad Galatas (*h*): *Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini ejus. Non dicit, & seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno: Et semini tuo, qui est Christus*. Sic intellexerunt & Judæi, ut apparet ex libro Chasidim R. Samuelis, ubi promissio hæc Dei tunc ad effectum dicitur esse perventura, cum Christi temporibus boni erunt Abrahami posteri. Repetitur & eadem pollicitatio in Psalmo septuagesimo primo, quem ex magna parte ad Christum referri suo loco ostendam, licet *ἱςορικῶς (juxta historiam)* in gratiam Salomonis scriptus sit. Nunc si rem non ex auctoritate, sed ex ratione spectemus, certum est, non aliter quam per merita Christi comparatam esse hominibus eam gratiam, qua justi fiunt, quæque his locis *benedictio* appellatur; unde apposite iis usus est Paulus, cum probare vellet gratiam illam, qua justi & sancti efficimur, non ex Mosaicæ Legis operibus, sed ex fide pendere. Nec id facturum fuisse Paulum credibile est, nisi inter Judæos constare scisset, his promissis Deum Abrahamo, Isaaco, & Jacobo futurum spopondisse, ut ex eorum prosapia Messias olim esset oriturus. Hæc enim certissima erat

(*a*) Lib. III. cap. 6. *VII. Colliguntur vaticinationes Christi prænuntia, e Genesi*. (*b*) 15. (*c*) Lib. IV. cap. 78. (*d*) Test. Lib. II. cap. 19. (*e*) Trad. Hebr. in Gen. (*f*) Gen. XII. 3. & XVIII. 18. & XXII. 18. & XXVI. 4. & 28. (*g*) Act. III. 25. 26. (*h*) III. 16

Iſraëlitarum ſpes, fore ut ſui generis, ac ſanguinis eſſet Chriſtus, non aliis ſane quam his, quæ attulimus ſubnixa teſtimoniis. Sciebant præterea ex vaticinio Jacobi, Chriſtum eſſe *expectationem gentium*, & ex Aggæo venturum eſſe *Deſideratum cunctis gentibus*, proindeque non in alio *benedictum iri omnes gentes terræ*.

En vero inſigne illud Jacobi prædictum, quo Meſſiæ adventus, genus, tribus, tempus, & munus promittuntur: *Non auferetur ſceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium* (a). En & hoc Aggæi (b): *Et movebo omnes gentes, & veniet Deſideratus cunctis gentibus, & implebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum*. Hæc recentiorum Judæorum plerique pro more ſuo commentitiis interpretationibus incruſtare fatagunt. At vetuſtiores ad Meſſiam ſine hæſitatione referunt; Chaldæi præcipue Paraphraſtæ, & Thalmudiſtæ etiam, quos ſecuti ſunt R. Selomoh, & R. David Kimchi. Quoniam autem non Chriſti generatim prænuntium eſt iſtud teſtimonium, ſed eum quoque Jeſum fore indicat, alius erit infra de eo diſputandi locus.

VIII. Chriſti venturi ſymbola quædam profert Paulus priore ad Corinthios (c): *Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam Patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt, in nube, & in mari: & omnes eamdem eſcam ſpiritalem manducaverunt, & omnes eumdem potum ſpiritalem biberunt. Bibebant autem de ſpiritali conſequente eos petra: petra autem erat Chriſtus*. Tum ſubjicit: *Hæc autem omnia in figura contingebant illis*. Duos hic Chriſti typos obſervat Paulus, manna, & rupem aquas profundentem: quorum illud Verbum Dei, hoc ſapientiam Dei, plane ad mentem Pauli Philo (d) interpretatur. Nempe quibus olim eſcæ, & potus ſymbolis diſſimulabatur Chriſtus, ſub iiſdem nunc quoque populo ſuo in Euchariſtiæ Sacramento ſe impertit. Manna itaque in vaſtam ſolitudinem alendis Iſraëlitis fame jam prope deficientibus cœlo depluens, Chriſtum præclare exprimebat, cœlo olim demittendum in terras bonæ virtutum frugis ſteriles, ad hanc ſublevandam inopiam, & hominum animos pietatis, ac ſapientiæ nutrimentis paſcendos. Petra quoque aquis ſalutaribus Iſraëlitarum in deſerti ſquallore languentium ſitim ſedans, egregium Chriſti ſimulacrum erat, gratiæ ſuæ ſalubres undas mortali generi propinantis.

IX. Præclarum de Chriſto Balaami arioli prædictum liber Numerorum (e) ſuppeditat: *Videbo eum, ſed non modo; intuebor illum, ſed non prope. Orietur ſtella ex Jacob, & conſurget virga de Iſraël, & percutiet duces Moab; vaſtabitque omnes filios Seth; & erit Idumæa poſſeſſio ejus; hereditas Seir cedet inimicis ſuis*. Quibus Meſſiam prænunciari olim fuiſſe Judæis perſuaſum oſtendit impii illius Ben Cuzibæ veſania, qui Meſſiam ſe ferens hanc ſibi prædictionem accommodabat: unde & Bar Cocheba, ſive *Filius ſtellæ* appellatus eſt. Idem oſtendunt Onkelos, & Jonathan, & Interpres Hieroſolymitanus; & R. Moſes Haddarſan in Bereſith Rabbah. Idem docet & Maimonides, atque hæc in myſticum ſenſum flectit: quod & faciunt Chriſtiani Interpretes, imprimiſque Euſebius (f). Is *duces Moab*, Deos interpretatur Moabitidis regionis præſides, puta Beelphegor; eoſque a Chriſto ſubactos, & domitos eſſe ait; tum cum is idolorum vanitatem adventu ſuo diſcuſſit. Filios quoque Seth, & Edom, gentes exponit Dæmonum tyrannide oppreſſas, & a Chriſto in libertatem vindicatas. Stellam ait appellari Chriſtum, quemadmodum Sol juſtitiæ a Malachia (g), oriens a Zacharia (h), lux ab Iſaia (i) appellatus eſt. Radicem eum nuncupat Balaamus; quemadmodum & germen, & virga, & ſurculus ab Iſaia (k), & Jeremia (l), & Johanne quoque in Apocalyſi (m) nuncupatur. Quanto hæc ſimiliora veris, quam quæ diſſerit R. Lipman in Nitzachon, hæc πρὸς λέξιν (*ad verbum*) ſumenda cenſens, atque ita Chriſtianis extorquere contendens? Alii hiſtoricum quidem ſenſum Davidi tribuunt, a quo devicti ſunt Moabitæ, ut capite octavo libri ſecundi Regum (n), & Pſalmo quinquageſimo nono (o), & centeſimo ſeptimo (p) traditur; myſticum vero Meſſiæ. Ego vero Maimonidæ Rabbinorum doctiſſimi auctoritatem ſecutus, id Balaami oraculum bifariam dividi poſſe puto;

(a) Gen. XLIX. 10. (b) II. 8. *VIII. Exodo.* (c) X. 1. & ſeq. (d) Lib. Pejorem inſidiari meliori, & Lib. Quis ſit rerum divinarum heres. *IX. Numerb.* (e) XXIV. 17. 18. (f) Dem. Ev. Lib. IX. (g) IV. 2. (h) III. 8. & VI. 12. (i) IX. 2. (k) IV. 2. & XI. 1. & LIII. 2. (l) XXIII. 5. (m) V. 5. (n) 2. (o) 8. (p) 9.

puto; itaut pars prior ad Christum, posterior ad Davidem referatur. Cujusmodi multa vaticinia bipertito interpretanda in sacris Libris occurrunt. Utut est, hæc certe Balaami prædictio, atque item illa Jacobi Patriarchæ, tam perspicuæ Origeni (*a*) visæ sunt, ut alias quidem in Lege typice & obscure Christum præsignificantes reperire se posse diceret; quæ vero duabus hisce manifestiores essent, apud Mosem extare prorsus nullas.

X. Verumtamen clara hæc quoque sunt e Deuteronomio (*b*): *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies, ut petisti a Domino Deo tuo in Horeb, quando concio congregata est, atque dixisti: Ultra non audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. Et ait Dominus mihi, Bene omnia sunt locuti: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, & ponam verba tua in ore ejus, loqueturq; ad eos omnia, quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.* Varie hæc interpretantur Judæi: quidam, quorum princeps Aben Ezra, Josuam Mosis successorem designatum volunt; Davidem Herbanus Judæus in Disputatione cum Gregentio; alii Jeremiam, qui populum iisdem, quibus Moses, verbis, & argumentis adhortabatur; Kimchi, & Jarchi, omnes Prophetas, atque ita numero singulari vim συλλεκτικὴν (*collectivam*) tribuunt: nos uni Christo convenire statuimus, Petri, & Stephani auctoritate ducti (*c*), qui ad publicos Judæorum conventus verba facientes Christi venturi prædictionem his contineri declarant. Quod profecto non fecissent, nisi id jam vulgata, & tralatitia persuasione creditum Judæis esse scissent. Cum præsertim in Midrasch Ecclesiastæ prædictionis sententia reperiatur his concepta verbis: *Qualis primus Redemtor, talis Redemtor postremus.* Et res ipsa id suadebit, si introspexerimus. Nam si stamus verbis, neque vim facimus sententiæ, unicus Propheta exiturus hic prædicitur, non plures: deinde quominus Prophetarum aliorum quemquam Mosi similem fuisse dicamus, ista obstant e postremo capite Deuteronomii (*d*): *Et non surrexit ultra Propheta in Israël sicut Moyses.* Itaque doctissimus, & solertissimus magister Maimonides, in Libro de fundamentis Legis (*e*), quatuor rebus Mosis Prophetiam, & miracula illis Prophetarum reliquorum excellere docet. Quod & deinde iterat in More Nevochim; ex quo libro idonea multa ad complures Scripturę sanctę solvendos nodos subsidia comparari possunt. Jesum autem inter & Mosem quanta intercesserit similitudo, fuse docet Eusebius libro Demonstrationis tertio. Accurata inter utrumque instituta comparatione. Merito ergo Eulogius Alexandrinus Episcopus coacta Alexandriæ Synodo, & excussa Samaritanorum controversia super hoc prædicto Deuteronomii, quod alii Josuæ, alii Dositheo Samaritano accommodabant, utramque damnavit sententiam, & Jesum Christum illic notatum esse definivit, ut ex ejus libris refert Photius (*f*). Non alio autem respexisse videtur Aggęus (*g*), quam ad hunc Deuteronomii locum, cum dixit: *Verbum quod pepigi vobiscum, cum egrederemini terra Ægypti, & spiritus meus erit in medio vestrum, nolite timere...... Et movebo omnes gentes, & veniet Desideratus cunctis gentibus.*

XI. Quod libris Josuæ, Judicum, Samuelis, & Regum ejusmodi narrentur historiæ, quæ futurorum significationes, & figuras contineant, propterea *nabiim rescionim, Prophetæ priores* appellantur. Certe eximia in Josua constat Christi effigies. Ut ille successit Mosi; ita Mosaicæ Legi Messiæ Lex succedere debuit: ut Josuæ Israëliticę genti præfuit, cum ad prælandum procederent; ita Messiæ ductu magna bella se feliciter confecturos sperant Judęi: ut errantes, & extorres Israëlitas in promissam Chananaitidem terram induxit Josue; ita per Messiam se Judęi in avitas sedes restitutum iri confidunt. Multo plura vero nos Christiani in Jesu Messia nostro signa, ac notas reperimus, quibus Josue consimilis est: verum eas in Propositione nona colligemus. Hic vero forsitan mirabitur Lector, quæ causa sit, cur cum septima hac Propositione ostendendum tantummodo susceperim, multas inesse Veteri Testamento prophetias de Messia, nondum vero probare aggressus sim Jesum esse Messiam, hanc tamen disputationem velut in antecessum, & ante constitutum tempus delibem. Sciat autem ille, duplici modo spectari posse

Zz 2 Chri-

(*a*) In Joh. T. XIV. X. *Deuteronomio.* (*b*) XVIII. 15. & seq. (*c*) Act. III. 22. & VII. 37. (*d*) 10. (*e*) Cap. VII. §. 6. & seq. (*f*) Cod. 230. (*g*) II. 6. 8. XI. *Libro Josue.*

Digitized by Google

Christum Jesum, vel tanquam Christum, eum videlicet cui hoc a Deo munus impositum sit, nulla personæ ipsius ratione habita; vel tanquam Jesum, certum hunc nempe hominem, his prognatum parentibus, hac ortum patria, hoc tempore natum, qui se Christum ferens hæc, atque illa præstitit, atque hac demum morte interiit. Hæc nos Propositione nona persequemur. Nunc vero ea tantum observamus in Jesu, quæ ad Messiæ munia pertinent. Is cum se Messiam esse, atque has sibi partes a Deo fuisse datas palam profiteretur, ea haud dubie gessit, quæ a Messia, juxta Prophetarum prędictiones, gerenda esse, omnes credere scivit. Hæc si vaticiniis Prophetarum consentiunt, recte concludimus, utique haberi in Veteri Testamento prophetias de Messia. Cum improbissimus ille planus Ben Cuziba Messias haberi vellet, Bar-Cochebam se nomine dixit, hoc est, Filium stellæ, quod nempe Messiæ pręnuntiam & haberi, & esse sciret Balaami prophetiam, qua ex Jacob orituram esse stellam prænuntiavit. Hinc profecto colligere licet, Messiam hoc oraculo a Balaamo esse prædictum. Similis est nostra in dissimili Christi Jesu causa ratiocinatio: qui jurene an injuria Messię titulos, ac decus sibi arrogaverit, inferius, ut dixi, disputabitur.

XII. Manifesto Christum venturum denotant illa Annæ, quæ fuit mater Samuelis: *Dominus judicabit fines terræ, & dabit imperium regi suo, & sublimabit cornu Christi sui* (*a*). Christi dignitatem prædicans Paulus in Epistola ad Hebræos (*b*), sic disserit: *Cui enim dixit aliquando Angelorum* (Deus,) *Filius meus es tu, ego hodie genui te: Et rursum: Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium?* Depromta sunt postrema hæc e secundo Samuelis (*c*): *Cumque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum ejus: ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in Patrem, & ipse erit mihi in Filium*: quæ πρὸς λέξιν, (*ad verbum*) in priore Paralipomenon (*d*) repetita extant. Id vaticinium ex eo genere est, cui multiplicem diximus inesse significationem, quarum altera Salomonem, qui Christi typus fuit, propius respicit, altera Christum; vel potius quædam Salomoni, Christo quædam, nonnulla utrique tribuenda sunt. Conveniunt ista quidem soli Christo: *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum*: tum & ista quæ subnexa sunt: *Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum usque in æternum ante faciem tuam, & thronus tuus erit firmus jugiter*. Ad quæ videtur allusisse Angelus Gabriel, cum sic Sanctam Virginem Mariam alloqueretur (*e*): *Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis*. Unius autem Salomonis hoc est, quod statim subjicitur: *Si inique aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum*. Pertinet vero ad utrumque, Davide prognatum esse, Dei filium esse, Salomonem quidem adoptione per Christum, Christum ipsum natura; & Deo domum ædificare.

XIII. Jobo etiam, quem Prophetam merito Augustinus (*f*) appellat, memoratus est Christus; nam velut rem aliquam magnam nuntiaturus sic præfatur (*g*): *Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei: Quis mihi det ut exarentur in libro stilo ferreo, & plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice?* Tum deinde præclarum hoc edit oraculum: *Scio enim quod Redemtor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum: & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum; quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius: reposita est hæc spes mea in sinu meo*. Sic quidem vulgata: at Hebraica aliter: *Et ego novi Redemtorem meum vivere, & novissimum super pulverem staturum*. Ex his Christum carnem assumturum, & mortuos suscitatum iri aperte docetur in Thargum, & in Interpretatione Syriaca, & in Arabica. Ita intellexit R. Haccadosch in Revelante arcana. Ita sumitur & in Beresith Ketanna. Unde exrat Grotii hallucinatio, qui nunquam hæc Judæos ad excitationem a mortuis retulisse affirmat, Redemptorem, sive, ut Hebraica habent, *goel*; Messiam exponunt Rabbini. Sic Aben Ezra in Isaiæ caput quinquagesimum nonum, comma vicesimum. *Goel* præterea propinquum, sive cognatum sonat, quod ei competat jus redimendi res propinqui venditas; atque

XII. Libris Regum & Paralipomenon. (*a*) 1.Sam.II. 10. (*b*) I.5. (*c*) VII.12. & seq. (*d*) XVII. 13. 14. & XXII.6.& XXVIII.2.& seq. (*e*) Luc.I.32.33. *XIII. Libro Job.* (*f*) Ep.ad Hieron. (*g*) Job.XIX.23.& seq.

atque hoc sensu Christus videtur a Jobo dictus *goel*, quod assumpta natura humana frater noster sit effectus. Hanc significationem secutum esse Theodotionem testatur Chrysostomus. Jure ergo *goel* appellatur Christus, & quod consanguineus noster sit, & quod Redemtor. Novissimum ait super terram staturum; quemadmodum & in Apocalypsi (*a*) se esse ait Christus Alpha, & Omega, primum & novissimum, principium & finem. Quo pertinet istud Isaiæ (*b*): *Hæc dicit Dominus rex Israël, & Redemtor ejus Dominus exercituum; Ego primus, & ego novissimus, & absque me non est Deus.* Eximiam præterea Christi venturi figuram in se expressisse Jobum, recte observatunt Polychronius, & alter incertus, qui Hieronymo conjunctus est, quique Beda a Mariano Victorio esse creditur: atque is collegit multa, quibus illa Christum inter & Jobum constat similitudo.

XIV. Etsi Psalmorum librum inter Propheticos haudquaquam ponunt Judæi, sed inter eos, quos *Chetubim* appellant; pleraque tamen de Christo prophetice dicta extare in eo non diffitentur. Spiritus quidem sancti dictata referre se professus est David (*c*), cum dixit: *Spiritus Domini locutus est super me, & sermo ejus per linguam meam: dixit Deus Israël mihi, locutus est fortis Israël.* At Christus Jesus in Lege, Prophetis, & Psalmis prædictiones de se haberi asseverat (*d*). Is est Nempe *Sanctus, & Verus* Apocalypseos (*e*), *qui habet clavem David; qui aperit, & nemo claudit, claudit, & nemo aperit*; clavem nempe eam, quam abstulisse Legis peritos conqueritur Jesus, ne introirent ipsi, aliosve introire finerent, videlicet vaticiniorum intelligentiã, ac Davidicorum præcipue; quæ paucis ante Christum cognita, & paucioribus etiam in vulgus celebrata, & exposita, a Christo Jesu demum & mente intellecta, & ipsa re completa, & publice sunt interpretata: sic tamen ut quorum animis luce sua collustratis mysteria hæc pandere vellet, nullæ iis officerent, vel nequitiæ hominum, vel dæmonum præstigiæ, quominus ad ea penetrarent: quos vero impietatis suæ tenebris circumseptos efficacibus gratiæ donis ad ea capessenda mysteria non prosequeretur, nemo opem ipsis ad id præstare posset. Is est *Leo de tribu Juda, radix David*, qui potest *aperire librum, & solvere septem signacula ejus* (*f*). Contra vero Manichæi, Gnostici, & Nicolaitæ, Davidem Christi vaticinatorem fuisse negabant; & cum probare vellent Quintæ Synodi Patres, Scripturæ sanctæ testimonia Christi prænuntia in perversum sensum deflexisse Theodorum Mopsuestenum, non alia protulerunt, quam quæ e Psalmis in eam sententiam depromi solent, & in Novo Testamento fere allata sunt.

Clarissimas de venturo Christo prædictiones in Psalmo secundo propositas esse vetustiores Judæi palam confessi sunt. Legitur quippe in loco Thalmudis Sucah (*g*), & apud R. Selomoh Jarchi, a priscis Rabbinis fuisse traditum, hæc ad Messiam dicta esse a Deo: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: quod & legitur in Beresith Rabba. Ait quippe illic R. Jonathan tres esse, quibus dictum est *Postula*, Salomonem, Achazum, & Messiam; quod postremum probat ex secundo Psalmo (*h*), ubi Christo Deus dixisse traditur: *Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Non aliter de Psalmi hujus significatione sentiunt R. Aben-Ezra, & R. David Kimchi: non aliter Saadias Gaon in Danielem, & Auctor *nephesc abbachma, Animæ sapientis*, & R. Simeon in Jalcut, & Tryphon quoque apud Justinum, & Midrasch Thehillim. Sed & Muhammedani, non in Christum tantummodo, sed & in Jesum speciatim Psalmum hunc convenire docent, teste Muhammedo ebn Jacob Alfirauzabadio in Lexico, quod Camus, sive Oceanum inscripsit. At veteres tamen hi Judæi scriptorem libri Nitzachon in eamdem sententiam non pellexerunt. Hi vero, quorum doctrinam nepotes ipsorum sunt aspernati, cum ad Christum Psalmum secundum referrent, majorum suorum dictata sequebantur: nam ex libris Novi Testamenti ostenditur, Christi temporibus, vulgo in eam partem, quam dixi, acceptum fuisse Psalmum hunc. Sic enim primævæ illius ætatis Christiani Deum precabantur (*i*): *Domine, qui Spiritu Sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti, Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges, & Principes convenerunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus. Convenerunt enim vere in civi-*

(*a*) XXII. 13. (*b*) XLIV. 6. *XIV. Libro Psalmorum.* (*c*) 2. Reg. XXIII. 2. (*d*) Luc. XXIV. 44. (*e*) III. 7. (*f*) Apoc. V. 5. (*g*) Cap. 5. (*h*) 8. (*i*) Act. IV. 24. & seq.

civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum gentibus, & populis Israël, facere quæ manus tua, & consilium tuum decreverunt fieri. Sic Paulus Judæos Pisidas publice in Synagoga adhortabatur (*a*): *Nos vobis annuntiamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum, sicut & in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Atqui hæc Paulum tam diserte affirmare auturum non fuisse credibile est, nisi id communi persuasione inter Judæos receptum esse perspectum habuisset. Nec id quoque ad Hebræos (*b*) scripsisset de Messia: *Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Idem alibi (*c*): *Sic & Christus non semetipsum clarificavit, ut Pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Confessionem hanc itaque a R. Selomoh veritas ipsa extorsit: *Majores nostri ad Regem Messiam Psalmum hunc totum referebant: oportet tamen eum referre ad Davidem juxta apparentem sententiam, sonumque verborum, propter Hæreticos*; videlicet Christianos. Jam si ratione rem disputemus, Psalmum hunc parte sui aliqua respicere Davidem, majore vero Christum reperiemus; sed ita tamen ut quæ Davidem, ea Christum quoque; quæ Christum, non itidem Davidem spectent. Nam Christum, perinde ut Davidem, reges terræ sibi adversantes domiturum, & Hierosolymis regnaturum Judæi censent; Davidem contra ad extremos usque fines terram redegisse in suam potestatem, dicere non audent, quod tamen facturum esse Christum opinantur. Nam quod ait in Demonstratione Eusebius (*d*), neutiquam fassuros Judæos structum iri insidias Christo ei, quem expectant, cum Regem æternum, & Redemtorem gentis suæ futurum eum e contrario putent, non satis cohæret: nec enim liberare eos, & redimere poterit, quin hostes eorum subigat, & expugnet. *Aspice universas nationes*, inquit Tertullianus (*e*), *de voragine erroris humani exinde emergentes ad Dominum Deum creatorem, & ad Deum Christum ejus. Et si audes, nega Prophetatum*; *statim tibi promissio Patris occurrit in Psalmis, dicens, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Nec poteris eum magis David filium dicere, quam Christum; aut terminos terræ David potius promissos, qui intra unicam Judæam regnavit, quam Christo, qui totum jam orbem Evangelii sui fide cepit, sicut per Isaiam dicit: Ecce dedi te in dispositionem generis mei, in lucem gentium, aperire oculos cæcorum utique errantium, exolvere de vinculis vinctos, idest de delictis liberare, & de domo carceris, idest mortis, sedentes in tenebris, ignorantiæ scilicet*. His suffragantur, & aliæ consimiles Scriptorum sacrorum locutiones, quibus denotari Christũ constat. Christus appellatur, quod est Messias, juxta illud quadragesimi quarti Psalmi (*f*): *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis*. Rex dicitur, ut alias sæpe, velut in commate jam prolato e Libro secundo Regum (*g*): *Firmabo regnum ejus ..... & stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum*: & apud Isaiam (*h*): *Super solium David, & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in judicio, & justitia, amodo, & usque in sempiternum*: & passim denique apud reliquos Prophetas. Addit Psaltes (*i*): *Prædicans præceptum ejus*: cui adsonat Isaias (*k*): *Ecce testem populis dedi eum: ducem, ac præceptorem gentibus*: & Joël (*l*): *Filii Sion exultate, & lætamini in Domino vestro: quia dedi vobis doctorem justitiæ*. Memorata illic generatio Christi alibi quoque celebratur his verbis (*m*): *Ex utero ante Luciferum genui te*: & in Proverbiis (*n*): *Nondum erant abyssi, & ego jam concepta eram. Ante colles ego parturiebar*: & apud Michæam (*o*): *Egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis*. Unde Isaias (*p*): *Generationem ejus quis enarrabit?* Quod subjicitur in eodem Psalmo (*q*): *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*, id ipsum pollicetur septuagesimus primus Psalmus (*r*); Christi item, ut suo patefiet loco, prænuntius: *Dominabitur a mari usque ad mare, & a flumine usque ad terminos orbis ter-*

(*a*) Act. XIII. 32. & 33. (*b*) I. 4. 5. (*c*) V. 5. (*d*) Lib. IV. (*e*) Adverf. Jud. cap. 12. (*f*) 8. (*g*) VII. 12. 13. (*h*) IX. 7. (*i*) II. 6. (*k*) LV. 4. (*l*) II. 23. (*m*) Ps. CIX. 3. (*n*) VIII. 23. 24. (*o*) V. 2. (*p*) LIII. 8. (*q*) II. 8. (*r*) 8.

terrarum. Plura qui volet, consulat Eusebii Demonstrationem, in cujus quarto libro ostenditur, quam vere, & aperte Christi dispensatio Psalmo hoc fuerit prædicta.

Transeamus ad octavum Psalmum (*a*), in quo leguntur isthæc. *Quid est homo, quod memor es ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis; gloria, & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum: omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves & boves universas, insuper & pecora campi*. Hæc Christo sic accommodat Paulus in Epistola ad Hebreos (*b*): *In eo quod omnia subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem nec dum videmus omnia subjecta ei. Eum autem qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloria, & honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortē*: & in priore ad Corinthios (*c*): *Omnia subjecit sub pedibus ejus, & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam*. Ea declarant prof.cto, quorsum isthæc Psalmi sententia Apostolorum temporibus a Judæis traheretur. Tradunt itaque Magistri illorum a Christo gentiles suos expectasse, quæ illic commemorantur, nempe ut terrenarum rerum imperium, Adami peccato amissum, Christi beneficio restitueretur; & comma hoc ad Christum sine ambage referunt. Nam quod Adami prima fronte significationem præfert, vel etiam Hominis, naturæ videlicet humanæ, qualis initio a Deo condita est, minime id quidem mirum, cum Adamus totius generis humani originem in se, ac velut summam gesserit; & typus quoque fuerit Christi, qui novissimus Adamus a Paulo appellatur (*d*). Attamen ad Christum convenientibus aptari rationibus conficiam, si non necessariis, at valde certe probabilibus. Prima ex eo petitur: *Aut filius hominis, quoniam visitas eum* (*e*)? Adamus autem filius hominis dici non potuit, qui non hominem, sed Deum patrem habuit: *Qui fuit Dei*, inquit Lucas (*f*): cum Christus e contrario hanc appellationem videatur sibi speciatim selegisse. Preterea cum ait Psaltes, *Minuisti eum paulo minus ab Angelis*, notat & prius extitisse eum qui minutus est; quod Adamo convenire non potest, qui de nihilo creatus est; & ex meliori statu in deteriorem fuisse mutatum, quorum utrumque Christo præclare accommodatur, nam & ab omni retro æternitate fuit, *& semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus* (*g*). Deinde pro eo, quod præfert Vulgata, *paulo minus* (*h*), Hebraicum exemplar habet *maaat*, quod brevitatem temporis notat hoc loco, ut & in secundo Psalmo, vix ullo interpretum dissentiente. Quadrat autem in Christum, qui ad breve tempus infra Angelos se dimisit, nec multo post gloria coronatus est; non autem Adamo, vel humano generi in Adamo spectato, quod non ad exiguum spatium infra Angelorum dignitatem positum est. Sin ad verbio *maaat* dignitas, & gradus discrimen notari velis, ne sic quidem Adamo, vel spectatæ in eo naturæ humanæ conveniet; nam non paululum quod Angelus homini præstat dignitate; at naturam humanam assumens Christus eo evexit præstantiæ, ut non multum Angelorum excellentiæ concederet; aliqua etiam ex parte superaret. Denique neque Adamus, neque spectatus in eo Homo, constitutus est super opera manuum Dei, cum exiguis finibus imperium ejus clauderetur; nam neque in cœlum, aut astra, neque in aërem, neque in mare, sed in animalia solum, & fruges terræ, atque arborum baccas potestatem habuit. At Christo *data est omnis potestas in cœlo, & in terra* (*i*), *& Hæres* (*k*) mundi factus est: hominemque in Adamo damnatum, & pristinis bonis magna parte multatum in melius restituit, suorumque ipse bonorum fecit participem; unde efficitur non Adamum, & perditum in eo hominem, sed Christum, & reparatum in eo humanum genus intelligi illic debere. Nec movere nos debet, quod oves, & boves, cæteraque animalia sibi Christus non subjecerit, contra ac pollicetur iste Psalmus: sic enim futurorum promissiones simulacris quibusdam adumbrare solet Sanctus Spiritus, totamque Messiæ dispensationem sensilium rerum imaginibus implicare. Quod attinet autem ad hoc Psalmi ejusdem colon, *Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem*, quod sibi apud Matthæum (*l*) adscripsit Christus, ea re duo videtur præstitisse: nam & pervulgatum Davidis effatum, ad id quod inibi gerebatur, scite aptavit, & Psalmum hunc tot de se mysteria præfatum, hac quoque parte in se

(*a*) 5. (*b*) II.8.9. (*c*) XV.26. (*d*) 1.Cor.XV.45. (*e*) Psal.VIII.5. (*f*) III.38. (*g*) Phil.II.7. (*h*) Psal. II.13. (*i*) Matth.XXVIII.18. (*k*) Rom.IV.13. (*l*) XXI.16.

se eventum habuisse declaravit.

Petrus ad Judęos Hierosolymis concionem habens, verba hæc e Psalmo decimo quinto (*a*) Christo accommodat: ***Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dexteris est mihi ne commovear; propter hæc lætatum est cor meum, & exultavit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe; quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplebis me lætitia cum vultu tuo, delectationes in dextera tua usque in finem.*** Hæc Davidi aptari non posse ait Petrus (*b*), cujus corpus post mortem sepultum, & in tabem solutum more reliquorum cadaverum fuit; ad Christum ergo esse referenda. Hoc ipso argumento Paulus Christo accommodabat eamdem Psalmi hujus pericopen, cum Judęos Pisidas alloqueretur (*c*) Quam autem a Patribus, uti verisimile est, ejus interpretationem acceperant temporis illius Judęi, eamdem posteris tradiderunt. Nam in Midrasch Thehillim eodem ista flectunt Judęi, & Messiam hic præsignatum agnoscunt. Nec ab his recedit Auctor ***nephesc abbachma Animæ sapientis***, qui Psalmum hunc in eumdem sensum trahi debere docet, ac secundum Psalmum, quem Christi prænuntium esse proxime ostendimus. Ergo consultius egisset R. Selomoh Jarchi, si eamdem tenuisset sententiam, nec Davidi ista aptare tentasset. Notis certe quibusdam tam claris hic expressus est Christus, ut neminem paulo oculatiorem latere possit: quem enim esse dicas Sanctum Dei, nisi qui a Daniele (*d*) Sanctus Sanctorum appellatur? cuinam delectationes ad dextram Dei promissas esse dicas, nisi cui Deum dixisse ait alio Psalmo David: ***Sede a dextris meis?*** Temeraria ergo, & impia fuit Theodori Mopsuesteni vox, meritoque in Concilio Constantinopolitano secundo damnata, cum prædictum hoc Davidis ad Christum haudquaquam spectare dixit, sed ad Israëliticum populum; Petrum autem, & Paulum Christo pro re nata accommodasse, verbis in res fortuito, non consulto congruentibus. Longe alia vero ex sermone utriusque excipiet, si quis attenderit: nulla enim circuitione usus Petrus hæc in Christum Jesum a Davide dicta esse asseverat. Tum addit (*e*): ***Propheta igitur cum esset, & sciret quia jurejurando jurasset illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem.*** Similiter Paulus eamdem Davidis prædictionem allaturus, ut Jesum revixisse probaret, ait (*f*): ***Et nos vobis annunciamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris resuscitans Jesum.*** Ergo Petrus, & Paulus hoc Davidis testimonium, non tanquam ῥῆσιν (*sententiam*) attulerunt, sed tanquā πρόῤῥησιν (*prædictionem*) de Christi reditu ad vitam. Quod si hæc de populo Israëlitico Davidem cecinisse, tunc Judæis fuisset persuasum, opinionem hanc ipsis utique eripere Petrus, & Paulus propositis rationibus studuissent. Quod non fecerunt; verum hæc in Davidem minime convenire declararunt; unde cognoscitur, quorsum ea vulgus hoc tempore referret. Parco nomini nuperi cujusdā Scriptoris, in sacrorum Voluminum, & Patrum lectione haud segniter versati, opinioni sane parcere non debeo, nec debet quisquis suum Scripturæ sacræ honorem integrum, ac tutum esse vult. Affirmare is non erubuit, se Petro, & Paulo ***cedere non posse***, cum Prophetiæ hujus significationem in Davidem neutiquam congruere, in Christo autem eventum habuisse docent. Vox Christiano homine prorsus indigna: ejurata enim sanctissimorum, & θεοπνεύστων (***Deo afflatorum***) Apostolorum auctoritate, proximum est, ut ipsum Christi nomen, ac doctrina repudientur. Non hoc igitur accurata responsione, quæ ex superioribus facile conflabitur, excipiendum est, sed fusis ad Deum precibus, ut cui doctrinam egregiam largitus est, eumdem benigna gratiæ suæ aura afflare, ac in majorem Verbi sui venerationem, & reverentiam velit adducere.

Christum quoque hoc Psalmi decimi septimi (*g*) commate præmonstratum esse scribit Paulus ad Romanos (*h*) ***Propterea confitebor tibi in nationibus; Domine, & nomine tuo Psalmum dicam.*** Quibus addo, maximam Psalmi ejusdem partem venturi Christi prædictiones continere; hæc vero potissimum (*i*): ***Persequar inimicos meos, & comprehendam illos ...... cadent subtus pedes meos ..... Constitues me in caput gentium. Populus*** quem

(*a*) 8. & seq. (*b*) Act. II. 25. & seq. (*c*) Ib. XIII. 35. (*d*) IX. 24. (*e*) Act. II. 25. 31. (*f*) Ib. XIII. 32. (*g*) 44. (*h*) XV. 8. 9. (*i*) Psal. XVII. 38. & seq.

Digitized by Google

quem non cognovi, fervivit mihi; in auditu auris obedivit mihi. Quæ licet in Davide esse quodammodo completa negari non possit, in Christo tamen feliciorem, ac promtiorem eventus expositionem habent. Sic enim de eo Psalmus centesimus nonus (*a*): *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum*. Sic & septuagesimus primus (*b*): *Et dominabitur a mari usq; ad mare, & a flumine usq; ad terminos orbis terrarum*. Sic & Isaias (*c*): *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur*.

Psalmum vicesimum primum pertinere ad Christum, docetur in Midrasch Thehillim; & in libro Thalmudico Sanhedrin, capite ultimo, tanquam certum id sumitur. Ad Davidem certe, aut Davidis ætatem quadrare ista neutiquam possunt: *Reminiscentur, & convertentur ad Dominum universi fines terræ: & adorabunt in conspectu ejus universæ familię gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium* (*d*). Præclare vero illa Christo conveniunt: *Anima mea illi vivet, & semen meum serviet ipsi. Annuntiabitur Domino generatio ventura; & annuntiabunt cæli justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus* (*e*). Sed quoniam longe opportuniora, & ad aliam institutæ disputationis partem aptiora testimonia subministrat iste Psalmus, nos eum suo loco accuratius excutiemus. Id monuero Lectorē in antecessum, habere hunc ipsum Psalmum, unde refellantur R. Selomoh Jarchi, Manasse ben Israël, aliique eorum congerrones, a quibus totus Israël hic signatus existimatur. Liquet enim singularem aliquam personam hic de se loqui (*f*): *Ego autem sum vermis, & non homo*. Tum (*g*): *Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre, spes mea ab uberibus matris meæ. In te projectus sum ex utero, de ventre matris meæ Deus meus es tu*. Deinde (*h*): *Dispersa sunt omnia ossa mea; factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei*. Et mox (*i*): *Lingua mea adhæsit faucibus meis, & in pulverem mortis deduxisti me*. Rursum (*k*): *Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea . . . . . . diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem*. Postea (*l*): *Erue a framea, Deus, animam meam, & de manu canis unicam meam*. Ac alium se facit ab Israëlitica gente his verbis (*m*): *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. Qui timetis Dominum laudate eum; universum semen Jacob, glorificate eum*: item illis (*n*): *Apud te laus mea in Ecclesia magna: vota mea reddam in conspectu timentium eum*.

Paulus in Epistola ad Hebræos (*o*) cadere in Christum ea censuit, quæ leguntur in Psalmo tricesimo nono (*p*): *Sacrificium, & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi: holocaustum, & pro peccato non postulasti: tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam*. Ac non ista solum, sed totum Psalmum ex Christi persona a Davide pronuntiatum censuerunt Christiani scriptores imprimis eruditi. Quæ ad Jesum speciatim pertinent, ea nos suo persequemur loco: Christo vero generatim conveniunt ista: *In capite libri scriptum est de me*; nempe initio Geneseos, ubi prædicitur futurum, ut semen mulieris, Christus scilicet, serpentis caput conterat (*q*): sive rectius vertas: *In volumine libri*; in toto nempe Volumine sacro Veteris Testamenti, quod creberrimas de venturo Christo vaticinationes continet, de Davide vero fere nullas. Id adeo profitetur Christus Jesus, cum alibi, tum præcipue apud Lucam (*r*): *Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me*. Propria etiam, & peculiari nota Christum hæc designant (*s*): *Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna. ecce labia mea non prohibebo: Domine tu scisti. Justitiam tuam non abscondi in corde meo: veritatem, & salutare tuum dixi. Non abscondi misericordiam tuam, & veritatem tuam a concilio multo*. Christi enim partes erant, non solum genus humanum persoluto sanguinis pretio redimere, sed concionibus etiam, & adhortationibus ad redemptionis capiendos fructus præparare. Testatur Psalmus secundus (*t*): *Prædicans præceptum ejus*; & vicesimus primus (*u*): *Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te*. Sic Joël (*x*): *Doctorem justitiæ*; Isaias (*y*): *præceptorem gen-*

(*a*) 2.3. (*b*) 8. (*c*) XI.10. (*d*) Psal.XXI 28.29. (*e*) Ibid.31.32. (*f*) Ibid.7. (*g*) Ibid 10. (*h*) Ib.15. (*i*) Ibid.16. (*k*) Ibid.18. (*l*) Ibid.21. (*m*) Ibid.23.24. (*n*) Ibid.26. (*o*) X.4. (*p*) 7.& seqq. (*q*) III.15. (*r*) XXIV.44. (*s*) Psal.XXXIX.10.& seqq. (*t*) 6. (*u*) 23. (*x*) II.23. (*y*) XXX.20.& LV.4.

tium appellat. Atque id munus summa diligentia Jesus obiit, verus divinæ Legis nuntius, ac interpres, & hominum magister: *Erat enim docens eos, sicut potestatem habens*(*a*). Quorum quid simile in Da vide reperitur? aliud est enim psallere, & Dei laudes carmine concelebrare; aliud concionari ad populum. Sacrificiorum præterea, & ceremoniarum abrogatio veterum Legem rescindendam esse præmonstrat, quod nonnisi per Christum religionis instauratorem, & novæ Legis latorem erat faciendum. Clarissime id indicant verba isthæc (*b*): *Holocaustum, & pro peccato non postulasti: tunc dixi, Ecce venio*. Christum denique hæc designant: *Ego autem mendicus sum, & pauper*, quod de eo variis locis, maxime vero a Zacharia prædicitur (*c*): *Exulta satis, filia Sion, jubila, filia Jerusalem: Ecce rex tuus veniet tibi justus, & Salvator: ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ*. Id in se Christus Jesus agnoscebat cum diceret (*d*): *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet*. Unde Paulus ad Corinthios (*e*): *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi: quoniam propter vos egenus factus est*.

Retulit & hæc ad Christum Paulus in Epistola ad Hebræos (*f*), quæ extant in Psalmo quadragesimo quarto (*g*): *Thronus tuus, Deus, in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis*. Pulchre hic Judæos inter & Christianos convenit, cum Messiam utrique Psalmo hoc prænuntiatum magna consensione agnoscant. Ac ista quidem: *Speciosus forma præ filiis hominum*, sic παραφράζει (*fusius explicat*) Chaldæus Interpres: *Pulchritudo tua, Rex Messia, superat filios hominum*. De toto vero Psalmo sic opinatur Aben Ezra: *Iste Psalmus dicitur de Davide, aut Messia*. Quod si propius quædam ad Salomonem, qui typus & ipse Christi fuit, videntur spectare, quam ad Christum, alia nos afferre possumus, quorum in Christo duntaxat legitima reperiri potest interpretatio. Cujusmodi illud est (*h*): *Accingere gladio suo super femur tuum potentissime*: item istud (*i*): *Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent, in corda inimicorum Regis*: quippe bellorum expers Salomon, re ac nomine pacificus, pacem quoad vixit coluit. Et id quoque (*k*): *Sedes tua, Deus, in seculum seculi*: ubi Deus esse dicitur is, ad quem verba fiunt; repugnantibus licet recentioribus Judæis, multaque ad incrustandum vas sincerum obgannientibus. Sequerentur Aquilæ gentilis sui vestigia, qui vocandi casum expressit: ὁ θρόνος σου, θεὲ, εἰς αἰῶνα καὶ ἔτι, & Chaldæi Thargumistæ fidem, qui ita interpretatus est; & alterius Judæi, quē idem confessum esse narrat Origenes (*l*), licet sensum ad Deum Patrem deflecteret, ac ineptissime quidem, cum in eum neutiquam cadere possint ista quæ præcedunt: *Speciosus forma præ filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis: propterea benedixit te Deus in æternum*: nec ea quæ sequuntur: *Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*. Quæ quanquam de eodem apparent esse dicta, negabat tamen Judæus ille Origeni memoratus, & posteriora hæc Christo accommodabat, parum perspecta loci totius cohærentia, qui nulla prorsus divisione distractus hanc minime patitur distinctionem. At hic quoque, uti supra, Christus dicitur Deus, a Deo suo unctus, hoc est Messias consecratus; & oleo lætitiæ, Spiritus nempe sancti gratia delibutus; qui de se hæc prædicat apud Isaiam (*m*): *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me*. Certe si Christum superiori commate Deum dici concedatur, quod priscos Judæos non negasse ostendi, quænam erit invidia, & hic quoque Dei nomen ipsi tributum fateri? Hoc ergo ita esse ex Hebraicæ locutionis vocabulis approbare conatus est Eusebius (*n*), ex te ipsa Origenes (*o*), & Hieronymus (*p*); Augustinus (*q*) vero ex Græca oratione manifesto id apparere ait; unde conjicere fas est, pro eo quod nunc habet Interpretatio Septuaginta Senum: διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου, scriptum olim fuisse, ὦ θεός, ὁ θεός σου, verum ex affinium dictionum iteratione discrimen utriusque evanuisse. Quanquam &, ὁ θεός, hoc loco pro, ὦ θεὲ, usurpari potuisse, recte adnotat Eusebius (*r*).

Sic

(*a*) Matth. VII. 29. (*b*) Psal. XXXIX. 8. (*c*) IX. 9. (*d*) Matth. VIII. 20. (*e*) 2. VIII. 9. (*f*) I. 8. (*g*) 7. 8. (*h*) Ps. XLIV. 4. (*i*) Ejusd. 6. (*k*) Ib. 7. (*l*) Lib. I. contr. Cels. (*m*) LXI. 1. (*n*) Dem. Ev. Lib. IV. (*o*) Lib. I. contr. Cels. (*p*) Epist. CXL. ad Pr. (*q*) In Psal. XLIV. (*r*) Dem. Ev. Lib. IV.

Sic vicesimo primo Psalmo (*a*): ὁ θεὸς, ὁ θεὸς μου, πρόσχες μοι, ἱνατί ἐγκατέλιπές με; quod a Marco expressum est (*b*): ὁ θεός μου, ὁ θεός μου, εἰς τί με ἐγκατέλιπες; Sic Psalmo tricesimo quarto (*c*): ἐξεγέρθητι, κύριε, καὶ πρόσχες τῇ κρίσει μου, ὁ θεός μου, καὶ ὁ κύριός μου, εἰς τὴν δίκην μου. Sic Thomas Apostolus apud Johannem (*d*): ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου. Et Atticorum quidem mos ille est, rectum pro vocandi casu adhibere. Denique de Salomone haudquaquam exponi possunt ista, quæ Christo mirifice conveniunt (*e*): *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram*: Deinde (*f*): *Propterea populi confitebuntur tibi in æternum & in sæculum seculi*. Christi præterea προαγγελτικὸν (*prænuntium*) esse Psalmum hunc colligitur ex consentientibus Scriptorum sacrorum de Christo sententiis. Nam quod regnum ipsi portenditur (*g*), idem in Psalmo secundo (*h*), & in secundo Regum (*i*) observavimus; & passim in Novo Testamento regios titulos Christo Jesu tributos observare licet. Bellator prædicitur futurus: sic Balaamus vates de Christo (*k*), *Percutiet duces Moab, vastabitque filios Seth*: sic & apud Isaiam (*l*); *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium; & erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus*: & alibi (*m*): *Quis suscitavit ab oriente Justum, vocavit eum ut sequeretur se? dabit in conspectu ejus gentes, & reges obtinebit, quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus?* in quibus non solum bellica ejus virtus, sed justitia quoque prædicatur: quemadmodum & in hoc Psalmo (*n*); *Propter veritatem & mansuetudinem, & justitiam*: similiter in Apocalypsi de Christo Jesu (*o*), *Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & cum justitia judicat & pugnat*. Quod autem mansuetum eum fore dicit, in eo quoque suffragantem habet Isaiam (*p*), cum ait de Christo: *Quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum*: & Jeremiam sic ex Christi persona loquentem (*q*): *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam*. Jesus vero Christus idem de se profitetur (*r*): *Discite a me, quia mitis sum & humilis corde*.

Sexagesimum octavum Psalmum spectare ad Christum quicunque negaverit, sacris Novi Testamenti Scriptoribus fidem ille detraxerit, quorum in Christo illic agnoscendo magna consensio est. Sibi quippe apud Johannem (*s*) hæc vindicat Christus Jesus: *Oderunt me gratis*. Proditum quoque est a Johanne ad eum spectare isthæc (*t*): *Zelus domus tuæ comedit me*. Sequentia etiam: *Opprobrium exprobrantium sibi ceciderunt super me*, eodem flectenda esse Paulus Romanos (*u*) edocuit. Id præterea: *Fiat habitatio eorum deserta*, usurpat ad Matthæum Christus Jesus (*x*), & Scribis ac Pharisæis sibi repugnantibus eventurum vaticinatur: in Juda vero proditore exitum habuisse narrat Petrus in Actis (*y*), Christi adversariis hæc imprecatum esse Davidem scribit Paulus in Epistola ad Romanos (*z*): *Fiat mensa eorum in laqueum; & in retributiones, & in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurva*. Quæ loca si quis Davidicis quoq; rebus accommodari posse pertenderit: at illa sane uni Christo convenire infra ostendemus: *Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto* (*aa*). Christo quoque addicunt Psalmum hunc Veteris Testamenti Scriptorum suffragia. Nam quod ait (*bb*): *Quæ non rapui, tunc exsolvebam*: & deinde (*cc*): *Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt*: hoc est quod significatum voluit Isaias (*dd*), cum diceret: *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit*. Item: *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus*. Tum (*ee*): *Propter scelus populi mei percussi eum*. Quem ibidem *Despectum & non reputatum* fuisse ait Isaias, Christum videlicet, is ipse Psalmo hoc se *Extraneum factum esse fratribus suis, & peregrinum filiis matris suæ* conqueritur (*ff*). Quod subjicitur deinde (*gg*): *Sustinui qui simul contristaretur, & non fuit: & qui consolaretur, & non inveni*; hoc idem de se prædicat Chri-

(*a*) 1. (*b*) XV. 34. (*c*) 27. (*d*) XX. 28. (*e*) Psal. XLIV. 17. (*f*) Ib. 18. (*g*) Ib. 5. 7. (*h*) 6. (*i*) VII. 12 13. (k) Num. XXIV. 17. (*l*) XI. 4. 5. (*m*) Id. XLI. 2. (*n*) XLIV 5. (*o*) XIX. 11. (*p*) LIII. 7. (*q*) XI. 19. (*r*) Matth. XI. 29. (*s*) XV. 25. (*t*) II. 17. (*u*) XV. 3. (*x*) XXIII. 38. (*y*) I. 20. (*z*) XI. 9. (*aa*) Ps. LXVIII. 22. (*bb*) Ibid. 5. (*cc*) Ib. 27. (*dd*) LIII. 4. 5. & 8. (*ee*) LXVIII. 9. (*ff*) Ibid. 24. (*gg*) LXIII. 5.

stus alio Isaiæ loco (*a*): *Circumspexi, & non erat auxiliator; quæsivi, & non fuit qui adjuvaret*. His ergo animadversis minime dubitabit Aben Ezra, Psalmi hujus vaticinia Christo adjungere.

Salomonis nomen præ se fert Psalmus septuagesimus primus, quasi ab eo, vel quod probabilius est, in eum a Davide lucubratus sit. At tametsi occurrunt paucula quædam, quæ Salomoni aptari possunt, longe tamen clarioribus notis designatur Christus, quæ sunt ejusmodi, ut in Salomonem minime torqueri possint. Nam quis ista de Salomone putet esse dicta (*b*): *Permanebit cum Sole & ante Lunam, in generatione & generationem. Descendet sicut pluvia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram: orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec auferatur Luna: & dominabitur a mari usque ad mare, & a flumine usque ad terminos orbis terrarum: coram illo procident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent: Reges Tharsis & insulæ munera offerent, Reges Arabum & Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei*. Deinde (*c*): *Ante Solem permanet nomen ejus: & benedicentur in ipso omnes tribus terræ: omnes gentes magnificabunt eum*. Christo hæc adscribenda esse, consimiles Scriptorum sacrorum de eo prædictiones indicant. Ortum ejus temporibus ipsis antiquiorem, & æternitatis æqualem esse prædicat Michæas (*d*): *Et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis*: prædicat & David (*e*): *Ex utero ante Luciferum genui te*: quod & de se prædicat Christus Jesus (*f*): *Et nunc clarifica me, tu Pater, apud temetipsum, claritate quam habui, priusquam mundus esset apud te*. Ut hic Christus comparatur pluviæ, sic apud Michæam (*g*) rori, utrobique etiam stellæ. Justitiam & pacem æternam eo regnante orituras spondet; sic justitiam sempiternam adducturum eum Daniel (*h*) pollicetur. Unde Isaias (*i*): *Prope est Justus meus, egressus est Salvator meus*: unde & *Germen justum* a Jeremia (*k*) Christus appellatur, qui deinde subjungit: *In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter, & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster*: unde & Zacharias (*l*): *Ecce Rex tuus veniet tibi justus & Salvator*. Pacificum vero futurum eum passim tradunt Prophetæ, unus vero omnium apertissime Michæas (*m*): *Et erit iste pax*. Quod videtur respexisse Paulus, cum dixit de Christo Jesu (*n*): *Ipse est pax nostra*. Totum orbem quaqua patet, in ejus leges concessurum, ne regibus quidem imperium ejus detrectantibus, idem prædixit Michæas (*o*): *Magnificabitur usque ad terminos terræ*. Item (*p*): *In die illa & usque ad te veniet de Assur, & usque ad civitates munitas, & a civitatibus munitis usque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte*. Et paulo post (*q*): *Videbunt gentes, & confundentur super omni fortitudine tua: ponent manum super os, aures eorum surdæ erunt: lingent pulverem sicut serpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus suis, Dominum Deum nostrum formidabunt, & timebunt te*. Prædixit & Zacharias (*r*): *Potestas ejus a mari usque ad mare, & a fluminibus usque ad fines terræ*. Prædixit & Isaias (*s*): *Et erunt reges nutritii tui, & reginæ nutrices tuæ vultu in terram demisso adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent*: quibus & isthæc ejusdem (*t*) adde: *Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes*: quod & jam ante in Psalmo secundo (*u*) prædictum vidimus: *Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*. Quod subjicit denique (*x*): *Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ*, hoc ipsum est, quod sæpe Patriarchis pollicitus fuerat Deus, eum Christum ex ipsorum stirpe olim proditurum obscure significaret. Ad Christum porro pertinere Psalmum hunc constans est Judæorum consensus. Id docent Chaldæus Paraphrastes, & Midrasch Thehillim, & Liber Siphre, & R. Selomoh Jarchi, & Aben Ezra, & R. David Kimchi, & Saadias Gaon in Danielem. Quin etiam has voces decimi septimi commatis *Innoun scemo*. Thalmudistæ quidam sic intellexerunt, quasi id sibi vellent, *Innon est nomen ejus*, atque inde *Innon* nomen Messiæ futurum opinati sunt. Jure igitur Hieronymus in suis in eumdem Prophetam Commentariis sic disserit: *Hic est mos Scripturæ sanctæ, ut futurorum veritatem*

(*a*) LXIII.5. (*b*) Ps.LXXI.5.& seqq. (*c*) Ibid.17. (*d*) V.2. (*e*) Ps.CIX.3. (*f*) Joh.XVII.5. (*g*) V.7. (*h*) IX.24 & seqq. (*i*) LI 5. (*k*) XXIII.5.6. (*l*) IX.9. (*m*) V.5. (*n*) Eph.II 14. (*o*) V.4. (*p*) VII.12. (*q*) Ibid.16.17. (*r*) IX.10. (*s*) XLIX.23. (*t*) LX.6. (*u*) 8. (*x*) Psal.LXXI.17.

tem præmittat, in typis, juxta illud, quod de Domino Salvatore in Septuagesimo primo Psalmo dicitur, qui prænotatur Salomonis, & omnia quæ de eo dicuntur, Salomoni non valent convenire. Neque enim permansit ille cum Sole, & ante Lunam generationis generationum, neque dominatus est a mari usque ad mare, & a flumine usque ad terminos orbis terrarum, nec omnes gentes servierunt ei, neque ante Solem permansit nomen ejus, nec benedictæ sunt in ipso omnes tribus terræ, neq; omnes gentes magnificaverunt eum: Ex parte autem, & quasi in umbra & imagine veritatis in Salomone præmissa sunt, ut in Domino Salvatore perfectius implerentur.

Qui Psalmum octogesimum octavum ad Davidem pertinere totum dixerit, perfricet frontem, doceatque ecquo tandem pacto in Davidem ista convenire queant: *Ponam in mari manum ejus* (a): hoc est, mare imperio ejus subjiciam: quamvis enim gentes maris accolas imperio suo parere coëgerit, nunquam tamen trans littora ditionem suam prorogavit. In Christum vero ut egregie congruant, ostendimus ex Michæa (b): *In die illa & usque ad te veniet de Assur, & usque ad civitates munitas, & a civitatibus munitis usque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte*; & ex Zacharia (c): *Potestas ejus a mari usque ad mare, & a fluminibus usque ad fines terræ*. Longe minus etiam ista Davidi aptari queunt (d): *Ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ*. An etiam Assyriorum rege excelsior fuit David, aliisve Regibus, quos Davide potentiores tum fuisse dubium non est? At Christus est, juxta Paulum (e), *Primogenitus in multis fratribus*; *Primogenitus omnis creaturæ; Primogenitus ex mortuis, in omnibus primatum tenens*; & juxta Johannem (f), *Rex regum, & Dominus dominantium; Primogenitus mortuorum, & Princeps regum terræ*. Quæ cum scriberent Johannes & Paulus, ad hunc quem tractamus locum respiciebant. Præterea quem *Excelsum* Vulgata appellat, is Hebraice *Aelion* dicitur, quo nomine Deus notatur in Libris sacris. Itaq; Sanchoniathon, qui Mosis libros versaverat, ut dixi supra, narrat Elion fuisse patrem Cœli & Terræ. Elion vertit Philo Byblius ὕψιστον apud Eusebium (g). Ita & Aquila vertit *Aaelion*, hoc loco de quo agimus, ut notat Theodoretus (h); & Symmachus, ἀνώτατον quod idem est; qua item notione Deus in sanctis Codicibus agnoscitur. Fuit & apud Phœnices id vocabulum: *Halonium*, inquit Sisenna, *Pœni dicunt Deum*. Hinc *Deos, Deasque* Pœnulus apud Plautum *Aaelionim, Aaelionot* appellat. Atque hoc demum nomine Deum afficere Thebanos Cadmus edocuit. Hesychius: ἐλιεύς, ζεὺς ἐν Θήβαις. Christo autem Altissimi nomen convenire ostendit istud Pauli ad Romanos (i): *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula*: & illud ad Philippenses (k): *Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen quod est super omne nomen*. Egregie & hæc in Christum congruunt (l): *Ipse invocabit me: Pater meus es tu*: quippe & id de Christo præcinuit Psalmus secundus (m): *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te*: & centesimus nonus (n): *Ex utero ante Luciferum genui te*. Sic & Osee (o): *Ex Ægypto vocavi filium meum*. Itaque filium suum Deus clara voce de cœlo nuncupat Christum Jesum: *Hic est Filius meus dilectus* (p). Vides manifeste designatum his verbis, non Davidem ipsum, sed Christum, quod & Rabbini ultro confessi sunt. Subjicit Psaltes (q): *Ponam in seculum seculi semen ejus, & thronum ejus sicut dies cœli*: & deinde istud (r): *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, semen ejus in æternum manebit: & thronus ejus sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cœlo fidelis*. At Davidis soboles regnare desiit in Jechonia, & Sedecia: de Christo autem Jesu ita vaticinatur Angelus apud Lucam (s): *Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis*: Hæc plane germana sunt eorum quæ attulimus. Quibus adde & quæ e septuagesimo primo proxime, & quæ e secundo Samuelis paulo superius a nobis depromta sunt. Nempe regnum illud est, quod nunquam corruptum

(a) Ibid. 26. (b) VII. 12. (c) IX. 10. (d) Psalm. LXXXVIII. 28. (e) Rom. VIII. 29. & Col. I. 15. 18. (f) Apoc. XIX. 16. & I. 5. (g) Præp. Evang. Lib I. (h) In Psal. VIII. 8. (i) IX. 5. (k) II. 9. (l) Psal. LXXXVIII. 27. (m) 7. (n) 3. (o) XI. 1. (p) Matth. III. 17. & XVII. 5. (q) LXXXVIII. 30. (r) Ibid. 36. (s) I. 32.

ruptum iri non uno loco Daniel prænuntiat. Itaque Psalmi hujus intellectum ad Messiam pertinere conceditur in Beresith utraque, Rabba & Ketanna, & in Veelle Semoth Rabba, & in Midrasch Cantici Canticorum. Concedunt id quoque R. Selomoh & Aben Ezra.

Verba isthæc e Psalmo nonagesimo sexto (a): *Adorate eum omnes Angeli ejus*, regni Christi prænuntia esse, docet Paulus in Epistola ad Hebræos (b): *Cum iterum introducit* (Deus) *primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Nec aliam esse loci hujus sententiam, Hebræi putant, & a R. Davide Kimchi traditum est.

Psalmorum omnium, in quibus aliquæ venturi Christi prædictiones insunt, nullus est centesimo nono ad Christi divinitatem, generationem æternam, regiam dignitatem, sacerdotium, victorias ac triumphos significandos clarior & illustrior. Ac Christi quidem divinitatem ista exprimunt: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis*: generationem æternam ista: *Ex utero ante Luciferum genui te*: hæc regiam dignitatem: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, Dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum*: hæc sacerdotium: *Juravit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec*; reliqua victoriam ipsi ac trophæa portendunt. Tam certum id olim inter Judæos & indubitatum fuit, ut cum publice eos alloqueretur Jesus Christus, pro confesso sibi sumserit Messiæ prædictionem illic contineri, ut legimus in Evangelio Matthæi (c), qui subjicit: *Et nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare*. Factum idem a Petro memorant Acta Apostolorum (d). Id & Paulum sensisse, prior ad Corinthios declarat Epistola (e). Apertissime vero Epistola ad Hebræos (f), in qua & reconditos Psalmi hujus sensus Apostolus explanavit. Haudquaquam vero probabile est tantum sibi fuisse permissuros, ut nobilissimo Psalmo novam & adhuc inauditam sententiam affingerent, apud Hebræos præsertim, superstitionibus deditam gentem, & in iis, quæ ad religionem pertinerent irritabilem, nisi id communi opinione receptum ac vulgo creditum scivissent. Itaque opinionem hanc jam inde a vetustis ductam temporibus secuti sunt Judæi complures. In his Thargumista, & R. Moses Hadarsan (g), & R. Saadias Gaon in Danielem. Idem reperias apud R. Isaacum ben Aramah, & in Midrasch Thehillim, & in ipsis Pandectis Judaicis, in Sucah, quinto capite, in Gemara. Quæ cum ita sint, alii tamen Judæorum Magistri, etiam antiqui, at minus pudentes, ad eludendam vim argumentorum, quæ ex hoc Psalmo adversum se cudi sentiebant, nihil non commenti sunt. At quoniam simplex est & una veritas, anceps vero & multiplex mendacium, in diversas opiniones dissipati sunt: quarum plerasque in veteri Nitzachon expositas reperias. Quidam enim auctorem ipsum vocare in dubium conati sunt, cum Psalmum tribuerent Abrahami procuratori, cujus filius fuit Damascus Eliezer, & tum ab eo compositum vellent, cum post profligatos quinque Reges, sedes suas Abrahamus repeteret. Consuluntor libri Sanhedrin & Nedarin, & Midrasch Thillim, & Jarchius, & Lipmannus, hæc ad Abrahamum relata reperientur. Verum opinionem hanc præclare confutant Hieronymus (h), & Chrysostomus (i): quærunt enim, quomodo Abrahamo convenire ista possint: *Ex utero ante Luciferum genui te*: & hæc: *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.* Quæro ego quoque, quomodo isthic, *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis*, in Abrahamum Judæi conferre audeant, quem docet Thalmud ad Gehennæ fores excubare, ut populares suos illuc pro sceleribus suis confluentes barathri ingressu arceat. Rabbinorum etiam multorum constans est doctrina, pios homines post mortem in beatas quasdam sedes longe a cœlo positas recipi. Sub solio gloriæ ligatas esse proborum hominum animas, tradit Cabala. Quem locum, si sibi consentire velint, Abrahamo quoque assignare debent, non eum ad ipsam Dei dexteram collocare. Legatur super hoc argumento Sepher Æmana (k); res egregie confirmata reperietur. Uni e Davidis cantoribus Psalmi lucubrationem adscribunt recentiores Judæi; & versum hunc, *Dixit Dominus Domino meo*, id sibi velle ajunt, David

(a) 8. (b) I.6. (c) XXII.42.& seq. (d) II.34. (e) XV.25. (f) I.13. & V.6. & VI.20. & VII.1.& seq.
(g) In Gen.XVIII.1. (h) In Matth.XXII. (i) In Psal.CIX. (k) Cap.1.

Digitized by Google

vid Dominus meus dixit Salomoni Domino meo: istum vero, *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, votum cantotis hujus esse volunt, qui regni diuturnitatem Salomoni apprecetur; *cohen* quippe sæpe *Principem* sonare, non semper *Sacerdotem*; *leaolam* non infinitum tempus, ut sæpe, sed diuturnum, ut quandoque, significare; *aaal dibrati melchizedeq* male redditum esse, *Secundum ordinem Melchisedec*, quod vertendum erat, *Super verbum meum regi meo justo* Davidi a Deo dictum. Ad hanc sententiam principes viam straverunt Aben Ezra, & David Kimchi. Ille tamen in explicatione primi versiculi, non Davidem alloqui censet Salomonem, sed Deum alloqui Davidem: quod itidem visum est Herbano Judæo, in disputatione contra Gregentium Tephrensem. Idem Aben Ezra *melchi zedeq* non *regem meum justum* interpretatur, sed Melchisedecum, quomodo sumitur & in Thalmudico tractatu Nedarim, sive de votis, atque sensum istum colligit: tu diu regnabis, & ex prædis hostium, quos subiges, decimas capies, ita ut cepit Melchisedec ex prædis ab Abrahamo relatis. Chaldæi vero Paraphrastæ expositio hæc est, Imperium diu tenebis, quia justus rex es. Plures denique Psalmos recenset Aben Ezra, inscriptos *ledavid*, perinde ut hunc, qui tamen non Davidi, sed Cantori de Davide loquenti tribuendi sunt; quasi *ledavid* non *Davidis*, sed *Davidi* vertendum sit. Alii ex eadem Judæorum secta, ab ipsis Ecclesiæ incunabulis Psalmi centesimi noni vaticinationes ad Ezechiam pertinere rati sunt; *Quia is, ajunt, sederit ad dextram Templi, & hostes ejus averterit Deus & absumserit; propter ea igitur & cætera, Ante Luciferum generavi te, in Ezechiam convenire, & in Ezechiæ nativitatem*. Verba sunt Tertulliani (*a*), qui vesaniam hanc deinde obterit; quod antea fecerat Justinus(*b*). Quidam denique e Judæis Zorobabelem; nonnulli vero Israëliticum populum illic intelligendum esse arbitrati sunt, quos obiter refellit Chrysostomus (*c*). Adversus ea afferri multa possunt, quæ in pauca contrahemus. Primum quod ad inscriptionem *ledavid* pertinet, ne ipse quidem Aben Ezra, aliique Hebræi censent alium semper hac auctorem, quam Davidem notari, sed eum nonnunquam alium; ut alibi ostendimus; itaut aliquando reddi possit *Davidi*, aliquando *Davidis*. Cum res itaque hoc loco dubia sit, ecquos eligere arbitros æquius est, quam veteres ipsos Hebræos, quos ex Jesu Christi, Petri & Pauli testimonio, Psalmi hujus confectionem Davidi adscribere demonstravimus? His adde Tryphonem Judæum, cui dubium ejus auctorem non fuisse inde intelligimus, quod adversus eum disputans Justinus haud cunctanter Davidi Psalmum assignat. De Psalmi vero ipsius interpretatione, ecqui nobis aptiores contingent controversiæ disceptatores, quam reliqui Scriptores sacri, qui cum de Messia agerent, similibus locutionibus, paribus sententiis usi sunt? Hæc enim, *Dixit Dominus Domino meo*, quid sibi velint, potest ex hoc Ecclesiastici (*d*) loco intelligi: *Invocavi Dominum patrem Domini mei*. Cur autem David Ezechiam, nepotem suum, sibi vix, ac ne vix quidem æqualem, aut Zorobabelem, Dominum suum appellasset? Consentaneum igitur erat, ut dicerent patroni hujus sententiæ, temporibus Ezechiæ, aut Zorobabelis hoc esse scriptum; quod tamen dicere ausi non sunt: nam si dixissent; id utique cum cæteris refellere non omisissent Justinus, Tertullianus, & Chrysostomus, qui Ezechiam, aut Zorobabelem minime hic esse intelligendum adversus eos acriter disputarunt. Multo etiam minus Israëliticæ genti potest id convenire: nam subditum sibi populum, Dominum suum appellasse Davidem, qui sanus existimare possit? Sequitur deinde: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion*. Hęc sic expressit Isaias (*e*): *Et erit in novissimis diebus præparatus mons Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem*. Quæ verba πρὸς λέξιν (*ad verbum*) repræsentavit Michæas (*f*). Atqui agere illic utrumque de Messia obscurum non est. Istud vero: *Ex utero ante Luciferum genui te*, quam simile est illorum, quæ ad Christum in Psalmo secundo (*g*) referuntur: *Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te*: & horum quæ in Psalmo septuagesimo primo (*h*): *Permanebit cum Sole, & ante Lunam in generatione*,

(*a*) Lib. V. adv. Marc. (*b*) Adv. Tryph. (*c*) In Ps. CIX. (*d*) LI. 14. (*e*) II. 2. & seq. (*f*) IV. 2. (*g*) 7. (*h*) 5.

tione, & generationem ; Tum (*a*): *Ante Solem permanet nomen ejus* : & istorum quæ in Psalmo octuagesimo octavo (*b*): *Ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ* : & horum, quæ de se Sapientia ait in Proverbiis (*c*) : *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis ; antequam terra fieret. Nondum erant abyssi, & ego jam concepta eram; necdum fontes aquarum eruperant, necdum montes gravi mole constiterant : ante colles ego parturiebar.* Unde Isaias (*d*) : *Generationem ejus quis enarrabit?* Si pro his verbis : *Tu es Sacerdos in æternum*, reponamus, *Tu es Princeps in æternum*, quod recentiores Judæi volunt, ducto ex vocis *choen* ambiguitate argumento, quæ & *Principem*, & *Sacerdotem* sonat, en tibi consimile testimonium e Psalmo octogesimo octavo (*e*) : quod Christum respicit : *Juravi David servo meo usque in æternum, præparabo semen tuum* : & iterum (*f*): *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, semen ejus in æternum manebit.* Quæ ne temporis longitudinem, non æternitatem significare putes, subnexa hæc sunt: *Et thronus ejus sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cœlo fidelis.* Quæ tamdiu regnaturum eum non vovent, sed prædicunt quoad Sol manebit, & Luna, quam testem fidelem appellat, utpote quæ citima terris, omnium quæ in iis geruntur, ex doctrina Veterum, spectatrix fit. Unde hoc Poëtæ cujusdam antiqui apud Charisium: *Luna Deum, quæ sola vides perjuria vulgi*. At sive Principem, sive Sacerdotem intelligas, minime id profecto cadet in Hebræum populum, quem Psalmo hoc notatum esse Judæi quidam, ut dixi, opinati sunt. Sed quid his immoramur, cum veram vocis *choen* interpretationem res ipsa subministret? Decimas capit Melchisedec ; an jure regio? an Pontificio? Decimæ quidem in Lege Sacerdotibus attribuuntur, Regibus non item. Atqui decimarum capiendarum jus hic significari, putat ipse Aben Ezra. Unde efficitur pontificiam dignitatem etiam ipso judice notari, non regiam. Reliqua horsi germana sunt ex Isaia (*g*) : *In umbra manus meæ protexi te, ut plantes cœlos, & fundes terram* : & illorum e Psalmo decimoquinto (*b*): *Providebam in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear* ; & istorum quoque e Psalmo quadragesimo quarto (*i*) : *Deduces te mirabiliter dextra tua. Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorum regis. Sedes tua, Deus, in seculum seculi, virga directionis, virga regni tui.* Inprimis vero totum Psalmum secundum cum isthoc conferri velim ; tanta apparebit sententiarum, verborumque germanitas, ut rem unam, unum argumentum subesse utrique, vaticinationem nempe de Christo, omnino sit fatendum. Denique opinionis Adversariorum ad præjudicatum dogma defendendum consulto excogitatæ novitas, nihil illi sinceritatis, nihil veritatis inesse liquido nobis demonstrat.

Et centesimo decimo septimo Psalmo (*k*) hæc sibi aptavit Christus Jesus, cum Principes Sacerdotum Judæorum, & Seniores populi alloqueretur (*l*) : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.* Inde adeo Petrus Apostolus ad similem Judeorum cœtum verba faciens, de Christo Jesu sic disserit (*m*) : *Hic est lapis, qui reprobatus est a vobis ædificantibus, qui factus in caput anguli, & non est in alio aliquo salus* : quod & in Epistola priore (*n*) repetit. Inde Ephesios (*o*) per Epistolam Paulus sic compellat : *Ergo jam non estis hospites, & advenæ, sed estis cives Sanctorum, domestici Dei, superædificati super fundamentū Apostolorum, & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in Templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificavi in habitaculum Dei in spiritu.* Inde & in Judeorum Synagogis creberrime legi solitum, & vulgo notissimum fuisse, innuere videtur Hieronymus in Epistola ad Damasum. Hinc quoque Isaias in simili causa voces easdem usurpat; Christum enim prænuntiat his verbis (*p*) : *Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundamentum : qui crediderit non festinet.* Et alio loco futurum prædicit, ut Christus sit (*q*): *In lapidem offensionis, & in petram*

(*a*) Ib. 19. (*b*) 28. (*c*) VIII. 22. & seq. (*d*) LIII. 8. (*e*) 4. 5. (*f*) Ib. 36. (*g*) LI. 16. (*h*) 8. (*i*) 5. & seq. (*k*) 22. (*l*) Matth. XXI. 42. (*m*) Act. IV. 11. (*n*) 1. 2. 7. (*o*) II. 19. & seq. (*p*) XXVIII. 16. (*q*) Id. VIII. 14.

petram scandali duabus domibus Israël. Eumdem comparat Daniel (*a*) lapidi de monte abscisso, & in montem magnum mutato, a quo terra universa impleta est. Subest deinde eodem Psalmo (*b*): *O Domine, salvum me fac; O Domine, bene prosperare; benedictus qui venit in nomine Domini*; atque hæc ipsa sunt, quæ Christo Jesu Hierosolymam ineunti plebs accinebat (*c*). Profecto R. Selomoh Jarchi hoc Psalmi, quem primum indicavi, loco Christum prædici asseveravit.

XV. Isaias, qui non tam prophetiam Hieronymo (*d*) texere visus est, quam Evangelium egregium de Christo, & Christi lege, & pace per ipsum orbi comparanda, tum & de reprobatione Judæorum, vaticinium edit secundo capite (*e*): *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, & dicent, Venite & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit lex, verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes & arguet populos multos; & conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium. Domus Jacob venite, & ambulemus in nomine Domini.* Et deinde (*f*): *Et incurvabitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum, & elevabitur Dominus solus in die illa, & idola penitus conterentur, & introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ a facie formidinis Domini, & a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Christi regnum bis prædici Hebræi & Christiani uno ore declarant; David præsertim Kimchius & Aben Ezra in Michæam, apud quem ista Isaiæ totidem propemodum verbis repetita invenies. Quamvis autem in vulgatis Aben Ezræ editionibus alia legantur, ac in vetustis, quas legerat Raymundus Martini; utcunque tamen legas, Christi prædictionem hic ab ● agnitam dices. Certe mons ille, lapis est per somnium Nabuchodonosori visus, *abscissus de monte sine manibus*: qui *factus est mons magnus, & implevit universam terram* (*g*): quibus Christi venturi mysterium subesse suo loco ostendemus. Mons ille est, de quo Zacharias ait (*h*): *Quis tu, mons magne, coram Zorobabel?* quod ad Christum Hebræi referunt. Pacem per ipsum orituram aliis verbis infra prædixit Isaias (*i*): *Vocabitur nomen ejus, Princeps pacis*: & alio loco (*k*): *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit*. Idem jam ante in septuagesimo primo Psalmo (*l*) de eo fuerat prænuntiatum: *Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis*: sic & de eo Michæas (*m*): *Et erit iste pax*: & Aggæus in prophetia de restitutione Templi per Christum (*n*): *Et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum*: & Zacharias de Christo venturo vaticinans (*o*): *In die illa, dicit Dominus exercituum, Vocabit vir amicum suum subter vitem, & subter ficum.* Unde & Christus Jesus de se ipso apud Johannem (*p*): *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Futurum ait Isaias secundo capite (*q*): *Judicabit gentes, & arguet populos multos*; & deinde (*r*): *Introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ a facie formidinis Domini, & a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Idem (*s*) de Christo prędixit alibi futurum ut terram percutiat, & ut impios, vano nempe idolorum cultui deditos homines interficiat; & ut (*t*) *stet in signum populorum, & ipsum gentes deprecentur*, supremosque honores consequatur; quemadmodum hic futurum spondet, ut *arguat populos multos*, & coram eo *incurvetur sublimitas hominum, & humilietur altitudo virorum*. Atque hæc eventura ait Isaias, *beabbarit ajamim, in novissimis diebus*; quo loco tradit Kimchius, ubicunque legitur, *abbarit ajamim*, Messiæ tempora notari.

Agnoscunt quoque Jonathan, & Midrasch Cantici Canticorum, Christi prædictionem his inesse, quæ extant quarto Isaiæ capite (*u*): *In die illa erit germen Domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ sublimis, & exultatio his, qui salvati fuerint de Israël. Et erit: Omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem: Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, &*

(*a*) II. 34. 35. (*b*) CXVII. 25. (*c*) Matth. XXI. 9. & seq. *XV. Prophetia Isaiæ.* (*d*) Epist. ad Paulin. cap. 7. & præf. 127. in Transl. Isa. (*e*) Isa. II. 2. & seq. (*f*) Ibid. 17. & seq. (*g*) Dan. II. 34. & seq. (*h*) IV. 7. (*i*) IX. 6. (*k*) Id. XI. 6. (*l*) 7. (*m*) V. 5. (*n*) II. 10. (*o*) III. 10. (*p*) XIV. 27. (*q*) 4. (*r*) Ibid. 19. (*s*) XI. 4. (*t*) Ibid. 10. (*u*) 2. & seq.

sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii & spiritu ardoris. At in Zohar referuntur ista ad regnum, quod cum justis post sex annorum millia Christum habiturum Chiliastæ fingebant. Hæc deinde quæ subnexa sunt (*a*); *Super omnem enim gloriam protectio*, quæ ad Antichristum referebant Judæi nonnulli, plures ex illis ad liberationem e Babylonica captivitate, Messiæ tribuit R. Abhu in Midrasch Psalmorum. Porro quemadmodum hic *Germen* dicitur Christus, sic apud Jeremiam (*b*): *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo germen justum*: & alibi (*c*): *In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ*: & apud Ezechielem (*d*): *Et suscitabo eis germen nominatum*. Ergo Christi adventum his verbis apprecatur Isaias (*e*): *Aperiatur terra, & germinet Salvatorem*. Hinc Christus Jesus se (*f*) *Vitem veram*; hinc ipsum Johannes (*g*) *Davidis radicem* appellat. Christo gloriam eodem loco spondet Isaias; ita & David (*h*): *Gloria & honore coronasti eum*; & Daniel (*i*): *Et dedit potestatem, & honorem, & regnum; omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient*: Et Zacharias (*k*): *Et ipse portabit gloriam, & sedebit, & dominabitur super solio suo*: & Isaias ipse alibi (*l*): *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valde*. His succinunt Apostoli & Evangelistæ, & Christi Jesu gloriam prædicant. Sic Petrus in Actis (*m*): *Deus patrum nostrorum glorificavit filium suum Jesum*: sic in prima Epistola (*n*): *Cui est gloria & imperium in secula seculorum*. *Dominum gloriæ* Paulus appellat (*o*). Idem ad Philippenses (*p*); *Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris*; & ad Hebræos (*q*): *Cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus*: deinde (*r*); *Videmus Jesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum*: & Johannes in Apocalypsi (*s*); *Sedenti in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum*. Quod subnectit Isaias (*t*); *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii & spiritu ardoris*; idem de eo vaticinatur alibi (*u*): *Iste asperget gentes multas*: ita & Jeremias (*x*) ex persona Christi; *Et emundabo illos ab omni iniquitate sua*; & Ezechiel (*y*); *Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*: & Zacharias (*z*): *In die illa erit fons patens domui David, & habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ*. Ergo provinciam hanc administrare se declarat Christus Jesus (*aa*); *Hic est Sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum*: & Johannes (*bb*); *Sanguis Jesu Christi, filii ejus; emundat nos ab omni peccato*: & in Apocalypsi (*cc*): *Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo*.

Septimum, octavum, & nonum Isaiæ caput in eodem fere versantur argumento, & Judæos a Syriæ & Israëlis regibus oppressos, hoc quidem periculo exemtum iri prænuntiat, at longe gravius ab Assyriis & Ægyptiis impendere; vastatum iri ab iis Judæam, Syrosque ipsos, & Israëlitas Judæorum hostes maximis cladibus affectum iri ab Assyriis, & pristinæ demum tranquillitati Judæam iri restitutum; quorum omnium tempus definit intra eos annos, quibus Virgo filium gignet, in lucem edet, & citra rationis usum educabit. Verba autem in rem conferre jubetur Propheta; nam cum septimo capite Dei jussu denuntiasset Achazo futurum, ut ab Israëlis quidem & Syriæ regibus nihil ipsi eveniret incommodi, ab Ægyptiis vero & Assyriis oppugnatus in maximas incideret calamitates, antequam Virgo concipere, filium parere, & ad annos rationi proximos educere posset; sequenti capite hæc subjiciuntur (*dd*): *Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare*. Quæ quoniam ab omnibus interpretibus, quos quidem mihi videre contigit, in alienum sensum flecti solent, explicare operæ pretium est. Deum non εὐθυῤῥήμονα (*verbis propriis & apertis utentem*), sed σεμνοπρεπῶς (*decore*) & verecunde loquentem inducit Propheta: ἐπὶ τῶν κακεμφάτων καλοῖς ὀνόμασι χρώμενον, (*in rebus quæ honeste dici non possunt verbis honestis utentem*) & translatis verbis ac honestis negotium sibi dantem uti uxorem du-

(*a*) Ibid.5. (*b*) XXIII.5. (*c*) XXXIII.15. (*d*) XXXIV.29. (*e*) XLV.8. (*f*) Joh.XV.1. (*g*) Apoc.V.5. & XXII.16. (*h*) Psal.VIII.6. (*i*) VII.14. (*k*) VI.13. (*l*) LII.13. (*m*) III.13. (*n*) IV.11. (*o*) 1.Cor.II.8. (*p*) II.11. (*q*) I.3. (*r*) Ib.2.9. (*s*) V.13. (*t*) IV.4. (*u*) LII.15. (*x*) XXXIII.8. (*y*) XXXVI.25. (*z*) XIII.1. (*aa*) Matth.XXVI.28. (*bb*) Ep.1.I.7. (*cc*) I.5. (*dd*) Isa.VIII.1.

Digitized by Google

ducat, liberisque cum ea operam det. Maxima enim fuit Hebraicæ linguæ verecundia; adeout genitalium partium & rerum propria vocabula nulla habeat; quemadmodum a Maimonide (*a*) observatum est. Etsi quando usu venit, ut designandæ sint, generales quasdam & improprias asciscunt dictiones, quarum aliquas attulit Elias Levita in Thisbi (*b*). Uxorem itaque *Librum grandem* appellat: *Stilum hominis* nominat eam partem, quæ honeste nominari non potest: jubet in eo scribere: *Velociter spolia detrahe, cito prædare*, hoc est, filium cum ea gignere, cui id nominis futurum erat. Paret itaque Isaias Dei mandato; *Adhibui mihi*, inquit (*c*), *testes fideles, Uriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, & accessi ad Prophetissam, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me, Voca nomen ejus, Accelera spolia detrahere, festina prædari; quia antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum.* Hæc superiora illustrant, & interpretationi nostræ fidem faciunt. Tectior quidem verbis sermo hic est, sed sententia plane germanus istis Oseæ (*d*): *Dixit Dominus ad Osee, Vade, sume tibi uxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra a Domino. Et abiit, & accepit Gomer filiam Debelaim, & concepit, & peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum, Voca nomen ejus Jezrabel, quoniam adhuc modicum, & visitabo sanguinem Jezrabel super domum Jehu, & quiescere faciam regnum domus Israël.* Ubi loquitur Propheta, *chelascion beno adam, juxta linguam hominum*, quod in explicanda Lege sæpe dictum reperias apud Maimoniden, & Aben Ezram. Simile quid & in tertio Oseæ capite reperias. Secus Isaias, qui rem obscœnam honesta circuitione usus dissimulat. Uti factum a Salomone (*e*), qui stupra & adulteria exprimit per aquas furtivas, clandestinum panem, cibum, os, esum: uti factum & ab Apolline Delphico, apud Euripidem (*f*), cum responsum daret Ægeo, oracula sua de liberis quærendis sciscitanti; quippe eum vetat solvere petiolum, sive canaliculum ex utre extantem, antequam in Atticam redierit: hoc est, liberis operam dare; dictionibus translatis partes obscœnas, remque veneream notans. Paulus eadem metaphora scriptionis aliam rem significat. Sic ille ad Corinthios (*g*): *Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus: manifestati quod epistolæ estis Christi, ministrata a nobis; & scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Ea porro quam damus, Isaiani hujus vaticinii mihi longe probabilior videtur expositio, quam quæ affertur a Basilio (*h*). Is quæ de libro & scriptione dicuntur ab Isaia, interpretatur ad verbum, & jussum esse Prophetam censet in libro revera scribere: at allegorice sumenda docent, quæ de accessu illo ad Prophetissam narrantur; jussumque eum mente ad Mariam Virginem accedere, ejusque conceptum & partum animo contueri & in literas referre. Quod ergo jussus erat scribere, Christi ortum videlicet, id ut scriberet, animum ad Mariam Virginem, eamdemque Prophetissam, & ad ejus conceptum ac partum appulit; iisque animo prævisis ac præcognitis, in libro tandem descripsit. Ita, vel non multo certe aliter intellexisse videntur Cyrillus, & Procopius (*i*); quanquam obscura est & intricata hujus oratio. Sed quorsum tandem illi testes, quos adhibere necesse non erat, si Prophetæ animo futura prospicientis speculatio mera fuerat narranda? contra vero, uxorem ducturus eos ut adhiberet, moris patrii ratio postulabat. Propius recedit a vero Epiphanius adversus Ebionitas disputans: nam *Librum grandem* exponit uterum sanctæ Virginis; & scriptionem quæ fit stilo hominis, alias quidem notare censet opus virile, verum hoc loco Prophetæ dictum non esse ait, Scribet in eo libro homo quispiam, sed *Scribe*; quo verbo jubetur scribere Propheta, non ipse quidem Propheta, sed Spiritus Sanctus, qui erat in Propheta, per quem concepit Jesum Maria Virgo; nam per Prophetam ipsum, qui tot annis Mariam præcessit, fieri id haudquaquam poterat. Vulgatas loci hujus interpretationes qui tuentur, quique librum, & stilum, & scriptionem intelligunt πρὸς λέξιν (*ad verbum*) non vident, id jussum esse Prophetam a Deo, juxta suam expositionem, quod non præstiterit; id præstitisse, quod non jussus sit. Nono demum

Bbb 2 capite

(*a*) In More nev. P.III.cap.8. (*b*) In *abar*, & alibi. (*c*) VIII.2. & seq. (*d*) I.2. & seq. (*e*) Prov.IX.17. & XXX.20. (*f*) Med.v.674. & seq. & Schol. (*g*) 2.III.2-3. (*h*) In Isa.VIII. (*i*) In Isa.Ibid.

capite pueri ortum, & Judæ liberationem narrat, & futuras Israëlis calamitates prædicit. Verumtamen etsi eam quam dixi significationem fronte præfert illa Isaiæ vaticinatio, aliud tamen longe illustrius in recessu latet mysterium; eaque arte totum hoc vaticinium contextum est, ut & præsens spectet tempus, ac historicum sensum speciem ostentet, & ad futurum nihilominus tempus pertineat, & mysticum sensum introspicienti promittat. Ambigua quippe verba ista sunt: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel*. Proximus enim sensus hic est; Virgo in manum viri conveniet, ex eorumque conjugio nascetur filius; qui nomine suo Emmanuel, hoc est *Nobiscum Deus*, opem Dei Judæos prosequentem & præsentem ostendet: occultior vero ille est; Virgo Spiritus Sancti virtute, sine viri consortio, filium pariet, qui cum in lucem prodierit, tum vere erit *Nobiscum Deus*, vereque de eo dicetur: *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis* (a). Ista deinde octavi capitis: *Sume tibi Librum grandem, & scribe in eo stilo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare*, in duas partes trahi possunt, vel in eam quam mox dixi, ut jubeatur Propheta ducere virginem, ex eaque filium hujus nominis procreare; vel in alteram, qua Propheta jubetur in literas referre venturi Christi prædictionem, cujus id erit munus, ut peccato, Dæmone, ac mundo devictis, mortem quoque superet ipsam, ejusque spolia detracta prædetur. Paulo post de rege Assyriorum hæc scripta sunt: *Et erit extensio alarum ejus, implens latitudinem terræ tuæ, o Emmanuel*: quorum ambiguus quoque sensus est, nam & Judæam filii sui terram esse ait Propheta, quod ipsius patria sit; & Christi quoque terra futura erat, quam jure regio erat possessurus. Terra itaque filii Isaiæ dicitur, ut indigenæ; Christi, ut regis. Geminus etiam sensus illorum est (b): *Dominum exercituum ipsum sanctificate, ipse pavor vester: & erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israël, in laqueum & ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur*: quorum alter obvius sensus est, alter pertinet ad Christum, *lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum*, ut alio loco Isaiæ dicitur (c); *lapidem reprobatum ab ædificantibus, & factum in caput anguli*, uti centesimo decimo septimo Psalmo appellatum eum supra notavimus; in quem *qui ceciderit, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum*, inquit ipse Jesus apud Matthæum (d): quod repetunt subinde Petrus (e) & Paulus in Epistolis (f). Anceps & istud est noni capitis: *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, & terra Nephthali, & novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis*: nam & exitum illa habuere per Teglath Phalasarem primum, deinde per Salmanasarem, qui Israëlitas gravissimis exiliis & deportationibus mulrarunt; & Ezechiæ demum temporibus, cum ab Angelo cæsus est Sennacheribi exercitus. Sed plenius tamen & perfectius completa hæc esse per Christum, Matthæus quarto capite (g) ostendit. Anceps denique illud capitis ejusdem, *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis* (h); Isaiæ nempe filius, Dei jussu procreatus, Achazo supra prædictus, tanquam futurorum signum; minime vero Ezechias, quem hic prædictum Judæi opinantur; ut pote quem annos novem natum fuisse constat, cum regnum iniit pater ipsius Achazus, ut demonstrat Hieronymus (i): annos vero unum & triginta, cum ab Assyriis capta Samaria est, juxta hoc vaticinium; at insuper iisdem Isaiæ verbis prædicitur Christus, orbi terrarum universo, sed Judæis primum datus. Enimvero cum hæc ipsum spectent propius, addi aliquid debuit, quæ uni illi congruerent, nec alio præterea torqueri possent. Ista sunt nimirum (k): *Et factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis: super solium David, & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud & corroboret in judicio & justitia a modo & usque in sempiternum. Zelus Domini exercituum faciet hoc. Verbum misit Dominus in Jacob, & cecidit in Israël*. Quæ sunt hujusmodi, ut par-

(a) Joh. I. 14. (b) Isa. VIII. 13. & seq. (c) XXVIII. 16. (d) XXI. 44. (e) 1. II. 4. 7. (f) Rom. IX. 33. (g) 15. (h) Isa. IX. 6. (i) In Isa. VII. 14. (k) Isa. VIII. 6. & seq.

partim filio Isaiæ convenire non possint; partim Ezechiæ, quem hic notatum Judæi putant; partim neutri; omnia vero Christo mirifice congruant. Neuter certe admirabilis, quod Dei proprium esse nomen intelligitur ex decimo tertio capite Judicum; neuter Deus; neuter proprie fortis, quod de se Deus sæpe prædicat: *Ego sum*, inquit (*a*), *fortissimus Deus*: & alibi (*b*): *Ego sum Dominus Deus fortis*; sic quoque Isaias de Christo (*c*): *Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus consilii, & fortitudinis*: cui spiritus consilii & fortitudinis inesse dicitur, hic *Consiliarius* & *Fortis* appellatur; neutrius æterna pax, neutrius regnum sempiternum: quæ Christi propria esse ostendimus supra ex his Psalmi octogesimi octavi: *Ponam in seculum seculi semen ejus sicut dies cœli*. Idem ista demonstrant ipsius Isaiæ (*d*), quæ supra ad Christi regnum spectare dicebamus: *Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prœlium*: & hæc quoque (*e*): *Egredietur virga de radice Jesse* . . . . *Et erit justitia cingulum lumborum ejus* . . . . . . *Habitabit lupus cum agno*: quæ regni ipsius æternam tranquillitatem portendunt: nec non & ista Christi Jesu ad Apostolos: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* (*f*). Futurum vero spondet *principatum super humerum ejus*, quippe datam sibi omnem potestatem in cœlo, & in terra Jesus Christus prædicavit (*g*). Pluribus vaticinii hujus convenientiam cum Christo Jesu demonstrant alii, ac imprimis Procopius, ad quem brevitati consulentes Lectorem amandamus. Jam si Judæorum perrogamus sententias, si non omnium, ac certe aliquorum favorem experiemur: nam in Expositione magna Numerorum verba ista septimi capitis (*h*): *Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum*, ad Messiam & ad Ezechiam referuntur. Unum quidem Ezechiam, vel unum Isaiæ filium hic intelligendum esse autumant R.David Kimchi, & Aben Ezra, & R Lipman in Nitzachon; eumque more reliquorum animalium gentium, sed prodigialiter tamen natum fatentur idem Kimchi, & R.Selomoh Jarchi, quod ex puella viro nondum matura, Deo sic volente, procreatus sit. Ad Ezechiam quod attinet, jam natum fuisse cum hæc agerentur fatetur R.Selomoh, & ratio ipsa probat: unde res ad Isaiæ filium redit, quem & nos hic quoque, sed & Christum præterea, cum Bemidbar Rabba agnoscimus. Agnoscunt Christum & Thalmudistæ (*i*) in istis octavi capitis (*k*): *Et expectabo Dominum qui abscondit faciem suam a domo Jacob, & præstolabor eum*. Tralatitia autem inter illos opinio est, designari Christum hac noni capitis (*l*) sententia, cujus initium illud est: *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis*. Disertis id apud Tharmugistam verbis hoc loco conceptum est; & in Beresith Rabba, & in Seder Debarim Rabba, & in Echa Rabbathi, sive Expositione magna Threnorum. Memorabile & illud est, quod adnotarunt Thalmudistæ in libro Sanhedrin, & R.Selomoh Jarchi ad has voces septimi versus ejusdem capitis: *lemirba amisra*, *ad multiplicandum imperium*, cum quærerent, quare in medio dictionis hujus *lemirba* contra Hebraicæ Scripturæ leges reperiatur *mem seduma*, *Mem clausum*; nempe latere illic occultum quippiam, cui venturi Messiæ prædictionem inesse Magistri asseverant. Et tamen in eodem libro Sanhedrin Ezechiæ tribuitur tota hæc prædictio, quod & ab Hebræis vulgo creditum queruntur Hieronymus, & Cyrillus (*m*); nec ulla in Doctoribus istis incessit religio, ipsi hæc accommodandi: *Et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater sempiternus, princeps pacis*. Hos refellit Hieronymus, ac de parvulo infante recens nato agi vult, cum novem aut decem annos natus esset Ezechias, tum cum regnum capessivit Achazus pater, qui sexdecim regnavit annos, annis vero viginti quinque majorem Ezechiam reliquit hæredem. Nos rationem non probamus Hieronymi, ad infantem hæc referentis, quæ ad unum Christum spectare credimus. Factum tamen optime est, quod octo hæc nomina ad unam eamdemque personam referenda esse docent, ut inde retundi possit R. Salomonis Jarchi vecordia, qui quantum Christianæ fides hoc testimonio nitatur recte intelligens, commentitia illud interpretatione corrumpere

(*a*) Gen.XLVI.3. (*b*) Exod.XX.5. (*c*) XI.2. (*d*) II.4. (*e*) Ejusd. XI.1.5.6. (*f*) Joh.XIV.27. (*g*) Matth.XXVIII.18. (*h*) Isa.num.15. (*i*) In Lib.Sanhedr.cap.1. (*k*) Isa.num.17. (*l*) Ejusd.num.6. (*m*) In Isa.VII.14.

Digitized by Google

pere tentavit; ac si priora sex nomina Dei essent, posteriora duo Ezechiæ, totusque locus sic esset sumendus; *Et Deus admirabilis, consiliarius, Deus fortis, Pater æternus, vocavit nomen Ezechiæ, Principem pacis*. Qua explicatione diversos casus nominibus affingit ad libitum, alios nominandi, alios accusandi, quorum tamen in Hebraico exemplari nulla apparet distinctio. Verum aliter senserunt Chaldæus Paraphrastes, & Maimonides (*a*), & alii qui uni Messiæ nomina hæc omnia aptarunt. In eo denique quod proposuimus, unum eumdemque puerum toto hoc trium capitum vaticinio denotari, adstipulatorem habemus R. Davidem Kimchi: quamquam in eo dissentit a nobis, quod Ezechiam illic exprimi docet, nos filium Isaiæ typum Christi gerere censemus, & assentientes habemus Eusebium (*b*), Basilium, Hieronymum, Cyrillum, Theodoretum, & Procopium (*c*).

Inter Veteris Testamenti vaticinationes, quæ Messiæ adventum protendunt, celebratissima ea est, quæ undecimo, & duodecimo Isaiæ extat capitibus, magnoque consensu a Christianis, & Judæis Christo accommodatur: *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet* (*d*): hæc humanam ejus naturam declarant. *Et requiescet super eum spiritus Domini* (*e*): hæc ipsius divinitatem significant. *Judicabit in justitia pauperes, & arguet æquitate pro mansuetis terræ, & percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorū interficiet impium* (*f*): his impositum Christo munus explicatur. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit* (*g*), & reliqua futuræ per orbem pacis prænuntia, administrationis Christi effectionem demonstrant. *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur* (*h*): hæc ejus auctoritatem, & potestatem notant: ista vero honores illi post mortem exhibitos: *Et erit sepulcrum ejus gloriosum* (*i*). Quas ob res sequenti capite gratias Deo agit Propheta: *Ecce*, inquit (*k*), *Deus Salvator meus, fiducialiter agam, & non timebo, quia fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem: haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris*. Quæ in se eventum habuisse Christus ostendebat, cum clamaret (*l*): *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat: qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ*. Rursum (*m*): *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum; sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*. Cum Christianis itaque fatentur Judæi, floridum illum stolonem, de radice Jesse proditurum, eum esse Christum. Id asseverat Jonathan, asseverant & passim Thalmudistæ. Idem traditur & in Midrasch Thehilim, & in Beresith Ketanna, & apud R. Salomonem Jarchi, & R. Maimoniden. Proprium quoque id esse Messiæ, ut super eum requiescat Spiritus Domini, docetur in ultimo capite Thalmudici libri Sanhedrin, & in Beresit utraque, Rabba, & Ketanna; idque auctore Isaia, non hoc solum quem tractamus loco, sed & quadragesimo secundo capite (*n*): *Dedi Spiritum meum super eum*: & sexagesimo primo (*o*): *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me*. De Christo etiam dictum esse affirmat Beresith Rabba, *Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum arguet* (*p*). Sequens comma Christo addicitur apud Paulum in altera ad Thessalonicenses (*q*): *Tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui*. Iniquus ille, Antichristus est; qua in opinione Judæorum Magistrorum pleriq; fuerunt: alii Gog, & Magog hic notari volunt. Sed parvi id refert, constet modo, quod verum est, Judæos itidem ut Christianos Messiæ locum hunc tribuere. Sic Beresith utraque, Major, & Minor, sic Midrasch Thehilim, & Midrasch Ruth. Subnexa aureæ velut ætatis, & animalium omnium concordiæ descriptione Christi regnum adumbratur, quod & supra prædicat Isaias (*r*): *Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, non exercebuntur ultra ad prælium*. Aliquorum autem Judaici fermenti, & nonnullorum quoque Christianorum, qui Hieronymi ævo Judaicis deliriis laborabant, tantus fuit stupor, ut hæc nude sumenda putarent, quorum vanitatem Hieronymus (*s*), & deinde doctissimus Maimonides (*t*) exagitarunt. Allegorice quoque eadem interpretatus est R. Da-

(*a*) In Epist. ad Afric. (*b*) Dem. Ev. Lib. VII. (*c*) In Isa. VII. VIII. & IX. (*d*) Isa. XI. 1. (*e*) Ib. 2. (*f*) Ib. 4. (*g*) Ibid. 6. (*h*) Ib. 10. (*i*) Eod. n. 10. (*k*) 2. 3. (*l*) Joh. VII. 37. (*m*) Id. IV. 13. (*n*) Isa. n. 2. (*o*) Ejusd. 1. (*p*) Id. XI. 3. (*q*) II. 8. (*r*) II. 4. (*s*) In Isa. XI. 6. (*t*) In Jad. Chaz.

Digitized by Google

R. David Kimchi (*a*). Christo etiam ista adjudicantur in Epistola ad Romanos (*b*): *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur*. Sic etiam in Beresith Rabba, & in Midrasch Thehillim. Quorum omnium similia videre licet secundo Isaiæ capite, quo Christum prædici supra ostendimus. Duodecimum vero caput Christo adscribendum esse, ex Chaldaica hujus, & superioris capitis interpretatione colligitur. Atque utinam Hugo Grotius, vir nobilissimi ingenii, & excellentis doctrinæ, & ob locatam egregie in Librorum sacrorum interpretatione operam sæpe a nobis laudatos, hic quoque veniret laudandus, vel nostras saltem animadversiones effugere posset; libenter profecto, pro nostro adversus tantum virum studio, ab omni ejus suggillatione temperaremus. Sed quando potius esse debet veritatis studium, in eo præsertim opere, quod circa primæ veritatis indagationem versatur, atque ita postulat candor noster, dicam libere, quod & jam supra dixi, valde mihi hanc ejus improbari rationem, qua Veteris Testamenti Prophetias, ac typos, ad futuram Christi dispensationem manifesto, & summo Interpretum omnium, qua Hebræorum, qua Christianorum, consensu pertinentes, alio solet avertere, & ad temporum illorum historiam accommodare: latentia vero illic Christi mysteria, vel prætermittere omnino, vel perfunctorie delibare, & levi brachio perstringere. Quod passim quidem factum ab eo est, maxime vero his capitibus, quę cum apertam, & agnoscendam, vel invitis Christi significationem præ se ferant, universa tamen detorquet ad Ezechiam, & singulas prædictionis partes ipsi aptare satagit. Christum vero illic sensu sublimiore laudari, obiter tantum, & strictim fatetur; quatenus autem vaticinii membra particulatim ipsi congruãt, ostendere negligit. In quo geminus est ipsius error, & quod in Ezechiam deflexit, quæ cadere in eum non poterant, & quod Christo invidisse visus est, quæ ipsi apertissime conveniebant. Nam ad id primum: *Et requiescet super eum spiritus Domini*, Spiritum Domini Ezechiæ perpetuo affuisse ait: tumne etiam, cum Merodach Baladanis legatis pretiosam suam omnem suppellectilem magnifice ostentavit? *Non juxta beneficia, quæ acceperat, retribuit*, inquit Auctor Paralipomenon (*c*), *quia elevatum est cor ejus, & facta est contra eum ira, & contra Judam, & Jerusalem*: Quamobrem Dei ipse quidem minas; pœnas vero etiam progenies ipsius experta est. Ad id quod subnectit Propheta, futurum ut super florem de radice Jesse ortum requiescat Spiritus fortitudinis, Ezechiæ constantiam in adversis notari opinatur Grotius, quam tempore Sennacheribi egregie testatus sit: tumne, cum audita Sennacheribi adversum se suscepta expeditione, ad eum *misit nuntios in Lachis, dicens: Peccavi, recede a me, & omne quod imposueris mihi feram*, quod & re præstitit, missa ad eum magna auri, & argenti vi, spoliato etiam ad id ipso Dei Templo, & refixis laminis aureis, quas ad valvas affixerat? tumne, cum ex morbo decumbens, & morti proximus, terrore mortis perculsus *flevit fletu magno*? Quamquam ejus fortitudinem alias in sacris literis prædicari non inficior. Ecquando vero *percussit terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interfecit impium*? Preces ipsius ad Deum interpretatur Grotius, per quas Assyrium confecit; quod quam violenter detortum sit, Lector existimet: hic enim, ut alias sæpe, *Virga* regiam potestatem denotat; ut Psalmo secundo (*d*): *Reges eos in Virga ferrea*; & quadragesimo quarto (*e*): *Virga directionis, virga regni tui*; & centesimo nono (*f*): *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum*. Quibus sententiis regia Christi præsignificatur potestas; humilium vero Ezechiæ precatinnum ad Deum effectus minime exprimitur. Quid eximium vero præ cæteris habuit pax illa, quæ post profligatum Sennacheribum in Judæa floruit, ut tanta verborum, & sententiarum amplificatione celebraretur, & ad miraculum usque extolleretur? Addit Propheta (*g*): *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur*: Ad *Ezechiam*, inquit Grotius, *concurrent multi ex gentibus ad verum Deum conversi*: quod nullo Scripturæ sacræ testimonio nititur: sed & quædam repugnant. Nam cum scripserit Isaias: *Egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet*, liquet nondum egressam esse virgam hanc, nec florem illum ascendisse, cum vaticinia hæc ederentur. At jam natus erat Ezechias; quippe hæc Achazo regnante scripta esse septimum caput ostendit. Regnavit

(*a*) Part. IV. Lib. de Reg. cap. 12. (*b*) XV. 12. (*c*) 2. XXXII. 25. (*d*) 9. (*e*) 7. (*f*) 2. (*g*) Isa. XI. 10.

Digitized by Google

vit autem Achazus annos sexdecim, cui cum successit Ezechias, annum agebat quintum, & vicesimum. Ergo jam in vivis erat Ezechias. Unde efficitur nulla ratione hoc Isaiç dictum ad eum accommodari. Eadem certe de Messia, vel Judęis ipsis testibus, iterata extant Isaiæ quadragesimo secundo capite (*a*), quæ undecimo: *Ecce servus meus, suscipiam eum: electus meus complacuit sibi in illo anima mea; dedit spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, veritate educet judicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, & legem ejus insulæ expectabunt*. Et paulo post: *Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium*. Si quis duo hæc invicem contendat testimonia, eodem pertinere comperiet, & sibi lucem, ac robur conciliare. Et tamen Grotius priore ad Ezechiam deflexo, posterius ad Isaiam torquet: multiplex quippe est erroris trames, unicus veritatis. Multo etiam minus in Josiam cadere ista possunt, quem hic notatum esse opinati sunt quidam, cum nec Ezechiæ splendorem, ac divitias ęquaverit, & Pharaonem Nechao Ægypti regem temere, ac præter voluntatem Dei aggressus miserabiliter confessus perierit; nedum mors ejus fuit gloriosa, quam utpote infelicem, & acerbam tamdiu lamentis populares ejus sunt prosecuti. Vanum autem est, & nulla legitima auctoritate firmatum, quod commentus est R. Isaac Abrabaniel; Josiam propter gentis suæ nequitiam interiisse. Judęis vero ab Hieronymo memoratis; qui vaticinationes istas nondum exitum habuisse, sed in fine rerum habituras esse, tuncq; exoriturum esse Christum rentur, item hic non moveo, cum Christum hic prædici fateantur, quod unum obtinere Propositione hac constitui.

Diximus superius lapidis symbolo Christum sic adumbrari in Psalmo centesimo decimo septimo (*b*): *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*. Eodem symbolo usum quoque diximus Isaiam (*c*) alio loco, cum Christum futurum dixit lapidem offensionis, & petram scandali, ex ejusque offensione plurimos contritum iri. Indidem quoque expressum esse notavimus istud Isaiæ (*d*): *Hæc dicit Dominus Deus; Ecce ego mittam in fundamentum Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum, qui crediderit non festinet*; vel juxta aliam lectionem, quam secuti sunt Petrus (*e*), & Paulus (*f*), *non confundetur*. Hoc ergo vaticinium, quod Jesu addixerunt Petrus, & Paulus, Messiæ quoque R. Selomoh addixit.

Splendidis vero indiciis præmonstratur Christus toto tricesimo quinto capite Isaiæ, potissimum vero hac clausula (*g*): *Deus ipse veniet, & salvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt: tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum*. Et mox (*h*): *Erit ibi semita, & via, & via sancta vocabitur: non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam*; Deinde (*i*): *Et redemti a Domino convertentur, & venient cum laude, & lætitia sempiterna super caput eorum*. In iis Christo adscribendis cum Christianis conspirant Judęi, qui ex hoc capite miracula quædam commenti sunt, in suam gratiam olim a Christo edenda, cum reditum ipsis in Judæam parabit. Quin & ex postremo hoc quod attuli commate probat R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba, pœnis Gehennę damnatos per Messiam liberatum iri, & Paradisum ipsis fore reserandum. Sed missis horum suffragiis, liquet profecto nulli, vel Regi Judæorum, vel Prophetæ, imo nec mortali homini congruere posse ea miracula, quæ hic patranda promittuntur: at Christo congruere demonstrat Isaias, cum ait (*k*): *Ego Dominus dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum*: & alibi (*l*): *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit*. Idem demonstrant, & hæc Ezechielis (*m*) ex persona Christi: *Quod confractum fuerat, alligabo; & quod infirmum fuerat, consolidabo*. Quæ in Christo Jesu completa esse, una est vox Scriptorum omnium Novi Testamenti.

Manifestas etiam venturi Christi testificationes, fatentibus Judęis, præfert Isaię quadragesimum caput (*n*): *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur; & omnis mons, & collis humiliabitur; & erunt prava in directa, & aspera in vias*

(*a*) 1. & seq. (*b*) 22. (*c*) XXVIII. (*d*) Ibid. num. 16. (*e*) 1. II. 16. (*f*) Rom IX. 32 & X. 11. (*g*) 4. & seq. (*h*) Ibid. 8. (*i*) Ibid. 10. (*k*) XLII. 6. 7. (*l*) Id. LIII. 4. (*m*) XXXIV. 16. (*n*) 3. & seq.

vias planas. Et revelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro, quod os Domini locutum est. Similia de Christo prædicuntur quadragesimo secundo capite. Pergit deinde (*a*): *Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem; exalta, noli timere: dic civitatibus Juda, Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet; & brachium ejus dominabitur; ecce merces ejus cum eo, & opus illius coram illo. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo levabit, fœtas ipse portabit*. Hæc in Messiam convenire, tradunt R. Aben Ezra, & David Kimchi, & merito id quidem; nam insolitum Dei adventum, & inusitatam humanarum rerum administrationem hic prædicari manifestum est: at solennia ineptiunt, cum solitudinis muniendas vias, & scabritiem, ac asperitates cōplanandas ex hoc Isaiæ prædicto colligunt, ut inoffenso pede avitam terram repetant. Nec ab Isaia modo typo pastoris exprimitur Christus, sed & Jeremia (*b*): *Qui dispersit Israël, congregabit eum, & custodiet eum, sicut pastor gregem suum*: & ab Ezechiele (*c*): *Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ipse requiram oves meas, & visitabo eas, sicut visitat pastor gregem suum, in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum, sic visitabo oves meas*: tum alio loco (*d*): *Et servus meus David rex super eos, & pastor unus erit omnium eorum*: a Michea etiam (*e*): *In unum conducam reliquias Israël: pariter ponam illum quasi gregem in ovili*, & a Zacharia (*f*): *Percute Pastorem, & dispergentur oves*. Eodem symbolo a se ipso exhibetur Christus Jesus, & ab Apostolis. *Bonum se Pastorem* appellat (*g*); *Pastorem magnum ovium*, dicit Paulus (*h*); Petrus (*i*): *Pastorem, & Episcopum animarum nostrarum, & Principem pastorum*.

Ex quadragesimo secundo capite Isaiæ multa in Novum Testamentum traducta, & Christo Jesu aptata licet animadvertere: unde proclivis existimatio est, creditum vulgo fuisse Christi Jesu temporibus, Messię adventum capite hoc prędici. Sic enim arbitror, ut jam supra dixi, quæ Veteris Testamenti prędictiones Jesu accommodatæ in Novo reperiuntur, eas tanquam Christi certo prænuntias hac tempestate vulgo fuisse habitas, proindeque utilissimum id esse visum Novi Testamenti Scriptoribus argumentum ad comprobandam Christianam fidem. *Ecce servus meus*, inquit Isaias (*k*), *suscipiam eum, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet*. Totum hoc comma cum sequentibus Christo Jesu addicit Matthæus (*l*). Nempe hic ipse notatur, de quo alio loco ait Isaias (*m*): *Et tunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum*; & rursum (*n*): *Justificabit ipse justus servus meus multos*, & Jesum Dominum formam servi accepisse scribit Paulus (*o*): *in eoque sibi complacuisse* clara voce de cœlo edita Deus non semel testatus est (*p*), & primum quidem, cum Dei Spiritus columbæ specie super eum lapsus esset (*q*): quæ de Christo ab Isaia (*r*) jam supra vidimus prędicta his verbis: *Et requiescet super eum spiritus Domini*. Addit Isaias (*s*): *Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, & legem ejus insulæ expectabunt*: & jam ante vaticinatus fuerat Jacobus futurum Christum *expectationem gentium* (*t*). Idem infra de Christo verba facturus (*u*): *Audite insulæ, & attendite populi de longe*; & rursus (*x*): *Prope est justus meus, egressus est Salvator meus, & brachia mea populos judicabunt*. Psalmi vero septuagesimi primi, quem Christo prænuntiando dicatum esse supra ostendimus, initium hoc est: *Deus judicium tuum Regi da, & justitiam tuam filio Regis*. Et in Evangelio Johannis (*y*) sic Jesus ipse de se: *Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit filio*. Pergit deinde Isaias (*z*): *Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium: ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris*. Et jam ante præmonuerat Isaias nono capite (*aa*), quo Christum prædictum esse ostendimus, futurum ut *Populus, qui ambulabat in tenebris, visurus esset lucem magnam*. Idem de Christo apertius alio loco (*bb*): *Parum est, ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, & fæces Israël*

(*a*) Cit. cap. 9. & seq. (*b*) XXXI. 10. (*c*) XXXIV. 11. 12. (*d*) Id. XXXVII. 24. (*e*) II. 12. (*f*) XIII. 7. (*g*) Joh. X. 11. & seq. (*h*) Hebr. XIII. 20. (*i*) 1. II. 25. & V. 4. (*k*) XLII. 1. (*l*) XII. 18. & seq. (*m*) XLIX. 5. (*n*) Id. LIII. 11. (*o*) Philipp. II. 6. (*p*) Matth. III. 17. (*q*) Id. XVII. 5. (*r*) XI. 2. (*s*) XLII. 4. (*t*) Gen. XLIX. 10. (*u*) Is. XLIX. 1. (*x*) LI. 5. (*y*) V. 22. (*z*) XLII. 6. 7. (*aa*) 1. 2. (*bb*) XLIX. 6.

Israël convertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ: Deinde (*a*): *Servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his, qui vincti sunt, Exite; Et his qui in tenebris, Revelamini*. Et hoc ipso loco tricesimi quinti capitis (*b*), cui vaticinationem de Christo venturo inesse docui: *Deus ipse veniet, & salvabit vos: tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt*. Adde istud meridiana luce clarius (*c*): *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me, ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem*; quæ in se evenisse Jesus Dominus (*d*) Nazarethi inter populares suos publice prædicavit. Subjicit Isaias (*e*): *Desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exsiccabo, & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam; ducam cæcos in viam quam nesciunt, & in semitis quas ignoraverunt ambulare eos faciam, ponam tenebras coram eis in lucem*, & *prava in recta*. Quorum consimilia ista sunt, quæ supra de Christo nuntiata fuisse probavimus (*f*): *Et erit ibi semita, & via, & via sancta vocabitur, non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, itaut stulti non errent per eam*. Rursum (*g*): *Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons, & collis humiliabitur, & erunt prava in directa, & aspera in vias planas*. Opponi potest Septuaginta Interpretum auctoritas, qui ad Judaicam gentem hæc videntur deflexisse: sic enim primum capitis comma reddiderunt: ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου. *Jacob servus meus, suscipiam eum: Israël electus meus, suscepit eum anima mea*. Hanc scripturam repræsentavit Justinus disputans adversus Tryphonem, quæ nec reliquis interpretibus, præter eos, qui Septuaginta Senes secuti sunt, neque Hebraico ipsi exemplari consentit, nec a Matthæo agnoscitur, ut ab Eusebio (*h*), & Hieronymo (*i*) observatum est. Sed verum tamen sensum retinuit Justinus, & Jacobi, ac Israëlis nominibus Christum hic signari docuit, quod & ipsos Senes Septuaginta verisimillimum mihi sit intellexisse; vel συνεκδοχικῶς (*per synecdochen*) usurpato Israëlis nomine, pro eo, qui Israële prognatus, & Israëliticæ gentis pars erat; quemadmodum Jacobi, & Israëlis, & seminis Abrahami nominibus affici Christum tradit Theodoretus (*k*); quemadmodum & David alibi Christus appellatur; & quemadmodum Albanos Romani dicuntur devicisse, quamvis unius Horatii virtute parta ipsis victoria sit: vel potius typo pro re signata usurpato, quod haudquaquam novum, & insolens est; Christi autem typus fuit Israël, qui ut adversus Angelum Dei tota nocte luctatus, neque tamen victus est, sic Christus Dei patris iræ se opposuit, eaque placata quasi victor iræ illius extitit. Ergo & Christum Israëlis nomine infra Isaias (*l*) sic compellat: *Servus meus es tu, Israël, quia in te gloriabor*. Alioqui nonnulla extant hoc capite, quæ de Israëlitico populo dicta esse nemo sibi persuadere queat, quod recte Eusebius (*m*) animadvertit; velut illud: *Legem ejus insulæ expectabunt* (*n*). Ecquando vero Israëlitis paruerunt sitæ ad occasum gentes, quæ insularum vocabulo notantur? Quid hoc vero est: *Dedi te in fœdus populi* (*o*)? Quod perinde esset ut si dixisset, Dedi populum in fœdus populi. Subest deinde (*p*): *Quis cæcus nisi servus meus, & surdus nisi ad quem nuntios misi?* & quæ his subnexa sunt, quibus Israëlitarum impietatem a Deo argui autumant optimi interpretes, & in his Hieronymus, Cyrillus, & Procopius (*q*). Quis credat autem Judaico populo cæcitatem exprobrasse Deum, de quo sic proxime dixerat: *Dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet*. Deinde: *Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum tuam, & servavi te. Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum*. Contraria hæc sunt & simul pugnant, quæ non aliter componi possunt, quam si hic Christum, illic Israëliticam gentem intelligas. Multo etiam minus convenire ista possunt Isaiæ, quem hic a Deo compellari Grotius (*r*) opinatur. Quamvis autem superiori capite & sequenti Judaica gens Israëlis & Jacobi vocabulis notetur, non idcirco concedimus, eamdem quoque hic notatam Septuaginta Senes existimasse. Sciebant

(*a*) Ib. 8. (*b*) Ejusd. 4. 5. (*c*) Id. VI. 1. (*d*) Luc. IV. 18. (*e*) XLII. 15. 16. (*f*) Id. XXXV. 8. (*g*) Id. XL 3. 4. (*h*) Dem. Ev. Lib. IX. (*i*) In Isa. XLII. (*k*) In Isa. ib. (*l*) XLIX 3. (*m*) Dem. Ev. Lib. IX. (*n*) Isa. XLII. 4. (*o*) Ibid. 6. (*p*) Ibid. 19. (*q*) In Isa. XLII. (*r*) In Isa. XLII. 1.

bant illiquippe, vocabula eadem alias alias que subire significationes, & eodem sæpe capite sensum mutare. Utut est, in sola certe Septuaginta Magistrorum interpretatione vitiositas hæc reperitur. Vitiositatem dico, quæ primigenium exemplar adulteravit, & supposititias intrusit voces, quæ ex Hebraicis fontibus non manarunt, nec in Aquila comparent, aut Theodotione, aut Symmacho, & jam ante Eusebium obelo fuerant inductæ, uti ipse (*a*) testificatur, & quas in Evangelium non admiserat Matthæus, qui totum comma transtulit. Venturi porro Christi mysterium capite hoc explicari, palam prædicat Jonathan ben Uziel. Idem & in Midrasch Thehillim reperies, & apud R. Davidem Kimchi, & Maimoniden.

Præcinitur quoque Messias in quadragesimo nono capite Isaiæ (*b*): *Audite insulæ, & attendite populi de longe: Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei. Et posuit os meum quasi gladium acutum: in umbra manus suæ protexit me, & posuit me sicut sagittam electam, in pharetra sua abscondit me: & dixit mihi, Servus meus es tu, Israël, quia in te glorialor.* Hæc paria sunt istorum Isaiæ (*c*), quæ infra pertinere ostendam ad Christum: *Posui verba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut plantes cœlos, & fundes terram, & dicas ad Sion, Populus meus es tu.* Paria sunt & istorum ejusdem (*d*), quæ Christo congruere supra docui. *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.* Ergo cum se Johanni spectandum daret Christus in Apocalypsi (*e*), *De ore ejus gladius utraque parte acutus exibat:* Apostolis vero suis ajebat (*f*): *Non veni pacem mittere, sed gladium.* Unde Paulus in Epistola ad Hebræos (*g*): *Vivus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Phocylides scriptor νουθετικῶν (*Admonitionum*) vir Christianus, vel Christianorum certe doctrinis imbutus:

Ὅπλον τοι λόγος ἀνδρὶ τομώτερόν ἐστι σιδήρου.
Telum est homini sermo, ferro acutius.

Acutæ quoque sagittæ Christo, sic tanquam viro bellatori tribuuntur in quadragesimo quarto Psalmo (*h*), quod constat vaticiniis de Christo. Servum denique Dei Christum jam supra ab Isaia dictum proxime notavimus. Pergit Isaias (*i*): *Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, & Israël non congregabitur, & glorificatus sum in oculis Domini, Deus meus factus est fortitudo mea: & dixit, Parum est, ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, & feces Israël convertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usq; ad extremum terræ:* quæ Messiam, & Messiæ officium perspicue exponunt. Ac illustriora etiam quæ sequuntur: *Hæc dicit Dominus redemptor Israël, sanctus ejus, ad contemtibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum dominorum; Reges videbunt, & consurgent Principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est; & sanctum Israël, qui elegit te.* Idem de Christo prædictum jam supra deprehendimus in his Psalmi septuagesimi primi (*k*): *Reges Tharsis & Insulæ munera offerent, Reges Arabum & Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei.* Rursus Isaias (*l*): *Hæc dicit Dominus, In tempore placito exaudivi te, & in die sabbathi auxiliatus sum tui, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hereditates dissipatas; ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini. Super vias pascentur, & in omnibus planis pascua eorum: non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus & Sol; quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos: & ponam omnes montes meos in viam, & semitæ meæ exaltabuntur.* His similia, ac propemodum eadem, quadragesimo secundo capite de Christo dicta vidimus, quæ huc iterum adducere nihil attinet. Atque hæc pronuntiata de Christo Jesu, quem Simeon vir pius *Lumen ad revelationem gentium* (*m*) appellaverat, ad se quoque pertinere arbitrati Jesu Christi ministri Paulus & Barnabas, sic apud Antiochenos Pisidas disserebant (*n*): *Sic enim præcepit nobis Dominus: posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ.* Sic quoque Jesus ipse Paulum alloquebatur (*o*): *Ad hoc apparuit tibi, ut constituam te ministrum, & testem eorum quæ vidisti, & eorum quibus apparebo tibi, eripiens te de*

(*a*) Demonstr. Evang. Lib. IX, (*b*) 1. & seq. (*c*) LI. 16. (*d*) XI. 4. (*e*) I. 16. (*f*) Matth. X. 34. (*g*) IV. 12. (*h*) 6. (*i*) XLV. 5. 6. (*k*) 10. (*l*) XLIX. 8. & seq. (*m*) Luc. II. 32. (*n*) Act. XIII. 47. (*o*) Ibid. XXVI. 16.

Digitized by Google

populo & gentibus, in quas nunc ego mitto te, aperire oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, & de potestate Satanæ ad Deum. Quippe hoc ipse jam ante fuerat effatus (*a*): *Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet*: & postea (*b*): *Verba quæ dedisti mihi, dedi eis*. Tempus illud placitum, & diem salutis, hoc tempus esse vult Paulus, quo per Christi Jesu mortem parta hominibus gratia est: sic enim scribit ad Corinthios (*c*): *Adjuvantes autem exhortamur ne in vacuum gratiam Christi recipiatis: ait enim: Tempore accepto exaudivi te, & in die salutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*. Eos qui Agni, Christi videlicet Jesu, sanguine fuerint, non famis, aut sitis vel æstus incommoda fore sensuros ex his Isaiæ prædictis probat Johannes in Apocalypsi (*d*). Quos hic *ad fontes aquarum poturum* Christum prædicit Isaias (*e*), eosdem *hausturos aquas in gaudio de fontibus Salvatoris* prædixerat capite duodecimo, quo prænuntiari Christum docuimus. Totum hoc de se ipsum prædicasse Isaiam contendebant olim nonnulli, ut testatur Procopius (*f*). Contendunt hoc ipsum Hebræorum Magistri, etsi non omnes; nam hic agnoscitur Christus in Midrasch Thehillim. Verum quis hæc in Isaia (*g*) eventum habuisse putet? *Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ*: & illa quoque (*h*): *Reges videbunt, & consurgent Principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est; & sanctum Israël, quia elegit te*: & ista præcipue (*i*): *Dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini.*

Qui depromtorum hactenus ex Isaia testimoniorum meminerit, minime is profecto dubitabit, quin Christi quoque σημαντικὰ (*significatica*) sint ista e quinquagesimo primo ejusdem capite (*k*) *Attendite ad me, popule meus, & tribus mea, me audite, quia lex a me exiet, & judicium meum in lucem populorum requiescet. Prope est justus meus, egressus est Salvator meus, & brachia mea populus judicabunt: me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt*. His enim verbis Christum ab Isaia (*l*) promissum jam supra vidimus: *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem, & judicabit gentes, & arguet populos multos*: & deinde (*m*): *Domus Jacob, venite, & ambulemus in nomine Domini*. Vidimus & sæpe Christum lucem gentium dictum. Vidimus id quoque Christi proprium, ac illorum pene germanum: *Non erit tristis neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, & legem ejus insulæ expectabunt* (*n*). Sic alibi quoque Isaias (*o*) ex Christi persona: *Me enim insulæ expectant, & naves maris*. Alio vero loco Christum apertissime nuntiaturus, hoc utitur exordio (*p*): *Brachium Domini cui revelatū est?* Denotatur etiam Christus hoc commate quinquagesimi primi capitis (*q*): *Posui verba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut plantes cœlos & fundes terram, & dicas ad Sion, Populus meus es tu*. Simile hoc quoque est, quod de Christo ab Isaia (*r*) dictum proxime vidimus: *Posuit os meum quasi gladium acutum, in umbra manus meæ protexit me, & dixit, Servus meus es tu Israël*. Scio existimasse Cyrillum (*s*) dicta ista a Deo hominibus piis & fidelibus; sed istam tamen Dei manum Christum esse vult, & proxime deprompta a nobis capitis hujus verba ad Christum spectare. Infra quoque Isaias cœli novi & terræ novæ creationem in Christo non semel pollicetur. Nec hic indictam præterire possum Grotii interpretationem, parum sane veritati ac pietati consentaneam, qua Cyrum *Justi* & *Salvatoris* vocabulis hic notatum esse contendit; insularum vero nomine Persas significari; gentem tam insularem, quam Germaniam. Profecto si nulla certior est Auctoris exponendi ratio, quam per ejusdem verba, sensum loci hujus excipiemus ex aliis locis, in quibus dictum non semel ab Isaia notavimus, Christum ab insulis expectari. Qua voce eum gentes omnes, tum ex designantur potissimum ab Hebræis Scriptoribus, quæ spectant ad occasum; quippe quę mari tantum ab iis adiri possint. Apud eas autem præcipue florere videmus Jesu Christi cultum, juxta Isaiæ prædictiones. Dicat deinde Grotius, utrumne Persas intellexerit Isaias, cum dixit ex persona Christi (*t*): *Me insulæ expectant, & naves maris in principio,*

(*a*) Joh. XIV. 12. (*b*) Id. XVII. 8. (*c*) 2. VI. 1. 2. (*d*) VII. 16. (*e*) XII. 3. (*f*) In Isa. XLIX. (*g*) XLIX. 6. (*h*) Ibid. XLIX. 8. 9. (*i*) Id. 4. 5. (k) H. 3. 4. 5. (*l*) II. 3. & seq. (*m*) Ibid. 5. (*n*) Isa. XLII. 4. (*o*) LX. 9. (*p*) Id. LIII. 1. (*q*) Ejusd. 16. (*r*) XLIX. 2. 3. (*s*) In Isa. LI. 16. (*t*) LX. 9.

pio, ut adducam filios tuos de longe. Haudquaquam vero prædictum hoc adſcripſiſſet Cyro, ſi partium ejus ἀλληλουχίαν (*connexionem*) obſervaſſet. *Lex*, inquit Iſaias, *a me exiet, & judicium meum in lucem populorum requieſcet*: legem populo ſuo ſpondet Deus: tum per quem ferenda ſit lex iſta ſtatim ſubjicit: *Prope eſt juſtus meus, egreſſus eſt Salvator meus, & brachia mea populos judicabunt*. Ergo Hebræorum legiſlator Cyrus fuit, quod non puto Grotium facile conceſſurum. Videat, utrumne in Cyrum, an in Chriſtum cadant teſtimonia Iſaiæ conſimilia, quæ a nobis adducta ſunt, & quibus myſteria Chriſti manifeſto ſubeſſe demonſtravimus. Videat poſtremo, utri aptius conveniant *Juſti* & *Salvatoris* cognomina, Chriſto, an Cyro.

Venimus tandem ad celeberrimum Iſaiæ & clariſſimum de Chriſto teſtimonium, quod in quinquageſimi ſecundi capitis ſeptimo verſu exorſum, ad uſque ſequentis capitis finem pertingit. Parum caute ſane factum eſt, quod hæc apta ſponte ſua & connexa, in duas partes diſſociata ſunt, neglecta argumenti ſerie & cohærentia, ac auctoritate Veterum, Juſtini (*a*), Origenis (*b*), & Auguſtini (*c*), qui hæc conjunxerunt ſimul, & uno tenore repræſentarunt; ut unicam Prophetiam, triceſimam nempe Iſaiæ, apud Hebræos iſta conſtituunt. Vaticinii autem hujus initium a decimo tertio commate repetunt, Juſtinus (*d*) a decimo, nos Procopium (*e*) ſecuti, a ſeptimo. Magnum profecto aliquid & inexpectatum portendit hoc exordium (*f*). *Quam pulchri ſuper montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis ſalutem, dicentis Sion, Regnabit Deus tuus*. Quibus Evangelii nuntiationem ſignificari non ſemel docet Paulus (*g*), regni nempe Meſſiæ: quod pleno ore Prophetas omnes promittere, partim jam probatum eſt, partim uberius probabitur infra. Addit Iſaias futurum, ut Prophetæ proſpectam mentis oculis Sionis emendationem palam prædicent. Tum ad lætitiam adhortatur Hieroſolymitas, propter parata illis a Deo ſolatia, futuramque eorum redemtionem, & ſalutem iis eximio Dei beneficio comparandam: cujus ut mereantur fieri compotes, jubet illos mundari, eluendo nempe labes animi ſalubri pœnitentia. Subnectit deinde ex Dei perſona (*h*). *Ecce intelliget ſervus meus, exaltabitur, & elevabitur, & ſublimis erit valde*. Meſſiam Deus ſervum ſuum ſæpe appellat, ut ſupra a nobis obſervatum eſt. Humilitatem præterea ejus & obſcuritatem prædicat, quam ſumma deinde gloria conſequatur. Quo reſpexiſſe videtur Paulus, cum ad Philippenſes (*i*) de Chriſto hæc ſcriberet: *Semetipſum exinanivit formam ſervi accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo. Humiliavit ſemetipſum factus obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen*. Deinde futurum prænuntiat Iſaias, ut gentes plurimas aſpergat, nempe ῥαντισμῷ αἵματος, vel ut alii interpretantur, *diſpergat*, aut juxta alios, *doceat*: hæc quippe omnia ad officium Meſſiæ pertinent, adeout reges ſtupore defixi ne hiſcant quidem cum cultum ejus per orbem increbreſcere, eique gentes barbaras ſe dedere videbunt. Quæ itidem de Chriſto Paulus interpretatur in Epiſtola ad Romanos (*k*). Neque ab his abludit Hebræorum doctrina: nam in Midraſch Schir Haſſchirim Meſſiæ pronuntiatum hoc eſſe dicitur: *Quam pulchri ſuper montes pedes annuntiantis pacem!* Jam illud vero: *Ecce intelliget ſervus meus*, & ſequentia, ad Meſſiam ſpectare docetur in Thargum Jonathanis Uzielidæ, & in Expoſitionibus R. Selomoh Jarchi, & R. Iſaaci Abrabanielis, & R. Moſis Alſchechi, qui & id a magiſtris ſuis accepiſſe ſe ajunt: item in Bereſith Rabba, & in Midraſch Thehillim, & in Thanchuma.

His animadverſis conſectarium eſt ad Chriſtum quoque ſequens caput, quod priori huic cohæret, pertinere. *Quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini cui revelatum eſt? Et aſcendit ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti* (*l*). Sub radicis, & germinis, & virgæ, & ſurculi ſymbolo denotari Chriſtum conſtat: ſic Balaamus in libro Numerorum (*m*): *Conſurget virga de Iſraël*: ſic ſupra Iſaias (*n*): *In die illa erit germen Domini in magnificentia*; & aliquando poſt (*o*): *Et egredietur virga de radice Jeſſe, & flos de*

(*a*) Ap. 2. & in Tryph. (*b*) Contr. Celſ. Lib. I (*c*) De Civ. Dei, Lib. XVIII. cap. 29. (*d*) Dial. cum Tryph. (*e*) In Iſa. LII. (*f*) Iſa LI. 7. (*g*) Rom. X. 15. Eph. VI. 15. (*h*) Iſa. LII. 13. (*i*) II. 8. 9. (*k*) XV. 21. (*l*) Iſa LIII. 2. & ſeq. (*m*) XXIV. 17. (*n*) IV. 2. (*o*) Id. XI. 1.

de radice ejus ascendet. Jeremias quoque (*a*): *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum:* Johannes in Apocalypsi (*b*): *Vicit leo de tribu Juda, radix David.* Itaque Christo Jesu hæc adscribunt Johannes & Paulus; adscribit & R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba, & Maimonides in Epistolis. Appellatur deinde ab Isaia (*c*), *Despectus & novissimus virorum, vir dolorum, & sciens infirmitatem.* Sic & in Psalmo vicesimo primo (*d*), cui præclara insunt de Christo vaticinia: *Ego autem sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abjectio plebis:* sic supra Isaias (*e*): *Hæc dicit Dominus ad contemtibilem animam:* & iterum (*f*); *Sic inglorius erit inter viros aspectus ejus.* Unde Marcus (*g*): *Scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur, & contemnatur.* Nec aliter Abrabaniel. Subest apud Isaiam (*h*): *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit, ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus.* Ex Matthæi (*i*), & Petri (*k*) testimoniis apparet existimasse Veteres de Christo hæc esse dicta. Sic etiam Jonathan, hic & per totum fere caput. Sic Gemara capite ultimo libri Sanhedrin, unde discimus, Judæos ex vaticinio hoc Isaiæ male accepto finxisse sibi Messiam lepris laborare, & inter ægros eadem labe infectos in porta Romæ sedere. Quod calculo suo confirmat R. Selomoh Jarchi. Longissime hi quidem recedunt a veteribus illis Rabbinis, quos opinatos esse refert R. Selomoh, mulieris capillo devinctum Messiam jacere in Paradisi ambulacris, perverse eo torquentes comma quintum septimi capitis Cantici Canticorum. Refertur & ad Messiam hoc Isaiæ prædictum in Siphre, libro veteri, qui Thalmude ipso habetur antiquior, & in Beresith Rabba R. Mosis Hadarsan. Subdit Isaias (*l*): *Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* Constat sibi Petrus (*m*), & id quoque Christo tribuit; ac merito, qui & superiora tribuerat. Eodem flexit sequentia commata Philippus in Actis (*n*), cum Eunuchum Candaces ad fidem capessendam institueret. Ergo ista satis indicant, quo reliqua pars capitis pertineat, in qua Christi innocentia, & mors, & mortis genus, ac fructus prædicuntur: *Si posuerit*, inquit (*o*): *pro peccato animam suam, videbit semen longævum, & voluntas Domini in manu ejus dirigetur. Pro eo, quod laboravit anima ejus, videbit, et saturabitur; in scientia justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, & cum sceleratis reputatus est; & ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogavit:* quæ præclara sane sunt. Fortium spolia divisurum eum ait; quemadmodum supra nomen ipsi futurum prædixit (*p*): *Accelera spolia detrahere, festina prædari.* Quæcunque autem continentur hoc loco, sic per necessariam cohærentiam apta sunt ex superioribus, ut qui unum adscripserit Christo, alterum quoque eidem adscribere necesse habeat. Quo magis miror Judæorum impudentem audaciam, qui cum postremam quinquagesimi secundi capitis partem a priscis Magistris suis Christo applicari fateantur, sequens tamen illud, cujus lucem ferre non possunt, & alio detorquent ipsi, & ab iisdem detorqueri pertendunt. Quod etsi aliis argumentis ostendi esse falsissimum, satis tamen utrosque, & priscos, & recentiores coarguit capitis utriusque series, & connexio, ita colligata, ac conserta, ut unius ejusdemque argumenti contextus, continuæ, & nusquam interruptæ orationis complexio appareat. Itaque nulla certa ipsis, ac constans in hoc interpretando capite opinio est. R. Moses Alschech secundum comma capitis hujus exponens, Magistros ait, qui superiora Regi Messiæ tribuerant, hæc sequentia Justo cuivis adscribere, qui amoris in hac vita persert angustias. Quod cum amplectatur ipse, quippe priscarum doctrinarum satis retinens, in nono tamen commate aliam tenet rationem, & quæ nulli certæ personæ applicaverat, Mosi tandem addicit; atque ita Prophetiam hanc, quam unicam Judæi constituere solent, tricesimam videlicet, in tria membra secat, quorum prius in Messiam sit conferendum; secundum a secundo commate quinquagesimi tertii capitis exorsum, in Justum illum quemvis virum; tertium denique in Mosem, quem tamen

(*a*) XXIII. 5. (*b*) V. 5. (*c*) LIII. 3. (*d*) 7. (*e*) XLIX. 7. (*f*) Id. LII. 14. (*g*) IX. 11. (*h*) LIII 4. 5. (*i*) VIII. 16. 17. (*k*) 1. II. 24. (*l*) LIII. 6. (*m*) 1. II. 25. (*n*) VIII. 32. (*o*) Is. LIII. 10. & seq. (*p*) Id. VIII. 1.

men videtur sic tanquam Justi illius exemplum proponere: Quæ interpretatio id habet commodi, quod cum justum quempiam secundo membro notari statuat, Messiam non excludit; Mosem vero in tertio cum locat, non tanquam definite significatum, sed tanquam Justi illius exemplum admittit. R. Isaac Abrabaniel fatetur, etiam superiora de Christo interpretatos esse Veteres, & primum præterea fortasse hujusce capitis comma; at reliquam ejus partem ad populum Israëlitum vult referri. Atque id quidem priore sua expositione. Quam sententiam a recentioribus Judæis Jarchio, Kimchio, aliisque magno consensu propugnatam, veteres Judæos tenuisse tradit quoque Origenes libris contra Celsum (a). Verum cujusnam tandem dolores portavit Judaica gens? ecquis ejus livore sanatus est? an morti *oblata est. quia ipsa voluit?* an *iniquitatem non fecit, nec dolus fuit in ore ejus?* an denique Deus populum Judaicum propter peccata populi sui percussit? quod absurdum dictu est. Quis non ex loci hujus lectione satis intelligit, non agi hic de multis hominibus, sed de uno aliquo? Ergo ejus demum opinionis Abrabanielem pœnituit, cum alteram suam expositionem pertexeret, & Josiam hic intelligi sanxit. Idem allegoricas interpretationes hic admittit nonnunquam, si sibi utiles sint; nonnunquam respuit, si rationibus suis adversentur. Vanitatem hominis satis ipsius inconstantia coarguit. Ejusmodi præterea argumento usus est, quod nobis valde conducibile esse dixi. Petitur illud ex serie orationis, in qua cum populi Judaici supra, infraque mentio fiat, mentionem hic quoque ejus fieri concludit. At suo sibi jugulatur gladio; nam cum Christi mentionem in fine superioris capitis, & hujus initio fieri Veterum adductus auctoritate fassus sit, idem huic quoque capiti subesse argumentum fateri debuit. Verum ne primum quidem versiculum capitis hujus sibi Christum vindicare patitur. Adde nec ipsi deinde tanti fuisse hoc argumentum, ut non priore repudiata explicatione novam adsciscceret, & in medio hocce de populo Judaico sermone celebratum ab Isaia fuisse Josiam pertenderet. Quæ posterior sententia minus etiam tolerabilis est, cum contra Dei interdictum pugnasse Josiam sacræ testentur Litteræ, nec ulla ratione dici possit, livore ejus sanatos esse Judæos, aut ipsum volentem interiisse, & ad certam mortem ivisse, aut illatam silentio sustinuisse, cum eam effugere conatus sit, cumque prælio ad curandum vulnus excessisse eum tradant Paralipomena (b); aut propter toleratam mortem spolia fortium divisisse. Hæc obiter: nec adversus horum Judæorum disputationes deesset nobis defensio longior; quam cum viri docti suscipere jam occuparint, addendum duntaxat superest, versum nonum: *Et dabit impios pro sepultura, & divitem pro morte sua*, quem in Mosem couvertit Alschech, ab aliis quos sequitur Aben Ezra ad Judæos in exilio mortuos, & gentes Israële ditiores detorqueri. Postremum quoque comma iisdem adjudicat: quod Siphre, & liber Thalmudicus Sotah, perinde ut Alschech, Mosi adscribunt. Quæ opinionum varietas ex falsitatis fonte proficiscitur, omnemque integritatem Prophetiæ luxant, & cohærentiam abrumpunt. Unum præ reliquis Grotium mirari subit, qui Saadiam Gaonem ducem secutus, ducem ipse se Christianis quibusdam nimis facile sequacibus præbens, totam hanc vaticinationem, quam ne Judæi quidem nobis integram eripiunt, ipse tamen extorquere studet, & quicquid a versu septimo capitis quinquagesimi secundi ad calcem usq; sequentis pertinet, Jeremiam, ipsiusque adversos casus, contumelias, ignominias, carcerem, & demum gloriam proprie, ac præcipue prænonstrare asseverat; ad Christum vero eatenus pertinere, quatenus ejus figura fuit Jeremias, remote videlicet, & oblique. Quamvis enim ista in Jeremiam quidem prius congruere dicat; sed potius, sublimiusque, sæpe etiam magis κατὰ λέξιν (*ad verbum*) in Christum; singulas tamen prædictionis partes persequitur accurate, ut Jeremiæ accommodet, de Christo plane securus, quem leviter ac ne vix quidem attingit. Hujus tamen interpretationem si quis resecet ad vivum, & propius aspiciat, absonam in multis, & parum congruam deprehendet. Nam id interpretans: *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit*, ait Isaiam hæc affingere Judæis, talia post captam Urbem dicturis: Hæc immeritus tulit, quæ nos meriti fuimus. Primum quæro an *dolores nostri* recte dici possint, qui utcunque nobis debiti, numquam tamen ad nos pervenient. Deinde utri potius credendum,

(a) Lib. I. (b) 2. XXXV. 23.

Digitized by Google

dum, Grotio ne nobile hoc prædictum sic interpretanti, an Isaiç ipsi mentem suam subinde sic exponenti: *Vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra*: tum: *Propter scelus populi mei percussi eum*. Atqui diversa hæc sunt: Scelera nostra causæ fuerunt, cur plecteretur, eaque supplicio suo expiavit, quod vult Isaias, & Christo congruit, non Jeremiæ; &, Pœnas tulit immerito, quas nos commeriti sumus, quod vult Grotius, & utrique congruit Sic deinde exponit ista. *Disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus*; Pacem, & salutem fuissemus consecuti, si monitis ejus paruissemus. Quæ per indicativum reddita, uti reddi debuerant, quemadmodū totius capitis contextus ostendit, in Jeremia vero non erant; per potentialem autem modum exposita, uti exponuntur a Grotio, ut ad Jeremiam flecti queant, Christo non conveniunt: vere enim livore ejus sanamur ἀπολύτως (*absolute*) non καθ' ὑπόθεσιν (*ex hypothesi*). Quis non videt præterea idem istis significasse Prophetam, ac illis: *Dolores nostros ipse portavit*: quæ cum per modum potentialem neq; reddiderit Grotius, neque reddi possint, frustra ac præter rationem modus ille hic adhibebitur, qui supra adhibitus non est. Quam vero recte hæc Jeremiç conveniunt: *Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum?* tumne, cum in nervum missus a Phassure, indeque eductus, maximas illi calamitates vaticinabatur, deinde suas ipse conquerebatur miserias, & natalem demum suum execrabatur? tumne, cum a Sacerdotibus, & Prophetis comprehensus, & supplicio proximus, mortem deprecabatur? tumne, cum Sedeciam supplici hac oratione obtestabatur: *Nunc ergo audi, obsecro, Domine mi rex, valeat deprecatio mea in conspectu tuo, & ne me remittas in domum Jonathan scribæ, ne moriar ibi*; & cum iterum a Sedecia accersitus, & de futuris interrogatus, *Si annuntiavero tibi*, inquit (*a*), *numquid non interficies me?* Nimius essem, si singula persequerer: desinam in his duobus: *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum*. Dicat Grotius, ecquanam prole unquam auctus sit Jeremias, quem virginitatem servasse scribit Hieronymus (*b*). Deinde: *Abscissus est de terra viventium*: quibus consonant ista: *Dabit impios pro sepultura, & divitem pro morte sua*: tum: *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum*: & mox: *Tradidit in mortem animam suam*: hæc tum contigisse vult Grotius, cum in lacum cœnosum demissus est, & cum se ipse mortis periculis pro tuenda veritate objecit. Verum hic rursus ad totius Prophetiæ connexionem attendi vellim; manifestum procul dubio erit ex tot consimilibus locutionibus veram mortem significari. Idem persuadet & istud: *Ipse vulneratus est mebulal propter iniquitates nostras*, quibus mors exprimi videtur: nam *balal* non vulneratum solum, sed & trucidatum significat. Itaque caput hoc, ut docui, Abrabaniel aptabat Josiæ, qui sagitta trajectus occubuit. Candidius ac verius de prædictionis hujus sententia disseruit Grotius in libro de veritate religionis Christianæ, ubi confutato Judæorum commento, qui Judaicam gentem hic denotari volunt, totam Prophetiam Christo asseruit. Jam vero ut dissertationem hanc compendifaciam; ex iis quæ supra disputata sunt, manifestum est, corruere aliorum quorumdam Judæorum opiniones, quorum alii ad Abrahamum, alii ad Angelos ministerii hæc torquere conati sunt. At Messiæ clarissimo suffragio adscripsit R. Makir libro secundo Pulveris Aromatici: docet enim Deum in procreatione rerum Messiæ animam rogasse, num post certa annorum curricula homines redimere vellet, eorumque sustinere morbos, uti deinde ab Isaia prædictum est quinquagesimo tertio capite; atque hæc se libenter obituram respondisse. Sed & complures Judæos ita permovit una hæc prædictio, ut a Christiano dogmate jam inde minus abhorrerent; quidam etiam palam id amplexi sint. In his Johannes Isaacus Levita (*c*), qui in scriptis suis hoc ingenue de se professus est.

Significativa sunt & illa Christi, quæ habentur quinquagesimo quinto capite (*d*): *Audite, & vivet anima vestra, & feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles*. Nempe fœdus illud est, quod in Christo cum hominibus pepigit Deus, quem supra sic in Isaia (*e*) loquentem audivimus: *Ego Dominus vocavi in justitia, & apprehendi manum tuam, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium*. Rur-

(*a*) Jer. XXXVIII. 15. (*b*) Adv. Jov. Lib. I. cap. 18. & in Jer XXIII. (*c*) Def. verit. Hebr. Script. Lib. II. (*d*) Isa. n. 3. 4. (*e*) XLII. 6.

Rursum (*a*): ***Dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas.*** His adsonant ista Jeremiæ (*b*): ***Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum.*** Misericordias autem David fideles, sive ut habent Acta Apostolorum (*c*), juxta Græcam Interpretationem, ***Sancta David fidelia***, Christo Paulus assignat: assignat & R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba, & R. David Kimchi. Nam sive quod Christi typus fuerit David, quemadmodum supra disseruimus; sive, ut censent Cyrillus, & Procopius (*d*), quod e Davidis prosapia proditurus esset Christus, Davidis nomen Christo tribuitur, cum hoc Isaiæ loco, tum isto Jeremiæ (*e*): ***Servient Domino Deo suo, & David Regi suo, quem suscitabo eis;*** & illo Ezechielis (*f*): ***Et suscitabo super oves meas pastorem unum, qui pascet eas, servum meum David:*** quod & apud eum non semel iteratum est. Quod si Davidis nomine Christum hic indicari nolis, at pollicitationes certe Davidi datas de Messia ex ejus posteris olim orituro intelliges. Hoc scilicet pactum æternum est, quod secum a Deo initium David sibi gratulabatur (*g*): tum nempe cum dixit Deus (*h*): ***Ponam in seculum seculi semen ejus, & thronum ejus sicut dies cœli.*** Rursum (*i*): ***Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum: ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium.*** Subjungit Isaias (*k*): ***Ecce testem populi dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. Ecce gentem quam nesciebat, vocabis; & gentes quæ te non cognoverunt, ad te current;*** de Christo nempe futurum jam superius nuntiaverat (*l*), ut poneret in terra judicium, legem ejus insulæ expectarent. Nec sine observatione prætermittendum est, quem Vulgatus Interpres ***Ducem*** appellat, in Hebraico exemplari dici ***nagid***, quam dictionem Daniel usurpavit nono capite (*m*), cum de Messia dissereret. Igitur Jonathan Paraphrastes hic apud Isaiam (*n*), ***Regem ac dominatorem super omnia regna*** intellexit, quod de solo Messia dicere potuit: quippe eamdem Isaiæ prædictionem exponens Aben Ezra solum Messiam esse dicit ***nagid, Ducem*** super universum orbem. Quod ait denique, fore ut montes & colles cantus edant, & flumina plaudant manu, & Dominus in signum æternum ponendus sit, id ipsum de Christo supra prædixerat (*o*): ***Lætabitur deserta & invia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium: gloria Libani data est ei, decor Carmeli & Saron, ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri.*** Prædixerat & David (*p*), cum diceret: ***Jubilate in conspectu regis Domini, moveatur mare & plenitudo ejus, orbis terrarum, & qui habitant in eo: flumina plaudent manu, simul montes exultabunt a conspectu Domini, quoniam venit judicare terram: judicabit orbem terrarum in justitia, & populos in æquitate.*** Signum quoque positum iri Christum alibi tradit Isaias (*q*): ***Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce Virgo concipiet, & pariet filium:*** & deinde (*r*): ***In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*** Matthæus (*s*) similiter de Christo Jesu: ***Tunc parebit signum Filii hominis in cœlo:*** & Lucas (*t*): ***Et hoc vobis signum: invenietis infantem pannis involutum.*** Multo hæc veri similiora sunt, quam quæ rursum nobis occinit Grotius, ut Jeremiam hoc quoque capite prædici demonstret: nam qua ratione dux ac præceptor gentium Jeremias dici potest? ecquas gentes sibi ignotas vocavit? ecquæ gentes ad eum ipsis antea ignotum cucurrerunt? Pactum vero illud sempiternum, quod icturum se hic pollicetur Deus, hoc ipsum esse vult, quod cum Noacho ex aquis diluvii servato icit Deus, futurum pollicens, ut nulla eum posthac similis lues invaderet. Hoc igitur fœdus iterum loco isto proponi vult Grotius a Deo, gentes illas in id se recepturum promittente. Tum quod subest, ***Misericordias David fideles***, id sibi velle ait: Beneficia in eos eadem constantia conferam, qua in Davidem contuli. Quæ sane tanto viro indigna sunt, ne quid pejus dicam. Nam quid absurdius fingi potest, quam pactum illud hic ostentari, quo de Diluvio in terras numquam inducendo cavit Deus? Ecquem vero legimus hanc pœnam scelestis & impiis fuisse interminatum, futurum nisi resipiscerent, ut aquis Di-

(*a*) Id. XLIX. 8. (*b*) XXXI. 31. (*c*) XIII. 34. (*d*) In Isa. LV. (*e*) XXX. 9. (*f*) XXXIV. 23. & XXXVII. 24. (*g*) 2. Reg. XXIII. 5. (*h*) Psal. LXXXVIII. 30. (*i*) 2. Reg. VII. 13. 14. (*k*) LV. 4. 5. (*l*) Id. XLII 4. (*m*) 25. (*n*) LV. 12. (*o*) Id. XXXV. 1. 2. (*p*) Ps. XCVII. 7. & seqq. (*q*) VII. 14. (*r*) Id. XI. 10. (*s*) XXIV. 30. (*t*) II. 12.

fluvii obruerentur? *Feriam*, inquit Deus, *vobiscum pactum sempiternum*. Ergo nondum ictum fuerat. Quare sic Jeremias (*a*) de eodem pacto: *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum*. Enimvero quæsiverim, quorsum fœdus illud iterare attinebat? ut in id, ait Grotius, gentes illæ admitterentur: quasi non in id humanum omne genus, imo vero quidquid uspiam mortale est in orbe terrarum admissum sit. *Ecce ego*, inquit Deus (*b*) Noacho, ejusque filiis post Diluvium, *statuam pactum meum vobiscum, & cum semine vestro post vos, & ad omnem animam viventem, quæ est vobiscum, tam in volucribus, quam in jumentis, & pecudibus terræ cunctis, quæ egressa sunt de Arca, & universis bestiis terræ*. Præterea quænam syntaxis pari potest, quæ afferat expositionem sententiæ hujus: *Misericordias David fideles?* Quis non intelligit superioribus illa cohærere, eorumque esse velut interpretationem? Feriam vobiscum pactum, hoc ipsum nempe quod ici cum Davide, & constanter servavi. Tam perspicax ingenium tantum cœcutire mirabile est.

Quinquagesimo nono capite (*c*) leguntur isthæc: *Et timebunt qui ab Occidente nomen Domini, & qui ab ortu Solis gloriam ejus, cum venerit quasi fluvius violentus, quem Spiritus Domini cogit: & venerit Sion redemtor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus. Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus qui est in te, & verba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, dicit Dominus, a modo & usque in sempiternum*. En tibi iterum fœdus a Deo cum hominibus in Christo pactum: en tibi redemptorem Sion; quod Messiæ munus peculiare est. Quamobrem Domino Jesu effatum hoc adscribit Paulus in Epistola ad Romanos (*d*). Verba Dei in ore Christi posita jam supra notavimus ad caput primum & quinquagesimum. Itaque in postremo capite libri Sanhedrin, & in Echa Rabbathi Christo Judæi ista adjudicant.

Felicitatem per Christum partam Ecclesiæ gratulatur Deus sequenti capite (*e*): *Surge illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est*: lumen videlicet illud verum, quod *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, *Lumen ad revelationem gentium* (*f*), quod se lumen vitæ, & lucem mundi esse professum est (*g*). Messiam certe istic notatum agnoscit Beresith Rabba. Quod subnectit Isaias (*h*): *Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui*, consimile horum est, quæ de Messia ab eodem (*i*) prænuntiata esse docuimus: *Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ*. Quo capite, plurimis de Christo vaticinationibus referto, hæc quoque κατὰ λέξιν (*ad verbum*) fere scripta invenies, quæ in Isaia deinceps leguntur (*k*): *Leva in circuitu oculos tuos, & vide; omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: filii tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere surgent*. Ad Messiam item referuntur ista in Beresith Rabba: *Inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian & Epha: omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes* (*l*). Quorum germana sunt illa e quadragesimo quinto capite (*m*), vel typo ejus Cyro dicta; *Hæc dicit Dominus: Labor Ægypti, & negotiatio Æthiopiæ, & Sabaim, viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt*: & ista quoque e septuagesimo primo Psalmo (*n*): *Reges Tharsis & insulæ munera offerent; Reges Arabum & Saba dona adducent*. Quod autem subjicit Isaias (*o*): *Me enim insulæ expectant, & naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longe*, id de Christo ab Isaia dictum non semel observavimus. Jam vero quod prædicitur, futurum ut Hierosolymæ muros ædificent extranei, Reges ipsi famulentur, & portis die nocteque patentibus peregre venientes ea excipiat, neque vel Solari aut Lunari luce, sed Deo ipso collustretur, hæc de cœlesti Hierosolyma, uxore Agni, Christi nempe Jesu, narrat Johannes in Apocalypsi (*p*): *Et templum non vidi in ea, Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est, & Agnus. Et civitas non eget Sole, neque Luna, ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminavit eam, & lucerna ejus est Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine ejus, & reges terræ afferent gloriam suam & honorem gentium in illam*. Quem Hierosolymæ poi-

(*a*) XXXI. 31. (*b*) Gen. IX. 9. 10. (*c*) Isa. 19. & seqq. (*d*) XI. 26. (*e*) Isa. num. 1. (*f*) Joh. VIII. 12. (*g*) Luc. II. 32. (*h*) Cit. cap. n. 3. (*i*) XLIX. 6. (*k*) Ibid. 18. & LX. 4. (*l*) Is. LX. 6. (*m*) Ejusd. 14. (*n*) 9. (*o*) LX. 9. (*p*) XXI. 22. & seqq.

pollicetur Isaias populorum ac Regum cultum, cum ait (a): *Venient ad te curvi filii eorum, qui humiliaverunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes, qui detrahebant tibi*; idem in quadragesimo nono capite (b), Christi prænuntio, Sioni promittitur: *Erunt reges nutritii tui, & reginæ nutrices tuæ, vultu in terram demisso adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent*: & in quadragesimo quinto (c): *Post te ambulabunt, vincti manicis pergent, & te adorabunt, teque deprecabuntur*: quæ vel de Christo dicta sunt, vel de Cyro, qui Christi simulacrum fuit. Hæc igitur beneficia sibi olim a Deo concessum iri sperant Judæi, cum venerit tot annos frustra expectatus iis Messias, atque ea spe calamitates suas lenire conantur. Postremo in libro Sanhedrin, sub finem, Messiæ adscribitur prædictio illa ejusdem capitis (d): *Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum*: qua germinis similitudine gentes ad se conversas Christus Jesus, & post eum Paulus & Apostolus adumbrare solebat. Legi porro velim, quæ in hoc caput scripsit Theodoretus; quibus demonstrat vaticiniorum illorum πλήρωμα (*complementum*) frustra quæri in Judaicis historiis, quod in Christi Jesu historia manifesto invenitur.

Quod sequitur caput, ab his initium ducit verbis, quæ sibi vindicavit Christus Jesus, & in se exitum habuisse palam in Nazarena Synagoga testatus est (e): *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem annum placabilem Domino, & diem ultionis Deo nostro, ut consolarer omnes lugentes* (f). Consonant hæc istis quadragesimi secundi capitis (g), quibus manifestam de venturo Messia vaticinationem inesse declaravimus: *Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum tuam, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris*; & istis quoque quadragesimi noni capitis Isaiæ (h): *Hæc dicit Dominus, In tempore placito exaudivi te, & in die salutis auxiliatus sum tui, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas; ut diceres his qui vincti sunt, Exite; Et his qui in tenebris, Revelamini*: item & his sexagesimi tertii capitis (i): *Dies enim ultionis in corde meo, annus redemtionis meæ venit*: consonant & istis Psalmi quadragesimi quarti (k) Christi itidem, ut suo loco ostendi, prænuntiis: *Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*. Præclare observatum est ab Hieronymo (l), cohærere hæc cum superioribus, & ab eodem esse prolata, qui proxime dixerat. *Ego Dominus in tempore ejus subito faciam istud* (m). Itaq; R. Saadias Gaon in Libro fidei, & R. David Kimchi in Libro radicum, ad Messiam haud cunctanter referunt. Pergit Christus apud Isaiam (n): *Vocabuntur in ea fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum*. Simile hoc ex proxime præcedenti capite (o) attulimus: *Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum*. Subest deinde (p): *Et stabunt alieni, & pascent pecora vestra, & filii peregrinorum, agricolæ & vinitores vestri erunt. Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini: ministri Dei nostri dicetur vobis, fortitudinem gentium comedetis, & in gloria earum superbietis*. Atque hæc sibi ministeria, post exortum suum Messiam, a Christianis, cæterisque gentibus sibi exhibitum iri sperant Judæi, se vero ministros Dei & Sacerdotes futuros.

Iterum Christi ortum proximo capite Isaias pollicetur (q): *Propter Sion non tacebo, & propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, & Salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt gentes Justum tuum, & cuncti Reges inclytum tuum*. Idem ille nimirum *Justus* est & *Salvator*, quem quinquagesimo primo capite (r) prædictum ab eo notavimus, cum dicentem Deum induceret: *Prope est Justus meus, egressus est Salvator meus*. Hic est, de quo dixit idem quinquagesimo tertio capite (s): *Justificabit ipse Justus servus meus multos*: Christus videlicet, uti exponitur in Beresith Rabba R. Mosis Hadarsan. Nec aliter sumenda

(a) LX. 14. (b) 23. (c) 14. (d) LX. 21. (e) Luc. IV. 18. & seqq. (f) Isa. LXI. 1. & seqq. (g) Ejusd. n. 6. (h) 8. 9. (i) Ejusd. 4. (k) 8. (l) In Isa. LXI. 1. (m) Isa. LX. 22. (n) LXI. 3. (o) 21. (p) LXI. 5 6. (q) LXII. 1. & seq. (r) 5. (s) 11.

menda sunt postrema hæc capitis commata: *Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, dicite filiæ Sion: Ecce Salvator tuus venit: ecce merces ejus cum eo, & opus ejus coram illo. Et vocabunt eos, Populus sanctus, redemti a Domino*. Quibus similia hæc quadragesimo capite (*a*) de Christo dicta supra jam recitavimus: *Dic civitatibus Juda, Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: ecce merces ejus cum eo, & opus illius coram illo.* Hinc in Apocalypsi Johannis (*b*) sic ait Alpha & Omega, Primus & novissimus: *Ecce venio cito, & merces mea mecum est, reddere unicuique secundum opera sua.*

Messiam rursum spectant ista e capite sequenti (*c*): *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra, iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ?* Prophetæ hæc sciscitanti respondet Christus: *Torcular calcavi solus, & de gentibus non est vir mecum: calcavi eos in furore meo, & conculcavi eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia vestimenta mea inquinavi. Dies enim ultionis in corde meo, annus redemtionis meæ venit*. Non frustra nos hæc Christo vindicare, locupletem fidejussorem damus Jacobum ipsum Patriarcham, qui in Testamento suo futurum prædixit, ut de Juda proditurus olim Messias (*d*), *Lavet in vino stolam suam, & in sanguine uvæ pallium suum*. Unde istud Johannis in Apocalypsi (*e*); *Et vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocatur nomen ejus Verbum Dei*. Itaque ergo finxerunt sibi pingues & obtusi Judæi, indutum iri Messiam *argaman tob mraa uaidama lejain. Purpuram pulchram visu, & similem vino*, futuramque ejus vestem *melat edom chedam, Laneam, rubram ut sanguinem*: quæ leguntur in Beresith Rabba R. Mosis Hadarsan. Christum præterea sexagesimo primo capite (*f*), itidem ut hoc loco, *annum placabilem, & diem ultionis* venisse dicentem notavimus. Subnexa sunt isthæc apud Isaiam (*g*): *Factus est eis Salvator; in omni tribulatione eorum non est tribulatus, & Angelus faciei ejus sanavit eos: in dilectione sua & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portavit eos, elevavit eos cunctis diebus seculi*. Rectius Interpretes Septuaginta, & magis ad rem: *καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν· οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ἔσωσεν αὐτοὺς, διὰ τὸ ἀγαπᾷν αὐτοὺς, καὶ φείδεσθαι αὐτῶν*. *Et factus est ipsis in salutem ex omni eorum angustia. Non legatus, non nuntius sed ipse servavit eos, quod eos diligat, ipsisq; parcat*. Quæ Messiæ officium optime designant, quippe non per legatos aut Angelos, ut olim, sed ipse se redemtionis hominum pretium dedit. At Grotius pro more suo vaticiniorum *φραγγελτικῶν* (*prænuntiorum*) Christi fidem accidens, flectit istud ad Judam Machabæum, qui Idumæos magnis attrivit cladibus, & Bosram funditus delevit. Verum ubi jad id ventum est: *Torcular calcavi solus, & de gentibus non est vir mecum*, ægre se expedit Grotius, Judam affirmans solum, paucis Judæis comitatum, nullo extraneorum adjuvante, primum cum Philistæis, deinde cum Idumæis pugnasse: quæ non omnino vera sunt; nam si Judæis aliquot, quamlibet paucis comitatus pugnavit, certe non solus pugnavit; quod fecit Samson. Deinde paucosne eos fuisse fatear, qui octo millia fuerunt? Nullas ille quidem ad hanc expeditionem externarum gentium ascivit suppetias, sed demum tamen icto cum Romanis fœdere, præsidio eorum & auctoritate sese tutatus est. Minime profecto ferendus est Grotius, cum vel illustrioribus Prophetis, vel ducibus aut Regibus Israëliticis eximia quæque aptat vaticinia, tam pauca vero Christo adjudicat, qui Veteris Testamenti finis fuit, ad quem tota illa unice spectabat dispensatio, quemque propriis, claris, & crebris prædictionibus celebrari & nuntiari oportebat.

Postremo denique capite egregium venturo Christo testimonium Isaias (*h*) præbuit his verbis: *Vox populi de civitate, vox de Templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis. Antequam parturiret, peperit; antequam veniret partus ejus, peperit masculum. Quis audivit unquam tale? & quis vidit huic simile?* Deinde (*i*): *Ponam in eis signum, & mittam ex eis, qui salvati fuerint ad gentes in mare*. Vides ortum Christi prodigialem, qui in signum positus est gentibus; missosque ejus legatos ad varias gentes, ut ad veritatis notitiam adducantur. Par illud est, quod supra protulimus (*k*): *Propter hoc*

dabit

(*a*) Ejusd. 10. (*b*) XXII. 12. (*c*) Isa. LXIII. 1. & seq. (*d*) Gen. XLIX. 11. (*e*) XIX. 13. (*f*) Isa. 2. (*g*) LXIII. 8. 9. (*h*) LXVI. 6. 7. & seq. (*i*) Ibid. 19. (*k*) Ejusd. VII. 14.

dabit Dominus ipse vobis signum, Ecce virgo concipiet, & pariet filium: & hoc quoque (*a*): *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.* Hinc expressum est illud Apocalypseos (*b*): *Et signum magnum apparuit in cœlo, Mulier amicta Sole: & peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea.* Masculum ergo illum, Regem sive Messiam interpretatur Jonathan in Thargum. Judæi quoque his adducti sunt, ut crederent eo die natum esse Christum, quo Templum ipsorum dirutum est, ut est in Beresith Ketanna, aliisque Judæorum libris. Aliter vero Beresith Rabba R. Mosis Hadarsan: nam quod scripserit Isaias, *Antequam parturiret, peperit*, natum fuisse colligit Redemtorem primum, Christum videlicet, antequam nasceretur, qui postremus Judæos in servitutem redegit, Titus nimirum.

XVI. Succedit Jeremias, nobilis & ipse Christi præco, qui Christi dispensatione ac Testamento Vetus Testamentum abrogatum iri præcinuit his verbis (*c*): *Assumam vos unum de civitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion, & dabo vobis pastores juxta cor meum, & pascens vos scientia & doctrina. Cumque multiplicati fueritis & creveritis in terra in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra, Arca Testamenti Domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra. In tempore illo vocabunt Jerusalem, Solium Domini, & congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, & non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi. In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israël, & venient simul de terra aquilonis, ad terram quam dedi patribus vestris. Ego autem dixi, Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum gentium? Et dixi, Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis.* Magnam horum partem itera tam reperies vicesimo tertio Jeremiæ capite, quo capite Messiam prænuntiari in confesso est apud omnes prope Interpretes. Adsonat & Ezechiel, dum Christum pollicetur his verbis (*d*): *Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David; ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem.* Priscæ vero Legis antiquationem hic prædictam, in se fuisse completam Christus Jesus Samaritanam mulierem edocuit? *Mulier*, inquit (*e*), *crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem; ...... sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate.* Unde Paulus ad Timotheum (*f*): *Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira & disceptatione.* Tum Mosaicorum rituum abrogationem prædicit, quam passim & alii Prophetæ sunt vaticinati; *Ne memineritis priorum*, inquit Isaias (*g*), *& antiqua ne intueamini, ecce ego facio nova*: & alibi (*h*): *Ecce enim ego creo cœlos novos, & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor*: qua postrema locutione hic in pari caussa usus est Jeremias. Notat tempus Daniel (*i*), quo auferendum est juge sacrificium. Osee vero, *Dies multos*, inquit (*k*), *sedebunt filii Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim.* Et Malachias (*l*): *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim Solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* Ipse Jeremias (*m*) alio loco: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum*: Subjicit Jeremias tunc vocatum iri Jerusalem, Solium Domini, in eaque magnam fore hominum frequentiam: sic Isaias (*n*) de Messiæ temporibus: *Et erit in novissimis diebus præparatus mons Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus in montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit Lex, & verbum Domini de Jerusalem*: & Zacharias (*o*): *Hæc dicit Dominus exercituum: Reversus sum ad Sion, & habitabo in medio Jerusalem; Et vocabitur Jerusalem Civitas veritatis, & mons Domini*

(*a*) Ejusd. XI. 18. (*b*) XII. 5. *XVI. Prophetia Jeremiæ.* (*c*) III. 14. & seq. (*d*) XXXIV. 23. (*e*) Joh. IV. 21. 23. (*f*) 1. II 3. (*g*) XLIII. 18. 19. (*h*) Id. LXV. 17. (*i*) XII 11. (*k*) III. 4. 5. (*l*) I. 10. 11. (*m*) XXXI. 31. 32. (*n*) II. 2. 3. (*o*) VIII. 3.

ni exercituum, *Mons sanctificatus*: & Malachias (*a*): *Et statim veniet ad Templum suum Dominator*, *quem vos quæritis*, *& Angelus testamenti*, *quem vos vultis*. Quod autem subest in Jeremia, congregatum iri omnes gentes Hierosolymam *in nomine Domini*, huic quoque inest Messiæ indicium, vel Beresith Rabba teste, in qua profertur istud e Sophonia (*b*): *Quia tunc reddam populis labium electum*, *ut invocent omnes in nomine Domini*: tum subnectitur, nomen Domini illic memoratum nihil aliud esse quam Messiam, juxta hoc Isaiæ (*c*): *Ecce nomen Domini venit de longinquo*. Spondet deinde Jeremias futurum ut gentes ad Christi transeant partes, & ad meliorem sese frugem recipiant; & sopitis Judam inter & Israëlem dissidiis, universum genus Hebræorum alta pace compositum quiescat. Nempe hoc ipsum jam ante vaticinatus fuerat Isaias undecimo capite (*d*), quo Christum promissum esse ostendimus: *Et erit in die illa*, *adjiciet Dominus secundo manum suam ad possidendum residuum populi sui*, *& levabit signum in nationes*, *& congregabit profugos Israël*, *& dispersos Juda colliget a quatuor plagis terræ*, *& auferetur zelus Ephraim*, *& hostes Juda peribunt*; *Ephraim non æmulabitur Judam*, *& Judas non pugnabit contra Ephraim*. Idem futurum præmonstrat Ezechiel, per lignorum duorum symbolum, quæ in unum conjungit, ut Israëlitarum & Judæorum futura per Christum conjunctio significetur: *Rex unus*, inquit (*e*), *erit omnibus imperans*, *& non erunt ultra duæ gentes*, *nec dividentur amplius in duo regna*. *Et servus meus David rex super eos*, *& pastor unus erit omnium eorum*. Ergo id a Jesu Christo præstitum Paulus scribebat ad Ephesios (*f*), cum *duos condidit in semetipso in unum novum hominem faciens pacem*, *& reconciliavit ambos in uno corpore Deo per crucem*, *interficiens inimicitias in semetipso*. Adoptaturum se deinde Judæos promittit Deus apud Jeremiam, itaut ab illis pater appellari velit, præclaramque ipsis hæreditatem pollicetur, quod & ad gentes Christi obsequio deditas pertinere Paulus ostendit, sic Romanos compellans (*g*): *Accepistis spiritum adoptionis filiorum*. *In quo clamamus*, *Abba pater*. *Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro*, *quo sumus filii Dei*; *si autem filii & hæredes*: *hæredes quidem Dei*, *cohæredes autem Christi*. Quamvis autem hæc in Messiam & Gentium vocationem Rabbini plerique ultro conferant, quidam tamen Christiani nihil aliud in hac sententia quam Israëlitarum ex Babylonicis vinculis liberationem odorati sunt. Perperam utique, nam ut acute iis occurrit Nicolaus de Lira, neque post hæc tempora inter ipsos omnis Arcæ vel mentio vel memoria intercidit; neque *Solium Domini* dicta est Jerusalem, quæ fere spreta, sæpe vexata, & tandem fœde diruta est; vix ulli vero ex circumjectis populis Judaicos ritus susceperunt. Grotius quoque veteris cultus abrogationem haudquaquam hic notari docet, sed post hæc verba, *Non dicent ultra*, *Arca Testamenti Domini*, suppleri vult, *Præcedat nos ad prælium*: & post illa, *Nec ascendet super cor*, suppleri ista, *ad eum usum*. Quod autem subest, *Nec visitabitur*, *nec fiet ultra*, sic exponit, *Nec pugnabitur*, *nec ea fient*, *quæ in bello fieri solent*. Fidem hic Lectorum appello. An per illud tempus, quo scribebat Jeremias, moris fuit Israëlitis Arcam deferre in prœlia, quod olim Deo jubente factum, tum fieri desierat? Præterea tantam Jeremiæ in scribendo indiligentiam non agnoscimus, ut legentium perspicacitati bonam sententiarum suarum partem supplendam relinquat; illic præsertim, ubi significationem plurimi interest certo, & sine dubitatione teneri. Nec enim vel nihil, vel parvi refert, dixeritne Propheta tantam fore Judæorum potentiam, ut non amplius tutelari præsentis Arcæ præsidio prœlia sua juvare necesse habeant; an Arcam venerari desituros; quod perinde est, ut si ritus eorum, ac ceremonias mutatum iri dicas. Hoc præterea, *Nec visitabitur*, sic interpretari, *Non pugnabitur*, quam durum est, ac violentum? Admittamus tamen interpretationem illam; an hic verbis istis suberit sensus quem putat Grotius, Arcam deinceps haudquaquam delatum iri in prœlia? minime sane; verum is loci erit intellectus, nullum deinceps commissum iri prœlium; quem nemo sanus admittet. Sed & verbum *paqad*, nusquam simpliciter significat, *pugnare*. Quorsum denique attinebat tam exaggeratis, & efficacibus verbis rem eam expri-

(*a*) III. 1. (*b*) III. 9. (*c*) XXX. 27. (*d*) 11. & seq. (*e*) Ezech. XXXVII. 16. (*f*) II. 13. & seq. (*g*) VIII. 15. & seq.

exprimere, quæ ad aliam rem exprimendam ipsa ascita erat? nam ut Judæorum potentiam notet, futurum ait ut Arcæ præsentis ope in prœliis carere possint. Satis enim id fuerat: *Non dicent ultra, Arca Testamenti Domini*. Cum addat vero, *Neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra*, gravius significatur quippiam, futura nempe Legis abrogatio. Grotio perversæ hujus interpretationis præmonstratores fuerunt R. David Kimchi, & R. Selomoh Jarchi: quos tamen egregie confutat Don Isaac Abrabaniel (*a*) (etsi ab ea non multum abesse Jonathanem fatetur) quod neutiquam hic agatur de bello, aliisve, quibus nativam sententiam adulterant, & corrumpunt. Hunc vero ipse loci intellectum esse vult: Non res ita, ut olim, sic veniente Messia se habebunt, de quo tempore loquitur Propheta: olim enim Israëlitarum sanctitas omnis in Arcæ, ac Templi cultu, & ceremoniis posita erat, ita ut eo fere universi ipsorum ritus referrentur: postquam autem venerit Messias, ea erit ipsorum pietas, ac sanctitudo, ut non necesse habeant confluentes ad Messiam Gentes ex Arcæ, ac Templi majestate, & reverentia sanctitatem Judæorum æstimare; sed totam urbem Hierosolymam tot viris pietate florentibus refertam, Solium Domini appellaturæ sint. Verum διαστρέφειν τ' ἀληθῆ (*distorquere veritatem*) & pervertere sententiam hoc est, non interpretari: nam ante decimum septimum comma nulla Gentium mentio; agitur solum de Judæis, quos prædicit Propheta, postquam multiplicati fuerint, non dicturos amplius, *Arca Testamenti Domini*. Nam cum ait, *Non dicent ultra, Arca fœderis Domini*, eos utique vult intelligi, qui prius id dicebant; nempe Judæos, qui Arcam sanctissime colebant; non Ethnicos, qui ne noverant quidem. Sumit præterea κατὰ λέξιν, (*ad verbum*) Judaico more, quæ de Hierosolyma dicuntur, quasi foret olim in magnas opes, ac gloriam restituenda: cum tamen omnem ejus instaurandæ spem Judæis ademtam esse manifestis Prophetarum testimoniis probaturi simus in παραλειπομ. At Ecclesiam Dei decebat intelligere, cujus typus est Hierosolyma. Frustra ergo his inesse ἀσυναρτησίαν causatur, quæ apta simul esse vidisset ac connexa, si in literæ cortice non hæsisset. Deinde a Propheta; dum agitante spiritu fundit oracula, accuratus rerum ordo non est expectandus. Instat Abrabaniel, & si Judaicorum rituum hic significetur abrogatio, mala prænuntiare ait Prophetam, non bona, *raaa velo tob*, cum tamen bona hic sponderi manifestum sit. Nos vero, umbras exoriente luce evanescere, & simulacra, ac imagines prodeunte archetypo obsolescere, id malum esse negamus.

Duo subjiciemus testimonia Jeremiæ, e capitibus, vicesimo tertio, & tricesimo tertio, partim prioris haud multum absimilia, partim, & venturi Christi longe significantiora, quæ propter paritatem minime a nobis fuerunt disjungenda: *Et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas ejecero eos illuc, & convertam eos ad rura sua: et crescent, et multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, & pascent eos: non formidabunt ultra, & non pavebunt: & nullus quæretur ex numero, dicit Dominus*. Quod per Christum esse eventurum sequentia indicant: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet judicium, & justitiam in terra* (*b*). Quæ tricesimo tertio capite (*c*) sic retulit: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: suscitabo verbum bonum, quod locutus sum ad domum Israël, & ad domum Juda. In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ: faciet judicium, & justitiam in terra*. Germen David nimirum illud est, quod *virgam de radice Jesse*, & *virgultum* ab Isaia (*d*) dictum ostendimus; quod & germen alibi appellat: *In die illa*, inquit (*e*): *erit germen Domini in magnificentia*. Illud est, quod a Zacharia (*f*) Oriens dictum est: *Ecce enim adduco servum meum Orientem*: & alibi (*g*): *Ecce vir, Oriens nomen ejus*. Unde Lucas (*h*): *Visitavit nos Oriens ex alto*. Oriens autem his locis est *tzamah*, hoc est, *germen*. Quo nomine Messiam his Jeremiæ, & Zachariæ locis significari Jonathan confitetur. Eodem pertinet, & istud Ezechielis (*i*) supra memoratum: *Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David: ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem*. Subnectit Jeremias (*k*): *In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confiden-*

(*a*) In Font. Sal. sup. Dan. IX. & in Jer. III. (*b*) Jer. XXIII. 3. & seq. (*c*) 14. & seq. (*d*) XI. 1. & LIII. 2. (*e*) Id. IV. 2. (*f*) III. 8. (*g*) Id. VI. 12. (*h*) I. 78. (*i*) XXXIV. 23. (*k*) XXIII. 6.

Digitized by Google

fidenter , *& hoc nomen quod vocabunt eum* , *Dominus justus noster* . Quæ tricesimo tertio capite pene πρὸς λέξιν (*ad verbum*) iterantur. Idem de Messiæ adventu a Daniele (*a*) prædictum est: ***Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt, ut adducatur justitia sempiterna.*** Inde Paulus(*b*) ait Christum Jesum factum esse nobis a Deo justitiam. Ergo hæc ad Christum haud dubitanter relata sunt in libro Thalmudico Beracoth, distinctione Meematai, & in Babba bathra, capite quinto, & in Beresith Rabba, & in Echa Rabbati, & in Midrasch Thehillim, & apud R. Josephum Albo, in libro Fundamentorum, & apud R. Davidem Kimchi. Tum deinde tempus affuturum spondet Jeremias (*c*), quo recentibus, & amplioribus beneficiis cumulati Israëlitæ, veteris illius vix recordentur, cum Ægyptiorum servitute exemti sunt: quod & decimo sexto capite (*d*) jam supra fuerat pollicitus. Capite vero tricesimo tertio (*e*) solemnem illam Dei pollicitationem repetit, nunquam interituram Davidis sobolem, perpetuisque ipsam florentis regni opibus, ac potentia fruituram. Quod nonnisi in Christo exitum nancisci posse Judæi fatentur: præsertim cum is adsonet illustre hoc de Christo prædictum (*f*): ***Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus*** , ***donec veniat qui mittendus est*** , & ***ipse erit expectatio gentium***. Antiquum hic obtinet Grotius; nam quæ Christum præmonstrare non inanibus argumentis probavimus, priscorum Judæorum, quibus fere se addixit, opinionem secutus, alio flectere conatur, & Zorobabeli accommodare. At quem hic prædicit Jeremias, eum & futurum regem, & regnaturum ait; cum neque rex dictus fuerit Zorobabel, neque regnum tenuerit, uti rectissime Judeis idem cum Grotio sentientibus objicit Theodoretus(*g*). Et improprie, ac parum accurate locutus est Saidus Batrikides, cum Zorobabelem dixit Hierosolymis regnasse; cum præfuisse Reipublicæ dicere vellet, ac deberet. Quod autem addit, regem eumdem appellari capite nono Zachariæ (*h*), ***Ecce rex tuus veniet tibi Justus, & Salvator***; id vero ad Christum itidem spectare pertendimus. Itaque incertum probat per incertius, & litem lite resolvit. Hoc vero testimonio tricesimi tertii Jeremiæ capitis (*i*): ***Non interibit de David vir, qui sedeat super thronum domus Israël***, quo causam suam firmare studet, hoc ipso ad eam labefactandam utimur. Tametsi enim Israëliticæ gentis δημαγωγὸς (***plebis ductor***) & Æchmalotarcha fuerit Zorobabel, non proinde ***sedere super thronum*** Davidis dici potuit: uti nec inter Romanos, vel Consules, vel Dictatores, etsi supremum gesserint magistratum, super Romuli thronum sedere idcirco dicti sunt. Nihilo magis probatur mihi, quod disserit ad hunc locum (*k*): ***In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter; & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster***: vult enim, contra saniorum interpretum fidem, populum Israëliticum eum esse, cui prædicitur fore tribuendum nomen illud, ***Dominus justus noster***, sive ut alii interpretantur, ***Dominus justitia nostra***. Verum si totius loci perpendatur connexio, ad Germen Davidis, de quo potissimum hoc commate sermo est, referendum esse videbitur: nam cum illud appellasset ***germen justum***, & ***facturum judicium, & justitiam in terra*** dixisset, subdit continuo vocatum iri, ***Dominum nostrum justitiam***: quod perinde est, ac si dixisset, post edita singularis justitiæ specimina, Justi nomen ac titulum meritis suis fore consecuturum. Sic intellexerunt Hebræi Doctores quos dixi, sic Christiani pene omnes. Johannem Bodinum excipio, qui in pestifero opere de abditis rerum sublimium arcanis, sub Salomonis Judæi persona, ut hoc Jeremiæ testimonium elevet, id quod habet Vulgata, ***Vocabunt eum***, quodque velut novum, & inauditum repudiat, sic interpretandum esse statuit, ***Et clamabit***, sive, ***elata voce dicet populus***: cum tamen Vulgatam Editionem non universi solum interpretes hoc loco, & consimili, qui in tricesimo tertio Jeremiæ capite extat, sed Bodinus etiam ipse sequatur. Addit deinde nomen illud, ***Dominus justus noster***, sive, ***Dominus justitia nostra***, convenire, non in ***Germen Davidis***, sed in ***Israël***; & quemadmodum in Genesi (*l*) Jacob Aram a se erectam appellat, ***Fortem Deum Israël***; & quemadmodum Ezechiel (*m*) Civitati prædicit futurum nomen, ***Dominus ibidem***. Hæc sumsit Bodinus ex Munsteri expositione libri Jeremiç (*n*): verum

(*a*) IX. 24. (*b*) 1. Cor. I. 30. (*c*) XXIII. 7. & seq. (*d*) Ejusd. 14. 15. (*e*) Ejusd. 17. (*f*) Gen. XLIX. 10. (*g*) In Jer. XXXIII. 3. & seq. (*h*) 9. (*i*) 17. (*k*) Id. XXIII. 6. (*l*) XXXIII. 20. (*m*) XLVIII. 35. (*n*) XXIII. 6.

Digitized by Google

verum ipsius responsionem dissimulavit, quæ talis est: aliter Aræ, & Civitati, aliter Christo, Dei nomen tribui; illis ad ostendendum divinæ gratiæ effectum; huic, ut Christi significetur divinitas, & justitiæ nostræ beneficium, quod benignitati ipsius, & gratiæ acceptum referimus. His addo, utrumque locum ex Genesi, & Ezechiele, longe secus exponere Interpretes, ac exponit Bodinus, quod Lectori consulendos relinquo. Defricandus ipse interim, qui dum Christianis Theologis linguæ sanctæ ignorationem exprobrat, suam ipse ineptissime prodit. Nam ut ostendat apud Ezechielem nomen, *Dominus ibidem*, ad Civitatem pertinere, repræsentat voces ipsas Hebraicas *adonai scama*, quarum postremam desinere ait in ח, quæ nota est feminini generis, non masculini; cum dictio *scama* hoc loco non significet *Nomen ejus*, quod perperam censuit, sed *illic*. Has cavillationes Bodino, quemadmodum & Grotio, subministrasse reperio pertinaces quosdam Judæos, qui sic præterea differunt, Jeremiam capite tricesimo tertio his verbis mentem suam explicasse; *In diebus illis salvabitur Juda, & Jerusalem habitabit confidenter*, (*vere ascer iqrà là*) *& iste qui vocabit eam*, *Dominus justitia nostra*: in quibus inquiunt *là*, fœminini generis est, nec alio referri potest, quam ad Jerusalem; non ergo ad Messiam. Fateor: quid tum? Mentem Prophetæ non assequuntur, quæ hæc est: *In diebus illis salvabitur Juda, & Jerusalem habitabit confidenter, & qui eam vocaturus est ad se, nempe is erit Dominus justitia nostra*, hoc est, Messias. At alius est sensus verborum vicesimi tertii capitis, nam cum Davidici germinis ortum prædixisset Jeremias, subjunxit: *In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter* (*verè scemò ascer iqareu*), *& hoc est nomen ejus, quod vocabunt eum* (qui nempe germen Davidis est) *Dominus justitia nostra*. Itaque affixum masculini generis, quod inest dictionibus hisce, *scemò*, & *iqareu*, referendum est ad *zemahh*, *germen*, superioris commatis, hoc est, Messiam, ubi postquam fore eum *justum*, & *facturum justitiam in terra* prænuntiavit, cõtinuo subjicit, fore illi nomen, *Dominus justitia nostra*, ob insignem nimirum justitiam, quam commemoravit: quæ cohærentia rerum, & series manifesta est. Alius quoque Judæorum fraudibus patuit locus vicesimi tertii capitis: sic enim eum distinxerunt, ut hic sensus effloresceret, *Et hoc est nomen, quod vocabit eum Dominus*, *Justitia nostra*. Id cum proponere in medium ausi sunt Judæi, receptam in codicibus interpunctionem manifesto perverterunt: nam voci, *iqareu*, *vocabunt eum*, subjicitur accentus *chapach*, qui διαζευκτικός (*disjunctivus*) est, & vocabulum, cui affixus est, a sequenti distinguendum esse indicat. Falso ergo annectunt illi dictionem sequentem, *adonai*, quæ ab ea discreta est, & sequentibus adhæret; vel R. Joseph Albo teste, qui in libro Ikkarim scribit (*a*): *Appellat Scriptura nomen Messiæ Deus justitia nostra*. Porro Septuaginta Senum Interpretatio sic habet: καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὃ καλέσει αὐτὸν κύριος Ἰωσεδὲκ ἐν τοῖς προφήταις· quæ verba non uno vitio laborant. Videntur primum Septuaginta Interpretes nomen ipsum, quod hic Messiæ tribuitur, uti Hebraice conceptum erat, Græcis literis repræsentare voluisse, quemadmodum in nominibus propriis fieri amat, quæ integra sine ulla interpretatione de lingua in linguam transire solent. Itaque nomen loco hoc Messiæ tributum, quod Hebraice ita scriptum est, *adonai tsedacrù*, sic videntur Græce expressisse Interpretes, ἰωσεδέκ. Dictio vero κύριος, quæ proxime præcedit, adventitia est. Nam in antiquis codicibus Interpretationis Septuaginta Senum, quotiescunque sacra vox *adonai* occurrit, & ipsa, & ipsius interpretatio κύριος, exhibentur. Id observavimus in vetustissimo exemplari Renati Marchali, quo Græca Prophetarum omnium sacrorum interpretatio continetur. Ubicunque enim se offert tetragrammaton nomen, in contextu scriptum est κύριος, in limbo ΠΙΠΙ, quod est Hebraicum *adonai*. Simile quidpiam factum hic est: nam & dictio Græca κύριος, & Hebraica *adonai*, adscriptæ sunt. Ergo vox κύριος, hic παρέλκει, (*redundat*) cum Hebraica dictio *adonai*, in voce ἰωσεδὲκ lateat. Sequitur, ἐν τοῖς προφήταις, cujus additamenti hæc ratio est. In nono, quod proxime sequitur, commate hæc leguntur: *Ad Prophetas: Contritum est cor meum in medio mei*. Quæ sic reddita extant apud Senes Septuaginta: ἐν τοῖς προφήταις· συνετρίβη ἡ καρδία μου ἐν ἐμοί. Septimum porro & octavum comma penitus fuisse ab illis prætermissa

(*a*) Lib. II. cap. 28.

missa notat Hieronymus (*a*). In vulgatis autem editionibus ad calcem capitis rejecta sunt. Unde intelligitur, additamentum hoc post Hieronymum illuc irrepsisse: multaque hujusmodi subinde a librariis vel studiosis hominibus fuisse intrusa, parumque sinceram interpretationem hanc ad nos pervenisse. Utut est, ex hac duorum commatum prætermissione effectum est, ut sextum & nonum comma cohærerent; voces vero istæ, τοῖς προφήταις, quæ noni commatis erant, ad sextum pertinere existimarentur: quæ opinio Theodoreti (*b*) temporibus jam inoleverat. Vocula porro, ἐν, sexti commatis est, detorta ex νοῦ, quod ad dictionem ἰωσεδὲκ pertinebat. Ergo sic locum totum restitues: καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὃ καλέσει αὐτὸν, ἰωσεδεκνοῦ· τοῖς προφήταις· συνετρίβη ἡ καρδία μου ἐν ἐμοί· clarissima sententia; nam καλέσει refertur ad ἰσραὴλ, quod præcedit. At τοῖς προφήταις videtur fuisse lemma sequentibus præfixum, quo sermonem ad Prophetas converti significatur. Sed hæc obiter.

Futura etiam Messiæ mysteria aperiuntur tricesimo capite Jeremiæ (*c*), ubi Israëlitarum vincula rupturum se spondet Deus, & alieno exemtos imperio in pristinam libertatem vindicaturum; quo tempore Deum sospitatorem suum, & Davidem regem suum legitimo prosequentur obsequio: *Servient*, inquit, *Domino Deo suo, & David regi suo, quem suscitabo eis*. Itaque ad abjiciendum timorem, & sumendam fiduciam Israëlem adhortatur, futurum spondens, ut ei per se salus parta sit, & securitas, bonorumque omnium copia, dum præsentibus ipsum auxiliis prosequetur. Tum subjicit fore ut pristinas sedes recuperet Jacob, & civitas in excelsis statuatur locis, Templumque rite fundetur. Deinde ait (*d*): *Et erit dux ejus ex eo, & princeps de medio ejus producetur, & applicabo eum, & accedet ad me: quis enim iste est, qui applicet cor suum, & appropinquet mihi, ait Dominus? et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.* Davidem illum regem Israëliticæ genti promissum, quem alium esse dicam, quam qui Ezechieli memoratur, cum ait (*e*): *Et suscitabo super eas* (oves) *pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David:* & rursum (*f*): *Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium*: & Oseæ (*g*): *Post hæc revertentur filii Israël, et quærent Dominum Deum suum, et David regem suum.* Quo nomine Messiam de Davidis stirpe oriturum signari rerum ipsarum cum præcedentibus, ac sequentibus cohærentia ostendit: id quod toto capite probavit Galatinus in libro Arcanorum (*h*). Nunc afferemus hoc unum ex Ezechiele (*i*), quod multorum instar esse queat: *Et habitabunt super terram, quam dedi servo meo Jacob, in qua habitaverunt patres vestri, et habitabunt super eam ipsi, et filii eorum, et filii filiorum, usque in sempiternum, et David servus meus princeps eorum in perpetuum.* Dicat Grotius, qui hæc detorquet ad Zorobabelem, an sempiternum in Judæos imperium Zorobabel tenuerit; an rex fuerit dictus, vel habitus; an recuperatam ejus auspiciis Chananæam terram Judæi perpetuo coluerint. Quod autem addit a Davide Davidem dictum Zorobabelem; sicut a Ptolemæo, Ptolemæos; a Cæsare, Cæsares; alium quempiam ostendat sic dictum, præter eum quem proponit Zorobabelem. Quod additur præterea a Jeremia (*k*): *Et erit dux ejus ex eo, & princeps de medio ejus producetur*, germanum est prædictionis hujus Michææ (*l*), quam Messiæ propriam esse magna consensio est: *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israël.* Pergit Jeremias (*m*): *Et applicabo eum, & accedet ad me*: quod pontificiam dignitatem regia conjunctam exprimit, juxta illud Psalmi (*n*): *Tu es Sacerdos in æternum.* Quæ interpretans Paulus in Epistola ad Hebræos (*o*) sic disserit: *Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetravit cœlos, & Jesum Filium Dei, teneamus confessionem*: & deinde (*p*): *Hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium: unde & salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis.* Non alium ergo Davidis nomine, quam Davidis filium Messiam, non alium ducem aut principem hic notatum censuit Jonathan Uzielides in Thargum; non alium Thalmudistæ capite postremo Sanhedrin, & in libro Bera-

(*a*) In Jer. XXIII. 6. (*b*) In Jer loc. cit. (*c*) 7. & seqq. (*d*) Ib. 21. 22. (*e*) XXXIV. 23. (*f*) Id. XXXVII. 24. (*g*) III 5. (*h*) Lib. III. cap. 25. (*i*) XXXVII. 25. (*k*) XXX. 21. (*l*) V. 2. (*m*) Ibid. XXX. 21. (*n*) CIX. 4. (*o*) IV. 14. (*p*) VII. 24. 25.

Beracoth Hierosolymitano; nec Midrasch Thehillim.

Hæc leguntur sequenti capite (*a*): *Erit dies, in qua clamabunt custodes in monte Ephraim, Surgite & ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum*. Quibus consimilia dixisse Isaiam (*b*) ostendimus, cum Christum prædiceret secundo capite, quæ & a Michæa (*c*) in pari causa usurpata sunt. Nec quicquam hic nobis prodesse volumus vocem *nozerim, custodes*, quæ quod hujus similis sit *nazirim*, *Naziræi*, quo nomine Christianos olim fuisse designatos legimus in Actis Apostolorum (*d*), Ecclesiæ Christianæ pastores a Jeremia notatos quidam voluerunt. Utiliora nobis illa sunt, quæ sequuntur (*e*): *Quia hæc dicit Dominus, Exultate in lætitia, Jacob, & hinnite contra caput Gentium: personate, & canite, et dicite, Salva, Domine, populum tuum, reliquias Israël. Ecce ego adducam eos de terra Aquilonis, et congregabo eos ab extremis terræ, inter quos erunt cæcus et claudus, prægnans et pariens simul, cœtus magnus revertentium huc*: quibus paria vidimus tertio Jeremiæ capite (*f*), & ad Messiam spectare ostendimus: *In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israël, et venient simul de terra aquilonis, ad terram, quam dedi patribus vestris*. Quam autem cœco & claudo spondet gradiendi facultatem, eamdem Messiæ venturi beneficio concessum iis iri pollicitus fuerat Isaias tricesimo quinto capite, cum diceret (*g*): *Deus ipse veniet, et salvabit vos. Tunc aperientur oculi cœcorum, et aures surdorum patebunt: tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum*. Deinde: *Erit ibit semita, et via, et via sancta vocabitur*. Et paulo post: *et redemti a Domino convertentur, et venient in Sion cum laude*. Quæ de Messiæ ævo dicta esse, supra a me demonstratum est. Ergo hac pollicitatione Jeremiæ spes suas alere, & miseriam suam solari Judæos docet nos R. Machir in *abaqat regel*. Subjicit Jeremias: *Usque quo dissolveris, filia vaga? quia creavit Dominus novum super terram, Fœmina circumdabit virum*: quo mirabilis Christi ortus prædicitur. Nam gestatio fœtus in utero fœminæ his verbis σεμνῶς (*servato decoro*) describitur. Sic quarto Regum (*h*) pari locutione res eadem refertur. Nam quod habet Vulgata, *Habebis in utero filium*, id expressum est ex istis Hebraicis *ata hobebet ben*: *Tu amplexans filium*. Non autem communis fœtus concipiendi ratio hic prædicatur: quorsum enim dixisset Propheta: *Creavit Dominus novum super terram?* qua præmonitione uti solent Scriptores sacri, cum magnum quid & insolitum portenditur. Sic cum Core, Dathan & Abiron terræ hiatu essent absorbendi, ait Moses (*i*): *Sin novam rem fecerit Dominus, ut aperiens terra os suum deglutiat eos*. Sic Deus apud Isaiam (*k*): *Ecce ego facio nova, et nunc orientur, utique cognoscetis ea; ponam in deserto viam, et in invio flumina*. Ergo portentosus filii conceptus apud Jeremiam prædicitur, quem ad Messiam pertinere R. Moses Hadarsan ultro agnoscit. Clarissima deinde vaticinatione, Mosaicæ Legis & pristini fœderis abrogationem denuntiat (*l*): *Ecce dies venient, dicit Dominus; et feriam domui Israël et domui Juda fœdus novum; non secundum quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum, omnes enim cognoscent me, a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus, quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius*. Novi in Christo fœderis sanctionem, pristino abolito, his contineri scribit Paulus ad Hebræos (*m*). Jeremias quoque tricesimo capite (*n*), quod Messiam prænuntiare declaravimus, haud multum absimilia habet: *Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producetur, & applicabo eum, & accedet ad me: & eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum*. Et capite tricesimo tertio (*o*), quod ad Christum quoque spectat: *Et emundabo illos ab omni iniquitate sua, in qua peccaverunt mihi, & propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in* qui-

(*a*) Jer. XXXI. 6. & seqq. (*b*) II. 3. (*c*) IV. 1. 2. (*d*) XXIV. 5. (*e*) Jer. XXXI. 22. (*f*) 18. (*g*) 4. & seq (*h*) IV. 16. (*i*) Num. XVI. 30. (*k*) XLIII. 19. (*l*) Jer. XXXI. 31. & seqq. (*m*) VIII. 8. & seqq. (*n*) 21. 22. (*o*) Ejusd. 8.

quibus deliquerunt mihi, & spreverunt me. Unde Lucas in Actis (*a*): *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum.* Futura illa divinæ Legis, non in tabulis lapideis, sed in piorum hominum corde descriptio, quam & aliis locis pollicetur Jeremias, & ab Ezechiele quoque non semel promittitur, novo fœderi per Christum paciscendo debetur. Christianos enim sic compellat Apostolus (*b*): *Epistola estis Christi, ministrata a nobis, & scripta, non in tabulis lapidis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Debetur & novo fœderi universalis illa, quam promittit Jeremias, Dei notitia: Isaias enim capite undecimo (*c*), quod Messiæ προλεπτικὸν (*prænuntium*) est, sic loquitur: *Non nocebunt, & non occident in universo monte sancto meo, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientes.* Et alibi hæc spondet Ecclesiæ (*d*): *Ponam universos filios tuos doctos a Domino, & multitudinem pacis filiis tuis.* Quo respexit Jesus Dominus, cum dixit apud Johannem (*e*): *Et scriptum est in Prophetis, & erunt omnes docibiles Dei.* Novo denique fœderi debetur memorata hic peccatorum abolitio, cujus potissimum gratia Christum humano generi Deus promisit. Ergo totam hanc prædictionem Christo adjudicandam esse statuit R. Moses ben Nachman. Ajo & Christi Ecclesiam signare postremum hoc capitis comma: *Sanctum Domini non evelletur, & non destruetur ultra in perpetuum* (*f*); nec enim Hierosolymitanum Templum potest signare, quod funditus excisum est.

XVII. Memorabilem quoque de Christo prophetiam Threnis suis Jeremias (*g*) intexuit: *Spiritus oris nostri Dominus Christus captus est in peccatis nostris.* Quod quamvis Chaldæus Paraphrastes & Rabbini plerique ad Josiam, alii ad Sedeciam trahant, si quis tamen singulas voces accurate expenderit, vere hic notatum Messiam comperiet. *Spiritus oris nostri* appellatur (*h*), quippe in quo *vivimus, & movemur, & sumus*, inquit post Paulum Hieronymus (*i*); quod nonnisi coacte Josiæ aut Sedeciæ accommodari potest. Dominus dicitur, quippe qui supremum rerum omnium tenet imperium. Captus esse dicitur propter peccata hominum, quod nec Josiæ convenit, interfecto quidem, sed non capto; nisi sagittæ vulnere captum dicas, ut Amazonem Herculeæ sagittæ vulnere prensam dixit Valerius Flaccus, quod supra monui. Nec convenit Sedeciæ, qui non tantum alienarum, sed suarum quoque noxarum meritissimas pœnas luit. Christus vero Dominus & captus est, & *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit*, ut de eo prædicavit Isaias (*k*).

XVIII. Postquam librum nomine Baruchi inscriptum, genuinum esse ostendimus, verba ipsius attulisse sufficiet, ut prævisam illi & prædictam Christi ἐνανθρώπησιν (*humanæ naturæ assumtionem*) manifestum fiat: *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ & tradidit illam Jacob puero suo, et Israël dilecto suo. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est* (*l*). Unde hæc sumsisse Johannem (*m*) dicas: *Et verbum caro factum est, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus.* Scio ambigua videri Græci exemplaris verba, quæ sunt hujusmodi? μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Ita ut ὤφθη, συνανεστράφη, tam ad ὁδὸν ἐπιστήμης referri possint, quam ad Θεός. Sed sententiam hanc, quam admittunt verba, ratio prorsus respuit: nam si Jacobo Deus viam disciplinæ tradidit, sequitur in terris visam fuisse, & cum hominibus vivente Jacobo conversatam. Quamobrem frustra subjunxisset Baruchus: *Post hæc in terris visa est, & cum hominibus conversata.* Deinde quis tam audax est in translationibus, ut dicere ausit viam disciplinæ in terris visam esse, & cum hominibus conversatam? Magno ergo consensu universus Patrum cœtus hoc testimonium juxta Vulgati Interpretis expositionem in Christianæ causæ patrocinium usurpavit.

XIX. Prodeat suo ordine Ezechiel, cujus luculentæ quoque extant de Christo prædictiones. Cum enim tricesimo quarto capite pastorum populi sui avaritiam & injustitiam expostulasset Deus, exauctoratis iis se gregis sui curam gesturum ipse promittit, morbidas oves sanaturum, errantes quæsiturum, & in uberrima pascua, lætissimasque sedes deducturum, ubi summa pace fruantur. Tum subjicit

(*a*) X. 41. (*b*) 2. Cor. III. 3. (*c*) 9. (*d*) Id. LIV. 13. (*e*) VI. 45. (*f*) Jer. XXXI. 4. *XVII. Lamentationibus Jeremiæ.* (*g*) IV. 20. (*h*) Act. XVII. 28. (*i*) In Thr. IV. 20. (*k*) LIII. 4. *XVIII. Prophetia Baruchi.* (*l*) Baruch. III. 37. 38. (*m*) I. 14. *XIX. Prophetia Ezechielis.*

cit (*a*): *Et suscitabo super eas pastorem unũ, qui pascat eas servum meum David: ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & servus meus David princeps in medio eorum: ego Dominus locutus sum. Et faciam cum eis pactum pacis.* Deinde (*b*): *Et suscitabo eis germen nominatum: & non erunt ultra imminuti fame in terra, neq; portabunt ultra opprobrium gentium. Et scient quia ego Dominus Deus eorum cum eis, & ipsi populus meus domus Israël, ait Dominus Deus. Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ, homines estis, & ego Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus.* Iterantur hæc eadem tricesimo septimo capite (*c*): *Servus meus David, rex super eos, & pastor unus erit omnium eorũ.* Rursum (*d*): *David servus meus, princeps eorum in perpetuum: & percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis, & fundabo eos, & multiplicabo eos, & dabo eis sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum. Et erit tabernaculum meum in eis, & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus: Et scient gentes, quia ego Dominus sanctificator Israël, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.* His Messiam præmonstrari multis approbare possumus. Primum Pastoris personam gerit: sic de eo Isaias quadragesimo capite (*e*), quo capite Messiam prædici ostendimus: *Sicut pastor gregem suum pascet: in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo levabit, fœtas ipse portabit*: sic & de se ipse Dominus noster Jesus apud Johannem (*f*): *Ego sum Pastor bonus*: sic eum Petrus in Epistola priore (*g*) Pastorem, & Episcopum animarum nostrarum, & principem pastorum, & Paulus (*h*) pastorem magnum ovium appellat. Servus Dei dicitur: sic de eo Deus apud Isaiam (*i*): *Ecce servus meus, suscipiam eum*; & alio loco (*k*): *Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui?* & iterum (*l*): *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valde*; deinde (*m*): *In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos*; & apud Zachariam: (*n*) *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.* Quapropter servili schema prodit Dominus Jesus: unde Paulus de eo (*o*): *Semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* David appellatur, & princeps, & rex, & germen: sic apud Jeremiam (*p*): *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum, & regnabit rex; & sapiens erit*; & alibi (*q*): *Non dominabuntur ei amplius alieni, sed servient Domino Deo suo, & David regi suo, quem suscitabo eis*: parentis Davidis nomen ita gerente filio Messia; quemadmodũ & apud Aggæum (*r*) Zorobabelis nomen eamdem ob caussam Christo tribuitur. Sic & apud Isaiam (*s*): *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus*: præterea (*t*): *Ecce testem populis dedit eum, ducem ac præceptorem gentibus.* Hinc Angelus ad Mariam de Christo Jesu, apud Lucam (*u*); *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis*; & de eodem Petrus in Actis (*x*): *Hunc principem, & Salvatorem Deus exaltavit dextera sua.* Fœdus ictuum se cum populo suo pollicetur Deus: sic apud Isaiam (*y*): *Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles*; sic & apud Jeremiam (*z*): *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum.* Pacem hoc fœdere sancitum iri ait: sic Isaias (*aa*) de Messiæ temporibus: *Habitabit lupus cum agno*; & alibi (*bb*): *Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet, nec invenietur*; sic Christus apud Jeremiã (*cc*): *Revelabo illis deprecationem pacis. Pavebunt, & turbabuntur gentes in universis bonis, & in omni pace, quam ego faciam eis*: & apud Oseam (*dd*): *Et percutiam cum eis fœdus in die illa cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ, & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.* Unde & Paulus (*ee*): de Christo Jesu: *Ipse enim est pax nostra.* Ergo ad Messiam hæc Ezechielis sine controversia a Judęis referuntur, maxime vero ab Abrahamo Aben Ezra, & Davide Kimchi; & Davidis nomine Messiam nosci Thalmud docet. Nonnulli tamen ex hoc Judæorum grege, quos olim etiam Christianos quosdam esse affectatos conqueritur Theodoretus (*ff*), & quos novissime secutus est Grotius;

(*a*) Ez. XXXIV. 23. & seq. (*b*) Ib. 29. & seq. (*c*) Ejusd. 24. (*d*) Ib. 25. & seqq. (*e*) 11. (*f*) X. 11. (*g*) II. 25. & V. 4. (*h*) Hebr. XIII. 20. (*i*) XLII. 1. (*k*) L. 10. (*l*) LII. 13. (*m*) LIII. 1. (*n*) III. 8. (*o*) Ph. II. 7. (*p*) XXIII. 5. (*q*) XXX. 9. 10. (*r*) II. 24. (*s*) IX. 5. (*t*) Id. LIII. 4. (*u*) I. 32. 33. (*x*) V. 31. (*y*) LV. 3. (*z*) XXXI. 31. (*aa*) XI. 6. (*bb*) XXXV. 9. (*cc*) XXXIII. 6. 9. (*dd*) II. 18. (*ee*) Eph. II. 14. (*ff*) In Ez. XXXIV. 23.

tius, Zorobabelem hic agnoscere malunt, Templumque Zorobabelis tempore instauratum per hæc verba exprimi censent (*a*): *Et dabo sanctificationem meam*, sive juxta Hieronymum (*b*), *Sanctuarium meum in medio eorum in perpetuum;* deinde (*c*): *Et scient gentes, quia ego Dominus sanctificator Israël, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum*. Certe Templum illud a Romanis excisum est, neque perseverabit in perpetuum. Egregie præterea demonstrat Theodoretus (*d*) minime Zorobabelis temporibus convenire, quæ hic pollicetur Deus (*e*) *Erunt in terra sua absque timore*; tum: *Habitabunt confidenter absque ullo terrore*: postquam enim Babylone reversi sunt Judæi, crebris insidiis appetiti, & apud Persarum reges perduellionis accusati sunt, itaut Templi, & Urbis instauratio intermitteretur. Cum vero Urbis reparandæ licentiam deinde impetrarunt Nehemiæ temporibus, tanta illos incessit circumstantium populorum formido, ut altera manu opus facerent, gladium altera tenerent. Addit deinde Theodoretus, neque in Zorobabelem ipsum cadere, quæ hic de Davide commemorantur; nam δημαγωγός (*populi ductor*) fuit, non rex; nec fuit *princeps in perpetuum* (*f*). Potior ergo videtur sententia Hieronymi (*g*), hæc ad Ecclesiam Christi Jesu, ipsiusque tempora accommodantis, cum sanctitate imbutis piorum animis, Spiritu inter illos habitavit, non corpore solum; positaque in eorum mentibus sede, Templum illic æternum sibi constituit. Quod & penitus confirmat Paulus, cum sic Corinthios alloquitur (*h*): *Vos estis Templum Dei vivi, sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus*. Quæ cum scriberet, loca memorata Ezechielis procul dubio animo versabat.

XX. *Illud in præfatione commoneo*, inquit Hieronymus de Daniele, in Prœmio Commentariorum, *nullum Prophetarum tam aperte dixisse de Christo. Non enim solum scribit eum esse venturum, quod est commune cum cæteris; sed etiam quo tempore venturus sit docet, & reges per ordinem digerit, & annos enumerat, ac manifesto signo prænuntiat*: quæ totidem fere verbis Theodoretus declaravit. Unde Porphyrius, qui Danielem sibi insectandum proposuerat, non tam ventura dixisse illum, quam præterita narrasse jactabat. Verum ejus *impugnationem testimonium veritatis esse*, optime dictum est ab Hieronymo. Deinde num & Jesu recentiorem dicet Libri Auctorem, qui tempus ejus aperte prædixit? Nos itaque vaticinia ejus de Christo colligentes, a secundo ordiemur capite (*i*), in quo symbolum Christi est, ejusque regni, lapis ille de monte sine manibus abscissus, qui post comminutam statuam πολυμιγῆ (*ex variis rebus conflatam*) in tantum excrevit montem, ut orbem universum compleret: quo regnum portendi docuit Propheta, nullis unquam mutationibus obnoxium, sed æternum, & universa olim terræ regna, non ope humana, sed Dei nutu, & virtute eversurum. Lapidis quidem typo Christum exprimi, & in Psalmis, & apud Isaiam, supra jam observavimus. Montis item specie eum adumbrari, in Isaiæ secundo capite (*k*) dictum est a nobis. Regni Christi æternitatem alio quoque loco prædicat Daniel: *Potestas*, inquit (*l*), *potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum ejus, quod non corrumpetur*: prædicat & Michæas cum ait (*m*): *Regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc, & usq; in æternum*. Unde Lucas (*n*) de Domino Jesu: *Regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis*. Universis quoque regnis excidio futurum Psalmus secundus (*o*) præcinit: *Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos*: & Isaias (*p*): *Gens, & regnum, quod non servierit tibi peribit, et gentes solitudine vastabuntur*. In alia fuerunt opinione Judæi quidam, atque item Porphyrius, qui montem illum magnum, a parvis initiis in tantam molem provectum, ad Israëliticam gentem referebant, quam in fine seculorum ad summam amplitudinem evectum iri, regnisque omnibus superiorem fore arbitrabantur. Verum præterquamquod regnum illud in æternum fore perseveraturum dicere ineptum est, vanitas eorum propterea coarguitur ex Beresith Rabba, & ex Midrasch Thehillim, & ex Aben Ezra, & ex R. Selomoh, & ex R. Saadia, & ex R. Levi ben Gherson, & ex Josephi Jachiadæ Paraphrasi in Danielem, & ex Thalmude ipso, in libro

(*a*) Ezech. XXXVII. 26. (*b*) In Ezech. Ibid. (*c*) 28. (*d*) In Eumd. cit. cap. 23. 24. (*e*) Ez. XXXIV. 27. 28. (*f*) Id. XXXVII. 5. (*g*) In Ezech. XXXVII. 27. (*h*) 2. VI. 16. XX. *Prophetia Danielis.* (*i*) Dan II. 34. & seq. (*k*) 2. (*l*) VII. 14. (*m*) IV. 7. (*n*) I. 31. (*o*) 9. (*p*) LX. 12.

libro Sanhedrin capite undecimo; in quibus ista Danielis Messiæ adjudicantur.

Posteriorem Christi adventum spectat nobilissima illa Danielis prædictio, quæ continetur septimo capite (a): *Aspiciebam in visione noctis, & ecce cum nubibus cœli, quasi Filius hominis veniebat, & usq; ad Antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus & linguæ ipsi servient: potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.* Hoc ipsum de Christo prænuntiabat David, cum diceret (b): *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuę emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum:* & alibi (c): *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea, et tanquam vas figuli confringes eos. Et nunc Reges intelligite, erudimini qui judicatis terram, servite Domino cum timore, & exultate ei cum tremore.* Hoc idem Ezechieli (d) visum est, quod Danieli: *Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorũ, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper.* Visum est & Johanni in Apocalypsi (e): *Et vidi, inquit, & ecce nubem candidam, et super nubem sedentem similem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, et in manu sua falcem acutam.* Ait alio loco Johannes (f), Verbum Dei se vidisse, sedens in equo albo, caput diadematis multis revinctum, cœlestibus exercitibus comitatum, gladium ore vibrans, quo gentes ulturum est, utpote ministrum iræ omnipotentis Dei, veste indutum inscripta hoc titulo, Rex Regum, & Dominus dominantium. Ergo Paulus scribebat ad Ephesios (g), Jesum Dominum, postquam excitatus fuit ad vitam, ad Dei dextram in cœlo fuisse collocatum, supra omnem potestatem, & virtutem, & dominationem, non hujus solum seculi, sed & futuri; omnibusque infra ejus pedes subjectis, caput Ecclesiæ fuisse constitutum. Scribebat & ad Philippenses (h) futurum, ut in nomine Jesu omne genu flecteretur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, ejusque gloriam gentes omnes agnoscerent. Nec absimilia sunt, quæ leguntur initio Epistolæ ad Hebræos. Ipse quoque Jesus verba Danielis, coram Caipha, omniq; impiorum consessu sibi arrogavit (i): *Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cœli.* Item quod ait Daniel (k), pervenisse Filium hominis ad Antiquum dierum, hoc de se non semel Jesus Dominus prædicavit, cum se ad Patrem vadere diceret (l). Addit Daniel, traditam Filio hominis potestatem ab Antiquo dierum: idem quoque sibi a Patre concessum Jesus nos docuit (m): *Data est mihi omnis potestas in cœlo, et in terra.* Quæ vero hic Filio hominis dominationis æternitas portenditur a Daniele, eadem & ab hoc præmonstrata est regno illi, cujus typus mons ille ingens fuit, ex lapidis fragmine ortus; in somnis Nabuchodonosori visus, quo Christum præsignificatum esse proxime ostendimus. Christianæ interpretationi Judaica consentit; Filium enim hominis hic descriptum, Messiam esse traditur in libro Sanhedrin, capite ultimo, & in Beresith Rabba, & in Midrasch Thehillim. Ita intellexerunt R. Aben Ezra, & R. Selomoh Jarchi; ita Saadias Gaon, & R. Abraham Seba in Fasciculo Myrrhæ: ita denique Josephus Jachiades in Explanatione Danielis. Nec his tamen absterritus est Grotius, quominus alia omnia fingeret, & ut lapide illo, quo pedes statuæ contriti sunt, sic Filio hominis Populum Romanum a Daniele signatum pertenderet; cui postquam singulas vaticinii partes utcunque accommodare conatus est, tum vero nubes illas, cum quibus venisse narratur Filius hominis, sic interpretatur, quasi ad significandam summam celeritatem, & motum rapidum, quo in omnes partes ferebatur, hæc posita sint. Quapropter dici vult venisse Filium hominis cum nubibus cœli, pro eo, quod dici debuerat, tanquam nubes cœli. Cui approbando locum affert e quarto capite Jeremiæ (n): *Ecce quasi nubes ascendet, & quasi tempestas currus ejus.* Verum ut mittam præpositionis *aaim* significationem, quæ nunquam deser-

(a) 13. 14. (b) Psal. CIX. 1. & seq. (c) Psal. II. 6. & seq. (d) I. 26. (e) XIV. 14. (f) Apoc. XIX. 11. & seq. (g) I. 20 & seq. (h) II. 9. & seq. (i) Matth. XXVI. 64. (k) VII. 13. (l) Joh. XVI. 16. (m) Matth. XXVIII. 18. (n) 13.

deservit comparationi, quid fiet Ezechielis (*a*) testimonio, quod adduximus, in quo eadem ipsi in cœlo visa referuntur, quæ vidit Daniel? quid illis Apocalypseos (*b*), in quibus Filius hominis nubibus insidens, & cœlo invectus describitur? quid illi Psalmi centesimi noni (*c*), & altero Pauli (*d*), in quibus Christus ad dextram Dei collocatur? quid illo denique Jesu ipsius (*e*), qui venturum se in nubibus cœli denuntiat? Profecto mirifica hæc Scriptorum sacrorum consensio veram loci sententiam omnino aperit.

At omnem exceptionem superat splendidum, & memorabile testimonium, capitl nono (*f*) insertum, quo Danieli post futurarum rerum noscendi avido Gabriel, non quæsita solum sequentium annorum mysteria, sed alia quoque longe abstrusiora declarat. ***Septuaginta***, inquit, ***hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super Urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et Prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum***. His signari Messiam ajo; nam noxarum abstersionem spondet, quod Messiæ proprium munus esse constat. Justitia illa sempiterna Christus est, de quo in Psalmo septuagesimo primo (*g*): ***Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur Luna***: de quo apud Isaiam (*h*): ***Judicabit in justitia pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ***: tum alibi (*i*): ***Ego Dominus vocavi te in justitia***: & rursum (*k*): ***Prope est justus meus egressus est Salvator meus***: & postmodum (*l*): ***In scientia sua justificabit ipse Justus servus meus multos***: Deinde (*m*): ***Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt gentes Justum tuum, et cuncti Reges inclytum tuum***: & postea sic Christus ipse de se (*n*): ***Ego qui loquor justitiā.*** Clarissime vero Jeremias (*o*): ***Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, & sapiens erit, et faciet judicium, & justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, et Israël habitabit confidenter, et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus Justus noster***; vel juxta aliorum interpretationem: ***Dominus justitia nostra***. Addamus & hoc Zachariæ (*p*): ***Ecce rex tuus veniet tibi Justus et Salvator***. Ex his Paulus sic de Christo Jesu (*q*): ***Qui factus est nobis sapientia a Deo et justitia.*** Implendam Christi temporibus prophetiam tradit Daniel, quod & de se Dominus Jesus tradit apud Matthæum (*r*): ***Omnes enim Prophetæ et Lex usque ad Johannem prophetaverunt.*** Sanctum sanctorum ungendum prædicit, hoc est Messiam futurum, sive Christum, sive ut veteres quosdam Interpretes dictionem hanc reddidisse notat alicubi Lactantius (*s*), ἠλειμμένον (*Unctum*) Aquilam significans. Inde Petrus Judæos increpitans Sanctum & Justum appellat Christum Jesum. Sic & de eo Christiani in Actis (*t*): ***Convenerunt vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes, et Pontius Pilatus***: & Johannes in Epistola prima (*u*): ***Vos unctionem habetis a Sancto***. Nec a nostra discrepat R. Mosis ben Nachman in loci hujus interpretatinne sententia, aliorumve Judæorum, quorum opinionem exponit Hieronymus (*x*). Pergit Daniel (*y*): ***Scito ergo et animadverte: Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ erunt, et rursum ædificabitur platea et muri in angustia temporum***. Christum illum ducem, Cyrum esse putant R. Selomoh, & R. Joseph Jachiades; Nehemiam, Aben-Ezra; Zorobabelem, Judæi recentiores plerique; quæ Rabbinica sapientia digna sunt. Nam manifesto post hebdomades novem & sexaginta futurus esse dicitur Unctus ille; quem si Cyrum esse dicas, vel Zorobabelem, vel Nehemiam, unde ducetur hebdomadum illarum numerandi initium? præterea idem hic est Unctus, ac Sanctus sanctorum proxime memoratus. quod de Cyro dicere absurdum est, nec aliis satis convenit: quamvis enim sanctitudine floruerint Zorobabel, & Nehemias, num justitia æterna temporibus illorum in orbem inducta est? num elisæ sunt vitiorum stirpes, & scelerum radix recisa est? Hæc autem in Messiam congruunt, verum piorum ducem, juxta

(*a*) I. 26. (*b*) XIV. 14. (*c*) 1. 2. 3. (*d*) Eph. I. 20. (*e*) Matth. XXVI. 64. (*f*) Dan. n. 24. & seq. (*g*) 7. (*h*) XI. 4. (*i*) Id. XLII. 6. (*k*) Id. LI. 5. (*l*) Id. LIII. 11. (*m*) Id. LXII. 1. 2. (*n*) Id. LXIII. 1. (*o*) XXIII. 5. 6. (*p*) IX. 9. (*q*) 1. Cor. I. 30. (*r*) XI. 13. (*s*) Lib. IV. cap. 7. (*t*) III. 14. & IV. 27. (*u*) II. 20. (*x*) In Dan. IX. (*y*) IX. 25.

Digitized by Google

Juxta hoc Isaiæ (*a*): ***Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus:*** & istud Jeremiæ (*b*): ***Et erit dux ejus ex eo:*** sed audire pergamus Danielem (*c*): ***Et post hebdomades septuaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est: et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium: & erit in Templo abominatio desolationis, & usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio.*** Hæc a Christo Jesu notata sunt, cum ad Discipulos de excidio Templi verba faceret, & cum Emmauntiis viatoribus diceret (*d*). ***Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati.*** Porro redintegratio illa & confirmatio fœderis, pertinet ad Christum, quo sequestro fœdus sempiternum initurum se pollicetur Deus, eumque ipsum ***in fœdus populi*** daturum se spondet. Quibus cum Christianam caussam magnopere firmari Judæi intellexissent, pravis interpretationibus ea pervellere conati sunt. Igitur R. Saadias Gaon in Libro fidei, Messiam illum mactandum, signum esse vult eorum, qui hoc tempore obtinebunt sacerdotium. Quasi post instaurationem Templi ulla fuerit Sacerdotum unctio. Deinde quis non intelligit, unum hic eumdemque Messiam a Daniele signari, quem & Sanctum sanctorum, & Christum ducem appellat, & olim necandum esse prædicit? nam si tres diversi fuissent, & Sanctis sanctorum, & Christus dux, & qui necandus erat, distinxisset, utique, neque errori caussam præbuisset. Hinc refellitur & R. Selomoh, qui trucidandum Messiam, Agrippam esse statuit. Ineptior etiam Jachiades, qui Christum illum occidendum interpretatur Templum, Cyri nutu restitutum, & olim exscindendum: nam quis concedat Gabrielem res obscuras Danieli exponentem, tam intricata, tam absona metaphora usum, & tam variis interpretationibus opportuna? Quis ædem Deo consecratam, Christum; quis ejus destructionem, necem dictam putet? Christi quidem typus Templum esse potuit, & fuit; at Templi typus Christus haudquaquam fuit: scitum est enim, rem figuratam figura nobliorem esse debere. Præterea proxime commemoratur futura illa Templi destructio: ***Et civitatem, & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis ejus vastitas:*** & paulo post: ***Et erit in Templo abominatio desolationis.*** Quid ergo attinebat μεταφορικῶς καὶ αἰνιγματωδῶς (***metaphorice & ænigmatice***) proponere, quod mox ἰδιωτικῶς καὶ σαφῶς (***vulgariter & aperte***) enuntiaturus erat? Alia & saniora de totius hujus loci sensu opinati sunt vetusti illi Hebræi, quorum sententiam Hieronymus (*e*) suis in Danielem Commentariis inseruit: nam & Justitiam sempiternam, & Sanctum sanctorum, & Christum ducem, & Christum occidendum, unum idemque significare censuerunt, Messiam videlicet Patribus promissum. Quæ profecto priscis temporibus adeo pervulgata fuit & communi omnium consensu recepta interpretatio, ut in Libro temporum de hoc Danielis prædicto pronuntiaverit Africanus (*f*), ***Nulli dubium esse, quin de adventu Christi prædictio sit.*** Nec recentiores Hebræos complures hanc majorum suorum doctrinam tueri puduit.

XXI. Inter Oseæ vaticinationes imprimis celebratur illa (*g*): ***Dies multos sedebunt filii Israël, sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim. Et post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum: Et pavebunt ad Dominum, & ad bonum ejus, in novissimo dierum.*** Regem hunc David, Christum esse ajo, qui avum suum nomine refert, & hic, & apud Ezechielem, & apud Jeremiam, uti supra non semel observavimus. Atque hunc ab Israëlitis quæsitum iri prædicit Propheta, postquam diu propriis religionis suæ ritibus, proprioque regimine caruerint. Hoc nunc fieri cernimus; illud ecquando futurum sit, novit Deus. Messiam quidem hic notari traditur in Thargum Jonathanis Uzielidæ, & in libro Beracoth Hierosolymitano, & apud Rabbinos plerosque. Quo vero tempore rege & sacrificiis, vel caruisse, vel cariturus fore Israëlitas velit Propheta, disputant Interpretes. Quidam Salmanasaream deportationem intelligunt, hoc adducti Oseæ effato (*h*), quo Israëlitis inferendam ab Assyriis calamitatem prænuncians, dicturos eos ait,

(*a*) LV. 4. (*b*) XXX. 21. (*c*) IX. 26. 27. (*d*) Luc. XXIV. 46. (*e*) In Dan. IX. (*f*) Apud Hieron. in Dan.
XXI. Prophetia Oseæ, (*g*) III. 4. 5. (*h*) X. 3.

Non est rex nobis, non enim timemus Dominum. Judæos vero scribit Hieronymus ad Babylonicam captivitatem hæc referre, qua demum exempti patrias sedes repetierunt, Zorobabele duce, quem hic Davidis nomine indicari existimant. Atque hanc opinionem amplexi sunt Theodoretus, & Theophylactus (*a*): amplexus est & Grotius (*b*). Alii tempora reditum illum consecuta hic intelligunt, quibus neque legitimos reges agnoverunt Israëlitæ, neque legitimos Sacerdotes, & Christum Jesum Davide prognatum, ejurata prisca religione, ducem secuti sunt. Nam quod prædicit Propheta, futurum hoc *in novissimo dierum*, hoc ipsum habent Isaias (*c*), & Michæas (*d*), cum de Christo ajunt: *Et erit in novissimo dierum, erit mons domus Domini præparatus in vertice montium*: item Petrus ex Joële (*e*): *Et erit in novissimis diebus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem* (*f*). Alii denique, puta Hieronymus, Augustinus, Christianorumque bona pars, præsentem reliquiarum Judaicarum διασπορὰν (*dispersionem*) signatam putant ab Osea, qua tamdiu extorres jactabuntur, quod Christo jugo colla submittant. Interpretationem hanc valde mihi probabilem, ac veri simillimam facit illud Pauli (*g*): *Cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël salvus fieret, sicut scriptum est; Veniet ex Sion, qui eripiat, & avertat impietatem a Jacob. Et hoc illis a me Testamentum, cum abstulero peccata eorum.* Quidam etiam varios illos Israëlitarum casus una ista prædictione designari contendunt. Sunt & aliæ Prophetæ hujus vaticinationes, quas ad Christum pertinere, nec Judæi diffitentur. Velut illa (*h*): *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne*: quam Beresith Rabba addicit Christo. Item illa (*i*): *Sanabo contritiones eorum*, quibus Thargumista, & liber Joma pœnitentiam hominum, & remissionem peccatorum per Messiam futuram notari sentiunt.

XXII. De Christo etiam agitur in istis Joëlis (*k*): *Filii Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis Doctorem justitiæ.* Scio ambiguitatem inesse voci *morab*, quæ & *doctorem*, & *pluviam* sonat, & quæ hic a nonnullis in posteriorem significationem trahitur: Aliter Chaldæus Interpres, aliter Septuaginta, & Vulgatus quoque. Aliud etiam suadet ipsa verborum convenientia, in quibus aptius est dicere *Doctorem justitiæ*, quam *pluviam justitiæ*. Idem suadet & Osee (*l*), cum ait de Christo venturo: *Tempus requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos justitiam.* Utrobique Doctor ille justitiæ, Christus intelligendus est. Sin vertere malis *pluviam justitiæ*, Christum nihilominus intelligito, qui & pluviæ symbolo notatur in Psalmis (*m*): *Descendet sicut pluvia in vellus: ubi & istud subnectitur: Orietur in diebus ejus justitia.* Ita apud Malachiam (*n*) Christus appellatur *Sol justitiæ*. Designari autem Christum hoc Joëlis (*o*) loco sequentia ostendunt: *Et scietis quia in medio Israël, ego sum, & ego Dominus Deus vester, & non est amplius; et non confundetur populus meus in æternum. Et erit post hæc, effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt*: quæ quomodo sumenda sint, docet nos Petrus in Actis Apostolorum (*p*). Sed & R. Saadias Gaon in Libro fidei, & R. Machir in Pulvere aromatico, aliique Rabbinorum eruditissimi, hæc Messiæ temporibus accommodant. Quo & nos invitat illud, quod paulo post subjicit Joël (*q*): *In monte Sion, et in Jerusalem erit salvatio.* Simile hujus apud Isaiam (*r*) prædictionis de Messia: *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Consentienti huic Interpretum sententiæ contradicere ausus est Grotius, recoctaque veteri quadam prædicti hujus interpretatione, quam Rufino tribui video, Doctorem illum justitiæ Isaiam esse statuit; nec aliis tamen rationibus approbavit, quam quod Isaiæ temporibus Prophetæ, & Prophetides extiterint, ipsiusque Isaiæ filii vaticinationes ediderint. Quasi vel ante Isaiam, vel post illum, nulli inter Judæos Prophetæ fuerint, vel Prophetides. Majus autem, & largius gratiæ cœlestis donum, ac Sancti Spiritus infusionem pollicetur apud Joëlem Deus, quam priscis temporibus hominum generi concesserat: quod Isaiæ ævo minime contigit. Quod autem

(*a*) In Ose. III. (*b*) In Ose. 16. (*c*) II. 2. (*d*) IV. 1. (*e*) II. 28. (*f*) Act. II. 17. (*g*) Rom. XI. 25. 26. & seq. (*h*) Ose. XIII. 14. (*i*) Ejusd. XIV. 5. *XXII. Prophetia Joëlis.* (*k*) II. 23. & seq. (*l*) X. 12. (*m*) LXXVI. 6. (*n*) IV. 2. (*o*) II. 27. 28. (*p*) II. 17. (*q*) II. 32. (*r*) II. 3.

autem probare nititur, Isaiæ filios futura prædixisse, ex his ipsius verbis (*a*): *Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, et portentum Israël*, frustra est, cum inde colligi nequeat, quod vult. Concedamus tamen id de filiis Isaiæ: probet de filiabus: ait enim Joël: *Prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ*: probet itidem de ancillis, & servis, quos Spiritus Sancti aura afflatum quoque iri Joël prædixit.

XXIII. Est & Christi, ac Ecclesiæ προλαμπειν (*prænuntium*), id quod profatur Amos (*b*): *In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit, et reædificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerunt instaurabo, et reædificabo illud, sicut in diebus antiquis, ut possideant reliquias Idumeæ, et omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc*. Ut superiora Joëlis Petrus, sic ista Amosi Jacobus quo pertineant, ostendit in Actis (*c*); ad Christum nimirum, & gentes sub ejus jugum cogendas. Nec inficiantur Judæi, qui in capite ultimo Thalmudici libri Sanhedrin, memoratum hic Tabernaculum David, Messiam esse volunt. Redeunt vero ad ingenium suum Judæi, cum prolixas loci hujus pollicitationes, tum ubertatis terræ, & fructuum proventus, tum diuturnitatis imperii & amplificationis ac securitatis, κατὰ λέξιν (*ad verbum*) sumi volunt, eoque nomine Hieronymo (*d*) pœnas dant. Et merito sane; tales enim esse fructus hic ab Amoso promissos intelligere par est, qualis ea fames est, cui sedandæ comparantur hi fructus & promittuntur. Cujusmodi autem fames illa sit, palam fecit Amosus ipse (*e*), cum dixit: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & mittam famem in terram; non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini*. Animadvertendum ergo idem a Grotio est, qui lethali literæ inhærens σαρκικῶς hæc & Judaice intellexit; & Tabernaculum illud David, cujus instaurationem spondet Propheta, domum David a Zorobabele reparatam esse docuit. Quod quam verum sit, patet ex iis, in quibus Prophetiam suam Amosus claudit: *Et non evellam eos ultra de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus*. Sedibus enim suis ita depulsa & exterminata est Judaica gens, ut nulla unquam longioribus & infelicioribus exiliis damnata esse feratur. Sed nec omnes nationes Judaico imperio subjectæ sunt, vel Zorobabelis temporibus, vel sequenti ætate; imo in alienam Judaica ipsa gens ditionem concessit. At Christus (*f*) Davide oriundus τὴν σκηνὴν Δαβὶδ ἀνέστησε, (*reædificavit Tabernaculum David*), cum juxta Evangelistæ verba (*g*), ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. (*Verbum caro factum est, & habitavit in nobis*), æternumque a Deo accepit regnum, crebris vaticiniis prædictum, & Davidi promissum. Optime hæc a Theodoreto adnotata sunt adversus eam sententiam, quam deinde amplexus est Grotius, & quæ jam ipsius ævo invaluerat, & a Cyrillo quoque propugnata est; sed ita tamen, ut hunc esse historiæ sensum vellet, alium autem veriorem ad Christum pertinentem illic inesse censeret.

XXIV. *Et in monte Sion erit salvatio*, inquit Abdias (*h*), *& erit sanctus: & possidebit domus Jacob eos, qui se possederant. Et erit domus Jacob ignis, & domus Joseph flamma, & domus Esau stipula, & succendentur in eis, & devorabunt eos, & non erunt reliquiæ domus Esau, quia Dominus locutus est*. Quoniam salutares suas leges Hierosolymis primum & in Sione laturus erat Christus, unde per totum orbem promulgandæ erant; idcirco & hic Abdias, & supra Joël (*i*), in Sione salutem per Christum fore propositam prædicunt, & de Sione legem ac Domini verbum exiturum per Christum Isaias (*k*) prodidit; Ignis quoque symbolo sæpe adumbratur Christus, & ignitus describitur; præcipue vero apud Ezechielem (*l*), & in Apocalypsi Johannis (*m*). Mosi in ardente rubo, & inter Sinai montis flammas locutum fuisse Christum, Justini, Origenis, Hieronymi, aliorumque Ecclesiæ Magistrorum contestata sententia est. Quo pertraxisse videtur eos Paulus in Epistola ad Hebræos (*n*), cum collatis inter se & compositis, hinc ardente ac procelloso Sinai, inde Sione ac Hierosolyma cœlesti; hinc tubæ sono & formidolosa illa, ac terribili voce, inde Ecclesia primitivorum ac Testamenti novi sequestro Jesu, subjungit: *Videte ne recusetis loquentem: si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur; multo magis nos, qui*

(*a*) VIII.18. *XXIII. Prophetia Amos.* (*b*) IX.11.& seq. (*c*) XV.13.& seq. (*d*) In Amos IX. (*e*) VIII.11. (*f*) Act.XV.16. (*g*) Joh.I.14. *XXIV. Prophetia Abdiæ.* (*h*) XVII. & seq. (*i*) II.32. (*k*) II.3. (*l*) I.27. & VIII.2. (*m*) I.14. & II.18.& XIX.12. (*n*) XI.25.29.

de cælis loquentem nobis avertimus. Quasi eumdem velit utrobique fuisse locutum. Et demum: *Etenim Deus noster ignis consumens est*. Quocirca hæc ajebat Jesus ipse de se (*a*): *Ignem veni mittere in terram: & quid volo nisi ut accendatur?* Abdiæ vero penitus consonat Isaias (*b*), cum ait: *Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, & caminus ejus in Jerusalem*. Quod autem adjicit Abdias (*c*): *Et non erunt reliquiæ domus Esau*: hoc ipsum de Christo a Balaamo prædictum vidimus (*d*): *Erit Idumæa possessio ejus, & erit possessio ejus Seir*: cui prædictioni ex altera hac Abdiæ R. Selomoh lucem affert, utpote significationis ejusdem, & ad Messiam spectantis. Par est illa Amosi (*e*) proxime a nobis allata, & Messiæ itidem prænuntia: *Suscitabo Tabernaculum David, ut possideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos; dicit Dominus faciens hæc*. In hoc denique commate prophetia Abdiæ (*f*) concluditur: *Et ascendent salvatores in montem Sion judicare montem Esau, & erit Domino regnum*. Messiæ hæc adscribit doctissimus Rabbinorum Maimonides: adscribimus & nos, & *Salvatores* Messiam, ac Messiæ ministros dictos censemus. Sion vero, unde primum nova Christi lex proficisci, & in qua Ecclesia fundari debuit, Ecclesiam illam significat: Esau vero, Ecclesiæ perduelles. Cæterum & hi, & illa, Christum regem sunt agnituri, ut apertissime in secundo Psalmo (*g*) de se ipse Christus prædicat: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*. Hinc adeo Jesus Dominus dictus est Jesus: *Vocabis nomen ejus Jesum*, ait Josepho Angelus (*h*); *ipse enim salvum faciet populũ suum a peccatis eorum*. Hinc & regnum illi æternum portenditur: *Et regnabit*, ait Mariæ Angelus (*i*), *in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis*. Hinc & in Actis Petrus (*k*): *Principem & Salvatorem* eum appellat. Hinc denique a Prophetis Regem, ducem, principem, ac præceptorem dictum eum supra observavimus.

XXV. *Congregatione congregabo, Jacob, totum te; in unum conducam reliquias, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum: tumultuabuntur a multitudine hominum; ascendet enim pandens iter ante eos: divident & transibunt portam, & ingredientur per eam: & transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum*. Verba sunt Michææ Prophetæ (*l*), quibus Christum præmonstrari contendo. Nam quamvis controversa sint inter eruditos, & ab aliis ad Samaritarum, Hierosolymitarumque excidium, ac Sedeciæ calamitates trahantur, ab aliis ad Christum; ego tamen vel apertiorem eam esse ajo interpretationem, quæ hæc Christo accommodat, vel utramque certe simul posse consistere, quod sæpe accidere, ex Paulo discere licet. Quippe proprium hoc Messiæ futurum esse officium Prophetæ docent, dispersos Israëlitas congregare, quemadmodum errantes oves & dissipatas in unum gregem cogere pastores solent. Id sibi volebat Osee (*m*), cum diceret: *Et congregabuntur filii Juda, & filii Israël pariter, & ponent sibimet caput unum, & ascendent de terra*. Idem & Jeremias tricesimo primo capite (*n*), cui Christi προσηγορίαν inesse ostendimus: *Qui dispersit Israël, congregabit eum, & custodiet eum, sicut pastor gregem suum*. Idem & Ezechiel (*o*): *Hæc dicit Dominus Deus, Adhuc in hoc invenient me domus Israël, ut faciam eis: multiplicabo eos sicut gregem hominum, ut gregem sanctum, ut gregem Jerusalem in solemnitatibus ejus. Sic erunt civitates destructæ, plenæ gregibus hominum, & scient quia ego Dominus*. Præiturum quoque ipsis Christum prædicit Isaias in quinquagesimo secundo capite (*p*), quod Messiæ itidem clarissimam prædictionem continet: *Non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis: præcedet enim vos Dominus, & congregabit vos Deus Israël*. Neque hic iterare opus est, quam sæpe in Codicibus sacris pastoris munus, nomenque asciscere amet Christus. Vetustiores itaq; Judæi Messiæ ἐπωνυμίαν hic esse prædictam fatebantur, velut R. Moses Hadarsan, sive Concionator in Beresith Rabba.

Nobilem etiam capite quarto vaticinationem de Christo Michæas (*q*) edidit; quæ quoniam

(*a*) Luc. XII. 49. (*b*) XXXI. 9. (*c*) 18. (*d*) Num. XXIV. 17. (*e*) IX. 11. 12. (*f*) 21. (*g*) 6. & seq. (*h*) Matth. I. 21. (*i*) Luc. I. 33. (*k*) V. 31. *XXV. Prophetia Michææ*. (*l*) II. 12. 13. (*m*) I. 11. (*n*) 10. (*o*) XXXVI. 37. 38. (*p*) 12. (*q*) 2. & seq.

niam ne verbis quidem ab ea discrepat, quæ secundo Isaiæ continetur capite, nihil repetere necesse est, quæ ad hanc asserendam supra attulimus. Pauca quædam illustrare solum convenit, quæ loco huic peculiaria sunt. Velut illud: ***Et corripiet gentes fortes usque in longinquum:*** cui simile hoc habet Psalmus secundus de Christo: ***Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea.*** Subjicit Michæas. ***Et sedebit vir subtus vitem suam, & subtus ficum suam, & non erit qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum est.*** Hoc ipsum de Messiæ temporibus cecinit Zacharias (*a*): ***In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem, & subter ficum.*** Pergit Michæas (*b*): ***In die illa, dicit Dominus, congregabo claudicantem, & eam quam ejeceram colligam, & quam affixeram, ponam & claudicantem in reliquias, & eam quæ laboraverat in gentem robustam:*** consona sunt ista Sophoniæ (*c*): ***Ecce ego interficiam omnes, qui affixerunt te in tempore illo, & salvabo claudicantem, & eam quæ ejecta fuerat congregabo, & ponam eos in laudem, & in nomen, in omni terra confessionis eorum.*** Addit Michæas (*d*): ***Et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc, & usque in seculum:*** paria de Christo nuntiantem Danielem audivimus (*e*): ***Potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, & regnum ejus non corrumpetur:*** & Angelum quoque apud Lucam (*f*) de Christo Jesu: ***Et regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.*** Notatur quoque Christus in istis Michææ (*g*): ***Et tu, turris gregis, nebulosa filia Sion, usque ad te veniet, & veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem. Nunc quare mœrore contraheris? numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit?*** Eadem habet Isaias (*h*) de Christo: ***Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus: Et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis.*** Ergo hæc Michææ in Christum transcribebat Jonathan ben Uziel. Libenter vero Grotio assentior, Turrim gregis apud Bethlehemum statuenti, unde Christum oriturum mox apertius Michæas (*i*) prædicet. Futurum is deinde spondet (*k*), ut filiam Sionis Christus redimat: nempe a Jobo & ab Isaia Christum ***Redemtorem*** dictum notavimus. Sic demum filiam Sionis, Christi auxilio confirmatum Michæas (*l*) alloquitur: ***Surge, & tritura, filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos, & interficies, Domine, rapinas eorum:*** similia de Christo præcinuit David (*m*): ***Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.*** Aptius etiam ad rem Isaias (*n*): ***Ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus, & redemtor tuus Sanctus Israël: ego posui te quasi plaustrum triturans novum, habens rostra serrantia; triturabis montes, & comminues, & colles quasi pulverem pones.*** Quam Isaiæ clausulam Messiæ significativam esse manifesto illud indicat, quod præcedit (*o*): ***Ego Deus tuus, confortavi te, & auxiliatus sum tibi, & suscepit te dextera Justi mei.*** Hæc Judæorum Interpretum diligentiam non fugerunt, qui tot testimoniorum consensione notata Christum hic a Messia prædictum esse fassi sunt. Sic Beresith Rabba, sic R. Selomoh Jarchi, sic Aben Ezra. Contra ea Grotius, ex verborum secundi capitis Isaiæ, & quarti Michææ consensu, non sententiæ paritatem collegit, prn eo ac debuit; sed hæc ad illa [illegible] res alias significare censuit: Isaiam quippe de regno Ezechiæ, Michæam de temporibus, quæ reditum ex Babylone sunt consecuta, disseruisse opinatur. Arbitrentur æqui rerum æstimatores, utrum verisimilius sit, quorum verba consonant, eorum conspirare sententias; an summa verborum paritate, summam sententiarum discrepantiam contineri. Num hæc Michææ præterea convenire dicemus, vel Ezechiæ ævo, vel recentioribus Babylonica captivitate temporibus: ***Et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc, & usque in æternum?*** minime vero. Atqui si ad neutrum illa pertinent, certe nec superiora, quæ his arctissime cohærent. Adversus perversam hanc capitis istius interpretationem graviter excandescit Theodoretus (*p*), quam tum tuebantur, non Judæi solum, sed & Christiani quidam, solidisque eam argumentis obterit. Quærit enim ecquæ gentes magno numero Legi Dei obtemperaturæ ad

Tem-

(*a*) III. 10. (*b*) IV. 6. (*c*) III. 19. (*d*) IV. 7. (*e*) VII. 14. (*f*) I. 33. (*g*) IV. 8. 9. (*h*) IX. 6.
(*i*) V. 2. (*k*) Id. IV. 10. (*l*) Ib. 13. (*m*) Psal. II. 9. (*n*) XLI. 14. 15. (*o*) Ib. 10. (*p*) In Mich. IV.

Templum Domini concurrerint post reditum Judæorum e captivitate Babylonica; quarum gentium controversias arbitra ac disceptatrix Domini Lex composuerit, eorumque noxas & flagitia castigaverit; qua item pace fruitus sit Judaicus populus, qui variis exinde calamitatibus miserrime afflictus, gentium multarum incursiones ac vexationes perpessus est. Tum id quoque: *Nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in æternum & ultra* (*a*), præclare ostendit, Michæam non designasse Judæos, qui patriis sedibus eliminati, totius orbis inquilini, & exules, sacra Legis suæ munia obire non possunt. Unde nec ipsis hæc competere ait. *Et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & usque in æternum*. Priorem capitis partem, juxta historicum æque sensum & mysticum, Christo & Ecclesiæ adjungit Cyrillus (*b*); postremam, ab octavo commate ad capitis usque finem, Sennacheribi, & Nabuchodonosoris expeditiones ἱστορικῶς notare censet; Christum vero, secundum λεπτότερον καὶ πνευματικώτερον λόγον (*subtiliorem & spiritalem sensum*).

Perpaucis quinti capitis versiculis multa de venturo Messia posteros Michæas (*c*) docuit. Nam primum patriam ejus indicavit, cum diceret: *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israël*. Deinde ut ortum ejus, non temporarium qualis hominum reliquorum est, sed omnibus temporum initiis priorem, & ipsius æternitatis æqualem fore ostendat, addit; *Et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis*. Sed muliere tamen proditurum eum ait per partum, atque ita humanæ naturæ participem, consanguinitatis vinculo iri conjunctum omnibus hominibus, etiam barbaris; quos fraterno amore complexus, utpote eorum similis, & ὁμοφυὴς (*ejusdem naturæ particeps*), ad Israëlitarum jura vocabit; validoque, & magnifico moderabitur imperio, cujus is erit splendor, ea fama, ut ad orbis usque pervadat fines, & remotissimas gentes ad se invitet, & alliciat, atq; altæ demum pacis compotes faciat. Verba hæc sunt (*d*): *Propter hoc dabit eos usque ad tempus, in quo parturiens pariet, et reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Israël. Et stabit, et pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui, et convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ. Et erit iste pax*. Ad Christum hæc retulisse veteres Judæos, locuples testimonium suppeditat Evangelium Matthæi (*e*), atque illud Johannis (*f*); ex quibus clarissime intelligitur tralatitiam hanc, & pervulgatam fuisse Judæorum sententiam, ex hoc Michææ loco deductam, Bethlehemo Messiam proditurum. Hanc majorum suorum doctrinam tenuerunt sequioris ævi Magistri. Sic Paraphrastes Chaldæus Jonathan; sic Thalmud in libro Sanhedrin, ultimo capite, & in libro de Paschate, capite decimo, sic & Midrasch Thehillim, & R. Selomoh, & R David Kimchi. Nempe & plerasque alias de Christo vaticinationes huic consonare sciebant. Nam quod ait Michæas (*g*), futurum *egressum ejus ab initio, a diebus æternitatis*, hoc ipsum de Christo præcinuerat David (*h*), cum induceret Deum Patrem Christo dicentem: *Ex utero ante Luciferum genui te*. Idem habet de eo Psalmus septuagesimus primus (*i*): *Permanebit cum Sole, & ante Lunam, in generatione, & generationem*; & postea: *Ante Solem permanet nomen ejus*. Hoc de se sapientia ipsa, quæ Christus est; prædicabat his verbis (*k*): *Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, antequam terra fieret*. Hoc sibi volebat Apostolus Johannes (*l*), cum Verbo, quod Christus est, diceret: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum*. Hoc de se quoque ajebat Dominus Jesus, sic Deum Patrem compellans: *Et nunc clarifica me tu, Pater, apud semetipsum, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te* (*m*). Puerperam autem illam intellige, quæ Isaiæ septimo, octavo, & nono capitibus commemoratur, pueri videlicet illius matrem, cui nomen. *Accelera spolia detrahere, festina prædari* (*n*), qui *Fortis* dicitur, & *Princeps pacis* (*o*), cujus immensum prædicatur imperium, & æterna pax. Quæ si quis omnia perpendat accurate, præsenti Michææ loco consona reperiet. Cum vero futurum pollicetur Propheta, ut Christus gentes *pascat in fortitudine*, pastoris hic quoque,

(*a*) Mich. IV. 5. (*b*) In Mich. 16. (*c*) V. 2. & seq. (*d*) Mich V. 3. & seq. (*e*) II. 4. & seq. (*f*) VII. 40. & seq. (*g*) V. 2. (*h*) Psal. CIX. 3. (*i*) 5. 17. (*k*) Prov. VIII. 23. (*l*) I. 1. 2. (*m*) Id. XVII. 5. (*n*) Isa. VIII. 1. 3. (*o*) Id. IX. 6. 7.

que, ut alias sæpe, persona Christo imponitur, qui hunc habitum, & ornatum, hocque adeo munus, suæ erga homines benevolentiæ, & sollicitudinis testificandæ gratia, gerere amat, sibique imponit; quod supra jam a me animadversum est, & inferius quoque commodus erit observandi locus. Magnificentiam vero ejus ad fines usque orbis celebratum iri promittit, perinde ut superiore vaticinatione de Messia prædictum vidimus, futurum ut *corripiat gentes fortes usque in longinquum* (a). Idem Psalmo secundo (b) de eo præsignificatur: *Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*: & Psalmo septuagesimo primo (c): *Et dominabitur a mari usque ad mare, & a flumine usque ad terminos orbis terrarum*: & mox (d): *Omnes gentes magnificabunt eum*. Omnia vero tranquillaturum Christum, & pacificaturum sexcenties jam nos Prophetæ monuerunt. Quemadmodum ergo Christum pacem futurum prædicit Michæas, ita Paulus (e) de Christo Jesu: *Ipse enim est pax nostra*. Atenim tam perspicua veritatis argumenta aspernati Judæi complures, nec patrum suorum auctoritatem veriti, hæc ad Zorobabelem detorquere tentarunt, quos & vetustos aliquot Sacræ Scripturæ Interpretes Christianos affectatos fuisse video, Chrysostomum, Theophylactum, Euthymium; novissimeque Grotium (f). Adversus hanc doctrinam insurgit Theodoretus (g), & Zorobabelem Babilone natum esse ostendit, non Bethlehemi; nec esse *egressum ejus a diebus æternitatis*. Scio quid ad hæc respondeat Grotius; Zorobabelem Bethlehemo ortum censeri, quod ex Davidis, qui Bethlehemi natus est, familia esset oriundus; egressum vero ejus a diebus æternitatis dici, quod longum stemma a Davide duceret, multæque inter ipsum, & Davidem intercessissent γενεαὶ, longaque diuturnitas temporis, postquam Bethlehemo stirps illa prodierat. Id si accipimus, jam ergo multiplex nobis patria erit, totque natales terras numerabimus, quot locis majoribus nostris ortum dederunt. Ergo & Zorobabel, præter Babylonem, in qua natus est, Jerusalem quoque patriam habebat, in qua tot Reges ipsius decessores sunt procreati; & Bethlehemum, in qua David, & Booz, & Obed, & Jesse; & Ægyptum, in qua Aminadab, & Naasson; & Haran Mesopotamiæ, in qua Judas; & regiones ad Chanaanitidis Austrum sitas circa Bersabee & Geraram, in quibus Jacob, & Isaac; & Ur Chaldæorum, in qua Abraham; quod neque dici, neque ferri potest. Præterea utrum existimare satius est, Prophetam hunc, quem de Christo alias edidisse prædictiones ostendimus, eam præmonstrare voluisse urbem, quæ Christi patria futura erat, consentientibus vetustissimis Judæis, uti & revera fuit; an cum Zorobabelis imperium, & res gerendas vaticinaretur, eam notasse urbem, quæ Davidis ipsius progenitoris patria fuisset? Adde & verba ista, *Ab initio, a diebus æternitatis*, quæ sic Hebraice concepta sunt, *miqedem mime aaolam*, quasi dicas, *Ab olim, a diebus æternitatis*, geminata rei ejusdem significatione, non longitudinem temporum, sed ipsius æternitatis infinitatem indicare. Quis vero nominis sui fama orbem credat Zorobabelem replevisse, exulum aliquot ducem, & gentis exiguæ, obscuræ, ac jam pene funditus excisæ principem, propter reparatum Templum, splendidum quidem olim, dum manebant regna, tunc autem rudiori opera refectum, ad cujus conspectum prioris Templi memoria senibus lacrymas excutiebat? Qui pax denique dicetur Zorobabel, quem gravissimis Chuthæorum Samariensium calumniis, & criminationibus appetitum, vix inchoatum instaurationis Hierosolymitani Templi opus absolvere potuisse scimus? Comma septimum capitis hujus Christo adscribit liber Beracoth Thalmudis Hyerosolymitani. Est autem hujusmodi: *Et erunt reliquiæ Jacob in medio populorum multorum, quasi ros a Domino, & quasi stillæ super herbam, quæ non exspectat virum*. Quia videlicet ex Jacobi reliquiis suscitandus erat Messias, qui rore gratiæ cœlestis orbem universum irrigaturus erat, & fœcundaturus; de quo in eamdem sententiam disserit Psalmus septuagesimus primus (h): *Descendet sicut pluvia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram*.

Christi præterea venturi mysterium septimo capite (i) tangit Michæas, cum Ecclesiæ instaurationem per Christum futuram nunciat his verbis: *Dies, ut ædificentur maceriæ tuæ*. Id ad Christum Judæos quosdam retulisse

(a) Mich. IV. 3. (b) 8. (c) 8. (d) Ibid. 17. (e) Eph. II. 14. (f) In Mich. V. 2. (g) In Eumd. ibid. (h) 6. (i) 11-14. & seqq.

lisse scribit Hieronymus (*a*). Nec dissimilis illa est Amosi (*b*) de Christo prophetia, quam supra attulimus: *In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum ejus, & ea quæ corruerunt instaurabo, & reædificabo illud sicut in diebus antiquis*. Addit Michæas (*c*): *In die illa longe fiet Lex*: par illud, quod supra, & hic (*d*), & Isaias (*e*) de Christo cecinerant: *De Sion egredietur Lex, & Verbum Domini de Jerusalem*; & deinde (*f*): *Magnificabitur usque ad terminos terræ*: paria, & in Psalmis secundo (*g*), & centesimo nono (*h*), Christi προαγορευτικοῖς (*prænuntiis*) vidimus: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus*: tum: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum*. Quod autem subjungit Michæas (*i*) ad Ecclesiam remotas gentes transituras, *A civitatibus munitis usque ad flumen, & a mare de mari, & ad montem de monte*: idem de Christo prædictum extat Psalmo septuagesimo primo (*k*): *Et dominabitur a mari usque ad mare, & a flumine usque ad terminos orbis terrarum*: idem & apud Zachariam (*l*): *Loquetur pacem gentibus, & potestas ejus a mari usque ad mare; & a fluminibus usque ad fines terræ*. Sequitur apud Michæam (*m*): *Et terra erit in desolationem*: nempe id quoque post Christum Daniel (*n*) eventurum monuit. Christum deinde adhortatur Propheta (*o*), *ut pascat populum in virga sua, gregem hæreditatis suæ*; de quo videlicet supra fuerat vaticinatus (*p*): *Et stabit, & pascet in fortitudine Domini*, pastorale officium, juxta Prophetarum omnium consensionem, Messiæ adscribens. Respondet Christus: *Secundum dies egressionis tuæ de terra Ægypti ostendam ei mirabilia*: sic in eodem septuagesimo primo Psalmo (*q*), qui Christum prænuntiat: *Benedictus Dominus Deus Israël, qui fecit mirabilia solus*: sic & apud Joëlem (*r*), illic ubi Messiam ab eo prænuntiari diximus: *Laudabitis nomen Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum*. Pergit Michæas (*s*): *Videbunt gentes, & confundentur super omni fortitudine sua, ponent manus super os, aures eorum surdæ erunt; lingent pulverem sicut serpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus suis, Dominum Deum nostrum formidabunt, & timebunt te*: his consentanea Psalmus idem septuagesimus primus (*t*) suppeditat: *Coram illo procident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent: Reges Tharsis, & insulæ munera offerent, Reges Arabum, & Saba dona adducent, & adorabunt eum omnes reges terræ, & omnes gentes servient ei*: cui simile est, & istud Isaiæ (*u*) de Messia: *Et erunt reges nutritii tui, & reginæ nutrices tuæ vultu in terram demisso adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent*. Facit huc quoque illud Oseæ (*x*), Christi προλεκτικόν (*prænuntium*): *Et post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum, & pavebunt ad Dominum*. Flagitiorum deinde veniam per Christum nobis largiendam promittit Michæas (*y*), quod passim de eo Prophetæ humano generi spondent. Ac demum quæ de venturo Christo, sub jurisjurandi lege, Abrahamo, & Jacobo promissa sunt, effecturum eum asseverat (*z*).

XXVI. Secundo capite Habacuc (*aa*) hæc leguntur: *Adbuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, exspecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit*. Quibus Messiæ adventum prædici consentiunt Hebræi Interpretes, & Christiani. De Christianis dubitatio nulla est, qui Pauli (*bb*) auctoritatem secuti, vel ad Christi salutarem illapsum in animos hominum spectare ista censuerunt, vel ad ejus descensum in terras: quod & in Thalmudici libri Sanhedrin postremo capite, & apud R. Selomoh diserte docetur.

* Nec mysterio caret illud, quod extat in Oratione Habacuc (*cc*): *Egressus est in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo*. Scio nonnullos hic Josuam notatum arbitrari; qui tamen unctus non fuit, nec Unctus dici potuit, nisi καταχρηστικῶς (*abusivè*) & latiori significatione; quemadmodum in Paralipomenis (*dd*): quicunque exierunt de Ægypto, Christi vocãtur, ut adnotat Hieronymus (*ee*). Alii ad Davidem id flectunt. Utrumque certe Christi Jesu figuram gessisse diximus: cujus nomen

(*a*) In Mich. VII. 11. (*b*) IX. 11. (*c*) VII. 11. (*d*) Id. IV. 2. (*e*) II. 3. (*f*) Mich. V. 4. (*g*) 6. (*h*) 2. (*i*) I. 12. (*k*) 8. (*l*) IX. 10. (*m*) VII. 13. (*n*) IX. 26. (*o*) Mich. VII. 14. (*p*) V. 3. (*q*) 18. (*r*) II. 26. (*s*) VII. 16. 17. (*t*) 9 & seq. (*u*) XLIX. 23. (*x*) III. 5. (*y*) VII. 18. 19. (*z*) Ibid. 20. *XXVI. Prophetia Habacuc.* (*aa*) 3. (*bb*) Hebr. X. 37. & seq. (*cc*) III. 13. 18. (*dd*) 1. XVI. 22. (*ee*) In Hab.

Digitized by Google

nomen cum & significationem habeat salutis, quæ hic promittitur, aptius ei videtur locus quam Davidi convenire; aptius etiam quam Josuæ, cui minus proprie quam Jesu competit Christi nomen. Itaq; sic comma illud reddebat Sexta Editio, Hieronymo (a) teste: ἐξῆλθες τοῦ σῶσαι τὸν λαόν σου διὰ Ἰησοῦν χριστόν σου. *Exiisti ad servandum populum tuum, per Jesum Christum tuum.* Et ad Messiam quoque id Hebræi retulerunt. Facit huc & id, quod paulo post subnectit Habacuc: *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Jesu meo.* Scio Hebraice scriptum esse *Jesciaaai*, & ex nomine communi *Jasciaab*, nomen proprium esse factum; sed tamen ex adjunctione alterius prophetiæ, & utriusque ἀλληλουχία (*mutua cohærentia*) Christus utrobique homini non luscitioso videbitur expressus. Jonathan certe posteriore hoc loco, itidem ut priore, Christum reddidit.

XXVII. De Messiæ adventu Sophoniæ quoque vaticinatio extat tertio capite (b); ait enim ex Domini persona: *Reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, & serviant ei humero uno.* Nomen Domini hoc loco Regem Messiam signare, traditur in Beresith Rabba, & in Pulvere aromatico R. Machir; totamque hanc prophetiam Christo adjudicasse Judæos testificantur. Recte sane; completam enim prophetiam hanc fuisse novimus in mirifica priscorum Christianorum concordia, quorum *erat cor unum, & anima una.* Pergit Sophonias (c): *Ultra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei, filii dispersorum meorum deferent munus mihi*: simile illud Psalmo quadragesimo quarto (d), qui Messiæ προλεκτικὸς (*prænuntius*) est: *Filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur, omnes divites plebis*: simile quoque initio sexagesimi capitis de Christo Isaias prædicit; quod & in Eunucho Candaces Reginæ exitum habuit. Spondet deinde Sophonias (e) altam pacem reliquiis Israëlis: *Quoniam ipsi pascentur, & accubabunt, & non erit qui exterreat*: quod Christi eventurum temporibus pollicentem itidem Michæam (f) audivimus, cum diceret: *Et sedebit vir subtus vitem suam, & subtus ficum suam, & non erit qui deterreat.* Israëli postmodum promittit Sophonias (g) futurum ut in medio ejus sedem suam Messias constituat: quod & apud Zachariam (h) semel iterumque reperitur: *Et habitabo in medio tui*: & apud Ezechielem (i): *Et erit tabernaculum meum in eis*: quod & Discipulis suis Christus Jesus promittebat (k): *Et ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi.* Quod adjicit deinde Propheta (l): *Salvabo claudicantem, & eam quæ ejecta fuerat congregabo, & ponam eos in laudem*; hoc idem pene αὐτολεξεὶ (*ipsis verbis*) apud Michæam (m) de Christo prædictum supra vidimus.

XXVIII. Expectati Christi mysterium clarissima prophetia, & celeberrima Aggæus explicavit. Nam primum cum ait (n): *Verbum quod pepigi vobiscum, cum egrederemini de terra Ægypti, & spiritus meus erit in medio vestrum, nolite timere*; Hebræis in memoriam revocare velle videtur nobile hoc vaticinium Mosis de Christo (o): *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies.* Huic vaticinio subobscure repetito subjungit Aggæus (p): *Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, & ego commovebo cœlum, & terram, & mare, & aridam; & movebo omnes gentes: & veniet Desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria, dicit Dominum exercituum, Meum est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius novissimæ plusquam primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.* Hanc orbis commotionem Christo accommodat Paulus in Epistola ad Hebræos (q); cujus aliorumque Novi Testamenti Scriptorum in Vetere explicando auctoritati multum tribuo; quod, ut superius sæpe dixisse memini, receptas, & pervulgatas hac ætate opiniones videantur secuti; nec enim in nascentis Ecclesiæ primordiis, cum undique, & ab Ethnicis, & acrius etiam a Judæis ea oppugnaretur, tutum fuisset prisci Fœderis testimoniis abuti, & vulgo probatas interpretationes pervellere. *Desideratus* autem *gentibus* is ipse est, quem Patriarcha Jacob (r) futurum expecta-

 tio-

(a) In Hab. III. *XXVII. Prophetia Sophoniæ.* (b) 9. & seqq. (c) Ibid. 10. (d) 33. (e) Ibid. 13. (f) IV. 4. (g) III. 17. (h) II. 10. 11. (i) XXXVII. 27. (k) Matth. XXVIII. 9. (l) Soph. III. 19. (m) IV. 6. *XXVIII. Prophetia Aggæi.* (n) II. 6. & seq. (o) Deut. XVIII. 15. (p) Ibid. 7. & seqq. (q) XII. 25. & seqq. (r) Gen. XLIX 10.

tionem gentium moriturus promisit. Is est de quo prædixit Isaias (*a*), itaut verba ejus Paulus (*b*) repræsentat: *Exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt*; & qui Beata spes a Paulo ipso (*c*) appellatur. Templo autem secundo novam per Christum conciliatum iri gloriam vetustissimi Hebrei fatebantur: quam doctrinam recentiores pessumdederunt, secundi Templi majorem fuisse gloriam fingentes quam primi, quod diutius aliquando perseveraverit; quasi ædificiorum splendor, ac gloria ex vetustate pendeat, quæ per eam contra obsolescit. Christiani quidam Templum secundum, non quale a Zorobabele extructum est, sed quale ab Herode instauratum, Solomonico augustius fuisse, & splendidius arbitrantur, atque eo spectare Aggæi vaticinationem. Hanc opinionem acute refellit Villalpandus (*d*) ex Josepho (*e*), qui ædes duas, Cæsaream, & Agrippium, ab Herode extructas, Templum magnificentia superasse scribit. Nos autem defendere priscorum Judæorum doctrinam possumus, tum ex hoc Aggæi loco, tum ex Malachiæ tertio capite (*f*): maxime vero ex quadragesimo tertio Ezechielis (*g*), ubi magnificum illud Templum sibi visum describens, quale Judæi Messiæ temporibus excitatum iri asseverant, *Elevavit me*, inquit, *spiritus, & introduxit me in atrium interius, & ecce repleta erat gloria Domini domus. Et audivi loquentem ad me domo: & vir qui stabat super me, dixit ad me: Fili hominis, locus solii mei, & locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israël in æternum, & non pollvent ultra domus Israël nomen sanctum meum, ipsi & reges eorum in fornicationibus suis*. Hinc David (*h*) appellat Christum, *Regem gloriæ*; Paulus (*i*) *Dominum gloriæ*; hinc eo Zacharias (*k*): *Et ipse portabit gloriam*. Pacem autem Templo suo dum hic apud Aggæum promittit Christus, antiquum obtinet, quem jam sexcentis Prophetarum testimoniis pacis principem, & auctorem esse didicimus. Igitur inter venientis Messiæ significationes hanc quoque retulit vetustus Hebræorum Magister R. Akiba, ut in memorato jam a nobis postremo capite libri Sanhedrin proditum est.

Ea quam dedimus superioris Aggæi (*l*) prædictionis expositio, viam munit ad eorum intelligentiam, in quibus ipsius Prophetiæ concluditur. Illic Zorobabeli nuntiare jubetur Aggæus, futurum ut cœlum, & terram Deus commoveat, regna subvertat, exercitus deleat: *In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel fili Salathiel, serve meus, dicit Dominus; & ponam te quasi signaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum*. Commotio illa cœli, & terræ, ea est quam adventante Messia gentibus desiderato eversuram hoc ipso capite supra dixit. Regnorum subversionem eam intellige, quæ fit per *Arma militiæ, non carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum* (*m*). Sic Michæas quinto capite (*n*), quo Messiæ mysteria pandi docui: *Et erit in die illa, dicit Dominus, auferam equos tuos de medio tui, & dispergam quadrigas tuas*. Sic Zacharias (*o*): *Et dispergam quadrigam ex Ephraim, & equũ de Jerusalem, & dissipabitur arcus belli, & loquetur pacem gentibus*. Zorobabelis autem parentis nomine Christus filius intelligitur, uti apud Jeremiam, & Ezechielem Davidis nomine affectum eum vidimus. Positurum se eum ait Deus sic tanquam signaculum: *Hunc enim pater signavit Deus*, inquit Johannes (*p*) de Christo Jesu.

XXIX. Aggæo succedit Zacharias, qui creberrimas & ipse de Messia prædictiones edidit. Nos primam hanc depromemus e secundo capite (*q*): *Hæc dicit Dominus exercituum: Post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliaverunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei: quia ecce ego levo manum meam super eos, & erunt prædæ his, qui serviebant sibi, & cognoscetis, quia Dominus exercituum misit me. Lauda, & lætare, filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui, & scies quia Dominus exercituum misit me ad te*. Diligenti observatione digna sunt verba hæc; nam & prædicunt Christi adventum, & ejus divinitatem manifesto prædicant. Notandum quippe est loqui Dominum ipsum, & hæc de se profari: *Et scies quia Dominus exercituum misit me*. Ergo Dominus a Domino missus, Deus a Deo, Filius a Patre, quo præclara Messiæ significatio continetur. Sic centesimo nono Psalmo (*r*): *Dixit De-*

(*a*) XI. 10. (*b*) Rom. XV. 12. (*c*) Tit. II. 13. (*d*) Tom. III. in Ezech. p. 80. (*e*) De Bell. Jud. Lib. I. cap. 16. (*f*) 1. & seqq. (*g*) 2. & seqq. (*h*) Psal. XXIII. 7. 8. (*i*) 1. Cor. II. 8. (*k*) VI. 13. (*l*) II. 22. & seq. (*m*) 2. Cor. X. 4. (*n*) 10. (*o*) IX. 10. (*p*) VI. 27. *XXIX. Prophetia Zachariæ.* (*q*) 8. & seqq. (*r*) 1.

Dominus Domino meo, sede a dextris meis. Porro similia de Christo nuntiantem Sophoniam (*a*) supra audivimus: *Lauda, filia Sion; jubila, Israël; lætare, & exulta in omni corde, filia Jerusalem: rex Israël Dominus in medio tui.* Sic & de se Messias ipse apud Ezechielem (*b*): *Et erit tabernaculum meum in eis.*

Sequitur apud Zachariam (*c*) memorabilis illa de Messia prædictio: *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem. In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem, & subter ficum:* quam subinde repetit (*d*): *Hæc ait Dominus exercituum, dicens, Ecce vir oriens nomen ejus, & subter eum orietur, & ædificabit Templum Domino.* Qui apud Interpretem Vulgatum appellatur Oriens, & apud Græcos Interpretes ἀνατολὴ, ἀναφυὴ, βλάστημα, is Hebraice dicitur *tsemahh*, hoc est, *Germen*, quo nomine passim Christus censetur, quemadmodum alibi a me dictum est. Nam *Germen Domini* dicitur Isaiæ (*e*), & *Virga de radice Jesse*, & *Virgultum*, & *Radix*, & *Germen justum* Jeremiæ (*f*), & *Germen nominatum* Ezechieli (*g*). Orientis quoque nomen agnoscitur in his verbis Balaami (*h*) ad Christum pertinentibus: *Orietur stella ex Jacob:* & in illis septuagesimi primi Psalmi (*i*) Christum quoque prænuntiantibus: *Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis:* & in istis Malachiæ (*k*), quæ ad Christum quoque spectant: *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ:* & in his Zachariæ alterius apud Lucam (*l*): *Per viscera misericordiæ Dei nostri visitavit nos Oriens ex alto.* Servi quoque nomen sæpe obtinet in libris Prophetarum, uti probavimus supra. Inde a 'eo Jonathan ben Uziel *Germen*, his Zachariæ locis, interpretatus est *Messiam*: ita & R. Selomoh Jarchi, & Maimonides; ita & in Hierosolymitani Thalmudis libro Beracoth. Pacem qua mundum beabit Messias iisdem pene verbis describit Michæas (*m*): *Et sedebit vir subtus vitem suam, & subtus ficum suam, & non erit qui deterreat.* Scio hæc a recentioribus Judæis, & a Cyrillo etiam, & Theodoreto, & novissime a Grotio, ad Zorobabelem referri: verum obstare videtur quod sequitur (*n*): *Et erit Sacerdos super solio suo;* nec enim in veteri lege jus erat Sacerdotibus sedendi in sella regia. Itaque reddunt Judæi: *Et erit Sacerdos ante solium ejus, ut aal* positum sit pro *lifne*, vel *nagad*. Sed hic *cohen* non Sacerdotem, sed principem virum notare docent. Præterea quod capite quarto de Templi instauratione per Zorobabelem administranda positum est, eorum simile, quæ de Oriente sexto capite narrantur, Judæorum favet opinioni. Sed tamen testimoniorum quæ attulimus consensio cum istis & germanitas, & priscorum Hebræorum interpretatio nostræ plane consona, quam persequi debeamus sententiam plane ostendunt. Nisi quis utramque sic conciliare velit, ut quæ a Zorobabele gesta sunt, ea Christi mysteriorum simulacra fuisse dicat.

Præclare vero conspirant Interpretes Judæi & Christiani in exponenda hac Zachariæ (*o*) vaticinatione: *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: ecce rex tuus veniet tibi Justus & Salvator: ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Et disperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Jerusalem, & dissipabitur arcus belli, & loquetur pacem gentibus, & potestas ejus a mari usque ad mare, & a fluminibus usque ad fines terræ.* Ex Evangelistarum Matthæi, & Johannis testimoniis manifestum est, pro certo habitum fuisse ipsorum ætate, de Messia hæc Zachariam prædixisse. Nec aliter sane posteriores Judæi senserunt: sic enim habetur in libro Sanhedrin, undecimo capite; sic in Beresith utraque, Rabba & Ketanna; sic in Baal Hatturim ad Exodi vicesimum tertium caput; sic & in Midrasch Coheleth; nec aliter Aben Ezra, & Saadias Gaon, & R. Rachmon, & R. Abrabaniel, R. Moses ben Maimon in Epistola, qua Messiæ κριτήρια (*notas*) aliquot exposuit, eodemque pertinere duxit illud Isaiæ (*p*): *Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem cameli.* Omnium vero clarissime & R. Selomoh, qui non solum hæc accommodat Messiæ, sed ne alteri quidem accommodari posse definit. Et tamen Judæi recentiores quidam, spretis majorum suorum suffragiis, Esdram, alii Judam Machabæum hic notatum videre sibi visi sunt; alii vero, quos affectatur Grotius, Zorobabelem. Perperam omnes nisi me prophetiæ ipsius verba

Ggg 2 fallunt

(*a*) III.14.15. (*b*) XXXVII.27. (*c*) III.8. (*d*) VI.12.13. (*e*) IV.2. & XI.1. & LIII.2. (*f*) XXIII.5. & XXXIII.15. (*g*) XXXIV.29. (*h*) Num. XXIV.17. (*i*) 7. (*k*) IV.2. (*l*) I.78. (*m*) IV.4. (*n*) Zach. VI.13. (*o*) IX.9. & seq. (*p*) II.7.

Digitized by Google

fallunt & sententiæ. Nam quis illorum rex fuit? Zorobabel, inquit Grotius; hoc enim titulo decoratur a Jeremia (*a*), cum ait: ***Suscitabo David germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit***: & ab Ezechiele (*b*), cum ait: ***Rex unus erit omnibus imperans***: & paulo post: ***Et servus meus David rex super eos.*** Nempe ponis τὸ κρινόμενον ἀντὶ τοῦ ὁμολογουμένου, (*controversum pro concesso*) quod tuo loco demonstravimus. Deinde quis Zorobabelem pauperem fuisse dicat, vel Esdram, vel Machabæum? Satellitio, pompaque regia caruit Zorobabel, inquit Grotius, propterea que pauper dictus est. Itane vero? Julius Cæsar sine satellitio, regiaque pompa fuit, neque gestavit coronam, neque regis nomen sumsit, ideone pauper merito dici potuit? Præterea an asino vectus est? Sic est, inquis, præ modestia nempe & studio pacis. Quo auctore id affirmas? a nemine enim id proditum ad suam usque ætatem fuisse scribit Theodoretus (*c*). Sic tibi videtur: mihi contra videtur fuisse indecorum, gentis suæ principem regio sanguine prognatum, cujus potestas ex tua sententia ad fines terræ pertinebat, patriam suam hoc ornatu iniisse, arbitrari etiam absurdum. Miremur porro Grotii (*d*) inconstantiam, qui alio loco ipsa hæc Judæ Machabæo applicanda esse docet. Nempe sic incertum ferri oportebat, qui nimis ingenio suo permittebat. Quanto verisimilius hæc Messiæ adscribimus, de quo Isaias (*e*) iisdem quibus Zacharias verbis: ***Prope est Justus meus, egressus est Salvator meus***: tum alibi (*f*): ***Dicite filiæ Sion, Ecce Salvator tuus venit***. Eadem de se spondentem Christum vidimus apud Aggæum (*g*), quæ hic apud Zachariam: ***Et subvertam solium regnorum, & conteram fortitudinem regni gentium, & subvertam quadrigam & ascensorem ejus***: item & apud Michæam (*h*): ***Et erit in die illa, dicit Dominus, auferam equos tuos de medio tui, & dispergam quadrigas tuas***. Reliqua ex Psalmo septuagesimo primo repetita esse dicas, in quo hæc de Messia prædicantur: ***Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec auferatur Luna, & dominabitur a mari usque ad mare, & a flumine usque ad terminos orbis terrarum.***

XXX. Messiam quoque, vel ipso Domino Jesu teste, postremus Prophetarum Malachias prænuntiavit. Nam cum de Johanne Baptista præcursore suo dixerit Jesus (*i*): ***Hic est de quo scriptum est, Ecce ego mittam Angelum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te***: se autem Messiam esse palam professus sit; sequitur haud dubie & hoc loco significatum a Malachia (*k*) Messiam voluisse: ***Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quæritis, & Angelus Testamenti quem vos vultis. Et quis poterit cogitare diem adventus ejus, & quis stabit ad videndum eum?*** Angelus Testamenti sive Fœderis, Christus illic appellatur, quod a Deo, sic tanquam nuntius, & magni consilii Angelus, missus sit ad sanciendum cum hominibus fœdus: unde de eo ait Dominus apud Isaiam (*l*): ***Dedi te in fœdus populi***: & iterum apud Jeremiam (*m*): ***Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël & domui Juda fœdus novum***: & rursum apud Ezechielem (*n*): ***Percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis***. Ergo hic prædictum Messiam Maimonides ultro agnovit in *alechod melachim*, & alibi quoque: agnovit & R. David Kimchi. Nec Messiam solum, sed & ejus præcursorem hic agnovit Saadias Gaon in Libro fidei. Quod & his vetustiores Hebræos sensisse tradit Hieronymus (*o*), præcursorem illum Angelum Eliam, Dominatorem vero Messiam fore arbitrantes.

Dabimus & hanc de Christo vaticinationem e Malachia (*p*): ***Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ***. Nempe hæc est stella, quam ex Jacob orituram Balaamus prædixit (*q*); de qua sic disserit Isaias (*r*): ***Surge, illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum***. Deinde (*s*): ***Non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor Lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra Sol tuus, & Luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam***. Hinc Christum Jesum Simeon appellabat (*t*), ***Lumen ad revelationem gen-***

(*a*) XXIII. 5. (*b*) XXXVII. 22. 24. (*c*) In Zach. IX. (*d*) In Matth. I. 22. (*e*) LI. 5. (*f*) LXII. 11. (*g*) II. 23. (*h*) V. 10. *XXX. Prophetia Malachiæ.* (*i*) Matt. XI. 10. Marc. I. 2. Luc. I. 76. & VII. 27. (*k*) III. 1. & seq. (*l*) XLII. 6. (*m*) XXXI. 31. (*n*) XXXVII. 26. (*o*) In Mal. III. 1. (*p*) IV. 2. (*q*) Num. XXIV. 17. (*r*) LX. 1. (*s*) Ib. 19. 20. (*t*) Luc. II. 32.

gentium: & Johannes (*a*), *Lucem veram, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum:* Daniel (*b*) autem *Justitiam sempiternam* adducturum esse docet.

XXXI. Nec de Christo venturo siluerunt Scriptores Machabaici. Prioris quidem (*c*) hæc verba sunt: *Judæi & Sacerdotes eorum consenserunt eum esse ducem suum, & summum Sacerdotem in æternum, donec surgat Propheta fidelis.* Nempe Propheta is est, quem prænuntiaverat Moses (*d*): *Et ait Dominus mihi, Bene omnia sunt locuti, Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, & ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam:* Propheta is de quo *Populi dicebant, Hic est Jesus Propheta a Nazareth Galilææ* (*e*): qui cum Naimitam suscitaret a morte, *Accepit omnes timor*, inquit Lucas (*f*), *& magnificabant Deum dicentes, Quia Propheta magnus surrexit in nobis:* de quo Emmauntios viatores dixisse tradit idem Lucas (*g*), *Qui fuit vir Propheta:* quem a Samaritide muliere sic compellatum fuisse refert Johannes (*h*): *Domine, video quia Propheta es tu:* qui cum virorum aliquot millia pauculis piscibus & panibus pavisset, hoc ab universo populo testimonium consecutus est: *Hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum* (*i*): ad cujus sermones Hierosolymitæ obstupescentes dicebant: *Hic est vere Propheta* (*k*): quem interrogatus Cœcus ab eo sanatus, Prophetam esse agnovit.

XXXII. Has de Messiæ adventu & ἀνατολῇ vaticinationes e Veteris Instrumenti libris collegimus, multis prætermissis, quarum in controversiam & contentionem vocari poterat significatio; vel quæ ab ea quam quærimus longius remotæ sententia, illuc allegoricis tantum & mysticis Interpretum expositionibus detortæ sunt. De iis autem, quas proposuimus, tanta fuit consensio, ut non inter Judæos solum, sed Ethnicos etiam, quod infra quoque probabimus, magni alicujus Regis, sanctitate ac potentia conspicui, resque humanas in meliorem statum reposituri, obscura quædam spes concitata sit. Profecto evolventi mihi excerpta quædam e libro secundo magni illius Sinensium Philosophorum principis Confucii, quæ Latine reddidit Prosper Intorcetta Siculus, e Societate Jesu, nuper vero nobiscum communicavit clarissimus Thevenotius, vir singularis humanitatis & præstantis doctrinæ, summa incessit admiratio, cum hæc legerem verba Confucii, Regem ad virtutem adhortantis; *Legibus cœli ac terræ facta ejus consentiunt, neq; vereri debet, ut cum Sanctus ille expectatus advenerit, idem tum virtuti ejus, ac dum regnaret, honos habeatur.* Prævidisse eundem futurum ut Verbum caro fieret, proditum a Martinio est. Quod nemo profecto satis mirari possit. Atqui annis quinquaginta supra quingentos ortum Christi Sinensis ille Socrates antecessit. Ergo jam ad Sinas Veteris Testamenti oracula pervaserant. Inde adeo circa id tempus, quo exitus harum prædictionum expectabatur, & sequenti quoque ævo, in multis viris eventum habuisse creditæ sunt. Nam ut de Sibyllinis Oraculis taceam, quæ, Cicerone teste (*l*), Regem Romanis hac ætate pollicebantur; (nam Sibyllini hujus vaticinii fidem elevavit Blondellus (*m*):) ut prætermittam Neronem de quo idem aliquibus venisse in mentem ostendere videntur ista Suetonii (*n*): *Spoponderant quidam destituto Orientis ordinationem, nonnulli nominatim regnum Hierosolymorum;* quod vulgo jactatis per id tempus de Messia oraculis omnino niti videtur; Josephus historicus (*o*) Vespasiano persuasit hæc in ipso eventum habuisse. Totum locum, quoniam facit ad nostrum institutum, afferre operæ pretium est: τὸ δὲ ἐπᾶραν ἰουδαίους μάλιςα πρὸς τὸν πόλεμον, ἦν χρησμὸς ἀμφίβολος ὁμοίως ἐν τοῖς ἱεροῖς εὑρημένος γράμμασιν, ὡς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἀπὸ τῆς χώρας τις αὐτῶν ἄρξει τῆς οἰκουμένης· τοῦτο οἱ μὲν ὡς οἰκεῖον ἐξέλαβον, καὶ πολλοὶ τῶν σοφῶν ἐπλανήθησαν περὶ τὴν κρίσιν· ἐδήλου δ' ἄρα τὴν περὶ οὐεσπασιανοῦ τὸ λόγιον ἡγεμονίαν, ἀποδειχθέντος ἐπὶ ἰουδαίας αὐτοκράτορος. *Quod autem Judæos ad bellum præcipue incitabat, vaticinium erat ambiguum similiter in sacris Codicibus repertum, futurum nempe ut hoc tempore*

(*a*) I. 9. (*b*) IX. 24. *XXXI. Et libro primo Machabæorum.* (*c*) XIV. 41. (*d*) Deut. XVIII. 15. & seq. (*e*) Matth. XXI. 11. (*f*) VII. 16. (*g*) XXIV. 19. (*h*) IV. 19. (*i*) Id. VI. 14. (*k*) Id. VII. 40. *XXXII. Ethnici a Judæis, Judæorumve Libris sacris edocti Messiam prænoverunt & expectarunt. Astutissima Josephi fallacia deprehenditur.* (*l*) Lib. II. de Divin. (*m*) De Sybill. Lib. I. cap. 11. & 12. (*n*) In Ner. cap. 40. (*o*) De Bell. Jud. Lib. III. cap. 28. & Lib. VII. cap. 31.

Digitized by Google

pore ex regione aliquis eorum toti orbi imperaret. Hoc nonnulli quidem tanquam sibi proprium accipiebant, & multi ex Sapientibus in eo intelligendo hallucinati sunt. Simul autem Vespasiani imperium significabat oraculum, qui in Judæa Imperator creatus est. Alibi vero narrat, quomodo ex vinculis Vespasianum ipsum docuerit, de iis, quæ sacra ei oracula portendebant. Sumsisse hæc ab eo Suetonium (*a*), & in historiam suam conjecisse, verba ipsa palam facient: *Percrebuerat Oriente toto vetus & constans opinio, esse in fatis, ut eo tempore Judæa profecti rerum potirentur. Id de Imperatore Romano, quantum eventu postea patuit, prædictum Judæi ad se trahentes rebellarunt.* Sumsisse indidem & Tacitum (*b*), ex verbis quoq; ipsius fiet manifestum: *Pluribus persuasio inerat, antiquis Sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens, profectique Judæa rerum potirentur: quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur.* Hæc ex Josepho manasse, certa est fides, quem callide istud & malitiose ad Vespasianum retulisse ex ejus testimonio convincemus. At primum oraculum illud flexiloquum & ambiguum, uti appellat Josephus, quod Literis sacris contineri ait, hoc esse apparet, quod Judæ filio Jacob moriens edidit (*c*). *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Tres enim oraculo huic inesse notationes vult Josephus; primam temporis, κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, (*illo tempore*); secundam loci, Judææ nempe, ex qua proditurus erat ille, quem prænuntiat oraculum, ἀπὸ τῆς χώρας, (*ex regione*); tertiam dignitatis, imperii videlicet per universum orbem patentis, ἄρξει τῆς οἰκουμένης (*toti orbi imperabit*). Quæ omnia in oraculo Jacobi, partim plana & aperta, partim adumbrata & implicita reperiri possunt. Designatur enim tempus, cum dicitur non ablatum iri sceptrum de Juda, donec veniat qui mittendus est. Ex Judæa quoque proditurus nuntiari videtur iisdem verbis. Orbis denique imperium ista portendunt: *Et ipse erit expectatio gentium.* Neutiquam ergo scopum attigit Casaubonus (*d*), cum intelligendum illic censuit Michææ (*e*) vaticinium: *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël.* Nulla enim in eo extat temporis significatio, unde in ætatem Vespasiani oraculi hujus exitum homines conferrent; nec orbis imperium, sed Israëlis tantum, Dominatori huic spondetur. Nihilo magis audiendi sunt, qui a Suetonio & Tacito signari volunt prædictum hoc Isaiæ (*f*): *Parvulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis.* Nam qui hæc in Vespasianum congruent, quem parvulum Judæa nunquam vidit? Felicius conjectant, non tamen usquequaque vere, qui notatam opinantur hanc Isaiæ (*g*) vaticinationem: *& erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem: & judicabit gentes, & arguet populos multos, et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas in falces.* Quanquam nulla his inest satis distincta temporis nota, si quis ea tamen tueri velit, non ægre patiar. Hæc autem ut Vespasiano accommodare posset Josephus, intortam orationem sibi exorsus est: ait enim hoc esse prædictum, futurum ut *ex regione aliquis eorum toti orbi imperaret*: ἀπὸ τῆς χώρας τὶς αὐτῶν ἄρξει τῆς οἰκουμένης, quibus magna inest ambiguitas, nec enim facile intelligas utrum dictio αὐτῶν (*eorum*) dictioni χώρας (*regione*), an dictioni τὶς, (*aliquis*) adjungenda sit; sive utrum sic verba construenda sint: τὶς ἀπὸ τῆς χώρας αὐτῶν ἄρξει τῆς οἰκουμένης (*aliquis ex regione eorum, imperabit orbi*); an ita: τὶς αὐτῶν ἀπὸ τῆς χώρας ἄρξει τῆς οἰκουμένης (*aliquis eorum ex regione imperabit orbi*). Nempe sic Romanis blandiri illæsa gentis suæ dignitate volebat: nam si vocem αὐτῶν (*eorum*) adnexuisses voci χώρας (*regione*) Vespasiano id adscribi poterat, qui

(*a*) In Vesp. cap. 4. (*b*) Hist. Lib. V. (*c*) Gen. XLIX. 10. (*d*) In Suet. Vesp. cap. 4. (*e*) V. 2. (*f*) IX. 6. 7. (*g*) II. 2. & seq.

qui ex regione Judæorum egressus, totius orbis dominus prodiit: sin vocem eamdem αὐτῶν (*eorum*) conjunxisses voci τις, (*aliquis*) Messiæ a Judæis expectato convenire hæc poterant, quæ futurum spondebant, ut ex Judæorum regione aliquis ipsorum, Judæorum nempe, orbem recturus existeret; quæ ad Messiam unice spectant, & in Jacobi vaticinium facilius quadrare possunt. Verum probe sciebat vir στρεψίμαλλος (*versipellis*) & astutus, pollicitationes suas ad ipsum Prophetiæ codicem minime exacturum Vespasianum, gravissimis tum curis districtum, atque hujusmodi blandimentis, sive veris, sive falsis gaudentem, & cujus intererat fidem eorum inter populares suos confirmari. Confidenter ergo hæc subjecit Josephus; τοῦτο δὲ μὲν ὡς οἰκεῖον ἐξέλαβον, καὶ πολλοὶ τῶν σοφῶν ἐπλανήθησαν περὶ τὴν κρίσιν. *Hoc nonnulli tanquam sibi proprium accipiebant, et multi e sapientibus in eo intelligendo errarunt.* Hæc quoque ἀμφιβόλως (*ambigue*) enunciata sunt: nam cum ait quosdam hæc tanquam sibi propria accepisse, populares suos designat, qui ad se, suosque pertinere prædictionem hanc, uti re vera pertinebat, arbitrabantur: cum statim vero subjungit, multos etiam e sapientibus, in oraculi hujus interpretatione esse hallucinatos, non facile dicas, an eosdem notet, quos mox id tanquam sibi proprium accepisse dixerat, an alios. Atqui hoc monitione præmissa, Lectores ad commentitiam, quam propositurus erat, prædicti interpretationem præparabat, qua in Vespasiano completum illud fuisse docet. Quod perinde erat, ac si dixisset: Sapientes plerique oraculum hoc perperam exposuerunt; quo facilius mihi concedenda est venia, si in eo quoque explicando erravero. Accurate præterea observanda est dictio ἄμα, *simul*, cum ait: ἐδήλου δ' ἄμα τὴν περὶ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ τὸ λόγιον ἡγεμονίαν. *Simul autem imperium Vespasiani significabat oraculum.* Quasi dixisset, Aliæ quidem sunt vaticinii hujus significationes, sed simul cum iis inest ibi quoque imperii Vespasiani significatio. Ita nobilissimum vaticinium homo versipellis, & alterplex affusis tenebris opacavit, latebrasque adhibuit obscuritatis, ut dum Romanis rerum dominis palpabatur, popularium tamen suorum reprehensiones vitaret, exitusque sibi, ac effugia quaquaversus paterent. Atqui hunc ejus locum cum in lucubrationes suas referrent Johannes Zonaras (*a*), Nicephorus (*b*), Pseudo Hegesippus (*c*), Freculfus Lexoviensis (*d*), & Johannes Sarisberiensis (*e*), latentes ibi πλοκὰς (*dolos*) & versutias haudquaquam animadverterunt. Unus Eusebius (*f*), quemadmodum optimi ipsius Codices habent, verba Josephi cum tota sua ambiguitate fideliter repræsentavit.

XXXIII. Tralatitia illa præterea, & pervulgata de venturo his temporibus Messia persuasione abusi alii plerique, Christi nomen ac dignitatem usurpare ausi sunt, cum ante id tempus quemquam hoc attentasse nulla prodat historia. Primus hac impietate sese alligavit Herodes Ascalonita, cum Herodianorum, a quibus Messias habebatur, sectam de se vocabulum habere passus est. Christos postea se professi sunt vecordes illi Samaritani, Dositheus, & Simon. Imperium deinde tenente Hadriano, Messiam se dixit Bar Cocheba, sive Filius stellæ; hoc insignitus nomine, quod sibi nobile illud Balaami vaticinium accommodaret: *Orietur stella ex Jacob* (*g*): deinde vero Bar-Cuziba, hoc est Filiis mendacii dictus, postquam ejus impostura deprehensa est. Regnum ejus postmodum tenuit Rufus ipsius filius, ac deinde Romulus nepos, Cuziba & ipse dictus, avo cognominis. Multi exinde variis exorti sunt temporibus Pseudo-Christi, velut insignis ille David Eldavid, qui Persidis Regem bello lacessere ausus vesaniæ tandem suæ pœnas capite luit; aliique plures in Epistola Maimonidæ ad Rabbinos Massilienses, & in libro Schebet Jehuda commemorati: & nuper Sabbathæus apud Turcas.

Sed concludenda tandem hæc disputatio est, in qua luculenter a nobis ostensum est, multas in Veteri Testamento haberi prophetias de Messia. Quod erat probandum.

PROPOSITIO VIII.

Is est Messias, cui uni conveniunt Prophetiæ omnes Veteris Testamenti de Messia.

VEteris Testamenti Prophetiis, quæ spectant ad Messiam, collectis simul, & ob oculos positis, certa continentur κριτήρια, & notæ

(*a*) Ann. Tom. II. (*b*) Lib. III. cap. 4. (*c*) Lib. V. cap. 44. & in Anaceph. (*d*) Chr. Tom. II. Lib. II. cap. 5. (*e*) Pol. II. cap. 4. (*f*) Hist. Eccl. Lib. III. cap. 8. *XXXIII. Pseudo-Christi complures.* (*g*) Num. XXIV. 17.

notæ quædam singulares, quæ si in quoquam appareant, eum esse Messiam haud cunctanter asseverabimus: sin extent nusquam, nec in illo ad hanc diem deprehensæ sint, confidenter pronuntiandum est, nec esse Messiam, nec fuisse. Factum id a Judæis, qui κριτήρια sibi fingunt quædam, ad quorum normam Messiæ agnitionem exigere solent. Falsa autem ea cum sint, falsa quoque illorum de Messia judicia consequi necesse est. Omnis itaque eorum error in κριτηρίων notitia, & dijudicatione versatur: multa enim, quæ in mysticum trahenda erant sensum, mortiferam sectantes literam præpostere accipiunt. Velut cum forma præcellentem fore Messiam ajunt, propter istud Psalmi quadragesimi quarti (*a*): *Speciosus forma præ filiis hominum*. Et cum terreno regno potiturum eum arbitrantur, quod de eo scripta hęc legerint (*b*). *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*. Bellatorem illum, & manu fortem, gentiumque multarum domitorem futurum sperant, quod de eo prædicta illa sint (*c*): *Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent*. Rebus tandem ab eo tranquillatis, summa pace, non homines solum inter se, sed bruta quoque animantes fruituras his Isaiæ (*d*) persuasi crediderunt: *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit: puer parvulus minabit eos: leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, & in caverna reguli, qui ablactatus fuerit manum suam mittet*. Sapientissimi Rabbinorum omnium Maimonidæ extat Epistola, qua deceptorem quemdam, Messiæ nomen usurpantem, de quo fuerat interrogatus, damnat vanitatis, & mendacii, quod notæ illæ διακριτικαί (*ad discernendum opportunæ*), quibus agnoscendum esse Messiam ait, quasque ex Libris sacris colligi posse docet, in eo neutiquam apparerent. Tum multas ex iis affert, inter quas propriam hanc, & peculiarem esse docet, quod simul atque prodire in lucem hominum, munusque suum obire cœperit, magnus apud Reges omnes terror ejus, & formido futura sit, propter hanc Isaiæ (*e*) prædictionem: *Super ipsum continebunt reges os suum: quia quibus non est narratum de eo, videbunt; & qui non audierunt, contemplati sunt*. Futurum quoque addit, ut solius loquelæ suę vi homines interficiat, hoc nixus Isaiæ testimonio (*f*): *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium*. At quemadmodum κατὰ λέξιν (*juxta verbum*) interpretantur Judæi, quæ κατὰ σχῆμα (*juxta figuram*) intelligenda erant; sic e contrario pleraque allegoricis fœdant interpretationibus, quæ fuerant sumenda κατὰ λέξιν (*juxta verbum*.) Cujusmodi est illud vicesimi primi Psalmi (*g*): *Foderunt manus meas, & pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem*: & id Psalmi sexagesimi octavi (*h*): *Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto*: & illud Zachariæ (*i*): *Ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ*; & deinde (*k*): *Projice illud ad statuarium decorum pretium, quo appretiatus sum: & tuli triginta argenteos, & projeci illos in domum Domini ad statuarium*. Quorum omnium certissima ex eventu pendet dijudicatio. Vitio eodem laboravit vir Literarum sacrarum cæteroqui peritissimus Origenes, qui cum reliqua allegorice interpretari soleret, unum id sumsit κατὰ λέξιν (*juxta verbum*) quod solam interpretationem allegoricam admittebat; Servatoris nempe dictum, quo Eunuchismum cœlestis regni causa suscipere persuademur. His ergo collectis in unum κριτηρίοις, (*sive notis*) & quæ κατὰ λέξιν, (*juxta verbum*) explicanda veniunt, & quæ κατὰ σχῆμα, (*juxta figuram*) & quæ utroque modo; singulisque intellectis probe, & in legitimam sententiam deflexis; tum si cui omnia ea conveniunt, is profecto Messias sine dubitatione habendus est: quippe κριτηρίοις illis vera Messiæ continetur definitio. Primum enim statuit hominem esse proposita initio operis hujus Messiæ definitio: id quoque de Messia ab Isaia (*l*) traditur: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel*. *Virum dolorum* idem alibi (*m*) eum appellat: sic & de eo Jeremias (*n*): *Fœmina circumdabit virum*; & Ezechiel (*o*): *Et super similitudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper*; Daniel (*p*) quoque: *Ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis*

(*a*) 3. (*b*) Psalm. II. 8. (*c*) Psalm. XLIV. 6. (*d*) XI. 6. & seq. (*e*) LII. 15. (*f*) XI. 4. (*g*) 18. (*h*) 22. (*i*) IX. 9. (*k*) Id. XI. 13. (*l*) VII. 14. (*m*) LIII. 2. 3. (*n*) XXXI. 22. (*o*) I. 26. (*p*) VII. 13.

minis veniebat. Deum præterea esse vult nostra Definitio: consonat Isaias (*a*): *Filius datus est nobis, & vocabitur nomen ejus, Deus fortis*; & alibi (*b*): *Deus ipse veniet, salvavit vos*, & rursum (*c*): *Dic civitatibus Juda, Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur*; consonat & Baruch (*d*): *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius adversus eum. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus*; & Michæas (*e*): *Egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis*. Addit definitio, a Deo divinitus missum esse ad hominum salutem; inde Job (*f*): *Scio enim quod Redemptor meus vivit*; inde & Isaias (*g*): *Prope est justus meus, egressus est Salvator meus*; & alibi (*h*): *Et timebunt qui ab occidente nomen Domini; & qui ab ortu solis gloriam ejus: eum venerit quasi fluvius violentus, quem Spiritus Domini cogit, & venerit Sion Redemtor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus*; & iterum (*i*): *Dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas: ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini*; rursus quoque (*k*): *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem: ut prædicarem annum placabilem Domino*: Idem toto quinquagesimo tertio capite prædicat. Succinit Jeremias (*l*): *In diebus illis salvabitur Juda*; item (*m*): *Redemit enim Dominus Jacob, & liberavit eum de manu potentioris*; & Habacuc (*n*): *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo*; & Zacharias (*o*): *Applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui, & scies quia Dominus exercituum misit me*. Divinitus missum esse sciscit Definitio, hoc est miro quodam modo, qui modum naturæ, viresque superet: idem tradit Isaias, cum eum ex Virgine proditurum vaticinatur: tradit & Daniel (*p*): *Ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat*; ad id facit & illud Isaiæ (*q*): *Generationem ejus quis enarrabit?* Denique a Prophetis prædictum esse docet Definitio, quod & demonstrant tot a me prolata testimonia. Ergo in Prophetarum prædictionibus de Messia, vera Messiæ continetur definitio. Reciprocari autem debent definitio, & definitum. Cuicumque ergo competent κριτήρια illa definitionem complexa, hunc vero Messiam dicas: item qui Messias est, huic inesse dicas κριτήρια definitionem complexa. Vere ergo diximus, eum esse Messiam, cui uni prophetiæ omnes Veteris Testamenti de Messia conveniunt. Quod erat probandum.

(*a*) IX.6. (*b*) Id.XXXV.4. (*c*) Id.XL.10. (*d*) III.36. (*e*) V.2. (*f*) XIX.25. (*g*) LI.5. (*h*) Id.LIX.19.20. (*i*) Id.XLIX.8.9. (*k*) LXI.1. (*l*) XXIII.5.6. (*m*) XXXI.11. (*n*) III.13. (*o*) II.10.11. (*p*) VII.13. (*q*) LIII.8.

Finis primæ Partis.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

